

OSMANLI KÜLTÜR MİRASIMIZ

İSTANBUL VE BOĞAZİÇİ

-I-

İHTİFALCI MEHMET ZİYA

HAZIRLAYAN
BASRİ KABASOY

İstanbul ve Boğaziçi

– Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Kalıcı Eserleri –

- I -

İhtifalci Mehmet Ziya

Hazırlayan

Basri Kabasoy

Proje	:	Osmanlı Kültür Mirasımız
Proje Genel Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Kse
Proje Editörü	:	Asım Sarıkaya
Kitap Adı	:	İstanbul ve Boğaziçi
Müellif	:	İhtifalci Mehmet Ziya
Hazırlayan	:	Basri Kabasoy
ISBN	:	978-625-7617-12-3 (Tk)
	:	978-625-7617-13-0 (1.c)
SAMER Yayınları	:	84
Proje Kitaplığı	:	31
Dizgi & Kapak	:	SAMER

KS Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KS Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

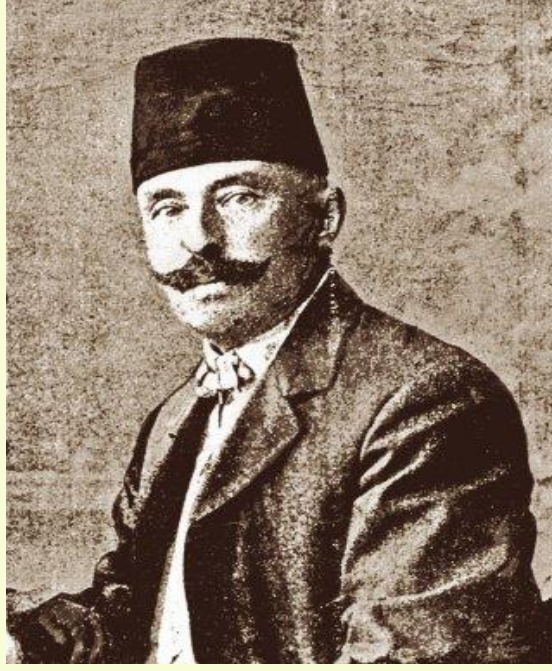
İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2021

İhtifalci Mehmet Ziya Bey

İhtifalci Mehmet Ziya Bey hakkında en geniş bilgiyi Bizans ve Osmanlı sanatı hakkında geniş araştırmaları bulunan Semavi Eyice'den öğreniyoruz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İHTİFALCİ MEHMET ZİYA BEY madde müellifi Semavi Eyice onun hakkında şu bilgileri veriyor:

Doğum tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler yer alırsa da sicill-i ahvâl kayıtlarına göre 1283'te (1866-67) İstanbul'da Süleymaniye semtinde dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Babası Tokat Evkâf-ı Hümâyunu müdürü Osman Vasfi Efendi'dir. Celâl Ergun, Mehmed Ziyâ'nın büyük dedesinin Baltacılar Kethüdâsı İsmâil Ağa, dedesinin de rikâb-ı hümâyun peyklerinden şair Eyyûbî Hâfız Civan Mehmed Ârif Ağa olduğunu kaydeder. Mehmed Ziyâ, Hamidiye (Hamîd-i Evvel) Sıbyan Mektebi'nde okuduktan sonra orta öğrenimini Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde yaptı (1886); aynı okulda kendi isteğiyle bir yıl İtalyanca tahsil etti. Üç yıl Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde okuyarak kara kalem resimden ikinci derece ile diploma aldı. Buradaki öğrenciliği sırasında Maliye Nezâreti Muhâsebe-i Umûmiyye Defter-i Kebîr-i Umûmî kısmında mülâzemetle memuriyete başladı 14 Ağustos 1889'da Gümülcine İdâdîsi târîh-i umûmî ve hikmet-i tabîiyye muallimi olarak öğretim mesleğine girdi. Bu tarihten sonra sırasıyla Edirne, Tekirdağ, Halep, Konya, Bursa, Midilli idâdîlerinde ve İstanbul'da Mahmudiye Rüşdiyesi ile Vefa, Numûne-i Terakkî ve Mercan idâdîlerinde çeşitli dersler verdi; zaman zaman müdürlük ve müfettişlik de yaptı. II. Meşrutîyet'ten sonra bulunduğu bazı önemli memuriyetleri arasında, İstatistik İdaresi müdürlüğünde iken Avrupa istatistikleri tarzında ilk defa ciddi bir rehber ve gerekçeli yıllık bir proje hazırladığı bilinmektedir.

Mehmed Ziyâ Bey, 15 Temmuz 1911'de kurulan İstanbul Muhipleri Cemiyeti'nin faal üyelerinden oldu. Bir taraftan İstanbul'un tabii güzelliklerini ve tarihî eserlerini tanıtırken bir taraftan da bu eserlerin korunması için gerekli çalışmaları yapan cemiyet I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine kendiliğinden dağıldı. Daha sonra cemiyetin kurucularından Âsâr-ı Atika Müze-i Hümâyun müdürü Halil Ethem

Bey'in başvurusu üzerine 30 Mayıs 1917'de kurulan Âsâr-ı Atîka Ercümen-i Dâimisi'ne üye seçildi. Bu encümende Halil Ethem (Eldem), Mimar Kemâleddin, Efdaleddin (Tekiner) ve Celâl Esat'la (Arseven) birlikte çalıştı. Aynı dönemde Meclis-i Kebîr-i Maârif, Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Heyeti, Evkâf-ı İslâmiyye Meclisi, Târîh-i Osmânî Encümeni ile vakıf kütüphanelerinin ıslahı, medresetü'l-meşâyih'in tesisi için kurulan komisyonlara da üye olan Mehmed Ziyâ, bu görevleri vesilesiyle İstanbul'un tarihî eserlerini yakından tanıma ve inceleme fırsatı buldu. Bunların fotoğraflarını çektirip kitâbelerini kopya etti. Sokak sokak dolaştığı İstanbul'da mezar taşlarına varıncaya kadar çeşitli eserlerden notlar aldı.

27 Mart 1930'da vefat eden Ziyâ Bey'in cenazesi Eyüp'te Dedeler Mezarlığı bölümünde, aile sofası içine defnedildi. Bahariye Mevlevîhânesi hazîresinde olan bu mezarlık üzerinde daha sonraki yıllarda, çeşitli fabrika ve atölyelerin kurulmasıyla Mehmed Ziyâ ile birlikte diğer aile fertlerinin mezarları da bakımsızlık yüzünden perişan hale gelmiştir.

Mehmed Ziyâ Bey'i meşhur eden bir özelliği de Türk tarihinin önemli olaylarının veya iz bırakmış kişilerin ölüm yıldönümlerinde ihtifaller düzenlemesi ve bu toplantılarda konuşmalar yapmasıdır. Türk milletinin üst üste gelen felâketlerin çökerttiği mâneviyatının düzelmesi ve halkın kendine güvenini arttırması için millî tarihin çeşitli konularını anma törenlerinin bir dereceye kadar fayda sağladığına inanan Mehmed Ziyâ Bey'e bundan dolayı "İhtifalci" lakabı yakıştırılmıştır. II. Meşrutîyet'ten sonra Meclis-i Meb'ûsan başkanlığına çektiği bir telgrafla "İstiklâl-i Osmânî"nin resmî ve millî bayramlar arasına girmesi kararının aldırılmasını sağlamış, Barbaros Hayreddin Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Mimar Sinan, Şeyh Galib gibi devlet adamları ve sanatkârların ölüm yıldönümlerinde, Cumhuriyet'ten sonra da İstanbul'un kurtuluşu gibi önemli tarihlerin yıldönümlerinde anma toplantılarının düzenlenmesi, bu toplantılarda günün mâna ve ehemmiyetini belirten konuşmaların yapılması geleneğini başlatmıştır. Ziyâ Bey, bu yönüyle İstanbul halkı kadar devlet erkânına da kendini kabul ettirmiş, hatta Fransız yazarı Pierre Loti'nin İstanbul'a son gelişlerinden birinde onun adına bir mehtap faslı düzenlenmesi için resmen görevlendirilmiştir.

Eserleri

1. Târîh-i Sanâyi' (İstanbul 1309). Müellif, II. Abdülhamid'e takdim edilen bu ilk eserinden dolayı gümüş liyakat almış ve dördüncü rütbeden Osmânî nişanı ile taltif edilmiştir. 2. Vesâik-i Kadîme-i Edebiyye (Bursa 1313). 3. Resimli İlm-i Nebâtât (İstanbul 1314). 4. Âlem-i İslâmiyyet: Açe Tarihi (İstanbul 1316). Uzakdoğu'da bulunan müslüman Açe Sultanlığı hakkında bilgi veren ve baş tarafında ülkenin Hollandalılar tarafından işgal edilip halkına zulmedildiği vurgulanarak İslâm dünyasını uyarma gayreti içinde bulunan, tercüme ve telif yoluyla hazırlanmış resimli bir eserdir. 5. Rehber-i Usûl-i Tercüme (İstanbul 1325). 6. Kariye Câmî-i Şerîfi (İstanbul 1326). Mehmed Ziyâ'nın İstanbul'a dair çalışmalarının ilki olan eserde binanın tarihçesi, sanat değeri, mozaik ve fresko tekniğinde yapılmış resimleri hakkında bilgi verilmektedir. 7. Konya Seyahati Hâtıratından (İstanbul 1328). 8. Bursa'dan Konya'ya Seyahat (İstanbul 1328). Müellifin kendi ifadesine göre bütün Mevlevî büyüklerinin tercüme-i hâlini ihtiva edecek çapta (600 sayfa) hazırlanmış olan bir eser basılmak üzere verildiği matbaada kaybolmuş, daha sonra küçük hacimde olmak üzere bu iki eser vücuda getirilmiştir. Yerli ve yabancı tarih ve seyahatnâmelerden nakiller yapılan eserde Bursa, Bilecik, Bozüyük, İznik, Söğüt, Eskişehir, Kütahya, Akşehir ve Konya tarihî eserleri ve fotoğraflarıyla tanıtılmıştır (kitabın değerlendirilmesi için Alâaddin Eser, bk. bibl.). 9.

Yenikapı Mevlevîhânesi (İstanbul 1329). Mehmed Ziyâ, başlıca kaynaklardan ve bizzat tanışıp görüştüğü Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhleri Celâleddin ve Abdülbâki dedeler, Eskişehir Dergâhı postnişini Hasan Dede, Edirne postnişini Hasan Dede, Aydınli Şeyh Eşref Dede, Bursa postnişini Mehmed Şemseddin Dede gibi şahsiyetlerden faydalanarak meydana getirdiği bu eserinde özellikle Mevlevî kültürü bakımından önemli bilgilere yer vermiştir. Kitapta Mevlânâ, Mevlevîlik tarikatı, Mevlevîliğin yetiştirdiği büyük simalar, Yenikapı Mevlevîhânesi, buradaki postnişinlerin hayat hikâyeleri anlatılmıştır. Kitabın Latin harfleriyle sadeleştirilmiş ve kısaltılmış bir baskısı da yapılmıştır (Yenikapı Mevlevîhânesi [nşr. Yavuz Senemoğlu], İstanbul [1989]). 10. İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bâkiyesi (I-II, İstanbul 1336, 1928). İstanbul'un tarihi, eski eserleri ve şehrin Bizans dönemindeki tarihî topografyası hakkında bilgi veren eser çeşitli fotoğraflarla da süslenmiştir. Bunların bir kısmı daha önce yayımlanan gravür, plan veya desenler olmakla beraber aralarında Mehmed Ziyâ'nın Eski Eserler Encümeni üyeliği sırasında çekilmiş, bugün birer belge durumundaki fotoğraflar da yer almaktadır. Hacim bakımından daha ince olan II. cildin harf inkılâbı sebebiyle baskısının tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Kitabın en ilgi çekici yanı, çoğu ortadan kalkmış olan Osmanlı dönemi Türk eserlerine dair notlar halinde verilmiş olan bilgilerdir. Mehmed Ziyâ Bey'in oğlu Celâl Ergun, İstanbul ve Boğaziçi'nin II. cildini yeni harflerle tekrar yayımlamaya girişmiştir (İstanbul 1937). Bu yeni baskı birçok yanlış ve atlamalarla dizilmiş, dipnotlar da esas metinle karıştırılmıştır. Konuyla ilgili resimler de ihmal edilerek dosyalardan çıkarılan eski fotoğraflar metnin içine geliş güzel yerleştirilmiştir. 11. İstanbul'daki Âsâr-ı Atika Hakkında Muhtasar Mâlûmat (İstanbul 1338). İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlîsi'nde verilmiş, bazı cami, kilise ve dikili taşlar hakkında kısa bilgiler ihtiva eden bir konferans metnidir. 12. Siyer-i Nebî (İstanbul 1340). Müellifin Kadıköy Lisesi ulûm-i dîniyye muallimi iken hazırladığı bir ders kitabıdır.

Mehmed Ziyâ Tasvîr-i Efkâr, İkdâm, İleri, Büyük Mecmua gibi gazete ve dergilerde birçok makale yazmış, Nevsâl-i Ma'lûmât'ın birinci senesi yayımını (İstanbul 1317) hazırlayanlar arasında da yer almıştır. Ayrıca II. Abdülhamid'in isteği üzerine bazı arkadaşlarıyla beraber İbn Battûta Seyahatnâmesi'ni Fransızca'dan çevirmişse de bu çeviri yayımlanmamıştır.

Basri Kabasoy

1946'da Afyon'un Bolvadin İlçesi'nde dünyaya geldi. İlk Okulu Bolvadin Akçeşme İlkokulu'nda okudu, Ortaokul ve Liseyi Bolvadin Lisesi'nde okudu. Yüksek tahsilini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde (1967-1968) tamamladı. İlahiyat Fakültesi'ni Milli Eğitim Bakanlığı'ndan burslu olarak okuduğundan kura sonucu Malatya Atatürk Ortaokulu'na Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenini olarak atandı. 1971'de naklen Afyon Merkez Ortaokulu'na atandı. 1973 yılı yaz nakil döneminde Bolvadin İmam-Hatip Lisesi'ne Meslek Dersleri öğretmenini olarak atandı. 1974'de askerlik görevini kısa dönem olarak Aydın Jandarma Er Eğitim Tabur'unda tamamladı. 1975'de Bolvadin İmam-Hatip Lisesi Müdür yardımcılığına ve 1976 yılı Ağustos ayında aynı okulda müdür olarak atandı. 1983'te İhtilal Hükümeti'nin genel politikası gereği Hatay Antakya İmam-Hatip Lisesi'ne müdür olarak atandı. 1984'te Genel Seçimler sonrası tekrar Bolvadin İmam-Hatip Lisesi'ne öğretmen olarak döndü. Yurtdışı Görevlendirme sınavını kazanarak yabancı dil kursuna katıldı, 1986'da Avusturya'nın Viyana şehrinde görevlendirildi

fakat gitmekten vazgeçti. 1986 yılında Adalet Bakanlığı'nın Türkiye'de ilk defa açılacak olan Adalet Meslek Lisesi kurucu müdürlüğüne çağrışı kabul ederek Ankara'ya gitti. Burada müdür iken 1996 yılında emekli oldu. Ankara Arı Okulları'nın isteğı üzerine 2011 yılına kadar bu okulda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliğı yaptı. 2011 yılında yaş haddinden dolayı öğretmenlik görevini bıraktı. Evli olup üç çocuk babasıdır. Emeklilik döneminde Arap harfli Türkçe yazıları üzerinde çalışma yapmaktadır. Bazı Arap harfli Türkçe kitapları sadeleştirme çalışmaları vardır. Bunlar arasında Bolvadin 1880-1887 yıllarına ait Şer'i Mahkeme Sicilleri'ni taranskiribe etmiş, Ahmet Mithat Efendi'nin küçük boy üç cilt olan "Müdafa'a" adlı eserini sadeleştirmiş, İhtifalci Mehmet Ziya Bey'in iki ciltlik "İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin âsâr-ı bâkiyesi"ni sadeleştirmiştir. Bu çalışmaları basılmayı beklemektedir.

İÇİNDEKİLER

Hazırlayanın Önsözü.....	13

– İSTANBUL VE BOĞAZİÇİ –

Giriş	19

İstanbul.....	34

– BİRİNCİ BÖLÜM – TARİHİ BİLGİLER

İstanbul'un Kuruluşu	35

Topografya Durumu	40

İstanbul'da İlk İmar Hareketleri	44

– İKİNCİ BÖLÜM – BÖLGELER ve DAİRELER

Birinci Bölge.....	50

İkinci Bölge	53

Üçüncü Bölge	54

Dördüncü Bölge	56

Beşinci Bölge.....	59

Altıncı Bölge	60

Yedinci Bölge.....	61

– ÜÇÜNCÜ BÖLÜM – THEODOSİUS SURLARI VE BATI TARAFINDAKİ DİĞER KALE VE BURÇLAR

Mülki ve Askerî Kapılar	82

Birinci Askerî Kapı (Porte Militaire I. Porta Aurea. Porte Dorei)	87

Yedikule Kapısı (P. Civile):.....	95

İkinci Askerî Kapı (Porte Militaire Deutera.2):.....	111

Silivrikapı (Porte de pygie, Porte de Syliri):.....	113
Üçüncü Askeri Kapı (P. MilitaireTrite 3):.....	120
Mevlevihane Kapısı (Eski Regium Kapısı):.....	125
Dördüncü Askeri Kapı (P. Militaire Tetarte 4).....	134
Topkapı (Ayos Ramanos =P. St. Romain):	138
Beşinci Askeri Kapı (Porte militaire Pempti 5):.....	146
Charisus Kapısı (Edirne Kapısı) Porto Polyandrion, Porta Charisius, Charisu, Edirne –Kapoussi):	151
Edirnekapı'nın Osmanlı Devrine Ait Hatıraları ve Kalıntıları.....	166
İstanbul'un Araplar Tarafından Kuşatılması.....	169
Birinci Sefer:.....	170
İkinci Sefer:	170
Üçüncü Sefer:.....	171
DördüncüSefer:	171
Beşinci Sefer:.....	173
Altıncı Sefer:	173
Yedinci Sefer:.....	175
Sekezinci Sefer:.....	175
İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Kuşatılması.....	176
Birinci Kuşatma:.....	176
İkinci Kuşatma:	176
Üçüncü Kuşatma:.....	177
Çelebi Sultan Mehmet İle Kayser Emanuel'in Beşiktaş'ta Görüşmesi:	177
Dördüncü Kuşatma:	181
İstanbul'un Sultan İkinci Murad Tarafından Kuşatılması	184
İstanbul'un Fethi	184
Rum Cemaatına Mezhep Ayrıcılığı Verilmesi ve Patrik Atanması:	211
İstanbul'un 1453 Senesi Nisan ve Mayıs Ayları İçerisindeki Kuşatmasında Fatih Sultan Mehmed'in Topları	216
İlk kuşatma:	220
İstanbul'un Fethiyle İlgili Olayların Özeti	229

- DÖRDÜNCÜ BÖLÜM - HEBDOMON VE BLACHERNA

İstanbul Suru'nun dışında havadar ve lale bahçeli Topçular Mahallesi:	259
Sur dışındaki Otakçılar Mahallesi kasabasının özellikleri:	259
Sur dışında Nişancıpaşa kasabası:	263
Blacherna Planı üzerinde işaret edilen yerleri ve binaları ayrıca belirterek bu konuya son veriyoruz: ...	269

- BEŞİNCİ BÖLÜM - İSTANBUL SURU'NUN TARİHÇESİ

Deniz Tarafındaki Surlar	277
Isaac Angelos Kulesi (Tour d'Isaac L'Ange):	278
İshak Burcunun Şimdiki Durumu:	279
Anemas Kulesi (La Tour d'Anema):	280
Anemas Hapishanesi Hakkında Gördüklerim:	282
Blacherna Şatosu (Chateau du Blaquernes):	283
Surların Osmanlılar Zamanında Tamiri:	284

- ALTINCI BÖLÜM - İSTANBUL'UN KAPILARI

Eugene Kapısı (Porte d'Eugene):	290
Demirkapı:	308
Bursadaki Elvan Çelebi Hakkında Bazı Bilgiler:	313
Düzeltilme ve Özür:	318
Topkapı	319
Bahçekapısı:	320
Üçüncü Kapı, Balıkpazarı Kapısı'dır:	331
Dördüncü Kapı, Zindankapı (Zindan kapoussi) Gemilerkapısı (Porta Caravion:	331
Beşinci Kapı Odunkapı'ydı (Xyloporta)	336
Altıncısı, Ayazma Kapısı'dır (Fontaine Sainte, Ayamsa Kapoussi).	336
Yedincisi Unkapı Köprüsüdür (P. Platea, Mese).	336

Sekizinci kapı Cibali Kapısı'dır (La Porte aux Verres).	342
Dokuzuncusu, Aya Kapısı'dır (Porte de Ste. Theodosie, Babu'l- Aziz):.....	342
Onuncu Kapı, Yenikapı'dır.	344
Onbirinci Kapı, Petriyon Kapısı'dır. (Demirkapı).....	346
Diplophanar Kapısı;	346
On ikinci Kapı, Fener (Phanar), On Üçüncü kapı, Balat Kapısı'dır (Porte du Palais, Bacilica Porta. Porte Palatienne).	347
On dördüncü kapı, Ayvansaray Kapısı'dır (Aivan Serai Kapoussi).....	349
On Beşinci Kapı, Odunkapısı'dır. (Xyloporta)	351
Eğrikapı'nın Yakınında ve çevresindeki Osmanlı Eserleri	354
Myriandrok, Polyandrok, Edirnekapı	361
Haliç Sahilindeki Surların Kapılarına dair Doktor Mordtmann'ın Topoğrafya Bakımından İncelemeleri	362
Rüstem Paşa Camii'nin Çevresi.....	373
Yeni Cami'nin Yeri	376
Hamidiye Türbesi'nin Yeri.....	378
Hamidiye Türbesinde Bulunan Değerli Padişahlar, Şehzadeler ve Sultanlar	378
Hamidiye İmaretİ.....	389
Hamidiye Medresesi ve Kütüphanesi	396
Dördüncü Vakıf	400
Eski Zabtiye Binası, Yeni Postahane Dairesi.....	403
Hamidiye İmaretİ'ne ait olup tarihe malomuş değerli bir hatıra:	405
Kostantinde, Eskiden Yerleşmiş Olan Latin Milletlerin Kısa Tarihçesi	406
Marmara Sahilindeki Kapılar.....	419
Narlıkapı	419
Samatya Kapası.....	419
Davudpaşa Kapısı.....	420
Yenikapı	420
Kumkapı.....	423
[424] Arslan Kapısı	425
Çatladı Kapı.....	428

Çatladı Kapı Sahili	431
Ahırkapı	440
Anadolu Sahiline Bakan Surların Kapıları	448
Balıkthane Kapısı	448
Sinan Paşa Köşkü.....	453
Değirmenkapı.....	458
Topkapı	459
Çatladıkapı'ya Ait Planlara Dair Açıklamalar.....	462

- YEDİNCİ BÖLÜM -
İSTANBUL'UN LİMANLARI

Marmara Sahilindeki Limanlar.....	471
Marmara Sahili.....	472
Boucoleon Limanı	480

- SEKİZİNCİ BÖLÜM -
MARMARA DENİZİ SAHİLİNDEKİ SURLAR VE MAHALLELER

Topoğrafik İncelemeler	484
Aya Barbara Kapısı.....	487
Ayos Lazaros Kilisesi	491

HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenci iken, memleketim olan Afyonkarahisar'ın Bolvadin ilçesinde okumayı ve kitapları seven bir komşumuz bana gazete kâğıdına sarılmış, son sayfaları küflenmiş ve fareler tarafından kemirilmiş Arap Harfli Türkçe bir kitap vermişti. Ben bunu o günkü okuma yeteneğime göre okumaya ve neye ait olduğuna anlamaya çalıştım. Daha sonra bu kitabın çok kıymetli olduğunu ve araştırmacılar için önemli bir kaynak olduğunu anladım. Ancak öğretmenlik ve idarecilik yıllarımda ders hazırlamak ve yazılı sınav kâğıtlarını okumaktan fırsat bulup üzerinde çalışma yapamadım. Emekli olduktan sonra bu kitabın günümüze kazandırılması gerektiği kanaatine vardım. Birinci cildin son elli sayfasını ve ikinci cildi Ankara Milli Kütüphanede bulup fotokopisini aldım. Bu arada bu kitabın Latin harfleriyle basılıp basılmadığını araştırmaya başladım. İnternette yaptığım araştırmada bu kitabın BİKA Ltd. Şirketi tarafından bir kültür hizmeti olarak Eylül 2003 tarihinde bastırıldığını öğrendim. Kitabın cilt kapağının iç kısmında "Para ile satılmaz" denmesine rağmen bir yayınevinden 215 yılında 175 tl. Fiyatla satın aldım. BİKA'nın bastırduğu bu kitabın kuşe kâğıda ve ciltli olarak çok mükemmel hazırlanmış olduğunu gördüm. Sadeleştirmeye başlamış olduğum "İstanbul ve Boğaziçi" adlı eseri sadeleştirmeye devam ettim. Sadeleştirirken yabancı isimlerin yazılışları konusunda BİKA'nın bastırduğu kitaptan yararlandım. Esere üniversite öğrencileri ve araştırmacıların kolayca ulaşabilmeleri için e- kitap olarak basılmasında yarar gördüm.

Arap Harfli Türkçe basımında Birinci cilt 29x21 boyutlarında 528 sayfa, ikinci cilt aynı boyutlarda 257 sayfadır. Birinci cilt Maarif-i Umumiye Nezâreti Telif ve Tercüme Dairesi'nin(84) nolu yayını olarak Daru'l-matbaatü'l-âmiri'de 1336 tarihinde basılmıştır. İkinci cildi Ankara Milli Kütüphane 1947B(T) 44) numarasında kayıtlı buldum. Bu cilt İstanbul Devlet Matbaası'nda 1928 yılında basılmış. Birinci cildin 521. Sayfasında fihrist yer almaktadır. Bu fihriste göre: Birinci Bölüm Tarihi Bilgiler, İkinci Bölüm Bölgeler, Üçüncü Bölüm Theodosius Surları ve Batı Tarafındaki Diğer Kale ve Burçlar, Dördüncü Bölüm Hebdomon ve Blacherna, Beşinci Bölüm Kostantin Surlarının Tarihi, Altıncı Bölüm İstanbul'un Kapıları, Yedinci Bölüm İstanbul'un Limanları, Sekizinci Bölüm Marmara Sahili'ndeki Surlar ve Mahalleler. 524 sayfadaki 528. Sayfaya kadar resimlerin bulunduğu sayfalar fihristi yer almaktadır. 517-519 sayfaları arasında yanlış doğru cetveli vardır. En son sayfada Yazarın basılmış eserlerinin listesi verilmiştir. İkinci ciltte içindekiler listesi yer almamaktadır. İkinci cildin Birinci Bölümü İstanbul'un Bizanslılar Zamanındaki İhtişamı, İkinci Bölüm Şehrin Ortasındaki Sokaklarla Binalar ve Kuruluşlar, Üçüncü Bölüm İmpara-

torların ve Bizanslıların Resmi ve sosyal Yaşayışları Giyim Şekilleri, Dördüncü Bölüm Bizans Sarayları, Beşinci Bölüm İmparatorluk Sarayı, Altıncı Bölüm İstanbul Civarı, Yedinci Bölüm Su kaynakları yer almaktadır.

Sadeleştirdiğim kitapta köşeli parantez içindeki rakamlar Arap harfli Türkçe baskısının sayfa numaralarını göstermektedir. Merak edip incelemek isteyenler Arap harfli Türkçe baskısından takip edebilirler. Dipnotlar, yazarın kendi dip notlarıdır. Eserde geçen kitap isimlerini koyu siyah harflerle yazdım.

Basri KABASOY

Ankara-2021

İSTANBUL VE BOĞAZİÇİ

İHTİFALCİ MEHMET ZİYA

Üçüncü Ahmet Çeşmesi

TAKDİM

Bugün halka sunulan bu önemli eser, beş senelik sürekli bir çalışmanın ürünüdür. Değerli yazar Mehmet Ziya Beyefendi'nin her yönden mükemmel olması için karşılaştığı bin türlü zorluklara rağmen, nasıl bir azim ve gayret ile çalıştığını bizzat gözlemlediğimizden dolayı bu çalışmanın ürününü toplamayı başardığını görmek de bizim gibi bütün kendisini takdir edenler için övünç kaynağıdır.

İstanbul şehrine dair Orta Çağ'dan bu yana çeşitli dillerde birçok eserler ve makaleler yazılmıştır. Bu konuda kitabın gerek girişinde gerek sırası geldikçe metninde gerekli bilgiler verilmiştir. Maalesef görü-lüyor ki, bunlar arasında Türkçe olanların sayısı çok azdır. İşte bu eksikliği dikkate alan Mehmet Ziya Beyefendi, şimdiye kadar yayımlanan eserlerden aktardığı kısımlara senelerden beri devam eden kendi derin araştırmalarını da tam bir ustalıkla birleştirerek “İstanbul” adlı eserin birinci cildini araştırmacı-lara sunmuştur.

Bu eseri okuyanlar İstanbul'un en eski çağlardan beri Bizans İmparaorluğu'nun ve sonra Osmanlı Devri'nin tarihiyle beraber bütün eski eserlerine ait geniş bilgiye sahip olacaklardır. İstanbul'un fethin-den önceki yapılarıyla fetihten sonra meydana getirilip bütün dünyanın hayret ettiği cami, türbe, han ve sarayları, özetle bütün güzel sanat eserleri gözümüzün önüne serilecektir.

Kitabın metnine ilave edilen çeşitli kitaplardan alınan resim ve fotoğraflar, yazarın kendisi tarafın-dan çizilen resimler, planlar ve fotoğraflar eserin okuma ve incelenmesini kolaylaştıracaktır.

Bu kadar emek ve ustalıkla yazılan bir eseri cidden alkışlar ve Mehmet Ziya Beyefendi'yi tebrik eder ikinci cildin de en kısa zamanda yayımlanmasını temenni ederiz.

30 Recep 1337---30 Nisan 1336

Halil

Müze-i Hümayun Müdürü

TAKRİZ

Meclis-i Maarif ve Muhafaza-i Âsâr-ı Atıka Dâimi Encümen'nin değerli üyelerinden Mehmet Ziya Beyefendi'nin çok uzun ve derinliğine inceleme ve araştırma sonucu olarak yazmış oldukları bu eserin İstanbul hakkında şimdiye kadar Türkçe yazılmış eserlerin en değerlilerinden biri olduğunu söylemekte terettüt etmem.

Bundan dolayı, tarihin önemli bir kolunun evrelerini içeren böyle bir eserin yayımlanmasını başardığı için kendisini tebrik ederim.

Mistakidis

Müze-i Hümayun Hâfız-ı Kütüb

- GİRİŞ -

İSTANBUL VE BOĞAZİÇİ

Bugün en az ilgi gösterilen tarihlerden biri de Doğu Roma Devleti tarihidir. Böyle olmakla beraber, bunun kadar merak edilen ve ibret alınan, bunun kadar hüznünlü bir tarihe daha rastlanılmaz. Orta Çağ boyunca Bizanslılar gibi büyük savaşlar yapmış, sık sık iç çatışmalar yaşamış, mezhep çatışmaları ile huzursuz olmuş ve sıkıntı çekmiş hiçbir millet görülmemiştir.

Şarلمان devri dışında, beşinci asırdan on birinci asra kadar Avrupa vahşet ve dehşet içinde boğulmuşken Doğu İmparatorluğu'nda henüz bir medeniyet vardı denilebilir. Güzel sanatlarda eski

zamanların güzel geleneklerini yalnız Rumlar¹ devam ettirmişti. İlk önce sekizinci asrın sonunda ve sonra da on birinci asırda Batı’da, bu güzel sanatların uyanışı ancak bunlar sayesinde olmuştur.

On beşinci asrın ortasında, İstanbul’un fethinden sonra, İtalya, Bizans’tan göç edenleri koruması altına almıştı. Uzun zamandan beri Doğu Devleti’nde görülen tam bir çöküşe rağmen, bu yüce şehir, bazı âlimleri korumuş ve kollamıştı. Göç edenler, eski edebiyatlarının zengin ve değerli eserlerini yanlarında İtalya’ya götürdüler ve eski Yunan dilinin canlanmasında ilk çalışmaları gerçekleştirdiler. İşte bunlar sayesinde İtalya kütüphaneleri, Orta Çağ’daki Bizans tarihçilerinin bıraktıkları birçok nadir yazma eserler ve sanat eserleriyle zenginlik kazandı.

On yedinci asırda, tarihi araştırma zevki ve merakı tekrar uyanınca, son asır tarihi ile eski tarih arasındaki geniş boşluğun doldurması gerektiği anlaşıldı. Bu uzun devrede, Doğu İmparatorluğu tarihi, temel araştırma ve incelemelerde önemli bir yer işgal ediyordu. Bundan dolayı, Yunan ve Latin dillerini öğrenmeye başlamış olan âlimler de Bizans tarihçileri ve vak’anüvislerinin henüz haberi olmadıkları yazma eserleri aramaya ve bunları Rumca’dan Latinceye tercüme etmeye ve yorumlamaya başladılar.

Bazı uzmanlar²bu büyük ve zor işe katıldılar ve **Bizans tarihçileri koleksiyonunun** ilk yazarları oldular. Bu işe daha sonra pek çok Yunan bilim adamları tarafından devam edilerek 1634–1711 seneleri içinde bu koleksiyon büyük boy sayfa ve altı cilt olarak Lour şehrinde basıldı ve yayımlandı. Bu bilim adamlarının en meşhuru ve tanınmış olan Du Cange birçok yazarın tercümelerinden ayrı ve başlı başına olarak **Bizans Tarihi (Historia Byzantinia)** adıyla çok önemli bir eser yazdı. Bu eser, iki kısma ayrılmıştır: Birinci kısım, Doğu Roma Devleti’nin kısa bir tarihinden ve imparatorların soy ağacından; ikinci kısım da Hristiyan imparatorlar zamanındaki İstanbul’u anlatır. İşte, bu önemli eserlerin yardımıyla ki **Lebeau**, Bizans Devleti’nin tarihini, Gibbon da Doğu Roma İmparatorluğu’nun çöküş tarihini ve Roma Devleti’nin sona erişini yazabilmiştir.

Saint-Martin tarafından tekrar incelenip düzeltilen **Lebeau’nun** eseri Doğu Roma İmparatorluğu’nda meydana gelen büyük olayların tam bir anlatımı ve hikâyesidir. Gibbon’nun eseri ise, tarihin felsefî ve ahlakî yönlerini araştırır ve inceler.

Araştırma ve incelemelere temel oluşturacak eldeki bu kaynaklara rağmen, on bir asırlık hayatında insalığın yararlanmasını sağlayacak bir tablo demek olan Bizans tarihi, tamamıyla terk ve ihmal edilmiş ve yalnız birkaç bilim adamının bilgisi içerisinde kalmıştı. Fakat Yunanistan’ın kuruluşundan bu yana son seneler içerisinde doğuda meydana gelen olaylar bütün dikkatleri yine doğuya yöneltti ve eski Bizanslıların toplumsal hayatının incelenmesi Avrupa’da çok önemli bir çalışma alanı olmasına sebep oldu.

Tarihi araştırmalarda, Arkeolojinin yardımı ve katkısı gereklidir. Bizans tarihi ile ilgili daha önce çok güzel eserler yazılmıştır. Ayasofya’nın ve diğer eski Bizans mabetlerinin planları Salzenberg tara-

¹ Bilinmektedir ki, şimdiki Yunanlılar, eski Yunanlıların öz torunları değildirler. Bunlar Yunanlıların ve Slavların karışmasından meydana gelmiş ve kendilerinde Slav kanı açıkça baskın olmuştur... Bir de bunlar işitilmedik bir şekilde Romalılaşmış Asya ve Batı Barbarlarının bir karışımından oluşan Bizanslılarla karışmışlardır. (**Osmanlı Tarihi, Tarih-i Osmanî Encümeni adına Mehmet Arif –Necip Asım, 1335, c. 1 s 339. Edmont Demoulins, Comment la Route Cree le Type Social, T, II, P: 191.**)

² Les deux Meursius, Goar, Combefis, Du Cange, Henri de Valois, Grester.

fından büyük bir özenle düzenlenmiş ve çizilmiştir ki, bunlar arasında mevcut güzel tablolar sayesinde bu eski mabedin vaktiyle nasıl süslenmiş ve renklendirilmiş olduğu anlaşılabilmiştir.

Charles Texie'nin **Küçük Anadolu'su**, Brunet de Presle'nin İstanbul imparatorlarının mezar ve kabirleri hakkındaki mükemmel kitapçığı, Bizans mimarisine dair Albert Lenoir'in hatıraları ve daha birçok yazarın eserleri, birçok olayların aydınlatılmasına sebep olmuştur. Fakat bu eserlerin hemen tamamı mimari araştırmalarla ilgilidir. Bizans mimarlarını, Bizans saray ve kiliselerinde kullandıkları süsleme usulünü de ihmal etmemek şartıyla İstanbul'da cereyan etmiş olaylara dair Rum tarihçilerinin yazmış oldukları eserleri daha açık bir dil ve ifade ile naklederek tarihe büyük hizmetler eden La Baret'tir. Aslında saray ihtilalleri Bizans Devleti tarihinde büyük ölçüde bir yer işgal eder. Her asırda, birçok büyük ihtilallere rastlanır.

Tarihçiler genellikle büyük ve önemli olayların geçtiği yer olan sarayın bazı kısımlarıyla çevre ve civarından bahsediyorlar. Fakat bu eserlerde belirtilen yerlerin durumu hakkındaki kesin bilgi olmadıgından dolayı, açıklamalar ve anlatılanlar karanlıkta kalıyor.

Bunun için, Bizans eserlerini tercüme eden Latin yazarlarının eserlerinde amaca aykırı birtakım söz ve cümlelere rastlanır ki, bu da özellikle anlatılan olayların geçtiği yerleri bilmemekten kaynaklanan bir hatıdır.

Eski Roma şehri hakkında yapılanlar, ne yazık ki, İstanbul'un tamamı hakkında yapılamaz. Aslında her gün ortaya çıkarılan kalıntılar sayesinde Roma'nın August zamanındaki durumu açıklanabildi. Bu sayede şehrin umumi meydanlarındaki eserlerin ve abidelerin de tamamen tekrar resmi ve planı yapılabildi. Hâlbuki İstanbul için böyle değildir. İmrahor Camii olan St. Jean de Studion ile Küçük Ayasofya (Serkiyus ve Baküs Manastırı) ve Justinianus tarafından yaptırılan Ayasofya ile Aya İrini, Fenarî İsa (Libys=Mere de Dieu- de- Lips ve Pantokradurus (Zeyrek Kilise Camii) mabetleri ve Tekfur Sarayı, Dikili Taşlar, Teodosius Sütunu hariç olmak üzere Kostantiniye'de kayserlerin on bir asır zarfında meydana getirdikler o güzel eserler ve binalardan iz kalmamıştır.³

³ Latinlerin İstanbul'u işgal ettiklerinde ve burada devam eden hükümetleri süresince Kostantiniye'de ne derecede yıkımlar yaptıkları ve ne kadar seçkin ve güzel eserleri çaldıklarını anlatan önemli bir Fransız yazarının sözlerini tercüme ederek aynen kamuoyunun bilgilerine sunuyorum:

"...Nefret ve tiksinti ile görülen Latin devri son bulmuş ve Bizans Devleti yeniden doğar gibi görünmüştü. Şüphesiz elli yedi sene süren yabancı egemenliğinden sonra, Kostantiniye şehri yağma ve tahrip edilerek oldukça üzüntü verecek bir halde kayserlerin eline geçiyordu. 1204 senesinde meydana gelen acı olayda, bu şehir zarafet ve ihtişam, letafet ve nüfuz, kudret ve şan ve şerefinden çoğunu kaybetmiş bulunuyordu. Kilise ve manastırlara ait süslemeler eski ve kutsal eşyalar sanatkârane süslenmiş heykeller hep buradan alınıp götürülmüştü. Rumlar bu kadar sanat eserinin çalınmasından veya tahrip edilmesinden dolayı çok acı gözyaşları dökmüşlerdi.

O zamandan beri yağmacılık devam etmiş, yalnız bu devam daha muntazam ve tertipli bir hale gelmişti.

Batının ilgisini çekmek ve sürekli artan mali sıkıntıda çare bulmak ve bazı gelir getirici binalar elde etmek için İstanbul'u süsleyen veya amiyane deyimle rehin olarak verilmiş ne kadar eski ve korunması gereken eşyalar varsa, hepsini, hatta saray kayseri kilisesinin süslemelerini de alıp götürmüşlerdi. Bugün Sen Şepel'i süsleyen, kolondaki muazzam ve değerli eşyaları ve korunması gereken kutsal eşyaları Sen Lui'nin İkinci Bodevun'dan ne şekilde satın aldığı bilimektedir.

Venedikliler de Venedik'teki Sen March Kilisesi'nin süslenmesi için fırsatı kaçırmadılar. Bugün dahi, hisselerine düşen bu kilisenin hazinesi görülürse, bu dindar hırsızların (praedones saneti) hisselerine düşen ganimetleri nasıl bir zevk ve başarıyla çaldıkları anlaşılır.

Kostantin'in⁴ yaptırdığı ve Aya Justinanus'un temelinden denecek derecede tekrar inşa ederek ve birçok kayserler tarafından süslenerek İkinci Justinianus ile Theophilos ve Makedonyalı Basile tara-

Kostantiyye bütün bu yağma ve tahribatın izlerini ve işaretlerini üzümlere koruyordu.

Ayasofya mabedi yağma edilip Havariyyun Kilesi'ndeki imparator mezarları ciğnendiği gibi, kiliselerdeki kutsal eşyaları, kâseler, dini eşyalar, mihrap süslemeleri, papazların kıymetli elbiseleri, umumi meydanları süsleyen ve güzelleştiren heykeller eritilmiş veya kırılmış ve 1204 olayı sırasında ortaya çıkan yangınlardan da şehrin en güzel binaları ve kurumları yakılıp yıkılmıştı.

Blacherna Sarayı'ndaki dairelerle salonlardaki yakılan ateşlerin oluşturduğu dumanın etkisiyle duvarları sim siyah olmuş, döşeme tahtaları sökülüş ve bu sebeple bu sarayın içinde oturulamayacak bir duruma gelmişti. Hatta o derecede ki o tarihte orasını gözüyle görmüş olan birinin aynen ifadesi şöyledir: "Orası Latin pislikleri ile dopdolu idi." (Charles Diehl, *Etudes Byzantines*, p:218-219, Paris 1905)

İstanbul'un eski durumu hakkında geçenlerde (Rumi 1135, Miladi 1919) Mister Karayin'in başkanlığında memleketimizi ziyaret eden Amerika heyeti arasında, memleketimizin en samimi dostlarından Profesör Laybayer de bulunuyordu. Bu zatın 1916 senesinde Amerika Tarih Cemiyeti huzurunda İstanbul'a dair bir konferansı daha sonra Amerika hükümet matbaasında broşür şeklinde basılmıştır.

"**Sultan Süleyman Kanuni Zamanında Türk Hükümeti**" adında değerli bir eseri bulunan Profesör Laybayer, eserinde diyor ki: "Türkler az zamanda İstanbul'un yedi tepesi ve cazip sahillerini küçük ikametgâhlar, geniş, fakat geçici saraylarla doldurdular.

Bunların arasına sağlam binalar, çarşılar, medreseler, camiler ve türbeler kurdular. Bütün bu bölgede Türkler'in huzuru açıkça görülüyordu. Her tarafta muazzam taklar; dar sokaklar, rıhtımlar, kahvehaneler, köşkler, çeşmeler, bağ ve bahçeler, evliya türbeleri ve mezarlıklar görülüyordu. Türkler nereye gitmişlerse, kasabalara, topraklara, sulara, kendilerine ait isimler verdiler. Peter Gaylihus'un 1550 senesinde **İstanbul'un Asâr-ı Atıfakası** adında yazdığı bir kitapta deniliyor ki: Türkler kendi dillerine sık sıkıya bağlıdılar. Nereye ele geçirdilerse mutlaka Türkçe yeni bir isim takarlar. Fakat bu taktıkları isimler ciddi ve vakarlı bir anlama sahiptir."

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u alınca eline harabelerle dolu bir parça topraktan başka bir şey geçmemiş ti. Ayasofya dâhil olduğu halde elli kadar mabetten, birkaç umumi binadan, bir iki sağlam meskenden şehirde bir şey yoktu. Dördüncü Haçlı hücumundan sonra İstanbul'un güzel sanat eserleri, sarayları, kaldırımları, rıhtımları ihmal edilmeye başlanmıştı. Yokluk ve sıkıntı içinde bulunan halk yeni bina yapmak şöyle dursun, eskileri bile tamire güc yetiremiyordu. Yerin altında aslında su yolları, su hazineleri ve lağımalar vardı. Fakat yerin üzerinde bulunan şeyler büyük bir şehrin varlığını gösterecek derecede değildi. Türklerin eline kudretlerini ispat için fevkalade bir fırsat geçmişti. Fakat bundan yararlanmak için yeteri kadar donanımlı değildiler. Eski bedevî hayat, tasarruf hakkı ve intikalin şekli, bu fani dünyaya değer vermemezlik, Türkleri ancak bir nesil devam ettirecek şekilde meskenler yapmaya sevketti...

Sultan sarayları bile basit bir tarzda yapıyorlardı. Fakat ibadet, hayır işleri ve devlet ve toplum hizmetleri için muazzam binalar yapıyorlardı. Eldeki geniş ve zengin araziden alınan vergiler sayesinde yüzlerce cami, medrese, mektep, kervansaray, pazar, hamam, çeşme yapıldı. Bu binaların hepsi sağlam ve dayanıklı bir tarzda vücutta getirilmekle beraber deprem ve yangınlar zaman içinde bir kısmını yok etti. Hesap edildiğine göre yalnız yangın sonucunda İstanbul şehri her bir asırda üçer defa baştanbaşa yeniden inşa edilmiştir. Bununla beraber eski yapılardan bir kısmı hala ayakta. Bunlardan büyük bir kısmı Viyana'nın İkinci Kuşatması'na (1683) kadar olan zamana aittir. Fatih, Bayazıt, Sultan Selim, Süleymaniye, Sultan Ahmet, Yeni Valide camileri gibi ...Profesör Laybayer'in şehrin nüfusu hakkında verdiği bilgiler de çok dikkate değer. Doğrudan doğruya on beşinci asra ait belgelere göre fetihten evvel İstanbul'da ancak 80.000 nüfus bulunmaktaymış. Bunların bir kısmı muhasara esnasında telef olmuş, geriye büyük bir kısmı fakir ve yokluk içinde çırpınan birtakım yoksul insanlar kalmıştı. İstanbul'un daha önce bazı parlak devirler yaşamasına rağmen Bizanslıların son zamanlarında her anlamıyla ölü bir şehir halindeydi. Türkler, birçok asır zarfında burada o devrin en büyük şehrini kurmuşlar, 800.000 lere varan nüfus yoğunluğu oluşturmayı başarmışlardı. Bu ölçüde nüfusun artması bir şehir için çok açık bir anlamı vardı. Ancak yüksek bir medeniyet, çok mükemmel iktisadî ve sosyal örgütlenme, on beşinci asır sonunda nakil vasıtalarının ilkel bir halde bulunduğu ve imalat sanayinde makinelerden yararlanılmadığı bir zamanda herhangi bir noktada 800.000 nüfusun ortak bir yaşayışa sahip olmasını sağlayabilirdi.

İşte Türkler, 1453 senesi ile 1600 senesi arasındaki kısa zaman içinde bu muazzam sonucu elde etmişler ve Boğaziçi'nin etrafında sırf kendilerine ait bir başşehir kurmuşlardır.

Hayret edilecek olan şey bu tarihi gerçeğin akla sığmayacak birtakım çarpıtmalara uğramasıdır. (Vakit gazetes, numara:844-848)

fından önemli eklemelerle genişletilen o muhteşem sarayın enkaz ve kalıntıları bile yok olmuş ve izleri bile kalmamıştır....

Bu sarayın mahvoluş tarihini İstanbul'un Osmanlılar tarafından fetih zamanına bağlamamalıdır.⁵ Daha on birinci asrın ortasından itibaren, bu saray, kayserler tarafından tamamen terk ve ihmal edilmişti. Burası, gerçi onuncu asrın son yarısında Nikiforos⁶ Fokas tarafından sağlamlaştırılmışsa da bunu çevreleyen surun genişliği, iç karışıklıklardan ve devleti yıkmaya kadar varan düşmanların amansız saldırılarından kendini korumaya mecbur olan kayserler için oldukça güvenli bir yer oluşturamıyordu.

Bunun için, Emanuel Comnenos (1143–1180) şehrin kuzey batı ucunda, Haliç'te bulunan Blacherna Sarayı'nı fevkalade ihtişamlı bir şekilde yaptırdıktan sonra, hakiki bir kale haline koydu ve orada oturdu. Bununla beraber, Kostantin, sarayını henüz tamamıyla terk etmemiş ve Kudüsüşerif Kralı Birinci Amaurî, Sultan Selahattin Eyyubi'ye karşı, Roma Kayseri'nin yardımını istemek üzere Kostantiyye'ye geldiği zaman (1170) Amaurî'yi Kostantin Sarayı'nda⁷ kabul etmiş, fakat bu sarayda birkaç gün kaldıktan sonra misafiri olan Kudüs Kralı ile birlikte yine Blacherna Sarayı'na geçmişti.

O zamanın tarihçilerinden Tudelalı Benjamin⁸ İstanbul'u anlatırken Kostantin Sarayı'ndan artık bahsetmiyor. Yalnız, Blacherna Sarayı'ndan söz ederek oranın muhteşem sütunlarını, süsleme tarzını anlatıyor. İhtimal ki, eski saraydaki eserler ve süs eşyaları, daha önce, kısmen Orta Çağ'ın bu kalesine (Blacherna Sarayı'na) nakledilmek üzere oradan alınmıştır.

Kudüs Kralı Amaurî'in İstanbul'u ziyaretinden otuz üç sene sonra, Fransız ve Venedik Haçlıları İstanbul'a geldikleri zaman (1203), Kostantin Sarayı artık imparatorların yaşadığı yer değildi. Hapishaneden çıkarılan Isaac, Blacherna Şatosu'na götürülmüştü. Cals Serir tekrar hükümdar olduğundan dolayı kendisini tebrike ve oğlu Alexios zamanında imzalanan antlaşma hükümlerinin uygulanması için gelen haçlı delegeleri, Isaac'ı Serir hükümdar olduğu halde bu sarayda görmüşlerdi.

Birkaç ay sonra 1204 senesi martında, Haçlılar hücum edip İstanbul'u ele geçirerek Flandre Düka-sı Baudouin'i imparator ilan ettikleri vakit, İsaac, muhteşem Bukoleon Sarayı'na gelmişti. Bununla beraber, anlaşıldığına göre, Fransız imparatorları bazen Blacherna'da ve bazen de Pantokraturus⁹ Manastırı'nda oturmuşlardır.

İmparator Sekizinci Michell Paleologos'un generali, İstanbul'u Latinlerden geri aldığı zaman (1261), Kostantiniyye'deki son Latin İmparatoru olan İkinci Baudouin (1237–1261) Blacherna Şatosu'nda oturuyordu. Bununla beraber, o tarihte, Eski Kostantin Sarayı henüz mevcut ve sağlamdı. Hatta Baudouin, ilk önce kaçabilmeyi sağlamak ve denize daha yakın olmak için Blacherna'dan Kostantin Sarayı'na geçmiştir.

⁴ İmparator Kostantin (M:336–396) İspanyol asıllıdır. Roma orduları askerlerindendi. Birçok benzerleri gibi imparatorluğa kadar çıkmıştır.

⁵ La Baret, **İstanbul'un Saray-ı Hümayunu ve Civarı**, s. 3.

⁶ Muzaffer demektir. Girit'i Araplardan zapt eden bu kayserdir.

⁷ Kral Amuri, İstanbul'a geldiğinde Çatladıkapi'daki Bukoleon limanının iskelesine çıkmıştı.

⁸ Bu zat ibni Batuda'nın İstanbul'u ziyaret ettiği tarihte (on ikinci asır) İstanbul'a gelmiştir.

⁹ Zeyrek Kilisesi Camii'dir.

Michel Paleologos¹⁰ İznik'ten İstanbul'a döndüğü zaman, Kostantin'in sarayına (Sultan Ahmet'teki) götürülmüştü. Çünkü Pahimere'in söylediğine bakılırsa, Blacherna Sarayı Baudouin zamanında mutfak duman ve islerden sim siyah olmuş, dolayısıyla, içinde oturulmaz bir hale gelmişti.

Böyle olmakla beraber, çok geçmeden, Blacherna, kayserlerin yine ikametgâhı olmuştu. Kantakuzenos¹¹ ordusuyla İstanbul'a girip yönetim işlerine ortak olduğu vakit (1347), Birinci İoannes Paleologos ile annesi İmparatoriçe Anna bu sarayda oturuyorlardı. Yeni kayserin evlenme töreni Blacherna Sarayı'nın kilisesinde yapılmıştı. Şüphesiz ki, Kostantin'in eski sarayı terk olunarak yeniden yeniye inşa edilen saraylara malzeme yetiştirmek üzere yavaş yavaş yıkılmıştı.

Floransalı Christof Bondelmonti bu olayların meydana geldiği tarihten 75 sene sonra (1422), ve İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden otuz seneden fazla bir zaman önce burayı ziyaret ettiği vakit, bu saraydan artık hiçbir iz kalmamıştı.

Eski İstanbul'a dair önemli bir eseri bulunan Pierre Gilles¹², Kostantiniyye'yi ziyareti sırasında (1550), yani Osmanlıların bu şehri payitaht yaptıkları tarihten tahminen yüz sene sonra, Kostantin'in eski sarayından hiçbir eser ve iz bulamamış. Bu zat, yalnız, At Meydanı'nda (Hipodom) kalan eserleri zikrettikten sonra, imparatorluk sarayının, denize kadar uzanan civarındaki arazide yapılmış olduğunu ilave ederek ve bu sarayın yapıldığı birinci bölgenin sınırlarını belirlemenin zor olduğunu söyleyerek burada vaktiyle mevcut olan eserlerden hiçbir şey kalmamış olduğunu bildiriyor.¹³

Bizans İmparatorlarının ikamet ettikleri saray hakkında La Baret'in 1861 senesinde ilk önce yayımlayıp uzun zaman ilgi gören eseri, birçok bilim adamının dikkatini çekerek bu konudaki araştırmaya zemin hazırlamıştır. İstanbul'un Büyük Sarayı, asırlarca imparatorluk hayatının merkezi olmuştur. *Kitâbü'l- Merâsim*'de ayrıntılarıyla belirtildiği gibi, bütün şâşa'a ve debdebe hep bu merkezden yayılmıştı. San'at ve ihtişamın bütün parlaklık ve güzelliğini bulunduran bu şaşalı ve debdebeli merkezde, senelerce devam ettirilen ve ustalıklı bir düzenleme ile düzenlenen debdebeli ve gösterişli merasim, Kostantin Porphirogenete'nin kendi deyişiyle: "Padişahı kâinat nazarında, daha güzel ve daha hayran bırakacak bir hale getirirdi."¹⁴ Belirtilen hükümdar-tarihçinin dediği gibi, bu saray hakkındaki araştırmalar "bazılarınca gereksiz ve yararsız gibi görülse de gerçekte aksine, temel bir öneme sahiptir"

Bizans'ın medeniyet ve güzel sanatlar tarihinde saray hayatının esaslı ve önemli bir yeri vardır. O zamandan kalma şiir ve destanlardan, kayda geçmiş olan her türlü iş ve hareketlerden, görüşmelerin tutanaklarından, Bizanslıların, Basele'in, imparatorun şahsına, kudret ve büyüklüğüne ne derece önem verdikleri açıkça anlaşılır.

¹⁰ İstanbul'da ikinci Rum İmparatorluğu: 15 Ağustos 1261.

¹¹Altıncı İoannes Kantakuzenos, Sultan Orhan ile sözleşme yaparak İstanbul üzerine yürümüş, hilekâr Alexios Apokafkos'ı öldürmüştü. Dördüncü Andronikos, İoannes'i hapsederek kendisini imparator ilan ettirdiği zaman, İoannes kaçarak iki oğluyla birlikte Orhan Gazi'ye sığınmıştır. (1378)

¹² Pierre Gilles Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Fransa Kralı Birinci Fransuva tarafından görevlendirilerek İstanbul'a gelmiş ve bu kralın vefatı üzerine ödeneği hükümeti tarafından kesildiğinden, aç ve sefil kalarak Osmanlı ordusuna asker olarak katılmış ve burada bulunduğu süre içinde İstanbul'a dair ayrıntılı bir eser yazmıştır.

¹³ I. Ebersolt: *Le Grand Palais de Costantinople et le Livre des Cerememonies*. Paris, 1910 s. 2.

¹⁴ Saray, tahminen yüz ayak yüksekliğinde, denize kadar uzanan bir arazide bulunuyordu." (Pierre Gilles)

Alaylarda, kabul törenlerinde, resmî ziyaretlerde, ruhani görevliler, askeri ve idari görevlilerin rütbe ve makam sıralaması bakımından protokolu gerçekten görülmeye değerdi.

Mozayiklarla, kıymetli kumaşlarla, göz kamaştıran değerli taşlar ve gümüş ve altınlarla süslenmiş ve göze hoş gelen bu sarayda, Doğu Hristiyan sanatlarının en hayret verici güzelilikleri ve yenilikleri göze çarpardı. Bizans'ın bu şaşalı döneminde –bugün tamamıyla ortadan kalkmış parlaklık ve ziyneti, ahlak ve gelenekleri, resmî giysilerin şaşasını– hayalde canlandırmak için **Kitâbü'l-Merâsim**'i dikkatle okumalıdır. Binaenaleyh, Ebersolt'un bu hususta büyük ve zor bir işe tutkun olmasına hayret etmemelidir. Bu adamın en büyük özelliği, imparatorluk sarayı hakkında birçok karanlık noktaları açığa çıkarmak ve aydınlatmak, yeniden kesin bilgiler edinmek, aralıklarla ortaya koyduğu buluşlar sebebiyle kendinden öncekilerden hiçbirine nasip olmayan birtakım belgeleri de elde etmeyi başarmış olmasıdır. Bununla beraber Ebersolt, İstanbul imparatorlarının ikametgâhını canlandırırken, esas çalışmasına bir prensip de koymuş ki o da tarihî olayların zaman ve meydana gelişi bakımından kronolojik bir sıralama yapmasıdır.

İşte, bu yeni ve ustaca bir usul sayesinde Ebersolt asırlar içinde çoğaltılan ve genişletilen Mukaddes Saray'ın yapılış tarihleri bakımından çeşitli bölümlerini incelemek ve kronolojik sıraya koyarak bu sayede eserler yazabilmiş ve daha önceki yazarların anlaşılmazlık ve bilinmezliği içinde apaçık ve sağlam bir şekilde çizilmiş bir yol bularak takip edebilmiştir. Şüphe yoktur ki, günün birinde yapılacak kazıları bekleyerek bugün izleri ve kalıntıları kalmayan herhangi bir abidenin diriltilmesi konusunda, tahminler ve varsayımlar ile yetinmek mecburiyetinde olunacağını akıldan çıkarmamalıdır.

Ebersolt'un eski ilmî eserleri inceleyerek elde ettiği sonuçları bir çeşit özetleyen Labart'ın Büyük Saray'ı canlandıran planı incelenirse çok açık ve kolay bir değerlendirme ve memnuniyet veren bu canlandırmada, Ebersolt, tahminleri ve değerlendirmelerinde-genel sınırları bakımından- mümkün olduğu kadar gerçeğe daha çok yaklaşmış gibi görünüyor.

Bizans eserlerini araştırıp inceleyenler için bu temel bir hizmettir. Bu hizmetin faydalarını inceleme ve araştırmadaki zorluklarının derecesini bilenler, bu hizmetinden dolayı kendisine teşekkür borçludurlar.

Kitâbü'l- Merâsim'i okumuş olanlar, bunun ne kadar anlaşılması zor, bundan dolayı incelenmesi yorucu olduğunu kabul ederler. Ebersolt, bu anlaşılması zor kitapta yine de faydalanabilecek bazı esaslar belirtebilmiştir.

Sözün özetini, adı geçen kişinin eseri **Kitâbü'l-Merâsim**'i¹⁵ okumak isteyenler için bir rehber vazifesini görür.

¹⁵ **Kitâbü'l-Merâsim**'in parşömen üzerine, on birinci veya on ikinci asırlarda yazılmış, bir ciltten ibaret nüshası, Macaristan Kralı Matyas Kuvrevan'ın kütüphanesinde bulunuyordu. Hatta kitabın üzerinde bu Kralın arması vardı.

Bu nüshayı daha sonra 1732 senesine kadar Zaharias Conrad Uffenbah almış, bir müddet sonra bu kitap Lipzig Kütüphanesi'ne geçmiştir ki, hala oradadır.

Kitâbü'l-Merâsim'i ilk olarak J. Leich basmaya girişmişse de ömrü vefa etmediğinden kitap tamamlanamamıştır. Reiske, kitabın basımını üzerine alarak Latince tercümesini tamamlamış ve içine tarihi ve eleştirel birtakım açıklamalar ve yorumlar eklemiş ve koymuştur.

Lipzig’te 1751–1754 senesinde yayımlanan bu birinci kitap, Bonn’un koleksiyonuna Corbus Reiske’nin açıklamaları ve ön sözüyle aynen konuldu.

Kitâbü’l-Merâsim’e yazar Kostantin Porphirogenete’den sonra birtakım ilaveler, hatta asıl metni ile doğru-
dan doğruya ilgisi olmayın bazı parçalarla, ahitnameler ve bu ahitnameleri ilave eden zatın ismi de yazılarak
ilave edilmiştir.

Reiske, birinci kitabın 74 ve 85. bölümlerinin baş tarafında ismi yazılı olan Pierre Majester’in, sarayında baş
protokolculuk görevini gören aynı isimdeki kişi olduğunu zannediyor. Bu kişi, protokol kurallarına dair bir
protokol el kitabı düzenlemişti ki, bunu söz konusu olan kitabın 84’ten 95’e kadar olan kısımlara benzetmiştir.

İddia edildiği üzere bütün bu kısımların Jüstinianus’un protokol bakanı olan bu zata şüpheye yer olmayacak
derecede atfı mümkün olmasa bile, bunların altıncı asırda adı geçen kayserin zamanında yazılmış olduğu kesin-
dir. Bu kitap üç kısımdan oluşur:

1.kısım: (Madde:84–86) bazı makam verilenler için yapılan makam verme töreni

2.kısım: (Madde: 87–90) elçilerin kabul şekillerinden

3. Kısım: (Madde:91–95) Birinci Leon, Birinci Anastasius, Birinci Justinus, İkinci Leon, Birinci Jüstinianus’un
imparatorluk makamına oturmalarından bahseder.

Kitâbü’l- Merâsim’e bir kısım daha ilave olunmuştur: Bu kısım **Cletorologion’dur** ki, kitabın giriş kısmın-
daki açıklamaya nazaran, 900 senesi Eylül’ünde İmparatoru Protospatharius İmperial tarafından düzenlenen bu
eser, imparator ziyafetlerinden bahseder. Fakat bu kitabın büyük bir kısmı imzasız ve muhtelif zamanlarda
yazılmış metinlerden oluşmuştur. Bazıları, Yedinci Kostantin’in zamanında sonra esere sokulmuştur. Bu cüm-
leden olarak birinci maddenin 96. sayfasında İmparator Nikiforos Fokas’ın 963 tarihinde tahta geçmesi ve on-
dan sonraki maddede (97,1) Ayan reisi Proedre’nin atama şekli anlatılmıştır ki, bu atama Nikiforous Fokas tara-
fından yapılmıştır.

Tarhî olaylardan bahseden birçok kısımların tarihleri doğru bir şekilde belirtilmiştir.

Birinci kitabın ekinde, imparatorların İstanbul’a şaşalı ve debdebeli bir şekilde zafer kazanarak girişlerini an-
latan birçok metinler vardır.

Örnek olarak 541’de, Jüstinianus’un ve 831, 837, 871 yıllarında Theophilos’un Agarenesler (Ruben, Cat, Me-
naşe torunlarının halefleri tarafından mağlup edilmiş ve Kronik adlı eserin birinci kitabında zikredilmiş bir
kavim olup memleketleri adı geçen torunların arazisinin doğusunda daha doğrusu güneydoğusundaydı. [Arz-ı
Filistin) Filistinliere karşı galip geldiği ve Birinci Basile’in 871’de Tephrike ve 882’de Germanikia zaferinin ar-
dından İstanbul’a şaşalı bir şekilde girişleri genişçe anlatılmıştır.

İkinci kitabın on beşinci bölümünde, bazı hatırı salır yabancıların Kayser Sarayı’na resmi surette ve gösterişli
bir şekilde kabul ettiklerine dair bilgiler verilmiştir.

31 Mayıs 946 günü Yedinci Kostantin ile oğlu Romanus, barış ve esirlerin değişimi görüşmelerinde bulun-
mak üzere, Tarsus’tan gelen Arap elçilerini sarayda şaşalı bir şekilde kabul ederek aynı sene Ağustos ayının
altısında ve dokuzunda şereflerine fevkalade törenler ve eğlenceler yapılmış ve ziyafetler verilmişti. Yine aynı
yıl 30 Ağustos’da Arap elçilerine yapılan kabul töreninin benzeri, Emet Emiri’ne de yapılmıştı. Aynı tören ve
protokole uygun olarak 24 Ekim 948 günü bir İspanyol elçi topluluğu imparator huzuruna kabul edildiği gibi, 9
Eylül 957 Çarşamba günü de Moskof Prensi Ulga, Kostantin Porphirogenete ile oğlu İkinci Romanus tarafından
kabul olunmuş, şereflerine 18 Ekim’de büyük bir ziyafet verilmişti.

İkinci kitapta bazı tarihî olaylar daha anlatılmıştır. Örnek olarak da Romanus Lakapenus’un dördüncü oğlu
Theohylacte’un patriklik makamını elde etmesi (3 Şubat 933) töreni, Birinci Basile’nin oğlu Leo’nun başının traş
edilmesi töreni, Üçüncü Michel tarafından Ayasofya mabedine bazı kıymetli eşyanın bağışlanması ve isyan
ettikten sonra tekrar bağlılıklarını sunan İslavların Üçüncü Michel tarafından huzuruna kabul edilişi, Heracleo-
nas’in çarlıktan imparatorluğa, kardeşi David’in kayserliğe yükselmesi ve atanması, Patrik Sergius’un cenaze
merasimi (13 Aralık 638) ve 26. bölümde Birinci Theodosius zamanında başlatılıp Ayasofya’da uygulanan yeni
bir ayin şekli anlatılıp tarif edilmektedir.

Kitâbü’l-Merâsim genellikle tarihsiz birtakım metinlerden oluşmaktadır. Yukarıda çokça anlatılan metinleri
bir tarafa bırakacak olursak, bu belirsizlik ve karmaşıklık içerisinde merasime dair bazı gruplar görürüz. Ör-
nek olarak birinci kitabın birinci bölümünden otuz yedinci bölümüne kadar olan yerlerdeki birinci grupta
anlatılıyor. Birtakım dini törenler ile imparatorların kilise yortularında sarayda, Ayasofya’da ve İstanbul kilise-
lerinde yaptıkları alaylarla tören, 38 ve 59. uncu bölümleri oluşturan ikinci grupta anlatılıyor. İmparatorlarla
imparatoriçelerin taç giyme ve evlenme törenleriyle kayserlik ve soyluluk verme ve bazı yüksek makam ve
mevki ile memuriyetlere atama şekli ve 61 inciden 83’üncü bölümüne kadar üçüncü grubu oluşturan kısımda da
birtakım törenler, mesela, At Meydanı’nda yapılan yarışlar, oyunlar, rakslar ve sirk topluluklarının şarkıları ve

Eski yazarlar ve tarihçiler arasında Theophilos,¹⁶ Kostantin Porphirogenete,¹⁷ Acominatus,¹⁸ Zonaras,¹⁹ Georgios Pahimere,²⁰ Phrantzes,²¹ Michel Ducas,²² Codinus,²³ Kantakuzenos,²⁴ Du Cange,²⁵ Müller Michlozic, Georgie Dolfin, Sathas, Bandori gibi yazarlar ve tarihçiler İstanbul'a dair önemli eserler yazmışlardır.

kabul törenleri anlatılıyor. İkinci kitapta daha fazla düzensizlik ve kopukluk görülür. Bunula beraber, bunda da törene ait çeşitli gruplara rastlanır.

Birinci grupta, Hristiyan bayramlarında, imparatorların sarayda ve kiliselerde icra ettikleri alaylarla bazı dini törenler yer alıyor. Mesela patriklerin tayini, doğum ve evlenme törenleri, prenslerin başlarının tıraş edilmesi, imparatorların Kutsal Su ile yıkanmaları anlatılıyor. İkinci grupta bazı devlet törenleri, imparatorların günlük kabul törenleriyle yüksek makam ve rütbeye atama töreni anlatılıyor. Üçüncü grupta, dünyevi birtakım törenler, Broumelia yortusu, zafer alayları, grupların raksı ve kabul şekilleri anlatılmaktadır.

Kitâbü'l-Merâsim, çeşitli konuları içeren bazı konularla tamamlanıyor. Bu çeşitli gruplar oldukça birbirine bağlı bir genel bütünlük oluşturuyorsa da bu maddeler ve metinler aynı tarihte yazılmamıştır. Belirtilen konuların yazarı burada da genellikle kitabın içeriği sınırlarına giren konuları daha eski kaynaklardan aktarmaktan başka bir şey yapmamıştır.

¹⁶ Theophilos- Bizans Kayserlerindendir (829-842) Halifelerden Me'mun ve Mu'tasımın çağdaşıydı.

¹⁷ Kostantin Porphirogenete-Bizans İmparatorlarındandır. Kitâbü'l-Merâsim bu zatın eseridir. (912-959)

¹⁸ Nicetas Acominatus Hunyadis- Feriji (Karahisar-ı sahip ve havalisi) eyaletinde olan Hune (Chonce) belde-sindendir. 1216'da vefat etmiştir. Bizans imparatorluk sarayında çeşitli görevlerde bulunmuş, İstanbul'un 1204 senesinde Latinler tarafından ele geçirilmesini gördükten sonra İznik'e çekilmiştir. Orada iken 1118'den 1206 senesine kadar olan olaylardan bahseden, yirmi bir cilt kitap yazmıştır. Bu eser Latince tercümesiyle beraber Jerumi tarafından 1157'de büyük boy forma üzerine basılmış ve Kozen tarafından Fransızcaya tercüme olunmuştur.

¹⁹ Zonaras- On ikinci asır Rum tarihçilerindendir. İoannes ve Emanuel Comnenos zamanında devlet müsteşarı ve daha sonra rahip olmuştur. Bu şahsın havarilerle konsillerin kanunlarına dair mektupları, tefsirleri ve papaların resmi kanun niteliğinde mektupları vardır. Dünyünün yaratılışından Alexios Comnenos'un ölümüne kadar (1118) geçen zamana ait kutsal şiirleri ve kronolojik olayları anlatan kitabı da bulunmaktadır. Bu eser Kostantin ile kayser çocuklarının yaşayışlarıyla ilgili oldukça doğru bir özetlemedir. Eser, Lour Müzesi'ndeki Bizans koleksiyonu arasında bulunuyor.

²⁰ Georgios Pahimere, Bizans tarihçilerinden olup 1241 senelerine doğru İznik'te doğmuş ve 1310 senelerine doğru vefat etmiştir. Sekizinci Michel Paleologos zamanında gerek dini konularda ve gerek devlet idaresinde en büyük makamlara ulaşmıştır. 13 cilt üzerine **Şark Tarihi** adıyla 1258'den 1308 tarihine kadar geçen olaylardan söz ederek Nicetas ile Akropolitos'un eserlerine ek olarak bir kitap yazmıştır. Bu eser yararlanmaya uygun olup her ne kadar biraz dağınık ise de açıklayıcı, ekseriya anlaşılır bir şekilde yazılmıştır. Bu eser 1666 senesinde Latince'ye tercümesi ve açıklaması ile beraber Roma'da ve daha sonra Fransa'da bastırılmıştır.

²¹ Georgeus Phrantzes, Eski Rum tarihçilerindendir. 1401'de İstanbul'da doğmuştur. İkinci Emanuel Paleologos'un uzaktan akrabasıydı. Bu şahsın sarayında büyümüş, daha sonra kendisine özel kalem ve sekreter olmuştur. İoannes Paleologos zamanında 1446'da Mora valisi olmuş, daha sonra büyük logotet rütbesi verilmiş, 1453'te Türklerin eline düşerek esir olarak satılmış, sonra özgürlüğüne kavuşmuş, bunun üzerine Korfu'da bir manastıra çekilerek orada ölmüştür. Korfu'da iken 1259'dan 1477 senesine kadar İstanbul'da meydana gelen olaylara dair dört cilt kitap yazmıştır. Gerçekten ayrıntıları bakımından dikkat çekici ve yararlı, yazarın yaşadığı çağ ve gördüğü olaylar hakkında oldukça tarafsız yazılmış bir eserdir. Bu kitap ilk önce Latince, sonra Rumca olarak Viyana'da basılmıştır.

²² Michel Ducas, Bizans hükümdarlık sülalesine mensup Rum tarihçilerindendir. İstanbul'un Türkler tarafından kuşatılması sırasında geçen olayları gözüyle görmüştür. Sonraları, Midilli'ye çekilmiştir. Galiba oradan İtalya'ya geçmiş. İoannis Kantakuzenos'un zamanında Midilli adasının Türkler tarafından 1462 de zaptına kadar geçen olaylardan bahseden bir eseri vardır. Bu eser, açıklamaları ve Latince tercümesiyle birlikte 1649'da Paris'te basılmış, Reis Kozen tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir.

²³ Codinus, Bizansın son imparatorları zamanında saray nazırlığında (Curopalate) bulunmuştur. İstanbul'un Osmanlılar tarafından zaptı esnasında hayatta olduğu zannediliyor. İstanbul'un sarayı ve eski eserleri hakkında bazı eserleri vardır. Paris Milli Kütüphanesi'nin Bizans koleksiyonları arasında bulunmaktadır.

²⁴ Kantakuzenos, Rum kayser ve tarihçilerindendir. (1341-1355)

²⁵ Du Cange, 1688'de Amiens'de doğmuştur. Şerh (Açıklama) bilginlerinden ve tanınmış tarihçilerdendir. Bütün ömrünü Eskiçağ ve Oraçağ tarihini araştırma ve incelemeye adanmıştır.

Bunların hepsi Avrupa kütüphanelerinde ve Müze-i Hümayun kütüphanesinde bulunmaktadır.

İstanbul'un ve bazı doğu şehirlerinin çeşitli görünüşlerine dair haritalı atlas tarzında eser yayımlayanlar arasında Grelot'un²⁶ 1680 yılında Fransa Kralına sunduğu **İstanbul Seyahatine Dair Yeni Hatıralar** adlı eserdeki manzaralar ve resimlerden de anlaşıldığı gibi, eski Osmanlı İstanbul'u gerek binaları ve gerekse manzaraları ile bugünkü durumundan çok daha çekiciydi.

Hammer'in **Kostantiniyye ve Boğaziçi**²⁷ adıyla 1822'de iki cilt olarak yayımladığı eser de incelenmeye değer eserlerdendir.

Fransa'nın İstanbul'da otuz dördüncü elçisi olan Topçu Mirlivalarından Colte Andreossy²⁸ **Kostantiniyye ve Boğaziçi** adıyla 1812-1826 yılları içinde, İstanbul'da meydana gelen olaylara, saray ve Babiali'deki olaylara, Divan-ı Hümayuna, İstanbul'un ekonomik, sanatsal ve toplumsal hayatına; Boğaz'ın görünüş ve oluşumuna dair öncekilerin ve sonrakilerin görüş, düşünce ve incelemelerine, bentlere, su yollarına, su hazinelerine ve bunlarla ilgili emir ve fermanlara, kısaca İstanbul'umuzun hayatı, özel ve resmi ilişkileri ve diğer hususlara dair önemli belgeleri içeren bir eser yayımlamış olduğu gibi (1228) İstanbul patriklerinden Kostantinus da İstanbul hakkında Rumca kısa bir kitap yazmış ve bu kitap **Kostantiniyad** adıyla 1846'da Fransızca'ya, Bab-ı Valay-ı Seraskeri Tercüme Odası hizmetlilerinde Rum Liğotti Alkon'un oğlu Yorgaki Peterpolu tarafından da akıcı bir ifade ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu zat, kitabın giriş kısmında kendi hakkında "Abdu zayıf ve ahkar bende-gan-ı Devlet-i Âliyyeden..." ve yazar hakkında da: "Esbak Rum milleti patriği ve fazlı ve irfanı cihe-tiyle akranının sebeb-i mefhareti Kostandiyus" tabirlerini kullanıyor.

Tercüme edenin kendi el yazısıyla yazılmış Türkçe nüshasını Keçecizade Reşat Fuat Beyefendi'nin kütüphanesinde gördüm.

Viyana'da sergilenen eserlerin Osmanlı sanat eserleri bölümüne bakmak üzere kurulan komisyonun başkanı ve Nafia Nazırı bulunan Raşit Paşa'nın emriyle o tarihte Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nde bulunan Doktor Dethier (1873) 'de **Bosfor ve Kostantiniye**²⁹ adında, şehrimizin tarihi durumu, eski eser ve kurumlarıyla meşhur Osmanlı abidelerine dair çok kısa bir eser yazmıştır. Rum Cemiyet-i Edebiye'si üyelerinden Kara Theodori ile Demetriadis tarafından 1881'de İstanbul'da yayımlanan **İstanbul'un Kara Tarafındaki Surlarının Arkeoloji Planı** adlı eseri de ayrıntılı bir planda çizilerek yayımlanmıştır.

Miladî on sekizinci asırda İstanbul'un planını gösteren, Londra Müzesinde bulunan bir plan da incelenmeye değer. Bu planı müzedeki aslından çoğaltarak bastıran Suter isminde bir zattır.³⁰

Genellikle tarihi olaylardan bahseden adı geçen eserlerin yazarlarının yardımı ve çalışmaları takdire değer. Böyle olmakla beraber, Arkeolojinin, zamanımızda kazandığı önem, bilimsel bir şekil alarak batılı büyük bilim kurumlarının önemli bilim adamları gözünde seçkin bir yer kazanmıştır. Bu durum zihinsel eğitimin gelişmesi özellikle milletlerarası ilmi yakınlaşmanın kurulması hususunda

²⁶ Grelot: **Relation Nouvelle d'un Voyage de Costantinople**, Paris, 1680.

²⁷ Hammer: **Constantinopolis und der Bosphor**, 1822, 2. Vol.

²⁸ Comte Andreossy: **Constantinople et le Bosphore de Thrace**, 1828.

²⁹ Dr. P. A. Dethier; **Le Bosphore et Constantinople**, 1873.

³⁰ D. Y. Mortdmann: **Esquisse Topog. De Costantinople** 1892.

ortaya çıkan öneminden dolayı bu eserler ve yazarları, Arkeoloji ile çok uğraşanların düşüncelerinin aydınlanmasında yeterli görülüyor. Bugün, eski eserleri incelemek birçok ilmin yardımına muhtaçtır.

Bir kurumun eski tarihini yalnız anmak ve listelemek, eski eserler ilminden beklenen yararı sağlayamaz. Bu gerçeğe dayanarak son zamanlarda Arkeologlar, özellikle Bizans'ın eski tarihi ile çok fazla uğraşanlar, İstanbul'un eski toplum hayatına ve tarihi dönemlerine ait pek çok inceleme ve araştırmalarda bulunarak değerli eserler de meydana getirmişlerdir.

İstanbul'daki imparatorluk sarayı ve eklentilerini, çevresinde bulunan eserler ve binaları ilk defa inceleyerek bunlara dair eser yayımlayan Jul Labart'tır (1861). Bu kişinin imparatorluk sarayı ve civarındaki daireler ve binalar, bunlar arasında Ayasofya mabediyle Augusteon ve At Meydanları'na dair **Kostantiniye'nin Büyük Saray-ı İmparatoriyesi ve Civarı** adında yazdığı eser, senelerce eski eser bilginlerinin incelemelerine kaynak olmuştur. Bu hususta ilk şerefi elde eden Labart'dan sonra Doktor Mortdmann 1892'de **Kostantiyye'nin Topoğrafı Taslağı**³¹ adlı dikkate değer bir eser yazmıştır. Bazı eleştirilere uğramakla beraber bu eser, İstanbul'un tarihî topografyası açısından birçok dikkate değer bilgileri içermektedir.

İstanbul Fransız Başkonsolosu ve buradaki Rum Cemiyet-i Edebiyesi üyelerinden Bolen³² (M. A. Belin) 'in **İstanbul'da Latinliğin Tarihi** adında 1894'te Paris'te yayımladığı eser, ta Bizanslılar zamanından beri, Kostantiniyye'de yaşayan Latin topluluğu hakkında –daha eski zamanlar yazarlarının bildirdiklerine, rivayetlerine ve belgelerine dayanan- birçok önemli bilgileri ve şehrimizin eski topografya durumu bakımıyla, incelenmeye değer ayrıntıları bulundurmaktadır.

Parmentier, **Tarihî Albüm** adıyla 1897'de yayımladığı kitapların Orta Çağ'dan bahseden birinci ve ikinci ciltlerinde, diğer topluluklar arasında Araplarla Bizanslıların, Türklerin dördüncü ve on birinci asırlardaki toplumsal hayatı, sanayi ve dini kuruluşlarına dair belgelere dayanan değerli bilgiler bulundurduğu gibi 1908 senesinde J. Gottwald **Galata Surları**, Doktor Mortdmann'ın **Boğaziçinin Tarihi Resimleri**, merhum Müşir Golç Paşa'nın **İstanbul** adlarındaki Almanca eserleri faydalı çalışmalardandır.

Fransa Maarif Nezareti tarafından İstanbul'a gönderilip buradaki eski eserler ve abidelere dair bilimsel incelemelerde bulunan heyetin inceleme sonuçlarını içeren, İstanbul Muhipleri Cemiyeti üyelerinden J. Ebersolt 1909'da **İstanbul'un Topoğrafyası Âsâr ve Âbideleri Hakkında Tetkikat** adında³³ve 1910 tarihinde de **Kostantin'in Saray-ı Kebiri, Kitabü'l-Merasim, İstanbul'un Ayasofyası**; Angelo Zanotti, **İstanbul Surları Etrafında (Autour des Murs de Constantinople)** başlığıyla 1911'de Paris'de önemli eserler yayımlamışlardır. Zanotti'nin eserinde İstanbul'un bilhassa Marmara sahilindeki bazı binaları ile önemli eski yerlere dair arkeoloji bakımından çok önemli bilgiler vardır. Yazar, eserinde eski yazarların ve tarihçilerin ifadelerini, düşüncelerini ve değerlendirmelerini iyice inceleyerek birtakım mantıklı deliller ortaya koyup ispat ederek sonuca varmak istiyor. Kostantin'in **Saray-ı Kebiri ve Kitab'ül- Merasim'i**, topoğrafya ve arkeoloji araştırmaları bakımından önemli bir

³¹ Plan de Constantinople Par Seutter- D'apres L'exemplaire Du British Museum XVIII. Siecle.

³² M. A. Belin; Histoire de la Latinité de Constantinople, Paris 1864.

³³ J. Ebersolt: Etüd Sur La Topographie et les Monument de Constantinople. Paris: 1909.

eserdir. Özellikle, Bizans tarihinde çok önemli siyasi ve sosyal yeri olan Kayser Sarayı'na, Bizansların âdâb ve görgülerine protokol usullerine, o tarihteki milli ve dini kurumlarına, özetle Bizans'ın özel ve genel hayatına dair gerçekten dikkate değer ve her yönüyle yararlanılabilecek konuları içeren bu eser, bizler için göz önünde bulundurmaya değer eserlerdendir. Pek çok hususta Bizanslılarla bizim aramızdaki protokol tarzları yönünden bu önemli eserin dilimize çevrilmesini Maarif Nezaret'inden beklemekteyiz.

Özetle, Bizans'ın o tarihlerdeki siyasi ve toplumsal hayatı hakkında doğru bir fikir elde etmek isteyenlerin Ebersolt'un bu eserini incelemelerini faydalı görmekteyim.

Yine 1910 yılında, Paris Edebiyat Fakültesi hocalarından Charles Diehl, Bizans güzel sanatlarına dair yayımladığı resimli bir eserde³⁴ çeşitli zamanlardaki Bizans güzel sanatlarına, İstanbul, Trabzon, Selanik, Aynoroz ve diğer eski doğu ülkelerindeki sanata, bilhassa İtalya'da gelişen Yunan eski sanatına ve bu arada Jüstinianus devrindeki yüksek eserlere, özetle, Bizanslılar zamanında dinî ve resmi mimari tarzına, çeşitli süsleme ve nakış usullerine, müzaiklere, dokuma, maden, çeşitli ağaç üzerine minkâri usulü, cam ve billur işlerine, on üçüncü asrıdan on altıncı asra kadar Bizans güzel sanatları üzerine yabancı etkilerin derecesine ve içeriğine, doğu etkilerinin yok oluşuna dair çok önemli bilgiler verilmektedir. Ayrıca, Cornelius Gurlitt³⁵ tarafından da İstanbul surlarının eski haline, cami ve türbe, medrese, han ve çarşı, pazarlarla eski evlerin resim ve planlarına dair, değerli resim ve levhalardan oluşan büyük boy iki cilt olarak bir albümü de bugün günümüz insanının yararlanmasına sunulmaktadır. (1912). Bu önemli eserde, surların eski hali-bazen hayalî de olsa-yine görülmeye değer çizimlerdendir.

Özellikle, camilerimizin, bazı büyük ve önemli medreselerimizin, hanlarımızın resim ve planları, büyük bir övünç ve gurur ile görülmeye ve incelenmeye değer. Değerli yazarların kabul ettiği gibi, Osmanlı Türkleri'nin medeniyet ve ilim alanında meydana getirdikleri sayısız eserler ve abidelerin önemli bir kısmını olsun bu şekilde dikkatlere sunulmasına hizmet edenlere bu yayınlarından dolayı keşekkürü bir borç biliriz. Bununla beraber, kendi medeni varlıklarımızı kendi kalemimizle dünya bilginlerine tanıtmaktaki yetersizlik ve tembelliği utanarak aydınlarımız adına büyük bir eksiklik saymaktan çekinmem. Dünyada ilmin, erdemin, medeniyetin milliyeti olmayacağından dolayı, bu gibi hizmet edenlerin çalışmaları her zaman övgüye layıktır.

1914 yılında Meyers'in³⁶ **Balkan ve İstanbul** adlı eserinde şehrimize dair oldukça yararlı bilgiler vardır.

Bizde İstanbul'a dair Türkçe yazılan eserler³⁷ arasında, bazı hata ve abartıları ile beraber **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** dikkate değer ve ibretli bilgileri içerir. Özellikle geçmiş dönemlerdeki sosyal

³⁴ Charles Diehl: Manuel d'art Byzantin.

³⁵ Cornelius Gurlitt- Die Baukunst Kostantinopls Berlin: 1912.

³⁶ Meyers Reisebuch: Balkan et Constantinople.

³⁷ Mecmu'a-i Cavami-i İstanbul: Nişli Osman Bey, matbu. Ka'riye cami-i Şerifi: Mehmet Ziya Bey, matbu. Bina-i Ayasofya ve kal'a-i Kostantiniyye: Cenabî, basılmamış. Beyan-ı bina-yı Ayasofya: Cenabîzade İbrahim Efendi, basılmamış. Alaşehir'de Şeyh Sinan Kütüphane'sinde, Topkapı Saray-ı Hümayunu ve Parkının Tarihi: Raif Bey, basılmış. Feth-i Celil-i Kostantiniyye: Raif Bey, basılmamış. İstanbul'un ahval-i kadime-i temeddün ve Ümrani: Raif Bey, basılmış. Bade'l Fetih Cavami-i Şerifeye Tahvil olunan Kenaîs: Raif Bey basılmış. Bina-i Aya-

hayatımıza dair verdiği bilgiler, diğer hiçbir eserimizde yazılmamıştır. Bazılarımızın değersiz görerek okudukları bu eseri, bazı Avrupa dillerine çevirenler elbet, değerini bilmektedirler.

Sultan Üçüncü Selim olayında Büyükdere’de kaçarken öldürülen Reisü’l-Küttap Raif Efendi’nin resimli kitabında, **Hadikat’ül-Cevami** ile **Mir’et-i İstanbul**, **Tarihname-i İstanbul**’da³⁸, **Feth-i Kostantiniyye ve Tarif-i Ayasofya**’da da şehrimize dair bir hayli bilgiler bulunmaktadır. Özellikle, **Feth-i Kostantiniyye ve Tarih-i Ayasofya**’da hücum hazırlıklarına, İstanbul’un fethine, İslam ordularının şehre giriş şekillerine ve Ayasofya’nın binasına ve diğer yerlere dair çok kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Bu eserlerin ne büyük çabalarla ne zorlu araştırmalarla meydana getirildiğini kabul etmekle beraber, demin söylediğim gibi, arkeolojinin bugünkü geniş anlamı, kapsadığı alan ve önemi göz önüne alınırsa, bu eserlerin bu alanda yetersizliği anlaşılır.

Şehrimizin geçmiş devirleri ve çeşitli tarihî safhalarından bahsetmesinden dolayı dikkate değer eserler ve son dönem yazarları arasında Askeri Müzesi Müdürü emekli paşalardan Muhtar Paşa’nın **Feth-i Celil-i Kostantiniyye**’si, Kadıköy Daire-i Belediyesi eski müdürü ve Eski Eserleri Koruma Encümeni daimî üyelerinden Celal Es’at Bey’in **Eski İstanbul ve Eski Galata**’sı büyük bir çalışmanın ve araştırmanın ürünüdür.

İstanbul’un eski devirleri ile eski eserleri hakkında senelerden beri araştırma ve incelemelerde bulunuyorum. Bu hususta araştırmalarda bulunanların kabul ettikleri gibi uzun ve yorucu bir çalışmanın ürünü olan bu eserime ilk önce **Kostantiniyyad**’ı³⁹ temel almışsam da incelemeler ilerledikçe, bunun yetersizliği anlaşıldığından, Fransızca, Rusça ve Almanca bazı eserleri gerek doğrudan doğruya inceleyerek gerek önemli konularını tercüme ettirmek suretiyle kitabımı genişlettim.

Osmanlı devrine ait bazı sanat eserleri ve Boğaziçi’nin lacivert renkli sahillerine bir vakitler hoş gölgeler veren eski binalar hakkında İngilizce yazılmış resimli eserlerden⁴⁰ yararlandım. İstanbul’un topografya bakımından tarihini, eski durumunu araştırmak için de Mortdmann, Ebersolt ve Labaret’in eserlerini özellikle inceledim.

Bin beş yüz küsur yıllık ömründe geçirdiği büyük, ibretli ve hüznü inkişâplardan, sık sık meydana gelen yer değişikliklerinden özellikle yangınlardan dolayı görünen ve görünmeyen hazinelerinden ancak çok az bir kısmını saklayabilmiş olan bir şehirde, eskiden yazılmış eserlerin mükemmeliyetine rağmen, şu anda, kanaat verecek sonuçlar elde edilmesi ne kadar müşkül, belki imkânsız olduğunu işten anlayanlar kabul ve itiraf ederler.

Şurası da dikkatten uzak tutulmamalıdır ki, bugün izleri kalmayan veyahut pek önemsiz kalıntıları bulunan eski eserler ve binalar hakkında ne kadar araştırma yapılırsa ne kadar mantıklı karşılaş-

sofya: Şemsettin Karamanî, basılmamış. Heşt-i Behişt, İstanbul Tarihi: Şehrîzade Sait Efendi, basılmamış. Revnak’us- Saltana, İstanbul Tarihi: Kâtip Çelebi, basılmamış. Evsaf-ı İstanbul: Lütfi, basılmamış Müze-i Hümayun Kütüphanesi’nde, Tarih-i Ayasofya: Balıkesirli Yusuf bin Musa, basılmamış. İstanbul Muhasarası ve Zaptı: Nahit Bey, basılmış, tercümedir.

³⁸ Bu kitap Yerebatan’da Esat Efendi Kütüphanesi’nin tarih kısmında 2272 numarada mukayyet idi.

³⁹ Rûsumat Emaneti ketebesinden Şemsi Bey bu eserini **Hey’eti Sabıka-i Kostantiyye** adı altında 1289’da (1889) İstanbul’da neşrettirmiştir.

⁴⁰ Misse Pardoe: The Beautle of the Bosphorus Dravwings by W. Barthett. London: 1850.

tırmalar ve düşünceler yürütülmüş olsa- yazarların çoğunun itirafları üzere -elde edilen sonuç, genellikle tahminler, varsayımlar olarak kalıyor. Bu gibi meselelerde kesin bir karar vermenin tarih bakımından ağır sorumluluğu varsa da tekrar etmeye ve açıklamaya ihtiyaç yoktur.

Yer yer güzelliklerin, taraf taraf az rastlanan güzelliklerin ortaya çıkmasına beşiklik eden İstanbul, ilk asırdan son asra kadar dünyanın belki en mamur bir şehri olup toprağına varıncaya kadar her yönüyle incelenmeye layıktır. İstanbul hakkında önceden ve sonradan yazılmış eserlerin sayısı ve kıymeti, bu cazibeli şehrin tarihine, dünyayı tanıyanlar tarafından verilen önemin derecesini gösterir.

Özellikle, atalarımızın burada meydana getirdikleri büyük ebedi eserler kültür ve medeniyetimizi dolduracak ve süsleyecek derecede çok ve kıymetlidir.

Henüz ayakta duran yüce eserlere dayanarak abartmadan söylerim ki, yüce fetih ile başlayan İstanbul'da ataların bıraktığı eserlerin değerini ve anlamını aşağılık ve düşman kalemler inkâra çalışsalar bile, tarihin şerefli satırlarına geçen bu bıraktıkları güzel eserleri oradan silemezler.

İstanbul'un tamamıyla bir Müslüman şehri özelliğini kazanmasıyla bu şerefli özelliği asırlardan beri koruması reddedilmesi mümkün olmayan bir gerçektir. Meşhur "Söz geçicidir, sabit olan eserlerdir" , sözünü hatırlayarak gerçekten yüksek ve seçkin bir medeniyetin ürünü olan bizden evvelki eserler ve abidelerin incelenmesi sırasında Osmanlı eserleri ve binaları ile milli hatıralar ve miraslarımızın dökümünün yapılması ve tespit edilmesine de özellikle önem verdim.

Bu gibi büyük çaptaki eserlerde genellikle yazarların takip ettikleri metoda uygun olarak ben de eserimi iki kısma ayırdım.

Birinci cildi şehrin genel durumunu daha yakından inceleyebilmek için İstanbul'un bölgeleriyle surlarına, bu münasebetle Kostantin'in fethine ait temel bilgilere, yakın bölgelerin bazı mühim ve tarihi eserler ve Osmanlı'nın miraslarının belirtilmesine ve tanıtılmasına ayırdım. Saraylarla eski mabetleri, su kemerlerini, mahzenlerini, sütunlarla hamamları, özellikle camilerle, Osmanlı medeniyet tarihinde ihtişamlı özel bir bölüm oluşturan sebillerle çeşmeleri, meşhur türbe ve medreseleri, Boğaziçi ve Üsküdar, Adaların Bizans ve Osmanlı devirlerine ait eserlerinin kalıntılarını, ikinci kitaba bıraktım.

Zamanla meydana gelen olayları, değişiklikleri dikkate alarak kaynaklarda gördüğüm bilgilerin nakil ve tercümesiyle yetinmedim. Konumuz olan eserleri eski ve yeni abideleri teker teker dolaşarak hepsi hakkında yerlerinde inceleme yaparak tesbit ettim. Bu arada, yeraltı sarnıçları, Ayvansaray'da bulunan Anemas Burcu'nu ve Hapishanesi'ni, Yerebatan Sarnıcı ile Çatladıkapı'da, otuz metre aç içerisindeki sarnıcı, Kırk Çeşme suyolunu, Yedikule'nin çeşitli kısımlarını, Ahırkapı civarındaki yeraltı daireleri, tekrar, bazen günlerce dolaşıp inceledim. Hele Yerebatan Sarnıcı'nı sandal ile dolaşırken hayatımı tehlikeye bile atmıştım.

Senelerce devam eden ve zor olduğu kadar yorucu olduğu uzmanlarca bilinen bu araştırmamın hatasız olduğunu iddia edemem. Son söz olarak arz ederim ki, öğrenim ve resmi hayatımın otuzuncu senesinde tamamlamayı başardığım bu eseri, meydana getirirken, önemli eserlerin araştırılmasını kolaylaştırmak ve bazı tarihi resimlerin hazırlanmasını sağlamak hususundaki maarifçilerin teşviklerinden dolayı Müze-i Hümayunlar Genel Müdürü Halil Ethem Beyefendi'ye teşekkürlerimi sunarım.

Bazı isimler ve tarihi yerlerin bulunmasındaki yardımından dolayı kütüphane memuru Mistakidis Efendi'ye de takdirlerimi sunarım.

Eksiklikleriyle beraber, yayıma konulan bu eserin, daha mükemmellerinin meydana getirilmesine başlangıç ve sebep olursa, bunu, çalışma ve gayretin bir ürünü ve en büyük mükâfatı olarak kabul ederim.

27 Recep 1338-17 Nisan 1336 (1920)

Mekteb-i Sultanî Mezunlarından

Eyyubî Hafız Mehmet Ârif Ağ'nın torunu⁴¹ Mehmet Ziya

Saray Burnu

⁴¹ Babam, Evkaf-ı Hümayun Nezareti değerli eski memurlarından merhum Osman Vasfi Efendi'dir. Onun babası Alemdar olayında, cansiperane hizmetleriyle Şehzade Sultan Mahmud'un hayatını kurtaranlardan Hükmüdar koruması, Eyyubî Hafız Mehmet Arif Ağa, onun babası saray ağalarından El Hac İsa Ağa, onun babası Saray-ı Amire Baltacılar Kethüdası İsmail Ağa'dır.

Annemin soy zinciri de bir taraftan Kastamonu eski hanedanlarından Ahmet Efendi adında bir zata, diğer yönden Amasya'ya bağlı Mecitözü kazasında Kadızadeler demekle bilinen bir aileye dayanır.

İSTANBUL

– Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Kalıcı Eserleri –

- BİRİNCİ BÖLÜM -

TARİHİ BİLGİLER

İstanbul'un Kuruluşu

Bulunduğu yer bakımından denizlerin kraliçesi ve Doğu bölgelerinin ambarı olma özelliğine sahip olan Kostantiniye'nin, üzerine kurulmuş olduğu burnun coğrafi durumu, milattan 657 sene evvel Bizas'⁴² burada, sonradan kendi adına izafeten ünlü olan Bizans'ı kurmaya karar verdirdi.

[2] Meşhur bir rivayettir, Magâr halkı, yeni bir memleket kurmak için yer seçimi konusunda gaipten haber verenlere başvurarak görüşlerini sormuşlar. Gaipten haber verenler de "Bu şehri körlerin memleketi karşısında kurun" diye cevap vermişler. O zaman Bizas, yardımcılarıyla birlikte Magâr'dan kalkarak İstanbul'a gelmiş ve Topkapı Sarayı'nın bulunduğu noktaya çıkarak oradan etrafı seyrederken karşı yakada bulunan Kadıköy'ünü görerek çıktıkları yerde bir şehir kurmayıp da Kadıköy mevkiisini seçmelerine şaşarak: "İşte gaipten haber verenlerin haber verdiği körler memleketi şu karşısıdır!" deyip yeni şehri burada kurmaya karar verir. Fakat bazı yazarlar bu rivayetin doğruluğunda şüphe ediyorlar. Çünkü Magâr halkının burada bir şehir kurmadan, milattan sekiz yüz sene önce burada Yunan ırkına mensup bir kabile oturuyormuş.

Bütün kitaplar ve Yunan rivayetleri Bizans'ın milattan 657 ve hicretten 1241 sene önce Magâr bölgesinden gelmiş bir kabile tarafından kurulduğunu bildirmekte birleşmektedirler.

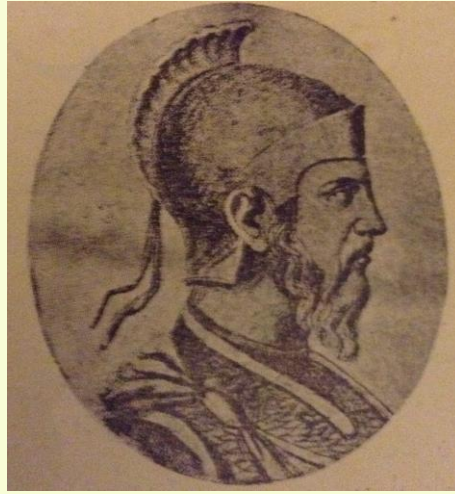
⁴² Bodrum'lu Deis'in rivayetine göre, buraya gelmiş olan Yunanlılar'ın elebaşısı gemici Milah Bizas, Magâr bölgesindeymiş. Eski tarihçilerden Pamfilialı (Teke sancağının bir kısmı) Ozeb de bu güzel şehrin milattan 657 sene önce Magâr Kralı ve Bizans tarafından kurulduğunu söylüyor.

1873 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğün'de bulunmuş olan Doktor Dethier, kitaplar ve Yunan rivayetlerinin, Bizans'ın kuruluş başlangıcını Magâr kıtasından gelmiş birtakım Yunanlıların burada yerleşmeleri zamanına atfetmeleri hatadır diyor.

Bizans daha doğrusu Boudjas tabiri sırf doğulu bir kelime olup papaz manasına geliyormuş. Papaza "kavaboudja" derlermiş. Bu kelime Helenuslar tarafından Cambyzes satarap (vali) Magaboudjas tabirlerine değişmiş. Bu kelimeyi yazmak için Rumcada gerekli harfler bulunmadığından (cim) yerine (ze) harfi konulmuş ve Rumcada (be), (vav) gibi telaffuz olunduğundan bu kelimeyi çengelli bir II ile yazmaya mecburiyet hâsıl olmuş bunun böyle olduğunu İstanbul'un eski sikkeleri de ispat ediyor.

Bizans kurulduğu tarihte Roma şehri, çok gelişmemiş olmakla beraber, bir asırdan beri vardı. Mamafih etraf ve civarındaki milletler ve kavimlerle yaptıkları savaşlarda kuvvetini deniyor ve dünyaya hâkim olmaya hazırlanıyordu.

Batı, dikkat çekici değildi. İtalya müstesna olmak üzere, diğer bölgeler göllerle, ormanlarla örtülü ve henüz barbar bir topluluk yaşıyordu. Çalışma ve kültür dünyası, kavimlerin beşiği olup pek çok hatıralar ile dolu, sayısız eserler ve abideler ile mamur ve süslenmiş bulunan Avrupa ile Asya'nın bu klasik kısmındaydı. Fırat nehrine doğru yayılmış olan ve yoğun nüfusa sahip olması sayesinde kuvvetli ve kolay teslim olmayan bir millet olan Acemler, egemenliklerini genişletmek istiyorlardı; bu emel ve arzularına, deniz gibi ordularının tufan seli gibi akıp gittiği Yunanistan'da başarılı olamıyorlardı, burada pek çok engellerle karşılaşıyorlardı.

Bizans'ın Kurucusu Bizas (Vizas)

Çorak bir memleket üzerinde kurulmuş, nüfus ve askeri bakımdan zayıf olan Atina, disiplin, düzen ve cesareti, savaşlarda harp tekniklerine sahip, vatan aşkı ve hürriyete düşkünlükleri sayesinde, Acem ordularına karşı koydu ve bu suretle Yunanistan da Acem kralları Dârâ ve Serhas'ın mutlak etkisinden kurtulabildi. En mukaddes bir dava ile İranlılara galip gelen Atina, birdenbire şan ve kudretin en yüksek noktasına çıkıverdi. Atina'da yapılan merasime, oyunlara, diğer gösterilere, Yunanlılar her taraftan akın akın gelirlerdi. Atina dünyanın merkezi olmuştu. Bu şehrin bu derece gelişmesi ve güçlenmesi ve kudret sahibi olması etraftaki milletlerin [3] kıskançlığını çekti. Çok kıskanç ve yarı vahşi olan Isparta, Yunanlılar için felakete ve çöküşlerine sebep olan Peloponez savaşlarına sebep oldu.

Tarihi araştırmalardan anlaşıldığına göre, Bizans, bazen şarklıların ve bazen garplıların yönetimi altına girmişti.

Bizans'ın kurulmasından memnun olmayan Trakya halkı, bu şehri yıkmak için birkaç defa üzerine yüklenmişlerse de Bizas'ın karısının (Fideli) akıllıca önlemleri ve halkının vatanseverlik özelliği sayesinde kurtulmuştu.

Bizans başlangıçta demokrasi ile idare olunuyordu; bu sayede Dârâ'nın zamanına kadar istiklalini koruyabildi. Yunanistan'daki inkılâplar ve çarpışmalar arasında, Bizans'ı düşünmeye vakit kalma-

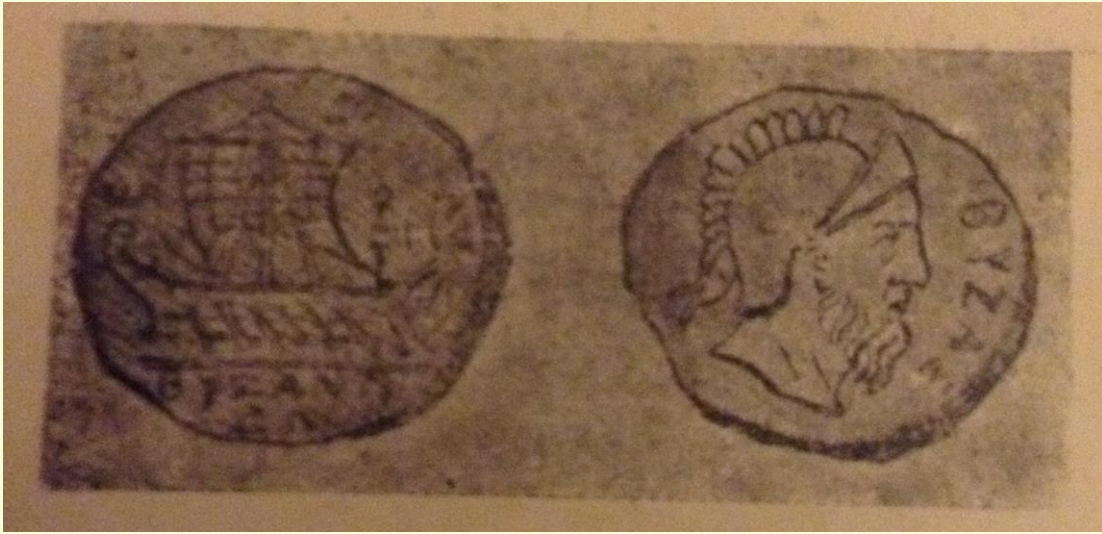
dığından, İran Şah'ı Dârâ, Boğaziçi yoluyla Rumeli kıtasına geçerken⁴³ Bizans'ı kendine bağlamıştı (Milattan beş yüz sene önce). Fakat Bizanslılar, uzun süre Acem idaresinde kalmadılar, İyoni kıtasında oturan Yunanlılar bir anda ayaklandılar. Şu kadar ki, Acem Şahı'nın müttefiki bulunan Fenike donanmasının yaklaşması üzerine Mesembrea'ya kaçtılar.

Meşhur Plate zaferinden sonra (479) Yunan kumandanı Ispartalı Puzanias Bizans'ı Acemlerden geri aldı ve genişleterek bazı binalar ve abidelerle donatıp süsledi.

Hatta tarihçi Justin, Puzanias'ı bu hizmetinden dolayı Bizans'ın kurucusu olarak belirtiyor. Bir müddet sonra Bizanslılar, Lakedemonyalıların egemenliğinden çıkmışlar; fakat bu sefer de Atinalıların boyunduruğu altına girmişlerdir. Yedi sene sonra Atinalı Simon, Bizans'ı Lakedemonyalılardan aldı; ancak onlar yine ele geçirme isteğinden geri durmadılar.

408'de, el-Kıbyad uzun bir muhasara ile memleketi kıtlığa düşürerek tekrar ele geçirdi. Fakat el-Kıbyad'ın egemenliği ancak bir iki sene sürdü. Çünkü Ispartalı Lisanzeros tarafından kazanılan Egos Potamos zaferi üzerine Bizans tekrar Lakedemonyalı askerî valilerin idaresi altına geçti.

On binlerce insan Anadolu'dan dönerken Bizans'a gelmişlerdi. Bunlar disiplinden yoksun serseri bir topluluk olduğundan, az kaldı Bizans'ı yağma ve tahrip ediyorlardı. elebaşları Ekisnefon'un etkili konuşması şehri bu felaketten kurtardı.

Tezes zamanında Basılmış Bir Sikke

390 yılında Trasnivolos, Bizans'ı tekrar Atina ittifakına aldı ve harika bir vatanseverlik örneği göstererek milletini, memleketini kurtardı; eski idareyi, demokrasi usulünü adeta yeniden kurdu. Bu idare zamanında, Bizanslıların "Jeromnemon" denilen bir meclisleri vardı. Başkanlarına da Jeromnemon derlerdi. Bu idare meclisi, Roma Kayserlerinin idaresi zamanına kadar devam etmiştir.

[4] 363'te Bizans Epaminondas'a boyun eğdi. M. Ö.356'da Rodos, Sakız, Kuşadası ile Menteşe (Caria) Kralı Mausole'un deniz ittifakına katıldı. Sonraları, Makedonyalı Philip ele geçirmek için Bizans üzerine birkaç defa yürümüş ise de Demosten'in gayretleri ve teşvikleri sonucu yardıma gelen

⁴³ Tarihçilerin babası Herodot, Dârâ'nın, ordusuyla Boğaziçi'nden geçişini nerdeyse aynı zamanda olduğunu belirtir.

Atinalıların yardımıyla bu şehri bu defa da tahripten kurtardı. Philip de kuşatmadan vazgeçti⁴⁴. Yunanlı İskender'in zamanında, idare, baskıcı bir hâl almıştı. Galya bölgesinde çıkan birtakım serseri savaşçılar Bizans'ı yağma ve halkı sıkıştırdılar. Bunun üzerine bu yağmacıları çıkarabilmek için Bizans üç bin, beş bin, on bin altın ve sonunda elli bin altın vergi vermeye mecbur oldu.

Bizans, bu vergiyi verebilmek için boğazdan geçen gemilerden geçiş ücreti almaya başladı. Bu geçiş vergisinden dolayı civar hükümetlerle Bizans arasında savaş çıkmasına az kalmışsa da Galo-Graklar'ın araya girmesiyle 219'da bir anlaşma yapılmış ve Bizans da tamamen harap olmaktan kurtulmuştur.

O tarihlerde Batı, zafer arayan savaşçılardan yoksun değildi. Roma orduları Yunanistan'a sözde bir hürriyet vadiyle girdiler. Felaket! O millete ki hürriyetini ecnebilere borçludur.

Romalıların Yunanistan'da ve Anadolu'da görünmeleri üzerine, Bizanslılar, onlarla birleşerek birlikte Philip Antiohus, Perse, Mitridat ile savaştilar.

Kartaca'nın düşmesinden sonra Romalıların hırs ve aç gözlülüklerinin nereye varacağı hayal bile edilemiyordu. Kısa zaman içinde Roma'nın önünde hiçbir millet duramadı, onun egemenliği altına girdi, bütün batı bölgesi Roma kanunlarına bağlandı.

Roma rakibini tepelemek üzere denizi aşacak hale gelince, doğuya yayılmak için de engel kalmadı. İlk Roma imparatorları doğuya doğru çok fazla yayıldılar, Marmara Denizi'ne kadar geldiler; Bizans da Romalıların baskısı altına girdi. Mitridat, böyle uzak mesafelerden gelerek Yunanistan'ı istilaya kalkışan Romalıları uzun müddet karşı koydu. Sonunda kendi oğlu Pharnec'in hainliği üzerine mağlup oldu, Romalıları karşılarında böyle bir güç kalmadığı için sınırlarını genişletmeye devam ettiler.

Bizans, Roma idaresinde bir müddet bağımsız bir şehir kalmışsa da bütün dünyayı ellerine geçiren yayılmacı hırsı ile dolu olan Roma milleti, burada gerçek bir baskı idaresi kurdu.

Roma Kayseri Vespasyen, Bizans'ın bütün ayrıcalıklarını ortadan kaldırdığı gibi, 195 yılında hüküm süren Septime Sever de üç sene kuşattıktan sonra şehrin başkanlarını öldürüp şehri yakıp yıkarak Marmara havzasında bulunan Ereğli (Heraclee, Periinthe) kasabasına bağlı bir şehir haline getirdi.

[5] Bu hükümdarın zalimce hareketlerine sebep ise, Bizanslıların Roma Kayserilerinden Nijer'in tarafını tutmaları ve dostu olmalarıymış. Bununla beraber kısa süre sonra, Sever, oğlu Antonius Caracalla'nın hâinden şikâyet etmesi ve ricası üzerine, Bizanslıların bu felaketlerine sonunda acıyarak birçok yardım ve fedakârlıklarla Bizans'ı tekrar kurmuş ve eskisinden daha güzel hâle getirerek oğlunun adına Antoniana- Augusta des Byzantis ismi verildi.

Kayser Glian zamanında Bizans şehri tahrip edilerek halkı katledildi. Tarih bu katliamın sebebini zikretmiyor. Her ne hal ise... Bu gönülleri süsleyen şehir, Bizanslı Theodame ile Athenee'nin gayret ve çalışmalarıyla tekrar inşa ve imar edildiyse de bir müddet sonra Sitler'in (Scythes Eleures) hücum

⁴⁴ Derler ki, Philip'in hücumu esnasında karanlık bir gecede gökyüzünde bir nur görünmüş, bu da Bizanslılara düşmanın yaklaştığı fikrini vermiş. Bizanslılar da bu hadisenin hatırasının devamı için bastırdıkları madalyaların üzerine hilal resmini işlettirmişler. Sonra da Osmanlılar bu alameti onlardan almışlar.

ve istilasına uğrayarak Üsküdar’la burası çok fazla yıkıma uğramıştır. Yıkıcılıkta meşhur olan Sit’ler, İstanbul’a Karadeniz’den gelmişlerdi. Bu şehir, ikinci Kalot zamanında haklarını ve ayrıcalıklarından bir kısmını geri aldı ve Gotlara karşı delice savaştı. Hâlâ Sarayburnu’ndaki sütun bu tarihi olayın bir hatırasıdır. Edirne civarında, İmparator Büyük Kostantin ile kayın biraderi Licinius arasında meydana gelen ilk savaşta Licinius yenildiğinden, Bizanslılara sığınarak onlardan yardım istedi ve kaleleri tamire başladı. Bunun üzerine Bizans halkının Licinius’un tarafını tutmaları üzerine Kostantin yetişerek Bizans’ı kuşattı.

Licinius, kendisinin kurtulmasından ümit kesince, gizlice geceleyin şehirden çıkarak karşı yakada bulunan Kadıköy’e geçti ve oraya sığındı.

Bu sırada Bizans şehri Licinius’a bağlılığını göstererek Kostantin’e karşı durmuşsa da Üsküdar (Crysopolis) civarında meydana gelen ikinci savaşta da Kostantin, Hristiyanlara eza ve cefa eden Licinius’u yine mağlup ettiğinden Bizans hemen imparatora boyun eğdi.

Licinius’u yenen Kostantin’in, halkına dinini değiştirmek ve yeni bir başkent kurmak gibi geniş düşünceleri vardı. Fakat Hristiyan halk dinlerini, âdetlerini ve ahlâkını değiştiren bir hükümdara katlanamadılar. Bu kibirli millet, endişeden dolayı hoşnutsuzluğunu ve hoşnutsuzluktan dolayı nefretini ortaya koymaya başladılar. Halkın bu tutumu Kostantin için yeterli bir sebepti: Bu tedirginlikleri sebep göstererek vaktiyle Bizans’ın kurulduğu yerde yeni bir başkent kurmak üzere sonunda Roma’yı ve İtalya’yı papalara terk ederek oradan uzaklaştı. Başkentin Roma’dan buraya aktarılmasının önemli sebeplerinden biri de Bizans’ın aslında korunaklı bir yer ve çok geniş bir ticarete elverişli olmasıydı. Başkenti buraya aktarmayı kendisinden başka hiçbir hükümdar düşünmemiştir.

Kostantin, yeni Roma’nın varlığının devam etmesi ve imarı maksadıyla, bu şehri ilâhî irade ile kurduğunu yayınladığı kanunlardan birinde bildirmeyi unutmamıştır. (Code Theodosien, Lib. XIII, titre 5, loi 7 e (M. S. 330.)

[6] Yeni Roma, eski Roma gibi iyi bir başlangıç yapmadı: Kostantin’in çok da dostu olmayan Zuzim ile diğer bazı yazarlara güvenilirse, İstanbul birtakım uğursuz etkiler altında kurulmuştur. Bu yazarlar, Kostantin’i karısı Fauste ile oğlu Crispus’u basit bir sebep üzerine öldürmekle suçluyorlar.

Bütün tarihçiler bu asır içerisinde ortaya çıkan bir olayı susarak geçiştirmişlerdir. Bu olay, havari-lerden Aya Andrea’nın Hristiyanlığı yaymak için Bizans’a gelmiş olmasıdır. Bu adam, Bizans’a geldikten sonra, Galata tarafına geçerek oradaki büyük Bizans mezarlığında dini anlatmaya başlamış ve taraftarda bulmuştur. Çoğu zaman bu mezarlıkta Aya Andrea’nın bizzat yaptığı bir haç muhafaza ediliyormuş. Hatta Karadeniz’e çıkacak gemilerin tayfaları, deniz seferine çıkmadan önce bu mezarlıktaki küçük tapınağa gelerek dua ve ederlermiş. İşte bu olay Aya Andrea’nın Karadeniz ile Moskova şehrinin koruyucusu olarak inanılmasına sebep olmuştur.

Bu ilk Hristiyanlarla Aya Andrea’nın zamanına ait işaretli bazı taşlar Yeniköy’de Kara Todur’un bahçesinde korunduğu rivayet ediliyor.

Topografya Durumu

İstanbul'un bulunduğu yerin önemini artıran coğrafi sebeplerden birisi, belki de birincisi Bosphore denilen Boğaziçi'dir. Bu sebeple, dünyada benzeri çok az görülen Boğaziçi, ta bilinmeyen zamanlardan beri insanların gözünü okşayan ve tatmin eden bir yer olması nedeniyle, buraya sahip olmak için pek çok kan dökülmüştür. Arganotlar'ın buraya seferi Boğaziçi'nin şöhret bulmasına sebep olmuştur.

Boğaziçi, Avrupa ile Asya'yı birbirinden ayırır. Vaktiyle Pont Euxin denilen Karadeniz'le Marmara Denizi'ni yahut Propontide'yi bağlar. Marmara Denizi de Çanakkale boğazı vasıtasıyla Adalar Denizi ile ulaşımı sağlar.

Bizanslılar, Boğaziçi'ne Bospore yahut Bosphore derlerdi. Bu kelime, bir öküzün sırtına binerek geçmek anlamına gelir. Bir masala inanmak gerekirse, Boğaz'ı geçen Yo (Jo) isminde bir kadınmış. Bu masal, bazı yerlerde Avrupa (Europa) hakkında da tekrar ediliyor. Bu söylentiler, Avrupalıların ortaya çıkması Doğuda olduğuna dair bir hatıradır.

Bosforos kelimesi, Yunanca'da öküz manasına gelen Boûç ile geçit demek olan Hoqoç'dan geliyor. Bu sebeple Boğaziçi'nin öküz geçidi diye isimlendirilmesinin sebep ve kaynağını araştırarak olursak, Yunan mitolojisine kadar çıkarız:

[7] Güya, Argolit Kralı İnaküs'ün⁴⁵kerimesi Yo (Jo), Yunanlıların tanrısı olan Jüpiter tarafından sevilmeyle, bunu bir buzağı şekline dönüştürmüş ve bunu haber alan zevcesi Jonon'un öfke ve kızgınlığından kurtulmak üzere kaçarken Boğaziçi'ni bir sahilden diğerine yüzererek geçmiş imiş.⁴⁶

Fenikeliler Karadeniz'e Şimal Denizi anlamına gelen Achkenas derlerdi; Bizanslılar bu kelimeyi Efeksinus (Euxinos) 'a çevirmişlerdir ki, misafirperver demektir. Fenikeliler Karadeniz'i çok tehlikeli bir deniz olarak tanırırlar ve buraya seyahat edecek olanlar ev ve akrabasıyla adeta helallaşırlardı. Hatta boğazın girişinde bulunup Karipçe dediğimiz köye, Fenikeliler Charybdis derlerdi ki, "Ölüm Kapısı" demektir.

İstanbul şehri, kırk bir derece, on altı saniye Kuzey enlemi, yirmi altı derece otuz sekiz dakika ve elli altı saniye doğu boylamında bulunur. Yeri bakımından dünyanın en güzel ve müstesna bir yerde bulunması ve limanının önemli ve korunaklı olmasından dolayı Karadeniz ile Akdeniz ticaretine her zaman hâkimdir. İklimi ılıman, toprağı dünya üzerindeki şehirlerin ve kasabaların hepsinden verimlidir. Havası saf ve sağlamdır. Kışın ne son derecede soğuk ve yazın da fazla sıcaktır.

Boğaziçi'yle İstanbul'un, dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan eşsiz manzarası ve yüceliğini seyretmek için Rumelihisarına, Galata Kulesi'ne, özellikle Seraskeri Yanık Kışla'sına⁴⁷çıkmalıdır. Boğaziçi'nin Anadolu ve Rumeli sahillerinde birbirini takip eden körfezleri arasında, sonundaki ve en meşhuru İstanbul ile Galata arasında bulunan ve Avrupa sahiline girmiş olan korndor (**Altın Boynuz**)

⁴⁵ İnakus Fenikeliymiş. Bir müddet Mısır'da kalmış sonra bir hayli Mısırlı Fenikeli ve Araplarla Mora Yarımadası'na gelerek milattan 115 sene önce bir hükümet kurarak bu hükümete Argolit adını vermiştir. Yunanlılar bu Kralı yarı tanrı sayarlar.

⁴⁶ Yapılan araştırmada, Boğaziçi'nin muhtelif yerlerindeki derinliği 40 kulaç olduğu anlaşılmıştır.

⁴⁷ Bu mevkide Tetradyson denilen dört köşeli bir abide vardı.

“Chrysokeras”⁴⁸ dedikleri Haliç saadet kapısıdır. Bu körfezin bu şekilde isimlendirilmesi, şekinden ve her iki sahilinin bereketli ve zengin olmasından ve vaktiyle burada bolca balık bulunmasındandır.

Haliç’in kuzeybatı ucunu, vaktiyle “Sadabat” denilen Kâğıthane oluşturur. Haliç’in bu kısmı içeri doğru kıvrılmıştır ve o kadar derin değildir. Haliç’in bu tarafına Cydaris denilen Alibey Deresi ile Kâğıthane Deresi (Barbyzes) dökülür.

Kostantin adı, Bizanslılarda, Latinler zamanında ve Avrupa’nın diğer Hristiyan milletleri arasında da unutulmadı, Türklerle ve Afrika milletleri bu şehri hala bu isimle anarlar, hepsi de İstanbul derler. Bu kelime [8] E’ç T’nv Iloyv tabirinden değişikliğe uğramıştır ki, o vakit, İstanbul civarında oturan Rumlar, İstanbul’a gelirlerken “Nereye gidiyorsunuz?” diye soranlara İstin-Polis yani şehre diye cevap verirlerdi. İşte İstanbul bu kelimelerden değişikliğe uğratılmış gibi görünüyor.

Bizanslılar bu şehre Vizantiyon, Bizantiyon, yeni Roma anlamına gelen “Nova Roma” ve “Kostantinopolis” de derlerdi.

Biz bu şehre gönülleri süsleyen İslambol, İstanbul, Dersaadet, Der-i Aliyye, Âsitane-i Aliyye deriz. 1103, 1115, 1171 tarihlerinde basılmış Osmanlı sikkelerinde “İslambol” deyimi vardır. Sonraları Araplar, İstanbul’a Kostantiniyye, Furuk⁴⁹ demişlerdir. İstanbul’un fethini teşvik eden ve bu büyük emir için girişimde bulunanları öven hadis-i şerifte de Kostantiniyye tabiri kullanılmıştır.

İstanbul denilen asıl şehir, Haliç’i, güneyden kapamak üzere sivrilerek ileri doğru çıkan yarımada üzerindedir.

Kenarları eşit olmayan bir üçgen şeklindeki yarımada’nın tabanı kara tarafındadır. Güneydoğu tarafı Marmara Denizi ile ve kuzey tarafı ise haliç ile çevrili olup kuzey tarafı yani üçgenin geniş açısı Boğaz’a ve Üsküdar’a [9] bakar. Güneybatı’da Yedikule Kalesi vardı. Kuzeybatı yönünde ise Pentapyrgion’un⁵⁰ kalıntıları şiir gibi görünmektedir.

Haliç’in kuzey sahilinde Galata vardır. Galata, konik şeklinde bir türbe üzerinde bulunup zirve-
sindeki kulesi, çok eski zamanların hatırasının kalıntılarıdır. Bu noktadan, tepe etrafındaki ovalara doğru yelpaze şeklinde dört sur bölmelere ayrılırdı. Ortada bulunan ve en yükseği olan ikisi en eski surlardır. Bu surlar, bazı kuleleriyle beraber hala mevcuttur. Bu surların iç kısmında eskiden Justinian’ın n eski Sycae kasabası vardı.

Galata’nın, birkaç sene önce yıktırılan ve direklerine göre daha alçak ve dış tarafta bulunan surları, Poleologoslar, İznik’ten İstanbul’a döndükleri zaman yaptırmışlardı.

Gerek bu surların gerek hendeklerle bulvarların yerine şimdi caddeler yapılmıştır.

Galata’nın üst tarafları Beyoğlu dediğimiz semt ve mahallelerdir. Sırası gelince bahsedeceğiz.

Eski Roma şehri yedi tepe üzerine kurulmuştu; yeni Roma’yı da yedi tepe üzerine kurmak istediler. O tarihte bu yedi tepeden bazıları, henüz şehrin içinde değildi. Bu tepelerden altısı şehrin kuzey

⁴⁸ Rumlar günümüzde haliçe (Kreatiyus Kolpus) derler.

⁴⁹ Asya ile Avrupa’yı ayırdığı için Furuk (FRK’dan) isim yapılmıştır.

⁵⁰ Beş Kule demektir. Blacherna surlarının, Aya Basile’in meşhur ayazmasının bulunan (Ebu Seybe’el Huzri Hazretleri’nin türbesinin olduğu yer) kısmı.

tarafında bulunup aralarında beş vadi vardı; bu vadilerin üçüncü ve beşincisi tamamıyla Sarayburnu'ndan geçer

Yedi rakamı, Kostantin'in nazarında bilhassa merkezî bir kuvvete sahipti. Adı geçen şahıs kendisine, etrafında, yedi seyyarenin döndüğünü güneş gibi nazar edilmesini isterdi.

Kostantin Apollon (güneş) gibi hükümran olurdu. Hatta Çemberlitaş dediğimiz Yanık Sütun üzerinde "Soli Invicto" yani "Mağlup olmayan güneş) cümlesi yazılmıştı.

Adı geçen hükümdar, şehrin kara tarafında yaptırdığı surlara yedi kapı açmıştı. Roma devlet adamlarından güvenilir isimlerden yedi kişiyi İstanbul'a getirtmiş ve "Ebta Leyhanos" (Yedi Kandil) denilen geniş bir salonda bulunmak üzere yedi bölükden oluşan özel bir askeri birlik oluşturmuştu.

Diyorlar ki, yedi rakamına bu derece tutkun olan Kostantin'in dalkavuklarının, arazinin doğal yapısına rağmen İstanbul'da yedi tepe bulamamalarına hayret edilmelidir... Bu yedi tepeden yalnız yedincisi diğerlerinden tamamıyla ayrıdır. Şehrin en güney kısmı burasıdır. Burada Yedikule ile Harisius denilen askerî kapıdan içeri giren Bayrampaşa Deresi (Lycus) burasıdır.

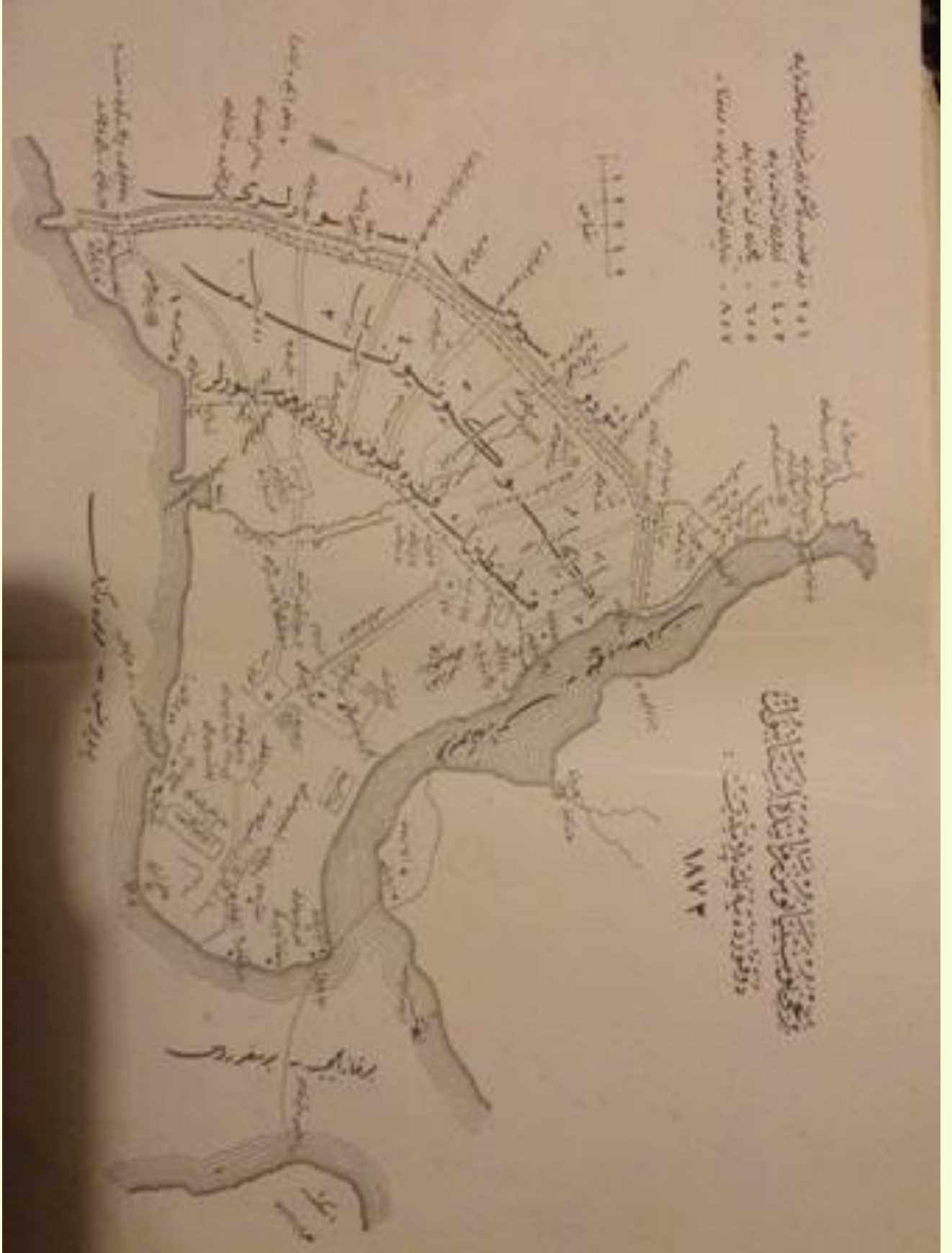
Bu dere, Langa bostanları civarında Marmara Denizi'ne açılır.

[10] Yedinci tepeye vaktiyle Xerolophos (Kserolofos) derlerdi. Bu tepeyi oluşturan arazide, arkeolojik özelliğinden dolayı çoğu zamanda deprem eksik olmamıştır.

Bizans kurulduğundan beri İstanbul'da tepelerin varlığı kabul edilmiş ve şehir bu tepelere bakılarak bölgelere ayrılmış olduğundan biz de ayırımı uymaya mecburuz. Ayrı bir bölümde bu tepelerin içine aldığı bölgeleri ve mahalleleri, idari bölünmeleri ve her birinin sınırları içinde bulunan eserleri ve abideleri belirteceğiz.

İstanbul'un Kuşbakışı Görünüşü

Birinci Jüstinianus Zamanında İstanbul

İstanbul'da İlk İmar Hareketleri

Kostantin, vaktiyle Roma'yı kuranların vatanı olan Sultan Kalesi civarındaki meşhur (Truva) adlı eski şehri yeniden yapmaya girişti, fakat bu tarihî şehrin inşasından dolayı Roma'nın değer kaybedeceği endişesinde bulunan halk, imparatorun bu girişiminden memnun olmadılar, Kostantin de bu fikrinden vazgeçti. İstanbul başkent yapıldıktan sonra ikinci tepe üzerinde oval şeklinde büyük bir meydan kurulması (Çemberlitaş meydanı) ⁵¹ ve burasını zafer taklarıyla, revaklarla, heykellerle özellikle bugün gördüğümüz somaki sütunla (Çemberlitaş) süsledi. Kurulan ilk meydan budur. İkinci meydan, Ayasofya'nın yanında kuruldu ki, buna Augustee denildi. Meşhur Milliaire bu ikinci meydana daydı.

Kostantin At Meydanı'nı tamamlayarak ve etrafına büyük bir saray inşa ederek revaklarla ve çeşitli memleketlerden getirttiği heykellerle süsledi. Fazlı Paşa'da bulunan Binbir Direk, Yerebatan Sarıncı'ı ve Augusteon Hamamları ve sarayın sonunda mermerden gösterişli bir merdiven ve ilk Ayasofya mabedi adı geçenin medeniyet eserlerindendir.

Kostantin'in açılış ve kutsama töreni, yarı Hristiyan ve yarı Âri mezhebi (Arianisme) âyinleriyle 11 Mayıs 330 günü yapıldı ve bu münasebetle yapılan şenlikler tam kırk gün devam etti.

İstanbul'un başkent olması için birtakım özelliklere sahip olması gerekiyordu: İç kısımdan imkân ölçüsünde uzak bulunması ve o tarihlerde korkunç bir düşman olan Barbarların saldırılarından korunacak kadar memleket sınırlarına yakın olmaması isteniliyordu.

[11] İstanbul'un süslenmesi İkinci Kostantin zamanında (361–437) tamamlandı. İmparator Valens (327–364) bugün gördüğümüz Bozdoğan kemerini yaptırdı. Birinci Theodosius da Kostantin tarafından yaptırılan Altın Kapı'yı süsledi.

İstanbul şehri, Kostantin zamanında iki mislinden fazla büyüdü ve kara tarafındaki surları daha ileriye götürmeye mecburiyet hissedildi. Un Kapanı köprüsünden başlamak üzere Muhammediye denilen Fatih Camii'ni hemen yarım daire şeklinde çevreleyerek Langa'ya kadar yeni bir sur inşa etti. Bu uygulama ve bunun muhafazası kırk bin Got askerine ⁵² verildi. Her biri beşer bin nüfustan ibaret olan sekiz piyade müfrezesi, bu yeni sura açılan yedi kapı arasına dağıtılmış ve bölünmüştü.

Batı Roma İmparatoru Büyük Kostantin, Başkenti Roma'dan İstanbul'a taşıdıktan sonar doğu bölgelerinde bulunan eyalet ve vilayetlerini düşmanların saldırısından Karadeniz sayesinde koruya-

⁵¹ Üçüncü Sultan Selim kız kardeşi Hatice Sultan'ın mimar ve mühendisi Melling tarafından 1815 tarihinde çizilen İstanbul planında Çemberlitaş'ın karşısında Osman Bey matbaasının bulunduğu yerde (Velisaryus Sarayı)'na ait bir harabe gösteriliyor. Aslında bu matbaanın inşasından evvel burada kemerli, revaklı büyük bir bina kalıntısı vardı. Ramazan gecelerinde buradaki kahvehanede bir hayal oyuncusu hayal oynatırdı. Buraya Elçi Hanı derlerdi. Biz buna yetiştik.

⁵² Oğlu İkinci Kostantin zamanında Arion mezhebi (Arianisme) yayılmaktayken, belirtilen koruma kuvvetleri İmparator muhafız askerleri gibi Hristiyan Ârî oldular; fakat elli sene sonra, bu muhafız askerleri (Gotlar) ârî mezhebinde direnmekle suçlandılar. Diğer mezheplere müsait olmayan Ortodoksla, Thodosius tarafından korundu ve surların korunması için Gotlar'ın güçlü kollarına ihtiyaç duyduysa da artık şehrin içinde oturmalarına izin verilmedi. Bu hisarın dışında ve ortasında Kostantin'in bir sütunu bulunan kapıda oturmalarına razı olundu. Bu Gotlar Kiyon'un dışında oturdular bunun için kinayeten ecnebi ve mutezile anlamlarına gelen veyahut "sütün dışında oturanlar" Eexokionites lakabıyla anılırlar. İşte o tarihten beri bu mahalle Exokioni yani sütundan hariç denilmiştir.

bilmişti. İstanbul'un bölge olarak doğal güzellikleri, birçok güzel sanatların varlığıyla elde edilen büyük yararları ve geniş ticareti göz önüne alınırsa, Kostantin'in, başkenti buraya taşınmasındaki fikrinin isabetli olduğu kabul edilir. Kostantin, gerek kendisi için şeref hatırası ve zaferin devam ettirilmesi ve gerek halkının refah ve mutluluğu amacıyla, ölümsüz bir eser meydana getirmeyi çok istediğinden, halkının zenginliğini zekâ ve yeteneklerini amacı için güzel kullandı. Marmara Havzasındaki ormanlardan çok miktarda kereste, Marmara Adası ocaklarından eşsiz güzellikteki mermerler, imparatorun çok işine yaradı. Hâlâ dahi bu ocaklardan İstanbul'a çok miktarda mermer ihraç ve ithal olunur...

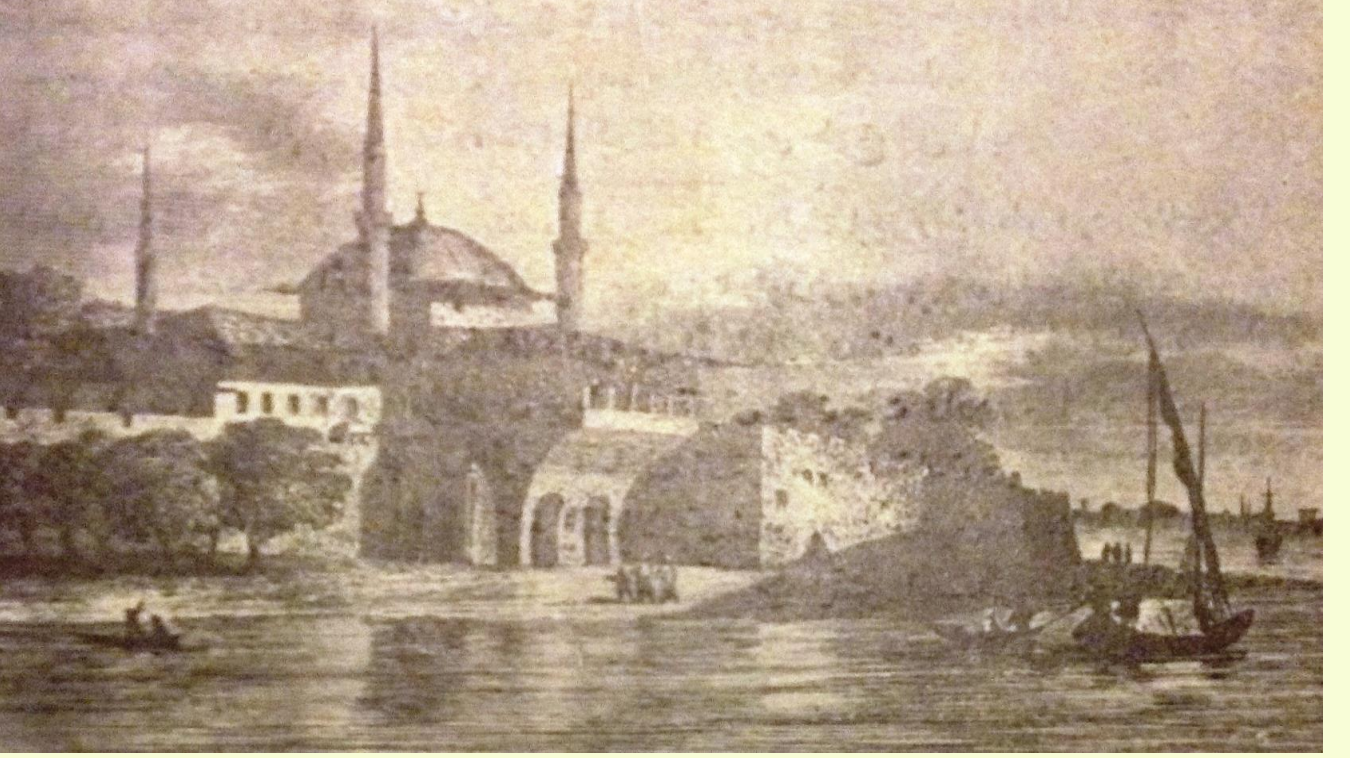
Bu çok farklı ve çeşitli imkânlar sayesinde, zamanın en usta sanatkârları tarafından İstanbul'a çok kibar ve muhteşem binalar ve eserler yapıldı. Fakat bu şehrin olağanüstü muhteşem ve muazzam olmasına en çok geçmiş ve gelecek zaman sanatkârlarının meşhur eserleri ve muhteşem kurumların mirası ve kalıntıları yardım etmiştir.

Yunanistan'ı, Anadolu'yu süsleyen sütunlarla tanrılar adına dikilen heykeller, eski zamanların meşhur filozofları ve şairlerinin heykelleri ve daha birçok değerli sanat eserleri, imparatorun emriyle yerlerinden kaldırılarak İstanbul'a aktarıldı. İmparatorun fevkalade zekâsı, şehrin süslenmesi hususunda yalnız bu gibi müesseseler ve güzel eserlerle kalmayıp Roma ileri gelenleri ve pek çok zenginlerin ve soyluların da yeni başkente taşınmaları hususunda [12] teşvik etmekten geri durmadığından, birçok halk Roma'dan kalkıp İstanbul'a evlerini taşımışlardı. Taşınanlar⁵³ arasında çok zeki, usta ve sanat sahipleri bulunduğundan, özellikle adı geçen hükümdar lütuf ve adalet ve ihsan sahibi olup yaptıkları da bu şekilde olduğundan zorlama ve şiddete kullanmaya gerek kalmadan bu güzel İstanbul, kısı zaman içinde pek bakımlı ve mutlu insanlarla doldu. İşte bu sebeple, tarihten bir asır sonra, eski Roma'nın bu bahtiyar rakibi gelişerek Roma'yı o derece geçti ki, nüfusun artması üzerine imparatorlar kara tarafında, Haliç'ten Marmara Denizi'ne doğru surları genişletmeye mecbur oldular.

⁵³ Fatih Sultan Mehmet Konya Karaman'dan, Aksaray beldesinden, Kirmasti'den, Bursa'dan ve daha diğer şehir ve kasabalardan çoğu sanatkâr olan birçok halkı İstanbul'a nakletmiş ve yerleştirmişti. Bursalılar Eyüp Sultan'da, Aksaraylılar Aksaray'da, Karamanlılar Karaman mahallesinde, Kirmastililer Kirmasti mahallesinde birleşmişlerdir.

Sultan Yıldırım Beyazıt Han İstanbul üzerine yürüdüğü zaman, İmparator Emanuel Paleologos barış istedi ve İstanbul içerisinde bir mahalle, bir mescit kurulmasına ve bir kadı atanmasına ve yılda 10 bin flori haraç vermeyi kabul etti. Tarakçı yenicesinin ve köyünün hisar halkını İstanbul'a getirdi ve bir mahalle ve bir mescit yaptı ve kadı da atadı. Müslümanların işlerine bu kadı bakar, Bizans memurları karışmazdı. Yıldırım Beyazıt zamanında yapılan bu mescitin şimdiki Davut Paşa Cami yakınında bulunmuş olduğu Doktor Dethier **Boğaziçi ve İstanbul** adlı eserinin 37. sayfasında yazıyor. Timur vakasında, imparator o mahalleyi sürdürdü ve mescidi yıktı. Günümüzde o halktan Tekfur dağında köy vardır ki "Göyneklı" diye tanınır. H icri: 893, Miladi: 1393

Bu imparator zamanında, Musa Çelebi Bizanslılara harp ilan ederek İstanbul'u kuşattı ve Selanik'i zapt etti. M: 1412. Adı geçen imparatorun oğlu Sekizinci Yani Paleologos, İkinci Sultan Murat'a bağlı olmayı kabul etmişti. M: 1426.

Ahırkapı Feneri Yakınındaki Sinan Paşa Köşkü

(Bu resim yetmiş altı sene önce basılmış bir kitaptan alınmıştır. (Jouannin: Turquie)

- İKİNCİ BÖLÜM -

BÖLGELER, DAİRELER

[13] İstanbul öteden beri on dört bölge veya daireye ayrılmıştı. Şehrin kurucusu olan Büyük Kostantin Roma şehri gibi burasını da on dört daireye ayırmıştı ki, on üçüncüsü Galata idi. Kara tarafında, Kostantin tarafından yaptırılan surlar, bu dairenin batı sınırını oluşturup bunun dışındaki mahalleleri içine almazlardı.⁵⁴

Bu mahalleler, Havra (varoş, kenar) daha sonra “Eksikiniyun” diye anıldı. Got ordusuna mensup başıbozuk askerlerin karargâhlarıyla dolduruldu. Sonradan İkinci Theodosius zamanında, Anthemius ile Siros Kostantin tarafından çifte surla çevrilip sınırlandırıldı.

Kostantin’in eski surlarıyla⁵⁵ Theodosius Surları (şimdiki kara surları) arasında bulunan saha, Gotlara menbup başıbozuk asker grubu için ayrılmıştı. Bu mahalleler, bu askerlerin ait oldukları taburların sıra isimleriyle anılırdı. Tarihte yalnız: Deuteron,⁵⁶ [14] Triton,⁵⁷ Pempton.⁵⁸

⁵⁴ İstanbul’un çevresi, Kantakuzenos zamanında (1341-1355) 9500 dovazdı. Bir dovaz 9149 metre olduğuna göre bütün çevre (18.515.000) metre olmuş oluyor.

Büyük Kostantin zamanında Bizans beldesi beş tepe üzerine kuruluydu. Şimdiki Avret Pazarı ile Fatih tepeleri surun dışıydı. Fakat oturanların yavaş yavaş çoğalması üzerine şehir kâfi gelmeyince sur haricinde mahalleler oluşmaya başlamış, İmparator İkinci Theodosius bu mahallenin korunmasız bırakılmasını uygun görmediğinden bu kısmı diğer bir surla çevirmeye mecbur olmuştu.

⁵⁵ Kostantin surlarında başlangıçta, halkın gelip geçmesine mahsus olmak üzere yedi kapı açılmıştı. Bu kapılardan bugün ancak beşi mevcuttur ki, o da ayrıca bahsolunduğu üzere: (Yedikule, Silivri, Yeni Mevlevi hane, Topkapı, Edirnekapı kapılarıdır. Fakat Siros Kostantin’den itibaren bu yedi kapı, sekiz Serasker kapısı arasında kalmıştır. Bu kapılar, Eksokionit denilen Koca Mustafapaşa’dan Bayrampaşa Deresi Vadisi’ne kadar olan sahanın korunmasıyla görevli sekiz bölük Got askeri gibi numaralarla anılırdı. Yalnız ikisinin numarası yoktu. Birincisi Altın Kapı dedikleri kapı ile ikincisi Harisius ismi verilen Edirnekapı’ydı.

⁵⁶ Yedikule’de halkın gelip geçmesine açık kapıdan sonra Dötera askeri kapısı, diğerleri gibi sonraları kapatılmıştır. Kapının önünde ve hendek üzerinde kâgir bir köprü vardır. Bu köprü Doktor Dethier’in ifadesine göre Fatih zamanında yaptırılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Han, o mahalleyi Sırlılara tahsis ve Belgrat Meryem Ana Kilisesi adıyla bilinen mabedin etrafına yerleştirdi. Bu sebeple bu kapı açılmışken düzenini sağlamak amacıyla daha sonra tekrar kapatılmıştır. Bu kapı haritalarda hala (Belgrat Kapısı) diye geçmektedir. DöteraKapısı’ndan sonra, halkın gelip geçmesine mahsus Silivrikapı yahut Balıklıkapı gelir.

Haçlılar zamanında, Samatya, Döterun, Pipton, Evdumun, Blacherna isimleri vardı. Bizans Devleti devam ettikçe, şehrin bölümlere ayrılması usulü devam etmekteydi. Kostantin Porphirogenete ile Paleologoslar zamanında (on ikinci asır) İstanbul’u ziyaret eden İbn-i Batuda’nın eserlerinde de şehrin bölümlere ayrılmış olduğunu belirtmektedir.

Ta Bizans Devleti zamanından beri İstanbul’da bir Şehremini vardı. Bu adamın vazifesi:

1. Çarşı pazarların zabıta hizmetini yerine getirmek ve bunları sürekli denetlemek.
2. Gerek İstanbul’da ve gerek çevrede görülen suçluları yargılayıp cezalandırmaktı.

[15] Hâlbuki “Questeur” denilen maliye memuru yalnız geçici kimseler hakkında işlem yapmayla görevliydi. İstanbul’un merkezî idare işleri, miladî onuncu asırda başlıca beş nazır tarafından idare ediliyordu. Bunlardan birincisi “Le Logothete du Genikon” yahut devlet hazinedarı idi ki, memleket-te ne kadar “Logothete” varsa, tamamı buna bağlıydı.

Her bölgenin bir reisi (Ephore) bulunup bunun emrinde de bir gözetici (Scopeute) ve çok sayıda bölge ikinci başkanları da vardı. Bunlar geceleyin şehri dolaşarak asayiş gerektirecek bir durumun meydana gelmesine veya yangın çıkmasına izin vemezlerdi. Bu görev, bizde yeniçeri ağalarına verilmişti. Bu memurlardan başka Amphodarques namıyla birtakım kimseler de vardı ki, bunlar da her bölgenin sokaklarını korumakla görevliydi. Doğrudan doğruya güvenlik ve kontrol görevini yerine getiren bu idari yapılanmaya Arkadiyus’un zamanına kadar devam edilmiştir. Buna dair bilgi veren **anonim** bir kaynak, şehrin güzel kuruluşlarından, muteşem zenginliğinden, mükemmel ve eski eserlerinden de bir hayli bahsediyor.

⁵⁷ Trite denilen askeri kapı özellikle incelenmeye değer. Bu kapının bitişiğindeki surlarla hendeklerin şekli tamamen başkadır. Bunlar sanki siğma (hilal) şeklinde içeri girmiştir. Öyle bir durumda ki, hendekle dış sur arasında diğer yerlerine göre daha geniş bir alan oluşturuyor. Burada, arazinin böyle yapay müdahalelere gerek yoktur. Tarih de bu hususta bir şey demiyor. Surların bu tarafta bu şekli almasını ancak varsayımlarla açıklayabiliriz.

Burada mancınık ve diğer savaş araç ve gereçleri bulundurulduğuna şüphe yoktur. Şurası bir gerçek ki, orada bulunan ve bir bakışta göze çarpan harabelerin hâl ve vaziyetine katılan surun dışından oldukça yakınına büyük toprakların konularak yerleştirilebileceği durumu, Fatih Hazretleri’nin, şehre yapılacak umumi hücumdan bir gün evvel askerine bizzat hitap ile: “Üç gedikten atlı asker olarak şehre girebilirsiniz!” dediği gediklerden birinin burada bulunduğunu açıkça gösteriyor.

⁵⁸ Pempton askeri kapısı, vaktiyle Gotlardan oluşan piyade yardımcı askerlerine bağlı beyazlar burada yaşarlardı. Buradaki surlarla burçların fevkalade tahrip edilmiş bir halde bulunması, Fatih Hazretleri’nin, bu muntıkaya ne derece şiddetle hücum ettiğini gösteriyor. Osmanlıların şehre girdikleri ikinci gedikte budur.

Cenovalı Yüvanis Jüstinianus, öldürücü şekilde yaralandıktan sonra, İmparator Kostantin’in, altında hayatını terk ettiği kapı, bu Pempton Kapısı’dır (Harisius) Surun bu kısmında sağlamlaştırma tarzında bir yanlışlık var ki o da surun burada bir düz çizgi şeklinde inip sonra yukarıya doğru çıkmasıdır. Bundan dolayı surun en zayıf ve bu sebeple kolaylıkla ele geçme noktası burasıdır. Bu sakıncanın giderilmesi için bu kısmı daha sağlam bir şekilde yaptırılmasına gerek görüldü. Bundan dolayı bu kapı, askeri kapılar arasında en önemlisi olarak kabul edilirdi. Bu kapıya ait, çok fazla yararlanmaya değer iki kitabe bugün Müze-i Hümayun’da bulunmaktadır. Biri, yukarıda, burcun içine konmuş olup İmparator Yüvanis’in bütün takviye surlarını tekrar tamir ve inşa ettiğini, aşağı taraftaki kitabede de Manuel Jageri alçak gönüllülükle bunun bütün şerefini imparatoruna bırakmakta olduğunu anlatıyor. Bu kapının iç tarafı Sulukule’dir.

Fatih Hazretleri’nin kuşatma sırasında umumi karargâhını kurduğu Davutpaşa sahrası bu doğrultulardadır. Kırmızı faksiyonlara oranla Roussion denilip halkın gelip geçmesine açık (ortadaki kapı) Mevlevihane Kapısı’yla Topkapı arasında (Porte Militaire Tetarte) askeri kapısı vardır. Bu kapı daha sonra kalın yontma taşlarla örülmüştür. Orada bulunmuş olan dört beyti bulunan bir kitabeden, suyuyla kapının Yorgi isminde biri tarafından tamir edildiği anlaşıyor.

İmparator, Alex Comnenos'un hükümdarlığı zamanında yaşayan diğer rahip, **anonimde**, İstanbul'un eski eserlerinden bahseden dört cilt eser yazmıştır. Bu eser, İstanbul'u başlıca üç kısma ayırarak mabedlerine ve diğer dinî kurumlar ile eski eserlerine dair bir hayli açıklama yapıyor.

Bununla beraber, adı geçen eserin, ifade tarzı bakımından anlaşılması güç olduğu gibi genellikle hatalarla doludur. Bunun için zannedildiğine göre, bu adam verdiği bilgileri 565 senesinde hayatta olan İstanbul'un örf ve âdetlerine dair bir eser yazan Sultanhisarlı = Milaslı İsihios Omilisios⁵⁹ ile Pannisque isminde bir zatın oğlu Hristodoros'un kitabından aktarmıştır. Kostantin Ducas'ın eşi Evdoksia⁶⁰ İoniade adındaki eserinde Hristodoros'u çok fazla övüyor.

[16] Georgios Codinos, 350 sene sonra İstanbul'un örf ve âdetlerine ve eski eserleriyle ilgili bir kitap yazmış, bu da bilgilerinin büyük bir kısmını İsihios'dan, anonimden ve diğer bazı yazarlardan aktarmıştır. Codinos, bu eserinde, ne yeteri kadar açıklama yapmış ve ne de öneceki yazarların hata ve kusurlarını düzeltmiştir.

Zaten şurası bir gerçektir ki, tanınmamış herhangi bir başka yazar, İstanbul'un eski eserlerine dair eser yazmışsa, şüphesiz, bu adamın anlattıkları bildirdikleri ve belirlediği yerler yanlış ve temelsizdir. Çünkü İstanbul'a dair eser yazanların arasında, her biri gelecek için yazdıklarını düşünmeksiniz kendi heves ve arzularına uyarak yanlış yola gitmişlerdir. Bundan dolayı, bu yazarların, yazdıkları şeylerde, zamanlarında, mevcut olan eserleri ve diğerlerini gören ve şehrin sokaklarıyla çeşitli bölgelerini bilen çağdaşlarına başvurarak onlardan elde ettikleri bilgilerle yetindikleri görülüyor. İçlerinde bazı bilginler ayrı tutularak bu adamlar, gördükleri şeylerin gerçek kaynağı ve rivayet şeklini bilmezlerdi. Bu sebeple İstanbul'un anlaşılır ve kesin topoğrafik anlatımıyla eserleri ve abideleri, cadde ve sokaklarını doğru olarak gösterecek belgelerin bulunmaması ve dört asır içinde eski binaların en son eserlerine varıncaya kadar ortadan kaldıran ve ancak binde birini bırakan değişimler ve dönüşümler, zamanımızda geçmişe ait eserleri yoğun bir karanlık içerisinde bırakmıştır. Bununla beraber,

⁵⁹ Hesychius de Milete

⁶⁰ Evdoksia'nın eşi Kostantin Ducas'tır. Bu zat daha sonra imparator olmuştur. Bir zaman sonra, kayınbiraderi Dalasinos gibi bir kuleye hapsolunarak orada ölmüştür.

Evdoksia'nın imparatoriçeliği zamanında, Alparslan, Muhammet bin Davut bin Mikail bin Selçuk hicri 463'te Diyarbakır ve Halep taraflarını ele geçirerek Anadolu'ya geçmişti. Evdoksia, Türklere karşı güçsüz olduğunu hissederek ülkeyi birlikte yönetmek üzere Diyojen (Dördüncü Romanus) isminde cesur bir kişiyi tahtına oturttu. Bu kişi çok sayıda askerle Alparslan üzerine hücum etmişse de Harput civarında, Malazgirt yakınlarında meydana gelen kanlı bir savaşta mağlup edilmiş ve devlet adamlarından birkaç kişi ile yaralı olarak esir olmuştu. Savaştan önce Alparslan kan dökmek için barışı teklif ettiği hâlde İmparator büyük bir kibir ve gururla reddetmişti. Böyle iken Alparslan kendisine fevkalade iyi davranarak daha sonra birtakım fidye ve cizye karşılığında memleketine göndermişti. (16 Ağustos, 1071) Ancak Bizans tahtı bu aralık Ögü'nin oğlu Yedinci Michel'in elinde olup Romanus, hakkını geri almak için Amasya ve Adana'da imparator askerleriyle savaş tutuşmuş ise de (Bizans vakanüvisleri Adana'da yaralanarak bu yaraların ızdırabatıyla öldüğünü söylüyorlar.) mağlup olmuş ve hayatına dokunulmamak şartıyla rakibine kendini teslim etmişse de İstanbul'dan gelen bir emir üzerine gözlerine mil çekilmiş [Kamus-u A'lam] ve bu üzüntüler içinde İstanbul'a nakil ile Kınalıada'ya geçirilerek orada ölmüştür. Bazı Bizans resmi tarihlerine göre Evdoksia, Bizans hükümetinin karışıklıkları sebebiyle Alparslan tarafından Romanos ile evlenmeye zorlanmış.

Alparslan ise, Ceyhun yakasında (karir) denilen küçük bir köy kenarında, bir suçundan dolayı cezalandırıldığı koruma askeri Yusuf Harezmi'nin hançeriyle yaralanarak H. 465 yılı Rebiulahiri'nin onuncu günü vefat etmiştir.

bu kalıntıların işaretiyle ve yapıldıkları yerlerde gayet dikkatlice gözlem, araştırma ve inceleme sayesinde İstanbul'un çeşitli bölgelerini ve eski abidelerini keşfetmekte başarı elde edilmiştir.

Gezginlere ve merak sahiplerine ve incelemelere sadece kolaylık sağlamak için meşhur Gilios'un yaptığı gibi, eski eserleri ve abideleri daha belirgin ve daha açık bir şekilde anlatarak İstanbul'u tepe ve bölgelere ayırdık.

Birinci Bölge

Bizans bölgesidir. İstanbul'un kurulduğu yedi tepeden, birincisi bu bölge içinde bulunur. Topkapı Saray-ı Hümayunu'yla Âyyius Demetrious tepesini (Sarayburnu'nun yukarı tarafındaki Theodios Sütun'unun olduğu yer) içine alır.

[17] Notitia'nın tarifine göre, İmparator Sarayı'nı içine alan bu birinci bölge, gittikçe darlaşan oldukça geniş bir ova oluşturmuş. Bu bölgenin batı sınırı, Saray-ı Kebir'in aşağı kısmından başlar, Küçük Ayasofya camii'nin doğusunda bulunan bir bölgeden sonra At Meydanı'nın doğusundan geçer Nahlbend mahallesi⁶¹ve sarayın kuzey tarafındaki çevresini yani Augusteon'u geçerek Aya Barbara (Topkapı) 'da denize inerdi. Saray-ı Kebir ile Akrapol'ün dik kayaları arasından inen bu yokuşun, ikinci bölge dâhilinde bulunan Ayân Dairesi'nin güneyinde olması gerekirdi. Bu yokuş hâlâ vardır. Adliye Nezareti'nin yanından İshak Paşa yoluyla Ahırkapı'ya inen yokuştur. Akrapol tepesiyle Augusteon ve At Meydanları bu bölgeyi ikinciden ve üçüncüden ayırırdı.

Birinci tepeyi ve Aya Demetrios Tepesi'ni içinde bulunduran bu bölge içerisinde azizlerden Ayos Minas, Ayosiyus Demetrios, Aya Barbara, Ayos Pavlos, Ayos Lazaros⁶² Ayos Mihal (St. Michel de Tziros) Kiliseleri ile Balıkhane civarında (Ahırkapı'da Askeri Dikimhane'nin [18] bitişiğinde) bulunmaktaydı. Manganların Ayos Georgios Manastırı,⁶³ Arkadius'un muhteşem hamamları⁶⁴, Theodosius Sütunu (Sarayburnundaki sütundur) yetimlere ait bir hayır evi, Manganlar ve Pilakidi Sarayları ve

⁶¹ Nahlbent, balmumundan ağaç taklidi yapıp tezyin eden adama derler.

⁶² Sahilde Sinan Paşa köşkünün iç taraflarında, cephane Meydanına doğru idi.

⁶³ St. Georges Manganes- İmparator altıncı İoannes Kantakuzenos 1355 senesinde tahtan ayrılarak bu manastıra kapanarak ruhban olmuştu. Manganlar Sarayı, Sarayburnu'nda Değirmenkapı'nın iç tarafında, vaktiyle Hasbahçe, şimdi bostan ve cephanelik olan yerdeydi. Manganlar yahut (Mangana) denilen dairede Manganlar yani bir şehrin kuşatılmasında kullanılan araç ve gereçler bulunurdu. Değerli hocam Abdurrahman Şeref Efendi **Tarih-i Osmanî Encümen'i mecmuası**'nda Topkapı Saray-ı Hümayun'u surlarından bahsederlerken "Üçte biri yıktırılmış ise de terkedilmiş ve harap halde olan Hasbahçe ortalarına rastlayan ucu Kostantiniyye'nin tepede olan Akropol veya Bulvar denilen iç kalesinin ayağına rastladığı yahut bu rada sığınak gibi bir bina bulunduğu duvar ucunun iç tarafında görünen eski bina ve sağlam bir setin izlerinden olduğu tahmin olunmaktadır. Doktor Milincin'in İstanbul surları hakkında yazdığı eserde Mangana adı verilmiş büyük ve burçlarla desteklenmiş silah ve cephane deposu belki buruadaydı ve Topkapı denmesine belki sebepte budur" buyuruyorlar.

⁶⁴ Şura-yı devlet üyelerinden Mülkiye Mektebi eski mezunlarından Kemalettin Beyefendi, Rumeli demiryolunun döşenmesi sırasında Değirmenkapı (Aya Lazaro) civarında bir hamam kalıntısı gördüğünü ve içerisi küçük küçük odalara bölünüp fırınları da mevcut olduğunu bu münasebetle bana söylediler. Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) yapılırken altından çıkan kemerlerin Arkadius Hamamı'na ait kalıntılardan olduğu bu okulun hocalarından müteveffa Uskan Efendi'den rivayet ettiği gibi, bunu **Eski İstanbul** da yazıyor.

Hazret-i Mesih adına bir de mabet vardı. Bu mabede Chalke⁶⁵ Kilisesi de derlerdi. Tzimiski tarafından yaptırılan bu ibadethane, büyük sarayın, üzeri tunç kaplı yüksek kapının önünde bulunuyordu.

Sinan Paşa Köşkü'nün Değirmenkapı tarafında ve yanında, surların içerisine doğru taş ayaklara dayanmış kalın kemer ve kubbeli pek çok dairelere bölünmüş eski bir bina görülüyor. Cephesi denizin hemen kıyısındadır. Ön yüzündeki kemerli girişin iki tarafında mihrapçıklar, tuğladan yapılmış daireler içerisinde yine tuğladan ve gördüğümüz şekilden başka resimde haç resimleri ve yine tuğladan birtakım süslemeler vardır. İçerisine girilince, tam karşıdaki tuğla kemerli bir kapıya ve ayrıca bir daireye rastlanır. Bu girişten Cephane Memeydanı'na gidilir bir yol vardır. Buraya rastgelen surların iç tarafında yar altında üç dört arşın derinliğinde içerileri muntazam sıvanmış birçok daire mevcuttur. Demiryolu bir kısmını tahrip etmiş ise de sahildeki surlara bitişik olan önemli bir kısmı duruyor. Bu daireden bazısının içlerine inerek inceledim. Bu kalıntılar, yukarıda adı geçen kutsal bina ve dairelere attir. Saray-ı Hümayun Müzesi Müdürlüğünce buralarda yapılacak kazılar birçok tarihi eserleri meydana çıkaracağından bu konudaki hizmet ve yardımı sabırsızlıkla bekliyoruz.

İncili Köşk de dedikleri Sinan Paşa Köşkü altında ve deniz kıyısında da bir de ayazma⁶⁶ vardır. Bu ayazmayı, Rumlar, eski bir geleneğe uyarak yakın zamana kadar ziyaret ederlerdi; zira bu ayazma civarında surun iç [19] tarafında ve tepede vaktiyle Hazret-i Mesih adına bir kilise vardı; bu kilisenin, Saray-ı Hümayun'nun fırınının bulunduğu tarafta olduğu anlaşılıyor. Bu bölgede şimdi Topkapı Sarayı daireleri ve eklentileri yer alıyor. Bu bölgede, 29 sokak, 118 ev, 2 çarşı, 4 hamam, 2 imaret vardı.

⁶⁵ Saray'ın Chalke denilen kapısı, Ayasofya Sultan Hamamı'nın olduğu yerdeydi...

⁶⁶ Bu ayazma, Sinan Paşa Köşkü'nden Ahırkapı Feneri'ne giderken elli altmış adım ileride, surun dik açısındaki koltuk kapının önündeki kuyudur. Suyu iki arşın aşağıdadır ve hala kaynıyor. Bu ayazma kuyu hâlinindedir. Suyundan bugün yararlanılmaktadır.

10. Ayasofya Mabedi
11. Aya İrini Kilisesi =Askeri Müzesi
12. Porta Karea=Ahırkapı'da askeri dikimevinin yanında
13. Jüstinianus Sütunu=Ayasofya avlusundaki şadırvanın bulunduğu yer.
14. Âyan Dairesi=Adliye Bakanlığı Dairesi
15. Magnora Sarayı=Adliye Bakanlığı'nın İshak Paşa tarafına doğru.
16. Chalcopratia =Zeynep Sultan Camii'ni olduğu yer.
17. Yerebatan Sarnıcı
18. Zeuxippe Hamamları=Sultan Ahmed'te eski Belediye bahçesinin olduğu yer.
19. Chalke=Ayasofya Sultan Hamamı'nın bulunduğu yer
20. Fener Seddi=Kabasakal'da, Çeşme Sokağı'nda eski kemerli yüksek bina
21. Bucoleon Sarayı=Çatladıkapi'da Jüstinianus Sarayı'nın kara tarafındaydı
22. Daphne Sarayı=Sultan Ahmet Camiinin mevki
23. At Meydan= Almanya İmparatoru'nun çeşmesi
24. Jüstinianus Sarayı=Çatladı Kapi'da, deniz kıyısında
25. Sergius ve Baküs Manastırı=Küçük Ayasofya Cami
26. Ahırkapı
27. Buceleon limanı= Çatladı Kapi
28. Porta Ferrea=Demirkapı. Kumkapı ile Şehsuvar Bey Mahallesi sahili arasında

Hatırlatma:

Bu plan Doktor Mortdmann'nın **Orta Çağ'da İstanbul** adındaki topografi ve Labart'ın **Onuncu Asırda İstanbul'un Büyük Sarayı Planları**yla örtüşüyor. Hâlbuki Ebersolt'un **Büyük Saray Planı**nda Bucoleon Sarayı Küçük Ayasofya'ya yakın bir yerde Jüstinianus'un evi Ahırkapı tarafında gösteriliyor. Çatladıkapi'da sahilde, sur üzerinde Jüstinianus'un evi diye bilinen harabe binanın kara tarafında, yani demiryolunun sağ tarafında görülen tonozlar (Solos: Rumca'da kubbe, kümbet manasındır), kemerler, yeraltı yolları Bucoleon Sarayı'na aittir.

İkinci Bölge

İkinci bölge, Sarayburnu'ndan (Theeatrum minus) başlar ve Akropol yaylasına⁶⁷ doğru hafif bir meyil ile çıkar. Bu bölgenin genişliği Ayan Dairesi'nin, Aya İrini ve Aya Sofya Mabetleri'yle ve

⁶⁷ Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yerde ilk Bizanslılar zamanında, Roma Kayseri Septim Sever tarafından inşa edilmiş bir Akropol ile Jüpiter adına bir de mabet vardı.

Zeuxippe Hamamları'nın varlığıyla bir dereceye kadar belirlenmiştir. Zeuxippe Hamamları hem Hipodrum'a, hem de İmparator Sarayı'nın kısımlarına temas ederdi. Bundan dolayı, bu bölge, İmparator Sarayı ile Ayan Dairesi⁶⁸ ve Büyük Ayasofya Mabedi arasında bulunup bazı yazarlar tarafından, mesela **Kitabü'l-Merasim**'de Augeston denilen meydanı da içine alırdı.

Sarayburnu

Bunun gibi, Hazreti Meryem adına bir kiliseyle Euble müessesesi ve etrafı sütunlarla çevrili meydanın bir kısmı da bu bölge içindeydi. Ayasofya Kilisesi'nin yapımından önce o meydan varmış. Bu bölge içinde: 34 sokak, 98 ev, 2 çarşı, 4 hamam, 3 imaret vardı.

[22] Üçüncü Bölge

Üçüncü bölge, Zeuxippe Hamamları'ndan başlayarak At Meydanı ile Mesi denilen şimdiki Divanyolu'nun güney kısmını içine alarak denize kadar inerdi. Zeuxippe Hamamları'nın bulunduğu nokta, birinci. İkinci, üçüncü bölgelerin birleştikleri yerdir. Bu bölge, kuzey tarafında Divanyolu ile sınırlandırılmıştı. **Kitabü'l-Merasim**'de belirtilen Pretorium'a denk gelen Tribunal Fori Costantini, bu bölgenin batı sınırını oluştururdu.

Philokzen Sarnıcı (Binbirdirek) ile Anadolu sahiline ve Adalar Denizi'ne dönük ve At Meydanı'na paralel olarak yapılmış olan Daphne⁶⁹ muhteşem sarayı ve bu sarayın hisarı dâhilinde Hazreti-

⁶⁸ Ayan Dairesi'nde Ayasofya Kilisesi'ne ahşap bir merdivenle geçilirdi.

⁶⁹ Daphne, Yunan mitolojisinde bir peri ismi olup meşhur mabutlardan Apollon tarafından takip sırasında yakalanacağı zaman defne dalına dönüşmüş imiş.

İsa ve Meryem⁷⁰ ve büyük meleklerden Mikail, azizlerden Nicolaus adlarına yapılmış kiliseler de bu çevre içindeydi. Bunun gibi birinci tepe üzerinde bulunan bu bölgede meşhur Odightria (Odogetria)⁷¹ (saray içinde fişenk hanelerle Gülhane Hastahane'sinin bulunduğu yerler) Manastırı ile Sergius⁷² ve Bacchus Manastırı (Küçük Ayasofya Camii'dir), Nasara azizlerinden Ayos Batres Petros ile Ayos Pavlus ve Ayos Efimie⁷³ adlarına yapılmış mabetler de vardı.

At Meydanı ile Maliye Nazırı'nın konağı Palais du Questeur (Bugün Defter-i Hakani Emaneti Dairesi'yle yanında ve arka tarafındaki dairelerin olduğu yer), Kartal Sarayı, Öküz Limanı (Çatladıkapı'da), "S" harfine benzemesinden dolayı "Sigma" denilen yarım daire şeklindeki revak da bu bölge içindeydi. Bu revak Çatladıkapı ile Condoskalion⁷⁴ arasındaydı. Bu revakın Çatladıkapı'da içeri doğru girmiş surlarda izleri ve kalıntıları görülüyor.

[23] Saray-ı Mukaddes ile İstanbul patriklerinin kalması için ayrılan Teriklin denilen daire de bu sınır içindeydi. Thomaite ve Macron adı verilen bu daire Arslanhane'ye dönüştürülmüştür. **Kostaniniyad**, buranın 1876 tarihinde Arslanhane olduğunu yazıyor.⁷⁵

Bölgenin deniz tarafına: Sofya limanı ile Kadırga limanı tepeye kadar sahilin bir kısmı bu dairenin sınırı içindeydi. Forum Kostantin civarından başlayan bu sınır, Kumkapı'ya yakın bir yerde denize iner. Bu bölgede, 7 sokak, 98 ev, 4 çarşı ve 4 imaret vardı.

Sultan Ahmet caminin bir kısım arazisi, bu sarayın bir kısım yerlerini kaplamaktadır. Kabasakal'da, bu sokakta Ahmet Afif Paşa'nın kullanımında bulunan konağın ve Nahlbent ve Akbıyık mahallesine kadar olan evlerin bulunduğu setler bu sarayın çevresi içinde bulunurdu.

⁷⁰ Ste. Vierge du Phare, Kabasakal'da, ailemiz tarafından kullanılırken son yangında yanan konakla, eski polis müdürü Agâh Efendi'nin evi, bu kilisenin yapıldığı set üzerindedir.

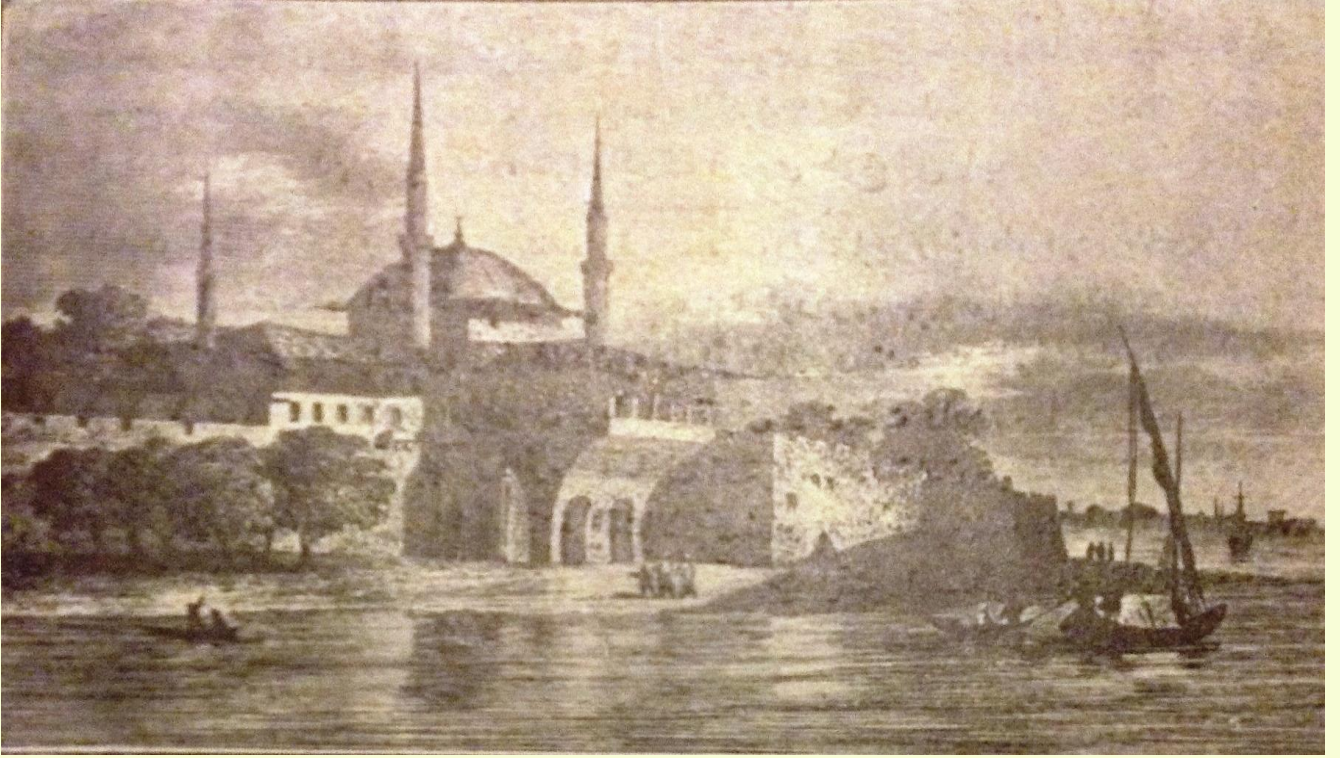
⁷¹ Odightria denilen ve Bizans'ın manevi koruyucusu olduğuna inanılan Meryem Ana resmi bu kilisede bulunmaktaydı. Odightria Hz. Meryem'in bir ismi olup yol gösteren, aydınlatan anlamına gelir.

⁷² Sergius, Bizans'ın son zamanlarında iyi halli bir rahip olup bugün Küçük Ayasofya denilen manastırda inzivaya çekilmişti.

⁷³ Aya Hristanti ve Efimie- Kumkapı'da Ermeni Kilisesi'nin bulunduğu yerdir.

⁷⁴ Bizans tarihçileri, bu yere Kondoskelion derlerdi. Bazıları, bu limanı inşa ettiren Condoskalion, yani kısa bacaklı bir adam olduğundan bu adla anıldığına ve bazıları da bu ismin limanın darlığına kinaye olarak bu ad verildiği fikrine kapılmışlardır.

⁷⁵ Sultan Abdülaziz Han, hayvanlara meraklı olup bir aralık birçok vahşi hayvan ve kuş getirterek onları burada koruma altına almıştı. Hatta Beşir adında bir ihtiyar arslanı çok sevdiği ve zincirini çözdürerek bahçede korkmadan onunla eğlendiği pek meşhurdur. Bu Arslanhane'yi bende gördüm. Topkapı Sarayı'nın mutfaklar bölümü alt kısmında yakın zamana kadar kalıntılarının izleri görülürdü. Bununla beraber sağlam temeller ve arka duvardaki bölmeler hala duruyor. Gülhane Kapısı'ndan eski Cephane Meydanı'na çıkmak için iki tarafında taştan kuleleri bulunan bir kapıdan geçilirdi. Şimdi bu kapı yoktur. Fakat kuleler duruyor. Bu kuleler, Abdülaziz Han zamanında güvercinliğe dönüştürülmüştü. Bu kulelerden biri, bamya ocağına diğeri lahana ocağına ait olduğu eski Enderunlulardan rivayet edilmiştir. Aslında Cephane Meydanı'na girilince, birinin tepesinde lahana şeklinde olan deniz tarafında, diğeri de bamya resmi şeklinde olan kara tarafında iki taş görülür. Üzerlerinde yazılı kitabelerinden bu sütunların Gülhane Meydanı'nda bu sütunlara karşılık ve onların işaret yerlerinin olduğu yerde dikildiği anlaşıyor.

Sultan Ahmed Camii'nin Ahırkapı Tarafından Görünüşü (Bu resim yetmiş altı sene önce basılmış Joanne'nin tarihinden alınmıştır.)

Dördüncü Bölge

Dördüncü bölge Ayasofya Kilisesi'nin batısından başlayarak birinci ile ikinci tepe arasındaki vadiyi kaplayarak Haliç'e kadar uzanırdı. Sınırı içinde, Sarayburnu'ndan itibaren ilk iskele olan İskalatmıyas (Yalıköşkü İskelesi) ile Augusteon vardır.

Fakat eğer ikinci bölge, yazarların tarif ettikleri gibi Augusteon Meydanı'nda vaktiyle yapılmış olan binaların hepsini içine alıyorsa, Augusteon kelimesinin metinlere hatalı olarak girdi açıktır. Meğerki yazar bu meydanın batı kısmını kastetmiş olsun ki, Ayasofya Kilisesi'yle çevresinin Justinie'nin imparatorluğu zamanında tekrar yapıldıktan sonra, bu meydan artık Augusteon namıyla anılmaz olmuştur.

Milliaire d'orr, başlangıcı, sonu ve bu bölgenin ayrılmaz parçası olarak gösterildiği için Labaret'in planında gösterildiği gibi, Augusteon'nun ortasında bulunamayıp Ayasofya'nın batısında, Zeuxippe Hamamları'nın kuzeyinde ve Divanyolu'nun başlangıcında bulunurdu ki, bu durum, **Kitabü'l-Merasim**'in ifadeleriyle de örtüşüyor.

Kitabü'l-Merasim'de anlatıldığına göre Milliaire,⁷⁶ Ayasofya ile Saray'ın doğrudan doğruya yolu üzerinde değildi. Alaylarda, Ayasofya'nın son cemaat yerinden (Narthex) çıkan İmparator Alayı'nın

⁷⁶ Milliaire, Eski Bizans şehrinin kapısı sayılıyordu. Doktor Mortdmann'ın araştırmalarına göre, Milliaire d'or'u Ayasofya'nın batısında ve Zeuxippe Hamamları'nın kuzeyinde ana caddenin yani şimdiki Divanyolu'nun birleştiği yerde aramak gerekir. Bu duruma göre, kapının yerinin Sultan Ahmed'te eski Millet Bahçesi'yle Ayasofya Camii arasında ve tramvay'ın döndüğü noktada yani köşede olması gerekiyor.

Forum Kostantin'e gideceği zaman, Divanyolu'na gelmek için Milliaire'in kemerleri altından geçmesi icap ederdi. Bunun gibi anılan Forum'dan Saray'a döneceği zaman da Augusteon'a ve saray kapısına gelmeden önce yine Milliaire'den geçmesi gerekirdi.

Üsküdar’da İhsaniye sırtlarından İstanbul’un görünüşü

(İki yüz otuz altı sene evvel resmi yapılmıştır. *)

(*) Grelot: Relation Nouvelle d'un voyage de Constantinople-Paris 1680, p. 75.

St. Marie Chalcopratienné'dan⁷⁷ Saray'a giden yol, Ayasofya'ya uğramadan yine Milliaire'den geçirdi. Ayasofya'dan Saray'a gitmek için imparatorların, Ayasofya Kilisesi'nin güney tarafında bulunan Bi'r-i Mukaddes'ten⁷⁸ çıktığını **Kitabü'l-Merasim** kesin bir şekilde belirtiyor. İmparator, Forum Kostantin yolunu seçtiği zaman, Ayasofya Kilisesi'nin son cemaat yerinden (Narthex) ve batı tarafındaki kapılarından (Sakalar Çarşısı'na, tramvay yoluna bakan büyük kapılardan) çıkardı.

Labart'ın Augusteon Meydanını'nda gösterdiği Les Chalcopratia ile Meryem Ana Kilisesi, Aya-sofya Kilisesi'nin kuzeyindeydi.

Bandori'nin **Anonimi'**ne göre, Bizans'ın etrafına yapılan ilk hisar, Haliç üzerinde [27] St. Eugene Kapısı yakınından (Yalıköşkü Kapısı, Demirkapı hizasında tren işletmelerinin bugün kömür deposu olan yerdeydi) başlar Strategion ile Thermees d'Achille (Achilleon Hamamları) ve Chalcopratieler yoluyla Milliaire'e kadar çıkardı.

⁷⁷ Ste. Marie Chalcopratienne, bakırcıların, Hazreti Meryem adına adadıkları bir kilisedir. Zeynep Sultan Camii'nin yerindeydi. Chalcopratione (Chalcos=bakır, priame= satın almak) anlamında olup ikisi birden, Bakırcılar Çarşısı demek olur. Gerçekten burada bakır satılır, bakır kap kakap yapılırdı.

⁷⁸ Ayasofya avlusundaki şadırvanın bulunduğu yer olacak.

Kitabü'l-Merasim, Forum Kostantin'de bulunan Aya Maria'ya ulaşmak için takip edilen yolu tarif ederken diyor ki: “İmparator, Lausus Saray'ı yakınındaki (Günümüzdeki mehterhane binasından Binbirdirek'e Peykhane tarafına doğru uzanan araziye tesadüf ederdi.) Divanyolu'nu terk ederek sola (kuzeye doğru), Chalcopratieler'e (Bakırcılar Çarşısı) inerdi.”

Novgorudlu Antuan, bu ifadeyi doğrulayarak diyor ki: “Üzeri kapalı dehlizin altından Evbulus Revakları Hipodrum tarafına giderken, sol tarafta Hazreti Meryem Kilisesi'ne rastlanır ki, bu mabette, Hazreti İsa'nın havarilerle yediği son yemeğin (La Cene) konduğu mermer sofra korunmaktaydı.”

Bu yazılanlardan Soğuk Çeşme Kapısı'nın karşısındaki Zeynep Sultan Camii'nin, (Aya Mariya-Chalcopratie) Eglise de Notre Kilisesi'nin yerinde bulunduğunu anlıyoruz.⁷⁹ Labart'ın ifadesine göre, imparator bu küçük mabette ibadet ettikten sonra, ahşap bir merdivenle Ayasofya mabedinin Catehumenus'una⁸⁰ çıkarmış. Hâlbuki **Kitabü'l-Merasim'de**, imparatorun Ste. Marie-Chalcopratia'dan Saray-ı Kebire geçişinden bahseden yazılarında Ayasofya'nın Catehumenuslarından hiç söz edilmeyip bilakis, Ste. Marie Klisesi'nin Catehumenuslarıyla bu mabedin çeşitli bölümlerini birbirine bağlayan ahşap merdivenden söz ediliyor. İmparator, ahşap merdivenle Aya Marie'ye Catehumenuslarından, kapıya iner, orada atına biner ve Millaire kemerleri altından geçerek sarayına giderdi.

Milliaire d'or'a bakılırsa, Apostolos Kilisesi'nin yeri **Kitâbü'l-Merâsim'de** oldukça açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu kitapta deniliyor ki: “Şehremizi Perhiz-i Kebir'in (Büyük Perhiz Günleri) son pazarında (Tete de Rameaux) ⁸¹ Ayasofya'dan Ste. Romano Klisesi'ne giderken, Milliaire'in kemerleri altında maviler ve Ste. Apostolos Kilisesi'nde yeşiller tarafından ve Forum Kostantin'e yakın bir yerde olan mahkeme yakınında da tekrar maviler tarafından selamlandı.”

Bundan dolayı, bu dördüncü bölgenin, kısa bir yol üzerinde, Divanyolu'yla sınırlandırılmış olması gerekiyordu ki, [28] o da Milliaire ile St. J. Apotre Diippium yoludur.⁸² Bu bölge, eğri bir çizgiyle Bassillique d'İllus ile Nympheum'u (ihtimal ki Ayasofya'nın son cemaat yerinin karşısındaki çeşme ile su terazisidir. Sakalar Çeşmesi olacak) ve Chalcopratiaları içene alarak Timasus İskelesi'ne kadar Haliç'e inerdi.

Bu bölgeyi, ikinci bölgeden, Sarayburnu Tepesiyle (Akrapol) Bizans dönemi eserlerinden olan sur ayırır. Bu sur hâlâ vardır ve eski tıbbiye okulu dairesinin yakınından başlar, Çinili Köşk'ü içine alarak Soğuk Çeşme Kapısı'nın güneyinde eski sarayın surlarıyla birleşir. (Soğuk Çeşme Kapısı'nın karşısında merhum Masraf Nazırı Hasan Paşa'nın konağının altında bu surun temelleri vardır.)

⁷⁹ Zeynep Sultan Camii'nin bu seferki tamirinde (332 yılınesi Ağustos'u), dış avlusunda ve zeminden aşağıda tuğla duvarlar ve kemerli odalar meydana çıktı. Bu yerlerin eski oduğu anlaşılıyor. Bu tuğlaların üzerinde Rumca harfler bulunduğunu tamirle görevli ustabaşından araştırdım.

⁸⁰ Catehumens; ibadetten önce, dinî kuralları öğretmekle görevli bulunan ruhaninin öğretiminde olan doğru yolu bulmuş kişi demektir. Bunudan dolayı belirtilen yer bu gibilere ait olduğundan bu ad verilmiştir. Doğru yolu bulanların yeri anlamını içerir. Burası, Ayasofya Cami'nin yukarı katlarıdır.

⁸¹ Perhiz-i Kebir'in son pazarında kilisede, cemaate defne (dafini) dalı dağıtılır.

⁸² Nika ihtilalinden bahseden yazılardan ve eski planlardan (Saint Jan Apoter-Ayius Ayuvanis Apostolos) St. Jean Apotre Kilisesi'nin Divanyolu'nda, Cevri Usta Mektebi'nin bulunduğu yerde olduğu anlaşılıyor. Bu mektep, Alemdar vakasında Sultan İkinci Mahmud'u kurtaran hazinekar Cevri Usta'nın isminin anılması için adı geçen padişah tarafından bir teşekkür göstergesi olarak yaptırılmıştır. (H: 1235)

Bu sarayın surunun ilerisinde, Ayasofya Kilisesi'nin temellerini kucaklayarak yoluna devam ederek bu kilisenin son cemaat yerine yakın bir noktada yolun altında kaybolur.

Milliaire d'or'u işte, bu yere koymak gerekir ki, Codinus'a ve Bandori'nin Anonimi'ne göre, vaktiyle eski Bizans'ın kara tarafında bir kapısıydı.⁸³

Millius'un mükemmel çarşısı ile imparatorluk kapısı da bu bölge içerisindeydi. Bu çarşı içerisinde bakırdan yapılmış sanatlı büyük bir saat vardı. Etrafı mermer sütun ve kemerlerle çevrili olan imparator kapısına özel gün ve zamanlarda hatiplerle dava vekilleri toplanır nutuklar söylenir ve davaya karar verilirdi. Ayasofya Kilisesi yapılmadan önce, bu çarşının yerinde geniş bir meydan vardı ki, kısmen bu dördüncü bölge içerisine denk gelirdi. Bu meydan (Forum) Büyük Kostantin tarafından annesi Augustee Helena'nın adına yaptırılarak Augusteon (Ayasofya Meydanı'dır) adı verilmişti.

Bu binalardan başka, Jüstinianus'un bir sütunu, muhteşem taklar, üzeri yaldızlı bakır levhalarla örtülü dış avlusu, İmparatorluk Sarayı'nın adına yapılan kilise ile kütüphanenin bulunduğu Basilike denilen yer⁸⁴ (Yerebatan'da Esat Efendi Kütüphanesi ve civarı) ve bugün Yerebatan denilen Büyük Kostantin'in muhteşem ve geniş sarnıcı da bu bölgedeydi. **Kostantiniad**'ın rivayetine bakılırsa, Ayos Ioannes St. Theologos Kilisesi⁸⁵ harap olup fetihten sonra, yeri Arslanhane olarak 1809 senesine kadar ayakta kalmıştır.

Bu bölgede 32 sokak, 375 ev, 4 çarşı vardı.

[29] Beşinci Bölge

Beşinci bölge, birinci tepe ile ikinci tepeden meydana gelen vadi arasında bulunup dördüncü bölgeye ve Haliç'e kadar dayanırdı. Bu bölgenin iki iskelesi vardı:

Portus Proosphorianus İskelesi ki, (Yalıköşkü İskelesi) İstanbul civarından getirilen erzak ve yiyecekler buraya çıkarılırdı. Suru sigma şeklindeydi.

Bandori'ye göre, bu iskelede Kostantin Koprunim'in zamanına kadar öküz alım satımı olurmuş. Proosphorianus tabiri sonraları Kadıköy İskelesi'ne dönüştürüldü. Bununla beraber, Kadıköy İskelesi'ni, altıncı bölge içerisinde bulunup hemen hemen bugünkü Sirkeci İskelesi'ne denk düşen Neorium (Bahçekapı) İskelesi'nden ayırmalıdır.

⁸³ Soğuk Çeşme yokuşunda, Zeynep Sultan Camisi'nin sırasında, Ubud Efendi'nin evinin bitişiğinde dükkânlar yapılırken kazı sırasında bir iki arşın derinliğinde çok sağlam, işlemeli büyük mermerler çıktı. Bu temeller bu surun veyahut Ayasofya'nın dış avlusunun (Atrium) olacak.

⁸⁴ Ohtogon veya Tetradizion denilen bu yuvarlak kubbeli sekiz kısımdan ibaret olup üniversite durumundaydı. Eski yazarların bütün eserlerini içinde bulunduran bu daire, Paskal'ın ifadesine göre Nika ihtilalinde Gotlar tarafından yakılmıştır. Codinus'a göre, İsavriya'lı Leon, orada bulunan âlimlerin kendi itibarlarını kirmaları korkusu üzerine Ohtogon'u yakıtmış. İsavriya; Konya'nın güney ve Karaman'ın batı tarafları, Bozkır ve Seydişehir ve çevresi; (eski İsavriya) şimdiki (Zengibar Kalesi) dir.

⁸⁵ Mehterhane bitişiğindeki dairede altmış, yetmiş sene önce birtakım vahşi hayvanlar bulundurulduğunu yaşlı kişilerden işitmiştim.

Beşinci bölge içerisinde meydanlarla binalar arasında Strategium [burada Forum Theodole⁸⁶ Mısır'daki Tep şehrinde getirilen dört köşeli dikili taş vardı] özellikle dikkat çekmektedir. Strategium denilen yer, şimdiki Bâbîâli'nin olduğu yerden başka bir yerde bulunmuş olamaz.

Pierre Gilles Kanuni zamanında İstanbul'a geldiği zaman, vaktiyle Mısır'daki Tep şehrinde getirilmiş olan dikili taşı orada dikili olarak gördüğünü söylüyor. Bu sütun daha sonra kaldırılarak Müze-i Hümayun'a nakledilmiş.

Beşinci bölgenin güney sınırı, Forum Kostantin'e kadar Divanyolu ile sınırlıydı. Altıncı bölge buradan başlardı.

Honorios'un Hamamları, Theodosius Sarnıcı,⁸⁷ (Evdoksia'nın Hamamı Bab-ı Âli civarındaydı), bilinen bir ayazma ⁸⁸da bu bölge içerisindeydi.

Altıncı Bölge

Altıncı bölge de Haliç üzerinde olup Forum Kostantin'den Haliç'e kadar olan bütün sahayı yani ikinci tepenin batı tarafındaki eğimli sahasını, ikinci ile üçüncü tepeler arasındaki vadiyi ve üçüncü tepenin eteğinde bulunan Haliç'in bütün sahillerini içine alır.

La Description adlı eser, bu bölge içerisinde Neorium (Bahçekapı, Gümrük Dairesi'nin bulunduğu yer) denilen limanla iskelesini belirtiyor ki, bu iskeleden vaktiyle karşıyakada bulunan Galata'ya (Sycae) geçilirdi.

Bu iskele, daha sonra Zeugma ve Perama (Yemiş İskelesi) adıyla tanındı. [30] Dördüncü ile beşinci bölgeler arasında olan Haliç'in sahil yerleri daha sonra İtalyanlara ayrılmıştı. Her ne kadar kendilerinin hukuk ve ayrıcalıklarını belirleyen ve sınırlayan belgelerde açıklık yoksa da bu bölgelerin idari bölümlerinin, bu yerlerin yabancılara ayrılmasında büyük bir öneme sahip olduğunda şüphe yoktur.

Aya İrini Meydanı tarafında Aya İrini ve Aya Anna, havarilerden Tomas, Aya Sikla, Ayos Panteleymun, Ayos Mihael, Andre, Platon Kiliseleri ile Papyle, azizlerden Julian, Porokop (kaplumbağa sokağı tarafındaydı) Manastırları ve yine azizlerden Theodore Mabetleri bu daire içinde bulunurdu.

Şehzadebaşı'ndaki Kalender Camii, eski Deipara Dakonissa⁸⁹ mabedidir. Theodor Kilisesi, Vefa Meydanı'nda, Şeyh Ebulvefa Camii'nin karşısındaki sokak içerisinde bulunan Molla Gürani yahut Kilise Cami'dir.⁹⁰

⁸⁶ Çagalazade Rüstem Paşa sarayı olup Çiftesaraylar demekle bilinen yeri kaplayan Düyun-u Umumiye Dairesi'nden Mahmut Paşa'daki Sultan odalarına kadar olan saha vaktiyle Theodosius Meydanı'ydı.

⁸⁷ Mengene'de İmam Tahsin Efendi'nin evinin altındaki sarnıçtır. Sarnıçlar bahsine müracaat edilsin...

⁸⁸ Bu ayazmanın kapısı üstünde sonradan, mavi ve beyaz renklerle: "Bizans Ayazması: Ayos Trapon "cümlesi yazılmıştır.

⁸⁹ Meryem namında bir rahibeye izafeten meşhurdur.

⁹⁰ Vefa'da Bizans'ın son imparatoru olan Kostantin'in mezarı olarak gösterilen yerde, vaktiyle M. Kyr Marthe Manastırı varmış. Doktor Mortdmann'a göre, bu kilise veya manastırın yerinde şimdi Şaban Ağa Camii bulunmuş; bu kiliseyi Michel Paleologos'un kız kardeşi Marie Ducas yaptırmıştır. Marie Marikale Supe ile Aya Yani bu kiliseye gömülmüştür.

Beşinci ve altıncı bölgeler, daha sonra Ceneviz ve Venediklilere ayrılmıştı. Bu kurumlardan başka, eski bir ayan sarayı da Kostantin'in yaptırdığı bu bölge içindeydi.

Eski genel âdetlere uygun olarak imparatorlar burada konsolosluk elbisesini giyerlerdi. Günümüz protokolu ile karşılaştıracak olursak, bizde kılıç alayı, yabancı hükümetlerde de tac giyme töreni demektir. Bu muhteşem daire daha sonra kendiliğinden harap olmuş ve fetihten sonra da Fatih Sultan Mehmet enkaz ve kalıntıları üzerine Eski Saray'ı yaptırmışlardır ki, bu da zamanla harap olduğundan, yerine Sultan Abdülaziz tarafından şimdiki büyük Seraskerlik Dairesi yaptırılmıştır. Burası hala Eski Saray adıyla bilinir.

Eskiden tahta oturan Osmanlı padişahlarının tahta otuma törenlerinde dinen hâkimiyetini tanıma Topkapı Saray-ı Hümayunu'nda yapılırdı. Yalnız Sultan Beşinci Murad ile Sultan Mehmet Reşat'a hâkimiyetini tanıma töreni, Serasker Kapısı'nda yapılmıştır.

Bu bölge içerisinde, Philadelphium (Direklerarası) ile Forum Kostantin yani Çemberlitaş Meydanı özellikle belirtilmeye değerdi; Forum Kostantin'in, İstanbul'da ilk bayındır yapı olduğunu kitabımızın baş tarafında belirtmiştik.

Kostantin Meydanı'nın nasıl yapılmış olduğunu eski eserler anlatıyor. Meydanın iki tarafı, yarım daire şeklinde fevkalade zarif revaklarla çevriliymiş.

Tarihçilerden Codinos, bu revaklara: Sigma şeklinde Embolus (Embolos Sigmatoïdes) diyor, Elips [31] şeklinde olan bu revakların sonlarında iki muhteşem zafer takı varmış. Bu takılarla, bu latif bina daire şekli meydana getirirmiş. Halk, kapı olarak kullanılan bu revnaklardan meydana girerlermiş. Hâlâ gördüğümüz katlanmış şekildeki Çemberlitaş işte, bu zarif ve güzel meydanın ortasındaydı.

Beşinci asır tarihçilerinden Zozim⁹¹, ikinci kitabında bu meydana dair bilgiler veriyor.

Yedinci Bölge

Pierre Gilles, bazı eski belgelerde gördüğü "Kostantin Sütunu'nun sağ tarafında Theodosius Meydanı'na kadar uzanmış" diye yazılmasından dolayı yedinci bölgenin yerini durumunu belirlemede bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Pierre Gilles, Seraskerlik Kapısı yakınındaki bazı enkaz ve kalıntıların Aya İrini'ye ait olduğu rivayetine fazlaca güvendiğinden, yedinci bölgeyi Haliç sahillerinde göstermiştir. Bununla beraber, bundan sonraki, yani sekizinci bölgenin tarif edilmesinden açıkça anlaşıldığına göre, Theodosius Bazilika ile Kapitol ve Forum Kostantin'den Forum Duri'ye kadar sol tarafındaki revaklar da bu sekizinci bölge içerisindeydi. Hâlbuki Pierre Gilles'e göre, Torus Meydanı'nın güney kısmında bulunan Theodosius Sütunu yedinci bölge kısımlarındandı.

Bundan dolayı yedinci bölge Haliç üzerinde gösterildiği takdirde, yedinci ve sekizinci bölgelerin yan yana geleceğine çaprazvari bir vaziyette bulunmuş olduğunu düşünmek gerekir. İkinci olarak Perama'ya kadar Haliç sahilinin zaten dördüncü, beşinci ve altıncı bölgelerle işkâl edildiğini ve yirmi beş sokağı ile beraber bu yedinci bölge için Haliç tarafında artık yer kalmayacağını da dikkate almamız gerekir. Hâlbuki bu yedinci bölge, Mamara sahilinde gösterilirse, şehrin iki yamacı arasında bir

⁹¹ Adı geçenin **Yeni Tarih** adıyla belgelere dayanan güvenilir bir tarihi vardır.

karşılıklı bakış meydana gelerek bu şekilde Divanyolu’yla ayrılmış olan birinci, üçüncü ve yedinci bölgeler, beşinci ve altıncı bölgelerle karşı karşıya bulunmuş olur...

Şu halde yedinci bölgenin sınırı şöyle oluyor: Doğusu Forum Kostantin’de denize inen tepe, kuzeyi Kostantin Sütunu’ndan Forum Tauri’deki Theodosius Sütunu’na kadar Cadde-i Kebir ile Evbulus’un güney tarafındaki revaklar, batısı da Forum Tauri’den denize inen tepenin sırtı ile sınırlıydı. Bayezid’ten denize inen bu sırta hâlâ Tavşan Taşı Yokuşu derler.

Latince metinlerde, bu bölgedeki Ayos Pavlus, Aya İrini ve Aya Anastasia Kiliselerine ait yazılara gelince: Bunlar hakkındaki ifadelerden kesin bir sonuç çıkarılamıyor. Yazarların belirttikleri Aya İrini adında üç kiliseden biri, ikinci bölge içindeki Ecclesia Antiqua (Askeri Müze binası olan eski binadır), diğeri Haliç sahilinde (dördüncü veya beşinci bölgede), üçüncüsü de tam karşı yakada, Galata’da idi.

[32] Uruc-ı İsa Kilise’si (Hz. İsa’nın göğe çıktığı kilise) adıyla anılan Aya Anastasia Kilisesi (Dizdariye’de Şehit Sokullu Paşa Camii’nin bulunduğu yerdir) üçüncü bölgede, At Meydanı’nın güney tarafında bulunuyordu. Bu kilise ile yedinci bölge içinde bulunan Aya Anastasia Kilisesi bir değildir. Üçüncü tepeyi, ikinci tepenin bulunduğu vadinin yarısıyla Beyazıt Meydanı’nın bir kısmını kaplayan bu yedinci bölgede, adı geçen kilise binalarından başka: Azizlerden St. Theodor le Claude⁹² ve İstanbul patriklerinden Ayos Pavlos namına yapılan kiliselerle İmparator Valentinien tarafından kızı Carrossieler adına yaptırılıp Carrossieler Hamamı diye bilinen hamamlar, İmparator Theophilos tarafında kızı için yaptırılan Karien Sarayı da vardı.

Theophilos tarafından yaptırılan bu sarayı İstanbul’un fethinden sonra yeniçeri ağalarının oturması için ayrılarak Ağakapısı adıyla tanınmış ve Sultan İkinci Mahmud tarafından H. 1241 yılında yeniçeri ocağı’nın kaldırılması üzerine burası müftülük binası olarak Şeyhülislamı ayrılmıştır.

Bu bölgenin kurulu olduğu batı tarafını Bayezit Meydanı işkâl ederdi ki, burasını Büyük Theodosius yaptırmıştı. Bugün bedesten dediğimiz daire ⁹³ bu meydandaydı. Bu binayı, Büyük Kostantin zamanında İstanbul Valisi bulunan ve Laleli’deki sarnıcı yaptıran Modest yaptırmıştı. Bu binada vaktiyle de değerli eşya korunur ve satılırdı.⁹⁴ Beyazıt Meydanı’nın içinde, ön tarafı, fevkalade bir sanatla işlenmiş kabartma resimlerle süslü Theodosius’un büyük bir sütunu da vardı.⁹⁵

⁹² Laleli’nin alt tarafında Langa tarafında, günümüzdeki Rum Kilisesi’dir.

⁹³ “Edifice de Lambros ou das Lampteres” Lambros, parlak manasındır, burada özel isimdir. Halbuki Mambros sıfattır. (Lampitires), şamdanlar, kandiller demektir.

⁹⁴ Bedesten’in Kuyumcular Çarşısı’na bakan kapısı üzerinde Bizanslılar zamanından kalma kartal kuşu resmi vardır.

⁹⁵ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**’nin birinci cildinde bu sütundan şu şekilde bahsediliyor: “On birinci Tılsım, Sultan Beyazıt Hamamı’nın zemininde dört köşe (Tetrapylou) bin parça bir yüksek sütun vardı. Boyu seksen zira idi. Taun için tılsımlıydı. O direk bulunduğu sürece şehre taun girmezdi. Ne zaman ki Bayezit Han hamam yaptırdığı sırada o direği yıktılar o anda Bayezid’in oğlu Davut Paşa Bahçesi’nde veba’dan öldü... Mezarı kapının iç tarafında bir sofa üzerindedir. Ondan sonra İslambol’u veba hastalığı kapladı.” Sütunlar bahsinde buna dair bilgiler verildi.

Sekizinci Bölge

Sekizinci bölgenin yeri ve kapladığı alanın genişliği hakkında şüpheye yer yoktur. Bu bölge üçüncü tepenin yaylasını tamamen işkâl edip bu şekilde altıncı, yedinci, sekizinci ve onuncu bölgele-
rin, etrafında toplandıkları merkez noktasını teşkil eder. Bir taraftan Forum Tauri ile Theodosius Bazi-
likası, Kapitol, Forum Kostantin'in [33] bir kısmı ve Forum Kostantin'den Forum Tauri'ye kadar ku-
zey tarafındaki revaklar⁹⁶ bu bölgenin güney ve batı sınırlarını teşkil ederdi. Bu bölge hiçbir yerde
denize temas etmediğinden, üçüncü tepenin kuzeye doğru olan gayet dik yokuşlarının bu bölge ile
Haliç sahilindeki mahalleler arasında bir sınır çigisi oluşturduğu düşünülebilir. Doğu tarafına gelin-
ce, bu taraftan altıncı bölgeye bitişimdir.

Forum Kostantin'in batısından üçüncü bölgenin eteğini takip ederek Odunkapı doğrultusunda
Haliç'e inen uzun sokağı, sekizinci bölgenin doğu sınırı gibi kabul etmelidir. Bu uzun sokak, hâlâ,
Uzunçarşı diye meşhurdur. Bizanslılar zamanında Macron Embolon olarak anılıyordu ki, şimdi
Türkçe tabiri de aynıdır.

İmparatorlar, saraydan Blacherna'nın Meryem Ana Kilisesi'ne gidecekleri zaman işte bu sokaktan
geçmeleri gerekirdi. İmparator, Forum Kostantin'in batı tarafında, Cadde-i Kebiri bırakarak yani Ba-
yezit tarafına doğru gitmeyerek Macron Embolon de Maurien yoluyla ve Porta Vigla'dan (Odunpa-
zarı) geçerek sahil boyunca Blacherna'ya giderdi.⁹⁷

Kırk Şehitler, Havari Ayos Markos Kiliseleri ve o tarihte Okullar Baziliği dedikleri⁹⁸ bugün Laleli
Cami'i'nin bulunduğu tepe Capitol, büyük bir han ve Theodosius'un sarayı da bu bölge içindeydi.
Theodius Sarayı'nın bulunduğu yerde, Bayezit Cami ile türbesi vardır.

Dokuzuncu Bölge

Bu bölge, denize kadar üçüncü tepenin güney inişini kaplar. Doğu tarafında, Tavşan Taşı Yoku-
şu, bu bölgeyi yedinci bölgeden ayırır ve batıda, on ikinci bölge içine giren Teodoziak Limanı'na
(Langa Limanı) kadar uzanır. Bu bölgeyi, onuncu bölgeden ayıran Divanyolu'dur. Bu dokuzuncu
bölge Hazreti Meryem⁹⁹ (Ste. Vierge du Curateur), Rados (Ravdos: Baston, asa demektir) ve Kadırga
Limanı taraflarında azizelerden Ste. Thecle, havarilerden Thomas adlarına adanmış kiliselerle diğer
kiliseler bulunmaktaydı. Günümüzde Bodrum yahut Mesih Paşa Camii¹⁰⁰ [34] diye bilinen Myrelee
Manastırı'nı ve Valantinien'in kızı Anastasia adına yapılmış hamamları (Kızlarağası Hamamı'nın

⁹⁶ Bizanslılar zamanında İstanbul'un muhtelif mahallerinde, Direklerarası gibi kemerler, direkli çarşılar,
meydanlar, dükkânlar vardı.

⁹⁷ De coerim, I. P. 156. 5

⁹⁸ Basiliques des Ecoles

⁹⁹ Direklerarası'nın arka tarafında, Acemi Oğlanlar Cami karşısında Belban Ağa Mescidi'dir. Adı geçen ağa
Fatih devrinde Sekban Başı olmuştu.

¹⁰⁰ Bodrum Camii'nin Langa tarafına rastlayan civarında (muhterik Mercimek Camii'nin mihrap tarafı) Kız-
lar Ağası Camii duvarlarına umumen ve Bodrum Camii'nin yan duvarlarına paralel olarak Horasan ve kireçle
ve taşla örülmüş sağlam temeller ve Korintiyen tarzında başlıklar ve granit sütunlar ortaya çıktı. Bazı planlarda
burada bir saray görüldüğüne bakılırsa, bu kalıntıların bu saraya ait olduğuna karar verebiliriz. Yangından
sonra buranın zemini dört beş arşın kadar indirildi, bu enkaz ile beraber birçok deniz hayvanı fosilleri bu ze-
minde ortaya çıkarıldı.

olduğu yer) ve Arkadios'un kızı Arkadio'nun Şehzade Camii semtindeki konağı ve Langa¹⁰¹ tarafında buğday ambarları ve en sonunda Forum Amastri Meydanı'nı (Şehzade Meydanıdır) içine alırdı. Bu meydanda buğday ölçmeye mahsus bakırdan bir ölçek vardı. Bu ölçek 13 litre ölçebilirdi.

Onuncu Bölge

Onuncu bölge, üçüncü tepenin batı yamacında, Cadde-i Kebir ile Haliç arasındaki yerleri içine alır. Ayos Akakios Kilisesi, bu bölgenin bu tarafındaki sınırını oluşturur. Bu Ayos Akakios Kilisesi yedinci bölgedeki Kumkapı civarında Ayos Akakios değildir. Buradaki küçük kiliseden maksat Akakios'un idam edildiği yerde yapılan kilisedir. Bandori'ye göre, bu kilise Bab-ı Hümayun'da İstavrio denilen yerde Kasia adıyla anılırdı. Bu münasebetle belirtilen Bab-ı Hümayun, Haçlılar ile Paleologoslar zamanında bu isimle bilinen ve daha batı tarafından bulunan Balat Kapısı olmayıp Kostantin Surlarının bir kapısının kastedildiği açıktır. Çünkü onuncu bölge, Haliç üzerinde bulunan son bölgedir. Bu bölge ile on dördüncü bölge arasında (Blachernalar) boş bir saha vardır. Havariyun Kilisesi'ni içine alan on birinci bölge, denize inmeyerek dördüncü tepeyi oluşturur. Bundan dolayı Kostantin Surları'nın, dördüncü ile beşinci tepe arasından indikten sonra Unkapanı civarından Haliç'e temas etmesi gerekirdi.

Unkapanı ile Odunkapı arasındaki Ayazma Kapı, ihtimal olarak Ayos Akakios'un bir hatırasıdır.

¹⁰¹ Bilanga, zalim Andonikos Comninos'un imparator olmadan önce oturduğu evin adıdır. Doktor Dethier, Kalavani isimli yazarın ifadesine atfen diyor ki: "Yenikapı'da Bilanga Yenikapısı vardı. Buna bu ismin verilmesi, o civarda Bianka isminde birisinin sarayı bulunmasından ve bazılarının göre de toprakla dolmuş olan eski Teodoz limanı'nı bahçeye dönüştüren "Blaques" bahçıvanlarından dolayıymış. Şakir Paşa'nın **Osmanlı Tarihi'nde** görüldüğü üzere "Blaques" ulak, haberci, seferde emirlerin iletilmesi için görevlendirilen memur demektir.

İstanbul'un en büyük limanı Haliç'ti. Bununla beraber, Julianus veya Sophiana (Kadırga Limanı, Langa Limanı) limanları da önemli limanlardandı...

Langa limanı, epeyce büyük bir limandı. Bir kısmı Bayrampaşa Deresi'nin getirdiği topraklarla daha Bizanslılar zamanında ve bir kısmı da Osmanlılar devrinde dolmuştur. Günümüzde Langa bostanları olan yerdeki liman hepsinden büyüktür.

Bilindiği gibi, bu limana Bayrampaşa Deresi dökülüyor.

Langa Limanı'nın deniz tarafı, vaktiyle aralarına demir parmaklık geçirilmiş demir kale ile muhafaza ediliyordu. Bu kalelerden birine Contoscopium denilirdi ve limanın korunup gözetilmesine attı.

İstanbul'un fethinde dışarıdan Bizans'ın yardımına gelen gemilerin girdiği liman yukarıda adı geçen limanlardan biridir; Haliç değildir.

[35] İkinci ve üçüncü bölgelere Ait Tarihi Binalar:

Ayasofya Camii, Sultan Ahmet Camii, eski Darü'l-Fünun olan Adliye Nezareti Dairesi, eski Magnora Sarayı ve Ayan Dairesi, Ahırkapı sahili.

[37] Bu bölgenin ikinci önemli sınırı, Kostantina Aya Teodosiana (Fatin civarında, Kıztaşı semtinde İskender Paşa Cami ve çevresidir) Mahallesi civarında bulunan Kostantin Hamamları'dır ki, Thermoe Constantiniava (Marsien Sütünü) diye bilinen Kıztaşı'dır.¹⁰²

Onuncu bölgeyi sekizinciden ayıran ve Forum Tauri 'nin batısında ve civarında bulunup Nymphaeum majus¹⁰³ denilen büyük su maksemini, Harbiye Nezareti'nin Bozdoğan Kemerine bakan yüzünde aramalıdır. Aslında, İtfaiye Bölüğü ahırının yakınındaki lokantanın altında bir mahzen vardır. Vaktiyle Bozdoğan Kemerini vasıtasıyla gelen sular bu depoya aktığı gibi, Halkalı Suyu da bu büyük mahzene akar. Bozdoğan Kemerinin bölündüğü yerde yeraltında birtakım Bizans eserleri ve kalıntıları görülüyor.

¹⁰² Kıztaşı'nın batısında, Kıbrıslı Kâmil Paşa merhumun konağı eklentileri altında kalın taş ayaklara istinat ettirilmiş kemerli mahzenler bulunduğunu ve bu civarda bulunan Dülger Zade Camii'yle Kıztaşı arasındaki yangın yerlerinde yeraltında kubbeli, kemerli odalar meydana çıktığını gördüm. Bu binaların, ya belirtilen hammama veya düşkünler yurdu'na (Zuafa ve Malulin Yurdu) ait bulunması ihtimali vardır. On birinci bölgede bulunan Kıztaşı'nın kuzeybatı tarafına Öksüzce Hatip Mahallesi'ne doğru olan yere Bizanslılar zamanında Tr. Constantiniana derlerdi. Burada bugün İskender Paşa Cami vardır.

¹⁰³ Celal Esat Bey'in **Eski İstanbul**'unda, adı geçen Nymphaeum majus'un Harbiye Nezareti talim meydanının altında bulunduğu belirtilmektedir. s. 228.

St. Etienne Kilisesi'nin bulunduğu yeri belirlemek için önemli bir nokta olan Placidia Sarayı, onuncu bölgenin iki son noktası ile Kostantin Hamamları ve taksim yeri arasında bulunmuş gibi görünüyor.

Zeyrek'te, Kilise Cami diye bilinip vaktiyle süsü ve gösterişiyle çok meşhur olan ve Cenabıallah adına Pantokrator diye adlandırılan kilise ile Lips¹⁰⁴ Manastırı (Mo. De libys), [39] Poli Efkatos¹⁰⁵,

¹⁰⁴ Lips Kilisesi ve Manastırı, İstanbul'un, Bizanslılar ve Osmanlılar zamanındaki eski yerleri ve binaları gösteren planlarda, işaret edilmiştir. Bu civarda bugün eski kalıntıları bulunan Osmanlı binalarına, sokak ve caddelere bakarak Kırk Çeşme'de Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi'yle, Aya Theofano eski kilisesi arasındaki yerde ve Çinili Hamamı'nın kuzeybatı tarafında, Zeyrek Caddesi'nin solunda gösterilmiştir. Bu durum dikkate alırsa, bu kilisenin Hüsam Bey Camii'nin yukarı semtinde ve Valide Sultan Mektebi'nin karşı tarafında bulunan Manisalı Mehmet Paşa Camii'nin olduğu yerde veya batı civarında bulunmuş olduğu tahmin edilebilir. Planlarda işaret edilen yer, tahminimizi doğruluyor.

Paspatı'nın eserinde, Lips Manastırı, Fatih Cami yakınında Destereciler çarşısında bulunan Demirciler Camii'nin bulunduğu yerde gösteriliyor.

Bu cami civar mahalleliler tarafından, Demirciler Camii adıyla pek tanınmamaktadır. Fatih Camii yakınındaki Testereciler Çarşısı esnafından Çekmeci Ömer Usta'dan yaptığım araştırmaya göre, Demirciler esnafı vaktiyle burada değilmiş. Parmakkapı'da Testereciler Çarşısı'nda sanatlarını yaparlarmış. Sultan Mahmud zamanında o çarşıda meydana gelen yangından bu esnafa, ondan sonra orada sanatlarını işlemelerine izin verildiğinden, bugün Fatih'te Testereciler denilen çarşıya (Testereci, Burgucu, Sırıkcı ve Sandıkçı) esnafı nakledilerek Fatih'in yaptırdığı, Araste gibi dört duvarla çevrili bulunan eski Tımarhane yerine yerleştirilmiş ve mülkleri alınarak kendilerine vakıf tarafından tasarruf senetleri verilmiştir.

Paspatı'nın eserinde adı geçen Demirciler Camii, Fatih'in yaptırdığı Tımarhane Camii'dir. Bu cami Çırçır Büyük Yangını'nda kubbesi yıkıldığından diğer kısımları da yıktırılmıştır... Şimdi mihrap tarafı ve yan taraf duvarlarından bir kısmı kalmıştır. **Hadikatü'l-Cevami'**de verilen bilgilere göre, bu camiye yaptıran Fatih Sultan Mehmet Han'ın Cerrahbaşı'sı Ali Efendi'ymiş. Keçeci Piri Efendi Vakfı'ndandır. Bu cami zamanla harap olup yerinde demirciler yerleşerek bir hayli zaman unutulmuş iken Hicri 1176 Rebiu'l-Evvel'inde mütevellisinin çalışma ve gayretiyle bu eski bina ve tarihi ortaya çıkarılmıştır. Bu caminin içi vaktiyle nefis çinilerle süslüymüş.

Camiye dönüştürülen eski Bizans kiliseleri arasında belirtildiği gibi, Kırk Çeşme de Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi diye bilinen küçük caminin, Lips Kilisesi olduğunu **Kostantiniad** yazıyor. (s.95) (Lips Kuzey Afrika tarafından gelmiş bir adamdır.)

Ste Thephano –Celal Esat Bey'in **Eski İstanbul Planı**'nda Lips Manastırı'nın yukarı tarafında Aya Thephano adına bir kilise gösteriliyor. Bu eski kilisenin yerini belirlemek için, eski planlarda gösterilen yerlere giderek yerinde yaptığım incelemeden elde ettiğim kanata göre Aya Theophano Kilisesi, Bozdoğan Kemer'i'nin Fatih tarafındaki son noktasına doğru bugün harap ve toprağa kırıkmış olan Valide Sultan Mektebi'nin biraz yukarısında ve Et Pazarının yakınında olması ihtimali vardır.

Aslında, İstanbul'un eski planında, bu kilise, (Fatih- eski Testikâhçılar Caddesi) üzerinde ve bugün harap minaresiyle etraf duvarları kalmış olan (sanki Yidim Cami) diğer bir adı Keçeci Hayrettin'in güneybatısında gösterilmektedir.

Çırçır yangınından sonra, bu yol genişletilirken yeraltında sağlam temeller ve kalıntılar çıkmıştı. Gerek bu kalıntıların işareti ve gerek planların incelenmesi, bu eski kilisenin bulunmuş olduğunu gösteriyor.

Valide Sultan Mektebi Çırçır yangınında harap olmuş, yalnız kapısının üstünde güzel bir yazı ile yazılmış kitabesi kalmıştır. Kitabe şöyledir:

Nur-ı Kur'ân Lam'a sâz etsin bu zibâ Mektebi
Dâima bânisinin olsun saâdet-gû gibi

Sine-perver Valide Sultan Zîşan-ı Âyişe
Padişah-ı sâbıkın ümm-i atûfet meşrebi

Bâb-ı cennet açılır makbuletü'l- hayrât için
Harf-i Bismillah ile etfâl açınca dolabı

Tahta-i âmed şed kalbe yazılsın matlabı

Ayos Platon (Eglo. des Querante Manturs), bugün Ali el- Fenarî [40] Mahallesinde, Halıcılar Köşkü denilen yerde Panahırandos¹⁰⁶, Fatih civarında Pantepoptis¹⁰⁷ Kiliseleri (MarsienSetonu: Kızıtaşı), Kostantin'in büyük ve güzel hamamı¹⁰⁸, Phokas'ın geniş sarnıcı¹⁰⁹ ve bir de Ayazma bu bölge içindeydi.¹¹⁰

Ezber etsin tıfl-ı ebcet-hân duâ-yı vakfı

Geldi bu hayrât için Fâzıl aceb târih-i tâm
Kıldı inşa Valide Sultan bu dil-cû mektebi 1225

Vaktiyle yontma taşLarla, mermerlerle yapılmış olan bu tarihi mektebimizin güzel kütüphanesiyle topraklar altında kalması gerçekten üzüntü vericidir!

Bu mektep civarında Sultan Abdülmecî'in bir de güzel çeşmesi vardı. Yangında bu da harap olarak bugün tuğrasıyla, kitabeleriyle bir yığın enkaz halinde duruyor. Atlarımızın eserleri hakkında bu derece ilgisizlik bize mahsus bir ruh halidir diyeceğim...

Doktor Mortdmann'ın İstanbul'un Topografi Planı'nda, Fenarî İsa Mescid'i Lips Manastırı olanak gösterilmiştir.

Eski Saraçhane başındaki Dülger-zade Camii'nin eski bir kilisenin temelleri üzerine yaptırıldığı ve Çırçır yangın yeri, özellikle bu çevre genişletilirken, Dülger-zade Camii'nin önündeki ayakkabıcı dükkânlarının altında, üzerlerinde haç resimleri yapılmış taşlar ve direk başlıkları ortaya çıkmıştır. Fakat bu taşların toprağın altında bırakıldığını tesbit ettim. Cami'nin bir de ahşap medresesi vardır. Bu medrese ile cami arasında yedi, sekiz ayak taş merdivenle inilir çukur bir yerde ve camii'nin altına doğru gelen yerde, tuğla kemerli bölmeler görülüyor ki; bunların da eski kalıntılardan oldukları anlaşılıyor. Mevcut eserlerden ve yapılan araştırmalardan Dülger-zade Camii'nin eski bir kilise yerinde yaptırıldığı anlaşılıyorsa da eldeki planlara göre, eldeki planlara göre (Eski İstanbul Tarihi İlavesi) Lips Manastırı veya Kilisesi olmaması gerekmektedir. Çünkü bu kilise Bozdoğan Kemerinin Zeyrek tarafında, Dülger-zade Camii ise Kızıtaşı tarafındadır. Bu Camii'nin arka tarafında, Kızıtaşı'na doğru, yangın arsalarında yeraltından çıkan kırmızı somakiden bir lahit bugün Müze-i Hümayun'dadır. Bizanslılar zamanında Tr. Olyvrou, şimdiki Saraçhanebaşı'ydı. Doktor Mortdmann'ın **Eski İstanbul** Planı'nda da böyle kayıtlıdır. Olybrius Anicius Roma İmparatorlarındandır. M. 472'de vefat etmiştir. Bu zat, Üçüncü Valantiniye'nin kızı Palakidi ile nişanlanmıştır. Roma'nın Vandal Kralı Janserik tarafından zaptında (455) Olybrius nişanlısını bırakarak kaçıp İstanbul'a gelmiş, daha sonra Roma'ya geri dönerek imparator imparator ilan edilmiştir... Bu zat Birinci Leon'nun ordularına kumandan da olmuştu.

Dülger-zade Camii'ni yaptıran Dülgeroğlu Hoca Şemsettin Ahmet Efendidir. Mezarı caminin tramvay caddesine bakan yan tarafındaydı. Son yol düzenlemesinde taş mezar kitabesi kaldırılarak arka tarafındaki kabristana nakledildi.

Üzerinde 887 tarihi yazılıdır. **Hadikatü'l- Cevami'de** caminin yaptıranı Şemsettin Habib Efendi diye yazıyor.

¹⁰⁵ Çok dua eden manasına olan Ste. Polyeucte Romalı olup bir siyasi cemiyet ve idarenin reisiydi... Miladi 259 yılında Van taraflarında öldürülmüştür... 13 Şubat'ta adına dini tören düzenlenir...

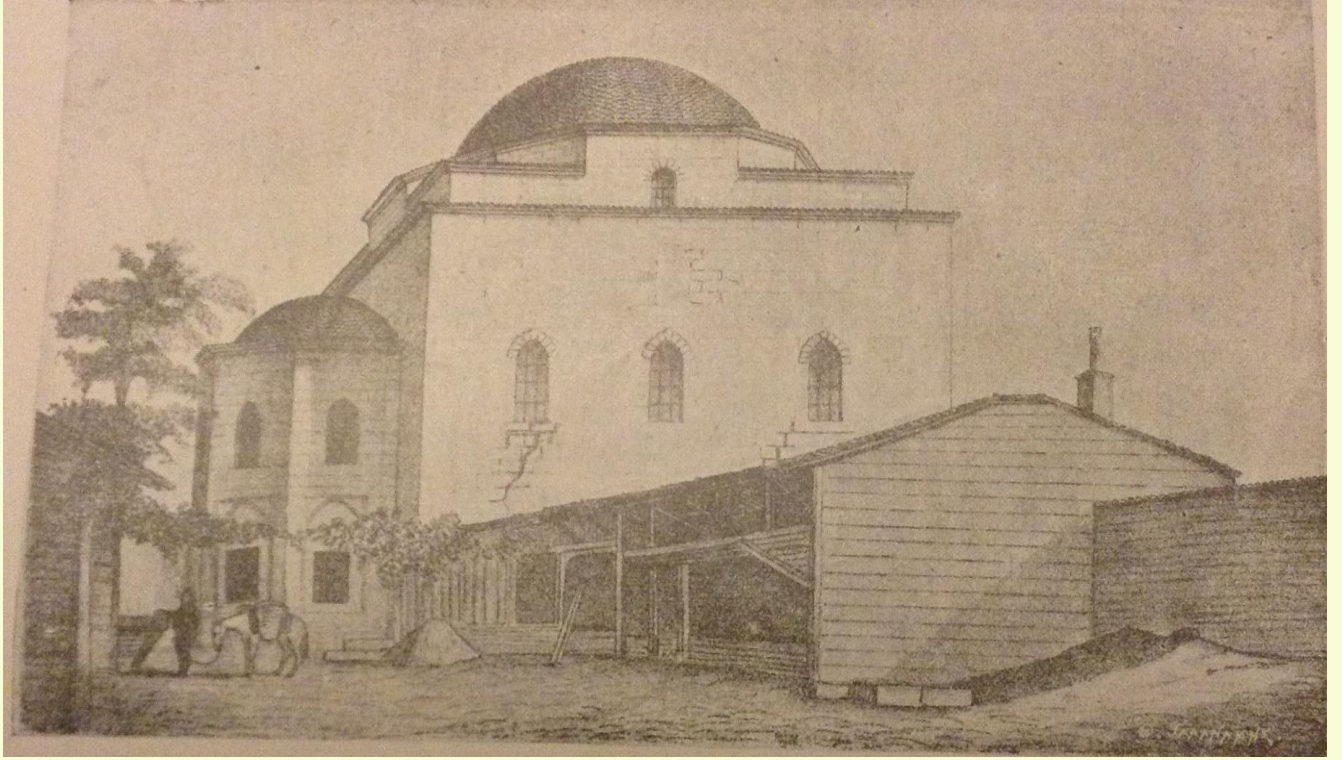
¹⁰⁶ Lekesiz anlamında olup Hz. Meryem'e verilen sıfatlardan birisidir.

¹⁰⁷ Pantepopte, Allah'ın sıfat-ı Samediyesinden Basir manasındadır. Eski İmaret Camii'dir.

¹⁰⁸ Bu hamam, araştırmama göre Fatih yakınlarında, Kadı Çeşmesi civarındaymış. Yeri, hala Çukur Hamam diye bilinir. (Hamamlar konusuna bakınız)

¹⁰⁹ **Eski İstanbul** adlı kitapta bulunan, İstanbul'un eski planında, Aksaray'da Valide Camii'nin üst tarafındaki (Şehzadebaşı'nda Acemioğlanlar Hamamı arkasında, Balban Ağa Camii yakınında, Dolap Sokağı'nda) sarnıç, Fukas Sarnıcı olarak gösterilmektedir. Ayrıca, bugün mühendis mektebi muallimlerinden Furhaymer ile İsterikofski 'nin ortaklaşa yayımladıkları **Bizans Sarnıçları** adındaki eserde de Zeyrek'te, sülale-i tahire-i Mevlana'dan, Silivri'de gömülü Piri Mehmet Paşa veyahut Soğukkuyu Medresesi'nin altındaki büyük ve muhteşem sarnıç da Fukas Sarnıcı olarak geçmekte ve kaydedilmektedir. Bu mudresenin yeri Bizanslılar zamanında Tractus Harmatii Platea diye bilirdi. Her iki sarnıcı da içerlerine girip bizzat inceledim.

¹¹⁰ (Simfeon, Nimfi, Mimfe) denilen yerler, Rumlarla Romalılar tarafından kurulmuş kiliselerdi... Bunların ne gibi şeyler olduğu henüz gereği kadar bilinmemiştir. İhtimaldir ki, Nemfe'ler yıkanmak için umumi hamamların eklentilerinden olarak yanlarında yapılmış büyük havuzlardı; Nemfe (NYMPHOE) suların, bilhassa tatlı suların İlahe'si sayılırdı. Nemfeler, genç, güzel, yarı veya tam çıplak ve su kenarlarına yaslanmış veyahut Satiri denilen mitolojik şahıslar ile raks eder vaziyette düşünülürdü.

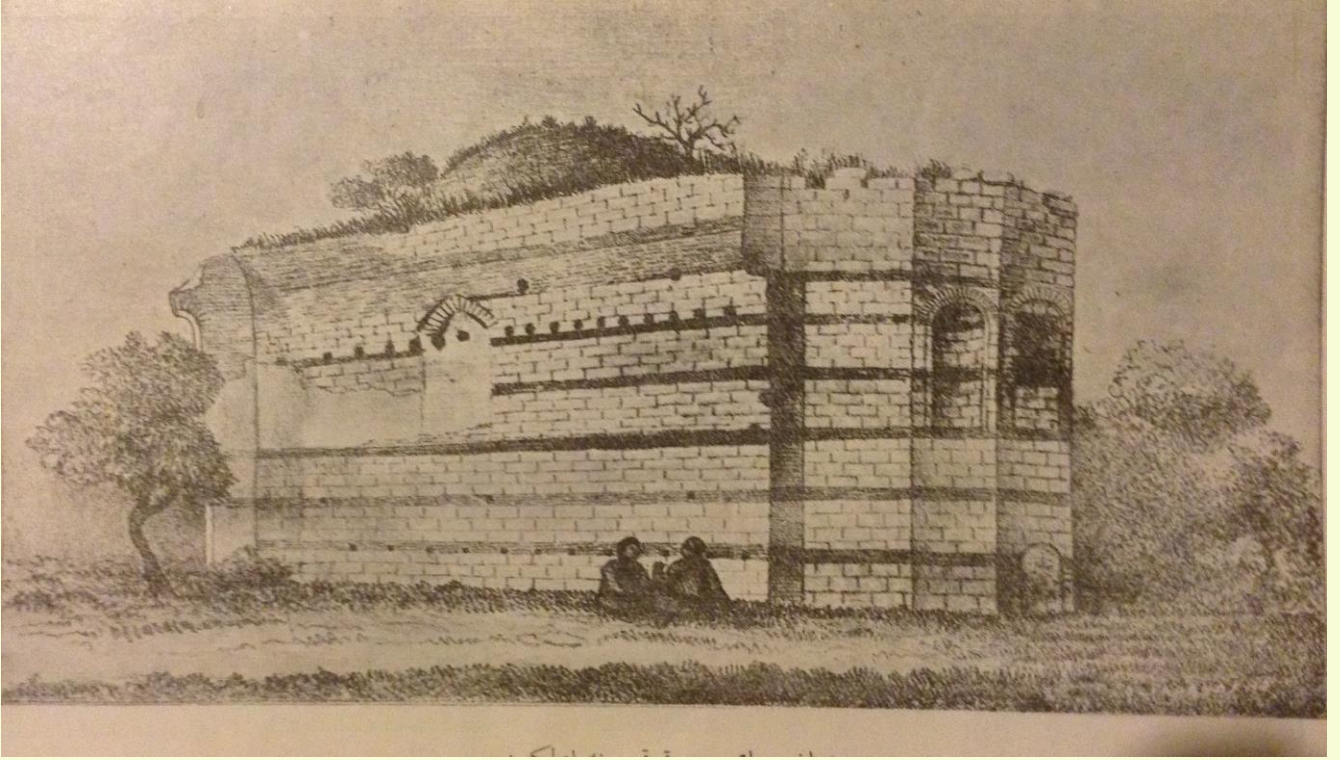
Fatih Camii'nin Batısında Demirciler Camii (Tımarhane Camii)

Çırçır büyük yangınından sonra, bu civarın genişletilmesine başlandığ zaman, Çinili Hamam hizalarında ve Çırçır-Zeyrek Caddesi üzerinde, zeminden üç dört arşın aşağıda Horasan kumuyla sağlam temeller ortaya çıktığını gördüm. Bu temellerin vaktiyle Bozdoğan Kemerı civarında bulunmuş olan Livos Manastırı'na ait olması ihtimali vardır.

Kırk Şehitler Kilisesi, Laleli Cami civarındaymış. İmparator Kostantin'in, şehrin kara tarafına ilk önce yaptırdığı surlara, en yakın bölge budur. Batı tarafında Cadde-i Kebire (Messi) temas eder ve bugün Kıztaşı denilen Marsiyen Sütunu ve bir su sarnıcı¹¹¹ ve on birinci bölge içinde rastlanan Havarıyun Meydanı (Polyandrion), Fatih Meydanı ile sınırlandırılmıştı.

Nemfelere, Zeyrek'te Kilise Camii sokağında Tuzcu-zade Mustafa Efendi'nin evi altındaki ayazmadır. Burası görülmeye değer bir yerdir. Burasını zorlukla görebildim. Nemfelere zeytinyağı vesaire adanması, gelenek olarak bizlere kadar gelmiştir, Ayazmalara içimizde mum, zeytinyağı adayanlar pek çoktur...

¹¹¹ Kırk Şehitler Sarnıcı olup Kıztaşı civarında Yayla Camii yahut Kambur Mustafa Paşa Camii altındadır.

Boğdan Sarayı

On Birinci Bölge

[41] Havariyun Kilisesi'nin (Fatih Cami'nin olduğu yer) varlığıyla¹¹² çok iyi fark edilen on birinci bölge, hiçbir tarafta denize temas etmez. Bu bölge, çifte zirveli tepe içinde olup [42] dördüncü tepenin vadisini kaplayarak güneyinde Aksaray'a (Forum Bous) kadar iner. Bu meydan "Bovem cerum" kelimeleriyle işaret edilmiştir ki, bu sebeple "Forum Bous" , on birinci, on ikinci ve dokuzuncu bölgele-
rin temas ettikleri noktada bulunmuş oluyor.

Görünüşe bakarak Bayram Paşa deresinin on birinci bölgenin güney sınırını oluşturduğu ve Theodosius limanı'nın (Langa limanı) on ikinci bölge sınırları içerisinde bulunduğu düşünülürse, Forum Bous'un [43] Aksaray'daki Valide Sultan Camii civarında bulunmuş olduğu çok kolay belirlenir.¹¹³

Topoğrafik durum ve şartlardan dolayı, zamanımızda olduğu gibi, önceleri de Xerolophos'dan^{114'} (Davut Paşa'nın, kuzeybatı tarafları) ve surların kapılarından gelen bütün sokaklar bu meydanda (Forum) birleşirdi.

Bu sokak, dördüncü tepeyi (Fatih'in doğu tarafı) beşinciden (Sultan Selim'in batı tarafları) ayırarak Haliç tarafına yönelir ve (Forum Amastrianorum)¹¹⁵ vasıtasıyla, Divanyolu'yla (Messi) ve deniz kenarını takip eden sokaklarla birleşirdi.

¹¹² Doktor Mortdmann. Hâlbuki **Kostantiniad**, Havariyun Kilisesi'ni onuncu bölgede gösteriyor.

¹¹³ Korkunç Aksaray yangınından sonra, Aksaray Karakolu merkez noktası olmak üzere geniş bir meydan tesis edilmek üzeredir. At Meydanı'nın bulunduğu yere vaktiyle Le Leomacellium derlerdi.

¹¹⁴ Xerolophos Aureliana'nın kuzeybatı tarafına Tr. Aureliana derlerdi.

Bu bölge, Ayakapısı tarafında, (Aya Theodosius) Kilisesi'yle (Küçük Mustafa Paşa'da Gül Camii'dir), öldürülen Etyen ve Petrion taraflarında Prodrôme¹¹⁶, Moğolların Meryem Ana¹¹⁷, Pamaharist¹¹⁸, yukarıda belrtilen azizlerden St. Acacius mabetlerini ve diğer bazı mabet yerlerini, Couv. d'Evergete¹¹⁹ Manastırı'yla Placidie ve Eudoxie'nin¹²⁰ saraylarını içine alırdı.

Yukarıda isimleri geçen manastırla iki saray, bugün Sultan Selim Camii'nin bulunduğu tepenin civarındaydı.

Bu binaların temel enkazı bu civarda hala görüldüğü gibi, yeni yapılar için kazılar yapıldıkça da yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır.

[44] Şunu da dikkatlere sunarız ki Petriyun'da yani Fener'de Meryem Ana, Hızır İlyas (Ste. Euphemie), adlarına küçük mabetlerde vardı.

On İkinci Bölge

On ikinci bölge, beşinci tepenin güneyinde bulunup bütün Xerolophos'u (Haseki ve Davutpaşa'nın kuzeybatı semtleri) yani yedinci tepeyi (Macuncu taraflarını) işkâl ve kuzey tarafında, on birinci bölgeye ve batı tarafındaki Kostantin Surlarına temas ederdi.

Notitia'da bahsedilen Yıldızlı kapı, Theodosius Surları'ndaki kapı (Yedikulede'ki Yıldızlıkapı'dır) olmayıp Bondelmonti'nin planında geçen Porta Antiquissima Pulchra¹²¹ Kapısı'na karşılık gelir.

Eski bir kilise olan Küçük İsa Kapısı Mescidi, halen¹²², eski Porta Aurea'nın (Güzel Kapı) olduğu yeri gösteriyor. Birkaç seneye gelinceye kadar burada, kalıntıları görülen kalın surlardan şimdi eser kalmamıştır. Rumeli demir yollarının toprak tesviyesi esnasında Kostantin Surları'nın diğer kısımları ortaya çıkmıştır.

¹¹⁵ Forum Amastrianorum, bugünkü meşhur Şehzade Meydanı'dır.

¹¹⁶ St. Jean Proti in Petra, Doktor Mortdmann'ın planına göre, Balat'ta Kesme Kaya'da, Hamamî Muhittin Mahallesi'nde Boğdan Sarayı adıyla bilinen kârgir küçük bir binadır. Burası vaktiyle küçük bir mabetmiş. Şimdi, bir Ermeni'nin bahçesi ortasında kalmıştır. Sahibi burasını kısmen yıktırmıştır. Zemin bahçe seviyesinden alçaktır. Zemininde parlak büyük çapta mermerler çıktığını gördüm. Ebersolt, 1910 yılında yayımladığı küçük bir kitapçıkta Boğdan Sarayı'nı, Oratoie de St. Nicolas Mabedi olarak kaydediyor. (Rapor sommaire sur une mission a Constantinople: M.f. Ebersolt. 1910 P. 14.

¹¹⁷ Fener'de Kiremit mahallesinde, Sancaktar Yokuşu'ndaki (Kanlı Kilise) dir. Ayrıntıları kiliseler bahsinde zikredilmiştir. (Tun Mongoliyun: Egl. De la Vierge des Kugillens: Panagia des Mongols, Deip, Muguliotissa.

¹¹⁸ Pamaharist, bugünkü Fethiye Camii'dir.

¹¹⁹ Evergetis, kerim ve muhsin manasınadır. Bu manastır bugün Sinan Paşa Camii'dir. Vakfeden, Kaptan Sinan Paşa'dır. Debbâğ Yunus yakınındadır. Mösyö Paspadı bu mabedin 1877 senesinden beri harap durumda olduğunu ve eski Aya İuliane Kilisesi olduğunu tahmin ediyor.

¹²⁰ Eudoxie, Doğu İmparatoru Arkadius'un karısıdır. Şöhret düşkünü ve son derecede sert bir hanım olup o tarihte İstanbul Patriği bulunan Ayovannis Hrizostom (M: 404), onun en büyük alehtarlarındandı. Diğer Eudoxie da İkinci Theodosius'un kızıdır.

¹²¹ Porta Antiquissima Pulchra, çok eski güzel kapı; Taşkapı.

¹²² Cerrah Paşa-Koca Mustafa Paşa Caddesi üzerinde.

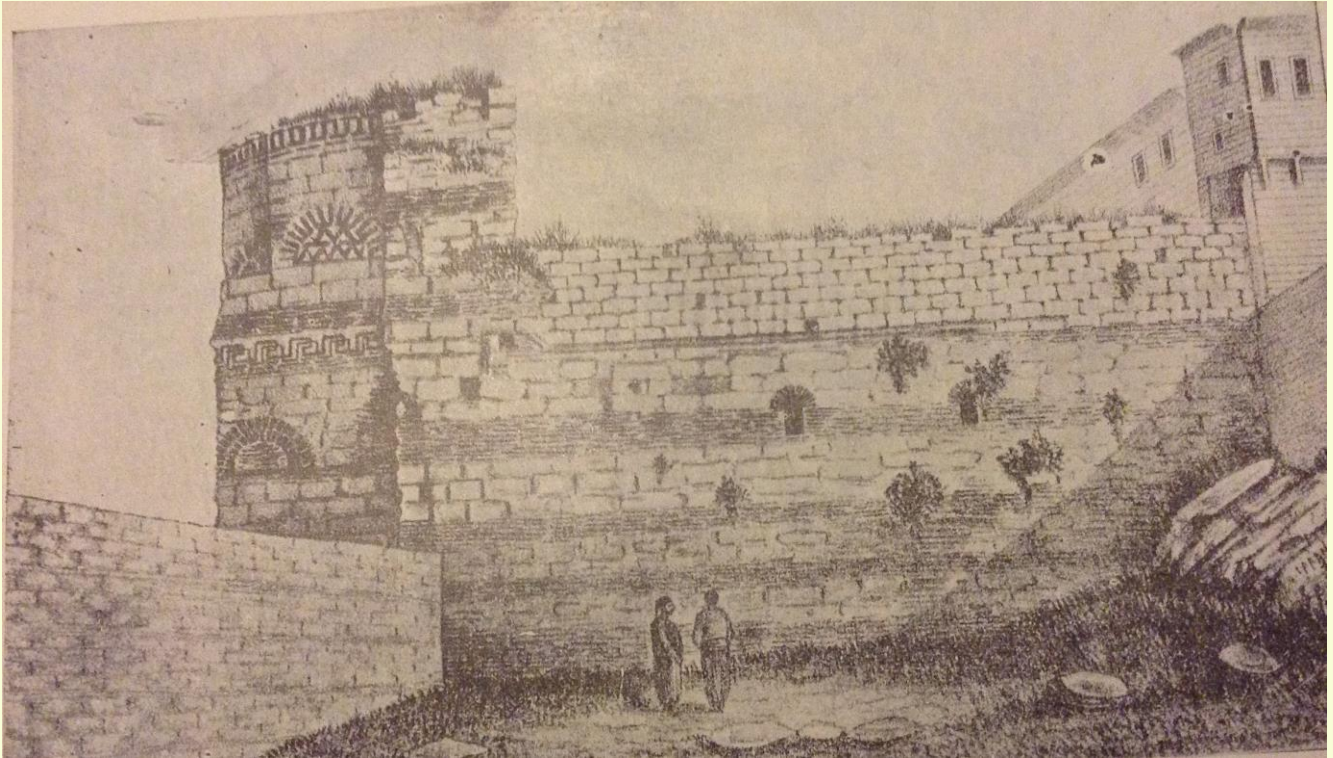
İsakapısı Mescidi Hakkındaki Araştırma ve Gözlemlerim

Halk dilinde Esekapı Mescidi diye bilinen mescit, eski bir kiliseden çevrilmiştir. İbrahim Paşa Camii diye bilinir. Vaktiyle kubbeli olduğu ve kubbe duvarlarında, diğer kiliseler gibi resimlerin bulunduğu mihrap tarafında kısmen bozulmuş durumdaki resimlerden anladım.

Mihrabın sağındaki hücrenin ön tarafına rastlayan uzunluğuna bir pencerenin sağında, solunda ve üstündeki yırım kubbede azizlerin resimleri hâlâ görülüyor. Fakat bu resimler pek fazla bozulmuştur. Yalnız hücrenin sağ tarafındaki resim, uzun ve sivri sakallı bir kimseyi temsil ediyorsa da bunun yüzü kazınmış olduğundan kim olduğu bilinmemektedir. Portre'in, ya Pavlos'un veya Petros'un resmi olması ihtimali vardır. Çünkü bu kimseler çoğunlukla bu gibi yerlerde temsil edilirdi. Bu resmin baş tarafının sağında Tio? YIIA harfleri (İpatiyus) ve solunda da TOA harfleri yazılıdır; fakat bu harfler alt altadır.

Hücrenin, ön tarafa gelen penceresinin yukarı tarafındaki resmin kanatlı olmasına nazaran, bunun bir melek resmi olması akla gelebilir. Bu resmin yanında şu: O*AP harfleri yazılmıştır. Bu yazılar sabit boya ile yazılmış olduğundan bozulmamış, hâlâ çok güzel okunuyor.

Araştırmalarıma göre, bu mabedin avlusunun altında, merdivenle inilir bir Ayazma varmış; bir de güya Hazreti İsa'nın, göğe yükselirken üzerine basdığı bir taş mevcut iken müezzini tarafından, bir yere gömülmüş veyahut saklanmış...

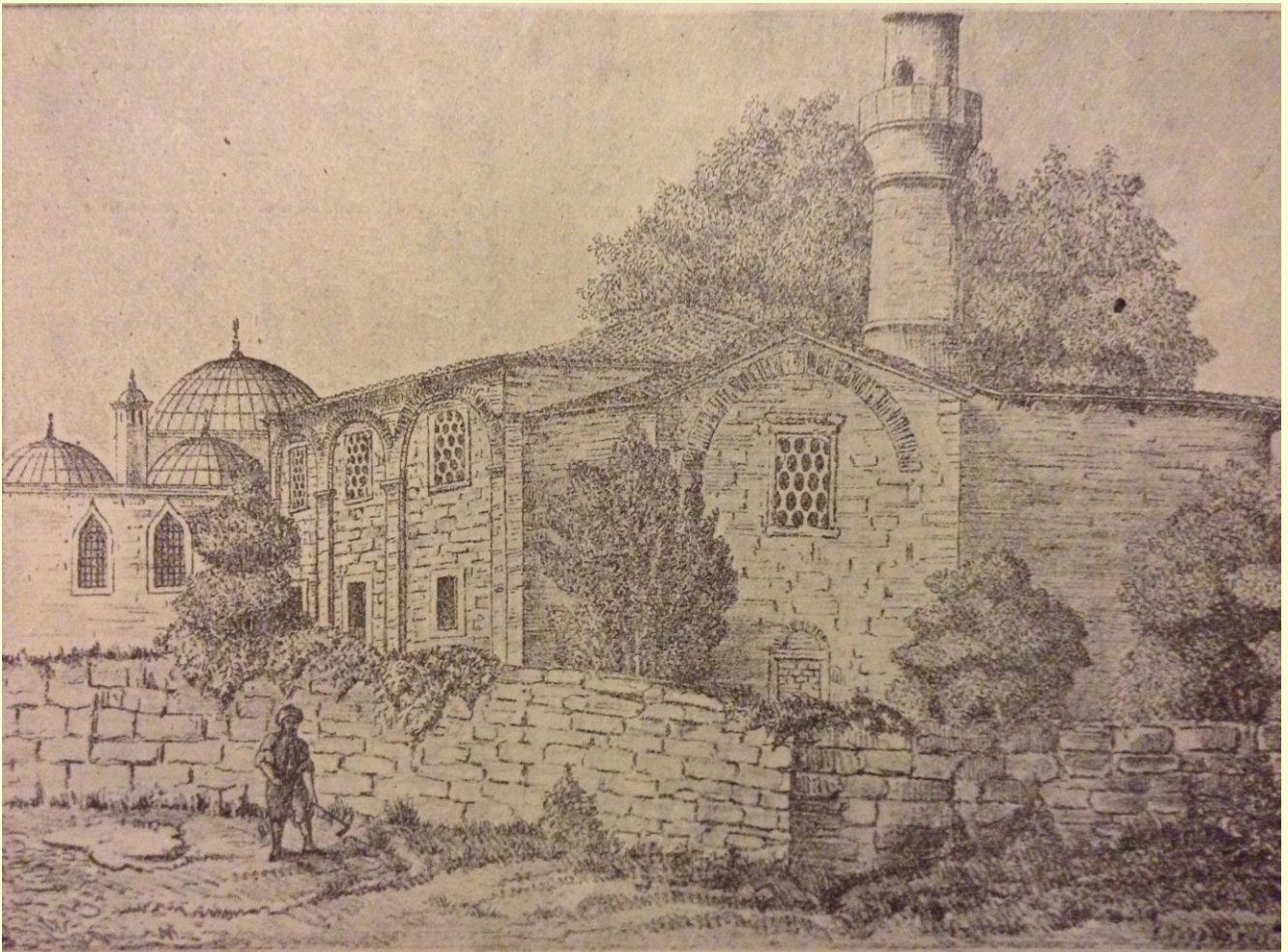
Kaptan Sinan Paşa Camii (Evergetis Manastırı)

[45] Mabedin şimdiki durumu harap ve arsa halindedir; yıkık minaresi duruyor

Kahraman atalarımızın yüce gayretleri bu mabette de görülmektedir. Camiin sağ tarafına, birçok odalı, avlusu mermer sütunlarla çevrili güzel bir medrese inşa edilmiştir. Talebeye sınıflarda eğitim ve öğretim vermek için kubbeli bir de dershanesi vardır. Bu medresenin vaktiyle, muntazam ve özel bir itina ile yaptırılmış olduğu kalıntılarından anlaşıyor. [46] Bu medrese Bursa'daki ilk Osmanlı yapılarında görüldüğü gibi, bir sıra kırmızı tuğla ve bir sıra yontma taşlarla yapılmıştır; yapılış tarzı ince ve güzeldir. Revak tarzında olan medrese avlusunda üçü boz renkte granit ve on ikisi beyaz mermerden sütunlar vardır.

Bu sütunların bazıları, Koca Mimar Sinan'ın ilk önceleri yaptığı tarzda işlenmiş başlıklarla süslenmiştir ki buna, Türk mimari tarzında "tarz-ı müstevi" diyoruz.

Bir iki sütunun başlıkları geometrik süsleme tarzının başka bir şeklidir.

İsakapı Mescidi

Cami kapısının sağındaki çeşme üzerindeki kitabede, Sultan Birinci Mahmud'un annesinin ismi anıldıktan sonra, Kapağası Ahmet Ağa adında bir şahıs tarafından yaptırıldığı belirtiliyor. Tarihi H. 1154'tür.

Yaldızlıkapı ile Theodosius limanı arasında vaktiyle bulunmuş olan binalar zinciri, Aksaray'dan İsakapı'ya giden cadde üzerinde, bu mevkiinin şimdiki isimleriyle hâlâ da fark ediliyor:

Çiftetfırın Sokağı ile (Revaklar sokağı, Davut Paşa semtinde) Avret pazarı; Piyer Jil zamanında (Kanuni devri) henüz dikili olan Arkadius Sütunu;¹²³ bunun, önceden meydana gelen yangından ki-reç haline gelen yalnız harap kaidesi kalmış ve geri kalan kısımları asıl sütun tamamıyla yıkılmıştır. Bu bölge içinde, St. Mocius,¹²⁴ St. Eleuthre,¹²⁵ Apotre St. Philippe¹²⁶ ve Notariens Kiliseleri vardır.

[47] Bu binalardan başka, Gastriens¹²⁷, Ayos Kostantinos, Aya İcasie, Aya Dios¹²⁸ ve Couvent de Perioleptos¹²⁹ Manastırları ile Procopie rahiplerinin manastırı ve Astodion¹³⁰ özel tapınağı da bu bölge içindeydi.

Yukarıda belirtilen yüksek binalardan başka, bu bölgede Yenibahçe taraflarında Arkadius'un kızı İmparatoriçe Pulcherie'nin¹³¹ sarayıyla Mevlevihane Kapısı'na doğru, kara tarafındaki surlarla Forum Taurus arasında bulunan Öküz Pazarı da vardı.

Buraya Öküz Pazarı denilmesi, İmparator Theodusus tarafından Bergama kasabasından getirilip buraya konulan büyük cüsseli bir öküz heykelinden dolayıydı. Bu öküz, ocak şeklinde olup zamanında suçluları bunun içinde yakarlarmış.

¹²³ Cerrah Paşa ile Canbaziye Mahallesi ve Avret Pazarı arasındaki mahalleye vaktiyle Heleniana derlerdi.

¹²⁴ Denizabdal Camii'nin yeridir. Bu mescit, Topkapı tramvay hattı üzerinde ve Şehremini yakınında sonradan yapılan Guraba-yı Müslimin Hastanesi'ne varmadan sol taraftadır. Bu cami, eski Mokiyyus Mabedi'nin yerine yapılmıştır; kare şeklinde, ahşap ve basık tavanlı bir bina. Mescidi yaptıran Hüseyin bin İlyas Sahib Muhammed (vefatı: H:939 Cemaziyel Ahire) mihrap önünde gömülüdür. Denizabdal ise, o civarda, bir evin bahçesinde gömülüdür, bu cami ile alakası yoktur. Doktor Dethier, **İstanbul ve Boğaz İçi** adlı eserinin 37. sayfasında Denizabdal Camii'nin yerinde vaktiyle Ayos Philipos'un bir Yetimler Yurdu'nun bulunduğunu söylüyor. **Eski İstanbul**'da Denizabdal Camii'nin olduğu yerde Ayos Philipos adına bir kilise bulunduğunu yazıyor. Kostantin Porphirogenete'nin **Kitabü'l-Merasimi'nde** bu manastır Forum Kostantinde gösteriliyor.

¹²⁵ Langa'dadır.

¹²⁶ Mösyö Paspatis, Altımermer karakolu ile (Yol Geçen Camii diğer bir adı Kemankeş Ahmet Ağa Camii tamamlanması: H:961) arasındaki bir bahçe içerisinde Bizanslılardan kalma bir bina ve bir de Ayazma yeri keşfetmiş. Bunların bulunduğu yerin beş on adım batısında birçok eski mezar taşları çıkmış olduğunu eserinde yazıyor.

Adıgeçen Ayos Philipos (Eleuthere) ve Ayos Lucas Kiliseleri'nden ikincisinin umuma mahsus bir kabristanı bulunduğu tarih tarafından belirlenmiş olmasına bakarak bu mezar taşları çıkan yerin keşfedilen bina ile beraber Ayos Lucos Mabedi'ne ait olduğunu ve bu yönde yapılacak inceleme ile Ayos Philipos Kilisesi'nin yerinin de keşfedilebileceğini Doktor Mortdmann söylüyor.

¹²⁷ Le Couvent des Gastriens, günümüzde Sancaktar Mescidi adıyla bilinen ve Samatya'da Sulu Manastır civarındaki küçük bir mabettir. Bizans mimari tarzına uyularak haç şeklinde yapılmıştır. Koca Mustafa Paşa ve Kalender Camileri gibidir. Vaktiyle bir kubbesi varmış, depremde yıkılmış, şimdi harap durumdadır... Burayı vakfeden Hayrettin, Fatih Hazretlerinin Sancaktarı olup yanındaki tekke içinde gömülüdür... Yanına Şahbaz Paşa da gömülmüştür.

¹²⁸ Et Yemez mescidi'dir (Couvent de Dios) Samatya'ya giderken tramvay hattı üzerindedir. Fatih'in maiyetinde bulunanlardan Eş-Şeyh Derviş Mirza Baba ibn Ömer el-Buhari tarafından camiye çevrilerek 886'da vakfesi tescil edilmiştir.

¹²⁹ Couven de Periviepte, Sulu Manastır denilen eski Ermeni Kilisesidir. İznik'in Selçuklular tarafından alınmasından bir sene sonra yani 1071 tarihine rastlayan Nisan'ın Birinci günü Alexios Comnenos gelip İstanbul'u zapt ettiğinden İmparator Üçüncü Nikiforos Botaniad saraydan kaçıp bu manastıra iltica ederek rahip olmuştu.

¹³⁰ Ayos İoannes Studien (Aya Yani Stidie), Samatya'da İmrahor Camiidir. (Le Counvent des Studiens)

¹³¹ Pulcherie: Cemile anlamında olup Latince'de Polkea diye adlandırılır. 399'da doğmuş ve uzun süre imparatoriçelik makamında bulunmuştur.

Bu geniş bölge, Truvalıların revaklarını, Modestus ve Mokios Sarnıcını, Yıldızlıkapı'yı, Strongylon (silindirik kale demek olup bugünkü Yedikule'dir) denilen Akrapol'ü de içine alırdı.

Samatya¹³² ile Altımermer de bu geniş alan içindeydi. Vaktiyle Exokonion denilen bu mahalle, eskiden Kostantin Surları'nın dışındaydı. İkinci Theodosius'un devrinde, bu surun [48] dışında oluşan mahalleler de şehir içerisine alınarak korunmaları gerektiğinden, Yedi Kule'den Haliç'e kadar uzanan şimdiki surlar yapıldı ve bu tarihten itibaren, Altımermer de sur içine alındı.

Büyük Kostantin buraya bir sütun diktirerek üzerine kendi heykelini koydurmuştur. Sonraları, diğer imparatorlar da Kapıdağı'ndan getirdikleri çeşitli heykelleri oraya koydurmuşlardı.

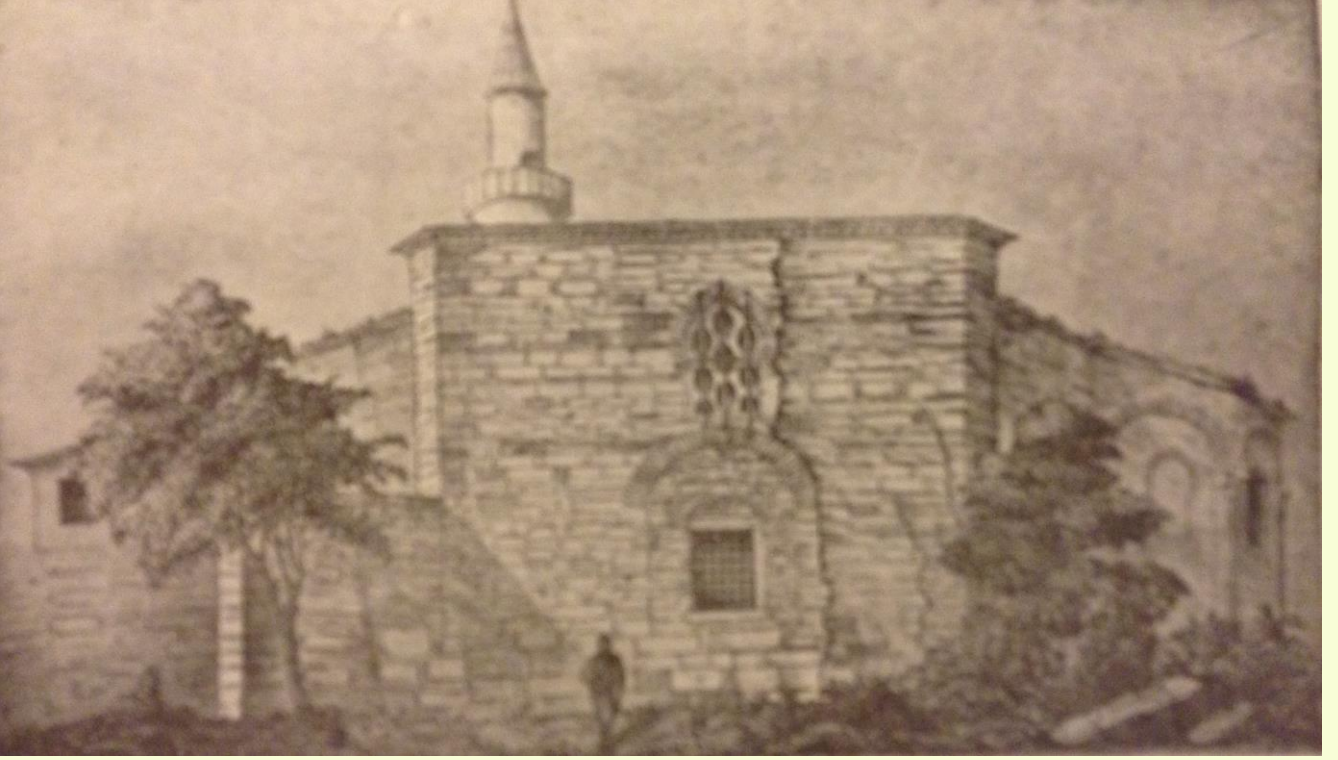
Zamanla “dışarı, hariç” anlamına gelen **exo** kelimesi **eksi** yani **altı** şekline ve sütun anlamına gelen **kion** kelemisini de Marmara'ya çevirerek böylece belirtilen çevreye **Altı Mermer** adı verilmiştir ki fetihten sonra, biz Osmanlılar da hâlâ bu isim ile anmaktayız.

İmparator Kostantin'in yaptırdığı ilk sur, İstanbul'un yalnız beş tepesini kuşatır ve Samatya civarında Etyemez'den başlayıp Esekapısı yani İsakapısı Mescidi –Hekim oğlu Ali Paşa civarında – yakınındaki eski Güzelkapı'ya gelirdi. Bu kapının ismi sonraları Yedikule'deki Yıldızlıkapı'ya verilmiştir.

Bu sur orada bir açılışturduktan sonra düz bir çizgi ile Exokionion denilen geniş alan içinde bulunan Çukurbostan dediğimiz Mokios Sarnıcı'nın doğusundan ve Bayrampaşa ve Yenibahçe Dere-si vadisinden geçip Kaptan Sinan Paşa Camii'nin kuzeybatısında bulunan bir noktada tekrar bir açılışturarak ondan sonra düz bir çizgi ile Fatih –Sultanselim Caddesi üzerinde Kazasker Beneklizade Ahmet Raşit Efendi'nin okulu karşısında bulunan Leblebici Camii'ne kadar çıkar¹³³. Burada da geniş bir açılışturarak düz bir çizgi üzere Plateamense denilen Unkapanı Kapısı'na inerdi. Bu eski surlardan ancak bazı duvar parçaları ve Unkapanı Köprüsü'nün tam karşısında, dükkânlar arkasında ve arasında küçük bir kısmı kalabilmiştir. Burada surun üzerinde uzunluğuna bir kitabe vardır. Theodosius Surları yapılmadan önce, Sultanselim ve civarında ve meşhur Kariye Camii de sur dışındaydı.

¹³² Bizans tarihçileri, Samatya'ya Psomathion veya Psomthea da derlerdi ki; Anonim ile Codinus'un ifadelerine göre, buraya bu ismin verilmesi, orada bir Rum'un bir putu bulunmasından dolayı, Hristiyanların belirtilen putu Kata pseuma Theos yani yalancı mabut diyerek alaya almalarından ileri gelmiş veya “Pseuma” kelimesi Psoma şekline çevrilerek belirtilen yere Psomathio yahut Psamatia denilmiştir. Cezayirli tarihçi Nikiforos'un sözüne göre de Genç Theodosius'un devrinde burada bir çocuğun havaya kaldırılmasından dolayı meydana gelen olay üzerine, Rumlar, bu yere merdiven anlamına gelen Ypsoma Theion demişler.

¹³³ Porta Poliandron, Fatih civarında, Hafız Paşa Camii'nin biraz yukarısında ve şimdiki Edirnekapı Caddesi üzerindeydi.

Sancaktar Mescidi

On Üçüncü ve On Dördüncü Bölgeler

Galata dediğimiz Sikke (Sykroe) Mahallesi'ni içine alan on üçüncü bölgenin yerini belirlemede hiçbir zorluk yoktur.

Sonuncusu olan on dördüncü bölge (Tekfur Sarayı ve civarı), altıncı tepeyi işkâl eden mahalleleri, yani Balat üstüne rastlayan Blacherna Sarayı ve mahallelerini içine alıp Kostantin Surlarından dışarıda ve başlı başına bir şehir halindeydi. Bu mahallenin etrafına ilk önceleri yapılan surlara karşı, sonraları daha dolaşık ve daha sağlamları yapılarak saray desteklenmişti.

Bu mahalle yukarı ve aşağı adlarıyla ikiye ayrılmıştı: Birinci kısmında meşhur Hebdomon [49] vardı.¹³⁴ Eserlerde söz edilen kilise, Marsiyen¹³⁵ tarafından yaptırılan Meryem Ana Kilisesi [50] ve saray da Jucundiana Sarayı veya Hebdomon Mahkemesi (Tekfur Sarayı, Tribunal Hebdomi) 'dir.

Bizans tarihinde çok önemli olayların geçtiği yer olan, süsleme ve ihtişamıyla bilinen Hebdomon'dan başka Hazreti Yahya¹³⁶ adına güzel bir kilise ile İstanbul'un meşhur ve süslü manastırı¹³⁷ St.

¹³⁴ Kariye (Havra Manastırı) Caamii'nden itibaren, Kesmekaya semtine, Canfeda Kadın Camii ve çevresine vaktiyle Hebdomon derlerdi.

¹³⁵ Bazı eserlerde, bu kilisenin Marsien'in zevcesi Polhariya tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir.

¹³⁶ Egl. De St. Jean Baptiste, Tekfur Sarayı yakınında Adılşah Kadın Camii'nin mevkiidir: Mortdmann

¹³⁷ Edirnekapi yakınında meşhur Kariye Camii'dir; tarihte özel bir şöhrete sahip olan bu manastır hakkında **Kariye Camii Şerifi** adlı eserime başvurulsun.

Jean L'Evangeliste¹³⁸ ve Edirnekapi yakınında Ayos Georgios¹³⁹ Kiliseleri ve İmparator Emanüel'in manastırı, Dokuz Tarık'ın muhteşem kilisesi, Aspar'ın Ayazma'sı, gayet hoş hamamlar, fevkalade güzel bir tiyatro da birinci kısımdaydı.

Eski tarihçilerden Teokanis ile Zonaras ve vak'anüvislerden Aleksandirin, birçok Bizans İmparatorunun Hebdomen'da, âyân ve ordu tarafından hükümdar ilan olunduktan sonra, takdis törenleri yapılmak üzere Ayasofya'ya getirildiklerini yazıyorlar.

Bu saraya Hebdomon denilmesi, İmparator genç Theodosius, şehrin sınırlarını genişleterek kara tarafındaki surları yaptırdığı zamana kadar, burası Kostantin surlarına yedi taş atımı uzaklıkta (yani bu surlardan ilk atılan taşın düştüğü noktadan itibaren her taşın düştüğü noktadan birbiri ardından atılan yedinci taşın düştüğü son noktada) bulunan İstanbul'un bir mahallesi olmasından dolayıydı.

Nutitiya adlı eserin bildirdiğine göre, Kostantin Surları içinde bulunan şehrin uzunluğu, Altınkapı'dan denize (Sarayburnuna) kadar 14705 ayak, genişliği de 6150 ayak olup bire 2,21 oranında demektir.

Ölçüm için işaret noktaları gereği kadar bilinmiş olsaydı, Kostantin Surları'nın gerçek durumu [51] tamamıyla belirlenebilirdi. Hâlbuki bu bilinemediğinden, bu surların durumunu Codinus'un, Patria'nın oldukça önemli ve anlaşılmasız tarifleri üzerine belirlemeye ve göstermeye mecburuz. Yukarıda bildirildiği üzere, Marmara tarafına, surların başlangıcı bugün Etyemez dediğimiz yerin yakınındaydı. Burada vaktiyle bir kilisenin veyahut bir manastırın –büyük ihtimale göre-Dios Manastırı'nın harabeleri vardı.

Buradan sur, kuzeydoğuya dönerdi ki İsakapi ikinci işaret noktası, yani burun olmuş olur. Bundan sonra, yukarıda gösterilen istikametleri takip ederek Unkapanı'na inerdi.

Sultan Selim Camii ile tamamıyla Mokiyus sarnıcına benzer geniş bir sarnıcın bulunduğu tepe, beşinci tepedir. (Nişancı Paşa ve Tahta Minare sempleri) Ondan sonra Pierre Gilles'in eserinde belirtilmiş olup bugün ortadan kalkmış olan sütunun doğusundan geçer ve böylece, dördüncü ve beşinci tepelerin arasından Haliç'e inerdi. (Sultanselim'den aşağı, Haliç'e inen yokuştur) Bundan dolayı, Sultanselim'in güney tarafında bulunup bugün Çukur bostan dediğimiz sarnıç, Bonus Sarnıcı idi ki Patria'nın ifadesine göre, Kostantin Surları buraya kadar gelir ve St. Manuel, St Sapele ve İsmail Mabetleri de bu sarnıcın çok yakınında bulunmuş.

¹³⁸ St. Jean L'Evangeliste Kilisesi'nin bulunduğu yerde Avcı Bey mahallesinde Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin Avcıbaşı'sı Mehmet Bey'in mescidi ve karşı tarafında, bir bahçe içerisinde ve parmaklık önünde kendi kabri vardır. Baş taşı ve serpuşu köfeki taşındandır ve pek eskidir.

Mehmet Bey'in mezarı yakınında ve Tekfur Sarayı tarafında ashab-ı kiramdan Şube Hazretleri'nin makam-ı âlileri görülür ki Doktor Mortdmann'ın **Eski İstanbul Planı**'nda, bu mahallede İmparator İkinci Basile'nin mezarı gösteriliyor. Aslında, Bulgarlara uyguladığı şiddet ve zulümle ün salan Basile'nin (Basile le Bulgaroctone) mezarını Rumlar, burada keşfetmişlerdi; adı geçen imparatorun zamanında Bulgarlarla savaşlar yapılmıştı. Yirmi sene devam eden savaşlardan dolayı yorgun düşen Bulgarlar, İkinci Basile'e boyun eğerek kalelerini kendisine teslim etmişlerdi. İkinci Basile, pek çok Bulgar kesmiş olduğundan Bulgaroctone lakabını almıştır.

Doktor Dethier, **İstanbul ve Boğaz İçi** adlı serinde Sen Jean Baptiste (Hz. Yahya) ile St. Jean le Theologue Kilisesi'nin bulunduğu yerde Adil Şah Kadın'ın Camii ve medresesini gösteriyor. (s.37)

¹³⁹ Ayos Georgios Kilisesi, Edirnekapi yakınında Mihrimah Sultan Camii yerindeydi. Daha sonra, Kanuni Sultan Süleyman Han devrinde, muhteşem caminin yapımı sırasında, bu kilise yıkılıp iptal edilerek kapıya yakın şimdiki yerinde yaptırılmıştır. Mihrimah Sultan Camii bahsinde buna dair bilgiler verildi...

Kostantin Surları'nın Haliç'e kadar indiği şehrin bu kısmına Taarmatiou derlerdi. Son zaman tarihlerinde bu isme hemen hiç rastlanmıyor. Kostantin Surları'nın, Eksokionion denilen dış mahallelere kavuşan Theodosius Surlarının kapılarına karşılık gelen kapılar şunlardı:

1. Eski Altınkapı (Ancien Porte d'or, Aurea porta): Chrysoloras'ın zamanında henüz mevcut olup Boundelmonti'nin haritalarında Porte Antikissima diye kaydedilmiş ve işaretlenmiştir. Porta Aurea Antika, İsakapı Mescidi civarındaydı.

2. Porta Attali: Thephanis ile vaka'nüvis Paskal tarafından bahsedilir. Theodosius Surlarındaki Silivrikapı'ya karşılık gelir. Bu kapı Aksaray'dan Silivrikapı'ya giden cadde üzerindedir.

3. Porta Saturnini: St. Isaac'ın hâl tercümesinde bahsedilen Mevlevihane kapısına karşılık gelir.

4. Havariyun Kilisesi civarındaki Porta Polyandrii: Harisiyun (Edirnekapı) kubbesine karşılık gelir

5. Codinus ile Patria'nın anlaşılmasız metinlerine bakılırsa, Kostantin Surlarına yaslanmış olan St. Ioannes Manastırı civarında bulunan, eski bir St. Ioannes (Saint-Jean) kapısı olduğu tahmin edilebilir. Bu kapı Boundelmonti tarafından yapıp Vatikan'da [52] saklanan planda işaret edilen, Hebdomon civarındaki St. Ioannes'in Yenikapı'sına karşılık gelir.

Eğrikapı tepesinin aşağı taraflarında büyük bir sarnıç¹⁴⁰, Hazreti Meryem adına bir kilise ¹⁴¹ ile bu tepenin eteğinde (Ayvan saray'da Lonca semti) ve Haliç sahiline yakın yerde Blacherna'nın¹⁴² meşhur Panayia Kilisesi ve havarilerden St. Batris, St. Marcos ¹⁴³, St. Nicolas ve Ste. Scala ¹⁴⁴ mabetleri ve Büyükler Sarayı (Ayvansaray) da denilen Blacherna Sarayı, Anema Kulesi, Isaac Burcu ve Blacherna'nın halka açık hamamları¹⁴⁵, Blacherna'nın bakımlı olduğu zamanlarda büyük bir şöhrete sahiptiler.

Ste. Scala Kilisesi: Toklu İbrahim Dede Mescidi

Ayvansaray Kapısı'ndan içeri girildikten sonra, sağ tarafa dönülürse, dolambaçlı bir sokak içinde, Müslüman evleri arasında sıkışmış kalmış, sarı badanalı küçük bir bina görülür ki burası Ste. Scala Kilesi'dir. Burası, Toklu İbrahim Dede Mescidi diye bilinir. Kapısı üzerinde buna işaret eden bir de levha asılıdır.

¹⁴⁰ Blacherna'nın Lonca'daki Meryem Ana Ayazma'sının arka tarafından taş merdivenleri çıkarken yokuş başındaki Hançerli Hamam'ın arkasındaki geniş bostan yeri olacak.

Bu camiinin arka taraflarında Nakşidil Valide Sultan Mescidi ve bitişiğindeki türbede de Ebuzer Gaffari Hazretleri metfundur.

¹⁴¹ Ste. Vierge de Cyrus. Bu kiliseyi Marsiyen yaptırmıştır.

¹⁴² Blacherna'nın Meryem Ana (Panaia) Kilisesi, Lonca'daki Ayazma'nın avlusundaydı. Blacherna'nın planına müracaat buyurulsun.

¹⁴³ Egl. St. Pierre et St. Marc, Atik Mustafa Paşa yahut Ayvan saray Camii'dir. St. Marcos İncili yazarlardan biridir. Venedikliler bu zatı kendilerine pir, reis kabul etmişlerdir. 25 Nisan'da adına yortu yaparlar... St. Marcos Manastırı'ndan başka, bu civarda Anarkirus Manastırı da meşhur idi. İmparator Michel 1040 yılında bu manastırda vefat etmişti...

¹⁴⁴ Bu mabedi Isaac Comnenos (1057) veyahut Theophilos'un kızı Scala (828) yaptırmış.

¹⁴⁵ Blacherna'nın umumi hamamlarının olduğu yer, Lonca'daki eski ayazma yakınlarında olan Lonca Hamamı'nın olduğu yer olarak tahmin olunur.

St. Nicolas, St. Piriscus Kilisesi, Basile Ayazması: Toklu İbrahim Dede Türbesi

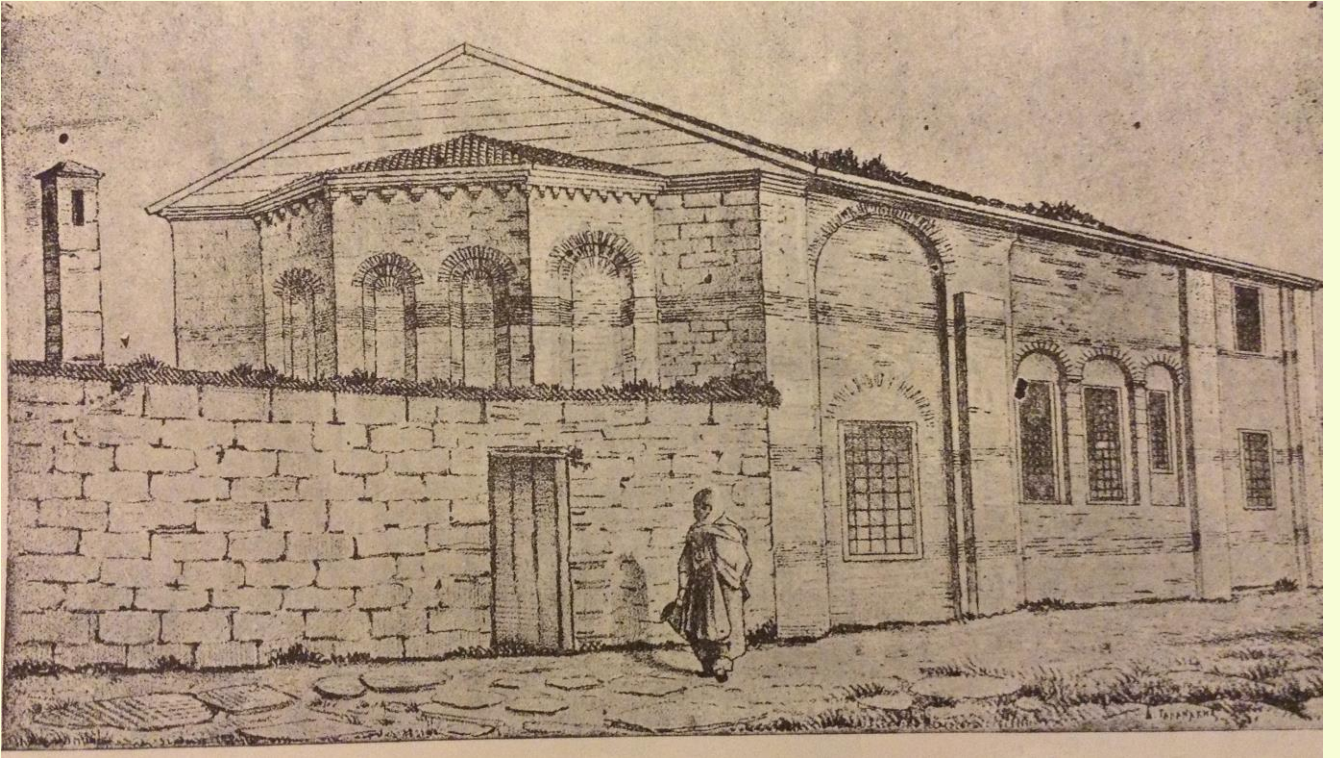
Toklu İbrahim Dede Mescidi'nden altmış, yetmiş adım kadar surlara doğru gidilirse, iki yüksek burca rastlanır. Bu burçların gördüğü avlu, eski St. Nicolas ve St Priscus Kilisesi'nin olduğu yerdir. Şimdi Toklu İbrahim Dede Türbesi diye meşhurdur.

Aşağı tarafları yontma taştan, yukarı kısmı muntazam tuğladan örülmüş olan bu burçları birbirine kavuşturan surun ortasında büyük kemerli bir kapı vardı ki fetihten sonra örülerek günümüzde kemerli küçük bir kapı [53] halinde bırakılmıştır. Bu kapı, Blacherna'nın dış kapısıdır. Bu kapı ile dış kapı arasında dar bir avlu vardır, kapısı üzerinde:

“Ashab-ı Kiramdan Hazreti Ebu Şeybe El-Hudri “

“Ve Hamd'ullahi'il- Ensari Radiyallhu anhüma” cümlesi yazılı, kale kapısının üstünde de Sultan İkinci Mahmud'un tuğrası ve H.1251 tarihi asılıdır.

[54] Bu iç kapıdan girilince, dört tarafı göklere yükselmiş burçlarla, kale duvarlarıyla çevrili ve korunmuş, yaşlı ağaçların büyük sessizliğine sığınmış bir avluya girilir. Büyük kapının tarafındaki iki burçtan, soldaki -resminde görüldüğü üzere-daha büyük ve daha muntazam bir haldedir. Bu burcun geniş pencereleri vardır. Bu burcu Michel yaptırmıştı ve iki katlıydı. İçerisinde, vaktiyle ahşap bölmeler bulunduğu duvarlardaki kemer yerlerinden anlaşıyor.

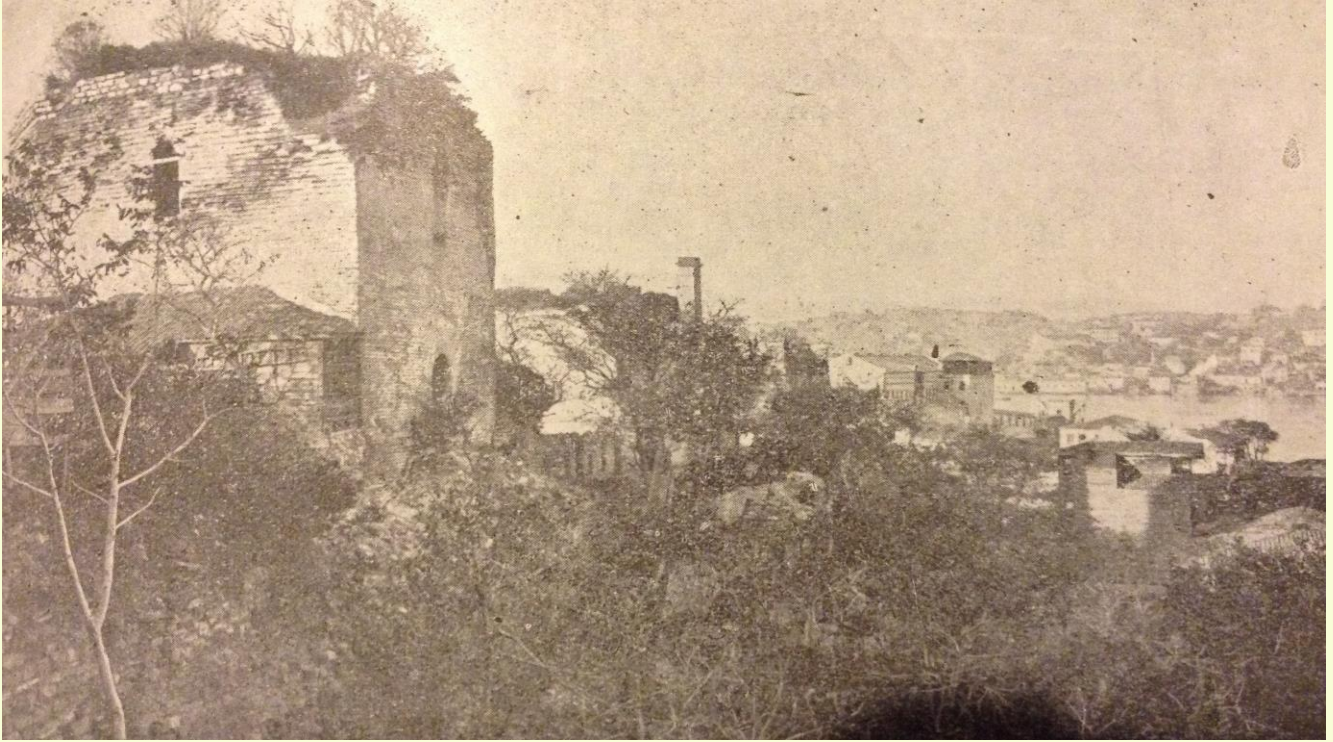

Toklu İbdahim Dede Mescidi (Eski Aya Nikola Kilisesi)

Bu soldaki burcun türbe avlusuna bakan yüzü mihrap odacıklarından oluşur. Bu kısımda üç, kenarların iki tarafında iki olmak üzere toplam beş pencere varmış. Bu pencereler vaktiyle geniş iken, sonraları örülerek küçültülmüştür. İçeri taraftan, bunların örüldüğü çok güzel fark ediliyor. Hatta iki pencereye kornetiyen tarzında işlenmiş direk başları konularak önü daraltılmıştır. Buranın içerisini de inceledim.

Bu burcun çatısı iki kat kemerlidir. Bu kemerlerin arasında, üç metre kadar bir aralık vardır. Genel görünümünden anlaşıldığına göre, burası vaktiyle muntazam bir ikametgâhmış. Dıştan her bir kenarı üzerinde tuğladan kabartma haç resimleri vardır.

Sağdaki burç daha alçaktır ve diğeri gibi, geniş pencereleri yoktur. Büyük girişin iki tarafındaki bu burçların arası mazgalı bir surdur; kapının üzerinde girişi savunmak için iki mermer sütuna dayandırılmış tuğla kemerli bir cumba vardır, bu cumbadan aşağı bakılınca kapı görünür.

Toklu İbrahim Dede Türbesi'nin Yeri

[55] Büyük kapının sağında ve yakınında, Heraklius Surunun dış yüzünde, ortası yüksek kemerli ve bu kemerin sağında ve solunda taş bir merdiven vardır. Bu merdivenle sura ve burçlara çıkılır. Merdivenin basamakları kısmen harap olmuştur.

Gerek türbenin ve gerek Ayazma'nın bulunduğu avlu, şehir tarafında Heraklius, dış tarafından da beşinci Leon tarafından yaptırılmış mazgalı surlarla çevrili ve korunmuştur. Türbeyi kara tarafından çeviren surun iç tarafında vaktiyle kemerli daireler, hücreler veyahut revaklar bulunmuş olduğu bugün üzerindeki kalıntılardan anlaşılmaktadır.

Surun dışında ve bu burçların tam karşısına rastlayan, Otakçılar sırtındaki kabristandan bakılırsa, Blacherna'nın iç kapısı çok iyi görülüyor. Bu kapı, St. Callinnicus (Porte de Callinicus) Kapısı'dır. Şimdi örülüdür. Bu kapının solunda yani Ayvansaray tarafındaki burç Ste. Nicola Burcu olup üçüncü Romanos Argyrus tarafından yaptırılmıştı. (1100).

Ebu Şeybetü'l-Hudiri ve Hamdullahu el-Ensari Hazeratının makamı, ahşap çatı, basık tavanlı bir türbedir. Kapısı üzerinde de Sultan İkinci Mahmu'dun tuğrası vardır. Bu türbe, Hazreti Fatih zamanında yapılarak Sultan Mustafa'nın saltanatı zamanında eski sadrazam Çorlulu Ali Paşa tarafından (1108), temelinden tamir edildiği gibi, Sultan İkinci Mahmud (1251) ve Sultan Abdülaziz'in saltanatı zamanında yeniden tamir ettirilmiştir. Abdest muslukları adigeçen sadrazamın hayır eseridir.

Kostantiniad'ın bahsettiği Aya Basile Ayazması¹⁴⁶ bu türbenin arka tarafında ve duvarlarla ayrılmış ayrı bir avlu içerisinde. Avlu kapısı üzerinde mermere kazılmış bir kelime-i tevhit levhası konulmuştur. Ayazma yerinin üstü kiremit örtülü bir tavandır ve demir parmaklı bir kapısı vardır. Duvarlarında Ayasofya ve Kalenderhane Camiilerinde görülen summaki (parlak değerli taş) sıvalara benzeyen sıvalar görülüyor. Suyun çıktığı yere dokuz ayak merdivenle iniliyor. Suyu berrak, tatlı ve soğuktur. Bizans tarihinde, saygıyla anılan bu yer, gerçekten şairane ve heybetlilik örneğidir. Asırlar görmüş çitlembik ağaçlarının korkunç gölgeleri, insanda başka bir ruhsal etki meydana getiriyor. Surların, burçların üzerinden Otakçılara (Otağ tepe), Eyüb'e, Siladar Ağa'ya doğru uzanan bakışlar, insanı birçok tarihi hatıraların muhakemesiyle karşı karşıya bulunduruyor. Blacherna'nın parlak tarihi, hüznü hikâyeleri, sanki bu burç ve kalelerin, kapı ve duvarında ibretli bakışlarda ortaya çıkıyor!

Burada da fetih dönemlerimize ait birçok övünülecek menkıbeler hatırladık... Gerçekten, buradaki kabristanda, bazı tarihi şahsiyetler mesela Fatih asrında buraya türbedar tayin edildiği rivayet edilen Toklu [56] İbrahim Dede ile¹⁴⁷ **Kanun**'u tercüme eden Tokadi Hoca Mustafa Efendi (H.1196)¹⁴⁸, Şeyhülislam Sıtkı Efendizade el Hac Ahmet Rüştü Efendi (16 Cemaziyelevvel (H. 1250), Mehmet el-Kufevi el- Mısri (H.1244)¹⁴⁹, meczubinden ve **Hadikatü'l-Cevami** yazarı Ayvansaraylı Hüseyin Efendi'nin çağdaşı ve mahallelisi Dalkavuk (aslında kavuğu üzerinde sarık yoktur) İsmail ve Hadikatü'l-Cevami yazarı Hüseyin Efendi'nin babası, Mehmet Han'ın kızı Hatice Sultan'ın kabirdarları Kethüdası, Ayvansaraylı İsmail (H.1165) Efendiler ve daha bazı meşhurlar gömülüdürler.

“Dalkavuk Molla İsmail adında gönül gözü açıklığı şüpheli pîr” 'in kitabesi, iç kapının içeri tarafında ve solunda kale duvarına konmuştu; bu tarih, Müstakimzade Süleyman Efendi'nindir.

Bahr-i istiğrâka hayretle derc- kalbi pür

¹⁴⁶ Bu Ayazmayı, yakın zamana kadar öğretmenleri arasında bulunduğum İstanbul Sultanisi eski Numune-i Terakki Mektebi talebesiyle birlikte, surlar hakkında gözlemler ve incelemelerde bulunurken de (Hicri -113, Rumi - 330) ziyaret etmiştim.

¹⁴⁷ **Toklu** kelimesi '**Aya Scala**' kelimesi arasındaki benzerlik ve fonetik yakınlığı dikkate değer buluyorum.! Mezarı etrafındaki parmaklık üzerinde pirinç bir levhaya oyma harflerle şunlar yazılmıştır:

“Hâzâ kabr-i Toklu İbrahim Dede”

¹⁴⁸ Bu zat, İbn Sina'nın **Kânun-ı Şifa**'sını Türkçeye tercüme etmiştir.

¹⁴⁹ Mezartaşı kitabesinde: “Hâzâ kabri Esseyyit el-Hac Mehmet Halil el Kufi el Mısrinezil (İslambol) ğafarallahu zünûbehu ve settur 'uyûbehu bi mennihi ve kerremehu Âmin: 1244-Rebiülâhir, yazılıdır.

Yani İsmail Efendi kutb- ı Âbdâl-ı İlah

Pir-i fâni merd-i meydan-ı Melâhât pür-melâl

Genc-i esrâr-ı fenâ âgâh- dil pür-intibah

Peyrev-i Veys-i Kârân şeybâ-ı râ'î-i zaman

İbn-i Edhem-dem o Behlûl-i cihân bî-iştibah

Bende-i divâne nakşü'l-Hak hırd-ı sûz-ı lebîb

Âkıl-i mecnun-revîş ma'nîde taht-ı sırra şah

Sırrını Bâri tecellisiyle takdîs eyliye

İki tarih oldu bu bir beyt sa'd-ı feyz-hâh

Oldu zîb Ayvansaray vuslat-ı İsmâîl'e câh

Eyliye kutb-ı u mücâzip ehl-i akdesde İlah 1160

- ÜÇÜNCÜ BÖLÜM -

THEODOSIUS SURLARI VE BATI TARAFINDAKİ DİĞER KALE VE BURÇLAR

Mülkî ve Askerî Kapılar

Theodosius Surları, Marmara'da Blacherna Kalesi'ne kadar uzanır. Marmara sahilinden itibaren, Tekfur Sarayı denilen Hebdomon Mahkemesi'ne kadar olan mesafede, vaktiyle bu surların savunma hatlarını oluşturan üç sıra hattın mükemmel düzeni görülmektedir. Bu üç sıra savunma hattı şunlardır:

Birincisi: Esotichos denilen iç taraftaki sur yahut Anthemius Suru,

İkincisi: Exotichos dedikleri dış cephedeki yahut Gyrus Kostantin Suru,

Üçüncüsü de: Hendektir ki iç ve dış duvarlarla beraber üçüncü bir savunma hattı oluşturur. Hebdomon Mahkemesi ile Haliç arasındaki mahalleler, yani Galigaria ile Blacherna birbirinden ayrı iki kısma ayrılmıştır.

1. Blacherna Sarayı'nı içine alan Blacherna tepesi ile Galigarialar.

2. Blacherna aşağı mahalleleriyle, doğrudan doğruya Haliç'e temas edip Blacherna'nın Mer-yem Ana (Panayisa), ve St. Nicolas ve St. Batris ve St. Marcos Kiliselerini içine alan Takinigo Mahalle-si (Toklu İbrahim Dede Türbesi ve Atik Mustafa Paşa Camii semt ve çevresi)

Bu iki kısımdan birincisi dört sıra sur ile muhafaza edilip ikincisinde ise, ancak iki sıra sur vardır. Blacherna tepesi, doğudan batıya yani Loncadan Anema Kalesi'ne doğru bir düz çizgi üzere giden ve Anema Kalesi'nde son bulan bir sur ile aşağı mahallelerden tamamen ayrılmıştır.

Theodosius Surlarının iki sıra hattı, Hebdomon Mahkemesi'yle Hebdomon Consistorium'unu¹⁵⁰ dairesi içine aldıktan sonra, kuzeye doğru gider. Kirus Kostantin Suru her şeyden önce, Consisto-rium'un dış surunu oluşturur. Bahçelerle sokaklar arasında bu surları takip etmek mümkündür. Eğer kapının doğu tarafında, yüz adım kadar uzaklık ve mesafede bu surun hemen tamamıyla muhafaza

¹⁵⁰ Bazı mezhep konularını çözmek için ruhbanın toplandıkları mahaldir.

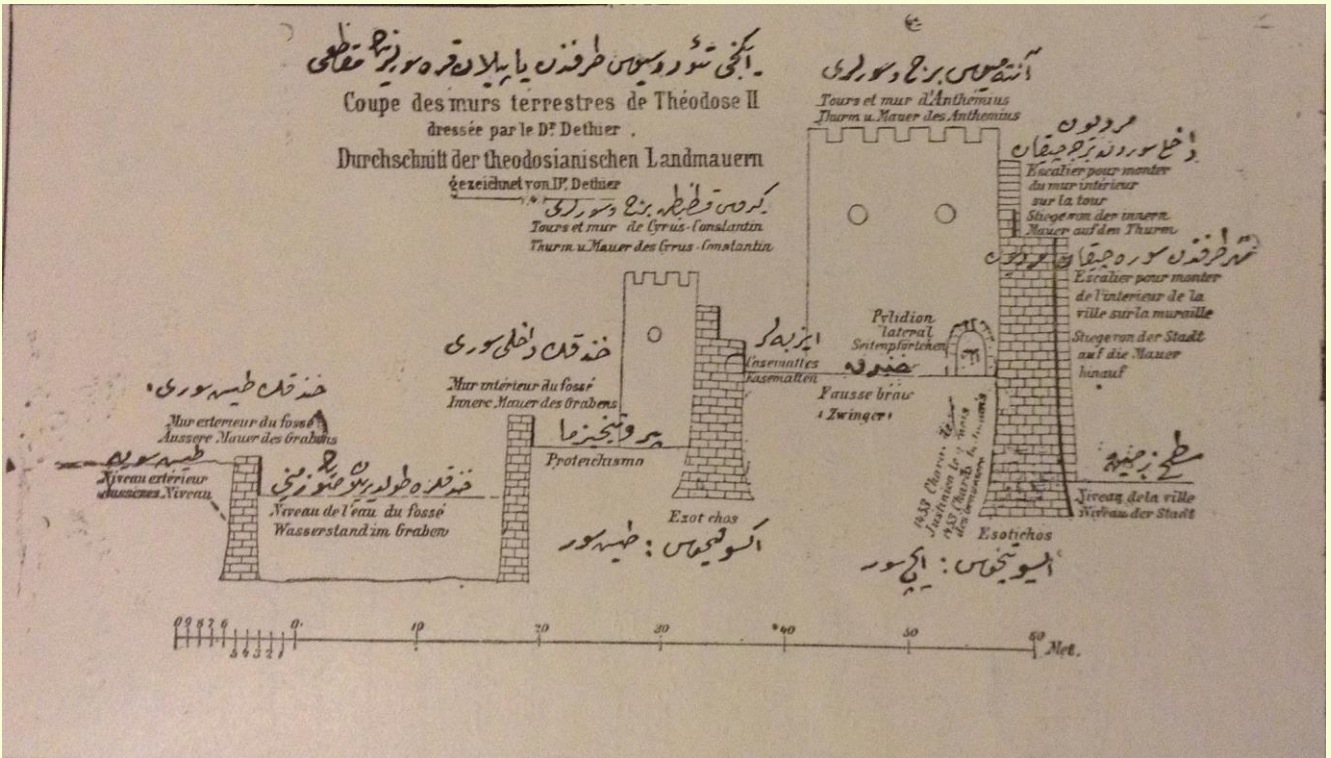
edilmiş kısımları görülüyorsa da Hançerli Hamam Sokağı civarında izleri tamamen kaybolur gider. Anthemius'un iç suru, Hebdomon Mahkemesi civarında kaldırım altında kalıyorsa da biraz ötede Yatağan Camii [58] civarında¹⁵¹bu surun kalıntılarına yine rastlanır. Görünüşe göre, bu sur bugün Lonca Suru denilen [59] surda son bulur. Lonca suru, Blacherna tepesini civar mahallelerden ayıran sura dik bir vaziyettedir.

Theodosius Surlarının Exotchos ve Esotichos denilen kısımları, Blacherna Sarayı'nın doğu tarafının iki savunma hattıdır. Batı tarafındaki diğer iki savunma hattı muhtelif tarihlerde yapılmıştır.

Biri içteki, belki, Anastas tarafından sarayın yeniden yapılması zamanında ve büyük bir ihtimale göre, Avarların saldırısından korumak için, Kostantin Sarayı'nı sağlamlaştırdığı sırada, Heraklius tarafından yaptırılmıştır.

Adı geçen iç sur, İsaac Angelos Kalesi'nin güney yüzünden başlar ve eğri bir çizgide Exotchos'a doğru yönelerek Eğrikapı hizalarına çıkar. İvaz Efendi Camii avlusundan güneye doğru inen yolda bu surun bazı kalıntılarına rastlanıldığı gibi, bahçeler, bostanlar arasında görülen bir kule harabesi de bu eski sura aittir.¹⁵²

Son ve dördüncü savunma hattı, Hebdomon civarında hendeğe temas edip İsaac Angelos Kalesi-ne kadar gider.

¹⁵¹ Yatağan Camii, Eğri Kapı civarında, Hacı İlyas mahallesindedir. Bunun da kadim bir bina olması ihtimali vardır. Hazreti Fatih'in Topcu Başısı Hacı İlyas tarafından yaptırılmıştır. Mescidin mezarlığında metfun olan, oğlu Ömer Efendidir. Bitişigindeki çeşmeyi yaptıran Yatağan Baba da burada metfundur. Bu zat, Süleyman Han zamanında burada oturmakta olup yakınındaki bu çeşmenin yapılmasına sebep olduğundan Yatağan Çeşmesi ve Yağan Camii derler. Civarındaki mektebin banisi Kanlıca'da metfun İskender Paşa'dır.

¹⁵² Bu kale, Ebu Şeybe el Hudri yahut Toklu İbrahim Dede türbesinden, Uz Efendi Camiine çıkan yokuşun sağındaki bahçe içerisinde. Kalenin bulunduğu mevki türbeye, Haliçe hâkim bir noktadadır. Yokuşun üst başı tekke sokağının köşesine çıkar.

İkinci Theodisius Tarafından Yaptırılan Kara Surlarının Geçtiği Yerler.

Boyutlarındaki büyüklük ve yapılış tarzındaki sağlamlığıyla, Hazreti Fatih'in toplarına dayandığı rivayet edilen, daha ilk bakışta dikkat çeken bu sur, Comnenosların asrına ait bütün özellikleri taşımaktadır. Nicetas Acominatus, bu savunma hattının Emanuel Comnenos tarafından yaptırıldığını doğrulamak üzere diyor ki: "Blacherna Sarayı'nın savunması için İmparator Emanuel'in yaptırdığı hisar. Haçlı komutanları, karargâhını, Blacherna Sarayı'nın batı tarafını görebilecek tepe üzerinde kurdu. Bu tepenin eteğinde bir vadi vardır. Bu vadi güney'e doğru, İmparator Emanuel'in sarayı kuzey tarafında, denize kadar muhafaza için yaptırdığı sura kadar uzanır."

Nicetas'ın burada sözünü ettiği tepe, Defterdar mevkiinin yukarı sırtları, yani Otakçılar Tepesi, dere de bu tepenin eteğiyle Eğrikapı ve Ayvansaray surları arasındaki çukur yerdir. ¹⁵³Kışın, yağmur sularının şiddetli akması ve taşmasından bu yol, adeta bir dere gibi akar; bu yol, dışarıdan suru takip ederek yukarı doğru giden caddedir.

Batı tarafındaki iki sur arasında (iç tarafından Kirus Kostantin surları ve dış tarafından da Emanuel surları) Galigarialar Mahallesi ile Galigarialar Kapısı (Eğrikapı) vardı.

Anema¹⁵⁴ ve İsaac Kuleleri, sarayın batı tarafındaki istihkâmlar zincirinin savunma gücünü desteklerdi [60]. Blacherna'nın aşağı yerleriyle küçük Panaia Kilisesi, Heraklius'un Monoteichos denilen tek katlı suruyla korunmuş ve savunulmuştu. Bu sur sahile, yani Haliç'e kadar inerdi; Ayvansaray'da Muhammed el- Ensari Türbesi bitişiğindeki Xylo porta yıktırıldığı zaman, surun buradaki kısmı da yıktırılmıştır. Bu surun bir kısmı, Heraklius tarafından yaptırılan, Monoteichos'un (tek katlı sur) dışında kalmış olan St. Nicolas ve St. Priscus (Toklu İbrahim Dede mevkii) Kiliselerini koruma amacıyla Beşinci Leon tarafından güçlendirilmiştir.

Toklu İbrahim Dede Hisarı'nın bulunduğu yerin bitişiğinde, kara suru, bir aç oluşturarak içeri bükülür ve şehre bu köşe noktasından saldırılması ümit edilirdi. Özellikle bu tarafta hendek de bulunmazdı. Ara sıra açılanlarda kapandığından, bu tarafta kale duvarı kat kat surlardan oluşarak gayet yüksek, çok sağlam ve birbirine yakın birçok burç ve kale duvarı içine alacak şekilde mükemmel olarak yapılmıştır. Özetle, bu taraf hem kara ve hem deniz tarafından saldırıya uğraması ihtimali bulunan en zayıf bir nokta olduğundan Blacherna İmparator Sarayı'na da yakın olduğundan büyük bir çaba sarfedilerek sağlamlaştırılmıştı.

Otakçılar tarafından bakılınca çok güzel görünen Blacherna Kapısı, Beşinci Leon'un surundadır. Yukarıda belirtildiği üzere, bugün Toklu İbrahim Dede Türbesi ile bir Ayazmayı içine alan bu yer, küçük bir [61] dörtgen oluşturur ki, zamanımız topografya uzmanları buraya Pentapyrgion¹⁵⁵ demişlerse de bu yerin bu şekilde isimlendirilmesi, Bizans tarihçileri tarafından doğrulanmamıştır. Çünkü

¹⁵³ Eğri Kapı önünde, Grant isminde bir Alman'ın Türklerin hücumuna karşı kaleyi savunmaya görevlendirildiğini ve Türklerin buradaki surları havaya uçurmak hususundaki planlarını sonuçsuz bıraktığını Balkanlar'a ve İstanbul'a dair eser yayımlayan Mayer yazıyor. Mayer 's Reisebache, 1914

¹⁵⁴ Kandiye Krallarından birinin Michel Anema ismindeki oğlu bu kuleye hapsedildiğinden, burası sonradan Anema Kulesi diye tanınmıştır. Anema hapishanelerini zamanımızda keşfeden ve planını yapan Doktor Paspas'tır.

¹⁵⁵ Beş kule demektir. Resimde (1) numara ile gösterilen burç, Toklu İbrahim Dede Türbesi'ne hâkim olan kale dir ki buranın Michel'in iki katlı kulesi diye anıldığını söylemiştik.

Theophanis'in eserinde söz konusu olup bu şekilde isimlendirilmeye sebep olan Pentapyrgion, Büyük Sarayı'nın Marmara sahilindedeki eklentilerindendi.

Theodosius Surlarında, halkın geçmesi için beş büyük kapı vardı. Bu kapılar şehrin caddelerini sur dışındaki mahallelerden gelen sokan ve caddelere bağlardı. Savaş zamanında, kapalı duran bu beş kapı arasında diğer beş kapı daha vardı. Bu kapıların ne iç ve ne de dış sokak ve caddelere bağlantısı vardı. Hâlen de bu kapılar yönünde sokak ve cadde yoktur. Yalnız Belgrad askeri kapısı hariçtir. Asker sevkıyatı için açıldıkları kesin olan bu kapılar, özel kapılar olup askeri harekâta kale manevraları yapılarak saldırılara karşı koymak, kısacası şehri savunmakla görevli askerlerin, iç kaleden, dış savunma hattına kolayca çıkabilmeleri için yapılmıştı. Bundan dolayı, Marmara tarafından itibaren, Theodosius Surlarında bugün şu kapılar vardır:

1. Yedikule Hisarı'ndaki kapalı büyük kapı: Yedikule Kapısı.
2. Rum Hastahanesi'nin karşısındaki iki numaralı askeri kapı: Silivrikapı
3. Sigma'nın üç numaralı askeri kapısı: Yeni Mevlanakapı.
4. Dört numaralı askeri kapı: Topkapı
5. Bayrampaşa Deresi vadisinde bulunup Türkçe bir haritada hücum kapısı diye anılan beş numaralı askeri kapı: Edirnekapı'dır.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından kuşatılması sırasındaki olaylardan bahseden Georgie Dolfin ile Pusculus, yukarıda ismi geçen kapılardan başka, halkın geçmesine ait diğer eski kapılarla, bunların o tarihteki isimlerini de belirtiyorlar:

Dolfin'in belirttiği isimler / Pusculus'un belirttiği isimler / Şimdiki isimleri

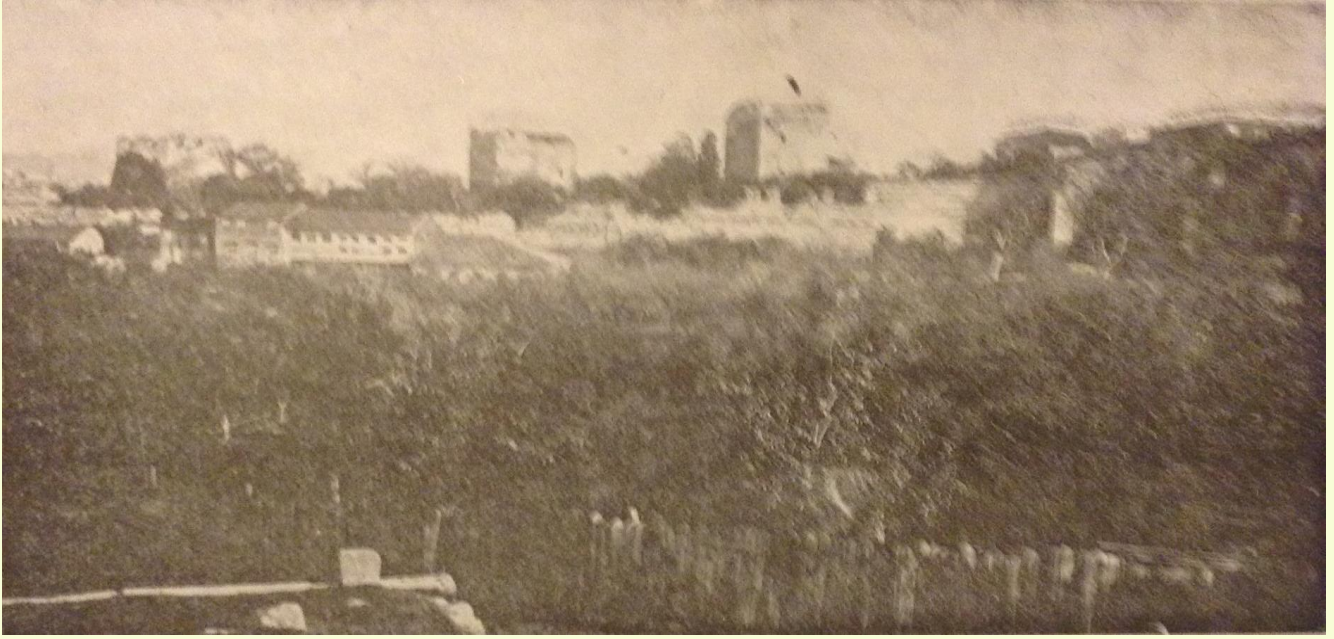
1. Porta Aurea / 1. Aurea Porta / 1. Yedi Kule Kapısı
2. P. Bagea / 2. P. Pegana / 2. Silivri Kapısı
3. P. Sto Romano / 3. P. Sti Romani / 3. Topkapı
- [62] 4. P. Carsea / 4. P. Charsaca / 4. Edirnekapı
5. P. Palazo regia / 5. P. Regia / 5.
6. P. Caligaria / 6. Calygaria / 6. Eğrikapı
7. P. Xilina / 7. P. Xylina / 7. Ayvansaray Kapısı¹⁵⁶

Yukarıdaki cetvelde üçüncü kapının (Yeni Mevlevihane Kapısıdır) ismi belirtilmemiş ise de bunun P. Reheigli veya Rigiü (Çekmece Kapısı veya Melantiados) olduğunu belirtmekte hiçbir zorluk yoktur.

¹⁵⁶ Hayvan Sarayı kapısı (Ensar Kapısı) "**Ayvansaray**" isminin "**Hayvan Saray**" isminden galat olması dikkate alındığı halde, Blacherna Sarayı'nın "**sırık**" denilen eski oyun yeri olması akla gelirse de Blacherna denilen semtin eskiden Ulahların oturduğu bir yer olması ve bununla beraber Blacherna Sarayı'nın, "**Ulah Sarayı**" anlamını içermiş bulunması da bazı incelemelerimiz sonucu olarak ortaya çıkmış olduğundan Blacherna Sarayı'nın ya eski **Hayvan Sarayı**'nın yerine veya onun yakını ve etrafına sonradan yapılmış bir saray olarak kabul olunabilir. (**Feth-i Celil-i Kostantiniyye**: s. 550.)

Anthemius Suru’nun deniz kenarında yüksek ve büyük bir burcu vardır ki, yüksek yerinde İmparator İkinci Basile ile Kostantin’in isimlerini içeren ince, uzunlamasına bir kitabe konulmuştur. Buna “Basile ve Kostantin Burcu” derler. Burayı Basile Porphirogenete ile kardeşi Kostantin 975–1025 yılları arasında yaptırmışlardı. Bu kule çok kenarlı bir prizma şeklindedir. Bunun yanında dehlize benzer bir kapı (Poterne)¹⁵⁷ görüyoruz. Kemer üstündeki bir bandıra (bayrak)¹⁵⁸ resminden bu kapının ta İkinci Theodosius zamanından beri açık bulunduğu anlaşıyor.

Kapının destekleri üzerinde, o zamanın muhafızlarının bir hayli yazıları kazınmıştır. [63] Kapının bağlı olduğu sur İkinci Theodosius’un 413 yılında yaptırdığı surdur. Buna Anthemius Burcu ve Suru derler.

Pentapyrgion

Esotichos dedikleri dedikleri bu iç taraftaki surun -uzunluğunca- üzerinde doksan beş büyük burcu vardır.

¹⁵⁷ Bu kapı, Samankapı adıyla bilinir.

¹⁵⁸ Lavaron, Roma’da savaş esnasında imparatorun önünde götürülen bayrak idi ki, imparatorluğun resmî bandırası idi. İmparator Tiberius’un bastırdığı paralarda görülen çeşitli şekillerden anlaşıldığına göre belirtilen usul, adı geçen imparatorluğu zamanında konulmuştur. Lavaron bayrağı, Hristiyan azizlerinin resimlerini içeren kilise bayraklarına benzerdi. Şöyle ki:

Haç şeklinde olarak birbirine bağlı iki değnekten birine -yuvarlak tarzında biçilmiş ve kırmızı boya ile boyatılmış olan- bayrak asılırdı. Bu bayrağın üzerine kıymetli taşlar ile Roma kartalı resmi işlenmiş idi. Fakat Büyük Kostantin, kartalın yerine Hazreti İsa’nın tuğrasını koydu. Belirtilen tuğra, bayrak direğinin en üst ucuna konulmuş tac mezhepte de görülüyordu. Bu tac ile dikey değneğin arasına bazen imparatorla evladının resimleri de asılırdı. Bayrağın muhafazası askerlerin içinden seçilmiş ve halkın inancına göre yaralanması imkânsız olan elli kişiye verlirdi. Büyük Kostantin ve daha bazı Hristiyan imparatorların bastırdığı paralarında Lavaron bayrağının zafer kazanan tarafından kaldırıldığını gösteren resimler işlenmiştir.

Bana bu bilgileri veren arkadaşım Fazıl Nazmi Bey’e teşekkür ederim.

[64] Bu yüksek burcun, doğu tarafında ve yakınında meşhur Güzel Mermer Kule yahut İkinci Basile ile kardeşi Kostantin'in burcu vardır. Bu da deniz kenarındadır. Nicetas Acominatus'un belirttiği hapisane işte burasıdır (Prison de St. Diomedes). Bu kulenin, Bizanslıların hapisanesi olduğu şu an rivayet edilmekte ve hatta o tarihte idam edilen adamların cesetlerinin denize atıldığı delik bile gösterilmektedir. Bu kule civarındaki yeraltı kalıntılarını görenler Nicetas'ın, "Fevkalade dar bir hapisane!" diye¹⁵⁹ tanıttığı durumun doğruluğuna inanırlar.

Sahilde, Mermer Kulen'in bitişiğinde, vaktiyle büyük ve muhteşem bir kule daha varmış. Buna Osmanlılar Arap Kulesi demişlerdir. Bundan kırk elli sene evvel meydana gelen şiddetli bir depremde yıkılmış olduğundan bugün kalıntılarını görüyoruz. Arap Kulesi'nde, bir vakitler metal para basıldığı ve bundan dolayı burasının devletin darphanesi olduğu ortaya çıkan bazı kalıplardan anlaşıldığı rivayet ediliyor.

Kostantin Burcu'nun yanında denize doğru sekiz on metre kadar uzanan, harap bir rıhtım kalıntısı görüyoruz. Büyük taşlarla inşa edilmiş olan bu rıhtım Balıklı İskeleydi.¹⁶⁰

İmparatorlar, denizden Balıklı İskeley'e ve Balıklı Sarayı'na arkadan geldikleri zaman bu rıhtıma yanaşırlardı.

Bu iskeleye zamanımızda Taş İskele derler. Altınkapı ile deniz arasındaki kısma Altınkapı Halkası derlerdi.¹⁶¹

Balıklı Çayırı, daha çok Bizans tarihçileri ve vakanüvislerin eserlerinde geçmektedir. Hz. İsa'nın gökyüzüne yükselmesi yortusunda imparatorlar gemiye binerek bu rıhtıma yanaşır ve oradan Altınkapı'ya kadar gelip burada ata binerek (pağa) yani Balıklının hizasındaki kapıya kadar (Silivri Kapı'ya) hendek boyunca suru takip ederek geçerlerdi.

Birinci Askeri Kapı (Porte Militaire I. Porta Aurea. Porte Dorei)

Birinci Askeri Kapı, Yedikule Kalesi denilen yüksek hisarın iki yüksek burcu arasındaki kapı çok muhteşemdir. İstanbul tepelerinin yüksek yerine yapılan iki kale arasında en müstahkemi bu Yedikule Kalesi'ydi.

Bu kapıya Altın kaplamalı kapı (Porte mantiau d'or, P. Ore) denilmesi, kapının üzeri vaktiyle altın yaldızlı levhalarla örtülmüş ve diğer altın süsleme ile süslenmiş ve bakımlı olarak gözleri kamaştıracak kadar güzel ve mamur olmasından dolayıydı. Yıldızlı kapı zafer takı şeklindedir. Bizans tarihinin bütün safhalarında ünü ve şöhreti zikredilen bu yüksek kapıyı Birinci Theodosius, Roma İmparatoru Maximos'u mağlup ettikten sonra zafer işareti [65] olarak yaptırmıştı (379-395). Kazandığı galibiyete övünç işareti olarak kapının yukarısına aşağıdaki cümleleri içeren altın yaldızlı bir de heykel koydurmuştu:

Oradaki Latince cümle şuydu:

Hoecloca Theodosius decoratpost fata Tyranni

¹⁵⁹ Latince yazılmış.

¹⁶⁰ Ayazma İskeleyi (Balıklı İskeleyi).

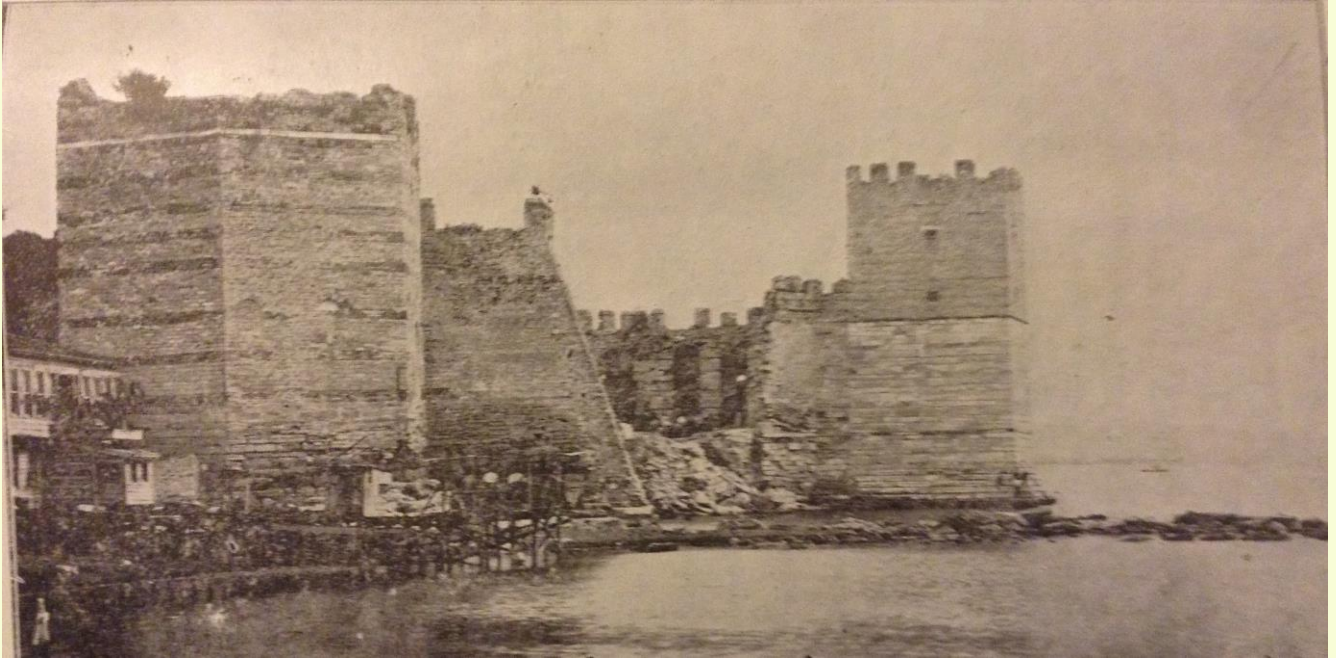
¹⁶¹ Const. de Coerim, 180.

Aurea joecia gerit qui portam construitauro

Tercümesi:

Zalimin kahr ve mahvetmesinden sonra Kayser Theodosius, galibiyetine zafer işareti olmak üzere bu yeri süslemiş ve kapıyı altın yaldızlamıştır.

Yedikule, İstanbulu’nun bir köşesinde kurulan iç kale, karadan ve denizden saldırılara uğradığından, Haliç yönündeki iç kaleden daha çok ve daha mükemmel bir şekilde güçlendirilmiş ve hatta “kale” ismiyle anılmıştı. Bundan başka, şeklinden dolayı “Yuvarlak Kale” ve kalelerinin sayısına göre önceleri “Beş Kale” ve Bizans İmparatorluğunun son zamanında “Yedikule” diye isimlendirilmiş. Bu ismi Fetih’ten sonra da korumuştur.

Yedikule’deki Mermer Kule ile Basile ve Kostantin Burcu

(Bu resimde, vaktiyle Balıklı’nın iskelesi olan rıhtım da görülüyor)

Gilles, Prokopious’dan naklen diyor ki: “Söz konusu olan sur ve genel olarak şehrin bu köşesi, önceden şehir içinde değildi. Belki şehri çevreleyen sur Chirisi Phili’den başlayarak bir aç oluştururdu. Bu aç bugünkü surdan daha içerideydi. Bundan dolayı Stidio (İmrahor Camii) Manastırı’yla Yedikule daha yakın bulunduğu halde önceden şehrin dışında değildi.

Rivayete göre, Yedikule Suru’nun yapımına İmparator Zenon tarafından başlanmış¹⁶² (sene: 100) ve bu imparatorundan sonra inşaat bu hali üzere terkedilmiş ise de Kayser İkinci Basile ile Dokuzuncu

¹⁶² Askarlatos Bizandrios’un **Kostanninapolis** adlı eserinden. s. 329.

Kostantinos taraflarından tamire ve yapımına devam edilerek Latin haçlılarından az önce, Emanuel Comnenos veya Isaac Angelos zamanında tamamlanması gerçekleşmiştir. (1185).

Kostantinapolis'de görülen açıklamaya göre bu Yedikule Suru, yeni yapıldığı halde, İstanbul'u hâkimiyetleri altına aldıktan sonra adı geçen Emanuel Comnenos ve İsaac Angelos taraflarından tahrip edilmiştir.

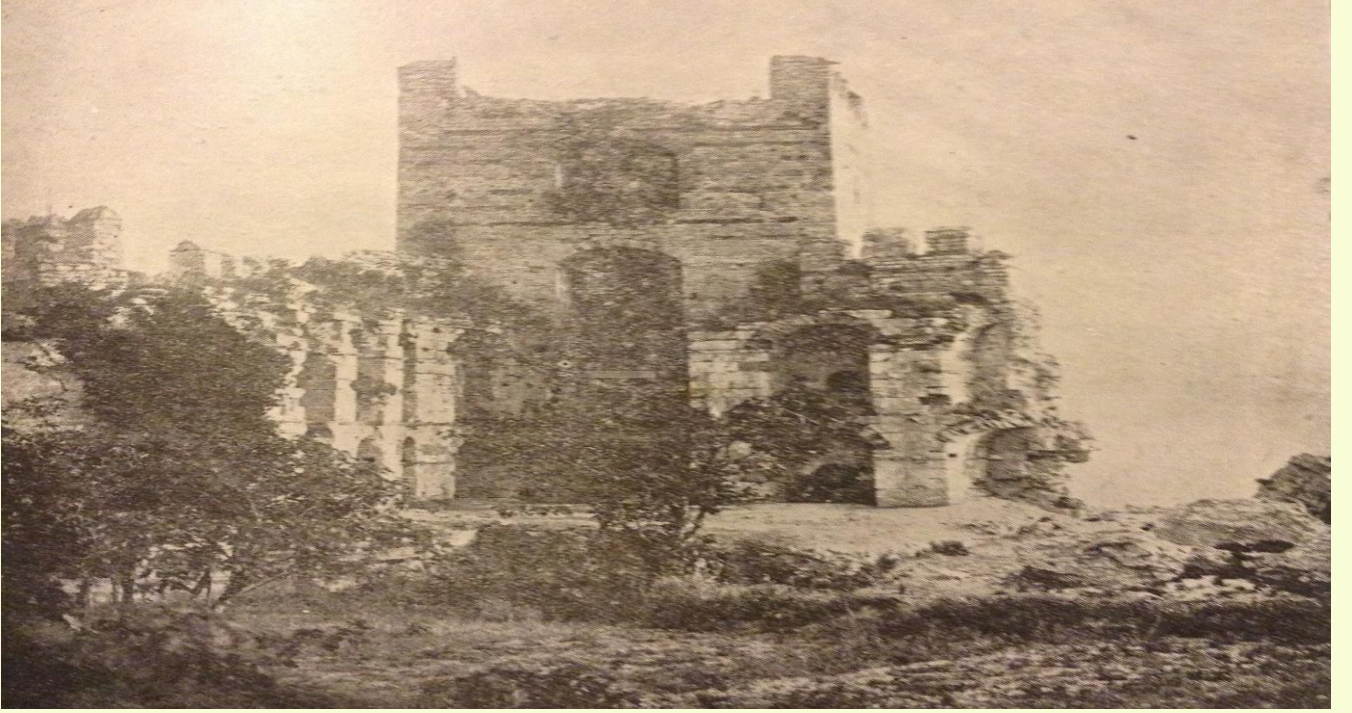
Theophanis, Sedreno, Pavlos Diakonos, Leon¹⁶³ ve başkaları bu Yedikule Kalesi'nden söz ettikleri gibi; Jüstinianus'un kâtibî Kayseriyeli Prokopius (vefatı 562 yılındadır.) de dördüncü kitabının sekzin-ci bölümünde **Jüstiniyanus'un Abideleri** konusunda diyor ki: "İstanbul'un varoşunda bulunan kale, şekil ve yapılış tarzı bakımından Strongylon¹⁶⁴ diye isim verilir. [66] Latinlerin gelmesi üzerine şehrin birçok bayındır ve dini binaları onlar tarafından tahrip ve yağma edildiği gibi Yedi Kule kaleleri de tamamen yıktırılmıştı.¹⁶⁵ Hatta o esnada bu kapının süslü kanatları ve diğer kıymetli süs eşyaları da yine Latinler tarafından gasp ve yerlerinden dışarı atılmıştı.

[67] Sonra Beşinci İoannes Kantakuzenos (1341-1355), Yedikule'yi tekrar yaptırarak sağlam hale getirmişti. Bu durumu, yazdığı tarihin dördüncü kitabının kırkinci bölümünde şu şekilde anlatıyor: "Yaldızlıkapı yönünde bulunan istihkâm, (Kantakuzenos burasını Latinlerden oluşan bir müfreze tarafından koruma altına aldirmıştı) ele geçirilmesi ve zaptedilmesi imkânsızdı. Ara yerinde, İstanbul'un kapılarından biri bulunduğu iki burç, gayet büyük ve birbiri üzerine o derece düzgün konulmuş büyük yontma mermerlerle yapılmış ve aralarına çividen başka hiçbir bağlantı maddesi konulmamıştı. Bundan dolayı tamamı tek bir parça gibi görünüyor ve diğerlerinden farklı idi.

¹⁶³ Theophanis, Cedrenus, Paul le Diacre, Leon le Grammairen.

¹⁶⁴ Yedikule'deki Heptapyrgion'a, Bizans tarihçileri, Cyclovion, "Yuvarlak Kasır" anlamına gelen Strongylon Castelion demişlerdi.

¹⁶⁵ Choniate: "Le Vandalisme des Conquerants, la detruisit de fond en comble."

Mermer Kule'nin Yedikule Tarafından Görünüşü

Yine aynı **Tarih**'in daha aşağı satırlarında da şöyle yazıyor: “Kayınbiraderi Ioannes Paleologos, bu sağlam yeri ele geçirmiş olduğundan tahrip etmiş ise de sonra gördüğü lüzum üzerine beyaz mermerden iki kule yaptırdı.

Kostantinapolis'de, bu bu tahripten söz edilirken deniliyor ki: “Bununla beraber Kantakuzenos'un damadı Ioannes Paleologos, Kantakuzenos'un taraftarlarının kuleye sığınacaklarından şüphelendiğinden suru yıktırmıştır. Fakat sonradan, Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın hücumundan korkarak yeniden yapmaya mecbur olmuştur.”

“Hakım” lakabıyla tanınan İmparator Altıncı Leon Sophos (886-912) tarafından yaptırılan Azizler (Egl. De Toussaint) ve Moris'in yaptırdığı Kırk Şehitler (Egl. Des Quarante Martyrs de Nicopolis, bu kilise Saraçhane başındaydı) ve Büyük Kostantin tarafından yaptırılan Ayos Mokios (Topkapı tramvay hattı üzerindeki Deniz Abdal Camii'nin yerindeydi) kiliselerinin bütün malzemeleri ve süslemesi işte, o vakit bu Yedikule'den alınmıştı.

Yedikule Surlarını Yıkıran Sultan Yıldırım Bayezid

[68] Bundan başka adı geçen Ioannes Paleologos, Yedikule’deki Yıldızlıkapı’dan itibaren denize kadar şehrin bir kısmını ayırarak fırtınalı havalarda deniz taşıtlarının barınabilmeleri için burada bir liman yaptırmışsa da Sultan Yıldırım Bayezid’in tehditleri üzerine (1391) Yedikule Kalesi’ni yine kendi eliyle yıkmaya mecbur kalmıştı.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Adı geçen İmparator zamanında (1344) İstanbul’da şiddetli bir deprem olarak Ayasofya’nın kubbesi hasar görmüştü. Ioannes Paleologos’un zamanında adı geçen hakanın donanması Marmara yoluyla Galata sahili önünde demir atmıştı. Sebebi: Ioannes, Padişah Hazretlerinin Macar seferine hazırlandığını Macar Kralına haber vermesi oldu. Hazreti Padişah, İstanbul’un fethini kesin olarak niyetine aldığından etrafa emirler yayınlattırmıştı. Bunun üzerine Paleologos da Hıristiyanlık adına etrafa başvurdu. Macar Kralı Sgizmund da yüz on bin kadar askerle müttefiklerle İstanbul İmparatoru’nun yardımına koştu. İşte bunun neticesi olarak Neğbolu (Nicomopolis) zaferi meydana geldi. (M. 1396, H. 798) Osmanlı askeri müttefik askerlerini sıkıştırarak Tuna’ya döktü, bir kısmı kaçtı. Niğbolu Hisarı muhafızı Doğan Ağa da sıkıştırılmaktan kurtularak kale kapısını açıp Padişahı kaleye davet etti.

Liman temelini atılması meselesine ait **Hayrullah Efendi Tarihi**’nin beşinci cildinde şu açıklama vardır:

Yıldırım Beyazid Han’ın tahta çıktığı zaman [Yıldırım Bayezid Han Germiyan Bey’i Süleyman Şah oğlu Mehmet oğlu Birinci Yakup oğlu Alişir, Emir Germiyan’ın kızı Devlet Şah (Devlet Hatun) ile evlenmişti (1383). Niğbolu zaferinin ardından, 1396’da Sırp Despotu Lazar’ın oğlu Stephan (Balık oğlu)ın kız kardeşi Olivera ile evlenmişti. İstanbul’da hapsedilen Ioannes Paleologos’un büyük oğlu Üçüncü Andronikos Paleologos kendi taraftarları aracılığıyla, Yıldırım Bayezid’e gizlice haber gönderip senelik bir miktar düka altını vergisi vermeyi söz vererek Padişahı gayrete getirip on bin asker göndermekle Beşinci Ioannes Palaologos’u kırk elli senelik makamından indirdi. Yerine Andronikos oturduysa da Ioannes Paleologos da Bayezid’in adalet ve hakkaniyetine teslim olarak Sultan Orhan Gazi’nin zamanından beri olan sağlam ilişkisini hatırlayarak senelik verilmesi emrolunan parayı fazlasıyla vereceğini söz verince yine İmparatorluk Makamına çıkarıldı. Andronikos’a da Silivri ve Ereğli ve Selanik şehirlerinin yönetimi verildi.

Fakat sahip olunan topraklar İslam askerlerinin yönetiminde olduğundan, bunun bir çaresini bulmak üzere Beşinci Paleologos da İspanya ve Endülü’s’deki yerlilerin ancak çaba ve gayretleriyle kendi vatanlarını beş altı yüz seneden beri ellerinde bulunduran Arapların ellerinden aldıklarını işitince, Roma tarafına gittiğinden (1396) hükümet yönetimi Yıldırım Bayezid’in emriyle yeğeni Ioannes Paleologos’a verilmişti. O da Kostantiniye şehri-

[69] Ioannes Paleologos, Yıldızlıkapı'nın yanındaki iki burcu tamir edebilmek için yapım amacını örtecek şekilde bunlara bir incelik ve güzellik vermişti.¹⁶⁷

Altınkapı, bilinmeyen sebeplerden dolayı ilk Paleologoslar zamanında kapatılmıştı. Hatta Gregoras ile Kantakuzenos üçüncü kitabında diyor ki: "İstanbul'un Kantakuzenos tarafından 1347 yılında kuşatma sırasında, kuşatılanlardan birkaçı Kantakuzenos taraftarı olduklarından bu taraftarlar zaten kapalı bulunan bu Altınkapı'yı ve arkasından diğer kapıları geceleyin açtırarak bu suretle Kantakuzenos'un ordusuyla beraber içeri girmesine yardım etmişlerdir."¹⁶⁸

nin güvenliğini artırmak üzere Kadırga limanı denilen yer bir katlı sur binasıyla bir liman kazdırıp kaleyi güçlendirmesi Yıldırım Bayezid'in öfkelenmesine sebep olduğundan haber gönderilip derhal yıktırılmıştır.

Timur olayından sonra Emanuel Paleologos, Müslümanların idaresinden ülkesini kurtarmak üzere birtakım dini teklifleri kabul ederek İstanbul'a geri döndü. (1400) Hükümet yönetimini Andronikos'un oğlu Yedinci Ioannes'in elinden alıp kendisini de Limni Adası'na sürmüştü. (1403) İşte bu sürülen ve uzaklaştırılan sabık imparator, her ne kadar Yıldırım Bayezid Han tarafından tayin edildiği için Timur olayından isyan etmemiş ise de Timur'u da yumuşaklıkla idare ettirdiği ve imparator Emanuel'in tamamen Müslümanlardan tam olarak emin olmadığı bahanesiyle, Şehzade Emir Süleyman kardeşi Sultan Kasım ile kız kardeşi Fatma Sultan'ı emanet olarak İstanbul'da alıkoyması bir fırsat kollamasından dolayıdır.

İstanbul'un Kuşatılması Konusu'nda görüleceği üzere Çelebi Sultan Mehmet Han tarafından Düzme Mustafa proplemi çözüldükten sonra Hammer'in rivayetine göre, Emir Süleyman Çelebi'nin imparatora emanet bıraktığı kardeşi Kasım Çelebi'nin gözleri oyulup Geyve'ye yakın Akhisar kasabası has (şahsına ait yer) olarak verildi. Kız kardeşi Fatma Sultanı da imparator iade etmekle bir sancak beyine yani Timurtaş Zadelere'den biriyle evlendirildi. Çelebi Sultan Mehmet Bursa'ya gittikçe gözlerine mil çektiği kardeşi, adıgeçen Kasım'ı getirip saygı gösterisinde bulunup ve yaptığı gaddarlığı bu şekilde ödemek istemiş.

Gözlere mil çekmek, Bizanstan kalma nefret edilen bir âdet ve gaddarcadır.

Kısacası, İmparator Emanuel, bu ikinci kerede on iki sene hükümdarlık edip felç hastalığına tutulduğundan saltanatı oğlu Sekizinci Ioannes Paleologos'a bırakıp kendisi Mora tarafına çekilip gitti. (Vefatı:21 Temmuz 1421) Adıgeçen İmparator Emanuel, Çelebi Sultan Mehmet Han'ın ilgi ve sevgisini kazanmıştı.

¹⁶⁷ **Essai de Chronographie Byzantine** [1057-1453] Tom., II, P. 739.

¹⁶⁸ Kantakuzenos, Sultan Orhan ile ittifak anlaşması yaparak Sultan Orhan'ın yardımı ve dayanışması sayesinde İstanbul üzerine yürüyerek hile ve tuzakları, zulüm ve gaddarlığı ile meşhur Alexios Apokafkos'u idam ettirmişti [1345].

Akdeniz'de ilk deniz seferimize ve İstanbul'un ilk kuşatılmasına ait olan bu olayı biraz açıklamak gerekir. Paşalardan Merhum Şakir Paşa'nın Yeni **Osmanlı Tarihi**'nin birinci cildinde buna dair olan bilgileri de aşağıda olduğu şekilde naklediyorum:

Akdeniz sahilinde bulunan İslam imaretleri (eserleri, yapıları) artık Osmanlı ülkesine katılmış ve bundan dolayı bunlar elinde bulunan gemiler Yüce Devlet uyruğuna aktarılmış olduğundan Yıldırım Bayezit kendi adına bir deniz hareketine niyetlendi. Akdeniz adalarını sıkıştırmakla kuvvetten düşürmek için Anadolu'dan oralara buğday ihracını yasakladı. Belirtelen adalar muhtaç oldukları buğdayları Anadolu'dan yani karadan almaya mecburdu. Bu adalar aynen İngiltere'ye benzediğinden hücum edilecek adaya buğday ihracının yasaklama önlemini Yıldırım'dan ancak dört asır sonra İmparator Napolyon Bonaparte'ta düşünüp İngiltere'yi bu suretle sıkıştırmayı düşünmüştü. Yıldırım; Limni, Rodos, Sakız'a buğday gönderilmesini yasaklamaktan başlayarak Sakız'a altmış parça kadırgayı (savaş gemisi) yerli kaptanlar vasıtasıyla sevk etmiştir. O tarihlerde Vidin ve Cenova gemileri toplarla donatılmış olduğu halde Türk gemilerinde top yoktu. Aydın Emirlerinin deniz gücü bilinmekle beraber değil korsanlık âdeta devletler savaşı için bile Müslüman gemilerinde topların kullanılması geçerli değildi.

Yıldırım Bayezid, Sarıca Bey vasıtasıyla denizde parlak bir üstünlük sağladığı sırada Bosna, Eflak ve Macar yönüne yani karadan Karpat ve Balkan dağlarına Müslümanlığı yaymak için cihat etmeyi uygun gördü. Bu konuda gereken görüşmelere girişildiği sırada Osmanlı Devleti'ne bağlı olan hükümetlerden (Bizans) İstanbul İmparatoru'na askeri yardım gerektiren bir sözleşme göndermesini ve vergiyi bizzat getirerek padişaha takdimini Kayser'e emretti. Zavallı Emanuel Paleolog Alaşehir'de olduğu gibi kendine tabi olanların aleyhine hareketten kaçınıp tereddüt etmeyerek âdi ve muhtaç bir halk gibi Gelibolu'da oturma şerefine nail olduve ilkbaharda askeri deniz yardımı adıyla belirtilen sözleşmede yazılı askerleri -ki yüz kişiydi- Osmanlı ordugâhına

[70] Yukarıda belirtildiği üzere bu Yıldızlıkapı vaktiyle çok süslü, gerçekten muhteşemdi. Emanüel Chrysoloras, bu kapının süslemelerinden bahsederken diyor ki: “Yıldızlıkapı’nın önündeki mermer [71] sütunlarla mermer kulelerden söz etmiyeceğim. Fakat üzerindeki kahraman Herkül’ün yaptıklarını ve Pürumete’nin zincire vuruluşunu tasvir eden oymaların nefis bir sanatla yapıldığına ve diğer kabartma mermer süslemelere insan ne kadar hayret etse yeridir.”

Bu kapının fetihten Venediklilerle Fransızlar tarafından hangi sebeple duvar ve engel çekildiği bilinmiyor. Honyadis, Alexios Ducas’ın devrinden bahseden tarihinde, bu kapının örülü olduğunu bildiriyor ve diyor ki: “Latinlerin Kostantiniye’yi kuşatması ve şehre hücumu sırasında korkan halk-

gönderdi. Dönmesine izin verilmedi. Emanüel’in babası saltanat ortağı Beşinci Jean Paleolog İstanbul’da bulunuyordu. Adı geçen Gelibolu’nun tahkimi yeniden bir kale ve 60 ile 70 gemi alacak bir limanın inşası, Sakız’a uzun omurgalı altmış gemi göndermesi ve en sonra Eğriboz Adası ile Atetik arazisinden bir kısmının tahribi ve Gelibolu boğazının kapatılmasıyla İstanbul’un âdeta uzaktan mahsur bir halde bırakılması gibi hususlar İhtiyar Jean’ı ürküttü. Sonucun telikeli olduğunu anlayarak Payitahtı sağlamlaştırmaya başladı. Fakat dışardan taş naklemlerle Osmanlılar sağlamlaştırma faaliyetini anlayacaklarından ve ihtimal ki parası da olmadığından harap olmuş bazı kiliseleri yıkıp şehri temizleyeceğini ilan ederek İstanbul’un üç güzel kilisesini (Yukarıda belirtildiği üzere bunlar: St Taussint, Kırk Şehitler, Ayos Mokios Kiliseleridir ki Hammer’in bildirdiği de böyledir.) yıktırdı. Yıkılan kiliselerin taşıyla kaleyi tamir ve ihtiyaten Avrupa ülkelerine yardım mektupları gönderdi. Bu taşlarla yaptırdığı kalelerden biri Yedikule’yi yan ateşiyle savunan kuledir.

Bayezid işte bu inşaatın ne maksatla yapıldığını ve şehri temizlemek, sahile kuleler yapmakla olamayacağını bildiğinden, “Yanımda olan oğlum Emanüel’in iki gözlerini oyulmuş görmek istemezsen yaptıklarını hemen yık.” diye haber gönderince ihtiyarın ödü patlayıp dün yaptığını bugün yıktırmıştı. Üzüntüsünden ve korkusundan tutulduğu felç hastalığı, eğlence ve ahlaksızlık sonucu olarak uğradığı zayıflık nedeniyle oğlu Emanüel’e eş olmak üzere isteyip güzelliğine yüzünün inceliğine işveli ve cilvelisine vurularak yatağına aldığı Trabzon İmparatoru Alexios Comnenos’un genç kızının göğüslerini koklayarak öldü. (1391) [Löbo: **Bazampir Tarihi**: c. 62, s. 282]

Emanüel, on sekiz yıldan beri veliaht olarak seçilmiş olup babasının ölümünü haber alınca izin istemeden Bursa’dan çıkarak İstanbul’a geldi, imparatorluk tacını giydi.

Yıldırım, Emanüel’in kaçışına öfkeleni. Saray hizmetlilerini uyanık ve tedbirli davranmadıklarından ve görevlendirildikleri işlerde tembellik ettiklerinden dolayı hepsini kılıçtan geçirdi. Emanüel’e de öfke ve kızgınlıkla hemen bir elçi gönderip İstanbul’a ticaret veya diğer işler için giden Müslümanların olan davalarını ve günlük işlerini görmek ve karar vermek üzere Devlet tarafından bir hâkim gönderileceğinden ve gereken yerde ibadet için bir de camii şerif yaptırılacağından (Davutpaşa semtinde, bugün Bayezid-i Cedit Mahallesi adıyla bilinen bir mahalle vardır ki burası Yıldırım Bayezid zamanında kurulan Müslüman mahallesiydi, mescit de buradaydı.) İmparatorun bunlara onay vermesi ve reddetmesi halinde hükümet merkezi dışında ve civarındaki nahiye ve kasabaların tamamen ele geçirileceğini ve babası gibi Osmanlı hâkimiyeti altına girmeyi kabul ve vergi vermesini hatırlattı. Yeni İmparator yazdığı cevabın her kelimesini iyice ölçüp biçerek oldukça nezaket gösterdi. Bununla beraber hiçbir cümlesinde kabul fikrini de ima bile etmeyerek cevap verdi. Bazı tarihlerin rivayetine göre bir de İslam Mahallesi oluşturulması teklif olunmuştu. Olur cevabı almayan Yıldırım Bayezit, Roma Doğu İmparatorluğunu aynı zamanda her noktasından çarpıp ortalığı kan ile ateş içinde bırakmak için ordusunu üçe taksim etti. Kendi kumandasıyla Edirne Vilayeti’ne girdi. Geçtiği yollarda rastladığı kasaba ve köyleri yıktı yaktı. Marmara sahilinden ve İstanbul surundan Edirne’ye kadar ayakta bir duvar bırakılmadı. Bir harabe haline getirdi. Gördüğü insanları tuttu, esir etti. Bunları Anadolu’ya yollayıp oranın nüfusunu artırmaya çalıştı. İstanbul şehrini âdeta muhasara haline getiremediyse de kuşattı ki bu durum yedi sene devam etti. Şehir karşısında bir gözleme bölüğü bırakarak kuzey fetihlere gitti (1391). İstanbul’un dışarı ile haberleşmesini keserek halkı âdeta hapsetti. Üzülmek ve nefes alabilmekten başka hürrüyetleri kalmadı. Beyazid’in ayırdığı diğer bölükler de Macar, Eflak ve Bosna üzerine hareket etti.

Fetihden önce, İstanbul’da dört ayrı devirde cami yapılmıştır.

Birincisi Halifeler zamanında, ikinci Selçuklular zamanında, üçüncü Mısır melikleri tarafından, dördüncü olarak da Osmanlı Sultanları tarafından Yıldırım Bayezid’in yardımıyla olmuştur; (Emanüel Paleologos zamanında: 1398), (**Hayrullah Efendi Tarihi**: Beşinci kitap. s.56).

tan bir topluluk ile şehri savunan askerler, Altınkapı'yı ele geçirip onu engelleyen duvarı yıktılar; canlarını kurtarmak için şehirden kaçtılar."

Seferden zafer kazanarak dönen Kayserlerin, Bizans'a gösterişli bir şekilde bu kapıdan girmeleri alışıl gelmiş ve eski âdetlerdendi. Mesela, Sekizinci Michel Paleologos, Latinleri İstanbul'dan kovduktan sonra, muhteşem bir gösterişle bu Yedikule'nin Yıldızlıkapısı'ndan girmişti. [15 Ağustos 1261]¹⁶⁹

Şehzade Kasım Çelebi

İmparator Heraklius, İran Şahı Keyhüsrev üzerine [72] yürüyerek Keyhüsrev'in kaçmasından dolayı oğlu Siroes ile ateşkes sözleşmesi yaptıktan sonra¹⁷⁰ İstanbul'a döndüğünde, iki tekerlekli arabasına dört büyük fil koşarak ve Alay'ın önünde Hazreti İsa'nın güya üzerine gerildiği haç koyarak tam bir gösteriş ve tantana ile bu kapıdan girmişti. Bu merasimden sonra Heraklius, bu haçı Kudüsüşerif'teki Kumame Kilisesi'ne iade etmiştir.

¹⁶⁹ Michel, İstanbul'a girdikten sonra meşru hükümdarı Dördüncü Ioannes Laskaris'in gözlerini oydurmuş olduğundan Patrik Arseniyus Michel'i aforoz etti. Sonradan 1266 senesinde adı geçen patrik azledildi.

¹⁷⁰ Hüsrev Perviz, Fars hükümdarlarının Sasaniler sülalesindendir. M. 589 tarihinde tahta geçip otuz dokuz sene ülkeyi yönetmişse de sonunda başkomutanı Behram Çopin zorla saltanatını ele geçirmesi üzerine kayınpederi ve Doğu İmparatoru Moris'in yanına gidip iki sene sonra adı geçenin yardımıyla tahtına oturdu. M. 628, H. 7 tarihinde oğlu Siroes'in planı ve kırgın vekillerinin gizlice görüş birliğine varmasıyla Madain Hapishanesinden boşanan otuz altı bin kişi birdenbire saraya hücum edip tamamen tahttan indirerek ve öldürerek yerine oğlu Siroes'i geçirdiler. Hüsrev bu felaketi İslam Dini'nin telkinini içeren Son Peygamber tarafından gönderilmiş saadetli mektubu yırttıktan birkaç gün sonra meydana gelmişti. "Şirin" adında bir kızla olan aşkı meşhur bir destandır. Karısı olan Rum İmparatoru'nun kızı doğu kitaplarında "Meryem" adıyla anılmışsa bazı Batılılar bunun adının "İrene" olduğunu "Şirin" adının bunun galatı olduğunu belirtmişlerdir. Heraklius'un İran'a altıncı seferinde, Acemler Zap Suyu kenarında yenilmişlerdi. Bunun üzerine Rum İmparatoru İran içlerine yürümüş ve Keyhüsrev de kaçmıştır. Oğlu Siroes'in isyanı sonucu Keyhüsrev açlıktan ölmüştür.

Hazreti Peygamber Efendimiz'in vefatı, Kayser Heraklius'un zamanına rastlar [M: 8 Haziran 632].

Hatta Kayser şehre girerken başpapaz, büyük bir saygıyla Cenabıhakk’a üç defa dua ve yakarıшта bulunmadan, bu kapıdan içeri girmek istememiş ve duanın okunması sırasında, şükran ve övgü gösterisi olarak bu kapının önünde üç defa diz çökerek dua etmiştir.

Kayser, bu hareketiyle Bizans’a zaferle girmeden; dinin yücelik ve kutsallığıyla, insanî ihtişam, züht ve takva ile dolu böyle bir tören ile birleştirmek ve göstermek istemiştir.

Bizanslı Latinlerden Geri Alan Sekizinci Mechel Paleologos

Yedikule Kapısı (P. Civile):

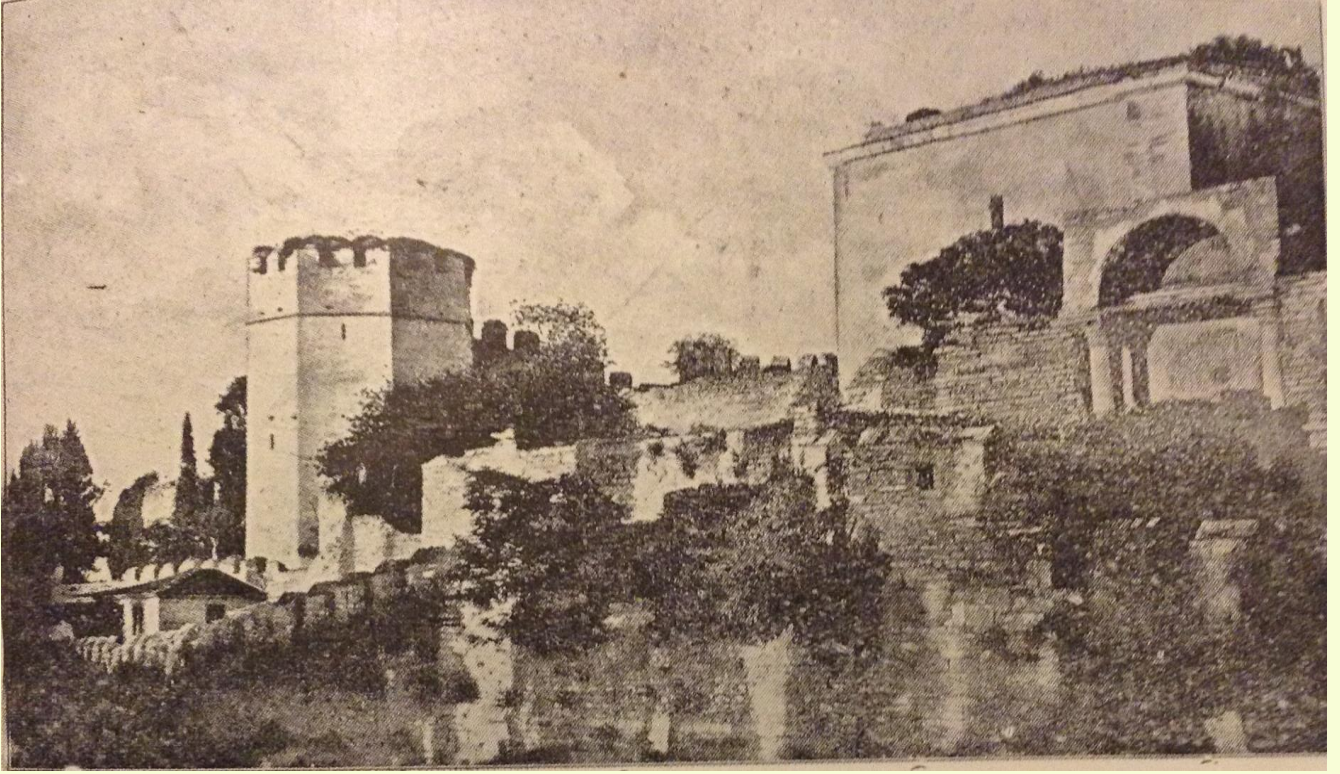
Halkın gelip geçmesine ait kapı, Yedikule [73] Hisarı’na bitişiktir. Biz buna Yedikule Kapısı diyoruz.¹⁷¹ Eskiden de Mikri Pili yani Küçük Kapı diye bilinirdi.

Asıl hisarın içerisindeki Alay Kapısı’nı bu Küçük Kapı’dan ayırmak için büyüğüne Büyük Yıldızlıkapılar (Chrisi Pili, Lese Grandes Portes Dorees) derlerdi.

Doktor Mortdmann diyor ki: “Zamanımız topografya uzmanlarının söylediklerine bakılırsa Küçük Kapı, İstanbul’un fethinden sonra açılmış. Fakat tuğla kemerinin, Anthemius surunun tuğlalarına uygunluğuna bakılırsa bunun Bizans eseri olduğu inkâr edilemez bir şekilde ispatlanıyor.”

Ben derim ki: “Bu kapıyı inceleyenler tarafından çok güzel fark edileceği üzere birbiri üzerine [74] konmuş iki sıra tuğla kemerinin sağ yönünde bitişik ve bağlı bulunduğu surun yatay vaziyetindeki beş sıra tuğla ile örülmüş tuğlaları aynı hizadadır.

¹⁷¹ Bu kapının yanındaki köşeden itibaren, Bayram Paşa deresinin geçtiği kemere kadar olan surları Manuel Jagari yaptırmıştı. Bu zat, Nikodimos ile fetihten önce surları yenileyerek inşa ettirmişti.

Yedikule’de Küçük Yıldızlıkapı ve Mermer Burç (Bunun ön cephesinde “Maşallah Levhası vardır)

İşte bu yapılış şeklinden, tuğlaların benzerliğinden ve düzenleme tarzından, bu kapının eski olduğu kesinleşiyor. Özellikle buradaki burçlara ulaşan kapıların tuğla kemerlerinin inşaat şekliyle de karşılaştırılacak olursa, bu durum daha açık bir şekilde ortaya çıkar.

Kapın kemeri üstünde mermer bir levha üzerinde iki kanadını açmış bir kartal kuşu resmi hâlâ duruyor. Diğer yerlerde, mesela Büyük Çarşı’daki bedestan kapısı üzerinde gördüğüm kuşa tamamıyla benzeyen bu resmi, oraya Osmanlıların koymadıkları gün gibi açıktır. Kapının bu yüzünde başka kitabe yoktur.

Dış yüzüne gelince; her iki tarafın kapı kasalarından başkası, tuğla kemeri, cephesi kısacası genel görünüşü tamamen eskidir. Diğer eski Bizans kapıları gibi, çifte tuğla kemerlidir. İnşaat tarzı bakımından diğer kapılara tamamen uygunluğundan, yalnız yukarı kısmın Bizanslıların eseri olduğu görülmektedir.¹⁷² Aşağıda belirtilen mermer kitabenin konmuş olduğu sivri kemerli kısmın alt tarafı ve iki tarafındaki Makriköy (Bakırköy) taşından yapılmış levhalar ve yassı sütunlar ise, Sultan Üçüncü Ahmet zamanındaki tamirde yeniden yaptırılmıştır. Kitabenin üst tarafında ve eski sur üzerinde duvara sokulmuş taştan toplar hâlâ duruyor. Kapının üzerindeki kitabe şudur:

Esas-ı saltanat-ı Sultan Ahmed Han-ı Sâlis kim

Bina-yı şan u şevket devr-i adlinde metîn oldu

¹⁷² Yedikule Kapısı yönündeki sekiz köşeli mermer burcun Kazlı Çeşme’ye bakan cephesinde mermer üzerine (Maşallah Teala) ve (1168) cümlesi ve tarihi yazılıdır.

Penâh-ı mülk ü millet mültecâ-yı din-ü devlet kim
Zamânında memâlik mekr-i düşmenden emîn oldu

Nice âsâr da nâm aldı ez-cümle zamânında
Stanbul kalası ta'mîr olup fass-ı nigîn oldu

Vezir-i a'zamı damadı İbrâhim Pâşâ'ya
Edip ferman o da yaptırdı ammâ dil-nişîn oldu

Husûsâ emri ile ol hidiv-i heft iklîmin
Yedikule kapısı hem-çü tâk heftümîn oldu 1137

Mütercimzade Arif Efendi'nin Yedikule hakkındaki şu tarihi de güzeldir:

Sûr-ı İstanbul burûc-ı ma'rifettir âdetâ
Her Yedikule nişândır seb'a-i seyyâreden

Özellikle dikkat çekicidir ki, kara tarafındaki surların Yedikule'den Edirnekapı'ya kadar olan kısımlarında sur iki kat olduğundan, iki sağlam burçlarla korunmuş çifte kapıları vardır.

Yedikule'deki çifte kapıdan dış taraftaki kapı bir aralık yıkılmış fakat yeri hala bellidir.

[75] 1204 senesinde, İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilmesi sırasında Yedikule duvarları çifteydi. Bu kapı ile kitabeli kapı arası sanki bir avlu oluşturur. Bu avlu içinde hemen hemen sura bitişik, basık tavanlı bir türbe içerisinde Hazreti Fatih'le birlikte gelerek metfun olduğu yerde yüce şehitlik mertebesine erişen bir mücahit metfundur:

Türbe bir uzun süre harap vaziyette kalmışken, dökmeci ustalarından Ahmet isminde yardım sever tarafından H. 1297 tarihinde tamir ettirildiği, bu mücahidin kim olduğu bir hayli araştırılmış ise de anlaşılamadığı "İlmî" isminde bir şairin yazmış olduğu kitabesinde görülüyor.

Bu türbenin karşısında ve kapının solunda bir set üzerinde, önceki mücahitlerden başka bir kişi daha gömülü olup bu da bir hayli zaman taş toprak altında isimsiz ve işaretli kalmış, sonradan kabirini örten toprak ve molozlar kaldırılarak mübarek mezarı meydana çıkarılmıştır. Mezar taşının kitabesi, birkaç asrın hatırasının kalıntısı olduğu şekil ve görünüşünden anlaşılıyor. Baş tarafına konmuş kavuk oldukça eskidir.

Yedikule Kapısı'nın iç tarafında Hacı Evhat Camii adıyla bir mabedimiz vardır. Bu cami bundan bir sene önce bitişigindeki ahşap bekâr odalarından çıkan ateşin yayılmasıyla yanmıştır. Minaresi

yontma taştan olup şerefesinin alt tarafı stalaktit denilen avize oymalarla süslenmiştir. Minare hem yüksek hem sağlam ve incedir.

Caminin avluya bakan pencereleriyle iç tarafındaki pencerelerin bir daire yayı çizen üst tarafları tamamen nefis çinilerle süslü imiş.

Yangında çiniler parça parça olmuş, fakat dış avlusundaki pencerenin üstünde “Resulullah” kelimelerini içeren küçük bir parça kalmıştı. Haber vermem üzerine bunlar İslam Vakıflar Müzesine nakledildi. Çini parçalarını çalmışlar.

Bu çinilerden bazı parçaları inceledim. Değeri bakımından Sultan Ahmet Camii şerifindeki çiniler ayarındadır. Bu cami H. 993 senesinde kasap ustalarından Hacı Evhat isminde bir zat tarafından yaptırılmış olduğu kapının üzerindeki kitabeden açıkça anlaşılıyor. Kendisi mihrap önünde gömülüdür. Mermer sandukası, baş ve ayak taşları oldukça gösterişlidir. Yanında aynı tarzda yapılmış birkaç kabir daha varsa da ne kendisinin nesli ve ne de diğerlerinde kitabe bulunmadığından, sahiplerinin kimlikleri bilinmemiştir.¹⁷³ Burası tasavvufî bir kurum halinde kaldığından avlusuna odalar yaptırılmıştır.

İlgili bölümde genişçe anlatıldığı gibi, Yedikule’nin şimdiki şekli Sultan Mehmed Fatih’in eseridir. Bununla beraber bu şeklin Bizanslılar zamanındaki şekil ve genel görünümünden pek de [76] farklı olmadığı ihtimali vardır. Bizanslılar Yedikule’ye Heptapyrgion derlerdi. Heptapyrgion, üstü mazgallı yüksek burçlardır.¹⁷⁴

Yaldızlıkapı’nın dışında Hazreti Meryem¹⁷⁵ adına yapılmış İbrahimiler Manastırı vardı. Bu manastırdan şimdi iz yoktur. Kayserler, Yaldızlıkapı’dan depdebe ve gösterişle şehre girmeden o manastırda bir müddet dinlenir ve dururlardı. Burası durak yeri idi.

Yedikule surlarının iç tarafında ve sahile yakın bir yerde St. Diomedes Manastırı vardı. Bu manastırın yeri büyük bir ihtimale göre, Yedikule’deki gazhanenin gaz elde edilmesine mahsus havuzun [77] bitişiğindeki bahçe olacak. Bundan birkaç sene evvel burada fevkalade hacimli mermer sütunlar bulunmuştu.

¹⁷³ Bu caminin kabristanında bazı değerli şeyhler gömülüdür... Bunlar arasında vefat eden Seyit Mehmet Efendi irfan ve fazilet sahibi bir zat imiş.

Üzülerek söyleyelim ki, bütün Müslüman kabirleri gibi ve özellikle meşhurların mezarları gibi nice değerli kişilerin ebedi uyku yerleri olan bu kabristan da çöp ve otlarla kaplıdır. Bu kabristanda da oldukça sanatlı işlenmiş taşlar vardır.

¹⁷⁴ Moskof hacılarının “Kalviani Şatosu” dedikleridir.

¹⁷⁵ Bu manastır, Hristiyan azizlerinden Avramius tarafından yaptırılmış ve bundan dolayı adı geçen ismi ne izafeten Monitun Avramiun yahut Ta Avramito veyahut Avremiyeon ismi verilmiş ve Ahiropitos lakabı verilmiştir. Porphyrogenete’nin verdiği bilgilere göre Yaldızlı Kapı, her halde Mesiodos yani orta yol ve deniz ile Stüdien Manastırı yakınındaydı.

Fakat hiçbir vakit Yedikule’de değildi. Bu Yaldızlıkapı (Chirisi Pili) yakınında kurulan ve Bizanslıların Manastırı adıyla anılan bu Auramiu Manastırı, ihtimal ki bugünkü Küçük Balıklı Ayazması’nın bulunduğu yerde yaptırılmıştı. Bu manastır Hazreti Meryem namına vakfolunmuştu. (**Kostantinopolis**, s. 329.)

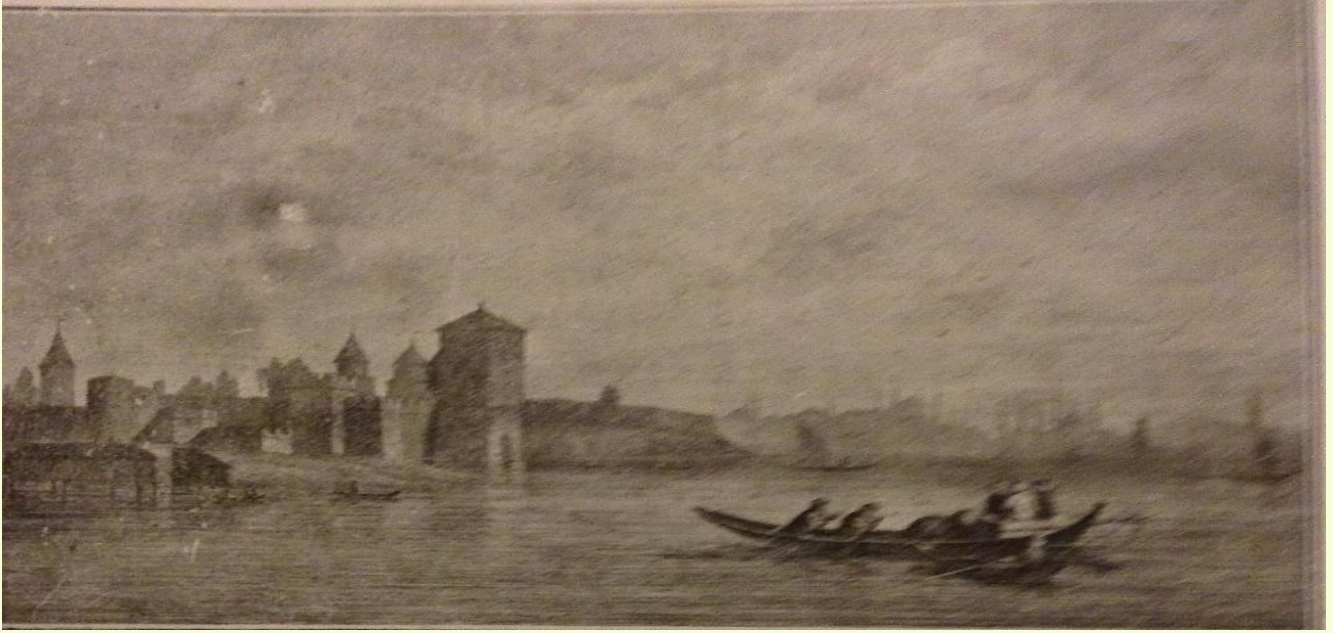
Bu manastırda adı geçen bir tasviri korunmaktaymış. Güya bu tasvir bir ressam tarafından yapılmamış, İlahî bir sanatmış: Mon. des Abrahamites, Vierge.

Yedi Kule'deki Yıldızlı Kapı'nın Şimdiki Hali

H. 857, M. 1457 yılında gerçekleşen Fetih'ten dört beş sene sonra (M. 1458) Fatih Sultan Mehmet, daha önce harap olan bu kaleyi ve Gyrus Kostantin Surlarını tekrar yaptırarak tepeleri koni şeklinde sekiz kenarlı¹⁷⁶ [78] yedi adet kule ile çevirmişti. Fakat kulelerin bu konik çatıları, gösterdikleri çirkinlikten ve yangınların yayılmasına imkân verdiğinden dolayı sonra kaldırılmıştır. Buraya Yedikule adını veren Fatih Hazretleri'dir.

M. 1768 senesinde meydana gelen depremden üç kule harap olmuş ve bundan dolayı kulelerin sayısı dörde düşmüştür. Bu yedi kuleden başka daha bazı ufak kuleler de vardı. Bu küçük kulelerden biri Chirisi Pili'nin yerindedir.

Bu kuleler, elli ile altmış ayak yüksekliğinde bulunan temeller üzerine oturtulmuştur. Kulelerin çatılarının konik şeklinde olmasından dolayı, Chevasel Gaufier: "Bunlar, kuleden ziyade yel değirmenlerine benzer" diyor. Bu beş kenarlı surun her bir kenarı kırk ile kırk beş kulaç genişliğindedir. Kuzeyden ve doğudan şehir tarafına, batıdan ovaya (Gazlı Çeşmeye) güneyden Marmara sahiline kadar uzanan ve tahminen üç yüz zir'a (yaklaşık 210 m.) genişliğinde bulunan bu sütunlar, bostanlara, sebze bahçelerine bakar. Bilindiği üzere, bu bahçelerde en leziz sebze yetişir; özellikle marulu, lahanası çok meşhurdur.

Yedikule'deki Mermer Kule'nin Deniz Tarafından görünüşü (Fatih Devrindeki Şekli)

¹⁷⁶ Askarlatos Bizandius'un **Kostantinopolis** adlı eserinde Fatih hazretleri'nin yaptırdığı kulelerin beş açılı olduğu belirtilmiştir.

Yedikule'deki Yıldızlıkapi'nın Fatih zamanındaki şekli

H. 1160, M. 1782 senesinde İstanbul'da meydana gelen büyük bir yangında, Yedikule Kasrı yanmışsa da Sultan Birinci Abdülhamid'in saltanatına rastlayan H. 1188-1203 senesinde tamir edildiği vakit -gereksiz görülerek- kulelerden dördü olduğu gibi terk edilerek ihmal edilmişti. Bu dört kule bir depremde harap olmuştur.

Küçük Yıldızlıkapi

Adı geçen padişahın zamanında, devletin hazinesi ve ganimetler burada korunurdu.¹⁷⁷

Vaktiyle çok muhteşem olan bu kapının kornetien tarzında işlenmiş yeşil damarlı iki sütundan başka bir şeyi kalmamıştır.¹⁷⁸ Bu sütunlar Gyrus Kostantin Suru'na bağlı ve bitişik kapının tarafındadır. Üzerinde Sultan Mehmed'in tuğrası konulmuştur.

Tamir sırasında, kapının kemeri cephesinesulu boya ile birtakım süsler yapmışlardır. Bu işlemin orada hiç manası yok. Bereket versin ki zamanla sıvalar düşmüş, bu çirkin işleme de kısmen bozulmuştur. Konumuz olan dış kapıdır. Bunun bir de iç tarafında kapılar vardır.

Büyük Yıldızlı Kapıları (Bu resim, yazar tarafından yerinde çizilmiştir.)

Resimde görüldüğü üzere, Yedikule Kalesi'nin Gazlıçeşmeye bakan cephesi çok özenle yapılmış, yontma mermerle inşa edilmiştir. İki yüksek burc arasında vaktiyle üç kapı varmış. Ortadaki en yüksek ve gerçekten muhteşemdir. İki tarafındaki kapılar, ortadakine oranla daha küçüktür. Kapıların kenarlarında, başlıkları korentiyen tarzında düz sütunlar vardır ve çok sanatlıca yapılmıştır. Esasen çok muhteşem olan bu cephe depremde [79] gevşediğinden, kapılar örülmüş ve ortadaki de bugün küçük bir kapı halinde kırılmıştır.¹⁷⁹ Kapının [80] iki tarafındaki dört köşeli burçlar sonradan ilâve edilmiştir.

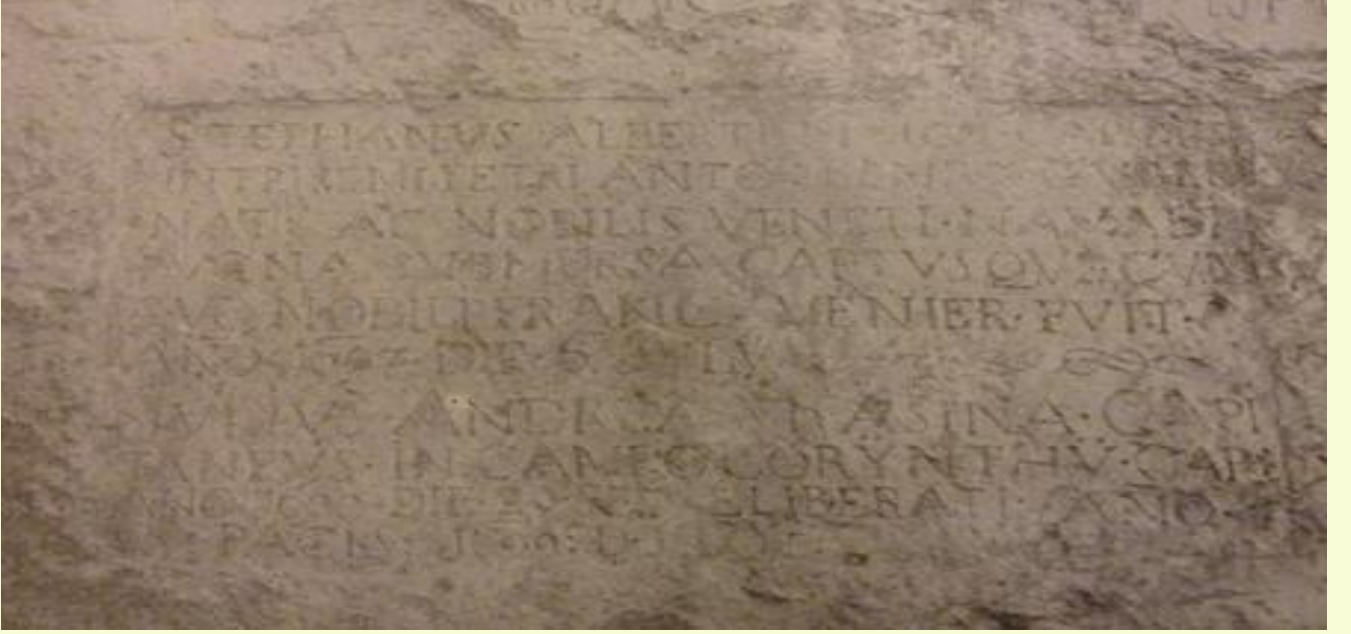
Dış kapı ile yüksek kapıyı içine alan ik burcun sol tarafındaki burcun dibinde (halkın gelip geçtiği Yedikule Kapısı yönünde yani kuzeye bakan) mermer kasalı bir kapı daha vardır. Fakat yarıdan fazlası toprak altında kalmıştır. Bu kapı kasalarının iç taraftaki cephesi işlenmiş olduğu halde, dış yüzü

¹⁷⁷ Yedikule bir aralık Baruthane ve Hayvanat Bahçesi olarak kullanılmıştı (sene:1851). Kostantinapolis. s. 314.

¹⁷⁸ Cujus (Auroe porta), Parastades sunt duoe Colummoe, Corintioe marmoris maculosi, viridibu. Petrus Gylliu, Lib IV. CHP. IX.

¹⁷⁹ Sağ taraftaki küçük kapı ile ortakapı arasında mermer üzerinde şu harfler yazılıdır. UQC KAA W HNET-KEN C. Kİ İncelenmesinden: "Hazret-i Allah hüsnü muvaffakiyet ihsan etti." anlamı çıkıyor.

işlenmemiştir. Mermerlerin bu yüzünü neden dolayı böyle tamamlamadıkları anlaşılmıyor. Bu kapıdan vaktiyle hendek önündeki mazgallı kısma (Peribolos) çıkılmış.

Yedkule Kalesi'ne Hapsedilen Yabancıların Duvara Kazıdıkları Yazılar

Yüksek kapıyı içine alan burçların şehir yönüne bakan cephesi dış yüzü kadar süslü olmayıp bunda başlıklı sütunlar yoktur. Bununla beraber, bu yüzü de som mermerdendir. Sonradan kapılar örüldüğü zaman, bu yüzünü mermerle karışık kesme, yontma taşlarla inşa etmişler. Ortadaki büyük kapının üst kemeri mermerdendir. Kapı örüldüğü zaman bu kısmı sağlamlaştırmak ve tamamını sağlamlaştırmak için bu mermer kemerin altına tuğladan ufak bir kemer ve bunun da altına yine tuğladan çifte kemer örülmüştür.

Burçların bu yüzündeki kemerlerde ne korniş ve ne de kapılarında oymalı sütun ve söve vardır. Yukarıdan aşağıya kadar dümdüz mermerlerle örülmüştür. Dış yüzünde olduğu gibi bu yüzünde de en yukarıda oymalı kornişler varmış. Zamanla düşmüş, yalnız bir parçası yerinde kalmıştır. Ortadaki kapının kemerinin üstünde ve korniş altında yuvarlak bir çelenk içinde haç resmi görülüyor. Nice faciaların geçtiği yerler, işte bu burçların içerisidir.

Türkçe bazı eserlerde: “Osmanlıların kuşatma sırasında ve hatta bazı rivayete göre, daha evvel bazı kâhinlerin haber vermeleri üzerine Yedikule'deki yüksek kapının duvarlarla örülerek kapatıldığı” rivayetini araştırmaya muhtaç görürüm

Çünkü bu cephenin tamamı iyice incelenirse, depremden dolayı kapıların örüldüğü çok iyi anlaşılıyor. Zaten en çok ve şiddetli depremin bu civarda meydana geldiğini Bizans tarihlerinde okuyoruz.

İstanbul'un medeniyet tarihinde sık sık adı geçen bu muhteşem kapı, bugün harap ve yıkılmak üzeredir. Tahrip edici rüzgâr günün birinde bu tarihî yeri de yerle bir edecektir. Burçların üzerinde büyüyen kendiliğinden yetişmiş ağaçlar oraya daima yağmur sularını çektiğinden büyük bir kısmı

gevşemiş, Kasım'ın geçen (H: 332) haftasında bir kısmı çökerek o güzel mermerler parça parça olmuştur.

Yedikule Hisarı'nın üzerinden İstanbul'un dört tarafına doğru uzanan manzara ne derece latif ve mutluluk veriyorsa, zindanının seyredilmesi o derecede dehşet saçıcıdır. Sol taraftaki mermer burcun dibindeki küçük bir kapıdan içeri girip dar, korkunç merdivenleri çıkarken raslanan basık kemerli dar bir odanın duvar kapısı, buradaki felaketlerin sanki dehşetle yansıdığı bir yerdir. Ortamın insan zihninde oluşturduğu intibalar burada geçirilen can yakıcı hayatın sessiz fakat açık birer göstergesidir... [81] Hele padişah fermanıyla kesilen başların atıldığı ölüm çukuru hepsinden korkunçtur. İnsan, burayı görürken tarihin buraya ait safhaları olanca felaketiyle ortaya çıkıyor.

Delğin üstünde hala duran tahta döşeme, buraya kaldırılan ve "iş bitirilmiş" olan adamların iskeletlerinden meydana gelmiş gibi görünüyor.

Gerçekten Yedikule'nin hatıraları, Osmanlı tarihinde üzüntü vericidir, çok felâkettir. Burada bazı yabancı devlet adamları, elçiler¹⁸⁰ ve bazı adamlarımız hapsedilmiş veya boğulmuş ve öldürülmüşlerdi. Fakat bunların en acıklısı ve Osmanlı sosyal hayatı için en leke vericisi, o zaman padişahın damadı olan Bosnalı Kara Davut Paşa [82] hayırsızının melun girişimiyle İkinci Genç Osman'ın, bu Yedikule hapishanesinde işkence edilerek şehit edilmesi olayıdır. (H. 1031).¹⁸¹

¹⁸⁰ Hisarkapı'dan girilince, sol tarafındaki yukarısı mazgallı büyük ve yüksek bir burcun kapısı kenarında ve yakınında duvara kazınmış Latince yazılar vardır. Bu kitabeler zamanla okunamayacak bir hale gelmişse de burc kapısının sağ tarafında kazınmış bulunan ve diğerlerine göre daha az bozulmuş olan kitabenin içeriğine göre (Kitabe:1) Stephanos Alberti adında Venedik soylularından birinin, "Deniz Savaşı'nın bitiminden sonra" M.608 senesinin Temmuz'unun altıncı günü burada hapsedildiği ve Korint ordugâhı kumandanı Jul. Andrea Vrasina'nın 1600 senesi Eylül'ünün yirminci günü hapis ve aynı yılın Ekim ayında affedilerek bırakıldığı anlaşıyor.

Ulah Prensi Kostantin Brankovanos da bu Yedikule'de hayatını terk etmişti. Yedikule'nin son mahpusu Rophinos'dur. Bu şahıs; Avrupa'nın Doğu'da takip ettiği siyasete herkesten fazla bilgiye sahipti. Fransızların 1898'de Mısır'a istilaları herkes tarafından duyulması üzerine Yedikule'ye hapsedilmiş ve burada üç sene kalmıştır.

Bu kitabeleri arkadaşım, Fazıl Nazim Beğle birlikte tekrar incelemiştim.

¹⁸¹ Sultan Mustafa saraya varınca, Sadrazam Davut Paşa Osman'ı alıp Yedikule'ye götürmek üzere Kethüda'sı Ömer, Cebecibaşı, Subaşı Kethüdası Kilindir Uğrusu (kilindir uğrusu, çocuk hırsız demektir. Fransızcanın "ogre" (gulyabani, dev) kelimesi "uğru"dan alınmıştır) ile Yeniçeri Kışlaları Camii'ne gitti. Tahttan indirilen Padişah'ın geçtiği yola pek çok halk toplandı. Herkes dağılıp Yedikule'nin kapıları kapanınca Sadrazam ile üç yardımcısı cellâtlık vazifesine başladılar. Çok kuvvetli ve genç olan Osman, kendinden zayıf olan dört saldırganı karşı uzun müddet direndi. Fakat nihayet Cebecibaşı kemendi boynuna geçirdi. Kilindir Uğrusu cinsel organını sıktı. O zaman Osmanlı Tarihi'ni lekeleyen ilk padişah katli tamamlandı. Cesedinin bir kulağı kesilerek Sultan Mustafa'nın annesine getirildi. (Naima, **Venedik seferi raporu**. Bu raporun buna dair cümlesi "Ölümünün işareti olmak üzere Sultan Mustafa'ya bir kulak getirildi." **İmparator ve Kral Kütüphanesi** ["Cebecibaşı dedikleri lanet, derhal öldürülmesinin işareti olmak için kulağını, galiba burununu da kesip valideye götürdü." **Peçevi, c.2 s.88**. Mütercim])

İşte Birinci Osman'ın Osmanlı Devleti'ni kurmasının üç yüz yirmi ikinci yılında İkinci Osman, on sekiz yaşında ve saltanatının dördüncü senesinde bu şekilde yeniçerileri ortadan kaldırmak düşüncesine kurban oldu.

Sultan Osman, saltanatta kaldığı kısa süre içinde içeride ihtilaller, dışarda harpler ile kuşatıldığı için ancak birkaç inşaat ile özel olarak Karadeniz'in Batı kenarında ve sahilten dört fersah mesafede bulunan Su Kulesi'nin (eski Pirgoz, şimdi Burgaz) binasıyla uğraşabilmişti. Bu su mahzenini ilk yaptıran Rum İmparatoru Andronikos Komnen'dir ki- Sultan Osman'ın öldürülmesi Osmanlı Devleti'nde ihtilallerin meydana getirdiği cinayetlerin en korkuncu olduğu gibi -Anronikos'un öldürülmesi de Bizans tarihini kanlara boğan hallerin en dehşetlisidir. Andronikos ile Osman 'ın kaderleri birbirlerine çok benzerler. Andronikos, -önceden Alexi Comnen'i

Hayret edilecek şeydir ki, bir zaman sonra yeniçeri zorbaları yine ayaklanarak Sultan Osman'ın [84] katili olan Davut Paşa'yı yakalayarak mağdur ve mağfur Sultan'ın bindirildiği arabaya bindirilip Yedikule'de aynı yerde öldürdüler.

Davut Paşa hayırsızının mezarı Aksaray'da tramvay yolu üzerinde Murat Paşa Camii'nin mezarlığında ana caddeye bakan yerdeydi. Yanında Şeyhülislamılarından Pirîzade Osman Sahip Efendi de gömülüydü. Üzerlerine sekiz tane mermer sütun dikilmiş üstü demir ve tel kafesli açık bir türbe vardı. Rumî 1332 [85] Hicri 1335 yılı Kasım ayı içinde yol genişletilirken bu türbenin yıkılmasına gerek görülmüş, Davut Paşa'nın ve Osman Sahip Efendi'nin kemikleri çıkarılarak Osman Sahip Efendi'nin kemik kalıntıları torunları Evkaf-ı Hümayun Nazır Vekili Pirîzade İbrahim Beyefendi tarafından Üsküdar'a nakledilerek Selimiye dergâhı karşısındaki ailele mezarlığına gömülmüştür. Davut Paşa'nın kemikleri de yine eski yerinde hazır inşa edilen dört tane mermer sütunlu türbeye tekrar gömülmesi kararlaştırılmıştır.

Tarihler, bunlardan **Hammer** [cilt:8, sayfa: 245. **Atabey Tercümesi**] Davut Paşa'dan söz ederken, "Davut Paşa, Sultan Osman'ın Yedikule'ye götürülmüş olduğu arabaya konuldu; kendisinin cellâtlık hizmetini görmüş bulunduğu bu zindana ulaştığında Kilindiroğlu ile idam edildi ve ikisinin cesetleri denize atıldı." (8 Rebiülevvel 9 Ocak 1623) diyor.

[86] Hâlbuki bu defa türbesinin yıkımına başlanıp çok muntazam bir şekilde mermerle inşa edilmiş olan mezarı açıldığı vakit kemikleri tamamen mevcut bulunmuş, yalnız kafatası ortaya çık-

kör edip dağladığı "Helayî" mevkiine (şimdiki Bebek) götürüldüğü zaman, güya defalarca dalgalarını lekeleyen idamları hatırlayarak kendisini sahile kasten atmıştır. Dalgıçlar tarafından zincire vurularak rakibi İshak da hazır olduğu halde en alçaltıcı muamelelere uğradı, tokat ve tekme vuruldu; kör bırakmış olduğu kadınlar onun saçlarını yoldular, dişlerini kırdılar, bir eli kesildi, bir gözü çıkarıldı. Blacherna Sarayı'nda Anemas Kalesi'ne atılarak tamamen aç bırakıldı. Birkaç gün sonra henüz sağ kalan gözü de çıkarıldı. Halkın hakaretine ve alayına uğraması için şehirde bir uyuz deve üzerinde dolaştırıldı. Bazı insanlar topuzlarla başına vurdular. Bazıları üzerine idrar ile dolu şişeler döktüler, burun deliklerine çamur doldurdular. Diğer bazıları da ağzına pisliğe batırılmış süngerler soktular. Ondan sonra Hipodrumda [At Meydanı'nda] iki sütun yakınında ve dişi kurt ve sırtlan heykelleri arasında asıldı. Bu felaketler sırasında: "Ya Rab bana merhamet et! Zaten kırılmış bir dalı kırma!" diye bağırdı. Edepsiz birtakım kimseler elbiselerini çıkardılar; içlerinden biri boğazına bir süngü saplayarak bağırsaklarına kadar soktu. İki Latin, hangisinin demiri daha keskin olduğunu anlamak için, yanlarından kılıç ile yardılar. Ondan sonra Andronikos - ihtimal ki kanını emmek istediği için- kolunun yaralı ve kanlı tarafını ağzına götürerek hayatını tamamladı. Bu işkence, tahttan indirelen hükümdara yapılan işkencelerin en alçakcası, en zalimanesidir. Bunda Bizans barbarlığı, Türk barbarlığını çok ileri geçmişti. Rum İmparatorları ile Osmanlı Padişahlarının öldürülme hatırası Burgaz su mahzeninden ayrılması kabil değildir; o yerin bu dehşetli manzaralarını hatırlatan görünüşü derin bir üzüntü duygusu verir. Çok yağmurlar yağdıktan sonra, "İdrolis" deresinin kırmızımsı dalgaları mermer kuleye kanlı dalgalar gibi hücum ettiği zaman, bu adanın iki tarafının kanı sanki intikam istemek üzere, köpük saçıp kaynıyor zannedilir. Eğer Osmanlı tarihçileri Andronikos'un sonunu bilmiş olsalardı, elbet bu ilgi hayallerinden gizli kalmayacaktı. Bu tarihçiler bu tarihi bilgilere sahip olmadıklarından Sultan Osman'ın feci sonunu övgülerine konu ettikleri sırada ona birtakım deliller gösteriyorlar ki milletin şüphesizliğini tamamıyla gösterecek şeyler olduğu için burada nakledilmeye layıktırlar. Doğu dünyasının iki büyük felaketi olan savaş ile veba, Türkiye'yi sık sık yıkmakta olduğu için kötü olaylara başlangıç sayılırlar. Bu zandan tabiatın bütün alt üst olmaları, taşkınlık, yangınlar, fırtınalar, depremler, fevkalade semavi cisimlerin ortaya çıkması da hep övünme payına sahiplerdir. Osmanlı tarihçisi, Sultan Osman'ın katline işaret olmak üzere şunları gösterir: İstanbul çarşısındaki büyük yangın (M:1618, H: 1027 senesindeki, Sultan Osman'ın tahta çıkışıdır. **Naima**), şehrin bir kısmını suya boğan bir kasırga (M: 1619, **Naima**) Haliç'in donması ve onun sonucu olarak kıtlık ortaya çıkması, gök taşının düşmesi ve büyük kuyruklu yıldızların görünmesi. Bir de Sultan Osman'ın doğumuna ve ölümüne işaret eden iki güneş tutulması (M: 1604 yılı 29 Nisan, 1622 yılı 10 Mayıs. [**Hammer Tarihi**: H: 334, Matbaa-i Amire tabı, c. 8, s. 227-229 Ata Bey Tercümesi]).

mamıştır. Çıkan kemiklerden iri cüsseli bir adam olduğu anlaşılıyor. Demek, Yedikule’de idam edildikten sonra kesilmiş başı bilinen siyaset taşı üzerine konulmak üzere alınmış cesedi de Hammer’ın dediği gibi, denize atılmayarak getirilip burada özel bir şekilde yapılan mezara konulmuş. Hâlbuki yanında ve bir kubbe altında gömülü olan Osman Sahip Efendi’nin cesedi tam olarak ortaya çıkmıştır.

Sultan Mustafa’nın kızı ve Davut Paşa’nın eşi Fatıma Hanım binti Rukiye Sultan da kocasının yanında gömülüymken zamanla taşı devrilmiş mezarı kaybolmuştu. Araştırarak bu Sultan’ın da taşını buldum ve kabri yine burada kocasının yanında yerine yeniden konulmak üzere gerekli girişimlerde bulundum. Mezar taşı kitabesinin son beyti şudur:

Hazreti Rukiye Sultân-ı âlişânî’de

Sabır ve ecir ihsân edip kılma hazin 1040

Uzun süre Girit kumandanlığında bulunmuş olan Deli Hüseyin Paşa da Yedikule Kalesi’nin içinde, o fesat yuvasında Köprülü Mehmet Paşa’nın siyaset kılıcıyla katledilip ortadan kaldırılarak Küçük Yıldızlıkapı ile Büyük Kapı arasındaki yere gömülmüştür. Bu paşanın ayakucunda Girit Fatih el-Gazi Hüseyin Paşa’nın mahdumu Sarı Mustafa Paşa’nın kerimesi Fatma Hanım Sultanzade, Seyit Mehmet Beyzade, Seyit Halil Bey de gömülüdür.

Yedikule’deki Yıldızlıkapı’nın Bizanslılar Zamanındaki Görünüşü

*Gurlitt'in (**Cornelius Gurlitt, die Baukunst Konstantinopels**–1907) albümünden alınan bu resimde görüldüğü üzere küçük yıldızlı kapının üstü tuğla çifte kemerli olup iki tarafında üzerleri bakır kaplı beşikörtüsü çatılı daireler varmış.

Yıldızlı kapının önünde diğer bir kapı daha ve bu iki kapı arasında iki güzel kâgir bir köprü, bu son kapı ile kara tarafı arasında yani hendek üzerinde duvara sokulmuş direklere dayandırılmış diğer bir köprü daha gösteriliyor.

[87] Mezar taşı kitabesi şudur:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî

Bu dehrin kârına olma mukayyet
Ki zira kimseye olmaz müebbet
Beni bir gülden ayırdı gıldı devran
Çiçek bâis olup soldurmuştu
Fâtih-i Girit el-Gazi Hüseyin Paşâ tâb
Sırrullah¹⁸² Hazretleri'nin mahdumları Sarı
Mustafa Paşâ merhumun kerime-i mükerreremeleri
Fatıma Hanım Sultanzâde Necâbetlü Mehmet
Bey Hazretleri'nin mahdum-ı mükerreremleri Seyit Halil Bey
Ruhuna Fatiha

22 Recep 1196

Bu zatın yanında bir kabir daha varsa da baş taşı kırılmış, yalnız tarih yazılı olan küçük bir parçası kalmıştır. Burada okuduğum tarih H. 1199'dur. Bu da bahsedilen vezirin akraba ve yakınlarından olmalıdır.

¹⁸² Tabe serahu.

Şehid İkinci Osman

Asıl zindan şehre göre sol tarafta bulunan burcun kapısı önünde etrafına taşlarla düzensiz duvar çevrilmiş, yaşlı bir ağacın haşyetli gölgesinde bir mezar daha görülüyor da kimin olduğu belli değildir. Geceleri başucunda kandil yakıldığına bakılırsa, bu zat da büyüklerden biri olacak.

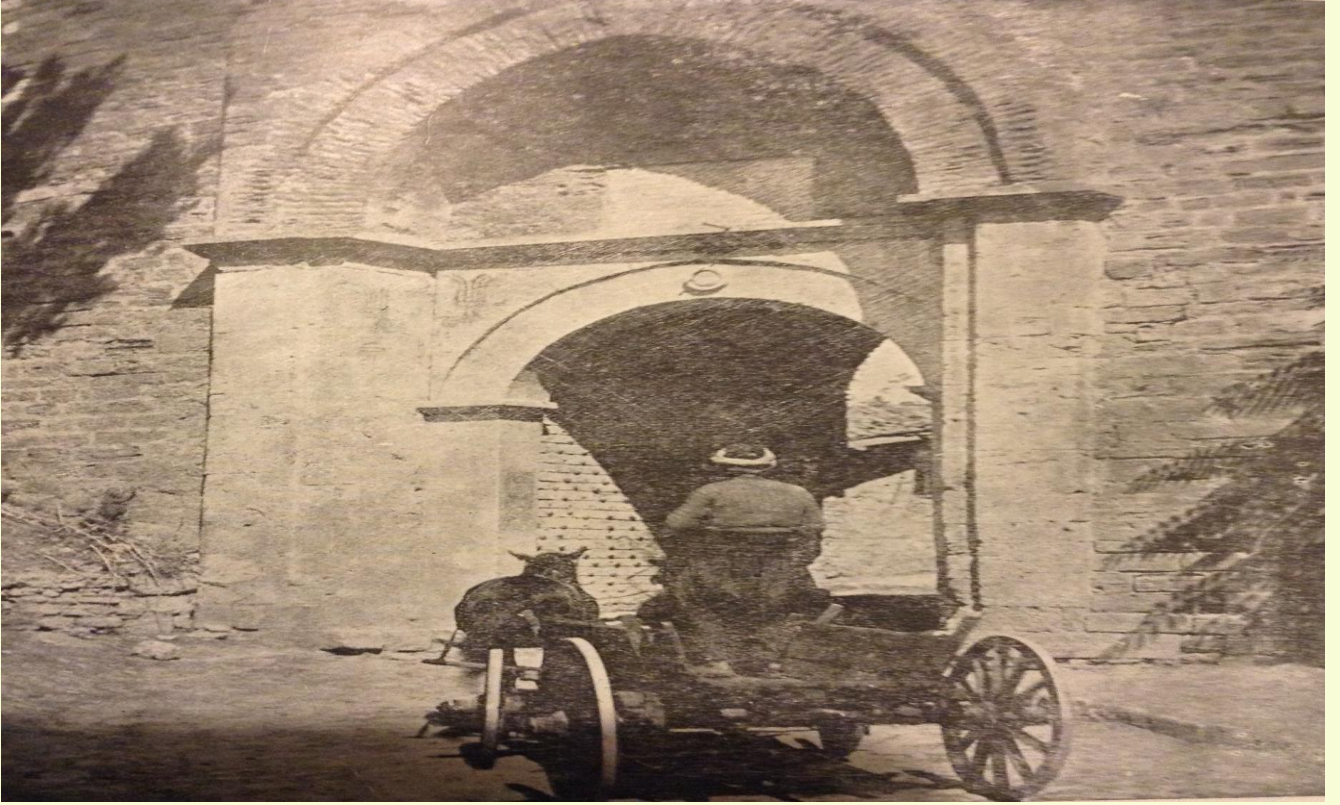
Mısır valiliği sırasında padişahın yanında olarak Revan'ın fethinde ve İran mülkünün tahribinde (H.1043), 1045'te İran Şahı'na tekrar haddini bildirmesinde ve Diyarbakır taraflarının düzenini sağlama ve ıslah işlerinde takdire değer hizmetleri görülen Sadrazam Tabanıyassı Mehmet Paşa'nın Silahtar Paşa'nın hileleriyle H. 1049 yılı Şaban'ında Yedikule hapishanesinde öldürüldüğüne ve başka yerde mezarı gösterilmemesine¹⁸³ bakarak bu mezar sahibinin Mehmet Paşa olması büyük bir ihtimaldir.

İki defada toplam on dört yıl sadrazamlık etmiş, devlete ve millete çok hizmeti geçmiş olan ve aşırı züht ve takvası ve yaptığı hayırların çokluğundan dolayı "Velî" ünvanını kazanan Veziriazam Mahmut Paşa da bu Yedikule hapishanesinde on yedi gün hapisten sonra idam edilmişti. Her ne dersen de Mahmut Paşa'nın öldürülmesi olayı gerçekten büyük bir patişah olan Fatih Hazretleri'nin özel hayatının tarihini her halde lekelemiştir.

Hicri 1182 tarihinde Osmanlı hükümetinin, Lehistan'ın¹⁸⁴ Ruslar tarafından işkalini protesto etmekle beraber "Osmanlı Devlet'in eski bir geleneği gereğince adıgeçen devletin kethüdası ve kendine tabi bazı ileri gelenleri Yedikule'ye getirilmişlerdir. Verilen fetva ve ulema, devlet adamlarının görüş birliği ile [88] Padişah Hazretleri Ruslar üzerine gaza ve cihat etmeye hazırlanmışlar"dı.

¹⁸³ Hadikatü'l Vüzera.

¹⁸⁴ Lehistan İstiklali Uğrunda -Sadrazam Paşa'nın mektubundan- önce. Numara 7. 17- Ahmet Refik Paşa.

Yedikule Kalesi'nin Dış Yüzü

Yedikule Zindanı'na atılan Rusya elçisi Obresko burada hastalandığından, diğer elçilerin padişaha sundukları dilekçede, bundan sonra mahpusların kale içerisindeki bir evde oturmalarına izin istemişlerdir. Bunun üzerine, hisar içinde¹⁸⁵on kadar ev, bir ağa, bir kethuda ve altı bölükbaşı ve elli asker kadar askerî koruma tayin edilmiş ve bunların namaz ibadetlerini yerine getirmeleri için de küçük bir mescit inşa ettirilmişti. Bu mescidin yeri bellidir ve harap minaresi bugün hâlâ durmaktadır.

Fransız İmparatoru Napolyon zamanında, İstanbul'da Fransa elçisi bulunan General Sebastiyani adı geçen Rusya elçisinin memleketine dönmesi için Padişahı ikna ederek bir de padişah'tan emir çıkartmıştı. Yedikule Kalesi'nin planı Yanya başkolonsu olup uzun süre bu hapisanede yatan Pokvil Enne tarafından verilen açıklama ve tafsilat üzerine çizilerek Üçüncü Sultan Selim'in sanatkâr kız kardeşi Hatice Sultan'ın mimar ve mühendisi Mellinig'in eserine alınmış ve eklenmişti.

¹⁸⁵ “Vak'a-i vakvakiye olayı (1066) ” sırasında, aniden ortaya çıkan önemli olaylardandır: Kaptan-ı Derya Kenan Paşa komutasında Akdeniz'e, Girit'e gönderilen Osmanlı donanmasının ikinci defa olarak Çanakkale açıklarında Venedik gemilerine mağlup olarak Osmanlı gemilerinden elli kadarının batması ve Limni, Bozcaada ve Semendirek adalarının zaptı ve işkâli, Çanakkale Kalesi'nin kuşatılması gibi olaylar İstanbul halkının heyecanına ve ürün fiyatlarının artmasına karşı Sadrazam Boynueğri Mehmet Paşa yararlı ve ciddi önlemler alıp yerine getireceğine, güya düşmanı aldatma ve halkı meşgul etmek için Yedikule Kale duvarlarını badana etmekle meşgul olurdu!

Çok şükür ki, böyle buhranlı bir zamanda devlet idaresinin sorumluluğu Köprülü Mehmet Paşa'nın yetenekli ellerine verildi.

Yedikule Kalesi'nin İç Tarafı (Yaldızlıkapı'nın İç Yüzü)

Yedikule konusunu bitirmeden, Yedikule dışındaki deri işleme yerleri ile Gazlıçeşme'ye dair, şehir gezgini Evliya Çelebi **Seyahatnamesi**'nin birinci cildinin 391. sayfasında gördüğüm bilgileri de aktarıyorum:

Şehrin dışındaki kasaba, Yedikule: Bizans zamanında, vebalı yerlerden gelenler burada yedi gün bekletilmedikçe İstanbul'a giremez. Bundan dolayı buraya "Nazarte (karantina)" derler. Fetihden sonra Fatih Sultan Mehmet bütün dericileri ve silahhaneleri buraya koyup imar ettiler. Deniz kıyısında mamur bir kasabadır. Bir cami, yedi mescidi, bir hanı, bir hamamı, yedi sebili, üç tekkesi, vardır. Üç yüz adet Ahi Evran atölyesi, yani deri imalathanesi, elli adet tutkalcı atölyesi, deniz kıyısında yetmiş adet kırışçı (yayın iki ucunu birleştiren bağ) imalathanesi vardır. Amma evli mahallesi yoktur. Hepsi bekârlar çarşısıdır. Savaş esnasında beş bin güçlü derici bekârları ki, her biri birer demire benzer. Amma kasabanın kötü kokusuna alışmayanlar bir an dursa ölürlər. Fakat halkına o kötü koku misk ve amber gibi [89] kokarmış! Misk sürünmüş adamlar yanlarına varsa hoşlanmazlar. İnsanları çok cömerttir. Cenabıhak mallarına Halil İbrahim bereketi vermiştir. Meşhurdur ki: Pirleri Ahi Evran Hazretleri eteği dolu [90] olarak giden bir halifesine "o eteğindeki nedir?" diye sorar. Halife de "Kuruşdur!" diye cevap verir. Meğer eteğindeki köpek pisliği yani değersizmiş. Utancından böyle cevap vermiş. Ahi Evren de "Rabbim Teâla Hazretleri mal ve erzakınıza bereketler ihsan buyursun!" şeklinde birçok dualarda bulunmuştur. O kabul edilen duanın netcesidir ki bu ana kadar derici esnafı ticaretlerinin bereketini bulur ve çok cömert olurlar. Hatta Hacı Ali isminde bir dericinin kırk yıldır

biriktirdiği köpek pisliği vardır ki İngiliz kırk bin kuruşa satın almak istemişlerse de verilmemiştir diye her yerde söylenir. Bu kasabanın dış tarafındaki bir çeşmenin kemeri altında dört köşe bir beyaz mermer üzerine mermer ustası, bir kaz resmi işlemiştir ki anlatılması imkânsızdır. Gören canlı zanneder. Bundan dolayı o çeşme Gazlıçeşme adıyla şöhet bulmuştur.”

Yedikule’de halkın gelip geçtiği kapıdan itibaren, iç taraftaki surlara bağlı burçların hepsinin iç yüzlerindeki tuğladan çifte kemerli kapılar arasında Sigma’daki kapı hepsinden yüksektir. Bu kapının hizasında Karabaş Camii vardır.

Theodosius Surları yapılmadan önce, Kostantin Surlarının dışında yerleştirilen yardımcı Got askerlerinin üçüncü karargâhı Triton, Trite de bu civarda Karabaş, Karagöz Mehmet Paşa, Hacı Evliya Camileri taraflarındaydı.

Yüksek burçlara çıkmak için yapılan bu kapıların yapılış tarzları birbirine benzemiyor: Bazısı burcun cephesinde, evvela büyük kemerli bir kapı, sonra burcun altına doğru, yaklaşık olarak üç buçuk metre kadar genişliğinde bir koridor, bunun bitiminde daha küçük kemerli diğer bir kapı. Bu ikinci kapının üç tarafı, burcun içi olup kimin bahçesine bostanına rastlamış ise, o kimse tarafından bir kapı ile kapatılarak içerisi ambar yerine ve genellikle de mesken olarak kullanılmaktadır.

Bütün batı ülkelerinde, eski eserler ve tarihî kalıntılar devletin malı olup halk tarafından müdahale edilemez. Bizde, eski eserlerin tarihe olan yardımı milletler ve kavimlerin medeniyet tarihindeki önemi henüz gereği kadar değerlendirilemediği için bu eserleri rastgele dilediği gibi kullanıyor, şeklini değiştiriyor ve genellikle de yıkıyor. Hele bu yıkımlar, yeraltı eski sarnıçlarda üzülecek bir duruma gelmiştir.

Yedikule Hisarı

İkinci Askeri Kapı (Porte Militaire Deutera.2):

Yedikule Kapısı ile Silivrikapı arasında (Yedikule Kapısı'ndan sonra ilk kapıdır.) ikinci askeri kapı vardır. Buna Belgratkapı diyoruz.

Mösyö Paspatis, bu kapıyı eski Porte Regium Kapısı olarak anlıyor. Belgratkapı [91] yakın zamana kadar örülü kaldığından, insanlar arasında Kapalıkapı diye tanınır.¹⁸⁶ Rum Hastanesi, bu kapının karşısında bulunduğundan H.1293 savaşıdan sonra bu kapı tekrar açılmış, eskiden iç tarafında kurulan Belgrat Mahallesi'ne göre Belgratkapı adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu kapı zamanımızda temelinden [92] tamir görmüştür. Diğer kapılar gibi, bunun da üstü kemerliymiş. Şimdi kemersiz, kasasız üstü açık kapının iki taraf kasalarından yalnız yeraltı kısmıyla zeminden bir arşın kadar parçası kalmış, yerlerinde duruyor. Bu kalan kısmından anlaşıldığı üzere, kapı kasaları yukarıdan aşağıya kadar ince kordon [93] tarzında işlemeliymiş. Doktor Mortdmann, bu kapıyı incelediği zaman kapı kemerliymiş. Hatta diyor ki: “**Anthologi**'ye (Güldeste-i eş'âr) bakılırsa, üzerinde bir kitabe olması gerekiyormuş. Fakat inceledik, kitabeye dair hiçbir iz bulunmadığına kanaat getirdik.”

Belgrat'ın Meryem Ana Kilise'si, bu kapının iç tarafında ve surlardan yüz elli-iki yüz adım kadar uzak mesafededir.

Eski mabetler konusunda görüleceği üzere Kununi Sultan Süleyman zamanında Belgrat'tan kaldırılan Sırp'lar buraya yerleştirilmiş ve bu kilise de o zaman yapılmıştı. Kilisenin bir de ayazması vardır. Belgratkapı'dan içeri doğru, Hacı Hamza Camii'ne giden Ağaçkakan Sokağı üzerinde H. 978 tarihinde inşa edilmiş bir çeşme vardır ki kitabesi şudur:

Hazreti Ağa kâid Mustafa bin Şucâ

Bu mahalde eyledi kevser-i sebîl 978

Kostantin Surlarının dışında yerleşen yardımcı Got askerlerinin ikinci karargâhı bu civarda, Hoca Hamza Camii ile Silivrikapı arasındaydı. Belgratkapı'dan çıkıldığında doğruca Rum Hastahanesi'ne, Veli Efendi Çayırı'na, Çekmece'ye gidilir. Belgratkapı önünde, hendek üzerinde, şimdiye kadar düzgünlüğünü korumuş yontma taştan bir köprü vardır. İnşaat tarzından, kemerlerinden, bunun Osmanlı eseri olduğu anlaşılıyor. Bu kapının önünde de hendeğin derinliği çok az olduğundan, deniz sularının buralara kadar geldiğine dair tarihlerde verilen bilgilerin doğru olduğuna delil oluşturduğu **Feth-i Celil-i Kostantiniye**'de belirtiliyorsa da sur dışındaki hendeklerin bent suları ile doldurulduğu bilinmektedir.

¹⁸⁶ Muhasara esnasında kara tarafındaki kapıların çoğu, (askeri kapılardan başka olan kapılardır) eski kale savunmalarındaki âdete uyarak taşla örülerek geçişler kesilirdi.

İkinci Askeri Kapı: Belgratkapı (Eski Hali)

Belgratkapı'dan, Silivrikapı'ya gelirken kapıdan itibaren üçüncü burç üzerinde kısmen kalmış tuğla harfler ile yazılar bulunduğu gibi, beşinci ile altıncı büyük burc arasında ve hendekten sonra savunma sınırını oluşturan surun alçak burcu cephesinde mermer bir kitabe ve bunun da yukarısında taş madalyon içinde tuğladan haç resmi vardır. Bu kitabede surun bu kısmının yapılış tarihi ve yaptıranın ismi belirtilmiştir.

Feth-i Celi-i Kostantiniye'de belirtildiği üzere, Yedikule Kapısı'ndan Belgratkapı'ya ve oradan Silivrikapı'ya kadar olan kale duvarları, günümüzde bile harap olmaktan korunarak düzgünlüğü ve orijinal sağlamlığı korunmuş ve surların ilk yapıldığı şekil açık bir şekilde belirtilmiştir. Kuşatma sırasında Osmanlı askerlerinin bu taraftan ciddi bir şekilde hücum ve saldırıya girişmemiş ve bununla beraber tahrip etme yönüne gitmemiş oldukları surların bu düzgünlüğünden anlaşıyor. Bu cephe üzerinde de kale duvarı [94] üç kattır. Gayet yüksek olan birinci kat sur (Esotichos), koltuk savunması için dikdörtgen biçiminde yüksek burçları, nisbeten daha alçak bulunan ikinci kat sur Exetichos da aynı şekilde yine uzun kenarlı burçları ve bundan başka diğer ikinci kat surlarda görüldüğü şekilde, bir sıra birçok [95] boşaltma çukurunu içine alır. Hepsinden alçak olan üçüncü kat sur hendek kenarında olup mazgalları ve bütün boyunca koltuk savunmasına mahsus yarım silindir şeklinde küçük burçları içinde bulundurmaktadır.

İkinci Askeri Kapı: Belgratkapı (Şimdiki Hali)

[96] Belgrat kapısının üzerinde tarih kitabesi bulunmadığını söylemiştik. Tarih kitabesi olan kapı, Mevlevihane Kapısı denilen şimdiki Yenikapı'dır.

Silivrikapı (Porte de pygie, Porte de Syliri):

Silivrikapı'nın¹⁸⁷ eski Pigea Kapısı (Ayazma Kapısı, Porta Pegana) olduğu, kapının güneyinde bulunan Anthemius Burcu'nun doğu cephesindeki kitabe¹⁸⁸ ile sabittir. Bu kitabe şu şekilde okunmalıdır:

“Cenabıhak tarafından korunan, hayat bahşedici ayazmanın (Balıklı) bu kapısı, çok dindar imparatorlar olan Ioannes ile Mari Paleologos devletinin sadık ve dürüst bir kölesi olan Emanuel Bryennius Leontari'nin masrafı ve mevcut gayretiyle 69-46 yılları arasında tamir edilip yenilendi.”

Büyük bir ihtimale göre bu Emanuel Bryennius Leontari, İstanbul'un Osmanlılar tarafından kuşatılması sırasında Charisius Kapısı' nı savunan kişi olacak.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Piyi= Pikâr= Piye= Pikâre mensup ve ait, Pagea=Pigaea.

¹⁸⁸ Kapının iç tarafındaki Hadimi İbrahim Paşa Camii'ne karşı olan burcun cephesindeki mermer kitabelerdir.

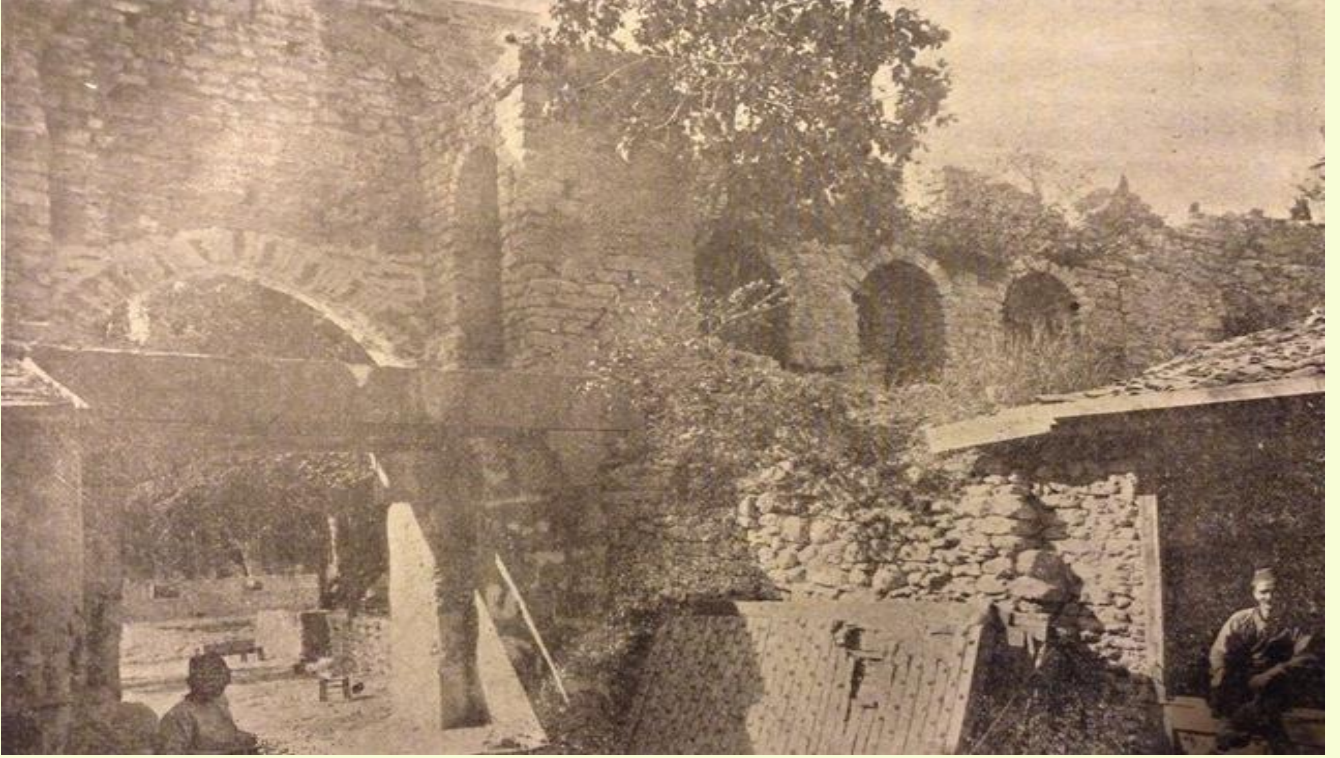
¹⁸⁹ Manuel Bryennius Leontari, Corci Dolfen, **Leontario Biriyyun**: c. 2 s. 441, yıl 1400.

Gyrus Kostantin'in ikinci suru, son defa olarak Ioannes Paleologos tarafından tamir edilip yenilenmişti.¹⁹⁰ Aynı sur üzerinde, bu kapı ile Yedikule Kapısı arasında diğer üç kitabeye daha rastlanılıyor ki, bu aynı tamir ve yenilenmeden söz edilirken şu tarihler vardır: Nisan 1439, Haziran 1440 Yedikule Kapısı yakınlarında (kapıdan itibaren ikinci burcun cephesindedir) 1444 tarihi kazınarak yazılmıştır. Beşinci Askeri Kapı'nın karşısında iken sonradan yıkılan kule üzerinde bu kitabeye benzer diğer bir kitabede 1431 tarihi görülüyor. Yeni Mevlanakapı'dan itibaren dokuzuncu ile onuncu kule arasındaki kitabede, Ekim 1437 ve onuncu ile on birinci arasındaki burcun üzerinde Ocak 1438 [97] ve Silivrikapısı yanında da, Haziran 1438 tarihleri okunuyor. Demek oluyor ki, o vakit İstanbul Valisi ve belediye başkanı bulunan Gyrus Kostantin tarafından yaptırılmış olan bu suru, Paleologoslar tam on üç yılda, yani 1331'den 1444 yılına kadar olan süre içinde tamamlayabilmişlerdir.

Silivrikapı Dış Taraf

¹⁹⁰ Bu kapının sağında ve ikinci savunma hattındaki sur üzerinde kare bir çerçeve içindeki kitabenin sıva üzerine yazıldığı bozulan kısımdan anlaşıyor. Bu burcun üzerinde de yuvarlak mazgallar vardır.

Silivrikapı (İç Taraf)

Melling'e göre Yedikule Kalası'nın Planı

Planın Tarifi

1. Kadim Küçük Yıldızlı kapı. Şimdi kapalıdır.
- 2.Halkın geçmesine ait Yedi Kule kapısı.
- 3.Kale içine girilecek kapı.
- 4.İki katlı burç.
5. Kısmen harap halde bulunan burç.
6. İki katlı burç.
7. Bir katlı burç.
8. Mescid-i şerif.
9. Mezar (Tabanı yassı Mehmet Paşa'nın olması muhtemeldir).
- 10.Kale muhafızlarının evleri.
- 11.Harap halde bulunan burç.
- 12.Deli Hüseyin Paşa'nın mezarı (Planda Köprülü'nün mezarı diye kayıtlı ise dedoğru değildir.
13. Silah deposu ve Karakolluk.
14. İkinci Hisar.
15. Yedi Kule kapısının yanındaki gümrük Kulubesi.
- 16.Kale içerisine girilecek yerde, kâhya (ağa) nın Odası.
17. Eski harabeler.
18. Burç içerisindeki kan kuyusu.
19. Kale ağasının evi.
20. Karakolhane.

[98] Silivrikapı Ioannes ve Mari Paleologos zamanlarında Bryennius tarafından yenilenmiştir (1433). Silivrikapı Osmanlı zamanında tamir görmüş olduğundan ilk şeklini bir dereceye kadar kaybetmiştir. Kapının üzerine taştan büyük sivri bir kemer inşa edilmiş ve üst söve (kasa) ile kemerin arası boş bırakılmıştır. Bu boş bırakılan yer, bir elips şeklindedir. Kapının bu kısmı diğer kapılar gibi vaktiyle örülmüştür.

Şimdi bir elips şeklinde olan kısmın yukarısında vaktiyle bir cumba bulunduğu halen mevcut desteklerinden anlaşılıyor. Kemer hizasından bakılırsa, içeri tarafındaki Hadım İbrahim Paşa Camii ve kabristanı görülür. Bu şekilden dolayı, Silivrikapı diğer kapılardan farklıdır. Vaktiyle iki tarafında mermer kapı kasaları bulunduğu eski bir resminde fark ediliyor. Bugün kapının açık kemeri üstünde girift celi hatt ile şu tarihi kıta yazılıdır:

“Zıll-ı Hak Bâyezid-i şems-i mülk

Ki Hümâyün-ı fer-ü kamer- tal’a

Der zamâniş fütad zelzele-i

Kal’a ra kal’a kerd ba sel’a¹⁹¹

Der harâbu müremmeteş tâarih

“Harâb bünyan” “müremmetü’l-kal’a” 915, 916

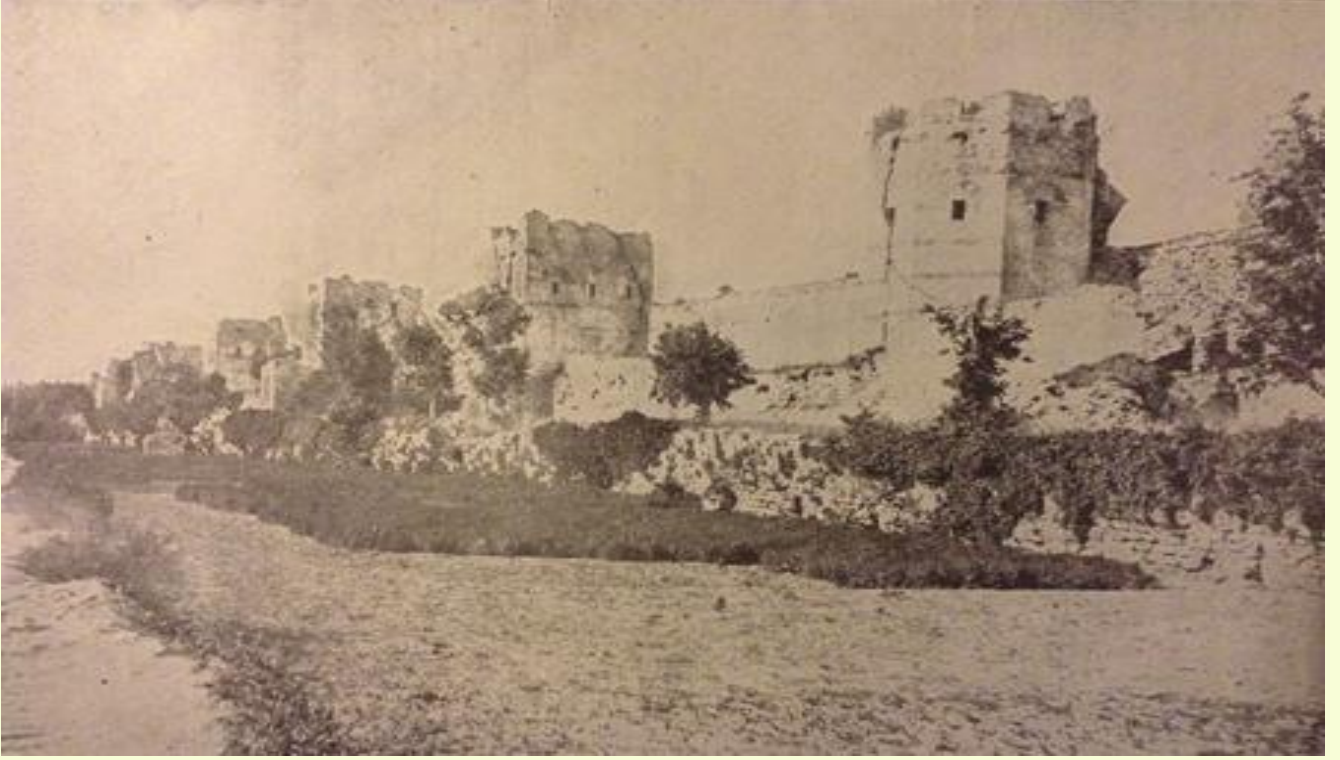
Son mısra iki tarihî olayı hatırlatıyor. Biri depremin meydana geldiği H. 915 yılı¹⁹², diğeri de kale- nin, surlarının onarıldığı ve sağlamlaştırıldığı H. 916 tarihidir. Kapının önünde yontma taşlarla ya- pılmış üç gözlü sağlam bir köprü vardır. Bunu da Osmanlılar yapmışlardır.

Silivrikapı’dan dışarı çıkarken sağdaki burcu, Basile Porphirogenete ile kardeşi Kostantin yaptır- mışlardı [975–1025]. Kendi isimlerini taşıyan bu burç şu anda kısmen haraptır. Soldaki burç ise, Ema- nuel Bryennius burcu diye bilinir. Bunun üstü harap olduğundan sonradan ahşap bir çatı yapmışlar. Bu burcu iki kapı arasına bakan cephesinde, bir mihrap şeklindeki oyuk içerisinde bir haç ve yukarı tarafında mermer bir kitabe halen duruyor. Bu burçlara bağlı ve bitişik olan surlar, İkinci Theodo- sius’un kara surları yahut Anthemius Burç ve Surları’dır. Bu sur üzerinde doksan beş tane büyük kule vardır.

Eski Ste. Anne (Egl. Ste Anne) Kilisesi’nin yerinde inşa edilmiş olan adigeçen Hadım İbrahim Pa- şa Camii’nin karşısında olan kapının sol taraf duvarı üzerinde iki zincir ile ve demir sapından da asılmış büyük bir gürz (topuz) beni hayrette bıraktı. Bu gürz, harp meydanında [100] kahramanlık ve yiğitliğini ispat eden bir yeniçeri askerinin din ve devlet düşmanına karşı salladığı bir savaş aracıdır.

¹⁹¹ 1915 yılında İstanbul’da çok korkunç bir deprem meydana gelmiş. 109 cami ile 1068 ev ve surun deniz ta- rafındaki kısımlarından birçoğu yıkılmış olduğu gibi Fatih Camii gibi en mühim ve sağlam binalar bile hasar görmüştür. Padişah bu felaketten endişeye düşerek Edirne’ye gitmeye mecbur olmuş ise de o sırada orada da depremler başladığından İstanbul’a geri dönmüştür.

¹⁹² 1915 İnhidâb-ı Gâlib-i Sur-ı Kostantiniye ez zelzele-i Azime, **Takvimü’t-Tevârih**.

[99] Teodosius Surları (Yedi Kule'den Silivri Kapısına Doğru Görünüş)

Burca yerleştirilmiş, zemini yeşile boyanmış mermer bir kitabede bu gürzün, İdris isminde bir kahraman askere ait olduğu yazılıdır. Kitabeye şöyledir:

“Eski Saray baltacılarından Rizeli Pehlivan İdris'in gürzüne nazar edip fatiha-yı şerif okuyan iman ile gide.” (H. 1090)

Bu çevrenin ne yaman kahramanlık menkıbelerine sahne olduğunu söylemeye gerek yoktur. Yer yer rastlanan eser kalıntıları bu menkıbelerin apaçık birer kanıtıdır.

Silivrikapı'nın dışında sağında ve solunda iki mezar görürüz. Sağında, türbe içinde Elekli Baba diye bilinen gazilerden Muslihittin¹⁹³ isminde bir zattır. Bu türbenin karşı tarafında yani kapının solun-

¹⁹³ Eski vakfiye kayıtlarında “Alemdar Eba Eyyûb el-Ensari Muslihittin Efendi” diye yazılı olduğunu araştırmalarımda gördüm. Muallim Emin Bey'in hatıra defterinde şu bilgiler vardır: Osmanlıların İstanbul'un fethinden itibaren zaman zaman bırakıp yer yer uyguladıkları birtakım özel merasimler vardır ki, milletimizin seçkin ve temiz ahlakına ve dindarlığına birer örnektir. Ölümünden uyanmayı gerektirecek eserlere riayet, çocuklarının ve atalarının sessiz mezarlarına hürmet etmek değerli Osmanlı milletinin asil yartılışında mevcut övülecek bir durumdur. O ne kerim! O ne dindarca! O ne yüce güzel âdettir ki, bayram namazını kılmak için Silivrikapı civarında Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Hadım İbrahim Paşa merhumun yaptırdığı camiye gelen Müslüman cemaat namazı kıldıktan sonra kale kapısının dışarısına çıkarlar. Velilerden Elekli Dede Türbesi önünde sıralanarak saygı gösterirler. Cemaat içinde Kur'an'ı hatmetmiş olanlar var ise birer birer hatim surelerini okurlar, Kur'an'ın okunuşunun çekici etkisiyle yürekler uyanış nurlarıyla dopdolu olurlar. Gözler ebediliği aramaktan gözyaşıyla dolar. Silivrikapı mezarlığında toprak altında yatan Müslüman ölülerinin kutsal ruhları okunan Kur'an'ın etkisiyle oraya toplanmış zannolunur. Hatimlerden sonra güzel bir dua yapılır. Cemaat koltuklarında Kur'anı Kerim oldukları halde kimi babasının kimi annesinin kimi çocuk ve yakınlarının kabirlerine giderler. Kur'an okurlar. Onlarla bu suretle bayramlaştıktan sonra evlerine dönerler. Bu güzel âdet bugüne kadar yürürlüktedir.”

Bu gibi güzel duygulu düşünceleri ve milli duyguları bir noktada birleştirme hususunda çok büyük etkisi vardır. Fakat üzümlere söyleyelim ki bizden öncekilerin hayat ve sosyal kurumlarına, ahlak ve âdetlerine kısaca-

da ve set üzerinde bulunan mezar da Seyyit Muhammed Bağdadî isminde, garip bir âşık olduğu çok eski mezar taşının kitabesinden açıkca anlaşılmaktadır. Baş tarafındaki serpuşu da tuhaf bir şekilde ve çok eskidir. Kitabesi şöyledir: “Sultan Dördüncü Murad zamanında Bağdat fethedildiği anda Silivrikapı üstünde [101] otururken kendisini aşağıya atıp Bağdat fetholdü diye haber veren ve keramet gösteren Merhum Seyit Muhammed Bağdadî ruhuna fatiha H. 1035.¹⁹⁴ Demek ki üç yüz yıllık bir tarihi olayın hatırası ile karşı karşıya bulunmaktayız.¹⁹⁵

sı bütün anlamıyla geçmişimize dair çok az belgelere sahibiz. Bunu, bu hususta batının kütüphaneler dolusu kitaplarına göre bildiriyorum.

¹⁹⁴ Bağdat’ın fethi tarihi “Bağdat alındı bin kırk sekizde” mısrasıyla “gazâm” kelimesi anlamına göre 1048 olmakla taşındaki tarih yanlıştır. 1045 dahi olsa yine arada üç sene bir fark görülmekte bulunduğundan tarihinin 1053 olması hatıra gelir.

¹⁹⁵ Silivrikapı’nın tam karşısında, köşede set üzerinde sağdan sola doğru sırasıyla evvela:

Yanya Sancağı Mutasarrıfı meşhur Tepedelenli Ali Paşa (H-1237),

Yanında, oğlu Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Veli Paşa (H-1237),

Yanında, Ali Paşa’nın oğlu Avlonya Sancağı Mutasarrıfı mir-i mirandan Muhtar Paşa (H-1237),

Yanında, Ali Paşa’nın oğlu İnebahtı Sancağı mir-i mirandan Salih Paşa (H-1237),

Bunun da yanında Veli Paşa’nın oğlu Devline Sancağı Mutasarrıfı mir-i mirandan Mehmet Paşaların (H-1237) kesilmiş başlarının bulunduğu kabirler, kabirlerin başlarındaki kallavî ve kâtibi kavuklarıyla ibretli bakışlara üzüntülü bir manzara sunmaktadır.

Bu taşların karşısında durup kitabelerini yazdığım zaman, Mora olayının bütün üzüntülü safhaları gözümün önüne geliverdi.

Tepedelenliler’in kesik başlarının defnedildiği köşenin yanındaki yoldan doğruca Seyit Nizam Hazretleri’nin tekke ve mezarına gidilir. Seyit Nizam, Seyit Şehadettin Ahmet Bağdadî’nin oğludur. Soy zinciri İmam Zeynel Abidin’e dayanır. Buhara’dan İstanbul’a gelmiştir. Silivrikapı dışında yaptırdığı zaviyede şeyh oldu. 975’te orada vefat ederek tekkesine defnedildi. Keramet gösterdiği zannedilen değerli kişiydi.

1300 tarihinde, işte bu zaviye Âdile Sultan merhume tarafından çatısı askıya alınarak yenilenmiştir. Hatta tamamlandıktan sonra açılış töreninde adigeçen kadın bizzat hazır bulunmuştur. Yüksek ahlak sahibi kadın tarafından yenilenen mahfilde, adigeçen kadına son derece saygılarından dolayı devamlı kullandıkları tepesi süslü, gümüş çubuğu mahfil merdiveninin sahanlığında oturarak içmişler sonra mukabele dinlemişlerdir. Oğlu, Seyit Seyfullah Efendi Hazretleri de değerli bir şeyhdi (vefatı: 1010), Seyfî ve Nizamoğlu mahlaslarıyla tasavvufî şiirleri vardır. Hekimoğlu Ali Paşa –Silivrikapı Caddesi üzerinde Emirler Tekkesi mezarlığında, bir set üzerinde gömülü olup yanında, Birinci Mahmud’un annesi adına büyük bir çeşme vardır. Kitabeler, ait oldukları zamanın edebiyat örneği olduğu gibi, eserler ve abidelerin yerleri eski mahallelerin vaziyetleri açısından önemli olduğundan kitabesini yazıyorum:

Hidiv-i muhterem sultân-ı âlem dâver-i Ekrem
Hüdâvend-i muazzam Mahmud-ı Felek- unvân

Hemîşe mâder-i ismet madârı sa’y edüp hayra
Cihânı Sû-be-sû âb zülâle eyledi reyyân

Bu âbı menba’ından şehre icrâ eyleyüp kıldı
Susuz çok çeşmesârı hisse-yab-ı zenzem ihsân

Emirler Tekke’si kurbunda bu nev-çeşme-i pâki
Yapıp âl-i Resûl’ün eyledi ervâhını şâdân

Edip dâim muvaffak mâderin âsâr-ı hayrâta
Şeyhinşâh-ı cihânın sâyesin memdûd ede Yezdân

Zebân-ı lûleden gûş eyledim târihini Ruhi
Suvardı âlemi kandırdı suyu Vâlîde Sultân 1148

[102] Üçüncü Askeri Kapı (P. MilitaireTrite 3):

Belgratkapı'nın kuzey yönündeki Silivri kapı'dan sonra, bölgeler konusunda dipnotta açıklandığı gibi bir askeri kapıya rastlarız. Bu kapı merak edenler için incelemeye değer. [103]

Surların bu kısmı depremden fazla harap olduğundan kapı da yıkılmıştır. Yalnız yıkıntı arasında, kalın yontma taşlarla örülmüş yan kapı kasalarının aşağı kısmı kalmıştır. Bu kapının şehir tarafındaki cephesinde, kısmen harap bir merdiven vardır. Bu merdiven vasıtasıyla vaktiyle surun üzerine çıkılırdı.

Çeşmenin iki cephesindeki kurnalı küçük çeşmelerden sağındakinin ayna taşında: "Hak yoluna bu çeme-i pâkizeyi yaptı", soldakinin kitabesinde: "Gel Vâlîde Sultân'a dua eyle de iç âb-ı sâfî içelim bismillah" yazılıdır. Civar mahalleliler tarafından bu çeşme evliya çeşmesi diye bilinir.

Seyit Nizam Tekkesi yolunda ve namazgâh yakınındaki kabristanda, başlarında Harbecilerle (ceza evi askeri) Keçelilerin (yeniçerilerin) giydikleri başlıklara benzer başlıklar bulunan ufak üç kabir taşı gördüm ki bu çeşit taşlardan şehrimiz kabristanlarında ancak birkaç tanesine rastlayabildim. Fatih'le beraber gelen gaziler ve mücahitlerin vaktiyle gömülüp geçen sene Çanakkale savunmasında parçalanarak İstanbul'da Allah'ın rahmetine kavuşan şehitlerin gömülmesi için kaldırılarak yeniden düzenlenen eski ve tarihi kabristanda bir iki tanesini gördüm. Üsküdar'da Ayazma Camii kabristanında, Saray-ı Hümayun hizmetlilerinden ve Silahtarlarından bir iki zatın mezar taşları da aynı şekildedir. Fakat Silivrikapı hizasında gördüğüm daha önce söylenmiş olan o üç taş hepsinden sanatlı ve cidden dikkat çekicidir. Askeri Müze'de bu başlıklardan vardır. Birinin üzerinde şu: "Nev-civan giden altmış dört cemaatin merhum Melek Mustafa ruhuna diye El- fatiha (1194)." Diğerinin üzerinde: "Gençliğine doymayan yirmi yedi seymenlerin (Sekban) merhum İbrahim ruhuna fatiha (1162)." Üçüncü kitabesinde: "Yirmi yedi sekbanlarından İbrahim Beşe ruhuna 1174." yazılıdır. Bu taşın çok yakınında, silindirik bir taşmezar üstünde de: "Kad intekale'l-merhum Mehmet Bey bin Abdullah mirliva-i içel, altmış üç yaşında nakletti min şühür-i recebi'l -müreccep (974)."

Silivrikapı dışında köşede, Şah ve Geda Mescidini yaptıran Mehmet Şah gömülü olduğunu ve mezar taşında Mustafa Çelebi'nin bir tarihi yazılı bulunduğunu **Hadikatü'l- Cevami'** de okudum. Kabrini bir hayli aradığım halde, bulamadım.

Tarih şu imiş: "Şâh Bey eyledi ukbaya sefer vah medet."

Bu Şâh ve Gedâ ismiyle şöret bulan Taşlıcalı Yahya Bey'dir. Önceleri yeniçeri kâtibi olan Şahabettin Bey'in sayesinde öğrenimini tamamlayıp Süleyman devrinde değerli şahıslar ve şairlerle dostluk ve ilişki kurarak şöret olmuş. Zamanın şairlerinden Şair Hayali Bey ile şiir atışmaları olarak Rüstem Paşa'ya Doğu Seferi sırasında bir kaside düzenledi ve sundu. Sefer dönüşünde kaplıca ve Orhan Gazi ve Bolayır mütevellilikleri verilip sonra Sultan Bayezid Vakfı'na müteveli oldu. Bu görevden alındıktan sonra yirmi bin akça Timesvar kaleminden bir zaamet hediye edilmişti.

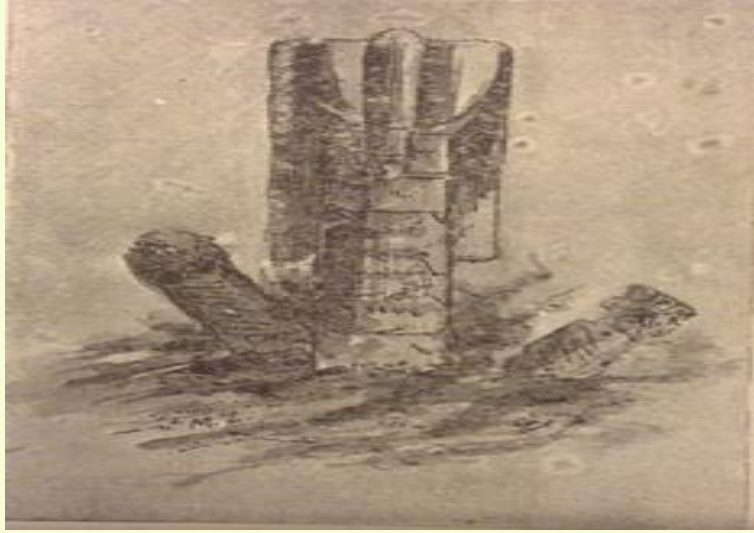
Kasidesinin matlaı şudur:

"Çekelim gün gibi ak sancak ile şarka çeri,

Karalım kara yere kahredelim sürh-i seri."

Hadikatü'l- Cevami'de görülen açıklamaya göre adı geçenin, hünkâr kapıcılarından Şah ismiyle tanınan biri adına yazdığı Şah u Geda isimli şiiri herkes tarafından beğenilir.

Gencîne-i Râz isimli manzum bir risalesi ve **Mahzenü'l- Esrâr** bahrinde **Gülşen-i Envâr**'ı ve manzum **Yusuf'u Züleyha'sı** ve **Usulnâme'si** ve Şah Tahmasb'ın kardeşi olup Süleyman Han'ın huzuruna giren Elkas Mirza'nın İstanbul'a geldiğinde söylediği kaside ile diğer şiirleri mevcut ve bilenlerin hafızasına yazılmıştır. Bilinir ki, Elkas Mirza'nın İstanbul'a gelmesi üzerine Şah'ın bunu kendisine teslim için Sultan Süleyman Han'a sitemli isteklerde bulunması 955 yılı İran Seferi'nin yapılmasını çabuklaştırmıştır. Elkas Mirza'nın İstanbul'a girmesi sırasında, Osmanlı tantının ve depdebesinin mükemmeliği gösterilmesi için, büyük bir geçit töreni yapılmıştır. Bu tören o derece parlakmış ki bütün tarihçilerin söz birliğine göre Mirza, bu törende bulunan Topçu Başı, Cebeci Başı gibi emirleri bile başlangıçta padişah zannederek saygı gösterisinde bulunmuş, sonunda altınlara boğulmuş emrinde bulunanlarla asıl padişahı görünce şaşırıp kalmış imiş.

Silivri Kapısı Dışındaki Kabristandaki Sekbanlardan İbrahim Beşe'in Mezar Taşı

İkinci askerî kapı olan Belgaratkapı'nın köşesinden itibaren, bu üçüncü askeri kapıya kadar surlar düzgün bir hat üzere devam ederken buradan içeri kıvrılarak Bizanslıların Sigma ([]) harfinin şeklini alır.¹⁹⁶ Surların ve hendeğin bu mevkide, özel bir şekil alarak önünde geniş bir meydan bırakılması dikkat çekici olarak bu inşaat tarzına sebep olan izah ve açıklanması için boşuna zihin sarfedilmiştir. [104]

Doktor Dethier diyor ki: "Arazinin böyle yapay bir kavis çizmeye ihtiyacı yoktur. Tarihte de buna dair bir kayda rastlanılmadığından, bu ancak orada mancınık gibi bazı fevkalade aletler ve harp gereçleri bulundurulmuş olması düşünülebilir."¹⁹⁷ Bununla beraber surların bu şeklini, kale ve siperlerin yapılış kurallarında aramaktansa bugün tamamıyla mahvolmuş bu üçüncü askeri kapının Balıklı Sarayı ile Kilisesi'nin tam karşısında bulunmuş olmasında aramalıdır. Diğer kapılar, halkın gelip geçtiği büyük kapıların aralarında bulunduğu halde bu üçüncü askeri kapı halkın gelip geçmesine mahsus Silivrikapı'ya çok yakındır. Bundan dolayı Büyük Kapı'nın imparatorların depdebe ve gösterişle Balıklı Kilisesi'ne gittikleri zaman geçmelerine ayrılmış resmi bir kapı olması ihtimali vardır. Halkın geçtikleri kapıya bu derece yakın bulunması da bu sebepten dolayı olsa gerek. Sigma içerisinde büyük burcun iç cephesinde büyük kemerli bir kapı hala muntazam bir şekil ve görünümde duruyor. Bu kapı tuğla çifte kemerli olup harap olan Askeri Kapı'ya çok yakındır.-

Yedikule'nin deniz tarafında bulunan birinci burçtan Silivrikapı'nın yanındaki belirtilen Askeri Kapı'ya kadar olan küçük kuleleri Jean VIII Paleologue 1433-144 yılları arasında yaptırmıştır. Bu sur ile küçük kule ve burçları, Latinlerin istilas esnasında Kostantin yaptırmıştı. Bu kuleler, hendeğin üst tarafındaki mazgallı alçak surun yani Gyrus Kostantin Surunun burçlarıdır. Hendeğe hâkim olan Gyrus Kostantin suruyla gerideki büyük ve yüksek sur Antimos burç ve suru arasında bir alan var-

¹⁹⁶ Sigma'nın karşısında, aşağıda görüleceği üzere, inşa tarzına göre Kara Bali Türbesi'nin aynısı olan başka bir türbe vardır ki mezar taşında [Hadimü'l-fukara Eş- Şeyh Abdülaziz Halveti -1109] yazılıdır.

Bu zatın türbesi karşısında, yolun sağında, hendek tarafında dikdörtgen şeklinde, kalın köfeki taştan bir mezar daha vardır. Taşın ortası oyuktur, içerisine bir mermer levha geçirilmiştir.

Bu mermer üzerinde [İntakale el- merhum el-mağfur İlyas Ağa kulu] yazılmıştır 1013.

¹⁹⁷ Bölgeler konusunda buna dair biraz daha bilgiler verilmiştir.

dır. Gyrus Kostantin surunun üzerinde 88 kule vardı. Gyrus Kostantin Suruyla hendek iç duvarı arasına Proteichisma derler. Bu civardaki surlar çok fazla haraptır. Hazreti Fatih'in dehşetli toplarıyla surlarda açtığı deliklerden biri de buradadır.

Eski tarihî hatıralar bizce çok kutsaldır. Her avuç toprağında atalarımızın kahramanlık destanları meydana gelen bu yerleri ziyaret ederken, düşüncemizde hep bu kahramanlıkları anmak endişesi olmalıdır. Bu yerleri, bu medeniyet eserlerinin kalıntılarını bu açıdan bakıp incelemeliyiz! Şunu da bir an hatırdan çıkarmamalıdır ki bu topraklarda her şey bizim tarihimizdir. Her taş parçası bizim kahramanlık devirlerimizin maddi birer abidesidir, ebedi canlı birer heykeldir. Tarihin, medeniyetin, güzelliklerin, milleti başka başka memleketi yoktur.

Bu seçkin hatıraları anarak surları dolaşırken, Sigma'dan Mevlevihane Kapı'ya gelirken yolun sol tarafındaki kabristan ortasında küçük bir türbe daha dikkatimi çektiğinden yakından incelemeyi gerekli gördüm.

[105] Bu türbe, etrafı mermer sütunlu, kafes demir kubbelidir. Surlara bakan cephesi yukarısında mermer bir levha üzerinde:

“Türbe-i Hazret-i Bâli-i şehit

Eser-i hayır-i Mehmet Ali Paşa-yı vâhîd (1281)”

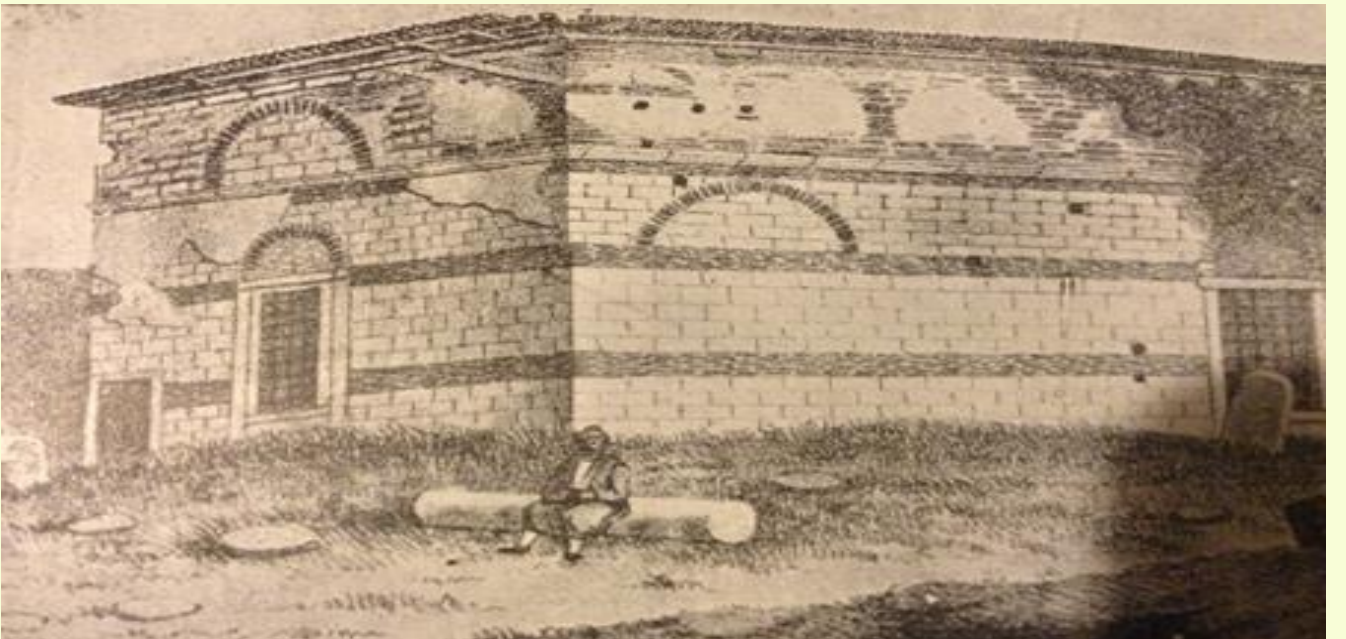
Cümlesi yazılıdır. Üzerindeki tarihten anlaşıldığına göre türbeyi yaptıran, namuslu kadınların övgü kaynağı, Merhume Âdile Sultan Hazretleri'nin değerli eşi Memet Ali Paşadır. Civarındaki Şeyh Abdülgazi Halvetî'nin Türbesi'ni yaptıran da bu zattır. Bu da o vakit şeyh ve mürşid-i kâmil bulunan Yenikapı Mevlevihanesi postnişin mesnevihan Osman Selahattin Dede Efendi'nin hatırlatması ve işareti üzerine olmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın civarda bulunan Mevlevihanede bazı hayırlı eserleri vardır.

Bu zatın yalnız bir baş taşı vardır. Bu da Bursa'da, Konya'da, Amasya'daki eski taşlar gibi zemine bağlı olan kısmı bir uzun dikdörtgen ve onun üstünde bir parçası kesik koniden ibaret olup üstünde ve başlığına dayanak oluşturan kısım da bir silindir parçasıdır. Başlık genellikle eski başlıklar gibi dilimli bir külâh olup sarığı da örf (burma tülbentli kavuk) denilen sarığın diğer bir şeklidir.

Sigmanın Karşısında, Merhum Kara Bali'nin Türbesindeki Kabir Taşı

[106] Baş taşının göğsüne gelen yüzünde: El masumü'-l mağfur; baş taşının sağ yüzünde, "Kad intikale's-saîd"; baş taşının arka yüzünde, "min dârü'l-fena eş-şehîd"; baş taşının sol tarafında da, "ila dârü'l-bekâ Kura Bâli balî" yazılı olup hepsi birleştirildiğinde: "Kad intekale min dârü'l-fena ila dârü'l-bekâ eş-şehit es-saîd el-masum el-mağfur Kara Balî." cümlesi oluşturuyor. Ancak merhumun ismi Kurbalî yani (k) harfi ötreli (ku) olarak işaret edilmiştir.

Manastır Mescidi (Kara Bali Mescidi)

Bu zatın hangi asrın devlet adamlarından olduğuna ve hangi tarihte vefat ettiğine dair ne mezar taşında ve ne de türbesinde bir kayıt ve işaret vardır. Fakat bazı benzer örneklerle karşılaştırılarak bu mezar sahibinin sekiz yüzle dokuz yüz tarihleri arasında yaşayan kişilerden olduğuna karar vermek istemiştım. Sonra Topkapı'nın iç tarafında eski bir manastır olan “**Manastır Mescidi**” ni ararken, tramvay hattı üzerinde Pazar Tekkesi'yle Şehremini mevki arasında, Taş Mektep yanında Kura Bali, diğer bir adı Mustafa Çavuş yahut Kilise Camii adıyla bilinen ve meşhur eski bir mabet bulunduğunu mahallenin imam ve yaşlılarından araştırdım. Araştırmam neticesinde eski binayı da buldum. “**Kurabali yahut Mustafa [107] Çavuş**” yazısı dikkatimi çekince durumu derinleştirmeye mecbur oldum. Bu mabet, eski M. St Menodora Manastırı'dır ki vakfedeni, Fatih Sultan Mehmed'in hizmetçilerinden Mustafa Çavuş'tur. Maaşları Fatih'in vakıflarından verilir. Tesadüfen kabrini bulduğum “Kara Bali şehid”, işte bu Mustafa Çavuş'tur.¹⁹⁸ Binaenaleyh, otadan kalkmış bir devletin medeniyet eserlerinin kalıntılarını ararken, geçmiş devirlerdeki kahramanlık ve yiğitliğimizin usta savaşçılarından birinin daha varlığından haberdar oldum ki bu şekilde o günkü dolaşmamızla tarihimize de bir hizmette daha bulunmuş oldum.

Manastır Mescidi'nin Şimdiki Durumu:

Burası bugün bir vakıflar mescididir. Dışta çatı altına yakın yerde çepeçevre Bizans işi mermer silme vardı. Bizans kiliselerinde olduğu gibi, mihrabı çıkıntılıdır. Ortadaki mihrabın iki tarafında da küçük mirablı oyuklar mevcuttur.

Yan taraflarında eskiden mevcut olan kemerli pencereleri kısmen duruyor. Bazısı sonradan örülmüş. Binanın üstü vaktiyle kubbeliymiş, şimdi ahşap tavanlıdır. Minaresi yoktur.

Kapıdan içeri girilince, başlıklarında vaktiyle kabartma olarak haç resimleri kazınmış iki mermer sütuna rastlarız. Bu başlıkların mihraba dönük çephelelerinde yaprak dalları kabartma olarak kazınmış ve işlenmiştir. Kapısının sağ yönünde çan kulesinin deliği halen görülüyor. Mermer sütunların üzerlerini, sonradan siyaha boyamışlar ve haçları kazımışlar.

Kapı ile sütunların dayandığı yerin üzeri (Bizdeki son cemaat mahalli gibi) kubbelidir.

Hadikatü'l- Cevami' de burası Manastır Mescidi diye geçmektedir. Sigma'nın iç tarafındaki deriş binaları arasında Balı Dergâhı da geçmiş devirlerin övgülerini hatırlatan abidelerdendir.

Bu tekkeyi, Fatih Sultan Mehmet Han'nın Topçu Başısı Balı Süleyman Ağa yaptırmıştır. Zamanla tekke harap olduğundan sırasıyla 1279'da, 1309'da ve en son 1312 senesinde mükemmel olarak tamir edilmiş ve yenilenmiştir. 1313 yılının Zilkade'sinin On Üç'ünde Peresto Kadın Efendi, adı geçen Balı Süleyman Ağa'nın temiz ruhunu memnun etmek için tekkenin karşısına çeşme yaptırmıştır. Dergâhın müstemilatından bulunan türbenin saçağı altındaki celi hatları, ustaların övdüğü Şefik Bey'in öğrencilerinden Faik isminde sanatkâr bir usta yazmıştır.

¹⁹⁸ Bu tarihî mabet, Topkapı'ya giderken Tramvay hattının solundadır. Hattın sağ tarafı ise, Kürkcübaşı Süleyman Ağa Mahallesi'dir. **Hadikatü'l- Cevami**, Bu mabetten söz ederken: “Der Kürkcü Başı Süleyman Ağa “Belirsiz tarifiyle yetiniyor. Bu mescidin yakınında Çivizade'nin cami arsası vardır. Camiinin yalnız minaresi kalmıştır.

Mevlevihane Kapısı (Eski Regium Kapısı):

[108] Halkın gelip geçmesine mahsus üçüncü kapı (mülki kapı=Porte civile) Mevlevihane Kapısı'dır. Bu kapı şehrin başlıca kapılarından ve surların ortasında yapılmıştır.¹⁹⁹

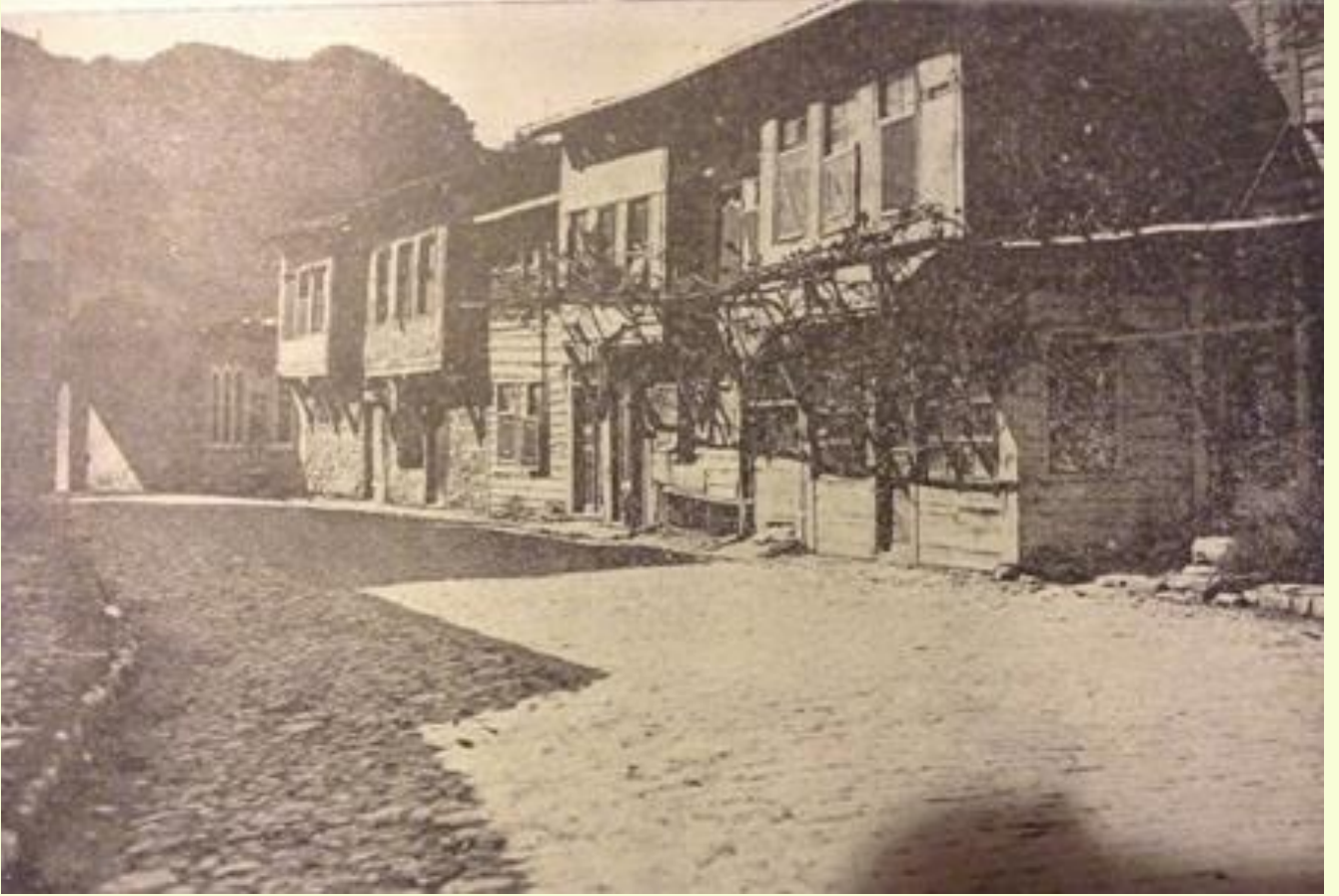
Bugün yukarıdaki yatay ve dikey mermer kapı kasası üzerinde kazınmış Latince kitabelerden dolayı, bu kapı diğerlerinden farklıdır. Bu yatay kitabenin üzerinde yarım daire içerisinde diğer bir kitabe varsa da ortasında, ayrıca bir kare oluşturan kısım düşmüş olduğundan kitabenin bu orta kısmı tamam değildir. İhtimal ki bu kısımda da bir kitabe vardı. Bu kitabeden en önemlisi Gyrus Kostantin Surunun kapısı üzerindeki kitabedir.

Vaktiyle, milli abideler ve kuruluşlar ile kapılar üzerindeki kitabeleri içeren (Antolojiya= **Güldeste-i Asar'da**) **Antoloji'**de İstin Pilin Regiu diye belirtilmesi, bunun eski Regium kapısı olduğunu doğruluyor.²⁰⁰

Kapının dikkat çeken bir özelliği daha vardır ki o da dış tarafındaki kapının kırmızı renkli yedi adet yuvarlak mermer sütunlardan oluşmuş çerçevesi (kasaları) bulunmasıdır. İç taraf surundaki [109] kapının kasaları yuvarlak olmayıp düzdür ve kırmızı boyalıdır. Bu kapının kemerinin dayandığı kule duvarında (çeşme tarafında) vaktiyle kitabeler kazınmış olduğu, bugün fark edilen oyma ve silintilerden anlaşılıyor. Bu kitabeler veyahut izler yeniçeri ortalarına ait bulunduğu güçlkle fark edilen bazı eserlerinden bellidir.

¹⁹⁹ Mevlevihane Kapısı'ndan Topkapı'ya gelirken, kapının yanındaki burçtan itibaren, dördüncü burç (İsa Kulesi'dir.)

²⁰⁰ H. 266 ve M. 888 yılında ve Kayser Altıncı Leon'un yönetimi zamanında Arap donanması, Bizanslıların donanmasını Regium'da harap etmişti.

Mevlevihane Kapısı'nın İç Tarafı

Sütunların ikisi kapının üstünde ve ikişerden dördü sağında ve solunda bir tanesi eşik durumunda yerdedir. Geçen sene bu yola parke taşı döşenirken bu eşik kaldırım altında kalmıştır. Şimdi görünmez.

Doktor Mortdmann, bu kapıyı incelerken bu eşik meydanda imiş. Bunun için sütunların yedi adet [110] olduğunu eserinde yazıyor. Bugün meydanda yalnız altısı görünüyor. Bu durumu karanlıkta bırakmamak için bu açıklamayı vermeye mecbur oldum.

Mevlevihane Kapısı'na Kırmızılar Kapısı²⁰¹ da derlerdi ki eski bir rivayete göre, kırmızı faksiyonlar diğer faksiyonlarla birlikte Theodosius'un ikinci surunu yapmışlardı.

Porta Roussiou terimini bizlere kadar devam ve aktaran Theophane'dir. Bir aralık kırmızı faksiyon terimi diğer faksiyonların isimleriyle beraber unutulmuş 'Porta Roussii, Rigio' terimi de 'Porto Roussiou' şekline çevrilmiştir.

²⁰¹ Doktor Dethier'in ifadesine göre Mevlevihane Kapısı, o tarihte henüz Hristiyan olmadıkları için Eyüp Sultan civarına (Cozmidion) yerleştirilirken (912) Rusların şehrin içine girmek hakkını göstermek üzere başkanları Aygur tarafından kalkanını astığı kapıymış.

Mevlevihane Kapısının Dış Cephesi

Mamafih, kulelerle surların üzerindeki kitabeler, savunma hatlarının yapım işinde kırmızı faksiyonların da yardımcıları olmasının da maddi delilleridir.

Kapının dış yüzündeki yukarı söveye (kasaya) dikkat edilirse, orada kalemle kazıntı ve silinti izi görülür. Doktor Mortdmann'ın, İstanbul hakkındaki eserinde²⁰² görüldüğü üzere, bu kitabeden silinen 'kırmızı faksiyon' tabiridir.

Kitabeyi içeren mermer yataydır ve kitabelerin baş tarafına haç resimleri işlenmiştir.

[111] Kitabe tercümesi: "Cenabıhakk'ın ve 'kırmızı faksiyonun' koruduğu efendimiz, Kostantin'in şevket ve ikbali ziyade olsun."

Mevlevihane Kapısı'nın üst ve yan taraf kasalarını teşkil eden mermerler esasen kırmızı somakiden olmayıp²⁰³ sonradan kırmızıya boyanmış beyaz mermerlerdir. Kasaların kırmızıya boyanması da kırmızı faksiyonların surları ve bu kapıyı tamir ve inşa etmelerinden dolayı olduğu büyük bir ihtimaldir.

Dışarıya çıkarken sol taraftaki sütunlara dikkat edilirse, zamanla temastan dolayı aşağı taraflarının kırmızı boyası kısmen silinerek altındaki beyaz mermer çıktığı çok güzel görülüyor. Bu sütunlardan ikisi başlıklı, diğer ikisi başlıksızdır. Başlıklardan biri kornetiyen, diğeri dorik tarzındadır.

²⁰² D. Mortmann: *Esquise Topographique de Constantinople*.

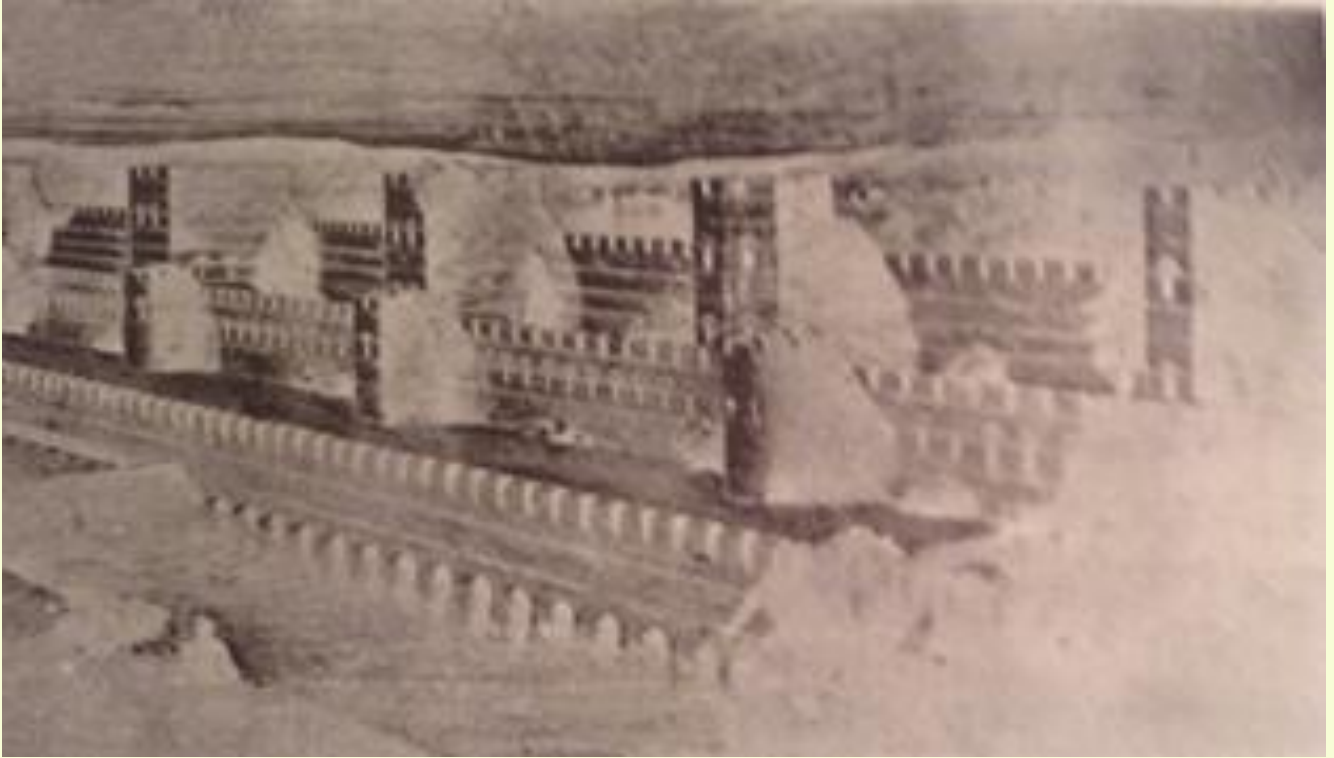
²⁰³ **Feth-i Celil-i Kostantiniye'de (Muhtar Paşa)** Mevlevihane Kapısı'ndaki sütunların kırmızı renkli mermerlerden (kırmızı somakiden) olduğu belirtilmiş ise de böyle olmayıp dediğim gibi sonradan kırmızıya boyanmış beyaz mermerlerdir. (s. 42.)

Mevlevihane Kapısı'ndan çıkan bir kitabe üzerinde Hazreti Musa ile kardeşi Harun'un On Emri'ni alıp duyurdukları işlenmiş ve resmedilmiştir.

[112] Kare bir çerçeve şeklinde olan bu kitabenin yukarı kenarı bir üçgen olup ortasında haç vardır. Kitabede şu cümleler okunuyor:

“Hekim Yanku'ya takdim ediyorum.”

Bu taşın bugün Padişah Müzesi'nde bulunduğunu Mortdmand bildiriyor.

Surların Dış Tarafından Eski Görünümü

Doktor Dethier **Boğaziçi ve İstanbul** adlı eserinin ellinci sayfasında diyor ki: “İnsanlığın beşinci asırda dalmış olduğu müthiş cehaletin izlerini görmek isteyenlerin öğleden önce saat üçte, güneşin ışıkları yandan gelerek gölge tamamıyla yazılara aksettiği zaman çok güzel fark edilen kitabeyi okuması yeterlidir.” diyor...

Yukarıda 448 yılını içeren Gyrus Kostantin'in kitabesi vardır ki yalnız bu itimada değer. Aşağıdaki ise, İkinci Jüsten ile Sofya'nın kitabesidir ki bu zatlar dış suru yenilettirmişlerdi. Bu adamlar, kendi isimlerinin yazılışını bile bilmiyorlar. Fakat çok dindar ve Cenabıhakk'ın zavallı kulları ve insanların despotudurlar. Yan taraftaki taşta bulunan Latince kitabeden söz etmeyeceğiz. Çünkü Gyrus

Kostantin’e ait değildir. Çünkü bu adam Latince bilmezdi; bu kitabe kaba bir nazımdır. Porta Melandisia²⁰⁴ deyimi, vaktiyle daha fazla yaygınlaşmış gibi görünüyor.

[113] Kapının kırmızıya boyanmış kasalarından biri üzerinde kazınarak yazılmış bir (B) işareti **Synaxaria** adlı eserin şu sözlerini hatırlatıyor:

“Yaldızlıkapı’dan itibaren (Porta Roussiou)’ya kadar pek çok küçük mabet harap oldu ve lakin Rigion, temeline kadar tamamen tahrip edildi.”

Surların İç Taraftan Eski Genel Görünüşü

Feth-i Celi-i Kostantiniye adlı eserde deniyor ki “Osmanlıların, Mevlevihane Kapısı’na Yenikapı da demelerinden bazı tarihçilerin bu kapının fetihten sonra açıldığı zannına kapılmışlarsa da halkın gelip geçmesine mahsus kapıların kuşatma sırasında taşla örülerek kapatılması öteden beri uygulana gelen bir kural olduğundan son kuşatma sırasında da bu kapının kapatılarak Osmanlılar tarafından açılmış olmasında şüphemiz yoktur. Çünkü üzerindeki kitabelerin varlığı ve inşaat tarzı bu kapının eski bir kapı olduğunu gösteriyor.”

Mevlevihane Kapısı’na Yenikapı denilmesine gelince: 1881 yılında Rum Edebiyat Cemiyeti üyelerinden Kara Theodori ile Demetriadis Efendiler tarafından yayımlanan **İstanbul Surlarının Arkeoloji Planı**’nda bu kapı hakkında deniliyor ki: “Yeni Mevlevihane Kapısı halkın geçmesine mahsus bir kapıdır. Got askerî muhafızların üçüncü ve dördüncü fırkalarının bağlı oldukları kırmızı faksiyona izafeten Rusion ismi verilmişti. Bu kapıya Yeni derlerdi. Çünkü Kostantin Surlarında vaktiyle mevcut olup bu kapıya uyan ve uygun olan bir kapıya da ilk zamanlarda Yenikkapı denilirdi.”

Mevlevihane Kapısı’nda, iç ve dış tarafının çevresinde bazı milli hatıraların devam ettirilmesine imkân verecek eserler ve abidelerimiz eksik değildir. Bu konuda, iç tarafında Üçüncü Mustafa’nın

²⁰⁴ Porta Melandisia.

küçük bir mescidi ve sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın bir çeşmesi bulunduğu gibi, adigeçen Sultan'ın kızı Emine Sultan da (vefatı 1152) bu civarda Mimar Camii kabristanında pencere önünde gömülüdür. Mezarı önündeki çeşmenin kitabesinde, suyunun Mustafa Han'ın kızı Emine Sultan'ın sarayına aktığı belirtilmesine, bugün burada Saray Meydanı adıyla bilinen bir meydan bulunmasına bakılırsa Emine Sultan Sarayı'nın burada bulunmuş olduğu anlaşıyor.

Bu meydanın karşısında, kalın taş ayaklara dayandırılmış kubbeli, etrafı açık, bir türbe içinde, iki kişi gömülü ise de kimler oldukları bilinmemektedir. Mezar sandukaları, Konya'daki Sultanlar ve Selçuklu Emirleri ile Çelebiler ve bazı büyüklerin çini veya ahşap sandukaları gibi üzerleri yarım dare olup İstanbul'da bulunan sandukalar gibi üçgen şeklinde değildir ve bunların baş işaretleri yoktur.

Bu kapının dış tarafında ve bitişiğinde Fatih'in sancaktarlarından bir zatın sandığı görülür.²⁰⁵ [114] Aynı yerde Mevlevihane'ye giden yolun solunda ve köşesinde de yılların hüznü hatırası olan mermer sandukalı, silindir şekilli, baş ve ayak taşı bulunan ibretli mezarın hemen başucunda, yeşile boyanmış ve yazıları sahibinin hüznü ve yaralı kalbi gibi soluk bir sarı boya ile renklendirilmiş silindir biçiminde tek taşlı bir mezar daha görülür. İşte burası Macaristan savaşlarında din, devlet ve millet uğrunda çalışmaktayken, Köprülü Mehmet Paşa'nın siyasetinin kurbanı olan zavallı Seydi Ahmet Paşa'nın kesik başının (İstanbul'a gönderilmesi: 1070 Şevval ayında) gömülü olduğu yerdir. Mezar taşında şu yazılıdır:

Hamza-i Sâni dilîr-i ser-firâz-ı gazi-yân

Azm-i ukbâ eyledi ona cenân me'vâ ola

Tiğ-i hûn-rîzinde şâd oldu revân-ı mürtezâ

Rûh-ı Haydâr²⁰⁶ ravza-i cennette hem-süknâ ola

Gazi Ahmet (1071) târih ü târih-i diger ey zeki

Seydi Ahmet Paşa câyı cennet-i a'lâ ola 1071

Bu taş ara sıra boyanır. Bazen kandil yakılarak bilerek bilmeyerek bu mücahit hakkında civarda oturanlarca saygı gösterilmek istenir. "Seydi Ahmet Paşa'nın katilleri Budin Veziri Boşnak İsmail ve Serdarı Ali Paşalardır. Yeniçeriye teşvik eden bunlardır. Adı geçenin cesedi Tımesvarda Horuskapı dışında hendek kenarındaki caminin mihrabı önünde metfundur. (Şevval: 19 Cuma -1071) [Evliya Çelebi Seyahatnamesi.]"

²⁰⁵ Abdal-ı Hüda'dan Alemdar Dede'nin bu türbesini, Sultan İkinci Mahmud'un eşlerinden hayır sahibi Dördüncü Nurtap Kadın Efendi yaptırmıştır (1265). Bu kadın Sultan Mahmut Türbesinde Hatuniye Dairesi'nde kapıdan girince solda duvar dibinde metfundur. Beylerbeyi Sarayı'nda vefat ederek (1303) buraya nakil ile defnolunmuştur.

²⁰⁶ (Rûh-ı haydâr) olacak.

Mevlevihane Kapısı'nın iç tarafında ve bitişiğinde, Mevlevihane'yi yaptıran yeniçeri kâtibi Mehmet Efendi'nin bir çeşmesi de vardır. Kitabesi şudur:

Muhammed Kethüdâ kim sâlik-i râh-ı hakikattir

Derûn-ı pâki oldu müztefiz-i nûr-ı Mevlana

Edip bir hayr-i câri kılmağa ihlâsıla niyet

Fütüvvet resmini kıldı kemâl-i sıdıkıla icrâ

Yolunda hânghâh-ı mevlevînin bezl edip mâlın

Bu zîbâ çeşme-i pâki yerinde eyledi hakkâ

Bu çeşme tâ olup câri içe dil-teşneler suyun

Vire bânîsine ecr-i cezîli Hazreti Mevlâ

Dedi Hızır-ı hîred ey Mevlevî gördükte târîhin

Revân oldu bu ayn-ı pâkten âb-ı hayât-efzâ 1034

Bu yoldan doğru gidilirse, biri sağ tarafındaki sokağın içeri tarafında diğeri de doğru yolda , [115] tarihî ve millî iki kültür merkezimize rastlarız. Bu iki aşk ve irfan eşiğinden biri Merkez Efendi Dergâhı; öbürü de Yenikapı Mevlevihane'sidir.²⁰⁷

Merkez Efendi Dergâh ve Mescid'i Hicri dokuzuncu asrın heyecan veren hatırası, Mevlevihane de hicri onuncu asır yaptırılmıştır.²⁰⁸ [116]

²⁰⁷ “Yenikapı Kasabası'nın imaret ve hayır eserleri, hakkında Evliya Çelebi'de şu açıklama vardır: “Yenikapı'nın dışında batı tarafında bir kasabadır. Beş yüz kadar bağ ve bahçeli saray ve evleri vardır. Merkez Efendi Cami adıyla bir cami ve yedi tekke ve bir hamam ve bir Mevlevihanesi vardır. Bu Mevlevihane öyle büyük bir merkezdir ki yetmiş kadar Mevlevi fukarası odaları, semahanesi, imareti, etrafında çimenlikleri vardır. Büyük ağaçlarla süslenmiş ve Asarî adındaki Behzat misali bir ressam buranın duvarına yazı ile “Hüve'l-Azizü'l Hâkim” ayetini yazmıştır ki sanki mucizedir. Yine bu duvara bir arslan resmi çizmiş ki sanki Şattu'l-Arap sahilinde av ve avlanmada gezen bir aslandır. Her gelen şair aslana uygun beyitler yazmışlardır ki sayısızdır. Mevlevihane'nin bu kasabada seksen kadar dükkânları vardır ve suyu çoktur.”

Mevlevihane'de arslan resmi bulunup bulunmadığını bilen yoksa da Mevlevihane kapılarının (dış ve iç kapılar, çünkü burada sur iki katlı olup tabiatıyla kapılar da çifttir) aralık yerini oluşturan avlu duvarında (dışarı çıkarken iç duvarın solunda) boya ile yapılmış büyükçe arslan resmi hala duruyor. İnsan bu resmi görünce Evliya Çelebi'de sözü edilen arslan resminin yerinin belirlenmesinde terettüt ediyor!

²⁰⁸ Yenikapı Mevlevihanesi, Eğri (Erlau) Fatih'i Sultan Üçüncü Mehmet Han'ın zamanında, yeniçeri kâtibi olan Malkoç Mehmed Efendi ibni İskender H. 1006 tarihinde yaptırılmıştır. Yapım tarine "Bab-ı rıza 1006" diye tarih düşülmüştür.

Aynı yılın Recep ayının sonu pazartesi günü yapılan açılış merasiminde, ilk şeyhi olan Kemal Ahmet Dede kürsüye çıkarak mesnevi-i şerif okuyup vaaz ve nasihat etmiştir. Açılış merasiminde Sadrazam Sofu Mehmet Paşa ile Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa hazır bulunmuşlardır...

Yenikapı Mevlevihanesi'nin yapımının tamamlanmasıyla açılışına şair ince kalpli Esat Galip Dede Efendi, şu bilgece beyti söylemiştir:

Bu şehre müjde-i feth- cediddir Galip
Yenikapı'da görünmek kemâl-i Mevlânâ

Adı geçen Kâtip Mehmet Efendi H. 1012'de mülkünde ve kullanımında bulunan bir hayli taşınmazı, bahçe ve bostanları dergâhın şerefine devamı ve güzelleştirilmesi için vakfederek H.1017 yılında da vakfiyesini, o zaman Rumeli Kazaskeri bulunan Sadettin oğlu Esat Efendi'nin makamında zamanının tanınmış kişileri huzurunda düzenlenmiş ve tescil edilmiştir.

Es-Seyit Kâsım Gubarî'nin çok güzel bir hattıyla yazılmış olan bu vakfiye, Eski Maliye Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa tarafından yaptırılan kâgir kütüphanede mahfuzdur. Ben okudum:

Mevleviler tekyesin vakf eyleyip ol ehl-i hayır
Etti çün vakfeteyn-i ashâb-ı meclis istimâ'
La-cereme pür hâlet ü pür-şevk olup cümle şühûd
Halka-i vecde girip her birisi etti semâ

İlk yapılan binalar, Mescid-i şerif ile Semahane'den ve on sekiz odadan ibarettir. İsm-i Celal, meydan odası, eski mutfak adı geçen Efendi'nin yaptığı eserdir.

Tekkenin yapılış tarihinden yirmi altı sene sonra yani H. 1032 yılında ve Doğanî Ahmet Dede'nin meşihatında, yaptırın Mehmet Efendi tarafından bir de kasır inşa edilmiştir.

Semâhâne zamanla yıkılmaya yüz tuttuğundan Sadrazam Hakimoğlu Ali Paşa'nın ilk sadaretinde (1444) eski şekli üzerine onarıldığı gibi, odalar da harap olduğundan Şeyh Ebubekir Efendi zamanında, eski sadrazam Nailî Abdullah Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Türbenin genişletilmesi gerekli olduğundan Aşçıbaşı Sahih Ahmet Dede'nin çalışma ve gayretiyle ve yapılan masraflar da Telhisci Ahmet Ağa adında bir Mevlana dostu vasıtasıyla Vezir-i Azam Büyük İzzet Paşa tarafından (H.1188) tamamen verilerek türbe şimdiki şekliyle genişletilerek tamir edilmiştir.

Gerek semâhâne ve gerekse türbe ve diğer müstemilatı zamanla tamire muhtaç olduğundan Sultan İkinci Mahmud tarafından şimdiki şekil ve görünümde yenilenerek inşa edilmiştir. Öncekinde 3231 kuruş, bu seferki onarımda 33474 kuruş sarfedilmiştir. Beş ay on iki günde tamamlanmıştır. Aynı yıl içinde Şaban'ın yirmisinde perşembe günü yapılan temel atma töreninde, zamanın Nişancısı olan meşhur Halet Sait Efendi ile Şehremini Hayrullah Efendi Padişahın emriyle hazır bulunmuşlardı.

H. 1232 yılı 5 Rebiulahir perşembe günü de tamir ve inşası tamalanmıştır. Bu dergâha gerek nakten ve gerek vakıflar tahsisi suretiyle hizmet ve yardımları geçen kişiler arasında Dördüncü Sultan Murat ve Mihrişah Sultan ve İkinci Sultan Mahmud ve Abdülmecid Hazretleri taraflarından pide, yağ, pirinç ve diğer lavazım ve erzak tahsisi emredilmiştir. Maliye Eski Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa da kütüphane ile sebili yaptırmakla beraber, işletilmek ve gelir elde edilmek üzere kendi cebinden Maliye Hazinesi'ne oldukça mühim bir para bırakmış ve meşhur Devlet Kethüdası Halet Sait Efendi ile Kasapbaşı Şakir Efendi de bazı bağışlarda bulunmuşlardır.

Önceki vezirlerden Mustafa Hıfzı Dede Paşa ile Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) eski reisi Zühdü Bey merhum'un annesinin büyük babaları Mehmet Arif Paşa da bir hayli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Hıfzı Paşa'nın senede bir kere mevsiminde dedeler ve dervişler ile hazır bulunanlara kuzu ziyafeti verilmek üzere vakfı vardır. Arif Paşa'nın eşi de yanan yemekhaneyi yaptırmıştır.

Âdile Sultan Hazretleri'nin değerli eşi, Kaptıniderya Mehmet Ali Paşa da dergâhın sarnıcını inşa ettirmiştir.

Eski Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa Merhum'un eşi Behime Hanımefendi tarafından borç olarak dergâh adına Maliye Hazinesi'ne önemli bir miktar para vermişlerdi. Regaip gecesinde bir Aynü'l-Cem yapılması, adı geçen Behime Hanım'ın vakfındandır.

Bu ulu tekke ve özellikle zamanının şehlerinin büyüklerinden olan Mesnevihan Osman Selahattin Dede Efendi'ye aşırı saygı ve bağlılıkla meşhur olan Eski Sadrazam Mithat Paşa kızı Memduha Hanım, dergâhın harem dairesine bitişik bahçenin yarısını sonradan satın alarak tekkeye vakfetmiştir.

Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han'ın saltanatı zamanında bu dergâh tamir edildiği gibi H. 1280 yılında yani Sultan Abdülaziz'in padişahlığı döneminde Mısır Hidivi Merhum İsmail Paşa kendi kesesinden (836, 432) kuruş harcayarak odalar, harem ve şeyh dairelerini yenilemiş ve semahaneyi de mükemmel olarak tamir ettirmiştir.

H. 1281 yılı Şevval ayında tamirler ve süslemelerin tamamlanmasıyla genellikle ve tamamen ileri gelenler ve büyükler ve âlimler ve şeyhler hazır oldukları halde açılış töreni yapılmıştır.

H. 1324 senesi Ramazan Bayramı'nın Beşinci ve 1322 yılı Kasım ayının Sekizinci çarşamba gecesı (Kasım günleri: 64) saat üçü çeyrek geçe, şeyh dairesinin altındaki ahırda bulunan çalı çirpiden kazaen ateş ortaya çıkmakla, yarım saat içerisinde her tarafına yayılarak o koca tekke yanıp kül olmuştur.

Dergâhın yanmasında, bazılarının zannına göre kasıt yoktur. At bakıcısının ihmaliidir.

Dergâhın yanmasına bugün postnişin bulunan Abdülbaki Efendi, o vakit şu tarihi söylemiştir:

Dergâhın ol tesisine tarih olarak

Buldular (bâb-ı rıza) cümlesini ehl-i tarik

Sal-i tarihine tarih için dahi

İnzimam eyledi ol (bâb-ı rıza) üzre harik [Bab-ı rızâ 1324]

Eski Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'nın torunu, Hikmet Bey de şu beyti tarih düşürmüşlerdi:

Çıkar bir nezr-i Mevlana bu tarih-i mücevherden

Kılup âşıkâne döndü yandı Mevlevihane 1324

Sultan Beşinci Mehmet Reşad'ın Mevlana'ya olan sevgi ve muhabbetinin göstergesi olarak kendi parasından on, on iki bin lara kadar bir para yardımıyla dergâh ve eklentilerini temelden inşa ettirmiştir.

Şöyle ki: H. 1328 senesi Ribulahirî'nin 16 ve Rumi 1326 Yılı Nisan'ın 13. salı günü yanan binanın enkazının yıkımına başlanılmıştır. Aynı yıl Nisan ayının yirmi dokuzuncu ve Cemaziyevvelin üçüncü perşembe günü, Mevlevilerin ileri gelenlerinden eski Şeyhülislam Pirîzade Sahib Molla Bey, Abdülhalim Çelebi Efendi, Mevlevi şeyhleri, bazı memurların üst tabakaları, Padişahın Özel Hazinesi Genel Müdürü Hafız Feyzi ve Mektupcusu Ziya ve Vakıflar Nezareti Baş Mimarı Kemalettin Beyler hazır oldukları halde, Şeyhülislam adı geçen tarafından temel taşı yerine konulduktan sonra Sütluçe'de bulunan Sadi Dergâhı şeyhi Mesnevihan Elfi Efendi tarafından okunan duanın ardından Abdülhalim Çelebi Efendi tarafından açılan gülbank ile temel atma töreni yerine getirilmiştir. Dergâhın bu seferki inşasına, Divan-ı Hümayun Kalemi (Bakanlar kurulu Sekreterliği) Müdür Yardımcısı Merhum İsmet Bey şu tarihi söylemişlerdi: "Padişah etti dergâhı inşa 1329." Tekkenin açılış töreni 16 Aralık 1328 Pazartesi günü yapılmış bu törende, padişahın değerli oğulları Şehzade Ziyaettin, Ömer Halebî, Necmettin Efendiler'le büyük vekiller, devlet adamları ve değerli şeyhler hazır bulunmuşlardır.

Dergâhın yenilenerek inşa edilmesinden bir iki sene sonra Padişah Efendimiz Hazretleri yanlarında Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Dâhile Nazırı Talat Bey ve Padişah Özel Kalemi ve Özel Bütçe Bakanları görevli kişileri bulundukları halde bir Perşembe günü ve öğle vaktinde dergâhı şereflendirerek Mevleviliğin güzel âdetinden olduğu üzere Şeyh Efendi elinde buhurdan tuttarak karşılama ve iki sıralı Dedeler ve dostlar da selam ve saygı törenini dervişçe yerine getirerek Padişah mahfeline çıkmışlar, Peygamberin Doğum Günü menkıbesi okunmuş ve yapılan âyinde hazır bulunmuşlardır.

Yenikapı Mevlevîhanesi adlı eserimde Mevlevîhane'nin büyükleriyle tekke hakkında pek çok bilgi verilmiştir.

Merkez Efendi Dergâhı'nın kurucusu, Şeyh Muslihittin Merkez Efendi ibn Mustafa bin Kılıç Bey ibn Haydar'dır. Adı geçen Kütahya Vilayeti'nde Ladikya kazasında Sarı Mahmutlu Köyü'nde doğmuştur.

Ondan sonra Sünbül Efendi'nin talebesi olmuştur. Bu caminin avlusunda zaviye ve odalar yaptırıp fakirler türbesi ile ilgilenirken Şeyh Sünbül Efendi'nin ölümünden sonra onun yerine geçmiş, Koca Mustafa Paşa Tekkesinde Allah'ın kullarını aydınlatmakla meşkul olmuştur. Bu tekkede yirmi üç sene kadar postnişinlik yapmış (tarikat temsilcisi) H. 959 tarihinde vefat ettiğinde, cuma günü Fatih Sultan Mehmet Camii'nde cenaze namazını devrin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi kıldırması, vefatına da şu tarihi düşürmüştür:

Dâiresin Merkez'in nur ede Allah

Yerine bu tekkede şeyh olan damadı Muslihittin Seyit Mustafa Efendi geçmiştir. Vefatı 985

Karşısındaki Daru'l-Kurra (Hafızlık Okulu) bitişğinde, kurucusu Defterdar Abdülbaki Paşa medfundur. Burasını H. 1117 tarihinde yapıp bundan on yedi sene sonra Tokat Valisi iken vefat etmiş ve cesedi buraya nakil ile defnedilmiştir. (1034)

Şeyhin türbesinin yanında bir ayazma vardır. Merdivenle inilir. Çünkü zeminde adı geçen şeyhin mağara şeklinde olan halvethanesi mevcut ve herkesçe ziyaret edilen yerdir. Kendi zamanında olan hamamı da bakımındır. Hamamın içinde şeyhin halveti (yalnız yıkanılan yer) vardır.

Hasta ve özürlü olanlar temiz niyetle gusul ederlerse (Boy abdesti alarlarsa) sağlık bulurlar.

Her iki merkez, seçkinlere mahsus bir irfan ve edeb türbesinin ocağı olmuş. Bu ocaklarda nice irfan, edeb ve fazilet sahipleri yetişerek ilimi yaymışlar özgür görüşleriyle isimlerini ebedileştirmişlerdir.

[117] Yiğitlik, irfan ve aklın meydana getirdiği cesaret sonucu fethedilen bu beldelerde İslamiyet ve Türklüğün yerleşmesine bu tekkeler çok büyük hizmetleri olmuştur. Bunlar özgür düşüncenin gelişmesi ve yayılmasına hizmet eden yerleridir. Silivrikapısı ile Mevlevihane Kapısı arasında ve Silivrikapı'ya nisbeten daha yakın bir noktada sur tamamen [118] yıkılmıştır. Görünen duruma bakarak bu yerin muhasara sırasında Hazreti Fatih'in toplarıyla açılmış bir gedik yeri olması büyük ihtimaldir. **Fethi Kostantiniye'**de belirtildiği üzere, bunun böyle olması ihtimalini askeri uzmanlar da söylüyor.

Silivrikapı'ndan Güney'e doğru giden surun kısmı, hala daha oldukça ayakta. Şimdi belirtilen gediğin yeri ile Mevlevihane Kapısı arasındaki sur da hemen muntazam bir halde bulunduğundan, surun bu kısmı üzerine Osmanlı topraklarının ateş etmemiş ve bu sebeple sağlamlık ve düzgünlüğüne zarar gelmemiş olduğu anlaşıyor.

Mevlevihane Kapısı civarında da kale duvarının ikinci kat suru (ortadaki sur) birçok siperleri ve surun her üç katı da koltuk savunmasına mahsus büyük ve küçük bir hayli kuleleri içine almaktadır. Bu kuytulardan tüfek ve ok atılırdı.

Dördüncü Askeri Kapı (P. Militaire Tetarte 4)

Mevlevihane Kapısı'yla Topkapı arasında dördüncü askeri kapı ile karşılaşıyoruz. Bu kapı, Topkapı'dan Mevlevihane [120] Kapısı'na gelirken, bugün mevcut ve sağlam bir yer olan dördüncü burcun mevcut ve bitiştiği surun altındadır. Bu kapı dışardan yani caddeden görünmez. Kapının önündeki Exotihos denilen dış sur bunun görünmesine engel olur.

Bu kapıyı bulmak için Doktor Dethier'in karşılaştığı güçlüklerle bende karşılaştım. Elimizdeki planlara göre, bu civarda askeri bir kapının bulunması gerektiği anlaşıyorsa da yerinin belirlenmesinde bir süre isabet edilmedi. Mahallelilerden, bahçıvanlardan sorulduysa da böyle bir kapının varlığından haberleri olmadıklarını söylediler. Herkesin bildiği Topkapı'yı gösterdiler. Bunun üzerine surların iç tarafından araştırmaya başladım. Araştırma sırasında, en çok dikkatimi çeken iki burcun birbirine yakınlığı oldu. Bu durum orada bir kapının varlığı ihtimalini haber verdiğinden Topkapı'ya yakın, yıkık bir yerden aşarak Exotihos denilen dış surun önüne çıktım. Çok dolaşmadan kapıyı yerinde buldum.

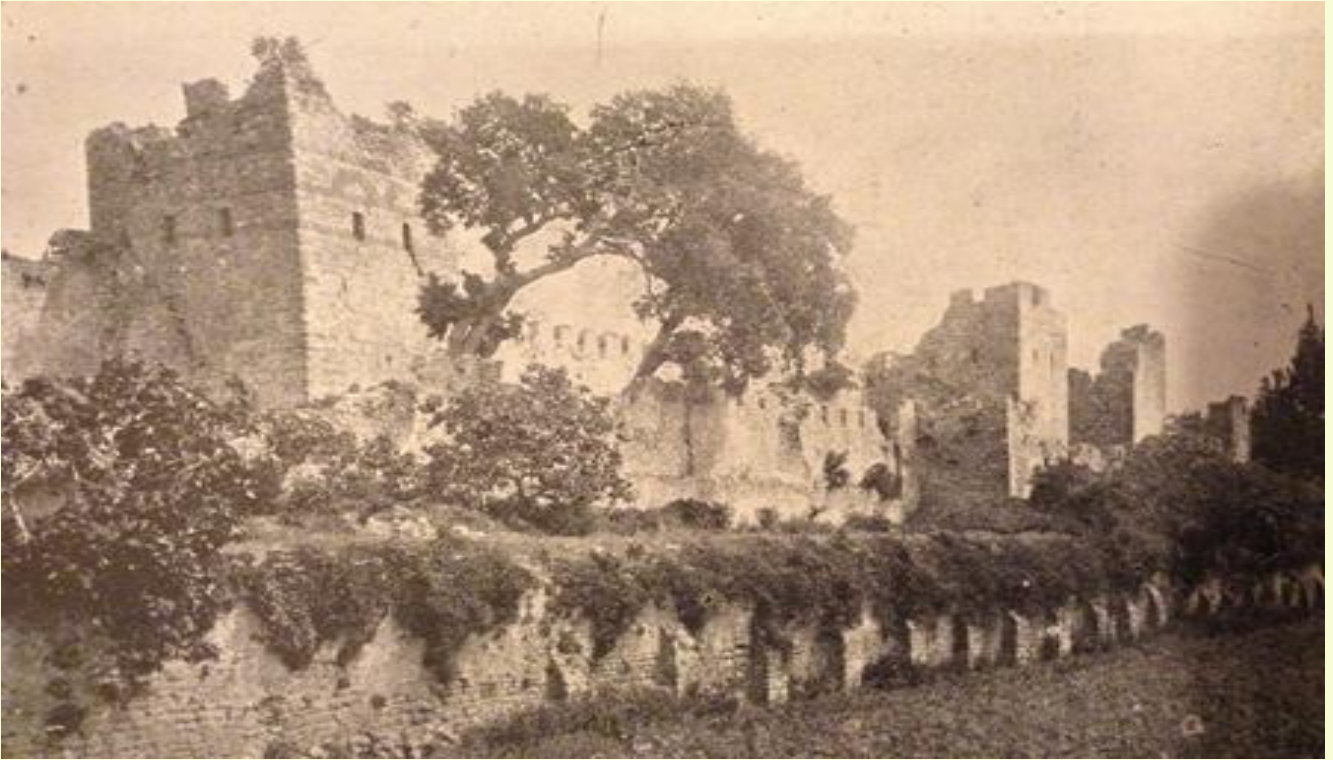
Kapının bitişik olduğu Esotichos denilen iç sur ile Exotichos denilen dış surun arasındaki yerin tabanı toprakla fazlaca dolmuş olduğundan kapıda yarından fazla hatta kemerine kadar toprak altında kalmıştır. Kapının mermer kasaları başka yerlerde kullanılmak üzere sökülmüştür.

Bu askeri kapının da önündeki savunma hattının iç tarafında sıra ile yarım kemerli gömme siperler vardır ki muhasara esnasında asker buralarda sığınarak okla, tüfekle savunmada bulunurlardı. Bu

Eyüp Sultan'da Bahariye Yolu'nda bulunan tekke ve caminin sahibesi olan Şah Sultan, Merkez Efendi'nin tarikatına ve ihsanına girmiş olduğundan o tekke ve cami Merkez Efendi için yapılmıştır.

siperlerin bazı yerleri, önündeki hendekle ortaklığı olduğunda asker ihtiyaç sırasında bu deliklerden hendek kısmına geçebilirdi.

Bu kapının önünde ve iki taraf burçları arasında bugün yaşlı bir ceviz ağacı vardır. Exotichos dedikleri dış surda da geridekinin tam hizasında diğer bir kapı varmış, fakat sonradan örmüşler. Bu örülen kapının, içerideki kapının tam hizasında bulunması gerekmele beraber yontma taşlarla belirsiz bir şekilde örülmüş olduğundan yerini bulmak için biraz araştırma yapmak lazımdır. Bu gibi işlerle tanışmış olan gözler, bu kapıyı bulmakta o kadar zorluk çekmez. Uzaktan dikkatle bakılırsa, kemereinden bir kısmının yerinde ve üst söğesine destek görevi gören sol taraftaki konsolun hâlâ mevcut olduğu çok güzel fark ediliyor. Bu destek diğer kapılarınki gibi uzunlamasınadır. Vaktiyle kapının her iki üst tarafında birbiri üstüne konmuş dört destek varmış.

Topkapı ile Mevlevihane Arasındaki Teodosyus Surlarının Şimdiki Durumu

Şimdi yalnız sol tarafındaki duruyor. Aynen Mevlevihane Kapısı'nın kasa ve desteklerinde olduğu gibi buradaki sol destek üzerinde de kitabe vardır. Fakat depremden, bu destek ortasından parçalanmış ve üzerinden ince bir parçası düşmüş olduğundankitabenin tamamı yoktur. Yalnız küçük bir kısmı okunuyor. Bu da duvarı sarmış olan sarmaşıklar altında kalmıştır.

Doktor Dethier, bu kapıyı ararken belirtilen parçalanmış konsolu görmüş ve orada bir kitabenin [121] varlığından şüphe ederek uzun bir merdivenle duvara çıkarak incelemiş ve bizim de bulduğumuz bu kitabeyi görerek okumuştur.

Kitabenin konduğu yer o kadar yüksek olmadığından uzun merdivene gerek yoktu. Bizim yaptığımız gibi bu iş için kuvvetli bir dürbün yeterli olurdu. Doktor Dethier, orada yazılı dört beytin baş tarafını okumuş ve anlamına göre su kanallarıyla kapının Georgei isminde biri tarafından tamir ettirilmiş olduğunu anlamıştır. Kapının iç tarafında ve sura bitişik, gazla çalışan bir pamuk fabrikası vardır. Bu fabrikada çeşitli yerlerden topladıkları paçavraları buraya getirip pamuğa dönüştürüyor-

lar. Fabrikanın Topkapı tarafında, kemer üzerinde bir merdiven vardır. Bütün burçların altında bulunan bu merdivenlerden burçlara çıkılırdı.

Büyük bir özenle yapılmış olan bu kapıların içerileri tahminen iki buçuk metre kare, bazen daha fazla odalardır. Bu odalar şimdi buralardaki emlak sahiplerinin bahçeleri, bostanları arasında kalmıştır.

Bu civar, Simkeş ve Melek Hatun mahalleleridi; Şehremini bu hizada ve daha içerdedir. Doktor Mortdmann diyor ki: “Doktor Dethier, bu kapının yakınında ve ikinci surda bir kitabe parçası bulmuştur ki bunun yanlış tarif ve yorumlanması, Doktoru gerçekliği pek o kadar doğrulanmayan birtakım sonuçlara sevketmiştir. Kitabenin bu şekilde yorumlanması, hiç şüphe yoktur ki civarında bulunmuş olan bir kiliseden dolayıdır ki Ioannes Paleologos surların bu kısmını tamir ettirdiği zaman bu mabedin enkaz ve kalıntılarını buralarda kullanmıştır.

Kitabe:²⁰⁹

KAI HPIN MEN HN HANCEHTOC O

Tercümesi şöyledir:

“Eskiden (bu kilise) herkesin saygı duyduğu ve kutsal kabul ettiği bir yerdi. Burayı takva sahibi biri olan Borkius yaptırdı.”

Bu kapıyı inceleyecek olanlara incelemelerine kolaylık olması için kapının hizasındaki bazı belli noktaları tarif ediyorum:

Kapının tam hizasında ve şose kenarında bir kapı ve bunun yakınında Şeyh Sinan Erdebili'nin türbesi vardır. Bu türbe, mermer sütunlara dayandırılmış; araları parmaklıklı, üstü demir kafes kubbelidir.²¹⁰

²⁰⁹ Yukarıya aldığımız cümle, kitabe metninin ilk cümlesini oluşturur. Bu ise gerek önceki ve sonraki cümleden, mesela MEN reddetme edatından ve gerekse altı, dikey hat ile gösterilen ve zamanın etkisiyle mahvolmuş bir kelimenin ilk harfi olduğu görülen (o) harfinden anlaşılıyor.

²¹⁰ Sinanüddin Şeyh Yusuf bin Hızır, Sünbül Efendi ile aynı pire bağlı olup H. 958 tarihinde vefat etmekle, Topkapı dışında vakfettiği bağına defnedilmiştir. [**Hadikatü'l- Cevami**].

Türbesinin ne kemerinde ve ne de mezar taşında tarih vardır. Mezar taşında “Merhum Şeyh Sinan Erdebili ruhiçun fatiha” ve caddeye bakan yüzünde: “Kutbu'l-Arifin Gavsü'l- Vâsiline Şeyh Sinan Erdebili” ve yenilenme tarihi olan [H. 1269, Gurre Zilhicce] yazılıdır.

Bunun yukarıdaki mermer kitabenin manzum tarihinde bu türbenin Ziya Paşa tarafından h. 1270 tarihinde yaptırıldığı anlatılır. Zamanın geçmesiyle, üzerinde yosunlar oluşan kitabeyi okuyabilmek için parmaklığa çıkmaya mecbur oldum.

Kitabe şudur:

Kerem-kâr u kerem-perver Ziya Paşâ-yı zî--şan kim
Sunûf-ı hayra zâtın masdar etmiş Hazret-i Mevla

O âsâf-ı rey u âlî himmetin mi'mâr-ı lütfuyla
Harabezâr iken ma'mûr u âbâdân olmada dünya

[122] Meşhur yeniçerilerden Yeniçeri Kethüdası Murtaza Ağa (13 Ramazan 1076), Mehmet Halife (1070) burada gömülü oldukları gibi, vaktiyle Vefa İdadisi müdürlüğünde bulunmuş olan meslektaşım Hüseyin Saadet Bey'i de burada Hakk'ın rahmetine teslim etmiştik. Kırım Hanlarından Saadet Giray burada gömülü olduğundan ve kendisi de Tatar hanzadelerinden olduğundan, buraya getirmiştik. Memleketimizde coğrafya öğretimi ve özel harita çiziminde uzmandır. Bu kapıdan Topkapı'ya gelirken, birinci burc üzerinde mermer bir levhanın ortasında bir haç ve sağlı sollu, arka arkaya ve arka ayakları üstüne oturmuş geyiğe benzer iki hayvan resmi hala duruyor.

Mevlevihane Kapı ile Topkapı arasında iki yerde sur yıkılmıştır ki bu noktalardan biri Mevlevihane Kapısı'na ve diğeri Topkapı'ya yakındır (Dördüncü askeri kapı civarında).

Bu iki harap yerin de kuşatma sırasında Fatih'in topları tarafından açılmış gedik yerleri olması büyük bir ihtimaldir. Son zamanlarda yayımlanan bazı yabancı eserlerin bildirdikleri de bunu doğruluyor.

[123] Bu iki harap nokta arasındaki sur kısmının düzgünlüğünü korumuş olması, kuşatma sırasında Osmanlı topları tarafından dövülmemiş olduğuna verilirse, harap yerlerin gedik yerleri olduğuna şüphe kalmaz.

Mevlevihane Kapısı'ndan Topkapı'ya doğru uzanan surlar, Topkapı'ya yakın sınırlı bir kısmı ayrı tutulursa, hemen hiç bozulmamış gibidir. Kırım Savaşı'nda, Ruslara karşı Osmanlı ile ittifak etmiş olan Fransız askerleri burada çadır kurarak dinlenmiştir.

Kununi Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı Birinci Fransuva tarafından gelen ricası üzerine, Fransızların millî onurlarını kurtarmak için Kanuni'nin donanma ve ordusuyla yerine getirdikleri hizmetin

Husûsa bu Sinan Erdebilî meşhed-i zî-şân
İmâretten nice yıldır ederken arz-ı istiğnâ

Muvaffak oldu tecdîde ol düstûr-ı zî-şân
Cenab- Hak edip bu hayra mazhar zatını Hakka

Olup ind-i Hüdâ'da sa'yi meşkûr ol himem-kârın
İki âlemde zât-ı pâki bulsun feyz-i lâ-yuhsâ

Müceher gûne yazdı bende-i hâs- ziyâ târih
Ziyâ Pâşâ bu bâlâ kabri Hasbî eyledi ihyâ1270

Büyük Ayasofya Camii karşısındaki Erdebilî Tekkesi, adigeçenin adına izafeten inşa edilmiştir. Tekke binasının tarihi: [Rab Akbele banihi şakiren =934]

Hadikatü'l- Cevami'nin basım ve yayım tarihi olan 1193 senesinde bu tekkenin şeyhi, Sinanü'd-Din'nin onuncu oğlu: Şeyh Mahmut bin Mustafa imiş.

Medrese civarında İmam- Sultani Mehmet Efendi gömülü idi (1149)

Adigeçen İmam-ı Sultani Mehmet Efendi, vaktiyle Adliye Nezareti dairesinin karşısında Eğri Fatihi Sultan Üçüncü Mehmet'in türbesine bitişik köşedeki sebilin yakınında bulunan Sakalar Kışlası bitişğinde iken, Ayasofya Meydanı'nın genişletilmesi esnasında kaldırılarak Sultan Ahmet Türbesi'nin At Meydanı'ndaki İmparator Çeşmesi'ne karşı cephesi önündeki bahçeye gömülmüştür.

Mezar taşında: Hüve'l- Hayyu'l- Kayyum

"Merhum ve mağfurun leh sabıka İmamı's -Sultani Elhac Mehmet Efendi ruhuna rızaen lillah Teala el-Fatiha "yazılıdır.

--- Sene 1149--

derecesi göz önüne getirilirse Kırım Savaşı'nda, Fransızların Osmanlılara uzattıkları yardım elini asla büyütmememiz gerekir.

Topkapı (Ayos Ramanos =P. St. Romain):

Halkın gelip geçtikleri kapılardan dördüncüsü olan Topkapı'nın eski St. Romen Kapısı olduğunu kimse inkâr edemez.

Diğer kapılar gibi, bu kapının da vaktiyle üstü kapalı beşikörtüsü gibi kemerli, mermer levhalı (kasalı) düzgün bir kapı olduğu bazı eski resimlerde, mesela; İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti üyelerinden Kara Theodori ve Demetriadi Efendiler tarafından düzenlenmekle M. 1881 yılında İstanbul'da yayımlanan **İstanbul Kara Surlarının Arkeoloji Planı**'nda çok güzel fark ediliyor.

Bu kapının üzerinde bazı benzerleri gibi, mermer konsollara dayandırılmış bir de cumba varmış. Orta Çağ kalelerinde olduğu gibi bu cumbalar, kapılara yapılacak hücum ve baskı sırasında yukarıdan ok, yağ, taş ve diğer şeyler atmak için yapılmıştır.

Şimdi bu kapının ne kemeri var ne sütunu... Ya depremde yıkılmış veya üzerinden zaman geçmekle harap olmuş, beş on sene evvelki tamirde de şimdiki şekli üzerine onarılmıştır. Onarım sırasında iç taraf surun kapı aralığına rastlayan bir yerine, üzerinde kabartma olarak arslan resimleri yontulmuş ve süslenmiş mermer parçaları koymuşlar, bunu ben gördüm. Şimdiki durumda basit bir giriştir. Aksaray-Topkapı taramvay hattı bu kapıya dayanır. Dışarı çıkarken, kapının sağ tarafında vaktiyle yüksek bir burç varmış. Depremden sonra yıkılmış ve onarılmamış olduğundan, büsbütün yıkılarak ismi ve izi kalmamıştır. Eski planlarda bu burca Tour di Baccatura diyorlar. Tarihî geçmişimizde, Topkapı civarı Osmanlının cesaret ve kahramanlığının yoğunlaştığı bir yerdir! Osmanlı [124] yigitleri, yeniçeri askerleri, ataların mirası olan kahramanlık eserleri hep bu civarda meydana gelmiştir.

Topkapı'nın Eski Resmi (Arkeoloji Planından Yazar Tarafından Çizilmiştir)

1.Topkapı, 2. Teodosyus surları, 3. Baccora burcu, 4. Exotius Kostantin Kirus burcu ve suru, 5. Hendek iç duvarı, 6. Kâgir köprü mevkii, 7. Hendek dış duvarı.

İstanbul'un fethi esnasındaki savaşa, imparatorun nasıl savunduğuna ve sonucuna dair "İstanbul'un Kuşatılması" konusunda gereken açıklamalar verildi.

İstanbulun kurulduğu tepelerden yedinci tepe Likos vadisine, Topkapı'dan inilir. Vaktiyle Likos Deresi denilen ve suru, Sulukule (Tour Hydroaulique) ²¹¹ altında (Beşinci askeri kapı [125] karşısında Beylerbeyi Çeşmesi'nin alt tarafında) dehlizden (ana kemerden) geçtikten sonra "Yehi Bahçe Deresi" ismini alan Bayrampaşa Deresi, Yusufpaşa ve oradan Yenikapı taraflarına uzanarak Langa tarafında Marmara Denizi'ne dökülürdü. Bu derenin suları, Davutpaşa sırtlarından gelir. Bir kısmı daha önce bildirilen Bayrampaşa'ya ve bir kısmı da Bakırköy ve Çırpıcı taraflarına akar. Suyun bu şekilde İstanbul yönüne akması arazinin durumundandır.

Topkapı'nın Şimdiki Hâli

[126] İstanbul lağımları yapıldıktan sonra, bu derenin suları kısmen bu lağımlar içinden akmaya başlamıştır. Beylerbeyi Çeşmesi'ni Rumeli Beylerbeyliği ile vezir olan Mehmet Paşa yaptırmıştır. (sene: 997)

Topkapı'dan Edirnekapı'ya kadar olan surlar, savunma hattının en zayıf noktasıdır. Çünkü bu iki kapı rasındaki arazi, bir vadi oluşturmak üzere gayet çukurdur. Maltepe dediğimiz tepenin çukur yeri burasıdır. Burada hendek derinliği en az sıfır derecededir. Bu noktadan itibaren arazi bir taraftan

²¹¹ Sulukule Aya Kiryaki (St. Cyracoe) derlerdi.

Topkapı'ya, diğer taraftan Edirnekapi tarafına doğru yükseldikçe, hendek derinliği de doğal olarak artıyor. Surların vaziyetinden anlaşıldığına göre, burada da hendek vaktiyle derin olduğu halde zamanla dolmuş olması ihtimali vardır.

Topkapı'dan bu tarafa doğru bakılırsa, arazinin eğim derecesi fark ediliyor. Surların üstünden iç taraf mahalleler tamamen görülür. Bizanslılar burasını terk etmiş ve önem vermemişlerdi. Bundan dolayı bu kısmın karşısındaki yerler, bu yerlere tamamen hâkim bir durumda bulunduğundan, son Osmanlı kuşatmasında hücum cephesi olarak seçilmişti.

Fatih Sultan Mehmed'in Maltepe Hastanesi önündeki Bayrampaşa deresinden gelerek yukarıda ismi geçen Beylerbeyi Çeşmesi'nin bulunduğu yerde olup sonradan harap olan bir köprüyü geçerek "Hücum Kapısı" dedikleri örülü kapıdan (Beşinci askeri kapıdır) içeri girdiği hakkında bir rivayet vardır.

Hücum kollarından birinin bu kapıdan, bir diğerinin Kasımpaşa karşısındaki Odunkapı'dan ve Zeyrek'ten ve üçüncü bir kolun da Balat'taki Hızır Camii tarafından şehre hücum ederek girdikleri rivayetini **Feth-i Celil-i Kostantiniye'**de okuyoruz.

Hücum Kapısı civarında da hisar, üç kat surdan oluşmuştur. Bu surlardan en önde, hendek kenarında bulunan üçüncü su, surun uzunluğunca sıralı küçük kulelerle donatılmıştır. Bu kuleler mazgalıydı. (Zira pek çoğu yıkılmıştır). Bir kısım kuleler küçük, birçoğu da büyüktü. Küçük olanlar birer, büyük olanlar ikişer kişilik ise de içlerine daha fazla adam giribeldi.

Yedikule civarındaki küçük kulelere benzer olan bu küçük kuleler, arkaları açık ve üstleri örtülü birer yarım silindir şeklinde ve mazgalları ön tarafındadır. İkişer kişilik siperler, üçüncü hat boyunca uzanmakta olup bir kişilik siperler bunların aralarında

Bu civardaki dinî yapılardan Ahmet Paşa Cami, mimarî tarzıyla, özellikle çok kibar ve çok güzel çinileriyle, mermer sütunlu revaklarıyla kısacası genel görünümündeki ahenk ve inceliğiyle meşhurdur. Kutsal mabetlerimiz konusunda ayrıca açıklanacağı üzere, bu camiyi yaptıran Kanuni Sultan Süleyman'ın damat ve sadrazamı Hırvat asıllı Rüstem Paşa'nın kardeşi Ahmet Paşa'dır. Cami civarında yol üzerinde müstakil türbe içinde gömülüdür.

[127] Surların iç tarafında, Topkapı ile Mevlevihane Kapısı arasında Yolgeçen Cami Sokağı içerisinde Ali Paşa'nın bir çeşmesi daha vardır. Üzerindeki tarih şudur:

Dediler tarih için âb-ı lütfun teşnegân

Eyledi icra Ali Paşa cihâna ayn-ı nûr

[128] Bu kapının tam karşısında, Davutpaşa ve Takkeci Caddeleri'nin birleştiği noktada, Sultan Abdülmecid'in annesinin kâhyasının mermer bir çeşmesi vardır. Ayrıntılı kitabesinin altında, ayna taşının üst tarafında şu beyit kazılıdır:

Topkapı'da çeşme inşâ eyledi

İç bu dil-cu çeşmeden mâi'l-hayât oldu revân 1267 ---

Topkapı dışında, Davutpaşa yolu üzerinde²¹² Takkeci Cami adıyla küçük, kârgir bir mabetimiz vardır ki çinilerinin fevkalede inceliği ve güzelliğiyle şöhret bulmuştur.

Topkapı İle Edirnekapı Arasında Bulunup Fatih Sultan Mehmed'in Güçlü Toplarıyla Alt Üst Edilen Surların Şimdiki Durumu (Burası Bayrampaşa Deresi vadisidir)

Caminin üstü ahşap basık bir kubbe tarzındadır. Bu kubbe, ortasından çembere doğru birtakım ışına (oklara) bölünmüştür. Bütün koyu mavi, kırmızı yeşil boyalarla renklendirilmiştir.

Mihraba paralel olup direk üzerine oturtulmuş müezzin mahfilinin tavanı da eski Türk renkleriyle boyanmıştır. Mihrap tarafı, pencerelerin yan ve üst tarafları, kısacası pencereler hizasına kadar her tarafı tamamen hoş görünüşlü çinilerle süslenmiştir. Bu itibarla ustalığa tutkun olanlar gözünde önemli ve kıymetlidir.²¹³

²¹² Topkapı'dan Ayestefanos'a 8, Büyükçekmece'ye 35, Eyüp Sultana 2, 5 ve Yedikule'yeyine 2, 5 kilometredir.

²¹³ Takkeci Camii'ni yaptıran Arakiyeci (Külahcı) İbrahim Efendi'dir. Kapısının üzerindeki girift hat ile yazılmış manzum kitabesinden bu caminin elfi kâmilde yani 1000 tarihinde tamamlandığı anlaşıyor. Adı geçen yaptıran, caminin yan tarafında ve sebil arkasında etrafı taş parmaklıklı avluda gömülüdür. Baş taşının arkasına gelen cephesinde:

Euzü billâh.

Küllü şeyin helikun illa veche lehü'l- hükmü ve ileyhi türceûn

Küllü nefsin zâikgatü.....tahriren fi evâili min şehri Rebiulevvel sene Erbaa ve elf

Sandukasının caddeye bakan yüzünde:
Euzü billahi mineşşeytanirracim Bismillahirrahmanirrahim

Sâhibü'l- hayrât olan bu meşhedi
Yaptı ihyâ eyledi etti yerin
lâ ilahe illa.....
Adn-i cennet içre ola meskeni
Ona yoldaş ede havârî muînin
Allahümme salli.....

Yine Sandukasının ayak tarafında:

“Ah min’el-mevt

Ey zâyirân- merkad olanlar nazar kılın
Yâd eyleyiniz duayla andan gezar kılın

Cümleleri yazılıdır. Bu zatın ayakucunda mermer sandukalı bir mezar daha vardır. Bu mezarın, baş ve ayak taşları kırılmış olduğundan bir bakışta gömülü olanın kimliği bilinemiyorsa da bitişiğindeki polis karakolundan yaptığım araştırmada hayır sahibinin eşi olduğu ve bunun yanında isimsiz ve işaretsiz olan mezarda da kızı ve yine bu avluda camii şerif müezzini, iyi hallilerden bir zat daha gömülü olduğu anlaşılmıştır. Sebilin caddeye bakan tarafında manzum bir kitabe ve altında 986 tarihi okunuyor.

Caminin köşesinde bir çeşme daha vardır. Bunu da Sultan İkinci Mahmud devri adamlarından Derviş Paşa adında bir kişi yaptırmıştır.

Sultan Mahmud’un Tuğrası

Semiyi-fahr-i âlem Hazret-i Devrviş Pâşâ’nın
Nice hayrâtı kıldı vâkıâ İslambol’u ihyâ

Suyun meşrebçe buldu teşnegânı füzûn olsun
Bu semti de zülâl-i şefkatiyle eyledi irvâ

Hüda meşkûr ede sa’yin bihakkın sûre-i Kevser
İki âlemde me’cur eyleye lutfi ile Mevlâ

Erenler himmetiyle söyledim târihini Hayri
Zülal-i cûdunu Derviş Pâşâ eyledi icrâ1235

Sebilin karşı tarafında ve yol kenarında mermer sandukalı başında örfi denilen dolama sarıklı bir mezar daha vardır. Kitabesinde Halil bin İbrahim yazılı olmasına bakarak mezar sahibinin, mabetin yaptıran İbrahim Efendi’nin oğlu olduğu anlaşılıyor. Vefatı: 995’ tir.

Takkeci Camii’ni yaptıranın kabri başında kesilmek üzere her sene iyisinden bir koyun gönderilerek burada kesildiğini bitişiğindeki karakoldan araştırdım.

Topkapı’dan bu camiye gelirken, sağındaki kabristanın yol kıyısına rastlayan yerinde bir mezar daha vardır ki, Hicrî on birinci asır Osmanlı güzel sanatlarının güzel bir örneğidir. Baş taşının iki tarafında yukarıdan aşağıya doğru saksılar tabaklar içinde demet demet laleler, karanfiller, güller, tüte tüte meyvelerden çiçeklerden bitkilerden oluşmuş süsler armonisi gerçekten görülmeye değerdir. Bu mezarda yatan Mamud Erzurumî adında bir zattır. 1164 tarihinde vefat etmiştir.

Bu civarda 1037 Recebi’nin sonunda vefat etmiş, Hamzaviye’den Hacı İbrahim isminde iyi halli olduğu zannedilen büyüklerden bir kişi daha gömülü ve Hakk’ın rahmetine yakındır.

Silivrikapı*, Mevlevihane kapısı, Topkapı dışındaki geniş alanda çiftlik vardır. Bu konuda Ferhatpaşa, Bayrampaşa, Mithatpaşa, Haznedar, Aksu, Papazköyü, Salgır, Maltepe, Çınar ve Ayamama çiftlikleri vaktiyle bu havalinin çalışma hayatına hayli yardım etmiş ocaklardan idi.

Ayamama çiftliği Aya Stephanos’un Kuzey-Doğu tarafındadır.

[129] Üzülererek söyleyelim ki çinilerden bir kısmı Rumi bin üç yüz otuz senesi içinde çalınmış, bunca aramalara rağmen ne hırsız ve ne de çalınan parçalar bulunabilmiştir!...

Topkapı yakınında, Kostantin'in fethi ile ilgili bu itibarla bizce çok önemli tarihî bir yer daha olduğunu **Hadikatü'l-Cevami** sayfa 92'de okumuştum. Bu tarihî yer, Harbi Mescidi'nin bulunduğu yerdir. Bu mübarek mescit hakkında adı geçen eserde şu bilgi vardır:

Topkapı yakınlarındaki Harbi Mescidi

Kıllı Yusuf Ağa tarafından yaptırılmıştır. Fatih'in zaptiyesiymiş. Kabri bilinmemektedir. Mescide bu adın verilmesinin sebebi şudur: [130] Fatih Sultan Mehmet, burada bir defa sabah namazı kılmıştır. Bu mescit Fatih'in İstanbulu fethettiği gün kaleye girerek Topkapı yakınında ilk olarak namaz kıldıkları yerde yapılmıştır. Namazı kıldıktan sonra, kale kapısına yakın ana yolun sağ yolunda bir çeşme yapılmasını emrettiğinden hâlâ Çukurçeşme ve Çarşıçeşmesi denilen çeşme yapılmıştır.

Bir zaman sonra suyu kesildiğinden yakınında olan Kürkçü Camii karşısında Kâtip Mehmed Efendi bir çeşme yaptırıp ayrı bir su getirerek Çukurçeşme'den akmasını sağlamıştır. O zamanın şairlerinden Hatibî'nin çeşmenin baş kısmında yazılı tarihi, okuyanları güldüreceğinden buraya yazmayı uygun gördüm:

Ebu'l-Feth'e tarih düşmüş Kostantin âhirûn

Şüd-âhır bu çeşmeye cümle âlem şâkirun

Yüz kırk beş sene içinde içen âbidûn

Bânisine senalar ede Zü'l-celâl'e hâmidûn

Ey Hatibî fukarâ ve sulehâ ve âlimûn

Tarih düştü ümidimiz oldu şâribûn 1002

*Silivrikapısı Caddesi üzerinde yanmış ve tamamen yok olmuş Yolgeçen Camii'nin arkasındaki Çatal sokak'ın birleştiği noktada güzel bir çeşme vardır. Kitabesinin yukarısında:

Şevketli Efendimiz Hazretlerinin Kethüdası Merhume Serfiraz kadın ruhiçün El-Fatiha ----1252---.
Bu cümlelerin altında:

Sâhibü'l- hayrât âğâ-yı kâm-yâb Nâm-dâş sâhib-i Kevser Ali
Mahz-ı Tevfik-i Hüda'dır eyledi Mevkiinde böyle bir hayr-ı celi
Vasf edip Yümnî dedi târihini Menba'ı Kevser-i zî-ayn-ı alî

Müze-i Hümayun Kütüphanesi müdürü Mistakidis Efendi'nin tekrar tekrar yaptığı uyarı üzerine, milli tarihimizin yüksek bir sayfasını hatırlatan bu mescidi aramak üzere, Topkapı'dan itibaren civardaki yaşlılardan, ihtiyarlardan hatta şehrimizin çeşitli noktalarını görevi gereği çok iyi bilmeleri gereken polis memurlarından bir hayli araştırma yaptım. Fakat üzülererek söyleyeyim, hiçbirinden işe yarayacak cevap alamadım. Yalnız Takkeci Camii'nde bir cuma namazı vaktinde rastladığım Rumeli muhacirlerinden Mustafa Dayı isminde biri, Takiyyeci Camii'den üç yüz adım ileride ve Davutpaşa Caddesi üzerinde "namazgâh" diye bilinen yerin Harbî Mescidi olduğunu ifade etmiş, önce buna inanmışsam da Evkaf Nezareti tarafından araştırılmasını da gerekli gördüm.

Bu gibi işlerde bilgisi ve özellikle inceleme isteğinde olduğunu bildiğim Hayrat-ı Şerife Başmüfettişi Emin Bey'e başvurarak kendisinden aldığım yazılı cevapta: "Harbî Mescidi hakkındaki yazınız alındı. Topkapı dışında Bektaşî ocağı bitişiğindeki namazgâh Harbî Mescidi değildir. Orada Midhat Paşa'nın bağı olmasından dolayı diğer bahçe sahipleriyle birleşerek bahçeler arasından bir patika yol bırakılmasıyla bahçelerde çalışan işçilere namazgâh yapmışlar. Harbî Mescidi'nin nerde olduğunu bilmeyen kimseler bunu Harbî Mescidi zannetmişlerdir. Binaenaleyh belirtilen set ne Bektaşî ocağına ve ne de bahçe sahiplerine ait değildir. Arzulunduğu üzere herkesin kullandığı bir namazgâh ise de izleri yavaş yavaş kaybolmaktadır.

"Harbî Mescidi", **Hadikatü'l-Cevami'**de de görüldüğü üzere sur içinde Bayezid Ağa Mahallesinde. Ordu'dan [131] Hazreti Fatih'in şâtırı (zabıtası) Kılıcı yahut Kıyılı yahut Kanlı Yusuf Ağa, adı geçen Padişah ile Davutpaşa'dan dönerken orada Padişah Hazretleri (sabah değil) bir ikindi namazı kılmış. Yusuf Ağa da bunu iyiliğe sebep sayarak adı geçenin secde ettiği yeri çevirip mihrap yaparak bir mescit yapmış. Ağa'nın bu dindarca çabası Padişah tarafından takdir edilmiştir. Turunçlu Suyu'ndan bir miktar su yardımı verilerek bir de çeşme yapılması emredilmiştir. Bu da orada kendilerine gereken suyun hemen bulunamamasından gönderilmiştir. Çeşmenin durumu yukarıda belirtildi.

Ancak belirtilen Mescid, daha sonraları Rufai tarikatından Şeyh Osman Efendi tarafından dergâha çevrilmiş. Bugün bakımlı bir şekilde olup Şeyhi Reisü'l-Kurra Hafız Cemal Efendi'dir..." denilmesi üzerine yerinde araştırılmasına gerek görüldü.

Mescid'in Şimdiki Durumu

Bu mescit, bugün Topkapı'da tramvay makasının tarafında Bayezitağa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Cumartesi Tekkesi adıyla bilinir. Yalnız kısmen duvarları kalmış, çatısı yıkılmış, bir tarafı tahta perde ile çevrilmiş, çöp ve süprüntü ile dolu bir virane halindedir. Mescit, semahane'ye çevrilmiş, bitişiğine bir de ev yapılmıştır. Şimdi bu evi kiraya veriyorlar.

Harbî Mescidi'nin burası olup olmadığında başlangıçta şüphe etmiş isem de semahanenin mihrabı önünde terkedilmiş ve bakımsız kabristanda gömülü kişiler arasında, "Fani âleme vedâ eden Rufai tarikatından Berberler Şeyhi vekili Kılıcı Yusuf zaviyedarı Postnişini merhum ve mağfuru'l-muhtaç ila rahmet Rabbi'l-ğafur Eş-Şeyh Es-Seyyit El-Hac Osman Efendi'nin ruhiçun El-fatiha: 1237, fi 8 Cemaziyelahire" yazısı burasının Harbî Mescidi olduğu durumunu kesin şekilde çözdü.

Bu kabristanda, adı geçen kişiden başka, "Şehzade imaretinde aşçı el-Hac Mustafa Ağa'nın oğlu Rufai tarikatından es-Seyyit Derviş Ahmet: 1253, kırk yedi sene Topkapı Dergâhı ile Şerbettar

Dergâhı postnişini Rufai tarikatından el-Hac es-Seyyit Süleyman Niyazi Efendi. 1310" ile diğer bazı kişiler ve bir iki kadın da gömülüdür.

Şeyh Ahmet Efendi'nin mezar taşı toprağa fazlaca gömülmüş olduğundan, kitabesini okuyabilmek için toprağı bir hayli kazıdım ise de yazılı olan kısmını meydana çıkaramadım

Yukarıda adı geçen çeşme, Topkapı'da cami sahibi Ahmet Paşa'nın ve türbesinin karşı sırasında ve sol tarafta, taramvay makası mevkiindeki Çukur Çeşme'dir. Bugün suyu hâlâ akmaktadır.

Zamananla bu çeşme harap ve ihtimalki eski tarih taşı da zarara uğramış olduğundan, Bezmi Âlem Sultan hizmetçisi tarafından tamir ettirildikten sonra kemerinin üstüne şu tarih taşını yerleştirmişlerdir:

Hüdâ âb-ı hayât-ı ömr-ile Abdülmecit Han'ı

Müeyyet eylesin bulsun Safâalar mâderi her ân

[132] Mukaddem Hazret-i Fatih Mehmet Hân bu aynı

Edip icrâ bu semtin ahâlisin eylemiş şâdân

Mürûr-ı ezmine ile rah-ı âbı bozulup kalmış

Susuzluktan ahâli-i mahalle nice dem hayrân

Înâyetler edip suyun getirdi çeşmenin şimdi

Cenâb-ı Bezmi Âlem Vâlide Sultan âli-şân

Bu üç târihi bir beyt ile ziver kıldı cevher-sûd

Edince Kethüdası kulu âb-ı icrasını i'lan

Ebu'l-Fetih megâzi Han Mehmed çeşmesi için

Getirdi hayr edip bak âb-ı sâfi Vâlide Sultan 1267

Heyecanlandıran bir parlak olayın canlı bir hatırası olan Harbî Mescidi'nin şimdiki durumundan dolayı çok etkilendim ve üzüldüm. Dünya tarihinin çok yüksek, ibretli bir safhasını hatırlatan bir yer hakkındaki ilgisizliğimize karşı milli tarih adına üzünülse yeri vardır! Şaşılır ki biz hâlâ bu yerleri kendimize mal edemiyoruz. Sırf inceleme ve araştırmanın olmamasına sebep olan bu zihniyet, yukarıdaki milliyet duygusunun söylenmesine etkili bir engel teşkil ediyor... Bu gibi vakıf işleri için para

alan ekmek yiyen memurlarımızın diğer işlerle beraber, biraz da bu gibi milli hatıraların devam ettirilmesi için düşünmeleri miliyetçiliğin gereklerindendir.

Beşinci Askeri Kapı (Porte militaire Pempti 5):

Bayrampaşa Deresi'nin içeri girdiği²¹⁴ yerden iki burç sonra beşinci askeri kapı gelir. Bizansın tarihi devirlerinde Pili to Pempti ismiyle şöhret olmuştu.

Surların üzerindeki Latince kitabelerin ikincisi de bu kapı üzerindedir.

PORTARVM VALI+do FIRMAVIT LIMINE MVROS

PVSAEVS maGNO no NON miMINOR ANTHE miO

Bu kitabe, kapının yukarı kasası üzerinde iki satır hâlinde kazınarak yazılmıştır. Son cümleleri, vaktiyle de düzgün bir şekilde kazılmamış olmakla beraber, zamanla hava etkilerinden çok fazla bozulmuş olduğundan, incelenmesi konusunda pek çok zorlukla karşılaştım. Bereket versin ki, kapının iç tarafında ve yakınında olan Neslişah Sultan Camii'nden getirdiğim merdivenleri birbirine bağlayıp yukarı çıkarak abideler üzerindeki kitabeleri kopyalamak için kullanılan kâğıtlar vasıtasıyla kitabeyi kısmen kopyaladım. [133] Bozulan ve bundan dolayı okunması mümkün olmayan kısmı için Mortdmann'ın eserine başvurdum. Bu eserde tercümesi şöyle verilmiştir:

“Küçük değil, büyük yani meşhur Anthemius'un²¹⁵ rakibi ve düşmanı olan Pusaeus, askerî kapıların surlarını sağlam bir eşik yaptırarak sağlamlaştırdı...”

Gerçekten, bütün askeri kapılarda, Bazalit (Basalte) denilen tek parça taştan çerçeveler vardır ki zamanın felaketlerine karşı, zamanımıza kadar varlığını ve sağlamlığını korumuşlardır.

Kapının üzerindeki, yukarıda olduğu üzere Latince harfler, özellikle “Valido” kelimesindeki (D.) harfi, İkinci Theodosius zamanındaki [408–450] harflerin aynıdır. Bunlara o zamanın kurşun mühürleri üzerinde de rastlanmaktadır.

Bazı manzum eserlere bakarak bu kapı yakınında Aya Ste. Kyriaki adına bir kilise varmış.²¹⁶ Cananas, bu mabedi olduğu gibi tarif ediyor.

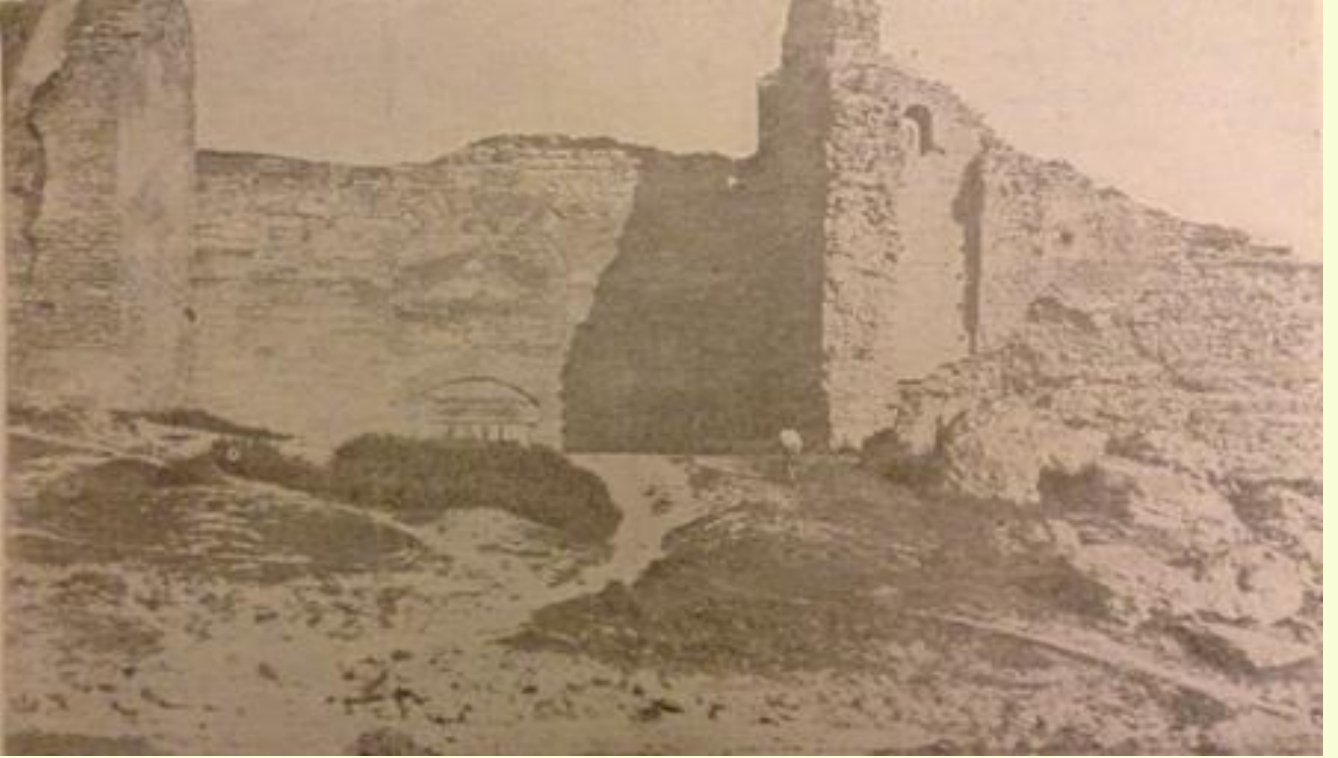
[134] Bu kapı civarında birkaç sene önce yıkılmış bir burç vardı ki Federatilere [925–1015] ait bir mezaristanın kapak taşları ile yapılmıştı.

Tarihçi Alexios Comnenos, burada böyle kocaman taşlar bulunduğunu yazıyor. Çünkü öncesinde ve sonrasında surların bu kısmını Nemitzi yahut Keltoi'ler koruyorlardı.

²¹⁴ Bayrampaşa deresinin geçtiği yerden biraz ileride yani Edirnekapı tarafında görülen yıkık surlara karşı Cennetmekân Sultan İkinci Murat Han tarafından defalarca hücum ettirilmiş ise de sağlamlıklarından dolayı yine yıkılamamıştı.

²¹⁵ Antemiyus, İmparator Arkadiyus zamanında konsolos (405) sonra İstanbul Şehremini olmuştur. İsrailoğulları peygamberlerinden Hazreti Eşmuel'in kemiklerinin kalıntılarını Filistin topraklarından İstanbul'a nakletmiştir. Saint Hrisustom bu münüsebetle kendisinin pek çok övgüsünde bulmuştur.

²¹⁶ Bizanslıların zamanında bu kapı Aya Kiryaki adıyla tanınmış.

Beylerbeyi Çeşmesinin Karşısındaki Beşinci Askeri Kapı'nın Şimdiki Durum

Yukarıda ismi geçen Beylerbeyi Çeşmesi, bu askeri kapının tam karşısında ve (Topkapı- Edirnek-pi) caddesi üzerindedir. Çeşmeyi, Rumeli Beylerbeyliği ile vezir olan Mehmet Paşa yaptırmıştır. Çeşmenin yan taraf kitabesini aynen yazıyorum:

Güyâ bu çeşme bir sakâ-durur

Râh-ı Hak'da teşne eyler cest-ü-cû

Su gibi ezberlemiş okur revân

Mâcerâ-yı dehri âalî sû-besû

Önüne gelen der târih için

Mâ'i-i Hüseyin'le Hasan aşkına su 988

Halbuki H. 1306 senesinde, cephesine yan taraftaki kitabesinin düzeltilmiş bir şekli konulmakla beraber, tamiri edildiğini belirten bir kitabe de eklenmiştir.:

Bu ayn-ı cân-fezâ üç yüz sene evvel olup cârî
Mürûr-ı dehr ile ta'mire şimdi teşne olmuşken

Hatice Bahriye Hanım bu kere eyledi tecdîd
Edip bânisi Pâşâ'nın yine rûh-ı revânın şen

Bulunca eski âb u tâbını mecrâsını böyle
Uyunu teşnegân-ı dehrin oldu sû-be-sû Rûşen

Dokuz def'a gelip Tal'at su içtim söyledim târih
İçin aynü's- şifâdır çeşme-i pâk-i Muhammed'den 1306

Feth-i Celil-i Kostantiniyye'de bu kapının Avarlar kapısı adıyla isimlendirilmesini Avarlar denilen Tatar soyundan bir kavmin eski zamanlarda bir aralık buradan şehre saldırmış olduklarından dolayı olduğu bildirilmektedir. Eski bir Türkçe haritada Hücum Kapısı diye belirtilmesi, kuşatma sırasında şehre buradan da saldırıldığına en açık işarettir.

Yerinde bizzat yaptığım araştırmada H. 1281 yılında ortaya çıkan büyük bir kolera salgınında bu kapıdan bir günde birkaç bin cenaze geçirilmesinden dolayı, uğursuzluk sayılarak bundan sonra oradan cenaze geçirilmemek üzere kasalar arasına boylu boyunca yatay, dikey demirler geçirilmiştir. Halk, bu demir çubuklar arasından gelip geçer.

İşte bundan dolayı Örülü Kapı veya Sulukule Kapısı diye bilinir. Önceleri de Pozaus kapısı diye anılmaktaydı.

135] Bu kapının iç tarafında Neslişah Sultan Camii, Sultan Mahallesi vardır.²¹⁷ Yenibahçe Çayırına, Müslümanların kimsesizlerine mahsus Valide Sultan Hastahanesi'ne buradan gidilir.

²¹⁷ **Hadikatü'l- Cevami'**de verilen bilgilere göre bu camiye yaptıran, Mehmet Bey kızı Neslişah'dır ki annesi Sultan Bayezid'in kızı Gevher Müluk Sultan'dır.

Neslişah Sultan, Defterdar'da Feshane-i Amire karşısında Mihrişah Sultan Türbesi'nin sol yönündeki avluda ve pencere önünde gömülüdür. Baş taşının yukarı tarafında sülüs hattı ile şu cümleler yazılıdır.

“Cennetmekân Sultan Bayezid Han Hazretleri'nin temiz sülalesinden namuslu Neslişah Sultan ruhunafatiha” 988-

Ayak taşında da: Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî

Hayıf gevher Mülûke ey dil
Hâke düştü o gevher-i idrâk

Nesli Sultan Bayezid idi ol
Cümle âlem revâ kıla yaka çâk

[136] Bu beşinci askeri kapı vaktiyle, mevcut iki kenarı paralel dikdörtgen iki büyük burcun arasında, som kesme taştan, sur duvarı üzerinde açılmış yüksek ve sağlam bir kapıydı. İki tarafındaki burçlardan sağındaki yıkılmış sol tarafında bulunanı kısmen duruyor.

[137] Kapının üstü, kesme taştan beşik örtüsü kemerlidir. Bunun altında tuğladan küçük bir kemer; bunun altında, birbiri üzerine konmuş çifte tuğlalı oval büyük bir kemer ve bunun da altında yine ufak bir kemer ve en son çifte tuğlalı diğer büyük bir oval kemer vardır. Bu tuğla kemerlerin arası kesme taşlarla örülmüştür. Bu örme durumu da eski bir işçiliktir.

Dedi Ânka vefâtına târîh
Daldı deryâ-yı rahmete ol pâk. 988

Neslişah Sultan'ın kocası da bu avluda ve sol yönde duvar dibinde gömülüdür. Kitabesi şudur: "Sâhibü'l hayrât merhum İskender Bey." 990. Yanında: "Merhum ve mağfur Ahmet Paşa." 964 yatmaktadır. Neslişah Sultan'ın babası Mehmet Bey ise, Mihrişah Sultan Türbesi civarında Balçık Tekkesi'nde türbe içinde gömülüdür. Kabri, türbenin caddeye bakan penceresi önünde ve solda duvar dibindedir. Kitabesi şudur:

"İntekal el-merhum el-mebrûr Mehmet Bey min nesli's-Sultan Bayezid Han "Fi şehri Rebiülevvel, sene: 1032" Bu türbede, Sadî tarikatına mensup bazı şeyhlerden başka, Osmanlı sülalesinden diğer bazı kişiler daha gömülüdürler.

Evvela, başta ve pencere önünde Hasan Paşa oğlu Mustafa'nın mezarı vardır. Kitabesi şudur:

"İntekale el-merhum el-mağfur Mustafa Bey bin Hasan Paşa ila rahmetillahi Teala. Fi'l-yevmi's-sadis ve'l-ışrin Min Muharremi'l-haram. Sene: 1015"

Geri tarafta Osman Bey gömülüdür. Kitabesi şudur: "İntekala el-merhum ve mağfurun leh Osman Paşa ibni Gazenfer Paşa validesi merhum şehzade Sultan Bayezit Han'ın tabe serahu kerimleri Ayişe Sultandır." -972-

Bu dergâhın bahçesinde iki mezar daha vardır. Birinin baş taşı yerinde duruyorsa da diğeri ortasından kırılmış ve yerinden çıkmış olduğundan duvara dayamışlar.

Taşı yerinde duran kabrin baş taşında: "Kad intekala el-merhum el-mağfur Mehmet Bey ibni Ahmet Bey min evladı'l-merhume Esma Han Sultan binti Şahsultan merhum Sultan Bayezit Han Hazretlerinin kerimesidir. Fi şehri Şevval: 1017."

Adı geçen Ahmet Bey'in, İskender Bey'in kabri yanında gömülü Ahmet Paşa olması ihtimali çoktur. Adı geçen Sultan türbesinin kapısı karşısında iki katlı kâgîr bir mektep vardır. Bu mektebin bitişiğindeki Zal Mahmud Paşa Türbesi'ne bakan duvarı dibinde pencere önünde çer çöp ile dolu kısmen harap olmuş mermer sandukalı bir mezar daha gördüm. Kitabesi şudur:

"Fevtin işidin dedi tarihini kodı hay-ı dünya sarayın Neslişah." - 978-

Veli Sultan Bayazid Han'ın çocukları ve torunlarından bazılarının gömülü oldukları Balçık Tekkesi zamanla harap olduğundan, Tiro Hasan Paşa 863 tarihinde tamir ederek imam ve görevli tayin etmiştir. Değerli araştırmacılarından Ali Emîrî Efendi'den yaptığım araştırmaya göre "Tiro Hasan Paşa" denilen kişi Tiryaki Hasan Paşa'dır. Adı geçen manzum üç beş adet Kanije tarihinin bazılarında ismi Tiryaki Hasan Paşa yazılmayıp Tiro Hasan Paşa yazılmış. Tiryaki Hasan Paşa'nın vezirliği 863'ten sonradır.

İkinci Bayezid'in hayatta iken çocukları ve torunlarının sayısı üç yüzü geçmiş olduğunu İbn Kemal rivayet ediyor. Uzun Hasan'ın oğlu Fatih Sultan Mehmed'in damadıdır... Onun oğlu Göde Ahmed de İkinci Bayezid'in damadıdır. İkinci Bayezid'in kızı Neslişah Sultan'ın Göde Ahmed'in karısı olduğu akla geliyorsa da araştırılması gerekir.

Edirnekapi civarındaki Neslişah Sultan Camii ile Defterdardaki mektebin vakıfları bağımsızdır. Fakat gerekli durumlarda birinin öbürüne yardım etmesi şart koşulmuştur. Vakfiye kopyası, Boğaziçi'nde İstinye'de bulunan caminin sofasının sağ tarafında duvara yazılmıştır. Tarihi H. 947'dir.

Neslişah Sultan Camii civarında, Sultan Süleyman Suyu'ndan akıtılan bir çeşme vardır. Sultan Çeşmesi denilmekle tanınır. Fakat çeşmeyi yaptıran Birinci Mesih Paşa kethüdasıdır. Bu camide olan musluk taşındaki tarih şöyledir:

Gördü çün kim cemâli bu resmi
Dedi tarih çeşme-i hûb 957

Yedikule'nin İstanbul'a Gelirken Denizden Görünüşü (Şuvazul gofye'nin atlasından)

Topkapı Dışında Takıyyeci Camii'nin Çinileri
(Çalınan kâşiler (çiniler) resimde görülenlerin aynıdır)

[138] Daha sonra Bizanslılar zamanında bu oval kemerin altına, yatay vaziyetteki kalın ve iki taraftakiler nisbeten ensiz mermer kasa yapılmasıyla kapı küçültülmüştür. Yukarıda belirttiğimiz kitabe, yatay mermer kasanın üzerine kazılmıştır. Özetle, vaktiyle çok yüksek bir kapı olduğu ve hemen Yedikule'deki Yıldızlıkapı'ya benzer bir büyüklükte bulunmuş olduğu kalıntılarından anlaşıyor. Bu beşinci askeri kapı, bugün basit bir kapı halindedir. Kapının önüne toprak dolmuş olduğundan, caddeden bakılırsa, yalnız yukarı kısmı görülür. Arasına demir çubuklar geçirilen bu küçük kapıdır. Kapının tamamı çok sağlam ve dayanıklıdır.

Her askeri kapının önünde Diataphrismata denilen bölmeler üzerinden su göndermek ve akıtmak için sifonlar vardır. Bu sifondan bu kapının önünde de vardır. Diataphrismata dedikleri, hendeğin eğimli yerlerinde, suyun akışını kesmek için yapılan taş bölmelerdir. Bu bölmelerden su künkleri geçirilirdi. Bu kapının ön tarafına, geçen sene kâgir bir köprü inşa ettiler. Su boruları bunun üzerinden geçiyor.

Charisus Kapısı (Edirne Kapısı) Porto Polyandrion, Porta Charisius, Charisu, Edirne – Kapoussi):

Bizanslılar zamanında, İstanbul kuşatmalarının çoğunda nice ustalıkla mücadelelere sahne olan Charisius Kapısı'nın gerçek yerini belirleme meselesi, çok sert sohbetlere ve tartışmalara sebep olmuştur. Şimdiye kadar eski İstanbul'un topoğrafyasını yazan âlimler arasında bu kapının gerçek yeri hakkında bir türlü görüş ve fikir birliğine varılamamış olduğunu Doktor Mortdmann²¹⁸ bildiriyor. Doktor Mortdmann, bu kapı hakkında eski âlimlerin görüş ve incelemelerini ve son Osmanlı kuşatmasında meydana gelen savaşırlara dair, o zamanın devlet tarihçisi ve yazarlarının anlattıklarını ve bildirdiklerini toplayıp karşılaştırarak Charisius Kapısı'nın Edirnekapı olduğu sonucuna varmıştır.

Aşağıdaki açıklamalar incelenirse tarihî ve arkeolojik bir meselesinin çözümü için, önceki tarihçilerin ne kadar derin araştırmalar ve incelemeler yapmış oldukları anlaşıyor. Bu durum da İstanbul'un eski tarihine öteden beri ne kadar çok önem verildiğini göstermeye yeterlidir.

[139] Edirnekapı'ya²¹⁹ Fatih Camii'nin yerinde bulunan Havariyun Kilisesi'nden dolayı Myriandrion yahut Polyandrion derlerdi. Edirnekapı, son Osmanlı kuşatmasında pek çok anılmasından, bu konuda eskilerin [140] araştırma ve gözlemleri ile incelemelerinin burada tekrar edilmesini ve bu arada Osmanlıların kahramanlık destanlarını oluşturan haber ve rivayetlerin hatırlatılmasını da faydalı gördüm.

²¹⁸ Mortman-s. 16.

²¹⁹ Bu kapı, Kostantin tarafından İstanbul'un kara tarafına yapılmıştır. Hafızpaşa'nın yukarı taraflarında bulunmuş olan Polyandrion Kapısı'nın hizasına rastlıyordu. Yani o eski kapı ile bu kapı Fatih- Edirnekapı caddesi üzerinde bulunuyordu. Kostantin Suru üzerinde bulunan bu eski kapının ismi sonradan Edirnekapı'ya sembol olmuştur.

Edirnekapı'nın Eski Hâli

Eski eserler uzmanlarından leunclavius ile Gilles, Patrik Kostantinos ve en son olarak Doktor Paspatis, Eğrikapı'yı Charisius Kapısı olarak anlıyorlar.²²⁰ Hâlbuki Doktor Mortdman'ın ölen babasıyla Doktor Dethier, bazı yazarların yazılarında bu düşünce ve incelemelerdeki uygunsuzluk ve farklılığı anlayarak bu kapıyı daha güney taraflarında Likus Vadisi'nde, Topkapı ile Edirnekapı arasında ara-mışlardır. Müller²²¹, her iki fikri ve varsayımı kabul etmeyerek Charisius Kapısı'nın Edirnekapı olduğunu belirtmiştir.

²²⁰ Bu kapı hakkında bazı tarihçilerin bildirdiklerini aşağıdaki şekilde nakledip belirtiyorum:

Kantakuzenos (manzum vakyiname'de): Phili Charisia

Kritovulos: Harisiyus Pili

Düka: Charisu Phili

Nicola Barbaru: Porta Cressu (Porta Karaso)

Corci Dulfen: Porte Carsea (Porto Karsea)

²²¹ Müller: **Edition de Kritovulos.**

Edirnekapı'nın Seksen Sene Önceki Hâli

[141] Bu derece ciddi önemli kişiler arasındaki akla uygun farklı görüş ve fikirler arasından bir tarafı seçmek çok zordur. Bu duruma göre, yine Bizans tarihçilerinin şahitliğine kesin olarak başvurma zorunluluğu vardır. Genellikle anlaşılmayan ve birbiriyle çelişkili ifadelerine rağmen, meselenin kesin şekilde çözülmesi için yine tek hakem bunlardır.

Curopolate Codinus'un, Patria'nın, Michel Aichma'nın (Lotes)²²² metinlerinde, topoğrafya bakımından hiçbir kayıt ve işaret yoktur. Bunlar Phili Charisi (Porta Charisii) ismini, basit bir şekilde tarif etmekle yetiniyorlar.

Charisius Kapısı, Birinci Justen'in hâkimiyeti zamanında, Birinci Justinianus'un devlet idaresine katılımı sırasında [518-527: 527-565], Kostantin Porphirogenete'nin bir yazısında ilk defa olarak belirtiliyor. Bu yazı en büyük ihtimale göre, Petrus Magister'in eserinden alınmıştır, bu eser bugün mevcut değildir.

Bu eserde deniliyor ki: "Bundan dolayı İmparator, Hebdomon Mahkemesi'nde ordunun hürmet ve saygısını kabul ettikten sonra, eski geleneklere uygun olarak Yıldızlıkapı'yı seçeceğine gösterişli bir şekilde Charisius Kapısı'ndan içeri girmiş²²³ ve Havariyun Kilisesi'nde tekrar dua ettikten sonra, büyük caddeyi takibederek Kapitol'e -üçüncü tepe üzerindeki Bayezid Meydanı'na-ve oradan Büyük Saray'a gelmişti."

²²² Harb esiri demektir.

²²³ Padişahların tahta geçmeleri esnasında, Hazreti Eba Eyyub el-Ensari Türbesinde "taklid-i seyf" (kılıç kuşanma) töreninin yapılmasından sonra, muhteşem ve debdebeli bir kortej ile Edirnekapı'dan içeri girmeleri eski âdettir.

Havariyun Kilisesi ile Hebdomon Mahkemesi'nin yerleri bilindiğine göre, Charisius Kapısı'nın bu iki konak arasında bulunmuş olduğu ve şehrin esaslı kapılarından biri olması gerekeceği ve Havariyun Kilisesi'ne ulaştıran büyük caddenin sonunda bulunmuş olacağı kabul edilmelidir.

Daha önce anlatılan hikâyeye ait metindeki 6035 rakamı doğru değildir. Murad'a göre Justinyanus'un Roma takvim sistemine göre 6035 yılı Nisan ayında tac giyme töreni yapıldıktan sonra, 527 yılı Ağustos ayında bağımsız olarak yönetimi idare etmeye başlamıştı. Şimdi, belirtilen eserde tac giymeden söz edilmiyor. Justinyanus, Ayasofya'ya uğramadan Kapitol'den doğrudan saraya gitmişti. Bu konu hakkında görüşleri incelemeyen önce deriz ki Justinyanus'un zamanında, ne şehrin içindeki Blacherna'yı içinde bulunduran Herakliyus Suru, ne de Emanuel Comnenos Suru vardı.

Kostantin Porphyrogenete'nin eserinde bugünkü Eğrikapı'dan asla söz edilmediği kesindir. Bakınız Cedrenus buna dair ne diyor: "Eğer bundan maksat Charisius kapısı olmamış olsaydı, yukardaki anlatımdan hiçbir şey çıkarmak mümkün olamazdı. Charisius Kapısı, her halde Blacherna'den çok uzakta olmakla beraber, ona çok yakın bir uzaklıkta da değildir.

Edirnekapı'nın İç Tarafının Şimdiki Hâli

Beşinci Kostantin Copronimosu'un tahttan indirilip [741-742] yerine Artavasde'nin oturması üzerine, adı geçen Kostantin, tac ve tahtını, Bizans'ı tekrar ele geçirmek için denemeye girişmişti.²²⁴

²²⁴ Beşinci Kostantin, 2 Kasım 742'de İstanbul'u kuşatıp ele geçirerek tac ve tahtını tekrar ele geçirmişti. İki sene sonra İstanbul'da dehşetli bir veba oldu. 750 senesinde de Abbasi Devleti ortaya çıktı.

[143] Bu olaydan bahseden Theophanis adı geçen Kostantin’in, Kadıköy’den Rumeli sahiline geçtiğini söylüyor. Bu söylemi de Harissiyus Kapısı’nın, Yıldızlı Kapı’nın karşı yönünde bulunduğunu belirtmekten ibarettir.

Zonaras’ın anlattıkları Charisius Kapısı’nın iki sura karşılıklı çifte bir kapı olduğunu ispat ediyor. Bu kişi, Comnenoslar’ın Nikiforos Botaniad’a karşı olan ayaklanmalarını anlatıp göz önüne sererken diyor ki: “Comnenoslar, dış duvarı aştıktan sonra, iç taraftaki sur ile dış sur arasındaki yere girdiler. Bu suretle dış duvarın kapısını açmayı başardılar. Bundan sonra, savunanlar iç avluyu da boşalttılar. Karşı koyanlar, iç kapıyı kırdılar ve bu suretle şehrin girişi açılmış oldu.”

Zonaras bunu anlatırken hendeği belirtmeyi unutmamış olsaydı, yukarıdaki anlatımı, Theodosius surlarındaki kapıların durumuna tamamiyle uygun düşmüş olurdu.

Metinde ne bir hendeğe ne de Comnenosların’ın dış sura kadar ulaşmak için bu engeli ne şekilde ortadan kaldırdıklarına dair tek bir harf yoktur.

Emanuel Comnenos Suru’ndaki Eğrikapı ilk yapıldığında basit bir kapı idi. Sonradan, buraya bir destek duvarı daha yapılarak güçlendirildi. Bu duvar, bir kare şeklinde olarak yan burçlardan birinden diğerine uzanır ve dış kapıyı içinde bulunduruyordu. Burada arazi o derece sarp ve kayalıktır ki oraya hiçbir zaman hendek yapılmasına gerek görülmemiştir. Bundan dolayı bahsedilen destek duvarının Comnenoslardan önce yapıldığı kesin olarak belirlenebilseydi, Eğrikapı gerektiğinde Zonaras’ın anlatımına uygun olabilirdi. Fakat üzülererek belirteyim ki söz edilen duvar çoktan beri görülmez olduğundan bunun mimarî tarzını, dolayısıyla ait olduğu devri gözle görerek belirlemek imkânsızdır.

Fakat bu ikinci duvarın, bahsettiğimiz devirde var olduğunu düşünsek bile Nicetas Acominatus ile Pahimere’nin aşağıdaki bildirdikleri, Charisius Kapısı’nın önünde hendek bulunduğunu yeteri kadar ispat ediyor.

İkinci Isaac Angelos zamanında [1185–1195], tıpkı Alexios Comnenos gibi Alexios Branas²²⁵ da isyan bayrağını kaldırarak Edirne’den hareket ederek İstanbul surları önüne gelmiş ve Philopation genel karargânını kurmuştu. İşte o vakit Nicetas’ın ifadesine göre, bu adam ordusunu sağ ve sol kanatlara [144] ayırıp kendisi de merkezdeki kuvvetin başında bulunarak Charisius denilen kara kapısı’nın önüne siper almış ve şehirden çıkan asker üzerine saldırmıştı. Isaac Angelos, Nikiforos Botaniadat gibi yapmamış, güçlü bir karşı koyma kuvveti düzenlemiş ve hazırlamıştı. “İmparator, orduyu şehrin kapıları arkasında veyahut surların üzerinde boş yere bulundurmaya uygun görmeyip bu ordunun bir kısmını hendeğin iki tarafından, düşmana mümkün olduğu kadar saldırmak, düşman kendilerini rahatsız ettiği ve hırpaladığı takdirde de surların altına çekilmek ve burçlar üzerine yerleştirilen askerler tarafından savunulmak için dışarıya da sevk etmiş idi.”

²²⁵ Branes 1185 tarihinde İkinci İsaac aleyhine ayaklanarak Kayser ilan edilmiş ve İstanbul’u kuşatmış ise de sonunda mağlup olmuştur.

Venedik Dükü Enrico Dandolo’yla beraber Haçlılar’ın İstanbul üzerine yürüyüp şehri ele geçirmeleri (1202) İsaac Angelos’un oğlu Üçüncü Alexios zamanında (1202) olmuştur. Çünkü bir aralık hapse atılan adı geçen Alexios zindandan kaçarak Haçlılar’dan yardım istemiştir. Haçlılar’ın İstanbulla gelmeleri üzerine Bizanslılar hezimete uğramakla, Alexios firar etmiş ve İsaac Angelos da tekrar makamına oturtulmuştur. [18 1203].

Bundan dolayı imparator bu suretle düşman tarafından Charisius Kapısı'na yapılacak saldırıya karşı yürümek ve hendeği geçerek burçlar üzerine siper alan savunucular tarafından korunmak ve kollamak, zorda kaldığı takdirde surlar atına çekilmek için askerine emir vermişti.

Pahimeris, İkinci Andronikos Paleologos'un Selanik'ten dönüşünden bahsederken diyor ki:

“Bütün memleket halkı, bir nehrin her taraftan bütün kollarını bir yere toplaması gibi, Charisius Kapısı'nın dışında bir nokta üzerine toplanıp adı geçenin karşılanmasına koşmuşlardı. Bu kalabalık sırasında bir adam hendeğe düştü, az kalsın ölüyordu.”

Bu iki yazıya bakılırsa, Zonaras'ın anlattığından iki sıra sur ve bir hendekle savunulan Theodosius Surları'nın bir kapısı bulunduğunu tereddütsüz kabul edilebilir.

Burada, Heraklius veyahut hendeği olmayan Emanüel Suru'ndaki bir kapı kesinlikle söz konusu değildir.

Xylo Porta'nın ne çifte suru ve ne de hendeği vardı. Heraklius ve Leon Suru'nda açılmış olan Blacherna Kapısı'nın gerçi, Kostantin Monomachos zamanında bir hendeği vardı. Fakat burada bu kapı söz konusu olamaz. Eğrikapı'nın hiçbir zaman hendeği yoktu.

Bütün mesele, Comnenosların hendeği ne şekilde aşmış olduklarını araştırmak meselesine kalıyor. Zonaras'ın kesin bir şekilde bildirdiğine göre, ikinci sura saldırı durumu gün ağarırken meydana gelmiş. Demek ki hendeğin geçilmesi fecir vaktinden evvel olmuştur.

Şu hâlde, hendiğin fecirden önce geçilmesinde o kadar zorluk yoktu. Bundan da vazgeçtik, Eğrikapı'ya saldırmak Comnenoslar için büyük bir fayda sağlamış olmazdı. En uygun bir durumda, bunlar bir kere içeriye girince, Kostantin Sarayı'ndan Blacherna Şatosu'na kadar inen Theodosius Suru'nun karşısında bulunmuş olurlardı.

Şehrin içine doğru, Hançerli Hamam'a kadar uzanan Tekfur Sarayı'nın dış duvarı –Gyros Kostantin Suru'nun- büyük bir kısmı hâlâ duruyor. Bu sur, Eğrikapı'nın doğusundan yaklaşık olarak iki yüz adım uzağından geçiyor.

Edirnekapı'nın Dış Tarafının Şimdiki Hâli

Comnenoslar, ikinci hisara varmadan evvel bile, Blacherna Şatosu'nu koruyan [145] askerler (Varangians) ²²⁶ ile ölümsüz diye adlandırılan askerler tarafından muhakkak şekilde karşı koymaya ve saldırıya uğrarlardı. Alexios'un, Charisius Kapısı'nı seçmesinde hakkı vardı. Petros Majister'in yukarıda belirtilen yazasından açıkça anlaşıldığı üzere, şehrin başlıca sokağı buradan başlar, altı tepenin yaylası yoluyla hâkim noktalara, Havariyun Kilisesi'ne, Filadelfiyum'a (Şehzanebaşı'na), Forum Tauru'ya (Beyazıt Meydanı'na) giderdi.

Anna Comnenos'un ifadesine göre, Comnenoslar Charisius Kapası'ndan girdikten sonra Philadelphium'a varmadan evvel bir müddet Aya Yorgi ovasında durmuşlardı. Burası Bizans yazarlarının eserlerinde hiçbirinde belirtilmemiştir. Eğrikapı civarında arazi, 'meydan' deyimine uygun bir oluşumda değildir. Böyle olmadığı bugün dahi görülür.

Fakat Edirnekapı ile Havariyun Kilisesi (Fatih Camii'nin yeri) arasındaki arazi bu kelimenin tam anlamına uygundur. Bu alan bir ova halindedir.

Jozef Müller'le Buchon, Nicetas Acominatus'un bir şiirini yayımlamışlardı ki, bu eser İkinci Andronikos Paleologos'un zamanından yukarı çıkmıyor. Bu şiirin yazarı bilinmiyor. Burada bulunan hikâyeler arasına eklenen olay tasavvufî içerikte olmakla beraber, son derece faydalı birtakım topoğrafik bilgiler içerir. Bu şiirde deniliyor ki:

²²⁶ Varangar, Bizans İmparatorları'nın XI ve XII. Asırlarda, Norveçlilerden oluşan bir özel kuvvetti. Kostantiniye ile Norveç arasındaki ilişkiler bu karkaşada hayli ilerlemiş olmakla, belirtilen askerlerin İstanbul'a geliş durumları yadırganmazdı. Varangarlar, bağlılık ve kahramanlıkları sayesinde kendilerine büyük ayrıcalıklar elde etmişlerdi.

“Bodoen’in hâkimiyeti zamanında: Charisius Kapısı yakınında meşhur şehit St. Georgios adına muhteşem bir mabet inşa edilmişti.”

Latin İmparatoru (yani Bodoen), İznik’teki düşmanının ani saldırılarından korktuğundan, yalnız biri hariç olmak üzere, Kostantin Kalesi’nin bütün kapılarını kapattırmıştı: “Sadece Aya Kyraki Kilisesi’nin bulunduğu dere (Bayrampaşa Deresi’dir) yakınındaki kapıyı açık bırakmıştır.”

Burada konu edilen kapı, Topkapı ile Edirnekapı arasında bulunuyor. Bugün nerdeyse harap olan ve vaktiyle ‘Beşinci’ diye anılan kapıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, bu kapı Beylerbeyi Çeşmesi karşısındadır.

Bu kapının üzerinde Konsolos Puscus’un herkes tarafından çok bilinen kitabesi vardır. Tükçe haritalarda bu kapı “Hücum Kapısı” diye yazılıdır.

Vak’anüvis St. Georgios hikâyesine şöyle devam ediyor: “Bodoen, surların etrafını dolaşmak ve civarı denetlemek üzere, hergün bu kapıdan dışarı çıkardı. Birgün yine böyle dolaşırken “Adı geçen St. Georgios Kilisesi’nin bulunduğu Charisius Kapısı yolunu takip ettiği sırada, önünde [146] hayret verici bir şehit cengâverin, Charisius Kapısı’na doğru gittiğini görür.” Bu savaşçı orada gözden kaybolur. Bu gizemli olay, birkaç defa meydana gelir. Sonunda İmparator St. Georgios’un kapının iç tarafında bulunan heykelini koruyan rahibi yanına çağırır ve ona Aziz adına orada ufak bir kilise yapılmasını emreder.

Charisius Kapısı’nın adıgeçen azizi hakkında, diğer bir kerameti de Pahimere²²⁷ tarafından rivayet ediliyor. Mortdmann, bu ifadeleri naklederken şöyle diyor: “Charisius Kapısı yakınında veya içinde St Georgios’un bu kilisesine veya manastırına dair Bizans yazarlarının eserlerinde bir yazı okuduğumu hatırlamıyorum. Yalnız on ikinci asırda, İstanbul’daki küçük kiliseleri ziyaret eden Rusya hacılarından Novgorodlu Antoine²²⁸: “Saint Jean Baptiste Kilisesi yakınında St. Georgios Manastırı bulunur. Burada, Theodor’un gümüş bir küçük sandık içinde cesedi korunduğunu” anlatır. Antoine yine bu konuda, “Ucunda bir Haç bağlı bulunan bir demir baston görülür. St. Georgios, ibadet ve saygı için dağa çıktığı zaman bu bastonu kullandığını ve mermerden bir de kâse bulunur. Bununla su içen hastaların iyileştiklerini” rivayet ediyor.

Bu eserime kaynak aldığım Patrik Kostantin’in **Kostantiniad** adlı eserinde, bu geleneklerin kaynağı hakkında başka bir kaynak belirtilmeyerek aynen şu cümleler bulunmaktadır: “Edirnekapı’nın St. Georgios’u: Kanunî Sultan Süleyman’nın emriyle 1556 yılında kızı Mihrimah Sultan, eskiden Pol-yandrii adı verilen şimdiki Edirnekapı civarındaki eski St. Georgios Kilisesi’ne el koyarak onu yıktırdı. Bugün görülen büyük camiye yaptırdı. Ona karşılık o civarda ahşap çatılı bir St. Georgios Kilisesi’nin yapılması için Rumlara izin verdi.

Özet olarak Alexiad’da belirtilen St. Georgios (Pedion yani sahra) bölgesinden Patrik Kostantinius’un anlattıklarına kadar olan çeşitli rivayetler ve bilgileri toplayıp bir araya getirecek olursak, Charisius Kapısı’nın Edirnekapı olduğu meselesini derhal çözmüş oluruz. Fakat mevcut anlatılanlar ve şahitlerden ayrı ayrı incelendiği takdirde, oldukça açık ve kesin bir gerçeği göstermez. Bu mesele-

²²⁷ Charisius Kapısı içindeki St. Georgios’un tasvirinden tekrar kan fışkıırıyordu –Pahimeres: 2, 6, 82.

²²⁸ Antoine de Novgorod, dans Itineaires russes en Orient. Geneve Fick, 1889, in-8, p.104.

de Patrik Kostantinos ifadelerini doğrulayacak deliller ve kanıtlarını göstermeyi unutmuştur. Bunun için metinlerden yalnız şunu çıkarabiliriz ki: St. Georgios, Charisius Kapısı'nın koruyucusu ve kollayıcısıydı. Likos Deresi (Bayrampaşa Deresi) yakınındaki Aya Kyraki Kapısı, Charisius Kapısı değildir.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından kuşatılmadan önce yazılmış eserlerde, Charisius Kapısı'ndan iki yerde söz ediliyor ise de yeri hakkında fazla bilgi verilmiyor.

Metinler şöyledir:

“İmparator bütün ordusuyla tekrar Bizans'a gelerek geçici bir süre için Charisius Kapısı'na yakın bir yerde karargâh kurdu. Karşısına kimsenin çıkmadığını görünce ila...”

Bin dört yüz senesine ait bir tarihî belgede:

“Perdikari'nin Charisius Kapısı'ndaki Malikânesi'nden söz ediliyor.”²²⁹

Kanas, İstanbul'un M. 1422²³⁰ yılında Sultan İkinci Murad tarafından kuşatılmasını anlatırken: “Sultan Murad, vurucu güçlerini Likos Deresi'nin içeri girdiği yer civarındaki sur önünde bir yere koymuş ve yerleştirmişti. Burada hendek derinliği azdı. Bundan başka, harap halde ve yukarıdan aşağıya doğru ikiye ayrılmış bir burç vardı.” diyor.

Doktor Paspalı, **Etudes Byzantines** adlı eserinde, surların bu kısmına dair çok fazla dikkate değer bir sayfa ayırmıştır. Bu konuda, yukarıdaki hendeğin pek az derin olmakla beraber, daima su ile dolu olduğunu ve adı geçen kulenin (burç) hala gözle görüldüğünü açık bir şekilde ispat ediyor.

Adı geçen Kanas bu kulenin yerini şu ifadeleriyle belirliyor:

“Bu yer, bu hendek ve bu kule, Aya Kyraki yakınında, Topkapı ile Charisius Kapısı arasında ve Charisius Kapısı'na göre, Likos Deresi'ne daha yakın bir yerdeydi.”

Bu cümle evvela, Aya Kyraki Kapısı'nın Charisius Kapısı olmadığını doğruluyor. Fakat başlıca doğruladığı nokta, Sen Romen Kapısı'nın Charisius Kapısı'na yakınlığı olduğudur.

Yazar, vaziyetini belirlemek istediği yere mümkün olduğu kadar yakın olan iki işaret noktasını doğal olarak seçmesi gerekirdi. Bir taraftan Sen Romen Kapısı'nı seçince, karşı tarafta, Edirne Kapı'yı almak gerekirdi ki bu nokta yani bu yer, arazinin tabii oluşumuyla gösterilmiş ve belirlenmiştir. Bu kapının, genellikle Sen Romen Kapısı kadar bilindiği şüphesizdir.

Yazar, belirlenmesi istenen noktaya yani Aya Kyraki Kapısı'na, Edirne Kapı'ndan üç defa daha uzak olan ve bundan fazla olarak Likos Vadisi'nin karşısında bulunmayan Eğrikapı'yı seçmiş olsaydı, bu seçme, hiç değilse çok fazla hayret etmeye layık olurdu.

Son kuşatmaya ait olmak üzere, Charisius Kapısı hakkındaki dosyanın incelenmesine girişmeden yukarıda anlatılanlarla belirlenen başlıca noktaları özetleyelim:

1. Charisius Kapısı, Heraklius Suru yapılmadan önce vardı.

²²⁹ s. 9, 10.

²³⁰ Kantakuz. 2, 525.

2. Bu kapının bir hendeği olduğu, iç ve dış surdan geçtiğinden, Theodosius Surları'nın kapıları arasında bulunması gerekir.

[148] 3. Bu kapı, Lycus Deresi vadisinde bulunan Aya. Kyraki veya Pempı (Beşinci, Pemptou) Kapısı'ndan başkadır.

4. Kutsal konulara ait eserler, bu kapı ile Edirnekapı'nın aynı kapı olduğu düşünce ve görüşündedir.

Georgio Dolfin ile Pusculus'un, kapılara dair düzenledikleri isimler listesinde olan, Yedikule'deki Yıldızlıkapı'dan başlayarak Charisius Kapısı'nda kalmak üzere, Theodosius Surları'nın başlıca dört kapısı belirtiliyor.

Heraklius Surlarındaki kapılar şunlardı:

Blacherna İmparatorluk Sarayı Kapısı, Caligaria Kapısı (Eğrikapı), Xylo Porta.

Demek ki, Charisius Kapısı, Theodosius Surları'nın belli başlı kapılarından, son kapıydı.

Belirtilen kapı ne Aya Kyraki ve ne de Emanuel Surları'ndaki Caligaria Kapısı'dır. Bugün Edirnekapı dediğimiz kapıdır.

Nicola Barbaro'ya göre, kara tarafında dört kapıdan başka yoktu.

Leonardo'nun düzenlediği isimler listesinde hiçbir topoğrafik düzenleme dikkate alınmamıştır. Bu kişi, Sen Romen Surları kısmından söz ediyor:

“Pighi Kapısı (Porta Pighi), Caligaria, Aurea Porta, bitişiğindeki kuleler, Xylo Porta İmparator Sarayı ve Turre Aveniades.” Charisius Kapısı'na dair hiçbir şey söylemiyor. Fakat;

“Paulo Troylo ile Antonio de Brochiardi kardeşler, şehrin sarsıldığı yüksek Miliandrie yerinde surları savunuyorlardı.” sözlerini ekliyor.

Phrantzes,²³¹ Leonardo Hios'la tamamen aynı düşüncededir. Gerçekte adı geçen Phrantzes, Charisius Kapısı'ndan asla söz etmeyerek yalnız, “Şehrin en çok tehtide uğradığı Myriandrium'un savunmasını Paul ile Antonio'na ve Troilo'ya vermişlerdi” diyor.

İşte bundan dolayı, bu iki tarihçi Harisiyus kapısı'na dair hiçbir söz söylemedikleri halde, Myriandrium'dan söz etmişlerdir.

Pusculus ile Nicola Barbaro yalnız Charisius Kapısı'ndan söz edip Myriandrium'a dair hiçbir şey söylemiyor. Georgio Dolfin, Charsius Kapısı'nın savunucularını belirttikten sonra, [149] Buzardi isimli üç kardeşin: “Şehrin daha zayıf görüldüğü Miliadro yüksek yerine görevlendirildiklerini belirtiyor.” Bundan dolayı bu cümleden Leonardi Bryennius ile Fabrizio Cornero [150] tarafından savunulan Charisius Kapısı ile Myriandrium'un birbirinden tamamen başka şeyler olduğu sonucunu çıkara-

²³¹ İstanbul'un kuşatılması sırasında meydana gelen olaylardan bahseden adıgeçen Phrantzes diyor ki: “Bizimkiler hergün meydana gelen ölümlerden dolayı, ay ışığının azalması gibi eksilmede ve zayıflığa düşmekteydi. Yine bu durumları ayrıntılarıyla anlatan Dolfino da: “Bizimkilerden birinin ölmesi düşmandan yüz kişinin ölmesine sebep oluyordu.” diyor. (İstanbul'un Son Günleri- Velasto: 1883. s. 100.)

biliyoruz. En doğrusu bu olsa gerek. Myriandrium, kapı olarak hiçbir yerde geçmiyor. Fakat surların bir kısmı eğimli ve yüksek bir yer olarak gösteriliyor.

Bu zor problemi çözecek ancak, surlar önündeki Osmanlı savaşının düzen ve idaresine dair en açık ve kanıtlı ayrıntılar veren yazar Kritovulos'tur.

Bu yazar diyor ki: "Sultan Mehmet, Edirne'den hareketle buraya gelince, karargâhını kendinden önceki imparatorlardan olan Justinien Rinotmete²³², Alkisiyus Komninos, Alkisiyus Baranes, Kantakuzenos ve Sultan İkinci Murat'a uyarak şehrin en çok tehdit edildiği yerde kurmuştu."

Edirnekapı'nın Yirmi Beş Yıl Önceki Hâli (1895)

Şehrin en çok tehdit edilen noktasının Tekfur Sarayı ile Sen Romen Kapısı arasındaki yer olduğunu gözle görmek için, Ayvansaray'dan Yedikule'ye²³³ İstanbul'un savunma sınırını dolaşmak yeterlidir.

²³² Bu kişinin burnunu kesmişlerdi. Bunun için "Burnu kesik Ayostiniyanus" diye tanınmıştı.

²³³ Yedikule'nin, yakını ve civarının Osmanlı devrine ait bazı tarihi hatıralarını bu konumuza almadan geçemeyeceğim. Bu hatıralar, Tuğracı Abdurrahman Paşa'nın Hicri 1087'de kitap haline getirilip kopyası çok az bulunan **Abdurrahman Paşa Kanunnamesi**'dir. Bu kitap eski Adliye Nazırı Rıza Paşa Kütüphanesi'ne ait ve kütüphane defterinde 906 numarada kayıtlıdır. Çok güzel ipek kâğıt üzerine güzel bir sülüs hattıyla yazılmıştır. Kanun başlıkları kırmızı mürekkep ile işaret edilmiştir. İlk sayfa arkasındaki açıklamadan 1292'de Vakanüvis Ahmet Lutfi Efendi'ye ait olduğu anlaşılan ve bugün Rıza Paşa'nın kütüphanesinde korunan bu kusursuz ve güzel ve kıymetli nüsha, adı geçen zeki oğlu, İstanbul Mebusu, saygıdeğer arkadaşım İsmet Beyefendi tarafından **Milli Tettebular Mecmuası**'na ödünç verildiğinden, oradan alıyorum:

Osmanlı Kanunnameleri

[151] Caligaria ile Blachernal, Heraklius ve Emanuel Surları'yla bir çeşit kale gibi olan Anema Kulesi ve Blacherna Suru'nun arkasındaki Theodosius'un ikinci suruyla savunulmuştu.

Theodosius Surları, Sultan Mehmet Han'ın topraklarına karşı koyabilecek derecede sağlam ve dayanıklıydı.

İstanbul'un anahtarı kesinlikle bu tarafta değildir. Bu anahtar Charisius Kapısı'ndaydı. Bu kapı bir kere düşmanın eline geçtikten sonra artık hiçbir engel kalmazdı ve düşman altı tepenin yaylasını geçmekle bütün önemli yerleri çevirmiş olurdu.

Dücas'ın²³⁴ ifadesine göre, Fatih Sultan Mehmet Han umumi karargâhını, Charisius Kapısı karşısındaki tepenin arkasında kurmuş idi.

Bugün Edirkapı civarını her kim dikkatle incelerse, Dücas'ın tanımlarıyla tamamen örtüşmek üzere, servilerin hemen arka tarafında bir tepe görür.²³⁵ Lycus Vadisi'ne doğru yaklaşıncı da Topkapı'dan Kostantin Sarayı'na kadar, açık, engelsiz bir manzara karşısında kalır. Yerin bu durumu, Kari-tovulos'un: "Sultan Mehmet, Saint Romen Kapısı karşısında çadır kurardı." demesinin sebebini de açıklar.

Bu tarihe göre Fatih Sultan Mehmet Han, şehrin karşısında 4 stades [Bir istadiyun 600 Yunan Ayağı'na eşittir] uzaklıkta Sen Romen Kapısı hizasında karagâhı kurmuştu. Adı geçce Hakan, Mesote-ichion (Aralık duvar) ve Myriandrium yakınında ve savunma hatlarının merkezinde yerleşmişti. Surların bu kısmının sınırları Kritovulos'un aşağıdaki sözlerinde belirtilecek yazılarında gösterilmiştir ki bu sözler ordunun sağ ve sol kanatlarının durumlarına aittir.

Pastırma İzni Kanunu

İhtisap Ağa'sı (İhtisap Ağa'sı Hüseyin Bey'in konağı, Mevlevihane Kapı ile Topkapı arasında, cadde üzerinde, Merkez Efendi Kabristanı'na bitişik duvar üstünde bir katlı ahşap evdir. Bugün Şeyh Sukuti Efendi'nin kullanımında bulunuyor.) Yedikule'nin dışında bulunan Tokat adlı yerde Veziriazam Hazretleri için ziyafet hazırlar.

Yedikule Kapısı'nın içinde kapıya yakın bir mescit vardır. Veziriazam günlük âdeti olan sıra halinde önünde çavuşbaşı ağa çavuşlar ile ve kapı kethüdaları, şatırlar (korumalar), mataracı ve tüfekçiler ve arkasında bölük kumandanı arkadaşları başlıklarıyla bölük komutanı ağa süpürgesiyle ve diğer hizmetlilerle erkence saraydan hareket edip belirtilen mescide varıp sabah namazını kılar. Kadı Efendi ve Yeniçeri Ağa'sı orada bulunur. Fakat namazdan evvel görünmezler.

Namaz kılındıktan sonra Veziriazam Hazretleri kavuğunu giyip ve Yeniçeri Ağa'sı o yerde kavuğuyla gelip Veziriazam'ın koltuğuna girip atına bindirir. Kadı Efendi de fes ve uzun kollu cübbesiyle binip ileri gider ve inip selama durur. Çavuşbaşı da kavuğunu giyip ileri gider. Reisülküttap (Genel sekreter) Efendi de kavuğuyla Çavuşbaşı ile yürür. Ağa da binip Veziriazam'ın önüne düşer. İhtisapAğası başında sarık orta kuşak ve elinde baston ile mescit önünde karşılayıp Veziriazam'ın eteğini öptükten sonra önünde yaya yürür. Ağa topluluğu sarıklarıyla kale kapısına kadar iki sıra selama durular ve ziyafet yerine varıldığında Ağa önce inip Veziriazam'ın koltuğuna girip indirir ve eline bir baston verir.

Ondan sonra Veziriazam oturup Kadı Efendiyi ve Ağa'yı huzurunda da oturtup pastırma ile ilgili sohbet ederler. Ziyafetten sonra Pastırmalar eski âdet üzere değerlendirilip (fiatı belirlenip) Veziriazam, alınıp satılmasına izin ve ferman, Muhtesip Ağa'sı'na bir hılat hediye ettikten sonra elbisesini ve kavuğunu değiştirip istedikleri semte gider ve Kadı Efendi'ye ve Ağa'ya da izin verirler.

²³⁴ s. 263.

²³⁵ Edirnekapı dışındaki kabristanın arka tarafı, sonradan kurulan şehitliğin üst tarafları Maltepe'ye doğru-
dur.

Kritovulos diyor ki: “Rumeli Beylerbeyi Karacabey sol kanada kumanda ediyordu. Bu sol kanat, kuzey tarafta, Xylo Porta’dan Kostantin Porphirogenete Sarayı’na (Tekfur Sarayı), Edirnekapı’ya kadar olan surları kuşutmakla görevliydi.

Kritovulos, kuşatmanın bu safhasına ait sözlerinde, “Kostantin Sarayı’na doğru çıkarak” cümlesini kullanmıştır. Eğer yazarın bundan maksadı, Blacherna Sarayı olmuş olsaydı, “çıkma” deyiimi yersiz olurdu. Çünkü Blacherna Sarayı daha doğrusu Anema Kulesi yukarı tarafta değil, çukur arazide (ovada) [152] bulunmaktadır. Hâlbuki Tekfur Sarayı’na varmak için, tepeye çıkmak gerekir. Bundan dolayı Charisius Kapısı Tekfur Sarayı’ndan ötede, güneydedir. Eğer, Kritovulos’un Pilitis Charisius’tan maksadı Eğri Kapı (Caligaria) olmuş olsaydı, “Oraya kadar uzanırdı” diyemezdi. Çünkü bu, tamamen mantıksız olurdu. Fakat daha doğrusu Kostantin Sarayı’dır.

Kritovulos sözlerine şöyle devam ediyor: “Anadolu Beylerbeyi İshak Bey ile Mahmut Bey Edirnekapı’dan [153] (Myriandrium) Yıldızlıkapı’ya ve Marmara Denizi’ne kadar olan surlara hücum etmekle görevlendirilmişlerdi.”

Demek oluyor ki Fatih Sultan Mehmet Han, Myriandrium ile Mesoteichion’un karşısında yer tutmuştu. Padişah başlıca hücum noktalarını oluşturan surların bu kısmına karşı yapılacak askeri herekâtı (operasyonu) bizzat yönetiyordu.

Karacabey komutasında bulunan sol kanat son noktası olan Edirnekapı, Fatih Sultan Mehmet Han’a tahsis edilen karargâha bitişikti. İshak ve Mahmut Beyler’in görevli oldukları yer de Myriandrium’un son bulduğu noktadan yani Topkapı civarından başlıyordu.

Bu itibarla, Georgio Dulfen ile Sakızlı Leonard’ın ve Phrantez’in sözlerindeki maksat anlaşılmış oluyor. Onlar gibi Kritovulos da Myriandrium’u hiçbir yerde kapı olarak belirtmemiş ve tanıtmamıştır. Mesoteichion (aralık duvar) da denilen ve iki bitiş noktası Edirnekapı’yla Topkapı olan surların bir kısmı olarak belirtiyor.

“Miliandri yüksek yeri” deyiimi, arazinin buradaki oluşumuna tamamıyla uygun düşüyor. Charisius Kapısı, tepede bulunup buradan Lycus Deresi’ne doğru iner. Sultan Mehmet Han, bu noktayı başlıca hücum noktası olarak seçmiş olduğundan, bizzat meydana gelecek savunma için başlıca kuvvetlerinin bu noktada toplamış olacağı açıktır. Gerçekten de İmparator Kostantin ile Justiniani Topkapı (Sen Romen Kapısı) tarafında yer tutmuşlar. Leontarius Bryennius ile yukarıda ismi geçen Fabrizio Cornero’yu Charisius Kapısı’nın savunmasına görevlendirilmesine memnun olmadıklarından surların eğimli kısmına Pemptou denilen Beşinci Kapı’ya²³⁶ kadar Brochiardi isminde üç kardeşi görevlendirmişlerdi. Georgie Corci Dulfen ile Sakızlı Lenodro’nun tanımları üzere, eski zamanlarda, Horatius Cocles’in Tibre Köprüsü’nü savunduğu gibi, bu üç kardeş de burayı savunmuşlardı. Sen Romen Kapısı’nın karşı tarafına doğru yükselen surların ismi, ancak batılı tarih yazarları tarafından korunmuş ve devam ettirilmişdir.

Sakızlı Leonardo: “Sen Romen Kapısı karşısındaki “Bactatinea” kulesinden söz ediyor. Biraz aşağı satırlarda da Georgie Dulfen, “Bacchatureus” Suru’nda bugün görülen gediği tanıtırken, “Baccatura Burcu” diyor.

²³⁶ Sulukule civarındaki kapıdır.

İstanbul siperlerini görenler, tahrip gücünün en fazla üç noktaya yöneltilmiş olduğunu çok iyi fark ederler. İlki, Silivrikapı yanında, ikincisi Topkapı yakınında, Lycus Deresi ağzına doğru ve sonuncusu da Edirnekapı'nın kuzey kısmıdır.

[154] Bu üç gedik, Kritovulos'un anlattığı gibi Sultan Mehmet Han'ın yeniçerilere ²³⁷: “Ben üç yol ile şehre girmeyi mümkün gördüm” şeklindeki sözlerinin canlı açıklamasıdır.

Nicola Barbaru Osmanlı toplarının durumuna dair bilgiler veriyor. Onun bu konudaki tanıtımları, topların etkileriyle meydana gelip bugün izleri görülen harap duruma tamamıyla uygundur.

Nikola Barbaro şu şekilde söze başlıyor: “Blacherna Sarayı ile Caligaria önüne sper alan vurucu güçler, hemen arkasından oradan geri alınarak Topkapı yönüne çevrildi. Büyük topla Edirnekapı'yla Topkapı arasındaki surun bir kısmını tahrip etti.”

Bundan dolayı, bu sözlere, Edirnekapı'nın Charisius Kapısı olduğuna karşı çıkmadıktan başka, bilakis Charisius Kapısı'nın Edirnekapı olduğunu doğruluyor. Xylo Porta'dan Tekfur Sarayı'na kadar, özellikle Eğrikapı civarında olan siperlerin hiç dokunulmamış bir halde bulunması, Georgie Dolfin'in: “Caligaria önüne yerleştirilen topların etkilerini yok etmekle, Sultan Mehmet Han, bunları Sen Romen Kapısı'yla Edirnekapı arasındaki kısma koyup yerleştirmeyi tercih etti.” sözünün doğruluğuna çok açık bir kanıttır. Yeniçerilerin şehre girişleri de bu iki kapı yakınında açılmış gediklerden olmuştur.

Phrantez ile Georgie Dolfin ve Nicola Barbaru, Sen Romen Kapısı yakınındaki gedik tarafında meydana gelen olaya dair bilgiler veriyorlar. Bunların verdikleri bilgilerin, Charisius Kapısı'nın topoğrafik durumuna dair özel bir önemi olmadığından belirtmekten vazgeçiyor. Yalnız Ducas; belirtilen kapı yakınında meydana gelmiş olan savaşlarla özellikle ilgileniyor.

Bu yazar, önce elli kadar Osmanlı askerinin Kyrko Porta denilen ve gerçek yeri Mösyö Paspatı tarafından belirlenen Tekfur Sarayı yakınlarında, Anthemius Suru'nun son kulesi tarafında bulunan gizli kapıdan nasıl içeri girdiklerini anlatıyor ve diyor ki:

“Bunlar, iç surun üzerine çıktılar. İç sur ile dış sur arasındaki yeri savunanlar yukarıdan geriye baktıklarında Türkleri gördüler. Savunanlar kaçmaya çalıştılar. Fakat yoğun kalabalıktan dolayı Charisius Kapısı'ndan içeri giremediklerinden, güçlü kuvvetli olanlar, zayıf ve güçsüz olanları çiğneyip tekrar içeri girdiler.”

Belirtilen iki sur arasındaki meydana savaşı Rumlarla İtalyanlar geri dönmüşler gibiydi. Fakat Türkler, Justinianus Kapısı yoluyla bunların dönüş hatlarını kestiler ve Anthemius Suru üzerinden de saldırmaya başladılar. Bu sebeple, bunlar için Charisius Kapısı'ndan başka geri dönecek bir yer kalmamıştı. Sonunda burası da ölümlerden geçilmeyecek bir duruma gelmişti. O elli askeri yakından takip eden yeniçeriler, bundan dolayı kapıyı cesetlerle dolmuş gördüler:

[155] “Kapının önüne geldikleri zaman kapı, yukarıdan düşen ölümlerle, can çekişmekte olanların cesetleriyle dolmuş olduğundan içeri giremediler, çoğu gediklerden içeri girdiler.”

²³⁷ s. 14 – açıklamamız.

Bundan dolayı bunlar, Fatih'in toplarıyla açılmış olan gediklerden içeri girdiler. Eğer Ducas'ın verdiği bilgiler Eğrikapı'ya ait olmuş olsaydı, bu cümlelerin anlaşılması çok zor olurdu. Hâlbuki Edirnekapı'nın bütün bu olayların geçtiği yer olduğunu anlamak kolaydır.

Ducas, Türklerin şehre girmelerinden bahseden yazısında, şunları da ek olarak belirtiyor: “Şehre girerlerken ve Charisius Kapısı ile Saray arasındaki kısmı ele geçirirlerken karşılıklı olarak öldürüyorlardı. Yeniçeri diye isimlendirilen padişah yakınlarının azizleri gerek sarayı ve gerek Petra'daki Saint Jean'i ve gerek Khora Manastırını ele geçirdiler. Bu felaket Charisius Kapısı'nda, Sen Romen Kapısı'nda ve Sarayda başladı.”

Galip askerler tarafından yağmalanan binalar, doğal olarak bunların girdikleri yerin hemen yakınında ve civarında bulunanlardı. Bunlar da Edirnekapı tarafındaki Khora (Kariye Cami ve Saint Jean Baptiste Manastırları'dır. Görünüşe göre St. Jean Baptiste Manastırı, Balat'la Tekfur Sarayı arasında bulunan bugün “Buğdan Sarayı” denilen yerden daha uygun bir yerde gösterilemez.

Burada Charisius Kapısı'nın hikâyesi ve tarihi bitiyor. İstanbul'un fetihle beraber eski mahalleler ve semtlerin isimleri değiştirilerek bunlara yeni yeni isimler verildi.

Böylece, Fatih'in en çok topraklarını yerleştirdiği Sen Romen Kapısı -Topkapı, Aya Kyraki Kapısı,-son hücumu hatırlayarak- Hücum Kapısı ve Charisius Kapısı da Edirnekapısı ismiyle anılmaya başlandı.²³⁸

İstanbul'un fethinden bir süre önce, Edirnekapı deyimi yaygınlaşmaya başlamıştı. Genç Andronikos'un Bizans'a girişinden bahseden Ducas, “Edirnekapı denilen kapı” sözünü kullanıyor.

Genel olarak Edirnekapı'nın gerçek eski ismi olarak kabul edilen (Porta Polyandrii ismi Bizans yönetimi devrinde Heraklius'un zamanında da yalnız bir defa söyleniyor:²³⁹ “Kaan Slavları surun çeşitli noktalarına dağıtarak en büyük kuvvetiyle Polyandrii Kapısından Pempti Kapısı'na kadar olan kısma saldırıyordu.”

Bu ismin anlaşılması güç bir şey değildir. Tekfur Sarayı'yla Sen Romen Kapısı arasındaki surlar, Havariyun Kilisesi bitişiğinde bulunan Heroon (kahramanlar mezarı) ile Polyandrii denilen imparatorların mezarlarını koruyan kısmını savunuyordu.

Bu kısmın başlıca kapısının Porta Polyandriion ismini almış olması tabiidir. Bu kapı hakkında, Patria: “Polyandrius -Myriandros- Polyandros kapısı denilmesi, surların yapılması sırasında iki gurubun burada birbirine rastlamış olmalarından dolayı olduğuna dair bir masal daha vardır ki böyle masallar yerine bu kitapta daha akla yatkın haberler ve bilgiler olsaydı elbet daha faydalı olurdu.” diyor. [156] Bununla beraber diğer bir yazıda Charisius Kapısı'nın anlamı hakkında açıklama yapılıyor. Bu açıklamaya göre, iki farklı kapıdan bahsedilmiş olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla beraber, diğer bütün bilgiler ve şahitlerle uyuşmayan bu kayıt ve bildirimin büyük bir önem ve değeri olmaması gerekir.

²³⁸ Sulukule Kapısı, Avarlar Kapısı diye anılırdı. Bu kapı örülüdür. Vaktiyle Avarların şehre bu kapıdan girmelerinden dolayı bu şekilde isim verilmiştir.

²³⁹ Chroicon Paschle.

Patria gibi, Codinus da eskiden beri sorgulamadan alınmış, en ufak bir araştırma ve incelemede bulunmaksızın bir araya toplanmış bilgileri içeren bir eserdir.

Bu eserde, genellikle bir abide (anıt) iki farklı isim ile geçtiği zaman aynı olay iki defa geçiyor.

Şimdiye kadar hiçbir kimse şimdiki inceleme ve tartışma usulünün ilkelerine uygun olarak eserlerin metinlerini araştırma ve eleştirmeye cesaret etmemiştir.

Bu durumda, Patria ile Codinus'un rivayetini -fazla bir değer vermeksizin- kabul edip diğer yazarların eserleri ve gördükleriyle karşılaştırdıktan sonra bunlara güvenmelidir.

Charisius Kapısı meselesinde, yukarıda bildirilen yazılardan ve Patria'nın²⁴⁰ anlattıklarının tersine olarak aşağıdaki sonuç ortaya çıkar:

1. Bu kapının, Heraklius, Leon ve Emenuel Comnenos Surları'ndan önce de mevcut olduğu
2. Theodosius Surları'nın bir kapısı olduğu
3. Sen Romen Kapısı'na yakın olduğu ve o derece yakın ki, biri diğeriyle karıştırıldığı
4. Caligaria ve Aya Kyraki veyahut Pempti Kapısı'ndan başka olduğu
5. Tekfur Sarayı'nın güneyinde var olduğu
6. Fakat çok seyrek Porta Polyandrio ve fetihden kısa bir süre önce de Pili Andriano Poleus diye isimlendirilip fetihten sonra kesin şekilde Charisius Kapısı diye anıldığı.

[157] Edirnekapı'nın Osmanlı Devrine Ait Hatıraları ve Kalıntıları

İstanbul'un kara kapıları arasında tarih bakımından öneme sahip olan Edirnekapı, ilk şeklini bir dereceye kadar koruyabilmiştir. Böyle olmakla beraber iki tarafındaki yüksek burçlar, aralıksız olarak meydana gelen depremlerden ve özellikle H. 915 senesindeki²⁴¹ büyük depremden yıkılmış, tamir sırasında geri kalan kısımları tamamen indirilmiş, şimdiki durumda ne burcu kalmış ne kale duvarı kalmıştır.

²⁴⁰ Porta Poliandrii ismi, Kostantin Suru kapısına uygulandığı takdirde bu konudaki zorluk ortadan kaldırılmış olur. Hâlbuki Theodosus Suru'nun bu uygun düşen Yenikapısı Charisius adını almıştır. Bu şekilde, Codinus'la Patria'da belirtilen iki farklı kapının varlığı açıklanması mümkün olur. Poliandrii deyiminin, bazen de Theodosius Suru'nun kapısı hakkında kullanılmış olduğunu anlamak kolaydır.

²⁴¹ H. 915 senesinde İstanbul ile diğer şehirlerde benzeri görülmemiş derecede şiddetli depremler meydana geldi. İstanbul surunun birçok yeri yıkıldı. Binlerce kimseler yıkılan binaların enkazı altında kaldı. Çorum şehrinin üçte ikisi yere battı. Gelibolu istihkâmları yıkıldı, Dimmetoka harap oldu. Deprem kırk beş gün devam etti. Halk bu depremi, büyüklerin eğlence ve rezaleti sebebiyle ilahi gazaba bağlıyordu. Şikâyet sebepleri eksik değildi. Evvelce yeniçerilerin meyhanelerde sarhoş olduktan sonra, sokaklarda kavga, mahalleleri yağma ettiklerini göz önüne alan Sultan Bayezid bütün meyhaneleri kapattığı halde büyükleri tarafından teşvik edilen yeniçeriler zorla açtırmışlardı. İşte bu şekilde halk hükümet adamlarından hiç de memnun değilken, Sultan Bayezid depremin devamından dolayı Edirne'ye gitti. Fakat oraya varınca çok sayıda depremler, müthiş bir su taşkını meydana geldi.

Sultan Bayezid, cidden hayret edilecek derecede bir yardım ve gayret ile depremden harap olan binaları onarma ve yenilemeyi başardı. [Kurun-ı Cedide Tarihi, Ali Reşat Bey, s.89, İstanbul 1332, Matbaa i Amire Tabı.]

Bu depremin ardından, Sultan İkinci Bayezid tarafından surların tamiri sırasında, bu kapı da tamir edildiğinden, yukarısına tamir durumunu ifade eden bir de levha yerleştirilmiştir.

Bu münasebetle bu kapının eski bir resmiyle, zamanımıza ait iç ve dış taraflarını gösterir resimlerini koyduk.

Kapının şehirden tarafa bakan, kavisli mermer kasası üstünde, yatay şeklinde bir kitabe vardır. Bir tarafında servi ağacı çizilmiş olan bu kitabe (K 11) ve:

Gâziyânın menzili yani dergâh-ı âlî

Pîr-i Erkân-ı tarîkat Hâcî Bektâş-ı Velî¹²¹¹

Beyti yazılıdır. Diğer yerlerinde de yeniçeri ortaları'na ait birtakım semboller kazılmış iken, Sultan İkinci Mahmud tarafından yeniçeri ocağı'nın kaldırılması üzerine bu semboller demir kalemle kazınarak silinmiştir. Buna rağmen yerleri, şekilleri bir dereceye kadar fark ediliyor.

Kapının dış yüzüne gelince; resminde görüldüğü üzere, dik vaziyetteki mermer kasanın yukarısında, mermer üzerine şu manzum tarih yazılmıştır.

Ceddedet Sultân es-Sultân Bayezidü'l-Bâzıl

Kal'ate dâri'l-hilâfe ba'demâ kânet fenâ

Men Ra'e't-tecdîd hâzâ kâle'lallahi derruhü

Temme kad kâle'l-müverrihü hassenû hâzâ'l-binâ

[158] Bu kitabenin aşağı tarafında ve yatay kasanın solunda ve kenar tarafında da şu cümleler yazılmıştır:

Sa'y edüp râh-ı cibâli koydurur baş ile cân

Bizlere Ka'be kuşağı subh uşam olur nişân 1194

Bu yüzünde de yeniçeri ortalarına (taburuna) ait sembollerden Zülfikâr resimleri, iki gülle asmışlar, bunlar orta büyüklükte topların granit gülleleridir.

Dışarı çıkarken kapının sol tarafında, duvara bitişik bakkal dükkânının kiremitleri yukarısında, yıkık burca yerleştirilmiş mermer levha üzerinde de manzum bir tarih gözüme ilişti. Kitabenin yarıdan fazlasına, bu bakkal dükkânının çatısı örttüğünden, yıkık surlar arasından çıkarak dükkânın kiremitliğine atlamaya mecbur oldum. Levha ortasından ayrılmış, bir iki yeri kırılmış olduğundan güçlüklerle okuyabildim. Kırılan yerlerdeki harflerin ne oldukları aşağıda işaret edildi.

Kitabe şöyledir:

Şehinşâh-ı kadr-i kudret ki nâm-ı pâkî halk içre
Anıldıkça duâ-yı hayrına meşgûldür dünyâ

Hüdâvend-i hü mâ himmet (ki)²⁴² adlî Kâf' tan Kâf'a
Tutupdur âlemi mânend-i hurşîd cihân-ârâ

Acep mi hâki-pâyine akarsa su gibi âlem
Bihamdihi ki etdi şarka azmi-kemin²⁴³ icrâ

Şeh-i gerdûn-haşem Sultan-ı âlem Hân Murâd ol kim
Yeniden eyledi Kostantiniye kal'asın ihyâ

Nice yaptıysa anı lutf edip şâhen-şeh-i âlem
Anın da hâne-i kalbini²⁴⁴ yapsın Hazret-i²⁴⁵ Mevlâ

Duâ edip dedim ey Dânişî târihini anın
Zemin durdukça dursun bu binâ-yı âsumân âsâ 1045

Edirnekapısı'nın iç tarafını gösteren resimden de anlaşılacağı gibi, kapının şehre bakan cephesinin sağ tarafına bitişik, sonradan onarılmış duvarının yukarısına, üzerinde kelime-i tevhit yazılmış, dikdörtgen bir levha konulduğu gibi, altına da "maşallah" yazılı başka bir levha yerleştirilmiş ve yanına granit taştan yapılmış bir gürz (topuz) asılmıştır. Kapının bu yüzü resimde çok güzel görünüyor.

Silivrikapı gibi, Edirnekapı'nın da bazı gelenekleri vardır. Yerinde yaptığım araştırmadan anlaşıldığı üzere bayram arefesi günü, akşamüstü âlimler ve şeyhler ve mahalle sakinleri, Edirneka-

²⁴² Burası kırıktır, yerinde (k) bulunmuş olması ihtimali vardır. (himmet) in (t) si fazlaca yıpranmış. Çünkü kitabe buradan sol köşeye doğru çatlamıştır.

²⁴³ Burada (azm) in mimi kırılmış.

²⁴⁴ (Hane-i Kalbini) olacak.

²⁴⁵ Hazret'in (t) si kısmen ve Mevlanın (mimi) de kırılmıştır.

pı'ndan dışarı çıkarak şehitliğin üst tarafındaki Sakızağacı civarında Sır Tekke denilen yerde dualar ederek Müslümanların ruhuna ve özellikle Fatih Sultan Mehmed ve ordusuna fatihalar sunup dönerler.

Bayram günü de bayram namazından sonra yine bir toplululuk, önlerinde âlimler ve şeyhler olduğu halde, Mihrimah Sultan Camii'nden çıkarak doğruca kapı dışında Sır Tekke'ye yönelip dualarla, fatihalar okurlar. Bundan otuzsekiz sene önce yapılagelen duayı, Mihrimah Sultan Camii Kayyumbaşı Hoca Kâmil Efendi okurmuş. Şimdi bu kutsal görevi belirtilen caminin kürsü şeyhi Hafız Fazıl Efendi yerine getirmektedir.

Yenikapı Mevlevihanesi'nde de böyle tarihi ve milli gelenekler yaşatılmaktadır: Ramazan ve Kurban Bayramı'nda, bayram namazlarından önce dedeler ve dervişler dergâhta toplanarak düzgün sıralarla doğruca Merkez Efendi Camii'ne giderler. Orada bayram namazını kıldıktan sonra, Hazreti Merkez'in güzel kokulu niyaz penceresi önünde mehterin saygı duruşu bestesi mevlevi gülbangi başlar. Her iki tekkenin şeyhleri, birbirleriyle el sıkışarak kapıya kadar geçirildikten sonra, Mevlevi Alayı'nın önünde âyin-i şerif okuyanlar, neyzenler, kudümzenler olduğu halde, tekrar Mevlevihane'ye dönerek dergâhın kurucusu olan Kemal Ahmet Dede'nin Türbesi önünde dualar edildikten ve gülbanklar çaldıktan sonra, tekkede bayramlaşma yapılır.

Bu geleneksel ziyaret, adı geçen Kemal Ahmet Dede zamanında H. 1006 senesinde başlamış, bu zamana kadar devam etmektedir. Geçmiş devirde, bu eski âdetin bir aralık yasaklanmasına girişilmiş ise de postnişin olan mesnevihan Ahmet Celalettin Dede'nin başvurusu ve girişimi üzerine yasaklama girişimi sonuçsuz kalmıştı. Zamanımıza kadar gelen ve inşallah devam etmesi de Allahın lutfundan temenni edilen bu milli gelenek de gösteriyor ki Edirnekapı diğer kapılara göre tarih bakımından önemli ve Osmanlı kahramanlığının merkezi olmuş bir yerdir.

Edirne kapı'dan dışarı çıkınca; karşınıza ahşap kahve dükkânları gelir. Burada yol ikiye ayrılır. Sağdaki yolun iki tarafı kabristandır. Bir müddet devam ettikten sonra bu yol da ikiye ayrılır; sağ tarafı Otakçılar'a Çömlekçiler'e, sonunda Eyup Sultan'a; soldaki ise, sonradan kurulan Çanakkale Şehitleri'nin kabristanı önünden geçerek Maltepe'ye, Topçular'a gider.

Bu büyük kabristanda pek çok tanınmış şahıslar ve âlimlerimiz, mücahitlerimiz yatmaktadır. Buradaki meşhurlarımıza dair aşağıda, kabristanlar konusunda bilgiler verilecektir

[160] İstanbul'un Araplar Tarafından Kuşatılması

Osmanlıların kuruluşundan önce, İstanbul'un kaç defa kuşatıldığı tam olarak bilinmiyor. Bazı tarih kitaplarında, biri Hulefa-i Raşidin [Hasret-i Osmanı Zinnureyn], dördü Emevî halifeleri [Muaviye, Süleyman, Hişam] üçü Abbasi halifeleri [Mehdi, Harun, Mu'tasım] zamanlarında olmak üzere en fazla sekiz defa kuşatıldığı bildiriliyorsa da bunların hepsinde Rumlar üzerine seferler yapılmış, belki de İstanbul kuşatılmasına niyet edilmiş, fakat fiilen İstanbul kuşatılmamıştır. İslam tarihi'nin en doğ-

ru kaynaklarından **İbni Cerir, İbnü'l- Esir, İbni Haldun, Ebu'l-Fida, İbnü'l-Verdi, el-Hamis** tarihlerine başvurmakla sekiz seferi aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:²⁴⁶

Birinci Sefer:

Hazret-i Osman'ın halifeliği zamanında H. 32 yılında İslam ordusu Şam Valisi Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye'nin kumandası altında İstanbul Boğazı'na kadar ilerlemişler, birçok ganimet elde etmişlerdi. Rumlar kaleye sığınmışlar; Müslümanlar da gerekli araçlar bulunmadığından geri dönmeye mebur olmuşlardı. Böylece ilk defa İstanbul üzerine Müslümanlar tarafından asker sevk edilmiştir.

İlk Sefer, adı geçen eserlerin çoğunda biraz önce bildirildiği gibi, "Kostantiniye Boğaziçi seferleri" deyiimi ile ifade edilmekle, bazı tarihçiler tarafından İstanbul kuşatması sayılmıştır. İlk seferi kuşatma saymak hata olur.

İkinci Sefer:

Ebu Süfyan oğlu Muaviye'nin halifeliği zamanında H. 48 veya 49 yıllarında İslam orduları İstanbul'u kuşatarak büyük bir savaşa girişmişlerdi. Bu seferde İbni Abbas, İbni Ömer, İbni Zübeyir, Ebu Eyyub Ensari gibi sahabeler vardı. Belirtilen kaynakların bazısında, kumandan doğrudan doğruya Muaviye'nin oğlu Yezid gösteriliyor ise de bir kısmında ilk önce Süfyan İbni Avf'ın kumandası altında İstanbul'a asker gönderildiği, sonra Muaviye oğlu Yezid kumandası altında bir yardımcı bölük gönderildiği bildiriliyor ki doğrusu bu olsa gerektir. Bir sene kadar devam eden bu seferde İslam orduları açlıktan, hastalıktan dolayı kuşatmadan vaz geçmişlerdi.²⁴⁷ Rumların "Garajuva ateşleri" hakkında bu kaynaklarda bir şey yoktur.²⁴⁸ Onun için **Chalko Condilis Tarihi**'ne başvurmak gerekecektir. İlk seferdeki görüş farklılığından dolayı ikinci sefer bazı tarihçiler tarafından ilk kuşatma sayılmıştır.

²⁴⁶ Bu makale, değerli âlimlerimizden saygıdeğer arkadaşım İzmirli İsmail Hakkı Bey tarafından hediye edilmiştir.

²⁴⁷ Arap donanması İstanbul'u kuşatarak şehrin fethine son derece gayret etmiş ise de (M. 682) başaramayarak adı geçen Muaviye, Rumlarla otuz sene süreyle bir silah bırakma anlaşmasına "673-679" ve her sene vergi vermeye mecbur olmuştur. (**Bizans Tarihi'nin Vaka-yı Meşhuresi, Goltvalt, 1911.**)

²⁴⁸ Feu gregeoie denilen **Rum Ateşi** bu tarihte icat olunmuştur. Bu bir yakıcı maddedir ki Orta Çağ'da ilk defa olarak Rumlar'dan "Garajuva" adında biri tarafından icat edildiği için bu isimle meşhur olmuştur. Bunun etki derecesi Araplarla Rumların donanmasının tahribinde görülmüştür. Tarihçi Le Beau'nun ifadesine bakılırsa, bu yakıcı madde suda bile yanar; etkisine ne taş ve ne demir dayanmaz, her şeyi tahrip ve yok etmiştir.

Tatar yayı çeşidinden yahut arbalates veya baliste denilen savaş aleti kullanılırken bu maddeden çok miktarda atılır, hava üzerinde yıldırım alevi ve patlaması ile uçar ve şiddetli bir patlama meydana getirerek taburları devirir; eserleri ve abideleri alt üst eder, gemileri batırır, düştüğü yerde halka tanıtılması imkânsız korku verirdi.

Bu yakıcı madde M.673 yılında İmparator Üçüncü Kostantin'in yönetiminin beşinci senesinde İstanbul'un Araplar tarafından kuşatma esnasında kullanılmıştır. Suriye'nin Müslümanlar tarafından işgali sırasında burada bulunan Medinetü's-Şems (Heliopolis)'den hicret ederek ve bazılarına göre Mısır'dan gelen Callinicos isminde bir mimar tarafından Rumlara getirilmiş olduğundan bu tarihten itibaren Callinicos bu maddenin mucidi olarak meşhur olmuştur.

İşte bu yakıcı madde sayesinde Arap donanması, İznik'te Rumlar tarafından yakılmış ve batırılmıştır. O tarihlerde belirtilen maddenin bileşiği bir sır gibi saklanırdı.

Fakat Araplar, bunun bileşiğine vakıf olarak M. 1218 yılında Dimyat'ın kuşatılmasında kullanılmıştı.

[161] Üçüncü Sefer:

Yine Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye zamanında Hicrî 54 yılında Cenade bin Ebu Ümeyye'nin kumandası altında, Müslüman orduları Rumlara sefer ederek İstanbul yakınında Arvat Adası'nı ele geçirmişler, orada yedi sene kalmışlar, sonunda Muaviye'nin uğlu Yezid'in emriyle geri dönmüşlerdi. Bu olay Üçüncü Leon zamanında olmuştu. Üçüncü Sefer'de İstanbul kuşatılmamış, fakat İstanbul'a yaklaşılmıştır. Belki, Müslümanlar İstanbul'un kuşatılmasına niyet etmişlerdir. İstanbul yakınındaki Arvat Adası hakkında apaçık bilgiler yoktur.²⁴⁹

Dördüncü Sefer:²⁵⁰

Süleyman ibni Abdülmelik zamanında H. 98 tarihinde Müslüman ordular, halifenin kardeşi Mesleme ibni Abdülmelik kumandası altında karadan ve denizden üç ay kadar İstanbul'u kuşatmışlardı. Müslüman askerleri etrafta kışladılar, ev yaptılar, ekin ektiler, saldırıp yağma yaptılar. Süleyman'ın

²⁴⁹ **Evliya Çelebi**'de görülen bilgilere göre, "Muaviyenin sevk ettiği ordunun başkomutanı Mesleme bin Abdülmelik imiş. Araplar İstanbul'a gelirken yolda Malta, İstanköy, Sakız, Midilli ve Bozcaada'yı ele geçirmişler. Çanakkale Boğazı'ndan dört yüz parça gemi ile girmişler, Kostantiniye Kalesi altında demir atmışlar... Bu olaylar İmparator İkinci Kostantin ile Dördüncü Kostantin Pogonatos zamanında olmuştu.

²⁵⁰ **Evliya Çelebi** diyor ki: "Birinci Mervan İbnü'l-Hakem zamanında İstanbul altı ay kadar kuşatıldıysa da fetih gerçekleşmedi. Bundan dolayı Kayser Yedinci Kostantin Porphyrogenete de oğlu aracılığıyla barış istediğinden (916) önceden şehirde kalan Müslümanları güçlendirmek için Cibali (Cibâli) Kapısı'ndan içeri üç mahalle ve bir cami yapılarak Müslümanların işlerini görmek için bir de Kadı (Hâkim) tayin edildi. Her sene yüzbin Takianos altını vergi vermeyi Kayser'e teahhüd ettiğinden Mervan Şam'a döndü." **Hayrullah Efendi Tarihi**'nin yedinci kitabının 77. sayfasında belirtildiği üzere Cebe Ali Çelebi, Bursa Subaşı idi. İstanbul'daki Cibali Kapısı onun adına aittir. Macar Kralı Wladislas'ın 1444 senesi Teşrinievvel'inde harp meydanında (Varna Savaşı'nda) Karacahızır Bey tarafından katledilmesi üzerine Kesik Baş kavanoz içine konularak Bursa halkına ilan için gönderilmişti. Cebe Ali Çelebi, kesik başı bir topluluk ile karşılayıp Nilüfer suyunda yıkayıp bir mızrağın tepesine takıp şehrin sokaklarında gezdirdiler.

Sonradan Lehistan'dan bir kişi Bursa'ya gelerek Wiladislav'ın başı ile tacını ve kendisine ait bazı evrakı Viayet Valisi İsmail Hakkı Bey'den istemiş.

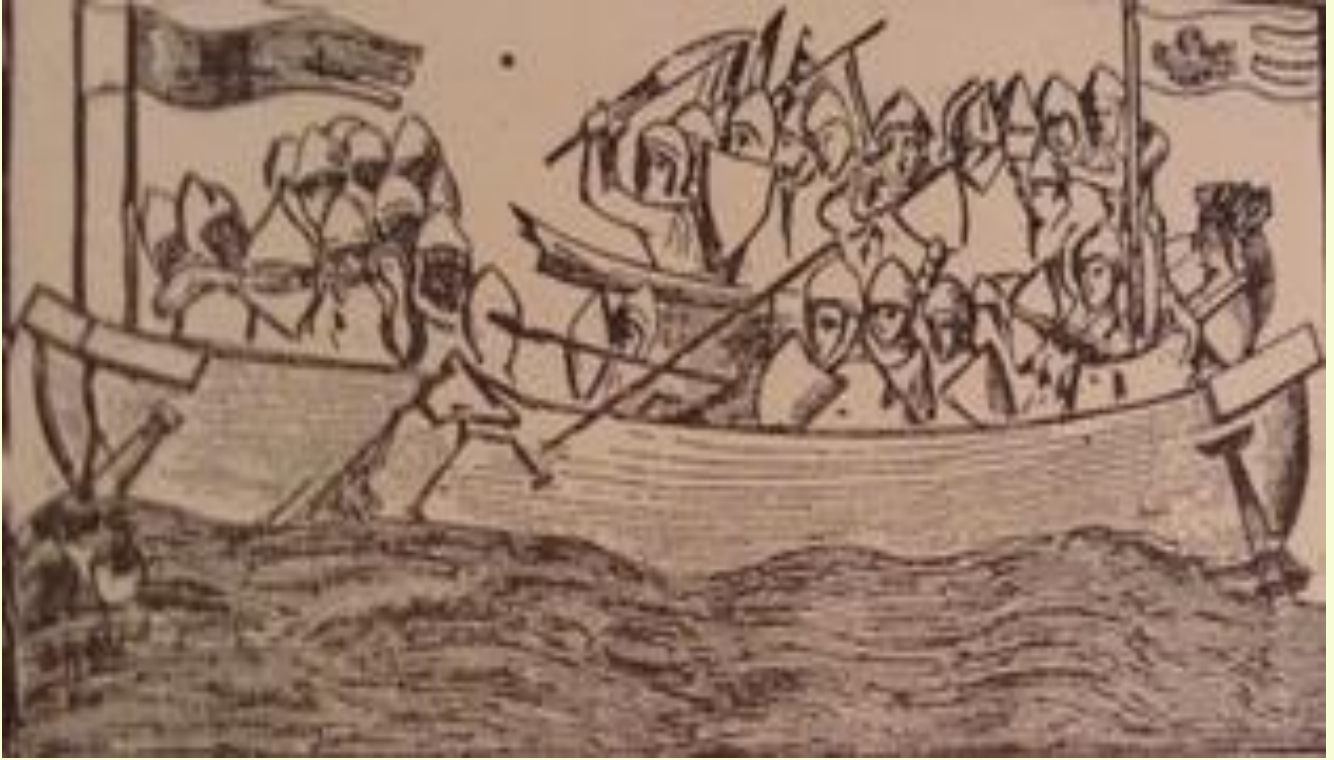
Tebrik görevinin usulüne göre yapılması için (10 Zilhicce 1335'te) adı geçen Vali'nin yanında bulunduğum sırada Vali Bey meseleyi benden sordular. Ben de **Hayrullah Efendi Tarihi**'nde görülen bilgileri tekrarlamakla yetindim. Çünkü üzülererek söyleyeyim elimizde bundan fazla bilgiler yoktur. Kesik başın teslim edilip edilmediği meselesine gelince, Kara Mustafa Paşa'nın kesik başı olmak üzere Viyana Müzesi'nde bulunan kafanın bize iadesi nasıl mümkün değil ise, kahramalık ve işkâl devrimizin bir belgesi olan adı geçen Wiladislav'ın başının – bulunmuş olsa bile– teslimi de öylece uygun olmaz.

Hatıra olarak sunayım ki Bursa'da Emir Sultan civarında Kral Kızı'nın mezarı diye bilinen bir mezar vardı. Yakın zamanda bu mezar yol düzenlemesinde yola gitti...

Evliya Çelebi bu konuda diyor ki: "...ve Aba Dede üç yüz Nakşibendi dervişleriyle Aya Kapısı'ndan saldırdı ve şehit olup kale kapısı içindeki eski mahkememiz olan Sirkeci İskeleyi'ne gömüldü. Cebe Ali Hazretleri Cibali Kapısı'ndan saldırdığı için Cebe Ali'den galat olarak Cibali Kapısı derler. Kendisi Mısırda Sultan Kalavun'un şeyhiymiş. İstanbul Fethi'nde bulunmak için Bursa'ya gelip Ziynett'in Hafi tarafında seccade sahibi olup at çulundan bir cübbe giydiği için Cüppe Ali derler. Ondan sonra İstanbul Fethi'ne katılınca ekmekçi başı olup bütün Müslüman askerlerine ekmek yetiştirirmiş. Hiçbir kimse sırlarını bilmemiş. Bir fırından çok defa yüzbin kişi gül pembe gibi has ve beyas ekmek yerlermiş. Bu Cebe Ali Hazretleri Okmeydanı'ndan inen gemilere binip hemen tersane bahçesi önünde üç yüz Ziynett'in Hafi dervişi deniz üzerine postlarını döşeyip Allah'ı zikir ile meşgul olup def ve kudümler çalarak ve gizli ilimlerini açarak apaçık deniz üzerinde yaya ve postnişin geçtiklerini kaleden kâfirler görünce korkudan akılları çıkıp Cebe Ali Hazretleri postlarını denizden alıp Cibali Kapısı'ndan saldırdılar. Fetih'ten sonra kerameti açığa çıktığı için kendileri şehit olup Gül Camii alanında defnedilip bütün dervişleri o bahçede inzivaya çekildiler. Fetih'ten sonra buraya yapılan caminin avlusuna defnedilmiş buraya da Cebe Ali (Cibali) ismi verilmiştir.

vefatına kadar İstanbul’da kaldılar. Rumlar, Mesleme’ye her bir kişi için bir altın vermek şartıyla barışa razı olmuşlarsa da Mesleme kabul etmedi. Sonunda Rumların yapmış oldukları bir hile sonucunda Mesleme, erzakları yaktı. Artık Rumlar kuvvetlendi, Müslümanlar zayıfladı. Müslümanlar ordusunda açlık ve pahalılık baş gösterdi. [162] Askerler derileri, ağaç köklerini, yapraklarını, hatta akla hayale gelmeyen şeyleri, özetle, topraktan başka her şeyi yemeye başladılar.

Süleyman o sırada Şam’daydı. İstanbul fethedilmedikçe askerlerin dönmemesini emretmiş ise de kış olduğundan, yardım edemedi. Askerlerin çoğu açlıktan taun hastalığından öldü. Bu olay Bizans İmparatoru İkinci Justin’in yönetimi zamanına rastlar. (685–695)

Araplarla Hristiyanlar Arasında Deniz Savaşı

Süleyman’ın ölümünden sonra, halife olan Ömer ibni Abdülaziz, İstanbul’da kalanların dönmesini emrettiğinden hayatta kalanlar döndüler. Galata’daki Arap Camii ya bu sırada yapılmış veya ikinci sefer sırasında yapılmış olup bu sırada yenilenmiştir. Doğrusu, bu sırada yapılmış olsa gerektir. Bazı tarihlerin bildirdiğine göre, Fetih’ten önce İstanbul’da dört cami yapılmıştı: Emeviler zamanında, Selçuklular devrinde, Mısır Melikleri zamanında, Yıldırım zamanında yapılmıştır.

Beşinci Sefer:

Hişam bin Abdülmelik zamanında H. 144 yılında, Seyit Battal Gazi lakabını alan Abdullah el-Antakî²⁵¹ komutasında yapılmıştır. Rumlara üzerine sefere çıkılıp Kostantin esir alınmışsa da İstanbul kuşatılamamıştır. Anlaşıyor ki Kostantin'in esir alınmasıyla, İstanbul'un kuşatılması birbirine karıştırılmıştır.

Altıncı Sefer:

Mehdi zamanında, H. 165²⁵² yılında, oğlu Harunreşit Rumlar üzerine sefer etmiştir. Rumları takip ederek İstanbul Boğazı'na, Üsküdar'a (Kostantin Körfezi) kadar gelmişti.

Rumlar her sene yetmiş bin altın fidiye vermek şartıyla üç sene süreyle barış yapıldı. Müslümanlar birçok ganimetler elde ederek geri döndüler.

Tarihlerde görülen açıklamalara göre, ertesi yıl İmparatoriçe Irene sözleşmeyi bozduğundan, Harun tekrar yüz bine yakın büyük bir ordu ile Rum ülkesine gelerek Rum askerlerini perişan edip İstanbul önlerine kadar gelmiş ve Üsküdar yakınında bulunan bir düşman ordugâhını yakmıştır.

Kostantiniye önlerinde meydana gelen büyük savaşta Rumlar on beş bin kadar kayıp vererek kahredici bir hezimete uğramışlardır. Bu olay üzerine İmparatoriçe Ireni (797-802) barış sözleşmesi imzalamayı istedi. Her yıl 70.000²⁵³ dinar vergi vermek, İslam askerlerine rehber ve yol kılavuzu ve gerekli erzakı vermek şartıyla bir sözleşme yapıldı (165).

[164] Müslümanların yüzünü ağartan bu büyük zafer üzerine, Harunreşit Roma usul ve âdeti üzere fevkalade gösterişli ve debdebeli bir alay ile Bağdat'a girmiştir.

Bu büyük kanlı savaşta Rumlar 55.000 kayıp ve 6.000 kadar esir vermişler ve 120.000'den fazla hayvan bırakmışlardır. Bu seferde Bermekiler'in büyük yardımı görülmüştür.

²⁵¹ Tekfur Sarayı'nın altında, dış tarafta, sura bitişik yerde küçük bir sadî dergâhı vardır. Kapısı üzerinde, "Haza merkad-i Beşir Gazi ibn Battal Gazi" bulunduğu göre burada Beşir Gazi adında Arap mücahitlerinden bir zatın gömülü olduğu anlaşıyor.

²⁵² Azmi Bey'in İslam Tarihi'nde 1162 senesi olarak yazılıdır.

²⁵³ Azmi Bey'in İslam Tarihi'nde 700.000 yazılıdır.

On Beşinci Asırda Bir Şehre Taarruz ve Onun Savunulması

On Beşinci Asırda Bir Şehrin Kuşatma Şekli

Yedinci Sefer:

Harunreşit zamanında H. 181 yılında, bizzat Harun İznik yakınında Söğüt denilen **Es-Safsaf Kale**'sini (Söğüt Kalesi'ni) fethetmişti. Bu küçük savaş hakkında şöyle bir şiir de söylenmişti:

İnne Emirü'l-Mü'minin el-Mustafa

Kad tereke's-Safsaf kâen safsafa

Ertesi yıl, Kadıköyü'ne kadar Rum ülkesi yağmalanmış ise de İstanbul kuşatılmamıştır.

İmparatoriçe Irene'nin yerine geçen Birinci Nikiforos (802-811) Abbasi Devleti'ne verilmesi kanunlaşan vergiyi vermekten kaçındığından, Ebu Cafer Harunreşit bin Mehdi²⁵⁴, bizzat sefere kesin karar vererek Ereğli'ye kadar gelmiş. Buradan Kostantiniyye'yi tehdide başlamış olduğundan, Nikiforos, barışı yenilemek konusunda Halife yanına özel görevli göndermiş ve verilmekte olan verginin miktarı artırılarak sözleşme yenilenmiştir (H. 187).

Üçüncü Leon zamanında (717-740) Araplar (Sarrasins)²⁵⁵ İstanbul'u kuşatmışlar ise de (717-718) Bizanslılar Rum Ateşi'yle donanmayı yakmış ve İslam ordusunu mağlup etmişlerdi.

[165] Beşinci Kostantinos Copronimos (740-775) zamanında meydana gelen deniz kuşatmasında Bizans donanması, Arap donanmasını mağlup etmişti (746).

Abbasilerin ortaya çıkması bu tarihten üç sene sonradır (25 Aralık, 749). Arapların devamlı ilerlemeleri İmparator Theophilos'un endişelenmesine sebep olduğundan, İstanbul'u bir saldırıdan korumak için Abbasi Halifesi Memun'a Jean Lecanomante isminde bir kişiyi göndererek yeniden dostluk kurdu. Bu dostluğun göstergesi olarak Arap mimari tarzında ve Kayseri Sarayı civarında mükemmel bir saray yaptırdı (Sultan Ahmet Cami ile Ahurkapı arasında). Adı geçen Jean Lecanomante sonradan İstanbul Patriği olmuştur (836).

Sekezinci Sefer:

Halife Mu'tasım zamanında H. 224 tarihinde bizzat Mu'tasım, Samarra'dan kalkarak elli beş gün kuşatmadan sonra Ammura'yı fethetmişti. Ammuriye o zamanlar İstanbul'dan daha değerli bir memleket idi. Rumların gözü değerindeydi. İslam'ın doğuşundan beri Müslüman emirlerinden hiçbiri Ammuriye'ye saldırmamışlardı. **Mu'cemü'l-Buldan**'ın bildirdiğine göre, Ammuriye ile İstanbul arasında altmış mil mesafe vardır. Ammuriye Boğazdan öncedir. Bu bildirime göre Ammuriye Mucdanya veya Bursa olacaktır.

²⁵⁴ Harunreşit Miladî 24 Mart 809 senesinde vefat etmiştir.

²⁵⁵ Sarakino, Doğulu Arap kelimesinden bozularak Orta Çağ'da Endülüs ile sahilleri ve Cezairi Araplarına denilen **Sarrazen** demek olması zannedilmiştir. (**İbni Batuta Tercümesi**, Dersaadet, Matbaai Amira tabı: Tercüme eden Eski Maarif Nazarı Damad-ı Şehriyari Mehmet Şerif Paşa.) Bazı kitaplarda **Sarakinus** yazılıdır.

İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Kuşatılması

Birinci Kuşatma:

Daha önce bu konuda ayrıntılı olarak bildirildiği üzere Kayser Beşinci İoannes Paleologos'un ölümü üzerine (21 Temmuz 1391) padişahın yanında bulunan oğlu Emanuel Paleologos kaçarak Edirne'den Kostantiniyye'ye gelmiş ve babasının yerine geçmişti. Yıldırım Bayezid, Emanuel'in bu davranışından çok üzülererek (796) ordusuyla Kostantiniye üzerine yürüdü. Şehri kuşattı (1392). Fakat Macar Kralı, padişahı bu kararından vaz geçirmek için yüz binden fazla askerden oluşan bir ordusuyla Niğbolu Kalesi'ni kuşattığından, Makadonya taraflarında da bazı isyan problemleri ortaya çıktı. altı ay kadar devam eden İstanbul kuşatması'ndan vaz geçmeye mecbur oldu. Osmanlı askerleri Edirne'ye dönerek gerekli ihtiyaçları tamamladıktan sonra çok hızlı bir şekilde Tuna kıyısına yürüdü ki, Niğbolu büyük zaferi bunun sonucudur.

İkinci Kuşatma:

Haçlı hücumu sebebiyle sonuçsuz kalan Kostantiniyye'nin kuşatmasına Niğbolu büyük zaferinden sonra tekrar başlandı.²⁵⁶ (M.1397/ H. 799). Fetihlere ve kuşatmalara başlangıç olarak Şile [166] üzerinden, Yuşea Dağı arkasından, Deredeki ve Akbaba köyleri üzerinden Göksu denilen derenini kenarına inerek ordu kurmuş ve Güzelce Hisar denilen Anadolu Hisarı'nı yapmıştır.

Yıldırım'ın Macar Kralı'nı kaçırdığını, Bulgar Hükümetini mahvettiğini, Sırp Kralı'nı boyun eğdirdiğini ve Boğaziçi'nin en seçkin bir yerini alıp İstanbul'a yürüyeceğini anlayan Kayser İoannes Paleologo, komutanlarından birini padişahın çadırına göndererek saygısını sundu. İstanbul'da Müslümanlar için uygun bir yer²⁵⁷ ayrılması, bir mescit²⁵⁸ ve mahkeme binasıyla padişah adına olmak üzere hutbe okunması ve kadı (Hâkim) ve imam tayin edilmesi ve her sene on bin düka altını verilmesi şartıyla barış anlaşması yapıldı ve bu defada Kostantiniyye'nin fethinden vaz geçildi. Taraklıca Yenicesi'nin halkı yerlerinden kaldırılıp İstanbul'a yerleştirilmeleri için gönderildi.²⁵⁹

Bu şekilde barış anlaşması yapıldıktan sonra (1398) komutanlar ve sipahilerle Tırhala ve Atina şehirlerine akınlar yapıp Rumlardan Divriği, Kemah ve Besni bölgeleri alındı.

Barış anlaşmasını güvence altına almak için Bizans Kayseri, gerek padişaha ve gerek veziriazam Çandarlı Ali Paşa'ya kıymetli hediyeler göndermişti. Ali Seydi Bey'in **Osmanlı Devleti Tarihi**'inde deniliyor ki: "Veziriazam'a Kayser'in gönderdiği şeyler hediye değil sanki rüşvet idi. Tarihlerimiz bu meseleyi pek de karıştırmak istemezler. Fakat doğrusunu söylemek gerekirse, Sadrazam Ali Paşa'nın

²⁵⁶ Padişahlarımızın kılıç kuşanma âdeti bu zaferden sonra ilk defa uygulanmaya başlamıştır. Yıldırım Bayezid Niğbolu seferinden zafer kazanarak Edirne'ye döndüğü zaman asrın âlimlerinin en âliminden Emir Buhari, kutlamak için Padişah'ın beline kılıç kuşatmış ve her tahta geçmede yapılan kılıç kuşatma töreni bundan kalmıştır.

²⁵⁷ Kostantiniyye'de kurulan ilk Müslüman Mahallesi Sirkeci'deydi. (**Osmanlı Devleti Tarihi**, Ali Seydi Bey s. 101.)

²⁵⁸ Rum tarihçilerinin ifadelerine göre Sultan Yıldırım Bayezid, Kostantiniyye'deki kiliselerden birinin camiye dönüştürülmesini istemiş olduğundan Emevi Halifelerinden Süleyman zamanında Galata'da yapıp senelerce kapalı ve kullanılmaz halde kalmış ve sonradan kiliseye dönüştürülmüş olan Arap Camii tekrar açılarak Müslüman askerlerine verilmişti. Fakat Ankara yenilgisi üzerine tekrar tahrip edilerek İstanbul'daki Müslümanlar şehirden atılıp dışarı çıkarıldı.

²⁵⁹ **Malumat-ı Tarihiye**, s. 12, açıklamamız.

en büyük âdi en büyük rüşvetcilerden olduğu açık ve bellidir. Yıldırım Bayezid'in amacı, bu defa İstanbul'u kesin olarak ele geçirmek iken, Sadrazam, aldığı rüşvetten dolayı Padişahı düşüncesinden vazgeçirmiş ve bu şekilde Kostantiniye'nin fethi 59 sene gecikmiştir."

Dük De Berry ile BeşinciBeşinci İoannes Paleologos. İoannes Paleologos (Sultan Orhan'ın Çağdaşı

[167] Tarihçi Hayrullah Efendi: "Merhum Yıldırım Han, İstanbul'u fethetmeye çok yaklaşmışken, Timur olayı sebebiyle erteleyip elli iki sene sonra fetholunmasına bakılınca Timur'un felaketi Osmanlı Devleti'nin yükselmesini o kadar ertelemiş olduğu açıktır." diyor.

Üçüncü Kuşatma:

Bir aralık, Rum Kayseri'nin Çelebi Sultan Mehmet ile gizliden gizliye haberleşmeye giriştiğini haber alan Musa Çelebi, biriken vergilerin verilmesinden kaçındığı bahanesiyle, Kostantiniye üzerine yürüdü. Şehri karadan kuşattı. Bu kuşatma İstanbul'un Osmanlılar tarafından yapılan üçüncü kuşatmasıdır.

Kayser, Musa Çelebi'nin²⁶⁰ bu halinden çok fazla sıkılarak Çelebi Sultan Mehmed'den yardım istedi. Çelebi Mehmed de kardeşinin askeriyle çarpışmak üzere bir ordu hazırlayarak Kostantiniye'ye kadar geldi. İmparator'a misafir oldu.

Sur dışında iki defa meydana gelen savaşta, Musa Çelebi'nin askeri galip geldi. Çelebi Sultan Mehmet, bunun üzerine Anadolu'da karışıklık ortaya çıktığı bahanesiyle oradan çekilip gitti.

Çelebi Sultan Mehmet İle Kayser Emanuel'in Beşiktaş'ta Görüşmesi:

Osmanlı fetihleri devrinde, Fatih Sultan Mehmed'e gelinceye kadar Bizans ve Osmanlı tarihleri birbirine karışmış, her iki devletin başkanları ve adamları birbirine karşı bazen dostça ve bazen düşmanca vaziyetler almışlardı. [168] Bu sebeple bu devirde Bizanslılarla Osmanlı Türkleri arasında meydana gelen olayları özet olarak da olsa yazmakta fayda vardır. Şöyle ki;

²⁶⁰ Osmanlı Devleti Tarihi, Ali Seydi Bey, s. 127.

Ankara yenilgisinin ardından, İsa Çelebi,²⁶¹ Çelebi Sultan Mehmed'e yenilince, Yalova'dan süratle İstanbul'a gelerek müttefiki olan Paleologos'un yanına geldi. Oradan Edrine'ye, büyük kardeşi Emir Süleyman'a sığındı.²⁶² (H. 806/ M. 1403).

Bu sırada Musa Çelebi Rumlarla savaşarak Selaniği ele geçirdi. Fakat denizde, Rumlara mağlup oldu. İstanbul'u kuşatmaya başladı. Fakat yanında yeterli miktar kuvveti olmadığı gibi, kuşatma araçları da bulamadığından, kuşatma ve sıkıştırma durumu çok yavaş gidiyordu (H. 814. M. 13 Eylül 1401). Ardından Silivri'ye saldırdı, şiddetli karşılık gördü. Hasta olduğu söylenen İmparator Emanuel, bu defa büyük bir kuvvet topladı.

Sultan Yıldırım Bayezid'in Çağdaşı olan Emanuel Paleologos (1391-1422)

Bu sırada, Silivri'de bulunan Şehzade Orhan'ı, Emanuel, Musa Çelebi Aleyhine yönlendirip tahrik etti. Şehzade, İmparator tarafından Musa Çelebi'ye teslim edildi ve gözleri oyuldu. Bu işler hep Emanuel Paleologos'un oyunu olduğundan, hayatının tehlikede olduğunu biliyor ve buna bir kurtuluş çaresi olarak Çelebi Sultan Mehmet Han'ı iyiden iyiye kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Musa Çelebi, Çandarlı Ali Paşazade Sadrazam İbrahim Paşa'yı elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Görevi, ödemesi geçmiş cizyeleri (vergileri) istemek ve eskisi gibi Osmanlı Devleti'ne dost kalacağına dair Emanuel'den söz almaktı. Fakat İbrahim Paşa, kendisini bu makama getiren Musa Çelebi'ye hainlik ederek İstanbul'a geldi. Emanuel, Musa Çelebi'nin kararlılığından, İstanbul kuşatmasından ürktü. İbrahim Paşa'nın [169] sığınmasına memnun oldu. Onun görüşü ve önlemleri aracılığıyla Çelebi Sultan Mehmet'e başvurdu. İbrahim Paşa Bursa'ya gitti; vezirlik rütbesiyle ödüllendirildi. Gebze naibi Fazlullah Efendi de İstanbul'a gönderildi.

Çelebi Sultan Mehmet, küçük yaşta olduğundan İmparator, Mehmet Çelebi'yi kendi tarafında olacağını ümit ediyordu. Gerçekten de öyle oldu. Çünkü Çelebi, kardeşine karşı galip gelerek Sultan-

²⁶¹ İsa Çelebi, babasının türbesinde gömülüdür.

²⁶² Emir Süleyman, Kayser Emanuel'in müttefiki idi. Emir Süleyman ile Hüdavendigâr Gazi'nin oğlu ve Orhan bin Emir Süleyman Hüdavendigâr Hazretlerinin türbesinde gömülüdür.

lığını ilan etti ve ömrünün sonuna tadar İmparatora sanki bir boyun eğmiş gibi oldu. Bu tarihlerde İstanbul’da veba hastalığı ortaya çıktı.

Çelebi Sultan Mehmet, az bir askerle İstanbul’a geçti. İmparator kendisini gösterişli bir şekilde karşıladı ve şerefine ziyafetler, şenlikler düzenledi. Üç gün eğlenildi. 15.000 kadar asker de İmparator donanmasıyla Eyüp tarafına sahile geçti. Dördüncü günü, Rumeli tarafına hareket edildi. İstanbul’a yakın İnceğiz denilen yerde İmparator ve Çelebi Sultan Mehmed’in askerleri Musa Çelebi kuvvetiyle karşılaştı. Çarpışma sırasında Mehmed Çelebi yaralanıp attan düştü ve hem kendisi ve hem de askeri Venedik ve Cenova gemileriyle Anadolu’ya kaçmaya mecbur oldu.

Bu galibiyet üzerine, Musa Çelebi’nin İmparatora karşı öfkesi şiddetlenerek İstanbul’u tekrar kuşutmak, Emanuel’i ele geçirmek için Kostantiniye üzerine kuvvetlerini yönlendirdi.

Çelebi Sultan Mehmet’in yarası iyileştikten sonra Haziran 1413 başlarında yine İstanbul’a geldi. İmparatorla görüştü. 10 Haziran’da oradan Avrupa’ya geçti.

Çelebi Sultan Mehmet, Kayser Emanuel’in yardımıyla Saltanatı elde etmiş olduğundan²⁶³ Karadeniz sahilini ve Marmarar üzerindeki yerleri ve Selanik’in despotluğunu, Ankara felaketinin ardından 1403’te Emir Süleyman ile yapılan sözleşme gereğince ittifak karşılığı olarak Kayser’e verdi. Kayser bu arada Mora’ya geçmişti. Evlatlığı, Çelebi Sultan Mehmet’in rızası ve onayıyla Exsamilion (Altıdeğirmen İstihkâmı)²⁶⁴ istihkâmlarını tekrar yaptı. İhtiyar Emanuel, Mora’dan döndüğünde Gelibolu’da Çelebi Sultan Mehmet Han ile buluştu ve bir gemi üzerinde beraberce yemek yeyip sohbetler edildi.

Kayser’in tebrik için Çelebi’ye gönderdiği elçiye Çelebi Mehmed: “Yardımla atamın tahtına geçtiğimden dolayı, sadık bir evladın babasına olan hizmeti gibi, hayatım boyu hakkında iyi niyet ve samimiyet besleyeceğimi ve her fırsatta kendisini memnun etmeye çalışacağımı pederim İmparator’a söyleginiz.” demiştir.²⁶⁵

Özetle, Çelebi Sultan Mehmed, Karadeniz’le Marmara sahilinde ve Tesalya’daki kaleleri Kayser’e terk etmekle sanki imparator tarafından korunuyor gibi davrandı.

Düzmece Mustafa meselesinde, Çelebi Sultan Mehmet Düzmece Mustafa’yı Kayser Emanuel’dan istemişti. Fakat Kayser, Çelebi’ye gayet nazıkçe ve iyi niyetle bir mektup yazdı. Bu mektupta, Çelebi Sultan Mehmet’e seslenerek: “Hayatta olduğu müddetçe [170], gerek Şehzadeyi ve gerek Düzmece’nin arkadaşı ve işbirlikçisi olup Macaristan seferinde bulunan ve Semendire’yi ele geçirmesi üzerine, Niğbolu’ya Vali tayin edilen Kara Cüneyt Bey’i teslim etmeyeceğini, serbest bırakmayacağını” söz vermişti.

²⁶³ Yeni Osmanlı Tarihi, Şakir Paşa, s. 42.

²⁶⁴ Altıdeğirmen İstikamati, Bolayır’ın karşı körfezi tarafında ve körfeze hâkim noktada bulunur.

²⁶⁵ Yeni Osmanlı Tarihi, Şakir Paşa, c. 2, s. 42.

Yıldırım Bayezid'in Oğlu Musa Çelebi

Kara Cüneyt Bey, Çelebi Sultan Mehmet'in askerine yenilerek Düzmece Mustafa ile Selenik Kumandanı Demetrius Laskaris'e sığınmıştı. Çelebi, bunların teslimini kumandan'dan istemiş ise de Laskaris kendisi bir memur olup onların teslimi padişahın müttefiki olan Kayser'in emir ve işaretine bağlı olduğunu bildirerek nezaketle reddetmişti. İşte bunun üzerine Çelebi de Kayser'e başvurmuştu. Düzmece Mustafa, yanındaki otuz kişi ile bir manastırda gözüaltında tutulmak üzere Limni adasına gönderildi. Kara Cüneyt Bey de bugün Fethiye Camii olan Pamma Harist Manastırı'na hapsedildi. Her iki mahpus da Çelebi'nin ölümüne kadar (1424) serbest bırakılmamıştır. Şehzade Mustafa ile Cüneyt, her sene 300.000 asperon karşılığında İstanbul'a kabul edilmişlerdi. Çelebi Sultan Mehmed, bu miktarın verilmesini uygun görmüştü.

Düzmece Mustafa'nın ve Cüneyd'in serbest bırakılmayacağına dair Emanuel'in verdiği söz üzerine Çelebi Sultan Mehmed'le imparator arasındaki dostluk ve samimiyet gittikçe artmaktaydı. Çelebi, Anadolu'ya geçmesinden yararlanarak Mustafa hakkındaki önlemlerine teşekkür etmek üzere, kendisini ziyaret edeceğini Kayser'e bildirdiğinde, yanındaki Bizans adamları bunu fırsat bilerek Çelebi'yi yakalamayı yaşlı Kayser'e önermişler. Fakat Kayser sözüne sadık, namuslu bir kişi olduğundan böyle bir çirkin davranışı yapamayacağını bildirdi ve fevkalade bir şekilde misafirini Beşiktaş'ta kabul edeceğini duyurdu. Diğer bir söylentiye göre, Sultan Mehmed Han, askeri kuvvetleriyle iki hükümdar arasında yapılan sözleşme gereğince Boğaz'dan yani İstanbul tarafından geçeceğinden, Bizans görevlileri, padişahın böyle büyük bir kuvvetle geçmesini onun kötü niyetine bağlamışlarsa da Kayser: "Padişaha verdiğim yemin, benim için çok kutsaldır, hiçbir zaman onu bozamam. Hatta niyeti, tac ve tahtımdan atmak üzere geldiğini bilsem, yine yeminimi bozamam. Şayet kendisi yeminini bozarsa, [171] [Yüce Yaratıcı'ya havale ve tevekkül ederim!]" dedi ve büyük bir padişaha layık bir şekilde kabul töreni hazırlanmasını emretti. Sarayın bütün adamları Padişah'ı karşılamaya gitti.

Beşiktaş'ta Tri Ram (üç sıra körüklü gemi) içinde, değerli misafirinin gelmesini bekleyen doksanlık Kayser Emanuel ve oğulları Ioannes ve Kostantin (diğer iki oğlu Tomas ile Theodor Mora'da olup) Canitoriyum aleyhine savaşıyorlardı) padişahı Beşiktaş'ta kabul ettiler (H. 823, M. 1420).

Padişah'ın gelmesiyle, aynı cinsten ve süslü bir Tri Ram'a da (üç sıra körüklü gemi) Padişah Hazretleri binip iki hükümdar birbirini selamladıktan sonra dümen kırılıp birbiriyle konuşacak şekilde iki gemi yan yana gitti. Üsküdar tarafına vardıklarında hazırlanan bir köşkte Çelebi Sultan Mehmet'le yanındakilere çok güzel bir ziyafet verildi. Yemek esnasında iki hükümdar birbirine yemekler gönderdiler. Akşamüzeri Çelebi Sultan Mehmed atına binerek İzmit'e gitmek üzere hareket etti. Emanuel 21 Temmuz 1425 tarihinde öldü.

Dördüncü Kuşatma:

Şehzade Mustafa Çelebi, Timur olayından sonra İstanbul'a gelmiş ve Çelebi Sultan Mehmed'in Padişahlık zamanında adı geçenin aracılığıyla Limmni'de hapis bulunmuşken Rum İmparatorları da Osmanlı hükümetinin uğraşmasından yararlanan padişahlar gurubu ile meslektaş olduklarından, saltanatın değişmesi olayında Mustafa Çelebi'nin Rumeli tarafından geçmesine gizli olarak izin vermişlerdir. İmparator'un Düzme Mustafa'ya olan manevi yardımından dolayı Sultan Murat, intikam almak için İstanbul'u kuşatmış, Haliç'de sıkıştırılmışken Karaman ve Germiyan Oğullarının kışkırtmasıyla Hamitili'de vali olan küçük kardeşleri Şehzade Mustafa²⁶⁶, İznik şehrine girerek bağımsızlık davasına cesaret ettiğinden, İstanbul kuşatması kaldırılarak Anadolu'ya çekilmeye mecbur oldu.

Bursa'yı kuşatarak İznik'e kadar gelip orasını da ele geçirmiş ve birçok kimseleri kendi emri altına almış olan bu küçük şehzade, yakalanarak²⁶⁷ bir süre sonra idam edildi.

²⁶⁶ Bu devirden itibaren padişahzadelere Sultan adı verilmeye başlanmıştır. Sultan lakabı padişaha uygulanırken özel isim öne geçirilir. Şehzadelere uygulanmasında ise özel isimden sonra yazılır. Mesela, "Sultan Mustafa" demek Padişah Mustafa demektir. "Mustafa Sultan", "Fatıma Sultan" ise şehzade demektir.

²⁶⁷ Bazı vaadlarla padişaha getirilen Şehzadeyi Lalası İlyas Bey Sultan İkinci Murad'a teslim etmiştir. İlyas Bey, dünyanın en ahlaksız, en alçak adamlardan biridir. Vaktiyle Çelebi Sultan Mehmed'in yanında Kilercibaşı iken fetret devri sırasında Sultan Süleyman (Emir Süleymandır) tarafına geçmiş, efendisine ihanet etmişti. Bu defa da kendisini isyana kışkırtanların başında gelenlerinden biri olduğu halde, bu genç Şehzadeyi tutup Sultan Murad'a teslim etmiştir. Şurası üzülmeye değer ki bu ahlaksız adamın gereken cezası kesileceği yerde, aksine bir süre sonra Sadrazam'ın aracılığıyla Sancak Beyi olmuştur.

Tarihçilerin araştırmalarına göre Mustafa Sultan, padişah'ın emriyle idam edilmemiştir. İlyas Bey kendisini getirip teslim edince, Sultan Murad korunmak ve dikkat edilmek üzere onu Mezit Bey'e emanet etmişti. Aradan bir müddet geçtikten sonra Mezit Bey'in hizmetçilerinden biri - özellikle yaltaklanmak için- zavallıyı bir incir ağacına asmak suretiyle idam etmiş ve bu duruma üzülen Sultan Murad, azarladığı Mezit Bey'i düşkünlük içinde bırakmıştır. (**Devlet-i Osmaniye Tarihi**, Ali Seydi Bey.)

Çocuk Şehzade Mustafa, bilinen şekilde idam edildikten sonra (doğumu: 811, Şehadeti: 826) cesedi Bursa'ya nakledilerek babası Çelebi Sultan Mehmed'in yanına gömülmüştür.

Bursa'da gömülü şehzadeler'in vaktiyle yanlış konulan ve eksik kalan levhaları hakkında inceleme yapmak üzere görevli olarak Bursa'ya gittiğim zaman (9 Eylül 1333 M:1917) bu şehzadenin kabrini bir hayli aradım. Çelebi'nin türbesinde; Ahmet, Yusuf, Mahmud Çelebilerle kızı Selcuk ve Sitti Hatun ile Aişe ve Daye Hatun'dan başkasının kabri yoktur.

Fakat, türbenin dışında bahçede dört kabir vardır ki biri, "El-Merhum el-Mağfur ve mahbûb el-kulub ecma'in el-Muhtâc ila rahmeti Rabbihi Süleyman Çelebi bin Mahmud Bey" mezarı olup H. 800 yılının altıncı ayında öldüğüne ve aşağı tarafı kırık olan mezarın muhteşem taşında da, "El-Merhume el-Mağfure es-Saide ve's-Şehide Hatun Mader-i muazzame-i Mustafa Bey...." yazılmış olmasına göre Küçük Mustafa Çelebi'nin bu civarda gömülmüş olduğuna karar verebiliriz. Hatun'nun mezarı yanında diğer bir mezar daha vardır. Sahibi-

İstanbul'un Kuşatılması Planı

İstanbul'un Kuşatılmasını Gösteren Plana dair Açıklama

Heller'e göre Tarihçi Hammer'e Göre Osmanlı;

- I. Ensar Kapısı (Exilu Porta) **Harp Düzeni**
- II. Ayvansaray Kapısı [Planda gölgeli harflerle işaret edilmiştir]
- III. Balat" A. Yüz bin askerden ibaret sağ kanat
- IV. Petri" B. Elli bin askerden ibaret sol kanat
- V. Aya" C. On beş bin Yeniçeri'den oluşan merkez
- VI. Sırık" D. Yüz bin atlıdan oluşmuş destek kuvveti
- VII. Eğri "E. Zağnos Paşa Kumandasındaki Padişah askerleri
- VIII. Edirne" kolu

nin isim ve kim olduğuna dair üzerinde bir yazı ve işarete rastlamadım. Mezar taşlarının, Bursa'da vaktiyle meydana gelen tabii hadiselerden dolayı yerleri değiştirildiği ve çoğu kırılarak eksik kaldığı bilinmektedir. Çelebi Sultan Mehmet H. 824 tarihinde, Küçük Mustafa da Hicri 826 tarihinde vefat etmiş olup; türbenin, caminin yapımının tamamlanması ise Hicri 827 senesinde olduğuna göre Şehzade'nin henüz türbe yapılmadan annesiyle kardeşi Mahmut Çelebi'in oğlu Süleyman Bey'in dışarıya gömülmüş olmaları uzak görülmez.

- IX. Hücüm" F. 340 küçük gemiden oluşan Osmanlı donanması
- X. Topkapı" G. Kuşatma top bataryaları
- XI. Mevlevihane" H. Osmanlı ordugâhı
- XII. Silivri" I. Osmanlı gemilerinden bir kısmının karadan
- XIII. Yedikule "yürütüldüğü yol
- XIV. Yedikule Kalesi
- XV. Samatya"
- XVI. Unkapanı "
- XVII. Zindankapısı"
- XVIII. Balıkpazarı
- XIX. Galata Balıkpazarı "**Hammer'e Göre Yerli ve Yabancıardan**

Oluşan Savunma Harp Düzeni

1. Akropolis
2. Ayos Dimitriyus Kilisesi Kale duvarları üzerinde savaşıyan Rum askeri:
3. Pkoleon Sarayı: 4973, Yabancılar: 2500–3000 kişi
4. Ayasofya Kilisesi A. 1600 kişi kuvvetinde destek erleri
5. Hipodrum B. İmparatorla Yustinyanus kumandasında
6. Yulyus (Kadırğa Limanı) 300 Cenevizli
7. Teodusyus limanı (Langa bostanı) C. Buhyardi kardeşlerin kumandasında
8. Samatya Sarayıbulunan Rumlar
9. Saint Romen Kulesi (Topkapı'da D. Jen Granet kumandasında bulunan Rumlar)
10. Bağdat Kulesi E. Kardinal İzador kumandasındaki Rumlar
11. Anfiteatr (At Canbazhanesi F. Venedikliler)
12. Velaharne Sarayı G. 300 Cenevizli
- H. Notaras Kumndasındaki Rumlar
- I. 400 Venedikli
- K. İspanyalı Petro kumandasında bulunan Rumlar
- L. Cenevizliler
- M. Katngo kumandasındaki Rumlar
- N. Teofilus kumandasında bulunan Rumlar
- O. Rum ve Cenviz harp gemisi

P. Halici kapatan zincir

Yukardaki kuvvetlerden başka, yerli halkı ve ruhbanlar da savunma işine kalıyor ve yardım ediyorlardı.

[172] İstanbul'un Sultan İkinci Murad Tarafından Kuşatılması

Şehzade Mustafa meselesinde işe karışan İsfendiyaroğlu'nun, Kastamonu Beyi'nin üzerine gidilip büyük gövde gösterileri yapıldı. İşe karışmasından dolayı, yalnız Sinop kalesiyle bazı ona bağlı yerler elinde bırakılıp kızı da saray haremine alınıp diğer malları Osmanlı eyalet defterine kaydedildi ve katıldı. (H. 827)

Daha sonra; Menteşe, İzmir, Kütahya tarafları da ele geçirildi. Karamanoğulları'nın da cezası verildi.

Bu şekilde Anadolu işleri yoluna konduktan sonra, İstanbul'un tekrar kuşatılmasına girilmek istenmiş ise de Bizans İmparatorları'ndan rüşvet almış olan Sadrazam İbrahim Paşa'nın çeşitli bahane ve sebepler ortaya çıkarması sonucunda²⁶⁸ bu büyük işten vazgeçilerek doğruca Edirne'ye gidildi. Nikâhı, İsfendiyar ülkesinde yapılan İsfendiyaroğlu'nun kızıyla Padişah'ın evlenme töreni çok tantanalı ve debdebeli Osmanlı şanına uygun bir kalabalık törenle yapıldı. Günlerce düğün ziyafetleri yapıldı.

O sırada Rum Kayseri Sekizinci Ioannes Paleologos, tebrik etmek üzere padişahın huzuruna özel elçi göndermiş, her sene verilmesi kararlaştırılan 30.000 düka altını düzenli olarak ödemek [173] ve Terkos civarından başka, Karadeniz'in diğer sahillerini padişaha terk etmek şartıyla barış yapılmasını istemiş ve bu da kabul edilmişti (M: 1426).

İstanbul'un Fethi

“Le tûftehanne'l-Kostantiniye fe leni'me'l-Emîru Emiruha ve ni'me'l-ceyşu zalike'l-ceyş

(Kostantiniyye mutlaka fetholunacaktır. O'nun emiri ne güzel emir, Askeri ne güzel askerdir.

“Osman Ertuğrul oğlusun

Oğuz Karahan neslisin

Hakkın bir kemter kulusun

İslambolu aç Gülizâr yap²⁶⁹

²⁶⁸ Devleti Osmaniye Tarihi: Ali Seydi Bey.

²⁶⁹ Bazı tarihçiler, Osman Gazi'nin Mamara sahiline yaklaşmasının İstanbul'un fethi için bir başlangıç olduğunu ve yukarıdaki şiiri düzerek en uzak hedefinin İstanbul'un fethinden ibaret olduğunu bildiriyorlar. Bi-

“Beldetün tayyibetün” ayet-i kerimesi ebcele hesabıyla 857 rakamını gösterir

Feth-i Kostantin’e fırsat bulmadılar evvelün

Fethedip Sultan Mehmet dedi tarih “âhirün” 857

Bu beyit İstanbul’un fethine dair Fatih Sultan Mehmed’in kendi söylediği tarihmış

İstanbul’un kuşatılması, savunulması ve fethi harikalarla doludur. Korkunç ve bazen de heyecan veren macerası ve menkıbeleriyle, başlıbaşına bir dünya tarihidir. Bu büyük savaşta her iki tarafın gösterdiği metanet ve fedakârlık, kahramanlığa, inanç ve düşünce gücüne örnektir...

Bizanslılar, asırlarca ayakta kalmış ve kendi deyimleri üzere “İlahi koruma ve yardım altında” bulunan muhteşem beldenin savunulmasında gösterdikleri azim ve kararlılık, vatan sevgisi ve duygusu bakımından ne derece takdire şayan ise, Osmanlıların, Hazret-i Peygamber’in, fethin şerefi hakkındaki vermiş olduğu müjdeye kavuşmak, bundan dolayı Allah’ın ve Peygamber’in yanında seçkin bir duruma gelmek için gösterdikleri yiğitlik ve kahramanlık da o derece övülmeye ve takdire layıktır...

Müjdelenen fethin, bu yüce savaşın çeşitli evrelerinde ortaya çıkan harikalara, yiğitliğe insan hayran olur. [174] Dünyanın silahlı gücüne karşı yapılan bu muhteşem savaş olayı dünya tarihinin en yüksek bir evresini oluşturur desem abartmış olmam...

Art niyetli, bozguncu, ayrılıkçı ve subjektif yazan bazı tarihçiler ve vak’anüvisler dışında, Kostantiniye’nin fethinde, Fatih’in meydana getirdiği irfan, akıllılık ve cesaret eserleri, o asrın tarihçileri ve yazarları tarafından görüş birliği ile onaylanmış ve takdir edilmiştir.

O müjdelenen fethin, bölüm bölüm heyecan veren menkıbe ve kahramanlığını okumalıyız. Halkımıza bu savaşın yüceliğini, önemini; ahlaka, topluluğumuza olan etkilerini anlatmalıyız.

Ecdadımızın karada, denizde gösterdikleri büyüklükler; o müjdelenmiş askerlerin, mücahitlerin “Kostantiniyye fethedilecektir onu fetheden komutan ne güzel komutan, fetheden asker ne güzel askerdir.” diyen peygamberimizin övgüsüne hakkıyla sahip olduklarına ebedi şahittir. İstanbul’un kuşatılmasıyla uğraşmış olan tarihçiler bu fethine dair pek çok eser yazmışlardır. Bu kuşatma evrelerinin tekrar tanıtılması ve bildirilmesi lüzumsuzdur denilebilir. Bununla beraber, bazı siyasi hadiseler vardır ki kulaklarımıza tanıdık geldikleri halde, her an yeniden bir zevk ve sevinç ile dinlenen; hatta yazarın telif ruhuna uymak şartıyla, çok sesli saz tarafından basit bir şekilde yapılmasına bile sabredilebilen musiki bilginlerinin eserleri gibi, onları da aynı istek ve sabırla işitmek mümkündür.

linmektedir ki H. 708 tarihinde Osman Gazi, Kayser ordusunu takip etmekle görevlendirdiği Kara Ali veya Emir Ali tarafından Marmara Denizi’nde bulunan İmralı (Kalulimni) daha doğrusu Emir Ali Adası ele geçirilmiştir ki Osmanlıların denizle buluşmaları bu olay ile başlar.

Tarihçilerin çoğu, Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul surları altında toplayıp bir noktaya yığdığı askerin miktarı hakkında, aralarında bir türlü anlaşamamışlardır.

“İstanbul'un Kuşatılmasında Fatih'in Topları” bahsinde, bildirileceği üzere, Padişah ordusunda üç büyük toptan başka, on dört batarya top vardı.

Osmanlı tarihçileri, ordunun miktarını yüz binden fazlası başı bozuk olmak üzere, iki yüz bin kişiden ibaret gösteriyorlar.

Ben, burada İstanbul'un fethinin ayrıntılı tarihini yazacak değilim. Sadece, Cihan Padişahı'nın, bu tarihi büyük beldeyi alırlarken, gösterdiği harikalar hakkında en mühim noktaları dikkatlere sunmakla yetineceğim. Zaten, özellikle kara tarafındaki surlarla, bu milli olay birbirine pek sıkı bağlı olduğundan belirtilmesi uygun ve övünülecek şeydir.

Hayrullah Efendi'nin iddiasına göre, ordunun mevcudu 265.000'di. Hepsi savaşçı olmayıp yarıya yakını çapulcuydu. Birçok Babaî dervişi ve ordu işçisiyle birlikte, asıl savaşan seksen binden fazla değildi.

Hâlbuki Chalko Condilis'in²⁷⁰ ifadesine göre 400.000 kişi imiş. Sakızlı Leonardo [175] ile Kritovulos ve Georgie Dolfin kara ordusunun miktarını 300.000 kişi olduğunu yazıyorlar. Ducas 265.000, Phrantzes 298.000, Barbaro da 160.000 gösteriyorlar.²⁷¹

Bununla beraber bu ordunun mevcudu hakkında, yaklaşık bir hesap yapmak bile nerdeyse imkânsızdır. Belirtilen rakamlarda işçi askerler dışında, bazen bilfiil silahlı askerler ve bazen de ordu ile ulema, dervişler ve imamlar da dâhildir. Bundan dolayı yaklaşık bir hesap yapmadan şunu dikkatlere sunmakla yetineceğiz: O tarihte Osmanlı ülkesinin genişliği ve Sultan Fatih'in Teselya'da ve Anadolu'da oldukça önemli bir ordu bulundurmak konusundaki zorunluluğu dikkate alınırsa, gerçeğe daha fazla yaklaşmış olmak üzere, Osmanlı ordusunun sayısını 160.000 asker kabul ederiz ki, Barbaro'nun tahmini de böyledir.²⁷²

Fatihi, hükümdar çadırını Maltepe denilen tepe üzerine²⁷³ kurdurmuş ve umumi karargâhını etrafına yerleştirmişti.

Osmanlı eski âdetinden olduğu üzere, sağ kanadında, Maltepe'den Marmara Denizi'ne kadar Anadolu ordusu; solunda, Maltepe'den Haliç sahillerine kadar Rumeli ordusu yer almıştı.

²⁷⁰ Chalko Condilis, on beşinci asır tarihçileridendir. Atina'da doğmuştur. 1299'dan 1462 tarihine kadar geçen süre içerisindeki Türkler'e ve Bizans Devleti'nin yıkılışına dair Arapça kelimelerle dolu ve bazen doğruluğu şüpheli bir tarih yazmıştır.

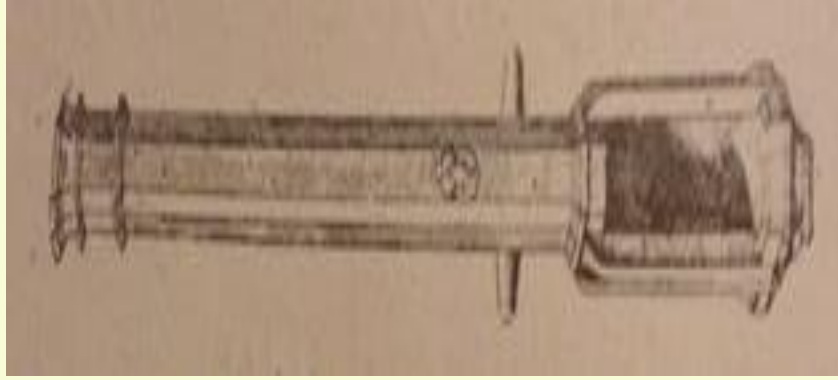
²⁷¹ Fatih Sultan Mehmed, fetih öncesi Rumeli Hisarı'nı yaptırdıktan sonra, hisar üzerinde her biri yaklaşık olarak 600 librelik granit gülle atar büyük tunç toplar yerleştirmiş ve Firuz Bey'in kumandasında dört yüz koruyucu koymuştu.

Fatih, Ağustos sonlarında İstanbul önünde görüldüğü zaman ordusunun miktarı 50.000 kişi idi. Buradaki karargâhta üç gün kalmış ve bu süre içinde İstanbul'un ve savunma hatlarının ne durumda bulunduğunu ayrıntılarla araştırıp incelemiş ve Eylül başlarında Edirne'ye dönmüştü. Harbin kesin şekilde ilanı 1452 senesi ortasındadır.

²⁷² Valesto, s. 76.

²⁷³ Hükümdar çadırının yeri, sonradan kurulan Şehitlik'in biraz ötesinde ve sağ tarafındaki kabristanın sonundadır. Burada, “Ali Çelebi İbni Mehmet Ağa azmedip Bâkiye Hüdâ rahmet eylesin cânına ruhiçün fatiha 1608.” Bu kişinin büyük köfegi taşından yapılmış mezarı vardır.

Umumi karargâhının arkasında da artçı kuvvetler olarak geride düşmana gelecek yardımcı kuvvetlerin her türlü saldırısına karşı önemli bir kuvvet ayırmış ve yerleştirmişti. Padişah'ın kayınpederi Zağnos Paşa da diğer bir kuvvetle o tarihte henüz kurulmayan ve imar edilmeyen Galata ile Kasımpaşa'nın arka sırtlarında çadırda yerleşmişti. Bütün bu alana 14 batarya yerleştirilmiş, surların önemli noktalarına karşı da en büyük çapta on iki top konulmuştu. Topların en [176] büyüğü Macarlı Urban'ın imal ettiği meşhur top idi. Bu toplu beraber, diğer ikisi de umumi karargâh önüne yerleştirilmişti.

On Beşinci Asır Sonlarında Türk Topu

Xylo Porta'dan Edirnekapı'ya kadar olan kısma yerleştirilen askere Karaca Bey ve oradan Marmara Denizi'ne kadar uzanan alandaki Osmanlı askerlerine İshak²⁷⁴ ve Mahmut²⁷⁵ beyler kumanda ediyorlardı.

Barbaro'nun ifadesine göre, Urban'ın imal ettiği büyük top önce, Eğrikapı'nın karşısına yerleştirilmiş ise de sonradan kaldırılıp iki havan topu ile Topkapı'nın karşısına nakledilerek yerleştirilmiştir. Topkapı denmesi bu sebepten dolayıymış. Büyük top iki saatte dolduruluyordu. Bu sebeple, topu günde sekiz, en fazla on defa atabilirlerdi. Attığı güller altı yüz kilogram ağırlığındaydı.

Topkapı civarına yerleştirilen tekerlekli ahşap kule, surun bu kısmına bir hayli zarar vermiş ise de Rumlar tarafından atılan Rum ateşiyle yakıldı. Büyük top da bir gün patlayarak yanında duran Macarlı Urban'ı öldürdü. Bu olay üzerine, topları her atılıştan sonra zeytinyağı ile yağlamak ve soğutuncaya kadar bırakmak mecburiyeti ortaya çıktı.

Lağımclar (yer atı tüneli açanlar) yeraltından lağımclar açarak ve lağımcları direklerle sağlamlaştırarak surların temellerine kadar yaklaşırlardı. Fakat Bizanslılar, lağımcları karşı yaptıkları yoldan, hücum edenleri dumana boğduklarından, Türkler çekilmeye mecbur olurlardı. Dışarıdan tekerlekli

²⁷⁴ İshak Paşa, Amasyalı Devatdar (Divittar). Paşazade İbrahim Bey'in oğludur. İstanbul'un fethinde vezir, 870'te ikinci vezir, 872'de veziriazam 876'da azledildi. Ondan sonra emekli olarak İnegöl'de otururken 893'te vefat etti. 893 tarihli vakfiyesi tarihi belgelerden sayılır. [Tarihçe-i Evkaf ve Teracim-i ahval-i Nuzzar: S: 12.]

²⁷⁵ Fatih Hazretleri'nin vakfiyesinden ve Sadrıâli defterlerinden ilk defa Evkaf-ı Hümayun Nazırı olan Mahmut Paşa Hırvat asıllıdır. Müslüman olduktan sonra Padişah dairesinde eğitilerek 857'de veziriazam, 872'de azledilmiş, 873'te Kaptanıderya, 878'de öldürüldü. Değerli vezirlerden. Kölelerden ilk veziriazam olan budur. [Tarihçe-i Evkaf ve Teracim-i Ahval-i Nuzzar.]

kuleleler vasıtasıyla, Türkler surlar üstüne merdivenlerle çıkmaya çalışıyorlardı. Rumlar, bunların üzerine büyük taşlar ve Rum ateşi, kaynar sular atar ve dökerlerdi.

Yedikule cephesine Serdar Şair Ahmet Paşa, Silivri Kapısı tarafına Haydar Paşa, Mevlevihane Kapısı önünde bulunan askere Anî Paşa, Topkapı'ya Mevlâna sülalesinden Karamanî Mehmet Paşa, Edirnekapı tarafına İsfendiyaroğlu ve Sa'di Paşa, Eğrikapı'ya Hersekli Ahmet Paşa görevlendirilmişlerdi.

Osmanlı donanması on sekiz galer, çifte güverteli kırk sekiz gemi, üç yüz ufak yelkenli savaş kayığından ibaretti. Tarihçilerden Kont Secure Osmanlı donanmasını iki yüz seksen yelkenli gemi olduğunu yazıyor. Bizanslıların savunma gücü de Hammer'e göre, dokuz bin kişiden ibarettir. Bu miktarın üç bini Cenevizli yardımcı askerleriymiş. Fakat surların uzunluğu ve bundan dolayı savunma hattının genişliği dikkate alınırsa, savunma hattındaki asker sayısının enaz elli bin askerden aşağı olmadığına karar verebiliriz.

[177] Deniz gücüne gelince; üç büyük kadirga ile üç Ceneviz, bir İspanyol, bir Fransız ve arkadan gönderilen altı adet gemi ile yirmi altı parça savaş gemisinden oluşmuş.

Netayicü'l-Vukuat'ın birinci cildinin yetmiş ikinci sayfasında deniliyor ki: "Rum tarihçilerinin ifadelerine göre, kuşatma öncesinde İstanbul'un nüfusu yüz elli, yüz altmış bin kadardır. Surların içinde on dört kasaba ve o kadar belediye idaresi vardı. Bu kasabaların araları bağlık ve bahçelikti. İbni Batuta'nın görüp anlattıkları da bunu doğruluyor."

Akdeniz'den gelecek düşman yardım gemilerinin saldırılarına hedef olmamak için Fatih Sultan Mehmed, donanmayı Marmara tarafında bırakmayıp Rumeli Hisarı'na yerleştirdiği topların koruması altında Balta limanı'na aldırılmıştı.

Donanmanın kumandanı, Bulgar iken Müslüman olan Balta oğlu Süleyman Paşa'ydı. ²⁷⁶ Donanma, Bahçekapı ile Galata arasına gerilmiş olan zinciri zorlayıp Haliç'e giremediğinden başlangıçta ne bu zincir arkasında harb düzeni oluşturmuş olan Bizans gemilerine ne de nisbeten zayıf olan bu taraftaki surlara saldırılarda bulunamamıştı. Haliç tarafında Giritli ve Rumlardan oluşan askere, Vezir Lucas Notaras kumanda ediyordu. Süleyman Paşa, yalnız kulenin Marmara'ya bakan taraflarını baskı altında bulundurmakla ve bazı nakilleri yapmakla yetiniyordu.

Bu sırada Çanakkale'den gelen küçük bir kayık, beş parça düşman gemisinin yardım etmek için Bizans'a gelmek olduğu haberini getirdi. Balta Limanı'ndan demir atmış bulunan Osmanlı donanması, bu düşman gemilerini karşılamaya gitti. Düşmana karşı gönderilen Osmanlı savaş gemilerinin on sekiz parça gemiden ibaret olduğunu tarihler yazıyor...

Düşman gemilerinin gerek büyüklüğü ve gerek hava şartlarının uygun olmamasından dolayı, küçük kuvvetlerden oluşan Osmanlı donanması, Ceneviz ve Venedik gemilerinden ibaret olan düşman filosuna karşı gereken direnmede bulunamadığından bunlar limana girmişlerdi.

²⁷⁶ Boğaz içinde Rumelihisarı ile Boyacıköy arasındaki Balta Limanı, Süleyman Paşa'ya maledilerek şöhret olmuş tarihî yerlerden biridir.

Rum tarihçilerinin ifadelerine göre, düşman gemileri beş parça olup yüksek bordalıymış (geminin su üstünde kalan kaburgası). Osmanlı gemiler ise, alçak ve bir sıra kürekle hareket ettiriliyormuş. Özellikle Rum gemilerinden atılan ateş ve Rum ateşi Osmanlı gemilerini yakmıştı.

İşte Osmanlı kahramanlığının heyecanlı örneğini oluşturan Marmaradaki deniz savaşı bu esnada, 27 Nisan tarihinde meydana gelmiştir. Şöyle ki:

Sultan İkinci Murad'a Haraç Veren Emanüel'in Oğlu Sekizinci İoannes Paleologos (1425–1448)

Zeytinburnu yakınlarında, Yedikule Kalesi'ne on beş dakikalık mesafede 15 Nisan 1453'te meydana gelen deniz savaşında bütün Bizans soyluları ve İmparator Kostatin bizzat hazır bulundukları gibi, Fatih Sultan Mehmet Han da bütün komutanlarıyla bulunmuş ve birçok halk da sahile birikmişlerdi. Marmara sahilindeki [178] surların mazgalları üzerinde her zaman çok az sayıda Bizans askeri bulunduğu halde, çok heyecan veren bu olayda bütün şehir halkı surların üzerine çıkmışlardı.

İmparator'un savaş gemisine kumanda eden Phalantanelas, geminin içinde bir uçtan bir uca doluşarak askerlerini sürekli cesaretlendiriyordu.

Savaşın başlarında, Bizans gemileri toplarını kullanmışlarsa da bir aralık Süleyman Bey bindiği amiral gemisinin sivri kısmını düşman gemisine saplamayı başarmış ve çok sayıda Osmanlı savaş gemisi de bu düşman gemisini sarmıştı. Bu sırada savaş sanki denizden karaya geçerek gemiler yan yana gelmiş; her iki taraf birbiri üzerine kılınçlarla, baltalarla hücum ve saldırmışlardı.

Üç saat devam eden sonuçsuz bir deniz savaşından sonra, zafer rüzgârı Hristiyanlar tarafına eser gibi göründü. Osmanlı gemilerinden birçoğu alev almış, birçok asker şehadet rütbesine ulaşmıştı. Bundan dolayı Osmanlı askerinde ümitsizlik ve çaresizlik belirmeye başlamıştı. Rumlarla Cenevizliler nisbeten daha az kayıp vermiş olduklarından büyük bir şiddetle savaşa devam ediyorlardı.

Kaptan Baltaoğlu Süleyman Bey (Paşa) bu savaşta gözünden yaralandığından görevden alındı. Yerine Gelibolu valiliği komutanlarından savaş işlerinde tecrübesi bulunan Hamza donanma kumandanı oldu.

Surlar üzerinde zafer elde etmek için şehir halkı tam bir huşu ve saygı ile Tanrı'ya yalvarıyorlar; Türkler de “Allah! Allah!” sesleriyle birbirini cesaretlendiriyorlardı.

[179] Çok heyecanlı olan bu olayı Fatih Sultan Mehmet Han sahilden izlerken askerini sürekli bazen uyarıyor ve bazen cesaretlendiriyordu. Aniden karşı konulma imkânsız bir kızgınlık ve öfkeyle, baştanbaşa bir şiddetli yiğitlik ateşi haline gelerek sanki donanmasının yardımına yetişecekmiş gibi atını denize doğru sürdü. Emirleri de aynı şekilde davrandılar.

Bu yiğitlik olayı Zeytinburnu'nda geçmişti. Bu burunda sular denizin bir yerine kadar sığdır. Padişahlarının ortaya koyduğu bu kahramanlık tablosu karşısında, değerli askerleri kendine gelerek öncekinden daha şiddet ve destekle savaşa giriştiler; fakat bir sonuç elde edilemedi. Osmanlı donanması oradan demir alarak yine Beşiktaş önüne geldi.

Bu deniz savaşını gözüyle görmüş olan Phrantzes'in ifadesine göre, Osmanlılar burada on iki bin kişiden fazla adam kaybetmişler. Hristiyanlar'dan bir asker bile ölmemiş, yalnız bir iki kişi yaralanmış imiş. Bu rivayeti, olayı gören Barbaro da doğruluyor. Bununla beraber, Fatih Sultan Mehmet Han, kolay kolay yenilir bir adam olmadığından çaresiz durmadı. Ertesi günü öğleden önce, yanında on bin atlı bulunduğu halde birçok önemli planlar düşünerek süratle Beşiktaş'a gitti. Süleyman Bey'i huzuruna çağırdı. Uyardı ve azarladı.²⁷⁷

Yardım gemilerinin Rumlara fayda verdiği ve Türk askerinin manevi kuvvetlerinin sarsılmış olduğu sırada, Kostantin her sene bir vergi vermek şartıyla barış antlaşması için padişah katına bir elçi bile göndermişti. Bu meseleyi görüşmek üzere yapılan toplantıda Sadrazam Halil Paşa, Avrupa'dan daha birçok yardım geleceğinden söz ederek barış yapılmasını istemişti. Halil Paşa'nın²⁷⁸ barış teklifine yirmi bine yakın Babaî dervişleriyle gelmiş olan Şeyh Akşemsettin ve Molla Gürani²⁷⁹ ile Padişah'ın Kayınpederi Zağnos Paşa konunun ertelenmesine karşı çıkarak savaşa devam edilmesi hususunda ısrar ettiler. Bunun üzerine imparator'un ateşkes ve barış teklifleri şiddetle reddolundu.

²⁷⁷ Zeytinburnu açıklarında meydana gelen deniz savaşında yalnız kendi gemisinden 110 kişi şehit edildiğini Süleyman Bey Fatih'e bu esnada arz etmiştir.

²⁷⁸ Rumeli Hisarı'nın yapılması sırasında da İmparator, Padişah'ın huzuruna birçok hediyelerle özel görevli göndererek hatta Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'yı birçok hediyelerle kandırmak istemiş ve Halil ve Şehabettin Paşalar da Hazreti Fatih'i İstanbul kuşatmasından vazgeçirmeye ve boşuna kan dökmeyerek Kayser'in vereceği vergi ile yetinmeye çok çalışmışlardı.

Bursa'da Şehabettin Paşa adına bir mahalle vardır.

²⁷⁹ İstanbul'un fethinde, âlimler ve Şeyhler ve özellikle Akşemseddin Hazretlerinin çok büyük hizmetleri görülmüştür. Bu değerli Zat, Hazreti Peygamberin yüce müjdesini Müslüman halka hatırlatmakla Kostantiniye'nin hemen Müslümanların eline geçeceğine dair olan güven veren bildirisi bütün ordunun manevi kuvvetini yeniden kuvvetlendirmişti.

Eyüp şehrinde gömülü olan Halit İbni Zeyt (Eba Eyyüb el- Ensari= Hazretlerinin mübarek mezarlarının bulunması ve ortaya çıkarılması durumu da Akşemseddin'nin kerametlerindendir.

İşte, Osmanlı donanmasının Haliçe indirilmesi bu Zeytinburnu deniz savaşının sonucu olmuştur. [180] Bütün şeyhler ve dervişlerle beraber Zağnos Paşa ve komutanların çoğu kuşatmanın devam edilmesinde ısrar ettiklerinden gemilerin Haliç'e sevk ve indirilmesi kararlaştırıldı.²⁸⁰

²⁸⁰ Osmanlı donanması Haliçe indikten sonra Kasımpaşa tarafından karşı kıyıya fıçı ve sallardan bir köprü kurulmuştu. Ahmet Rasim Bey Rumi 1332, Miladi 1916 senesi, 23 Teşrinievvel tarihli **İktam**'daki makalesinde, bu köprünün 15 **Gez** eninde olduğu ve bir **Gez**'in dirsek ile parmakların ucu arasındaki kısımdan ibaret olduğunu söylüyor. Bu köprü üzerinde otuz kişi yan yana yürüyebilirmiş. Bizanslılar bu köprüyü yakmak için birkaç defa girişimde bulunmuşlarsa da başaramamışlardır.

Kuşatmanın ellinci günü Osmanlı topları Topkapı civarında büyük bir gedik açmışlardı. Fatih, İsfendiyaroglu'nu ikinci defa İmparatorun huzuruna göndererek şehrin teslimi ve kendisine bir prenslik verileceğini söz vermiş ve teklif etmişse de Cenabıhakk'ın kendisine emanet ettiği bu şehri son nefesine kadar savunacağını ve kuşatma kaldırıldığı takdirde Padişah'a her sene bir vergi vereceğini bildirmesi üzerine büyük bir hücum hazırlığına başlanmıştı.

Hücum hazırlıkları esnasındaki heyecan verici durumların anlatılması sırasında Celal Esat Bey'in **Eski İstanbul**'unda şu açıklamalar vardır:

“Askere büyük mükâfatlar söz verildi. Kaleye ilk çıkan ve içeriye ilk girenlere Sancak ve Tımar gibi mükâfatlar verileceği ve kaçıp savaşa katılmaktan kaçınanların idam olunacakları bütün halka duyuruldu. İslam ordusunda bulunan değerli kimseler askerler arasında dini öğüt ve nasihatlar vererek dolaşıyorlar ve her tarafta zikirler, dualar, niyazlar ediyorlardı.

Kararlaştırılan hücum gününden bir akşam öncesi büyük bir donanma düzenlendi. Buna, “Mum Donanması” denilmiştir. Surları çeviren askerler arasında, Haliç'teki gemilerde, Beyoğlu ve Kasımpaşa sırtlarında; velhasıl şehrin her tarafında meşaleler, cıralı ağaçlar, yağa bulanmış paçavralar yakılarak şenlikler yapılıyordu. İstanbul ateşten bir çemberle kuşatılmıştı. Askerlerin mızrakları ucunda meşaleler yanıyor her tarafta ilahiler, şarkılar işitiliyordu. İstanbul'un ta ortalarına kadar duyulan bu sesler Bizans çevresine anlatılması mümkün olmayan korku ve dehşet veriyordu.

Rumlar, Hazreti Meryem'in önünde ağlayarak dua ediyorlar; Kayser ise, büyük kumandanlara layık bir yaşlıkla bütün askeri yerleri dolaşıp denetliyerek askerlerin manevi kuvvetini canlandırmaya çalışıyordu... İleride ismi belirtilen Justinyani ise, yıkılan surları çok hızlı bir şekilde tamir ve Osmanlı gülleleriyle harap olan Topkapı arkasına geniş hendekler açtırıyordu... Fakat bu vatansever gayretini çekemeyen diğer kumandanlar onun hizmetini sonuçsuz bıraktırmaya çalışıyorlardı.

Hücumun kararlaştırıldığı gün, birdenbire Padişah ordusu içinde bir söylenti yayıldı. Sözde Macarlar ve İtalyanlar'dan oluşan bir yardım kuvveti İstanbul'un yardımına geliyormuş. Bu söylenti üzerine hücumdan vazgeçilerek iki gün kadar arkadan gelecek olan düşmana karşı savunma düzeniyle uğraşıldı.

Bu yayılan söylenti, Rumlara vakit kazandırmak için Halil Paşa tarafından ortaya atıldığı zannedilmiş ise de tarihçiler bu hususta aynı görüşte değildirlir.

Ordu, böyle bir haber üstüne bir iki gün beklemede bulunduğu sırada bir fırtına çıkarak şimşekler ve yıldırımlar şehri kaplamaya başladı. Gökyüzü kıpkırmızı oldu. Bizanslıları fevkaledede korku ve telaşa düşüren bu hava işaretleri aksine Osmanlıların maneviyatını artırdı. Hatta birçok Rum askeri Osmanlı tarafına geçerek Müslüman bile oldu.

1453 senesi Mayıs'ının 27. Pazartesi akşamı, ertesi günü genel hücum yapılması için ikinci kere olmak üzere bir padişah emri duyuruldu. İmparator da aynı günde Ayasofya'da büyük bir dini tören yaptırdı. 1453 senesi Mayıs'ının 29. Salı gecesi hücum başladı. Her tarafta davullar, nakkareler çalınıyordu. İmparator, zırhını giymiş olarak Edirnekapı civarındaki Tekfur Sarayı'nda bulunuyordu. Edirnekapı'dan Bayampaşa Deresi'ne doğru olan meyilli kısım hücum cephesi olarak seçilip oklar, taşlar, güller, ateşler, yağlı bezler yağmur gibi her tarafa yağıyor; Osmanlılar hendekleri çalı çirpi, toprak ve taşla doldurarak yüksek merdivenlerle duvarlara tırmanıyorlardı. Yaralıların sesleri davul gürültülerine karışıyor; her taraftan “Allah Allah! Ve urha urha” sesleri işitiliyordu. [(Urha) deyimi Osmanlılar tarafından savaş esnasında kullanılıp Avrupalılar bunu (Hurra) şekline çevirmişlerdir.]

Duvarlar boyunca mithiş bir vuruşma devam ediyor, Osmanlılar üstüne kaleden atılan taşlar, sıcak sular ve ateşler altında inleyenler sayısızdı.

Çavuşların surlarından çıkan komandalar bu manzaraya büyük bir korku veriyor, şehrin bütün çanları çalıyor ve halk büyük bir korku ve dehşet içinde nereye kaçacaklarını şaşırıyorlardı. Haliç tarafında Rum ateşi deniz üstünde ateşten yılanlar gibi dolaşıyor, duvarlara yaklaşmak isteyen Osmanlı gemilerini yakmak için

Gemiler, Dolmabahçe'den Taksim Kışlası'na ve oradan Kasımpaşa Deresi'ne indirilmek üzere tahta kızaklı yollar yapıp bunların üzerine yağ sürülerek bir gece içerisinde yetmiş kadar küçük gemi, binlerce hayvan ve insan tarafından çekilerek Haliç'e indirildi. Gece vakti meşaleler arasında olanca şevk ve kuvvetleriyle çalışan binlerce halkın, davullar nakkareler, kösler çalarak bu gemileri "Allah Allah!" sesleriyle çekmeleri, yüce duygularla karışarak dehşetli bir görünüm oluştuyordu. Bu gürültülerin ne olduğunu başlangıçta anlamayan, Bizanslılar sabahleyin Osmanlı donanmasının zincir arkasında ve Haliç'te korku saldığını görünce şaşırıp kaldılar. Kara tarafındaki surları koruyan askerin bir kısmını hemen, o ana kadar savunulmasına gerek görmedikleri Haliç surlarını savunmak için çekmeye mecbur oldular...

[181] Hâlbuki daha kuşatmanın başlarında İmparator Kostantin'in: "... İstanbul'un bu gidişle kendilerine [182] hayır etmeyeceğini²⁸¹ fakat terkedip gitmeye gayreti; teslim etmeye hamiyeti bırakmayıp son dereceye kadar karşı koymaya niyet ettiğini" Lucas Notaras'a haber verdiği gibi, yine padişahın ne düşündüğünü öğrenmek için kalenin içine gönderdikleri İsfendiyaroğlu Kasım Bey'e de kesin olarak aynı şeyi söylediği tarih sayfalarında bilinmekte ve yazılmaktadır.

Mayıs'ın yirmi dokuzuncu günü, güneş yeni doğmuştu.²⁸² Üzerinde çift başlı Kartal resimli imparator bandırası, henüz Sen Romen Kapısı'na yöneliyordu.

İmparator, tam bir neşe ve sevinç ile, "Silah arkadaşları ve kardeşlerim, zafer bizim taraftadır, Tanrı bizim yardımcımız ve destekçimizdir!"²⁸³ sözlerini söylerken, aniden bir ok gelerek Justiniani'yi bazılarının rivayetine göre kolundan ve bazılarına göre de ayağından ve Kritovulos'a göre de göğsünden yaraladı. Bunun üzerine Justiniani, yarasını sardırmak için savaş hattından çekilmeye mecbur oldu. Bu adamın savaş alanından çekilmesi dört yüz seneden beri, aslı olmayan birtakım söylentilere

atılan yakıcı maddelerden çıkan siyah dumanlar büyük bir fırtına gibi ortalığı karanlık içinde bırakıyordu. Kuzey rüzgârı bu dumanları tamamen hücum edenler üstüne gönderiyordu.

Bu esnada Ulubatlı Hasan adında bir asker ilk defa surların üstüne çıkmayı başardı."

²⁸¹ Hayrullah Efendi. 7. kitap s. 641.

Harbiye Mektebi'nin Nişantaşı'na doğru yüz, yüz elli adım kadar ilerisinde ve aynı hizada sonradan yapılan bir Karakol vardır ki kapısı üzerine konulmuş kitabede, Hazreti Fatih'in gemilerini buradan Kasımpaşa yoluyla Haliç'e indirdiği yazılmıştır. Gerçekte bu Karakol'un arka tarafı Dolmabahçe'ye iner. Meyilli bir vadidir. Kitabesudur:

Cenâbı Fatih'in İstanbul'u fethettiği günde
Bu yer berren sefine sevkine bir rehğüzâr oldu

Bu câyı almaya pek çok çalıştı dest-i istibdât
Bi hamdillah mahfûz-ı emân-ı Kirdigâr oldu

Muhammed Hân-ı Hâmis ahdi ya'ni ahd-i hürriyet
Bunu ihyâya ez ser-nev zamân-ı iktidâr oldu

Besâlet ehli şanlı asker-i Osmâniyânında
İkinci fırkasuğun pek güzel cây-i karâr oldu. 1325-1327

²⁸² Valasto: **İstanbul'un Son Günleri**, 1883 (Vlasto: 1453- Les Jours de Constantinople, 1883.)

²⁸³ "Aslında Tanrı, bizimle beraber savaşılmaktadır" yazılıdır.

sebepl olmuştur. Venediklileri, Cenevizliler aleyhine kışkırtan, Rumlar ile Latinlerin arasını açan kişi sayılmıştır. Sebepsiz yere savaş alanındaki bulunduğı yeri terk ettiğine inanılan Justiniani İstanbul'un elden çıkmasına sebep olan hain olarak suçlanmıştır. Gerçeklere vurulan bu [183] darbe asrımıza kadar taşınmış, çağımızın birçok tarihçisi de aynı hataya düşmüştür. Justiniani'nin yaralanmasından bahsetmeyen Barbaro, "Justiniani Türklerin şehre girdiğı hakkında yalan haberi alıp kaçtı ve felaketin sebebi oldu" demektedir.

Dolfin, değerlendirmesinde daha ılımlı olmakla beraber, Justiniani'nin yarasının tehlikeli olmadığını söylüyor ve geri çekilmesine kaçma anlamı veriyor ve o sırada, o ana kadar gösterdiği cüret ve cesaretle taban tabana zıt bir alçaklık ortaya koyduğunu iddia ediyor.

Phrantzes de yaranın "önemsiz bir şey" olduğunu söylüyor. Chalcocondyle'e göre, Justiniani Galata'ya gitmek için şehirden geçerken, dostu olan İmparator'a rastlar. İmparator kendisine sorar; o da "Tanrı'nın Türkleri kudretinin eliyle bizzat sevk ettiği yolu takip ettiğini" söyler.

Cenevizlilere sevgisi olan Ducas, Justiniani'nin yarasının sebep olduğu ağrılara ve acılara artık dayanamadığını; bütün cesaretiyle karşı koymaya devam hususunda imparator'u cesaretlendirdikten sonra, yarasını sardırır sardırmaz hemen savaş alanına döneceğini imparatora söz verdiğini iddia ediyor.

Diğer taraftan Kritovulos da yarasının o derece ağır olup yere düştüğünü ve üzüntülü ve acılı bir halde çadırına aktarıldığını yazıyor. Bunda bir abartı olsa gerektir. Fakat şurası muhakkaktır ki yarası hiç değilse önemliydi.

Aşağıdaki açıklamalardan, İstanbul'un kuşatılmasında ve fethinde, eski tarihçilerin Justiniani'nin şahsına ne kadar önem verdikleri anlaşılıyor. Bu adam büyük bir vatansever, cesur bir savaşçı olarak tanınmış olduğundan yaralanması meselesinde pek çok şey yazılmıştır. Biz özet olarak belirtiyoruz. Çünkü Justiniani İstanbul alındıktan bir ay sonra Galata'dan Sakız'a giderek orada vefat etmiştir. Olay doğrudur; o, Kritovulos'un istediğı gibi, parlak cümlelerle övülmeye layık bir adam değildi. Bununla beraber bu hususta kendisini şiddetle kötüleyen Phrantzes, imparatorun kendisine ısrarla yaptığı rica ve yalvarmalara karşı "hiçbir cevap vermedi" demektedir.

Gerçekten yaralanma esnasında düşman, şehre henüz giremediğinden başka aksine açık bir şekilde püskürtüldüğü halde Barbaro'nun biraz önce bildirildiği üzere "yalan haberi yaydı" dediği nasıl kabul edilebilir?

Böyle âdî bir yalanı, kendisine yüklemek için yaklaşık iki ay içinde, Helenizme'in şeref ve namusu ve Hristiyanlığın selameti uğrunda hiçbir adamın yapamadığı şeyi yapan ve Sultan Mehmed'in bütün tekliflerine karşı duran bir adamın birdenbire ve sebepsiz alçak ve sefil bir hain olduğuna inanmak gerekir.²⁸⁴

[184] Fakat insanüstü bir fedakârlıkla, alçaklık ve hainlik arasında bir uçurum vardır. Bundan başka, Justinianî'nin geri çekilmesi "şehrin düşmesini sonuçlandırdı" sözü doğru değildir. Gerçekten, bu çekilme durumu, komutası altında bulunan askerler arasında heyecana ve bazı karışıklıklara sebep olmuştu. Fakat şehrin ele geçirilmesi tamamen başka bir sebepten dolayıdır.

Türkler, buradaki Hristiyanların hareket ve sıkıntısını görünce yeni bir saldırıda bulundular. Hasan isminde²⁸⁵ kuvvetli ve iri cüsseli bir yeniçeri, sol eliyle başı üzerine bir kalkan tutarak ve sağ elinde yalın kılıncı olduğu hâlde, surlar üzerine atıldı. Arkasından otuz kadar yeniçeriye daha sürükledi. Bu yeniçerilerden on sekizi o anda aşağı düştü. Fakat Hasan, sur üzerinde tutunabildi ve tekrar birtakım yeni çeriler duvar üstüne çıktılar. O şekildeki surlar üzerinde dehşetli bir mücadele ve vuruşma başladı. Nihayet Hasan, püskürtülerek hendeğe atıldı ve hücum edenlerden çoğu şehit düştü. Geri kalanlar saldırısından vaz geçerek kaçmaya mecbur oldular. İşte böylece, Justinianî'nin savaştan çe-

²⁸⁴ Valesto.

²⁸⁵ Ulu âbadlı Hasan'dır.

kilmesinden sonra meydana gelen hücum, önceden yapılmış olan hücumlardan farklı bir sonuç vermedi.

Başlıca hücumun Sen Romen Kapısı'nın karşısında meydana geldiğini yukarıda söylemiştik. Bu hücum, aynı zamanda bu kapı ile Ebdomon arasındaki surlara karşı da yapılıyordu. Edirnekapı'da, askerleriyle birlikte bulunan Cenevizlerin başı Justinianî'nin yanındaki surlar, Theodor de Pharastos ile Brochiardi kardeşlerin idaresindeki askerler tarafından korunurken imparator'un meşhur Tekfur Sarayı da Gyrulamno Minoto'nun kumandası altında bulunan Venedik askerleri tarafından korunuyordu. Blacherna Sarayı ve Eğrikapı (Caligarya) civar ve semtini de Sakız ve Roma askerlerine kumanda eden ve Papa'nın vekil ve temsilcisi olan Kardinal İzidor savunuyordu.

Silivrikapı'da Venedikli, tarihçi Dolfin ve Yedikule'de yine Venedikli Contarini bulunuyor. Surlar boyunca Rumlardan başka Phabriçy Cornero, Leontari Bryennius gibi Bizans'a yardım eden yabancı başkanlar idaresinde bulunan Vedik ve Ceneviz askerleri savunmaya gayret ediyorlardı...

Ahırkapı semti, konsolosları Julianî idaresindeki Katalan askerleri tarafından korunuyor ve savunuluyor; Haliç tarafında da Rum Başveziri Lucas Notaras kumandası altında bulunan Giritli ve Rum askerleri [185] bulunuyordu. Bu genel kuvvetlerden başka şehir içinde ne kadar papaz varsa, bir askeri kol halinde destek kuvveti olmak üzere surların arkasında duruyorlardı.²⁸⁶ Birçok zaman geçtiği halde, düşman biraz önce bildirilen yerde fazla bir başarı elde edememişti. Fakat beklenmeyen bir olay Türklerin şehre girmesine sebep oldu:

Hebdomon Sarayı'nın aşağı tarafında, birkaç sene önce örülerek kapatılmış toprak altında bir kapı vardı. Birkaç gün önce askerlerin çalışmalarını ve hareketlerini kollaylaştırmak için açılmıştı. Bu kapı, küçük olduğundan görülemediği için hücum sabahı kapının tekrar kapanması ve örülmesi unutulmuştu.

Saray etrafında savaşıyan bazı Türk askerleri, bir rastlantı olarak bu gizli kapıyı buldular. Önce, elli kadarı buradan içeri girdi; arkasından birçoğu daha içeri girdiler. Sonra ilk girenlerin yardımıyla diğerleri de surlar üzerine atladılar. Bundan sonra kısa süre içinde, hücum edenler Charsius Kapısı ve Edirnekapı'ya özellikle Sen Romen Kapısı'na hücum edebilecek kadar çoğaldılar. Bu şekilde imparatorun kumandası altında bulunan askeri arka tarafa aldılar. Hâlbuki olandan bitenden tamamıyla haberi olan Fatih Sultan Mehmet Han cepheden hücumlarına tekrar ediyordu.

²⁸⁶ Nikola Barbaro'ya göre, kara tarafında ancak dört kapı vardı ki bunlar da düzenlenmeleri üzere Venedik asilzadelerinin koruma ve savunmasına verilmişti.

Birinci kapı: Yedikule'deki Yıldızlıkapı'dır. Cantarin Contarini'ye.

İkinci kapı: Corci Dolfin ile Pusculos'un bu konudaki ifadelerine göre, bu kapı Charsia Kapısı'dır. Fabrusi Corner'e.

Üçüncü kapı: Son kapıdır. Buradan İmparator Sarayı'na geçilirdi. Bu da Dolfin'e emanet edilmişti.

Günlük olayları İstanbulu'un fethinden çok zaman önce yazmış olan Nikola Barbaro kapıların karşılaştırma durumunu unutmuştur. Adı geçenin ikinci olarak gösterdiği kapı, gerçekte üçüncü kapı olduğundan Elpiki dediği üçüncü kapının Yıldızlıkapı'dan dan sonra ikinci noktada olması gerekirdi.

Diğer tarihçilere göre İmparator Kostantin, genel karargâhını Cenovalı Justinianî'nin yanındaki Sen Romen Kapısı yakınında kurmuştu.

Sakızlı Leonard de Chio diyor ki: "Phrantzes de Justinianî'yi Sen Romen Kapısı yakınına yerleştiriyor."

Dehşetli bir an! Dört buçuk saat içinde dört büyük hücumu tam bir başarıyla uzaklaştıran ve Türklerin dayanma gücünün kırılmak üzere olduğunu düşünen ve zanneden Kostantin, Türklerin aniden şehre baskın ettiklerini gördü ve birdenbire her taraftan sarılmış bulundu.

Ümitsiz bir şekilde atını mahmuzladı, yalın kılıç Türkler’in ortalarına atıldı. Sıradan bir asker gibi savaşıyor, Phrantzes’in dediği gibi “kan, ayaklarından ve altından oluk gibi akıyordu.”

[186] İmparatorla beraber, ümitsiz bir durumda Francesco Toletine, Theophili Paleo ile Metochites ismiyle bilinen diğer Paleologoslar, pederle oğulları, Kantakuzenos, Dalmaçyalı Ioannes, saldıranların arkadan şiddetini azaltarak ve durdurarak ve surların üzerine çıkanları devirerek savaşıyorlardı. Aynı olaylar Charsius ve Edirkapı’nın etrafında da meydana geliyordu. Charsius Kapısı’nın ihtiyar kumandanı Theodore Carystenos burada belirtilmemiş, fakat Edirnekapı’yı savunan Brozardi kardeşler, kahramanca hareketlerinden dolayı Phrantzes ile Dolfın tarafından çok övülmüştür. Bununla beraber işin sonu, hepsi sayıları gittikçe artmakta olan Türklerin ortasında hayatlarını terk ediyorlardı.

Büyük rütbeli subayların hemen hepsi, silah elde olarak yere serildiler.

Theophilos Paleologos, bütün Paleologoslar, Metochitesler, Kantakuzenos, Dalmaçyalı Ioannes ve bunlarla beraber, Rum ve Latin savaşçılarının en seçkinlerinden sekiz yüz kadarı savaşta öldü. Diğerleri de her taraftan atılmış olan halk tarafından sürüklendiler.

Kostantin Dragozas

Tarihçi Hayrullah Efendi diyor ki: “Mayıs’ın yirmi dokuzuncu Pazar günü Odunkapı’yı savunan Venedikliler ile Rumlar’ın arasında çekememezlik meydana geldiğinden Venedikliler, işlerinde isteksiz davranıp belki gemilerine de gitmeyi istediler. Bu sırada elli kadar yeniçeri şehrin içine girip ellerinde kılınç ile önüne çıkanları öldürmekte oldukları haberi İmparator’a ulaştı. İmparator telaşa kapılarak bir miktar atlı ile savunmaya ve karşı koymaya koştu. Bir taraftan da “şehir alınmış” sözleri

yayılınca yerliler başlarının çarelerini görmeye baktı. Herkes evlerine kaçıp çocuk ve ailelerini kaçırmak telaşına düştüler. Bir kısmı da “Yabancılar şehrin yarısını ele geçirecekler ve sonra yine milli duyguların coşmasıyla duramayıp geriye dönecekler” diye halk arasında dolaşan sözlere inanarak kiliselere özellikle Ayasofya mabedine yirmi binden fazla kişi toplandı. Kapıları kapayarak ibadete başlamışlarken bile âdetlere ve törenlere uymak kendilerine göre çok gerekli şey olduğundan, belirtilen günde dua için Ayasofya Kilisesi’ne toplandıkları sırada Metropolitler ile halk arasında rütbe usulüne dair sandalya kavgasının meydana gelmesi de çağın garipliklerindendir.

[187] Sözü’nün kısası, Odunkapı’yı korumakla görevli olan imparatorluk ailesinden Theophilos Paleologos karşı koymaya gücü yetmeyip kaçarken, imparatora yolda rastladığında, Osmanlıların kaleye girdiğini söyleyerek İmparator’un bir tarafa kaçıp gitmesini istemişse de ‘Bundan sonra yaşamaktan ise benim için ölmek daha şerefli’ demıştır. Türklerin Zeyrek Yokuşu’ndaki hücum gayretini gördüğü anda yanında bulunanlara yukarıda söylediği gibi, ‘Hristiyan milleti beni öldürsün!’ demişse de herkes kendi başını kurtarma çaresine düştüklerinden zavallı Kayser’in başı iki yeniçerinin kılıçları arasında -ki biri, ensesine diğeri yüzüne vurmakla- vücudundan ayrıldı. Bu sırada, Eğrikapı tarafından da şehrin içine akın edilmesinden başka imparatorun öldürüldüğü haberleri duyulunca asker ile halkın pek çoğu Venedik gemilerine binip kaçmak için Samatya ve Ahırkapı ve Kadırga limanları taraflarına koştuklarından diğer taraflarda çok az kimse kalmıştı. İstanbul civarındaki küçük şehir ve kaleler Karaca Paşa’nın²⁸⁷ kumandasında bulunan askere savaşımadan teslim olmuşlardı.

Ducas’ın rivayetine göre, bu sırada imparator, ‘Benim başımı alacak bir Hristiyan yokmu?’ ve Kritovulos’a göre, ‘Şehir alındı ben hala yaşıyorum!’ diye bağırıştır.

Bu sözleri söyler söylemez, bir Osmanlı askeri imparatoru yüzünden yaraladı; Kostantin derhal karşılık verdi. Fakat diğer bir asker, İmparatoru arkasından öldürücü bir şekilde yaraladı; böylece aynen şehrin düştüğü gibi düştü. İmparator önünden vurulduğu zaman ölmedi, fakat arkasından vurulunca öldü. Savaşın ta başından beri savunmayı seçtiği yerde düştü. Üzerlerinde sırma ile işlenmiş kartal resimli [188] ayakkabılarına rağmen,²⁸⁸ yağmalamak için şehre girmeye acele eden askerlerin hiçbirinin dikkatini çekmeyerek yere serilip kaldı.²⁸⁹

²⁸⁷ Mihaliç adlı diğer Karaca Bey, yaptırmış olduğu İmarek Camii avlusunda gömülüdür. Mezar taşının kitabesi şudur:

“Haza’l-kabru’l-Emiru’l- Kebiru Hüve Karaca bin Abdullah el-merhum el-mağfur es- Saîd fi gazavat-ı kal’a-i Belgrat fi zamani hılafeti Sultan Mehmet bin Murat Han fi evasıt-ı Şa’ban seneti Sittin ve Semanine mie. 86.”

Cami kapısı üzerinde de:

“El-Emiru’l-Kebir ve’z-zâcîru’l-hatîru’l-merhûmu’l-mağfûr, sa’îd, eş-şehit, el-muhtâc ilâ rahmetillahi Teâlâ Dayı Karaca Bey bin Abdullah Hâza’l-imârete fi eyyami’d-devleti’s-Sultan Mehmed bin Murad Han halledalla-hu mülkehu fi târihi senete ihda ve sitine ve semanine miete (861) hicriyyetün nebeviyetün.”

Bu kitabenin okunup yazılması hususunda, Bursa’da ve ona bağlı yerlerdeki Osmanlı eserleri ve abideleri üzerindeki kitabeleri yazmakla mükemmel bir koleksiyon meydana getiren Hüdavendigâr Vilayeti Vergi Denetçisi Reşat Bey’e teşekkür borçluyum.

²⁸⁸ Selçuklularda güzel sanatlara yönelme isteği çok fazlaydı. Bunun için yaptıkları eselerde **estetik** denilen **güzel** sanatseverlerin daha doğrusu güzellik anlayışına özen gösterenlerin Arap mimarî usulüyle Türk inşa ve süsleme usulünü birleştirmeye özen göstererek mimarının inceliğini ve güzelliğini artırmaya ve geliştirmeye çalışıyorlardı. Bunlar birtakım insan ve hayvan resimlerini yaptıkları binalarda kullanmışlardır.

Mesela, çifte başlı kartal resmi Selçukluların sembolü yani armasıydı. Bu da Bizanslılardan geçmiş bir semboldü. İdadi Mektebi (ilkokul) müzesinde bir taş görülür ki -üzerinde çifte kartal kuşu çizilidir.- bu armanın iki

tarafında diz çökmüş kanatlı, başlarında eski acemlerin (İranlıların) giydikleri taç gibi bir sivri külah giymiş insan resimleri vardır. Mimari eserlerde mermerden yontma hayvan resimleri bulundurmak Selçuklulara özel bir durumdur.

İran’da, İkinci Keyhüsrev devri eserlerinde olan kabartmalara benzeyen ve Konya Müzesinde ve şehrin bazı taraflarında rastlanılan bu eserler, Selçukluları mimari usulünde kendilerine özel tarzları bulunduğunu gösteriyor. Selçuklular, eserlerinde süslemeler yerine geometrik şekiller kullandıkları gibi anlamlı birtakım süslemeler de kullanmışlardır. Manevi bir düşünceyi ifade edip **Allagorik** denilen bu süsleme usulü diğer milletlerden daha çok Selçuklularda görülüyor. Edebiyat tarihinde bu **Allagorik** resimler çok önemlidir. Çünkü bu durum onu uygulayan ve kullanan milletin eğitim ve sanata olan eğilim ve kabiliyet derecesi, yetenek ve zekâsına açık bir kanıttır. Gerçekten, Selçuklular bu hususta çok büyük zekâ ve kabiliyet eserleri göstermişlerdir. Fakat burada tekrar ediyorum, İran’ın manevi tesirinden bir türlü kurtulamamıştır. Bununla beraber Selçuklular bu **Allagorik** resimleri dinî yapılarda hiçbir zaman kullanmamışlardır. Uyguladıkları yerler, kale kapısı ve burçlarıyla kervansaray kapılarının üzerleri, direk başlıklarının köşeleri bu konuda **Korintiyen** usulündeki direk başlarının kıvrım eğrisine rastlayan yönlerdir. Kartal, karakuş resimleri kuvvet ve kudretin sembolü anlaşıldı. Gerek Anadolu’da gerek İran’da Arap mimarî usulü üzere yapılan eski binaların hepsinde kartal kuşu resmi çizilmiş ve işlenmiştir. Bu durum çeşitli devirlerde yapılmış eski eserleri birbirinden ayırmak için önemli bir noktadır. Çünkü araştırmamızda gözümüze rastlayan eserlerde diğer ayrıntılar görülmese bile, bu kuş resmi o eserlerin Selçuklu devrine ait yani miladî 1086–1290 seneleri içerisinde yapılmış binalar olduğu sonucunu verir.... [**Konya Seyahatı Hatıratından**, Mehmet Ziya.)

²⁸⁹ On İkinci Kostantin, Sekizinci Ioannes Paleologos’un 31 Ekim 1448’de yirmi üç seneden fazla hükümet yönetiminde bulunduktan sonra elli sekiz yaşında ölmesi üzerine hükümet koltuğuna oturmuştu.

Adı geçen, Ioannes’in Floransa ruhani meclisinden döndükten sonra (Belirtilen mecliste hazır bulunmak üzere Avrupaya gitmek üzere 27 Ekim’de hareket etmişti.) durumu çok acıklı olmuştu. Bir taraftan Sultan İkinci Murad Han’ın lutf ve hediyelerinin devam ettirmesine çalışıyor diğer taraftan Jean Hunyadi ve kardeşi Mora Despotu Kostantin ile görüşmelerde ve haberleşmelerde bulunuyordu. Bununla beraber, iki kilise arasındaki birleşme ve yakınlaşmayı gerçekleştirmek için Papa’nın takdir ve ilgisini çekmeye gayret sarfediyordu. Michel, milletin ve ruhbanın çoğunluğu tarafından uğradığı şiddetli muhalefetten dolayı bu birleşmenin yerine getirilmesi mümkün olmadığını açıkça görüyordu.

Hristiyanların Varna’da ve Mora’da uğradığı yenilgi imparatorun cesaretini kırmış, Kosava felaketi ömrünü kısaltmıştı. Croja önlerinde Sultan Murad’ın gücü önünde uğradığı bozgun ölümünü hızlandırmış ve çabuklaştırmıştı.

Ioannes Paleologos belirtilen senede vefat ettiği zaman doğrudan doğruya varis bırakmamış, çocuksuz vefat etmiş, sadece Kostantin, Demetrius ve Tomas zamanlarında üç kardeş kalmıştı. Kostantin ile Tomas Mora adasının yönetiminde bulunuyordu. İkincisi olan Demetrius da Silivri’yi yönetiyordu... Bu adam, yönetim merkezine yakın bir yerde bulunduğundan dolayı Porphyrogenete olduğunu yani babalarının saltanatı döneminde doğmuş olduğunu ileri sürerek hükümeti ele geçirmeye çalışıyordu. Fakat Kostantin’i buna tercih ettiler. Demetrius’un sonradan hareket ve davranışlarında ortaya çıkan alçaklıktan dolayı, tarihçiler bu tercihi memnuniyetle karşıyorlar.

Hayrullah Efendi, Tarihi’nin yedinci kitabının 84. sayfasında diyor ki:

“Bizans İmparatoru Ioannes Paleologos çocuksuz vefat ettiğinden dolayı kardeşleri arasında saltanat davaları başladı. Demetrius adlı Prens de hükümet tahtına oturmak üzereyken, Padişah’a saygısını sunmak ve özel şartlar ve ayrıcalıkları ile bağlılığını kabul eden Mora Valisi ve hükümdarı olan Prens Kostantin özel hizmetçilerinden Phranzo adlı kişiyi elçi olarak Padişah’a göndermiştir. Bu elçi, elçilik sıfatıyla yedi defa Padişah’ın huzuruna gelmiş, İstanbul İmparatorluğuna Kostantin’in seçilmesini desteklemesini istemişti. Sultan Murad’ın yardım ve çabasıyla Prens Kostantin Yedinci Paleologos ünvanıyla Doğu Ülkeleri İmparatorluğu’nun tacını giydiğinden çok teşekkür edip padişah huzuruna pek çok hediyeler sunmuştu.” demektedir. (1448)

Kostantin’in seçilmesi, Sultan Murad Han tarafından uygun görülmeyle (o tarihlerde Rum Kayserliği, Osmanlı Hakanı’nın güven ve idareleri altındaydı) adı geçen Kostantin, 1449 yılı Mart ayında hükümet merkezi olan Mora’dan kalkıp Bizans’a geldi. Fatih Sultan Mehmed Han’ın tahta çıkışından tahminen iki sene önce yönetimi ele aldı.

Yönetiminin ilk zamanlarında Kostantin, Sultan Murat Han’dan korkmuyordu. Mora Despotu iken karısı vefat etmiş olduğundan (1442) ikinci defa olarak beş sene sonra sadık arkadaşı ve veziri georgie Phrantzes’i Trabzon ve İberie (Gürcistan ile Şirvan’ın bir kısmı) Prensleri arasında kendisine bir eş seçmesi konusunda bu bölgeye gönderdi. Prens hükümet koltuğuna oturduktan iki sene sonra Venedik Dükü Francesco Foscari, Kostantin’e kızını sundu. Fakat bu evlilik Bizans aristokratlarının hoşuna gitmedi... 1449 yılı Ekim ayında Phrant-

[189] Vlasto diyor ki: “Devletin yıkıntıları altında gömülmüş olmak Kostantin’in temenni edebileceği ve bir Rum Kayseri’ne en layık ve en uygun olan yegâne bir sona erme duygusuydu. Bu sonu anlayabilmiş olması, O’nun için ebedi bir şereftir. O’nun bu şekilde ölümü, kendinden öncekilerin uzun mutluluk ve refahlarından elbet daha şerefli.”

Fatih Sultan Mehmed, Orta Çağ’da meydana gelen bütün savaşlarda olduğu gibi, bunda da şehir yağma edilirken içeriye girmek istemediği halde sonradan, gösterişli bir şekilde girmeye karar vererek yanında; vezirleri, saray halkı, özel hizmetliler bulundurarak öğleyin doğruca Ayasofya’ya geldi.²⁹⁰

Kilise’nin önüne gelince atından indi ve içeriye girerken hayret içinde kaldı.

O sırada bir askerin elindeki balta ile taşlarını kırmakta olduğunu görünce, sebebini sordu. [190] asker de ‘Dinim gereği!’ cevabını vermesi üzerine Fatih, askeri şiddetle cezalandırdı²⁹¹ ve ‘Mallar ve hazine sizin, şehrin binaları bana aittir!’ diye azarladı.

Askeri yarı ölü bir halde dışarı çıkarılırken Fatih, yanındaki imamlardan birine minbere çıkarak ezan okumasını emretti. İlk safta namazı kıldı. İşte bu suretle, o muteşem mabet o anda camiye çevrildi.

Osmanlı askeri Ayasofya’ya kadar gidip içinde korkudan sığınanları çıkarıp iç süslemelerini tamamen paylaştılar. Aynı gün, halkın elindeki silahlar toplanıp boş kalan köşkler ele geçirildikten sonra ikinci günü Fatih şehrin içine alayıyla girip çok eski mabet olan Ayasofya’yı camiye çevirmeye karar verdi. [**Hayrullah Efendi Tarihi**: sekizinci kitap sayfa: 7.]

zes, Trabzon ve Gürcistana gitti. Orada hükümdar ailesine mensup bir kız aradı. Bu süre içinde, Sultan İkinci Murad vefat etmişti. Sırbistan Kralı’nın kızı olup Sultan İkinci Murad’ın Müslüman olmamış olan dul kalan eşini Kostantin’e teklif ettiler. Phrantzes Trabzon’dan yazdığı mektuplarla bu evliliği teklif ettiyse de bundan bir sonuç elde edilememiştir. Sonunda, 1451 yılı Eylül ayında Kostantin, İberie Kralı’nın kızını tercih ederek onunla evlendi... Yönetiminin ilk zamanlarında Kostantin, kendini idarenin ve iktidarın güvenilir bir yöneticisi gibi algılamıyordu. Çünkü resmi taç giymesini bile ilan etmemiş... Her ne olursa olsun, düşmanlığın Fatih Hazretleri tarafından başlatılmasına kadar Kostantin, büyük mücadeleye hazırlanmak üzere uğraşmamış gibi görünüyordu.

²⁹⁰ Velasto. s. 134.

²⁹¹ Le Frappa Violemment.

Bizans'ın Son İmparatoru Kostantin Paleologos

Fatih Sultan Mehmed, Ayasofya'dan ayrılırken Notaras'ı sordu ve huzuruna getirtti. Kendisine seslenerek "Gerçekten, şehri bana teslim etmediğinize iyi ettiniz. Bakınız! ne felaket ne harabî ve ne kadar esirler... Bunlar, hep sizin direnişinizin sonucudur!" demesi üzerine, Notaras: "Efendimiz! Şehri size teslim etmek ne bizim ne de İmparator'un iktidarı dâhilindeydi. Özellikle hizmetinizde olanların bazıları tarafından korkulacak hiçbir şey bulunmadığına ve sizin bize karşı olan girişimlerinizden hiçbir sonuç elde edilemeyeceğine dair imparatora cesaretlendirici mektuplar geliyordu" cevabını verdi. Fatih Hazretleri, bu sözlerin Halil Paşa'ya ima olduğunu tamamen anlıyordu.

Bu konuşma esnasında Halil Paşa da oradaydı. Bu sözlerden çok rahatsız olup "Bunu söyletmiyip öldürmeli!" [191] dediyse de Hazreti Padişah, Halil Paşa'nın kötü hareketini öğrendiğinden sözünü dinlemeyip tam aksine aşağıda söylendiği gibi Lukas Notaras'a birçok lutufta bulundu. O andan itibaren vezirin cezasını vermeyi zihninde kararlaştırmıştı. Fakat o anda hiçbir şey sezdirmedi.²⁹²

²⁹² Sadrazam Halil Paşa'nın katledilmesinde daha önemli bir sebep vardır: Varna zaferinden sonra Sultan İkinci Murad Edirne'ye ulaştığında oğlu Sultan İkinci Mehmed tarafından törenle karşılanmıştı.

Bu arada Veziriazam Halil Paşa ve İsa Bey ve Karaca Hızır Bey, Sultan Mehmet'e: Babanız Edirne'ye geldiğinde Efendimiz'e layık olan sultanlık makamını tekrar teklif buyurmaktır. Her ne kadar kabul etmeyecekleri belli ise de size göre öyle bir şey teklif etmek oğulluk göstergesinin gereğidir." dediklerinden dolayı Sultan Murad'ın Edirne'ye vardığında Sultan Mehmed de Osmanlı tahtını babasına teklif etti. Sultan Murad, tereddüt ederek vezirlere doğru bakıp "Bu konuda sizlerin görüşü nasıldır." dediğinde Halil Paşa ileri çıkıp "Mademki Saltanat Padişahımıza teklif edildi, bu yüce fetihlerinin teşekkür karşılığı olarak kabul buyurulmasını hepimiz, özellikle de askerler canı gönülden isterler." demesinin ardından etraftan da alkışlarla kabul edilmesine hız verilmesi işaret olundu. Bunun üzerine saltanat makamına yukarıda bildirildiği üzere oturup şerefli oğullarını tekrar Manisa yönetimine göndermişlerdir.

Tarihler genel olarak naklediyorlar ki Sultan Mehmet Manisa'ya giderken, "Gördünüz mü şu Halil Paşa'nın bana ettiğine. Bizi devlet ve düşmana karşı alçak düşürdü. Elime fırsat geçecek olursa ettiğini yanına bırakmam." diyerek çok şikâyet etmişti. (**Hayrullah Efendi Tarihi**, 7. Kitap, s. 77-78.)

Miladi On Beşinci Asırda Osmanlı Askeri

Fatih Hazretleri, İmparator'undeniz yoluyla kaçıp kaçmadığını Notaras'dan sordu. Notaras dedi ki: "Bilemiyorum, çünkü ben saraydaydım. Hâlbuki İmparator, sen Romen kapısıyla Charisius Kapısı arasında savaşıyordu." Bunun üzerine Sultan Mehmed bu bölgedeki cesetlerin arasında iyice araştırmada bulunulmasını emretti. Araştırmadan sonra imparatorun cesedi bulundu. Padişah, İmparator'un başını getirtti²⁹³ve bu başın gerçekten imparatorun başı olup olmadığını Notaras'a sordu.²⁹⁴ Notaras başı dikkatle inceledikten sonra: "Evet Efendimiz! Onun başıdır." dedi. Bu başın gerçekten İmparator'un başı olduğunu birçok kişinin şahitliğiyle de kesinleştikten sonra, Augusteon denilen sütun üzerine konulup akşama kadar orada herkese gösterilmesini ve sonra hükümdarlara mahsus anma törenine benzer şekilde gömülmesini emretti. Phratzes, olayı sadece bu şekilde anlatıyor. Fakat hakkında ne gibi tören yapıldığını bildirmiyor.

Bugün mevcut ve son derece sade olan bu kabrinden anlaşıldığına göre, imparator sülalesine mensup kişilerin gömülmesi sırasında yapılagelen tören yapılmış; fakat bu törenin öyle fevkalade saygı gösterilmeden yapıldığı sanılmaktadır.²⁹⁵

[192] Rivayete göre, İstanbul'un son savunucusu Vefa Meydanı yakınlarında birtakım eskicilerin, saraçların ve başka bazı esnafın oturdukları bir evin avlusunda dallarına yabani bir asma ve gül ağacı sarılmış bir söğüt ağacının sakın gölgesinde gömülüymüş. Mezarı üzerinde kitablesiz basit bir taş

²⁹³ Zavallı Paleologos'un başı iki yeniçeri kılışları arasındaki biri ensesine diğeri yüzüne vurmakla bedeninden ayrıldı. (Hayrullah Efendi Tarihi, 8. kitap S: 74.)

²⁹⁴ Fatih Hazretleri, Baş Vezir Notaras'tan Orhan Çelebi'nin ne tarafta olduğunu da sormuştu. S: 75.

²⁹⁵ **Vlasto, s. 135.**

varmış.²⁹⁶ Hâlâ zamanımızda [193] bu mezarın baş tarafında yağlı hükümet tarafından verilmek üzere, akşamları bir kandil yakılıyormuş. Bunu rivayet eden Mortdmann'dır. Hâlbuki diğer bazı tarihçiler On İkinci Kostantin'nin mezarının daha basit olduğunu iddia ediyorlar.

[194] Fatih Hazretleri, bu müjdelenen fetihden fevkalade mutlu oldu. Bu mutluluk nedeniyle, İstanbul'un en uzak bir yerinde henüz çarpışmakta olan cesur savaşıtlara ve esir olmuş askerler arasında en ünlülerine karşı saygı gösterdi.

Sabahın altısından itibaren, şehrin bütün kurumları ve binaları ve bütün burç ve surları üzerinde hilal dalgalanıyordu. Yalnız bir kule kalmıştı ki bir türlü ele geçirilemiyor, teslim de olmuyordu. Bu kule bugün Bahçekapısı denilen kapı tarafındaki Basil Kulesi'dir.²⁹⁷

²⁹⁶ **Vlasto**, mezarı tarifte yanılıyor. Gerçekte, Vefa Meydanı'nda, önünde büyük bir çınar ağacı bulunan kahvehanelerin arka tarafında, Merhum Tulumbacıbaşı Konağı'nın bitişiğindeki eski bir han arsasının sol tarafında, etrafı eski bir Mevlevi sikkesi tarzında bir başlık vardır. Halk arasındaki söylentiye göre, bu mezar İmparatoru öldüren Arap'ın –azeb askerinden galattır– Mezarıymış.

Fakat şurasını da dikkatlere sunalım ki eski Bizanslılar devrinde ileri gelenler ve devlet adamları başlarına külah gibi kalın keçeden yapılmış ve yukarısı ve aşağısı birbirine eşit başlık giyerlerdi.

İşte bu arsının sağ tarafında ve köşede bir toprak yığını görülüyor ki burası Kostantin'nin mezarı olarak bilinmektedir... Fakat bunun üzerinde, Vlasto'nun tarifi gibi ne taş var ne de ağaç. Akşamları başucunda kandil de yakılmaz. Kostantin'nin mezarı olduğu rivayet edilen bir mezarın ne yerli Rumlar ve ne de yabancı turistler tarafından görülmeye değer olmaması, hatta çok az ziyaret edilmesinden dolayı, burasının Kostantin'nin mezarı olamayacağını gösteriyor.

Daha önce belirtildiği gibi, eskiden İstanbul'da bulunan Ayazmaların en meşhurlarından biri bugün Vefa Yokuşu'ndan aşağı inerken sağda, İstanbul'un ilk büyük kadısı olan Hızır Bey'in gömülü olduğu Vinik Şüca Mescidi bitişiğindeki eski Karagöz Bostanı içerisindeki Ayazma'dır. Bu Ayazma yakın zamana kadar kapalı olup ara sıra ziyaret olunurdu. Sonradan bostanın etrafına duvar çekilerek koruma altına alınmıştır... Burası dinî bir saygıyla ziyaret ediliyor.

Feth-i Celil-i Kostantiniye'de, İstanbul'un savunulmasında gösterdiği kahramanlıklardan dolayı Hristiyan azizleri arasına konan son Kayser Kostantin Paleologos, şehre Türklerin girmesinin ardından Tekfur Sarayı'ndan ve Vefa Yokuşu yoluyla Ayasofya'ya kaçarken Unkapanı tarafında, içeri giren Osmanlı askerine bu civarda rastlayarak meydana gelen çarpışmada vurulduğu ve ölenin adı geçen Ayazma yeri olarak hatta o Ayazma'nın sözde ölenin şehadetine saygı olarak ortaya çıktığı ve meşhur özel günün bundan dolayı olduğu rivayet edildiği gerçektir. Bununla beraber Paris'te sonradan yayımlanan **Büyük Ansiklopedi**'de Rumlardan çoğunun ta fetih zamanından beri Kostantin'nin öldüğüne değil, belki şimdiye tadar hâlâ hayatta olup bir ini-va yerinde ibadetle meşgul olduğuna ve belli bir vakti geldiğinde oradan çıkacağına inandıkları belirtilir.

Viyana'da Almanca basılan **Büyük Ansiklopedi**'de de Kostantin'in Vefa civarında vurulduğu yazılı olduğu gibi İmparator'un orada vurulduğu İstanbul halkı arasında öteden beri ağızlarda dolaşır.

Vlasto'nun **İstanbul'un Son Günleri** adlı eserinde, naklen tercüme ettiğim sözler arasında, Kostantin'in ne-rede dövüştüğü ve vurulup düştüğü yazılmıştı. Bu konudaki rivayet çeşitlidir. Derinlemesine incelemeyi değerli okuyuculara bırakıyorum...

Evliya Çelebi, **Seyahatname**'sinde Kostantin'nin Sulu Manastır'da gömüldüğü belirtilir.

Yine **Feth-i Celi-i Kostantiniye**'de: "Sulu Manastır ötedenberi Ermeniler'e ait olduğu ve Balıklı da Ayazmalı bir manastır bulunduğu düşünülürse Kostantin'nin mezarının Balıklı'da olduğu ortaya çıkar." deniliyor. Fakat kiliseler konusunda görüleceği üzere, Sulu Manastır da Bizanslılar zamanından beri Rum Kilisesi'dir. Ancak Sultan İbrahim zamanında (1049-1058) Rumlardan alınarak Ermeniler'e verilmiştir. Bundan dolayı "Sulu Manastır'ın ötedenberi Ermeniler'e ait olduğu..." sözleri iyice düşünölmeye muhtaçtır.

Kostantin'nin Balıklı Kilisesi'ne gömölmesine gelince, gerçekten bu kilisenin mermer döşeli avlusu altında, beş altı basamak merdivenle inilir... Ufak bir mahzeni vardır. Ben burayı gördüm. Burada, sağda ve solda üç adet mermer sanduka vardır. Sağ taraftaki sandukalardan birinin kapağı bir buçuk karış kadar kaldırılmış, iç-risi görünüyor. İçerisinde birçok kemikler ile üç adet kafa kemiği vardır. Bunların kimlere ait olduğunu hizmet-lisinden sordum ise de inandırıcı cevap alamadım. Bununla beraber, Bulgarkes lakabıyla tarihte isim bırakan İkinci Basil'in buraya getirilerek gömüldüğü bilindiğie göre bu kafa kemiklerinden birinin adı geçen Basil'e ait olduğuna şüphe yoktur. Diğer kemiklerin kimlere ait olduğu araştırılmaya muhtaçtır.

²⁹⁷ Bu kule Bahçekapısı civarında, Yeni Cami'nin denize bakan tarafında hünkâr mahfilinin avlusunun altındaki burç olacak. Bu burç kesik konu şeklindedir. Ayağı taramvay caddesine doğru biraz girmiş, bu suretle güya gelip geçmeye bir dereceye kadar engel oluşturduğu bahanesiyle kaldırılma değen kısmı bir miktar yontulmuştur. Yontulan kısmı hala bellidir. Bu civarda iki katlı ahşap meşhur Arpacılar adlı diğer Bursa Tekkesi Camii vardır. Altında camiyi yaptıran Geylani Mehmet Efendi ve kardeşi Ali Efendi gömülüdürler. Caminin Tramvay caddesine bakan kapısı üzerine konulmuş büyük mermer levhada Yesarizade Muztafa İzzet Efendi'nin yazısıyla aşağıda belirtilen kitabe vardır.

Gâzî Şehinşâh-ı cihân dârâ haşem Mahmûd Han
Fermân-ı hükmü her zaman mahz-ı keramettir hemân

Lutf u inâyet mâyesi cûd u himem sermâyesi
Ol nûr-ı mahzın sâyesi cism ü cihâne oldu cân

Âsâr-ı hayr Âmâlidir bezl-i nukûd Âmâlidir
İhsân ü şefkat hâlîdir ol şeh-r-bârın ân be ân

İşte bu metfûn bu iki zât şeyheyn-i kerrûbî-sıfat
Fâtih'le etmişler sebât tutup bu mevzîde mekân

Bir mabet etmişler binâ vakt ile gelmiş inhinâ
Keşfedüp ol zıll-ı Hüdâ tecdîde emretti hemân

Ol câmi'-i hikmet müdâm vermektedir dehre nizâm
Tanzîm-i devlettir merâm bâ-avn-i Rabbü'l- Müsteân

Ez cümle dâim himmeti ister ki bulsun milleti
İzz u refah u gayreti devrinde ol kutb-ı zamân

Böyle Şehinşâh-ı Hüdâ çünkü bize etti 'atâ
Kadrin bilip eyle du'â sıdk ile rûzân u şebân

Durdukça nüh tâk u zemîn lutf ile Rabbü'l-Âlemin
Kılsın hatâlardan emin Râsih budur vird-i zebân

Tarih-i Bâlâ câmiî'-i seyr it hem âlâ câmi'i
Yaptı bu vâlâ camî'i emr eyleyip Mahmut HânH. 1246

Dikkat ediniz! Bu kitabede, müjdelenen fethe ait bir kahramanlık safhası daha ortaya çıkıyor ki o da caminin altındaki bağımsız türbede gömülü olanların Fatih'le beraber burada fedakârca direnerek milletin şerefini yücelttiklerini iftihar etmemiz ve ibret almamız için belirtiyor.

Bizden öncekiler ne kadar ileriye görmüşler! Kitabeye, böyle söz eklemekle, tarihlerimizin söz etmedikleri ve daha doğrusu kayıt ve işaret etmeyi bile gereksiz gördükleri bir tarihî bölgeyi gelecek nesillere bir ibret payı ve övünç olarak tanıttırıyorlar.

Büyük atalarımız nasıl çalışmışlar, neler yapmışlar görmeli!... İstanbul'un görkemli tarihine, Yüce Hakanımızın yine Yüce Tarihi'ne, muhteşem mazimize, hergün önünden gelip geçtiğimiz halde yüzde doksanimızın gözüne çarpmayan bu kitabe de hizmet ediyor. Fakat üzülererek tekrar ediyorum: Meşrutiyet'in girmesiyle beraber, yer yer yapılan genel binaların ve vakfımızın üzerlerine, bunların ne zaman ve hangi amaçla kurulduğunu belirten kitabeler yazılması ve konulmasını ihmal etmekteyiz. Hâlbuki kitabelerin, tarihe ve edebiyat diline faydaları inkâr edilmez!...

Bu tarihî mabedin tam karşısında vaktiyle, Sultan İkinci Mahmud'un büyük bir çeşmesi vardı. Yol düzenlemesinde bu çeşmeyi de yıktılar ve yenisini yapmadılar. Çifte tuğralı kitabesi, bugün İslam Vakıfları Müzesi'nde duruyor. Tuğrasını, Darbhane-i Amire'de sikke-ken (baskı kalıpcısı) olan Haşim Efendi süslü yazı ile yazmıştır ki bu zat meşhur Rakım Efendi'nin çırağı ve Seraskerlik (Kuvvet komutanı) jurnal Kalemi Müdürü Yahya Efendi'nin hocasıdır. Kitabe şudur:

[195] Vlasto diyor ki: Girit'in buradaki cesur evlatları, hazır bulundurdıkları gemilerine binerek kaçabilirlerdi. Bunlar, bütün şehrin Osmanlıların eline düştüğünü bildikleri halde ne kaçmışlar ve ne de teslim olmuşlardı. Henüz dalgalanmakta olan imparatorluğun bayrağı altında, bulundukları yeri savunmada son derecede bir gayretle devam etmekteydiler.

Öğleden sonra, saat ikiye gelmişti. Bu yerin fedakârca savunanların cesaretini Fatih Hazretleri'ne haber verdikleri zaman bu hareketlerini takdir ederek hücumun durdurulmasını emretti. Aynı zamanda askerlik şerefleriyle çıkmakta serbest olduklarını, yani silahlarını ve neleri varsa, hepsini birlikte engel olunmadan kadirgalarına aktarabileceklerini bir aracı ile duyurdu.

“Bu olayı anlatan Phrantzes: “Bu haber üzerine bile, savunanlar savundukları kuleyi terketmeye bir türlü karar verememişlerdi.” diyor.

Fatih, Notaras'ı tekrar huzuruna çağırarak kendisini teselli etti. Eşiyle çocuklarından her birine 1.000 âspron (Osmanlı akçesi) verdi. Şehrin idaresini kendisine vermek niyetinde olduğunu ve imparatorun zamanında sahip olduğu makamdan daha yüksek bir derece ve makam vermeye hazır olduğunu söyledi. [196] İmparatorluk sarayında bulunan asilzade aileleriyle subayların isimlerini sordu. Bu konuşmadan sonra verilen izin üzerine Notaras konağına döndü.

Gerçekten isimleri kendisi tarafından bilinmektedir. Karargâhda, donanmada başarılı meşhur ve tanınmış zatları arattırdı. Her bir harp esiri için kendi parasından biner âspron²⁹⁸ diyet vererek hepsinin serbest bıraktırdı.

İstanbul'un fethine ait olayları yazan Rum tarihçileri, milli amaç ve niyetlerini saklamayarak “Ele geçirme esnasında Osmanlı askerleri şöyle acımasızlık etti,²⁹⁹ başkanları böyle sultanlık etti diye kendi oğulları ve soylarının zamanında milli düşmanlığı güçlendirmeye ve kuvvetlendirmeye çalışmak için pek çok abartılarla tabii işlerden sayılan davranışları, merhametsizliğe benzeterek bildirmişlerdir. Hâlbuki bir şehir veya memleket harp ile ve vuruşarak yani zor ve hücum ile ele geçirildiğinde, kendi arkadaşaları tarafından dökülen kanların mükâfatı olarak o şehir ve memleketin halkı ve taşınır eşya-

Ayn-ı cûd u ma'delet Sultân Mahmûd'ül-eser
Mevkiinde çeşme yaptı oldu reyyân-ı teşnegân
İç bu mâ-i kevseri âdem gibi seyr eyle gel
Sû-be-sû Bahçe Kapısı oldu gülzâr-ı cihân

Menba'-ı cuy-ı hilâfet âb-ı ruy-i saltanat
Pâdişâh hıızr-meşreb yemm-i himem şâh-ı cihân

Tâ ki dünyâyı ede dil-sîr enhâr ve uyûn
Ola kalbi menhel-i âb-ı hayât-ı câviidân

Ayniyâ atşâna işrâp eyledim târîh-i tâm
Çeşme-i zibende icâd eyledi Mahmûd Han

---1250---

²⁹⁸ Bir Osmanlı akçesi, zamanımız parasına göre yaklaşık olarak dört kuruş on para kadar eder. (Bir kuruş on para eder, dört kuruş 40 para eder, On parada ilave edilirse toplam 50 para eder. Bir kişinin diyeti 1.000 aspronx 50 para =50.000 paradır. 50.000: 40= 1250 kuruş.)

²⁹⁹ Hayrullah Efendi. Sekizinci kitap: s. 79.

ları ele geçirilip alınması askeri usuldendir. Eğer kendi istekleriyle şehri teslim edip savunmada bulunmazlarsa, o durumda mal ve canlarına saldırılmaması askeri kanunlardandır.

İstanbul'un fethi sırasında, Orta Çağ'da her yerde, her memlekette yapılagelmekte olan davranışlardan başka bir şey meydana gelmemiştir. Bu gibi durumları, medeniyetin tamamıyla geliştiği iddia olunan asrımızda, Birinci Dünya Harbi'nde gördük. Bunun için dört yüz sene önce meydana gelmiş olayı değerlendirirken, akıl ve mantık ölçüsünü elden bırakmamalı, hadiseleri ve olayları tarafsız bir tarihçi gözüyle araştırmalı ve incelemelidir...

Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri (1451–1481)

[197] 30 Mayıs Çarşamba günü, Fatih İstanbul'a ikinci kez girdi. Asil civanmert ve dostça düşüncelere sahip³⁰⁰ olarak doğruca Başvezir Notaras'ın konağına gitti. Fetih gününün sebep olduğu ve meydana getirdiği heyecan ve öfke sebebiyle, vezirin eşini yatakta hasta buldu. Yanına yaklaştı, selam verdi ve dedi ki: "Anne! Geçmiş olsun, olan hadiselerden dolayı üzülme, Allah'ın takdiri yerini bulacak... Ben sana kaybettiğin servet ve maldan daha çok nimet ve iyilikte bulunmaya hazırım. Yalnız bir kere sen iyileş!"

³⁰⁰ Velasto: "İstanbul'un Son Günleri."

Fatih Sultan Mehmed Han (1451-1481) Diğer yüzü Madalyonun bir yüzü

(Bu madalyon, Paris'te Madalyonlar Dairesi'nde korunmaktadır. Bu madalyonu, Costanzo adında bir İtalyan sanatkar ı yapmıştır. Sanatkarın bundan başka eseri yoktu.)

Notaras'ın canı, ailesi ve çocukları ve mülklerinin eskiden olduğu gibi dokunulmazlığı ve korunulması ve çocuklarına biner Osmanlı akçesi verilip geçmiş hakları kalıcı hale getirildiği sırada, imparator'un ve Şehzade Orhan'ın³⁰¹ kesik başları bir anda Padişah'ın huzuruna getirildi.³⁰²

Hazreti Padişahın verdiği mükâfatlar ve güvenceler üzerine adı geçen Başvezir'in çocukları, Padişah'ın önüne doğru ilerleyerek haklarında esirgemediği yapılan iyilik ve yardımdan dolayı teşekkürle beraber minnet ve saygılarını sundular.

³⁰¹ ...Günün birinde Kostantiniye'den Edirne'ye bir elçi gelerek Süleyman Çelebi'nin torunu olup İkinci Murad zamanından beri rehin olarak İstanbul'da bulunan ve İstanbul'un fethi günü öldürülen Orhan Çelebi'nin masrafları için devlet tarafından ayrılmış ve birikmiş paraları isteme ve bu para verilmediği durumda Orhan'ın Saltanat iddiasında bulunmak üzere serbest bırakılacağını tehdit ederek bildirdi ... Padişah, amcası Osmanlı ailesinden Orhan da surun içindeydi ve Rumlara yardım etmekteydi. Bu kimse kendisini öldürmek isteyen kardeşinin (Sultan İkinci Murad'ın) korkusuyla Kostantin'in yanına kaçmış olup İstanbul'da oturmakta ve Kostantin ile bazı ümitler beslemekte idi.

³⁰² Hayrullah Efendi, sekezinci kitap. s.: 76.

Orhan, şehrin fethedildiğini gördüğünde canını kurtarma çabasına düşerek, üzerindeki Osmanlı kıyafetiyle koştuğu ve şehri fetheden Osmanlı askerleriyle aynı dili konuştuğundan yararlanarak kendini şehre giren askerlerden gibi göstererek gizlice kaçmak istemiş ise de tanınıp takip edildiğini hissedince kendini derhal surdan aşağı atarak öldü. Askerler ise, hemen başını kesip Padişah'a getirdiler.

Edirnekapı dışında sonradan kurulan şehitliğin aşağı taraflarında, vaktiyle muntazam yapıldığı mevcut eserler ve kalıntılarından anlaşılan bir mezarlık vardır. Burada, yedinci ve sekizinci asırlarda giyiniş örf ve settarlı başlıklara benzer başlıklı, mermer sandukalı harap bir iki mezar vardır. Bu mezarların, "Fatih'in idam ettirdiği şehzadeler" mezarı olduğu rivayet edilir.

Gerçi şehzadelirin cenazeleri Bursa'ya nakledilerek orada gömülmesi o zamanın kanunu gereği ise de Orhan Çelebi'nin ölümü, fethin en heyecanlı zamanında gerçekleşmiş olduğuna ve bundan dolayı oraya gönderilememesine ve halk dilinde dolaşan sözlere binaen, bu mezarlardan birinin Orhan Çelebi'nin mezarı olması büyük ihtimaldir. Bu durumun iyice araştırılması ve şimdiye kadar önem verilmemiş bir meselenin aydınlatılması araştırmacıların görevleri arasındadır.

Şehitliğin düzenlenmesi dolayısıyla adı geçen mezarın, Vakıflar Bakanlığı tarafından tamir edilerek etrafına parmaklık yapılması ve bir tabela konulması düşünülmektedir.

Fatih, konaktan ayrıldıktan sonra şehri ziyarete başladı. Halktan birçoğu ya karargâha veya gemilere sevk edilmişlerdi. Şehrin içinde vatani terk edenlerin ve esir olanların evleri ve savaş patırtılarında ölen emirler ve beylerin, Osmanlı askeri arasında savaş ganimeti olarak yağmalandığı [198] sırada, hâlâ kargaşalık ve bazı üzücü olaylar meydana gelmekteydi.³⁰³ Fatih, Kayser'in oturduğu sarayın önüne gelince, "Bu saray Çin ve Hint hakanları'nın büyüklük taslama usullerine örnek olarak hayret edilecek zorluklarla yapılmışken, baş döndürücü zamanın değişiklikleri ile kemerlerinin bir anda ebemkuşağı gibi harap ve kutsal kubbesinin eyvanlarının olayların darbeleriyle yerle bir olduğunu görülünce" derhal ve istemeden hikmetli ağzından çıkan:

"Bûm nevbet mî zened ber târem Efrâsiyâb"

"Perde-dârî mi kuned der kasr-ı kayser ankebût"

Meşhur beyit üzüntü ifadesi olmuştur. Orada hüküm süren hüzünlü akşamları andıran sessizlik ve ıssızlık Fatih'i bir hayli üzüntüye sevk etmişti. Hayrullah Efendi, Padişah'ın seyretmeye gittiği sarayın, Edirnakapı civarındaki meşhur Tekfur Sarayı olduğunu yazıyor.

İstanbul, annesinin adı Elnî olan bir İmparator tarafından kurulmuştu. Bu defa da annesi yine Elenî adında bir kadın olan diğer bir Kostantin tarafından Osmanlı Türkleri'ne terk edilmiş olması garip rastlantılardandır...

³⁰³ Vlasto'nun Rum tarihçilerden aktararak verdiği bilgilere göre İstanbul'un fetih sırasında, madenler ve kıymetli ganimet eşyalarının 200.000 dükaya yani 2.600.000 Franga ulaştığı tahmin olunurmuş. Bu miktar para İstanbul'un fethinden iki yüz sene önce, Latinlerin burada buldukları hazinelerle karşılaştırılırsa bu şehrin eski zamanların parlaklık ve mutluluğunu tekrar kazandırabilmiş olduğunu her türlü şüpheden uzak olarak ispat ediyor.

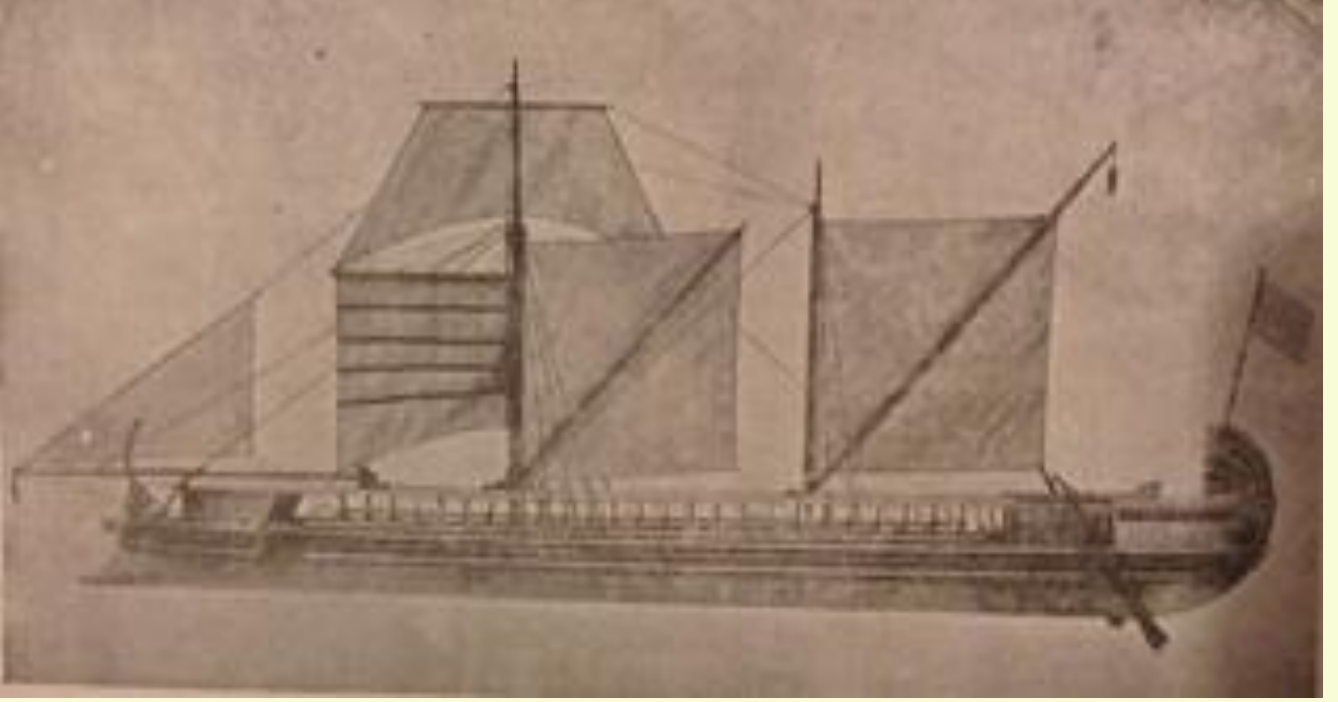
Fatih Sultan Mehmed'in Huzurunda Gemilerin Karadan Haliçe İndirilmesi

[199] Fatih fetihden üç gün sonra -Salı'yı takip eden Cuma'dır- ilk cuma namazını Ayasofya'da kılmıştır. O gün Fatih'in minbere çıkarak bizzat hutbeyi [200] okuduğu sonraları yayımlanan eserlerde belirtilmektedir. Mesela, paşalardan Şakir Paşa'nın **Yeni Osmanlı Tarihi**'nin ikinci cildinin 288. sayfasında: "Rivayete göre, selâlar okunup müezzinler **İnnallahe ve melâiketehu...** Ayetini okumaya başlayınca Akşemsettin Fatih'in koltuğuna girip onu minbere çıkarmıştır." diye yazmaktadır. Fakat³⁰⁴ eski Osmahlı eserlerinde bu rivayeti doğrulayacak bilgiler göremedim. Bundan sonra, şehir halkına genel af ilan edildi. Bundan dolayı esir ve köle durumuna düşenlerin çoğunu geçim tehlikesinden kurtardılar.³⁰⁵

Tekfur Sarayı'nı seyrettikten sonra 'Rum'un büğüyü' dedikleri, kayserler devletine takdimname ve hediye olarak çevre devletlerin hükümdarları tarafından gönderilen elçileri gösteriş ve debdebe ile kabul etti. Meşhur ve muhteşem sarıyı görmek için gittiğinde sarayın bulunduğu yer şehrin merkezi olduğu gibi ayrıca, yüksekliği bakımından iki denize hâkim vaziyette olduğundan burayı kendine ayırmıştı.

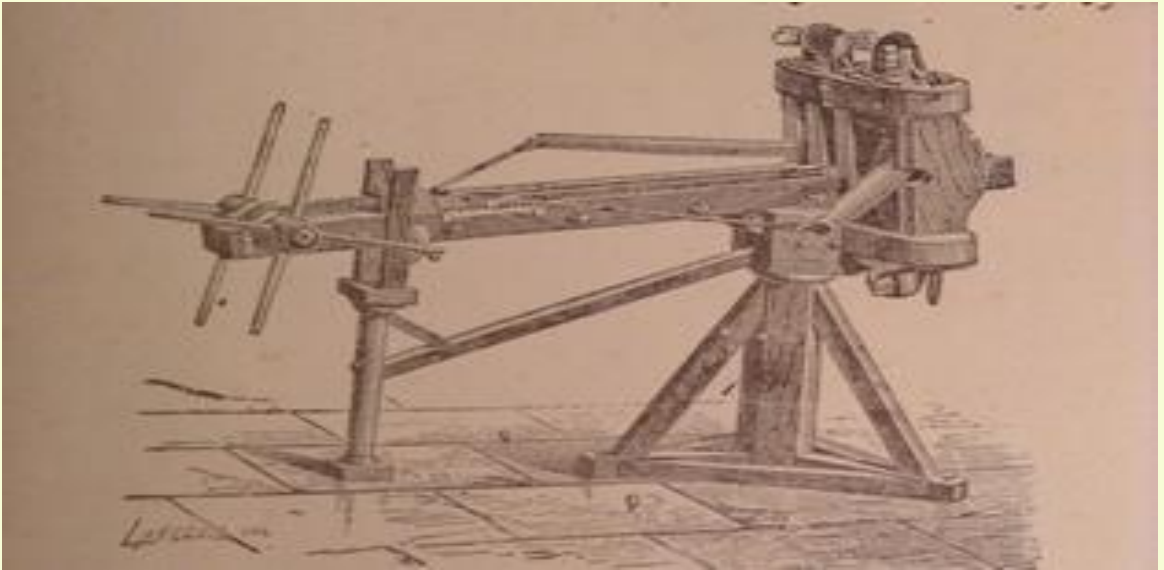
³⁰⁴ Rivayeten eden Evliya Çelebi'dir. c. 21, s. 111.

³⁰⁵ İmparatorluk hükümetinin başkenti, adı geçen padişahın adalet tahtına makam olmuştu. Derler ki, Sultan Mehmed İstanbul'u ele geçirdiği vakit askerlerin her birisi ellerine geçen şeyleri aldıkları gibi, evleri de ele geçirip sahip olduklarından bir kişiye büyük bir konak ve bir komutana küçük bir ev düşmüştü. Padişah Fatih ise bu düzensiz olan paylaşmayı düzenlemek amacıyla her ev değer ve genişliği itibarıyla yer kirası olarak uygun bir vergilere bölündüğünden herkes elinde bulunan büyük konağı değiştirip kendi haline uygun olanını seçtiler. Sonra temlik name ile asıl sahiplerine verilmiştir. (**Hayrullah Efendi**, yedinci kitap, s. 165.)

Milattan Öce 4. ve 5. Yüzyıllarda Üç Sarı Kürekli Atina Kadırgası

[201] Padişahın emrinde ve defterdarlık görevinde bulunan Karıştıran Süleyman Bey'in kayını Tur-ı Sina Bey -Tarihçiler Dursun Bey derler- İstanbul defterdarı tayin edilmişti. Onun ifadesine göre Galata'da bulunan Frenkler, "Padişah korktu, etrafı duvar ile çevrilen sarayı korunmak için seçti" diye konuştukları padişah tarafından işitilince, bu sarayı kadınlara ayırarak kendileri Zeytinlik denilen yerde Sarayburnu'nda yeni muhteşem bir saray yapılmasını emretti. Kadınlara bırakılan "Eski Saray" adı günümüze kadar gelmiştir.

Mancınık

Venedik Kadırgası (15. Yüzyıl)

İstanbul'un fetih günü hakkında, tarihlerin söyledikleri ve bildirdikleri birbirini tutmuyor. Fatih İstanbul'da yirmi gün kadar dinlendikten sonra şehre bir subaşı tayin edilmesini gerekli gördüğünden, Karıştıran Süleyman Bey'i³⁰⁶ İstanbul muhafızı seçmiş, kendileri eski oturduğu yer olan Edirne'ye dönmüştür. [202] Fatih, Molla Gürani'nin kaleme aldığı mektuplarla Mısır azizine, Mekke-i Mükerreme Şerifi'ne; Hoca Kerim'in yazdığı mektuplarla İran Şah'ı Cihanşah Mirza'ya ve Karaman-

³⁰⁶ Karıştıran Süleyman Bey (Paşa), Bursa'da, Muradiye'deki Sultanlar ve Şehzadeler türbelerinin güneydoğusunda, Sultan İkinci Murad Hamamı'nın sırasında, ilk mimarî tarzımızdan olarak; taş duvar, tuğla hatıl ile yapılmış kubbeli, sağlam ve kibar bir türbe içinde gömülüdür. Türbe aslında bir bahçe ortasındaymış. Fakat bugün harap ve çöplük halindedir. İçerisinde vaktiyle muntazam sandukası, mezar taşı, kitabesi varmış. Şimdi bunlardan iz ve eser kalmamıştır. Bursa'da ve hatta İstanbul'da devlet büyüklerinin çoğu ve milletin saygılı kişilerin mezarları gibi, Süleyman Bey'in kabri de fazla ibrete ve üzüntüye şayan bir haldedir. İstanbul'un ilk valisi ve belediye başkanı olan Süleyman Bey'in mezarına karşı gösterdiğimiz bu ilgisizlik yürekleri sızlatıyor... Bizim gibi geçmişine ve özellikle üzerinde yaşadığımız toprağın ilk fatihlerine, değerli mücahitlerine karşı ilgisiz duran devamlı saygısızlık gösteren bir millet daha gösterilemez... Meşhurdur, değer bilen milletler arasında değeri bilinecek adamlar çoğalırlar!

Karıştıran Süleyman Bey'in türbesini ziyaret maksadıyla, pislikler arasında içerisine girmeye çalışırken benim halim, silah arkadaşları için sebze ve meyve almak için Bursa'ya gelmiş olan bazı Alman ve Avusturyalıların dikkatlerini çekerek mezardaki kişi hakkında bazı açıklamalar istediler. Bu sırada türbenin üzüntü verici genel durumunun da fotoğrafını aldılar. Bu, bizim için uyanmamıza sebep bir ibretli derstir!

Gönül isterdi ki, bu türbe mükemmel olarak tamir ve mezarı, sandukası, kitabesi yeniden düzeltilerek burada yatan kişinin kimliğini tanıtan cephesine bir mermer tabela asılsın ve türbeyi kaplayan pislikler temizlenip İstanbulumuzun tarihi bir belediye başkanının ebedi istirahatgahı, bir milli abide halinde ortaya çıksın.

Bursa Vakıflar İdaresi'nde bulunan muhasebe defterinde, adı geçen Süleyman Bey'in H. 995 tarihli **vakfiyesi** yazılı ve kayıtlara geçmiştir. Yenişehir'de vakıfları vardır.

zade İbrahim Bey'e, Mora, Eflak, Macar, Sırp, Bosna, Arnavut hükümetlerine İstanbul'un fethedilerek ele geçirilip Doğu Ülkeleri İmparatorluğu'nun tahtına kendilerinin oturduğunu açıkça duyurdular.³⁰⁷

Padişah bu mektuplarında, kuşatmaya 26 Rebiülevvel'de başlanıp elli dört gün savaştıktan sonra 20 Cemaziyelevvel Salı³⁰⁸ günü, sabah vaktinde tan yeri ağarmaya başladığı zaman hücum edilip güneş doğmadan önce fetih başarıldığı yazılmıştır. [203] İstanbul'un fethi, tarihte yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul edilir.

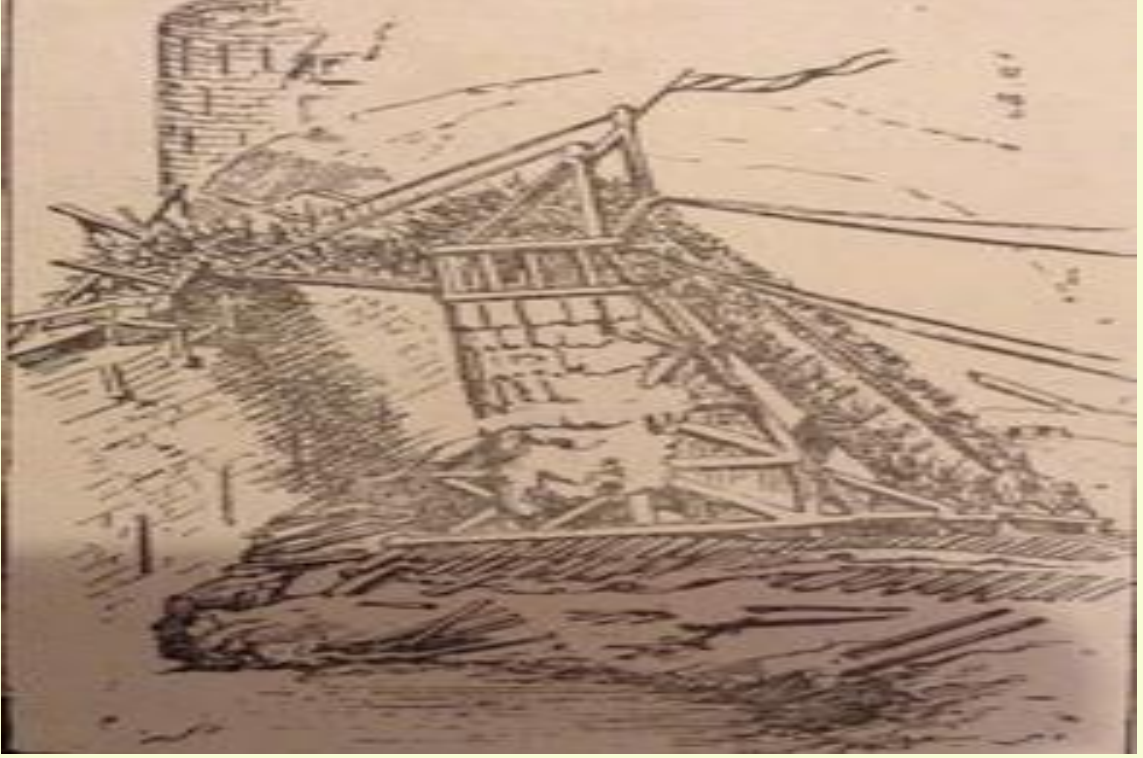
İstanbul'un fethiyle, Osmanlı Devleti, istikrarlı bir şekilde mükemmelliğe ulaşacağını, anlayıp beş defa İstanbul'u kuşatmışlardı ki, ilki yukarıda bildirildiği üzere, Sultan Yıldırım Bayezid zamanında, ikincisi Musa Çelebi, üçüncüsü Çelebi Sultan Mehmed Han, dördüncüsü Sultan İkinci Murad, beşincisi Sultan İkinci Mehmed Hazretleri zamanınrda olmuştur.

Rum Cemaatına Mezhep Ayrıcalığı Verilmesi ve Patrik Atanması:

Aşağıda bilidirilip açıklanacağı gibi, Fatih Sultan Mehmed'in Rumlara iyi davranması mecburiyetten dolayı değildir. Ancak kendilerinin sahip olduğu güzel ahlak ve karakterinin ve iyilikseverliğinin bir göstergesidir. Bu durum o zamanın olaylarını inceleyen ve araştıranlar tarafından bilinirken, Legoft Theodori ile şehrin muhafızı Demetrius ve Birinci vezir Lucas için, Fatih hakkında pek çok iftira etmişlerdir. Eğer olay Rum tarihçilerinin bildirdikleri ve yaydıkları gibi ise, aşağıda belirtilen iyi davranışlara gerek kalmazdı.

³⁰⁷ Tarihçi Hayrullah Efendi diyor ki: "İstanbulu fethedip ele geçirmeği başardıkları gün, şehrin içini dolaşıp gördükten sonra dönüp çadırına gelirken veziriazam Halil Paşa ile birlikte kalenin ele geçirilmesinin ısrarla ertelenmesini tavsiye eden âlimler karşılamaya çıkıp hamdolsun âlimlerin duası bereketiyle bu zor iş Padişah'a kolay geldi, dediler. Fatih âlimlere (mollalara) bazı münasebetsiz davranışlarından dolayı aslında kırgındı. Bundan dolayı kırgınlığını gösterip, "Bu konuda sizlerin yardımına bizim minnetimiz yoktur, bu iş yalnız kılıç ile yapılmıştır." diye belindeki kılıcı göstererek cevap verdi. Onları susturdu."

³⁰⁸ O zamandan beri, Rumlarca salı günü uğursuz sayılmaktadır. Bizlerde de Salı gününün uğursuz sayılması ve o gün yola çıkılmaması ve hatta bir iş görülmemesi Rumlardan geçmiş yanlış bir inanç sonucudur.

Harp Kulesiyle Kaleye Taarruz ve Hücüm [*]

*Resimde görüldüğü üzere, sur önündeki hendek dolmuş olduğundan yangın tehlikesinden korunması için bu hareketli aletin cephesine öküz derisi geçirilerek surlara kadar yaklaştırılmıştır.

Fatih, yeni başkentini imar etmek ve güzelleştirmek için ne lazımsa esirgemedi. Fetih sırasında korku ve heyecana kapılarak kaçan Rumlarla etraftaki Rumları ve Müslüman halkı yerleştirerek³⁰⁹ nüfusu artırmaya ve çoğaltmaya çalıştı.

³⁰⁹ Sultan Mehmet Han, Müslüman askerlere ganimet mallarını ayırdıktan sonra, tersane bahçesine geldi. Üç gece bütün Müslüman askerlere yemek yedirdi. Ve “Nân yemek gerek dahi ne gerek” diye kendisinde bu sofrada bulundu. Ziyafetin bitiminde, bütün askeri gurubunun Ağaları ve Kâtipleri ve üç padişah defterdarı toplandı. Önceden denizde Fransa Kralından alınan yirmi geminin içindeki ağıza kadar dolu sayısız hesapsız malları tersane bahçesinde dağlar gibi öbek öbek yığıldılar ve sonradan Müslaman olan Baba Mehmed’in (Ayasofya’nın altında gizlenmiş olan papazlardan en yaşlısı idi) göstermesiyle Ayasofya yeraltı deposundan alınan hazine de yığın yığın, öbek öbek toplandı.

Bütün kilise ve manastırlarda da bulunan mallar tersane bahçesindeki ağaçlara kadar yığılıp kaydedilerek önce Müslüman askerlerine hizmet eden âlimler ve hekimler, cerrahlar, çekiciler, karcılar ve benzerlerine verdiler. Ondan sonra şeriflere, âlimlere ve salihlere, imamlar ve hatiplere, şeyhlere ondan sonra büyük kadınlara ve kadınlara, fedailere, sonra da gemi çeken deniz askerlerine Levent Çiftliği adlı semti verdi. Onun için Levent Çiftliği adıyla isimlendirilir. Ondan sonra yeniçerilere, sipahilere, büyük tımar sahiplerine, topçu ve cebeci ve lağımcılara, eskinci gurubuna, atlılara, ordu geri hizmet birliğine, kısaca yüz yetmiş bin adama ganimet malı dağıtılmıştır. Ayrıca altmış üç bin ev verildiği kayda geçmiştir ki hiçbir iktidar sahibi hükümdar zamanında bu olmamıştır. Bütün Müslüman askerleri de ele geçirdikleri savaş malından Allah’ın farz ettiği üzere hayat vergisini padişaha verdiler. Bütün esirlerden de 3800 esir padişahın payına düştü. Yirmi bin kese altın ve üç bin saray ve iki çarşı ve yedi bin dükkân da padişahın payına verildi. Karaman semtinde üçyüz yüksek saray âlimlere ve yüz altmış iki saray yeniçerilerden yetmiş vezire ve yedi saray yedi kubbe vezirlerine kısaca bu düzen üzeri-

[204] Fatih, yeni tebasına önemli bir siyasi mesele³¹⁰ olduğu kadar âdil ve insafî bir hak vererek mevcut [205] mabetleri yarı yarıya Müslümanlar ile Hıristiyanlara paylaştırıp³¹¹ 42 kilise camiye çevrilip geri kalanı kilise olarak eski halka bırakılmıştı. Kuvvet kullanarak fethedilen bütün kaleler ve şehirlerde olduğu gibi, yağmanın sonunda esir almak şiddetli bir şekilde yasakladığından sağa sola gizlenen halk ortaya çıkmış ve gemilerle kaçamayanlar da geri dönerek yerlilerin çoğu Fener’de ve

ne İstanbul’un merkezinde olan imaretler bütün savaşlarda hazır olan gazilere dağıtıldı. Gaziler de Fransa Kralının adı geçen kızını padişaha vererek haklarından vaz geçtiler ve padişaha ve yüce dine hayır dua ettiler. Hemmen Akşemsettin Hazretleri ayağa kalkarak: “Ey Müslüman gaziler, bilin, haberiniz olsun ki hepinizin hakkında ahir zaman Peygamberi o kâinatın başı buyururlar “Le tüttehanne’l-Kostantiniyye....” Şimdi inşallah hepimiz affedilmişiz. Fakat bu savaşta elde edilen malı israf etmeyip İstanbul içinde hayırlar ve güzellikler yapıp padişahınıza saygı gösteriniz. Osmancıktan bu ana gelince padişahlarınıza “Bey” derdiniz. Şimden sonra “Sultan” deyiniz (Osmanlı Padişahlarına Yıldırım Bayezid zamanından beri Sultan denildiği muhakkaktır.) Ziyafette size çokça yemek verdiği için “Hünkâr deyiniz” diyerek padişahın başına iki alacalı at ‘Padişahım şimdi Osmanlının namusu şerefi oldun padişahın başına iki alacalı sorguç takıp “Padişahım şimdi Osmanlı Oğullarının şerefi oldun. Allah yolunda cihat et.” dedikten sonra selâlar okunup ilahiler söylendi Bütün Müslüman gaziler İstanbul’un içerisine dağılarak şehrin imarına başladılar. Akşemsettin ve diğer velilerin izniyle Osmanoglu sikkesine “Es-Sultan ibnû’s-Sultan es-Sultan Mehmet Han ibnû’s-Sultan Murat Han izzu nasruhu darabe fi Kostantiniyye sene 857” tarihi yazıldı. Ertesi gün Akşemseddin Fatih’e dedi ki, “Sultanım size cariyeler olarak getirilen üç bin Müslüman kızlarını hiçbir kişiye el dokundurmayıp isimlerini deftere kaydedip bu defterleri Akkâ ve Gazze ve Remle ve Horan memleketlerine gönderilsin. Ana babalarının rızasıyla her birini bir gaziye nikâhlayıp İstanbul’u imar edesin.” Akşemseddin’in bu teklifiyle her bölgeye adamlar gidip kısa zamanda bütün bekârların on bin kadar anne ve babaları, akrabaları, tanıdıkları İstanbul’a getirildi. Üç bin bekâr kız gazilerle Allah’ın izniyle evlenip büyük surlar yapıp İstanbul bayındır hale getirildi. Bunun için Anadolu’da ve Rumeli’de bütün eyalet sahibi vezirlere emirler gönderilip İstanbul’a adam getirdiler. Önce Rumeli’den Üsküp halkını Üsküplü Mahallesi’ne, Yenişehir halkını Yenimahalle’ye, Mora Rumlarını Fenerkapı’ya ve Selanik Yahudilerinin elli cemaatı Tekfur Sarayı’na ve Şehitlerkapısı’nın (Bahçekapı’dır) yanına koydular. Onun için (cufut) Kapı derler. Anadolu tarafından Aksaraylıları Aksaray Mahallesi’ne, Akka, Gazze ve Remle’den gelenleri Tahtakale’ye (Tahte’l-kal’a), Balat şehrinde gelen Kıptilerini Balat Mahallesi’ne, Arnavut milletini Silivrikapı’ya, Safed Yahudilerini Hasköy’e, Anadolu Türklerini Üsküdar’a, Tokat ve Sivas Ermenilerini Sulu Manastır’a, Manisalıları Macuncu Mahallesi’ne, Eğirdirlileri ve İğdirliileri Eğrikapı’ya, Bursalıları Eyüp Sultan’a, Karamanlıları Büyük Karaman’a, Konyalıları Küçük Karaman’a, Tirelileri Vefa’ya, Çarşamba Ovası halkını Çarşamba semtine, Kastomonuluları Kazancı Mahallesi’ne, Trabzonlu Lazları Beyazıt Camii bölgesine, Geliboluluları Tersane’ye İzmirliileri Büyük Galata’ya, Frenklileri Küçük Galata’ya, Sinop ve Samsun halkını Tophane’ye, kısaca o sırada Osmanlılar elinde ne kadar şehir varsa hepsinden Müslümanları ailesi ve çocuklarıyla getirdiler. Ağırlayıp ve ikram edip güzelleştirip şenlendirdiler. Bundan dolayı şimdiye kadar Rumların şamata gürültü ve gösteriş yeri olan bu şehir İslambol (İslamı bol) ismiyle isimlendirilmiştir.

Allah’ın hikmeti olarak İstanbul’un fethedildiği ay temmuz ayı idi. Denizin yüzü değişti ve şehitler kanı ile kızıl rengi almıştı. Her yıl kırk gün süreyle Eyüb-i Ensari Kapısı’ndan ta Şehit Kapısı’na varıncaya kadar denizin üstü kan gibi olur. Acayip ve garip bir Allah’ın sırrıdır. ‘İnnallahe ala külli şeyin kadir” **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, c. 1, s. 112-115.)

Sultan İkinci Bayezid devrinde meydana gelen olaylar arasında, Akkerman Kalesi güçlü kol kuvvetiyle bir günde fetholunduktan sonra (889: 16 Recep) Hisarın burcu ve kalesine Osmanlı sancağı dikilip Sultanlığın askeri mızıkası, Osmanlı âdeti üzere çalındı. Buralardaki on bin kadar evin halkı göç kurallarına göre İstanbul’a nakledildiği sırada, kırk bine yakın esir de gönderildi. Bu savaşta Kırım Han’ı Menkli Giray’ın elli bin süvari ile Osmanlılara yardımda bulunmasına mükâfat olarak kendisine Altınlı üsküf (keçe külah) giydirilip komutanlarına da pek çok hediyeler verilmişti.

Konya Akseki’den getirilen halk da Sarıgözel civarında, bugün Akseki denilen yerde yerleştirilmişlerdir.

³¹⁰ **Yeni Osmanlı Tarihi**: Ferik Şakir Paşa, c. 2, s. 294.

³¹¹ Hayrullah Efendi, Fatih’in cami’ye çevirdiği kiliselerin; Ayasofya, Küçük Ayasofya, Zeyrek, Kariye, Gül, Altı Mermer, Eski İmaret, Bodum Camileri olduğunu belirtiyor.

Müslümanlar yüksek yerlerde dışardan getirtilen Müslümanlar,³¹² Bulgar, Sırp Ulah, Rum, milletleri de uygun yerlerde yerleştirildi.

Fakat sonraları İstanbul'da Müslümanlar çoğaldığından ve mahallelerinin ayrılmasına ihtiyaç duyulduğundan Müslüman Mahallesi ortasında kalmış olan kiliseler de camiye çevrilmiştir. Bu konu ayrı bir bölümde anlatılacaktır.

Mahallelerin bu şekilde ayrılması Osmanlı toplum yaşayışı için iyi bir sonuç vermemiştir. Çünkü âdeta ayrı bir cemaat halinde yaşamaya başlayan Hristiyanlar, özellikle Rumlar gerek dil bakımından ve gerek örf ve âdet bakımından Osmanlılığa bir dereceye kadar yabancı kalmışlardır. Biz bunun zararlarını hala çekiyoruz. Bu yabancı kalmanın açık şeklini Musevîlerde görüyoruz. Bize, birçok hususlarda en yakın olması lazım gelen Musevîler arasında Osmanlı dili istenilen derecede yaygınlaşmamıştır. Osmanlı hayatına ait olan ortak temellerde onlar bizden uzak durmuşlardır. Musevîleri, Osmanlı toplumsal hayatından uzaklaştıran sebepler ve etmenler herkes tarafından bilindiğinden burada ayrıntıya gerek görmüyorum.

Fatih, İstanbul'u fethettiğinde yaratılışında bulunan merhamet ve yardımın bir göstergesi olarak mağlub olan şehrin asıl yerlilerinin gönlünü almak istedi. Eski şeref ve derecelerini devam ettirmek için bazı özel imtiyazlar verdikten sonra, mezheplerinin başkanı olan patrik atanmasının da seçimini eskiden yapıla geldiği gibi ruhbanlarla cemaatin ileri gelenlerine havale etmişti.

[206] Hristiyan cemaati arasındaki liderlerden en önemlisi Rumlarınki idi. Cemaatin çoğunluğu, fetihten birkaç gün sonra, kiliselerde Latinlik ve Ortadoksluk meselesinden dolayı birkaç zamandır bir manastıra çekilerek inzivaya çekilmiş olan Rahip Gennadius Scolarius'u Patrik olarak seçtiklerini Osmanlı sultanına bildirdiklerinden adı geçen Rahip derhal Saray-ı Hümayun'a davet edilerek iltifatlarda bulunuldu.

Tarihlerde uzun uzadıya açıklandığı gibi patrikliğin verilmesi töreni Kayserler'in zamanındaki kutlama ve tören kuralları içinde olmuştur. Patrik padişahın huzuruna kabul edilerek görevi resmen kendisine verilmiştir.

³¹² Evliya Çelebi.

Ağır Mermiler Atan Mancılık

Şöyle ki; Kıymetli taşlarla süslü ve beyaz örtülü padişah ahırından gönderilen bir ata binerek kilise rahipleriyle padişahın sarayına gelerek padişahın huzuruna kabul edilip hep birlikte padişaha ait dua yapılır. Patrik ayakta bulunan padişahın ayağına kapanınca, padişah, pek çok iltifat ederek Ruhani yönetiminin yerine getirilmesine işaret olarak Kayserler’in yönetim sembolü olarak kullandıkları âsâ gibi gümüşten yapılmış bir âsâyı elden ele teslim edilir ve bin altın da harçlık olarak verilir. Bu sırada tekrar sağlık afiyet ve padişahın güc ve kudretinin devamını içeren bir dua okunur. Bu törenin sonunda huzurdan çıkılır.

Hayrullah Efendi Tarihi’nde görüldüğü üzere Fatih Hazretleri, âsâyı teslim ettiği sırada Patrik’e hitaben “Sen tam bir rahat ve güven ile Patriklik işlerini görüp başvurmaya ihtiyaç duyduğun işleri de bizzat bana bildirip söyleyerek yapasın” dediği ve **Yeni Osmanlı Tarihi**’nin ikinci cildinde de: “Seni Rum milletine Patrik ettim. Allah’ın rehberliğine mazhar ol. Her halde himayemde bulunacaksın, senden öncekilerin benden önceki imparatorlar zamanında tanınan ayrıcalıklara ve yardımlara yine sahip olacaksın.” İltifatlı sözleriyle memnun edildiği yazılmaktadır.

Bu ayrıcalıkların tanındığına dair patriğe bir de yazılı ferman verildikten sonra; bakanlar, devlet ileri gelenleri, yeniçeri ağası ve birçok asker eşliğinde at üzerinde kendisine ayrılan Havariyun Kilisesi’ne (Fatih Camii’nin yerindeydi) gönderildi.

İki sene geçtikten sonra, bu kilise civarında yerleşen Müslüman halk çoğalmış olduğundan patriğin yazılı isteği üzerine bu kilise alınıp yıkılarak³¹³ yerine şimdiki camiden önce [207] olup Sultan

³¹³ Hayrullah Efendi, sekizinci kitap, s. 84.

Üçüncü Mustafa devrinde bir depremde yıkılan cami yaptırmışlar. O zaman henüz kilise halinde bulunan Fethiye'yi de patrikhane olarak kullanmışlardır.

Sırası gelmişken söyleyeyim ki Fatih'in patriğe verdiği yazılı emir yandığından Yavuz Sultan Selim zamanında ortaya çıkan bir mesele üzerine fermanın görülmesine Şeyhülislam Cemali Ali Efendi (Zenbilli Hoca) tarafından lüzum görülmüş. Patrik yanmış olduğunu söylediğinden, Şeyhülislam mesele ve davayı şeriata uygulamak için şahit istemiş. Patrik de şahit olarak iki ihtiyar yeniçeri getirerek eski ayrıcalıkları mecburi olarak Sultan Selim tarafından devam ettirilmiştir.

İstanbul'un 1453 Senesi Nisan ve Mayıs Ayları İçerisindeki Kuşatmasında Fatih Sultan Mehmed'in Toplari³¹⁴

Fatih Sultan Mehmet, İkinci Murad'ın H. 855 yılında miladi 1449 yılı Mart ayında ölümü üzerine tahta çıktıkları günden beri düşüncesi ve kesin kararının tek gayesini oluşturan İstanbul kuşatmasına³¹⁵ ait önlemleri 1452-1453 seneleri kışında, Edirne Sarayı'nda istirahatata çekildiği günlerde, gerçekleştirmeye çalışıyordu. Fatih'in, sınırsız askeri donanımı aylardan beri, Rum Devletini'nin başşehirinde korku saçıyor; özellikle Müslüman olmuş mühendisler tarafından imal edilen büyük ve müthiş topların haberi, Bizans kamuoyunu alt üst ediyordu.

Barutun icadı, büyük ve küçük çapta birçok ateşli silahların üretimi asırlardan beri devam eden harp usullerini değiştiriyor ve eski harekât tarzlarını alt üst edeceğini gösteriyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in babası Sultan İkinci Murad, bu kadar müthiş ateşli silahları daha önce hazırlamıştı. [208] Savaş tekniklerinde olağanüstü buluşlar sayesinde tamamen yeni bir devir açmak şerefi oğluna nasip olmuştu.³¹⁶ Edirne'de çok büyük bir havan topu, son derece büyük bir top kalıba dökülmüş olduğu haberi 1453 senesi Ocak ayının ilk haftalarında Bizans'ta yayılmıştı.

Kostantiniyat, İstanbul, Fransızca basımı 1846, s. 95.

³¹⁴ Gustave Schlumberger: **La Revue Hebdomadaire et son Supplément** III ustre. P. 22. 4 janv. 1913.

³¹⁵ İstanbul kuşatıldığı zaman kalesi, fazlasıyla sağlam olması yanı sıra, Ayvansaray Kapısı'ndan Yedikule Kapısı'na varıncaya kadar yani Eyüp denizinden başlayarak Marmara Denizi sahilinde bulunan Yedikule'ye kadar sınırı ve çevresi olan duvar iki kattı. İçerden itibaren önceki tabaka olan iç kale yüksek ve ikincisi biraz daha alçaktı. İki duvarın arası hem gezinti yeri ve hem su ile dolu hendek olduğundan kapıların köprüleri kapanıp kendileri kapandığı halde yıkılmadıkça açılmaz şekilde deniz taşıtlarının işlemlerini engellemişlerdi. (**Hayrullah Efendi**, sekizinci kita, s. 64.)

³¹⁶ İstanbul'un ele geçirilmesi Osmanlı Saltanatı'nın en büyük amacıdır. Sultan Murad ise bu imkânı elde etmiş ve şerefli oğullarına yazdığı vasiyetnamede tavsiye ve teşvik etmekle, Bursa'dan Rumeli'ye dönmek baha-nesiyle Boğaziçi'nde bulunan Anadolu Hisarı denilen Güzelce Hisar'a gelip karşıya geçmeleri sırasında dört ayda ve bir rivayete göre kırk günde Rumeli Hisarı'nı yaparak içine muhafızlar yerleştirdiler.

İstanbul İmparatoru bu durumdan çok fazla rahatsız olup Veziriazam Halil Paşa'ya başvurduysa da bir sonuç alamadı. (**Netayicü'l-Vukuat**, c. 1, s. 4.)

Miladi 15. Asır Sonunda Bir Havan Topu

Bu hayali alete, o tarihte ilk defa Türkler'in sahip oldukları bu büyüklükteki topa dair, o zamanın tarihçilerinden Ducas diyor ki: "1453 senesi sonbaharında Bizans ordusundan kaçan bir asker, Fatih Sultan Mehmed'in huzuruna çıkarıldı. İstanbul surlarının ne durumda bulunduğuna dair kendisinden bilgiler alındı. Bu kaçan, Orban (yahut Urban) isminde biri idi. Bu adam Macarlı veya Ulah'dır. O zamana kadar yapılan topların en usta bir işçisi olarak biliniyordu. Urban başkentin savunulması için, Kostantin Dragozas'a bir hayli zamandan beri hizmet ediyordu. Fakat Kostantin kendisine verdiği lütuflardan memnun olmadığından gizlice kaçarak Padişah'ın huzuruna sığınmış ve burada sevinçle kabul edilmişti. Urban, birçok ödül ve yardım aldığı gibi kendisine maaş da bağlanmıştı.

Urban, büyük projesinin bu değerli destek ve yardım sayesinde gerçekleştirebileceğinden dolayı çok memnun ve sevinçliydi.

Uzun görüşmelerden, danışmalardan sonra, mühendislerin bilgi ve yetenek derecelerini ölçmek için Fatih Hazretleri o güne kadar icad edilen ateşli silahlardan daha üstün bir güçte, bir top yapılması ve dökülmesine gücü yetip yetmediğini Urban'dan sordu. Urban, Babil'in surları kadar sağlam ve dayanıklı olsa bile, İstanbul'un eski burçlarını ve kalelerini yerle bir edebilecek güçte taş güller atacak havan topları dökkebileceğini söyledi. Fakat askeri teknikte **balistik** denilen, silah ve mermi atma konusunda bilgisinin olmadığını bildirdi.

[209] Bu cevap üzerine Fatih, bu konulara ait gereken aletler ve takımları kendisine temin etmek şartıyla, silah ve mermi atış kurallarına ait meseleyi bizzat düzenledi ve çözdü.

Genç padişah ile bu Müslüman olmuş mühendis arasındaki bu "facia-engiz"³¹⁷ görüşmeler Edirne'de geçmekteydi.

Vakanüvislerle, tarihçilerin ifadelerine bakarak o sırada Fatih tarafından ortaya konulan fevkalade faaliyete dair bir fikir edinemeyiz.

Fatih imparatorlar şehri İstanbul'u er-geç ele geçirme düşüncesiyle, etrafında daima mühendisler bulunduğu halde, gece gündüz onlarla çalışıyordu. Fikir ve muhakemesindeki hızı ve isabetli görüşleriyle hayrete düşürüyordu. Daima uyanık ve canlı olan dikkat ve basiretinden hiçbir şey kaçmıyordu.

³¹⁷ Yazarın bu kelime de kendi deyimidir.

Bazen askerine eğitim verir, bazen top attırır, yeni dökülmüş havan toplarının denemesini yaptırırdı. Bu savaş aletlerinin en korkuncu Urban'ın döküttüğü toptur. Bu harp aleti, senelerce doğu ülkelerinin ve belki bütün Avrupa'nın tek savaş aleti olarak kalmıştır. Bunun yapılması ve kalıba dökülmesi, topçuluğun devamlı bir şekilde yükselen önem ve kuvveti konusunda bir dönüm noktası olmuştu.

Bu topa “Hümayun” anlamına gelen “Vasiliki” **adı** verilmişti. Tarihçi Ducas: “Bu top, mithiş ve büyük yapılı bir dev idi” diyor. Urban, bu topun kalıbını hazırlamak ve sonra içerisine tunçunu dökmek için tam üç ay uğraştı. Tarihçi Phrantzes,³¹⁸ bu toptan söz ederken: “Hacmi on iki Spithames'ten³¹⁹ aşağı değildi; Yaklaşık dokuz ayak çevresinde ve bundan dolayı üç adım çapında olmuş oluyor” diyor.

Edirne'de topun ilk denemesi yapılacağı zaman Fatih, patlamanın şiddet ve dehşetinden halkı önceden bilgilendirmişti. Bu önlem, vakanüvisin dediği gibi, hamile olan kadınları korkudan çocuğunu düşürmesinden korumak amacıyla yapılmıştı. Gerçekte patlamanın şiddeti on üç mil çevresine kadar işitilmişti.

Bazılarının değerlendirme ve tahminine göre, bin iki yüz, bazılarına göre de bin beş yüz **libra**³²⁰ ağırlığında bulunan taş güller, bir mil uzaklığa kadar giderek altı adım derinliğinde toprağa gömülmüştü. Bu asla abartı değildir.

[210] Bu büyük hacimli güllerden bazıları İstanbul'un surlara yakın yerlerinde, Galata'da, Topkapı Sarayı avlusunda, Tersanede, hâlâ mevcuttur. Görenleri hayrete düşürüyor. Bazı kale kapılarında, yakını ve civarında görülen güller fetihten kalmaz. Bu güller, kuşatma esnasında nasıl düşmüş ise yerlerinde öylece duruyor.

Mösyö Pears bu güllerden ikisini ölçmüş, Midilli Episkoposu'nun dediği gibi 85 pouces (Bir pouce bir parmak) genişliğinde olduğunu görmüştür. Bu güller, Karadeniz sahilinden getirilen kara taştan, granitten veya bir âlet vasıtasıyla yuvarlak bir hale getirilmiş mermerlerden yaparlardı.

Hocafendi [**Hoca Tarihi** olacak], Fatih Hazretleri tarafından, otuz kental³²¹ yani otuz milliers³²² ağırlığında toplar döküldüğünü söylüyor.

İstanbul'un kuşatılmasında bulunmuş olan Midilli Piskoposu Leonard, surların üzerinden içeriye fırlatılan büyük bir topun gülesini ölçerek on bir Palmes (karış) yahut **Spithames** çapında olduğunu yani pouce ile index (işaret parmağı) kadar açıldığı [211] halde aralarındaki açıklık on bir kat büyüklüğünde diğer bir deyimle 88 pouce hacminde bulunduğunu anlatıyor. Kuşatmadan söz eden Monstrelet en büyük topun iki karış ve dört parmak çapında ve 1800 libra ağırlığında olduğunu bildiriyor.

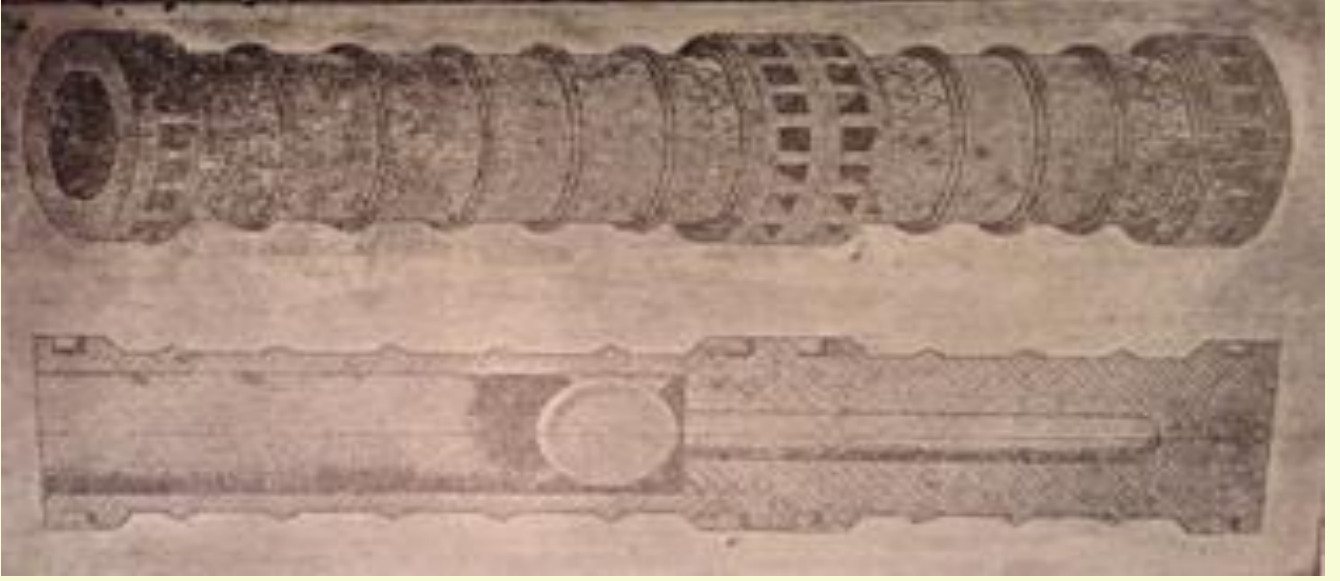
³¹⁸ Phrantzes, bu kişi fetih gecesi imparatorla birlikte Tekfur Sarayı yakınındaki burç üzerine çıkarak Padişah'ın ordusunu gözlemlediğini iddia ediyor.

³¹⁹ **Karış** demektir. Spitami Rumca kelimedir.

³²⁰ Sarıca Muslihiddin adındaki Türk mühendislerinin dökükleri topların attıkları güller daha küçüktü.

³²¹ Bir kental yüz (libra) dır.

³²² Bir **Milliers** bin kilogramağırlığındadır.

Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri Tarafından Döktürülen Tunç Top (*)

*İstanbul kuşatmasında kullanılan toplardan olduğu muhakkaktır. İngiltere hükümetine hediye edilmekle bugün Londra topçu müzesinde korunan bu top 17. $\frac{3}{4}$ ayak ve 18.3/4 ton ağırlığındadır. Düzenine dikkat edildiği halde kaval havanların ve sökölür topların imalatına temel oluşturduğu ortaya çıkar. (**Feth-i Celi-i Kostantiniye**)

Bu eski rivayette abartı ve çelişkiler bulunduğu şüphesizdir. Bununla beraber, dehşetli ve korkunç etkiler meydana getiren, o zamana kadar benzeri görülmemiş büyük toplardan söz edilmekte olduğu da bellidir.

Çakmaklı tüfek, camcı borusu, süvari karabinesi, Tatar yayı³²³ gibi birçok çeşitli ve yardımcı aletler de bu dev gibi ateşli silahlar topçularına, okçularına, sapancılarına yardım ediyordu

Ocak ayının son günlerinde³²⁴ Edirne'den hareket ettirilen bu korkunç **Vasiliki**, ağzından ateş püsküren toplar, İstanbul'a ancak iki ay sonra getirilebildi. Bu topun önünde Karaca Bey³²⁵ kumandasında on bin akıncı süvariden oluşmuş bir öncü kuvvet. Topu, bazı söylentelere göre otuz, bazılarına göre³²⁶ elli yahut altmış, hatta yüz elli çift öküz zorlukla ağır ağır çekiyordu.

³²³ Birtakım yabancı eserlere benzeyen bazı Osmanlı eserlerinden de anlaşıldığına göre ve özellikle Osman oğullarının kuruluşundan Sultan Birinci Selim devrine kadar olaylarımızı ayrıntılarıyla yazan **Tacü't-Tevarih**'in bildirdiğine göre İstanbul'un kuşatılması sırasında Osmanlılar tarafından top ile arrade (tekerlekli mancılık arabası) kullanılmıştır. Bizanslılar tarafından top ve Rum ateşi ile tüfek de kullanılmış olduğunu eserler yazıyorlar. [**Feth-i Celi-i Kostantiniye**, s. 43.]

³²⁴ **Hayrullah Efendi Tarihi**'ndeki açıklamalara göre, H. 857 yılı 15 Muharrem yani Şubat'ın ilk günü İstanbul fethi niyetiyle Edirne tarafından toplanmış olan akıncı ve çapulcu askerler ile harekete geçildi.

³²⁵ Karaca Bey'in ünvanı daha önce yanlış yazıldığı ve basıldığından burada düzeltiyorum: El-Emiru'l-kebîrve'z-zâciru'l-hatîru'l-merhumu'l-mağfûr, es-saîd, eş-şehid el-muhtâc ila rahmetillahi Teala Dayı Karaca BEY BİN Abdullah hâza'l-imârete fî eyyami'd-devleti's-Sultân Mehmed bi Murad Han halledallahu mülkehu fî tarihi 861 hicriyyetün nebeviye.

³²⁶ Makalenin yazarı Gustave Schlumberger, bu topun Balkan Harbi'nde kaçan Osmanlı askerini takip ederek gelen Ferdinand ordusunun geçtiği ovalardan geçtiğini söylüyor. Tarihçi ve vakanüvisin reddetme duygusundan uzak olarak gerçeklikten ve adaletten ayrılmayarak tarihi gerçekleri tarafsızca bildirip değerlendirmesi gereklidir. Çünkü yazarların en büyük ahlaki üstünlüğü budur. Bildirdikleri ve tanıttıklarına düşmanlık

Sonsuz, ıssız, viran çöllerden geçen bu hayret verici ve korkunç asker alayının büyüklüğü kolaylıkla hayal ve tasvir olunabilir.

[212] Bu çok büyük topun dengesini sağlamak için sağdan soldan iki yüz kişi yürüyordu. Hâlbuki iki yüz işçi de yolun arızalı, geçmesi zor kısmını düzeltmek üzere önde gidiyor ve taşıma sırasında olabilecek kazalara karşı gereken önlemleri almak, köprü kurmak gibi askeri işlemleri yapmak üzere elli marangoz top arkasından yürüyordu. Bazı tarihî kaynaklar, iki bin işçi yürüdüğünü tahmin ediyorlar. Mart ayının sonuna doğru, Phrantzes'in söylediğine göre, iki Nisan'da bu müdhiş harb alayı, "Allah'ın koruması ve kollaması altında bulunan İstanbul" surlarına beş mil uzaklık ve mesafeye kadar yaklaşmıştı.

Trakya ovalarından geçen böyle bir harp aleti, korku ve dehşete düşmüş halk gözünde çoktan uğursuz bir hatıra bırakmış olduğuna şüphe yoktur. Bununla beraber, söylendiği gibi bu top diğer birçok toplar arasında benzersizdi. Gerçekten, halkın dilinde dolaşan hikâyelerde o derece iyi nam ve şöhreti olan Urban'ın döktüğü bu topun, yalnız başına o büyük yıkım görevini yerine getirmiş olduğuna inanmak doğru bir şey değildir. Fatih'in sayısız kuvvetli topları da yıkım görevini yerine getirmekte yardımcı olmuştur.

İlk kuşatma:

Tarihte, belki en dehşetlisi olan bu kuşatma Nisan ayının başında başladı. Son hücum tarihi olan Mayıs ayının yirmi dokuzuna kadar tam elli dört gün devam etti.

Ben burada yalnız, Sultan Mehmed'in tam bir başarıyla kullandığı toplardan söz edeceğim. İstanbul'un ele geçirilmesiyle sonuçlanan bu askeri harekâttan söz eden bütün tarihçiler, bu büyük askeri harekâtın belirgin özelliği, kuşatma ordusu tarafından fevkalade bir şekilde kullanıldığı noktasında birleşmişlerdir. Gerçekten de bu konuda elde edilen sonuç büyük olmuştur.

Tarihte, Fatih Sultan Mehmed, hizmet ve emellerine hazır bir "topçu parkına" sahip ilk hükümdar olarak bildiriliyor. O zamana kadar ele geçirilmesi imkânsız olarak bilinen Roma İmparatorları'nın son yöneticilerinin asırlar görmüş merkezi, Hristiyan doğu'nun bu büyük başşehri yeni doğan bu [213] askeri gücün korkunç görüntüleri hatırlardan silinmeyecek olan bu tarihi olaydan itibaren, askeri teknikleri temelinden değiştirecek ve olayların akışı alt üst olacaktı.

Özetle, 1453 yılı Mayıs ayında meydana gelen İstanbul'un fethi, harp tarihinin çok büyük ve çok yeni bir âletin ansızın ortaya çıkması olduğu kadar kesin bir şekilde harp hattına girdiği tarihini de gösteriyor.

karıştıran yazarın eserleri hiçbir ilmi kıymeti yoktur. Hislerine kapılarak tarafgirlik etmek çok ayıp ve eksiklik- tir. Bundan dolayı Schlumberger'i bu sınıf arasında sayıyorsam mazur görülürüm sanırım.

Schlumberger'e ben de derim ki: Evet! Fransuva'nın ve annesinin Kanuni Sultan Süleyman'ın yüksek katı- na yalvarırcasına sunduğu mektubu üzerine Fransız milletinin ve Krallık Hanedanı'nın milli şerefini kurtarmak için adı geçen padişahın yolladığı ordu da yine bu yoldan geçmiştir. Viyana burçlarında Osmanlı'nın sancağını dalgalandırmak için İstanbul'dan hareket eden büyük askeri kuvvetler de bu ıssız ovalardan geçmiştir. İstanbul Muhibleri Cemiyet-i İlmiye ve Tarihiyesi'nin teşekkürüne değer yaptıkları arasında, bu adamın cemiyetimize ka- bul edilmemesi hususundaki karar metnini özellikle belirtmek isterim.

Otuz kilometre civarında sağlam ve dayanıklı surlarıyla, savunma hatlarıyla, Basile’lerin bu muazzam başkenti, sayısı çok üstün olan Fatih askerlerinin doğrudan doğruya etkileriyle asla düşmemişti. Doğu ve batının yüzlerce milletin saldırılarına ve hücumlarına karşı koymuş olan iki sıra ve kuvvetli surları, Fatih’in ta surun içlerine kadar büyük taş güller atan, surlarda yer yer meydana getirdiği yıkım ile kesin hucumu tam bir başarıyla sonuçlanan bu yeni harp âleti, bu büyük toplar; surları yer yer bombarduman etmemiş, üzerinde gedikler açmamış, arkasından altını üstüne getirmemiş olsaydı bu son kuşatmada da o surlar, Bizanslılar için bir güvenli sığınak olabilirdi.

Aslında, bir şehre saldırmak için top kullanılması ilk defa olmuyordu. Yalnız bugüne kadar top gerek çapı ve gerek miktarı itibarıyla o kadar sınırlı bir oranda kullanılmıştı ki bu silahın kıymeti ikinci derecede bir önemi olduğu kabul ediliyordu.

Yukarıda bildirildiği üzere, bütün yazarlar ve vakanüvislerin, özellikle kuşatmayı bizzat görmüş olanların değerlendirmelerine sebep olan nedenlerden dolayı, bir şehrin ele geçirilmesi için topçuluğun önemi ani bir şekilde artmış ve kuşatmalarda aranan bir silah haline gelmişti.

Aslen Rum ve fakat Fatih Sultan Mehmed’in sadık bir kölesi, zamanın tarihçilerinden olan Kritovulos “yazık ki!” doğuştan Hristiyan olan mühendislerin genç padişah için döktükleri bu korkunç top hakkında düşündürücü bir makale yazmıştır.³²⁷

[217] Karitovulos diyor ki: “Bütün askerini sancak hizası cephesine dizdikten sonra Fatih Sultan Mehmed, bütün top için çalışanları huzuruna çağırarak bu harp aletine ve surların ne durumda olduğuna dair onlarla uzun uzadıya görüştü. Bu meşhur ve çok güçlü surları kolayca yıkabilmek için topların ne şekilde yapılması gerekeceğine dair onlardan bilgiler aldı. Mühendisler mevcut toplardan daha büyükleri üretildiği takdirde surları yıkmak kolay bir iş olduğunu, fakat gayet büyük taş güller atabilecek böyle büyük toplar yapılması ve dökülmesi için pek çok gümüş ve özellikle tunca ihtiyaç olduğunu söylediler. Fatih, mühendislere istediklerini derhal verdi. Onlar da hemen işe koyularak gözle görülmemiş olsalar varlıklarından şüphe edilecek bu korkunç dev gibi topları döktüler.”

³²⁷ Sultan Fatih’in İstanbul kuşatması için döktürdüğü iki adet büyük top o zamana kadar benzeri görülmemiştir. Birisi Urban isimli bir Macar mühendisinin, diğerinin Saruca isminde bir yeniçerinin ustalığı eseri olduğu tarihler açıklamaktadır. Ayrıca Fatih’in iktidarını güçlendirmesine sebep olan toplardan birçoğu Sultan Kaleb’inde olup birisi geçme vidalı ve gayet ustaca yapılmıştır. Bununla beraber humbara icadı da Fatih’e dayanır ve İşkodra kuşatmasında yapıldığı ve kullanıldığı güvenilir rivayetlerdendir. [Netayii’l-Vukuat, c. 1, s. 73.

Bu tarihi bilgiler üzerine, Sultan Kalesi Mutasarrıfı Hakkı Beyefendi’ye yazılı olarak başvurmuştum. 7 Mayıs 333 tarih ve 466 sayılı kâtiplik cevabı eki olarak Fatih Hazretleri’nin döktürdüğü toplardan üzeri yazılı, geometrik süslemelerle süslenmiş, ustaca yapılmış üç parça top güllerleriyle birlikte fotoğrafı gönderilmiştir. Gerek Mutasarrıfa ve gerek bu iyiliğe sebep olan Vilayet muhasebecisi Mustafa Bey’e, tarihi bir güzelliğin temsiliyle sevinç duymaya yardımlarından dolayı milli hatıralar, geçmişle övünme adına teşekkürleri bldirmeyi görev sayarım.

Sultan İkinci Mehmed (Fatih) (*)

(*) Fatih'in resmi: Ressam Gentil Bellini tarafından hayatında resmedilmiştir. (1480)

Sir Henri Layerdik eserleri arasında bulunmaktadır.

Sir Henri Layerdik, İstanbul'da elçi iken bu resmi az bir bedel karşılığında satın almıştı. Bu resim, Venedikte'ki malikânesinde bulunuyordu. Hatta vefatından sonra da ailesine ait olmak üzere orada korunmasına özen gösterilmişti. Zannedildiğine göre, buna benzer Hümayun Sarayı'nda sakladığı güzel eserler, Halefi ve yüce oğulları Sultan İkinci Bayezid zamanında gerekli ilgi görmediğinden dağıtılmış, onun bunun eline geçmiştir. Bu arada Fatih'in bu resmi de nasılsa kaybolmayarak ortaya çıkmıştı.

Bundan sonra Kritovulos, bu uzman mühendislerin havan topunun büyük kalıbını ne şekilde hazırlayıp ürettiklerini çok ayrıntılı bir şekilde tarif ediyor: "Bu kalıp; en halis en yağlı ve mümkün olduğu kadar en hafif balçıktan (yapışkan çamurdan) yapılır ve birkaç gün iyice yoğrulur. Sonra dağılmaması için içine keten ve kenevir ve ince ince doğranmış diğer bitki lifleri karıştırılırdı.

Evvela, topun ana unsurunu oluşturan silindirin modeli yapılırdı. Barut bunun içine konulurdu. Bundan sonra, birincisine kılıf olacak olan dış kalıbını yaparlardı.

Bu iki kılıfın arasına erimiş tunç dökerlerdi. Bu sıvı katılaşınca top şeklini alırdı. Bu dış kılıf da aynı çamurdan yapılırdı. Fakat demir ve ağaç çemberlerle sınıksız sarıldığı gibi, etrafına tahta ve taştan sanki bir duvar, daha doğrusu dayanaklar yapılarak kılıfın içine dökülen tuncun büyük ağırlığı çamurdan yapılan kalıbı dağıtmaması ve topa verilen şeklin bozulmaması böylece sağlanırdı."

Kritovulos, kalıbın bu şekilde yapıldığını ve hazırlandığını söyledikten sonra; çamur kalıbın hemen yanında inşa edilen iki büyük ve sağlam fırında tuncun dökülüş şeklini tarif ediyor. Dökülmek

üzere fırına konulan tuncun ağırlığını bin beş yüz talent (20-27 kg ağırlıklı) tahmin ediyor ki yaklaşık olarak dört kantar (4x44 okka) eder.

[218] “İçinde tunç bulunan kazanın etrafına odun ve kömür yığılarak üç gün üç gece eritme işlemine devam edilir. Tunç su gibi tamamen eriyince özel şekilde yapılan toprak künkler (borular), vasıtasıyla kalıbın içerisini tamamıyla doldurmak, hatta otuz pouce kadar da taşmak üzere içerisine akıtılır. İşte, bu şekilde top dökülmüş olurdu. Tunç tamamen katılaştıktan sonra, iç ve dış kalıpları parçalanarak çekilirdi. Topun üzeri törpülenerek parlatılırdı.”

Kritovulos, ondan sonra bu yıkıcı şeytani aletin ne şekilde kullanıldığını ayrıntılı olarak anlatıyor: Bu topun üzerine konduğu ahşap dayanağı olmadığından evvela, kerestelerle ve büyük taş parçalarıyla topu desteklemeye başlarlar. İçine sıkıştırılmış çok miktarda barut korlar. Barutun önüne ağaçtan bir tıpa bu tıpanın ön tarafına da büyük taş gülleyi yerleştirirlerdi. Bu da bittikten sonra barutu fitillenirdi.

Barut ateş alırken evvela, korkunç bir sarsıntı ve işitilmemiş bir gürültü ile birbiri ardından korkunç bir inilti duyulurdu. Bununla beraber şimşek gibi bir parıltı, bunun ardından yoğun bir duman arasında korkunç bir ateş çıkardı. Bu ateşle beraber topun ağzından fırlayan taş gülle, hava boşluğunda bir yıldırım hızıyla mesafe katederek gerçekten çılgın gibi bir şeddetle surlara çarpar ve rast geldiği şeyi dehşetli bir şekilde devirir, gedikler açar, duvarları altüst eder, bin parça eder ve etrafında ne kadar adam varsa hepsini yere sererdi! Kazandığı kuvvetle etkileri yüz misli artan mermer veya taş kütleleri bazen surların büyük bir kısmını devirir; bazen de bir kulenin tamamını veya yarısını veyahut iki burcu birbirine bağlayan suru altüst ederdi.

Surların en sağlam kısımlarında bile, böyle müthiş çarpmalara karşı durabilecek kuvvet yoktu. Hatta yalnız görünüşü, görenleri korkutmaya yeterli olan bu topun kuvveti, işte bu derece inanılmaz bir durumdaydı. Eski hükümdarlarla kaptanlar bile böyle bir topu hiç bilmiyorlar.

Eğer bu adamlar, Fatih’in topları gibi topa sahip olmuş olsalardı, bir şehrin kuşatılması anında kendilerine hiçbir şey karşı koyamaz; surları devirmek için bu kadar zahmet çekmezlerdi.

Öküzlerin büyük güçlkle çekip Edirne’den İstanbul’a getirdikleri toplardan en dehşetlisi olan dökümcü Urban’ın meşhur havan topu hakkında bilgiler verilmişti. Halkın düşünce ve hayalini en çok meşgul eden işte bu dev gibi toptu. Hatırası, İstanbul’un bu korkunç kuşatılması tarihine asırlardan beri sık bir şekilde bağlanmış olan bu toptu.

Bir Havan Topunun Ateşlenmesi (On Beşinci Asır)

Fakat tekrar ediyoruz, diğer birçok toplar arasında bu top yalnız bir taneydi. Bu toplardan günde birkaç defa güllenin düşmesiyle meydana getirdiği yıkıcı etkileri görmek için Fatih'in topçuları³²⁸ koşar, hendeğin yanına kadar yaklaşırlardı.

[219] Şayet, güllenin düştüğü esnada kaleyi savunanlar, şaşırıp kaçmamışlarsa koşup gelen topçuları okla yok eder ve uzaklaştırırlardı.

O zamanın olaylarını günlük kronolojik sıraya göre yazan eserlerden bu topların gerçek miktarıyla surlara karşı durumlarını bir dereceye kadar doğru şekilde belirlemek bir hayli zordur. Çünkü kuşatmanın devam ettiği elli dört gün içinde, topların yerleştirilmesi ve belki de sayıları tamamen değişikliğe uğramıştı.

Phrantzes bütün sur boyunca her biri dört büyük toptan oluşmak üzere on dört gruptan [220] daha doğrusu on dört bataryadan söz ediyor. Tarihçilerin çoğu, Phrantzes'in bu ifadesini kabul etmişlerdir.

Kuşatma sırasındaki olayları görmüş olan Venidikli Barbaro, her biri fevkalade büyük topa desteklenen dokuz bataryadan söz ediyor. Türkler'in toplam yüz top ve havanı bulunduğunu Montaldo onaylayıp itiraf ediyor.

Aynı anda, surların çeşitli yerlerinde gedikler açmak düşüncesinde bulunan Fatih, toplarının olanca kuvvetini siperlerin başlıca üç kıtasına karşı yönlendirmiş bu şekilde oralarda gedik açmıştı.

³²⁸ Schlumberger burada topçuları vahşi sıfatıyla vasıflandırarak ilim sahibine tarafsız kalmalara yakışmayacak adilikler sergiliyor.

Büyük havan toplarının birinci grubu Tekfur Sarayı ile Edirnekapı arasındaki surları dövdü. En önemlisi olan ikincisi, Bayrampaşa Deresi vadisinde bulunan Topkapı'nın karşısına yerleştirildi. Üçüncüsü de Marmara'ya daha yakın bir yere yerleştirildi.

Bugün dahi bu üç yerdeki surların son derece harap hali, Fatih'in toplarının başlıca faliyetinin merkezleri oralarda bulunmuş olduğunu gösteriyor.

Mösyö Pears³²⁹ **İstanbul'un Muhasarası Tarihi**'nde, hâlen dahi dışardan büyük hendeğe, siper hattına, dış sura kolaylıkla aşılması mümkün olan tek yer, bu noktalar olduğunu söylüyor.

İçerdeki sura yaklaşıldığı zaman bunun da tahrip derecesi, 1453 yılında düşmanın şehre buradan girmiş olduğunu çok kolay anlatıyor.

Kritovulos, sözüne devam ederek Türklerin bu meşhur topları arasında, üç tanesi gerek büyüklüğü ve gerek büyük etkileri bakımından en meşhurları olduğunu söylüyor. İşte bundan dolayıdır ki Fatih Sultan Mehmed, bu üç topun savunma hattının en zayıf noktası sayılan Bayrampaşa Deresi vadisinin karşısında bulunan bir noktaya, genel karargâhının tam önüne ve daha sonra savaşın merkezini oluşturan ve Aşil'in Topuğu diye bilinen İstanbul'un geçmiş hayatına son verecek olan o zayıf noktaya konulup yerleştirilmesini emretti.

Bu üç toptan en meşhuru, yukarıda belirtildiği üzere Urban'ın döktüğü toptur. Tarihçi Chalkondylas'ın ifadesine göre bin iki yüz livra³³⁰ ağırlığındaki tunç gülleleri, tahminen gündüz yedi ve gece de yalnız bir defa atardı.

Atıldığı vakit, surlara en büyük hasarı veren bu dev gibi top rivayete göre, kuşatılanlar tarafından; bir rivayete göre de bir kaza neticesinde parçalanarak mühendis Urban'la beraber birçok arkadaşında ölmesine sebep olmuştu. Fakat Ducas'ın rivayetine göre Jean Hunyadi tarafından gönderilen diğer bir Macar mühendisin gözetimi altında derhal yenisi döktürüldü.

Bu topun attığı korkunç güller ardından, meşhur Baktatinea Kulesi'ni (Tour Baktatinea) yıktıverdi...

[221] Asrın en yeni savaş âleti olan bu derece hacmi büyük topların yanında, vaktiyle kuşatılanların korkmasına sebep olan eski ve büyük mancınıklardan bazıları da bataryaların aralarına koyduruldu. Bu mancınıklar bir düzenek vasıtasıyla surlara, şehrin içine anlatılması imkânsız bir şiddetle büyük kaya parçaları fırlatırdı. Bu ilkel ve müthiş harp aletinin kullanıldığı, savaşa şahit olan birçok tarihçinin eserlerinde belirtilmektedir. Savunma hattını rahatsız etmek için eski usulde demir toplar da kullanılırdı. O derece herkes tarafından bilinen bu İstanbul kuşatmasında, Türklerin üstün gelmesine sebep olan işte bu toplardı.

Çeşitli milletlerin hücum ve saldırılarına karşı asırlarca göğüs germiş olan bu eski surlar artık yeteri kadar bir sığınak olamıyordu. O ne harikulüde ve dehşetli değişim!

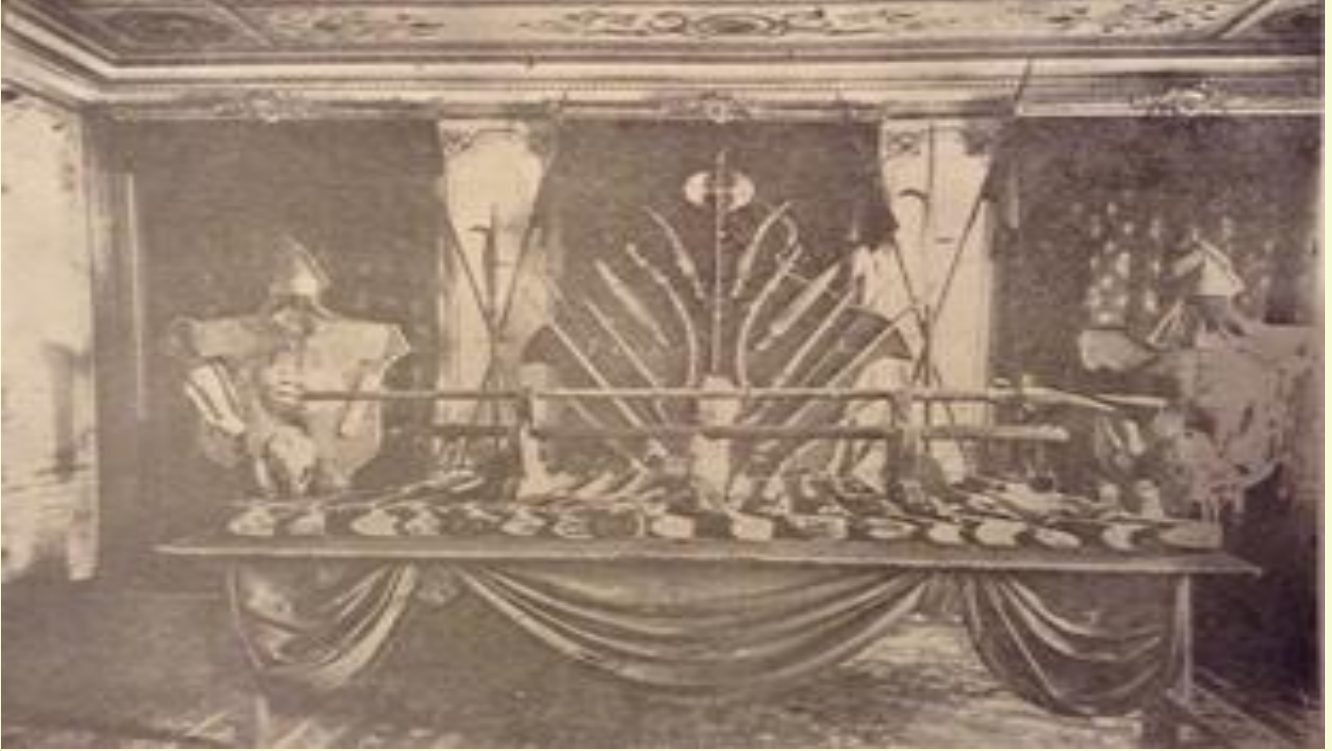
Nisan'ın on birinci ve on ikinci günleri büyük bombardumanın gerçekten başladığı günlerdir. Bu tarihten, kuşatma ve hücumun son günü olan 22 Mayıs'a kadar, dev gibi havan topları yorgunluk

³²⁹ M. Pears: **Histoire du Siege de Constantinople.**

³³⁰ Livres, yarım kilodur.

veren bir düzen, korkunç bir gürültü ile sabahtan akşama kadar, attıkları büyük güllerle surları dövmekten bir an boş kalmıyordu.

O zamana kadar henüz kimsenin işitmediği bu dehşetli patlamalardan dolayı şehirde oturanların ne derece korktuklarını tahmin etmek zor değildir. Bu patlamaların sonucu, uğursuz bir felaket oldu. Senelerce birçok milletin hücum ve saldırılarına karşı duran bu yaşlı surlar, yoğun toz duman arasından gelen büyük, dev gibi güllerin etkisiyle en kötü, en dehşetli zarara uğradı. Güller, surlara çarpıkça bunları devirir ve kendide bin parça olurdu.

Geçmiş Devirlerdeki Osmanlı Silahları

Çok kısa aralıklarla birbiri ardından atılan bu ilk toplardan sonra, asırlardan beri yenilmez kabul ettikleri, bundan dolayı çok fazla güvenip hakkıyla gururlandıkları sevgili memleketlerinin bu eski surlarını artık güvenilir olmadığını korkuyla anlayınca, kuşatılanlar arasında tarifi imkânsız bir korku meydana geldi!

Durmadan yıkılıp devrilen bu surları hergün dakika geçirmeden saati saatine tamir ve onarmak için birtakım fevkalade önlemler alınması gerekiyordu...

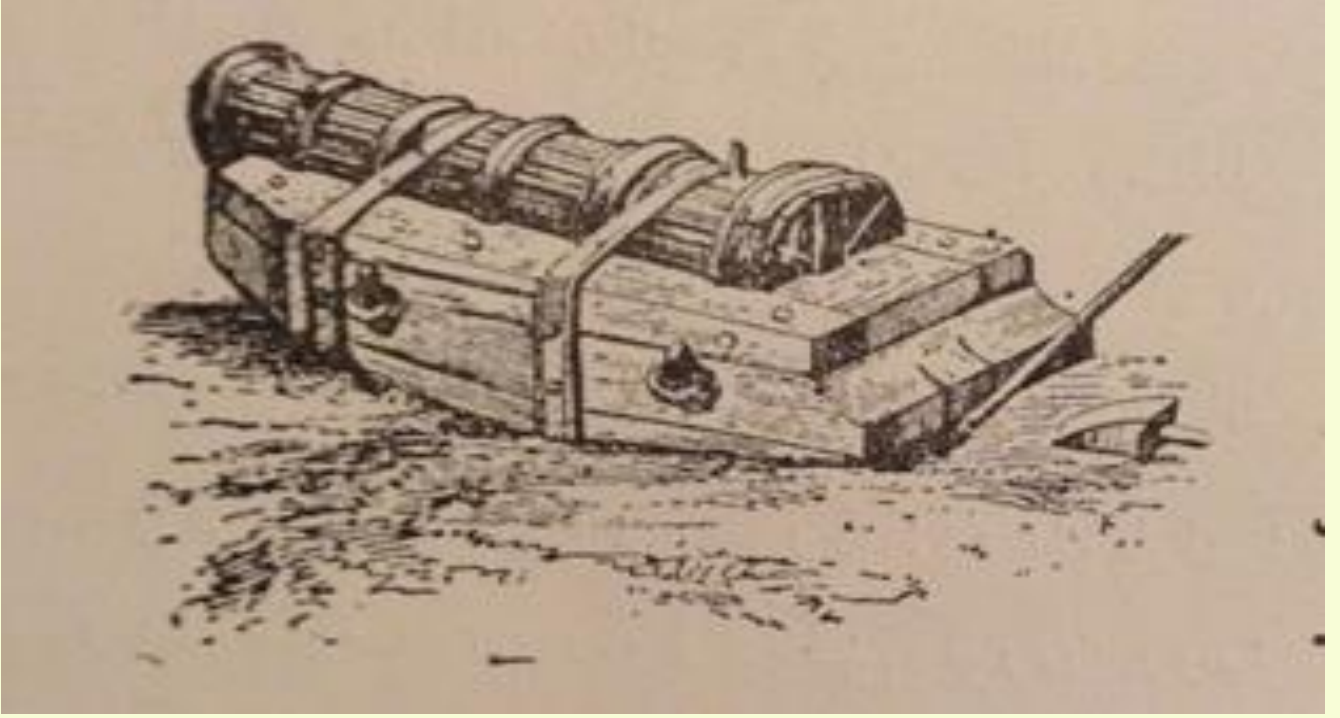
İşte, uykusuzluktan bunca zorluk ve güçlükten, yorgun düşen savunalar için kuşatmanın başladığı andan beri, bu önlemlerin alınması ve yapılması, en şiddetli ve en zor bir uğraşı olmuştu.

[222] Gündüz ve gecenin her vaktinde; genç, kadın, çocuk, ihtiyar halk ile birlikte birkaç binden ibaret olan savunaların başlıca uğraşısı, Türklerin havan toplarının yer yer açmış olduğu gediklerini derhal onarmaktı. Kuşatılmış bir şehrin gece nöbetçilerini hiçbir şey bu kadar korkutmamıştı. Desteksiz, yalnız taş ve odun parçalarıyla dengesi sağlanan, yerleştirilmesi çok zor ve günde ancak yedi defa atılabilen bu harp aletlerinin ne derece öldürücü bir kuvvet ve şiddete sahip olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Kuşatmanın henüz haftasındaydı ki bu topların yavaş ve fakat kesin etkileri, beşinci asrın bu surlarını er geç kesin bir şekilde yıkacağı tecrübeyle sabit olmuştu.

Kaleyi Savunanlar, tehdit altında bulunan ara duvarlarının önüne içleri yünle dolu çuvallar asarlar, korunmaya yardımcı olacak diğer vasıtaları hazırlarlardı. Topların etkisiyle en çok hasar gören yerleri hızla ve mümkün olduğu kadar tamire ancak vakit bulabiliyorlar ve bunu da çok güçlkle yapıyorlardı.

Kritovulos diyor ki: “Topların attığı güllerle iç ve dış surların böyle müthiş bir şekilde sarsılıp yıkıldığını gören Rumlarla İtalyanlar, evvela parçalanmış surların yıkıntıları üzerine büyük kırımler dikmeye başladılar. Bu kırımlere gayet kalın halatlarla içleri yün ve buna benzer, savunmaya yarar diğer maddeler doldurulmuş torbalar asarak düşman mermilerinin etkisini bir dereceye kadar etkisiz bırakmayı hiç olmasa kesintiye uğratmaya çalışırlardı. Her halde yapılan şeyler asla etkili bir önlem olamıyordu. Çünkü atılan taş güller acelece yapılan bu koruyucu ve savunucu vasıtaları her tarafta darma dağınık ediyordu. Bundan dolayı, sur dışının büyük bir kısmı harap olduğu, burçlardan üçü de yine devrildiği, ölüm ve yok olma anı artan bir şekilde ilerlemekten bir an boş kalmadığından dolayı büyük direkler ve ağaç kütükleri taşındılar. Bütün gece bunları birbirine sıkı sıkıya bağlayarak ve aralarına taş, kaya ve odun parçaları, asma kütükleri, ağaç dalları, bitkiler, kamış dalları kısacası kullanılması mümkün ne varsa yerleştirdiler. Böylece dış suru mümkün olduğu kadar güçlendirmeye başladılar. Bu maddelerin hepsi katı toprak ve balçık ile karıştırılarak bir yığın haline getirilmişti. Acele olarak inşa edilen bu siperlerin, şansa ve talihe terk edilmiş surların önüne yün balyaları, öç dört kat öküz ve manda derileri asılarak bunlar devamlı ıslatılırdı. Çünkü uçlarında ateşlenmiş meşaleler bağlı bulunan Osmanlı oklarının bu koruyucu vasıtaları yakma endişesi vardı. [223] İşte bu sayede kuşatılanlar, bu siperlerin arkasında bir sığınak, bir güvenli yer bulmuşlardı. Bununla beraber, ordu tarafından kuvvetle atılan taş güller, bu yumuşak toprağa saplanarak böylece yıkıcı etkileri azalmaktaydı.

Kuşatılanlar, bu siperlerinin yukarısına yığılan dal ve yaprak demetlerinin üstüne bir çeşit büyük kale mazgalları gibi aralarına toprak doldurulmuş büyük ağaç kütüklerini de yerleştirdiler. Bu önlemler sayesinde kalede bulunanlar, Türklerin sürekli attıkları oklara karşı kendilerine bir siper elde etmiş oluyorlardı.”

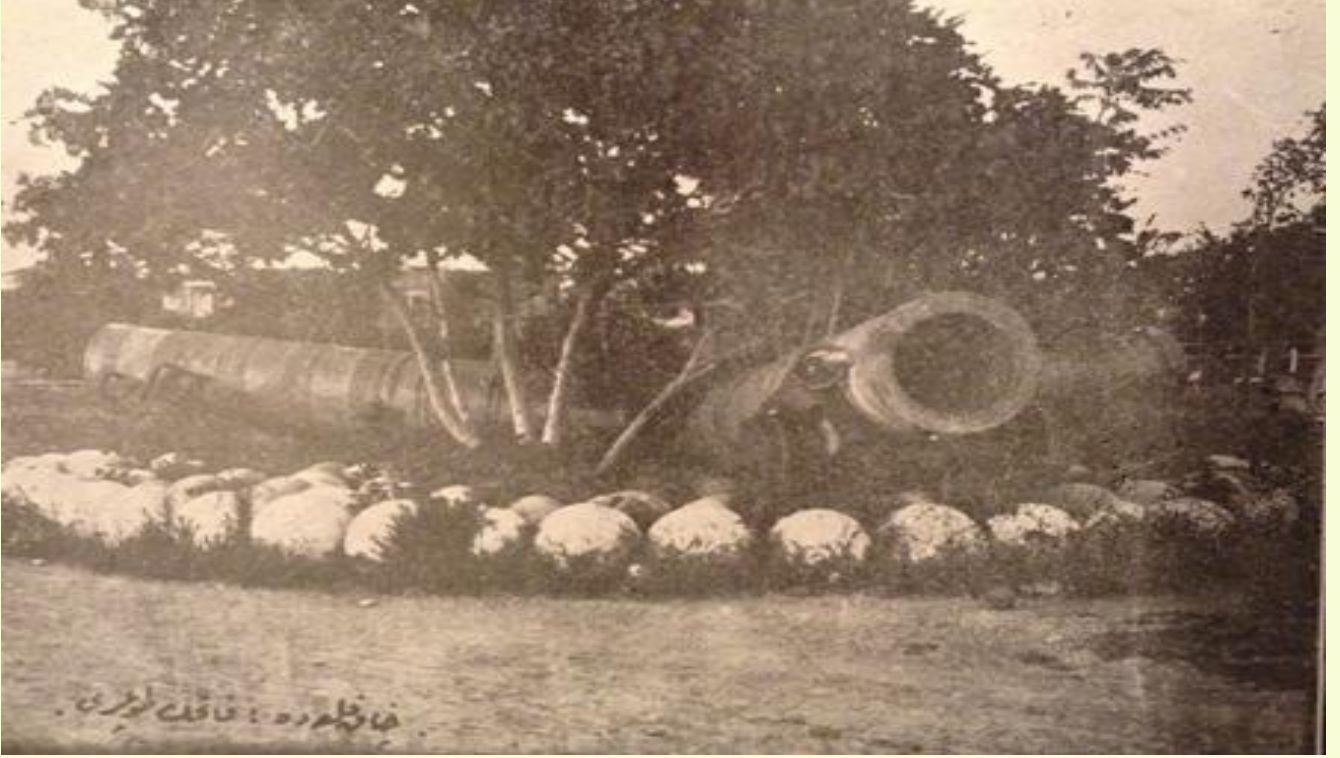
Kundağıyla Beraber Bir Havan

[224] Yukarıda söylendiği gibi, tamir işleriyle yorulan savunalar için son derecede güçten düşürücü oluyordu.

İşte, bu şanssız kuşatılanlar, haftalarca süren devamlı bombardımanlar sırasında şans ve talih işi olan bu vasıtalarla savundular.

Kuşatma esnasında birçok olaylar meydana gelmişti. Bu olaylardan en meşhur ikisini belirteceğiz: Deniz savaşları, yeraltında birbirlerini boğazlayan lağımçı savaşları, devamlı geri püskürtülen dehşetli hücumlar. Fakat Heyhat! Topların yıkıcı etkileri bir an durmuyor, devamlı ilerliyordu.

Mayıs'ın ortalarına doğru, hergün yapılan onarımlara rağmen, Topkapı yakınında bulunan kale duvarı artık yerinde değildi. Kritovulos'un tarifine göre yukarıda söylendiği gibi, bu kale duvarının yerine acele olarak iyi kötü bir duvar yapılmıştı. Aradan çok geçmedi, büyük kayıp veren savunalar, son ümitleri olan bu duvarı artık savunmaya ve onarmaya güçleri yetmez bir hale geldiler. Felaket anı gelmişti. Mayıs'ın yirmi sekizinci günü akşamı yani geces, Fatih Sultan Mehmed son hücum için emir vermişti. Mayıs'ın yirmi dokuzuncu günü, yüz bin savaşçı, zafer naralarıyla Allah Allah! Sesleriyle surda açılan gedikten içeri girdiler. Kaleyi savunanlarla birkaç saat devam eden ümitsizce ve boğaz boğaza savaşın ardından, o zamana kadar Tanrı'nın koruma ve gözetiminde bulunmuş olan saldırıdan uzak şehrin sokaklarına yayıldılar. Artık İstanbul alınmıştı. (Gustav Schulumberger).

Çanakkale’de Fatih’in Toplarından Biri

İstanbul’un Fethiyle İlgili Olayların Özeti

Paskalya’dan sonra, 1453 yılı Nisan’ı ayının birinci ve H. 857 yılı Rebiülevvel ayının yirmi yedisine rastlayan bir Cuma günü, İstanbul surları üzerinde gözetlemede bulunan Bizanslılar, Topkapı dışındaki tepeleri kırmızı yeşil bayraklarla, beyaz sarıklarla dolmuş gördüler. O gün, bu çevre mahşer günü gibiydi.

Bazı tarihçilere göre, kuşatma 1543 yılı Nisan ayının altısında başlamış.

İlk top, 1453 yılı Nisan ayının altıncı günü şafakla beraber başlamıştır.

Hücuma başlamadan önce, sonradan veziriazam olan Mahmut Paşa’yı elçi olarak imparatorun huzuruna gönderip kan dökülmeden şehrin teslimi önerisinde bulunduysa da Kostantin reddettiğinden yukarıda geçtiği gibi ilk top patlamıştır.

“Takvimü’t-Tevarih”te: “Kostantiniye’nin fethi, Rebiülevvel ayının ortasında, elli bir günlük kuşatmada” deniliyor.

Nisan ayının on beşinde Zeytinburnu açıklarında meydana gelen deniz savaşında, Osmanlı donanması Çanakkele’den içeri giren Ceneviz ve Venedik gemilerinin limana girmesini engelleyemediler.

[225] Osmanlı gemilerinin mağlubiyetini gören Fatih, hiddet ve şiddetinden atını denize sürdüğü ve sahile çok yakın durumda olan bir Osmanlı gemisinin tekrar savaş hattına girmesi için bağırdığı rivayet edilmiştir.

Osmanlı askerinin manevi kuvveti sarsılmış olduğu bu sırada imparator, her sene vergi vermek şartıyla barış sözleşmesi için Padişah'ın huzuruna bir elçi gönderdiyse de kurulan divan'da, Sultan Mehmed Han'ın kayınpederi Zağnos Paşa ve Molla Gürani, Akşemsettin Hazretleri gibi zatların görüş ve ısrarları üzerine savaşa devam edilmesi kararı alındı. Bu mecliste Sadrazam Halil Paşa, bundan sonra da yardım gemilerinin gelme ihtimalinden söz ederek imparator tarafından yapılan teklifin kabulünü ileri sürmüştü.

Kuşatmanın dokuzuncu günü olan Nisan ayının on beşinci Pazar günü yetmiş kadar küçük gemi, Dolmabahçe'den Taksim Kışlası'na oradan Kasımpaşa Deresi'ne inmek üzere, tahtadan kızaklı yollar yapıp bunların üzerine yağ sürülerek bir gece içerisinde Haliç'e indirildi.

1453 yılı Mayıs ayının 29. Pazartesi akşamı, ertesi günü topyekün hücum yapılması için ikinci defa Padişah'ın emri ilan edildi.

Bu ikinci emirden önce İsfendiyar Beyzade Padişah tarafından görevli olarak şehre girdi. Fakat resmi sıfatta görevli olduğunu bildirmeyerek ve İmparatorla olan geçmişteki hukuku ve dostluklarından dolayı, Tekfur Sarayı denilen yerde İmparatorla buluşarak durumun sonucunu genişçe sunduktan sonra Padişah'ın adalet ve merhametine başvurması daha isabetli ve hayırlı olacağını söylemişti. Fakat bu girişimden bir sonuç alınmadı. İmparator, "... Bu felaket yaptıklarımızın cezasıdır. Ölünceye kadar savunmak üzerimize gerekli borç oldu." diyerek İsfendiyar Beyzade'yi geri göndermişti.

1453 yılı Mayıs ayının yirmi dokuzuncu Salı gecesini hücum başladı. Her tarafta davullar, kösler, nakkareler çalınıyor; ordugâhta meşaleler yakılarak "Allah! Allah!" sesleri işitiliyor, yardım ilahileri okunuyor, İstanbul'un bütün çanları çalınıyor, halk bölük bölük kiliselere koşuyor, üzüntülü ve ümitsiz sağa sola kaçıyordu.

O gün Kostantinye'de Büyük Ayasofya mabedinde büyük bir dini tören yapılıyordu.

İmparator zırhını giyinmiş olduğu halde, Edirnekapı civarında Tekfur Sarayı'nda bulunuyordu.

Bu sırada Ulabatlı Hasan, Tekfur Sarayı yakınındaki sur üzerine ilk defa olarak çıkmayı başarır. Fakat yukarıdan atılan büyük bir taşla aşağı yuvarlanır. Yaralı olarak tekrar surlara tırmanır. Bu sefer civar burçlardan birinden atılan büyük bir taşla şehit olur.

Bu sırada Rumların, şahsına büyük bir değer verdikleri Genç Justiniani vurulur. Savaş yerinden çekilir. 54 gün kuşatma ve savaştan sonra 1453 senesi Mayıs ayının yirmi dokuz ve H. 857 yılı Cema-zıyelevvel ayının yirminci Salı günü müjdelenen fetih gerçekleşir. Bu şekilde bir çağa son verilip birçok medeniyet ve irfan ışığıyla süslenmiş diğer bir çağ açılır.

O tarihten beri Rumlar salı gününü uğursuz sayarlar.

O gün Galata'daki Cenevizlilere, elçiler gönderilerek onlarla yeni bir sözleşme imzalanır. Bu sözleşme gereğince Cenevizliler, Galata'nın surlarını yıkacaklardı.

İstanbul'da rahat ve huzur sağlandıktan sonra, Karıştıran Süleyman Bey şehre subaşı tayin edilir. Hazreti Fatih, Okmeydanı'nda İslam ordusuna muhteşem bir ziyafet verir. Ziyafet sırasında Fatih, vezirleri'ne, âlimleri'ne, din bilginlerine, bizzat hizmet ve ikram ederek "Milletinin efendisi, onların hizmetkârıdır" hadisini bilfiil yerine getirir. Bu sevinç ve eğlence günlerce devam eder.

-DÖRDÜNCÜ BÖLÜM-

[226] HEBDOMON VE BLACHERNA ³³¹

İstanbul'un kara tarafındaki Theodosius Surları, iç ve dış duvarları ve hendeği ile muntazam bir vaziyette kuzey'e doğru, bugün kalıntıları görülen Bizansın son devir yazarları tarafından "Kostantin Sarayı, Porphirogenete Sarayı" denilen, Kostantiniye'nin fethinden sonra da "Kostantin Sarayı (Bela-seri Sarayı)" diye şöhret bulan önemli bir binanın bulunduğu yere kadar uzanır.

Pierre Gilles ile Du Cange'den beri gelen topoğrafya uzmanları, Mahkeme Kulesi ile Hebdomon Sarayı'nın ve kayserlerin hükümdarlık tahtına oturduklarının ilan edildiği Campus (Kampus) denilen meydanın³³² belirtilen harabeler olduğuna karar vermişlerdir.

Doktor Mortdmann'ın planı, Patrik Kostantinos ile Paspati ve Doktor Dethier'den beri, şehrin topoğrafyası ile meşgul olanlarca ortaya atılan bu görüşe göre, adı geçen binanın yeri bu mevkide bulunmaktadır. Bununla beraber, özellikle Hebdomon hakkında Profesör Alexios³³³ tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda Mahkeme (Tribunal) ile Campus'un ve Lucundiana, Secundiana da denilen Hebdomon Sarayı'nın surların tamamıyla dışında olduğu tesbit edilmiştir. Böyle olmakla beraber Marmara Denizi sahili boyunca gittikten sonra, Trakyadan ve Mekadonya'dan geçen ve Kay-

³³¹ Eskiden İstanbul'da Blacherna'lar denilen bir halk vardı ki bunlara şimdiki deyme göre Ulahlılar demek uygun olur. Onların bir gurubu, bugün Blacherna denilen semtte -Ayvansaray tarafında- ve bir gurubu Galata'da otururlardı. Blachernalar denildiği zaman bu semt anlaşılırdı. Bu semtte olan hamam ve saray gibi binalar bu isimle anılmıştır... [**Feth-i Celil-i Kostantiniye**, s. 87.]

Blacherna, Yunanca'da (H) harfiyle yazıldığından, Fransızca (H) harfi yerine (ch) harfleri yazılarak arkeoloji kelimesinde olduğu gibi (ch) harfleri (K) gibi okunuyorsa da (K) yerine (H) harfinin yazılması daha uygun görülmüştür.

³³² Tekfur Sarayı'nın önündeki hendekten itibaren Rum Mezarlığı istikametindeki sahadır. Otakçılara doğru...

³³³ Alex. Von Millingen.

ser Jüstinianus'un özenle tamir ve sağlamlaştırmasından dolayı 'büyük, yassı taşlar' adını alan ana caddenin yedinci milier'inde³³⁴ bulunmuş olduğu gerçekleşmiştir.

[227] Millingen bu konuya dair geniş araştırmada bulunmak üzereymiş. Adı geçenin bu araştırmasına bakarak bu bina hakkında tarihçi, İmparator Kantakuzenos ile Kritovulos tarafından verilmiş olan eski ismini (**Kostantin Porphirogenete Sarayı**) devam ettirmek ve korumakla beraber, Millingen'in kabul ettiği şekilde Hebdomon'u İstanbul civarına, Makriköy (Bakırköy) yakınına koymalıdır. Hebdomon'un şehrin dışında, bu bölgede bulunduğunu bildiren daha önceki yazarların ifadelerini aşağıda özetliyoruz:

"Procope'un, **Mebâni (De aedificii)** adındaki eserinde, şehrin etrafında Küçükçekmece yolunda -vaktiyle Rikiyon yoluydu- şekil ve dış görünüşünden dolayı Yuvarlak Kule, Yuvarlak Saray ismi verilen bir kale daha doğrusu sağlam bir ev bulunduğunu kendi gözlemine dayanarak bildiriyor. Çekmece yolu, geçtiği arazinin yumuşak olmasından dolayı -Çekmece civarı bugün de bu haldedir- hiç geçilemeyecek derecede bozulmuş olduğundan, Jüstinianus tarafından yolun üzerine büyük, yassı taşlar döşettirilerek gelip geçmeye elverişli ve uygun bir duruma konulmuştu ki bu ismin verilmesi de (palahoti) bundan ileri geliyor.

Guillelmus,³³⁵ Papa tarafından Binzans'a gönderilen ruhani görevlilerin³³⁶ buraya gelişlerinden söz ederken diyor ki: "İçinde St. Jean L'Evangel adına yapılmış çok meşhur ve ünlü bir kilise bulunan Rotonde taraflarında saygı gösterisi olarak gecelediler ve pazar günü atlara binerek Yıldızlıkapı'ya doğru geldiler."

Bu iki ifadeden anlaşılacağı gibi, Yedikule'den ve Yıldızlıkapı'dan tamamen başka bir yer olması gereken Strongylon, şehirden az çok uzak mesafede, deniz kıyısında, gemilerin kolaylıkla yanaşabilecekleri bir yerde ve Cadde-i Kebir üzerinde bina edilmiştir. Orada, adı geçen St. Jean L'Evangel adına adanmış büyük bir kilise vardı.

Codinus ile Patria'nın, İstanbul'u tanıtan eski yazılarında, bu kiliseye ve Hebdomon'daki St. J. Babtiste Kilisesi'yle görevden atılan başrahibine dair **Şehir Dışındaki Küçük Mabetler** başlıklı bölümünde kısaca bilgi veriliyor. O bölümde, Yedikule civarındaki, Placote üzerindeki İbrahimîler veya hut Hazreti Meryem Manastırı hakkında da bilgiler vardır.

³³⁴ Roma'da Milier, İmparator Ogüst tarafından konulan bir sütundan ibarettir. Şehirden itibaren mesafeler miller denilen bu taştan başlayarak sayılırdı. İstanbul'un içinde de böyle taşlar vardı. Zamanımızda şoselerdeki uzaklık ve mesafeyi göstermek ve belirlemek için yer yer dikilerek konulan kilometre taşları gibiydi.

³³⁵ Guillelmus Biblioth. İn Hadriano II.

³³⁶ İmparator Onuncu Kostantin Monomaque zamanında, Şark Kilisesi'nde önemli bir şekilde cemaatten ayrılma başlamıştı. Bunun üzerine papa, İstanbul Patriği Michel Ceulaire ile bu konuda görüşmelerde bulunmak üzere Bizans'a üç ruhani görevli göndermişti. (1035) Adı geçen görevliler, adı geçen Patrik Papa tarafından aforoz edildiğini bildiren Ayasofya Kilisesi'nin mihrabına bir bildiri koymuşlardı. [1054 senesi 16 Temmuz] İmparator Kostantin, belirtilen sene Teşrinisanı'sının 30 da ve Patrik Mihail de sürüldüğü yer olan Mamara adasında vefat etmişlerdir. [1059]

[228] Hebdomon Sarayı ile Kiliseleri yıkıldığı zaman St. J. Baptiste'in kutsal kalıntıları da Petra'daki Aya Yani (St. Jean Proti in Petra) Kilisesi'ne³³⁷ nakledilmiş olmalı. Moskof (Rus) hacıları ile Clovijo bu kalıntıları bu kilisede ziyaret etmişlerdir.

Theophane diyor ki: "605 tarihinde meydana gelen deprem surların bir kısmını ve özellikle Hebdomon'da ve ondan ileride yani Yıldızlıkapı'dan Rehegium'a kadar olan alandaki kiliselerin hepsini yıktı. Yani depremin şiddeti daha çok şehrin dışında görüldü.

Kayser Fokas³³⁸, Kâtip Macrobe'u, Hebdomon'daki Theodosius Kulesi'nde öldürttü. Bu kuleden maksat, Theodosius tarafından yaptırılan hisar değildir. Prokopis'in Strongylon ((Guillelmus Bibl.) diye söz ettiği Hebdomon'un küçük, sağlamlaştırılmış kulesidir.

Tekfur Sarayı (1. numara ile gösterilenkapı Porfirianutus yahut Asumatun Kapısı'dır. 2. Mahkeme Kulesi, 3. Teodüsyus Suru,4. Hendeğin iç duvarıdır.)

Patriya'ya göre Banduri, Avar yani Tatar Kağanı, şehrin kapılarına kadar bütün Trakya yöresini yakıp yıktığı zaman Castellin bölgesi Hebdomon önünde demir atmış olan donanmayı korumak için Kostantin tarafından genişletilmiş ve düzenlenmişti.

Arap donanması³³⁹ Hebdomon'un batı tarafındaki burundan itibaren, doğu tarafında [229] Yedikule'ye (Cyclobion) kadar sahil boyunca dizilmiş bütün gün sabahtan akşama kadar Yıldızlıkapı'nın Brachiolion'dan -bilezik anlamınadır-, Cyclobion'a kadar savaşa devam edilmişti. Bu bölüm Hebdomon bölgesinin şehir dışında ve Marmara Denizi sahilinde bulunduğunu ifade eder.

³³⁷ Balat'ta Kesmekaya'da Muhittin mahallesinde Bağdat sarayı diye bilinen kâgır bir binadır.

³³⁸ Thephane, p. 297. Teofan.

³³⁹ Theoph, p. 363, an 6165.

Eğer Hebdomon'u, Haliç yakınında altıncı tepe üzerine [Edirnekı'ndan Çukurbostan tarafları] koyarsak Araplar'ın, Haliç'in en içerilerine nasıl yanaştıkları, sonra oradan Yıldızlıkı ile deniz arasındaki dar bir mesafeye karşıdan ne şekilde hücum edebildikleri anlaşılamaz.

Tekfur Sarayı Surları

(1) Franzezi'nin fetihten bir gün önce İmparatorla birlikte üzerine çıkıp Osmanlı ordusunu gözletlediğini iddia edildiği burç, (2) Kalinikos Kapısı, (3) Teodüsyus Suru

Hisarın bu kısmına yapılan hücum ve saldırı, Araplar'ın Bakırköy ile şehir arasında bir noktada karaya çıktıklarını ispat ediyor.

Theophane'in eserine ekleme yapan diyor ki: "Birinci Basile yalnız şehir içindeki kiliselerle manastırları değil, sur dışında bulunanları yani St. Baptiste Kilisesi'ni, Hebdomon'un St. Jean L'Evangel ve Rigion mabetlerini de dikkat ve özenle tamir ve yenileletmişti.³⁴⁰

Adı geçenin ifadesine göre, Bulgar Kralı Simeon, Blacherna'dan Yıldızlıkı'ya kadar şehri [230] kuşatmış iken sonra vaz geçerek imparatorla barış görüşmelerine girişmek üzere [926] Hebdomon'a çekilmişti."

Simeon'un Hebdomon'a çekilebilmesi için, bu mevkiin Blacherna'dan Yıldızlıkı'ya kadar kuşatılan sur hattından biraz uzakta bulunmuş olması gerekir.

Theophane, Simeon'un oğlu Petro ile Prens Mariya'nın İstanbul'dan ayrılışlarından ve Balıklı Kilisesi'nde yapılan takdis töreninden [927] ve oradaki sarayda verilen ziyafetten ayrıntılı olarak söz ediyor.

³⁴⁰ Yedinci Kostantin Porphyrogenete zamanında (913) Bulgar Kralı Simeon İstanbul'u kuşatmıştı. Yine adı geçen zamanında Araplarla barış yapılarak (911) Bağdat Halifesi tarafından Bizans'a bir elçi heyeti gönderilmişti. (916)

Düğün töreninden sonra gelin ile güveyi, Bulgaristan’a dönerlerken akrabası, Romain I, Lacapenus ile babası Christof tarafından Hebdomon’a kadar uğurlanmışlardı.

Yedikule’de Büyük Yıldızlı Kapı’nın Bizans Devrindeki Resmi

Hebdomon’un şehir dışında olduğu kabul edilirse, bu tarifler anlaşılır. **Kitabu’l-Merasim**’in, imparatorların şehre gösterişli bir şekilde girmelerinden söz eden çeşitli bölümleri de bizim görüşümüze destekliyecek niteliktedir.

Bundan dolayı İmparator, karayoluyla batı tarafından bir seferden dönerken, Arhondlar ile İstanbul muhafızı tarafından Rhegium Kapısı’nda (Küçükçekmece Kapısı=Yedikule Kapısı)³⁴¹ hatta Ereğli’de, halkın temsilcileri tarafından Hebdomon’da Masumlar Kilisesi önünde karşılanırdı. İmparator [231] şayet denizden gelirse iskelede karşılanırdı. Anadolu seferinden dönüşünde, ya Rufiniyanu (Haydarpaşa) Sarayı’nda veya Hieria (Fennaraki) Sarayı’nda önce bir süre durur ve Yıldızlıkapı’dan içeri girmek için oradan isterse Yalıköşkü Kapısı ve dilerse Hebdomon yoluyla yoluna devam ederdi.

Bu tarifler, topoğrafya durumunu iyice bilenlerce, Hebdomon’u Haliç’in çok gerideki tepelerinde aramaktansa Marmara sahilinde aramak gerekeceğini açıkça gösteriyor.

[232] Birinci Basile, Tefrike ve Cermanika seferinden dönüşünde Fenaraki Sarayı’ndan doğrudan Hebdomon’a geçmiş ve oradaki St. Jean Baptiste Kilisesi’nde dua ettikten sonra, ata binerek Abramites (İbrahimî) Manastırı’na gelmişti. Bir gün evvel de harp alınan mallar ve esirler yaya olarak Fena-

³⁴¹ **Kostantiniyat**: Dersaadet, Fransızca temsili. s. 27. Mortman’a göre, Mevlevihane Kapısı.

raki Sarayı'ndan Yıldızlıkapı önündeki çayıra -Balıklı Çayırı- nakledilmişlerdi. İmparator'un gösterişle ve şaşaa ile giriş töreni bundan dolayı açılan Yıldızlıkapı'nın ortadaki büyük kapıda yapılmıştı.

İmparator Theophilos [829-842] ise, İstanbul'a girmek için başka bir yol seçmişti. Bu zat Fenaraki Sarayı'ndan St. Mamas Sarayı'na³⁴² ve buradan da Blacherna Sarayı'na geçmiş ve burada atına binip dış suru takip ederek Yıldızlıkapı'nın karşısındaki çayıra kadar gelmiş, oradan gösteriş ve debdebe ile şehre girmişti. İşte bu tariflerde Hebdomon'dan söz eden bir tek kelime yok. İmparator İkinci Basile Hebdomon'un St. Jean Baptiste Kilisesi'ne gömülmüştü. Bu İmparator'un mezarı iki asır sonra, İstanbul'da Latin İmparatorluğu'nun son devrinde keşfedilmişti. Pachymeres³⁴³ bu olayı kanıtlarıyla naklediyor ki bu kanıtlar, Hebdomon'un hisar içinde bulunmuş olduğu düşüncesine kesin olarak aykırıdır...

Sekizinci Michel Paleologos (1261 15 Ağustos) İstanbul'u kuşattığı zaman, Galata sırtlarında ordu kurmuştu. Askeri kıtalardan bazı gruplar şehrin etrafını dolaşırlarken bir kısmı Hebdomon harebelelerini ziyarete gitmişti.

Michell'in askerleri, o tarihte ahıra dönüştürülmüş olan **St. Jean Baptiste³⁴⁴ Kilisesi'**ne girerlerken, bir köşede aşağılanmış ve küçük düşürülmüş durumda, ağzına bir çoban kavalı sokulmuş vaziyette, ayakta durdurulmuş bir ceset görmüşler; parça parça edilmiş mermer sandukası üzerindeki kitabeden bu cesedin Basile'nin cesedi olduğunu anlamışlardı. İmparator Michel'e durum bildirilince, cesedi Balıklı'ya nakletmek üzere, ertesi günü gösterişli törenle kaldırmıştır.³⁴⁵

[233] Hebdomon sur içeirisinde bulunmuş ve Blacherna Sarayı'nın bir kısmını oluşturmuş olsaydı, bunlar olmazdı. Çünkü şehri işgal altında bulunduran Latinler (Les Francs) Paleologoslar'a temizlenmeden belirtilen kiliseye girmelerine izin vermezlerdi. Michel de cesedi gösrerişli dini tören ile kaldıracığına, çok hoşgörülü bir şekilde korunmuş olan gediklerden birinden şehre girmeye çalışırdı. Yukarıdaki anlatılanlardan, Hebdomon'un şehirden biraz uzakta bulunduğu anlaşılır.

Bu konuda son olarak şunu da yazalım ki, Hebdomon ismi yedinci milierden dolayıdır. Yukarıdaki yedi rakamı surlardan itibaren olan mesafeye ait değildir. Aksine Ayasofya Meydanı'nda bulunan milierden dolayıdır.³⁴⁶

³⁴² St. Mamas Sarayı ve Manastırı, Defterdar'ın yukarı taraflarında Otakçılar semtindeydi. İlgili konusunda belirtilecektir.

³⁴³ Pachymeres, M. 1242 yılında İznik'te doğmuş 1310 senesinde vefat etmiştir. İstanbul'da Michel Paleologos zamanında mimar olmuş, ruhban mesleğine girerek hukuk öğrenimi görmüş ve İstanbul Kilisesi'nin başkanı olmuştur. Rum ve Latin Kiliseleri'nin birleştirilmesi meselesi konu edildiği zaman, halkın düşüncesine eğilerek iki kilisenin ayrılması yönünü seçmişti. Michel ve Andronikos Paleologosların tarihine ait 13 ciltten ibaret büyük bir eser yazdıktan başka birçok felsefi eserleri ve değerli diğer eserleri araştırmacıların ellerindedir.

³⁴⁴ Büyükler adına daha doğrusu haç adına yapılan bir kiliseyi, en koyu İsevî (Hristiyan) olduklarını iddia edip duran Latinler ahıra dönüştürüyorlar!

İstanbul'da, Türkleri yıkmak ve kirletmekle suçlayan batılı tarihçi ve vakanüvisleri okusunlar da insaf etsinler!...

³⁴⁵ Doktor Mortdmann'ın, Millingen'in planlarında İkinci Basile'in mezarı Tekfur Sarayı civarında Avcı Bey Cami'nin yerinde bulunmuş olan St. Jean L'Evangelist Kilisesi'nin doğu yönünde gösteriliyor. Burada Hz. Muhammed'in değerli arkadaşlarından Şa'be Hazretleri'nin mezarı vardır.

³⁴⁶ **Milier Devir**'in yeri dördüncü muntika konusunda tanıtılmıştı.

Bunlardan başka Du Cange'in **Hebdomon** adlı makalesinde topladığı bütün yazarların rivayetleri ve nakilleri, Hebdomon'un şehir dışında bulunduğunu doğruluyor.

Bizans tarihinde en küçük kulelere, en önemsiz kapılara meşhur isimler vermeye uygun olan ve bugüne kadar halkın kabul ettiği yani halkın inançları ve düşüncelerine dayanan bir varsayımı terk edivermek kolay bir şey değildir. Bu varsayım terk edildiği takdirde, artık Mahkeme Kulesi, İmparatorların halka kendini gösterdikleri balkon, taç giyme salonu, hükümdar papiliyo dedikleri çadırıyla Campus Matris'e³⁴⁷ geçtiği kapı, St. Jean Baptiste ve St Jean L'Evangelist Kiliseleri şehrin topoğrafyasından silinmiş olacak ve ötedenberi tarihî hayat ve faaliyet ile dolu olan bu yerlerde bir boşluk ortaya çıkacak.

Hebdomon konusuna burada son vererek son onarıldığı devri de belirlemeye yarayan Kostantin Porphirogenete Sarayı'nın eski adını anarak son verelim:

Bu sarayın, Theodosius Suru'nun iki savunma hattı arasında, yani doğudan ve batıdan bu sur ile çevrili ve korunmuş olması, bunun, İkinci Theodosius zamanında bile bulunduğunu, Blacherna Sarayı'nın yukarı kısmını oluşturduğunu ispat eder.

Exotichos dedikleri Gyrus Kostantin Surları, Blacherna'nın aşağı kısmına kadar iner. Bu sur zamanımızda halen mevcut ve ayaktaadır.

Exotichos denilen Anthemius Suru, sarayı şehrin diğer kısmından ayırır ve ta Lonca'ya kadar uzanarak oradaki sur ile birleşir. Anlaşıldığına göre, Blacherna'nın bu yukarı kısmı Büyük Saray'ın (Jüstinianus) Tricline'i olan Magnaura ve Scyla'lar gibi törene, toplantılara, dini toplantılara mahsus bir yermiş.

[234] **Kitabu'l-Merasim**'de belirtilen Tricline d'Anastase deyiminden maksat, Blacherna'nın sadece bu yüksek kısmıdır. Hâlbuki Tunalı'nın Tricline'i deyimini saray'ın alçak kısmına uygun düşüyor ki sarayın bu kısmından Blacherna'nın Meryem Ana Kilisesi'ne bir merdivenle geçilirdi.³⁴⁸

Nicetas'ın³⁴⁹ eserinde belirtilen Dâhilî Philipation isminin Hebdomon'a uygulanabilmiş olması tamamen ihtimal dışı değildir. Haricî Philopation Sarayı tarafımızdan bilinen ve korunan bazı nadir kaynak eserlere göre sur dışında bu bölgenin tam karşısında –Otakçılar, Davutpaşa semtinde- idi.

Anthemius Suru'nun son kulesi civarında Kantakuzenos'un belirttiği Porphirogenete'un gizli kapısı vardır:

“Taç ve taht iddiasında olan zatın dostları ve taraftarları, bir zamandan beri kapalı bulunan bu gizli kapıyı kırdıktan sonra başşehirden kaçmışlardır.”

Bu aynı gizli kapı, Kriritovulos'un eserinde de belirtilir. Bu zat diyor ki “Türkler, şehre Jüstiniani Kapısı'ndan girdiler.” Ducas'ın yanlış olarak Kerco Porta³⁵⁰ dediği bu kapıdır.

³⁴⁷ Campus Matris Tekfur Sarayı'nın önündeki hendeğe bitişik Rum Mezarlığı yönündeki alan, Otakçılara doğru...

³⁴⁸ Bu merdiven hala daha mevcuttur. Lonca'daki Blacherna Ayazması'nın sol tarafından çıkan Hançerli Hamam'a çıkan merdivendir. Buradan yukarı çıkılınca eski Blacherna Sarayı'nın sahasına girilir.

³⁴⁹ Nicetas Acominatus.

Adı geçen Mahkeme Kulesi'yle saray arasında, surun iç tarafından bakıldığında eski bir kapı daha görülür ki bu kapı şüphesiz fetihten öncel örülmüştür.³⁵¹ Dışarıdan bakılırsa görülmez, çünkü Mahkeme Kulesi'yle saray arasında bulunan Diabatikon'un üstüne yıkılmış olan toprak, bunun görünmesine engeldir.

Bu kapı, Emanuel Suru'nun yapılmasından önce vardı. O tarihte Caligaria Mahallesi (Kunduracılar mahallesi, Eğrikapı'nın yukarı tarafı) şehir dışında kalıyordu ve Eğrikapı da yoktu. Şehrin bu aşağı kısım mahalleriyle dışarıdaki mahalleler (Defterdar, Eyup Civarı) arasındaki nakliye ve ulaşımı sağlamak için Blacherna Kapısı'yla Xylo Porta Kapısı³⁵² ve şehrin yukarı kısmı içinde saray civarında Charisius (Edirnekapı) ve adı geçen saray yakınındaki kapı vardı.

[235] İmparator Emanuel Comnenos (1143–1180)³⁵³, Caligaria Mahallesi'ni, yeni yaptırdığı sur içerisine aldığından, burada bir methal -Eğrikapı- bırakmaya, şehrin yukarı kısmıyla Sarayı birbirine bağlayan Theodosius Suru'nu delmeye mecbur oldu. O vakit Saray'ın yakınındaki kapının önemi kalmıyordu ve 'Melek' lakabıyla anılan Isaac, haberleşmeye ve ulaşma, gelip geçmeye engel olmadan bu kapıyı gerektiğinde örüp kapatabiliyordu.

Nicetas diyor ki: "İsaac, Frank Kralı'nın Xylo Kercos denilen kapıdan başkente girebileceğini anlayınca, bu kapıyı sağlam şekilde ördürdü."

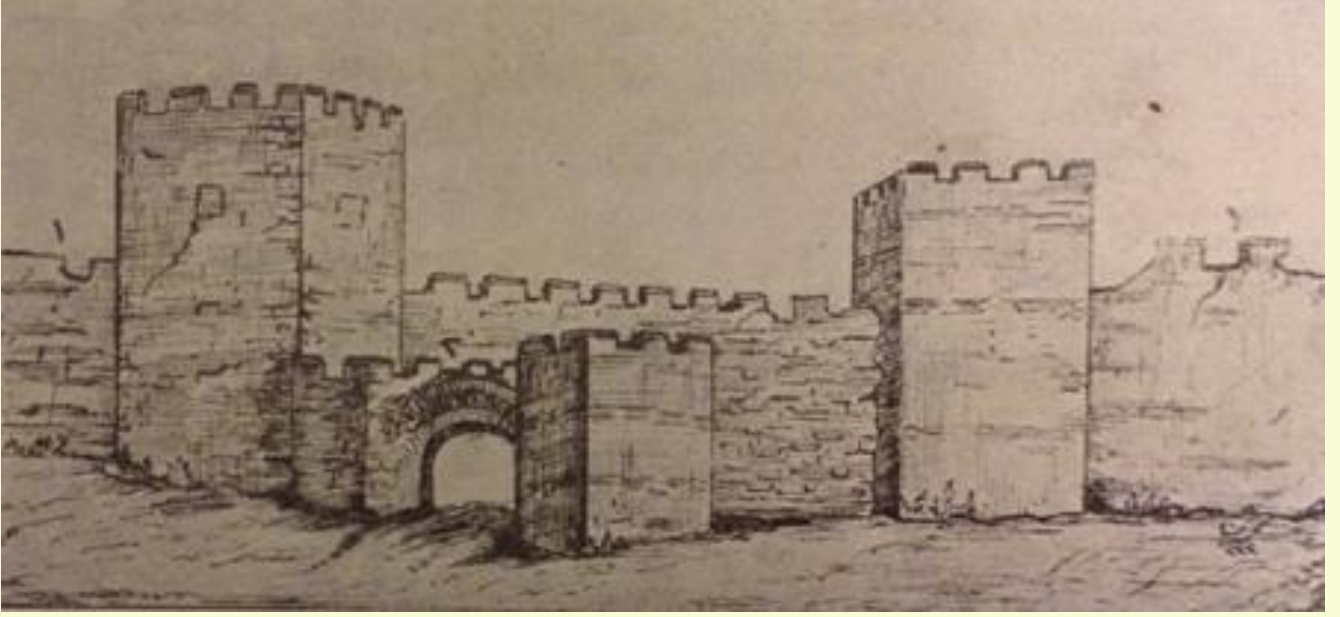
³⁵⁰ Kerco Porta: Tekfur Sarayı ile Mahkeme Kulesi arasındadır. Fetih sırasında Topkapı taraflarından içi su ile dolu hendeği geçen Osmanlı askerlerinden bir kısmı surlarla hendek arasındaki uzunlamasına olan kısma gelince bu Kerco Kapı'dan içeri girip oradaki sura çıkarak oraya Osmanlı Bayrağı'nı dikmişler. Bayrak dikilen burç (Hebdomon Mahkemesi) mevcuttur.

³⁵¹ Bu kapı Bondeolmonti'nin düzenleyip hazırladığı henüz yayımlanmayan ve bugün Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan **İstanbul'un Planı**'nda geçmektedir. Kapının ismi: Porta Sti. Yuhannis'tir

³⁵² Bu kapı, Ayvansaray'da, cadde üzerinde bulunan Sahabelerden Mehmet el-Ensari'nin Hazretleri'nin ulu türbesi bitişiğindeki burca dik olarak deniz yönüne doğru uzanırdı. Bu türbeye bitişik Kahveci Apostol'un dükkânı bitişiğindeki burç üzerinde yıkılan surun izleri ve surun yukarısındaki mazgallı gezintiye ulaşan küçük kapı hala görülüyor.

Bu sur ve bu kapı varken bu türbe sur dışında bulunuyordu. Gerek sur gerek kapı (Exiliyus Porta) yıktırılarak Ayvansaray - Defterdar Caddesi açılmıştır. Ayvansaray'da bu eski kapıyı bilenlere rastladım.

³⁵³ Konya'da Selçuklu Hükümdarı Sultan İzzettin, bu İmparator'un zamanında İstanbul'a gelmişti. (1159)

Xylo Porta

Bu resim yazar tarafından İstanbul surlarının arkeolojis planından yapılmıştır.

1. İrakliyus'un yaptırdığı sur, 2.Xylo Porta

Xylo Kercos Kapısı'nı bu bölgede düşünürsek, aşağıdaki görüşleri ileri sürebiliriz:

1. Bu kapı, Heraklius, Leon ve Emanuel Surlarının henüz mevcut olmadığı bir zamanda bütün yazarlar tarafından belirtilmiştir.

2. Bu kapı ne Xylo Porta ne Blacherna ne Caligaria ne Girolime [Limni=Göl, Gyrus=çevre, etraf demektir ki civar gölü anlamına gelir], ve ne de Porphirogenete Kapısı'dır. Bu kapı, halkın gelip geçmesine kapalı olan Porphirogenete Kapısı, hatta Emenuel Suru'ndaki Aya Callinicos'un gizli kapısı da değildir. Bu kapının İsaac tarafından açıldığını Kantakuzenos ile Ducas doğruluyor ve onaylıyorlar. Hatta bu kapıdan söz eden Ducas, şimdiki hâlde nasıl ise öylece tarif ediyor ve tanıtıyor. Şu kadar ki Porphirogenete'nin gizli kapısının Justinianus tarafından açıldığını söylüyorsa da bunda hata ediyor. [236] Bunlar bir yana, Xylo Kercos Kapısı, St. Mamas³⁵⁴ Manastırı'nın yerini belirlemek için söylenmiştir.

Xylo Sirko,³⁵⁵ St. Mamas Manastırı, vaktiyle park ile Philopathium Sarayı'nın bulunduğu tepenin eteğindeki vadi içerisindeydi. Bu tepe Otakçıların yakınında ve etrafındaki -Otakçılar tarafı- saha olup vadi de buradan Eğrikapı'nın aşağılarına doğru uzanan sırtın etekleridir. Maksem-i Süleymanî denilen su dağıtım deposundan itibaren, Yenimahalle'ye, deri işleme atölyesine, Yavedut İskeleyi'ne kadar olan yerler bu eski vadiyi oluşturuyordu.

Kostantin Sarayı (Tekfur Sarayı) belirtilen tepenin tam karşısındaydı.

³⁵⁴ Kayser Birinci Basile, Üçüncü Michel'i 23 Eylül 868 tarihinde St. Mamas Sarayı'nda öldürtmüştü.

³⁵⁵ Tekfur Sarayı yakınında, Canbazhane Kapısı (sirko porta) Burada Kynegino denilen büyük bir sirk, canbazhane vardı. Burası yırtıcı hayvanların dövüştürülmesine ve genel bayramlaşmaya mahsus oyun yeri idi.

Kostantin Sarayı'nın doğu tarafındaki sura açılan kapıya, son asır topoğrafya uzmanları Kantakuzenos'un bir sözüne dayanarak Porta Assomaton³⁵⁶ [237] diyorlarsa da burada Başkent'in böyle bir kapısından söz edilmemiştir. Aksine Selanik (Thessalonique) Kapısı belirtilir. Bu kapıya 'Ruhanî' anlamına gelen Asomaton³⁵⁷denilmesinin sebebi de bu bölgede Hazret-i Mikail adına bir kilise de bulunmuş olmasıdır.

Sultan Orhan'ın Kayın Pederi Kayser Kantakuzenos'un

Hükümdar ve Rahip Kıyafetleriyle Resimleri (Milli Kütüphanedeki Kıyafetlerinden)

Yine Kantakuzenos'un ifadesine bağlı olarak bir yerde deniliyor ki: "Akrabalarıyla sevdiklerinden birçoğu Apocaugos tarafından, Kostantin Sarayı'nın hapisanelerine atılmışlardı. Apocaugos, öldükten sonra, onlar bu hapishaneden kaçmışlar ve Ayasofya Mabedi'ne sığınacaklarına St. Mişel (Mikail) Kilisesi'ne sığınmışlardı. Ayasofya'ya sığınmak istemiş olsalardı, daha kolaylıkla başarılı olurlardı. Çünkü burası daha güvenli bir sığınaktı."

Kantakuzenos'un bu ifadesi incelenirse, burada sözü edilen Kostantin Sarayı'ndan maksat, Büyük Saray olduğu, söz edilen mabette 'Yeni' adıyla anılan, Birinci Basile tarafından yapılan Mikail Kilisesi olduğu kolaylıkla anlaşılır. Aslında, belirtilen mabed Ayasofya Kilisesi'ne kolaylıkla yetişilemeyecek kadar uzak bir mesafede değildi. Eğer belirtilen Saray, Porphirogenete Sarayı (Tekfur Sarayı) olmuş olsaydı, Ayasofya'nın ne münasebetle belirtildiğini anlamak bir türlü mümkün olamazdı.

³⁵⁶ Rumca'da (soma) vücut, beden ve (somatus) bedenî anlamına gelip (Asomatus) madumu'l-beden yani maddi olmayan ruhanî demektir.

³⁵⁷ Millingen'nin planında bu kapının ismi Porphirogenete Kapası'dır. Hâlbuki **İstanbul Surları'nın Arkeoloji Planı** (Dersaadet tabı: sene1881: Kara Theodori ve Demetriadi) adlı eserde bu kapı, Asomaton Kapısı'dır. Bu kapının üzerindeki büyük kasayı civarda inşa ettirilmekte olan bir aşevinin kapı eşliğinde kullanmak üzere yerinden kaldırmayagirişilmesiyle bu durumdan haberi olan Eski Eserleri Koruma Komisyonu, o konudaki kanunun özel maddesine dayanarak tahrip eden hakkında yasal kovuşturma yapmıştı. (Sene: Rumi 1333, M. 1917.)

Bunlar bir yana, tarihçi Ducas'ın akrabasından biri, sözü edilen hapishanedeki tutuklular arasında bulunmuş olduğundan, olayın bütün ayrıntılarını doğal olarak bilirdi. Ducas diyor ki: "Ioannes Kantakuzenos'un ³⁵⁸ akraba ve sevenleri hep birlikte Büyük Saray'ın hapishanesine atılmıştı. Bu felaketten sonra kurtulup da saklanabilenler ancak altı kişiden ibaretti..."

³⁵⁸ Fetihler devrimizde, Bizans İmparatorluğu ile Osmanlılar arasındaki siyasi ilişkiler ve akrabalık, iki milletin tarihini birbirine karıştırmış olduğundan o zaman iki tarafta meydana gelen olayların eserimize eklenmesi yararsız görülmemiştir. Özellikle Osmanlıların Rumeli Kıtası'na yayılmaları bu ilişkileri bazen dostça ve bazen düşmanca bir şekle koymuştur. Rum İmparatorluğu idaresinde bulunan eyalette önceden Latin ve Venedikli Haçlılar'ın hücumları sebebiyle Bulgar ve Sırp ve Slav yani Hırvat ve Arnavut Kralları ortaya çıkarak imparatorluk yönetiminin belirtilen bölgelere uyguladıkları hukuku geçici olup yalnız kendi milletine ait olduğundan, hükümet heyetinde genel olarak çöküş ve yıkılış işareti başlamıştı. Bundan dolayı devlet heyeti dağınık ve bozulmuş olduğundan imparator ailesi dahi iki gurup olup Kantakuzenos ailesi Aydınolu Umurbey'i (*) davet ve Paleologos ailesi de Orhangazi Hazretleri'nden yardım istemeye niyet etmişlerdi.

(*) Adıgeçen Umur Bey ailesi 'Birgi' Kasabası'nda gömülüdürler. İstanbul'un fethine katılan, Anadolu Beylerbeyi ünlü emirlerden olan Umur Bey ibni Emir Demirtaş Bey ibni Kara Ali Bey ibni Aykut Alp - Hereke Fatih- Bursa'da, Umurbey Mahallesinde yaptırdığı caminin mihrabı önünde dört sütun üzerine oturtulmuş etrafı açık kubbeli bir türbe içinde yatmaktadır. Baş ve ayak taşları gayet iri ve yüksektir. Kitabeleri girift sülüs hattı ile yazılmıştır. Ayak taşının dışında: "E'izzetü zü'l-ihsan Umur Bey ibni Demirtaş Bey sakıyallahu sarahu bi'r-rahmeti ve'-r-Rızvani ve eksâhu hulele'l-mağfire ve'l-gufrân Kad teveffa hicreti'n-Nebiiyyi Aleyhisselam fi evâili şehri zilkade sene hamse ve sitiie ve semâni mie, 865."

Adı geçen Gazinin vakfiyesi tarihi H. 809 yılı Cemaziyelahir ayında ve eski kayıt ikinci defterin 13. sayfasının 165. müteselsil numarasında kayıtlıdır. Adı geçen, vakfiyesini caminin son cemaat mahallinde, iki büyük mermer üzerine kazıyarak yazdırmıştır. Bu vakfiye, Hicri sekizinci asrın Türk lehçesi itibariyle önemli edebî ve tarihî bir belgedir.

Emir Oruçbey de Timurtaş Bey'in oğludur. Bundan dolayı Umurbey'in kardeşidir. Bursa'da Deveciler Kabinası civarında bulunan Kamberler Camii diye bilinen camiyi yaptıran, "Sitti Hatun binti Eriçbey'dir. Yıl H. 864'tür." Bu kitabede Oruçbey'in ismi 'vav' harfi olmadan yazılmıştır. Bu caminin medresesi, çeşmesi, imareti de vardır. Caminin cephesi, Bursa'da ve Amasya'da görülen mimari tarzda, yani taş ve tuğlaların araları kabartma sıra ile birtakım düzgün geometrik şekiller ile süslenmiştir. Bu münasebetle, Bursa Vakıflar Müdürü Niyazi Bey'in değerli yardımlarıyla aldığımız resmini de buraya alıyorum.

Milli tarihimize, hatta edebiyatımıza çok büyük hizmeti bulunan vakıf eski kayıtlarının, senelerden beri atılmış olduğu ihmal ve değersizleştirme çukurundan çıkarılarak yararlanmamıza sunulması hususunda Bursa Vakıflar İdaresi Eski Baş Kâatibi Hacı Abdi Bey'in önemli hizmeti ve yardımını takdirle karşıyorum... Bu zat Şeri Mahkeme Sicilleri'ni de incelemektedir. Ta Sultan Orhan zamanından beri mevcut olan eski vakıfların bir bölüm defterini düzenlemek üzeredir. Allah'tan başarılı olmasını dilerim. Bu sayede tarihimizin kuruluş ve yayılış devrine ait olup şimdiye kadar bilinmeyen birçok tarihi gerçekler ortaya çıkarılmış olacaktır.

Umurbey'in babası Timurtaş Bey H. 806 tarihinde vefat ederek Bursa'da Balık Pazarı yakınında (Tahtakale civarı) etrafı duvarla çevrili bir mezarlıkta gömülüdür. Taşında H. 805 yazılıdır. Yanında bir iki kabir daha varsa da kimlikleri belli değildir. Timurtaş Paşa'nın kabri yakınında bir iki ayak basamakla çıkılan bir de mescidi vardır.

Bunun üzerine Gazi Umurbey H. 735, M. 1335 yılında yetmiş beş parça küçük yelkenli savaş gemisi donatıp Meriç Nehri ağzında bulunan Semadirek Adası'nı vurduktan sonra Rumeli yakasına yanaşıp Gümölcine yoluna asker gönderdi. Bu sırada Bizans İmparatoru Üçüncü Andranic vefat edince (1341- 15 Haziran) yerine Beşinci Ioannes Paleologos geçmiş ve Altıncı Ioannes Kantakuzenos da hükümet vekili olmuştu. Bu sırada Alex Apocaukos'un hile ve oyunları pek meşhurdur.

İmparatorluk bu arada Saruhan ve Aydınbeyleri ile barış istedi. Umurbey, on bin kadar askerle Yenişehir Ovası'na akın etmekteydi. Bu olayın ayrıntıları **Kantakuzenos Tarihi**'nde şu şekilde anlatılmıştır: "Umurbey üç yüz elli küçük yelkenli savaş gemisiyle ve yirmi sekiz bin asker ile İzmit'ten kalkıp Beşinci Ioannes Paleologos'un aleyhine olmak üzere Kantakuzenos'un yardımına gelerek Heber adlı nehrin -şimdi Meriç derler- kenarına askerini çıkarıp kendisi elli bin kadar seçkin askeri ve yirmi sekiz bin yardımcı askeri yanında götürerek Dimetoka tarafına gitti. Kantakuzenos, bu yardımı kazandıktan sonra Sırp Kralını dahi anlaşma ve birleşmeye

çekmek için görüşme sebebiyle Sırbistan sınırına gittiğinden karısı İrini'yi Dimetoka'da bırakmıştı. Umurbey, imparatoriçe ile Dimetokada görüşüp şehri korumak üzere on bin asker bırakıp kendisi Kantakuzenos'u görmeye gitti. Fakat 'Fere' adında bir şehre vardığında şehrin ileri gelenleri tarafından Umurbey'in müttefikini terk ederek memleketi tarafına çekilmesi üzerine kandırma ve aldatmada uzman olan Altıncı Ioannes Kantakuzenos ondan daha güçlü olan Orhangazi'nin ittifakını sağlamaya mecbur olarak sebep arardı.

Orhangazi, Rumların ve hatta Kayserlerinin Osmanlılar hakkındaki asılsız zanlarını kökünden yıkmak ve din ve mezhep özgürlüğü hakkında bir örnek göstermek ve Rumların hayallerini altüst etmek için (**Yeni Osmanlı Tarihi**, Ferik Şakir Paşa, c. 1, s. 2519.) yine 1145'de İmparator Ioannes Paleologos'un saray nazırı Domes-tique veya başmabeyinci ve vâsisi olup 21 Mayıs 1345'de Kudüsüşerif Patriği tarafından tac giyme töreni yapılan (Kantakuzenos'un tac giyme töreni 26 Ekim 1341 tarihinde Dimetoka'da yapılmıştı.) Kantakuzinos'un kızı Theodora'nın kendisine eş olmasını istemesi için elçiler göndermişti. Kayser elçilere kesin cevap vermedi. Fakat onları birtakım hediyelerle gönderdikten sonra durumu müttefik olan Umurbey'e bildirmiş, Umurbey de verdiği cevapta: "Orhan, sadık bir dost olmasa bile yardımına ulaşmak çok kıymetli olacağı" şeklinde düşüncesini bildirdi. Karasi Eyaleti Osmanlı memleketleri haritası içine konulduktan sonra orada da bir hayli medeniyet eserleri meydana getirildi. Özetle, Osmanlı ülkesi Orhangazi zamanında iki misli kadar büyüdü ve sağlam bir devlet meydana geldi. Günden güne sınırları genişlemekte olan Osmanlı hükûmetine karşı koymanın imkânsız olduğunu ve Türklerle iyi geçinmekten başka kurtuluş yolu olamayacağını anlayan ve bu arada genç Kayser Ioannes Paleologos'un annesi Anna'nın Orhangazi'nin yardımını istediğini de haber alan Kantakuzenos, henüz reşit (ergen) olmayan kızı Theodora'yı -Tarihçi Kantakozinos'a göre, Prens Mariya'yı- Orhangazi ile evlendire-rek asaleten kayser olmak için Orhangazi'nin koruması altına girmeye mecbur oldu. [1345] Umurbey gibi, Orhangazi'yi de kendi müttefik olarak kullanmak için çareler aradı. Bu dağınıklık esnasında Beşinci Ioannes Paleologos da Kantakuzenos'un saldırısından korkarak ileri gelenlerden Hrisoloras adlı kişiyi Kantakuzenos'a yardım bahanesiyle Rum bölgelerine taraf taraf yayılan Türk ve Osmanlı kuvvetlerinin zararından Şark İmparatorluğunu koruma altına alması için Floransa, Venedik ve Padova, Roma'ya göndererek yardım ve imdat istediği gibi 1396 yılında bizzat Roma'ya giderek Papa Beşinci Urban huzurunda Katolik Mezhebi'ni kabul etmiş [18 teşrinievvel] ve İstanbul'a dönüşü sırasında borcundan dolayı Venedik'te tutuklanmış ve daha sonra serbest bırakılmıştı.

Adı geçen Ioannes Paleologos, Türklerin vergi kaynağı olmuş 1379 ve 1380'de iki oğluyla İstanbul'dan kaçarak Sultan Murat Hüdavendigâr'ın güçlü kapısına sığınmıştı.

Bu evlilikten söz eden Lebeau diyor ki: "Kantakuzenos'un kızını isteyen Orhangazi değildir. Belki iç ihtilallere yararlı bir şekilde kendisinden yararlanmak ve doğrudan doğruya Kayser olmak için kızını Sultan Orhangazi'ye eş olmak üzere olan teklif doğrudan doğruya Kantakuzenos tarafından yapılmıştır."

Tarihçi Hammer, Sultan Orhan'ın Theodora ile evliliğinden dolayı kızıyor ve öfkeleniyor ve diyor ki: "Bu olay ile Bizans Kayserlerinin, Osmanlı hükümdarlarına karşı olan esaretleri başlar."

Kantakuzenos'un bu girişimi ve düğün toplantısının debdebe ve eski heybetiyle yapılması ne ruhanî topluluğun ve ne de Bizans halkının dedikonusuna sebep olmadığı gibi halk ve ruhban takımı evlilik törenini seyretmeye ve görmeye bile koşmuşlardı. Orhangazi, yeni ve ikinci eşini getirtmek için bazı görevli büyükler ile bir miktar atlıyı Karasi gemileri olması lazım gelen otuz parça gemi ile Silivri (Selemibriya)'ye göndermiş, Kayser Kantakuzenos da birçok devlet görevlileri ve askeri kuvvet ile Silivri'ye gelip elçi heyetini kabul etmişti.

Prenses Theodora kısa boylu, toparlak yüzlü, mavi gözlü, kumral saçlı idi. Dinî tören olarak hiçbir şey yapılmadı. Fakat tören usulü eskiden olduğu gibi yapıldı.

Bu usul pek eski olup prenseslerden biri yabancı birisiyle evlenmesi kararlaştırıldığında Silivri'ye giderek orada gayet tantanalı yani altın yaldızlı, ipek döşeme ve perdeli olup özel olarak yapılan tahta kanepede olduğu halde son defa olarak halka görünürdü.

Yeni gelinin yola çıkma gecesi, adamlar kadınları gelini terk etmeyip tahta kanepede etrafında toplanmış olarak Kayser at üzerinde, devlet adamları arkasında olduğu halde gelerek tahta kanepenin perdesi açılır ve imparatoriçe kıyafetiyle yeni gelin halka yüzünü gösterdikten sonra halka ve devlet adamlarına ziyafetler verilir. Bundan sonra Prenses altı köşeli bir köşkü bulunan kayığına bindirilerek anne ve babasına veda ederek eşine gönderilirdi.

Bu düzenleme aynen Orhangazi'nin yeni eşi hakkında da yapıldı. İlk defa olarak Orhangazi'nin sancağını açan donanma ile eşine gönderildi. [1346] Bu durum, bir gün geçiş yapmak üzere Boğaziçi'nin bir tarafından öbür tarafına atılan ve Doğu Roma İmparatorluğu hakkında çok uğursuz olan bir köprüydü.

Orhangazi Bilecik Tekfuru'nun kızı Nilüfer ile Hicri 687, Miladi 1289 yılında evlendiğinde 57 yaşında bulunuyordu. Hâlbuki tarihlerin rivayetine bakılırsa Theodora henüz ergen değilmiş. Henüz çiçeği üzerinde yeni

fidan Theodora, Orhan'ın sarayında tam bir ileri görüş ve akılla hareket ederek yaşlı olan kocası Orhangazi'nin saygı ve sevgisini kazanarak istediğini yapmakta kendisine izin verildi. Theodora da etkisini ve gücünü ve malını fakirlere yardım ve iyilik yapmaya sarfetmeye ve esirleri kurtarmaya ayırdı. Kantakuzenos yazdığı tarihte, kızı Theodora'yı çok fazla övüyor ve yüceltiyor.

Kantakuzenos, Orhangazi'nin yardım ve desteğini sağlamak için ittifak sözleşmesi yaptıktan sonra (1340) askeri bir kuvvetle Silivri'den İstanbul önüne geldi. Hile ve aldatması meşhur olan Alex Apocaukos'u idam ettirdi. [Bu adam 1350 senesinde İstanbul'da Grandüklük makamında bulunmuştu.] Kantakuzenos'un geldiği haberi üzerine İstanbul karıştı.

Bu sırada İmparatoriçe, Anna Galata'daki Cenovalılardan yardım istedi. Onlar da birkaç gemiyi Kostantiniye surlarına göndermişlerse de İstanbul koruyucuları önceden Kantakuzinos tarafından kazanılmış olduğundan karşı koymanın etkisiz olduğunu anlayan hükümet vekili Anna, Kantakuzenos ile anlaşmaya mecbur oldu. [1347] Kantakuzinos da İstanbul'a girdi.

Kantakuzenos ile eşi İrini'nin kutsama töreni [1348 yılı Mayıs ayının on üçüncü günü] Blacherna Kilisesi'nde yapıldı. Bu tarihten itibaren, Kantakuzenos resmen Kayser ilan edildi.

Orhangazi, kayınpederinin tahta geçmesi ve yönetimi ilan olunca H. 841 yılı, Süleyman Paşa, Murad Han ve Kasım Çelibî adında üç şehzadesiyle [**Hayrullah Efendi Tarihi**] birkaç bin süvari ve yaya yanına alıp Üsküdar'a giderek onu tebrik etti.

Bu ziyaret, yeni Kayser'in makamını güçlendirmek için yapıldığına şüphe yoktur. Bununla beraber, Orhangazi'nin İstanbul'da kabul edilmemesi yani oraya davet edilmemesi de dikkate şayandır.

Kayser de gözalıcı gösterişle, Üsküdar'a giderek Orhangazi'yi kabul etti ve karşıladı. Beraber oldukları sürece avlanma, eğlenme ve ziyafetle vakit geçirdiler [Pek çok Rum tarihçilerinin çoğu bu ziyafetin Üsküdar önlerinde düzenlendiğini yazıyorlar. Ali Seyit Bey **Resimli ve Haritalı Osmanlı Devleti Tarihi**'nde, Maltepe'de düzenlendiğini söylüyor.] ziyafetlerde, iki hükümdar bir sofrada ve Orhangazi'nin dört oğlu Süleymah Şah, Halil, Murad, Kasım diğer sofrada ve her iki hükümdarın görevli adamları da seccadeler (kilimler) üzerinde yemek yemişlerdir. Sonra Orhangazi gemisiyle Anadolu'ya döndü Theodora dört öveği oğlu ile İstanbul'a annesiyle kız kardeşlerinin yanına geldi. Burada üç gün kaldıktan sonra eşi Orhangazi yanına, Bursa'ya gitmek üzere hareket etti.

Bir aralık, Kayser'in müttefiki olan Venedikliler, Boğaz'a kadar sokularak Ceneviz gemilerini tehdit ve tahrip etmeleri üzerine Cenevizliler, Sultan Orhangazi'den yardım istemişlerdi. (13 Mayıs 1347) Orhangazi, istilaya uğrayan Cenevizliler'e yardım amacıyla karadan bir tümen göndermesine mecbur oldu. Bu Osmanlı tümeni, Üsküdar'dan, o tarihlerde Cenevizliler elinde bulunan Galata'ya geçti. İstanbul Kayseri, bu duruma çok fazla öfkelenerek karşı çıktı. İşte, bu olay Orhangazi ile Rum Kayseri arasının açılmasına sebep oldu. Bu gerginlikten faydalanmakla, Osmanlılar da düşüncelerini gerçekleştirmeye başladılar. Rumeliye geçiş, işte bu düşüncenin hayırlı başlangıcıdır. (H. 857)

Sonradan, "**Çimpe, Çemen [Çempe yöreni, 117 sene önce yani M. 1795 senesinde Londra'da basılan bir haritada N'ara Burnu'nun karşısında ve Sestos kalıntılarındaki yani şimdiki Akbaş Tekkesi yerinde gösteriliyor.]**" ile Gelibolu'da ve burayla İstanbul arasında Osmanlıların yerleşmesi yani Bizans arazisinde Bizans hükümeti tarafından resmen kabul ve tasdik olunmayan bir Osmanlı idaresinin Avrupa tarafında kurulması, Kantakuzenos'un işlediği hata ve yanlışlığı değerlendirerek sorumluluğu üzerinden atmak için, askeri kuvvetlerini Rumeli'nden geçmesini, tazminat olarak yüz bin altın ödeyeceğini Orhangazi'ye teklif etti. Bu konuda bir karar verilmek üzere Altıncı İoannes Kantakuzenos görüşmek için İzmit'e giderek Orhangazi'nin gelmesini beklemiş ise de Orhangazi hastalığından söz edip hareket etmeye gücü olmadığını bildirerek görüşme yerine gitmediğinden zavallı Kayser İstanbul'a geri dönmüştü.

Sonradan Kantakuzenos ile haberleşme yine başlamış ise de sonuçsuz kaldı. Askerimizin Anadolu'ya dönmesi Kantakuzenos'un arkadaşı ve rakibi İoannes Paleologos tarafından yeni bir ayaklanma kazanı kaynatılmasına sebep oldu ve yine taht kavgaları başladı. Bu ve daha bazı sıkıntıların meydana gelmesinden dolayı Orhangazi'nin kayın pederi olan ihtiyar Kantakuzenos (Altıncı İoannes) istikbal ümidinin kendisi için bundan sonra kalmadığını anlayarak dünyayı ve saltanatı terk etti. "Baba Joseph" adıyla Manganlar manastırına çekildi. [1300]

Tarihlerin rivayetine göre, Kantakuzenos Alemdağı'nda bir manastıra çekilmiş ve işlediği siyasi cinayetlerinden dolayı tövbe edip af dilerken hayatın sıkıntılarını terk etmiştir. [1387 Haziran 15.]

Kantakuzenos, meşhur olan tarih kitabını işte bu esnada yazmıştır. Kantakuzenos siyasette usta, askerler arasında meşhur kahraman olup miladi 1320 yılından 1355 yılına kadar doğu ülkeleri imparatorluğuna dair çok sanatlı ve abartılı bir tarih yazmıştır... Yine İslam dininin reddine dair yazı yazıp yayımladıktan sonra manastırda ölmüştür. Kantakuzenos'un İslam dininin reddine dair yazdığı yazıların sebebi İslam topluluklarında

Osmanlıların Anadolu topraklarında bulunan Rum ülkelerini, fetihten sonra Avrupa kıtasına da geçtiklerinden buraların asıl halkını Müslümanlar aleyhine kışkırtmak içindi. Veya Orhangazi kendisinin damadı olmasından dolayı Osmanlı'ya taraftar zannedilmesin diye olabilir. (**Hayrullah Efendi**, üçüncü kitap s. 51.)

Kantakuzenos'un imparatorluğu bırakıp bir manastıra çekilmesi üzerine [1355] genç İmparator Beşinci Paleologos tek başına tahta geçtiyse de geleceğini güvende görmüyordu. Çünkü bu defa da 1352 yılının son baharında saltanat unvanı kendisine verilen Kantakuzenos'un oğlu Matieu öyle kolay kolay hükümeti bırakacak birisi değildi.

Damadı Nikiforos da Beşinci Ioannes Aya Peleologos'a boyun eğdi ve amcası da Mathieu tarafına geçti. İşler yine karıştı, Osmanlıların çıkarına gelmeye başladı.

Beşinci Ioannes ile Matieu Kantakuzenos taraftarları birbirine üstün gelmek için yine Osmanlılar'ın koruyucu kanatları ve yardımına sığınıp her iki taraf hediyelerle Orhangazi'nin yardımını elde etmeye çalıştılar. Hatta İmparatorluğu bırakıp keşişliğe başlayan Orhangazi'nin kayın pederi Kantakuzenos da tahtı bırakmadan önce böyle bir müracatta bulunmuştu.

Sonunda Methieu, Orhangazi'nin yardımını kazanmayı başardı. Orhangazi, Sestos karşısına (Aydos= Çanakkale civarı. Na'ara'nın arkası) kadar gelmiş ve oradan, Bizans'ta devam eden karışıklığı iyiden iyiye izlemeye koyulmuştu. Orhangazi, kayınbiraderi Mathieu'ya beş bin kadar seçkin asker vererek Bulgaristan'a gönderdi. Filibe civarında meydana gelen savaşta, Mathieu Sırplılar tarafından mağlup ve esir edilerek Beşinci Ioannes Paleologos'a teslim edildi. (1357) Böylece Beşinci Ioannes Paleologos yine tek başına yönetim makamında kaldıysa da Osmanlı kuvvetlerinin mağlubiyetinden dolayı Orhangazi'nin çok öfkelenildiğini anlayınca, ilişkileri düzeltmek için Orhangazi ile İstanbul civarında Ârklar adındaki yerde bir görüşme isteyerek orada beş gün kadar görüşüldü. Ioannes Paleologos, eniştesi olan Orhangazi'nin gönlünü almak için önceden esir edilen Şehzade Halil'i serbest bırakmak ve küçük yaşta olan kızını onunla evlendirmeye söz verdi.

Şehzade Halil'in Tutsaklığı [Hicri 757, Miladi 1365]:

Bu zamanın önemli olaylarından biri de Şehzade Halil'in tutsak edilmesidir. Bu olay Osmanlı saltanat ailesiyle ilgisi yönünden incelenmeye değer. Bu olayı Bizans tarihçilerinden Grigoras ayrıntılı olarak yazmış. Tarihi-i Osmanî Encümeni üyelerinden İskender Huci Efendi tercüme etmiştir. [**Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası** cüz 4 ve devamı. Bu olay Hammer'de, Lebeau'da, Georgie'de de belirtilmiştir.] Biz de bunlardan alıntı yaptık:

Orhangazi Şehzadelerinden her birini bir vilayete görevlendirdiği gibi, üçüncü oğlu Halil İbrahim'i de Bursa vilayetine görevlendirmişti. [**Yeni Osmanlı Tarihi**, Ferik Şakir Paşa. c 1, s. 272] Bu şehzade H. 357, M. 1356 yılında ve yaz mevsimi başlarında her zaman yaptığı gibi bir gün büyük bir kayığa binerek Bozburun civarında gezinti yapıyordu. O sırada Bozburun civarında gizlenen bir korsan gemisi şehzadenin bindiği balıkçı kayığına hücum etti. Meydana gelen çarpışmada korsanlardan birkaçı yaralanmışsa da yine onlar üstün gelmiş ve kim olduğunu bilmedikleri Şehzade Halil tutsak düşmüştü. Sonra kim olduğu anlaşılarak korsan reisi olup serseri topluluğundan ve yağmacılıkla yaşayan Kalotetus adlı Rum, mensup olduğu Foça şehrine doğru yelken açmış ve şehzadeyi oraya çıkarmıştı. Foça Tekfur'u Rum Kayserleri tarafından belirli bir süre için atanırdı. Halkın çoğunluğu Rum olup bir dereceye kadar Kayser'e bağlıydılar. Orhan Gazi, birtakım araştırma ve incelemeden sonra henüz bir donanmaya sahip olmadığı gibi, Foça ile Osmanlı ülkesi arasında küçük devletler de bulunduğundan karadan hücum edilerek Halil kurtarılamayacağından Rum İmparatoru'na başvurmaya mecbur oldu. Kayser'in bu hizmetine karşılık gönderilecek gemilerin masrafını ödedikten başka çok para da vereceğini hatta İmparator'un silahlı rakibi Mathieu Kantakuzenos'u kovması konusunda kendisine yardımda bulunacağına söz verdi. İmparator Foça Tekfuru'na müracaat ettiğinde ret cevabı aldı. Defalarca yapılan müracaatlar sonuçsuz kaldı. Sonunda donanma gönderilmesine mecbur kaldı. Kara tarafından da kuşatılmak üzere Saruhan Bey'i İmparator tarafından çağırılıp ittifaka katıldı. Karadan ve dedizden kuşatıldığı sırada ortaya çıkan bir fırtına da kuşatmayı bizzat idare eden Kayser askerleriyle karaya çıkarak Saruhan Beyi'ne misafir oldu.

Saruhan Beyi de İmparator'un böyle arasına kendisine misafirliğini fırsat bilerek imparator oraya ulaştığında hapsetmeye kalkıştıysa da İmparator zamanında haber alarak önemli bir işi olduğundan dolayı yanına gelemediğini bununla beraber hemen kendisini görmek için gemisine gelmesini Bey'e bildirdi ve rica etti. Bey gemiye gidince gemi hareket ettirilip denize açılarak kazdığı kuyuya kendisi düşürüldü. Serbest bırakılması için bir miktar para, geri kalanı için de çocuklarını rehin alarak Bey'i salıverdiği gibi, iç karışıklıklar sebebiyle İstanbul'a dönmeye mecbur olduğundan Orhangazi kendisine birbiri arkasına adamlar göndererek "Eğer Rumlar yeniden saldırlarla karşı karşıya kalmak istemezlerse" oğlunun serbest bırakılması konusunda hemen Foça'ya gitmesini istedi.

Bu arada imparator, İstanbul'da idari karışıklığı bir dereceye kadar çözmüş olduğundan Orhangazi'nin öfkeleneyeceğinden korkarak Foça'ya gitmek üzere tekrar yola çıktı. Bozcaada civarında Orhangazi'ye bir mektup

yazdı. Bu mektupta Orhangaziy'e saygılarını sunarak Orhangazi'nin öfkesini sakinleştirmeye çalıştı. Hâlbuki mevsim ilerleyip kış gelmiş olmasına aldırmadan Foça'ya gittiye de yine anlaşma sağlanamadan üzüntülü bir şekilde İstanbul'a döndü. Orhangazi de Üsküdar civarındaki Kadıköy'e gelerek deniz kenarının ucunda çadır kurarak oğlunu kurtarmak için görüşmeye İmparator'u davet etmişti... İhtimal ki İmparator, Saruhan Beyi olayına benzer bir olay olmaması için Kadıköy'e gitti. Fakat Kızkulesi'ne giderek orada üç gün kalıp adamları aracılığıyla Orhangazi ile haberleşti.

Görüşmeler sonunda Orhan'ın oğlu tutsaklıktan kurtulacak, imparator'a damat edilecek, iki hükümdar arasında çoktan beri kararlaştırılmış olan barış hiçbir vakit bozulmayacak, şeklinde karar alındı. İmparator gerek kurtuluş fidyesi olarak Foçalılara verilmek ve gerekse Bizanslılar tarafından verilen 'ortak yükümlülükler' payına hesaba geçmek üzere, Orhangazi Kayser'e çok miktarda paralar da verdi. İmparator Foça'ya, üçüncü defa olarak gidişinde 100.000 altın kurtuluş fidyesi ile Bizans hükümeti fahri unvanından birini serseri Kaloteos'a verilerek Tekfur'un elinden Şehzade Halil kurtarıldı ve Şehzade ile İmparator üç sıra kürekli gayet süslü bir savaş gemisine binerek İstanbul'a döndü.

Tarihçi Georgia, adı geçen Şehzade'nin İstanbul'a varınca yapılan şenlikleri ağzımızın suyunu akıtacak derecede ballandırarak diyor ki:

"Bizans limanındaki gemilerde bulunan ve kale duvarlarına çıkan, sahile dökülen halkın ve çalgıların namerleri kulakları cınlatacak derecede her taraftan işitiliyor ve ahlakı bozulmuş olan halkın alkışları kesilmeden devam ediyordu. Şehzade Halil, Hazret-i İsa'nın en seçkin bağlılarından biri olup saltanat elbisesini giyen İmparator saltanat hayvanlarına binmiş olarak aynı hizada yürüdükleri halde saray meydanına girdiler. At üzerinde saraya girmek yalnız imparator ile oğulları ve kardeşlerine mahsus bir ayrıcalık olduğundan Şehzade Halil, Kayser'e ait kapıda attan inmek estediğinde imparator Şehzade'nin elini sıkı sıkı tutup attan inmemesini tavsiye etmiş, hatta atın dizginlerini tutarak beraber saraya girmiştir. Şehzade kendisine gösterilen bu ilgiye karşılık imparatora bağlı olanların yapmaları gereken eski usule uyarak saray avlusunda derhal attan inerek Kayser'in önüne doğru koşup atın dizginlerini tutmuş binek taşına kadar varmıştır. Atlardan inildikten sonra sarayın harem dairesine gidilip orada İmparatoriçe Eleni ile genç kızı, Şehzade Halil'i kabul etti.

Şehzade İmparatoriçe'yi görünce: "Her şeyin sırrı ve hikmeti ancak Cenab-ı Hakk'a malumdur. Ben tutsaklığa düşerek aile yuvasından ayrı kalmış iken, soğuk havaya rağmen İmparator Efendimiz Hazretleri, büyük bir iyilikle ve yardımla beni tutsaklıktan kurtardı. Böyle bir iyiliğe karşılık elbette benden hiçbir mükâfat beklemezler. Çünkü gücümün üstündedir. Bununla beraber gücüm miktarı hayatta bulundukça hizmetlerine bütün çabamı, bütün isteklerimi feda edeceğim." dedi.

Kendisine bir daire ile süslü elbise verildi. Gösterişli ziyafetler ve şenlikler düzenlendi. Bir iki gün sonra nişanlısı olup henüz on yaşında olan kızı İrini'yi Şehzade'ye gösterildi. Oğlunun İstanbul'a geldiğini haber alan Orhangazi üçüncü oğluyla birlikte İznik'ten İzmit'e geldi.

İmparator, Şehzade ile bir gemiye binerek ikinci günü, şimdiye kadar benzeri görülmedik fevkalade muhteşem bir törenle İzmit'e geldi. Oğlunu babasına teslim ve onu veliaht tayin etmesini rica edencesine, "Şehzade oğullarının en sevgilisi ve kızının nişanlısı, cesur, vücudu kuvvetli, akıllı, etkin, hükümetin veliahtı olmaya layıktır." dedi ve gereğinin yapılacağı cevabını aldı. Bu topluluk içinde Şehzade Halil mızraklar üzerinde götürülen saltanat tacına benziyordu. Şehzade ile nişanlısı ve evlilik davetine çağrılanlar da İznik'e gelerek orada nikâhları yapıldı.

Türk ve Rum askerleri gösteriler yaptı, ziyafetler verildi. Davul, kös, nakkare sesleri gökyüzünün en yüksek noktalarına çıkarak Şehzade de alışımışın dışında fevkalade debdebe ve tantana ile eski vilayeti olan İznik'e gönderildi. Şehzadeye eşlik eden bütün Bizanslılar seyahatlerinden birkaç gün sonra pek çok hediyelerle döndüler.

Şehzade'nin bu tutsaklığı ve kaybolması Temmuz 1356'dan Eylül 1357'ye kadar devam etmiştir. Kendisi, Orhangazi'nin kayınpederini ziyaret için Üsküdar'a gittiğinde beraberce gitmiş olduğuna ve bu ziyaretin de M. 1348, H. 748 tarihinde meydana geldiğine ve Üsküdar ziyafetinden beri on bir sene geçmiş olduğuna göre Şehzade Halil İbrahim'in yirmi yaşından aşağı olmadığı anlaşılıyor. Kabri Bursa'da Osmangazi'nin sağında, annesi Asporça Hatun ile Osmangazi kabri arasındadır.

Tarihçi Lebeau, Şehzade Halil'in Kantokuzenos'un kızı Theodora'dan doğduğunu yazıyor. Hâlbuki Şehzade Halil'in annesi Asporça Hatun olduğu kabrinin kitabesinde yazılıdır. Asporça, Sultan Orhan'ın ilk karısıydı ve Osmangazi zamanında evlenmişti.

Daha önce ismi geçen Yanko İstender Hoçi Efendi, Şehzade Halil'in macerasını yazarken diyor ki: "Orhangazi'nin oğulları, adı geçen Bizans tarihçilerinin –Bunlardan Ioannes Kantokuzenos– ifadeleri üzerine dört tane olduğunda hiç şüphe yoktur. Gerçekten, tarihçi Grigoras'tan tercüme ettiğimiz makalede Şehzade Halil için "Büyük oğlundan sonra başlıca üçüncü oğlu" diyordu ki, diğer bir deyimle oğlu demektir. Tarihçi Kantokuzenos ise, tercümesi yukarıda yazılan makalede [**Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, cüz 7, s. 44.], Orhanga-

zi'nin oğlanlarının sayısı hakkında bir şey yazmıyor. Fakat adı geçen hatıralarında Orhangazi'nin kendisini tebrik için Üsküdar'a geldiği zaman Orhangazi'nin şerefli hanedanı hakkında belirtilen görüşmeyi anlatırken şöyle bir paragraf yazıyor: "Orhan, kayınpederi olan imparator'un [Burada İmparator dediği yazarın kendisi yani Ioannes Kantakuzinos'dur.] Bizans'ta imparatorluk tahtına oturduğunu öğrenince hemen, tebrik etmek için bütün ailesiyle Üsküdar'a geldi. İmparator da bir kadırgaya binerek hemen karşılamaya çıktı. Günlerce beraber oldular. Avlanarak ve eğlenerek günler geçirdiler. Güzel ziyafetler verildi. İmparator ile Orhan bir sofrada ve Orhan'ın başka kadından olan dört oğlu da diğer bir sofrada oturuyorlardı. Rum ve Türklerden en ileri gelenler hem doyurulmak hem de İmparator tarafından görülmek üzere halılar üzerine oturmuşlardı. Bir müddet böylece eğlendikten sonra Orhan kendi çadırına döndü. İmparator ise kızı Theodora ve Orhan'ın oğulları ve diğer yanlarında olanlarla imparatoriçeyi ve diğer kızları prensesleri ziyaret etmek üzere Bizans'a gittikleri ve orada üç gün kaldıkları, ondan sonra "Vitina"ya (Hüdavendigâr Vilayeti'ne) gitmek üzere imparator tarafından verilen pek çok hediyelerle dönmüşlerdi." [Bu buluşma M. 1347 yılı ilkbaharında olmuştur.]

Gerçi yukarıda bildirildiği üzere, Orhangazi'nin Halil adında dördüncü bir oğlu hakkında özel ve genel Osmanlı tarihinin hepsinde bir kayıt görünüyorsa de bu ikisi Bizans meşhur tarihçileri tarafından yazılan ve tutulan tarihi olaylar ağızdan ağıza aktarıldığından, Şehzade Halil'in de varlığı belirlenmiş olacağı açıktır.

Aslında encümenimiz üyelerinden Tevhit Bey'in bazı eski belgeleri incelemek üzere Encümen kararıyla Bursa'ya gittiğinde Şehzade Halil hakkında araştırmalarda bulunmasını ayrıca rica etmiştim.

Orhangazi'nin Asporça Hatun adıyla diğer bir eşinden doğan İbrahim adında başka bir oğlu bulunduğu ve bu konuda annesi tarafından Kite şeri mahkemesinde düzenlenmiş adı geçen Şehzade adına bir de vakfiye olduğuna dair vakıf sicillerinde bir kayıt görmüş olduğunu [Bu vakfiyeyi ben de sonradan (Rumi 1333 senesi Teşrinevvel içerisinde) Bursa'da, bazı tarihî incelemelerde bulunurken Vakıflar İdaresi'nin eski kayıtlarında gördüm. Eski arazi kayıt defteri'nin fihrist bölümünde 17. sayfada kayıtlı olduğu üzere vakfiyesi Orhan Bey'in eşi Asporça Hatun huzurunda yazılmış ve düzenlenmiş olduğu vakfiyesinde yazılıdır. [Ramazan'ın ilk günleri sene Hicri 732.] Orhangazi'nin oğullarından Süleyman Paşa'nın türbesi Bolayır'da, Kasım Bey'in mezarı babasının bulunduğu türbede, diğer oğlu Sultan Murad'ın türbesi ise Bursa'da Çekirge denilen yerde bulunduğu bilinmektedir. Bu şekilde Orhangazi'nin aradığımız dört oğlunun türbeleri bugün mevcuttur. Kaldı ki Bizans tarihçilerinin dördüncü oğlu Halil ismiyle andıkları ve bildirdikleri Şehzade acaba İbrahim ismiyle Osmangazi'nin türbesinde defnedilmiş bulunan şehzade midir? Halil ile İbrahim arasında bulunan ilişkiyi uzun uzadıya açıklamayı gereksiz görüyoruz. Halil sıfatı veya Halilullah deyimi Hazreti İbrahime verilmiş ötedenberi kullanılması yaygın bir vasıftır. Özellikle bu iki özel ismin birbirinin önüne getirilmek suretiyle kullanılması Osmanlılar'ın en fazla kullandıkları anlatım yolu olduğu inkârı mümkün değildir. Bununla beraber, Bizans tarihlerinin de ismi ve macerası geçmiş olan Şehzade Halil, Şehzade İbrahim olacağına kuvvetli bir şekilde karar verilebilir.

[Murat Hüdavendigâr'ın Savcı Bey, Yakup Bey, Yıldırım Bayezit'ten başka bir de İbrahim Çelebi adında bir oğlu olup küçükken vefat ettiğinden Bursa'ya getirilerek Osmangazi türbesine defnedilmiştir. (**Sicilli Osmanî**, c. 1, s. 13) Şehzade İbrahim hakkında **Sicilli Osmanî**'nin verdiği bu bilgiler düşünölmeye ve dikkat edilmeye değerdir. Binaen aleyh, **Sicilli Omani**'nin yukarıdaki verdiği bilgilerle, bu kitabe bir çelişki oluşturuyor. Osmangazi türbesinde ve adı geçenin ayakucunda birtakım küçük kabirler bulunmaktadır. Gerçi kitabeleri yoksa da bunların da Şehzadeler oldukları bunların içinden Şehzade Sultan Ahmet bin es-Sultan İkinci Bayezit Han'ın Şehzadelerinden Alaaddin ile Ali Han'ın veba hastalığından ölecek Osmangazi ile Orhangazi arasına defnedildikleri rivayet edildiği ve **Evliya Çelebi**'de belirtildiği dikkate alınırsa **Sicilli Osmanî**'de görölen bu bilgilerden, Şehzade İbrahim bin Murad Hüdavendigâr'ın, bu kitabesiz ve küçük kabirlerden birinde gömülü olduğuna karar verebiliriz.- yazarı tarafından-]

Orhangazi'nin eşi Asporça Hatun'un babasının ismi belirtilen şer'i belgede [Bu vakfiye Vakıflar bakanlığınca kaydedilmiş ve tescil edilmiş olup 9 recep 1310 tarihinde çıkan padişah fermanı gereğince yazılarak özel defterine kaydedilmiştir. Adı geçen İskender Hoçi Efendi de bir suretini aldırmıştır. Bu vakfiyede "**Asporça Hatun'un oğlu İbrahim ibni Orhan Bey ibni Osmangazi ibni Ertuğrul**" cümleleri geçmektedir.] geçmediğinden kimin kızı olduğu anlaşılamamış ise de **Asporça** kelimesinin Rumca'da halk ağzı olarak dişil şekilde kullanılmış "**beyaz**" anlamında olan "**âsporça**" kelimesine şeklen ve madden benzerliğinden dolayı Hüdavendigâr Vilayeti'nde zorla veya barış yoluyla fethedilen kasabalardan birinin muhafız veya hâkiminin kızı olması uzak ihtimal olamaz. Herhalde, Fransa meşhur yazar ve tarihçilerinden Mösyö Âmilho'nun **Bizampir** adlı eserinde (Libon zeyli c. 2, s. 365.) Şehzade Halil'e, İmparator Ioannes Kantakuzenos'un kızı Theodora'nın oğlu olduğu hakkındaki rivayeti gerçeğe uzaktır.

Yine Fransa meşhur tarihçilerinden ve Fransa Enstitüsü üyelerinden biri olan Mösyö Parisot, bu konuda Grigoras eserlerine ait bir incelemede:

[239] Demek oluyor ki Porta Asomaton'un İstanbul Planından çıkarılması gerekiyor.

[240] Eğer bu kapıya bir isim vermek gerekir ise, son kuşatmadan söz eden eserlerde belirtildiği üzere **İmparatorluk Sarayı Kapısı** demeyi tercih ederiz³⁵⁹

[241] Kostantin sarayını çevreleyen surun son noktası yalnız şehir içinden görülebilen bir kuleden fark edilir. Dışardan bakılırsa yalnız dik köşesi görülür. Hendiğin son bulduğu o noktada, Emanuel Suru da [242] başlar. Bu sur, batı'ya doğru uzanır. Surun dışından bakılırsa, örülmüş ve hemen yerin altında önüne toprak yığılmıştır, yalnızca üst kasası görülen bir kapı görülür. Buna bir isim [243] veremeyiz. Theodosius Suru, içten köşe noktasındaki kuleye yaslanarak Blacherna'ya doğru uzanır. Surun bu kısmı, üzerinden atlanabilecek derecede alçaktır. Hendeğin sona erdiği noktada – Tekfur Sarayı'nın [244] önündeki hendektir- Emanuel'in yaptırdığı sur başlar. Bu sur, başdan yüz adım batı yönünde gider. Sonra birdenbire kuzeye döner. Bu noktada Mösyö Paspati'nin belirttiği Ayos Callinicos'un en gizli [245] kapısı ve Phrantzes'in³⁶⁰ eserinde gösterilen bir de büyük bir kule vardır -bu kule, surun [246] Eğrikapı tarafına kıvrıldığı köşedeki büyük burçtur- Mösyö Millingen'in planında bu burç veya kule Phrantzes'in Caligaria kulesidir.

“Eğer Şehzade Halil Theodora'nın oğlu olmuş olsaydı Grigoras ihtimal ki yazar, Kantakuzenos ise mutlaka bunu da açıkça kaydederdi. Bununla beraber Mösyö Ámilho'nun **Bizampir** adlı eserinde bunu doğal ve kabul edilir bir olay gibi bildirmesi anlaşılamıyor. Zaten Şehzade'nin o tarihte on yaşında olması gerekirdi. Hâlbuki Grigoras'ın Şehzade'nin macerası hakkındaki bildirdikleri Şehzade'nin o vakit bir genç adam değilse bile ergenliğe yakın bulunduğuna işaret ediyor. (Bizampir Krallık Kütüphanesi yazma kitaplarından çıkarılmış özetler dergisi, c. 17.) İncelemelerin sonucu olarak dergimizin başlıca maksadı, yazmaya çalıştığımız **Tarih-i Osmanî**'nin eksikliklerini tamamlamak ve Osmanlı tarihlerinde olmayıp yabancı tarih kitaplarında belirtilen tarihî olayları araştırıp eleştirerek Bizans'ın meşhur tarihçileri ve siyasetçilerinden olup Orhangazi ile çağdaş olan iki yazarın Orhangazi'nin bir oğlunun başına gelen bir felaketi nakil ve rivayet ederken bu olayın varlığına dair sessiz kalmayı tercih eden bütün Osmanlı tarihlerinin bu çeşit eksikliklerini itirazı mümkün olmayan başka önemli belgelerle ispat etmektir. Ben bu konuda daha ileri gitmek istiyordum. Osmanlı yazarlarının adı geçen şehzadenin doğumu ile ölümü macerası hakkında susmayı tercih etmeleri kendisinin Orhangazi'nin ölümünün arkasından bir üzücü felakete uğradığını bazı delillerden çıkarıyorum. Durum böyle iken, onları ileride bu hususa ait yazacağım diğer bir makaleye ayıracağım. Bugün bu kadarcık ile yetindim.”

³⁵⁹ Blacherna'nın sur dışına çıkılacak kapısıdır.

³⁶⁰ Callinicos, **Tour de Caligaria de Phrantzes**.

Tekfur Sarayı'nda Prantsez'in Caligaria Burcu Bitişindeki Gizli Kapı

Aya Callinicos Kapısı durmaktadır, fakat örülmüştür. Resminde görüldüğü üzere, oradaki Rum Mezarlığı'na girilirse, çok güzel görülür. Bu kapı, bazı planlarda Callinicos Kapısı diye geçmektedir. İmparator Kostantin, Türkler tarafından surlara yaklaşmak üzere geceleyin yapılan askeri operasyonu fetihten bir gün evvel geceleyin bu kulenin üstünden seyretmiş ve iyice araştırmış. Belirtilen Emanuel Sur'u, Caligaria Kapısı'nı (Eğrikapı) içine alarak -yani Eğrikapı, bu sura açılmıştır- kuzeye ve hemen arkasından güneye [247] yani iç tarafa -şehir yönüne- kıvrılarak İsaac Kulesi'ne kadar uzanır. Surun bu kısmı üzerinde, her taraftan görülebilen şu kitabe vardır:

“İsaac Angelos'un emriyle ve Basile'in idaresi altında olarak inşa olunan kule 6696”

Doktor Mortdmann, bu cümledeki “Basele'in 6696 da idaresi” deyiminden bir anlam çıkaramadığını, kitabedeki harfleri iki defa tam bir dikkat ve özenle temize çektiği halde yine bir sonuç elde edemediğini bildirmekle, bunun çözümünü eski eserler bilginlerine bırakıyor.

Anema Kulesi'nin Kuzey tarafında Blacherna'nın tek kat suru³⁶¹ başlar. Yani Toklu İbrahim [248] Dede Türbesi adıyla bilinen Ebu Şeybe'l-Hudri Hazretleri'nin türbesini şehir tarafından çevreleyen duvardır. Bu duvar da Osmanlılar zamanında genişletilerek açılan, yukarısında Saltan Mahmud'un tuğrası bulunan büyük bir kapı ve sağ tarafında, yani Ayvansaray tarafında yüksek kemerli ve bu kemerin sağında, varıldığına sura çıkmak için harap bir taş merdiven vardır. İşte, bu merdiven Heraklius'un yaptırdığı Blacherna'nın tek kat surunun merdivenidir.³⁶²

³⁶¹ Ebu Şeybetü'l-Hudri'nin türbesine girilen kapının bağlı ve bitişik olduğu kuleli surdur.

³⁶² Bu merdivenin karşısında Londra fabrikalarında eğitim görmüş, tersane ustalarından meşhur İngiliz Hacı Mustafa Usta'nın eski evi vardır. Bu zat sanatında çok ustaymış. Üç sene evvel doksan yaşında vefat etmiştir. Bu ev oğlu Doktor Binbaşı Sadık Bey tarafından kullanılmaktadır.

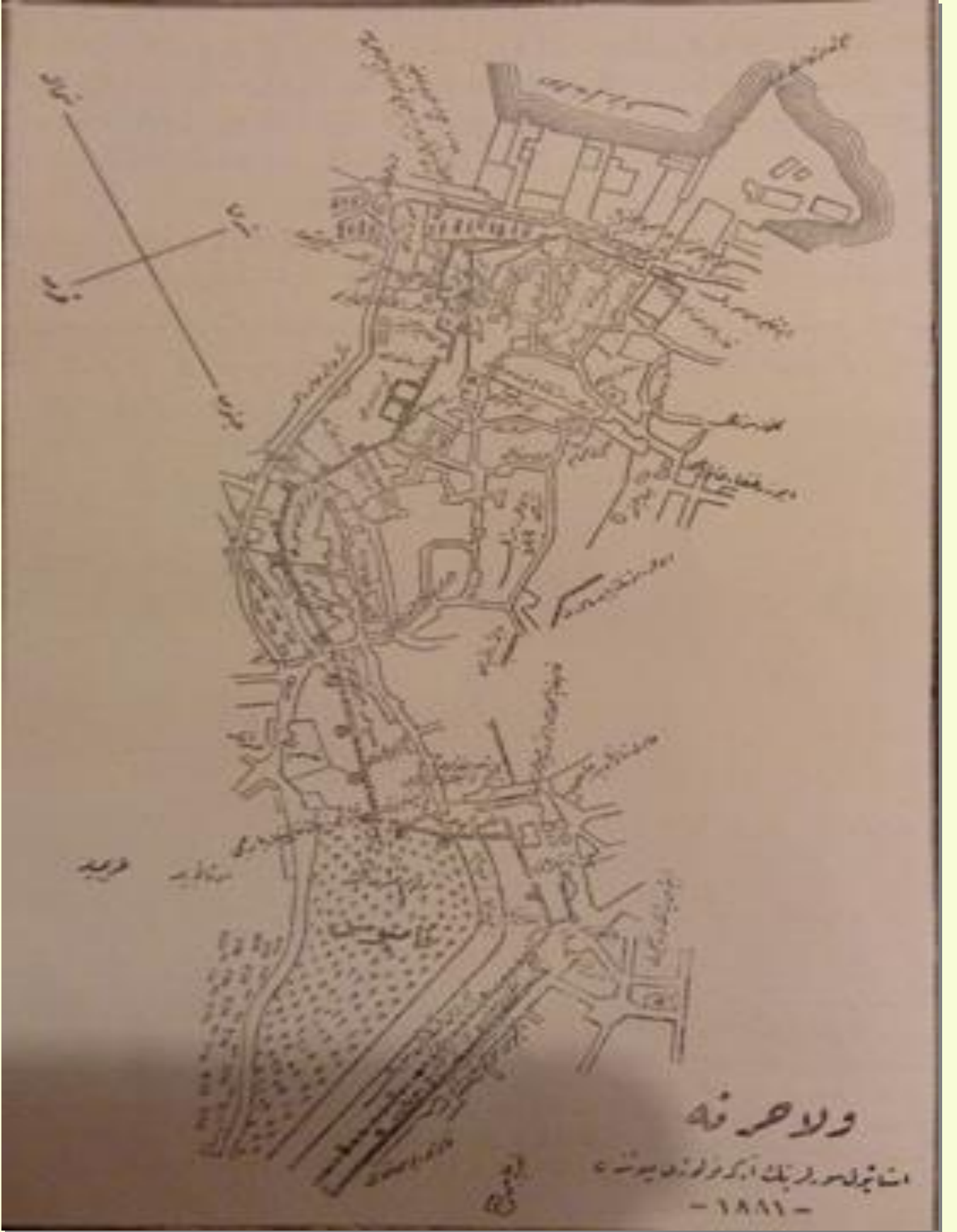
Bunu Heraklius, Blacherna'nın Meryem Ana Kilisesi'ni Avarların hücumundan korumak maksadıyla yaptırmıştı.³⁶³ Heraklius, İmparator Birinci Jüstinianus tarafından yaptırılan (527-565 St. Nicolas ve Priscus mabetlerini Monotichos'un dışında bırakmıştı. Bu kilise, sonradan Avarlar tarafından yakılmıştı.

Beşinci Leon, St. Nicolas Kilisesi'ni Bulgarların saldırısından koruma maksadıyla buraya bugün şahit olduğumuz çıkıntılı bir dikdörtgen biçimindeki suru yaptı ve ekledi ki, Blacherna'nın dış kapısı bu surdadır.

Blacherna'nın Dışarı Çıkılacak Kapısı

³⁶³ Nikiforos.

Plan 1: Bu plan “İstanbul’un kara tarafındaki surlarının Arkeoloji planı”ndan çoğaltılmıştır. (Sene: 1881.)

Anema Hapishanesi'nin yanında (*) işaretle gösterilen yer, yüksek sarayın kapısı önündeki meydandır. İmparator, Blacherna Kilisesi'ne gideceği zaman Norveç'den gelip Varangiens denilen hassa askeri, burada saygı duruşunda bulunurdu.

[250] Burası, aşağıda ayrıntıları verilen Toklu İbrahim Dede Türbesi'ni³⁶⁴ kara tarafından çevreleyen surdur.

Toklu İbrahim Dede Türbesi (Ebu Şeybetü'l-Hudri'nin Makam)

Günümüz topoğrafya bilginleri, Heraklius ile Leon tarafından yapılan kale duvarına **Beş Kule Şatosu** diyorlarsa da daha önce söz edildiği gibi, Bizans yazarları bu ismi, Büyük Saray'ın Marmara üzerinde bulunan bir kısmına ayırmışlardır.³⁶⁵ Bu imaret eserlerinin kalıntıları arasında, 'On Dördüncü Bölge' konusunda belirtilen Toklu İbrahim Dede Türbesi ile bir ayazma, görürüz -ki, St. Nicolas ve Priscus Kilisesi'nin tek biricik kalıntısıdır.- **Kostantiniyad'**ın yazarı olan Patrik Kostantinos, burasına St. Basile Ayazması diyor.

³⁶⁴ Toklu İbrahim Dede Türbesi'nde daha önce isimlerini belirttiğimiz kişilerden başka: Çavuş Sinan bin İskender, Rebiülahir 908; Sabıka Başkâtibi Merhum Hattat Mustafa Ağa, H. 1157; Süleymaniye Okul-Öncesi Eğitim Merkezi müderrislerinden ve saray doktorlarından Mütercim-i Kanun Tokadî Mustafa Efendizade Mehmed Reşad Efendi, 2 Cemaziyelahir 1210; Hattat Ahmet Efendi, Muharrem 1269; Sultanlık Baştabibi Mesut Efendi eşi Fatma Ülfet Hanım, 16 Şevvala 1261; (Hattati Seyit Mehmet Hulusi, Hafız-ı Kütüp Ragıp Paşa); Eski Baştabip Mesud Efendi'nin oğlu, Yenişehir Fener Kadısı Seyyit Numan Necip Efendi'nin eşi Şerife Emine Hanım: 6 Zilkade 1265; Değerli kişilerden olup bundan önce Mısır Müftülük kadısı iken vefat eden Mevlevi tarikatı taraftarlarından Mesnevihan ve değerli üstat Konyalı Hafız Veliddin Efendi: 18 Şevval 1275; eşi Şehide Şerife: 17 Şevval 1254; ve daha birçok tanınmış kimseler ebedi istirahattedir.

³⁶⁵ s. 60'a başvurulsun.

Heraklius Suru’nun güneyindeki kulenin batı cephesi -Mihail’in iki katlı burcudur ki Toklu İbrahim Dede Türbesi’nin, içeri girerken, solundaki büyük kuledir- üzerindeki tuğla harflerle aşağıda belirtilen kitabenin okunduğunu Mortdman bildiriyor:

“Hazret-i İsa adına imparator olan Theophilos Kulesi “

Bu kulenin batıya bakan tarafının kenarında hâlâ:

I V I Michel

T VTo

A V T V K Y A I O I O R

ve

AftoKaraMichelAyos

Kelimelerine işaret eden harfler görülüyor ki (To, Aya, Michel, Afto, Krator) şeklindedir. Burada bazı kelimelerin kısaltıldığı anlaşıyor.

Yukarıdan beri gelen, İsaac Kulesi’ne bitişen, Anemas Hapishanesi’nden Ayvansaray’a doğrulan [251] suru Kayser Heraklius yaptırmıştı (613). Bu surun üzerinde 23 büyük kule vardır.

Leon Suru’nun batı cephesindeki diğer bir kitabede, surun bu sağlam kısımlarının Michel ve Theophilos taraflarından yaptırıldığı ispat ediliyor.

Aslında, bu sur üzerinde ve Blacherna’nın içeriye girilecek kapısının sağında ve biraz yüksekte:

+ e Ts T A+

Kelimelerini içeren bir kitabe hâlâ durmaktadır. Çalışma arkadaşım Mösyö Şıradır’ın yardımıyla çözüp okuyabildim. Bu yazı 793 tarihini gösteriyor.

Bu kitabe, adıgeçen Beşinci Leon’dan önceki tarihi gösterdiğinden bu surun sonradan (813–820) yapılışı sırasında başka yerden buraya nakil ve yerleştirildiğine şüphe yoktur.

[252] Bu kitabenin altında yatay bir mermer üzerinde Latince bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabenin anlamı şöyledir: “Hazret-i İsa’nın lutuf ve keremiyle Büyük İmparatorlar Michel ve Theophilos”tur. Burada ‘kule’ kelimesi silinmiştir. Theophilos ile Michel, Beşinci Leon’dan sonra yönetimde bulunduklarına göre, bu kitabenin surun yapılmasından sonra, şüphesiz Blacherna’nın şehir tarafındaki kapısının (Toklu İbrahim Dede Türbesi’nin büyük kapısıdır. Yukarısında Sultan Mahmud’un tuğrası asılıdır) solundaki yüksek kulenin Michel tarafından yapılması sırasında yerine konulmuştur.

Ayos Basile’nin meşhur ayazması **La Fontaine Ste. de Basile**, bu kulenin baktığı ve daha önce adı geçen avludadır.

Aya Nicolas Kulesi diye anılan Leon Suru’nun kuzey kulesi, Romanos Lacapenus’un (919–944) özel yardımıyla onarılmıştı. Bu büyük gösterişli kule, Ayvansaray Caddesi’ne bakan son kuledir. Bu kuleden itibaren sur Ayvansaray tarafına kıvrılır. Caddeye temas ettiği noktada Hatice Sultan Sebîl’i ve Çeşme’si vardır. [253] Yerinde belirtileceği üzere, Exilü Porta burada cadde üzerindeydi.

Biraz önce belirtildiği üzere, Blacherna'nın dış sura çıkılacak kapısı, Beşinci Leon Suru'ndadır. (Mortdmann'a göre Ayos Callinikos Kapısı). Özel olarak aldığım resminde çok güzel fark edildiği üzere, bu kapı büyük tuğla kemerli bir [Bu kapının tuğla kemeri, 1334 senesi içinde salma tomrukta yaptırılan bir aşhaneye kasa hazırlamak maksadıyla büyük bir kasası alınmak için yıktırılmıştır.] kapıdır. Yakınına gelmeyince fark edilmez. Bu kapı, Paleologoslar'ın İznik'ten İstanbul'a dönüp yönetimi geri aldıktan (1 Şubat: 1440) bir süre sonra örülmüş ve kapatılmış olmalı.

Toklu İbrahim Dede Türbesi Avlusundaki Ayos Basile'in Ayazması

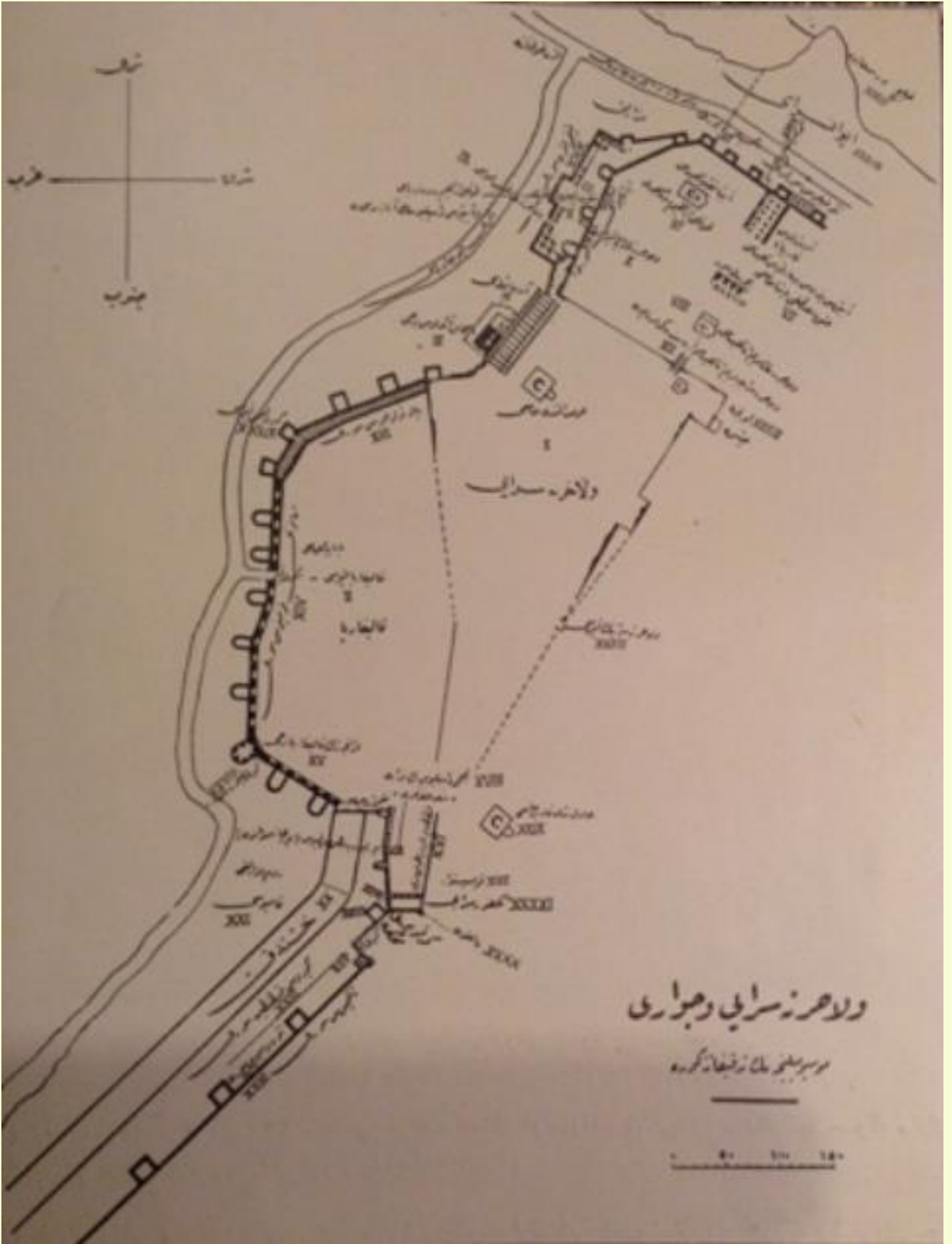
Diğer büyük kapılar gibi, bu da gösterişli ve düzgün mermer kasalıymış. Fakat örülmesi ve kapatılması sırasında düzenine [254] uyulmadığından kasası yan duvarlara dayandırılacağına, sonradan örülen orta duvara dayandırılmıştır. Kapının yan kasaları yoktur. Yalnız bu kasaların üzerinde bulunması gereken mermer dirsekler, daha doğrusu üzengiler (yakalar) kalmıştır. Bu kapının önü Vakıflar Bakanlığı'na ait geniş bir bostandır. Kiracısı Manastır göçmenlerinden Seyyit Ağa isminde bir ihtiyardır. Bostanın içerisine girilmeyince, kapı görülmez. [256] Burada ve dar sokak içerisinde, tabakhaneler sırasında sahabelerden K'ab Hazretleri'nin türbesi vardır. Bu türbe ahşap ve basık tavanlı ve harap bir haldedir.

Toklu İbrahim Dede'nin Mezarı

Tekfur Sarayı'nın Porphirogenete Kapısı veya Porta Asomaton

Plan: 2 PlanII- Les Blacherna Sarayı Civarı (Mösyö Millingen'inaraştırmalarına göre)

2 Numaralı Planda İşaret Edilen Numaralara Ait Açıklamalar:

- I. Le Palais des Blachernes.
- II. Porta Caligaria.
- III. Tour d'İsaac L'Ange.
- IV. Tour d'Anema.
- V. Hajiasma de St. Nicolas et Priscus.
- VI. Eglise de Thecle (Mosquee de Toklou Dede).
- VII. Eglise de St. Pierre et Marc' Atik Mouztapha Pacha Djamissi).
- VIII. Hacjiasma et L'eglise de Notre Dame de Blachenne.
- IX. Porta d'interieur des Blachernes.
- X. Porte d'exteieiur des Blachernes.
- XI. XILO Porta.
- XII. Escalier de communication, entre le Palis et l'eglise.
- XIII. Murs de Paleologue.
- XIV. Murs de Manuel Commene.
- XV. Tour de Caligaria de Phranntzes.
- XVI. Palais de Porphirogenete.
- XVII. İkinci Basile Mezarı "Şa'be Hazretleri'nin Mezarı"
- XVIII. Poterne.
- XIX. Porte des incorporels: Asomaton, Porte de Porphirogenete.
- XX. Fosse.
- XXI. Campus.
- XXII. Murs de Cyrus Constantin.
- XXIII. Murs d'Anthemius.
- XXIV. Murs de Theodose.
- XXV. Poterne.
- XXVI. Cercoporta, Porte de Processus.
- XXVII. Tribunal.
- XXVIII. Poterne.
- XXIX. Mosquee d'Adil-Chah- Kadin, (Egl. St. Jean- Baptiste.)
- XXX. Mursde LeonV.

- XXXI. Murs d’Heraclius.
- XXXII. Murs de Teophile.
- XXXIII. Londja.
- XXXIV. Porte du Palais.
- XXXV. Porte Kilomene.
- XXXVI. Corne d’or.
- XXXVII. Aivan- Serai.
- XXXVIII. Murs avec Fenetres.
- XXXIX. Porte de Girolimee.
- XXXX. Balcon.
- XXXXI. Tekfour- Serai.

Tekfur Sarayı’ndan Haliç’e doğru, dışarıdan surları takip ederek gelinirse ilk olarak Eğrikapı’ya, Kunduracılar Mahallesi Kapısı olan eski Caligaria Kapısı’na rastlarız. Bu kapının adıyla, adı geçen mahallenin adına sadece son kuşatmadan söz eden eserlerde rastlarız. Dolfin’nin, Nicola Barbaru’nun, Sakızlı Leonardo’nun tarifleri bu kapıya bugün uygun düşmektedir.

Blacherna Giriş Kapısı

[257] Eğrikapı deyimi, miladî on beşinci asır topoğrafya bilginleri tarafından ‘Charsia’ diye tercüme edilmiştir ki kapının bu şekilde tercüme edilmesi, belirtilen kapı ile Charsius Kapısı’nın aynı kapı olduğu zannını doğurmuştur. On beşinci asırda yapılan bu tercümenin Lonklaviyus ve diğerlerinin eserlerinde belirtilen denize ait kapılardan Porta Lignaria, Vitriana Carabiorum Kapıları hakkında yapılan tercümeler gibi, tarihi bir değeri olmadığını söylemeye gerek yoktur.

Haliç’ten bu kapıya doğru, surun dışından takip eden caddeye Harici Caddesi denildiğini bunun Charisius ile hiçbir ilgisi bulunmadığını Doktor Mortdmann bildiriyor³⁶⁶.

Eğrikapı’nın iç tarafında ve civarındaki Rum Kilisesi’inde (Panaia Kilisesi) fetihten sonraya ait Türkçe ve Rumca bir kitabe parçası olduğu ve bu kitabenin varlığından bu kilisenin vaktiyle Ayos Theodoros-Tiron’a adanmış olduğu anlaşıldığı da Mortdmann’ın ifadelerindendir.³⁶⁷

Kunduracılar Mahallesi’ni, Blacherna Sarayı’ndan başka bir sur ayırırdı. Bu surun bazı izleri ve kalıntıları evler, bahçeler arasında ve İsaac Burcu’na bitiştiği yerde görülmektedir.

Eğrikapı’nın görünen şimdiki suru, arazinin çok çukur olmasından dolayı alçakta kalıyor. Bundan dolayı içerisini koruyarak sonradan yapılan bu ikinci surun temelleri ve tuğla kemerli yıkıntıları, yeraltındaki kısımları Eğrikapı’dan İvaz Efendi Camii’ne yaklaşırken Hristiyan evleri altında ve Başmimar Hacı Mustafa Çeşmesi arkasında ve yakınında (Yapılış tarihi: 1155, Tamir tarihi: 1179) bugün mevcuttur ve görülmektedir. Mustafa Ağa, Sultan Üçüncü Ahmed ve Birinci Mahmud zamanlarında padişahın mimarıydı.

Bu çeşmenin cephesinde de Blacherna Sarayı’nın kara tarafını oluşturan Kayser Anthemius’un suru duruyor. Bu surun arka tarafı yüksek bir tepe oluşturur. Evler bu yüksek tepenin üzerinde bina edilmiştir.

İsaac Kulesi’ne varmadan Paleologos Suru’nun başladığı burcun yanında Girolimee Kapısı’na rastlıyoruz (Limne: Liman, Gyro: kenar; yani liman sahili demektir). Bu kapı, Comninoslardan sonra gelen tarihçilerin eserlerinde geçmektedir. Belirtilen kapı Blacherna Sarayı’nın başlıca kapısı olup Hristiyanlar buradan geçerlerdi. Yeri planda gösterildi.³⁶⁸

[258] Emanüel Suru’nun son kapısı olan bu giriş, üzerindeki bir kitabeye göre 1441 senesi Ağustos’unda son defa olmak üzere Ioannes Paleologos tarafından tamir ettirilmiştir.³⁶⁹

Birinci Haçlılar bu kapıya hücum etmişlerdi. Hatta bu olaydan söz eden eski eserlerde deniliyor ki: “Eski imparatorlar tarafından yaptırılmış olan, Büyük Despot Nicolas’ın Kilisesi -Toklu İbrahim Dede Türbesi- yakınında bulunan sarayın alt tarafındaki kapıyı yakmaya bile giriştiler.” Kurulduğu

³⁶⁶ Caddeye bu adın verilmesine gelince, bizzat yerinde yaptığım incelemeye göre surun dışında bu kısma Yeni Mahalle, Eğrikapı Caddesi diyorlar.

³⁶⁷ Eğrikapı’nın yakınında bulunan bu kilisenin altında bir ayazma vardır. İçerisine beş altı basamak merdivenle iniliyor. Bu kilisenin yerinde vaktiyle bir darüşşifa (hastane) bulunduğunu hizmetlisinden araştırdım. Aslında gerek ayazmanın içerisinde gerek avlu duvarlarına yerleştirilmiş demir halka hala duruyor. Avluda, merdivenle çıkılacak bir yerde duvara yapıştırılmış mermer üzerinde kazılarak çizilmiş haç resminin dört etrafında düz ve ters (B) harfi vardır. Bu harflerin İmparator Basele’ye ait olması büyük bir ihtimaldir. (Yazar)

³⁶⁸ Bu kapı sahabelerden Abdullah el-Hudrî Hazretlerinin türbesi aynı sırasındadır.

³⁶⁹ Sedronos, Monotichos ile Blacherna Kapısı’nın Avarların gelmesinden önce yapılmış olduğunu söylüyor.

arazinin eğiminden dolayı, Caligaria Surları'nın yalnız bir hendekle korunması ve savanulması mümkün olamayacağından, bu kısım Blacherna'nın tek kat suru ve Anema, İsaac Burçları'yla da donatılmış idi.

Aslında bu tarafta arazi çok alçaktır. İç taraftan bakıldığında surların dışı ta Eyüp sırtlarına, hatta Kâğıthane tepelerine kadar görülür.

Edirnekapı'dan sonra, Tekfur Sarayı ile Ayos Basile'in ayazmasına (Toklu İbrahm Dede Türbesi) ve daha aşağıda Ayvansaray'ın köşesindeki büyük burca kadar olan surlar, arazinin coğrafî durumundan dolayı kırık çizgi şeklindedir. Yani bu kısım surlar yüksek ve kayalık yerde yapılmış olduğundan diğer kısımları gibi düz çizgi üzere değildir. Bu sur, sanki bir vadinin kayalık yamacını oluşturuyor. Bu vadi ise, yukardan aşağıya doğru inen Eğrikapı dışındadır. Eğrikapı Caddesi, vadinin karşı yönü Otakçılar, Topçular sırtlarıdır. Surlar bu şekilde yapılmamış olsa, arazi alçak olduğundan savunulması zor olurdu.

Bu civarın eski bayındırlığına dair şehir gezgini Evliya Çelebi'de şu açıklama görülür:

“İstanbul Suru'nun dışında havadar ve lale bahçeli Topçular Mahallesi:

Fatih zamanında Rumeli tarafına sefere çıkıldığında topçu gurupları burada dinlendikleri için 'Topçular' denilmiştir. Yüksek ve ferah bir yerdedir. Bağ ve bahçesi çok, bin kadar yüksek sarayları, ayrıca evleri vardır. 'Nişancı Paşa Cami' denilen bir cami ile yedi mescidi, bir tekkesi, yedi hanı, bir küçük camii vardır. Sihar Cami'ni Yeniçeri Ağası Karaçavuş yaptırmıştır. Yüz tane küçük dükkânları vardır. Bütün eşya mevcuttur. Havası güzel ve suyu Kırkçeşme'den gelir. Saraylar içinde Melik Ahmet Paşa Sarayı sanki melekler bahçesidir. Binası eski olduğundan sanki bir kale gibidir. Çok sayıda oturma yerleri, hamamlar ile süslenmiş bir gülbahçesidir. Burada büyük bir havuz vardır ki 10x10 boyutunda olduğu için çok latifdir. Eyüp Kadılığı'na bağlı ise de ayrıca subaşı (Belediye Başkanı) vardır. Gürcü Paşa Sarayı, Defterdar Nişancı Paşa Sarayı da meşhur saraylardandır. Yakınındaki çeşmenin tarihi şudur:

Nişanı fikrederken bu binânın sâl-i garrâsın

Dedi mülhim ânun târihini di 'hayr-i sultani' 970

Bu saraya yakın 'Beyzâde Çelebi' Çeşmesi'nin tarihi şudur:

Dedi Târih-i bânis Nâîli

Âb-ı latîf çeşme-i aynü'l-hayvân

Sur dışındaki Otakçılar Mahallesi kasabasının özellikleri:

Burada Fatih zamanında Rum tarafına giden Osmanlı otağını kuran bütün çadırcılar, burada çadırlarını kurup yerleştikleri için 'Otakçılar' derler. Havası ve suyu güzel, bağlık, bahçelik iki binden

fazla süslü saraylar ve başka evler vardır. Eyüp Kadılığı'na bağlıdır. Fakat bağımsız subaşı (şehir yöneticisi) vardır. Eğrikapı'nın yakınında bin adım uzaklığında yüksek bir yerde bulunan huzurlu, gönüle ferahlık veren ve Otak Meydanı adıyla bir yeşillik gezinti yeri vardır. Eğlenmek isteyenler ikindiden sonra o gönüllere ferahlık veren yere varıp üzüntülerini giderirler. Dört cami, on yedi mescidi, altı tekkesi vardır. En bayındır olanı Emir Buhari Tekkesi'dir. Üç hanı vardır. Çarşı Camii'nin cemaatı çoktur.

Otakçılar Mescidi'ni Fethi Çelebi denilmekle tanınan Fetullah Efendi yaptırmıştır. Kendiside burada gömülüdür.

Yakınında bulunan mescidin sahibi Mehmet Bey bunların amcasıdır. Zamanla mescit ve vakfı tamamen yok olunca Babüssaade Ağası Gazenfer Ağa yeniden yaptırarak ve vakfı işler hale getirip yanına bir de kuyu kazdırmıştır. Kuyunun suyu tatlıdır. Yanında çeşmesi de vardır. Tarihi Hükmi'nindir:

Sâhibü'l-birr ü râğıbu's-sadâkât

Sâhibü'l-hayrât mâilü'l-hasenât

Kapı Ağası fahr-i ehl-i vefâ

Ya'ni kim Hazret-i Gazenfer Ağa

Kesserâllahu hayruhu ve sekkâhu

Bi-miyâhu'n-naîmi fi ukbâh

Etti bu câmiinde bi'r-i cemîl

Teşnegân-ı tarîka yaptı sebîl

Suyun içip cemi'-i bay ve gedâ

Eylesin sâhibine hayr duâ

Görüp onu dedi bu abd-i zaîf

Tarih olsun sebîl-i hûb u latîf 1008

Şairler sultanı Baki de bu tarihte vefat etmiştir. Hatta Hadi-i Bağdadi Baki'nin vefatına şu tarihi söylemiştir:

Gitti Bâki 1008'de cennete

Bu tarihî gerçek ortadayken, Edirnekapı dışında, Emir Buharî yolu üzerinde soldaki set üzerinde bulunan mezartaşı kitabesinde:

‘Ulemâdan ve sultân-ı şu’arâdan merhum Abdülbaki Efendi’nin ruhiçün fatiha- 1062-

Cümlesi ve tarihi kimsenin gözüne takılmıyor. Ne diyelim! Bu da geçmiş hakkındaki duygusuzluğumuza işarettir.”

Bu civarda, Otakçılar yolunda Mustafa Paşa Tekkesi de İstanbul tarihinde meşhurdur.

Tekke içindeki camiye yaptıran Sadrazam iken azledilen ve Midilli’de öldürülen Mustafa Paşa’dır (1178). Vakfın müderrislerinden bir oğlu kavuk ile orada gömülüdür. Pederi ile aynı ayda vefat etmiştir. İstanbul’da Havuzlu Cami diye bilinen mescidi yaptıran Lala Hüseyin Paşa bu tekkenin bitişiğinde bulunan çeşmenin yanında gömülüdür. Mustafa Paşa Tekkesi’nin yeri aslında, Haşimi kardeşi Ali Efendi’nin bahçesidir. Vezir Mustafa Paşa burasını satın alarak bir cami ve Nakşibendî fakirlerine koşul olmak üzere yüce bir tekke yapılması için 7 Cemaziyelevve 1166’da temel kazılmasına başlanmış ve yüz yedi gün geçtikten sonra bina tamamlanarak Şeyhliği erenlerden Şeyh Muratzade Ali Efendi’ye verilmişti.

Çömlekçilere inen yokuşun başında ve bu tekkenin kapısı bitişiğinde Meşrep Efendi torunu, müderrislerin büyüklerinden Eski Vezir Müfettişi Şatırzade Emin Efendi’nin oğlu Şeyhülislam Mehmet Arif Efendi gömülüdür. Doğumu: 1206, vefatı: 1275, Pazertesi, Cemaziyelevvel.

Adıgeçen Arif Efendi’nin ayrıntılı öz geçmişi, mermer kabrinin etrafında yazılıdır.

Camiinin eklentilerinden bulunan medresenin kapısı üzerinde yalnız şu mısra yazılıdır:

“Sadrı Esbak Mustafa Paşa Veziriâlişan”

Diğer mısralar soluk mürekkeple yazılmış, fakat zaman içinde okunamaz bir hale gelmiştir. Büyük bir ihtimale göre, tarihin kazınması, Paşa’nın Midilli’de öldürülmesi zamanına rastladığından alt tarafı terk ve ihmal edilmiştir. Zaten bizde öyledir. Her şey şahıs ile ayaktadır.

[260] Keçecizade İzzet Molla’nın, Mehmet Sait Halet Efendi’nin Konya’da idamı üzerine söylediği şu meşhur kıta bu gibi hususlarda bizim zihniyetimizin güzel bir yansımasıdır:

Bir kere ölme yoksa cihan eder ferâmuş

Âkil ümmit eder mi fevtinde mâtem olsun

Edirnekapı yoluyla Mustafa Paşa tekkesine gelirken bu tekkeye varmadan sağda, yolun köşesinde kavuklu ve mermer sandukalı bir kabir vardır ki birçok kişinin rivayetine göre, ‘Tekbir’i beste-

yen meşhur İtrî burada medfundur. Başındaki kavuk denilen sarık çok sanatlıdır. Edirnekapı dışındaki şehitliği düzenlemeye görevlendirilen Yüzbaşı Mustafa Efendi, bu kabri tamir ve sahibi İtrî olduğuna dair, sandukasının vadiye bakan tarafına bir de memur tabela koydurmuştur.

Davutpaşa Semti'ne, Emir Buhari Tekkesi yoluyla gidilir. Bu tarihî semte dair yeri geldiğinde bilgi verilecektir.

İsmi geçen Gazenfer Ağa, ilim ve irfan sahiplerini daima takdir ve taltif ederdi. Bu sebeple birçok ilim ve irfan sahibi, bu Ağa'ya bağışlanmak üzere faydalı eserler yazmışlardır.

Kapıağası Gazenfer Ağa, Eğri fatihi Sultan Üçüncü Mehmed zamanında Anadolu'da ortaya çıkan eşkıya olayında “Bir gün olağanüstü vezirler ve ulema toplantısında bazı kimseler, devlet vekillerinin ihmali ve devlet sırlarının açıklanması, Anadolu başıbozuklarının ayaklanmasına sebep olmuştur. Her birinin yaptıklarının cezası bellidir. Başkalarına itibar etmeye de sebep olmak önemlidir.” diyerek ağız birliği ile iddiaları sununca Hüsrev Paşa ve onun gibi bütün kötü niyetliler, para hırsıyla kötü işler yapıp saltanat namusunun rezil olmasına sebep oldukları için Kapı Ağası Gazanfer Ağa ve Darussaade Ağası Osman Ağa Padişahın huzurunda öldürüldüler. [Ravzatü'l- Ebrar; sayfa: 942.]

Gazenfer Ağa Kırk Çeşme yakınında, Vefa'dan Fatih'e yani eski Testiciler'e giden caddenin solunda ve köşe başında yapılmış olan medrese içinde bağımsız türbede gömülüdür. Medresenin köşesinde sebili de vardır.

Kapı Ağası Gazenfer Ağa'nın öldürülmesi meselesinde altı ay kadar mühüre sahip olup Ramazan'da 1006 senesinde öldürülen Hadım Hasan Paşa'nın etkisi vardır.

Hatta Hadikatü'l-Cevâmi'nin 98. sayfasında deniliyor ki: “Adıgeçen vezir, önce Padişah Sarayı'nda Hazinebaşısı olmuştu. 988 senesinde, vezirlikle Mısır Valisi olduktan sonra 991 senesinde, gazaba uğrayarak Yedikule'de hapsedilmiş ondan sonra suçu af olunmuş ve Sultan Üçüncü Mehmed ile Eğri seferinde iken İstanbul kaymakamı olmuştu. 1006 yılının Rebiülevvelinde İbrahim Paşa yerine Sadrazam olmuştu. Fakat ilk önce rüşvet kapısını ve zulmün çeşitlerine başladığı, Valide Sultan Hazretlerini açgözlülüğe düşürdüğü, ayrıca Kapı Ağası Gazenfer Ağa'yı öldürtmeye çalıştığı sebebiyle belirtilen sene Ramazanı'nda nacak ile öldürülmüştür. Sadaretlik süresi altı aydır. Yerine Cerrah Mehmet Paşa vezir olmuştur. Bu Vezir şuur sahibi bir vezir olup fakat doyumsuz ve gururluymuş. (Allah rahmet eylesin)

Hadım Hasan Paşa, Cağaloğlu'nda Ziraat Bankası'nın karşısındaki köşede yaptırmış olduğu medresenin altında çeşme ve sebil içinde medfun iken, yol düzenlemesi sırasında türbesi yıkılarak Hasan Paşa'nın kemiklerinin kalıntıları Topkapı dışına nakil ve defnedilmiş olduğunu **Hadikatü'l-Cevâmi'** de gördüm.

Otakçılarda Gazenfer Ağa Mescidi yakınında, bağımsız bir sofada, Mora ayaklanmasında, Tepeledenli Ali Paşa olayında büyük bir etkisi ve rolü olan, meşhur devlet kethüdası Mehmet Sait Halet Efendi'nin babası metfundur. Mezar taşında: “Rical-i Devlet-i Aliyye'den sabıkan Tevki'î Divan-ı Hümayun Mehmet Said Halet Efendi'nin pederi eşraf-ı kuzat-ı kiramdan merhum ve mağfur el-muhtaç ıla rabbihi'l gafur Kırımî Hüseyin Efendi ruhiçun el-fatiha: 198” yazılıdır. Bu türbe, tıpkı Mevlevihane Kapısı dışında ve Mevlevihane Caddesi üzerinde, Kulekapısı Mevlevi Dergâhı Postnişini Kudretullah Efendi Merhum'un babası, adıgeçen Yenikapı Mevlevihanesi aşçı başısı Seyit soyu

bilinen Ahmet Dede Efendi'nin türbesi gibi, çatısı ve etrafı demir parmaklıklı ve mermer sütunludur. Her iki türbeyi, adı geçen Halet Efendi yaptırmıştır. Çünkü kendisi, Sahih Ahmet Dede'nin dervişiydi.

[261] Kırımlı Hüseyin Efendi'nin Mezarlığı yanında Halet Efendi'nin kız kardeşi Nefise Hanım ve Kırımlı Saksoncu cemaatinden el-Hac Musa Ağa (1159), yanında atmacacıbaşı merhum Mustafa Ağa'nın oğlu padişahın silahşörlerinden merhum Beşiktaşlı Sait Ağa (H. 13 Muharrem 1245) gömülüdür.

Bu civarda bir de Yanık Minare Mescidi vardır. Bu da birkaç asrın hatırasıdır. Bu mescidi, Şeyh Ahmet Nakşibendî yaptırmıştır. Aslen Taşköprülüdür. H. 900 tarihinde kardeşi İbrahim Efendi ile İstanbul'a gelmişler, ölümlerinde Yanık Minare yanında gömülmüşlerdir. Mescit bir aralık yanmış ve vakfı da müsait olmadığından nice zaman harap kalmış. Hatta yerine küçük iki ev yaptırılmıştı. Sultan Üçüncü Osman tahta geçiş sırasında Eba Eyüp Ensarî'de kılıç kuşanmak için törenle geçerken emir vererek bu evler alınıp yerine bu cami yaptırılmıştır.

Otakçılar ile Edirnekapı arasında, Emir Buharî Cami ve Tekkesi vardır. Ulu dergâhtır. Kanuni Sultan Süleyman yaptırmıştır. Buraya ilk önce Şeyh olan Mahmut Çelebi Efendidir. Dergâh'ın karşısında kabiri vardır. İstanbul'da bulunan Emir Buhari, Şeyh Seyyit Ahmet Efendi'nin damadıydı. Adı geçen Seyit Ahmet Efendi'nin vefatı üzerine yerine Mahmud Efendi tayin edildi. Cami ve tekke Mimar Sinan'ın eseridir.

Sur dışında Nişancıpaşa kasabası:

Surun batı tarafında havadar ve yüksek bir dağ üzerine kurulmuş, bağ ve bahçeli üç bin kadar bakımlı büyük konakları içine alan geniş bir mahalledir. Camilerinin içinde Nişancıpaşa Cami en güzel ve düzgün olanıdır. Cemaatı çoktur. Yüksek tepe üzere kurulmuş aydınlık güzel bir yapıdır.

Belirtilen camii yaptıranı Kanuni devrinde Nişancı olan Mustafa Paşa ibni Celalettin Tosyalı'dır. Kabri de oradadır. Mezar taşındaki tarih şudur:

İlahî rahmet eyle Mustafa'ya -975-

Kardeşi Salih Efendi ile Nişancılar diye meşhurdular. Camiinin yakınındaki okul ve çeşmeyi Sultan İkinci Mustafa'nın saltanatının son zamanlarında, yani H. 1115 senesinde veziriazam bulunan Rami Mehmet Paşa yaptırmıştı. Adı geçenin Eyüp civarında ismine ait çiftliği bugün Rami köyü diye bilinir. Burada sonradan Sultan İkinci Abdülhamit devrinde Boşnaklar bir köy kurmuşlardır. Bugün 'Hamidiye' köyü adıyla ünlüdür.

Keçecizade İzzet Molla'nın sürülmesi ve uzaklaştırılması için şafak vakti Rami'den götürüldüğü, Yüksek Meclis başkanlığında bulunmuş olan Sadık Rifat Paşa'nın özel bir mecmuasında görülmüştür.

Mustafa Paşa, Kanuni Süleyman zamanında sadrazam olan İbrahim Paşa, gerekli görülen bazı düzenlemelerin yapılması için Mısır'a görevlendirildiği sırada Divan Efendisi (Özel Kalem Müdürü) olarak görevlendirilmiş daha sonra kendisine Nişancılık görevi verilmiş ve kanun yapımında çoğu işlerde danışman ve divan mutemedi, ileri gelenlerin en sağlam ve vazgeçilmezi olmuştu. H. 961 senesinde kendi isteği ile emekli olmuştur. **Meâricü'n-nübüvve** adlı kitabı Farsça'dan Türkçe'ye **Taba-**

katü'l-Mesalik fi Derecati'l- Memalik adıyla tercüme etmiştir. Ahlaka ait Mevahibü'l-Hallak fi Meratibi'l-Ahlak adlı bir ezeri de vardır.

Kanuni Sultan Süleyman Han'ın vefat edip Sultan İkinci Selim tahta geçince tekrar nişancı olarak görevlendirildi. Bu görevde iken vefat etmiştir.

Gerek Mustafa Paşa gerek kardeşleri Salih Efendi bilgin kişilerdendi. Salih Efendi, Halep ve Mısır Kadısı olmuş, görevine son verildikten sonra Şehzade Bayezid bin Süleyman-ı Kanuni emriyle **Camiu'l-Hikâyât** adlı kitabı Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edip Eyüp Müderrisi olmuştur. Gözü görmez duruma geldiğinde kendi isteği ile emekli olmuştur. Bu durumda vefat etmiştir. Kardeşine yakın olan evinin mezar olarak ayrılan yere gömülmüştür. Ölümüne Bursalı Kandi Efendi şu mısrayı söylemiştir:

Kabr-i Sâlih cennet ola yâ İlâh -973-

[262] Salih Efendi'nin **Leyla Mecnun** adlı bir şiiri, bazı fıkıh kitapları üzerine haşiyeleri olduğu gibi **Firuzşah** hikâyesini de tercüme etmiştir. **Tezkire-i Şuarâ** yazarı Hasan Çelebi'nin rivayetine göre sekiz dokuz cilt olmuştur.

Şiirlerinde Salahi ve Salih takma adını kullanırmış. Merhumun ömrü bekâr olarak geçmiştir. Yaşı altmışa vardığında Halep kadısı olmadan önce bir cariyeden İshak adında bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunun üzerine Rahmi şu tarihi söylemiştir:

“Halef-i Sâlih ede Celle Celâl” -956-

Nişancı kasabasının elli mescidi, dört tekkesi vardır. Bir cami de yeni yapılmıştır. Yirmi tane dükkânı vardır. Hanı yoktur. Nişancı Paşa'nın aydınlık gönüle huzur veren bir hamamı vardır ki benzeri yoktur. Mimar Sinan'ın eseridir.

Ayos Nicolas Kulesi (Şeyh Salim Tekkesi Sırtlarından görünüşü)

İmparatorlar zamanında, sarayın ahırları yukarıda adı geçen Cirolimee Kapısı'nın dış tarafındaydı. Beşinci Leon, zaten oraya geniş ve derin bir hendek kazdırmıştı. Kostantin Monomaque zamanında meydana gelen Tornices'in³⁷⁰ hücumu [263] münasebetiyle Sedrenos³⁷¹ bu hendekten uzun uzadıya bahsediyor ve "Kuşatılmış olanlar Blacherna Kapısı'ndan dışarı çıkmış olduklarından geri püskürtüldüler" diyor. Sonradan içine toprak dolan bu hendeği Kostantin Dragozas, Osmanlının İstanbul'u fethetmeden önce Venedik kadırgalarındaki deniz askerlerinin yardıma gelmeleriyle tekrar temizlettirmişti. (Bu hendek Tekfur Sarayı'nın önünde 2 numaralı planda görüldüğü üzere "tamir edilen sur"a ulaşır. Hendeğin Edirnekapı yönüne doğru olan kısmını Heraklius kazdırmıştı.)

1690 senesinden önce, Oksburg'da basılan İstanbul planında, bu hendeğin su ile dolu ve Haliç'te son bulan resmi vardır. Bundan dolayı, hendeğin varlığında en küçük bir şüphe yoktur.

³⁷⁰ İmparator Monomaque'un yönetimi zamanında bazı önemli olaylar gerçekleşmiştir. Ruslar İstanbul üzerine yürüyerek şehre saldırmışlarsa da püskürtülmüşler. (1043) İstanbul'da karışıklıklar (1044), Ermenistan'da savaşlar olmuş (1045) ve Leon Torniş isyan ederek İmparator ilan edilmiş ve İstanbul'a saldırmıştır. (1047)

³⁷¹ **Sedrenos** (c. 1, s. 729) Monotichos ile Blacherna Kapıları'nın Avarlar'ın gelmelerinden önce yapılmış olduğunu ispat ediyor.

Ayos Nicolas Kulesi (Ayvansaray'ın Köşesindeki Son Burç)

[264] Kara tarafındaki (Haliç yönü) surların son kapısı olan Xylo Porta bugün yoktur. Bundan birkaç sene önce bu kapı ile Theophilos'un kitabesinin bulunduğu bir kule ve Heraklius Suru'nu denize bağlayan bir parça sur da yıktırılmıştır.

Xylo Porta, asıl şehre ulaştıran kapı değildi. Sahil boyunca takip eden surlar bu kapıyı dışarıda, yani deniz tarafında bırakıp doğrudan doğruya Heraklius Duvarı'yla birleşerek dosdoğru devam eder.

Bundan dolayı, surun bu hâliyle yalnız şehrin sahil kısmıyla Eyüp yolu arasında bir ulaşım yolu oluştururdu.³⁷²

Xylo Porta deyimi, ilk defa olarak Kantakuzenos'un eserinde belirtiliyor. İstanbul'un fethinden söz eden vakanüvisler bu kapıyı Haliç yakınında gösteriyorlar. Bu kapı, Ayos Callinicos Köprüsü'nün³⁷³ gizli [265] kapısı Poterne adıyla, ancak İkinci Jüstinianus'un yönetiminin son zamanlarına yakın kaynaklarda (705–711) anılmaktadır.

Bu kapıya Xylo Porta yani Odunkapı denmesinin sebebi, burada vaktiyle tahta bir parmaklık bulunmasındandır. Hatta Jüstinianus'un **Kanunlar Dergisi**'nin ilavesinde İstanbul Valisi Hierius'un (Beşinci asır adamlarındandır, Marsiyen zamanında şehir yöneticisi idi) bir vasiyetnamesinden söz

³⁷² II, 213; II, 541.

³⁷³ Bu köprü, Pont de St. Kallinique Ayvansaray İskelisiyle Defterdar arasındaki bir yerde karşı yakada bulunan Hasköy'e doğru uzanırdı. Bu tarafta, denizin altında bu köprünün taş kalıntılarına rastlanmakta olduğunu etrafta oturanlardan araştırdım. Yakın zamana kadar burada deniz üzerinde bir işaret mevcut olup bu işareti gören deniz taşıtları buradan geçmezlerdi. Gözümüzle görmüştük.

ediliyor. Bu vasiyetnamede deniliyor ki: “Zaten tasarrufum altında bulunup ‘Tahtaperde’nin arkasında ve Aya Scala Kilisesi’ne giden yol üzerinde bulunan arazimi, çiftliğimi ailemden filan ve filana terk ediyorum.” Bu belge içeriğinden anlaşıyor ki, Ayvansaray bölgesinde (s. 52) bahsettiğimiz Aya Scala Kilisesi beşinci asırda mevcutmuş.

Bu İmparator’un zamanında, Fethiye Cami civarındaki eski kilisede “in Trullo” -Ahmet Paşa Camii’dir- bir ruhani meclis toplantısı düzenlenmişti (691-969).

Blacherna’nın İç Kapısı Yanındaki Merdiven

Bazıları bu ismi Tekfur Sarayı civarındaki bir kapıya vermek istemişlerse de eserlerin metinleri bu görüşü kabule müsait değildir.

[266] Bizans olaylarından söz eden eserlerde geçtiği gibi, İkinci Jüstinianus’un tahttan indirilmesinden sonra oğlu Tiberius ve annesi, Blacherna’nın Meryem Ana Kilisesi’nde bir sığınak aramışlardı. Fakat takip etmeye gönderilen haberciler, Tiberius’u mabetten zorla alarak boğmuşlar,³⁷⁴ [Blacherna] Kilisesi’nde öldürülmüştür. (711) Les Faits Principaux de L’Histoire Byzatine: J. Gottwald] ve Pavlina da denilen (Anarkirun) –parasız adam demektir- Manastırına (Defterdar civarındaki manastır) gömülmüştür.

³⁷⁴ Sedrenus: I, 784-1; Teofanus: I, 583; Nikiforos Tiberius’un idamı (D. r. P Maur), miladi 711. İkinci Jüstinianus’un yönetimi zamanında Papa Birinci Kostantin, İstanbul’a gelerek fevkalade törenle karşılanmış, buradan İzmit’e giderek İmparator’a iade-i ziyaret etmiştir. Jüstinianus da karargâh kurmuştu. Burada tutuklanarak boynu vurulmuştur. (711)

Ayos Callinicos Kilisesi, Jüstinianus Köprüsü'nün yanındaydı. Çocuğu orada öldürmek için Tekfur Sarayı civarındaki gizli kapıya kadar çıkarıp sonradan gömmek için Cosmidion Manastırı'na neden dolayı indirdiklerini anlamak çok zordur. Bu Xylo Porta, Blacherna Mabedi'nin çok yakınında bulunması ve habercilerin ihtimal ki, Philippicus'un³⁷⁵ haber ve bilgisi olmadan bu cinayeti acele olarak yapmaya [267] ve yerine getirmeye mecburiyetleri dikkata alınırsa, Ayos Callinicos Köprüsü Kapısı'nın, Xylo Porta'nın bulunduğu yerde olduğunu düşünmek ve tahmin etmek elbet daha akla uygun ve tabiidir.

İsaac Angelos ve Anemas Kuleleri (Yirmi beş sene evvelki resmi)

³⁷⁵ Philippicus'un, tahttan indirildikten sonra gözlerine mil çekilmiştir. Yerine kâtibi olan Artemius, İkinci Anastas adıyla İmparator olmuştur. (713: 3 Haziran)

Asaac Angelos ve Anemas Kuleleri

Blacherna Planı üzerinde işaret edilen yerleri ve binaları ayrıca belirterek bu konuya son veriyoruz:

1. Emanuel Comnenos tarafından yapılan sur.
2. Beşinci Leon'un yaptırdığı Blacherna Sur'u ve dış kapısı.
3. Heraklius Suru.
4. Toklu İbrahim Dede Türbesi.
5. Ayos Nicolas'ın yaptırdığı ve Periskos Kilisesi'nin yeri olan ayazma (Aya Basile'in Ayazması).
6. Vaktiyle, Aya Scala Kilisesi olan Toklu İbrahim Dede Mescidi.
7. Moris tarafından yaptırılıp Embolos Cairani denilen kare şekli Bizans binası.³⁷⁶
8. Blacherna'nın Panaia -Meryem Ana-Kilisesi. Bu kiliseyi, çevreleyen eski surun kalıntıları.³⁷⁷
9. Anthemius Suru'nun devamı olan Lonca Suru.

³⁷⁶ Ayvansaray Kapısı'nın iç yüzünde sağlam ve soluk bir binadır. Bugün yıkılmıştır. Yalnız surun üzerinde, kemerli odaları hala mevcut ve görülmektedir.

Lonca'da Blacherna'nın Panaia Kilisesi'nin avlu kapısının, yani şimdiki ekmekçi fırınının tam karşısında Ta-kinyugo (Ta cynigon= avcı kapısı) ve Ayvansaray Kapısı'ndan içeri girilip Toklu İbrahim Dede Mescidi'ne dönüşülecek yerde ve sur üzerinde de Pantelimon Kulesi (Tour de Pantoleon) vardı. Bunların hepsi planımızda işaret edildi. Bugün yıkılmış olan kulenin yanında kayık yapıcısı Nuri Usta'nın ahşap evi vardır.

³⁷⁷ Ayvansaray Kapısı içerisinde, Lonca'da ayazma duvarlarını çevreleyen surun bir kısmı iki üç seneye kadar duruyordu. Rumi 1331 senesi içerisinde yıkıldı.

10. Theodüsius'un ikinci surunun devamı olan duvar.
11. Hançerli Hamam.³⁷⁸
12. Blacherna Sarayı'nın yeri olan İvaz Efendi Cami.
13. Şeyh Salim yahut Emir Buhari Tekkesi.³⁷⁹

³⁷⁸ Hançerli Hamam: Araştırmalarım göre bu hamam, Altunizade vakfındandır. Mekke'de Kâbe ve Medine'de Peygamberimizin mescidi ve Türbesi'ne vakfedilmiş. Civarında, karşısında sayısız ev bu hamama vakfedilmiştir. Sakızlı Panayot isminde biri mütevellî adına ve hesabına evlerin kira bedellerini toplar ve bir kısmını cebine aktarmaktaymış.

³⁷⁹ Nakşibendî tarikatından Şeyh Salim yahut Emir Buharî Tekkesi, İvaz Efendi Camii'nden Hançerli Hamam'a doğru gelirken dar sokağın solundadır. Yaptıran, Emir Buharî eş-Şeyh Ahmet Nakşibendî'dir. Vefatı hicri 922'dir. Bu dergâh Blacherna Sarayı'nı çevreleyen Eski Hisar üzerine yapılmıştır. Semahanesinin altı kemerli, sağlam tonozludur. Yeri yüksek ve Toklu İbrahim Dede Türbesi'ne hâkimdir. Ben tekkenin altını da gezdim. Buradan kırk elli adım ileride Hançerli Hamam vardır. Hamamın önünden taş merdivenle ayazmaya inilir. Vaktiyle İmparatorluk Sarayı'ndan Meryem Ana Ayazma ve Kilisesi'ne yine bu merdivenden inilirdi. Paspatı'nın ifadesine göre, bu merdiven 250 basamak imiş. Şimdi ise 41 basamaktır. Bu merdivenin yanında ve geçtiği yerde Eğrikapı Surları'na hemen dik olarak eski Blacherna Surları'nın kalıntıları hâlâ duruyor. Bu duvar tuğla hatıl ve taş örmedir. Buradan aşağıya inilince bir taraftan Ayazma Caddesi'ne, solda da Değirmen Sokağı'na gidilir.

Şeyh Salim Tekkesi'nin kapısı üzerinde şu uzun kitabe vardır:

**Fahr-i selâtin-i cihân sultân-ı dâver-i pâsbân
Zıll-ı Hüda-yı Müsteân şâh-ı zaman Abdülmecit
Âbâd edip bu dergehi hakka o şâhın cevdeti
Şâd oldu cümle bendesi hem tekkede şeyh ve mürit
Elbette o şaha dua lazım bize subh-u mesa
A'dayı kahretsin Hüda nusretle olsun müstakar
Mescitte hatm-i hâcegân kıldıkça şeyh ve salikân
Farkında olsun sâyebânMiri'l-Buharî-i vahit
Sâlim bu târihim ferid tahsin edip yazdım sedid
Yaptı bu dergehi cedid Sultan Han Abdülhamit -1261-**

Bu dergâhta en eski kabir Mehmed isminde bir kişinin kabridir ki tarihi 1059'dur. Taşında kelime-i tevhit'ten sonra, "Mevtine denildi târih, mâte Mehmed fi cenneti'l-firdevs, ruhiçün el-fatiha (1059)." yazılıdır.

"Ariflerin en yücesi ve ermişlerin en büyüğü Şeyh Murat Nakşibendî'nin temsilcilerinden Şeyh Halil Efendi Nakşibendî el-Birgivi" de bu tekke içerisinde gömülü olduğu gibi, Musallî Efendi (1068) şeyhlerden ve dergâha yiyecekler ayıran ve binaenaleyh destekcisi olan Halil Efendi (1162) de bahçesinin güzel kokulu toprağında medfundurlar.

Yokuşun alt başında ve Değirmen Sokağı'nda ufak bir mescit ve set üzerinde etrafı parmaklıklı küçük bir mezar vardır. Burada "Ebuzerri'l-Gıfari" defnedilmiştir. Mezar taşında şu: "Hâzâ merkad-i şerif ashâb-ı kirâmdan olan Hazreti Ebu Zerrilgıfari" şaşırtıcı ifadesi ve mescidin duvarında küçük bir mermer üzerinde:

Şefâat eylesün dermiş Resuli
Ziyaret eyle ashâb-ı Resülü-1120-

Yazılıdır. Yanındaki caminin kapısı üzerinde şu kitabe vardır:

**Habib-i Hazret-i Mevla'nın ashâb-ı güzíninden
Cenâb-bu Zerr-i gıfâri nam bir zât-ı âlişân**

**İstanbul feth olunmazdan mukaddem fî-sebilillah
Gazâya azm ü niyyet eyleyip ol server-i merdân**

[269] 14. Anema Burç ve Hapishanesi.

15. İsaac Engelos Burcu.

16. Cirolime Kapısı.

17. İsaac Burcu'nu Theodosius'un ikinci suruna bağlayan sur.

18. Eski Ayos Petros ve Markos Kilisesi olan Atik Koca Mustafa Paşa Camii (Ayvansaray'da).

19. Aya Demetrius Cannabus Kilisesi.³⁸⁰

Kılıp küffâra şîrâne hücûm âhir reh-i Hak'ta
Şehâdet şerbetin nuş eyleyip kıldı fedây-ı can

Makâm ve medfen-i ashâb ba'de ez feth-i İstanbul
Olup keşfeylediler her birîn kabrîn âbâdân

Mürûr-ı ezmine ile bu güzide zât-ı vâlâ'nın
Der-u divar sakf-ı medfeni olmuştu pek virân

Olup tevfiğe mazhar bu makâm ve mescid-i pâki
Yeniden kıldı inşâ Valide Sultan Mahmûd Hân

Resulullah'a ta'zîmen kılıp ashâbına hürmet
Zîphî hayreyledi ol mehd-i ulya-yı kerem Bünyân

Hüdâ hem zâtını hem nûr-ı çeşm-i Han-ı Mahmûd'ı
Kıla her hâlde mahfûz ve setr-i dîde-i unvân

O Şâhın sâyesin dûr etmeyup fırak-ı ibâdından
Serîr-i saltanatta müstedâm-ı ömür ede Sübhân

Sezâdır yazsa Vâsıf bendesi bir mısra-ı târih
Bu âli meşhedi yaptırdı ra'na Vâlîde Sultân -1238-

Bu yüce türbe, Rum evleri arasında sıkışıp kalmış tarihî ve millî bir yerimizdir. Planda bunun da yerini gösterdik. Ebu Zerrigifari Türbesi'nin bitişiğindeki evin yanında meşhur Çınarlı Çeşme vardır. Yaptıran, Sadrazam Şehit Ali Paşa'dır. Yanındaki mescit ve türbe de bu Paşa'nın hayır eseridir.

Şaşılacak şeylerdendir ki, Paşa rüyasında Ebuzerr-i Gıfarî'yi görmüş ve kendisine bir türbe ve bir mescit yapmasını işaret ve tenbih etmiş olduğundan hemen bu mescit ve türbenin yapımına başlamış. Varadin seferine gitmek üzere Davut Paşa Sarayı'na çıktığı gece Yatağan Mahallesi imamı Vasık İbrahim Efendi rüyasında aşağıdaki mısrayı söylemiş ve uyandığında hesap etmiş, gelecek seneye ait tarih ortaya çıktığını görünce olağan üstü olduğunu ümit etmiş. Gerçekten birkaç ay geçtiğinde yeni sene girince adı geçen paşanın şehit olduğu haberi İstanbul'a ulaşmıştır. Çemberlitaş'taki Atik Ali Paşa Camii şehit vezirin değerli eserlerindendir. Cami avlusundaki müstakil türbede mezarı vardır. Tarihin bu şekilde gerçekleşmesi duyulmamış şeylerdendir. Piri-zade Sultanlık İmamı Mehmet Efendi bu tarihin övgüsüne ait yazdığı şiiri güzel bir yazı ile bu mescide asmıştır. (Hadikatü'l-Cevami)

Tarih mısrası şudur:

Bu kabri eyledi ihyâ Şehit Ali Paşa

Bu çeşmenin önünde büyük bir çınar vardır. Ünü bundan dolayıdır. Çeşmenin deposu Bizanslılardan kalma, güzel sağlam sarnıçtır. Yerinde işittiğim bir rivayete göre, bu sarnıçta imparatorların şarapları korunurmuş. Suyu çok soğuktur.

- 1128--

³⁸⁰ Bu kilise, Ayvansaray'da Atik Mustafa Paşa Camii yakınında bulunmuş olacak. Bazılarının tahminine göre, Musevî Hastahanesi'nin karşı tarafındaymış. Bu mahalleye Avcılar Mahallesi denilirdi.

İsaac Angelos ve Anemas Kuleleri

1881’de basılan “**Kostantiye’nin kara surlarının arkeoloji Planı**”ından. Mimar Zühte Bey tarafından çizilmiştir.)

1. İshak Angelos Kulesi,
2. Anema Kulesi,
3. Anema Hapishanesi

- BEŞİNCİ BÖLÜM -

İSTANBUL SURU'NUN TARİHÇESİ

Vizandiyon (Bizandion, Bizans) şehrinin etrafına ilk defa sur yaptıran Byzas (Bizas)'tır.³⁸¹ Surları yaptıran ikinci kişi Pausanias adlı Isparta başkomutanı, üçüncü kişi Kayser Severius'tur (S. Severe). Bu zat Bizansı kuşattığı zaman kalesini yerle bir etmiş, fakat bir müddet sonra gördüğü lüzum üzerine tamamen yeniden ve yer yer sağlamlaştırmış ve süslemiştir.

Surların dördüncü yaptıranı İmparator Büyük Kostantin'dir ki Bizans'ın surlarını Kostantiniye'nin surlarına bağlamış ve bitişirmiştir.

Celal Esat Bey'in **Bizans, İslambol** adlı eserinin Fransızca kısmına eklenen planındaki gösterilen yerlerden anlaşılacağına göre, Bizans şehri'nin etrafına yapılan ilk surun konumu ve doğrultusu, Marmara sahilinde Balıkhane Kapısı civarından başlayarak İshakpaşa'dan (üçüncü Bölgeden) geçerek kuzeye doğru Adliye Nezareti dairesi yakınındaki Magnora Sarayı'na kadar çıktıktan sonra güneye kıvrılır ve eğrili bir çizgiyle Sultan Ahmet Camii'nin güneyinden, Küçük Ayasofya'nın kuzeyinden geçtikten sonra kuzeye yönelerek Şehit Mehmet Paşa (Sokullu) Camii'nin güneybatısından geçerek biraz yukarıda neredeyse bir dikaçı oluşturarak bugün Şehiremaneti dairesinin bahçesi altında bulunan Theodosius Sarnıcı'ndan ve Philoksen Sarnıcı'nın doğusundan (Binbirdirek), Çemberlitaş Meydanı'ndan (Forum Kostantin), Nuriosmaniye'nin doğusundan ve Mahmutpaşa'da bulunan Theodosius Sarnıcı'nın doğusundan -İmam Tahsin Efendi'nin evi altında kalmıştır- geçerek biraz kuzeye ve onu takiben doğuya yönelerek Kürkcü Hanı'na kadar geldikten sonra doğuya kıvrılmak üzere hafif bir eğri çizgi ile Yeni Cami'nin olduğu yerde son bulurdu.

Bu surun uzantısı düz veya kırık çizgi üzere değildir. Coğrafi yapının engebeli olmasından dolayı daima eğri ve hafif açılar oluşturması şeklindeydi.

Surun en önemli açısı eski Ste. Anastesie (Şehit Mehmet Paşa Camii) Kilisesi'nin kuzey tarafındaydı. Biraz önce bildirildiği üzere, bir dikaçıya yakındı.

³⁸¹ Bizans adına basılan paralarda (Vizas) BYZAS yazılıdır.

Burada, böyle bir aç ı oluşturması, arazinin coğrafi durumundan dolayıydı. Bu civar dik yokuştur.

Surları yaptıran beşinci kişi Kayser Arkadius'tur. Bir depremden³⁸² altüst olan kara tarafındaki surları baştanbaşa tekrar yaptırmıştı.

[272] Altıncı kişi İkinci genç Theodosius'un (Theodose II) çocukluk zamanında eğitmeni ve velisi olan şehremini Anthemius'dur. Miladî 413 senesinde yani hicretten 290 sene önce kara surlarını ileri doğru uzatmıştır. Bugün gördüğümüz, bu taraftaki surlar bu adamın gayretinin eseridir. Bu surlar, Anthemius'un sürekli gayreti sayesinde iki ay içinde tamamlanabilmiş ise de 27 Ocak 438 tarihinde meydana gelen şiddetli bir depremden yıkıldığından, şehremini ve İstanbul Valisi Gyrus Kostantin'in³⁸³ bitmez tükenmez gayret ve çalışmasıyla altmış günde yeniden ve mükemmel olarak yapılmıştır. İnşaat şeklini göstermek üzere Haliç'e karşı olup Exylo Kerque denilen Parmakkapı'nın -son kapı- yukarısına aşağıdaki ifadeleri içeren bir de levha koymuş ve yerleştirmişti.

“İmparator Theodosius ile şehremini Kostantin bu surları altmış günde yaptılar.”

Marmara Denizi tarafında son kapı olan Rikion Kapısı üzerinde de şu:

“Dayanıklılığı kuvvetli bir imparator zamanında şehremini Kostantin, bu surları altmış günde yaptırdı.” ifadelirini içeren mermer bir levha koydurmuştur

Bütün planlarda ismi geçen Gyrus Kostantin, bu yüce yardımına karşılık, imparatorlardan can yakıcı davranışlara hedef olmuştu. Tarihin, daha doğrusu insanlığın şaşacağı derecede nefret edilecek görünümleri vardır. Gyrus Kostantin'in, Theodosius'dan gördüğü davranış bu türdendir. Surların inşasındaki çaba ve gayreti, şehir halkının o derece minnet ve şükranına sebep olmuştu ki bundan dolayı şenlikler yapıldı. Theodosius'un övgüsünü içeren şiirler yazıldı ve okundu. Hatta İstanbul'u Kostantin yaptırmış ise, onu canlandıran ve geliştiren Gyrus olduğundan onun “**Kostantiniyye**” büyük ve yüce adının “Ciropolis” olarak değiştirilmesini teklif ettiler. şehir halkının Gyrus'a olan ilgisi ve sevgisini çekemeyen Kayser Theodosius, şehri düzenli ve sağlam bir duruma koyduğundan dolayı Gyrus'u ödüllendirmek isteyerek zavallıyı gayet dar bir yere hapsettikten sonra saçını, sakalını tıraş ettirmişti. Talihsiz Gyrus bu hapiste inleyerek ölmüştür. “Fe'tebirû yâ üli'l-elbâb “(Ey akıl sahipleri ibret alınız.) Surları yaptıran yedinci kişi Birinci Leon'dur³⁸⁴ (457-474). şehrin batı tarafında surları

³⁸² İstanbul'da Zelzele-i Azime. [Muharrem 398]

³⁸³ Kirus Kostantin, Panapolis'de doğmuştur. Panapolis bugün İhmim adıyla bilinir. Yüce Mısır planından, Nil'in sağ sahilinde ve Siyot'tan 119 kilometre güneye doğrudur. Bu şehir, vaktiyle şems adıyla hatırlanırdı. Sonradan Rumlar, burasına Panapolis dediler. Çünkü Rumların **Pan** dedikleri Ozirus'a tapınılırdı.

³⁸⁴ İmparatorların, Patrikler elinden hükümdarlık işareti olan taç giymeleri bu Trakyalı Birinci Leon zamanında (457-474) başlamıştır. O vakit İstanbul Patriği Anadolıs'ti. O zamandan, Bizans Devleti'nin yıkılışına kadar bu âdet, mükemmel bir gösteri ile yapılagelmişti. Padişah müzesi kütüphane memuru Mistakidis Efendi'nin de doğruladığı bu bilgilerle, İstanbul'daki gözlemlerine dair bir eser yazan Grelot'un bu konu hakkındaki rivayeti bir çelişki oluşturuyor. Fakat doğrusu Mistakidis Efendi'nin incelemeye dayanan verdiği bilgilerdir. Grelot, bilinen eserinde Yedikule'deki Yıldızlıkapı'dan yapılan giriş merasiminden söz ederken diyor ki: “Yedikule'deki Yıldızlıkapı'dan, gösterişli ve debdebeli törenle şehre girenler arasında İtalya Kralı Theodoric yahut Thierry tarafından Birinci Jüstinius (527-565) yanına gönderilen Papa Birinci Jak'ın giriş töreni çok debdebeli olmuştu. Papa için yapılan tören, onun özel olarak İtalya Kralı tarafından gönderildiğinden dolayı değildir. Fakat Yıldızlıkapı'dan içeri girerken bir kör kimsenin gözlerini iyileştirmesinden ve Katolikler ile Âriler (Ayrılcılar, bu sırada Birinci Konsil İznikte toplanmıştı. 325) (Ariens) arasındaki meselelere ait ve mezhepsel problemleri böyle zor ve buhranlı bir zamanda çözmek amacıyla İstanbul'a geldiğinden dolayıdır.

tamir [273] ve sağlamlaştırdığı gibi, sekizinci kişi olan Üçüncü Tibere Apsimare de 698–705) deniz tarafında bulunanları tekrar yaptırmıştı. Fakat arkasından meydana gelen depremlerden bu surlar yine hasar görünce, Üçüncü Leon 'Isaurien' (717–741) tarafından yeniden yapılmıştı.

En sonra Theophilos (829–842), Haliç yani Ayvansaray tarafındaki surları yaptırdı. Fakat kara tarafında bulunan surlara destek şeklinde yapılan ikinci suru, hangi kayserin yaptırdığını Bizans tarihi bahsetmiyor. Bundan başka, yüksek surun önünde bir sur daha vardı ki İstanbul'da Latin İmparatorluğu zamanında mevcut ve ayaktaydı. Çünkü Latin İmparatoru Birinci Baudouin, Arnold Lubbecense'ye yazdığı bir mektupta bu surdan bahsettiği gibi, Pachymere de beşinci kitabın üçüncü bölümünde: "Kara tarafındaki surun önünde zaten ikinci bir sur daha bulunduğundan, Sekizinci Michel Paleologos³⁸⁵ (1182–1259), İstanbul'u Latinlerden geri almakla İznik'ten eski vatani olan korunaklı Kostantiniyye'ye döndükten sonra deniz tarafındaki surların önüne de sağlam bir sur yapıp ilave etmişti" diyor.

[274] **Kariye Cami** adlı eserimde; hayat hikâyesi sırasında bu ihtişamlı mabedin yenilenmesinde yaradımlarını ve iyiliklerini ayrıntılarıyla yazdığım Theodore Metochite'in en büyük destekcisi olan Michel Paleologos'un oğlu Andronikos Paleologos (1282–1328) kara tarafında kurulan surlarla deniz tarafında olup daha önce harap olan surların tekrar yapılmasına yardım etmişti.

Andronikos'un ölümünden sonra (13 Şubat 1333) hile ve tuzakları, zulüm ve yolsuzlukları ile Bizans tarihinde kötü bir isim bırakan hükümet vekili Alexios Apokafkos, Altıncı Kantakuzenos'un saldırısından kendini korumak için kara tarafında, büyük hendeğin kenarındaki dış suru tekrar yaptırıp ilave ederek bugün Eğrikapı civarında bulunan Tekfur Sarayı'ndan itibaren Yedikule'deki Yıldızlıkı'ya kadar uzatıp genişletmişti. Bu surlar hakkında Emanuel Chrisoloras diyor ki: "İstanbul surları³⁸⁶ ve bu surların çevresinin neden dolayı Babil Suru'nun aşağısında bulunduğu dair görüş bildirmek benim yetkim ve uzmanlığım içerisinde değildir. Bu surların sayısız kuleleri vardır.

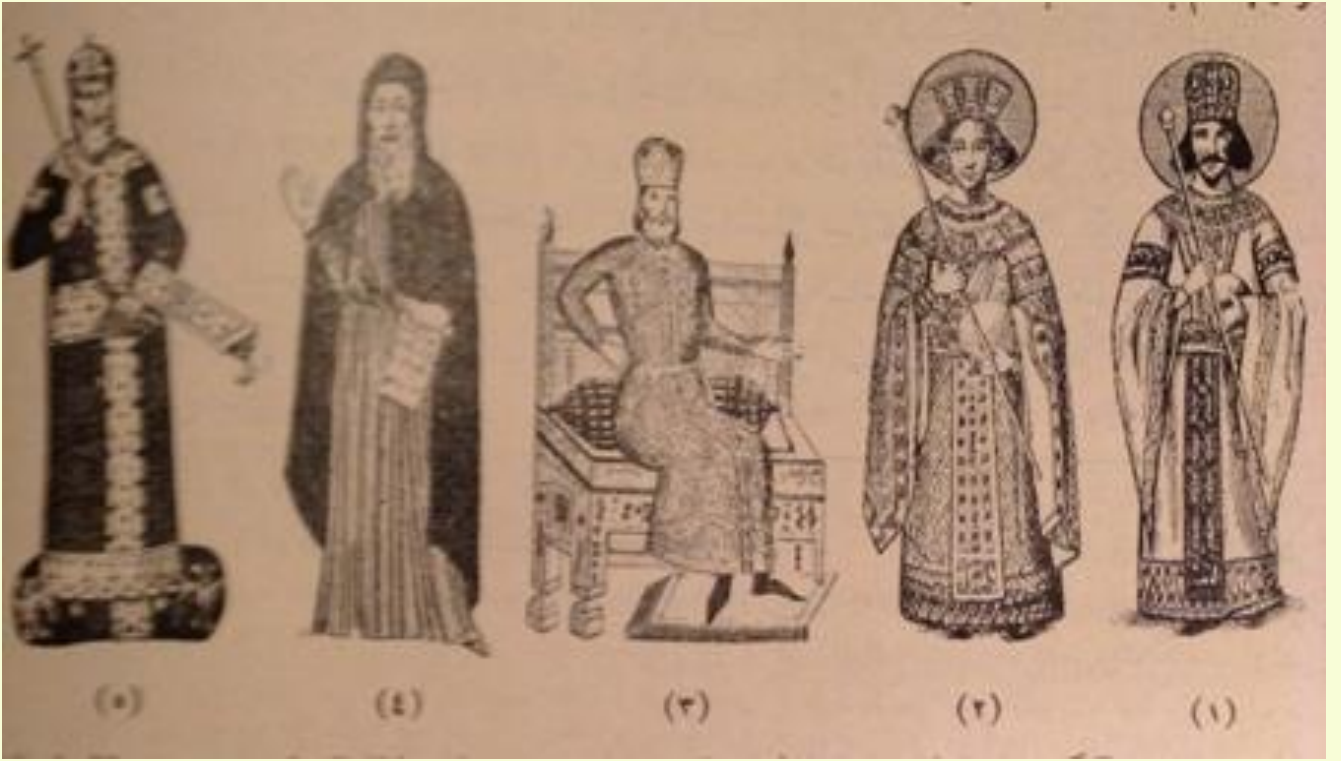
Bizans kayserlerinin, hükümdarlık işareti olan taç ve silahları papaların elinden, onların vekilleri aracılığıyla alıp kabul etmeleri usul ve âdeti bu kayser ile papanın buluşmalarından başlamıştı. "Mösyö Grelot'un verdiği bu bilgiler düzeltilmeye muhtaçtır. Çünkü bu âdet ve gelenek Trakyalı Birinci Leon zamanında başlamamıştır. Leon, o vakit İstanbul Patriği bulunan Anatolis eliyle hükümdarlık tacını Ayasofya Mabedi'nde fevkalade gösterişli törenle giymişti.

³⁸⁵ Cenevizlilerin Galata'da yerleştirilmeleri (1261, 15 Ağustos), bu kayserin zamanındadır. Bu kayserin yönetim zamanı da iç ve dış birçok önemli olaylarla geçmiştir. Örnek olarak Michel meşru Kayser Genç Dördüncü Ioannes Laskaris'in gözlerini oyduymuştu. Bunun üzerine Patrik Arsenius, Michel'i aforoz etti. Michel, Papa Dördüncü Urban'ın yanına bir elçi heyeti göndermiş (1262), Bulgarlarla yapılan savaşta Rumlar kazanmış (1265), Patrik Arsenius makamdan düşürülmüş (1266); Michel, Tatar Hanı ile ittifak sözleşmesi yapmış (1268), Batı ve Doğu Kiliseleri'nin birleşmesine girişilerek papa katına temsilciler gönderilip Lion şehrinde bir ruhani meclis toplanmış (1274), Patrik Josef makamdan düşürülmüş (1275), iki kilisenin birleşmesinden dolayı İstanbul'da karışıklıklar ortaya çıkmış ve Veccus adında biri İstanbul Patriği tayin edilmiş, Türkler Anadolu'da eski Aydın şehrini almışlardır. (1280 Hicri 676)

Kayser Michel 1282 senesi Aralık ayının on birinde Pachome şehrinde vefat etmiştir.

³⁸⁶ "İstanbul'un çevresi, Londra ve Paris'inkinden aşağı değildir.": Mellinig.

İstanbul'a dair bir eser yazmış olan Grelot'un (Grelot: **Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople**: 1680) verdiği bilgilere göre, İstanbul'un çevresi tahminen (4) fersahtır. (20 kilometre) Yani Yedikule'den, vaktiyle Akropolis dedikleri Sarayburnu'na kadar şüphesiz birçok fersahtır. Sarayburnu'ndan, İstanbul'un bir varoşu olan Ayvansaray'a kadar fersah fersah beş fersah kare (25 kilometrekare), oradan da Yedikule'ye kadar bol bol bir fersah (5 kilometre) vardır.

1. Üçüncü Alexios (Trabzon İmparatoru) 1349-1350

2. İmparatoriçe Theodora (Alexios'un eşi) [Bu iki resim, Trabzon civarında Panaia Manastırındaki sulu boya resimlerden alınmıştır.]

3. Gran düka Alexios Apokafkos 1350

4. Kantakuzenos'un rahip elbisesiyle resmi 1347-1358

5. Kantakuzenos'un İmparator elbisesiyle resmi

[275] Büyüklüğü ve yüksekliği ve sarplığı öyle bir derecedeydi ki yalnız bir tanesinin görülmesi görenleri hayrete düşürürdü. Bu kulelerdeki geniş merdivenlerle bu binaların yüksek ve heybetli genel görünümünü görenler hayret ederdi. Kapıları, güzellik hususunda da geri kalmazdı. Asıl surlara paralel olan diğer surlarınki de böyleydi. Hatta bu surlar, başka bir memlekette olsa, yalnız başına savunma aracı oluştururdu.

Bunu bir yana bırakırsak, surların çevresindeki hendeklerin genişliği ve derinliği o derecedeydi ki oralara giren suların toplamı İstanbul'u su ile çevrili bir şehir (ada) haline getirmişti."

Deniz Tarafındaki Surlar

İmparator Büyük Kostantin'in önceden yaptırtıp sonradan harap olan deniz sahilindeki³⁸⁷ surları tekrar yaptıran Genç Theodosius'tur. Sonraları, yukarıda ismi geçen Tibere Apsimare onları tamir ve Theophilos da şehri birçok muhteşem binalar ve kuruluşlarla imar ve süslediği sırada surları da daha yüksek olarak tekrar yaptırdı.

Bu surların çeşitli yerlerinde aşağıdaki ifadeleri içeren mermer kitabeler vardır:³⁸⁸

“Hazreti İsanın Kerem ve İnayetiyle İmparator olan Theophlos Kulesi”

[276] “Hazreti İsa’nın lutuf ve inayetiyle imparator olan Theophilos’un ve Michel’in Kulesi”

Sonradan, surların bir kısmı dalgaların çarpmasıyla yıkıldığından, Makedonyalı Birinci Basile (866–886) aşağıda belirteceğimiz kitabeden anlaşılacağı üzere yapmaya ve yenilemeye çalışmıştı.

Kitabe Şöyledir:

“Uzun süren şeddetli bir fırtınanın etkisiyle dalgaların çarpmasından harap olan bu kuleyi, zâhit ve müteveffa İmparator Basile ta temelinden yaptırdı.”

Sonra, Emanuel Comenos üzerinden zaman geçmesiyle harap olan surları tekrar yapmaya yardım etmiş ise de sonraları yine yıkılmaya yüz tutmuştur.

İstanbul’un yüksek yerlerine yaptırtılan kara tarafındaki diğer iki kule’den, en sağlam ve dayanıklısını Bizans tarihçilerinin silindirik kule dedikleri Yedikule kulesiydi.³⁸⁹ Bu demir gibi sağlam kuleye dair Yedikule konusunda gerekli ayrıntılar verildi.

³⁸⁷ Evliya Çelebi diyor ki: “...Evvela bismillah ile Yedikule’den dışarı hendek kenarından ta Eyüp Ensari Kapısı’na kadar 8810 adım ve 6 kapı vardır. Küçük Ayvansaray Kapısı’ndan Bahçekapı’ya kadar 6500 adım ve 14 kapı vardır. Yenisaray - kiTopkapı Sarayı- arpa ambarı dibinde Kireççibaşı Kapısı’ndan Yenisaray çepeçevre 16 kapı vardır. On tanesi açılmıştır. Bu Yenisaray Kulesi Fatih’indir ki çevresi 6500 adımdır. Ahırkapı’dan dışarı yeni yapı olan genel yol üzerinde ta Yedikule köşesine kadar 10.000 adımdır ve yedi kapı vardır. Bu hesaba göre İstanbul’un merkezinin çevresi 30.000 adım (18 km.) dir. Her bin adımda on kule bulunmaktadır. Toplam kule sayısı 4000 kuledir. Fakat kara tarafı üç kat olmakla, onların kuleleriyle beraber 1225 kuledir. Kulelerin bazıları dörtköşe bazıları silindirik bazıları altı eşkenarlıdır.”

Surların Osmanlılar zamanında tamiri konusunda söylendiği üzere Bayram Paşa, tamir sırasında mimari zira (ölçü) üzere hesap isteyip hepsi seksen yedi bin zira (bir zira 24 parmak) olarak ölçülmüştür. Belediye fen İşleri Harita Şubesi Müdürü Necip Bey’den bizzat yaptığım araştırmadan anlaşıldığı üzere, İstanbul içinin (sur içi, Eyüp dâhil olmak üzere) yüzölçümü 16 kilometre kareyi; Beyoğlu’nun 12, Üsküdar’ın - Çamlıca (Tophanelioğlu dâhil değildir) Nuh Kapısı Caddesi’nden dönen bölge dâhil- 8, Kadıköyü’nün - Boğaziçi dâhil değildir- 8 kilometre karedir. Toplam 43 kilometre kare eder.

³⁸⁸ Sarayburnu civarında Değirmen Kapısı’nda, Değirmenocağı Camii yakınındaki kulenin üzerinde (Büyük Theodosius Kulesi cümlesi bulunan ensiz bir metre kadar uzunluğunda mermer bir kitabe hâlâ duruyor. Burada Ayo Georgius adına ve bölgeler konusunda belirtildiği üzere bu civarda, Gülhane Hastanesi’yle Cephanelikler’in arasında Ayo Lazaros Topois Kiliseleri vardı ki Ozitria denilen İstanbul’un koruyucusu kabul edilen Hazret-i Meryem’in resmi, bu Ayo Lazaros Kilisesi’nde korunmaktaydı.

³⁸⁹ Yedikule Zindanları’nın acı hatıraları arasında şunu da ekleyelim ki: Önceden Gence Hâkimi olan Ziya Oğlu Mehmet Han, Şah Abbas’a boyun eğmekten kaçınıp, Alvend Hâkimi Alksandr’a rica mektubuyla Sultan İkinci Selim’e kulluğunu koyup ve yüz sürdüğünde o kötü karakterli önce birkaç defa ileri sürdüğü kötü ve bozguncu konuların hükümdarı teşvik edicisi olup Sultanın fermanıyla Yedikule misafiri oldu. 999.

Sultan Üçüncü Mehmed devri adamlarından olup bir aralık Sadrazam da olmuş olan eski kaymakamı Saatçı Hasan Paşa da bu sıkıntılı ve dar yerde ağlayıp parçalanmıştı. (1011)

Yedikule'nin karşı tarafında yani Haliç tarafında, Ayvansaray yakınında, vaktiyle Blacherna Sarayı (Palais de Blachernes) ve Blacherna Şatosu ile Anemas Kulesi vardı. Saraydan başkası bugün mevcuttur fakat harap vaziyettedir.

Şehirden tamamen ayrı ve çok seçkin bir mahalle oluşturan bu semt, Bizanslılar zamanında siyasi ve sosyal çok önemli, ibretli olaylara sahne olduğundan, burada geçen belli başlı olayların belirtilmesi araştırmacılara fayda sağlar.

Kayser İkinci Anastasia Le Diocre tarafından (713-716) yaptırılan bu saray, daha sonra Emanuel Comnenos zamanında selamlık olmak üzere iki büyük daire eklenmesiyle genişletilmiş ve içerisini yaptıklarını ve yaşadıklarını resmeden mozaik levhalarla süslettirmişti. Sarayı korumak için çepeçevre bir de şato yaptırmıştı. Daha sonraları Kayser İsaac Angelos (Isaac. L'Age) sarayın yakınına gayet sağlam bir kule yaptırdı. Kantakuzenos, İstanbul'u eline geçirdiği zaman (1347) İmparatoriçe Anna ile oğlunu buraya hapsedtirmişti.

[277] İnsan bu yerleri ziyaret ederken Tefvik Fikret Bey'in, meşhur **Sis** şiirini elinde olmadan tekrar ediyor:

Ey debdebeler, tantanalar, şanlı alaylar
Katil kuleler, kaleli, zindanlı saraylar
Ey dahme-i marsûs-ı havâtır, ulu mâbed,
Ey garrâ sütunlar ki birer dîv-i mukayyed
Mazileri atilere nakletmeye me'mur
Ey dişleri düşmüş sırttan kafe-i sur

Isaac Angelos Kulesi (Tour d'Isaac L'Ange):

Gerçekten Blacherna Sarayı'nın altında bugün iki büyük bina görülüyor ki bunlardan biri İsaac Angelos, diğeri de Anemas kuleleridir.

İsaac Kulesi, İvaz Efendi Camii'nin batıya bakan (Eyübe) cephesi önünde yüksek ve bir dereceye kadar harap bir binadır. Bu burç Blacherna Sarayı'nın temellerini hem bir kat daha sağlam ve dayanıklı, hem de içinde oturulmak üzere 1188 yılında İsaac Angelos tarafından yaptırılmıştır. Resimlerinde görüldüğü üzere, dışarıdan bakanları rahatsız edecek bir duruma gelmiş olan bu burç veya kule, vaktiyle daha düzenli ve daha sağlamış. Burcun Eğrikapı Caddesi'ne ve Eyüb'e bakan cephesinde, yukarı tarafında, tuğla kemerli, uzunlamasına üç büyük pencere mevcuttur. Bu pencerelerin altında bir yatay çizgi üzerinde düzensiz bir şekilde konulmuş, on yedi kadar yuvarlak mermer sütunlar (konsollar) vardır. Bu sütunlar altında geniş tuğla kemerli ince ve çıkıntılı mermer kasalı bir pencere daha vardır. Bugün taşla örülüdür.

Tahminen bir buçuk metre kadar dışarı çıkmış bu mermer yuvarlak sütunlardan anlaşılıyor ki burcun bu cephesinde vaktiyle bir balkon varmış.

Resminde 6 numara ile gösterildiği üzere, burcun Eğrikapı yönüne bakan cephesinde de İvaz Efendi Camii'nin zeminiyle aynı seviyede, tuğla kemerli bir pencere daha doğrusu bir kapı vardır. Yukarısı mazgalı bir sahninliğe açılan bu kapıdan İvaz Efendi Cami avlusuna yani Blacherna Sarayı içine geçilir.

Burcun Ayvansaray tarafına bakan cephesinin, zemine yakın yerinde kemerli bir kapı vardır. Buradan Anemas Kulesi'ne girilir.

İsaac Burcu'ndan Eğrikapı'ya gelirken bu burçtan itibaren, birinci ile ikinci burc arasında çifte tuğla kemerli bir kapı daha vardır. Bu kapı ahşap bir yağhane ile barakalar arkasında kalmış olduğundan tamamını incelemek mümkün olamadı. Bu kapı da örülüdür. Planların incelenmesinden anlaşılabacağına göre bu kapı, yukarıda ismi geçen Cirolimee Kapısı (Porta Cirolimee) 'dır.

İsaac Burcu'ndan itibaren, Ayvansaray'ın köşesine rastlayan Hatice Sultan Sebili'nin [yapılış tarihi 1123] bulunduğu noktaya kadar surlar, dışardan; tabakhaneler (tebbağhaneler), evler, bostanlar, kabristan ile çevrili olduğundan surlara çok yaklaşılmadıkça, her bir kısmının ayrı ayrı ve gereği kadar incelenmesi mümkün olamıyor.

[278] İvaz Efendi Camii'nin avlusundan açılan bir delikten, İsaac ve Anemas kulelerinin içerisine girilebilir. Hâlbuki bu delikten burcun içerisine sürekli toprak, moloz atıklar döküldüğünden zemin katına kadar hemen hemen dolmuştur.

Ben, işte dik bir eğim oluşturan bu toprak ve moloz yığıntısı arasından zorlukla içerisine girebilirdim. Bir defasında da öğretmenim olduğum ve müdür vekilliğinde bulunduğum İstanbul Sultanisi (Eski Numune-i Terakki) talebeleriyle birlikte (1327) ziyaret etmiştim.

Blacherna Burcu da denilen İsaac Burcu'nun içerisi vaktiyle birtakım odalara bölünmüş olduğu, bugün her katının duvarlarındaki hatıl oyuklarından anlaşılıyor. Dışarıdan o kadar muntazam bir yapı tarzı görüldüğü halde, içeriden fevkalade sağlam yapılış tarzı bakımından gayet düzgün ve sanatlı bir şekilde tuğla ile yapılmış meşhur Anemas Burcu, bu binaya bitişiktir. Sık sık meydana gelen depremlerden, bu burcun duvarları yer yer çatlamış, aralıklar meydana gelmiştir.

İshak Burcunun Şimdiki Durumu:

İsaac Burcu'yla Anemas Kulesi'ne İvaz Efendi Camii'nin avlusunda bulunan imam lojmanından geçilir. İsaac Burcu'nun yukarı kısmının içini bu caminin müezzini ev eşyasından, çanak, çömlek, mangal, minder gibi eşyalarını korumak için depo olarak kullanıyor. Burcun Tokmaktepe'ye bakan penceresinden bakılırsa Rami, Davutpaşa Sahrası'na kadar uzanan fevkalade ve şiir gibi bir manzara ile karşılaşılır.

Diyebilirim ki bu muhteşem eski sarayın yeri kadar güzel ve yüksek bir yer daha düşünülemez... Bu burc ile cami arasındaki avlunun ve burcun altı, meşhur Anemas hapishanesidir. Sonradan açılan girişi müezzin evinin önündedir. Bu giriş kubbe tolozunun yıkılmasıyla meydana gelmiştir.

Anemas Kulesi (La Tour d’Anema):

Anemas Kulesi, vaktiyle devlet hapisanesiydi. Bu kuleyi kimin yaptırdığını tarihçiler belirtmiyor. Theophilos tarafından³⁹⁰ (829–842) yapıldığı veya tamir edildiğine dair bir rivayet var. Yalnız bu kuleye ilk hapsedilen Michel Anema isminde biridir. Bu adam Alexios Comnenos zamanında yönetimi ele geçirerek hükümdar olmayı düşünmüştü.

Michel, Kandiye (Arapların Hendek dedikleri Girit şehirlerinden meşhur kasabadır) hükümdarı olan Couroupa’nın oğludur. İoannes Ceymiski’nin zamanında kayser sarayının saray askerlerindendi. Bugün Silistre dediğimiz Dorostole Savaşı’nda Ruslara karşı kahramanca [279] savaşmıştı. Ölünce, bu kuleye diğer bir isyancı olan Trabzon dükası Gregoar hapsedilmişti. Anemas Kulesi İsaac Burcu’na bitişiktir. Tokmaktepe’ye bakan cephesinde tuğla kemerli tek bir penceresi vardır. [280] Burcun yapılışı sırasında, taşlar arasına yuvarlak mermer sütunlar da yerleştirilmiştir. Bu mermerlerin ne amaçla duvar arasına yerleştirildiği bilinemiyorsa da surların ara yerlerinde özellikle Marmara tarafında Çatladıkapı’da Yedikule taraflarında duvarlar arasında buna benzer mermerler çoktur.

Anemas Kulesi’nin Isaac Burcu’na göre, sonradan yapıldığı yapılış tarzından, taş ve tuğlaların vaziyetinden ve Isaac Burcu’yla tek parça bir bina oluşturmayıp aralarında ayırıcı bir çizgi bulunmasından anlaşılıyor. Bu iki kule daha sonra birleştirilmiştir. Anemas Kulesi’nin zemine yakın kısmı, payanda (destek) şeklinde dışarı doğru çıkmış olup düzenli bir şekilde yontulmuş mermerlerden ayrıca bir temel duvarı vardır. Ayvansaray ve Eğrikapı tarafını kaplayan bu duvar, kulenin sağlamlığını bir kat daha sağlamlaştırmak amacıyla yapılmış olsa gerektir.

³⁹⁰ Bu zat, Jean Lecanomante adında birini Bağdat’a Abbasi Halifesi Ebülabbas Abdullah bin Harunreşit’in (198–218) yanına elçi olarak göndermiş, İstanbul’da Sultan Ahmet Camii civarında Arap usulü güzel bir mimari tarzında muhteşem bir saray yaptırmıştı. (835) İoannes sonradan İstanbul Patriği olmuştur. (836) Theophilos Araplarla yapılan savaşta galip gelmiş ve İstanbul’a gösterişli törenle girmişse de (837) iki sene sonra Dazymene Savaşı’nda yenilmiştir. (839) Adı geçen kayserin zamanında Hristiyanlara zulüm ve saldırı yapılmış, papazlar çok fazla kötü muameleye uğramışlardır. (836)

Anemas Kulesi'nin yukarısı da vaktiyle küçük kuleliymiş. Eğrikapı Caddesine bakan cephesinde birçok payanda vardır. 1881 senesinde yapılmış bir resimde payandaların sayısı sekizdir. Bugün kısmen harap olmuştur.

Bu kuleyi, yirmi beş sene önce de gezmiştim. Fakat çoğu yerlerinde kemerleri yıkılmış, delikler açılmış olduğundan gezmekte zorluk çekiliyor. Hapishanelere, Anemas Kulesi'nin Ayvansaray tarafına bakan şimdiki zemine yakın kemerli küçük bir girişten girilir. Yaklaşık olarak dokuz on metre uzunluğunda dar ve alçak bir yoldan geçilerek üstü kemerli küçük ve karanlık bir sofaya gelinir. Küçük bir kapıdan sola girilince, yukarıdan biraz aydınlık alan kemerli bir odaya daha geçilir. Orada oldukça derin bir kuyu görülür, hâlen suyu vardır. Karşı tarafta diğer bir yol, sağa doğru diğer bir dehlize ulaşır.

Bu kulenin üst katına taş bir merdivenle çıkılır. Orası on metre eninde ve on iki metre uzunluğunda ve yedi metre yüksekliğinde bir odadır. Kemerli dar bir pencereden aydınlık alır. Bu merdiven kulenin tepesine kadar çıkar. Girişindeki odanın sol tarafında küçük bir delikten hapishane hücrelerine girilir. Bugün altmış metre kadar uzunluğunda olan bu önemli bina çok harap bir durumdadır. Vaktiyle burası iki kattı. Bazı resimlerde görülüyor. Her katta 1,75 metre eninde bir koridor üstüne bir sıra küçük hücreler vardı. Bu kulenin içerisinde on iki yüksek ve dar oda vardır. Yerin altında bu odaları keşfeden ve bu konuda incelemelerde bulunan ve planını düzenleyen Doktor Paspatis'dir.

Bu odalarla Blacherna Sarayı arasında (on dokuzuncu asır) yeraltı yolları vardır. Hâlen izleri kalmış ve görülmektedir. Bu yollardan biri, büyük despot³⁹¹ Ayos Nicolas ve Priscus Kilisesi'ne (Bu-

³⁹¹ Despot; İmparatora ve imparator çocuklarına ve genellikle devlet adamlarına verilen bu unvan dilimizde "efendi" kelimesiyle tercüme olunur. Dişisi "despina" bu sınıftan birine mensup kadınların isimlerine ön ad olur.

gün Toklu İbrahim Dede Türbesi, Ebu Şeybe'l-Hudri ve Hamdullah Ensari Türbeleri) ulaşır ve orada son bulurdu.

Anemas Kulesi'ne dair Anna Comnene on ikinci kitabında şunları söylüyor: “Blacherna Sarayı civarında, Anemas Kulesi adıyla bilinen bir kule vardır. Bu kuleye bu ismin verilmesine sebep [281] oraya ilk hapsedilenin Anema isminde biri olmasındandır. Bu adam orada uzun süre kalmıştır.”

Kostantiniad, bugün Ayvansaray denilen semtte Blacherna Sarayı, Anemas Kulesi ve İsaac Kulesi mevcut olduğunu yazıyor. Fakat Anemas Hapishanesi'nden söz etmiyor.

Hâlbuki **İstanbul'un Kara Tarafındaki Surlarının Arkeoloji Planı**'nda (Caratheodory ve Demetriadis Efendilerin eseri, İstanbul baskısı 1881³⁹²) adı geçen semtte, İsaac Angelos ve Anemas Kuleleri ile Anemas Hapishanesi'nin bulunduğu yerleri ve resimleri gösteriliyor. Kitapta gösterdiğimiz (1) numaralı planda bulunduğu yer işaret edilmiştir.

Anemas Hapishanesi Hakkında Gördüklerim:

Bu hapishaneyi vaktiyle gezdiğim gibi, İstanbuldaki eski eserleri ve yapıları teker teker inceledim ve harita üzerinde belirledim. Daha sonra da (28 Mayıs 338) gezdim ve inceledim.

Bu hapishane, İvaz Efendi Camii'ne bitişik, eskiden Yıldız'da kütüphane memuru olup bugün Bahariye'de anbar memuru bulunan Haydar Efendi'nin evinin bahçesinin altındadır. Mortdmann'ın eserinde bu kule bu zatın bahçesinde, taş ve tuğla ile yapılmış dikdörtgen şeklinde bir bina daha doğrusu bir odadan ibarettir. Bahçesinin iki yerinde kuyu³⁹³ ağız gibi delikler vardır. Hapishanenin sarnıçlarından su çekmek için bu delikler sonradan açılmıştır.

Hapishanenin çeşitli yerlerinde kemerli yollar vardır. Bu yollardan bazısının duvarlarını sonradan delerek sarnıçlara buradan da yol açmışlardır. Bu sarnıçların duvarları hâlâ eski sağlamlık ve düzenini korumaktadır. Sıvaları çimento gibi gayet şert ve çok düzgündür; sanki içerisinden sıvacılar bugün çıkmış. Duvarların hiçbirinde çatlak ve yarık yoktur.

Vaktiyle, hapishanenin içerisinde pek çok dehliz varken, zamanla devamlı meydana gelen depremlerden bu dehlizlerden çoğunun içerisine moloz, taş yığılmış bundan dolayı yönleri ve çıkış yerleri bulunamamıştır. Bu dehlizlerden birinin kapısı, bu bahçenin bitişinde Hacı Rifat Efendi'nin evinin bahçesindedir. Dehlizlerden birinin Ayasofya'ya ulaştığını, civardaki Hançerli Hamam bitişğinde oturan doğramacı Hacı Lazar'dan bizzat araştırdım. Bu adam dehlizin içerisine girmiş, bir hayli gitmiş, fakat mumu söndüğünden korkarak geri dönmüş. Bunu caminin imamı da doğruladı. Bu dehliz'in içerisinde tek atlı arabanın rahat rahat geçtiğini de söylediler. Dehliz kemerlerinden birinin çapını ölçtüm, 1,65 cm olduğunu gördüm.

³⁹² **Plan Archeologique des Murailles de Constantinople du Cote de la tere.** c. Et. Caratheodory et G. A. Demetriades- Constantinople. 1881

³⁹³ Eski zamanlarda hapishaneler kuyu şeklindeydi. Hatta Hazreti Yusuf'un bilinen olayından dolayı konduğu hapishane kuyu şeklindeydi. Hâlâ Mısır'da ziyaretçiler, eski eserler arasında bunu da ziyaret ederler. Tevrat'ta, bu hapishane (kuyu) adıyla adlandırılıyor. Bu bilgileri bana veren arkadaşım değerli matematikçi İshak Efendi'ye açıkça teşekkür ederim.

[282] Adı geçen Hamdi Efendi'nin evinin önünden, doğruca Ayos Nicolas ve Priscus Kilisesi'ne inilir. Burası "Bölgeler Bölümü"nde³⁹⁴ belirttiğim Toklu İbrahim Dede Türbesi'dir. Ebu şeybe'l-Hudri ile Hamdulah el-Ensari de burada gömülüdürler.

Synnaxaristis adlı eserde bildirildiğine göre, birkaç Ayos Nicolas Kilisesi vardır. Toklu İbrahim Dede Türbesi'nin hangi Nicolas'a ait olduğu tahmin edilemiyor.

Tamamlayıcı bilgiler olarak şunu da belirteyim ki "Bölgeler" konusunda ayrıntılarıyla belirtilen, Ayos Nicolas ve Priscus Kilisesi'nin yapılış tarzından söz eden Procopius **Binalar (De Aedificiis)** adlı eserinde diyor ki: "Jüstinianus'un mimarları Ayos Nicolas ve Priscus Kilisesi'ni yeniden yaparlarken denizin dalgalarıyla mücadeleye mecbur oldular."

Bu ifadeye göre bu kilise, İmparator Jüstinianus zamanında deniz kenarında olması gerekiyor. Bununla beraber zamanla sellerle yağmurlarla Edirnekapı'dan, Otakçılardan sürüklenip gelen moloz, toprak ve çakıl parçalarıyla kilisenin önünde bir arazi parçası oluşturmuş olması ihtimali vardır. Diğer bir görüşe göre de Priscus'un "dalgalarla mücadele" sözünden amacı, temellerin kazılması sırasında içerisine hücum eden sulardan bahsetmiş olması!...

Blacherna Şatosu (Chateau du Blaquernes):

Bu şatoya gelince, buraya birçok meşhur kişiler mesela Huniadi'in ifadesine göre, zalim Andranikos Comnene, insafsız bir şekilde taç ve tahtından mahrum edilip halkın önünde çeşitli hakaretler ve saldırılara uğradıktan sonra, zincire bağlanarak buraya hapsedildiği gibi (12 Eylül: 1185) meşhur Grandük Syrjani de buraya atılmıştı.

Bu usta ve asi entrikacı, sonradan Bizans orduları başkomutanı Ioannes Kantakuzenos'un isteği üzerine karısı, çocuklarıyla Anemas Kulesi'ne nakil ve hapsedilmiş bir süre sonra salıverilmişti.

Kantakuzenos'un kayınbiraderi olan Ioannes Paleologos³⁹⁵ Sultan Murad Han'ın emirleri ve uyarılarına uyarak öz oğlu Andranikos'u, gözlerine mil çektirdikten sonra eşi ve çocuğuyla birlikte buraya hapsedmişti.³⁹⁶ Andronikos bu hapishanede on sene kaldıktan sonra, o zaman Galata'da oturan [283] Latinlerin yardımıyla canını kurtarmayı ve kaçmayı başarmıştı. Canını kurtarınca, babasına karşı silahlı isyana girişmiş onu yenmişti. Sonunda, senelerce üzüntü ve işkence gördüğü bu hapishaneye kardeşleriyle beraber (babası da) atarak bu şekilde intikam almıştı.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından son kuşatılışında başvekil Notaras, (Büyük Amiral ünvanına sahipti) Kostantin Paleologos'un emir ve onayıyla yanında beş yüz askerle, bugün Balat (Balata) Kapısı denilen Krallık Kapısı ile deniz tarafındaki surları savunmakla görevlendirilmiş olduğundan eşiyle çocuklarını güven altına almak için adı geçen Anemas Kulesi'ne bir rivayete göre İsaac Bur-

³⁹⁴ Bölgeler konusuna müracaat.

³⁹⁵ Beşinci Ioannes Paleologos'un oğlu Dördüncü Andronikos'un gizli oyunu olarak Ioannes hapsedilerek Andronikos yönetim makamına geçmiş, Ioannes bir yolunu bularak iki oğluyla birlikte Sultan Murad'ın yanına kaçmayı başarmıştı. (1379) Osmanlıların Marmara Denizi'ni geçerek Rumeli'de birleşmeleri (1357), Edirne'nin Dimetoka'nın ele geçirilmesi (1358), Bizanslılar elinde bulunan Alaşehir'in ele geçirilmesi için, kendisine yardım etmek için adı geçen Sultan'ın sıkıştırılması (1381), Kosava büyük savaşı (1389), Yedikule Kalesi'nin Yıldırım Bayezit tarafından yıkılmaya zorlanması (1391), Ioannes Paleologos'un zamanında olan önemli olaylardandır.

³⁹⁶ **Kostantiniad.** İstanbul, Fransızca basımı. s. 14.

cu'na kapatmıştı. Hangisi doğrudur bilinmiyor! Çünkü tarihçilerden Michel Dücas bu olaydan söz ederken: “Kapıyı koruyan Granddük, Türklerin şehre girdiklerini görünce yanında birkaç kişiyle birlikte evine çekildi...” Diğer bir yerde de: “Kuleye sığınmış olan kızlarını, evladını ve hasta eşini orada buldu. Türklerin şehre girişlerine engel olmak istedi ise de başaramayarak işin sonunda beraberinde olanlarla birlikte düşman eline düştü” diyor.

Yine bu tarihçi, bilinen kitabının başka bir yerinde: “Bazılarının rivayetine bakılırsa, bugün de Granddük, Fransızların kulesinde rehine olarak bulundurulmuş Osmanlıları hanedanından Orhan isminde bir şehzadeyle karşılaşmış, orada hepsi Türklere kendilerini teslim etmişlerdir.” diye durumu bildiriyor.³⁹⁷ Fakat bu rivayet doğru değildir. Çünkü bu kule o tarihte surların dışında ve Cosmidion denilen yerde (surlardan Eyübe kadar olan alan) bulunuyordu.

Bu kuleye, Fransızlar Kulesi de denilirdi. Çünkü Kayser Alexios Tomninos zamanında Boemond isminde bir Fransız prensi, Cosmidion'da çadır kurmuştu. Adı geçen Alexios tarafında, prence Anargyres Manastırı (Defterdar İskeleyi yakınında) yerleşim yeri olarak ayrılmıştı.

Surların Osmanlılar Zamanında Tamiri:

Eski tarihin gözünde, İstanbul'un değerini yükselten sanki bütün bir ilim dünyasının hayretli ve takdirli bakışlarını çekmeye sebep olan nedenler yanında İstanbul Surları'nın büyük bir payı vardır. Bu surlar, gayret ve çabanın, sürekli çalışmanın, ileri görüşlülüğün ne gibi harikalar meydana getirebileceğine en büyük şahittir.

Surların, yalnız zorlu bir çalışmanın göstergesi olmakla kalmayıp cisimlerin direnci, kuvvetlerin bölünmesi ve dengesi, özellikle askerin yorgunluğu açısından da görülmeye ve araştırılmaya değer.

Zamanına göre, en önemli savunma sebeplerinden sayılan bu surların kimler tarafından ve ne vakit yapıldığını yukarıda belirttik.

[284] Bu surlar yapılış tarihinden itibaren zaman zaman pek çok afet ve felaketlere uğramış, özellikle ara sıra meydana gelen depremler bu sağlam ve dayanıklı kaleleri bazan yerle bir etmiştir.

Bizanslılar zamanında, surların tamir ve sağlanlaştırılmasına neredeyse sürekli denecek derecede özen gösterilmiş olduğu gibi, Osmanlılar tarafından da defalarca tamir ve güçlendirilmesine çok fazla çalışılmıştır. Hicri 882 tarihinde, Sultan İkinci Mehmed'in özel emriyle Yedikule Surları tamir edildiği gibi, İstanbul etrafına yeniden sur yaptırılmıştı³⁹⁸. Hicri 915 senesinde, Sultan İkinci Bayezid'in saltanatı zamanında, İstanbul'da meydana gelen büyük depremde surların büyük bir kısmı yıkılmış, burç ve duvarları altüst olduğundan, Bayezit'in özel emir ve yardımıyla tamir edilerek sağlamlaştırılmıştı. Bu büyük deprem hakkında, o zamanın şairleri: “Eser-i isyân- 915”, “Nişan-ı şirret 915” tarihlerini düşürmüşlerdi. Silivrikapı konusunda bu depreme dair bazı bilgiler verilmişti.

³⁹⁷ Rum şehirlerinde bir kulede, hapis iken vefat eden Orhan Bey'in (Emir Süleyman'ın oğludur) şehzadesi Süleman Bey ve kızı Hondi Hatun (840) Mısır'a geldiğini, Süleyman Bey'in Mısır'da (848) taun hastası olarak vefat ettiğini **Amasya Tarihi** yazarı Hüseyin Hüsamettin Efendi'den işittim.

³⁹⁸ **Takvimü't-Tevarih: Bina-i Sur der Havali-i Darussaade bi Hükmi Fatih.**

Sultan İbrahim'in saltanatı zamanına rastlayan H. 1055 yılı Cemaziyevvelinde ve Sultan üçüncü Murad'ın halifelik devrinde (H.1101) ve Sultan Üçüncü Mehmed'in yönetiminin buhranlı zamanına rastlayan H. 1110 yıllarında da büyük depremler meydana gelerek surlarda yer yer yıkılma izleri gördüğünden bunların sağlamlaştırılması ve güçlendirilmesine gayret sarfetmişti.

Bağdat Fatihi Sultan Dördüncü Murad'ın halifelik zamanında, Sadrazam Payram Paşa da surların tamir ve sağlamlaştırılmasına özen göstererek Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar kalenin önüne geniş bir rıhtım şaptırmıştı.

Bu konuda **Ravzatü'l-Ebrâr** (sayfa:588) diyor ki: "Kaymakam Bayram Paşa suru tamir bahanesiyle hisarın sur içi ve dışı civarında olan mülk sahiplerinin ve vakıf mütevellilerinin mallarına el koymaya başlayıp sayısız dirhem ve dinar biriktirdi."

Bayram Paşa'nın, bu hizmet ve yardımını Evliya Çelebi (cilt: 1 sayfa, 56) şu şekilde anlatıyor: "Evvelâ kusurlu kulunuz (Evliya Çelebi) dostlarıyla İstanbul'u gezdiğimiz yerde, H. 1044 yılında, Sultan Dördüncü Murad Van seferine çıktığında Koca Bayram Paşa İstanbul'da kaymakam olup rahmetli babamla adı geçen paşa sohbet ederken söz sırasında 'İstanbul'u kuran acaba kimdir' diye sorunca babam³⁹⁹ hemen cevap verir:

[285] "Sultanım İstanbul dokuz kere yapılmış ve dokuz kere yıkılmıştır.⁴⁰⁰ Amma zamanımızdaki gibi asla yıkım görmemiştir. Her ne sebepten olursa olsun dost ve düşman kapı ve duvarının yıkılan yerlerinden araba ile girip çıkarlar. Hükümdara hasret olan bu şehrin bu durumda kalması ve surunun perişan bulunması uygun değildir. Müslümanların dindarlığına ve Osmanogullarının güç ve kudreti adına şunun tamir ve sağlamlaştırılmasına hizmetinizi esirgemeyin! Seferde olan Padişahımız inşallah zaferle dönmek üzeredir. Sizin bu çalışmalarınızı beğenirse cömertlik gösterir. Kıyame-te kadar isminizi ebedileştirirsiniz." deyince orada hazır bulunanlar tarafından kabul görür ve babam da derhal bu niyete 'fatiha' dedi ve Fatiha Suresi okundu. Derhal İstanbul, Eyüp, Galata, Üsküdar Mollaları toplanıp mimarbaşına, yeniçeri ocağı sorumlusuna ve şehreminine emirler verilip İstanbul'un bütün (4700) mahallesinin imamlarına duyurularak kalenin tamiri için yardım etmeleri istendi. İşçiler ve ustalar çağrılarak padişah seferden gelinceye kadar bir sene içinde İstanbul ve Galata kaleleri, bütün büyük Selâtin camileri tamir ettirildi. Beyaz renk ile İstanbul sanki büyük bir inci oldu. İstanbul halkından gam keder gitti. İstanbul kalesinin tamir tarihi Kaymakam Bayram Paşa tarafından şöyle yazıldı:

³⁹⁹ Evliya Çelebi merhumun baba ve aile fertleri Beğöğlunda bulunan Altıncı Belediye Dairesinin önünde Kasımpaşa'daki Büyük Kışla'nın istikametine doğru uzanan büyük kabristanda [Merhum Kâtip Mehmet Çelebi ruhiçün fatiha: H. 941 ve Merhume Şerife Saliha Hatun (ruhiçün fatiha: 1098) medfun oldukları] eski kâgir türbenin civarındaydı. Bu kabristan, Şeyhülislam Pirizade Merhum Sahip Molla Bey'in şeyhlik zamanında, Mısırlı Hammade Paşa'nın Vakıflar Bakanlığında adı geçen Molla, yaptığı şumullü bir müracaatı üzerine feshedilerek her biri bir değerli kişi ve mücahidin varlığını gösteren, ekserisi kıymetli olan taşlar bu türbe yakınında kazılan bir çukura yığılmıştı. Rumî 1334 senesi içinde bu taşlar tamamen meydana çıkmış; fakat çıkarıldıkları sırada hemen hepsi kırılmış ve kırdırılmış olduğu görüldü

Yolun düzenlenmesi sırasında 968 tarihli, "ve binti Fethullah...." ifadeli, geometrik şekillerle işlenmiş bir mezar taşı gözüme ilişti. Bu kadın, Şehnamecilik'te **Sultan Süleyman Fetihleri**'nin yazarı İranlı Fethullah Arif'in kızı olmasın?

⁴⁰⁰ İstanbul'un çeşitli milletler tarafından ele geçirilmesi ve teslim alınmasında uğradığı yıkımdır.

Duâ edip dedim târihin ey dâniş! Bu mebnânın

Zemîn durdukça dursun bu binâ-yı âsumân âsâ⁴⁰¹ “1044

O sırada Van’ın fethinin müjdesi geldi. Bütün halkın geceleri İsra gecesi, sevinçli günleri Kurban Bayramı oldu. Yedi gece Hüseyin Baykara fasılları yapıldı. O yerde Sarayburnu’ndan ta Yedikule’ye varıncaya kadar deniz kenarında kalenin temelleri önüne yirmi zira eninde bir set yapıp kaleden dışarı büyük bir cadde açıldı... Gemiciler gemileri halatlarla zorla çekip Sarayburnu’ndan içeri girerlerdi. Kalenin içinde ve dışında, kale üzerinde ve kaleye bitişik ne kadar ileri gelenlerin evleri varsa hepsi istimlâk edilerek yıkılıp umumi yollar ile kalenin etrafı çepeçevre yollarla çevrildi.

Bayram Paşa, tamir sırasında mimari zira (bir zira 60 santim) ile hesap isteyip hepsi seksen yedi bin zira (52 kilometre) olarak hesap edilmiştir.” Evliya Çelebi’nin sözleri burada bitiyor.

Bayram Paşa’nın, surların tamiri etraflarını çevreleyen, sıkıştıran ve genel görünümünü örten evlerin ve binaların istimlâki özellikle Marmara sahilinde, Sarayburnu’ndan Yedikule’ye kadar geniş bir cadde meydana getirme işindeki girişimi ve medeniyetçiliği gerçekten takdire değer. Demekki surları örten ve sıkıştıran görünüşü içler acısı binaların, barakaların inşası o tarihten sonra olacak. Bu eserleri sahipsiz, meydanı geniş gören halk, bu surları ve civarını istedikleri gibi kullana kullana bugünkü üzüntü verici duruma koymuşlardır!...

Sultan Üçüncü Ahmed’in damadı ve Sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa, memleketin fikrî gelişmesine hizmet eden birçok güzel işleri arasında, şehrin medenileşmesine ait hususları da ihmal etmeyerek surları mükemmel bir şekilde tamir ve sağlamlaştırmıştır.

[286] Yalıköşkü’nden Narlıkapı’ya kadar kalenin tamirini anlatan mermer kitabe, odun ambarı civarında bulunarak Padişah Müze-i Hümayun dairelerinden Çiniliköşk’e nakledilmişti. Aynı anlamda diğer bir kitabe de Ahırkapı üzerinde hâlâ duruyor.

Pâdişâh-ı heft-keşver kim Hudâ

Zât-ı pâkin masdar-ı dâd eyledi

Yani Sultân Ahmed-i âli-himem

Ser-keşânı emre münkâd eyledi

Devr-i hükmünde cihân ma’mûrdur

Bu harâb âbâdı âbâd eyledi

⁴⁰¹ Edirnekapısı’nın iç yüzündeki kitabedir.

Burc-ı devletde mekîn etsin Hudâ
Bu duâyı âlem evrâd eyledi

Bâhusûs İstanbul'un sûrun dahi
Yapmak ile halkı dilşâd eyledi

Sâdır oldu hat vezîr-i a'zama
Kal'a termimini icâd eyledi

Âsâf İbrâhim Paşâ'dır o zât
Şâh-ı âlem onu dâmâd eyledi

Emredip matbah emîni kuluna
Hizmet-i ta'mîr ile şâd eyledi

Ka'be yaptı san Halîl-i Âzeri
Sa'yini tâ öyle müzdâd eyledi

Yalıköşkü'nden der-i Narlı'ya dek
İki yılda reşk-i Bağdâd eyledi

Halk müstağnî idi ebvâbdan
Her kişi bir bâb icâd eyledi

Burc u bârûlar harâb olmuş iken
Bîbedel ta'mir ve bünyâd eyledi

Beyt-i vâhidde refîki-i hoş-edâ
Böyle bir târih inşâd eyledi

Hükm-i Sultân Ahmed-i vâlâ-cenâb

Hısn-ı İstanbul'u âbâd eyledi

---Hurrire İsmail Zühdi; sene: H.1135---

Bu tamiri ifade eden; diğer bir kitabe de Yedikule Kapısı üzerinde duruyor. Manzum tarihin şairi Şair Vehbî'dir. Fakat tarihi H. 1137'dir. Yedikule konusunda geçti.

Tarihi belgelerin incelenmesinden anlaşıldığına göre, en esaslı tamir bu seferki tamir olacak. Sonraları da surlar ara sıra tamir edilmiş ise de evvelkiler kadar belirtilmeye değmez.

Merhum ve Mağfur Sultan İkinci Abdülhamid döneminde surların bazı kısımları mesela Marmara tarafında, kara tarafındaki duvarlarda -kimisi az, kimisi çok- tamir edilerek sağlamlaştırılmıştı.

- ALTINCI BÖLÜM -

İSTANBUL'UN KAPILARI⁴⁰²

(Les portes)

Tarihçiler, İstanbul kapılarını o kadar farklı göstermişlerdir ki bundan dolayı kapıların eski yerlerini doğru olarak tesbit etmekte insan tereddüt ve zorluğa düşüyor. İstanbul'un eski kapılarından

⁴⁰² **Hadikatü'l-Cevâmi'** de kapılar aşağıdaki şekilde sayılıp sıralanmaktadır.

"1. Bahçekapı, 2. Balıkpazarı Kapısı, 3.Zindankapı, 4. Odunkapı, 5. Ayazma kapısı, 6. Unkapanı Kapısı, 7. Cibali Kapısı, 8. Aya Kapısı, 9. İçeri Yenikapı, 10. Petro Kapısı, 11. Fener Kapısı, 12. Balatkapısı, 13. Ayvansaray Kapısı, 14. Eğrikapı, 15. Edirnekapı, 16. Topkapı, 17. Mevlevihane Kapısı, 18. Silivrikapı, 19. Yedikule Kapısı, 20. Narlıkapı, 21. Samatya Kapısı, 22. Davutpaşa Kapısı, 23. Bostan Kapısı, (Sene H.1178) 24. Langa Yenikapısı, 25. Kumkapı, 26. Çatladıkapı, 27. Ahırkapı."

Evliya Çelebi, kalenin büyüklüğünden söz ederken kapılarının yirmi tane olduğunu aralarındaki aralıklarla beraber aşağıdaki şekilde bildiriyor:

"İlki Yedikule Köşkü deniz kenarındadır. Buradan Yedikule Kapısı'na kadar 1000 adım, Yedikule'den Silivri'ye 1010 adım, Yenikapı'ya 1000 adım, Topkapı'ya 2900 adım, Edirnekapı'ya 1000 adım, Eğrikapı'ya 900 adım, bu altı kapı batıya ve Edirne tarafına bakar. Eyüb-i Ensari'ye 1000 adım, Balat Kapısı'na 700 adım, Fenerkapı'ya 900 adım, Petro Kapısı'na 600 adım, Yenikapı'ya 100 adım, Aya Kapısı'na 300 adım, Cibali Kapısı'na 400 adım, Unkapanı'na 400 adım, Ayazma Kapısı'na 400 adım, Odunkapı'ya 400 adım, Zindankapı'ya 300 adım, Balıkpazarı Kapısı'na 400 adm, Yenicami Kapısı'na 300 adım, Şehit Kapısı'na -çufutkapısı olacak- 300 adım, Eyüb-i Ensari'den buraya kadar on dört kapı kuzeye açılmış ve deniz kıyısındadır.

Saray-ı Hümayun'un dört tarafında olan özel kapıların ilki Kireçcibaşı Kapısı, Yalıkapı, Topkapı, Uğrak Kapı, Balıkçılar Kapısı, İç Ahır Kapısı, Bayezid Han Kapısı sonra Hümayun-ı Saadet-makrun Kapısı ki güney tarafına açılmaktadır. Servi Kapısı (bu kapı padişahın kılık değiştirirken kullandığı kapıdır.) Sultan İbrahim Kapısı (Soğukçeşme dibindedir), Sokullu Mehmet Paşa Kapısı (Alayköşkü dibindedir), Süleyman Han Kapısı (Makbul İbrahim Paşa için açılmıştı), bostancılara ve müsahiplere ait demir kapı.

İç Ahır Kapısı'ndan dış Ahır Kapısı'na kadar 200 adım; oradan Çatladıkapı'ya 1300 adım, oradan Kumkapı'ya 1200 adım, oradan Langa Kapısı'na 1400 adım, oradan Davutpaşa Kapısı'na 1600 adım, oradan Samatya Kapısı'na 800 adım, oradan Narlıkapı'ya 600 adım, oradan Yedikule'ye 2000 adım.

Bu Yedikule, Vezir Kantor binasıdır. Kapısı kuzeye açılmaktadır. İki kat, demir, yüksek kapılardır. Bu kapılardan başka ta Ahırkapıya kadar hesap edilen kapıların yedisi de deniz kenarındadır. Hepsi de doğu tarafına bakar. Bu tarafa Lodos rüzgârı fazla dokunduğundan Bayram Paşa'nın yaptırdığı rıhtımlar yıkılmıştır. Bu saydığımız adımları İbrahim Han zamanında, dört kaleden adımlanarak hesap olunmuştur ve yirmi dokuz bin sekiz yüz on adım gelmiştir. Ama Bayram Paşa zamanında dış taraftan adımlandığında otuz bin adım gelmişti."

bazısı [288] fethin ardından örtülmüş, bazısı da tekrar açılmış ve hemen hepsinin isimleri değiştirilmiş olduğundan uzun uzadıya ve çok zorlukla, yapılan araştırma ve inceleme sonunda bu kapılara dair bazı tarihî bilgiler elde edilebilmiştir.

Eugene Kapısı (Porte d'Eugene):

Haliç tarafında, İstanbul'un ilk kapısı 'Eugene Kapısı'dır. Bu kapının iç tarafında, o tarihte yaygın şöhreti olan Ayos Pavlos (St. Paul) Kilisesi'yle Eugene Kulesi⁴⁰³ vardı.

Bu 'Eugene' Roma Âyân Meclisi üyelerindendir. İmparator Kostantin zamanında İstanbul'a gelmiş, bu kapı civarında kendisine çok şahane bir konak yaptırmıştı. Bu münasebetle bu mahalleler, onun adından dolayı şöhret bulmuştur.

İmparator Zinon (Zenon)⁴⁰⁴ zamanında İstanbul valisi olup 'Philocosmos'⁴⁰⁵ lakabıyla meşhur olan Julianus (Julien Le Philocosme) kapıyı tamir ettirerek üzerine şu kitabeyi koydurmuştu:

"Savaş ve kavgayı memlekete sokmadan, uğursuz düşmanları uzaktan tepelemeyi istediği için Julianus bu surları halkın savunması için yaptıktan sonra uyanık durma ve dikkatli olma sembolü olarak bir zafer işareti dikti ve yaptırdı."

Bu kapı Yalıköşkü Kapısı adıyla bilinir. Sarayburnu tarafında askeri odun deposunun (Odunkapı buradaydı) ve eski Sevkiyat Dairesi'nin arka tarafındaydı. Yalıköşkü, odun deposu ile eski Sevkiyat Dairesi'nin arka tarafında ve meşhur kapısı da Kayıkhane tarafında ve eski Sevkiyat Dairesi yanındaydı.

Kalede sonradan açıldığı belli olan Yalıköşkü Kapısı bu adla isimlendirilen köşkün kapısıymış. Bu köşkün de Sepetçiler Köşkü⁴⁰⁶ gibi sur üzerine yapılmış. Fakat bir katlı ve gayet süslü olup etrafında mermer sütunlar üzerinde tavanlı bir gezinti yeri (teras) varmış. Sepetçiler Köşkü'nün yan tarafındaki gezinti yeri hâlâ duruyor. Fakat Kayıkhane tarafındaki gezinti yerinin üstüne birkaç sene önce ahşap bir daire yapılmıştır. Bu kısmın altı büyük kemerli bir kapıdır. Yalıköşkü, Fuat Paşa'nın sadrazamlığı zamanında diğer köşklerle beraber yıktırılmıştır. Yalıköşkü'nden Narlı Kapı'ya kadar kalenin Sultan Üçüncü Ahmed tarafından tamir ettirildiğini gösteren şehir hattatı İsmail Zühdi hattıyla yazılmış bir kitabe, odun deposu civarında bulunarak müzeye nakledilmiş ve Çiniliköşk'te korunmaktadır. Bu kitabenin Yalıköşkü Kapısı üzerinde bulunmuş olması ihtimali vardır.⁴⁰⁷

Aynı anlamda diğer bir kitabe de bugün Ahırkapı'da, denize açılan kapı üzerinde bulunmaktadır ki 'Ahırkapı konusu' geldiğinde yazılacaktır.

[289] Fransa Hükümeti'nin İstanbul elçiliğinde bulunmuş olan Comte de Choiseul Gouffier'nin 1842 yılında yayımladığı **Osmanlı Devleti'nde Resimli Seyahat Atlası** adlı eserde, Sarayburnu'nun o

⁴⁰³ Eugene Kulesi, yakın zamana kadar vardı ve ayakta idi. 1817 yılında yıktırılarak yerine, bir köşk yaptırılmıştır.

⁴⁰⁴ İmparator Zinon (Zenon)'un birinci hükümet devri (474-475) yılına ve ikincisi (477-491) tarihne kadar sürer.

⁴⁰⁵ Âlem seven anlamındadır.

⁴⁰⁶ Bu civarda sepetçiler bulunduğundan köşk de bu isim ile şöhret bulmuştu.

⁴⁰⁷ **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası** Topkapı Saray- ı Hümayunu, birinci makale, Abdurrahman Şeref Efendi.

tarihteki durumu çizilmiş resimde (1) numara ile gösterilen Yalıköşkü'dür. Aslında bu bina burç üzerindedir. Fakat bu resminde, gösterildiği gibi tavanı olan bir gezinti yeri görülüyor.

Eski Mekteb-i Tıbbiyye'nin bulunduğu yerde Bostancıbaşı dairesi ve civarında Hasekiler koğuşu vardı. İstanbul'un ve özellikle Sarayburnu'nun yetmiş, seksen sene daha önceki hâlini gösteren resimlerde görüldüğü ve İstanbul'a dair yazılmış seyahatnamelerde okunduğu üzere, buraları saray için en kalabalık ve en neşeli bir semtiydi.

Bostancıbaşı, gidişlerde Padişah kayığının dümenini kullanmaya, sahil köşklerini korumaya ve bazı önemli işlere görevliydi. [290] Hasekiler padişahın emirlerini duyurmak için çeşitli yerlere gönderilen görevlilerdir ki zamanımızda çavuşları ve yaverler (özel kalem) gibidir.

Kostantiniad, Yalıköşküne yakın, Akrapol (Sarayburnu Tepesi) tarafında, deniz kıyısında iki katlı, üzeri kurşun kaplı, küçük kapılı kâgır bir köşk bulunduğunu, bunu Sultan Üçüncü Murad vezirlerinden Yemen Fatihî Arnavut Sinan Paşa'nın, kendi kesesinden birçok para sarfederek yaptırdığını yazıyor (1594).

Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi'nin **Ravzatü'l-Ebrar**⁴⁰⁸ adlı eserinde "Tophaneye karşılık deniz kıyısında Sultan Beyazid Köşkü diye bilinen köşkün temeli, önceden Sinan Paşa tarafından temeli atılmıştı. Ancak tamamlanmadan Sinan Paşa'nın sadareti son bulmuştu. Bu makama geçen Ferhat Paşa ve Siyavuş Paşa da sadrazamlıkları sırasında köşkün eksikliklerinin tamamlanmasına büyük çaba sarfetmelerine rağmen tamamlanması yine Sinan Paşa'ya nasip oldu. (Şaban: H. 1001.)"

Ravzatü'l-Ebrar'ın "Tophaneye karşı" sözünden maksat Üsküdar değil ise **Kostantiniad**'ın Sinan Paşa Köşkü'nün, Yalıköşkü civarında bulunduğuna dair olan ifadesi doğrulanmış oluyor. Özellikle **Kostantiniad**'ın, bu köşk hakkındaki ifadesi gözle görmesine dayanır. Şimdiki Sepetçiler Köşkü, Sinan Paşa Köşkü'dür.

⁴⁰⁸ s. 473.

Ahırkapı semtinde de bir Sinan Paşa köşkü vardı ki “Birinci Bölge”⁴⁰⁹ bahsinde belirtilmişti. Marmara sahilindeki kapılar tarif edilirken buna dair açıklamalar yapılmıştır.

Resmini aşağıda gösterdiğimiz Cebeciler Köşkü'ne eski bazı resimlerde, Alay Köşkü de deniliyor. Çünkü İstanbul'a dair yayımlanan Fransızca resimli eserlerde Sarayburnu ile Sirkeci İskeleyi arasında Cebeciler Köşkü adıyla bir köşkün resmini görüyoruz ki Grelot'un **Seyahatnamesi'**nde bu köşk (Alay Köşkü) olarak yazılmıştır.

[291] Sultan Üçüncü Murad zamanında Mısır'dan gelen hazineyi taşıyan padişah donanması, bu köşkün önünden geçerken toplar atarak Padişah'ı selamlamış; Padişah bu olay üzerine "Bu, hayra işaret değildir. Ömrümüzün sonuna geldiğimize işaret etse gerek..." diye bildirip üzüldüğü rivayet edilir. Gerçekten de adı geçen sultan bu köşkte hastalanmıştı.

Hammer⁴¹⁰ Sinan Paşa Köşkü hakkında şu ayrıntıları veriyor:

“Sultan Murad, Özbek elçisini kabulünden bir ay sonra öldü (16 Kanunisanı 1595). Bir önsezi ile ölümünü kendisine haber vermiş ve ihtimal ki bu his evhamını ve şüphesini artırmıştır. Sırdaşı ve sarayın ahır müdürü olan, saraydan çıkışında Diyarbakır valiliğine tayin edilen ve bir süre sonra saraydaki eski görevine geri dönmüş olan Saatçi Hasan bir rüya gördü. Bu rüyanın şahısları; kendisi, Sultan Süleyman, Şeyh İştîbî ve Sultan Murat idi. Saatçi rüyasını yazıp kendisine verdi; efendisi de üç

⁴⁰⁹ Birinci Bölge. s. 28.

⁴¹⁰ **Hammer. Ata Bey Tercümesi.** Dersaadet tabı, c. 7, (s. 188–189.)

gün sonra midesinde ağrı hissederek bunu yakında öleceğine kesin işaret saydı. Murad, Sultan Süleyman'ın rüyada Hasan'a söylemiş olduğu şekilde dördü siyah, sekizi benekli, kırkı beyaz olmak üzere elli iki koyun kurban etmesini ahır müdürüne emretti. Padişah, hayretler içinde şaşkın bir vaziyette Sinan Paşa tarafından deniz kıyısında yapılmış olan köşke gitti ki buradan Boğaziçi'nde dolu yelken giden gemileri seyredebilirdi. Hünkârın alışkanlığı, her zaman çalgıcıları istedikleri havayı çalmaya bırakırdı. Bu defa, üzüntülü şarkılar istedi. O sırada iki Mısır kadirgası gelerek limanı top ile selamladılar. Köşkün camları gürültüyle kırılıp düştü. "Önceleri bütün donanmanın topları camları kırmazken şimdi bu kadirgaların top sesiyle kırılıyorlar, görüyorum ki benim saray hayatım harap olmuştur" dedi. Gözyaşları yanağından, sakalından akmaya başladı.⁴¹¹ Yaratılış olarak zayıf ve şüpheli olmakla beraber acımasız ve zalim olmayan bu Padişahın, ertesini gece hayatı son buldu."

Kaptan paşaların Cebeciler Köşkü'nde padişah huzuruna kabul edildikleri, devlet kayıklarının buradan geçerken top atarak padişahı selamladıkları bilinmektedir. Eski resimlerde görüldüğüne ve Mısır'dan hazineyi getiren donanmanın, Sinan Paşa Köşkü önünde selamladığı yazılmış olduğuna göre, Cebeciler Köşkü'nün Alay Köşkü olması ihtimalden uzak değildir.

Geçmiş zamanda, her biri birçok hadise ve olaylara sahne olan ve Saray-ı Hümayun terbiyesinin verildiği ocaklar arasında biraz önce bildirilen daire ve koğuştan başka, Tulumbacılar ocağı da vardı. Tulumbacılar ocağı mescidin yukarısında ve Sirkeci İskeleyi'nde bulunurdu.

[292]

⁴¹¹ "Hastalığının ilk zamanında üzüntülü olarak Sinan Paşa Köşkü'ne gitmişti... Şarkıcılar toplantıya geldiklerinde "filan murabba yahut filan nakş-ı suret okusun" dediği çok az olurdu. Bu defa ise hemen "Bîmarım ey ecel, bu gece bekle yarın al, okunsun" buyurdular. O sırada İskenderiye gemilerinden iki kadirga geldi ve padişah köşkünün karşısında âdet olduğu gibi sevinç topları attı. Bu kadar büyük donanmalar oraya geldikçe büyük toplarını atarlardı. Köşkün hiçbir yerinde sarsıntı olmazdı. Bu sefer oturdukları pencerenin bütün camları kırıldı. Hatta birçoğu oturdukları minder üzerine düştü. Bir anda toplar atılınca köşk sarsıldı ve herkes korktu. Pencerelemin çoğunun camları kırılıp parçaları köşk içini doldurdu; "Bu kâfir yoksa yıkılır mı?" dedi. Ondan sonra bir müddet düşündüler ve "Bizim bu köşke son gelişimizdir!" dedi. Gözleri yaş ile doldu, yüzüne damlaları döküldü; çok üzüldü, kederlendi. [Peçevi'den alıntı].

[293] Buzhane, Arpa Anbarı ve Mutfak Emmini Kileri de buradadır. Şimdiki Karhane-i Âmire Sirkeci İskelesi civarında, padişahın özel bütçesinden Mimar Mehmed Vedad Bey'e yaptırılan Mes'adet Hanı'nın karşı tarafında, Büyük Demirkapı Caddesi'ne çıkan dar sokağın "Rali Hanı'nın yan sokağı" köşesindedir.

Karhane-i Âmire'nin altında ve köşesinde, meşhur hattat Rakım Efendi'nin kendi hattıyla yazılmış bir kitabesi bulunan çeşme, eski şehremini Cerrah Cemil Paşa'nın zamanında yerinden kaldırılmıştı. Hayırlı bir kimsenin haber vermesi üzerine oradan kaldırılan bu çeşme, İbrahim Sârim Efendi vakfındandır. Bu çeşmenin Salkımsöğüt'te Aydınolu Dergâhı karşısında yeniden yapılması kararlaştırılmıştır. Gerçi, çeşmenin eski yeri çok kirli bir çevreydi.

Tulumbacılar Ocağı, saray bahçesinde çıkan yangının söndürülmesi ile görevlidirler. Bunlar bostancı grubundan oluşan kişilerin bir kısmıyla oluşturularak oraya yerleştirilmişti. Bu ocak bağımsız ocak olmuştu. Yeri yoktu.

Bu ocağın yeşil kiremitli mescidi de bostancılar ocağı (Eski Mekteb-i Tıbbiye binası) yakınındaydı. Bu mescit de iki katlıdır. Etrafında ve altında olan ocaklar adamları için, Kanuni Sultan Süleyman Han tarafından yaptırılmıştı.

Minberini, sarayın bahçesinin bostancı başısı olan ağalardan Sivasî Mehmet Ağa yaptırıp camii çini kiremit ile örtmüş ve döşemiş olduğundan bu isim ile tanınmıştı. Mahfili Sultan Üçüncü Osman'nın padişahlığı döneminde yapılmıştı.

Mehmet Ağa, görevden atıldıktan sonra Sivas'a sürülmüş orada vefat etmiştir. Heyırsever olan bu zat Demirkapı yakınında da bir Daru'l-Hadis ve bir çeşme yaptırmıştı. Mescidin altındaki ocakların biri sıvacılar, biri de mermerciler ocağıydı. Civarında bıçakçılar, okçular ve yaycılar ocakları vardı.

Eski Tarihî belgelere göre Bostancıbaşı Ağalar bayram namazlarını bu camide (Eski Tıbbiye Okulu binasının ortasındaki camidir) kılıp; iri kavuklu sarık ile ocakları, askerleri ve gösterişli yürüyüşleriyle geçit yaparlardı. Bu geleneksel törenlerindendir. Bunların da mahallesi yoktu.

Mösyö Grolet İstanbul’a dair yazdığı bir seyahatnamede⁴¹² İstanbul’un bu tarafındaki bazı yapılar hakkında dikkate değer bilgiler veriyor. Diyor ki: “...Sarayburnu ve deniz gemilerinin genellikle yanaşıp su aldıkları küçük bir çeşme geçildikten sonra⁴¹³ deniz kıyısında iki köşke daha rastlanır ki bunları Kanuni Sultan Süleyman yaptırmıştı.

Adı geçen padişah o zaman hem sayıca çok hem de güçlü olan donanmasının Haliç’e giriş ve çıkışlarını yanındaki hanımlarına köşklere gösterir ve seyrettirirlerdi. Bu köşklere biri saray haremdeki ileri gelenlere [294] aitti ve diğerinden yüksekti. Bu köşke, dışarıyla görüşmeksizin ve kimseye bakmadan Sarayburnu’ndan geçilirdi. Bu köşk kemerler üzerine yapılmış üç büyük odadan [295] oluşmuştu. Bu odaların çatıları küçük kubbeli, içleri raflı oyukluydu. Odaların döşenmesi eski zaman usulü minderlerden, gayet kıymetli halı ve kilimlerden; kenarları sırmalı, işlemeli, nakışlı kumaşlardandı. Köşklere pencereleri kafesliydi. Fakat padişahın kendisine mahsus olan köşkün fevkalade süslü, özellikle içerisindeki sofa yahut divanhanenin düzeni ve döşenmesi gerçekten göze hoş görünür ve dikkat çekiciydi.

Dünyada bundan temiz, bundan düzenli bir sofa daha düşünülemez. Mermerleri, sütunları, fısıkiyeleri, kıymetli halıları; köşkü çepeçevre kaplayan gezinti yeri, Boğaz’a bakan latif ve şiir gibi görünümü, iç kısımlarının, tavanlarının, pervazlarının işlemelerin inceliği, kibarlığı hiçbir şeyle kıyaslanamazdı. Velhasıl, bu köşk bütün zevklerin hissedildiği bir güzel yerdi.

Ben buraya geldiğim zaman, köşkün resmini yapmak için bana izin vermek istemediler. Çünkü bostancıbaşı oraya gelmek üzereydi. Gerçekten bu köşke yirmi adım kadar yaklaştığımda bostancıbaşı sarayın kapısından çıkıverdi. Bu köşklere bu kapıdan gelinir. Bostancıbaşı beni görünce yanına çağırttı. Beni köşke getirene, benim oraya ne için geldiğimi sordu.

⁴¹² Grolet: Relation Nouvelle d’un Voyage de Constantinople. 1680-Paris.

⁴¹³ Bu çeşme Sarayburnu’nda levazım-ı erzak ambarı yakınındaydı.

6. Evyeni Kulesi (C. De Choiseul Gouffier-1842)

Rehberim olan kişi de “Dünya padişahı’nın sonsuz büyüklük ve kudretinin küçük bir kısmını” görmek için kendisine çok fazla rica ettiğini, yalnız köşkün kapısından bakmaya izin verdiğini, kendini affedilmek üzere bildirdi. Bununla beraber, bu köşkü bostancıların bulundukları zamanlarda ve her yerde olduğu gibi icabedenlere biraz bahşiş vererek ziyaret mümkündür.

Bu köşkün yakınında saltanat kayıklarının korunmasına ait beş altı kayıkthane vardır. Burada padişahın emrine her zaman hazır küçük kadırgalar, büyük kayıklar ve diğer hafif deniz araçları barındırılır. Bu kayıkların her tarafı hatta küreklerine varıncaya kadar güzel Arap üslubunda birtakım işlemlerle süslüdür.

Bu köşklere çıktıktan sonra sarayı çevreleyen surlar, şehrin surlarından ayrılır ve Ayasofya’ya kadar çıktıktan sonra bostancıbaşının köşkünün yukarı tarafından Marmara’ya iner. Sarayı çevreleyen surun uzunluğu yaklaşık altı kilometredir.

Grelot’un yukarıdaki tarifinden ve İstanbul’un bu kısmının eski durumlarını gösteren resimlerin incelenmesinden çıkan sonuca göre, padişaha ait olan köşkün bugün Sepetçiler Köşkü dediğimiz köşktür. Diğer ise, Cebeciler Köşkü denilen köşktür ki Alay Köşkü’dür.

Kununi Sultan Süleyman’ın yaptırdığı köşk kemerler üzerine yapılmıştı. Sepetçiler Köşkü de öyledir. Onun pencereyi kafesliydi; Sepetçiler Köşkü’nün eski resminde pencerelerinde kafes bulunduğu çok güzel fark ediliyor. Demek ki burası vaktiyle Harem-i Hümayun’a ayrılmış. Sepetçiler Köşkü’nün girişi geride, Saray-ı Hümayun suru içine rastlıyordu ki Grelot’un “Bu köşke dışarıdan görülmeden geçilirdi” diye tarifine tamamiyle uyuyor. Padişah’ın kendine ait olan diğer köşk de yine eski tariflere

göre Cebeciler Köşkü olacak. Zaten bu köşkün durumları ve eski tarifleri bunun böyle olduğunu gösteriyor.

Sarayiçi'nin Demirkapı Semtindeki Köşklere birinin Önünde İslam Halifesinin Huzurunda Hac Münasebetiyle Mekke ve Medine'ye Para ve Hediyeler Gönderdiği Alayın (Sürre-i Hümayun) Yola Çıkış Merasimi

[296] Yalıköşkü Kapısı ile Sirkeci İskelesi arasındaki alanda ve deniz kenarında, eski Osmanlı binaları arasında Sepetçiler Köşkü ve bitişindeki Kayıkthane, eski Yalı Köşkü Fabrikası'nın yerinde bulunan Cebeciler [297] Köşkü⁴¹⁴ meşhurdu. Sepetçiler Köşkü deniz kıyısında, surların duvarlarına kurulmuş yüksek bir binadır. Mimari değeri bakımından göz ardı edilecek bir eserden değildir.⁴¹⁵ Köşkün üzeri vaktiyle de olduğu gibi, kurşun kaplıdır. Fakat çatının ortasında Topkapı Sarayı'ndaki kasırlar gibi ufak bir kubbesi ve bir de ince bir minare gibi yüksek bir bacası vardır.

Köşkün yapıldığı duvarın denize bakan yüzü, kemerli yedi ayak üzerine oturtulmuştu. Üst katında baştanbaşa uzanmış bir balkon vardı. Boğaz'ın taptaze havasına karşı olan bu balkonda, padişahların mehtap âlemleri yaptıkları bilinmektedir.

⁴¹⁴ Grelot'un "İstanbul'a Yeni Bir Seyahat" (*Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople-1680*) adlı eserde, Sarayburnu'nun eski durumu görülüyor. Bu resimde Sepetçiler Köşkü, Sinanpaşa Köşkü olarak yazılmıştır.

⁴¹⁵ *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (Osmanlı Tarihi Komisyonu Dergisi)* s. 286. Topkapı Sarayı Hümayunu, Abdurrahman Şeref Laç.

Bu güzel ve tarihî köşk bugün Harbiye Nezareti'nin ilaç deposudur. Kullanma amacına göre, iç-
risi tamamen onarılmış ve değişikliğe uğramıştır. Yalnız, bir odada yuvarlak oldukça güzel tavan
hâlâ korunmaktadır.

Bu köşkün önüne ve deniz kıyısına yakın zamanlarda Askerî Sevk Dairesi yapılmış olduğundan
kemerli ayakların güzelliğini kısmen gizlemiştir.⁴¹⁶

Saltanat kayıklarına mahsus olan meşhur Kayıkhane bu köşkün Sarayburnu tarafındaydı. Kayık-
hane'nin bulunduğu yere ambar olarak saçtan bir yapı inşa edilmiştir. Sevkiyat Dairesi'yle Saraybur-
nu'ndaki yiyecek ihtiyaçları ambarı, Hatap İskelesi ve kapısı vardı. Çok üzüntü vercidir ki bu Kayık-
hane, birkaç sene evvel yıktırılmıştır. Bununla beraber tarihi süslü saltanat kayıkları Tersane-i Ami-
re'ye nakledilerek iyi korunmalarına tam anlamıyla özen gösterilmektedir.

Abdurrahman Şeref Efendi (Laç), bu Kayıkhane hakkındaki gözlemleri ve incelemelerini **Tarih-i
Osmanî Encümeni Mecmuası**'ının 286. sayfasında bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamayı aynen veri-
yorum:

“Kayıkhane Sepetçiler Köşkünün bitişiğindedir. Kapısının üstünde yazılmış olan tarih kasidesin-
den anlaşıldığına göre Sultan Üçüncü Selim zamanında Valide Sultan tarafından mutfakla beraber
hamam tamir olunmuştur. Yukarda belirtilen şiir şöyledir:

Hazret-i Sultan Selim dâver-i rûy-i zemin

⁴¹⁶ Sepetçiler Köşkü'nün önüne sevkiyat dairesi yapılarak köşkün üzerine kurulduğu eski kemerler, ayaklar
örtülmüştür.

Pâdişâh-ı bahr u berr hâkân-ı dîn

Devr-i adlinde cihân olmaktadır âsûde-ter
Sâyesinde oldu herkes ber-murâd-ı kâm-bîn

Bir taraftan Vâlîde Sultân-ı vâlâ gevheri
Çok harâb-âbâdı etti lutf-ı ta'mîre karîn

Gûş edip bildi Kayıkhâne Ocağı hâlini
Dil harâb olmuş bu gûne kûşe-i gamda hazîn

Yaptı bir hamâm-ı vâlâ kubbe-i gerdûn-ves
Germ ü serd-i rûzgârdan hem zâtı ola emîn

Hak bu kim matbah dahi muhtâç idi ta'mire hem
Olmuş idi dûd-ı âhı kübbet gerdûn-ı mekîn

[298] Bu ocağın dil-güşâ bâbın dahi tecdîd edip
Nakş-ı gûnâgûn ile verdi ona zînetle zeyn

Ömrün efzun ede Hak sıhhate iffetle müdâm
Zıll-ı şefkatte ola âsûde yâ Rab müminîn

Piş-gâhında telâtum eyledikçe mevc-i yemm
Her umûrunda Cenâb-ı Hak ola her dem mu'în

Çâr-ı erkân ile şâkirbend edip târihini
Oldu bîmisl ü behâ bu bâb-ı a'lâ dil-nişîn

Bu Kayıkhane saltanat kayıklarına ayrılmıştır. İçinde Sultan Mahmud, Abdülhamid ve Abdülaziz'in köşklü saltanat kayıkları ve başka muhteşem kayıklar duruyor. Görünüşleri çok güzeldir. Abdülmecid'in validesi Bezm-i Âlem Sultan'ın kayığının köşkü kafeslidir.

Kayıkhane içinde özel bir bölümde eşsiz ve benzersiz bir antika bütün ihtişamıyla heybetli görünüyor. O da iki buçuk asırdan beri ve yalnız başına istirahat eden Sultan Dördüncü Mehmed'in saltanat kadirgasıdır. Bu kadirga her bakımdan görülmeye değer.

Boyu 39, 70 ve eni; yukardan 5,70 ve omurgadan 4,50 metre ve derinliğinin tamamı 2,40 ve omurgadan oturaklara kadar 1.20 metredir ve 140 ton ağırlığındadır ve 48 kürek ile hareket ettirilir. Her küreğin topacında üç kabza bulunmasına göre yüz kırk dört kürekçisi olması gerekir. Hele arkasındaki köşkün süsü ve güzelliğini anlatmak kolay değildir. Köşk kemer şeklinde olup her tarafı ince kalem ile mineli altun işlenmiş ve kabartmaların ortasına akik ve necef çeşidinden çeşitli renkte taşlar oturtulmuş şahane bir yüzen saraydır. Sağ ve solunda "sedef" üzerine birer dua beyti [299] gömme olarak sedefle işlenmiştir. Sedeften yapılma bu yazının netliği ve güzelliği insanı hayran bırakıyor ve baktıkça hayretini artırıyor. Ben hiç benzerini görmemişim. Hatta üzülerken yanından ayrıldığımı itiraf ederim. Beyitler şöyledir:

Hazret-i Sultân Mahmûd Hân gâzinin müdâm

Bahr u berde yârı Hızır u Hâfızı Allah ola

Yapdura dâim saâdetle nice a'lâ kayak

Ömr-i Nuh ile cihân mülkünde Şâhenşâh ola

Bu beyitlerden başka çevresinde dokuz beyitlik bir kaside daha varmış. Her mısrası ayrı ayrı gümüş levhalara kazınarak yazılmış olduğundan her nasılsa gözden görülmeyen farklı iki mısradan başkası kaybolmuştur. Yerleri duruyor; ihtimal ki kadirganın yapılış tarihi bu kasideden anlaşılabilirdi. Çalınmayan mısralar şunlardır:

Devâm-ı ömr ile Rüstem'lik etsin kahraman-âsâ

Yürütsün berr ü bahre hükmün ol sultân-ı bî hemtâ

On birinci asrın kıymetli hatırası olan bu kayığın kısa bir sefere dayanıklı olduğunu denizci müdürlerden işittiğimi bildirirsem değerli okuyuculara güzel bir müjde vermiş olurum. Şunu unutmayalım ki özel bölümün vakıf tarafından hâlâ her gece yanan bir kandili vardır."

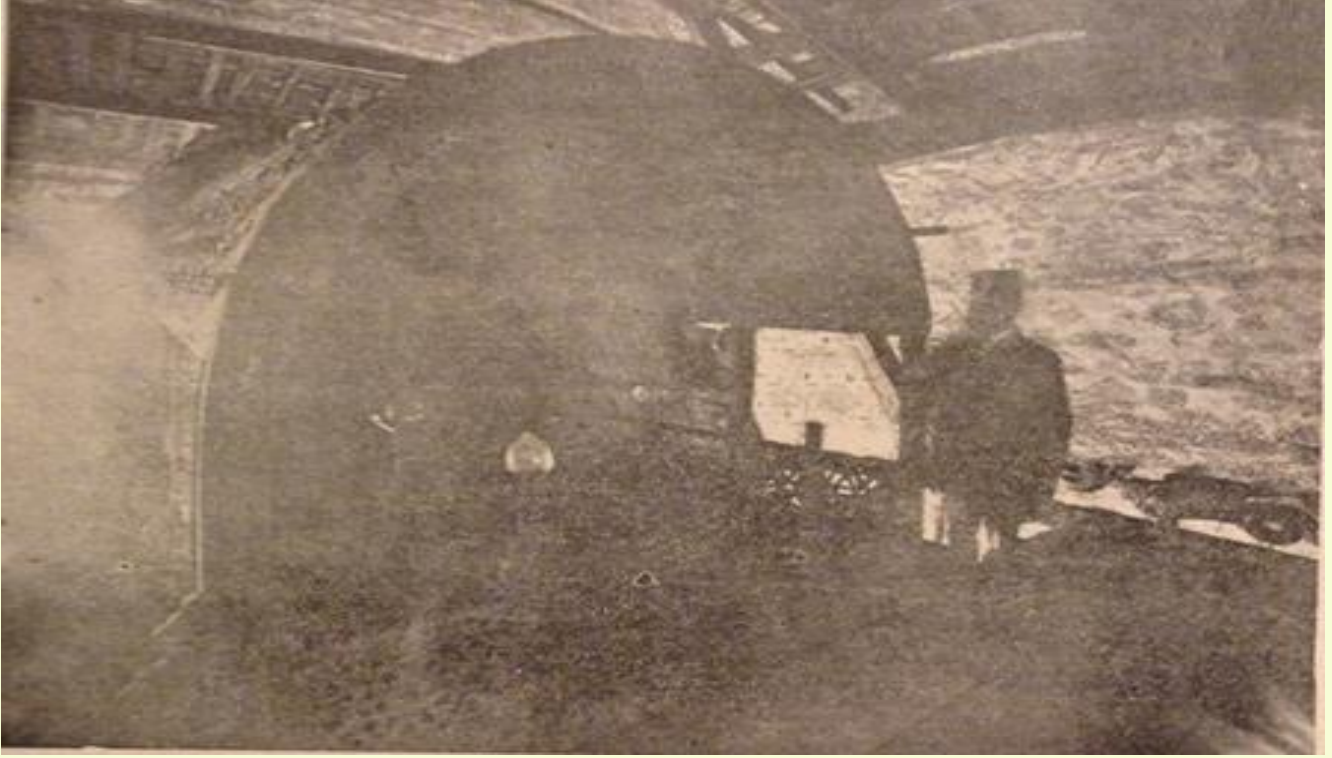
Köşklü Saltanat Kayığı

Müze-i Hümayun genel müdürü, değerli araştırmacı Halil Beyefendi, “**Şehbal**” adlı resimli kitabın 75. sayısında bu Kayıkhane’ye dair faydalı ve dikkate değer bir makale yayımlamışlardır. Bu makalenin bazı önemli [300] kısımlarını aşağıda olduğu gibi naklediyorum. Buna dair resimler de adı geçen genel müdür tarafından özel olarak aldırılarak tarafıma hediye edilmiştir:

“**Kayıkhane Ocağı:** Eski İstanbul’un önemli bir parçası daha kayboluyor. Topkapı Sarayı’nın Yalıköşkü kenarında saltanat kayıklarına mahsus olan eskimiş kayıkhaneler yıkılıyor. Bu yer aynı zamanda, “Kayıkhane Ocağı” idi. İşte bu ocakta tamamen söndü ve içindeki saltanat kayıkları tersane’ye nakledildi. Cennet-mekân Abdülaziz Han zamanının sonuna kadar orası mamur bir ocaktı ve hünkâr kayıkları da sık sık kullanılırdı. Geçmiş dönemlerde ise orası sanki unutulmuş ve hiçbir kimse, hatta görev yerleri Topkapı Sarayı içinde olanlar bile, oraya giremez olmuştu. Ancak burada eski bir Venedik kadırgasının bulunduğu rivayet olunduğundan bunun nasıl bir şey olduğunu anlamak ve mümkün ise görmek için fevkalade merak ettim. Bir gün kendisini çok yakından tanıdığım Saray-ı Hümayun hamlacı başlarından Hasköylü Osman Ağa’yı bulup bu konuda bilgiler istemiştim. Osman Ağa bu kadırganın Avcı Sultan Mehmet Han zamanından kalma harikulade bir şey olduğunu, hatta bazı ruhani özelliklere sahip olup sıtmaya karşı ağacından verildiğini ve eskidenberi üzerinde geceleri kandil yakıldığını, hâsılı daha birçok garipliklerden sayılan durumlarını nakletmiş olduğundan bu gizemli gemiyi görmek için olan merakım bir kat daha arttı. Ne olursa olsun gidip sıtma ilacı almaya karar verdim. Ertesi günü de ocağa müracaat ettim. Beni içeri götürdüler ve büyük bir saygıyla o koça geminin etrafını dolaştırdılar, ziyaret ettirdiler. Bana özel bir iyilik olarak geminin arka tarafının üstündeki taht gibi köşkün örtüsünü biraz açarak bir cephesini gösterdiler. Sedef ve fildişi ve bağa (kaplumbağa kabuğu) ile işlenmiş ve necef ve firuze ve diğer nadir taşlarla süslenmiş olan bu eşsiz

eserin karşısında gerçekten manevi bir zevk aldım. Bundan sonra geminin bir çürümüş tahtasından sıtma ilacı olarak bir miktar toz verdiler. Yine tam bir saygıyla oradan çıktık.

Bu acayip gemi, ne zamandan beri oraya çekilmiş, duruyor? Kim bilir, hangi büyük padişahlarımızı taşıdı? Bunları bilenler kalmamış. Fakat araştırılırsa belki bazı bilgilere sahip olunabilir. Bu konuda **Şanizade Tarihi**’nde 1229 senesi Şa’banı’nın 22’nci günü meşhur üç anbarlı Mahmudiye’nin denize indirilişini Sultan Mahmut Han eskiden olduğu gibi taht gemisinden seyrettikleri yazılıdır. Bu taht gemesinden maksat sözü edilen kadırgadır.

Sultan Dördüncü Mehmed’in Güzel ve Süslü Kadırgasının Köşk

Bir rüyaya benzeyen bu ziyaretimi hiç unutamam. O zaman Kayıkhaneler henüz harap duruma gelmemiş olduğundan her tarafı temiz ve bakımlı ve bütün saltanat kayıklarının örtü ve döşemeleri güzel bir şekilde korunmuştu. İşte bunun üzerine Hamdi Bey padişahdan izin çıkartarak o kadırgayı etraflıca ziyaret etmeye ve çürümüş olan yerlerini tamir ettirmeye muvaffak oldu.

O zamanlar bu kadırgayı İstanbul’da görenler değil, bilenler bile azdı. Meşrutiyetin ilanının ardından ocak resmen dağıtıldı. Eski Hamlacılar (Kürekçiler) kısmen emekli edildiler. Diğerleri de başka taraflara nakledildiler. Yalnız bekçi gibi birisi kalmıştı. Bu sırada kadırganın fevkalade dış görünüşü herkes tarafından duyulduğundan birçok merak sahipleri, özellikle yabancılar seyretmeye koştu. Ne yazık ki artık koruyacak kimse kalmadığından oraları az zaman içinde son derece kötü bir duruma geldiği gibi saltanat kayıklarının döşemeleri ve örtüleri de parçalandı. Gümüş takımları kaldırıldı ve bunların baş taraflarına konmuş olan som gümüşten yapılmış iki büyük kuş, Hazine-i Hümayun’a konulması gerekirken Topkapı Sarayı Meydanı’nda diğer birçok güzel ve eşsiz eşyalarla açıkça açık artırmaya konularak satıldı ve yabancılar eline geçti. Kayıkhane odalarının çatıları da ak-maya başladığından yağmurlardan kayıklar zarar gördüler. Kadırganın üstündeki köşkün sedefleri

ve taş kakmaları dökülmeye başladı ve köşkün iç duvarında bulunan yazılı gümüş levhalar [301] çalındı. -Şimdi bunlardan yalnız bir tanesi kalmıştır.- İnsan içeri girmeye hem korkar hem utanırdı.

Fevkalade bir sanat ve tarihî kıymete sahip olan bu deniz aracı uğradıkları perişanlıktan dolayı sanki hal diliyle ziyaretçilere “Bizlere acıyınız” derlerdi. Az bir masraf ile oranın olabildiği kadar iyi korunması ve devam ettirilmesi mümkün olduğundan dolayı bu konuda birçok girişimde bulunuldu ise de mümkün olamadı. Beş on sene sonra pek çok kişi orada böyle bir binanın bulunmuş olduğunu bile hatırlamazlar ve sonunda her şey gibi o da unutulur, gider. Belki o zaman, **Şehbal**’e aldığımız şu fotoğraflar -ki kadirganın 14 Mart 1329 tarihinde meydana gelen taşınmasından birkaç gün evvel çekilmişti- eski İstanbul’un dostları için bir hatıra kalır. Kayıkhaneler binasının temelleri eski olsa gerektir. Bazı eski resimlerin üzerinde bu bina görülmektedir. Denize bakan ve iki yanı çinili ve çerçeve-leri mermerden yapılmış olan süslü kapısının üstündeki yirmi beyitlik ve 1210 tarihli kitabenin içeriğine göre Sultan Üçüncü Selim’in Muhterem anneleri tarafından bu “Kayıkhaneye Ocağı” tamamıyla tamir edilmiş ve bir hamam ilave edilerek süslü kapısı da yenilenmiştir. Kitabenin üstünde Sultan Üçüncü Selim’in tuğrası ve altında ocağa anlamlı bir işaret olmak üzere köşklü bir hünkâr kayığı kabartma olarak kazınmıştır. İçinde muhteşem mutfak ve hamam kalıntıları ve iki katlı pek çok oda ve koğuşları ve bir mescidi vardı. Kapıdan girilince sol tarafta gayet büyük iki bölüm Kayıkhaneye’den birincisinde iki saltanat kayığı ve ikincisinde eski bir kadirga bulunurdu.

Bu tarihi gemiye “kadirga” deyip gidiyoruz. Bilgi sahiplerinden bazı kimseler bunun bir Venedik dükası tarafından [302] yüce halifelik makamına hediye olarak gönderildiğini ve üzerindeki köşkün burada olduğunu söylüyorlar. Bu köşkün Osmanlının değerli eserlerinden olduğundan şüphe yoktur.

Hazine-i Hümayun’da da benzeri olmayan bir eseri vakanüvis Abdurrahman Şere Laç Efendi, **Tarih Encümeni Mecmuası’nda** çok güzel tarif etmiştir.

Köşkün içinde sedef ile yazılı olan dört beyitlik kitabede bu gemiye “kayık” ismi veriliyor ve “Sultan Mehmet Han” tarafından yaptırıldığı bildiriliyorsa da Sultan Üçüncü Mehmed mi yoksa Sultan Dördüncü Mehmed mi olduğu anlaşılmıyor. Rivayete bakılırsa H. 1058’den 1099 yılına kadar saltanatta oturan Sultan Dördüncü Mehmed’in imiş. Köşkün mimari tarzı ve güzel sanatlar tarihi açısından etraflıca incelenmesi de belki bu meseleyi çözmeye hizmet edebilir.

Yedi Çifte Tebdil Kayığı ile Valide Sultan'a Mahsus Köşklü Saltanat Kayığı

Her halde uzunluğu kırk metreye yakın olan geminin Gelibolu, Gemlik ve İznik gibi uzak yerlere yapılan seyahatlarda padişahların binmelerine mahsus olarak kullanıldığı şüphesizdir.

Elbette değerli subaylarımızdan biri gemiyi iyice inceleyerek kadirga mı, çekirme mi; yoksa kal-yon mu olduğunu, hâsılı ne isim ile isimlendireceğimizi, yapılış tarihini ve diğer ayrıntılarını bize bildirir, ümidindeyiz.

Giriş kapısının sağ tarafında birbirine bitişik olan üç bölüm Kayıkhane'de Sultan Abdülhamid, Sultan Abdülaziz ile Valide Sultan'a mahsus köşklü kayıkları ve son bölümde ise daha küçük çapta, fakat köşklü diğer bir kayık bulunmaktaydı. Bu kayığın Sultan İkinci Mahmud'un zamanına ait olduğu rivayet edilmektedir. Aslında üzerindeki süslemeleri de bir dereceye kadar o asrı andırır. Zaten harap olan bu kayık binanın yıkımı esnasında tamamen parçalandığından iyi bir tamire muhtaçtır.

Ne yalan söyleyeyim, âdetler ve yüce sanatımızın şiddetle korunması ve kaybolanların tekrar canlandırılması taraftarıyım. Bundan dolayı isterim ki Kayıkhane Ocağı güzelce tamir olunsun ve saltanat kayıkları da asıl ve eski yerleri olan [303] bu yere devletin şanına ve sahip oldukları fevkalade öneme uygun bir şekilde korunsunlar. Fakat oranın yıkılması hükümet tarafından zorunlu görülmüş⁴¹⁷ olmalıdır ki kayıkları da devletin tersanesine nakledilmişlerdir.

⁴¹⁷ Şehitlerin ileri geleni Mahmut Şevket Paşa merhumun sadrazamlığı döneminde gereksiz yere yıktırılmıştır. Yerine yapılan biçimsiz baraka cinsinden binaların bu eski milli binamızı feda etmeye asla değmediğini söylemekten çekinmem. Yine söylerim, bizde her şey kendi görüşüyle yapılıyor. İlim ve uzman sahiplerinin görüşü alınmıyor. Vesselam!

Sultan İkinci Mahmud’a Atfedilen Köşklü Kayık

Milli övünç kaynaklarımızdan olan bu deniz kayıklarının orada da belirttiğimiz şekilde iyi korunmalarına özen gösterileceğinden hiç şüphe etmem.”

Sepetçiler yahut Sinanpaşa Köşkü geçilince, eskiden meşhur olan Cebeciler⁴¹⁸ Köşkü vardı. Dirmirkapı tarafındaki surun vaziyetine ve resminde görüldüğü üzere, Topkapı Saray-ı hümayunu’ndaki dairelerin yerlerine göre, bu köşk eski Yalıköşkü Fabrikası’nın (bir aralık kömür deposu olmuştu) yerinde bulunmuş olacak. Bu güzel kasır, sahilinden biraz gerideydi. Resminde görüldüğü gibi, Bizans ve Osmanlı eserleri ve binalarında olduğu gibi, üstü kurşun kaplı, ortası ufak ve toplu kubbeli, dört basamaklı bir merdivenle çıkılır; bir katlı –kanatlarını açmış, sanki uçmaya hazır bir kuş gibi- geniş pervazlı güzel bir bina idi... Binanın orta kısmı odalardan oluşmuştur ve çepeçevre açık bir gezinti yeri vardır. Bu gezinti yeri, Arap tarzında süslenmiş, etrafı memmer parmaklıklara dayandırılmış altın bilezikli mermer sütunlarla çevriliydi. Saçağı bu gezinti yerinden belki bir iki arşın kadar dışarıya taşmıştı. Anadolu’nun bazı yerlerinde, özellikle Bursa’nın, Amasya’nın, Edirne’nin eski evlerinde görüldüğü gibi binanın cephesindeki sütunlu bu açık kısım mehtabiye idi.

Kaptan Paşa ile donanmanın ileri gelenlerinin padişahın huzuruna kabul töreni Cebeciler yahut Alay Köşkünde bütün koruma birliğinin, beylerin ve Saray-ı Hümayun ileri gelenleri ve adamlarının, vezirlerin ve saltanat hizmetlilerinin önünde yapıldığı gibi donanmanın deniz seferine çıkması, zaferden dönme merasimi de burada gösterişli bir şekilde yapılırdı.

⁴¹⁸ Yine Grelot’in belirtilen eserinde Cebeciler Köşkü, Alay Köşkü diye belirtilir.

Osmanlı saltanatının dillere destan olan, revnak ve ihtişamına bir örnek oluşturan bu merasimi gösteren eski bir resmi buraya alıyorum.

Alay Köşkü'nün eski hatıralarına dair **Naima Tarihi**'nde görülen açıklamayı (c. 6, s. 245) de anlatmaya çalıştığımız yerlerle ilgisi olduğundan aşağıda yazıyorum:

“Köprülü'nün sadrazamlık devrinde, 18 Rebiülevvel 1071 gecesinde sipahi askerleri isyan edip Atmeydanı'na toplanarak ağalarının evlerini taşıyıp şehrin sokaklarını kapatıp yolda rastladıkları adamları zorla aralarına alarak fitne ve fesat çıkarmaya başlamışlardı. Bu durum sadrazam tarafından padişaha yazılı olarak bildirildiğinde, padişah veziriazamın görüşü gereği o an Yeniçeri Ağası ile Kethüda Beyi Padişah huzuruna çağırıp “Ocağınız devletin iyiliğini sever. Fesat çıkaranların ortadan kaldırılması ve ezilmesi hususunda sizden tam bir hizmet etmek devletimin beklentisidir.” diye sağlam bir padişah uyarısını emrettiler. Sipahiler bir aralık yeniçeri [304] topluluğunu da aralarına almaya çalışmışlar ise de subaylarının öğüt ve nasihatlarıyla ve alınan akıllı önlemlerle, isteklerine ulaşamadılar. Bunun üzerine Atmeydanı'ndan perişan olarak her biri bir tarafa kaçarak gizlenmişlerdi. Bunun üzerine veziriazamın sarayında yapılan danışma meclisinde vezirler ve âmirler, divan üyeleri ve bütün sınıfların ağaları ve subayları ve diğer üyelerde hazır olurlar.

O sırada padişah tarafından gelen emirde tahta geçtikten bu zamana kadar sipahi eşkiyasının saldırıları sınırı aşıp nimet hakkı ve saltanata saygıyı tamamen unutmuş oldukları bundan dolayı bu çeşit eşkiyanın yok edilmelerinin devletin önemli işlerinden olduğu bildirilerek durumlarının araştırılması veziriazama görev olarak verilmişti.

Saray İçindeki Köşklerden Birinde, Padişahın Huzurunda Cirit Oyunu ve Mehter Marşı Çalınması

Zaten namuslular, yeniçeri ve sipahi subayları ve halkın çoğunluğu, bozgunculardan rahatsız oluyorlardı. Bozgunculuğu tahrik edenlerin cezalandırılması konusunda padişahın emrinin çıkmasını beklediklerini ve eşkiyaya fırsat verilmesine asla razı olmadığını padişahın emrine bir şekilde karşı olmayıp hizmeti yerine getirmeyi canlarına minnet olduğunu hep birlikte ifade ettiler. Hemen o gün, eski silahdar ağalığından atılmış olan Ahmed Ağa, tutuklandı ve Alay Köşkü önünde padişahın gözü önünde öldürüldü. Kapıcılar Kethüdası Haseki Mustafa Ağa da öldürülüp Koca Derviş Paşa'nın hizmetlilerinden Nuri Ağa kapıcılar kethüdası tayin edildi. İstanbul'da ve Üsküdar'da hanlar basılıp altmış kadar asker ve zorbalar tutulup kılıçla kesilen kelleleri yuvarlandıktan ve diğerleri perişan edildikten sonra sipahilerin sığınağı olan Yeni Cami Han'ı ve Elçi Han'ı boşaltıldı."

Bu Yenicami Hanı, bugün Bahçekapı'nda, tramvayın Sirkeci'den gelip Eminönü'ne döneceği köşede elbiseci Mayer Mağazası'nın karşısında, Hilâl isimli bakkalın bitişiğindeki eski handır.

[305] Yalıköşkü'nün eski tarihî hatıralarına ait bir iki olayı belirtmeden geçemeyeceğim:

Bayram alaylarında, padişah gösteriş ve debdebe ile cami-i şeriften dönerek doğruca Hırka-i şerif'e geldiklerinde tüylü padişah sarığı tüysüz padişah sarığıyla değiştirilerek sünnet odasında kahvaltı yaptıktan sonra, Bağdat Köşkü'nün mermer döşeli sofasında saray mehterhanesi hazırlandıktan sonra belirtilen oda civarında döşeli etrafı açık ve yaldızlı bakır kubbeli Sultan Dördüncü Murad'ın gönüllere rahatlık veren bayramlaşma kasrına gelinirdi.

O zamanın teşrifat (protokol) usulüne göre, bayramlaşma törenine katılan devlet ileri gelenlerinin tebrik töreni tamamlandıktan sonra padişah lale bahçesindeki Mustafa Paşa Kasrı merdiveninden inerek üçüncü yerini (Topkapı Padişah Sarayı'nın, Sarayburnu'na bakan kapısı önü) şereflelendirdikten sonra burada Silahtar Ağa'nın hazırladığı ata binerek Yalıköşkü'nü şereflelendirirdi. Yalıköşkü'ndeki padişah tahtına oturduktan sonra mehter çalmaya başlar. Bu arada bostancıbaşı ve hizmetinde olan haseki ağa, bostancıbaşılar ocağı odabaşısı ve ocak kethüdası ile Kara Kulak Ağa ve Yeşilli denilen dört kıdemli asker bayramlaşırlar. Ondan sonra pehlivanlar güreşir. Baş çuhadar (başhizmetli) ağanın emriyle mevcut sayısız yedek atlara hassa silahşorları bindirilerek dolaştırırlar. Av ağaları av sunarlar. Bayramlaşmanın sonunda padişah sarayına döner.

Bayramlaşmanın bu kısmı bir dereceye kadar yarı resmî oluyor demektir.

Bu eski teşrifat usulünden anlaşıldığına göre padişah, birinci derecede bayramlaşmaya katılan devlet büyükleri, amirleri ve hükümet adamlarının kutlamalarını asıl Topkapı Sarayı'nda kabul ettikten sonra padişah sarayı görevli memurlarını da Yalıköşkü'nde huzurlarına kabul eder...

Bu usûl zamanımızda devam etmektedir. Padişah teşrifata katılan kişilerin kutlamalarını Dolma-bahçe Sahil Sarayı'ndaki bayramlaşma salonunda kabul etmeden önce, bu salonun üst katında bulunan odada şehzadelerin kutlamalarını kabul ettikten sonra, şehzadelerle beraber bayramlaşma salonunu şereflelendirerek yapıla gelen ve yürürlükte olan tören ve teşrifat ile bayramlaşma törenine devam edilir.

Vakay-ı Hayriye'de (Yençeri ocağının kaldırılması) Sultan İkinci Mahmud, Beşiktaş Sarayı'ndan Yalıköşkü'ne gelerek yeniçerilerin ortadan kaldırılmasını buradan idare etmişlerdir.

Sicilli Osmanî’de de Yalıköşkü’ne ait garip olaya rastladım, aşağıda aynen aktarıyorum:

“Âdem Dede, büyük tımar sahiplerinden olmakla beraber Mevlevî Tarikatı’ndandır. Şarih İsmail Dede’den sonra Galata Mevlevîhanesi Şeyhi oldu. Hacca gidip H. 1063 Camaziyelevvelinde vefat etti. Muhteşem, vakarlı, cömert ve şairdi. Sultan Murad devrinde dervişleriyle beraber ney ve kudüm ile Hisar’dan gelirken bostancıbaşı Tophane’ye yanaştıkları sırada bunları geri çevirip Yalıköşkü’ne götürmüş ve bir taş üzerinde ney ve kudümlerini kırdırıp böyle [306] gezmeyiniz diye uyarmıştır. Bunlar gece yarısı tekkeye gelip şeyh o tarafa bakan iki penceresini öfkeyle kapatmıştı. [307] Yirmi bir gün sonra bostancıbaşı öldürölüp başı, ney ve kudümlerini kırdığı taşa konmuştur.

“Dil nazargâh-ı Hüdâdır

Yıkma kalbin kimsenin”

Demirkapı:

Bu yapıların arka tarafında meşhur Demirkapı vardır. Bu kapı Bostancılar’la padişahın özel hizmetlilerinin girip çıkmalarına aitti. Demirkapı’dan deniz kenarına doğru uzanan duvar demiryoluna geçit vermek için yıktırılmıştı. Eski resimlerde çok güzel fark edilen bu surdan bugün eser bile kalmamıştır.

Demirkapı’nın da bizde bazı tarihî hatıraları vardır: Sultan Üçüncü Ahmed’in yerine geçen Sultan Birinci Mahmud, H. 1168 senesi Sefer ayında cuma selamlığından dönüp Demirkapı’dan Sarayburnu’na girerkenat üzerinde vefat etmişti. Hatta o gün camiye gidemeyecek derecede hasta iken yanındakilerin yardımıyla ata binebilmişti.

Sarayburnu’nda Cebeciler Köşkü Önünde Kaptan Paşa’nın Padişah Huzurunda Arz-ı tazimat ve Veda Edişi

[308] Sultan Mahmud Han, Nuruosmaniye Camii'nin tamamlanmasına az bir zaman kala kendisi için bir de türbe yaptırmıştı. Fakat yerine geçen kardeşi Sultan Üçüncü Osman, bu camiyi sahiplenerek merhum Sultan Mahmud'u Yeni Cami Türbesi'ne defnettirmişti. Garipdir ki kendisinin de oraya defni nasip olmamış. Yeni Cami'de, kardeşi Sultan Üçüncü Osman'ın yanına defnedilerek kabrinde rahat etmiştir.

Demirkapı'nın Sağındaki İlk Burç Üzerine Yapılmış Çeşmenin Kitabesi:

Sultan İkinci Abdülhamid'in Tuğrası

Lev haşallâhu ol melek haslet şâh-i devrâna kim

Sâyesinde halk-ı âlem eylesün ıyd üzere ıyd

Hak Teâlâ eylesün a'dâya gâlip her zamân

Âdeti sarf etmedir hayrâta nakd-i bî-adid

Hâtırından geçmez iken kimseyi incitmesi

İstedi zor ile şimdi kahrın a'dâ-yı anîd

Ol sebepten asker-i İslamî techîz eyleyip

Düşmenin karşısına gönderdi çok sedd-i sedîd

Gâziyânın yolu üstüdür diye bu çeşmeyi

Yaptı tâ kim matarasın doldura bin merd-isaîd

Çeşmesâr-ı lutfunun sîr-âbıdır halk-ı cihân

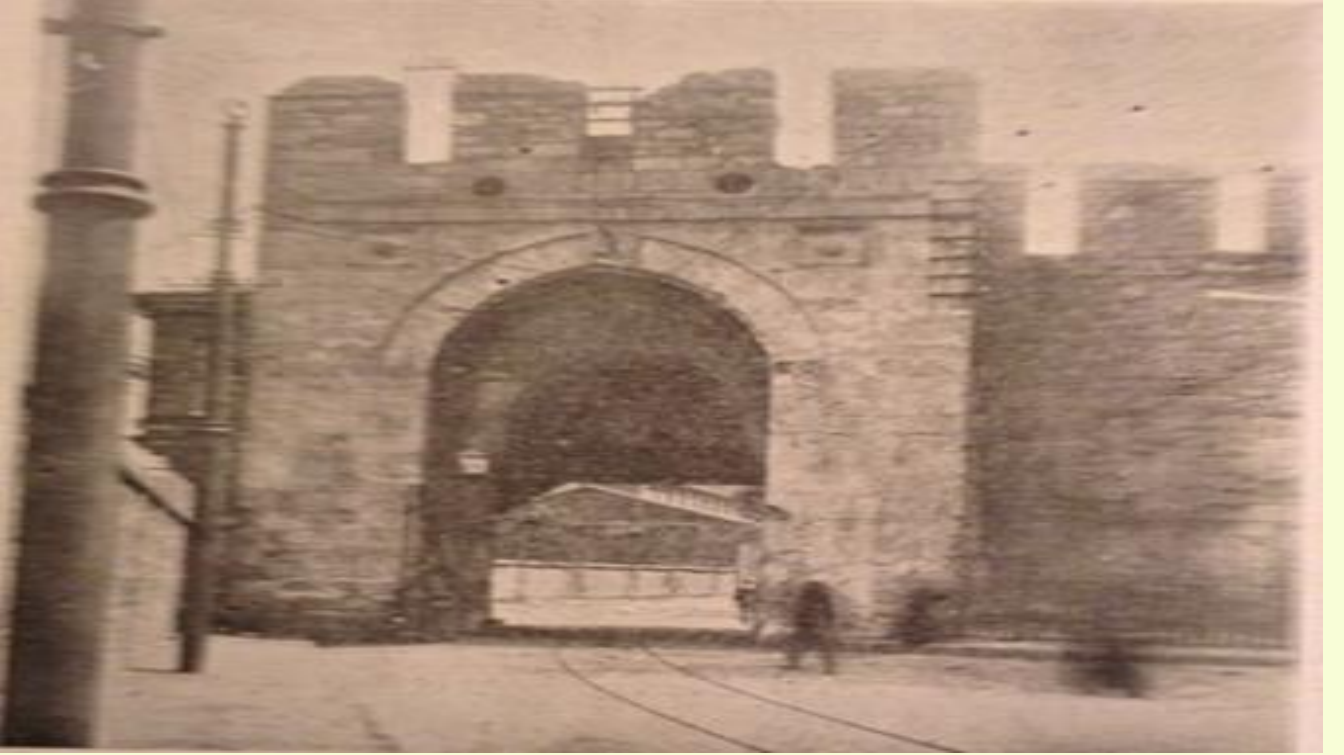
Üstümüzden sâyesin dûr etmesin Rabb-i mecid

Geldi şâhâ hâtır-ı mahvîye bir târih-i tâm

Askerine çeşme yaptırdı sünni Abdülhamid H. 1294

Nemekahu Abdülfettah – Sersikke künan

Demirkapı'da, vaktiyle bazı vezirler ve devlet ileri gelenlerinin konakları vardı. Mesela, saray bahçesinden bostancıbaşılıktan yükselerek kaptan-ı derya olduktan sonra Lala Mehmet Paşa'nın yerine geçerek en büyük arzusuna ulaşan Bosnalı Derviş Paşa'nın Demirkapı'da muhteşem bir sarayı vardı.

Demirkapı

Hadîkatü'l-Vüzerâ diyor ki: "Saray bahçesinde bahçıvan iken talihin yardımıyla bostancıbaşı, H. 1014'te vezirlik ile kaptan-ı derya olan ve H. 1015 yılının Muharrem ayında Lala Mehmed Paşa'nın yerine geçen, sorumluluğu çok ağır olan İran Seferi'ni Divane Ferhad Paşa'nın omzuna yükleyerek İstanbul'da huzur ve sükunetle oturan Derviş Mehmed Paşa'nın **Naima Tarihi**'nde yazılmış olduğu üzere zulümleri ve kötülükleri tabire sığmaz olduğundan başka, Deli Ferhad'ın deliliğinin daha kötü bir duruma gelmesine sebep olmuştu. Bu sırada, yaptırmakta olduğu sarayda bina sorumlusu olan bir Yahudi'nin türlü oyunları ve hileleriyle padişahın emriyle öldürüldü ve cesedi hakaret çukuruna atıldı." Öldürülüş tarihi 'Kıydı Derviş'ine şâh' (H. 1015 Şaban).

Gerçekten de adı geçen Paşa'nın Demirkapı'da bulunan konağında, Saray-ı Hümayun'un içine bir çukur kazdırıp Sultan Ahmed'e karşı kötü bir niyeti olduğunu bir Yahudi vasıtasıyla duyulduğunu Naima yazıyor. Hiç şüphe yok ki Yahudi, adı geçen sarayının inşaat sorumlusu olan kimsedir. Genellikle yapılarda görüldüğü üzere, ev sahibi ile kalfa veya kiracı arasında meydana gelen anlaşmazlık ve çekişmeye benzer olarak Derviş Paşa'da, böyle bir anlaşmazlık ve çakişmenin hile ve oyunun kurbanı olmuştur...

Derviş Paşa, Üsküdar'da Miskinler'de gömülüdür.

[309] Bununla beraber, Mevlâna Hâletî'nin **Hadd-i Mestan** adıyla meşhur olan kasidesinde anlatıldığı gibi Derviş Paşa'nın uygun olmayan hâlleri de padişahın öfkelenmesine sebep olsa gerek... Derviş Paşa'nın vezirlik süresi Ahmet Han'ın halifeliği zamanında yedi ay kadardır. Demirkapı'da, Sadrazam Mustafa Nailî ve Mısırlı Kâmil Paşalarla Hekimbaşı Salih Efendi'nin konakları da vardı.

İstanbul'un eski hatıralarına dair konularda değerli bir başvuru sözlüğü olan Keçecizade Reşat Fuat Bey'den duyduğuma göre, Mısırlı Kâmil Paşa konağı; toz boyalı, direk üzerinde geniş avlulu, binek taşlı (ata binmek için yüksekçe bir taş), iki katlı, şatafatlı ve muhteşem bir konakmış. Eski Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa Şehzadebaşı'nda, cami-i şerifin karşısındaki Mısırlı İlhami Paşa Konağı'nda kiracı olarak oturmaktayken kütüphanesindeki ocaktan çıkan yangında felakete uğramış olarak çıktıklar. Sadaret makamına uygun bir konağın bulunmasının zorluğundan dolayı şimdiki Darülfünun dairesini yaptıran Mısırlı Kâmil Paşa'nın Demirkapı'daki ahşap eski kâgir konağı padişah tarafından bir hafta içerisinde döşenerek oraya geçmişlerdir.

Ne yazık ki bu konakların hiçbirinin resmi yoktur. Bu konakların varlığı, Demirkapı'nın bir zamanlar sahip olduğu kıymeti ve şerefi hatırlatıyor. Demirkapıdan, Hoca Paşa'ya ve Babıali civarına kadar olan yerlerde bundan yirmi beş, otuz sene öncesine gelinceye kadar tamamen Müslümanlar ve hem de İstanbul'un seçkin, kibar insanları oturuyordu. Hoca Paşa yangınından sonra bu halk çeşitli yerlere dağıldığı gibi, emlakın değer ve kazanmasından dolayı daha ziyade yararlanmak ümidiyle sahiplerin çoğu, derhal evlerini Musevî ve Rum ailelerine kiraya vererek veya satarak bir zamanlar İstanbul'un kibar yerlerinden birini oluşturan bu civar bugün gelir bakımından fakir ve perişan ailelere konut olmuştur...

Bu Müslüman evleri, apartman olarak kullanılmaktadır.

Salkımsöğüt'te Aydınoğlu Dergâhı karşısında havuz hizasında, Makbul İbrahim Paşa için açılan Süleyma Han Kapısı bitişiğindeki bir evin altında (Demirkapı Caddesi) Zeynep Sultan Çeşmesi'nin kitabesi:

Gazi Ahmed Han-ı Salis duhter-i cûd-i zamân

Câmiu'l-hayr u kerem Hazret-i Zeynep Sultân

Rûh-ı Sultâniye ayağını câri kıldı hem

Çok eser yaptı duâsın ediyor cûvân

Yoluna girdi bu su dest-i melikle açılıp

Menba'-ı lutuf ve atâ cûy-ı revândır bu mekân

Gören ecdâdı ki rahmet deyû târihin okur

Suyu ayn-ı selsebil-i sâz-ı çeşme-i âb-ı revân 1184

Demirkapı'nın yakın çevresindeki eski binalar arasında (Elvan=Ulvan) Camii, demiryolu'nun kapıya kıvrılan çizginin köşesinde ve sağındaydı. Tren yoluna katıldı.

[310] **Hadîkatü'l- Cevâmi'**nin ifadesine göre **burayı** Fatih âlimlerinden Sinan Efendi yaptırmıştır. Vefatı Mısır'ın fethedildiği senedir. Azepler Camii de onundur. 'Elvan' kelimesinin doğrusu 'ayn' harfiyle 'Ulvan'dır. Unvan anlamındadır. Fakat Elvan olarak şöhret olmuştur.

Demirkapı Mescidi ile Ahmet Paşa Camii de bu semttedir.

Demirkapı Mescidi'ni Dâye Hatun yaptırmıştır ki Fatih'in süt annesi, Ahmed Bey'in kızı Hond Hatun'dur.

Mahmutpaşa yakınında, Tarakçılar'da da bir camisi vardır. Fakat bu cami H. 1310 depreminde tamen yıkılmıştır. Bugün mihrap ve kısmen minaresinden, duvarından başka bir şeyi kalmamıştır. Bu camiye beş altı basamak taş merdivenle çıkılır.

Dâye Hatun'un mescidinin avlusunda özel türsesinde mezarı bulunduğunu **Hadîkatü'l-Cevami'** de bildiriliyor. Türbe kapısının kemerinde şu kitabe yazılıymış: "Fî'l-yevmi't-Tâs'i min şehri Safer sene ihda ve tis'ine ve semânemie" yani 891 Saferi'nin dokuzuncu günü vefat etmiştir. Edirne'de de bir camisi varmış.

Dâye Hatun Mescidi, Yalıköşkü'ne doğruydu. Rumeli demiryolu döşendiği ve Sirkeci'ye kadar uzatıldığı zaman, pek çok hayır eserlerimiz gibi Dâye Hatun'un cömertliği ve koruması altında olan bu mescit de yola gitmiş ve değerli hayır sahibinin kemikleri unutulup gitmiştir.

Ahmet Paşa Camii'ne gelince, burayı Bostancıbaşı'lık'tan üç tuğ ile emekliğe ayrılıp sonradan Kanije Kalesi'nde vefat eden Ahmet Paşa yaptırmıştır. Beykoz'da okulu vardır.

Ahmet Paşa Mescidi ve Medresesi, Küçükağa Cami Sokağı'nın köşesindeki Abbas Ağa Çeşmesi'nin [311] karşısındaki sokak içinde bulunmaktadır. Bugün askerî görevlilere, askerî ailelere yiyecek dağıtılması için anbar olarak kullanılmaktadır.

Ağa Camii'nin karşısında, daha önceki gümrük özel kalem müdürü Şevket Bey'in pederi ticaret meclisi üyelerinden Ahmet Nuri Efendi'nin de konağının arsası ve içinde kâgir iki katlı hamamının yıkıntıları ve kalıntıları hâlâ duruyor.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa⁴¹⁹ Mescidi de Sirkeci yakınında, Hüdavendigâr-Salkımsöğüt Caddesini takip ederek giderken Sirkeci İstasyonu yönünde çıkmaz sokak içerisinde Akdeniz Oteli bitişiğinde üç taraf duvarı ve kaidesi yontma taş, üst tarafı tuğladan yapılmış minaresi kalmış, kuş yuvaları duruyor. Rumeli'den tren vagonlarının Sirkeci'de durduğu yerden yıkıntıları görünmektedir.

⁴¹⁹ Yaptıranı Merzifonlu Maktul Kara Mustafa Paşa'dır. Divan yolunda Parmakkapı'da Darü'l- Hadis Medresesi vardır. Bu binalar, tramvay yoluna doğru fazlaca geçmiş olduğu bahanesiyle, geri çekilmesini isteyenler eksik değil...

Hatta Beykoz’da olan Pazar kayığı bunların vakfıdır. Bu caminin bakımı imama aittir. Mahallesi yoktur. (**Hadikat’ül- Cevami**)

Bu semtte Küçük Ağa Hamamı’na giden yolun köşesinde, Darussaade Ağası Abbas Ağa’nın çeşmesi vardır. Yanında bir sebili ve çeşmenin üstünde bir de okulu vardır. Bugün harap vaziyettedir ve izi kalmamıştır.

Bursadaki Elvan Çelebi Hakkında Bazı Bilgiler:

Bursa’da da bir Elvan Bey vardır. Burası mahalleliler tarafından Avlan Bey diye bilinir. Mezarı Muradiye Semti’ndedir. Taşında kitabe, tarih yoktur. Bu zat Çelebi Sultan Mehmet Han’ın çeşnicisi (tadımcı) ve değer verdiği kişiydi. O asırda vefat etti. (**Sicilli Osmanî**, s. 492.)

Elvan Bey’in babası Germiyen Emirlerinden Paşacık Ağadır. Yıldırım Bayezid Han, Germiyan Beyi’nin kızıyla evlendiği sırada bu Paşacık Ağa’yı görüp beğenmiş, kendisine çeşnicibaşı tayin etmiştir. Çeşnicilik bu ailede bir müddet kalmıştır. Paşacık, Yıldırım Bayezid Han’nın emirlerindendi. Timur harbinde ölmüştür.

Bu zat, Niğbolu Kalesi muhafızı Doğan Bey’in kardeşi olduğu rivayet ediliyor. Değerli okuyucuların hatırlarındadır ki Sultan Yıldırım Bayezid, gururla dolu ordusuyla tam bir manevi coşkuyla Tuna’yı geçip Niğbolu’ya gelerek (898) orasını kuşattığı zaman kale muhafızlığında Doğan Bey (Doğan Ağa) adında gayet cesur, bir kumandanımız bulunuyordu.

Fetihler döneminde gözlerimizi nurlandıran bir olayın kahramanı olan Doğan Bey, Bursa’da Şehreküstü Mahallesi’nin karşısında ve aşağı taraflarında, mahalleler arasında mezarı vardır.

Bursalılar tarafından Dolam Bey diye bilinir. Bu zatın kabri bir evin avlusu ortasındadır. Fakat ne sandukası var ne kitabesi! Yalnız göğsünden büyük bir servi ağacı yükselmiştir. Dikdörtgene yakın bir şekilde setli bir duvar olan kabri üzülecek bir durumda, kahramanlık destanlarına hiç uygun olmayan bir perişanlık içindedir...

Ayvansaray Semtinde Ebu Zerr-i Gıfari Hazretlerinin Türbe ve Mescidi

[312] Niğbolu Kalesi'nin o zamanki stratejik bakımdan önemi, özellikle Rumeli'de askeri faaliyetlerimiz için sağladığı büyük yararı dikkate alınırsa, kahramanın böyle bir yere asla layık olmadığını derhal itiraf ve kabul edilir. Dünyanın ordusuna karşı Osmanlılığı ve daha doğrusu İslam'ın namusunu aylarca savunan bir kahramanı böyle mi görmeliyiz?...

Değerli arkadaşım, merhum Süleyman Paşazade Sami Bey'in rahmete vesile olmak üzere, bu münasebetle şu beytini hatırlatıyorum:

E'âzımıyla yaşarsa eğerçi bir millet

Yaşar e'âzımı da sinesinde pür hürmet

(Eğer büyükleriyle yaşarsa bir millet, büyükleri de göğsünde saygıyla yaşar.)

Değerli kahramanın mezarının bulunduğu yer, vaktiyle bu kahramanın kurmuş olduğu imaret yeriymiş. Zamanla imareti ortadan kalkmış, yeri başkasına satılmış... Doğan Bey'in hatırasının devam ettirilmesi şimdi ev sahibinin iyilik ve merhametine kalmış!...

Çünkü ne ilgilenen görevliler arıyor ne de bütün ümitlerimizi kendilerine bağladığımız okuyan gençlerimiz soruşturuyor... Milliyetçilik, tarihine bağlılık bu mudur?

Ev sahibi kadın, inançlı, vatansever bir Müslüman olduğu için Doğan Bey'in kabrinin başında özel ve mübarek gecelerde kandil yakıyor. Maneviyatından yardım bekliyor.

Bu inancı önemsiz saymayalım. Özellikle Anadolu’da görünürde bir baba, bir sultan, bir dede diye halk arasında bilinen, gerçekte çoğu fetih ve güçlü dönemlerimizde yararlıkları görülen emirlerimizden birçok yüce kişilerin ebedi uyku yerydiler. Böyle bir kandil sayesinde şimdiye kadar korunmuş, halk gözünde kabirleri daima saygıya ve gurura değer görülmüştür.⁴²⁰

Doğan Bey’in Sinan Bey adında bir kardeşi olduğu rivayet edilir. Bu da civarda Kiremitçi Mahallesi’nde hayır eseri olan mescidin avlusunda mezarı bulunmaktadır. Mezarının etrafı parmaklıkla çevrilmiştir.

Gerek Doğan Bey gerek Sinan gerek Âlvan Beyler hakkında Bursa Vakıflar Müdürü Niyazi Bey’in araştırmalarını aşağıda bildiriyorum. Kendisine gönderdiğim yazıya cevap olarak gönderdiği mektupta şunları söylüyor:

“.....Halk tarafından Tolam yahut Dolam Bey adıyla bilinen Doğan Bey’in elde edilen H. 1237 tarihli muhasebe kaydında ismi **Doğan**, berat kayıtlarında ise **Doğan Bey** olarak yazılmıştır. Vakıfları bir miktar [313] nakit paradan ibarettir. Vakfiye vakfımızda kayıtlı değildir. İmamlık ve müezzinlik görevleri sahiplerinin izniyle sözleşmesinde olmasına göre, eski kayıtlar bakımından vakfiyesi kaydının bulunması ihtimali vardır.

Resmo Kuşatması’nda Osmanlı Kadırgası-Avcı Sultan Mehmed Devri (1059-1099/1648-1687)

⁴²⁰ Sultaniye Kalesi Sancağı’na bağlı Yahşi İli köyünde şeyhlerden “Yahşi Baba” adında birinin türbesini gördüm (23 kanunisani 325, saat 10, Cumartesi) Kabrin etrafında vaktiyle dört mermer sütun dikiliymiş. Sonradan kabri çöplük haline gelmiş. Köylülerden birinin bir gece rüyasına gimiş. Bunun üzerine mezarı ve henüz çürümemiş cesedi bulunarak sonra üzerine türbe yaptırılmıştır. Köylüler tarafından Yahşi Baba diye tanılan kişinin, önceki emirlerimizden Yahşi Bey adında bir kahraman olduğu sonra araştırıldı. Yahşi Bey’in son hatırasını bizlere devam ettiren halkın inancı ve saygısıdır. Bu geleneği önemsiz saymayalım.

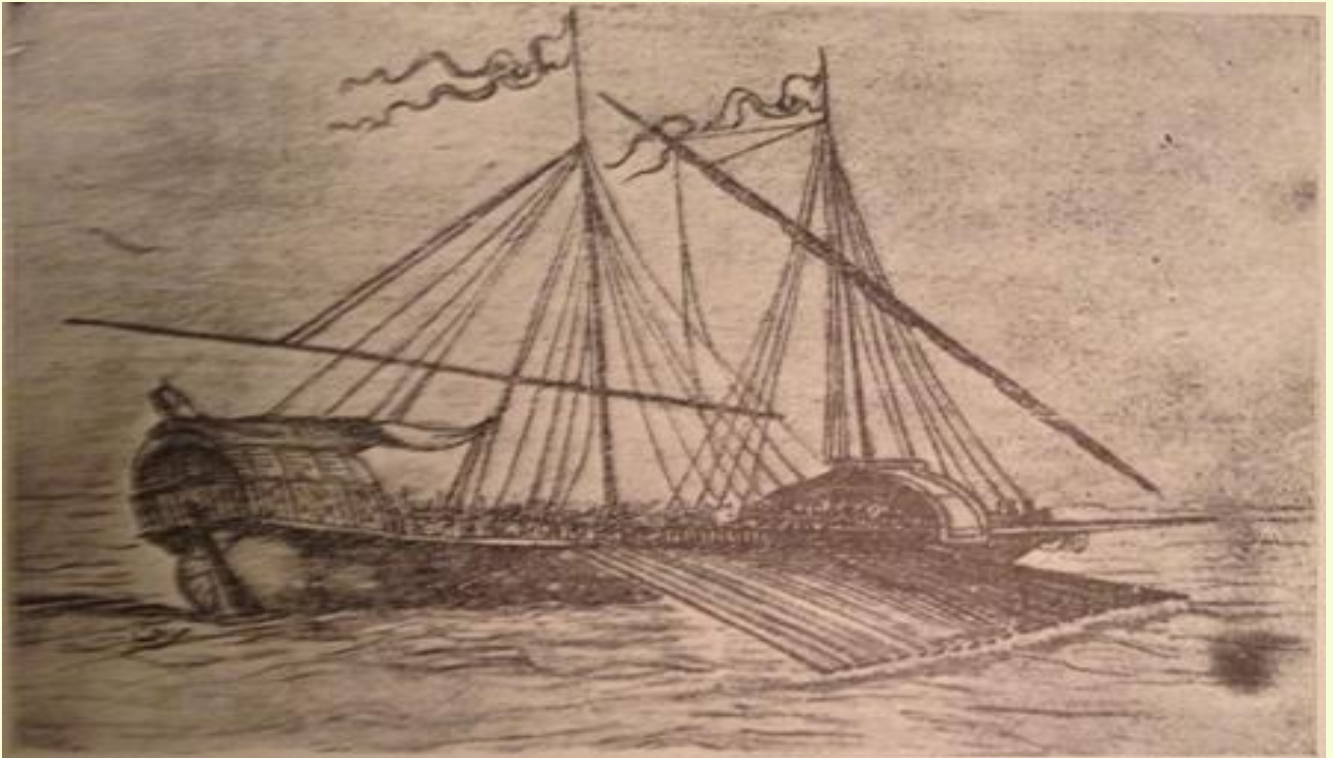
Kiremitçi Mahallesi'nde mezarı bulunan Sinan Bey, Doğan Bey'in kardeşi olduğuna dair bir kayıt yoktur. Sinan Bey'in, Muharrem'in ilki 942, Muharrem 943, 10 Rebiülahire 946, Rebiülahire'nin sonları 943 ve 5 Zilhicce 996 tarihli beş parça vakfiyesi vardır. Bunlardan 5 Zilhicce 946 tarihli vakfiyesinde "Kardeşime İbrahim Çelebi ruhu ve diğer kardeş ruhları için günde bir kere Sure-i Yasin okutulsun" diye bir kayıt görülüyor. Doğan Bey'den hiç söz edilmiyor.

Vakfiyelerinin tarihlerine göre, Doğan Bey'in Sinan Bey'in kardeşi olmadığı anlaşıyor. Sinan Bey'in iki kiralık bazı vakıf emlakı ve halk tarafından vakfedilmiş bir miktar nakit parası vardır. Mezar taşında tarihi yoktur. Sadece (Merhum Sinan Bey'in ruhi için fatiha) denmiştir.

Elvan Bey'e gelince: Bunun da Doğan Bey'in kardeşi olmadığı hakkında kayıtlı bilgilere ve vakfiyesine ulaşılammıştır. Camideki görevlerin verilmesine göre, eski kayıtlarda vakfiyenin kayıtlı olması düşünülebilir. Vakfedilenler, halk tarafından vakfedilen biraz nakitten ibarettir. İkinci Murad'ın 'bahçe-i latifim' dediği bu bahçe, adı geçenin 22 Şevval 833 tarihli vakfiyesinde yazılıdır. Bu vesile ile doğrulamış oldum...

[314] Elvan Çelebi Hakkında Bazı Araştırmalar: Doğan Bey'in Elvan ve Sinan Beylerle yahut Sinan ve Elvan Beylerin Doğan Bey'e olan yakınlığı hakkında Evkâf-ı Hümayun Nezareti Mebâni-i Hayriye Başmüfettişi Emin Bey yazdığı bir tezkerede:

"Adı geçen kişilerin birbirine olan münasebetleri bulunamadığı açıklanıyor ve yalnız Elvan Yahut Alvan Çelebi'nin İstanbul'da Demirkapı'da iken bugün Demiryolu geçirilen Elvan Camii'ni yaptıran kimse olduğu söyleniyor.

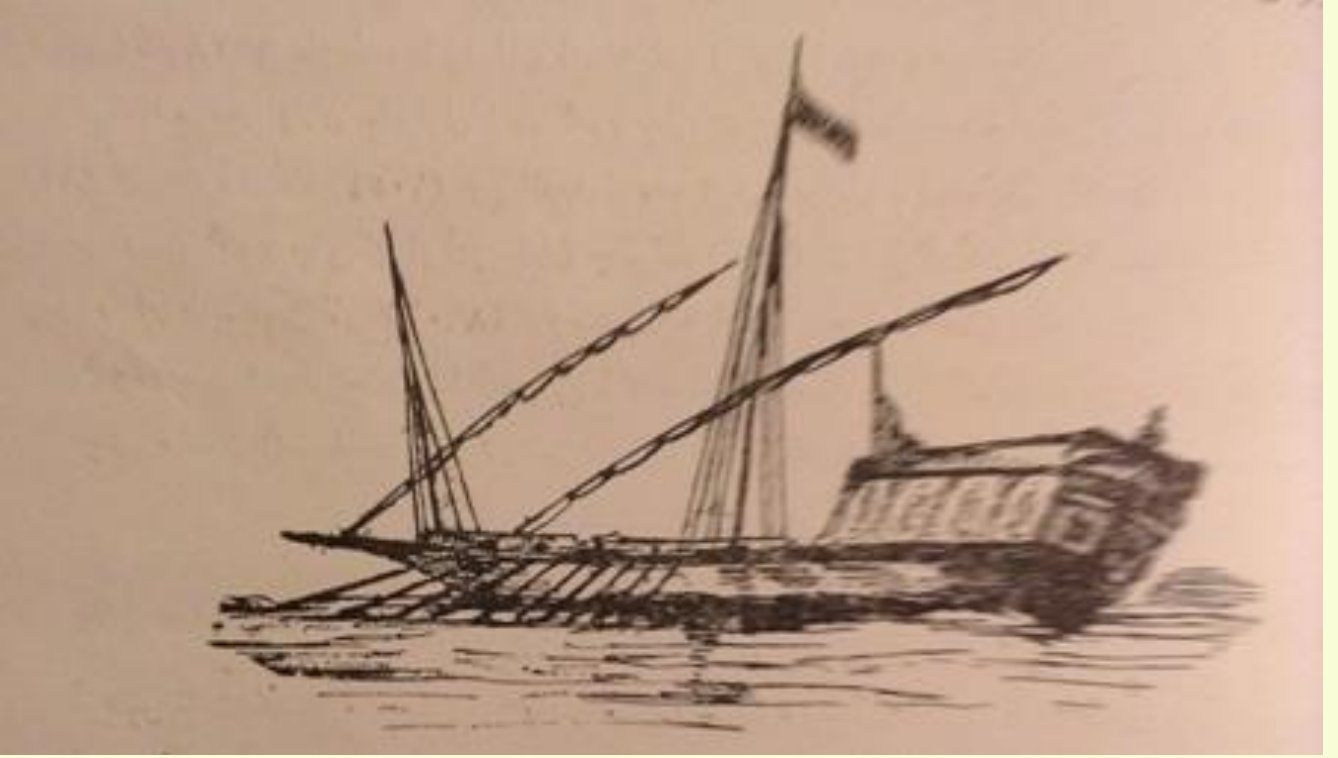
Motun Kalesi'nin Karadan ve Denizden Kuşatılmasında Osmanlı Kadırgası –Sultan İkinci Bayezid Devri

Sinan Çelebi ise, Elvan Çelebi'in kardeşi olduğu Unkapanı'nda Azapler Hamamı civarında ve Elvanzade Camii'nin yaptıranı olduğu, bu cami'ye Azepler Camii de denilirse de vaktiyle Azep Erleri'nin oturdukları dairenin sonradan hamam haline gelmesinden dolayı mahalleye de Azepler Mahallesi adı verilir. Köprünün karşısında bir zaman mevcut olup yakın zamanda yıktırılan büyük kapıya Azep Kapısı; köprünün İstanbul tarafında bulunan yere de Azepler adı verildiği, mahalleye resmen Elvanzade Sinan Çelebi Mahallesi denildiği bildiriliyor. Evliya Çelebi Merhum, bu mahalle halkındandır. Bu camide bulunan şeftali ağacından kinaye olarak Şeftali Camii denilirmiş. Bu cami sonradan yanmış. Cami'nin cemaati meyve şeftalisi yerine at şeftalisi almakta olduklarını, Evliya Çelebi şaka olarak Seyahatneme'sinde yazıyor. Bundan dolayı, her iki caminin de vakfiyesi olmadığı vakıf kayıtlarından araştırma sırasında anlaşılmıştır. Gerçi altmış sene evvel, Elvanzade Camii minaresi vakıf tarafından elli küsur bin kuruş sarafedilerek yeniden yaptırılmış kendi vakfı bulunmadığı için diğer vakıflardan ödenmiş olduğu bir zaman caminin imamlığında bulunmuş olan merhum Hacı Kadri Efendi'den işitilmiştir. [315] Elvanzade Sinan Çelebi'nin Bursada'da bir camii olabilir. Medreseler devri sırasında Bursa'da da bir hayır işleri yapmış olsa gerektir. Hadikatü'l-Cevâmi'de bu konuda pek açıklık yoktur. Diğer eserler ise bunu hiç yazmıyor."

Elvanzade Sinan Çelebi'nin Bursa'da da bir camii olması ihtimali, yukarıda verilen açıklamalar ile ortadan kalkmış oluyor. Çünkü Bursa'daki Ulvan Çelebi, Çelebi Sultan Mehmed devri bilginlerindendir. Bazı tarihi gerçeklerin aydınlanmasına yardımcı olan bu araştırmalarından dolayı Emin Bey'e teşekkür ederim.

Hüdavendigâr şehri Evkâf Müdürü Niyazi Bey'in mektuplarında Sultan İkinci Murad'ın bir bahçesinden söz ediliyor. Bu da benim soruma bir cevaptır.

Gerçekten, Sultan İkinci Murad'ın türbesine bitişik büyük bir bahçe vardır. Bu bahçenin bir kısmı vaktiyle mütevellisi tarafından satılmış. Bunda vakıflar memurlarının da kayıtsızlığı ve ciddiyetsizliği olmuştur.

Trablusgarp'ta Osmanlı Kadırgası (Miladi on yedirnci asır)

Sultan İkinci Murad vakfiyesinde “bahaçe-i latifim” diyerek bahçesinin sınırlarını açık bir şekilde tarif ediyor. Satılan kısmın ortasında, vakfiyesinde açıkça bildirilmiş olan mermer havuz bile duruyor. Yine bu bahçenin türbeye bitişik yerinde Lütfu Bey ibni Savcı Bey (756), Musahip İbrahim Paşa (1069) mezarları vardır.

Bu kabirlerin ve havuzun işaretine ve vakfiyesinin kesin ve açık bir şekilde göstermesine rağmen zorla ele geçirenler, saldırganlar hâlâ bahçenin bu kısmının sahipleri olduklarını iddia ediyorlar. Aslı olmayan bir davayı ispata ihtiyaç var mı?

Türbe, cami, Murad Hüdavendigâr'ın eşinin türbesi arasında birtakım dükkânlar vardır ki bunların suistimal neticesi olarak sonradan satıldığı apaçıktır.

Bereket versin ki, yerel vakıflar idaresi mahkemeye başvurarak bu dükkânlardan çoğunu istimlak etmiş, bahçe için de uğraşmıştır. Böyle hayırlı işler için başarılar temenni ederiz.

Düzeltilme ve Özür:

Kitabımızın Şehzade Küçük Mustafa'dan söz edilirken “Şehzade'nin henüz türbe yapılmadan annesiyle, kardeşi Mahmut Çelebi'nin oğlu Süleyman Bey'in dış kısmı defnedilmiş olmaları uzak görülmez.” demiştim. Hâlbuki Mahmud Bey'in oğlu Süleyman Çelebi'nin, Şehzade Sultan Mustafa'nın kardeşi olduğuna dair verilen bilgiler bir yanlışma eserdir.

Bundan dolayı burada konu edilen Süleyman Çelebi, Çandarlı ailesinden İzladı Derbendi Bozgunu'nda esir olan Mahmut Çelebi'nin oğlu olduğunu düzeltmek gerekir. Değerli araştırmacı Ahmet

Tevhit Bey de **Nevsâl-i Osmanî**'nin 1328'de yayımlanan nüshasında (s. 138), "Mahmud Bey'in oğlu Süleyman Çelebi İzladı Bozgunu'nda esir olan Çandarlızade Mahmut Çelebi'nin oğlu olmalıdır" ve **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**'nın 17. cüzünün 1054. sayfasında da: "Çandarlı ailesinden İzladı Derbendi Bozgunu'nda esir düşen Mahmud Çelebi'nin oğlu Süleyman Çelebi'nin H. 860 tarihli kabrinden başkasının taşları kırılmıştır" diyor. Kabir taşıdaki tarih 860 olup daha önce yazdığım gibi 800 değildir. Mahmud Çelebi ve diğer Çandarlılar'ın, hatta Fatih'in öldürttüğü Halil Paşa'nın türbele-ri İznik'teymiş.

Çelebi Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mahmut Çelebi'nin ölümü ise 832'dedir.

Gelelim asıl maksada: İstanbul Suru'nun Topkapı isminde iki kapısı vardır:

Topkapı

Biri, Sarayburnu'nda St. Barbe (Aya Barbara) adıyla bilinen; diğeri de Şehremini semtinin ileri-sinde, taramvay hattının son bulduğu noktada bugün de bilinen yerdeydi.

Sarayburnu'ndaki kapının yanında eskiden uzun ve büyük bir ahşap saray varmış. Sultan İkinci Mahmud zamanında yeniden tamir edilmişti. Tamamen doğu mimarisi tarzında yapıldığından dolayı, dış görünüşü gerçekten hoş, içerisinin süslemeleri ve mobilyaları değerli ve kibardı. Bu köşkün denize bakan büyük kapısı Topkapı olduğundan **Topkapı** denilmekle ünlü olmuştu. Sultan Abdülaziz'in saltanatının ilk yıllarında tamamen yanmış (1279), kapısının üzerideki güzel kitabe kurtulmuş, ortada kalmıştı.

Kaside, Keçecizade İzzet Molla'nın; yazı da ünlü hattat Yesarizade'nindir. Kitabesi aynen aşağıda olduğu gibidir:

Bâni-i Sâni-i devlet olalı Hân Mahmûd

Kıldı her köhneyi tecdîd ve harâbî âbâd

Verilir zât-ı hümayûnuna bi'l-istihkâk

Etse Mevlâ yeniden âlem-i diğeri icâd

Leb-i deryâda yapıp böyle sarây-ı dil-cû

Şehr-i İstanbul'u kıldı yine mahsûd-ı bilâd

Yazıla bâbına İzzet kavlinin târihi

Kıldı hâkân-ı cihan Topkapı'yı nev bünyâd 1233

Askeri erzak ambarında Yalıköşkü son bularak Sarayburnu başladığından o kısma ait olan tarihî bilgileri, sırası gelince açıklayacağız.

Yalıköşkü'nün bulunduğu yerde, yakınında ve çevresinde bugün erzak anbarı, geride büyük, ahşap bir askerî misafirhanesi ve diğer askeri daireler, deniz kıyısında eski Odun Anbarı -bugün buraya askeriye tarafından çok muntazam bir rıhtım yapılarak sahil, denize doğru biraz daha uzatılmış ve genişletilmiştir.-, Kayıkhane, Sepetçiler Köşkü, Sevkiyat Dairesi, Rumeli demiryolu'nun kâgir eski bir fabrikası (eski Yalıköşkü Fabrikası) vardır. Buradan itibaren Sirkeci'ye kadar, sahilde binalar yoktur.

İstanbul'un en güzel yerindeki bu lüzumsuz binalar, o yerin manzarasını ne dereceye kadar bozmakta olduğunu anlamak için karşıdan bir bakmak yeterlidir.

İstanbul'umuzun imarı ve güzelleştirilmesi için sebepleri hazırlamak ve tamamlamak üzere komisyonlar kuruluyor. Bu konudaki çalışmanın merkezini İstanbul'umuzun bu güzel kısmı teşkil etmelidir. Vaktiyle, yabancı elçilerle beraber buraya gelen ressamların çizdikleri tablolara üzülmeye göz atılacak olursa, bu yerlerin ne değerli güzelliğe ve manzaraya sahip oldukları görülür. İstanbul, o zaman bütün anlamıyla bir doğu ülkesiymiş. İstanbul'umuzun, eski güzelliklerini bizlere tanıtan bu adamlara teşekkür borçluyuz.

Bu yerlerde, İstanbul'umuzun hatıralarını canlandıran Osmanlı eserleri ve yapıları Rumeli demiryolunun uzatılması sırasında yıkılıp kaldırılmıştır.

Saygıdeğer Hocam Abdurrahmar Şeref Efendi'nin **Encümen Mecmuası**'nda yazdığı gibi, "Rumeli demiryolunun sarayın içinden geçerek Sirkeci'de son bulması, vaktiyle bakanlıklar arasında anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuş; Mütercim Mehmet Paşa şehrin seçkin bir noktasının istasyon yapılmasına, özellikle demiryolunun Saray-ı Hümayun içinden geçmesine şiddetle itiraz etmişse de Sultan Abdülaziz, demiryolu gibi bir faydalı kuruluşun yapılması için her türlü fedakârlığın gösterilmesine razı olarak ve Sadrazam Âli Paşa da Padişah'ın fikrini destekleyerek itirazlara dikkat edilmeden, Baron Hirsch'e istenilen şekilde izin verilmişti. Demiryoluna başka bir geçit yolu bulunsa elbette daha uygun olurdu. Sultan Mahmud'un berberbaşılığından emekli Memiş Efendi isminde yaşlı bir kişi demiryolu inşaatı için Yalıköşkü civarında bulunan Şimşirlik'in bozulacağını haber alınca "Eyvah! O Şimşirlik'te her çarşamba geceleri cin padişahı meclis kurardı. Şimdi nerede kuracak" diye üzüntüsünü bildirir dururmuş."

[318] Bahçekapısı⁴²¹:

İstanbul'un eski ikinci kapısı, Tersane Kapısı'dır. Bu isim değiştirilerek Güzelkapı⁴²² ismi verilmişti. Bu kapının yakınında küçük bir liman vardı. Padişahların saltanat kayıkları burada bulunduru-

⁴²¹ Celal Esat Bey'in **İstanbul Planı**'nın Fransızca basımında Port de Neorion (Neoriyon Limanı) Sirkeci İşkelesi yerinde, Porta Prospharius ve Bahçekapı'nın bulunduğu yerde de Porta Evreyki (Evreyki Kapısı) gösteriliyor.

lurdu. Tersane Kapısı'na bugün Bahçekapı diyoruz. Bazı yaşlılardan işittiğime göre, bir vakitler burada bir gemi yapıp denize indirilirken deniz kaynamış.

Eski planların incelenmesinden anlaşıldığına göre, Bizanslıların Portus Prosforius dedikleri Sirkeci İskelesi'nden Bahçekapı'ya kadar sahil, bir koy oluştururdu. Zaten, bu tarafın surlarının durumunu mesela Sirkeci İskelesi yakınında, bugün Polis Müdürlüğü'nün bulunduğu sokağın (Büyük Demirkapı Caddesi) Sirkeci tarafındaki köşesinde, tek başına kalmış olana Giritli Mustafa Naili Paşa'nın mühürdarı Halil Rami Bey'in mat, sarı renkte boyalı ahşap konağının arka tarafında, Arnavut Rüstem Paşa'nın kullanımındayken Sultan İkinci Abdülhamî'in tütüncüsü Ali Bey'e hediye edilen dükkânlara bitişik sur kalıntılarının içeri doğru girmiş olması zaten sahil kenarındaki surların durumunu gösteriyor. Belirtilen konağın karşısında Musa Saffeti Paşa'nın büyükçe bir bostanı vardı ki yerine Köprülü Han diye bilinen han yaptırılmıştır. Bu han yapılmadan önce, burası geniş bir sebze bahçesiydi. İçinde bir de bahçe kuyusu vardı. Bu civarda otuz otuz beş sene önce tamamen Müslüman evleri bulunduğundan akşamları konu-komşu, çoluk-çocuk, erkek-kadın bu bahçeye gelir, hem vakit geçirirler hem de; incir, salatalık, dut, erik gibi mevsim meyveleri toplayarak yer ve içerlerdi. Ben de komşu olduğumdan, bu bahçeye defalarca gelmiş ve taze meyveler yiyip içmiştim.

Bu Köprülü Han'ın karşısında da Bağdat valiliğinde bulunmuş olan Necip Paşa'nın büyük oğlu Sağır Ahmet Bey Konağı vardı. Bugün Osmaniye Oteli olmak üzere mevcut ve ma'murdur.

Sirkeci İskelesine, zamanımızda Vezir İskelesi de derlerdi. Bu ismin verilmesinin sebebi de bankalar ve devlet adamlarının görevlerine gitmek ve akşam yalılarına dönmek için, binmelerine ayrılan vapura bu iskeleden binmelerindendir. Büyük Demirkapı Caddesine karşı olan camide Emirler Camii'dir.

Ayrıntısı şöyledir: Sultan Abdülmecid'e Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın sunduğu Sulhiye Vapuru, zamanın sadrazamı Reşit Paşa'yı, Emirgan'daki yalisına götürürmüş. Bu vapurun makinesinde mızıkacı varmış. Sultan Abdülaziz'in padişahlığı zamanında da Şirket-i Hayriye, vapurlarından 24 [319] numaralı İhsan Vapuru'nu hükümete satmıştı. Bu vapur Sirkeci'den sadrazamları götürür getirirdi. Hatta Âli Paşa'nın cenazesini Bebek'ten getiren bu vapurdur.

Şimdiki Polis Müdürlüğü'nün bulunduğu büyük ve gösterişli Sansaryan Hanı'nın bulunduğu yer, vaktiyle Hüsrev Paşa'nın konağının arsasıydı. H. 1293 yılından sonra burası Şehiremaneti Dairesi olmuştu. Bu hanın bitişğinde Rauf Paşa'nın damadı İhsan Bey'in pederi İsmail Paşa'nın konağı vardı. Bu konağın yerine sonradan büyük bir han yaptırıldı.

Bahçekapı'da bugün Gümrük Dairesi'nin depo kısmıyla Hidayet Camii'nin bulunduğu yer, bundan yirmi beş, otuz sene öncesine gelinceye kadar iskeleydi. Boğaziçi'nden, Üsküdar'dan Marmara havzasındaki iskelelerden gelen kayıklar, küçük yelkenliler; sebze, meyve, kömür, odundan ibaret olan yüklerini bu iskeleye çıkarırlardı. Buraya getirilen üzüm ve meyve, küfelerinden bırakılan, hasırotu, sap ve diğer çörpük, genellikle bu iskele üzerinde bırakılarak denize atıldığından, burası sanki bataklık halindeydi. Buranın bu hâlini gördük, biliriz...

⁴²² Bu değiştirmenin sebebini anlamak için şunu hatırlatalım ki: Rumca'da tersane (Arsenal) ye neorion ve Güzel Oreâ (orea) ve belle denilirdi. Artık bu iki isimden birinin diğeri yerine değiştirilmek suretiyle devam etmesi kolaylıkla meydana gelebiliyor.

Günümüzde Köprübaşı'nda Eminönü'ne yanaşan kayıklar o tarihte Bahçekapı İskelesi'ne yanaştığından, civarın en işlek ve alışveriş yeri yine burasıydı. Buradaki kayıkhanelerin üzerleri işsiz, güçsüz takımının odalarıydı. Ahlaksızlık yapıldığı ortaya çıkarılınca Sultan Mahmud'un emriyle başyazıcılıktan sekbanbaşı ve daha sonra yeniçeri ağası olan Mahmut Efendi burada bir operasyon gerçekleştirerek gerçekten bazı fahişe kadınlarla fuhuş yapıldığı anlaşıldığından yıkılıp yerine ahşap olarak Hidayet Camii yaptırıldı. H. 1229 senesi Şaban ayının ilk Cuma günü Padişah Sultan Mahmud, karayoluyla teşrif ve Meyyit İskelesi'nden (köprünün İstanbul tarafındaki Eminönü İskelesi'dir) sandalla Gümrük Dairesi önüne çıkıp Cuma namazını kılmışlardır.

Hidayet Camii'nin bulunduğu yerdeki işsiz kimselerin odalarına “melek girmez” derlerdi. Bugün de bu caminin yakınında dar bir sokak vardır ki sağlı sollu yağcı dükkânları buradadır. Bu sokağa da “Melek Girmez Sokağı” diyorlar. Bu odaları yıkmakla görevli olan yeniçeri kâtipliğinden gelmiş Rüştü Paşa, orada sandalyeye oturarak yıkım işini denetlemişti. Hidayet Camii'nin yanı ve civarı Pirinççiler Çarşısı imiş. Hatta yeniçeri ağası Vefalı Mehmed Paşa, aşağıda açıklandığı üzere büyük bir olayın meydana gelmesi üzerine görevden atılmıştır. Şöyle ki: “Her zaman Mısırdan getirilen pirinç, hava muhalefeti yüzünden vaktinde İstanbul'a yetişememiştir Bundan dolayı piyasada bulundurulması için önlem alınması gerektiğine dair Kapan Naibi (pazaryeri müdür vekili) Efendi tarafından verilen yazı üzerine çıkarılan karar halk arasında telaş ve heyecana sebep olmuştur. Herkes fazla miktarda pirinç satın almaya koşar. Pirinç kıtlığı olacak diye Kasımpaşa'dan grup grup başı süslü başlıklı, eli maşalı kadınlar kayıklarla İstanbul'a geçerek Hidayet Cami civarındaki pirinççi dükkânlarına hücum ederek gürültü patırtı çıkarmaya başlarlar. Bu sırada kadınlardan biri, bir pirinçiyi yere yatırıp bir kadın da feracesi (çarşafı) altında gizlediği [320] palayı adamın göğsüne saplayıp diğerleri de mevcut pirinçleri yağma etmeye koşarlar. Olay devlet katına duyurulunca yeniçeri ağası Mehmed Paşa hemen olay yerine gelmişse de kargaşayı bastıramadığından görevden alınmıştı.”

Hidayet Camii'nin batı süsleme tarzında, geniş saçaklı avlu kapısı üstündeki kitabe şöyledir:

Şâh Gâzi Hân-ı Mahmûd dürr-i bahr-i himmet ü cûd

O Hidiv-i Rabb-ı Ma'bûd kerem etti bî-nihâye

Hak o şâh-ı ser-afrâzı keremiyle kıldı gâzi

O şâhın dahi niyâzı bu idi hemen Hüdâya

Himemiyle mülk ü millet bulur emn ü zevk u râhat

O Hidiv-i âlî himmet eder âlemi himâyeye

Ne kemâl-i hûb-meşrep keremin görür cihân hep

Kerem eyle sen de yâ Rab o şeh-ı melek-likâyâ

Şâh-ı kâmurân ve kâmil keremi cihâna şâmil
Hasenât-u hayra mâil heme sa'y eder rızâya

O yegâne şeh-i vâlâ yeni ma'bed etti inşâ
Ne güzel yapıldı ammâ bu mahall-i dilküşâyâ

Gele beş vakit cemâat ede sıdkıla ibâdet
O şehinşehe nihâyet kıla ref'-i yed-i duâ

Olup avn-i Hakka mazhar ola dâimâ muzaffer
Kıla düşmeni müdemmer o şeh-i gazâ hikâyeye

Biri çıktı Vâsıf-âsâ dedi yaz bu târih-i a'lâ
Ne güzîde hayır hakkâ yeni Camiü'l-Hidâye

Harrere el-fakîr'd-dâi Yesârizâde Mustafa İzzet. Gufire lehümâ 1229.

Hidayet Camii, İkinci Abdülhamid zamanında Mimar Valori tarafından kâgir ve iki katlı olarak bugün gördüğümüz şekilde yapılmış, batı mimari tarzındaki saçaklı avlu kapısı da şimdiki yerine konulmuştur. Hidayet Camii'ne yedi, sekiz basamaklı merdivenle çıkılır.

Hidayet Camii'nin yanında gümrük depoları vardır. Bu depoların bulunduğu yerde Arpaemini Selim Efendi'nin yaptırmış olduğu, bugün mevcut bulunan vakıflar mescidinin kapısı üzerindeki kitabe şöyledir:

Gönlü gibi ismi selîm
Arpaemîni fi'l-kadîm
Kılmıştı işbu mescidi
İnşâyâ lütfun raygân

Kalmıştı bir müddet harâp
İhyâsına gıldı şitâp

Şâhenşeh-i âlicenâb

Sultân Hamîd-i kârân

Târihi-i cevher dârını

Yazdı kulu Muhtâr-ı zâr

Lutf etti tecdîd eyledi

Bu mescidi şâh-ı zamân1305

Bahçekapı'daki işsiz güçsüzlerin odalarında meydana gelen ahlâsızlıklara dair **Tarih-i Cevdet'**te görülen açıklama ibrete değer olduğundan aşağıya aktarıyorum: Giriş olmak üzere şunu hatırlatalım ki kapılar bahsinde beşinci askeri kapıda söylemiştim ki, "1281 tarihinde ortaya çıkan büyük kolerada bir günde birkaç bin cenaze geçirilmesinden dolayı kötüye yorumlanarak bundan böyle bu kapıdan cenaze geçirmemek için kasaları arasına boylu boyunca dikine demir çubuklar geçirilmiştir."

1207'de ortaya çıkan ve yayılan taun (veba) sırasında İstanbul kapılarından geçirilen cenazeler Ramazan'ın ortasında bin beş yüz bazan iki bin kadardı. Açıklama şu şekildedir:

"Taun'un çıkışı ve yayılışı: İşte bu 1207 yılı başlarında Mısır'a geliş gidiş münasebetiyle İzmir'e taun hastalığı bulaşmıştı. İzmir'den İstanbul'a bir ticaret gemisi gelirken içinde taundan birkaç kişi ölmüş ve şarkıcılardan bazıları hasta oldukları halde İstanbul'a geldiğinde gemiden çıkanlar Galata, Beyoğlu ve Tatavla'ya dağılıp onlardan taun hastalığı bulaşarak o taraflarda ortaya çıktı ve oradan İstanbul'a geçti ve pek çok insan ölmeye başladı... Fakat bazı insanlar başkalarıyla görüşmeyerek ve evlerinde köşeye çekilerek korunmaya çalıştılar."

Şânîzade, olayı bu şekilde anlattıktan sonra der ki, H. 1216 yılında ortaya çıkan iki gezegenin yakınlaşması olayı sırasında Utarit (Merkür), Zühal'in (Satürn) karşısına gelip aralarında yaklaşık on derece olmakla (Ve kezâ yedüllü alâ mevti kesirin min emrazın menfuretin hususan mine'l-veba = ve bu, nefret edilen bir hastalıktan çok ölümlere işaret ediyor. Özellikle vebadan) hükmü tahminen bu iki gezegenin yakınlaştığı yıldan on sene geçmesinde yani H. 1227 yılı başlarında girip taun salgını olacağını müneccimler ta o zaman iddia ederlerdi. (El-uhdetü alâ men ya'tekıdu ve alâ zu'mi men yeddaî. = Sözleşme yapan yemin eder. Zanneden iddia eder.) inteha.

Daha sonra Şânîzade der ki, birbiriyle sık görüşüp konuşanlardan biraz ve tamamen felakete ve üzüntüye uğramamış hiçbir kişi kalmamış iken doktorların tavsiyesi üzere akıllıca korunan dikkat sahibi bir kişinin evine Allah'ın korumasıyla sonuna kadar taun belası bullaşmamıştı. Ben de dairemde erkek ve kadın on beş kadar korunan nüfus ile Allah'ın lütfuyla hepimiz o büyük beladan rahat ve güven içinde olduk. Fakat cahilce eleştiren ve kınayan bazı anlayışsız kimselerin bozgunculuğundan incindikse de (Gördüm zamane halkı nifak üzre sabita/ Naçar cümleden kesilip uzlet eyledim=Zamanımız halkını bozuguncu ve incitici gördüm. Çaresiz herkesden ilişkiyi kesip köşeme çekildim) avuntusuyla üzgün gönlümü sakinleştirdim. Bununla beraber gerek fıkıhcılar ve gerek dok-

torlardan hiçbir kimse bu hastalığın da diğer bazı bulaşıcı hastalıklar gibi olduğunda anlaşmazlık etmemiştir. Fakat din âlimleri “Allah’ın izniyle bulaşan” kaydıyla durumun gerçeğini açıklamışlardır. Özellikle yüz sene içinde bu iltihaplı hummanın çoğu zaman öldürüp yok ettiği Avrupa ülkelerinde bunlardan başka önceleri Müslümanların elinde iken taun ve veba zaman zaman halkını öldüren Kırım ve Özi gibi ülkelere yayıldıktan sonra bu hastalık karantina sebebiyle tamamen kesilmiş ve yok olmuş ve bu konuda aşılama ilmi ortaya çıkmalı oralarda çiçek hastalığı da neredeyse yok olduğu bilinmektedir. Bu konunun doktorların görüşü ve tıbbi önlemlerle ilgili hususları benim yazdıklarım-dan tıbbı dair olup birinci cildi devlet izniyle basılmış ve ikinci cildi gerekli görülmediğinden sunul-mayarak bu ana kadar ertelenen beşinci ciltte yazılmıştır. Kaldı ki vebadan kaçınma ve korunmanın gerekliliği ve farz olmasında da Sultan Birinci Selim’in tarihçisi olup **Heşt-i Behişt** adlı eserin yazarı olan İdrisi Bitlisi’nin H. 917 yılı başlarında ortaya çıkan yaygın taun sırasında hac ve ziyaret yaptıktan sonra İstanbul’a dönüşlerinde Şam ve Konya’da bazı âlimler ve fakihler ile bu konuda görüşerek yazdığı güzel eserine ön yargıdan uzak insaflica bakmak yeterlidir. (Son)

Sözün kısası o zamanın şartları gereği korunma usullerine uyulmadı. Taun ise İstanbul’da etkisi-ni gittikçe artırmaktaydı. Şöyle ki: Bab-ı Âlî tarafından İstanbul kapılarına gizlice gözlemciler gönde-rilmiş ve kale kapılarından dışarıya taşınan ölülerin çetelisinin tutulması istenerek İstanbul’un içinde bazı cami ve mescit civarındaki mezarlara ve bunlara benzer diğer yerlere gömülenlerden başka İs-tanbul kapılarından geçirilen cenazeler Ramazan ayı’nın ortalarında bazan bin beşyüz ve bazan iki bini buluyordu. Galat, Üsküdar ve Boğaziçi ile beraber günde bazen iki bin iki yüz ve bazen üç bini aşıyordu.

Şânizade der ki, Allah’ın izni ve isteğiyle olduğu gibi pek çok kimsenin ölmesine sebep olduğun-dan yatsı namazı kılındıktan sonra minarelerde Ahkâf Suresi okunması bazı temiz kalpli kimselerin görüşü olarak o şekilde emir çıkarıldı ve Ahkâf Suresi’nin okunmasına başladı. Bunu duyan büyük küçük herkes bir kat daha korku ve dehşete kapıldılar. Fakat Ramazan Bayramı sebebiyle halkın bir-biriyle temasından dolayı bu bulaşıcı hastalık Allah’ın izniyle Şevval ayının ortalarına doğru gittikçe arttı ve [322] yalnız İstanbul’un içinde günde üç bin kadar ölü çıkmaya başladı. Ahkâf Suresi Ad Kavmi’nin yok olmasını anlattığından böyle günlerde okunması Allah’ın öfkesini çoşturur demeye cesaret eden bazı sahte âlimlerin görüşüne inanılarak yine üç beş günden sonra yasaklandı.

Şânizade yine der ki, veba ve taunun meydana gelmesi pek çok zina ve kötülüğün sonucu olduğu sebep gösterilerek eşkiyaların toplandığı yer olan işsiz güçsüzlerin odalarını yıkıp yok etmekle bera-ber ahlaksızlar topluluğunu dağıtmak bazı takva sahibi kimselerin görüşü olduğundan dolayı Şevval ayının on sekizinci Cumartesi günü Kaymakam Paşa, Mimar Ağa ve ocaklıktan bir miktar asker ve erler ve çok sayıda işçiyi yanına alarak Bahçekapı’ya geldi. Melek Girmez Sokağı’nda ve kayıkhane üzerlerindeki odaların hemen hepsini derhal Mimar Ağa işçileriyle yıkmaya başlayıp birkaç saat içinde yok ettiler. Kaptan Paşa da Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki kalyoncu ve kalafatçı alçakların sığındığı yerleri yıkıp yok etti. Ancak hanlarda olan bekâr işçi odalarını rezillikten ve kötülüklerden temizledi ve mühürledi. Gerek İstanbul’da ve gerek Galata’da yıkılan ve boşaltılan odaların bazısında taundan ölmüş bazı kimselerin ölülerini benzer binaların bulunduğu sokaklarda yaktılar. Bu odalar-da bazısı vebadan ölmüş ve bazısı da henüz ölmemiş birkaç kadın da ortaya çıktı. (son)

Yukarıda görüldüğü üzere Melek Girmez diye bilinen işçi bekâr odaları Bahçekapı dışında yenicerilerin otuz bir cemaatinin yeri ve birçok eşkiyanın zina ve ahlaksızlık yeridir. Bundan dolayı Melek Girmez diye bilinirdi. Bu odaların yıkımına ilkönce padişah tarafından hayli önem verilmiş olduğu halde Kaymakam Rüşdü Paşa bunu çok kolayca başardı. Onların yıkımından sonra yerlerine Hidayet Cami yapıldı. Bundan dolayı Rüşdü Paşa halk arasında hayırla anılmıştır.”

Rumî takvimle 1328 yılı Nisan ayı içinde, Bahçekapı’da yenilenen dondurma çimento ile ana kanalizasyon için kazı yapılırken köşe başında, kâğıtçı ve gözlükçü Paluka’nın dükkânı ile karşısındaki börekçi ve simitçi fırınında, sahile paralel bir durumda olan kale temelleri çıkmış olduğunu gördüm. Bu kalıntıdan anlaşıyor ki sahilin sınırı burasıymış. Denizden buraya kadar olan şimdiki arazi parçası sonradan doldurulmuştur. Köprübaşı’nda şam tatlıcısı Hacı Mustafa’nın dükkânıyla o hizada eski serasker Rıza Paşa’nın mağazası (İpekçi Kâni’nin kirasındadır) arasında çifte merdiven ve bu merdivenin ortasında mihrabiye oyuklu bir çeşme vardı. Bu merdivenlerden çıkılınca bir düzlüğe gelinir. Buradan da bugün mevcut olan taş merdivenle Yeni Cami’ye çıkılırdı. İlk merdiven köprü’nün yapılışı sırasında yıkılmıştır.

O zaman deniz, tramvayın döndüğü yerin ortasındaki yuvarlak yere dikili saat direğine kadar gelirmiş. Yeni Cami’nin bu eski halini bilenler bugün hayatta olup İstanbul’un yetmiş seksen sene önceki durumunu gösteren tablolarla bu durum çok güzel görünüyor. Elimizde bulunan bazı eski resimler de bunu doğruluyor. Yeni Cami konusunda belirtilecektir. Bazı eserlerin kalıntılarına ve nakledilen rivayetlere göre, Yeni Camii’nin hünkâr mahfili de deniz kıyısına çok yakınmış. Zaten bu mahfilin önündeki sağlam duvarların doğrultusu, Balıkpazarı’nda şam tatlıcısı Hacı Mustafa’nın köşedeki dükkânıyla, bu dükkânın arka tarafında bulunan ve sura yaslanmış Tunuslu fescilerin bir sıra dükkânlarının arkasına doğru uzanan hisarpeçeli eski surun doğrultusundan ve durumundan çok güzel anlaşıyor. Özellikle Yeni Camii’nin abdesthanelerinin bulunduğu yerden bu surlar açıkça görülüyor. Yeni Camii hünkâr mahfilinden, ta Beylerbeyi’ne kadar olan manzaraya engel vaktiyle hiçbir bina bulunmadığını hatırlayanlar henüz hayattadır. Ta Bahçe Kapı’dan Balıkpazarı ve daha öteye vaktiyle hiçbir engel olmadığı, sonradan yol düzenlemesinde, buradaki bazı dükkân ve mağazaların yıkılmasıyla ortaya çıkan temellerden, yağmur oluklarından gereği gibi anlaşıyor. [323] Bahçekapı, altmış yetmiş sene öncesine kadar vardı ve ayakta idi. Yeni köprü yapılırken yıktırılmıştır. Diğer kale kapıları gibi, bu kapı da akşam ezanından sonra kapatılırdı. Sebze ve etçiler şimdiki Hidayet Camii ile Sirkeci İskelesi arasındaydı. Burası ortasından parmaklıkla ayrılmış, Sirkeci tarafı civar iskelelerinden kayıklarla getirilen ürünlerin, Hidayet Camii tarafında öküz ve sığır tulumlarıyla getirilen yağların konulmasına aitti. Hatta oraya getirilen yağlar bazen tamamen satılamadığından, günlerce orada kalırdı. Şaşılacak şeydi ki köpeklerin bu tulumları yırtıp yağları yedikleri de [324] olurmuş... Melek Girmez Meydanı oldukça geniş bir alanmış.

İstanbul'un ihtiyacı için getirilen odunlar burada depolanırmış. Bu odunların depolandığı yer, bugün Arpemini Selim Efendi'nin mescidi ile padişahın özel mülkü olan Mes'adet Hanı'nın (Yapılış tarihi H. 1333) arasındaki yerdir.

Bugün Köprübaşı'ndaki sebze ve etçilerin bulunduğu yerde Hamleci Ali Pehlivan'ın çadırı varmış. Bu adam orada kahvecilik edermiş.

Bugün gümrük depolarının bulunduğu yerde de gümrük koruma bekçileri oturur, gelen eşyayı kontrol ederlermiş. Buradaki iskeleye Üsküdar İskelesi derlermiş. Zamanımızda olduğu gibi, o zaman da yani elli beş, altmış sene önce karşı tarafa buradan kayıklarla geçilirmiş...

Bana bu bilgileri veren kişi, Gebze eşrafından Küçük Ahmetzade Ahmet Efendi'dir. Annem tarafından yakın akrabamızdır.

Yeni Cami yakınında ve çevresinde vaktiyle Yahudiler otururlardı. Yeni Cami konusunda açıklanacağı üzere bundan dolayı Yeni Camii'nin önündeki kapıya vaktiyle Çıfut Kapısı derlerdi.⁴²³ Evliya

⁴²³ Bugün kullandığımız ve Yıldız Hamamı adıyla bilinen hamama Evliya Çelebi (c. 1, s. 331) Cehut Kapısı Hamamı diyor.

Sur içinde hâlâ var olan bu hamamın yeri, Hamidiye Türbesi'nin yerinde bulunmuş olan Apologotetos Manastırı'nın eklentilerindendi. Nice sene önce bazı tamirler yapılırken sağlam temeller çıktı. Burasını Fatih Sultan Mehmed, fetih sırasında yanında gelmiş olan mücahitlerden Necmettin adında bir kişiye bağışlamış, o da buraya bir hamam yaptırmıştır. Devlet vakfı binalarına katılmıştır.

Hadikatü'l- Cevami'de (s. 225) açıklandığı üzere, Necmeddin, caminin külhanında otururken vefat ederek bulunduğu o yere defnedilmişti. Duası kabul edilen bir kişidir. Hatta bu hamamın bir kurnasına dua ettiğinden hastalananların iyileşmesi ve ihtiyaç sahiplerinin isteklerinin olması için bugün orada yıkanılır. Hasta çocukları da bu kurnada yıkarlar. Faydası görülmüştür. Kurnanın bulunduğu yerin üstüne bugün bir yıldız resmi işlenmiş olup musluk taşı üzerinde bir çini ve bir mermer levha üzerinde de: "Maden-i birr-u şifa kurna-i Yıldız

Çelebi, [325] **Seyahatname**’sinin birinci cildinde Çıfut Kapısı’nın Şehit Kapısı’ndan bozma olduğunu yazıyorsa da bunda yanılıyor. Bununla beraber bu semtte Yahudiler oturduğunu söylemeği de unutmuyor... Doğrusu şu ki, bu kapıya çok eski zamandan beri Porta-i Berayka (Porta Hebraica=Çıfut Kapısı) derlerdi.⁴²⁴

Yirmi yirmi beş sene öncesine kadar Yeni Postahane’nin arka sokağında, Alyanak ve Dilsizzade Hanları’nın bulunduğu yerlerdeki (Aşır Efendi Kütüphanesi Caddesi) evlerle Hamidiye Medresesi’nin yanındaki Yıldız Hamamı’nın odun yığılan yerin bitişiğinde bulunan ahşap, köhne evlerde birtakım Musevî aileleri otururdu. Bu evler yakın zamanda, Ömer Efendi Ticarethanesi tarafından çok ucuza istimlak edilerek asıl ticerethanesine katılmıştı.

Bahçekapı’da tramvayın, Eminönü’ne döneceği köşede vaktiyle Bahçekapı vardı. Yaklaşık altmış sene önce bu kapı yıktırıldı. İstanbul’un diğer eski kapıları gibi, bu da kemerli ve alçaktı. Hatta Sürre Alayı’nın buradan geçişi sırasında kapının altını kazarak yüksekliğini artırırılar ve bu şekilde üzerinde sepet taşıyan develerin geçmesini kolaylaştırırlardı.

Baba” yazılıdır. Eski çini taşı zamanla mahvolduğundan hatıranın devam ettirilmesi amacıyla yerine yenisi konulmuştur.

Bir zaman sonra, Halvetiye şeyhlerinden aslı Sinoplu olan Köstendilli Şeyh Ali Efendi hulefasından Mustafa Dede adında bir kişi gelerek hamam sahibi olan Kemankuş Mehmet Ağa’dan, Dede’nin kabri yanında yerleşmek için izin alır. Burada otururken Sultan Mahmud’un tahta geçince padişaha dilekçe vererek Necmeddin’in kabrinin yenilenmesini rica etmişti. Sultan Mahmud, saltanatının hemen başında yapılan bu başvuruyu hayra yorumlayarak bitişiğinde bulunan yeniçeri çorbacılarından on beş bölüğün çorbacısının evini satın alıp buraya katarak bir mescit ile bir türbe de yapmış ve mescidin yanına iki katlı zaviye olmak üzere iki oda yapmış ve şeyhliği de Mustafa Dede’ye verilmiştir.

Mustafa Dede H. 1166’da ölünce Necmeddin’in yanına defnedilmiştir. Yerine tayin olunan Seyit Mehmed Dede de H. 1190 yılında vefat edince o da oraya gömülmüştür.

Bu dergâhta bugün seccadenişin olan Seyit Mehmed Nuri Efendi’den yaptığım araştırmaya göre, ilk şeyh olan Mustafa Yıldız Efendi’den sonra oğulları Seyit Mehmed Efendi, ondan sonra oğulları Şeyh Seyit Ömer Efendi, bununda ölümü üzerine oğlu Şeyh Seyit Mustafa Efendi bunun arkasından oğlu Nuri Efendi, diğer oğlu Ahmet Şakir Efendi altı asırdan fazla tarihi bir varlığı olan bu tekke merkezinde şeyhlik postuna oturmuşlardır.

Bugün dergâhın şeyhi Seyit Mehmed Nuri Efendi kardeşimizdir.

Tekkenin Celal Bey Hanı’nın karşısındaki kapısı üzerinde şu kitabe vardır:

Pâdişâh-ı bahr u ber hüsrev-haşem zıll-ı Mecid

Etti ihyâ bu makâmı Hak vere ömrü medid

İsm-i Allah çıktı dilden Cevrî- târih ile

Hangâh-ı Nemci i ihyâ kıldı Şâh Abdülhamid 1180

Türbe-i Yıldız Dede sultân-metâf-ı evliyâ

Hângâh-ı pişvâay-ı vâsılın Şeyh Mustafa 1143

⁴²⁴ Kâmkâr Bey Kütahya’da Germiyanogullarındandı. Üç bin yiğit ile Şehitkapısı’ndan girip Ayasofya’ya yaklaşıncâ çok sayıda Hristiyan gelip kapıyı açıp büyük bir savaş oldu. Bu savaşta Müslüman gaziler orada şehit olduğundan ve Harun Reşit zamanında ensardan pek çok sahabe-i kiram şehitlik şerbetini o yerde içtikleri için Şehitkapısı derler. Amma halk ağzında Çıfut Kapısı derler, yanlıştır. Fakat bütün Yahudi milleti o semtte oturduklarından dolayı Çıfut Kapısı derler. Fakat doğrusu Şuhut Kapası’dır. (Evliya Çelebi. c. 1, s. 102.)

Bugün Meyers Mağazası'nın bulunduğu köşede, on sene öncesine kadar Sultan Mahmud tarafından yaptırılmış, cephesi sütunlu büyük bir askeri karakol ve yanında çift tuğralı güzel bir çeşmevardı. İlgili dipnotta bu çeşmeye dair bilgi verildi.

Karakol, galiba on iki bin lira karşılığında bir Ermeniye satılarak yerine gördüğümüz büyük bina yapılmıştır. Bugün "Mayers" adlı elbise ve tuhafiye şirketi tarafından kiralanmıştır.

Çeşmenin karşısında Bursa Tekkesi Arpacılar Camii altında ve sırasında beş on seneye gelinceye kadar birkaç arpacı dükkânı vardı. Cami'ye bundan dolayı Arpacılar Camii adı verilmiştir. [326] Arpacılar Camii'nin altındaki çıkmaz sokakta meşhur Kırpa Hanım'ın evi vardır. Bu ev ocaktır. Karın iltihabı sonucu olarak karına su dolar ki buna halk **kırpa** derler.

Muhammed Geylani veya Bursa Tekkesi'ne dair daha önce bilgi verilmişti. Fatih devri adamlarından olan Muhammed Geylani Efendi'ye dair İkinci Mahmud devri adamlarından, Pertev Paşa merhumun değerli torunu Aziz Bey'den elde ettiğim bilgileri bu münasetle sunuyorum:

"Âyan meclisi üyelerinden Şeyhü'l-vüzera medhum Bursalı Rıza Efendi'nin ikinci kez Evkâf-ı Hümayun Nezaretî'nde bulunduğu zaman, Fatih Sultan Mehmed'in Bahçekapı'daki Arpacılar Camii altındaki türbede metfun olan Şeyh Muhammed Geylani Efendi'ye adı geçen padişah ın kendi el yazısıyla yazılmış olup o sırada ele geçirilen mülkname (padişahın verdiği arazi kullanım belgesi) yi, o hafta Ebu Eyup Ensari Camii'inde yapılan Cuma selamlığından sonra Rıza Efendi, bir aralık mahfilde padişahın huzuruna girer ve durumu araz eder. Belirtilen mülknameyi Sultan Abdülmecid'e sunar. Padişah [327] neşe içinde pencerenin önüne giderek bir müddet okuduktan sonra: "Rıza Efendi! Atam Sultan Mehmet Han merhumun kendi yazısını gördüğüme çok memnun olmakla beraber üzüldüm ve utandım. Fatih gibi şöhreti, kudret ve şevketi bilinen bir zat, bizzat yazdığı mülkname-si'nde "Yüce Allah'ın yardımı, Resulü Ekrem Efendimiz'in ruhani imdadı değerli büyüklerin manevi ve fiili yardımlarıyla benim gibi bir aciz kula büyük ve meşhur beldeden olan İstanbul'un fethini gerçekleştirdiğine teşekkür olarak Yüce Şeyhim Muhammed Geylani Efendi'ye bu mülkname ile Bahçekapı ve civarını mülk olarak verdim" diye yazdığı halde "Sizler bana kulluğun gerektirdiği şeylerin aksini yazıyorsunuz. Bundan dolayı üzüldüm" diyerek bu mülknameyi geri verdi ve önemle korunmasını emrettiler. İşte bu olayı, adı geçen Rıza Efendi'den bizzat işittim."

Bahçekapı yakınında Kireç İskelesi ve Gümrük Meydanı'nda da Gümrük Önü Mescitleri vardı. Her iki mescidi Fatih Sultan Mehmed yaptırmıştır. Kireç İskelesi, bugün padişahın özel hazinesi tarafından, mimar Mehmed ve Davut Bey'e yaptırılan Mes'adet Hanı'nın bulunduğu yerde, Gümrük Önü Mescidi de Köprübaşı'nda, eski seraskerlerden Rıza Paşa'nın kullanımında ve İpekçi Selanikli Kâni Efendi'nin kiraladığı köşedeki büyük mağazanın yerindeydi. Bu mescit ahşap ve yüksekti. Altında tavukçu dükkânı vardı. Burası sonradan Evkaf Nezareti tarafından serasker Rıza Paşa'ya satılarak yerine şimdiki bina yaptırılmış ve göz boyamak için köşesine minareye benzer bir de kule yaptırılmıştır. Bu tarihi kayıtlar ortada dururken, böyle tarihi bir binayı yıkmaya ve başka şekle değiştirmeye sebep olanlar elbet tarih önünde sorumlu ve ayıplı, hatta nefret edilirler.

Eminönü'deki meydanda vaktiyle Şehiremaneti Dairesi vardı. H. 1242'de İhtisap Nezareti kurulmuştu. Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye gelir olmak üzere bir çeşit okturova (ithal vergisi) vergisi alınmaya başlanmıştır.

Adı geçen İhtisap Nezareti H. 1242'de Çardak İskelesi'nde iken sonradan Eminönüne nakledilmiştir. Eminönü deyiimi, belki Rüsumat Emaneti veya İhtisap Ağası'nın veya Emin'in önü olduğundan özel isim olmuştur. H. 1271'de ise, İhtisap deyiimi Şehiremaneti olarak değiştirilmiştir.

Üçüncü Kapı, Balıkpazarı Kapısı'dır⁴²⁵:

Eskiden Galata'ya bu kapıdan geçilirdi... [328]

Dördüncü Kapı, Zindankapı (Zindan kapoussi) Gemilerkapısı (Porta Caravion:

Bu kapı adını bitişiğindeki borçlarını ödemeyenlerin tutuklanıp hapsedildiği bir kule, bir zindandan alır. Kapının yeri günümüzde mevcut olup Baba Cafer Türbesi'nden Kuruyemişçiler Çarşısı'na bu kapıdan geçilir.⁴²⁶

⁴²⁵ Balıkpazarı'ndan Zindankapı'ya gelirken, sağda cadde üzerinde peynirci dükkânları arasında bir çeşme-miz daha vardır. Kitabesi şöyledir:

Vâlide Sultân-ı âlî-şân ki bahr-i himmeti
Sâha-i hayrâta dâim olmada gevher-feşân

Bend-i vâlâ-yı cedîdi feyzdir bu çeşmede
Cûy-ı lûtfu sü-be-sü sîrâb-sâz-teşnegân

Çâşnigîr-i pâdişâhî Zeyneb Usta rûhuna
Böyle bir mâ'-i lezîzi kıldı cân-bahş -ı cihân

Ben de Vehbî bu iki târih ile pür- çûş olup
Eyledim âb-ı hayâtın aynını birden ıyân

Rûh-ı Zeyneb Usta şâd oldu bu dil-cû âb ile
Menba'-ı eltâfın etti Vâlide Sultan revân 1211

⁴²⁶ Bu kapının tam karşısında, Unkapanı Caddesi üzerinde; yemişçi dükkânına bitişik, küçük, karanlık bir türbe görülüyor. Sandukasının üzerinde kim olduğuna dair ne bir levha ve ne de bir işaret vardır. Yalnız bir rivayet var ki, burada yatan, meşhur Bekri Mustafaymış. Türbenin önündeki çeşmenin kitabesi şöyledir:

“Cennetmekân Gâzi Sultân Mahmûd Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-furkân Hazretleri'nin Başkadını devletlü el-Hace Nevfidân Kadın Efendi Hazretleri'nin hayratıdır. - 1267-”

Zindan kısıpı Civarı: Zindankapı, Odunkapısı, Ayazma Kapısı yakınındaki ve civarındaki kutsal eski binalarımız arasında; Soğancılar Mescidi, Kanlıfırın Mescidi, Balıkpazarı Mescidi, Tekneciler Mescidi de anılmaya değer milli yapılarımızdır.

Daha önce belirtilen Soğancılar Mescidi'ni Soğancılar topluluğunun kethüdası Mehmet Ağa yaptırmıştır. Aslında bu mescidin yerinde bir kuyu kazılıp bir taş musluk konulmuşken, zamanla yıkılmaya yüz tutmuştu. Tamir edilmesi istendiğinde soğancılar esnafının görüşüyle kethüda-ları bulunan Mehmet Ağa yüksek bir mescit yaptırdı.

Hadikatü'l-Cevami'nin yazılması sırasında [Bu eserin temize çekilmesi H. 1182, ekler ve genişletme yapılması H. 1250'dedir.] bu mescidin yapımı bitmiş olduğunu eser sahibi, Hafız Hüseyin Efendi bin Hacı İsmail el-Ayvansarayî yazıyor.

Mescidin masrafının yarısını kethüda Mehmet Ağa kendi malından vermiş, diğer yarısı da esnafın katkıları ile ödenmiştir. Mescidin tamamlanma tarihi şudur: “Tâmme el-ihlâs: 1194.”

Hadikaktü'l- Cevami yazarı Hüseyin Efendi bu bilgileri civarda oturan komşusu Kutucu Molla Mehmet'ten işitmiş olduğunu söylüyor.

Yoğurtcular Mescidi'ne gelince, bu mescidi yaptıran Tebrizli Ahi Çelebi Mehmet Kemal isminde biridir. Hâlen Ahi Çelebi demekle tanınır. Aşağıda açıklandığı gibi bu cami kâgîr kubbelidir. Son cemaat yerindeki kemerler kare şeklinde kalın taş ayaklara oturtulmuştur. Camiinin tabanı biraz dolmuş olduğundan sütunların bir kısmı toprak altında kalmıştır. Bugün basık kubbeli eski bir mescittir.

[329] Evliya Çelebi'nin rivayetine bakılırsa, bu kule veya zindanda İmam Hüseyin evladından Seyyid Cafer medfundur. Yanında Çoban Ali Dede⁴²⁷adında birinin kabri ve bitişiğinde bir de kuyu vardır.

Bu zat arkadaşı olan Şeyh Maksut ile beraberlerinde beş altı yüz kişi olduğu halde Halife Harun Reşit tarafından elçi olarak görevlendirilerek İstanbul'a gelmişler; buların Bizans'a gelmelerinden biraz önce, eskiden beri Koca Mustafapaşa'da bir mahalle oluşturarak yerleşmiş olan Araplarla Rum-lar arasında bir savaş meydana gelerek Müslümanlardan birçok kimse şehit düşmüşler. Bu değerli

Kanlıfırın Mescidi'ni yaptıran kişi de Ahi Çelebi yukarda adı geçen Ahi Çelebi'den başkasıdır. Bu zat İstanbul'a gelip Mahmudpaşa'da dükkân açarak tıpla uğraşmakta iken Firdevs-i Aşîyan Sultan Mehmet Han'ın Dar-üş-şifası'na hekimbaşı olmuştur. Bir aralık Sultan Mehmed hastalandığında adı geçen Ahi Çelebi'yi uygun yemek hazırlaması için mutfak emini tayin etmişlerdi. Sonra görevden alınmış, bir süre sonra yine hekimbaşı olmuştur. Hac ibadetini yapmak için mübarek topraklara gitmiş, dönüşünde Mısır'da hastalanıp doksan altı yaşındayken orada öldüğünden İmam-ı Şafi'nin kabri yanını defnedilmiştir. H. 930. Edirne'de de hayır kurum-ları vardır.

Balıkpazarındaki mescidi ise Sultan Üçüncü Mustafa'nın saltanatının sonlarında Saliha bir kadın ahşap ola-rak yaptırmıştı. Sultan Birinci Abdülhamid'in saltanatında bu mescit yanıp bir süre boş kalmış iken, Sultan Üçüncü Selim'in saltanatı zamanında İkinci İzzet Paşa'nın vezirliğinde yenilenmiş ve minber de ilave edilmişti. Sonra yine yandığından vakıflar tarafından yenilenmişti. Mahallesi yoktur.

Yoğurtçular Mescidi hakkında Vakıflar Başmüfettişi, çalışan araştırmacı Emin Bey tarafından verilen önem-li bilgileri aşağıda yazıyorum:

"Yukarıda ilk olarak adı geçen Ahi Çelebi Efendi'nin Mescidi'dir. **Hadikatü'l- Cevami'**de Yoğurtçular diye adlandırılmıştır. Bu mescit o zaman iki katlı olduğundan zamanla yıkılmış ve boş kalıp şimdi yalnız altındaki kuru çeşmeden başka eser kalmamıştır. Bu vesileyle mütevellisinin de soyu kalmamış olsa gerektir.

Kanlıfırın, şimdi Domuzcuoğlu adında birisinin büyük arazisidir. Bunun karşısında bulunan Hoca Ahi Çelebi Camii'si Sultan İkinci Bayezid zamanında H. 905 tarihinde yapılmış ve tamamlanmıştır. Şehir gezgini Evliya Çelebi merhum **Seyahatnamesi'**nin giriş kısmında uzun uzadıya açıkladığı rüyasında bildirdiği Ahi Çelebi Camii işte bu camii'dir. Fatih'in darüşşifasına ve kendisine başhekim olup İkinci Bayezid devrinde bu makama tayin edilen ve yaptığı güzel görevler karşılığında Edirne'nin Başmaklı nahiyesi hediye edilmiş olan daha sonra Başmaklı veya Ahi Çelebi kazası adıyla resmi işlemleri İçişleri Nezareti tarafından idare edilen yerin sahibi Hoca Ahi Çelebi gelirlerini hayır işlerine ayırmış ve harcamıştır. Öyle önemli bir gelirin ürünü olan bu cami gayet sağlam ve özenle yapılmış ve her tarafı dışarıdan dirsekler konulmasıyla sağlamlaştırılmıştır. Uzun za-mandır tamir görmediğinden H. 1310 tarihinde meydana gelen depremde kemerleri fena halde zarar görmekle mücahit Hafız Rakım Efendi tarafından, epeyce denilecek kadar tamir edildi. Hatta çatlak kemerlere diğer bir kemer eklenmesiyle güçlendirildiğinden zamanının son cemaat yerlerinde ağırlık meydana gelmiştir. Aslında cami Mimar Hayrettin merhum'un eseridir. Mübarek bir camidir. Mihrap tarafından bir su çıkar; aslında şadırvan ve hayvanlar muslukları bu su ile idare olunurken mütevellisi kira getirmesi için üç tarafını başkalarına kiralamışlar, böylece etrafı biçimsiz küçük dükkâhlarla çevrilmesine ve denize kadar uzanan avlusunu aynı şekilde elden çıkardıklarından bugünkü hasara uğramış hâli her bakımdan üzülmeye değer. Bu akan su şimdi kanalizasyona karışıyor; yani karıştırıldı.

Tekneciler Mescidi denilen cami, sur dışındaki benzer mescitler gibi o zaman geceleyin kule kapılarının ör-tülü olması ve kara tarafından İstanbul'a gelen yiyecek ve içeceğin geceleyin gelmesi ve sabaha kadar esnafa satıldığından Müslümanların yatsı ve sabah namazlarını kılmaları için hâlen benzerleri bulunan mescitler gibi Fatih Sultan Mehmet tarafından biri Eminönü'nde (Şimdi serasker Rıza Paşa Mağazası'na zorla katılan) "**Güm-rük Emanetiönü**"mescidi, biri de Tekneciler Camii'dir. Bir zaman sonra meşhur hayırseverlerden Darussaade Ağası Hacı Mustafa Ağa altına mağazalar ve üzerine yüksekçe bir cami yaptırmıştır. Bu cami de H. 1310 dep-reminde yıkılarak oradaki esnaf baraka gibi dükkânlar üzerinde olmak üzere ahşap bir cami yapmışlardır. Bu cami Zindankapı'dan çıkılınca çatı ile örtülü çarşının sağ tarafına dönülerek gidilince bu çatılı yer geçildikten sonra otuz adım ileride yine sağ tarafında yumurtacı ve bir de peynirci dükkânının üstündedir. İleri ve gerisin-deki mağazalar düzenlenerek geriye çekilmiş olmasına göre bunun kısmen yola katılacağı tabii ise de sonradan alınan bir karar gereği Şehiremaneti'nin alacağı arsa kadar vermek mecburiyeti vardır. O zaman yeniden ya-pılmasına dair Nezaret'e bugünlerde bir rapor sunduğumu bildiririm... H. 22 Temmuz 1334 (M. 1918)."

⁴²⁷ Bugün Zindancı Ali Baba diye bilinen ve halkın ziyaret ettiği yerdir.

şehitler günlerce sokak ortasında kalalarak defnedilememişlerdi. Adı geçen Seyyid Cafer ile Şeyh Maksud'un Bizans'a gelmesi işte bu ana [330] rastlar. Seyyid Cafer İstanbul'a arakadaşıyla beraber İstanbul İmparatoru Birinci Nikiforos⁴²⁸ (Nicephor 802–811)'un huzuruna çıktıkları zaman, şehitlerin böyle sokak ortalarında ayaklar altında bırakılmasından dolayı, Seyyid Cafer cüretkâr ve ağır konuştuğundan, imparatorun emriyle bu zindana hapsedilmiş imiş. Evliya Çelebi, Seyyid Cafer'in zehirlenerek öldüğünü yazıyor. Fakat bir rivayete göre Seyyid Cafer, kanlı basurdan vefat etmiş. Zindan, hava ve güneş almayan rutubetli bir yer olduğu dikkate alınırsa, bu son rivayete inanmak gerekir. Seyyid Cafer; öfkeli, gönül kıran bir kimseymiş.

Arkadaşı Şeyh Maksut ise yaratılışca daha yumuşak, karşısındakinin durumuna göre konuştuğundan, imparatorla görüşmesi sırasında izin elde ederek beraberindeki adamların yardımıyla şehitleri oldukları yerlerde defnettirmeyi başarmıştır.

Zindankapı'ya dair tamamlayıcı bilgiler:

"**Mecelle-i Belediye**" gibi, şehrimizin topoğrafik, coğrafi, iktisadi ve imar durumu bakımından önemli, cidden faydalı olacak bir eserin bir araya getirilerek yazılmasını başaran Şehremaneti Genel Kayıtlar ve Evrak Müdürü Osman Bey Zindankapı hakkında önemli tarihî bilgileri toplayarak istegim üzerine bana vermiş olduğundan, teşekkür ederek aşağıda bu bilgileri aynen aktarıyorum:

"**Zindankapı:** H. 1248 tarihine gelinceye kadar 'zindan' denilen genel hapishanenin, bu kapının iç tarafında bugün kalıntıları mevcut burcun iki tarafındaki binada bulunmasından dolayı Türkler tarafından da bu isimle anılmıştır.

Bizanslılar zamanında da burasının hapishane olduğu anlaşılıyor. Hâlen mevcut olan kısımlarının inşaat tarzı da bu fikri doğrulamaktadır.

Evliya Çelebi; Şeyh Zindanî Abdurrauf Samadanî isminde 'seyyidlerin büyüklerinden bir ulu sultanın İstanbul kuşatmasına katılarak bu kapıdan şehre girdiği için Zindankapı denildiği ve Şeyh Zindanî'nin Harunreşit zamanında elçilik ile İstanbul'a gelip zehirlenerek bu zindanda ölen Baba Cafer Sultan'ın torunlarından olduğunu, fetihten sonra kendi yeşil külahını atası Baba Cafer Sultan'ın baş tarafına koyarak yetmiş sene türbedarlık yaptığını bildiriyor.

İstanbul Kadılığı kayıtlarını incelediğim sırada kopyasını alıp **Mecell-i Umur-ı Belediye**'nin birinci cildine aynen yazdığım H. 1180 tarihli bir belgede bu zindan hakkında gayet önemli ve o zama-

⁴²⁸ Nikiforos zamanında, Vartan (Bardane) kayser ilan edilerek İstanbul üzerine yürümüştü. Bunun üzerine Nikiforos, Bardane'yi ele geçirerek Kınalıada'da gözlerini oydurmuştur. (803) Bu tarihte Nikiforos, Frank Hükümdarı meşhur Şarlman ile sözleşme yapmıştı. Nikiforos'dan evvel, İstanbul İmparatorluğu makamında İrini (797–802) bulunuyordu. Nikiforos, Abbasi Devletine verilmesi kanunlaşmış olan vergiyi vermekten kaçındığından, Harun Reşit bizzat sefere çıkarak Ereğli'ye kadar geldi. Bunun üzerine imparator barışı yenilemek istedi. Vergi miktarı artırılarak yeniden sözleşme yapıldı. (H. 187, M. 806) Bu savaşta Bizans askeri Anadolu'da Harun Reşit ordusuna mağlup olmuştu. (804)

Abbasi Halifesi Harun Reşit H. 198, M. 809 senesi 24 Mart'ta vefat etmiştir.

810 senesinde Nikiforos'a suikast düzenlenmiştir. 811 senesinde Rum Kayser'i Nikiforos Bulgarlar üzerine yürümüş ise de yapılan savaşta Bulgar Kralı Krom (Croum), Nikiforos'un ordusunu tamamen yenerek hezime uğratmıştır. Bu savaşta Nikiforos ölmüştür. (26 Temmuz)

nın ruhsal durumunu anlatan dikkate değer bilgiler verilmekte, hapishane işlerinin iyileştirilmesi için birçok önlemler sayılıp belirtilmektedir. Düşünülen iyileştirme arasında [331] buradaki türbedar Şeyh Salih'in toplanacak yardımın mahpuslara dağıtım şekline kayyum tayin edildiği de belirtilmektedir.

Yeniçeriliğin kaldırılması ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin oluşturulması üzerine H. 1247 tarihinde emniyet ve düzenin korunması için İstanbul'un çok sayıda mahallelerinde kâgir ve sağlam karakolların yapılmasına karar verildiği sırada Sultanahmed'deki darüşşifanın genel hapishane yapılarak zindan adı karokol olarak değiştirilmiştir. Gerek hapishanenin nakli ve gerek karakolun durumu ve yapılış şekli hakkında önemli ayrıntıları içeren diğer önemli bir belge kopyası da bu ciltte bulunmaktadır.

Hicri 25 Cemaziyelevvel 1248 tarihli bu belgede: “Burası önceden kaldırılan yeniçerilerin elinde bulunuyordu. Yanlış ve uygunsuz davranışlarında bulunuyorlardı. Burada medfun değerli kişiye ‘Baba’ lakabı verilmişti. Eşlerini bırakıp türlü türlü uygunsuz hareketleriyle (ruhaniyetle) defnedilmiş yüce kişiye saygısızlık edilmiştir. Bundan dolayı türbesinin kapısı üzerine ashabı kiramdan Caferü'l-Ensari olduğu yazılmıştır. Allah’a hamd olsun padişah sayesinde bütün Müslüman şehirleri temizlenip aydınlatılmasıyla birlikte bu yüce yer de bu şekilde temizlendi. Eski ismi olan Zindankapı veya Padişahkulesi Kapısı’na çevrilmesi ve Hazret-i Cafer Türbesi ve kale kapıları üzerine birer mermer levha üzerine adı “Hazret-i Cafer Kapısı” yazılması hâkimler ve vakıflar tarafından uygun görülerek adı geçen zatın ruhaniyetini kazandıracağı bildirilmiştir.” diye yazılmaktadır.

Bu emrin kopyası, H. 1247 tarihli **Takvimi-i Vekayi’** i ile şu şekilde duyurulmuştur:

“İstanbul’un kale kapılarından Zindankapı civarında olan zindanın içinde medfun ve “Baba Cafer” adıyla bilinen ve türbedarlarının beratında ancak Cafer-i Sadık diye yazılmış olan kişi türbe kapısında yazılı şiirden anlaşıldığı üzere tabiindendir. O zamanda seyahat yoluyla İstanbul’a gelmiş ve bir süre medfun olduğu yer aslında zindan olduğundan mahpus olarak kalmış ve orada ölmüştür. Kendisi ve yanında medfun olan kişi Cafer Baba’nın rehberliğiyle Müslüman olmuş Ali adındaki kişinin ruhlarına gaygı olarak bu zindan Atmeydanı civarında bulunan darüşşifaya kaldırılmıştır. Yerine Karakol yapılmış ve bundan sonra Cafer Baba adıyla anılmak üzere padişah emri çıkarılmıştır. Padişahımız bu türbenin civarında ve etrafında ahlaksızlık işleyenlerin oturmasını uygun görmediğinden yerinin değiştirilerek o değerli kişiye saygı göstermesi iyilikseverliğinin eseri sayılmış olduğunda şüphe yoktur.”

Padişah emrinin kopyası ile Takvim-i Vakayii’deki resmi duyuru arasında az çok fark olduğu görülüyor. Padişah emrinin kopyasında kapıya “Hazret-i Cafer Kapısı” ismi verildiği bildirildiği hâlde Takvim-i Vekayii’de “Bab-ı Cafer” denilmektedir.

Bab-ı Âli arşivinden aynen yazarak Takvim-i Vekayi ile karşılaştırdığım diğer bir iki belgenin bende oluşturduğu kanata dayanarak iddia ediyorum ki Takvim-i Vekayii yazarı resmi duyuruyu istediği tarzda ve resmi yazının tamamen tersi olarak yazmaktadır.

Baba Cafer’in bilinmeyen daha doğrusu hayali bir şahıs olduğu bellidir. Evliya Çelebi’nin çok iyi anlaşılır olan ifadesine göre Şeyh Zindan’ın kendi yeşil külahını koyduğu yerde Cafer denilen hayali şahsın vefat etmiş olması gerekeceği gibi, H. 1247 tarihli belgede “birruhaniye medfun” kaydının varlığı da orada Cafer’in gömülü bulunmasının bir hayalden ibaret olduğunu göstermektedir.

Şurası da dikkate değer ki, H. 1247 tarihli belgede bu hayali kişinin sahabelerden Caferü'l- Ensari olduğu türbe üzerindeki kitabeye bakarak bildirdiği halde, Takvim-i Vekayii'deki yazıda türbedarların beratında Cafer-i Sadık adıyla tabiinden bir kişi olarak gösterilmiş olması bu konudaki belirsizliği tamamen artırmaktadır. Bundan dolayı ister sahabelerden ister tabiinden yahut Evliya Çelebi'nin bildirdiği gibi Abbasi siyasi adamlardan birisi olsun; Cafer adında bir şahsın Bizanslılar zamanında İstanbul'a gelmiş olduğu tarihî olarak kesinleşmedikçe Baba Cafer'in Anadolu'da birçok yerlerde varlığı rivayet edilmekte olan Uzunkulak Hazretleri gibi bir şey olacağından şüphe edilemez.

Sultan İkinci Mahmud zamanında bile devam eden bu belirsizliğe karşı türbenin Sultan İkinci Mahmud tarafından tamir ve yenilenmesinin sebebine gelince: Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra halk zihninde meydana gelen bağnazca ayaklanmaya karşı bir siyasi ve idari önlem –dini değil- olarak Sultan Mahmud İstanbul'un birçok yerlerinde varlığı hayal edilmiş olan [332] peygamber, sahabeler ve değerli kişilerin makamlarını yenilemeği düşünmüştür. O sırada bu türbeyi de mükemmel şekilde tamir ettirmiş ve bir sorumlu görevlendirmiştir. Bu durum türbe kapısı üzerindeki manzum kitabede gösterilmiştir.

H. 1298 tarihinde karakol binası Sultan İkinci Abdülhamid'in kuyumcubaşısı Harunaçî'nin kullanımına geçmiş o da yıktırarak mevcut hanı yaptırdığı zaman türbe ile eski zindanın türbe üstündeki odasını ve burcu olduğu gibi bırakmaya mecbur edilmiştir.⁴²⁹

Burç ile odaya girilirse zindanın geçmişdeki durumu hakkında bir fikir edinilebilir.

Günümüzde hayali şahıs için beş türbe bakıcısı vardır. Bunlar nöbetle görev yapmaktadırlar. İstanbul kadınlarının bu türbeye fevkalade inançları vardır. Bir kadın çocuk doğurmadan evvel bir deste mum hediye alarak oraya gidip okunmakta, tesbihten geçmekte ve çocuğun giyiceği çamaşır bohçası da doğacağı tarihe kadar uğur sayılarak türbede bırakılmaktadır. Çocuk doğup sekiz dokuz yaşına gelinceye kadar senede birkaç defa –bilhassa yaramazlık ve haşarılık yaptığı zamanlarda- mutlaka getirilip tesbihten geçirilmedikçe; hastalıklara nazarlara karşı sigorta edilmiş sayılamaz.

Değil Anadolu'da, İslamiyet'in hilafet merkezi olan İstanbul'da bile İslam dinine karşı uygun görülen böyle asılsız esassız inançların ve hayali kişilere ait türbelerin kaldırılması konusunda sonradan kurularak kendisinden bütün Müslümanların pek çok hizmetler beklemeye hakkı olduğu Daru'l-Hikmet-i İslamiye'nin dikkatini çekmeyi dini ve toplumsal bir görev sayarım.”⁴³⁰

Zindankapı'nın iç tarafında, çömlekçilerin bulunduğu dar sokağın sol tarafındaki destici dükkânının bodrumunda bir ayazma vardır ki Hristos Ayazması adıyla bilinir. Doktor Mortdtmann'ın eserinde belirtilmektedir.

⁴²⁹ Bu türbenin H. 1298'de tamir edildiğini göseteren tarih taşı hâlâ duruyor.

⁴³⁰ Halkın inançlarına, asırlardan beri gelen iyi niyetine dokunmamalı. Maddi kuvvetlerin yanında manevi desteklerin büyüleyici etkisinin inkârı mümkün değildir. Hatta tıpta, bunun pek çok örnekleri vardır. Manevi inançların toplumsal hayattaki kuvvet ve etkisini en maddeci olanlar bile ret ve inkâr edemiyorlar. Bunun İslam dini ile bir alakasını da göremiyoruz. Olsa olsa bu bir ictihat ve kanaat meselesidir. Bundan dolayı asırlardan beri yerleşmiş ve zararı görülmemiş bu gibi halleri alt üst etmeye kişni hakkı olamaz. Çünkü millete, tarihe mal olmuş bir gelenektir... Hatta çok defa söyledim, yine tekrar ederim: Bazı milletler, milli kuvveti güçlendirmek için yoktan gelenekler, destekleyici manevi dayanaklar buluyorlar. Daru'l-Hikmet-i İslamiye'nin kuruluş amacı, daha yüksek gayelere yönelik olsa gerektir. (Bu dipnot alıntı yapılan kişiye değil yazara aittir.)

Beşinci kapı Odunkapı'ydı. (Xyloporta)

Altıncısı, Ayazma Kapısı'dır (Fontaine Sainte, Ayamsa Kapoussi).

Bu kapının yeri, keresteciler mağazalarının karşısında, Kantarcılar Caddesi'ne geçilecek yerde hâlâ mevcuttur. Kapının bitişiğinde vaktiyle, üstünde Sultan İkinci Mahmud'un tuğrası bulunan bir askeri karakol vardı. Bu karakol, sonradan yıkılıp ve arsası satılarak yerine şahsa ait bina yaptırılmıştır. Bu kapının bu isimle şöhretli olmasının sebebi, bu civarda demirci, kömürcü mağazalarının arasında, kale dibinde çukurca bir yerde bir su kaynağı bulunmasıdır. Eskiden de ayazma olması ihtimali vardır.⁴³¹ Bundan dolayı, bu kapının da bu ayazmayla ilişki kurarak **Ayazma Kapısı** olması gerekir. Bu ayazmanın yanında, dört köşeli burcun üstünde sokağa bakan cephesinde uzun bir mermer üzerinde şu kelime yazılıdır.

“...OKATOPOC”

Tercümesi: Aftokratoros (Autocrate) yani İmparator, Kayser demektir.

Yedincisi Unkapanı Köprüsüdür (P. Platea, Mese).

Bu kapı civarında dükkânlar arasında Horoz Baba ile Eskici⁴³² Dede'nin ayrı ayrı yerlerde kabirleri vardır. Rivayete göre Horoz Baba, Sultan İkinci Mehmed ile [334] beraber gelen mücahitlerdendir.

⁴³¹ Ayazma Kapısı'nda, tuğla ve diğer inşaat malzemesi tüccarlarından Hacı Bağdasar'ın alışveriş için oturduğu kulübenin önünde (şimdi bu kulübe kaldırılmıştır) ve ayazma Tuğlacılar Camii'nin karşısında ve büyük bir dut ağacının dibinde bir buçuk arşın kadar yüksekliğinde duvarlı, parmaklıklı, bir kabir vardır. H. 1323'te tamir edilen bu kabrin önüne konulan kitabeye göre, İstanbul'un fethi sırasında, Fatih'in yanında gelen gazilerden Ayazmend Beyi Ali Yar Bey'in şehit olduğu yermiş. Adı geçen Emir, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın amcasıymış (Uzun Hasan bin Ali bin Kara Osman'ın (H. 876) yılında yazılmış resmi hükümdar mührü ile mühürlü bir vakfiyesi sonradan İslam Vakıflar Müzesi'ne getirilmiştir. Nadir eserlerden olan bu vakfiye müze tarafından satın alınmıştır.) Kitabeye şöyledir: “Ayazmend Beyi Ali Yar Bey, Karakoyunludan Uzun Hasan'ın amcalarından idi. Ayazma kuyusundan bütün askerleriyle saldırdı. Tecdid-i vuzu için bir ayazma kazdırdı. Onun için Ayazma Kapısı derler. Âb-ı deryada bir âb-ı nab-ı uyundur. Merhum mumaileyh ruhuna fatiha”. Bu cümleler Evliya Çelebi **Seyahatname**'sinin birinci cildinin 1001'inci sayfasında aynen yazılıdır. Bu kitabenin üst tarafında: “Hicret-i Nebevi'nin 857. senesi İstanbul'un fethinde şehit olmuştur” yazısı vardır. Bu kabrin ne zaman bulunduğu dair bilgi elde edemedim. Fakat tevatür, bu kabrin sahibi Ayazmend Beyi Ali Yar'ın olduğunu doğrular ve tasdik eder. Yalnız Ayazma Kapısı'yla Ayazmend Beyi arasındaki ilişki ve kelime benzerliğini belirterek geçiyorum.

⁴³² Horoz Dede, İstanbul'un fethinde bulunup Unkapanı'nda şehit olmuş; Unkapanı Kapısı içinde defnedilmiştir. [Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 1, s. 357.]

Hadikatü'l-Cevami'de, “Bu kapının önünde fetih sırasında gelen Müslüman gazilerin meşhurlarından Horoz Mehmet Efendi ve Sefer Dede medfundurlar.” denildiğine göre, bugün Eskici Dede diye gösterilen kişinin Sefer Dede olduğu anlaşılıyor. Her iki kişi Süleyman Subaşı'nın yaptırdığı, Unkapanı Köprüsü hizasında ve köşedeki kâgir yüksek caminin karşısında medfundurlar. Süleyman Subaşı, Unkapanı'nda atlama taşının karşı tarafında dörtyol ağzında yaptırdığı Süleyman Subaşı Kız ve Erkek Okulu'na bitişik etrafı duvarla çevrilmiş pencere küçük kabristanda ve Kapanî Mehmet Efendi'nin sağ tarafında medfundur. Mezar taşında: “Unkapanı Cami şerifi'nin ve Atlama Taşı Mektebi'ni yaptıran Merhum Subaşı Süleyman Efendi'nin kabri şerifidir. Ruhuna el-fatih” yazılıdır. Süleyman Subaşı, Kanuni Sultan Süleyman devri adamlarındandır. Taşı yenidir. Eski, uzunca ve kısmen kırık küçük bir taştır. Üzerinde yalnız kelime-i tevhit yazılıdır. Başka yazı göremedim.

“Eş-Şeyh Serçeşme-i Mücaziyun Hazret-i Na'lini Memi Dede” de Unkapanı Kapısı içerisinde, Emir Buhari Tekkesi yanında Cibali arka sokağında bir dükkânda na'lincilik edermiş...

Evliya Çelebi zamanında, Unkapanı'nda Süğlün Musallı Sultan Sarayı'ndan bir yangın çıkmış, o tarihte Çelebi'nin de ev ve dükkânları birlikte yanmış, yangın ta Şehzadebaşı'ndaki Eskiodalar'da kontrol altına alınmıştır... Bu Nalinci Memi Dede'nin dükkânının dört tarafındaki bütün dükkânlar yandığı halde tahtadan yapılmış

bu dükkânın bir tahta parçasına bile zarar vermemiştir. O zaman içerisinde nalıncılık eden Nalıncı Hüseyin: “Benim dedemin dükkânıdır; beraber yanarım, yine çıkmam!” diyerek ateş içinde kalmıştır. Dükkândan dışarı yongaları atarken elbisesi ve sakalı nerdeyse yanıyormuş. Yangın Unkapanı’ndan Vefa Meydanı’na kadar ilerlediği halde bu dükkân muhabbet meydanında dimdik ayakta kalıp bütün halk seyretmeye gelirlirmiş. Nalıncı Hüseyin Çelebi ise, sanki yangını görmüyormuş gibi dükkânda oturup nalın işlemiş. Soranlara: “Bu dükkân dedemin postunun döşendiği bir dükkândır.” dermiş. Yangından sonra, dükkânlar kıymetlendiğinden Küpeli lakaplı yahudi attarı mütevellisine birkaç akça fazla vererek bu dükkândan Nalıncı Hüseyin Çelebi’yi çıkarır. Yahudinin girmesinden mahalleli hoşlanmadılar. Yahudi dükkâna girip kepenkleri açarken kendini tutamayıp başı üstüne düşerek ölmüştür. Sonra Hüseyin Paşa sürre ağalarından bir vezir ağası ve Hacı Subaşı gelip inceleyerek “Yahudinin cesedi”ni o mübarek küçük dükkândan kaldırıp yine dükkânı Nalıncı Hüseyin Çelebi’ye vermişlerdir. Hüseyin Çelebi derviş karakterli ve yumuşak huylu bir adamdır. Nalıncı Memi Dede’nin türbedarı imiş.

Evliya Çelebi, bu mahallede oturduğundan Hüseyin Çelebi’nin her hâlini bildiğini, iyi ahlaklı bir kimse olduğunu, yangın esnasında Memi Dede’nin türbesi de kurtulduğu gibi civarında olan Hacı Kasım’ın evi, Mehmet Çelebi’nin evi de ateşten etkilenmediğini Sultan Üçüncü Murad’ın buraları bizzat görerek fakirlerine yardım ettiğini, Nalıncı Dede Tekkesi Süğlün Sultan Sarayı’na bitişik, Haraççı Mescidi karşısında bir yüksek kubbe olduğunu, Dede Sultan’ın bizzat orada medfun olduğunu ve sağlığında ibadet ettiği yer olduğunu ek olarak bildiriyor.

Hatta vefat ettiği gece Sultan Üçüncü Murad’ın rüyasına girerek “Cenazemi Ebu’l-Fetih Camii’nde kılmaya hazırlan, beni evime defnet, üzerime bir kubbe ve yanıma bir tekke ve bir çeşme yapmakla dünyadan elli sene su içtim.” dediğini, vasiyeti gereği evine defnedildiğini; üzerine bir kubbe, civarına bir çeşme yapıldığını da bildiriyor. Türbesi, civar mahalleliler tarafından hâlen ziyaret yeridir. Vefatına Bursalı Cenânî Efendi şu tarihi söylemiştir:

Kerd Na’linî Dede azm-i sarây-ı ukbâ
Emr-i Hak-râ zi ser-i sıdk-u safâ bord lebbeyk

Kardemeş râ çu be vâdi-i mukaddes be-nihâd
Geşt târih-i vefâtes “li fa’la’ na’leyk”

Diğer tarih yine Cinânî’nin sözüdür:

Gitti Na’linî Dede hayf ukbâya 1001

Nalıncı Mehmet Dede, Unkapanı’nda Emir Buhari Tekkesi hizasında ve yakınlarında, Haraççı Kara Mehmet Camii karşısında medfundur. Üzerinde kâgir kubbeli yontma taştan muntazam bir türbe vardır. Sandukasının baş tarafında sarıklı Mevlvî külahı hâlâ duruyor. Türbesinin kapısı üzerinde boydan boya kitabe okunuyor:

Sâhibetü’l- izzeti dâmet lehâ
Nâsiyetü’l-devleti râfed lehâ

Hasekî Sultân’dır o mer’i ismet fezâ
Zü’l-himem dürretü tâcü’n-nisâ

Çünkü o Na’linî Mehmet Dede
Veren o nuru-u ferî bu merkade

Dâr-ı bakâya edicek irtihâl
Hem olıcak vâsıl-ı kurb-ı visâl

Ruhunu ihyâ edip ol zü’l- itâ
Yaptı ona türbe-i cennet-nümâ

Her ki dua kıla gelip ruhuna
Gark ide Hak cazibesi nuruna

Eyliyen şâh-ı cihâna dua
Sâhibetü'l-hayrı yâ nice ana

Târihin Âsârî dedi mâ-sadak
Türbe-i meczûp hakîkî-i Hak

Na'lıncı Dede, kış yaz nalin giyermiş. Gerçi, meczup özelliğe sahipmiş; fakat sözleri baştanbaşa sembollü ve gönlü çok zenginmiş.

Zamanımızda, merhum Nalıncı Memi Dede'nin benzerini biz de gördük. Bu kişi Eyupsultanlı, meşhur Nalınli Salih Dede ki bu da yaz kış nalin ile güpegündüz elinde bir cam fener ile mahallesi olan Eyüp'ten kalkar, yaya olarak İstanbul'a gelir öylece dolaşırdı. Başına uzun bir mevlevî külahı giyer, bu külahın tepesine püskül takardı. Kara sakallı, gayet iri burunlu, çatık ve gür ve karakaşlı bir adamdı. Bazen kız kardeşiyle birlikte gezdi. Sokakta rastladığı feraceli kadınlara, ferace veya çarşafın rengine göre, "Sen Allah'ın karıncası mısın!" gibi anlamsız sözler de söylediği olurdu. Derviş meşrepli, fakat ağırbaşlı ve sakin bir adamdı.

Unkapanı'nda ve yine Evliya Çelebi'nin çağdaşlarından, "Eş-Şeyh Sultan-ı Melamiyun Hazreti Kapanî Mehmet Efendi" ki -Saçlı Mehmet Efendi de derler- vardı. Bu ismin verilmesinin sebebi, saçlarının kıvrışık ve dağınık olması; kendisinin başı açık, ayakları çıplak gezmesinden dolayıdır. Kışın beyaz bir çoban kepeneği giyerek elinde bir derviş baltası "La cübbe vela sivallah=cübbe yok Allah'tan başkası yok" diye gezermiş. Gelibolu taraflarından olduğu söylenirdi. Fakat "Peçevî, Sırım", "taraflarından, kolsuz ve yakasız kürklü, geniş pantolonlu adamlar gelip Unkapanı'nın iç tarafında Arabacılar Meydanı önündeki okulda oturur, Mehmet Efendi'nin akrabası olduklarını söylerlermiş. Zaten Saçlı Mehmet Efendi Boşnakçayı çok güzel konuşmuş. Tarikata girme iznini Konya'da Erlizade'den almış. Sonradan ilahî coşkuya kapılarak mücziyyun-ı harabati erenlerinden olmuş. Nice yıllar dünya vadisinde dolaşmış sonunda Allah'tan başka her şeyden vazgeçmiştir. Kırk sene kadar Evliya Çelebi'nin semtinde oturduğundan kendisiyle tanışıklığı varmış. Pek çok olağandışı hallerini ve kerametlerini görmüş. Menkıbelerinden biri şudur: "Bir gün çocukluğumda Unkapanı'nın iç tarafındaki kuyumcu dükkânlarımızda ve "Ketebna aleyhim fiha enne'n-nefse bi'n-nefsi" (Biz orada onların üzerine şunu yazdık: Cana, can) ayetini okurken, Kapanî Mehmet Efendi gelip işiterek "Allah! Allah!" dediler. Derhal berber dükkânında Güreşçiler Tekkesi şeyhi Pehlivan Ali, halhalı (bileziği) göründü. Bizim dükkânın önünde Saçlı Mehmet Efendi'yi görünce, bir çığlık atıp, "Ey dost şahımız şâh-ı Ali'dir, yoluna can ve başımız kurban olsun. Kerbela Meydanı'dır meydanımız." deyip Kapanî Mehmet Efendi'nin elini öptü; Kapanî Efendi de: "Derviş Ali inşaallah bu anda istediğin amaca erip Kerbela şehitlerinin sevabına ulaşırsın!" diyerek elinde bulunan şişeden Derviş Ali'ye birkaç yudum içirdi. Derviş Ali, çığlık atarak yine berber dükkânına girince Kapanî Mehmet Efendi bana, "İşte ve "Ketebna" ayetinin anlamı ortaya çıktı; tekrar oku!" dediğinde onu gördük ki Derviş Ali kaçarak bizim dükkânın önüne geldi. Arkasından berber dükkânından Hacı Ahmetoğlu adlı bir yiğit elinde bıçakla gelerek Derviş Ali'yi göğsü üzerinden vurarak şehit etti. Hemen Kapanî Mehmet Efendi Derviş Ali'nin kulağına, "Şimdi Kerbela şehadetini buldun mu, (İnne'n-nefse bi'n-nefsi) ayetine ulaştın mı?" diyerek gitti. Hemen rahmetli babam, "Bre şu Hacı Ahmetoğlu'nu tutun!" diye katili yakalatıp Yeniçeri Ağası Şehit Hasan Halife'ye teslim etti. Hacı Ahmetoğlu'nun katil olduğu kesinleştikten sonra Ağakapısı Zindanı'nda öldürülerek çardak önünde gece vakti denize atıldı. İşte bu olayı gözümüz önünde meydana gelmesinden önce keşfetmiştir."

Yine bir gün Kapanî, Sultan Üçüncü Murad'a varıp, "Murad Çelebi! Unkapanı'ndaki Süğlün Musallı Sultan halan üç gün sonra çok iflas etmiş olacak; zavallıya elli kese yardım et de borcuna versin." diye rica eder. Murad Han da "Pekiye Baba Sultan!" diyerek savar. Orada bulunanlar bu söze şaşırırlar. Allah'ın hikmeti, üçüncü gün Musallı Sultan'ın sarayından büyük bir ateş çıkıp yalınayak kaçarak ancak canını kurtarabilir; iflas eder. Saçlı Efendi, oturduğu tekke alanında, ana caddeye bakan bir pencere içinde medfundur. Türbesi pek çok kişinin ziyaret ettiği yerdir.

Bu tekke, Unkapanı'nda atlama taşının karşısında, Yeşil Tulumba'ya giden sokağın başında - burası dörtyol ağzıdır- bulunuyor. Bir aralık erkek ve kız okulu (Subaşı Süleyman Efendi Okulu) olmuştur. Mehmet Efendi, bu mektebe bitişik, pencereli bir avluda medfundur. Taşında şöyle yazıyor: "Hüve'l-Bakî- Kutbu'l- Ârifin, Gav-su'l- Vasilin Kapanî Mehmet Efendi ruhu için fatiha" Sağ tarafında da adigeçen okulunu ve Unkapanı Camii'yi yaptıran Süleyman Efendi medfundur.

Kapanî Mehmet Efendi hakkında **Ravzatü'l- Ebrar**'ın 580. sayfasında şu bilgiler vardır: "İlahî cezbenin ateşi ile vücut harmanı yanıp yıllarca sessiz oturduktan sonra kırk seneden fazla Unkapanı yanında bir okula yerle-

şen velî Saçlı Mehmet Dede, baş açık ayak yalın vefat etmiş ve o okul sahasından mezarına konulmuştur. (Sultan Üçüncü Murad zamanı.)

Nalinci Memi Dede hakkında **Hadikatü'l- Cevami'**de de şu açıklama vardır: "Haraççı Kara Mehmet Bey Mescid'i karşısında bulunan müstakil türbede Meczup Nalinci Memi Dede Şeyh Mehmet Halveti isimli kişi medfundur. Hayatında o yere Bel Taşı, kendisine Yatağan Dede derlermiş. Ölümüne Bursalı Cenani şu tarihi düşürmüştür:

Goft târîh-i vefâteş lî fa'la' na'leyk -1001-

Rivayet edildiğine göre, adı geçen vefat edince cenaze namazı kılınmak üzere Fatih Camii'sine getirildiğinde İstanbul halkının çoğu cenazesinde bulunmuştur. Hatta Sultan Üçüncü Murad da bizzat Nalinci Dede'nin cenaze namazında bulunmuş, hayatında oturduğu yere defnedildikten sonra üzerine bir türbe ile yanına bir çeşme yapılması ve bir türbe görevlisi atanmasını emretmiştir.

Bu türbeden beş ev uzakta olan diğer türbede Nakşibendî Şeyhi Ahmet Buharî medfundur. Bunu da Sultan Üçüncü Murad yaptırmıştır. Şeyh Ahmed Buharî H. 994 yılı Şaban ayında vefat etmiştir. Zamanla anacaddeye açılan pencereleri örtülüp tamamen türbe içinde kalmıştır."

Bu türbe ve dergâh, önce Sultan İkinci Mahmud tarafından H. 1232 tarihinde ve sonra Merhum Sultan İkinci Abdülhamid tarafından h. 1304 tarihinde mükemmel olarak tamir edilerek süslenmişti. Bugün türbe ve dergâh bakımlıdır. **Hadikatü'l- Cevabi'**de bildirilen pencereler örülü olmayıp türbenin içi ziyaretçiler ve fatiha okuyanların görüşüne açıktır. Bugün postnişini değerli edeb sahibi kişilerden Şeyh Ali Efendi'dir. Emir Buharî Tekkesi'nin müstezad türü manzum tarihi şöyledir:

Râşit Güher-i tarihimi etse sezadır salikân
Ez can-u dil vird-i zeban

Yaptırdı r'anâ Şazeli Dergâhı'nı Sultan Hamid
Her yevmî ya Rab olsun ıyd 1304

Türbe yanındaki kapının kitabesi:

Sultan Mahmud Tuğrası ---

Sırrına Mahmud Han'ın keşf ile bildirdi Hak
Şeh Murad-ı Salis'in ahdindeki Şeyh-i Ahmedî

Kubbesi hem çün habâb uçmuş o bahr-i himmetin
Mahvolup seyl-i havadisden ruham-ı meşhedi

Hâne yapmış üstüne herkes mürûr-ı vakt ile
Etmemiş bir ferdi Hak ol mürşidin müsterşidi

Açmamış bir pâdişâha sırrın ol merd-i Hüda
Eyledi kendinden ona şehriyâr-ı erşedi

Bûy-ı irfan şemmedip buldu Buhârî türbesin
Bak o sultan-ı velayet-rütbe daha neyledi

Hangâh-ı Nakşibendî eyleyip ol hâneyi
Ancak ehlüllaha hürmetmiş bilindi maksadı

Eyleyip mihmanını terkim o hakân-ı kerim
Bermurâd oldu yine ukbâda cedd-i ebcedi

Olsa bin hâkân-ı âdil zîver-i mülk-cihân
Münhasırdır zatına şeran hilafet-mesnedi

İstiânet eyleriz kim kabır-i ehlullahtan
Reşk ede ömr-i hümâyûna bakâ-yı sermedi

Yazdı İzzet hâme-i mu'ciz- nefes târihini
Eyledi Mahmud-ı Hân ihyâ bulup bu merkadi -1232-

Ahmet el-Buhârî'nin sandukası ayakucundaki levhada şu kıta yazılıdır:

Şehr-i Buhârânın bir kutb-ı nâmdarı
Pîr-i Nakşibendîn medâr-ı iftiharî
Asr-ı Murad Han'da gelmişti İstanbul'a
Hu deyip bu dem geçti Ahmed-i Buhârî
Tâm-ı tarih Zilkade 994.

Çeşitli kaynakların verdiği bilgilere ve bizzat Unkapanı'ndaki ihtiyarlardan araştırdığıma göre, menkıbesi anlatılan Mehmet Efendi'nin keramet sahibi olduğu zannedilen bir kişi olduğu anlaşılıyor.

Unkapanı'nın iç tarafında ve Azapler Camii Sokağı'nda, Papazoğlu Mescidi adıyla eski bir mabedimiz daha vardır. Taş duvarlı, tuğla hatıllı bir binadır. İnşaat tarzı çok güzeldir. Hele mozayığa benzer renkli camlı pence-re çerçeveleri çok dikkat çekicidir. Mescidin sokak kapısı üzerinde şu kitabe vardır:

Bârekallah bu ma'bed-i pakî kılıp itmam bânî-i ekrem
Şeyhzade Efendi Hazretî kim
Yani ol mahz-ı cûd ayn-ı himem
Hatemü'l-Enbiya'ya bahşedecek oldu tarihi (mescid-i hatem)
-1148-

Hadikatü'l- Cevami'de bu tarih yanlış olarak 1153 gösterilmiştir. Mescidin içerisinde mihrap karşısında mü-ezzin mahfilinin altına rastlayan kapısı üzerinde:

“Sahibü'l- hayrat-ı sanî Otuz Bir Mustafa Ağa-yı Yeniçeriyan-ı dergâh-ı âlî” (Ramazan, 1223) cümlesi yazalıdır. Bu Mustafa Ağa, sonra vezir olan Mustafa Paşa'dır. **Hadikatü'l- Cevami'**, bu mescitten söz ederken, Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığını ve minberini Kazasker Mehmet Efendi yaptırdığını yukarıdaki tarihe dayanarak bildiriyor. Hâlbuki caminin içerisindeki bildirilen kitabede, Mustafa Ağa'nın ikinci hayır sahibi olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu mescidin bir de medresesi varmış ki, onu da yaptıran adı geçen Mustafa Paşa'dır. Kabri Eyüp'te damadı olan Hoca Sadettin Efendi Tekkesi'ndedir. Papazoğlu Mescidi'nin içerisinde sağlı ve sollu pencerelerin üstünde, duvara boya ile yazılmış; dikdörtgen levha şeklindeki kitabeler içerisinde şu şiirler görülüyor:

(Sağdaki duvarda yazılı olanları aynen aktarıyorum):

.....bu âlî fitnat yeniçeri ağası sâhib-i isti'dâd
Cenab-ı Hazret-i Mustafa Ağa ki dergâhında olmuştur
Kerem dedikleri bir cami'- perver abd-i mâder-zâd
Hüdâvendâ seni bu hayrâta kıldı şeref-bahşâ
Şehinşah-ı cihânı Hazret-i Tevfik eyleyip irşâd
Felek-endûhı kurbân eyleyip yemliğe gâmdân
.....ecir ile olup hürrem-dilşâd
Dedim cevher-i târih-manendi salat-ı hamse
Hakkâ Cami-i Mustafa güzel oldu hayrât âbâd

Soldaki duvar üzerinde:

Teâlallah zihî âsâr-ı hayr-ı şâdmânî kim
Hayatı taze buldu bu cami'-i şerif- âbâd

Hergün seher vakti kalkarak Müslüman askerini uyandırır ve sabah namazına davet edermiş. Bu da tevatür olarak sabittir. Horoz Baba denilmesi bundan dolayıdır.

Unkapanı'nda Nalinci Memi Dede Türbesi

Unkapanı Köprüsü'ne karşı, vezirin -Vefa'dan köprüye inen caddenin köşesinde, yani dört yol ağzında [335] (Ayazma Kapısı-Cibali Caddesi) Unkapanı Köprüsü'ne ve Subaşı Süleyman Ağa Camii'ne karşı burç üzerinde şu kitabe parçası kalabilmiş, baş ve sol tarafları düşmüştür. Bu kitabe Theophilos zamanına ait olacak.

VENXOAXTOPATOPOC...

Bu bir cami'-i şerifdir mislin kılmadı peydâ
Saray-ı kevne mimar-ı kadr vazedeli bünyâd
Bu bir ecr-i azîm-engizdir kim haşredek sönmez
Nazîrîn dürbîn-i mihr-u mehle baksa da rassâd
Mahalle ma'mur salavât ile böyle şâdân olmayup n'olsun
İbadet mesnedin kıldı müşerref bir kerem mu'tad
Ağa-yı mülk ü devlet bâis-i ârâyiş-i râhat

Bu mescidin minberini yaptıran Mehmet Efendi, Kasımpaşa Mezarlığı'nda medfundur. Hüsameddin Uşşaki'nin neslinden olduğundan Şehzade denilmekle tanınır. Önce, Cuma kılınca gece yarısında Sultan Birinci Mahmut'un emriyle Kıbrıs'a sürülmüştü. Aynı yıl orada vefat ettiğinden orada gömülmüştür.

Manası: (Enharistu Aftokratorus) tur....

[336] Unkapanı ile Cibali Kapısı arasında tuğla kemerli bir kapı daha görüyoruz. Bu kapı bugün kapalıdır. Bu kapının üzerinde vaktiyle bir cumba bulunmuş olduğu, duvarındaki kalıntılardan anlaşılıyor.

[337] Orada gömülü olan Horoz Dede'ye izafeten Horoz Kapısı da denilen Unkapanı Kapısı'ndan Cibali'ye giderken rastlandığını söylediğimiz kapının arka tarafında Tüfenkhane ve yanında ve surun dışında bir de mescit varmış. Şimdi yeri tahta perde ile çevrilmiş, hurda demir satan Yahudilere kiraya veriliyor. Bu kapıya bugün Tüfenkçiler Kapısı diyorlar.

Unkapanı'nda, atlama taşı yakınında kârgir ve yüksek kubbeli bir cami daha vardır. [338] Sağrıclar Camii adıyla bilinen bu camiye yaptıran kişi Fatih'in mîr-i alem ağalarından Yavuz Sinan Çelebi'dir. Mihrabı önündeki kabir taşında: Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin kapıcılarından merhum Yavuz Er Sinan ruhiçün fatiha." Yanlış olarak: H. 725 tarihi yazılıdır.

Mahallesinde yaptığım araştırmaya göre bu zat Unkapanı Kalesi muhafızıymış. O zaman padişahın emri üzerine akşam ezanında kale kapıları kapanır, hiçbir kimse ne içeri girer ne dışarı çıkabilir. [339] Bir akşam, Fatih Hazretleri süresi dolduktan sonra kale kapısından içeri girmek istediği, ısrar da ettiği halde Sinan, padişah'ın emri olduğundan söz ederek kesin olarak engel olması üzerine Fatih, muhafıza: "Sen ne yavuz ermişsin!" der; Sinan da bundan sonra 'Yavuz Er Sinan' lakabıyla arkadaşları arasında şöhret kazanmıştır. Yavuz Sinan, camiin mihrabı önünde medfundur. Bu cami bakımlıdır ve beş vakitte namaza açıktır.

Sekizinci kapı Cibali Kapısı'dır (La Porte aux Verres).⁴³³

Dokuzuncusu, Aya Kapısı'dır (Porte de Ste. Theodosie, Babu'l- Aziz)⁴³⁴:

Bu kapının bu isimle ünlü olması, yakınında Aya Theodosius'un bir kilisesi bulunmasındandır. Bizans tarihçilerinden Michel Ducas, bu mabet hakkında diyor ki: "İstanbul'un fethi, İstanbullu Martir, Azize Theodosia'nın yortusu gününe rastladı. Büyük bir insan kalabalığı [340] geceyi bu kilisede geçirdiler. Ertesi günü bu kalabalık eşleriyle birlikte ellerinde mumlar, tutsüler olduğu halde bu azizeyi kutsamaya giderlerken birdenbire esir düştüler. Çünkü İstanbul o gün güneş doğmadan önce fethedilmişti.

Aşağıda yazdığımız tercüme edilmiş cümle bu kilisenin Haliç civarında olduğunu ispat ediyor.

"Ey Theodosia! Seni zulüm ve işkenceye doğru sürüklemiş olan teke boynuzu "

⁴³³ Cebe Ali Hazretleri İstanbul'un fethinde Cibali Kapısı'ndan hücum ettiği için ona saygı olarak Cebe Ali'den bozma Cibali Kapısı derler. (Evliya Çelebi, c. 1, s. 99.)

⁴³⁴ Aya Kapısı yakınında Sirkeci Tekkesi Mescidi vardır. Bu mescid Yorganî Emir Şeyh Mehmet Gîsudâr-ı Geylânî tarafından yaptırılmıştır. Bin iki yüz elli tarihine kadar şeyhleri adı geçen soyundandı. Şeyh Mehmet Efendi'yi Venedik elçiliğinin koruması sopayla dövüp şehit etmiştir.

Ölüm tarihi olarak Müstakimzade şu tarihi düşmüştür: "Zir-i lihâf-ı kutsî olsun Emir'e me'va -998-

Müstakimzade Süleyman Sa'deddin Efendi, **Tuhfetü'l- Hattatin** adlı eserin yazarıdır. Zeyrek'te Devirhan Mahallesi'nde şeyhi olan Tokadî Emin Efendi'nin ayağı ucunda medfundur. Vefatı H. 1202'dedir.

“Senin için yeni bir Amalthee⁴³⁵ boynuzu hükmünde olmuştur.

Bazı Avrupa tarihçilerinin, bu Theodosia Kilisesi’nin Haliç’in karşı yakasında, yani Kasımpaşa taraflarında olduğunu ve Piyale Paşa Camii’nin de bu kiliseden bozma olduğunu ispat hususundaki inatları boşuna ve yersizdir. Çünkü Bizans hükümeti zamanında büyük bir şöhreti olan Theodosia Kilisesi bugün sur içinde ve Aya Kapısı civarında yapılmıştır ki Rumlar buna “hiç solmayan gül” anlamına olan Rodon Amaranton diyorlar.

Bazıları bu mabed’in Aya Theodosia Kilisesi olduğu görüşündedir. Daha önce söylediğimiz gibi, M. J. Rizo, Yunan Edebiyatı’ndan söz eden eserinde hatalı olarak belirtip **Şark İmparatorluğu** adlı tarihinde, M. J. Rizo’nun görüş ve düşüncesini kabul eden Hammer de Aya Kapısı yakınlarında olup dışının güzelliğinden dolayı Türklerin Gül Camii adını verdikleri Aya Theodosia Kilisesi’ni İmparator İkinci Romanos Argyrus (Romain Argyrus le Triacoontaphyle: otuz yapraklı gül) (1028–1034)’un yaptırdığını zannetmişlerdir. Tekrar söyleriz ki bu açık bir hatadır. Çünkü Tria Kontafilos adı verilen İmparator değildi. Fakat Perivlepetos (Perivlepte) Kilisesi’ni yaptırmadan önce Tria Kontafilos adında bir adamın evini satın alarak yıktırdıktan sonra, bu geniş arsa üzerine Perivlepetos Kilisesi’ni yaptırmıştı. Bunun böyle olduğunu Bizans Tarihçileri’nden Skylitzis de şu cümlelerle doğruluyor: “İmparator Romanos, Triya Kontafilos’un evini satın alarak Hazret-i Meryem adına oraya bir kilise yaptırdı. Bu binanın güzellik ve ihtişamını sağlamak için hiçbir fedakârlıktan geri kalmadı.”

Glycas, Zonaras, Manassis, Joel ile Pachymere de bu manastırdan söz etmişlerdir. Osmanlıların burasını Gül Camii diye adlandırmaları gül anlamına gelen Tria Kontafilos deyiminden ileri [341] geliyorsa da tarihçi Skylitzis’in rivayetine bakılırsa adı geçen İmparator, Tria Kontafilos’un evini satın alarak orasını Hazret-i Meryem adına gayet muhteşem bir kiliseye dönüştürmüştür. Hâlbuki yukarıda ismi geçen Anastasia Kilisesi Samatya ile Altı Mermer arasında bulunan, bugün Ermenilere ait Sulu Manastır’dır.

Gül Camii’nin içerisinde ve mihrabın sağındaki kemerin içerisinde, yukarı kata çıkılacak ufak bir kapı üzerinde: “Merkad-i havariyun ashab-ı İsa aleyhisselam” levhası asılı ve yukarıda kabir hizasında da: “Ve kale’l- havariyyun.....” ayet-i celilesi yazılıdır.

Bu mezara, sekiz-dokuz basamak merdivenle çıkılır. Mezarın bir kısmı duvar içerisine girmiştir. Giren kısmının üzeri kemerlidir. İhtimal ki buradan bitişindeki kata çıkılmış. Arası sonradan örülmüştür.

Burada gömülü olan kişi, mahalle halkı tarafından “Gül Baba” diye bilinir. Rumlar zamanında burası “hiçbir vakit solmaz gül” anlamına gelen ‘Rodon Amaranton’ deyimiyse biliniyordu. Bundan do-

⁴³⁵ Yunan Mitolojisine ait tanrılardan Jüpiter’i (Zeus) emziren keçidir. Bu keçinin boynuzlarından biri bir kabaya çarparak kırılmış olduğundan Amalthee bu boynuzu alıp çiçek ve meyvelerle doldurarak Jüpiter’e sunmuş ki o da bu boynuz ve keçiyi yıldızlar sırasına koymuştur. Amalthee’nın bu boynuzu bereket ve bolluk sembolü ve servete sahip ilahlardan birinin özelliği olmuştur.

Amalthee boynuzu yahut Altın Boynuz’dur ki İstanbul Haliçi demektir. Haliç’e Altın Boynuz (Gorne d’Or) denmesi buranın deniz ticaretinin öneminden ve balığının bolluğundan dolayıdır.

layı o deyim ile “Gül Baba” deyimini arasındaki ilişki dikkate değer. Kilisenin adına maledilen Aya Theodosia’nın öldürülüp buraya defnedildiğini söylemişim.⁴³⁶

Bu mabedin altı, bazı Bizans Kileseleri gibi çok sayıda odalara bölünmüş bir yeraltı deposu olup buraya bazı Hristiyan fedakârlar ile ileri gelenlerinden bazı aile gömülmüştür.

Aya Kapısı’nın dışında ve bitişiğinde büyük bir mescit vardır ki, Ahmet Çelebi tarafından yapılmıştır. Bu kişinin kabri bilinmiyor. Altında olan türbede, sekbanbaşı Abrurrahman Ağa gömüldür. (**Hadikatü’l- Cevami**) ve fetih esnasında şehit olanlardandır.

Bir zaman sonra, **Hadikatü’l- Cevami** yazarı olan Ayvansaraylı Hafız Hüseyin bin el-Hac İsmail Efendi’nin çağdaşı olan (H. 1182), Sadrazam Şehla Ahmet Paşa tamir ederek altındaki kolluğu mescide vakfetmiştir.

Sekbanbaşı Ağa’nın mezar taşında bugün, “Cennetmekân Fatih Sultan Mehmed Han’ın sekbanbaşısı Seyit Mehmet eş-Şüheda” yazılıdır. (Tarihi H. 857)

Doğrusu **Hadikatü’l- Cevami**’nin verdiği bilgi, bilgilendirmeden ibarettir. Çünkü bu tarih kaynağı daha eskidir. Kitabedeki isim yanlışlığı, bu mescidin tamiri sırasında eski kitabenin bir tarafa atılarak yenisi yazılacağı sırada yanlış yazılmış olmasından ileri geldiğine hiç şüphe yoktur. İhmali ve ilgisizliği, tarihe bağlı olmamayı gösteren bu gibi durumlar pek çoktur. Hâlâ da böyle ilgisizliklerde bulunuyoruz....

Sicil-i Osmani (cilt 4, sayfa 170)’te bildirildiğine göre, İstanbul’un fethinde ilk sekbanbaşı olanlar Hasan Ağa, sonra Abdurrahman Ağa, bundan sonra Belban Ağa sekbanbaşı olmuştur ki, Direklerarası’nın arka tarafında bulunup eski bir kiliseden değiştirilmiş olan meşhur Belban Ağa Camii bu kişinin adıyla ünlü olmuştur.

Aya Kapısı, şehir gezgini Evliya Çelebi’nin mahallesidir. Hatta birinci ciltte (sayfa 99) Kostantiyye’nin Sultan [342] Mehmed Han tarafından kuşatılması konusunda Evliya Çelebi diyor ki; “Molla Fenari Hazretleri Kızkapısı’ndan hücum ettiğinde kâfirler bir gecede o tarafta bir burç yaparak kaleyi sağlamlaştırdı. Hâlâ günümüz hükümdarları o kaleyi tamamlayamadılar. Hâlâ mamur bir kaledir. Petro denen bir rahip üç yüz keşiş ile bu kale binasından kaçıp hepsi Müslüman olup Mehmed Petro o yerden saldırdığı için Petros Kapısı yani Taşkapısı derler. Allah’ın emriyle o gece yeni sağlamlaştırdıkları kaleyi Mehmed Petros ilk önce fethedip kendisine sancak verildi. Aya Dede, üç yüz Nakşibendî fakirleriyle Aya Kapısı’ndan saldırıya geçti ve şehit olup kale kapısı içinde eski mahkememiz olan Sirkeci İskeleyi’nde defnedildi.

Onuncu Kapı, Yenikapı’dır.

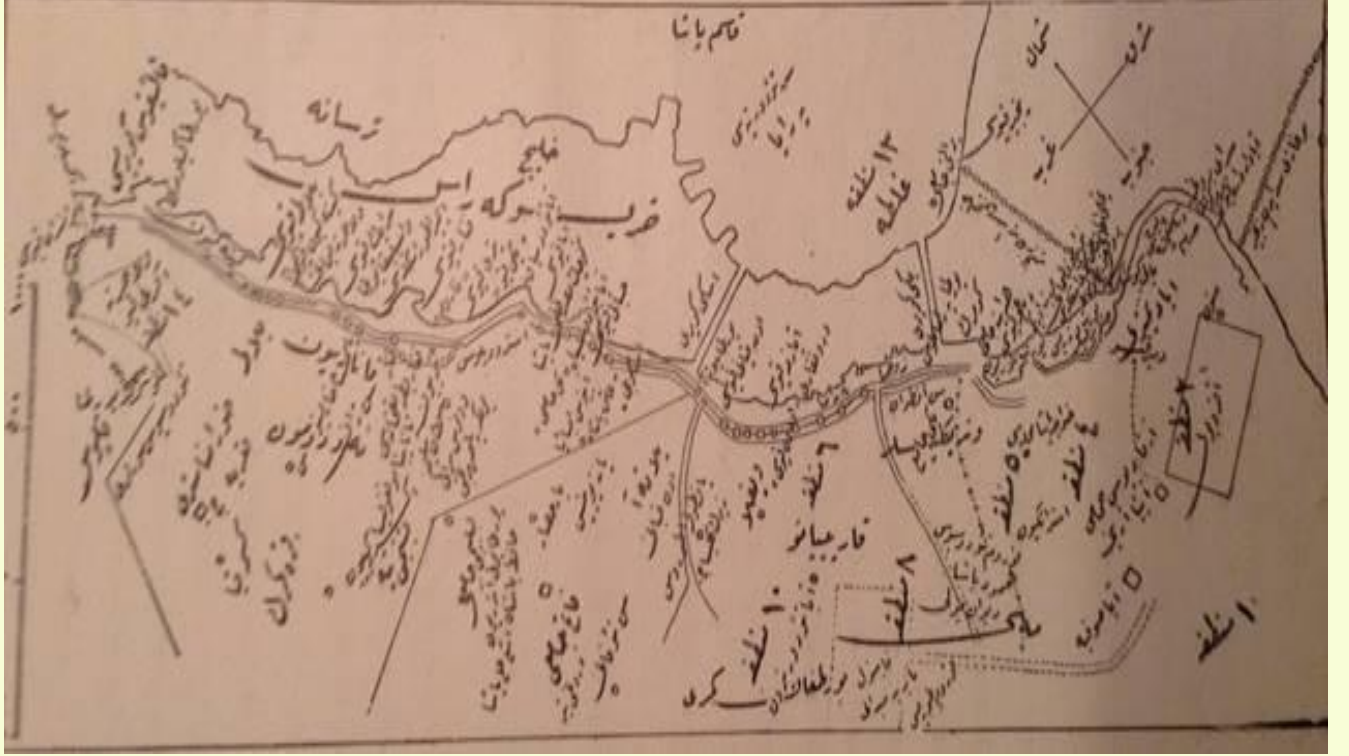
Bu kapı İstanbul’un fethinden sonra açılmıştır. Bu kapı bugün Cibali Yenikapısı⁴³⁷ diye bilinir. Tam vapur iskelesinde sona eren yolun karşısındadır. Tarihçilerden Meletius, bu kapı hakkında bilgi

⁴³⁶ Put kırıcıların başta gelenlerinden olan Dördüncü Leon (Leon Le Khasare) ile oğlu Kopronimus zamanında birçok kimse öldürülmüş ve idam edilmişti. (775–780) İhtimal ki, bu kabir öldürülenlerden birinin mezarıdır!

⁴³⁷ Cibali Kapısı’na bitişik bir çeşme vardır. Yaptıran “Sahibü’l- Hayrat Sultan Süleyman Han-ı Kanunî” dir. Kitabesi şöyledir:

Fi sebilillah ki ma’mûr kerd in çeşme-i âb

veriyor. İstanbul'a dair yazılar yazan Avrupalıların verdikleri bilgiler o kadar anlaşılır. O derece yüzeyseldir ki çoğu bildirdikleri şeyler pek o kadar dikkate değer ve güvenilir değildir.

Çeşme-i pâk-i buved nâzir pedîdâr-ı bihişt

Goft dervîş ez kocâ âmed revân-ı in ayn-ı pâk
Şod çu âb-ı o be târiheş ez enhâr-ı bihişt ---973---

(Bu çeşmeyi Allah yolunda o imar etti. Onun pâk çeşmesini gören, cenneti görmüş gibi olur. Dervîş dedi ki: Bu pâk pınarın suyu nereden geldi? Tarihi, onun suyu cennet nehirleri gibi oldu)

Cibali Yenikapısı'nın iç tarafında soldaki hamamın (Yenikapı Hamamı) kitabesi:

Bihamdillahi bu cây-ı hürrem âbâd
Hezârân s'ay ile çün buldu itmâm

Bu âlî menzile denildi târih
Ki yüzü suyudur şehrin bu hamâm -990-

Bu hamamın karşısında bulunan çeşmenin de tarihi şudur:

Bu cihân içre bilin ey teşneler
Âb-ı kevserdir işi bu çeşmenin [*]

Dedim el-hak âşıkâ târih
Nûş-ı cân ola suyu bu çeşmenin --994
*aynı, misil demek olacak.

Onbirinci Kapı, Petriyon Kapısı'dır. (Demirkapı).

Bugün bu isim ile tanınır. (Petro Kapısı).

Petrion Kapası'ndan itibaren ikinci bir sur daha vardır ki "yuvarlak" anlamına gelen Strovilon (Strobylos) derlerdi. Rum Patriklerinin oturması için ayrılan daire ile Patrikhane Kilisesi bu bu ikinci sur içindedir. Bu surun üç kapısı vardır:

Biri Petrion diğeri Fener, üçüncüsü de Diplophanar yani Çiftefener Kapısı'dır. Cibali Yenikapı-sı'ndan Fenere'e giderken karşımıza iki yol gelir. Biri sağda, sahili takibederek Fener, Ayvansaray, Defterdar, Eyüp Caddesi; solda kalan yol da Patrikhane'nin önünden geçip giden yoldur. Petrion yahut [343] Petrikapısı, soldaki yolun ağzındaydı. Burada yol, bir üçgenin başnoktasını oluşturuyor. Bu yolun ağzında ufak bir attar barakası, sol tarafındaki burcun altında da bir meyhane vardır. Petri Kapısı yakın zamanda yıktırılmıştır.

Diplophanar Kapısı;

Fener İskelesi'nden doğruca Patrikhaneye giderken, Eyüp ana caddesini geçtikten sonra bu yola paralel ikinci bir sokağa gelinir ki sağ tarafı Ayvansaray'a, sol tarafı Cibali'ye gider. Bu yoldan Ciba-li'ye gitmek için Petrion Kapası'ndan geçmek gerekir. İşte bu sokakta, Ayvansaray'a giden yolun ağ-zında Patrikhane dairelerini bulunduran bu ikinci sur, İstanbul'un fethinden önce Petrilere Kulesi (Petri Kulesi, Chateau des Petriens. De petrion) adlarıyla anılırdı. Bu tarifime göre, Petrion Kapısı solda, Diplophanar Kapısı sağda, Fenerkapı da iskeleye karşıydı. Bu kapının bağlı olduğu surun üze-rinde ve sağ tarafında yüksekçe, minaresi de ahşap bir mescit, altında bir çeşme vardır.

Bizans tarihçilerinden Nicetas Choniata, Kayser Alkisius Comnenos'a dair yazdığı üçüncü kitapta Petri Kulesi'nden şu şekilde söz ediyor: "Bu Petrion'un iç tarafında vaktiyle azizlerden St. Prodrome rahibelerinin manastırı vardı. Bu manastıra, Bizans tarihçileri Petrilere yahut Petra Manastırı diyorlar. Bu kurumu Kayser Mekadonyalı Basile (866-886) kurmuştu.

Anna Comnenos'un ikinci kitabındaki rivayetine göre Üçüncü Nicephore Botaniate ile kızlarını ve kız torunlarını bu manastıra tutuklatıp hapsedtirmişti. Çünkü oğlu Alkisius ordugâhda, asker tara-fından Kayser ilan edilmişti.

İmparatoriçe Zoe'nin kız kardeşi Theodora rahipliği tercih ettikten sonra Kayser Birinci Romain I. Lacapenus'un⁴³⁸ (919-944) emriyle, adı geçen Petrilere Kulesi'ne hapsedilmişti. [Hapsi: 856, vefatı: 922.]

Tarihçilerden Couropalate Codinus diyor ki: "Bizans İmparatorlarının senede iki defa, biri aziz-lerden St. J. Prodromos'un doğum gününe; diğeri de başı kesildiği⁴³⁹ güne rastlayan günlerde, fevka-

⁴³⁸ Bulgarlar, bu kayserin zamanında İstanbul surları önüne kadar gelmişler ve Kralları Simeon, Romaanos ile görüşmeye başlamıştı. (926) M. 927 yılında Simeon vefat etmiş; yerine Petro Kral olmutu. Petro, Romanos'un küçük kızı ile evlenmişti. (927) Kayser Romanos 944 yılı Aralık ayının yirmisinde tahttan indirilmiş ve 947 yılı Haziranı'nın on beş'inde vefat etmiştir.

⁴³⁹ Anna Dalâssinnee, burada tutuklanıp hapsedilmiş olduğundan küçük kızı âlim ve bilgin Anna Porphi-rogenete, Aziz Prodromos'un bir elini altın yaldızlı bir kutuya koydurarak bu manastıra vakfetmiş ve bağışla-mıştı.

lade tören ve gösterilerle bu manastıra gelmeleri âdetti. Gerek bu manastırdan gerek diğer bu gibi dini kurumlardan şimdi eser kalmamıştır.

[344] Bizans tarihçilerinin ifadelerine bakılırsa bu manstırı Fatih Sultan Mehmed, eniştesi ve aynı zamanda sadrazamı olan Mahmut Paşa'nın annesine hediye etmiştir. Bu bilgiyi veren **Kostantinad** diyor ki: "Mahmut Paşa, Rumların Zağnos dedikleri Satrap (Vali)'in ikinci kızını almıştı. Mahmud Paşa, Mihaloğlu diye bilinirdi. Chalko Condilos'a göre babası Rum, annesi Sırp imiş. Mihaloğlu henüz genç iken, Makedonya'da meydana gelen savaşıardan birinde Türklere esir düşmüş, Sultan İkinci Murad'a sunularak saraya alınmış, orada yürürlükte olan eski usul üzere eğitilerek haznedarlığa kadar yükselmiştir. Bu görevde iken zekâ ve kavrayışı, seçkin özelliği ve özellikle Arapça ve Farsça eğitimine olan ilgi ve yeteneğinden dolayı hem İkinci Murad'ın ve hem de oğlu Sultan İkinci Mehmed'in sevgi ve ilgisini çekmeyi başararak Rumeli Beylerbeyi rütbesiyle ödüllendirilerek padişahın özel dostu olmuştur.

[345] İstanbul'un fethinden üç ay sonra vefat eden Çandarlı Halil Paşa'nın⁴⁴⁰ yerine sadrazam olmuşsa da M. 1474 senesinde Bosna'nın, Sırbistan'ın ve Eğriboz'un fatihi olan Mahmud Paşa pek çok vezirlerin acıklı ve feci sonuna uğrayarak padişah fermanının kurbanı olmuştur.

Yedikule'de öldürülmesinden önce vasiyetnamesini yazmış, bu vasiyetnamade demiş ki: "Padişah'ın kapısına geldiğim zaman bir atımdan, bir kılıçdan ve 500 aspirondan (aspre)⁴⁴¹ başka bir şeyim yoktu. O zamandan beri ne kazandım ise hepsi padişahımdır. Fakat son isteğim şudur ki, oğlum Mehmed Bey'in hayatı bağışlansın, belki bir gün o kurduğum hayır kurumlarının devam ettirilmesi ve bakımını başarır." Aslında gerek İstanbul'da ve gerek Sofya'da bundan dört asır önce yapılmış olan bunca kurumların pek çoğu mevcuttur. Yaptıran kişinin adını anmaya vesile olmaktadır.

On ikinci Kapı, Fener (Phanar), On Üçüncü kapı, Balat Kapısı'dır (Porte du Palais, Basilica Porta. Porte Palatienne).

Bu kapıya, vaktiyle İmparator Kostantin'in sarayından dolayı Bab-ı Hümayun (Porta Palatiyen, Porta Vasilika) derlerdi. Bu saray civarda olup bugün Tekfur Sarayı adıyla bilinir.

Kayserlerin deniz yoluyla geldikleri zaman resmi iskelesi de Balat Kapısı'ndaydı. Bu kapı, hâlen de bir dereceye kadar bozulmuş olarak Balat Kapısı⁴⁴² diye dilde yerleşmiştir. Bu kapının dışında vak-

⁴⁴⁰ İbrahim Paşazade Halil Paşa görevden alındıktan (851) kırk gün sonra Yedikule'de öldürülmüş ve Yedikule dışında defnedilmiştir. İlk öldürülen Osmanlı vezirleri bunlardır.

⁴⁴¹ Vaktiyle Osmanlı ülkesinde ve Berberistan'da geçerli olan bir madeni paradır. Paranın üçte biri ve kuruşun yüz yirmide biri değerindeydi. Bu kelime **beyaz** anlamına gelen **aspros** Yunanca kelimedenden gelmiş benziyor. Bunun böyle olduğu şununla bellidir ki **aspronun** Türkçesi olan **akça** kelimesi, beyaz anlamına olan **ak**'ın küçültme şeklidir.

Aspire'nin değeri zaman zaman değişmiş; bugün 22 santime kadar düşmüştür. Bundan dolayı **aspire** denilen madeni paranın bugün ancak, tarihi bir değeri kalabilmiştir!

⁴⁴² Balat'da bir Ermeni kilisesi vardır ki vaktiyle Paleologosların Taxi yarhis Rum kilisesiymiş; yanmış, 1830'da tekrar yaptırılmıştır. İçinde bir de ayazma vardır. Duvarda Aya Artemiyus'un mermer üzerine çizilmiş kabartma bir resmi görülüyor. Bu kilisesinin yan tarafındaki kapı demirden yapılmıştır. Üzerinde kabartma işleme ve Almanca yazıları vardır. Bu kalıntılardan bu kapı Alman sanat eseridir. Fakat nasıl olmuş da bu kiliseye konulmuş. Burası araştırılmaya değer.

tiyle tersane vardı. Bu tersane yeri, ya Balat İskelesi'nin bulunduğu yer veyahut Ayvansaray'da, deniz kıyısında Musevî hastanesinin yanındaki gemi ziftlenen yer olacak...

Balat civarında meşhur mahallelerden Molla Aşkî Mahallesi ve Camii vardır. Bu caminin, Fatıma Hanım adında bir hayır sahibinin vakfettiği paranın gelirinden H.1238 yılında tamir ettirilip [346] yenilenerek yaptırılmış olduğu kapının üstündeki manzum kitabeden anlaşılmıştır. Mihrabının önünde, padişah'ın baştabibi Feyzullah Efendi'nin mezarı bulunduğu, duvara yaslanmış duran başlıksız, uzun dikdörtgen mezar taşından anlaşıyor. 1901.

Molla Aşkî Mahallesi'nden Balat'a inen yokuşun başında Macarlar Yokuşu yazılı bir sokak tabelası gözüme çarptı. Şehremaneti, H. 1333 yılı içinde Saraçhane'den, Fatih civarında Kazasker Feyzullah Efendi Medresesi'nin bulunduğu yere kadar olan caddeye 'Macar Kardeşler Caddesi' ismini vererek o sırada İstanbul'a gelmiş olan ve burada bulunan Macar ileri gelenlerinin ve Osmanlı ileri gelenlerinin önünde gösterişli tören ile açılış merasimini yaptırdı. Her iki taraftan yapılagelen nutuklar söylendi.

Garip olan şu ki, bizim taraftan, Macarlarla kardeş olduğumuz ateşli bir dille söylendiği halde, Macarlar adına konuşanlar buna dair bir kelime söylemediler...

Memeketimizin güzel ve yumuşak şivesine hiç uygun olmayan '**Macar Kardeşler!**' deyiminin yazılış şeklini dikkatinize sunmadan geçemeyeceğim gibi, şehrimizde eskiden bir **Macarlar Yokuşu** bulunduğundan haberi olmayan Şehremanetini tarih gözündeki bu gafletinden dolayı sorgulamaktan da vazgeçmem...

Balat Kapası'ndan sonra gelen Avcı Kapısı (Cynegion. Kynigos) fetihten sonra kapatılmıştır. Balat Kapısı'yla Ayvansaray Kapısı dışındaki mahallelere vaktiyle "Avcılar Mahallesi" denilirdi.

Blacherna Limanı (körfezi) (Port de Blacherna), bu semtte, Ayvansaray İskelesi'nden Yavedud İskelesi'ne kadar uzanan sahadaydı.

Bu kapı, Ayvansaray tarafında, Musevî evlerinin arka tarafında bulunup kapısı üstünde meleklerin büyüklerinden Mikail (Archange Michel) 'in bir elinde kılıncı olduğu halde kabartma bir resmi vardı. Bu resim yakın zamana kadar kale duvarında duruyordu

Yeri gelmişken şunu da söyleyelim ki **aya**= **aziz** kelimesi, **yüceltirim** anlamına gelen **âzume**'den üretilmedir. Eski Yunanlar kitaplarında İfâl, geniş zaman birinci şahıs kalıbı üzere gösteriliyor. **Aziz** kelimesiyle **Ayos** kelimesinin söylenişine bakılırsa bunda iç içe girme düşüncesi hatıra geliyor.

On dördüncü kapı, Ayvansaray Kapısı'dır⁴⁴³ (Aivan Serai Kapoussi).

⁴⁴³ Eski Exylo Porta'nın yerinde, sahabelerden Muhammedü'l-Ensari'nin türbesi, yanında Sultan Dördüncü Mehmed'in değerli eşi Hatice Sultan'ın çeşme, sebil ve okulu; (H. 1122) Yavedud Türbesi yakınında, Çınar Karakolu bitişiğinde Sultan Dördüncü Mehmed'in vezirlerinden Süleyman Paşa adına bir çeşme vardır.

Kitabesi aynen şöyledir:

Hazret-i Sultan Mehmed Gazi'nin
Hep Duâ-i hayrın eyler kâinât
Bir vezîri yaptı bir çeşme onun
Lezzeti reşk-âver kandı nebât

Yani Pâşâ-yı Süleymân-ı zaman
Yaptı ihyâ eyleyip ol pâk-zât

Bahtiyâ târihi atşâne dedi
Oldu câri çeşme-i mâ'-i hayât 1071

Hatice Sultan Sebili'ne bitişik daha içerdeki çeşmenin kitabesi şöyledir:

Bu çeşme-i dil-cûy ile bu mekteb-i vâlâ
Güya suyu Pâkize- nigîn-i güher oldu

Birisi revânı- bahş-ı cihândır biri bakâ
Şadâb-kün-i teşne-i- feyz-i hüner oldu

Zad--reh-i ukbâyı eder böyle mehmâ
Keyfiyyet-i âlemden o kim bâ haber oldu

Tâib dedi târihini bu haberi görenler
Allah kabul eyleye âlî eser oldu --- 1123-

Sebilin dergâhınının alnı üzerindeki kitabede şöyledir:

Dürretü'-t- tâc-ı saltanat ya'ni
Duhter-i Hazret-i Muhammed Han

Dürc-i ismet Hatice Sultân kim
Hayradır niyeti onun her ân

Feyz-i Hak ol aliyetü'ş-şânı
Ede sirâb-ı kevser-i ihsân

Bu sebîli binâ edip lillah
Oldu râhat-ı resân-ı teşne-dilân

Habbeza bu sebil zîbende
Bir içim su letâfetiyle hemân

Reşahât-ı zülâl-i seyyâlî
Neşve-bahş-ı hayât-ı câvidân

Lezzeti âb-ı rûy-i kand-ı nebât
Saffet-i reşk-i neyyir-i rahşân

Fetihten sonra yaptırılmıştır. [347] Kapının halen de bu isim ile anılması, aşağıda görüleceği üzere, civarında bulunan sarayın kayserler zamanında Büyükler Sarayı (Palais des Grands) diye bilinmesindendir.

Ayvansaray Kapısı'nın iç tarafında sağlı sollu revaklar vardı. Resminde görüldüğü üzere, içeri girerken solda sur üzerinde hâlâ kalıntıları görülüyor Burası Bizans tarihinde Emboli Cariana diye geçer ve öyle bilinir.

Oldu her kuze-i sefâ-meşrep
Mevrîd-i cûy-bâr-i bâğ-ı cinân

Bundan a'lâ olur mu âlemde
Eser-i hayr-i dâimü'l- cereyân

Göricek târh-ı dil-keşin Tâib
Hızır-ı ferhunde-dem medihâ-künân

Nâsa işrâb edip dedi târih
İçelim âb-ı kevser oldu revân 1123

Daha önce belirtilen Çınar Karakolu'nun arka tarafındaki metrük ve yük arabalarının bekletildiği alanda bazı önemli kişilerin mezarı vardır. Bunlar:

Hüseyin bin Mehmet bin Şeyh Kemal: Yevmü'l- erbia şehri Recebü'l- müreccep (Recebin dokuzuncu Çarşamba günü) min şuhuri senete seba ve semanine ve tisamie (H.987),

Mehmet Bin Şeyh Kemal: Yevmü'l- isneyni erba'a aşara şehri Recebü'l- müreccep (Receb'in yirmi dördüncü Pazartesi günü) min şuhuri senete seba semanine ve tisamie (H. 987),

Mehmet el-Hafız el- İsfehani gufire lehu fi garrahi Zilhicce (H.949)

Gibi değerli kişiler burada Allah'ın rahmetine ve bağışlamasına nail olup mezar taşlarının kitabeleri ayaklar altında sürünmektedir! Bu küçük mezarlık vaktiyle düzgün yontma taşlarla yapılmıştı. Şimdi harap ve pislik yeri olmuştur!...

Hadikatü'l- Cevami'de açıklandığı üzere, Ayvansaray Kapısı dışında olan Yavedud Camii de meşhur eski yapılarıdır. Yavedud Camii'ne Sultan Camii de derler. Yaptıran, Şeyh Abdülvedud 'dür ki Buhara erenleriyle İstanbul kuşatmasında bulunmuştur. Fetihten sonra Ayasofya'da otururken, Ayvansaray dışında bir mescid ve tekke yaptırmıştır. Ölümünden sonra, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle tekkesi yanına defnedildi (H. 860) Ondan sonra araksından takipçisi olan Tokmak Dede vakfını tayin ettirmiştir ki o da yanında medfundur. Defnedilen yer hâlâ Tokmak Tepe diyerek bilinen mezarlıktır.

Uzun zaman içerisinde bu mescit harap ve vakfı perişan olduğundan Sultan Dördüncü Mehmed'in kızlarından Hatice Sultan sahilsarayı karşısında yeniden büyükbir okul ile çeşme ve sebil ve okulun altında olan Muhammed Ensari (r.a.)'a türbe yaptırıldığı sırada mescidi de yenilenecek yaptırılmıştır. İşte bu sebepten dolayı Sultan Camii diye ünlü olmuştur.

H. 1151 tarihinde minber konulmasına da Hatice Sultan muvaffak olmuştur. Pek çok gayrimenkuller vakfederek buradan birçok kimsenin rızıklanmasına sebep olmuştur. Hâlen ruhuna değer hizmetlerle dua edilmektedir.

Hatice Sultan, babaannesinin yaptırdığı caminin sınırları içinde olan türbesinin içinde babası ve kardeşleri yanında medfundur. Ölüm tarihi H. 1156'dır.

Evliya Çelebi, velinimetini olan Ahmet Paşa'nın cenazesini Eyüp Sultan civarına, üstadı Keçi Mehmed Efendi'nin ayakucuna defnetmek için deniz yoluyla getirilirken, Fatma Sultan Sarayı'nın önünden geçtiklerini yazıyor. Gerek Evliya Çelebi'nin ifadesine ve gerek güzel şeyleri saklayan Reşat Fuat Bey'in ödünç verip kitabımıza aldığımız eski bir resmine göre Fatma Sultan Sahilsarayı bugün Feshane'nin bulunduğu geniş alanda ve deniz kıyısında olduğu anlaşılıyor.

[348] On Beşinci Kapı, Odunkapısı'dır. (Xyloporta)

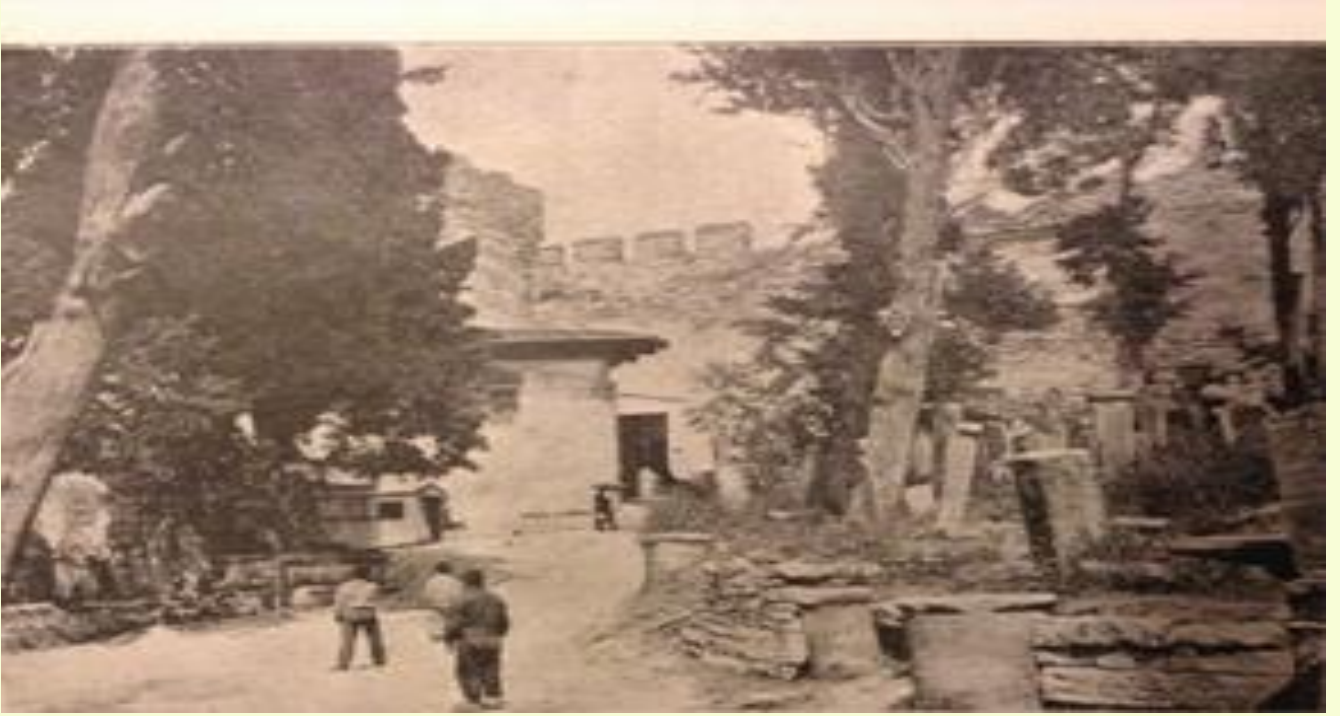
Ayvansaray'da, sur dışında ve deniz kenarında kapının bağlı ve bitişik olduğu surun bazı izleri, hâlâ Defterdar Caddesi üzerinde Muhammedü'l-Ensarî'nin mübarek makamlarına bitişik burç üzerinde görülmektedir. Bu kapıdan çıkılınca, sahili takip ederek doğruca Defterdara, Eyüp Sultan'a gidilir. Kara tarafında en son kapı, Exylo Porta'ydı.

[349] Bu kapının dayandığı sur, şehrin diğer surlarından biraz daha alçaktı ve denize kadar inerdi. İstanbul Patriklerinden Nikiforös, Kayser Heraklius'un öz geçmişine dair yazdığı kitapta bu suru Proteichisma (siper, savunma hattı demektir.) ismiyle Blacherna'nın bir kolu olarak gösteriyor. Haliç'ten ta Marmara Denizi'ne kadar uzanan kara surları işte buradan başlar. [350] Bu surun İstanbul Haliçi'nden itibaren, bugün Eğrikapı'ya kadar iki kapısı vardı.

1. Blacherna Velaharne (La Porte des Blachernes) Kapısı. Civarındaki Panaia Kilisesi'nden dolayı bu isim verilmişti. Bu kapı, Kayser Comnenos tarafından, buradaki hükümdar sarayının etrafına yaptırılan küçük hisarın içinde bulunurdu. Bu kapı, fetihten sonra örülerek kapatılmıştır.

Ayvansaray Kapısı'nın İç Tarafında Emboli Cariana

Eğrikapı

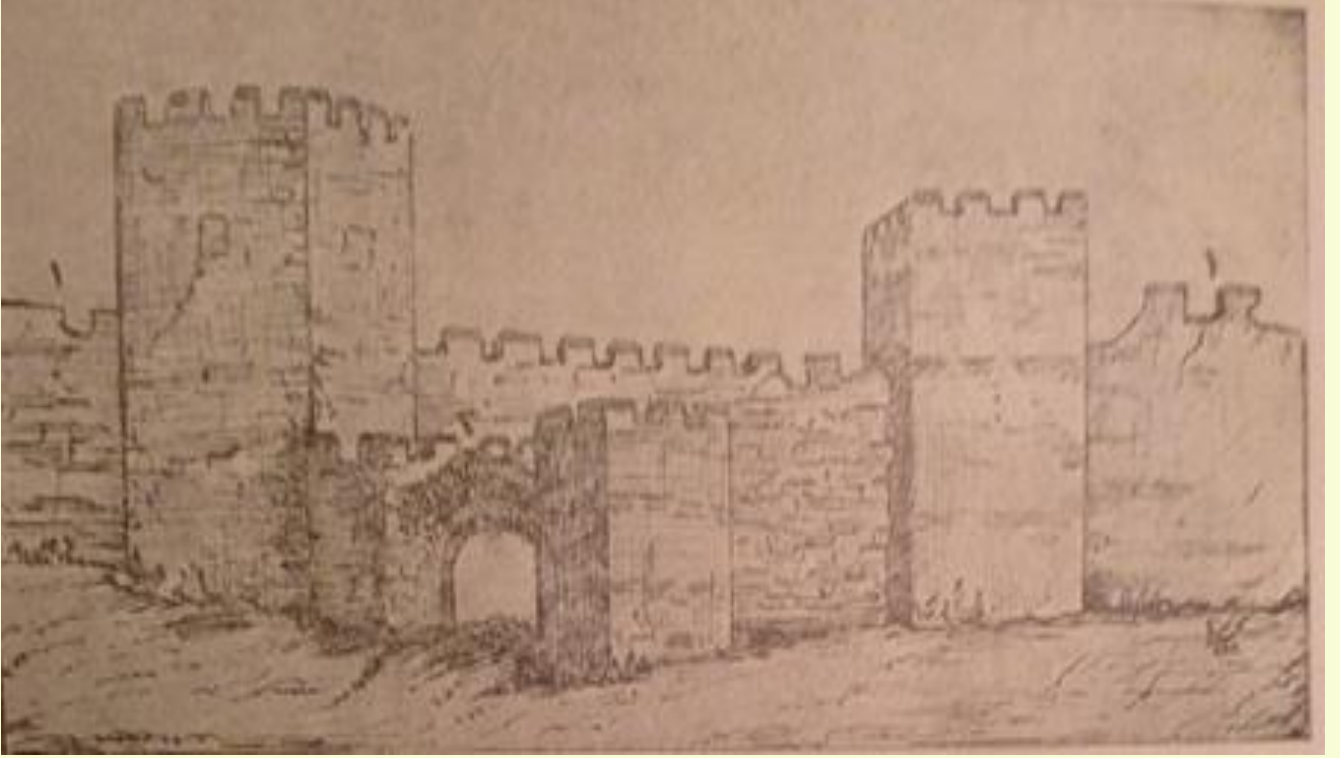
2. Gyrolimne Kapısı (La Porte de Gyrolimne).⁴⁴⁴ Dikkat edilirse, surların dışındaki bostanlardan bahçelerden görülür.

Bizans eski eser uzmanlarından çalışma arkadaşım Doktor Schröder'in ifadesine göre, Yirolimni (Gyrolimni) deyimi, 'Arkirolimni' (Gümüşsuyu, Lac argente) kelimesinden hafifletilmiştir. 'Gümüş göl' anlamına geliyor. Ayvansaray'dan, surları dışardan takibederek yukarı çıkarken rastladığımız ilk kapı Caligaria⁴⁴⁵ Kapısı'dır. Bu kapıya biz, Eğrikapı diyoruz. Aslında biraz meyillidir.

[351] Bu kapıyı biraz geçince surların geniş bir aç oluşturduğu noktasında, küçük bir kapı daha görülür. Bu kapı Calinicos Kapısı adıyla ünlüdür. Orada vaktiyle Aya Callinicos Kilisesi vardı. Bu kapı şimdi kapalıdır. Dışdaki Rum mezarlağından görülür.

⁴⁴⁴ Eğri kapıdan girince suru takibederek İvaz Efendi Camii'nin yapıldığı burcun eteğine doğru gelirken karşılaşılan ashab-ı kiramdan Abdullah el-Hudri'nin mübarek makamları sırasındadır. [s. 202.]

⁴⁴⁵ Eğrikapı'nın, Charsia Kapısı olduğunu **Ksotantiniad** isimli eser yazıyor. Hâlbuki Doktor Mortdmann, Charsia yahut Charsios denilen kapının Edirnekapı olduğunu ispat ettiği gibi [s. 138], Mayer adlı kişinin **Balkan Hükümeti ve İstanbul** adıyla 1914'te yayımlandığı bir eserde böyle gösteriliyor. İstanbul'un Bizans zamanındaki yapılarıyla, sokak ve caddeleri gösterilen planlarda da Charsia Kapısı Edirnekapı olarak işaret ediliyor.

Exylo Porta (Ayvansaray Kapısı)

(Bu resim yazar tarafından İstanbul Surlarının Arkeoloji Planından çizilmiştir)

1. Heraklyus Suru 2. Eksilu Porta

Hey'et-i Sabıka-i Kostantiniye (İstanbul baskısı H. 1289) isimli eserde bu bölge hakkında deniliyor ki: “On dördüncüsü, fetihten sonra açılan Ayvansaray Kapısı’dır. Bu adın verilmesinin sebebi onun içerisinde büyük bir imparator sarayı izlerinin bulunmasındandır.

On beşincisi, kale dışarısında Eyüp yolunda olan Exylo Porta yani **Odunkapı’dır**. Bu kapının duvarı İstanbul’un bütün kale duvarlarından alçak ve deniz kenarına kadar uzanmıştır. Eskiden bu duvara beden ve tabya anlamına gelen Proteichisma veyahut Blacherna Cenahı denildiği İstanbul Patriği Nikforos’un **Herakliyus Tarihi’**nde belirtilmiştir.

[352] Buradan ta Marmara Denizi’ne kadar uzanan sur başlayıp Eğrikapı’ya kadar iki kapalı kapısı vardır. Biri Blacherna Ayazması yanında Kayser Commenos’un, zamanında kale içinde bulunan sarayın kapısıdır. Fetihten sonra kapatılmıştır. Diğerine Gyrolimne denilen kapıdır ki kale bitişiğinde olan bahçeler içinde kalmıştır.

Kale tarafında olan kale kapılarının ilki Charsia ve Charsiyus ve Caligaria adı verilmiş olan Eğrikapıdır. Rum Mezarlığı bitişiğinde ve bu kapı yakınında fetihten sonra kapatılmış olan bir tane hendek kapısı olan Callinicos adıyla bilinip biraz ilerisinde diğer bir hendek kapısı da yanındaki harap bir kilisenin adıyla Asomat⁴⁴⁶ Kapısı diye adlandırılmıştır.

⁴⁴⁶ Doğrusu Asumaton’dur.

İşte bu Asomat Kapısı'nın izleri hâlâ Tekfur Sarayı dışarısında görülmektedir.

Eğrikapı Surları (Emanuel Commenos Devri – On ikinci Asır)

Eğrikapı'nın Yakınında ve çevresindeki Osmanlı Eserleri

Eğrikapı'nın iç tarafında, polis karakolunun yanında Fatih Sultan Mehmed'in sakabaşısı olup fetih sırasında orada şehit düşen Molla Mehmed'in kabri bulunduğu gibi, kapının dışarısında ve bitişiğinde sahabelerden Hazreti Hafir ve vergi idaresi binasının yanında da Abdüssadık Âmir bin Ubade bin Şâmm (r.a) (tamir tarihi: H. 1205)'nin kutsal makamı vardır. Hazreti Hafir'in makamı türbe içindedir. Kapısı üzerinde Sultan İkinci Mahmud'un tuğrası ve H. 1201 tarihi yazalıdır. Manzum kitabe Kazasker Seyit Mustafa İzzet hattıyla yazılmıştır. Etrafı düzgün parmaklıklı, yan tarafında üç sıra büyük servi ağacı bulunan bu kabrin ayakucunda Eğrikapılı Çelebi diye bilinen ve meşhur Hafız Osman'ın mezunlarından sarayın ahıremiri imamı eşsiz üstad Yedikuleli Emir Efendi Seyit Abdullah bin Hasan Haşimî (vefatı: H. 1144)'nin öğrencilerinden Hattat Hoca Mehmed Rasim bin Yusuf medfundur. Rasim Efendi diye bilinir. Azapkapı'daki sebil ile yanındaki okulun kitabeleri bu zat tarafından yazılmıştır.

Mezar taşı, kendisinin yetiştirdiği Müstecizade Ahmet Efendi tarafından yazılmıştır. Yetmiş yaşında iken H. 1169'da vefat etmiştir. Ramazan-zadelerden, Adliye Eski Nazırı merhum Hüseyin Rıza

Paşa'nın⁴⁴⁷ hattatlara dair toplayıp düzenlemiş olduğu bir dergide incelediğime göre, Hattat Rasim Efendi, Sultan Üçüncü Ahmed'in çalışma kâğıdına şu güzel tarihi söylemiştir.

Bu resme resmeder târihini Râsim-i duâ-gûy

Münakkah bir murakka' yazdı Sultân Ahmed-i kâmil

Daha önce yeniçeri efendisi olan Altı Parmak Abdullah Efendi 1140, Mehmet Rasim Efendi'nin oğlu Mehmet Reşit Efendi H. 1228, eski reisülküttablardan es-Seyyid Mehmet Dürri Efendizade es-Seyyid İbrahim Enis [353] Efendi H. 1217, yanında 'Saltanat-ı Aliyye'de reisülküttablık görevinde bulunan ve görev yaparken ani ölümle vefat eden merhum es-Seyyid Mahmud Dürri Efendi 15 Cemaziyelahir 1209'da Hattat Rasim Efendi'nin yanına gömülüdürler.

Düzeltilme- Ayazma konusunda düzenlenen Rumca kitabenin, yanlışlıkla dizildiği sonradan görülerek aşağıdaki şekilde hemen düzeltiyorum:

Bu kitabe, Ayazma Tuğlacılar Camii'ni geçince rastlanan mazgalı harap burcun ön yüzündedir. Kitabenin bazı harfleri zamanla ve hava şartlarından dolayı bozulmuş, üzerinde kazınarak yazılmış olduğu mermer parçaları suların donup genişmesiyle çatlayıp düşmüş olduğundan harflerin bazıları eksiktir. Bundan dolayı parentez içerisine aldığımız harfler kitabede yoktur. Bu harflerin orada bulunmuş olduğunu cümlelerin gelişinden anlıyoruz. Yerinde çizmiş olduğum resimden anlaşıldığı üzere kitabenin aslı şudur:

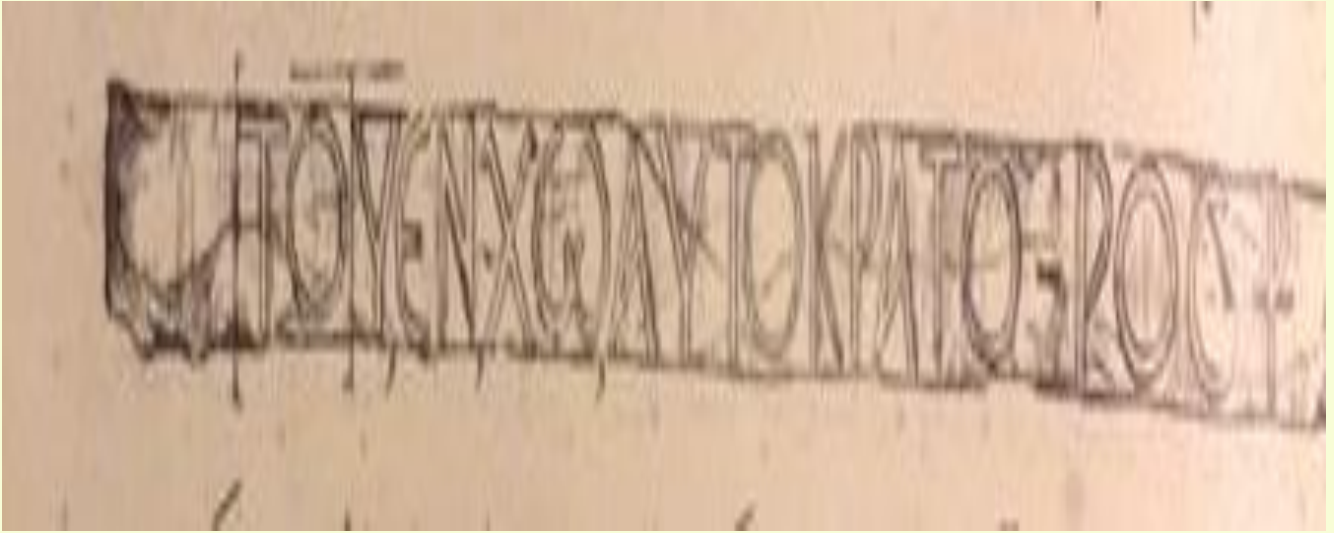
Tercümesi: "İmparator Theophilos'un (surları)" demektir. Aslında, Ayvansaray'dan beri Haliç sahilinde bulunan surları İmparator Theophilos yaptırmıştı.

⁴⁴⁷ Annesi tarafından İsfendiyaroğullarındandır.

Unkapanı Kapısı bahsindeki kitabeye gelince, bu kitabe de Horozkapısı da denilen Unkapanı Kapısı'nın Cibali tarafında ve hemen yanındadır. Hurda demir satan bir Yahudinin oturduğu yere bitişik burca tutturulmuştur. Bu kitabenin baş tarafındaki [TO] harfi de düşmüştür.

Cümle, alt taraflarına işaret ettiğim virgüllerin iyi ayrılmasıyla okunması gerekir

Yerinde çizdiğim şu kitabenin de:

Tercümesi: “En Hristo Aftokratos” dur ki, “nam-ı mesiha olarak imparator” demektir.

Empereur en Jesus Christ

Her iki kitabenin sonlarındaki haç (hristos) işaretleri, cümlelerin tamam olduğuna yani burada son bulduğuna işarettir.

[354] Yeniçeri Efendisi Abdullah Efendi'nin mezar taşı gayet güzel bir talik ile yazılmıştır. İhtimal ki, bu kitabeyi Rasim Efendi yazmıştır. Hattat Rasim Efendi'nin sol tarafında kalın köfeki taşlı bir mezar daha vardır. Fakat kitabesi yoktur. Bazı kaynaklara göre, bu mezarın öldürülen Kırım Hanı'nın mezarı olması ihtimali vardır.

Hadikatü'l- Cevâmi' de (Savak Mescidi dışındaki Eğrikapı. s. 234) deniliyor ki: “...Bu tekkenin karşısında (Savak Mescidi) olan Eğrikapı karşısındaki sofada Hattat Hoca Mehmed Rasim Efendi medfundur ki Eğrikapılı diye bilinir. Yetmiş yaşında iken vefat edip orada defnedilmiştir (1169). Adı geçenin defnedildiği sofada Yeniçeri Efendisi Altı Parmak Efendi ve onun yanında Karaköçek Efendi, onun yanında Eğrikapı Mahallesi'nde Avcı Bey İmamı Efendi ve oğlu padişah mevlidhanı Seyit Mahmud Efed medfundurlar. Bunun vefat tarihi şu mısırda belirtilmiştir:

“İmam Mahmud Efendi'ye ede cennâti Hak mihrâb -1182”

Ve yakınında Şeyh Fındık Mehmed Efendi medfundur. Onun yanına öldürülen Kırım Hanı'nı defnetmişlerdir 966."

Eğrikapı dışında medfun bulunanlar arasında Mehmed Salih Şem'i Efendi anılmaya değer ve kendisinden önce gelenlerin büyüklerdendir. Bu kişi Tophane'de bir vakitler insanların takdirine sunulmuş olan "birkaç ağızlı düşman-ı küp toplarının mucidi"dir. Sülüs ve neshi Hoca Rasimden çalışmakla çep, divani, rika ve rihani gibi yazı türlerinde üslubu beğenilmişti. Şiir söyleme yeteneğinde de akranları arasında parlak bir yeri vardı. Eğrikapı dışında, Kırımî Efendi Çeşmesi karşısında medfundur. H. 1170.

Eğrikapı Caddesi'nin, aşağıdan yukarı çıkarken sağındaki sofada "Kırk Bir Bölüğü'nün Eski Sekbanbaşı Mehmet Paşa", başında çadır şeklindeki gösterişli kavuğuyla medfundur. H. 1225. Mehmed Paşa Sultan İkinci Mahmud devri ileri gelenlerindendi.

Eğrikapı'nın karşısında Savak Mescidi diye bilinen mescit ve tekkeyi yaptıran Haramî Ahmet Paşa'dır. Bu tekke Seyit Cemaleddin Hankâhî diye de bilinir. Bu kişi yeneçeri ağasıdır. Kayınpederi Sadrazam Siyavuş Paşa vefat ettiğinde (H. 1003) Ahmed Paşa da görevden alınmıştı. Bir zaman sonra üç tuğ ile tekrar makama gelmişken çok geçmeden vefat etmiştir. Mescidi civarında defnedilmişti. Vefat tarihi şöyledir: (Şeşcihet: H. 1008)

Ahmed Paşa, bu mescidi tekke olarak yaptırdığından yanına dervişler için odalar da yaptırmıştı.

Seyyid Cemaleddin Hankâhî yetenekli şeyhler arasında Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Nuri Efendi Mevlevî tarikatındandır. Gayet mükemmel girift-zen, musiki ile uğraşan ve musiki usulü bilen bir kişiydi. Gayet küçük parçalı oyma işleri resimler ve yazılar yapardı. Kendisi zevk sahibi olup her zaman bu dergâhda [355] otururdu. Meraklı bir kişi olduğundan berbere traş olmaz, bu sebepten kendi kendine makasla kırkardı. Bazen sakallı olarak gezer, bazen traş olurdu. Fakat büyük küçük zevk sahiplerinden birçok kişiler sohbetine gelirlerdi. Sonra Hâlet Efendi de hepsine saygı gösterip ikramda bulunurdu. Tekkeyi de yenileyerek tamir ettirmişti.

Hâlet Efendi, bilinen olay üzerine Konya'da idam edildikten (H.1238) kırk gün sonra Mehmed Nuri Efendi'de vefat etmiştir.

Ömrü boyunca evlenmemiştir. Dergâh içinde ve babasının yanında gömülüdür. Sandukasında Mevlevî külahı vardır.

Haramî Ahmed Paşa, mescidin sağ tarafında ve bahçede medfundur. Mezar taşı yıkılmış, sarıklı sivri külahı yerlerde sürünüyor. Bir gün buralarda araştırma yaparken görmüştüm. Bununla beraber tekkenin şeyhi efendi, iyilikbilir bir kişi olduğundan iyiliğinden yararlandığı bir hayır sahibinin ebedi istirahatgâhının bu durumda bırakılmasını uygun görmediğinden Ahmed Paşa'nın kabrinin düzenlenmesine yardım edeceğini bana söz verdi.

Hayratı yaptıran Ahmed Paşa'nın oğlu Mustafa Bey, mescidin kapısı önünde medfundur. Başında gayet ince ve sanat eseri sarıklı bir başlık vardır. Mezar taşında:

Rûhıyçun fatiha La ilâhe illa.....

“Li-ibni Vezir Ahmed Paşa Mustafa Beğ safâsı dehrin”

“Değişip zevk-i lâ-mekâna revân

“Yirmi sekizinde Şevval’ın

“Oldu Yekşenbe gün arûs-ı cinân

“Ey Derûnî hemîşe merhumun

“Ola rûhuna rahmet-i Rahmân

Li-sene-ti elf ü semân-1008

Hayırlı eseri olan mescidin kapısı üzerinde:

Pek harâb olmuşdu Cami-i Ahmed Paşa

Etti ihyâsına fermân şehinşâh-ı vâhid

Kilk-i cevher ile târihi yazıldı Fikrî

Etti Sultân Hamîd ma’bed-i yektâa tecdid 1305

Haramî Ahmed Paşa, Fethiye Camii yınındaki eski mabedi (Monestere de St. Jean-Bastiste-Troullos) camiye dönüştürmüştü. (Fethiye Camii’nden söz ederken bunu da belirteceğiz.)

İstanbul’a gelen kırkçeşme suyu, maksem-i Sultan Süleymanî ki Savaklar diye bilinir. Buradan şehrin içine girer. Kanunî Sultan Süleyman, hasmimarı Koca Sinan vasıtasıyla kırkçeşme suyunu şehrin içine ulaştırırken bu maksemi (su dağıtım yeri) yaptırmıştı.

Bu mahalleye Savak Mahalesi denildiği gibi Cebeci Mahallesi de derler. Sebebi, bu civar henüz boş ve [356] yerleşim yeri değilken Cebecibaşı ağalarından biri burada ilk defa ev yaptırıp bu mahallenin oluşmasına, sonra da bu mescidin yapılmasına sebep olduğundan “Cebeci Mahallesi” diye şöhret bulmuştur. Önemli kişiler kayıtlarında da böyle kayıtlı olduğunu **Hadikatü’l- Cevâmî** bildiriyor.

Aslında, Haramî Ahmed Paşa Tekkesi’nin yanında ve biraz yukarısında bir set üzerinde köhne bir kahvehane vardı. Sultan Mehmed Vahideddin’nin kılıç kuşanma töreni münasebetiyle bu kahvehane yıkıldı. Önünde medfun olan Fatih’in cebecibaşlarından iki zatın mermer sandukalı mezarları ortaya çıktı. Fakat kitabeleri yoktur. Bu iki zat kardeşmiş.

Burada maksemin (su dağıtım merkezi) bahçesinde sekbanbaşı ağalara mahsus bir “kasr-ı şehnişin” varmış. Burada Hristiyanların paskalya günlerinde üç gün nöbet beklerlermiş.

Hadikatü’l- Cevâmî’de bildirildiği üzere mescidin ve güzel tekkenin ahşap minaresinin yapısı 25 Safer H. 1192 yılına kadar değiştirilmemişken sadrazamlardan Silahtar Seyyid Mehmed Paşa (vefatı: H. 1195. Sultan Birinci Abdülhamid’in Bahçekapı’daki türbesine bitişik, üstü tel kafesli türbede adı

geçen padişahın hazinedarı Nevres Kadınefendi ile (17 Şevval H. 1211) yan yana medfundur) sadrazamlığında, ahşap minarenin yerine bir tuğla minare yaptırılmasına başlanmış, ‘tervihatü’l- kulub’ terkibi hasabiyle H. 1192 Ramazanında tamamlanarak şerefesinde kandiller yakılmıştı.

Edirnekapı yolu üzerindeki su kuyusunu, kahve ocağını ve odasını karşısında hendek kenarında iki taş ayak çeşmeyi yaptıran ve bu hayratın tamir ve sağlamlaştırılması için bir bostan vakfeden Kalcikli Şişman Mehmed Ağa ibni Baba Yusuftur. Bu zat İstanbul’a gelip başmuhasibe kesedarı Hafız Mehmed Efendi’nin hizmetine girmiş ve hizmeti sırasında hayır eserini yaptırmıştır. “Ravzü’l-Me’va” tamlamasının işaret ettiği H. 1193 yılında vefat ederek yaptırdığı hayratın avlusuna defnedilmiştir.

Callinicos Kapısı’ndan sonra Eizze-i Cismaniye (Saints Corporels) Kapısı vardır. Kapıya bu ismin verilmesi Zoel L’Auguste’nin kız kardeşi Theodora Porphirogenete tarafından yaptırılan dokuz tarikatçıya ait meşhur kiliseden dolayı idi. Bu kilise fetihten sonra zaman içinde harap olmuş gitmiştir. Kilisenin yeri bir aralık Musevîlerin eline geçerek orada bir şişe fabrikası kurulmuştu. Bu kapı, Kostantin Porphirogenete’nin sarayı civarında yarısı yıkılmış, harap bir halde duruyor; oradaki Rum mezarlığından bakılırsa görülür.

Kostantin Sarayı civarında vaktiyle meşhur Kerko Porta (Porte Kercoporta)⁴⁴⁸ vardı. Küçük bir hendek kapısı olan bu kapıya Canbazhane Kapısı diyorlar. [357] **Kantakuzenos**, tarihinin üçüncü kitabında Kerko Porta’dan söz ederken şöyle diyor: “O⁴⁴⁹ bu kapı vasıtasıyla Bizans şehrindeki dostlarıyla gizlice haberleşir [358] ve imkân olduğu takdirde, şehri kendisine teslim etmelerini söylerdi. Onlar da birkaç senedenberi kapalı duran Xylo Kerque kapısı’nı açmayı ve oradan kendisini şehrin içine sokmayı söz verirlerdi.”

Heyet-i Sabıka-i Kostantiniye adlı eserinde deniliyor ki: “Asomaton Kapası’ndan başka Kerco Porta denilen meşhur Hendek Kapısı vardır. Bu kapı uzun süre kapalı kaldıktan sonra Kostantiye’nin kuşatılmasında dışarıya asker çıkarılması için bu kapı nasıl olduysa açtırılıp Topkapı önünde çarpışmalar olurken bir aralık elli kadar gazi oradan burçlara girdiklerinde arkalarında düşmanı gören Rum askeri Eğrikapı’dan hemen şehre kaçarak İstanbul’un fethine bu kapının açılması sebep olmuştur.”

⁴⁴⁸ Tekfur Sarayı ile Mahkeme Kulesi arasındadır.

⁴⁴⁹ Can düşmanı olan Beşinci İoannes Paleologos’dur. Kantakuzenos, Roma ve Bizans tarihlerinde önemli işler görmüş bir aileye mensuptur. Bu aile fertlerinden en meşhuru Altıncı İoannes’dur ki Beşinci İoannes’in vasisi idi. Fakat sonradan İoannes’in tac ve tahtını elinden alarak Dimetoka’da Kayser ilan edilmiş ve 1341’den 1354’e kadar hükümeti yönettikten sonra oğlu Mateus’a hükümet işlerini bırakmakla Manganlar Manastırı’na çekilmişti. (1355)

Mateus sonradan 1357’de Sırplar tarafından esir edilerek Üçüncü Andronikos’a teslim edilerek hapsedilmiş, bunun üzerine hükümeti bırakmaya mecbur olmuştu.

Blacherna'nın İçeri Girilecek Kapısı

Hey'et-i Sabıka-i Kostantiniye'nin anılan kapı hakkındaki sözleri Rum tarihlerinden alınmıştır. Hâlbuki İstanbul'un fethinde Fatih'in ortaya koyduğu üstün zekâsı sonucu olarak ortaya koyduğu eserleri ve zaferle müjdelenmiş askerinin gösterdiği etkileyici cesareti ve kahramanca azmini tarihçiliğin ahlaki özelliklerinden olan tarafsızlıkla yazan Avrupa tarihçileri, vakanüvisleri geleneğiyle yazmışlardır. Bizce şimdiye kadar yazmaya layık görülmeyen bu övünülecek gazadaki büyüklüğü o kalemler ittifakla onayladıkları halde, o fethin yücelik ve büyüklüğünü azaltmak için tarafgirlik sebebiyle olayları yazanların daha önce sözü edilen Callinicos Kapısı'nı Kostantiniye'nin fethine sebep olanların birinci sebebi olarak göstermeleri çok açık bir tarafgirliktir.

Tarihçilerden Ducas bir eserinde: "Rumların giriş ve çıkışları görülünce bunlar, surların düşmesiyle açıkta kaldıklarından, dışarıdaki surdan artık savaşmaz ve savunamaz oldular. Fakat birkaç ihtiyar, sarayın aşağısında bugün Tekfur Sarayı denilen yerde yeraltında küçük bir kapı bulunduğunu, sağlam şekilde senelerden beri kapalı olduğunu bilirlerdi. İşte bu kapının varlığını imparatora bildirdiler. O da bunun açılmasını ve surların çevresi içinde savaşarak surların sağlam kalan yerlerinin gözden geçirilmesini emretti." diyor.

Bu kapıya yukarda söylendiği gibi Canbazhane Kapısı derler. Resminde görüldüğü üzere⁴⁵⁰ Tekfur Sarayı'na bitişik Mahkeme Kulesi'nin köşesindeydi. Bu kapı, sonradan bir depremde yıkılmıştır. Bu kapıdan sonra aşağı Eğrikapı'ya doğru ilkönce Porphirogenete, ikinci olarak İoaannis Callinicos kapıları vardı.

⁴⁵⁰ 183. sayfadaki resme bakınız!

Ducas eserinin diğer bir sayfasında: “Rumlar, imparatorlarıyla birlikte düşmana karşı cesaretle savaşmaya, onları püskürtmek ve yok etmek için bütün kuvvetlerini harcayıp hücumu bugün Topkapı denilen tarafta zarar gören surlar tarafından başka noktaya çevirmeye çalışırlarken, Allah’ın irade ve takdiri düşmanı başka bir yoldan (Kirko Porta) şehre soktu. Çünkü Türkler bu kapıyı açık bulunca elli kadar savaşçı içeri girip surların üzerine çıkarak orada nöbetçileri öldürdüler” diyor.

Unkapanı –Cibalikapısı Arasında Tüfenkhane KapısıFoto: Celal

[359] Biraz aşağı sayfada, bu kapının Eğrikapı (Charsos)⁴⁵¹ yakınlarında olduğunu bildirdikten sonra: “Surların dışında savaşa girişmiş olan Rumlar, Türkleri arkalarında görünce kaçıp ve büyük bir düzensizlik ve kargaşalıkla Charisius Kapısı’ndan girerek şehre sığındılar.” Ve yine biraz aşağıda da: “Galipler şehre girdiler, yolda rastladıklarını öldürerek Charisius Kapısı’ndan bu saraya kadar yayıldılar” diyor. İşte böylece Kirko Porta denilen küçük kapı (Kuyruklu Kapı) Rum tarihçilerinin ifadelerine göre, sözde İstanbul’un fethine başlıca bir sebep teşkil etmiş...

[360] Myriandrok, Polyandrok, Edirnekapı

Kara tarafındaki ikinci kapıya gelince: Onbinler Kapısı (Myriandrione, Myrande yahut Polyandre)⁴⁵² adıyla bilinir ve meşhur olmuştur. Bugün **Edirnekapı** denilen eski kapıdır.

⁴⁵¹ Doktor Mordtmann’a göre Charsi, Charsius denilen kapı Edirnekapı’dır.

⁴⁵² **Kostantiniad’a** göre, kayserlerin sonuncusu olan Kostantin Dragazes Edirne Kapı’yla Topkapı arasında, savaş meydanında cesaretle savaşırken öldürülmüştür.

Gerek Edirnekapı⁴⁵³ gerek bundan sonra ta Marmara sahiline kadar uzanan alandaki kapılara dair yukarıda Theodosius Surları konusunda geniş açıklama verilmişti.

Haliç Sahilindeki Surların Kapılarına dair Doktor Mordtmann'ın Topoğrafya Bakımından İncelemeleri

Doktor Mordtmann'ın bu kapılar hakkında topoğrafya bakımından önemli bir yere sahip olan incelemelerini de ayrı bir konu olarak aşağıya naklediyorum:

İstanbul'un kara surları kapılarının belirlenmesi ve yazılması, topoğrafya uzmanlarınca farklı fikir ve görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olduğu halde, deniz kenarındaki kapıların eski isimlerini bulmak konusunda şimdiye kadar hiçbir kimse ciddi bir şekilde uğraşmamış olduğundan kara kapıları hakkındaki görüş ve düşünce farklılıkları bunlar hakkında ortaya konmamıştır.

Du Cange ile Leunclavius'un ve diğer yazarların bu kapılara dair verdikleri bilgiler Türkler tarafından verilen isimlerin basit bir Rumca tercümesinden ibarettir. Bu usul ne kara kapıları ne de Bizans topoğrafyasının diğer hiçbir kısmı hakkında doğru sonuç verememiştir.

Şöyle ki: Ayvansaray'dan Sarayburnu'na kadar olan İstanbul Haliç sahilleri hemen iki eşit kısma ayrılabilir. Bunlardan birincisi Exylo Porta ile Unkapanı arasındaki sahadır. Buradan ta Marmara Denizi'ne kadar uzanan cadde, şehri iki kısma ayırıyor. Unkapanı'nın karşısında ve Haliç'in öbür yakasında, Galata'nın sınırları sona erer. Şehrin bu şekilde ikiye ayrılması arazinin durumundan dolayıdır.

Üçüncü tepe ile (Süleymaniye Camii bölgesi) dördüncü tepe arasında (Fatih Camii: Havariyun Kilisesi, Zeyrek Camii: Pantokrados Kilisesi'nin olduğu yerler) olup burada denize kadar inen üçüncü vadi budur (Vefa'dan, Zeyrek ve civarından Unkapanı'na ve deniz kenarına inen vadidir; sırtlardır). Çok dik ve sarp olan üçüncü tepe sahile doğru ilerler; hâlbuki yine sarp ve dik olan dördüncü tepe sahil ile kendi arasında oldukça geniş bir ova bıraktıktan sonra denizden oldukça uzaklaşır.

Bu ova, şark tarafında üçüncü tepenin kayalarıyla ve batı tarafında hemen denize kadar inen beşinci tepenin kayalarıyla (Sultan Selim) ⁴⁵⁴ güneyde ise dördüncü tepe ile çevrili olup [361] Pulcheriana, Tractus de Harmatiu, Tractus Dexiocratis Mahallesi'yle meydanını ve Aya Theodor, Aya Laurendios ve Aya Theodosia Kiliselerini içine alırdı.

Binzans'ın son devirlerinde bu kısım, Platea⁴⁵⁵ diye anılırdı. Bu tarafta olan, Xylo Porta denilen Ayvansaray Kapısı vardı ki sonradan yıkılmıştır. Kara tarafındaki surlar denize kadar iner. Deniz tarafındaki kapının üzerinde vaktiyle var olan kulenin ön yüzünde Theophilos adına bir kitabe vardı.

⁴⁵³ Hendeğin önündeki alçak duvarıda hesaba katarsak birbirinden yirmi ayak uzaklıkta üç katlı sur ortaya çıkmış olur. Hendek ise, 35 ayak genişliğinde ve 25 ayak derinliktedir.

⁴⁵⁴ Sultan Selim Camii'nin bulunduğu yerde İkinci Romanos tarafından yaptırılan Venüs (Vünos) Sarayı vardı.

⁴⁵⁵ Fatih civarında eski İmaret Camii ile Fatih ve Zeyrek'de Kilise Camileri arasındaki alana denirdi. Bu alanın Haliç'de Porta Plateia adında bir de kapısı vardı.

Kapının güneyinde deniz tarafındaki surlar tekrar birleşir; öyle ki bu kapıdan şehre girmek mümkün değildir. Buradan Defterdar’a, Eyüb’e gitmek için deniz tarafındaki surların dışında, yani bu surlara paralel olarak sahil boyu uzanan sokaktan geçmek gerekir.

Xylo Porta’nın hemen yanında bir kapı vardır ki (Ayvansaray Kapısı)⁴⁵⁶ doğrudan doğruya Blacherna Ayazması’na açılan diğer kapılar gibi, tarihî eser olma açısından bir değere sahip değildir. Burası Blacherna Kapısı’nın kesin bir şekilde kapatılmasından sonra açılmış basit bir giriştir.

Ayvansaray Kapısı’nın doğu tarafında, (içeri girince solda) sura yaslanmış, uzunca bir Bizans binası kalıntıları görülür. Bu kalıntıların Emboloi Karianoi’nin kalıntıları olduğu sanılır. Bu binayı, Kayser Mavrikios yaptırmıştır. Bu zat, bu binanın içini kendi çocukluk hayatına ait levhalar ve resimlerle süslediği gibi, bir de hamam yaptırmıştı. (Theophanis, s. 261.)

Buradan yüz adım ileride Balat’a doğru, surun ortasından açılmış bir giriş daha görülür. Buradan Koca (Atik) Mustafa Paşa Camii’nin avlusuna girilir.⁴⁵⁷

[362] Bundan sonra büyük kemerli, örülmüş bir kapıya rastlarız (bu kapı ile surun bu kısmı yakın zamanda yıktırılmıştır). Bu kapının bir tarafındaki mermer söve (kasa) üzerinde, meleklerden Mikail’in elinde bir hurma dalı bulunan kabartma bir resmi görülüyordu. Bu resmin işçiliği oldukça kabaydı. Bundan elli sene evveline gelinceye kadar bu kapı üzerinde Hazret-i Meryem’in resmi dururdu.⁴⁵⁸ İşte bu kapı, Porta Cynegon Kapısı’dır ki bugün ismi yoktur.⁴⁵⁹

Haliç üzerinde ve surların dışındaki mahalleye Avcılar Mahallesi derler. Bu mahalleyi, Sarayburnu’nda bulunup vahşi hayvanların dövüştürüldüğü meydan olan mahalle ile karıştırmamak gerekir. Burası imparator sarayının civarı olduğundan ileri gelenlerin ve devlet adamlarının konakları vardı. Bundan dolayı belirtilen St. Jea Babtiste Manastırı, Petra Manastırı olup bu manastıra bitişik olan Cynegou Kapası da Ayos İoanness Prodromus Kapısı adıyla anılırdı.

1334 senesinde Müller ve Miclosich tarafından belirtilen bir eserde Kannabos denilen Ayos Demetre Kilisesi’nden söz ediliyor. Bu kilise Cynegou Kapısı’yla March Andrea Klisesi (Atik Mustafa

⁴⁵⁶ Ayvansaray Kapısı’nın dışında ve solunda, Korucu Sokağı başında sura bitişik çeşmenin kitabesi şudur:

Acayip hayra girdi Simkeşbaşı Sikender Beğ
Döküp sîm ü zeri bu çeşmesâra urdı bünyânı

Binası İskender suyu âb-ı hayât oldu
Hayât-ı sermedî buldu Hızrveş nûş iden anı

Safâ-yı tab’ıla (Sâ’î) bunun itmâmı târihin
Dedim bulmuş Sikender aynıyla âb-ı hayvânı
Sene: 975

Yontma taştan yapılmış olan bu çeşmenin kemeri oldukça sanatlı bir şekilde yapılmıştır. Genel görünümü önemsiz sayılamaz.

⁴⁵⁷ Bu cami vaktiyle Aya Markos ve Andrea Kilisesi’ydi. İçinde Hazreti Cabir adına bir makam ve üzerinde Sultan İkinci Mahmud tuğrası vardır.

⁴⁵⁸ Mikail’in resmi bulunan bu mermer levha, Müze-i Hümayun’a nakledilmiştir.

⁴⁵⁹ Balat civarında hâlâ Havra adıyla bir mahalle vardır.

Paşa Camii) arasındadır ve surun iç tarafına yaslanmıştır. Şimdiki bina yenidir. Bir vakit Patrikhane Kilisesi olan eski bina bir yangında yanmıştır.

Muhtemel olarak felakete uğrayan Nicolaus Kannabus ailesine ait bulunan bu kilise, Latin istilasından sonra harap olmuştu. Sonra 1334 senesinde bu kilisenin işlerinin yönetimi Georges Pempagomene'ye verilmiş bu şahıs da burayı tamir ettirmiştir.

Du Cange ile Bandori'nin eserlerinde bulunan Boundolmondi'nin haritasında gösterilen bu Porta Cynegon Kapısı'nı Cheyne Kapısı sanmışlarsa da **Monu. de L'histoire de Sathas** adlı eserin üçüncü cildinde bu haritanın tekrar basımı sırasında burada sözü edilen kapı, Blacherna Kapısı olduğu ve çizim hatası olarak Haliç üzerinde bulunduğu zannedilerek hataya düşüldüğü anlaşılmıştır.

P. Cynegon Kapısı'ndan sonra aşağı mahallelere geçilecek başlıca kapı Balat Kapısı'dır ki eskiden Hükümdar Kapısı, İmparator Kapısı diye anılırdı.⁴⁶⁰

Blacherna Sarayı'na denizden gelen imparatorlar bu kapının önüne yanaşırlardı. Devlet adamları imparatoru bu kapıda karşılardı. Nicetas, bu kapıyı doğrudan doğruya Hünkâr İskeleyi diye isimlendiriyor.

Miclosich ile Müller'in Patrikhane'ye dair yazdıkları belgelerin iki yerinde, Bab-ı Hümayun dışında St. Jean Bapiste (Hazret-i Yahya) adına yapılmış bir kiliseden söz ediliyor

[363] Hâlâ Balat Kapısı'yla⁴⁶¹ Fener Kapısı arasında ve sahilde St. Jean Kilisesi⁴⁶² vardır. Bu kilisenin Paleologoslar zamanında yapılmış olan kilise olması ihtimali vardır. Osmanlılar tarafından yapılan kuşutma sırasında bu kapı ile Fener Kapısı'na kadar uzanan saha Venediklilerle Lukas Notaras tarafından korunmuş ve savunulmuştu. Critobulos'un rivayetine bakılırsa, yeniçerilerin, kara taraftaki kapılardan girdikten sonra bu kapı, Kaptan-ı Derya Hamza Bey tarafından zorlanarak kırılmıştı.

Bundan sonra gelen kapı, Fener Kapısı'dır (Porta Phari, Porte de Phare) ki buna yazarlar Porta del Pharo diyorlar. Buna bu ismin verilmesi, Haliç'in en çıkıntılı noktasında eskiden bir fener bulunmuş olmasındandır.

Haliç sahilinde bulunan kapılar arasında, biricik çifte kapı budur. Bu da orada içerisindeki ikinci bir surun birbirine yapışık olmasından dolayıdır ki bu sur üzerinde doğuya doğru Petriyon Kapısı'na kadar uzanarak bu şekilde Petriler Kulesi'ni oluşturur. Bu kapının arka tarafındaki bütün mahallelere bugünkü gibi o zaman da Fener adı verilirdi. Kasımpaşa Deresi'nin ağzında demir atan Osmanlı gemileri, bu kapının karşısından geçtiler.

Fener Kulesi, Phrantzes ile Sakızlı Leonardo'nun eserlerinde özellikle belirtilmiş ve tanıtılmıştır.

Fener Kapısı ile Petriyon Kapısı arasında Petri Kalesi (Castrum Petrii) vardır ki, beşinci tepe üzerinde yapılmıştır ve üzerinde yapıldığı kayalar Haliç sahilene kadar uzanmaktaydı. Burada birkaç

⁴⁶⁰ Bacilica Porta, echelle de Lempreur.

⁴⁶¹ Balat'daki Ermeni Kilisesi.

⁴⁶² Balat'da Tur-i Sina Kilisesi'dir.

kilise ve manastır vardı. Bizans'ın kilise tarihinde Petrion kayası, Bursa'nın Keşiş ve Aynaroz ve Ganos, Chora (Mürefte civarı) dağlarının sahip olduğu yere ve öneme sahipti.

İki Petria'nın varlığı hakkında Bizans topoğrafyasında bazı benzerlikler varsa da bu kelimenin kökü dikkate alındığında, bu benzerliğin önemi kalmaz. Petrion ile çoğul kalıbıyla Petria'nın kökeni orada St. Piyer (Ayos Petros) adında bir kiliseden dolayıdır. Hâlbuki bunun gibi birçok kilise ve küçük mabedler bulunan Balat civarında Kesmekaya Mahallesi'nde olan Petra (Taş) veyahut Eski Petra denilen yere bu ismin verilmesi orada aslında bir kaya bulunmasındandır.

Küçük Petri Kapısı'ndan, Demirkapı diye ilk defa söz eden Alkisiad'dır. Commenosların İstanbul'dan kaçmaları üzerine Nikiforos Botaniadis, Commenosların annesine yerleşme yeri olarak burayı ayırmıştı.

Hristiyanların Petrion surlarına hücumu, oranın durumuna göre o zamana kadar bilinen harp silahları ve araçlarından dolayı en önemli yerlerden sayılabilir. Fatih'in yaptırdıkları gibi, Bizans surlarına bombarduman edilmeden tırmanıp çıkmak ve hücum ile ele geçirmek ilk defa görülmüş bir olaydır. Sahil boyundaki surların hiçbir yerinde burada olduğu gibi öyle yüksek ve sağlam kale siperleri yoktur.

[364] Bundan sonra gelen Yeni Aya ve Aya kapılarına bu isimlerin verilmesi civarında bulunan eski Aya Theodosia (şimdiki Gül Camii'dir) Kilisesi'nden dolayıdır.

İhtimal ki biri fetih'den çok zaman sonra açılan bu iki kapı eskiden de bu isimle bilinirdi. Ufak bir kapıdan ibaret olan Yeni Aya Kapısı'nın da sura bitişik küçük bir kilisenin özel bir girişi olması ihtimali vardır. Biz bu kilisenin ismini bulamadık. İstanbul'un fethinden bahseden yazarlar bu kapıya yalnız Aya Theodosia diyorlar. İmparatoriçe Theodora'nın orada Haviriyun Kilisesi'ni yapmaya yetecek miktarda altın bulunduğundan söz eden Codinos, buraya Dexiocratos Kapısı (imparatorun hediyesi demektir) adını veriyor.

Synaxaire'deki ifadelerden anlaşıldığına göre, Aya Theodosia öldürüldükten sonra Dexiocratos Manastırı'na (Gül Camii) gömülmüştür.⁴⁶³ Bu ifadeden şu sonuç çıkıyor: Aya Theodosia Kilisesi'yle mezarı Tractus Dexiocratis Meydanı içerisinde. Du Cange'nin eserinde belirtilen Dexiocratos Kapısı Aya Theodosia Kapısıdır.

[365] Novgorotlu rahip Antuan'nın **Doğu'da Rus Seyahat Rehberi** adlı eserinde görülen bazı cümlelerden, Aya Lourandios ile Polkeria'nın yerini belirlemek mümkündür. Bandori'nin ve M. Aichmalotes'in topoğrafyaya ait eserlerinde, Ayos Esajas⁴⁶⁴ ile Aya Laurandios Kilisesi Balat Mahallesi'nde gösteriliyor.

Bu iki kilisenin, Paspati'nın eserinde belirtilen, Şeyh Murad⁴⁶⁵ ve Parkio⁴⁶⁶ Camileri olması ihtimali vardır.

⁴⁶³ Bu camii'nin yukarı katında Havarilerden bir zatın gömülü olduğu kapısı üzerinde asılı levhada okunmaktadır. Değerli okuyucular bu levha ile yukarıdaki bilgileri dikkate alarak bir karar versinler.

⁴⁶⁴ St. Essaie- Gül Camii, Laurandios ve Ayos Esajas (Âşık Paşa) Kiliseleri aynı sıradadır. Gül Camii, bu iki kilisenin arasında bulunuyor.

⁴⁶⁵ Fener'in yukarı taraflarında Murad Molla Dergâhı olmalı. Şeyh Murad yahut Murad Molla Mescidi ve Tekkesi, Fatih-Çarşamba Caddesi üzerinde yanmış durumdaki İsmail Ağa Camii'ni geçince sağdaki ilk sokağın içerisinde (Tevkii Cafer Mahallesi) Buradan Kiremit Mahallesi'ne gidilir. Doktor Mordtmann'ın değerlendirmesi ve tahminine göre burası eski Aya Laurandios Kilisesi'dir. Fakat bu kilise, çok eskiden harap olmuş, yalnız bodrum katı hariç olmak üzere yontma taştan düzgün bir kütüphane yaptırılmıştır. Kütüphanenin altı Bizanslılardan kalma, sağlam duvar ve kemerli bir mahzendir. Giriş kapısının üzerindeki kitabe şöyledir:

Bu hângâh-ı feyz-penâh Molla Murad
Olmuştu kalb-i âşık-ı efkender ve harâb

Yaptırdı padişahımız Abdülhamîd Han
Üçyüz sekizde oldu Nakşibend ü feth-i bâb

Bu bâb-ı müstetâb açıldıkça subh u şam
Versin o şâh-ı a'zama Hak ömr-i bî hesâb 1308

Bu kitabenin bir tarafında da:

“Kâlallahu Teâla fî kitabihî'l-kerim “fihâ kütübün kayyimeh” (El- Beyine 98) (sadakallu'l-azîm)
Ayet-i kerimesi ve:

“Sâhibü'l-hayrât Dâmâdzâde Mehmed Murad. 1192.” cümlesi yazılıdır.

İçeride, kütüphanenin pervazlı kapısı üzerinde, şâire-i şehîre Fıtnat Zübeyde Hanım'ın şu tarihi yazılıdır:

Cihân-ı cûd ve re'fet-i âfitâb-ı matla'-ı himmet
Murâd Molla Efendi Hazreti ol zât-ı bî-hemtâ

Güzîde tecelli-i âlişânı dâmâdzâde Efendi'nin
Ki oldu nâm-ı münkârî onun zâtı ile ihyâ

Ebu'l-hayr eylemekten künyesin cedd-i keremkârı
O zâtın masdar-ı hayr olduğun îmâ eylemiş Hakk'a

Şeyh Murad Camii sonradan harap olduğundan, bunun yerinde bulunan eski Aya Laurrandios Kilisesi'nin kalıntıları hakkında araştırma yapılması mümkün değildir. Çünkü bu caminin enkaz ve kalıntıları üzerine yeni bir mescit yapılmıştır.

Mösyö Paspati, bu binanın yıkılmadan önceki yapmış olduğu resmini kitabına almış. Biz de oradan aktarıyoruz.

[366] Aya Theodosia Kilisesi'nden (Gül Cami) beşinci tepeye (Sultan Selim) çıkarken tepede sütunlarının güzelliği dikkat çeken eski bir sarnıca rastlanır⁴⁶⁷

Vaka'nüvis Pascal'ın ifadesine ve tarifine göre bu sarnıcı İmparatoriçe Polkeria yaptırmıştır.

Bundan sonra gelen Cibali Kapısı'na Porta Potae Puscus, Porta al Pozo⁴⁶⁸ da diyorlar. Bunun Rumca ismi ihtimal ki Pikas Kapısı'dır. Bu kapıdan, tam karşısında ve Haliç'in güney sahilinde bulunan bugün Kasımpaşa denilen eski Pegae köyü'ne geçilir.

İstanbul'un Cenevizlilerin oturduğu mahallelere dair dikkate değer ve önemli araştırmalarda bulunan M. Desimonis, Galata'nın batısında Spigce isminde bir köy bulunduğunu ilk defa olarak belirtiyor. Burası Novgorotlu Rahip Antuan'nın eserinde belirtilmiştir.

Sathas tarafından yayımlanan Yunanistan'nın Eski Haritası'nda da Haliç üzerinde olan ismi Spigue yahut İpsiye denilen bu yerden söz edilmiştir.

Bunun Rumca ismi **Pighi** yani kuyu olması gerekiyor. Bunu kara tarafındaki surların dışında bulunan Zuuduchos Pighi: Balıklı'dan ayırmak gerekir.

Binâ kıldı bu hayr-ı pâki el-hak sarf edip himmet
Esâs-ı izz ü câhın üstüvâr etsin onun Mevlâ

Dedim Tahsîn birle Fıtnat itmâmına târih
Zihi tarh-ı bihîn oldu bu nev dârülkütüb hakkâ 1189

Fıtnat Divanı'nda "Tarih-i kütüphane-i Dâmâdzâ Efendi" daha geniş anlatılmıştır.

⁴⁶⁶ Parkio mescidi (St. Essaie) hakkında da Vakıflar Başmüfettişi Emin Bey'in araştırmasını aşağıya alıyorum: Parkio Mescidi, **Parmakkapı Mescidi**'dir. **Hadikatü'l Cevami**'de yanlış dizilme olarak (mim ve kaf) harfleri çıkmamış, **Parkio şeklinde** dizilmiş ve Paspati de kitabına ve Mortdmann da planına o şekilde geçirmişlerdir. Bu Mescid'in eski adı **Parmakkapı Mescidi**'dir. Asıl adı **Kâtip Hüsrev** ve halk dilinde **Kandili Güzel Camii**'dir. Üç tane Parmakkapı vardır: Biri Bayezit'tedir, diğeri Hüsrevpaşa'da, üçüncüsü de Kâtip Hüsrev Camii'dir. (Müftü Ali Hamamı yakınında Aşıkpasa civarı.)

Bu cami 31 Mayıs H. 1344 yangınında yanmıştır. Esasen mahalle arasında bulunduğu cemaati mahalle halkıdır. **Parkio** kelimesi eski ismidir. Nasıl olduysa **Hadikatü'l-Cevami** yazarı eski ismini yahut başka bir deyimle asıl ismini yazmıştır. Yoksa **Parkio** adı ondan başka eserlerde görülmemiştir. Gerçi kiliseden dönüştürülmüş cami ve mescitler için özel bir liste yapılmamıştır. Fakat bunlar basit birer mahalle camileridir. Mesela Çemberlitaş'ta yine kiliseden dönüştürme Tahtaminare diğeri bir ismi Hamzapaşa Camii Hocapaşa yangınında tamamen yok olduğundan arsası yola karışıp bugün arsa yeri değiştirilerek yerinde bir oda vardır. Kilise kâğır olduğundan Hamzapaşa ahşap bir minare ile adını ebedileştirmek istemiş ise de yangın bu ayıbı örtmemiştir.

⁴⁶⁷ Küçük Mustafapaşa'da Çırakçı Hamza Yokuşu yulundan Sultan Selim'de Çukurbostan'a çıkarken solda yol üzerinde ve Darüşşafaka'ya bitişik alanın altındadır. Ayrıntıları sarnıçlar konusundadır.

⁴⁶⁸ Porta Putae, "Porta al Pozo" Z. Dolün.

Bizanslı Denis zamanında buranın ismi **Krinides** idi (küçük küçük çeşmeler demektir). Bu tarif, Kasımpaşa Vadisi'nin mevcut durumu ve şartlarına tamamen uygun düşüyor. Bizanslılar zamanında vadisinin üst tarafındaki tepe (Okmeydanı), suçluların idam edildikleri bir yer idi. Hatta Nika İhtilali zamanında, İstanbul valisi suçlulardan üç kişiyi burada idam ettirmişti. Hatta mahkûmlardan ikisi idam sehpasından düşmüş ve o civarda bulunan St. Conon rahipleri tarafından kurtarılmıştı.

626 yılında, Heraklius'un hükümeti zamanında İstanbul'un Avarlar tarafından kuşatılması sırasında (Piyghi) ismi tarihte ilk defa olarak geçiyor. Pascal'in ifadesine göre kağan, hakan beraberinde [367] Haliç'in kuzey tarafında, Callinicos Köprüsü⁴⁶⁹ civarında yüzdürülmek üzere beraberinde tek parça tahtadan yapılmış birkaç kayık da getirmişti. Çünkü burası çok derin olmadığından Bizanslıların gemileri bu kayıkların yanlarına yaklaşamazlardı. [368] Fakat bu önlem ve girişimden bir fayda ve sonuç elde edilmedi. Çünkü Blacherna'nın karşısında Haliç'te bir sıra dizilmiş Bizans gemileri Avarların bu sandallarının şehre yaklaşmasına engel oldular. Altıncı Leon zamanında Pighi köyü ikinci defa olarak geçiyor. Leon, sevgilisi Zoe ile şehrin dışında olan bir yazlığa gitmişti. Patria'nın oldukça kapalı tariflerinden bir sonuç çıkarılabilirse bu yazlık St. Phocas'a çok yakın bulunan Ortaköy olacaktır. Geceleyin, Zoe'nin akrabası imparatoru öldürmek estemişlerse de Zoe imparatoru uyandırmış, o da Balıklı'ya gelerek oradan sabahleyin sarayına girmiştir.

Critoboulos, Osmanlı kadırgalarının Kasımpaşa Deresi'ne indirildiğinden söz ederken bu yere Soğuk Sular diyor ki bu durumda bu yerin üç değişik ismi olmuş oluyor: Küçük Çeşmeler, Pınarlar ve Soğuk Sular. Pigae köyünün Haliç üzerindeki durumu, bu şahitlerle yeteri kadar belli oluyor. Şimdi mesele, **Spigoe** (Pınarlara doğru) isminin İstanbul'un deniz tarafındaki kapılardan birinin ismi olduğunu ispat etmeye kalıyor. Bu varsayımı, bir dereceye kadar doğrulama imkânını veren yalnız iki ifade vardır:

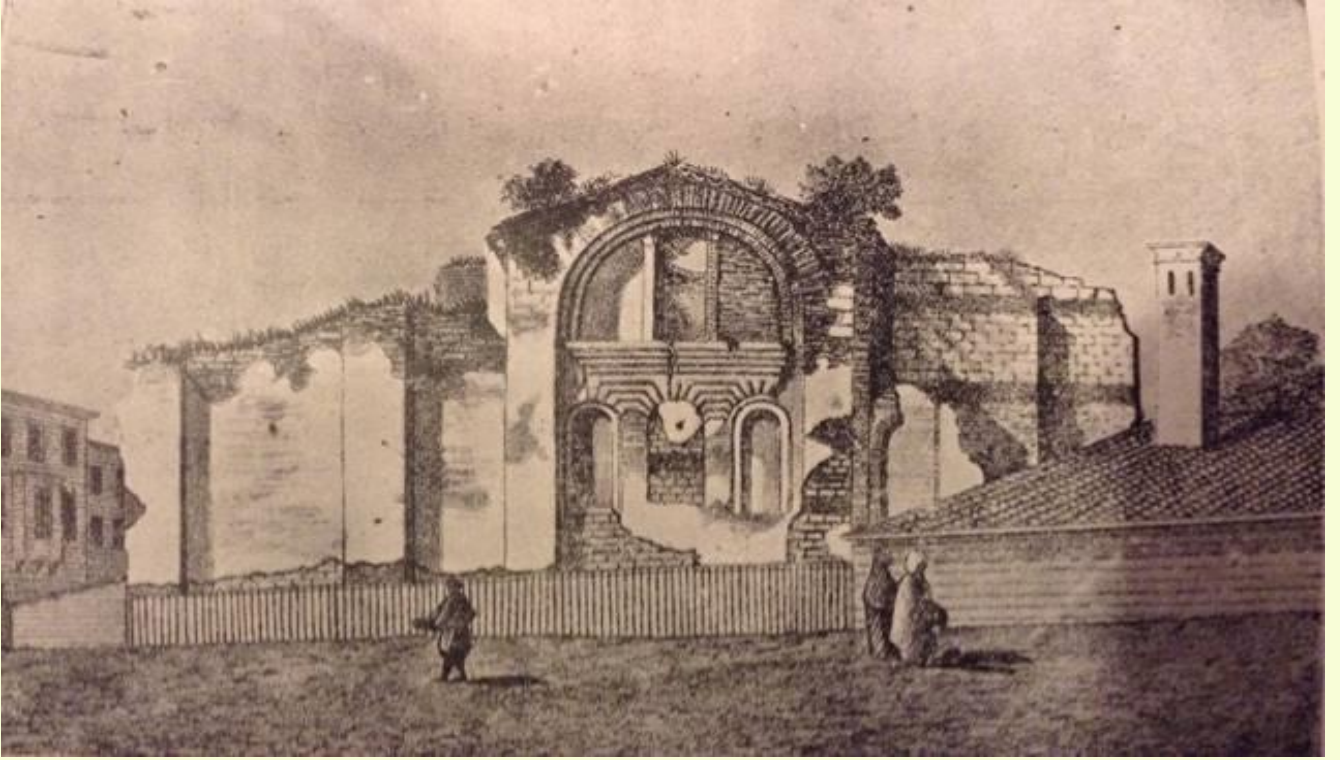
Birincisi, Novgorotlu vaka'nüvise göre Hristiyanlar şehre Haliç tarafından saldırmışlar; gemileri Evergete Kilisesi'ne doğru ilerlemiş, doğuda Spigarum denilen yere, batıda da Blacherna'ya kadar surları yıkmışlar. İkincisi Venediklilerle yapılan mütarekede Sekizinci Michel Paleologos, Venediklilere Haliç üzerinde seçtikleri mahalleleri söz vermişti. Hatta buna dair cümle şöyledir:

“A palea exartei usque ad Pigas “

Tercümesi:

İstanbul'da eski Exartesis (Yemiş İskelesi) ile Pegae Kapısı arasında neresini seçerlerse” demektir.

⁴⁶⁹ Ayvansaray ile Defterdar arasındaydı. Buradan köprü vasıtasıyla, Hasköy ve Sütluçe'ye geçilirdi. Deve Köprüsü adıyla bilinen bu köprünün temelleri denizin dibinde bulunmaktadır.

Unkapanı Kapısı, Buondelmonte tarafından hazırlanan ve Bandori tarafından yayımlanan planda belirtilen Porta Messa'ya ve Zori Dolfin'in Piazza'sına ve Pusculus'un Porta Platea Kapısı'na karşılık geliyor. Bu isim, Platei Mahallesi'nden dolayıdır ki Bizans devletinin son zamanlarında eski ismi olan Taarmation'un yerine konulmuştu. Bu şekilde isim verilmesinin sebebi, arazinin oluşum şekline göre buradaki arazi şehrin ortasına doğru tatlı bir eğimle yükselerek sanki bir ova oluşturmasındandır.

Orta Kapı demek olan Porta Messa deyimi, bu kapının Xylo Porta ile Sarayburnu noktası arasında, iki tarafından eşit uzaklık ve mesafede yer almış olmasından dolayıdır.

Haliç'in deniz tarafındaki surların ikinci -Sarayburnu'na kadar- batılı devletler yani İstanbul'da eskiden yerleşmiş ve vatan edinmiş olan Latin milletleri ile Bizans arasındaki siyasî, iktisadî ve sosyal ilişkilerden dolayı fevkalade önemlidir. Bu ilişkilerden aşağıda söz edeceğiz.

Tafel ile Tomas ve Miclosich ile Müller ve sonradan da Dessimoni tarafından yayımlanan belgeler, Mösyö Paspatis'in topoğrafya incelemelerinin başarıyla sonuçlanmasına yardımcı olmuştur. Bununla beraber, metinlerde görülen farklılıklar ve ifadelerdeki kapalılık da bu işi oldukça zor bir duruma getiriyordu. Bu belgeleri tekrar araştırarak Mösyö Paspatis'in elde ettiği sonuçtan belki biraz farklı sonuçlara ulaşırız. Fakat bu bölümde elde ettiğimiz sonuçlar bizi tamamiyle memnun etmeyecektir. Bununla beraber, belgelerin son derecede kapalı olan ifadelerini ve aradan zaman geçtiğinden buralarda meydana gelen değişiklikleri, bu bölümde hafifletici sebepler olarak göstereceğiz.

Unkapanı Kapısı ile eski St. Antuan Manastırı yerinde yaptırılmış olan Yeni Cami arasında bugün dört kapı vardır ki onlar da şunlardır:

Ayazma Kapısı (Ayamsa-apoissi), Odunkapı (Porta Drungarii, Porta Viglae), Zindankapı (Porta St Joh. De Cornibus), Balıkpazarı Kapısı (Porta Peramitis, Porta Piscaria), Yeni Cami Kapısı (Porta

Ebrayki, Peramatis) İstanbul'un fethinden önce bütün bu yerlere Zeugma yani geçit derlerdi. Burası Haliç'in, Galata'ya geçilecek en kısa ve en kolay yeri demektir.

Odunkapı'ya bu ismin verilmesi ta İmparator Justinianus zamanından beri burada deniz sahilinde odun anbarları bulunmasındandır. Hatta meşhur Nika ihtilalcileri, olay münasebetiyle başvekile müracaat ederek "Zeugma'da (Zindankapısı ve civarı) odun satıcısını kim öldürdü" diye açıklama getirilmesini istemişlerdi. Zeugma adı sonradan Perama adına değiştirildi. Şimdiki Yemiş İskelesi.

Ayazma Kapısı, P. Gilles'in İstanbulu ziyaretinden sonra açılmış gibi görünüyor. Şehrin çeşitli bölgelerinin tarif edilmesi sırasında bu kapının, Haliç üzerindeki Kostantin surunun son kapısı olması ihtimalini görmüştük. Forum Tauri'ye (Bayezit Meydanı) bu kapıdan girilip çıkıldığı için, bu kapıya Porta Basilica da derlerdi. Bu kapının civarında Karye lakabını alan St. Acace'nin eski hususi mabedini aramalıdır.

[370] Haliç'in bu kısmının üst tarafı, üçüncü tepenin zirvesini oluşturur ki bu tepeye dik bir yokuşla çıkılır (Tahtakale'den Süleymaniye'ye çıkılan yokuş). Bu tepe Serasker Kapısı, Süleymaniye Camii, Şeyhülislamlık makamının yüce kapısı vardır⁴⁷⁰.

Pertusier'in yaptığı resme güvenmek uygun ise, Latin belgelerinde belirtilen Vigla burası olacak. Yani Polis Müdürlüğü'nün dairesi (Drungarius Viglae) bu noktadaymış.

Bu ismi, Justinianus'un kız kardeşi olan Viglentina'ya atfeden Patria'ya rağmen Viglentinae'yi de bu yerde göstermeye engel hiçbir şey yoktur.

Bu mevkinin aşağı taraflarında birtakım Bizans kalıntıları ve yıkıntılarıyla bir de sarnıç görüyoruz. Sulu Saray adıyla bilinen sarnıç⁴⁷¹ bugün sabun fabrikasına ait bir yerdir. Bir zamanlar Tahtakale

⁴⁷⁰ İmparator Valentiniyen tarafından kızlarına özel olarak yaptırılan sarayın yerini Şeyhülislamlık yüce kapısı almıştır.

⁴⁷¹ Sarnıçlar konusunda ayrıca belirtildiği üzere bu sarnıç Kantarcılar'da Ethem Paşa Konağı'nın arka tarafındadır. Burada eski setler, bu setleri tutan ayaklar vardır. Bu setlerin üzerinde vaktiyle, Kamanice fatihi Kara Mustafa Paşa'nın gösterişli bir sarayı varmış. Buranın Haliçe bakan manzarası çok güzeldir. Bu saray Kepenkçi Sinan Sokağı'ndan yukarı çıkar ve Şeyhülislamlık yüce kapısına giden yolu ve yerleri içinde bulundururdu. Bu sarayın temelleri Bizanslılardan kalma surlara dayandırılmıştır. Sarayın altında bir çeşme vardır. Kitabesi şöyledir: "Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât fatih-i Kamanice sadrazam-ı esbak Kara Mustafa Paşa Hazretleri'nin kendi sarayları tahtında ibadullah şîrb ve istimalleri için icra buyurdıkları mâ-i leziz çeşmesidir. Ruhlarıçün fatiha" Muharrem sene 1088 - Tamir-i müceddiden 1229.

Bu çeşmenin kitabesi bize, eskiden burada bulunmuş olan bir sarayın varlığından haber veriyor. Bundan dolayı tarih bakımından çok önemlidir.

Tahtakale'deki tarihî binalardan biri de eski Nafia Bakanı Ethem Paş'nın değerli ailesine aittir. Bu bina bir zamanlar Mercan İdadisi olarak kullanılan büyük konaktır. Bu konak, H. 1212 tarihinde Hibbetullah Hanım Sultan'ın kız kardeşi Fatma Hanım'ın eşi Ali Paşa (Çorlulu) Sarayı diye bilinirdi.

Hicri 1222'de Şeyhülislam Pîrîzade Osman Molla Bey'in büyük kızı Âişe Hanım'a Şeyhülislam Mekkizade Mehmed Efendi'nin eşi Havva Kadın'a, H. 1262'de padişahın başmabeyini Hamdi Paşa'ya, H. 1264'te Aydın valisi Sadullah Paşa'ya, H. 1272'de Tanziman yüce meclisi üyelerinden merhum Ethem Paşa'ya geçmiştir ki bugün bu değerli aileler tarafından kullanılmaktadır.

Bu konak bir aralık Şeyhülislam Kapısı da olmuştur. Hatta Şeyhülislam Üryanîzade merhum E'sad Efendi, burasının Meşihatkapısı olduğunu, zamanın Şeyhülislamı'na bir arslan hediye edilmiş olduğundan bu arslanın konağın avlusunda zincirle bağlı durduğunu ve hayvanın görünüşü iş sahiplerini korkuttuğunu bizzat gördüğünü bazı dostlarına anlattığını Müze-i Hümayun değerli müdürü Halil Bey'den işittim.

ve civarının ticari etkinliğine dair birkaç sene önce İkdam’da gördüğüm açıklamayı da buraya alıyorum:

“Bu civarda bir zamanlar çok zengin Müslüman tüccarlar vardı. Hele Balkapanı, İstanbul’daki Müslüman tüccarlarının en zenginlerine aitti. Buradaki tüccar arasında yalnız iki Hıristiyan varmış, geri kalanı tamamen Müslümanmış. [371] Zeytinyağı İskelesi’ne gelince, oradaki tüccar da tamamen Müslümanmış. Her birinin dört beş gemisi varmış. Akdeniz’den yağ çekerlerdi. Altlarına yarım ağı pantolon giyerlerdi. Başlarında ipekli kumaştan yapılmış kibar sarıklar vardı. İki gemisi olana vakti hali çok iyi değildir denilirdi. Bunlar şimdiki hesaba göre hep milyonerdi. Gemilerin kaptanları, tayfaları tamamen Müslümandılar. Hepsi de düzgün giyinen boylu poslu kişilerdi. Asmaaltı ise bir Müslüman ticarethanesiydi. Türk, Arap Müslüman tüccarının orada mağazaları, depoları vardı. O civardaki hanlar bütün Müslüman malıyla tamamen doluydu. Sultan Abdülaziz Han’ın Avrupa seyahatından döndüğünde Asmaaltı’nın durumu oradaki tüccarın servetlerini gösterirdi. Bu tüccarlar o zamanlar servet ve varlıklarını bile mağazalarının önünde sergilerlerdi. Bu, görülecek bir manzaraydı. Tütün tüccarı da ayrıca belirtilmeye değerd. Rüstem Paşa Camii avlusunu, Kutucuları, Zindankapı taraflarını hep tütün tüccarı kaplamıştı. Kavala’nın, Drama’nın, Samsun’un, Bafra’nın pek çok iş sahipleri mal satmaya yetişemezlerdi. Hatta bir adam Rüstem Paşa civarında bir dükkân kiralamak istemiş tam iki sene beklemiş. Keresteciler ise hatta gemi sahiplerinin hepsi Müslümandılar. Tüccarlar da çoğunlukla Müslümandılar.”

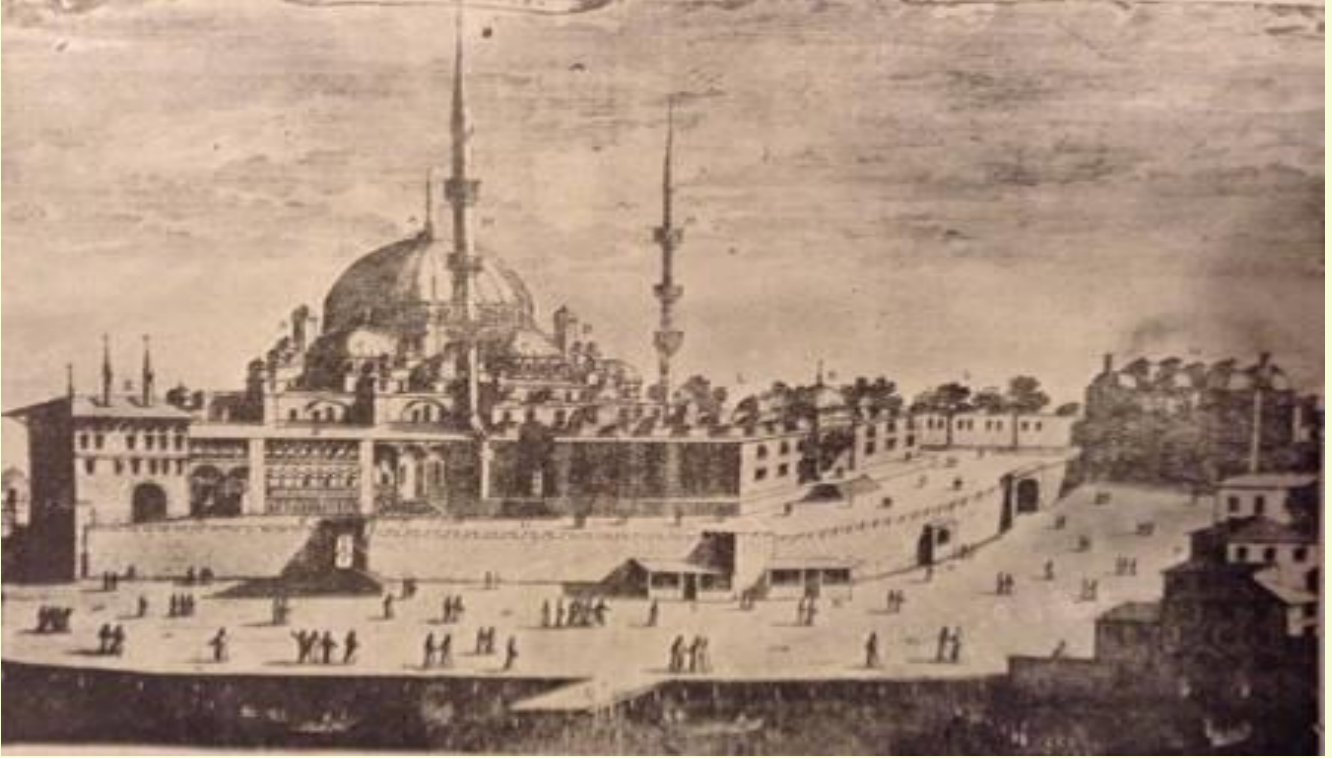

Eminönü’ün Eski Hâli

Ethem Paşa Konağı’na bitişik Kepenkçi Sinan Camişi’nden, Şeyhülislam Kapısı’na çıkarken, Mabeyinci İzzet Bey’in büyük bir konağı vardı. Bu konak yıkılarak arsası bir mahalle meydana getirmiştir.

Buradan Odunkapı'ya doğru daima seller akar ki, Venedik Bizans eserlerindeki “Vigla’dan aşağı süratle akan sular.” sözünü hatırlatıyor.

[372] Bu sarnıcın Codinus’un eserinde ve Patria’da belirtilen (Tokrio-Keçi Sarnıcı) olması ihtimali vardır.

Eski Porta Drungari’yi veya Vigloe Kapısı’nı şimdiki Odunkapı olarak belirtiyoruz. On ikinci asırda, Venediklilerin mahallesi bu mevkiden başlardı.

Anna Commene’ye göre İmparator Birinci Alexius, Venediklilere “eski Yahudi Ebraiki İskelesi’nden Vigla’ya” kadar olan yerleri kesin olarak terk ve hediye etmişti. Bu arazi ve yerlerin Venediklilere terkini içeren belge gereğince sınır batıdan başlar ve Judeka mevkiinden, başladığı noktaya dönmek üzere üç sokak geçerek doğuya doğru yönelir ve bir kapının önünden de geçerdi ki, bu kapı Zindan Kapı’dır. (St. Johannis de Cornibus) ⁴⁷²

Bu kapı, Prodromus Kilisesi’nin karşısındaydı. Burada küçük bir Bizans kilisesinin yıkıntıları yakın zamana kadar duruyordu. Oradaki ayazma hâlâ duruyor ve ziyaret ediliyor. ⁴⁷³

⁴⁷² Zindan Kapı’nın bir taraf duvarı ve kemerinin çok küçük bir parçası hâlâ duruyor. Bir taraf duvarı yıkılarak dükkân yapılmıştır. Çömlekçiler’den, Baba Cafer Türbesi’nden Yemiş İskelesi’ne bu kapıdan çıkılarak gidilir. Zindankapı konusunun dipnotunda belirtilen Baş Kadın Efendi’nin çeşmesiyle, arkasındaki Bekri Mustafa’nın Türbesi tam bu kapının karşısındadır.

⁴⁷³ Bu ayazma, Zindankapı’nın iç yüzünde ve çok yakınında ve 36 numaralı çömlekçi dükkânının bodrumundadır. Ayazmanın üzeri sağlam bir tonozdur. Suyun çıktığı yer, bir adam boyu derinliğinde, kuyu gibi

Grado Patrikliği'ne (1206) verilen arazinin mülk olarak verilmesine dair fermanda bu hususa dair daha doğru açıklama vardır.

Deniz tarafında, sur dışında Ste. Marie Karpiani Kulesi'ne kadar olan mesafe 402 ayak olarak yazılıdır ki, bugün Balıkpazarı Kapısı'ndan Odunkapı'ya uzanan mesafeden biraz daha kısadır. Şehir içinde ise, bu patrikliğe verilen arazinin sınırı bir taraftan şehrin surları diğer taraftan bir zamanlar Sevastocratoris adı verilen surlarıydı.

Bu sur bugün mevcut değildir. Fakat Tahtakale Mahallesi'nin şimdiki ismi bugün izleri kalmayan bu suru hatırlatıyor.

Bu arazi, doğu tarafında Yahudi Kapısı'ndan (Porta Ebraica) Sevastocratoris suruna düz bir şekilde uzayıp giden cadde ile ve batı tarafında, buradan doğruca Sevastocratoris suruna yaslanmış Ste. Marie Karpiani⁴⁷⁴ Kilisesi'nin mihrap tarafında son bulan sokak ile sınırlıydı.

[374] Rüstem Paşa Camii'nin Çevresi

Eserlerde, bu çevre hakkında verilen bilgiler arasında St. Akindiani Kilisesi'nden de söz ediliyor. Bu kilise Venediklilerin başlıca kiliselerinden biriydi. Bu kilisede korunan ölçü aletleri, ticari işlemlerde ölçü ayarı olarak kullanılırdı. Yani alışverişte insanlar arasında kullanılan terazi ve ölçülerin kıyılanacağı yegâne ölçekler buradaki ölçü aletleriydi.⁴⁷⁵

Bu kilisenin mevkii, Tahtakale'deki Rüstem Paşa Camii'nin bulunduğu yer olarak belirleniyor.

Sekizinci Michel'in belgelerinde aynı sınır gösteriliyor. Buna göre sınır çizgileri, Kaptanlar (dron-garyus) Kapısı'ndan başlar, St. Akindynes Kilisesi'nin soluna geçer, Santa Maria Karpibani Mabe-di'nin mihrap tarafından ve Debbağlar⁴⁷⁶ Sokağı'ndan aşağı Porta Peramatis (Balıkpazarı Kapısı) Kapısı'na kadar inerek oradan tekrar Drongarius Kapısı'na dönerdi. Bundan dolayı Venediklilerin belgelerinde Durangariyun, Odunkapı, Boynuzlu Ayos İoannes (Porta St. Jean- aux-Cornes) Kapısı; Zin-

etrafı tuğla ile örülmüştür. Bu ayazma Hristos yani Hazret-i Mesih adına meşhur olarak bilinir. Dükkân sahibinden bizzat araştırmam ve şahit olmam bunu gösteriyor.

⁴⁷⁴ Süleymaniye Camii'nin Karadeniz tarafına bakan cephesi (Kuzey-doğu), yani buradaki medreselerle, Düğmeciler Hamamı, Devoğlu yokuşundaki Siyavuş Paşa Medresesi, Hoca Hamza Mahallesi ve civarı vaktiyle Karpiani dedikleri mahalleyi oluştururdu. Bu civar altıncı bölge içerisine girerdi.

⁴⁷⁵ Tahtakale'de Rüstem Paşa Camii çevresinde Balkapanı vardır. Kapan Arapça bir kelime olup terazi demektir. Şu hâlde Balkapanı, bal tartan anlamına kullanılmış oluyor. Daha doğrusu balyoskapanıdır. Bozula bozula balkapanı olmuştur. Burası Venedikliler zamanından kalma büyük bir binadır.

Binanın ortası geniş bir meydan olup cami avluları gibi dairevi kemerler, sütunlarla süslenmiştir. Bunun altı da geniş, kemerli, direkli bir mahzendir. Araştırmama göre, Venediklilere ait kilisenin yağları, şarapları bu manzende korunmuş. Rüstem Paşa Camii'nin yerinde St. Akindynes Kilisesi bulunmuş olduğuna bakılırsa bu balkapanının da kilisenin eklentilerinden bulunduğu anlaşılıyor. Burada ağaçtan yapılmış eski bir terazi hâlâ duruyor.

Doktor Mortdmann'ın söz ettiği terazi (ölçü ve tartı aletleri) bu olsa gerektir.

Buradaki bazı tüccardan işittim. Kırk sene öncesine kadar Ahmet Efendi adında bir nizam ağası (kantarcı) varmış. Sonraları Rasim Efendi adında bir kantarcı varmış. Kantar işlerine bu Ahmet Efendi bakarmış. Hatta buradaki kantar on iki buçuk dirheme kadar tartarmış. O kadar hassasmış. Esnaf ve tüccar, kantar ve dirhemlerini burada ayar ederlermiş. Bu araştırmam, St Akindynes Kilisesi'nde korunup karşılaştırma ölçüsü kabul edildiği bildirilen ölçü ve tartı aletleri konusunu doğruluyor.

⁴⁷⁶ Debbağlar Mahallesi, Tahtakale'de Balkapanı'nın üst tarafıdır.

dankapı ve Yahudiler Kapısı da⁴⁷⁷ Balıkpazarı Kapısı olarak gösteriliyor. Bu son kapı Porta Ebraiki (Yahudiler Kapısı) Satas tarafından yayımlanan Buondolmonte'nin haritasında, Porta Piscaria Kapısı olarak görülüyor.

Venediklilerin bu belgelerinden, Ste Maria Karpianu Kilisesi'nin gerçek yeri de bilinmiş oluyor.

İmparatorlar, karadan Blacherna'ya giderken takip ettikleri yol Uzunçarşıydı (Makron Embolon). Bu yol zamanımızda olduğu gibi, eski zamanlarda da Kostantin Meydanı'ndan (Çemberlitaş ve civarı) üçüncü tepenin eğilimli yüzeyini takibederek denize inen yoldu.

Theophanis diyor ki: "İmparator Moris Mavrikios, şaşalı bir şekilde çıplak ayakla giderken ve Karpianu Mahallesinden geçerken, halk tarafından taşlanarak takip edildi ve zorla kendisini Blacherna'ya [375] atarak dinî töreni yerine getirebildi. "Bundan anlaşılıyor ki Makron Embolon'dan (Uzunçarşı) sonra Debbağlar Sokağı gelir ve Ste Maria Karpianu Kilisesi'nin önünden Droungaria (Odunkapısı) Kapısı'nda [376] sona ererdi. Her hafta ata binmiş olarak Blacherna'ya gitmesi gelenek halinde olan İmparator Theophilos yolda giderken şehir halkı tarafından sunulan dilekçeleri alır ve kabul ederdi.

Yine bir gün Blacherna'ya giderken yolda Tamtaniyos Manastırı rahipleri, İmparatorun yanına yaklaştıklarından İmparator, bu fırsattan faydalanarak yıkılmış olan bu manastırı tekrar yaptırarak misafirhane haline koydu ki, o zamandan beri Theophilos'un Misafirhanesi diye tanındı.

Bandori'nin **Patria**'sında bu kurumdan söz edilirken, "Tepenin üstünde Zeugma'da olan bir bina" denilir. Üçüncü tepenin doğusundaki sırt üzerinde, Bab-ı Askeri'nin biraz aşağısındaki yıkık yerler bu tarife uygun düşüyor.⁴⁷⁸

Gillius, bazı yaşlıların rivayetine bakarak bu kalıntıları, Aya İrini Kilisesi'nin kalıntıları olduğunu söylemiş ise de doğru değildir. Çünkü bu kilise başka yerde, Ayasofya yakınlarındaydı.

⁴⁷⁷ Perama Zeugma, Yemiş İskelesi.

⁴⁷⁸ Gerçekten, Doktor Mordtmann'ın dediği gibi Düğmecilerin aşağı taraflarında ve Tahtakale'ye inen Devoğlu yokuşuna bitişik olan sokaklarda gayet sağlam temeller, setler görülüyor. Bu setlerden birinin, kaldırım hizasında sürekli akan musluksuz bir çeşme vardı. Yaz kış pınar gibi akardı. Bu sağlam duvarlar kısmen Rum'î 1330 senesi Şubat'ında yıkıldı. Aksaray, Mercan yangınında buraları tamamen yandığından eski kalıntıları tamamiyle ortaya çıktı. Hatta Fincancılar Yokuşu'nun üst tarafından yanık Şeftali Sokağı yoluyla Düğmeciler'e çıkarken, yangın yerlerinde halis Horasan usulü harcıyla tuğladan, taştan sağlam temeller ve bodrumlar ortaya çıktı.

Bu bodrumlardan dördünün içerisine girdim, inceledim. Birinin içerisine beş altı basamak merdivenle inilir; uzunca bir dehlizdir. Sol tarafındaki kapıdan girilince gayet sağlam ve kalın kemerli yaklaşık olarak altı metre uzunluk ve dört metre eninde bir mahzendir. İncelendiğinde, bu mahzenlerin Bizanslılardan kalma eserlerden olduğu anlaşılıyor.

Tamtaniyas Manastırı'nın Uzunçarşı Yolu üzerinde olduğu ve bu yıkıntıların da Bizans kalıntıları olduğuna göre, bu mahzenlerin belirtilen manastıra ait olduğuna şüphe kalmıyor.

Çünkü Çemberli Taş Meydanı'ndan (Forum Kostantin) denize inen yol Uzunçarşı Yolu olduğuna, İmparator'un Blacherna 'ya giderken takip ettiği yol burası olmasına, belirtilen manastır rahiplerinin "İmparatora yaklaştıklarından" cümlesinin yazıldığına bakılırsa manastırın bu yol yakınında olduğuna karar veririz. Özellikle yıkılan surların, temellerin İstanbul surları gibi sağlam; inşaat malzemeleri ve bazı görünümünün onlara benzemiş bulunması dikkate alınırsa Doktor Mordtmann'ın tahmini doğru çıkıyor.

Blacherna hamamlarında yıkanmak için ata binerek bir gün buradan geçen İmparator Justinianus'un eşinin macerası, **Patriya**'da ve İstanbul'un topoğrafyasını yazanların hepsinde tamamen anlatılmıştır.

P. Droungaria (Kaptanlar Kapısı) Kapısıyla Peramatis Kapısı arasında sahili takibeden yolun ismi DroungariaYolu idi.

Bahçekapısı'ndayken Soğukçeşme Kapısı'nın Karşısında Zeynep Sultan Camii Köşesine NakledilenHamidiye Sebili ve Bitişindeki Emniyet Genel Müdürlüğü Dairesi

Nicetas, beşinci tepede (Sultan Selim ve civarı) olan Evergetes (Muhsin ve kerim demektir) [377] Kilisesi⁴⁷⁹ civarında meydana gelen yangından söz ederken, bu yangının söndüğü yer olarak Droungaria Kapısı'nı gösteriyor. Droungaria İskelesi Ayos Ioannes⁴⁸⁰ civarındaydı.

Rahip Sathas tarafından yayımlanan Boundolmonte'nin haritasında Porta Piscaria (Balıkpazarı Kapısı), daha doğuda olan Yahudi Kapısı'ndan başkası olarak gösteriyor.

Kaydedilmeye değerdir ki, fetihten sonra Yeni Camii Avlusuna açılan kapıya Çıfut Kapısı yani Porta Evraiki derlerdi.⁴⁸¹ Bundan dolayı öyle görünüyor ki, Paleologoslar zamanında isimlerde bir

⁴⁷⁹ Sultan Selim Cami'nin aşağı tarafındaydı. Bu durumda, bu kiliseyi bu cami ile Fener arasındaki yerlerde aramalı.

⁴⁸⁰ St. Jean de Cornibus yani, Yuhanna (İbranicesi: Yuhannen) dir. Lütfullah anlamına gelir.

⁴⁸¹ Evliya Çelebi'de Çıfut Kapısı olarak belirtilmektedir. Hatta buradaki Yıldız Hamamı'na o zaman Çıfut Hamamı dedikleri daha önce yazılmıştı.

değişiklik olmuş; çünkü bizi ilgilendiren miladî on üçüncü asırda Porta Peramatis (Balıkpazarı Kapısı) ile Porta Evraiki (Yahudi Kapısı) bir kapıydı.

Hâlbuki Yeni Cami'in küçük kapısı Ayos Markos adındaki azize adanan küçük bir mabedin saygı hatırası olarak ((Ayos Markos Kapısı) adı verilmişti.

Tafel ile Thomas tarafından yayımlanan tarihî bir belgede şu cümleleri görüyoruz: “Arazinin bir tarafı doğuya doğru, Ayos Markos adı verilen kapıya yönelir ki buradan umumi cadde geçer. Diğer yönden de batıya doğru Droungarion diğer bir ismi Ebraiki denilen kapıya çıkılır, buradan da umumi caddeye geçilirdi.”

Venediklilerin oturduğu mahallenin doğusunda Amalfilerle Pizahilerin Mahallesi vardı. Amalfilerin mahallesi, bunların müesseseleriyle ilgili belgelerde anlatıldığı üzere Ayos Markos yahut İcanatisse Kapısı'ndan ileriye geçemezdi.

Yeni Cami'nin Yeri

Yeni Cami'nin yeri batıda Yahudiler Mahallesi **Judaica ve Sinaxaria (Hikayename)** adlı eserde işaret edildiği gibi St. Antuan Manastırı'yla (Aula Exartisis) çevriliydi.⁴⁸²

[378] Exartisis denilen Kalafathane mevkii (Gemi ziftleme atölyesi), yola çıkacak deniz araçlarının hazırlık yaptıkları yerdir. Burası, Haliç'in başlıca iskelesinden biri olan Neorium (Bahçekapısı-Gümrüt Dairesi yeri) ve Sycanea İskeleleri yakınlarındaydı. [379] İmparator Sekizinci Michel ile (İstanbul'u Latinlerden geri alan bu kayserdir) Venediklilerin arasında yapılan anlaşma metninde burası eski Exaratisis olarak belirtilmekte ve yazılmaktadır.

Pizaliler'in Mahallesi⁴⁸³ Porta İcanatissos Kapısı'ndan Neorium denilen Bahçekapısı'na kadar uzanırdı.

Saint Antuan Manastırı, Venediklilerin sözleşmelerinde temel bir mesele olarak görülüyor. Hükmüt bu manastıra, gerekli olan şeylerle İcanatissos'un bulunduğu yerdeki iskeleyi bırakmıştır.

⁴⁸² Yeni Camiinin bulunduğu yerde Bizans Devleti zamanından beri yerleşmiş, bu yüce mabetin yapılışı sırasında Hasköy'e nakledilmiş Musevi Karrai topluluğu vardı. Buradaki Musevî Mahallesi, cami avlusuna rastgeleliyor. Mısır Çarşısı Kapısı'na, yani Balıkpazarı köşesine kadar uzanırdı. Hasköy'de bu topluluğa verilen yerler, yapılan kırk kadar ev vakıf olduğundan satılamazdı. Çünkü Padişah emriyle topluluk adına verilmiş ve yapılmıştı. Mösyö Paspatis bu emri gördüğünü söylediği gibi, telif ve tercüme dairesi eski üyelerinden İshak Efendi'den araştırmam sonucu böyle bir emrin olduğu anlaşılıyor. Yüz elli sene (1822) öncesine kadar bu topluluğa caminin mütevellisi tarafından yer kirası verilirmiş. Yahudilere ait kırk ev halkı vergiden muaf edilmişti.

⁴⁸³ Hamidiye İmaratıyla cami arasında ve iskelelerde şimdiki Hidayet Camii yerindeydi. Bahçekapısı (Echelle Pisane) hicrî 1331 senesi içerisinde yıktırılıp yerine dördüncü Vakıf inşa edilen (1335) Hamidiye İmaretinin bulunduğu yerde vaktiyle Commnenoslar zamanında Bizanslıların (St Soteris) Kilisesi bulunduğunu **Eski İstanbul** yazıyor.

1045 Recebi'nin on beşinci gecesı –ki 25 Aralık 1635 Noel gecesine rastlar.– Sultan Dördüncü Murat İzmitt'ten İstanbul'a gitmek üzere gemiye bindi. Ertesi gün Üsküdar'a geldi. Tebrik töreninden sonra, daha ertesi gün muzaffer bir padişah olarak İstanbul'a girdi. [Saadetli Padişah Şuhut Kapısı diye bilinen büyük kapıdan kahraman askerleri alayıyla İstanbul'a girdiler. – Naima. s. 271, 272. Hammer: c.9, Kitap 48, s. 216., Dersaadet tabı, Ata Bey tercümesi.]

Porta Neori yahut Bahçekapı, Pizalilerle Cenevizlerin yerlerini ayırırdı. Bu mahallenin Cenvizlilere bırakılmasını bildiren resmî belgelerde bu kapı ile Cenvizlilerin doğu sınırını oluşturan Oyanus Kapısı (Yalıköşkü Kapısı) arasındaki kısım hakkında topoğrafya bakımından birçok açıklama varsa da bugün elimizde bulunan araçlarla bu kısmın bütün ayrıntılarına girişmek tehlikeli bir girişim olur.

Yalıköşkü Kapısı'nın üzerinde o zaman bulunmuş olan kuleye, gerektiği durumda boğazı kapatmak için zincir gerildiğinden Zincir Kule denilmiştir. İkinci Aya İrini Kilisesi işte bu civardadır.

Parkio (Parmakkapı) Mescidi'nin Eski Hali [*] (Müftü Hamamı'nın yanındadır)

[*] Yukarıda belirtildiği gibi Parkio Mescidi'nin asıl ismi Parmakkapı yahut Kâtip Hüsrev veya hut Kandili Güzel Camii'dir. Resminde görüldüğü üzere yuvarlak pencereli mihrap duvarı Hâlâ duruyor. Duvarına bitişik çeşmeyi "Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât an asıl Zireli Hamza Çavuşzâde Halatçı Hacı Yakup Ağa: 1284, Safer 29" yaptırmıştır.

Hadikatü'l- Cevâmî'de yanlışlıkla caminin ismi Parkio şeklinde basılmış, Paspati kitabına bu şekilde almuş, Mortdmann da İstanbul planında öylece işaret etmiştir. Bugün eski kiliseden eser kalmamış, tamamen yok olmuştur. Zaten önemsizdi. Novgorodlu Antuan'nın ifadesine göre, peygamberlerden St. Essaie'nin cesedi, Blacherna'nın Ayos Petros Kilisesi yakınındaki St Laurent civarında bulunan odasına gömülmüş imiş. St. Laurent eski mabedi zaman geçtikçe yıkılarak kâgir bir kütüphane yapılmıştır ki Damatzade Mehmed Murad Molla Kütüphanesi ve Hangahı adıyla bilinir. Eski kiliseden bugün eser yoktur. Murad Molla veya Damatzade Mehmed Efendi Şam'a sürülmüş ve orada kalmıştır. Bu dergâh Tevkiî Cafer Mahallesi'ndedir; Tevkiî Cafer, Fener'de büyük Rum okulunun bitişiğindeki mescit, kütüphane ve medresesi civarında gömülüdür.

Hamidiye Türbesi'nin Yeri

Sultan Birinci Abdülhamid'in Türbesi'nin yerinde bulunmuş olan Apo Logotheton Manastırı, sahili takibederek gelen surlara yaslanmış, sınır çizgilerinin başlangıcını oluştururdu.

[380] Bu türbe, gerçi Türk ruhundan ilham almayan bir yapılaş şeklinde, yani batı mimarî tarzında yapılmış bir bina ise de bu da şehrimizin tarihine ve bilinen milli anıtlar arasına geçtiğinden dolayı bir değeri vardır. Hatta bir aralık bu türbenin yerinin değiştirilmesini teklif etmeye cüret eden bazı kendini bilmez kimseleri teşvik için **Tasvir-i Efkâr**'da "Ne mezarın ne de mezarda bulunanın tarihi bir değeri vardır" sözlerine rastlanılmıştı.

Bu yardımsever padişahın, özellikle "Özi" olayından dolayı ne kadar üzüldüğünü, bu üzüntü ile felç olarak vefat ettiğini unutmak millet olarak büyük bir değer bilmezlik olur.

Bundan dolayı, Muhafaza-i Âsar-ı Atika Encümen-i Daîmisi'nin bu türbe ile yanındaki ve arkasındaki küçük mezarlıkta gömülü meşhur ve yüksek mevkili kimselerin son hatıralarının korunması için gerek Evkaf Nezareti gerek Şehremaneti tarafından bu girişimi ve değerbilirliği ve yardımlarını burada belirterek teşekkür etmeyi gerekli görüyorum.

Hamidiye Türbesinde Bulunan Değerli Padişahlar, Şehzadeler ve Sultanlar

Türbenin iç kapısının dış yüzü üzerinde: "Ya eyyühe'n-nefsü'l-mutmainne" ayeti yazılıdır. İçeri girilince karşımıza gelen büyük sanduka Sultan Birinci Abdülhamid'indir. Çok kıymetli kadife üzerine sırma ile işlenmiş örtüsü bazı benzerleri gibi, ayetler ve nesillerce okuna gelen dualar ve çiçek işlemleriyle süslenmiş ve güzel kokuludur.

Karşısında, sırma ile işlenmiş kitabesi şöyledir:

Cennetmekân, Firdevs-i âşiyân Sultan Abdülhamîd Han ibni es-Sultan el-Gâzi Ahmed Han-ı Salis alâ ruhihimâ et-takdisât mâ- tetlâ seb'a'l-mesâni Hazretleri'nin:

Doğumu: 1137, 5 Recep Salı

Tahta çıkışı: 1187, 8 Zilkade Cuma

Saltanatlık süresi: 15 sene, 8 ay, 5 gün.

Ölümü: 1203, 13 Recep Salı.

Solunda, biraz ileride pencere önündeki sanduka Sultan Dördüncü Mustafa'nındır.

Kitabesi şöyledir:

Cennetmekân Firdevs-i âşiyân es-Sultan Mustafa Hân-ı Râbi ibn es-Sultan el-Gâzi Abdülhamid Han revvaha'llahu rûhahümâ fi gırafı'l-cinân Hazretleri'nin

Doğum tarihi: 1193, Şaban

Tahta geçişleri: 1222, 19 Rebiülevvel

Saltanat süresi: 1 yıl, 2 ay

Ölümü: 1223, 28 Ramazan

Sultan Abdülhamid'in vefatıyla Dördüncü Mustafa'nın ölümleri arasında 20 sene vardır.

Bu iki büyük sultan mezarlarından başka küçük yirmi mezar daha vardır. Ön sırada ve Sultan Abdülhamid'in sağından itibaren, koyu mavi kadife üzerine sırma işlemeli örtüsünün üzerinde:

Hüve'l-hayyü'l-bâkî: Merhûm ve mağfûre lehâ Ayn-ı Şâh Sultan tâbe serâhâ. H. 1194

Ve soldan başlamak üzere sandukanın ortasında:

Hüve'l-bâkî: Euzü besmele, ayatelküresi "Allahü lâ ilahe illa hüve'l-hayyül kayyûm la te'huzuhu sinetün ve lâ nevm...."

Hüve'l-bâkî: besmele-i şerife, ayatelküresi.

[381] Yine soldan başlamak üzere:

Hayf sana ey çerh-i kec-rev

Bir gülü bitmeden açılmadan ettin hazân

Âlemi görmen müyesser olmadı

Gâip oldu kuş gibi uçtu hemân

Ağlaşup bu cümle âlem dediler

Gelmedi Ayn-ı Sultan figân

Kabrini nur rûhunu şâd eylesin

Fahr-i Âlem hürmetine Müsteân

Yanındaki ikinci sandukanın üzerinde: (serpuşludur)

Merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultan Ahmed tâbe serâhu H. 1192

Örtüsünün üzerinde: Yine ayetelküresi, Ayn-ı Şâh Sultan'ın sandukasındaki beyitlerin aynısı işlenmiştir. Yanındaki üçüncü sanduka üzerinde:

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Rabia Sultan tâbe Serâhâ. H. 1194

Örtüsünün üzerinde aynı ayetler ve beyitler işlenmiştir. İkinci sırada ve Ayn-ı Şah Sultan'ın arkasında birinci sanduka üzerinde:

Merhûm ve mağfûrun lehâ Melek-Şâh Sultan tâbe serâhâ. H. 1196

Örtüsünün üzerindeki cümleler, bundan öncekilerin aynısıdır. Sağa doğru, yanındaki serpuşlu ikinci sandukanın üzerinde:

Merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultan Mehmed tâbe serâhu. H. 1195

Aynı duaları ve cümleleri içeren örtü bulunuyor. Yanındaki, Sultan Mahmud ve Abdülhamid devirlerinde kullanılan Tunus fesi, kalın püsküllü sandukada:

Murg-i lâne-i cinân merhûm Şehzâde Sultan Mehmed Rüşdü “bin Sultan Abdülhamid Hân” hazretleri. 18 Şaban 1268

Bu sandukanın üzerinde ayetelkürsi yazılı olmadığı gibi, etrafında beyitlerde yoktur. Üçüncü sırada da ve Melek-Şâh'ın arkasında:

Merhûme ve mağfûrun lehâ Rabia Sultan tâbe serâhâ. H. 1196

Ön sırada Ayn-ıŞâh Sultan'ın sandukasında yazılı ayetelkürsi, beyitler işlenmiştir. Rabia Sultan'ın yanında fesli sanduka üzerinde:

Merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultan Bayezid tâbe serâhu. H. 1227

Örtüsü üzerinde diğerleri gibi ayetelkürsi işlenmiş, aşağıdaki beyitler yazılmıştır:

Sulb-i Hân-ı Mahmûd'dan gelmişti sahn-ı âleme

Bayezid isminde bir şehzâde-i iffet-nişân

Etmeyip ömrü vefâ göçtü sarây-ı cennete

Ol gül-i nev-resteye me'vâ ola kasr-ı cinân

Valid-i zişânına sabr-ı cemil ihsân edip
Tûl-i ömür ile muammer kıla hayy-i Müsteân

Sultan Mustafa’nın ayakucundaki üç sandukadan, soldan birinci sanduka üzerinde:

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Emine Sultân tâbe serâhâ. H. 1205

[382] Örtüsünün bir tarafında: Hüve’l-bâkî. Bunun altında “Euzu besmele ve İhlas Suresi” Diğer tarafında: Hüve’l-Bâki. Bunun altında besmele ve İhlas Suresi.

Soldan itibaren etrafında:

Şâh-ı sâbık Hazret-i Han Mustafâ-yı Râbi’
Rihletinden sonra kalmıştı sâbi-i duhteri

Etmeyip ömrü vefâ göçtü be-fermân-ı Hüdâ
Oldu masûme Emine Sultan’ın cennet yeri.H. 1224

Adı geçen, babasının ölümünden sonra doğmuş; üç, dört aylık iken vefat etmiştir. Emine Sultan’ın yanında ve sağında:

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Sâliha Sultan tâbe serâhâ. H. 1201 Örtüsünün üzerinde, diğerinin aynı dualar ve beyitler yazılıdır.

Merhûme ve mağfûrûn-lehâ Emine Sultan tâbe serâhâ (Sultan Abdülhamid’in kızı) H. 1225 Bunun örtüsü üzerinde aynı cümleler yazılıdır.

En arkadaki sırada:

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Âlemşah Sultan tâbe serâhâa. H. 1200. Örtüsü üzerinde, aynı dualar ve “Hayf sana...” aynı beyitler işlenmiştir.

Yanında kavuklu sanduka üzerinde:

Merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultan Süleyman tâbe serâhu (kavukludur). H. 1200. Aynı dualar ve beyitler yazılmıştır.

Yanında ve Sultan Abdülhamid Han'ın ayakucundaki sandıkta:

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Fatma Sultân tâbe serâhâ. H. 1200. Aynı dualar ve beyitler işlenmiştir.

Yanında, kavuklu sanduka üzerinde:

Merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Mehmed tâbe serâhu (feslidir). H. 1199 Aynı dualar ve beyitler yazılmıştır.

Yanındaki sanduka:

Merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultân Murad tâbe serâhu (kavukludur). H. 1199. Aynı cümleler.

Yanındaki sandukada:

Merhûme ve mağfûrun lehâ Mevhîbe Sultân tâbet serâhâ. H. 1207. Örtüsü üzerinde sol tarafında “La ilahe İllallah el-Melikü'l-hakku'l-mübin”, sağında “Muhammüdün resulu'l-ullah sadıku'l-va'du'l-emin” yazısı vardır. Bu yazılar gayet güzel sülüs hattıyla yazılmıştır.

[383] Örtünün etrafında soldan başlamak üzere:

Mevhîbe Sultân yattıkça ilahî haşre dek

Şâh-ı devrânın ola efzun ömr ü şevketi

Münhasif kıldı diriğa pûşîş-i ebr-i ecel

Cend meh olmuştu ol meh-i mehd-i kevnin zîneti

Matemiyle Zîvera tesvid kıl târihini

Kıldı mesken Mevhîbe Sultan saray-ı cenneti H. 1257

Yanındaki sandukada:

Merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultân Murad tâbe serâhu (feslidir). Örtüsü üzerinde, diğerleri gibi ayetelkürsi yazılıdır. Sağlı sollu yan taraflarında:

Hazret-i Sultan Mahmûd Hân-ı âlî himmetin

Âleme evvel gelen şehzâdesi Sultân Murâd

Emr-i Hakla azm-i ukbâ eyledi

Soldu gülberg-i cemâli olmadan dahi küşâd

Vâlidî şâh-ı cihâna tûl-i ömr ihsân edip

Hüznünü şâdiye tebdîl eyliye rabbü'l-ibâd

Vâsıfâ hayr dua ile dedim târihini

Kıla bâlâ cây u mesken cenneti Sultân Murâd H. 1227

Bu türbede dört sıra hâlinde birinci sırada üç, ikincide yine üç, üçüncü sırada beş ve en arkada ve ana caddeye bakan pencere önünde de yedi olmak üzere toplam yirmi kabir vardır. Nadir eserlerden demeye layık örtüleri üzerinde hepsinin isimleri ve çoğunun kimlikleri güzel bir sülûs ve ta'lik hat-ı tıylarıyla sırma ile işlenmiştir. Bundan dolayı gömülü olan değerli kişilerin kabirleri hakkında ufacık bir şüpheye yer yoktur. Hâlbuki diğer türbelerde sandukaların örtüleri, birkaçı hariç tamamıyla yeşil çuhadandır. O zamanlar gömülü olanların kimlikleri bu türbede olduğu gibi, örtü üzerine işlenmemiş olduğundan üzerinden zaman geçmekle ve daha doğrusu vakıf görevlilerinin bu gibi işlerde gün gibi açık olan ilgisizlikleri ve alakasızlıkları yüzünden sandukaların üzerlerine sonradan asılan tabelaların yerleri değiştirilmiş, çoğuna da aslında tabela konulmamış olduğundan bugün türbelerde gömülü olanlardan çoğunun kabirlerini kesin bir şekilde belirlemek mümkün değildir. Hatta bu münasebetle arz edeyim ki, Bursa'daki sultanlar ve şehzadeler türbelerinde çoğunun kimliklerini belirleyen tabelalar yoktur.

Ben, Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nden Hüdavendigâr vilayeti Evkaf İdaresi'ne önceki sene gönderdiğim bir yazıda, eski vakıf kayıtları ile mahkeme sicillerinin incelenmesinin gerekli olduğu bildirilmiş olduğundan bu dairenin eski memurlarından Hacı Abdi Efendi tarafından iki seneden beri bu sicillerde yapılan incelemeler sonununda, şimdiye kadar isimleri sır perdesi altında kalmış olan bazı şehzade ve sultanların varlıkları ortaya çıkmıştır. Gerek türbelerde saklanan bazı kitaplar ve belgele-

rin aydınlatması ve gerek incelenen kayıtların açık işaretleri, bunlara ek olarak yapılan işler, ölüm tarihi, aile fertleri arasındaki ilgi ve derece, yakınlık ve akrabalık gibi açıklama ve âdetlerin işaretiyle yeniden yazdırılan tabelalar konulmuştur.

Gömülü olan kişinin hangi türbede bulunduğu anlaşıldıktan sonra, sağda veya solda bulunmuş olmasında hiçbir sakınca yoktur. [384] Zaten şu dünyada hangi şey vardır ki, yerinde devamlı kalmıştır? Amaç, isimleri tarihe geçmiş değerli kişilerin isimlerini unutturmayarak varlıklarının ve hatıralarının devamını sağlamaktır.

Sultan Birinci Abdülhamid'in türbesi, Avrupa mimarî tarzında inşa edilmiş olduğunu söylemiştik. Türbenin içinde ve kapının en yukarısında "İnnehu min Süleymane ve innehu bismi'llahi'r-Rahmani'r-Rarahim" ve altında "kelime-i şehadet" yazılıdır. Bir tarafında "Ketebehu id'afu'l-ibadi Mehmed Emin Hoca-i divan-ı hümayun" ve diğer tarafında "Ğafarallahu ve livalideyhi ve limen nazara ileyhi âmin, sene 1194 29 Şaban" yazılıdır. Pencereilerin üstünde dolaşmak üzere, yaklaşık olarak bir bucuk arşın genişliğinde daire şeklinde dolaşan mermer kuşak üzerinde de Mülk Suresi ve kapının iç tarafında ve üstünde "'Küllün aleyha fân....." ayeti yazılıdır.

Sultan Mustafa'nın sol tarafında, Şehzade Sultan Murad ve Emine Sultanların mezarları yukarısında, herkesin ziyaret ettiği kadem-işerif yerinin yukarısında şu mısralar yazılıdır.

Oldu resm-i kadem Hazret-i Fahr-i Âlem

Tâc-ı vehhâc-i cümle-i ehl-i imân

O kademdir ki edip tayy-ı semâvât-ı alâ

Menzil-i sidreye bastı şeb-i esrâda ıyân

Sür yüzün acz u niyâz-ıla edip istişfâ'

Olayım dersin eğer mazhar-ı afv u ğufrân

Kadem-i Şerifin bulunduğu yerin kanatları, beyaz mermeri kıskandıracak kadar güzellikte kakma sedeflerle süslenmiştir. Kapının karşısında, caddeye bakan pencerelerin üstünde Sultan Mahmud Han ibni es-Sultan Abdülhamid Han'ın güzel bir altın hatla "besmele-i şerife" levhası asılıdır.

Türbenin sağ tarafında yüksek bir yerde altı köşeli, rokoko levhada Peygamberimiz'in ismi yazılıdır. Bugün ilk türbedarı olan Mustafa Efendi'nin babası rahmetli Hacı Halil Efendi'den (ölümü: 1304) naklen işitildiğine göre, bu levha Arabistan'dan, Sultan Birinci Abdülhamid'e gönderilerek sunulmuştur...

Türbenin yanında ve ve Hamidiye Caddesi'ne bakan pencereler önünde:

Karavezir demekle tanınan eski sadrazamlardan Silahtar Mehmet Seyyid Paşa, yanında Haznedar Nevres Kadınefendi. İkinci sırada türbeye bitişik:

Eski silahtar es-Seyyid Mehmet Paşa'nın kızı Şerife Ayşe Hanım: 13 Zilkade 1213,

Sultan Mustafa'nın lalası rahmetli Yunus Ağa: 9 Zilkade 1217,

Padişahın silahtarı Hafız Yahya Efendi: 15 Cemaziyelahir 1204,

Padişahımızın saray ustası Dilperi Usta: 22 Cemaziyelahir 1261, Üçüncü sırada Türbeye bitişik:

Cennet-mekân Sultan Abdülhamid'in iffetli kadınlarından Beşinci Mutebere Kadın: 12 Ramazan 1253,

Saray eski kethüdası merhum Nazif Efendi'nin kızı Zeynep Hanım: 25 Şevval 1220,

Padişahın silahdarı es-Seyyid Abdullah Ağa: 1 Ramazan 1220,

Padişahımızın cariyesi saadetlü kethüda Derviş Kadın: Cemaziyelahir 1274, Türbe ile Kazasker Hanı (Kasidecizade Kazasker Süleyman Efendi) arasındaki mezarlıkta birinci sırada:

Hoca efendilerden ilim ve kalem sahibi Muhasebeci Sırrı Efendi 1242,

Padişahın çuhadar ağalarından Hafız Mehmet Emin Ağa 1241,

[385] Baş Çuhadar Seyyid Ömer Ağa: Muharrem 1232. Bu kişinin mezar taşındaki manzum tarih Vâsıf'ındır.

Vâsıf oku târihini mu'cemle dua kıl

Seyyid Ömer Ağa kıla sahn-ı naîmi.

Demir parmaklı türbe içerisinde:

Bu güzel türbeye ve diğer bütün kabirlere okunan Kur'an ve hadislerden cennet-mekân Abdülhamid Han hazinedarlarından Gümüş Ayşe Kadın'ı da Allah mahrum etmesin. Âmin: Muharrem 1225.

Ve illa zamanın padişahının hazinedarı Benli Beşir Ağa, 1223,

Şehzade Avcılı menkabe Sultan Mahmud'un çocuk bakıcısı Ayşe, 1223,

Önceki Padişahlardan Mustafa Han Hazretleri'nin ikinci kadınları merhume Seyyare Kadın Hazretleri H.1233,

İffetli ve namuslu Esmâ Sultan Hazretleri'nin yüce kethüdaları es-Seyyid Ömer Ağa, Zilkade H.1223,

Sultan Abdülhamid Han'ın baş kadın rütbesiyle seçkin olan el-Hacce Hatice Kadın Hazretleri, H.1222

İkinci sırada; soldan:

Padişahlardan Sultan Mustafa Han'ın baş kadınları Şevkinur Kadın Hazretleri H. 1227,

Padişahın musahiplerinden Derviş nezir Ağa H. 1225,

Padişahın eski çuhadarlarından müteveffa Seyyid Ömer Ağa'nın eşi Ayşe Hanım H. 1237,

Üçüncü sırada; soldan:

Sultan Abdülhamid Han'ın değerli kızı iffetli ve namuslu Esmâ Sultan'ın ahretliği Yâriderûn Hanım H. 1231,

Padişahın eski mabeyincisi Karakulakzade Ali Beyefendi H. 1228,

Eski Saray'ın ağalarından Cezayirli Ali Ağa, Muharrem H. 1232,

Abdülaziz Hazretleri'nin cariyelerinden Fikri Visal Kalfa, Safer 1280,

Padişahın hazine kethüdası Kıbrısî es-Seyyid Mehmed Emin Efendi, Recep H. 1245. Kitabesi Hulusi hattıyladır.

Padişahın eski çuhadar ağalarından es-Seyyid Mehmed Es'ad Ağa, 1231,

Merhume Kamertâb Kalfa, 27 Recep 1224,

Dilpezir Kalfa 1224,

Hibbetullah Sultan'ın hazinedarı Şaheste Kadın, Zilhicce H. 1254,

Saray ağalarından Ebubekir Ağa, Zilhicce H. 1240,

Padişah hazinesi ağalarından Reşid Ağa, 17 Zilhicce H. 1227.

Dördüncü sırada:

Padişahın vekil ustası Sadcinan Kalfa, Cemaziyelevvel H. 1278,

Musahip Cafer Ağa, H. 1241,

Cezayirli Ali Ağa'nın ustası Hatice Kadın, 1234 Muharrem H. 1234, yanındaki taşı düşmüş, yazısı toprakla karışmış olduğundan okuyamadım.

Padişahın silahdarı Mir Turan Ahmed Beyefendi, 5 Zilkade 1234,

Canfeza Hatun, 25 Cemaziyelahir 1242,

Mahinur Hatun, 21 Cemaziyelahir 1242,

Padişahın hareminden Arzu-yı Han Kalfa, H. 1245,

Padişahın hareminden Vekil Zühde Usta, H. 1240

İkinci Kadınefendi'nin tarafından Kamerbend Hatun, 9 Ramazan 1240,

Şevketli Efendimiz Hazretleri'nin cariyesi Cezbî-ârâ Kalfa, 14 Ramazan 1241,

Saray mutfağı kethüdası Hafız Recep Efendi, 28 Recep 1244.

[386] Son ve Kazasker Hanı'na bitişik sırada:

Maliye Nazırı Hasip Paşa'nın oğlu es-Seyyid Mehmed Ali Bey, H. 1274,

Esmâ Sultan'ın cariyesi Fatma Hanım H. 1249, (annesini emerken vefat etmiştir.)

Hasip Paşa'nın oğlu es-Seyyid Ömer Atâ Bey 5 Şevval 1254,

Sultan Abdülhamid Han'ın kadınlarından Üçüncü Binnaz Kadın Şevval 1238,

Enderun-ı Hümayun Babüssaade ağalarından Hazinedarbaşı İbrahim Ağa Zilhicce 1238,

Saray baş bahcivanı es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa, 3 Cemaziyelahir 1239,

Saray ağalarından Yeni Saray baş gulamı merhum Mehmed Ağa, Rebiülevvel 1240,

Saray eski silahşörlerinden Mehmed Emin Ağa, Şaban 1240,

Sultan Selim'in silahşörlerinden el-Hâc İbrahim İbiş Ağa, 1 Cemaziyelevvel 1241,

Çuhadar ağalarından Padişah silahdarı merhum Osman Ağa, 15 Cemaziyelahir 1241,

Padişahın hazine vekili Kemankeş İbrahim Ağa, H. 1241⁴⁸⁴,

Şevketli padişahımızın başkâtibi cennet-mekân Peyker Kalfa, H. 1254,

Şevketli padişahımızın saray ustası Âtîf Usta, 27 Zilkade 1256,

Şevketli padişahımızın kahvecisi Rami Usta 21 Ramazan 1250.

Bütün bir asırda sarayda yaşayan kişilerle, devlet ve milletin meşhurlarını içerisinde bulunduran bu mezarlıkta daha birkaç kabir varsa da kitabelerine bakarak önemli olmadığından bildirmekten vazgeçtim.

Hamidiye İmaretî

Bugün yerinde Dördüncü Vakıf Han yapılmış olan (H. 1335) Hamidiye İmaretî'ni yaptıran Sultan Birinci Abdülhamid'dir

Büyük Osmanlı sultanları idaresi altına aldıkları ülkelerde yer yer topluma hizmet için yaptıkları eserler ve yararlı kurumlar arasında, imaretler gerçekten övülmeye değer herkesi kucaklayıcı eserlerdir. Gerek padişahlarımız gerek "En-Nâsu alâ sülukihim (insanlar hükümdarların yolu üzeredir) anlayışıyla, kişiler ve devlet büyükleri ve millete hizmet edenlerin kurdukları bu "Devlet İmaretleri"nin valığını devam ettirmek için zengin vakıflarda kurmuşlardı.

Vaktiyle öğrencilerin eğitim ve öğretim görmeleri sırasında geçim derdinden kurtulmaları ve rahatlamaları için kurulan bu imaretler, Osmanlı Türklerinin ilmi destekleme ve eğitimin yaygınlaşmasında büyük hizmetlerinin kendilerini yüksek tahsile adayanlar hakkındaki yüce yardımseverlik duygularının en açık göstergelerindendir.

⁴⁸⁴ Adı geçenin, Kemankeş İbrahim Ağa'nın okçulukta olağanüstü yetenek ve ustalığı vardı.

Yıkılmış olan Hamidiye İmareti'nin Kapısı

Avrupada henüz benzer kurumlar yok iken Osmanlı'nın geniş ülkesinde hatta kazalara varıncaya kadar bu çeşit hayır eserleri, bir okyanus gibi olan Osmanlı medeniyetinde merhametler dağıtan özel bir kısmı meydana getirir. Gerçi, vaktiyle öğrencilerin geçimleri için sıkıntıya düşmemeleri gibi yüce bir amaca ve eğitimin kalitesini yükseltmeye yönelik olan bu hayır eserleri, gitgide kuruluşlarındaki amacından uzaklaşarak birtakım kimselere yiyecek kapısı olmuştur. Belli gün ve vakitlerde pişirilen ve hazırlanan ekmekler, çorbalar, aşureler, pilavlar, zerdeler alınıp satılır [387] olmuştur. Çok yakın zamana, hatta Meşrutiyet'e kadar (1324) Bahçekapı Sebili'nin önüne ve arka tarafındaki Bargirciler Sokağı'na konulan pis tahta sedirler üzerine dizilen kâseler, tencereler ve etrafına sıralanan her çeşit halkın sabırsızlıkları bu kötü işin en açık örnekleriydi. Eski Şeyhülislam Hayri Efendi'nin devrinde Meclis-i Mebusan tarafından alınan fetva üzerine İstanbul'daki imaretlerden Şehzade, Fatih, Nuriosmani, Lâleli ve Üsküdar İmaretleri devam ederek diğerleri kapatıldı. Bunlardan bazısının yerine medrese ve vakıf hanlar yaptırıldı ki, sözünü ettiğimiz Hamidiye İmareti'nin yerine "Dördüncü Vakıf Han" adıyla bugün gördüğümüz büyük han yaptırılmıştır.

Yıkılmış Olan Hamidiye İmaretİ'nin İçerisi

İmaretleri kapatıp ortadan kaldırmanın ne kadar yanlış bir iş olduğunu, şu dünya savaşında düşkün ve muhtaçları [388] doyurmak hususundaki güçlükler ve olağanüstü zorunluluk çok güzel ispat etti. İmaretleri kapattık, buna karşılık medreselerimizde, imaretlerimizde aşevleri açtık. Bunlara vakıflar tarafından da pek çok para yardımında da bulunduk...

İmaretlerin kötüye kullanıldığını biz de biliyoruz; yapılması gereken iş bunları iyileştirmekti, “yok etmek” değildi. İnsan faydalı bir kurum meydana getirir, onun varlığını sürdürmesi ve geliştirilmesi için de birtakım şartlar ve hükümler koyar; o şartlar ve hükümlerin iyi bir biçimde idare edilmesi için bir başvurulacak yer gösterir. Bizde Evkaf Nezareti, kurumlar meydana getirmiş hayırseverlerin amaçlarını gerçekleştirmek için görevlendirilmiştir.

Üzülererek söyleyeyim, son zamanlarda çarpık zihniyetler tamamen başka bir amaçla hareket ederek bu gibi [389] hayır kurumlarının gereksizliğine inanmaya kadar gidiyorlar. Hâlbuki karar vermek bunların değil, bu hayır kurumlarını meydana getirenlerin manevi şahsiyetlerininindir. İlgili memurların görevi ancak ve ancak bunları düzenlemek ve bakımını sağlamaktır.

Hamidiye İmaretİ ile bitişiğinde bulunan okul, çeşme, sebil ve civarındaki medreseyi yaptıran Azak Denizi'ndeki **Özi Kalesi**'nin düşmesinden dolayı üzülererek felç olup ölen Sultan Birinci Abdülhamid Han'dır. Rivayete göre, adı geçen padişah kendinden önceki padişahların hayır eserlerinin bir benzeri olarak İstanbul'da da yüce bir cami yaptırmaya niyet etmişti. Fakat seçilecek yerin camilerle ve mescidlerle dolu olduğunu dikkate alarak bu düşünceden vaz geçmiş ve o zamanın ihtiyacına göre Yeni Cami adıyla bilinen Valide Camii civarında bir imaret yaptırmaya karar vermişti. O tarihte gö-

revden uzaklaştırılmış olan Maktul İbrahim Paşazade Reisülküttap İsmail Raif Paşa'nın⁴⁸⁵ boş duran arsasına bu imaretin yapılmasını emretmişlerdi.

H. 1190 yılı Şaban ayının yirmi üçüncü günü yapımına başlanmış ve 1191 yılının Zilkade ayında tamamlanmıştı.

Temel atma töreninde Karavezir lakabıyla tanınan Sadrazam Silahdar Seyyid Mehmed Paşa ile Şeyhülislam es-Seyyid Mehmed Şerif Efendi hazır bulundukları gibi, açılış töreninde de yine adı geçen şeyhülislam, sadrazam, defterdar, yeniçeri ağası hazır bulunarak dualar edildikten sonra; bu işte hizmeti geçenler kaftanlar, kürkler giydirilerek ve hediyeler verilerek ödüllendirilmişlerdi. Bina sorumlusu padişahın imrahoru Mustafa Ağa idi.⁴⁸⁶

[390] Binanın tarihi için yazılan mısralar zamanın Şeyhülislamı olan es-Seyyid Mehmed Şerif Efendi ibn Şeyhülislam Es'ad Efendi merhumun kız kardeşi, meşhur şairlerimizden Fıtnat Zübeyde Hanım'ındır. Bu güzel mısralar o tarihte reisülhattatın bulunan Mehmed Es'ad el- Yesarî⁴⁸⁷ Efendi tarafından yerlerine oyularak yazılmıştı.

Bahçekapı'daki bilinen yerde H. 1333 yılına kadar muazzam bir bütünlük gösteren sebil, çeşme, imaret, kütüphane, medrese Sultan Üçüncü Ahmed'in saltanatı zamanında, yani miladî on sekizinci asırda para kazanmak amacıyla, İstanbul'a akın eden birtakım cahil mimar ve mühendisler eliyle İstanbul'a getirilip Sultan Üçüncü Selim zamanına kadar süren ve Osmanlı mimarisinde bir duraklama ve düşüş devrini oluşturan Rococo denilen acayip Avrupa inşaat usulüne göre yapılmıştır. Bu mimarî tarzının, seçkin bir özelliği olan Osmanlı mimarî tarzına dolayısıyla milletimizin zevkine ne kadar yabancı ve bundan dolayı görenlere sıkıntı verdiğini bildirmeyi gerekli görmem. Bu tarzın memletemizde devam ettirilmesi kesin olarak istenilmez. Bununla beraber bu mimari tarz de memleketimizin medeniyet tarihine geçmiş, maziye mal olmuş olduğundan memleketin medeniyet tarihi bakımından bunların yok edilmesine izin verilmemelidir.

⁴⁸⁵ İbrahim Paşa ve aile fertleri hakkında İbnülemin Mahmud Kemal'in verdikleri değerli bilgileri aşağıdaki şekilde yazarak ekliyorum:

Malatyalı İbrahim Paşa: Yeniçeri ağalığından vezir ve çeşitli vilayetlerde vali ve muhafız olup Belgrad Muhafızı iken H.1171 de öldü. Atası İstanbullu ve seyyidlerdendir.

Raif İsmail Paşa: Darphane Nezareti ve Reisülküttaptır. Mısır, Girit, Mora valiliklerinde de bulundu. Belgrad Muhafızı iken –sadaretten uzaklaştırılan ve katledilen- Halil Hamit Paşa'nın suçuna ortak kabul edilerek Belgrad'dan uzaklaştırıldı. Lefkoşa'ya sürülerek arkasından idam edildiği ve başının Nuh Kuyusu'nda gömüldüğü **Sicilli Osmani**'de bildirilmekte ise de torunu Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in kendi yazısıyla "Bu mecmua Mahmud Kemal Beyefendi'nin kütüphanesindedir." yazılı olan bir mecmuada Siroz'a on dört saat uzaklıkta Petriç kasabasında şehit edilip cesedinin bu kasabada bir cami avlusuna gömüldüğü ve **Sefinetü'r-Rüesa**'da yine bu kasabada idam edilmekle kesik başının Üsküdar'da, "Yeni Mahalle'ye yakın bir yol üzerinde hazırladığı bir kabre gömüldüğü yazılıdır. Adeletli, dürüst ve başarılı olarak bilinir.

İbrahim İsmet Bey: Raif İsmail Paşa'nın oğlu ve Kesriyeli Ahmet Paşa'nın kızının oğludur. Anlaşma heyetleri içinde yetkili olarak bulunmuş ve görüşlerini bildirmiştir. Nakibüleşraf ve sadr-ı Rumeli olarak 1222'de vefat etti. Nuh Kuyusu'ndaki aile kabristanına gömüldü. İlim sahiplerinin ileri gelenlerinden faziletli, olgun, haysiyetli ve varlıklıydı.

Ahmet Ârif Hikmet Bey: İsmet Bey'in oğludur. 1262'de Şeyhülislam oldu. 1270'te bu görevden ayrılmış ve 1275'te vefat etmişti. Nuh Kuyusu'nda gömülüdür. Âlimlerin ve şairlerin en büyüklerinden ve benzerine az rastlanan kişilerdendir.

⁴⁸⁶ Sultan Merhum Abdülhamid Han'ın yaptırdığı Beylerbeyi Camii ile yanındaki hamamın, Hamidiye İmarret ve Medrese ve Sebilinin bina sorumlusu, Hafız el-Hâc Mustafa Efendidir. (**Hadikatü'l-Cevami**.)

⁴⁸⁷ Fatih'te Müftü Ali Mahallesi'nde Gelenbevi Sultanisi yakınlarında medfundur.

Bu gibi vakıf ve hayır yapıları ile ilgilenen bazı görevliler, hatta mimarlarımız yeri geldikçe, “Bu Avrupa usulündedir, Rococo’dur!” diyerek yıkılmaları için fırsat kollamalarını, memleketin tarihine karşı bir saldırı sayanlar eksik değildir.

Hatta türbenin tam karşısında ve köşedeki okulun altındayken, Dördüncü Vakıf Han’ın yapımı nedeniyle takımıyla, Soğuk Çeşme karşısındaki Zeynep Sultan Camii’nin köşesine aktarılmakla orada yeniden yapılan sebilin, eski yerinde durması ve sebilin kapladığı küçük bir yerin hayır kurumunu yaptıranın iyi niyetine, hayır amacına ve toprağına saygı olarak maddi çıkarlara feda edilmesini o tarihte vakıflar müsteşarlığında bulunanlardan birine tesadüfen ve bazı anlayışlı mimarlarımıza yana yakıla söylemişsem de sözlerim etkili olmadı ve o noktada memleketin tarihî topoğrafyası karmakarışık bir duruma getirildi.

İmaret ile okul caddeye paralel olarak düzensiz bir uzunlukta ve yaklaşık olarak 2500 arşın murabba (1895 metre kare) yeri kaplardı. Valide Camii, yani Köprübaşı’ndaki Yeni Cami tarafındaki köşenin bir kısmına imaretin kapısı yapılmış, karşı köşe ise okul binası ile kaplanmıştı.

Önceleri, Hamidiye Caddesi’nin genişletilmesi esnasında okulun altında ve köşesinde bulunan sebil, Hamidiye Türbesi tarafında iken bundan önceki yerine aktarılmış ve Vakıf Han’ın yapılmasından dolayı da Zeynep Sultan Camii’nin köşesine kaldırılmıştı.

Devlet İmaretî’nin iki kapısı vardı: Biri Bahçekapı tarafına, biri de sebilin arkasına [391] Sirkeci tarafına açılırdı. Bahçekapı tarafındaki büyük kapının üzerinde, “İnnemâ nut’imuküm livechillahi lâ nürîdu minküm cezâen ve lâ şükûrâ (**Biz sizi yalnız Allah rızası için doyururuz: Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz**)” ayeti yazılmıştı ki sosyal kanunun medeni bir ilkesidir. İslam dini bu yüce ilkeyi bin küsur sene önce ortaya koyarak insanoğluna herhangi bir karşılık beklemeksizin hizmet etmekteki yücelikleri, manevîlikleri anlatmıştır.

Sirkeci tarafına bakan cephesinde de bir çeşme vardı ki bunlar olduğu gibi Zeynep Sultan Camii’nin köşesine aktarıldı. Bu çeşmelerin suyu, Kırkçeşme suyundandır. Yapılış tarzı basit ve aşırı süsten uzak, ait olduğu devrin süsleme usulündedir. Yalnız kapısının iki tarafı ve sol tarafındaki çeşme mermer [392] sütunla ve çok güzel celi hatlarla süslenmişti. Sebilhane ile kapının ve çeşmenin mermer süslemesi, Topkapı Saray-ı Hümayun’undaki aynı devrin süslemeleriyle karşılaştırılabilir.

Ben çocukluk günlerimde, bir süre, Yeni Postahane’nin arka tarafında Acımusluk yokuşunun köşesindeki Nevşehirli Damat İbrahim Paşa İlkokulu’nda okuduğum gibi, Hamidiye Türbesi Kabristanı’na bitişik ahşap Damat İbrahim Paşa okulunda ve sonraları yıkılarak yeniden yapılan Birinci Abdülhamid İlkokulu’nda da rahmetli Hoca Mustafa Efendi’den yazı dersi ve Kur’an öğrenimi almıştım. Sultan Birinci Abdülhamid’in yaptırdığı bu okul da buradaki diğer hayır eserleri gibi yıkılarak Beyoğlu’nda iken Bostancı’ya nakledilerek gerçekten çok zarif bir şekilde yapılan Kuloğlu Camii’nin yanına yeniden yapılmış ve “Cennetmekân Sultan Birinci Abdülhamid Han Hazretlerinin ilkokulu” adı verilmiştir. Bostancı’daki okul, doğrusunu söylemek gerekirse öğrencilerin sağlık şartlarına uygun bir şekilde ve dış görünüşü bakımından çok güzel bir usûlde yaptırılmıştı.

Sultan Birinci Abdülhamid'in Türbesi

Binayı yaptıran değerli padişahın yaratılışındaki yüceliğe bakmalı ki, sıcak günlerde susayanlara verilmek üzere bu sebile kar dahi bulundurulmasını emretmişti. Bir şu insaniyetli fikri düşünmeli bir de İslamî Vakıf şartlarını hiçe sayanların yaptıklarını göz önüne getirmeli. Yeni Postahane'nin arka tarafına bakan çeşmenin kemeri üzerinde Nedim'in sözleriyle mısralara dökülmüş bir kitabe vardı. Bundan birkaç sene önce, ilgili görevlilerin dikkatsizliği yüzünden düşüp parça parça olmuştur.

Çeşme ve sebilin üstündeki ilkokulun, sokak içerisinde Basiret Han'ın kapısına karşı, kapısı üzerindeki kitabe şudur:

Hazret-i Hân Ahmed'in dâmâd u sadrazâmı

Âsaf-ı zî-şânı İbrâhim Pâşâ-yı celîl

Mazhar-ı tevîk düstûr-ı mekârim-pîşe kim

Eylemiş tedbirine takdirini Barî delîl

Eyleyip ta'mîr lutf-ıla gönüller Ka'besin

Kıldı hükm-i ismini icrâ o hem-nâm-ı Halîl

İlme rağbet gösterip bu mekteb-i ferhundeyi
Kıldı ihlâsıyla ihyâ bî-nazîr ü bî adîl

Defter-i hayrâtına yazdı kirâm-ı kâtibin
Mekteb-i zîbâ-yı İbrâhim Pâşâ-yı celîl 1138

Hamidiye İmaretî'ne Fıtnat Hanım'ın söylediği tarihtir ki, nefis bir t'alik hattıyla yazılmış olan levha, haber vermem üzerine İslam Vakıflar Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Cenâb-ı Hazret-i Abdülhamîd Hân'ın kim
Cihâna misl-ü adîlin getirmedi devrân

Nola olursa Sikender o şâh-ı zî-şânın
Gedây-ı kemter dergâh-ı devleti şâyân

Keşide sofra-i in'âmı kehkeşân-âsâ
Simât-ı cûduna dil-sîr cümle halk-ı cihân

Derinde kâse be-kef bir gedâsıdır Fağfur
Nevâl-i matbahının rîze-çînidir hâkân

Hulûs-ı pâk-ile eltâf-ı Hakk'a mazhar olup
Muvaffak oldu acep hayra ol şeh-i zî-şân

Binâ edince bu âlî imareti kıldı
Revân valide vü cedd-i pâkini şâdân

[393]

Bunun gibi nice hayrâta eyleyip tevfik
Hatâdan eyliye mahfûz zâtını Yezdân

Sürûr-u şevkle tahtında eyleyip dâim
Adûlerin ede makhûr Hazret-i Mennân

Hulûs-ı kalb ile sub u mesâ Fıtnat
Du'â-yı devlet-ü iclâlin eyle vir-i zebân

Düşerse bir düşer el-Hak bu resme bir târîh
Zihî imaret-i vâlâ-yı pâdişâh-ı zamân 1191

Hamidiye Medresesi ve Kütüphanesi

Hamidiye Caddesi'nin bir köşesinde bu hayır kurumlarını yaptıran değerli padişahın türbesi, karşı tarafında büyükçe kütüphane vardır. Medresenin kapısı, Yıldız Hamamı'nın bulunduğu sokakta ve hamama bitişiktir. Giriş kapısının üzerinde aşağıda belirtilen manzum kitabe vardır.

Medresenin içerisi, on ikinci hicri asırda çoğunlukla yaygınlaşan Arap mimari tarzı ürünü tuhaf şekilde başlıklı otuz adet mermer sütunla ve bir dizi ve karşılıklı revaklarla süslenmiş olup dairevi şekilde talebelere ayrılan 21 oda vardır. Her odanın altında odun ve kömür konulması için yirmi bir tane de depo vardır. Medresenin ortası, benzerleri gibi avluludur. Avlunun ortasında bir de şadırvan vardır. Şadırvanın mimarî bir değeri yoktur.

Medresenin bir de güzel dersanesi vardır. Buraya dört sütun üzerine oturtulmuş kubbeli bir daireden geçilir. Kapısı üzerinde celî hatla “Ve fevka küllü zî ilmin a'lîm” ayeti yazılıdır.

Medresenin giriş yönünün yukarı tarafında bulunan kütüphaneden oldukça geniş bir yere geçilir ki burası gerekli olduğu zaman talebelerin dinlenmelerine ait sanki bir mehtap seyretme yeridir.

Kütüphanenin kapısı üzerinde şu tarih yazılıdır:

Ekmel-i pâdişahân-ı Hân Hamîd-i Âdil
Fazl-ı Hakk-ıla edip adl binâsın teşyîd

Kâm-yâb oldu makâsıdla zamânında fahûl
Bu kütüphanenin ihyâsın edince temhid

Bendesi mazhar-ı eltâf u atâsı (Hayri)
Levha manzume-i evsâfın ederken tesvîd

Geldi bâ-lutf-ı Hüdâ hâtıra bir hoş târih
Yümn-i câvid ola dâru'l kütüb-i Şâh-ı Hamîd 1194

Medrese ile kütüphaneye, Mekke kadılığından uzaklaştırılan Eyyüp Efendi-zade es-Seyyid Yahya Tefvik Efendi'nin söylediği güzel tarih şöyledir:

Pâdişâh-ı âl-i Osman saye-i Rabb-ı Mecîd
Hazret-i Abdülhamîd Hân sâhib-i re'y-i sedîd

Matla'-ı divan-ı şevketdir Fûrûğ-ı devleti
Ferd-i zâtı gûyiya Şehnâme'de beytü'l- kasid

Medrese mektep imaret hem kütüphâne- sebil
Yaptırıp aldı dua-i hayr-ı ahrâr u abîd

Medrese surette amma hey'et-i matbûası
Muhtasar mecmûa-i nâdîdedir gâyet müfid

Bârekallahu bir muallâ medrese yaptırdı kim
Vaz'-ı erkânı müesses tâk-ı u vâlâsı meşîd

Mesken ü me'kel kütüb âmâdedir özr etmeyip⁴⁸⁸
Tâlibân tahsil-i ilme eylesin sa'y-ı mezîd

Hasbetenlillah edip ilm-i şerife i'tibâr
Enbiya vârislerine etti ikrâm-ı ekîd

Binde bir ancak düşer Tefvik ânâ târih-i tam

⁴⁸⁸ Müslümanlar, memleketlerinde kılıç ile duruyorlar, veyahud ilme hizmet etmemişler diyen hayâsızlara bu mısraın anlamı kadar açık ve susturan bir cevap olamaz. Atalarımız hem okul açmışlar hem de talebinin geçimini düşünmüşler.

Ehl-i ilme medrese yaptırdı Şeh Abdülhamîd 1194

[394]

Sebilin üstündeki ilkokula Lütfullah Efendi'nin yazdığı şöyledir:

Şâhenşeh-i âlî-himem hakan-ı Memdûhu'ş-şiyem
Gerdûn-vekâr u cem-haşem Sultân- ı İskender abîd

Kur'ân'a kılmış iktidâ münkâd-ı emr-i Kibriya
Amma ki olmuş muktedâ şahâne ol zât-ı vahîd

Ol padişâh-ı pür-kerem dünyâyı kıldı muğtenem
Hayrâta sa'y etti bu dem tarh eyleyip resm-i cedîd

Yazdı kalem Lütî gibi tarih-i tâm-ı atyebi
Sıbyâna yaptı mektebi Şâh-ı cihân Abdülhamîd 1191

Sebilin üzerindeki tarih manzumesi:

Gays-ı midrâr-ı kerem cedvel- i envâr-ı himem
Menba'-ı cûy-ı atâ menhel-i ihsân u safâ

Hüsrev-i dâd-meniş Hazret-i Sultn Hamîd
Etti bârân-ı adâletle cihânı irvâ

Zer ü sîmi su gibi sarf ederek kılmıştır
Dest-i ihsânı bu ser-çeşme-i sâfi icrâ

Ola her katresi bir bahr-i amîk-i gufrân
Sâki-i Kevser ile haşr ede ukbâda Hüdâ

Jâle-i adli ile buldu tarâvet âlem
Açılıp gülmededir Gonçe-i tâb'-ı zuafâ

Dolanıp dergehin ol şâh-ı adâlet-câhın
Yüz sürer pâyine cûlar gibi ashâb-ı safâ

İlm-i şevketi serv-i çemen-i nusret olup
Aka tîginden onun su gibi hûn a' dâ

Görüp itmâmını âsâr-ı cihândârînin
Bendesî Hayrî-i hoş-guy-i sadâkat peymâ

Vasfın imlâda zebân-ı kalemi ahreş iken
Nâgehân-yâver olup mu'ciz-i ilhâm-ı Hüdâ

Yazdı târihin onun nutka getirdi lâli
Kevserin aynî değil mi bu sebîl-i zibâ 1191

Valide Camii tarafındaki çeşmenin üzerinde yazılı manzume:

Ol hüsv-i kudsî-sıfât icrâ edip azb-i Fürât
Leb-teşnesi âb-ı hayât şerminden olmuş nâ-bedîd

Atşân eder tâ cüst-ü cû suyu cihânda sü be-sü
Fermanını Mânend-i cû icrâ ede Rabb-i Mecîd

Lutfu kazıp mermerde nâm oldu enâm içre be-nâm
Yazdı iki târih-i tâm her biri mümtâz ü vahîd

Ruh-ı hasbîni şâd eyle ma-i safâyı ver dile
Zemzem akıttı cûd ile Şâh-ı cihân Abdülhamîd 1191

Okul tarafındaki çeşmenin üzerindeki manzume:

Zıll-ı Hüda-yı Müste'ân şâhinşeh kevn-ü mekân

Bâ-bende onun hüsrevân ihsânını eyler ümîd

Feyz-i zülâl-i meşrebi sîrap eder her matlabı

Devrinde çerhin kevkebi her biri hurşîd-i sa'îd

Mir'at-ı tab'-ı enveri hurşîd olur reşk-âveri

Efâl-i hayrın mastarı ol tab'ı pür-nûr u reşîd

Ruh-ı Hüseyini şâd edip feyzden istimdâd edip

Bu çeşmeyi bünyâd edip atşânı kıldı müstefîd

Dördüncü Vakıf

Evkaf-ı Hümayun Nezareti, inşaat teknik komisyonu tarafından çizilen resim ve plan üzerine seksen dokuz bin lira tahmini tutar ile İtalyalı Dinare'ye ihale edilerek yıkılan Hamidiye İmareti yerine zemin katından başka beş kat üzerine yapılan **Dördüncü Vakıf Han'**ın binası sağlam, yalnız caddeye bakan cephesi muhteşem ve yüksek ve son zamanlarda yapılan resmi binalar arasında gerçekten abidelerden sayılabilecek değere sahip bir eserdir. Şu kadar ki, binanın caddeye bakan tarafıyla Yeni Cami'ye bakan tarafı ve deniz tarafı binanın genel durumu ile dengeli ve uyumlu değildir. Ancak, Avrupa'nın birçok [395] yerlerinde olduğu gibi, bu yüksek bina daha geniş bir yerde yapılmış olsaydı elbet daha gösterişli bir görünüm arz ederdi

Caddenin genişliği ve kuşatıcılığı ile uyumlu olmayan bir yükseklikte yapılan bu han, şehir tarafına rastlayan yerlerin hava akımına kısmen engel olduğu gibi, deniz tarafından da şehrimizin tabaka tabaka yükselen doğal manzarasına bir dereceye kadar engel olmaktadır. Zaten Amphiteatre dedikleri, sanki meşhur Babil şehrinin asma bahçeleri gibi basamak basamak yükselen büyük şehirlerde, özellikle sahilten, şehrin genel görünümündeki bakış açısını azaltmamak için yer olarak bu gibi belli orandan yüksek binalara izin verilmediği bu işin uzmanları tarafından bilinir.

Böyle büyük ve yüksek binalar daha yükseklerde yapılmış olsa şehrin genel görünüşü (silüyeti) [396] bakımından daha güzel görünüşlü olur. Vakıf Han hakkındaki düşünceler Düyun-ı Umumiye binası ile Eminönü, Yemiş İskelesi sahillerinde yapılan binalar hakkında da tamamen belirtilmiştir. İstanbul tarafında arazi karşı yakada olduğu gibi, birdenbire yükselmeyip her yükselen kısmın arasında küçük küçük bahçeler oluşmuş olmasına bakarak İstanbul tarafında böyle yüksek binalar arka-

larında bulunan binaların doğal görünümünü ve topoğrafi bakımından özellik gösteren durumunu örteceğinden uygun görülmemektedir.

Karşı tarafta ise, bu taraftaki gibi alanlar bulunmayıp arazi birdenbire yükselmekte olduğundan yüksek binaların görünümü engellemesi bu taraftaki kadar değildir.

Ticari ve ekonomik faaliyetin önemle geçtiği yerlerde her şeyden önce maddi yarar dikkate alınır- sa da bu arada memleketin hayatı ve sağlığının korunmasına ait konuların da önemsiz görülmemesi, yani maddi yararın biraz feda edilmesi bundan dolayı şehrin doğal güzelliği de düşünülmesi gereke- ceği, şehrimizin doğal güzellikleriyle ilgilenenlerin düşüneneceği konulardır.

Özellikle kişilere değil, tüzel kişilik olan hükümeti ilgilendiren işlerde bu noktaya daha fazla uyulması gerekmektedir. Çünkü hükümetleryalnız maddi yönleri değil, estetik güzellikleri de dü- şünmeye mecburdurlar.

Birinci Dünya Savaşı ardından imzalanan anlaşma hükümlerine göre İstanbul'a gelen itilâf kuv- vetleri arasında bulunan Fransızlar, yapımı henüz tamamlanmadan ve vakıflar tarafından teslim iş- lemleri yapılmadan bu hanı işgal ederek içerisine asker koymuşlardır. Bu işlemin hukuka ne dereceye kadar uygun olduğu düşünülmelidir.

Bu düşüncelerimin doğru olduğunu göstermek için Sultan İkinci Mahmud'un türbesinin karşı- sında Türk-Alman Dostluk Yurdu binasının temel atma töreni münasebetiyle şehrimize gelmiş ve üniversitenin konferans salonunda büyük şehirlerin yapılaşmasına dair bir konferans vermiş olan meşhur şehir mimarı Heir Jahnsen'in İstanbul'un yapılaşması hakkında yazmış olduğu bir makale- sinden aşağıdaki satırları aynen dikkatinize sunuyorum:

“İstanbul'un genel görünümünde yüksek binalar ile küçük evler arasında olan fark insana bir büyüklük duygusu vermiştir. Sahilde bir iki katlı depolar ve ticarethaneler vardır. Bunların üstünde

birkaç sıra ev göze çarpar. Evlerin alçaklığı, camilerin yüksekliğini göstermeye çok iyi bir ölçü teşkil eder. Camiler dışında son senelerde yapılan büyük binalar maalesef genel görünümün güzelliğini artıracak bir şekilde değildir. Bu tür binalar ne kadar çoğalırsa camilerin ortaya koyduğu heybetli görünümüne o kadar zarar verir. Ağaçlarla çevrili olan müftülük binaları gibi görünümün heybetini bozmadığı gibi tam tersine artıran binalar çok azdır. Camilerin yükseklikleriyle beraber renklerinin beyaz olması, etraflarında büyük ağaçlardan oluşmuş bir yeşil çerçeve bulunması ve bu çerçevenin büyük beyaz binalarla küçük evler arasında bir ayrıştırıcı çizgi oluşturması da şehrin güzelliğini artırmaktadır. son zamanlarda Haliç sahilinde yapılmaya başlanan dört, beş, hatta altı katlı ticaret binaları asırların vücuda getirdiği güzel manzarayı bozacak niteliktedir. Köprüden bakılınca bu binaların damlarıyla camilerin zemini bir çizgi üzerine düşer. Aradaki bahçeli evlerden oluşan mozaik gözden kaybolup gidiyor. Mesela Süleymaniye Camii sahildeki ticaret depolarının damı üstünde bina edilmiş gibi görünür. Böyle giderse İstanbul tarafı ikinci bir Beyoğlu olacaktır. Hâlbuki şehir için bir Beyoğlu yeterlidir. Sahilde yüksek binalar yaparak şehrin manzarasını kapamak, fotoğrafları çekilmesi [397] gereken birtakım adamların uzun boylularını öne, kısa boyluları onların arkasına koymaya veyahut bir tiyatronun ön sıra koltuklarının arkasını iki metre yüksekliğinde yapıp arkadaki seyircilerin sahneyi görmesine engel olmaya benzer. Yapılan yüksek binaların civarında barakalarla dolu boş arsalar çoktur. Altı katlı dar bina yerine üç katlı geniş bir bina yaptırmak pek çok bir masrafı gerektirmez. Her padişah var olan camilerden daha yüksek ve daha heybetli bir bina meydana getirmeye çalışmamış, çevre ile daima sanatkârane bir uyum ve ölçü gözetmiştir. Mimarlık açısından çok zayıf bir dönem olan zamanımızda atalarımızın bıraktığı örnekleri taklit etmekten iyi bir şey yapamayız.”

Apologoteton Manastırı’nın yaslandığı surlarla önündeki liman arasında geniş bir parça arazi⁴⁸⁹ vardı ki, vaktiyle burada Coparia denilen kürek yapım yerleri bulunurdu.

Mandila Manastırı ile büyük meleklerden olan Mikail’in Oyanius Mahallesi’ndeki kilisesi, Patriçyen Theodosius’un sarayı, Bassianus’un Metochion’u yani küçük manastırı, hepsi Cenevizlilerin mahallesinin doğusunda ve bundan dolayı Oyanius Kapısı’nın yakınındaydı. Bunlardan başka, Boni denilen eski Rectoris Kapısı’nın da belirtildiğini görüyoruz ki, bunun Sirkeci İskeleyi’nin yakınında bulunmuş olması ihtimali vardır.

Eubulus sütunları ortasında bulunan Cenevizlilerin yeni mahallelerinde⁴⁹⁰ Botaniadis’in evi adı verilen labirent gibi birçok yapılar ve St. Jean Calybite Kilisesi vardı.

⁴⁸⁹ Sahilin bu kısmındaki surlar, Sirkeci’den Hamidiye Türbesi’ne giden Büyük Demirkapı Caddesi’nin sa-
ğında olan Giritli Mustafa Nailî Paşa mühürdarı Halil Rami Bey’in konağının arkasından geçerek Hamidiye
Türbesi yönüne kadar çıktıktan ve burada yaklaşık olarak doksan yedi derece bir genişliği oluşturduktan ve
vaktiyle Hamidiye Sebili ile okulun bulunduğu Dördüncü Vakıf Han’ın bulunduğu yerden Bahçekapı’ya kadar
düz bir çizgi halinde gittikten sonra, yine hafif genişliği ile ve bir kıvrım ile Yeni Cami’ye gelirdi. Buradan itiba-
ren Yeni Cami avlusundaki Tunuslu fescilerin dükkânlarının ve Yeni Cami abdesthanelerinin arkasından ge-
çerek Zindankapı’ya ve oradan ilerilere giderdi. Sirkeci’deki Halil Rami Bey Konağı arkasında bu surun kalıntıları
ile bitişiğindeki burc hâlâ duruyor. Sirkeci’deki padişahın hazinesine ait Mes’adet Han’ın arkasında kalmış olan
bu burc çok güzel görüldüğü gibi Yeni Cami’deki fescilerin dükkânları ve abdesthanelerin arkasında küçük
burçlar hâlâ mevcuttur. Bundan ötesi taraf taraf yıkılmıştır.

İşte, Mordtmann’ın surlarla liman arasında geniş bir yer vardı dediği yer, Halil Bey Konağından Dördüncü
Vakıf Han’ın bulunduğu yere kadar uzanan sur ile deniz arasındaki dış arazi olsa gerektir.

⁴⁹⁰ Cenevizlilerin kurumları Demirkapı semtindeydi. İskeleyi de Sirkeci İskeleyi, Odun İskeleyi’ydi.

Eski Zabtiye Binası, Yeni Postahane Dairesi

Botaniadis'in evinin veyahut Kalaman Sarayı'nın yeri eski Zaptiye Dairesi olarak gösteriliyor. Çünkü bu arazinin Cenevizlilere bırakılmasına dair olan belgede belirtilen kayıt ve şartlara ancak bu Zabtiye Dairesi denk geliyor. Bu binanın arka tarafında Bizanslılardan kalma yüksek bir duvarın, arasına sokulmuş bazı mermerler üzerinde Bizans devrine ait bazı semboller ve işaretler görülmüştü.⁴⁹¹

[398] İstanbul valilik binası, H. 1333 yılında bu civardaki Basiret Hanı'na nakledildiği zaman Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın okulu önünden Acı Musluk'a çıkan yokuşun düzeltilmesi sırasında bir iki parçadan ibaret olan bu menmerler başka yerlerde kullanıldı.

Bunlar Michel Paleologos'un, Cenevizlileri Galata'da yerleştirdikten sonra yıktırdığı Castrum Tauri'nin yıkıntıları ve kalıntılarıdır.

Büyük Leon zamanında⁴⁹² harabe haline getiren büyük yangın hakkında, Sedrenos ile Zonaras'ın tariflerine göre St. Jean Calybite Kilisesi'nin yerini Cenevizlilerin mahallelerinin batı kısmında ve Bahçekapı civarında adı geçen Zabtiye Dairesi'nin yakınında ve hemen Forum'un yukarı taraflarında göstermek gerekiyor.

Son asırda İstanbul'da yapılan resmi binalar arasında Yeni Postahane binası, şehrimize güzellikler katan büyük ve yüksek binalardandır. Cephesini oluşturan yüz parça beyaz mermerden sütunları, muhteşem ve yüksek kemerleri, damlacıklı kemer köşeleri, kubbeleri ile gözalıcı güzellikteki bu büyük ve yüksek bina Sultan İkinci Abdülhamid'in hükümdarlığı zamanında, eski sadrazamlardan Avlonyalı merhum Ferit Paşa'nın sadrazamlığında, merhum Posta ve Telgraf Nazırı Hasip Efendi'nin zamanında başlanmış ve tamamlanmış, çok az noksanlıkları Sultan Beşinci Mehmed Reşat'ın zamanında tamamlanmıştır.

Binanın Hamidiye Caddesine bakan cephesi ve içeride zemin katında posta mektupları işlemlerini yapan görevli ve hizmetlilerinin bulunduğu, tavanı camlı geniş divanhanenin kısmen duvarları Kütahya çinileriyle döşenmiş ve süslenmiştir. Eski devirlerde en seçkin, milli bir sanatımız olan çiniliğin tekrar canlandırılmasına bu muhteşem binanın sanatlı üslubunun mimarı olan Sırrı Paşazade sebep olmuştur ki: Bilhassa, Defter-i Hakani ve Sirkeci'deki Mes'adet Han'ı ve Yeni Postahane'nin arka tarafında yenilenerek yapıldığı Hoca Hubyar el-Mir (ilk yapılışı: H. 878) Camii'ni de hep Kütahya çinileriyle süslenmiştir.⁴⁹³

⁴⁹¹ Yeni Postahane'nin arka tarafında eski valilerden Halil Paşa'nın yanan konağının Divan-ı Umumiye tarafına bakan cephesi karşısında, hakiki Horasan harcı ile taş ve tuğla ile örülmüş sağlam temeller ve üzerleri oymalı mermerler gördüm. Acı Musluk'tan Yeni Postahane'ye inen yolun zeminini bir iki arşın indirdikleri zaman tuğladan ve taştan sağlam duvar kalıntıları ortaya çıktı. Burada sütunlarla donatılmış bir de sarnıç vardır. İlgili yerde buna dair açıklama yapıldı.

⁴⁹² Bu imparator zamanında İstanbul'da 458 senesi Eylül'ünün on dördünde büyük bir yangın meydana gelerek dört gün devam etmiş, sekiz mahalleyi yakmış, ancak bir haftada sönebilmıştır.

⁴⁹³ Hubyar Mescidi'nin minberini eski sadrazamlardan Çorlulu Ali Paşa koymuştu. Mescid'in civarında vakıtle padişah bütçesi sekreteri Bosnalı Mustafa Efendi bir okul yaptırdığı gibi eski sadrazam Nevşehirli Damat

İki ucundaki kubbeli kulelerin cephesine konulan armalara ve ana giriş kapılarının üzerlerine Sultan İkinci Abdülhamid'in padişah tuğrası yazılmış ve kazınmış iken, Meşrutiyet döneminin başlarında ve ondan sonraki zamanda taşkınlıklar ve tarihe değer vermeme konusundaki şımarıklıklardan olarak [399] ana giriş kapılarının üzerlerindeki tuğralar sökülerek yerlerine Sultan Beşinci Mehmet Reşat'ın tuğraları yazılmış ve konulmuştur (H. 1327).

Yalıköşkü ve Topkapı kapıları, Oyanius ve Aya Varvara kapılarına denk geliyor. Bandori, Merian, Pertozie'nin yayınladığı resimlerde bu iki kapının resimleri görülüyor. Bunlar, sonradan oradaki surlarla beraber yıktırılmıştır.

Oyanius Kapısı'nın (Yalıköşkü Kapısı) Prosforius Kapısı'na (Siurkeci İskeleyi) bitişik olmasından dolayı İstanbul açısından büyük bir önemi vardı. Vaktiyle civar köylerden gelen yiyecekler ve diğer şeyler, bugün köprü yanındaki Eminönü İskeleyi'nde olduğu gibi, oraya yani Oyanius Kapısı'na çıkarılırdı. Bu iskelenin ismi sonradan değiştirildi ve Boğaz İskeleyi denilmeye başlandı. Bununla beraber Prosforius tabiri diğer bir yere verildiği halde, orası birçok zaman yine eski adıyla anılır oldu.

Patria ile Codinus'un söylediklerine göre, öküz alım satım işlemleri orada yapılırken Beşinci Kostantin Kopronimus (740–775) bu pazarı oradan kaldırarak Beyazıd Meydanına taşıtmıştı.

Bu iskelenin Rumca sigma harfine benzeyen şekli hâlâ gözle görülüyor. Bu durum, Atrapoli (Topkapı Sarayı'nın yeri) çevreleyen surların burada güneye yönelmiş olmasındandır.

Burası, surların deniz tarafında birleştiği noktadır. Osmanlılar, İstanbul'u kuşattıkları zaman, Haliç'i kapatan zincir bu kapı civarındaki kuleye bağlanmıştı. Bu zincirin bir kısmı Askeri Müze olarak kullanılan St. İren Kilesi'nde Porphirogenete'nin anıtının yanında korunmaktadır.

Yedikule'deki Yıldızlıkapı gibi, Oyanius Kapısı da gösterişli, debdebeli girişlere özeldi.⁴⁹⁴ Latinlerin İstanbul'u ilk işgalleri zamanında meydana gelip 1865 senesi Eylül'ünün yirmi birinci günü çıkan yangın gibi, aynı yerde başlayıp aynı alanı yakan büyük yangını anlatan eser, bu kilisenin Oyanius Kapısı civarında bulunduğunu doğruluyor.

Bu bölümdeki anlatıma göre, Araplarla Almanların mahalleleri burada, tabiatıyla Cenevizlilerin dairesi dışında olduğu da anlaşılıyor. Rumeli tren istasyonunun inşaatı sırasında burada yapılan kazıda İmparator [400] Emanuel'in işaret ve sembolünün bulunduğu Bizans tuğraları bulunmuştu. Tarihî belgelere bakılırsa adı geçen bu kilisenin yeniden yapılmasına başlamıştı.

Aya İrini Kilisesi'nin alanı içinde Aya İsidoros adında küçük bir mabed ve deniz kenarına yakın yerde de Aya Dinameus Kilisesi vardı. Bu kilise ile Aya Petros ve Pavlos adıyla bilinen hayır kurumu, Alkisiad'ın ifadasine göre, Akrapol'ün (Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tepe) eteklerinde ve Nikiphoros Gragoras'ın bildirdiğine göre de Yalıköşkü civarında Espodeio denilen yerdeydi. Novgorodlu rahip Antuan bu kurumu Davutpaşa Sahrası taraflarında gösteriyor ki Georgius Akrapolitis'e göre, bu isim bilhassa İtalyan kurumlarına attı. Yukardaki verilen bilgiler o kadar kapalıdır ki, bunlara göre

İbrahim Paşa'nın da okul, sebil ve çeşmesi bu caminin karşı tarafında, Acı Musluk'a çıkılacak yokuşun alt başındadır.

⁴⁹⁴ Eskiden donanma deniz seferine çıkarken, padişahların Oyanius Kapısı denilen Yalıköşkü Kapısı'na bitişik Sinan Paşa Köşkü'nü şereflelendirdikleri ve donanmanın rahatlıkla gidip gelmesi için yapılan dualara âmin dedikleri, bu törende devlet ve milletin büyükleri Yalıköşkü konusunda yazılmıştı.

bu kilisenin gerçek yerini belirlemek mümkün değildir. Belirtilen kilisenin Çiniliköşk'ten çok uzak olmadığı tahmin edilir ve düşünülebilir.⁴⁹⁵

Sarayburnu'nda Ayos Demetrios Kilisesi'nin ön tarafında Ste. Barbaroe Kapısı vardı ki, bir zamanlar Topkapı adıyla bilinirdi. Nikiphoros Gragoros'un, buraya dair olan tarifi adı geçen isme tamamiyle örtüşüyor.

Patria'ya göre Aya Demetrios Kilisesi eski tıp okulu binasının olduğu yerdeymiş. Gerek bu kiliseden ve gerek kapıya ismini veren Ste. Barbaroe Kilisesi'nden iz kalmamıştır.

İstanbul'un kuşatılması sırasında Kardinal İsidor şehri savunmak için askeriyle bu kapıda durmuştu.

Ste Barbaroe denilen Topkapı'dan tepeye çıkarken, tren köprüsünü geçince Topkapı Padişah Sarayı'nın birinci avlusuna⁴⁹⁶ girilir ki, burada başlığı iyonik tarzda işlenmiş bir sütun vardır. Nikiphoros Gragoros bu sütunu şu cümlelerle tarif ediyor:

“Akrapol'un doğu kısmında olan sütun ki, denildiği gibi bir zamanlar üzerinde Bizans'ın kurucusu olan Vizas'ın heykeli vardı.” Sütunun oturduğu temelde Latince şu cümle yazılıdır:

“Fortunce reduci ob devictos Gothos”

Türkçesi:

“Şans ve tali' mağlup olan Gotlar tarafına döndürüp sevk etti.”

Bu sütunun Gotik diye tanınan Claude de Gothique'in şan ve şerefine yüceltilmesi için dikilmiş olması ihtimali vardır.

[401] Hamidiye İmaret'i'ne ait olup tarihe malomuş değerli bir hatıra:

Kösem Mahpeyker Valide Sultan'ın vakfından olarak Muharrem ayının on ikinci günü eski Hamidiye İmaret'i'nde aşure pişirilerek fakirler ve muhtaçlara dağıtıldı. Aşurenin pişirilip dağıtılmasının ardından, kur'an okunur; hep birlikte din ve devletin selameti ve hayırsever vakıf sahibinin ruhu için dualar edilir, adı geçen merhume Kösem Sultan'ın vakfından nasibini almış bulunan topluluk da içten ve gönülden âmin derlerdi. Hele bu arada yaşlı imamların, boyunları bükük olarak âmin! amin! Sesleri sanki, yerleri ve gökleri coştururlardı...

Ne yüce maksat ne kutsal bir tören...

Milletin yüce karakterine, ruhsal zenginliğine ait bu gibi güzel gelenekleri kaldırdık, hayır sahiplerinin yüce şefkatlerini asla dikkate almadık, hayır kurumları için tamamen başka bir siyaset takip ettik... Ettik amma, belki de giderilmesi imkânsız maddî ve manevî zararlar gördük...

⁴⁹⁵ Topkapı Padişah Sarayı'nın dış avlusunda, Gülhane'ye bakan mutfakların arkasında yani Gülhane Hastahanesi'ne inilecek yokuşun sol tarafında, H. 1330 senesi Şubat'ının yirmi birinci günü askerler tarafından kazı yapılırken kalın tuğlalarla örülmüş; duvarlar, kemerler, bugünkü toprak zeminine göre yeraltı kemerli daireler çıkmıştır. Burası sarnıçtır. İlgili konu geldiğinde görülecektir.

⁴⁹⁶ Harem Dairesi'nin üçüncü kapısı sütunun bulunduğu alana bakar.

Müslüman olmayan topluluğun genel inançlarına dayanan geleneklerini koruma ve devam ettirmedeki millî taassuplarından bari ibret alsak...

Kostantinde, Eskiden Yerleşmiş Olan Latin Milletlerin Kısa Tarihçesi

Yeni Cami yanında ve civarında Bizans kayserleri zamanında yerleşmiş olan Latin milletler işgal ettikleri yerler ve mahalleler ile ticarî ve mezhepsel kurumlarına ve özellikle de kayserler ile bunlar arasında meydana gelen olaylara ait **İstanbul'da Latinliğin Tarihi**⁴⁹⁷ adlı güvenilir eserde çok dikkate değer bilgiler vardır:

Miladi 991 yılından itibaren Kayser İkinci Basile⁴⁹⁸ ile Dokuzuncu Kostantin, eskidenberi [402] ticaretle uğraşan Amalfilerle Yahudilerin, Lombarlar'ın ve diğerlerinin ticaretlerine engel olmalarını yasaklamakla beraber Venediklilere payitahtta bazı ticari ayrıcalıklar ve izinler vermişlerdi.

İstanbulda yerleşen Venedikliler 994'te bir cemaat oluşturmuşlardı. Bize bu bilgileri veren Deppeing, bunların dini kurumlarından söz etmiyor. Fakat o tarihten beri geçen olaylara bakarak bu millet fertlerinin siyasî ve ticarî menfaatları kadar dinî menfaatlarının da korunmuş olması ihtimali vardır. Aslında sonraları bu milletlerden her biri, kayserlerden maddî menfaatları için ayrı ayrı bölgeler belirtmeyi başarmakla beraber, dinî törenlerinin yapılması gibi hayır işlerinin görülmesi ve yürütülmesi için de kiliseler, daha doğrusu birtakım küçük mabetlerle mezarlıklar ve diğerleri hususunda serbest olduklarına dair zorlanmadan izin aldıkları görülmüştür.

Fakat maalesef, birtakım siyasî ve dinî ihtiraslar ve sıklıkla meydana gelen yangınlar, özellikle düşmanlar ile dinî kurumları hakkında iki taraftan gösterilen ilgisizlik, Latinlerin İstanbul'da işgal ettikleri yerlere ve mahallelere dair çok az, hatta hiçbir iz bırakmamıştır. Bu durum, bunların yerlerini ve mahallelerini belirlemeye dönük olan her türlü araştırmayı çok fazla uğraştırmıştır. Bununla beraber, Doktor Paspati'nin bu konudaki bilgileri sayesinde, vaktiyle Megalopolis' (büyük şehir, Kostantiniye) deki Latin Cemaati'nin yerleştikleri yerlerin sınırlarını bir dereceye kadar ve bazı sağlıklı bir şekilde belirlemek mümkün olabilecektir.

Paspati diyor ki: "İstanbul'un Liman tarafındaki eski surları, limanın en doğusundan, Haliç'in veyahut sarayın en doğudaki noktasından başlar. Sonra Aya İrini'yi dışarıda bırakarak Ayasofya ile Aya İrini arasından geçerek Ayasofya'ya doğru yükselir."

⁴⁹⁷ A. Blin: **Histoire de la Latinite de Constantinopl**, Deuxieme edition, 1894 s. 16.

⁴⁹⁸ Kayser İkinci Basile, Bulgaristan'da galip gelerek kralını uzaklaştırdıktan sonra (15.000 Bulgarın gözlerini oydurmuş, bu korkunç felâketi gözleriyle gördüğünden üzüntü ve kedere kapılan Bulgaristan Kralı ızdırap ve üzüntü içinde ölmüştür. (1114) Bundan dolayı Basile, Bulgarkeş lakabıyla ün salmıştır. Selçuklu Devleti'nin kuruluşu Kayser Basile'nin zamanına rastlar. (1020)

Dikkatlere:

"Türkler Anadolu'ya gelmeden nice seneler önce Bizans Rumlarına nefes aldırılmayan müthiş bir Rumluk düşmanı vardı ki o da Bulgarlardı. Sarı ırka mensup olup sonradan Hristiyanlığı kabul ve Slavlaşmış olan Bulgarlar, Türkler Avrupa'ya gelmeden ve geldikten sonra bile hatta son günlere kadar Yunanlıların, Yunanlılığın en amansız düşmanı olmuşlardı. Bu iki müttefiğin birbirlerine karşı duydukları kin ve düşmanlık Türklere karşı ortaya koydukları kinden fazla olduğunu söylersem abartmamış olurum."

Bu surlarındağudan batıya doğru liman boyunca geçtiği yerlerde birbirini takip eden başlıca şu üç kapı görülürdü:

1. Neorion, Orea⁴⁹⁹ dedikleri ve Türklerin Bahçekapı (saray'ın bahçekapısı) adını verdikleri kapı.

2. Geçit Kapısı (Galata'dan Bizans'a) dedikleri Porta Peramatis Kapısı'dır ki, sonraları Balıkpazarı, Yahudi Kapısı da denilmiştir. Bu kapı Karaköy Köprüsü'nün batısında ve Yeni Camii'nin karşısında bulunup Galata'dan İstanbul'a buradan geçilir.

Porta Peramatis, Mısır Çarşısı'nın karşısındaydı...

3. Üçüncü kapı da Droungarion, sonraları Porta Caravion [403] (Sefain Kapısı) civarında borçluları hapsedtikleri bir kuleden dolayı 'Zindan Kapı' dedikleri kapıdır. Bu kapıdan Yemiş İskelesi'ne gidilirdi.⁵⁰⁰

Kayserlerden birtakım izinler ve ayrıcalıklar koparmış olan Frenk cemaatinden her biri, adı geçen bu üç kapı arasındaki mesafede sur içinde başlıca bir merkezi kurumlara⁵⁰¹ ve ticaret işlemleri için bu kurumlara ait olmak üzere bir de iskeleye sahip oldular.

Peramatis Kapası'nın solunda, doğu tarafında, Musevi Karrâî cemaatinin bir mahallesi vardı. Bu mahalle, o tarihten beri Yeni Cami'nin avlusu içinde kalmıştır. Karrâîlerin bu bölgede evleri, bir de sinegogları vardı. Sonradan yapılan incelemeden anlaşıldığına göre bu evler Musevilerden alınarak buna karşılık hükümet tarafından Hasköy'de evler yaptırılmış ve Karrâî cemaatinden kırk kişi de vergiden sorumlu tutulmamıştır. Sinagog'a gelince, burası meşruta yani satılamaz gayrimenkul olduğundan, caminin vakıf yönetimi tarafından yer kirası olarak bu cemaate 1872 yılına kadar yıllık belirli bir vergi verilirmiş. Doğu tarafında, Karrâîlerin oturdukları mahallenin bitişiğinde St. Antoin adıyla bir Rum manastırı ve sahilde de bunun bir iskelesi vardı.

Du Cange'nin⁵⁰² ifadesine bakılırsa, doğuda ilk kurulan Latin kolonilerinden biri olan Amalifilerin İstanbul'da Ste. Maria (Deiparoe seu Marioe Amalphitarum de Latina) adında bir mabetleri varmış.

Bunlara verilen ayrıcalıklar hakkında Miclosich ile Müller'in verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre, bunlar Nero-dromal Sokağı'nda otururlardı.

St. Antoine Manastırı İskelesi'nin (Yeni Cami İskelesi) solunda ve daima doğu tarafında, İstanbul'da en eski Frenk kolonisi olan Amalifilerin iskelesi vardı. Fakat bu koloniye verilen ayrıcalıklar, Venediklilere verilen ayrıcalık belgesindeki kararlar ile çok geçmeden kaldırıldı.

⁴⁹⁹ Vaktiyle Müze-i Hümayun müdürlüğünde bulunmuş olan Doktor Dethier'e göre Orea Kapısı, - Oreâ güzel demektir- şimdi Bahçekapı'dır. Bu kapının sol tarafında Neorion dedikleri bir iskele yanındaki kapıya büyük sultanların deniz araçları burada durur ve karaya çıkılırdı.

Oreâ Deniz tersanesi demek olan Neorion'un diğer bir şekli olacak, bundan dolayı yanındaki kapıya Oreâ'dan bozma olarak Neorion denilmiştir ki şimdiki Bahçekapı'dır.

⁵⁰⁰ Hâlâ öyledir.

⁵⁰¹ Tahtakale'deki Balkapanı şu tarife uygun bir binadır; Bunun için burası Venediklilerin bir merkezi kurumu yani çarşısı pazarı, hanı olduğu anlaşıyor.

⁵⁰² Constantinopolis Chiristiana. II, I.

Çünkü Anna Comnenos’a göre, Basile ile kardeşi zamanında Normands de Robert Guiscard’ın Normanları aleyhine yaptıkları seferde Venedik donanmasının, imparatora yaptığı hizmet ve yardıma karşı ödül olarak Venedikliler yeniden birtakım ayrıcalık elde etmişlerdi. (1801–1890).

Venedik Doju (Başkanı), İmparator Alexios tarafından Protosevastos (birinci derecede saygılı) ünvanına, [404] Venedik Patriği de Hipertimon lâkabına ulaşmışlardı. İmparator bu patriğe, birtakım ikramlarda bulunduğu gibi, Venedik kiliselerine her sene büyük miktar ödenek ayırmış ve İstanbul’da’ki Amalfileri, Venedikdeki Aya Markos Kilisesi’ne vergi vermeye mecbur etmiş ve eski Yahudi İskelesi’yle Bigla arasındaki alanda bulunan dükkânlarla üç iskeleyi Venediklilere hediye etmişti. Bu iskelelerden biri Büyük İskele diye bilinirdi. İmparator, St. Akindin Kilisesi civarındaki değirmeni de bu kiliseye vermişti ki, şüphesiz olarak Amalfilerin Ste. Maria Kilisesi de cemaatin uğradığı sonuca uğrayarak bu da Venediklilerin eline geçmiştir.

Doğu Kilisesi’nin Batı Kilisesi’nden 1064 yılında ayrılması sırasında İstanbul Patriği Michel Cerulair’in aforoz edildiğini bildiren, Papa Dokuzuncu Leon tarafından İstanbul’a gönderilip üç üyeden oluşan bir heyet tarafından patrik ile toplanan halkın önünde Ayasofya mihrabına konulan aforoz-nâmede de⁵⁰³ İstanbul’daki Latin kiliselerinden söz edilmiştir.

O tarihten birkaç sene sonra ve İngiltere tac ve tahtının, “piç” lakabıyla bilinen, meşhur le Bâtard le Guillaume’ye geçmesiyle sonuçlanan meşhur Hasdings Savaşı’ndan sonra (14 Teşrinievvel, yıl 1067) İngiliz ileri gelenlerinden biri memleketini terk ederek İstanbul’a gelmiş ve burada, St. Nicolas ve St. Augustin de Contorbery adıyla bir kilise kurmuştu. Fakat bu ikinci isim milli bir hatıra olduğundan bir zaman sonra tamamen unutuldu ve kilise de Latinlerden alınincaya kadar yalnız St. Nicolas adıyla tanındı. Edirkapı ile Topkapı arasındaki surların burcunda, Mösyö Paspati bir sene evvel Feoderatilere ait bir mezar taşı kitabesinin kopyasını çıkarmıştı. Acaba bu Feoderati Varangesler⁵⁰⁴ bu kiliseyi kendi milli mabetleri kabul ederek bunun etrafında toplanmışlar mıydı?

Doktor Dethier birkaç sene evvel⁵⁰⁵ aynı yerde bu kişilere ait olarak bir mezar taşı bularak Stuttgart’a göndermişti. Paspati, Varangların Panaia Varanghiotica adıyla Ayasofya’nın batı cephesi karşısında ve bu mabede hemen bitişik bir özel kiliseleri olduğunu söylüyor. Bu terim ile Varang, Frenk, Frengos ve Langa kelimelerinin ahenk ve söyleniş biçimi arasındaki ilişki dikkat çekicidir. İstanbul’da Langa adıyla bilinen bir semt vardı ki, etnografya açısından kaynağını bilmiyoruz. Paspati, Balıkpazarı ile Zindankapı arasındaki yerlere, Venedikliler tarafından işgal edilen bu iki kapıdan birine izafeten “Perama” denildiğini de bildiriyor.

[405] Henriy Galavani’nin görüşüne göre, Venediklilerin ilk kurumları Marmara sahilinde, Kumpapı’da, Langa’nın doğusunda bulunmuş olacak. Bu duruma göre, bu kurum Sirius Manastırı denilen Küçük Ayasofya’nın batısına düşer.

Nicola Barbaro, İstanbul’un kuşatılmasından söz eden hatıralarında dört Hristiyan gemisi ile Osmanlı savaş gemisi arasında meydana gelen bir deniz savaşından söz ediyor. Doktor Mordtmann’a

⁵⁰³ Gottwald: Les Faits pricipaux de L’Histoire, Bizans, 1911 adlı eserde, 1054 senesi Temmuz’unun on altıncı günü olarak yazalıdır.

⁵⁰⁴ Varanjlar imparatorun yanındaki kişilerdi...

⁵⁰⁵ Doktor Dethier, 1873 yılında Müze-i Hümayun müdürlüğünde bulunmuştu. i.

göre, Hristiyan gemileri, İstanbul şehrine karşı “Langa bostanı yanında” demirlemişlerdi. Yine Doktor Mortdmann’ın ifadesine göre, Ste. Maria adlı Venedik Kilisesi’nin çok yakınında olan St. Marcos⁵⁰⁶ bayrağını taşıyan bandırasını Venedik Balyosunun sarayı, Çemberlitaş’ın bulunduğu Forum Kostantin’deymiş.

Çemberlitaş’ın karşısında harap durumda⁵⁰⁷ bir han vardı ki, Busbecq üçüncü mektubunda burasına kervansaray diyor. Bu han zamanımızda yıktırılarak yerine Elçi Hanı yapılmıştı. Moldavya; Buğdan, Ulah, Rakuze, Transilvanya ve hatta Macaristan Kralı sıfatıyla Almanya İmparatoru tarafından gönderilen elçiler burada kaldıkları gibi, Macaristan Kralı’nın görevlisi ve temsilcisi adı geçen Busbecq de yine burada sanki tutuklanmıştı.

Hammer⁵⁰⁸ diyor ki: “Kanuni Sultan Süleyman Han 1559 yılında Amasya’dan döndüğünde Busbecq’i Elçi Hanı’nda hapsetmişti.”

Du Cange’nin ifadesine göre, “Venedikliler, İmparator Henry’den, Ayasofya’ya aktarılmış olan Hazret-i Meryem resmini istemişler ve Ayasofya’dan kaldırdıktan sonra Hammer’in bildirdiğine göre Fransız Venedik fethinde Latinlerin genel karargâhı olan Pantocrator Kilisesi’ne aktarmışlarmış.”

1059 yılı Temmuz’unda düzenlenen bir belge gereğince Venedik Cumhurbaşkanı Vitalis Faletro, Birinci Alexios tarafından şehir kenarındaki ekili ve ekili olmayan arazi ile ev ve dükkânları başrahip ile kendilerinden sonrakileri adına sürekli bir şekilde St. Georgios Kilisesine vakfetmiş ve bağışlamıştı. Bu emlak ve arazi, Vigla’dan Perama Kapısı’na yani Yahudi Mahallesi’ne kadar uzanan arazi içindi. Şu kadar ki, adı geçen kayser tarafından önceden St. Nicolas Manastırı ile büyük iskele’ye verilen izinler ve ayrıcalıklar bundan hariç tutulmuştu.

[406] Yukarıda söz edilen St. Akindiani⁵⁰⁹ Kilisesi, önceleri papanın bir emriyle Venedik Duju’na verilmiş ve 1108 yılı Eylülünde düzenlenen bir belge ile Venedik Duju Ordelafulus Faletro ile ruhbanlar, bilgeler ve bütün Venedik halkı, bunu taşınır ve taşınmaz bütün mülkler ve kira ve eklentilerini vaktiyle Venedik eski beylerinden biri tarafından Grado Patrikliği’ne her sene verilmesi kararlaştırılan bir paraya karşılık bu patrikliğe bağışlamışlar gibi görünüyor.

Amalfilere ve sonradan Venediklilere verilen ayrıcalıklar, özellikle devletin gittikçe düştüğü sıkıntılar nedeniyle, devlet kendisini ihtiyaç anında savunacak müttefikler elde etmeğe mecbur olmuş-

⁵⁰⁶ St. Marcos, Venedik Cumhuriyeti’nin koruyucusu idi. Bu cumhuriyetin bandırasında bir arslan resmi bulunup arslanın önünde sayfaları açılmış İncil’deki Pax Tibi Marce yani “Esselamu aleyke ya Marcos” cümlesi yazılıdır.

⁵⁰⁷ **İstanbul Latinlerin Tarihi** adlı eserin yayımı sırasında (1894) Elçi Hanı yıkılmaya yüz tutmuş bir haldeymiş. Bu tarihten otuz, otuz beş sene önce yani Osmanlı matbaası yapılmadan önce (1301) bu Elçi Hanı çok fazla harap, revak ve kemerleri yıkılmaya yüz tutmuş bir durumdaydı. Bunula beraber, yıkılmamış olan bir kısmında Ramazan gecelerinde Karagöz oynatılırdı. Biz buna yetiştik ve hatta oynatılan Kargöz’ü de defalarca seyrettik.

⁵⁰⁸ Hammer. VI, 117.

⁵⁰⁹ Tahtakale’de bulunan Rüstempaşa Camii’nin olduğu yerde bulunduğu rivayet edilen St. Akindiani Kilisesi’ne ait olduğu tahmin edilen Balkapanı’nda eski bir terazi bulunduğunu bu cami konusundan dolayı belirtmiştim. Bu terazinin kolunda kabartma rakamla 25 Şevval 1184 yazısı sonradan gözüme rastladı. Oradaki bazı tüccardan araştırmama göre, bu kantar 72 bin akça itibarıyla 34 bin akçası Evkaf Nezaretine, geri kalanı hisse sahiplerine aittir. Demek oluyor ki bu kantarla tartılacak mallar ve eşyadan alınacak tartı vergisi yukarıda belirtilen oranda ilgililere paylaştırılmaktadır.

tu. 1112 yılında Alexios Comnenos (1081-1118) kendilerinden öncekilere verilen ayrıcalıklar [407] ve izinler gibi Pizalılara da bir ayrıcalık vermişti. Bu ayrıcalıklar ticaret eşyalarının konması ve korunması için özel mağaza ve daha doğrusu çarşı ve pazardan, Ayasofya Kilisesi'nde bir şeref mahfili, resmî törenlerde ve bayram günlerinde özel bir locadan ibaretti.⁵¹⁰

Tahtakale'de Balkapanı (Bu Han'ın Altındaki mahzen Venediklilerden Kalmadır.)

Paspati, Pizalılara verilen arazinin, Bahçekapı'yı dairesi içine almak üzere Amalfi'nin (Venediklilerin arazisinin) doğusunda olduğunu söylüyor.

Şehir suru dışında ve bu arazinin karşısında Apo-Loghoteton denilen manastıra (Hamidiye Medrese ve Türbesi bölgesi) ait mağazalar ve bu mağazaların önünde sahilde Pizalıların bir de iskeleleri vardı.

Özetle, adları geçen kurumların yerlerini ve durumlarını ilk bakışta anlayabilmek için diyelim ki, Yeni Cami avlusunun şimdiki çevresinde Balıkpazarı'ndan Bahçekapı'ya kadar olan alanda Yahudi Karraî Cemaati'nin işgal ettiği eski yerler ve mahalleler ile St. Antoine Manastırı, sonraları Venediklilere aktarılan Amalfilerin ve en nihayet kısmen de Pizalıların kurumları bulunmuş olacak.

Paspati, sözüne ilave olarak şunu da söylüyor: "Apo-Loghoteton Manastırı'na ait olan Bahçekapı'nın üzerinde kapıyı savunan büyük bir kule vardı. Bunun tam karşısında, deniz kıyısında, uzun

⁵¹⁰ O tarihte, Ayasofya'da yabancılara ayrılan mahfil, dini olmaktan ziyade siyasi bir amaca dayanmış olsa gerek ki Latin kiliselerinde koruyucu devletler elçilerine ayrılan özel locaların kaynağı olması ihtimali olduğu gibi Hipodrum'daki özel mahfillerin de böyle olduğu itimali vardır.

süreden beri Dipli-Scala (Çifte İskele demektir) bulunup bu iskeleden faydalanma hakkı Pizalılara verilmişti.

Bahçekapı'nın öbür tarafında, doğuda, aşağıda belirtileceği üzere St. Sauveur⁵¹¹ Manastırı (Apo-Loghoteton) vardı. Bu manastır, 1205 yılında Papanın elçisi tarafından⁵¹² Pizalılara, daha doğrusu kilisenin ruhanî reisine bağışlanmıştı. Yine Paspati'nin bildirdiğine göre, Bahçekapı'nın sağında bulunan Pizalıların arazisiyle bu manastır arasında büyük cadde (Hamidiye Caddesi) vardı. Burada bir de iskele vardı ki, durumu ve özel şartlarından dolayı manastırla beraber Pizalılara geçmişti. Bu şekilde Pizalılar iki iskeleye birden sahip olmuş oldular ki, biri Dipli Scala, diğeri de Apo-Loghoteton İskelesi idi.

1110 yılında, Venediklilerin İstanbul'da St. Georges de Pantepopti⁵¹³ [408] adına önce bir ruhanî reisin (prieur) ve 1220'de de bir rahibin (Abbe) idaresi altında bulunan bir kiliseleri vardı.⁵¹⁴ 1112'de Venedik Cumhuriyeti, Dalmaçya'yı Macarlardan geri almak için kendisiyle ittifak anlaşması yapmak üzere İstanbul Patriği'ni (belki de Grado Patriğini) İmparator Alexios huzurana göndermişti. Bu elçinin beraberinde on dört kadırgadan oluşan bir filo vardı.

1148 yılı Mart'ında Emanuel Comnenos tarafından verilen bir emirde, o tarihte İstanbul'da, Venedikliler tarafından işgal olunan mahallenin bir tarifi vardır.⁵¹⁵

1148 yılının Ekim ayında, Emanüel Comnenos aşağıda belirtildiği üzere, Kayser İkinci Alexios tarafından Venedik'teki St. Mracos Kilisesi'ne verilmiş olan bağışı doğrulayan bir emir daha çıkarmıştı. Bu emirde yazılı izinler: Viglae İskelesi ile Perama İskelesi arasındaki bütün araziye, burada Venediklilerle Rumların idaresinde bulunan bütün dükkânları ve bu alan içinde bulunan üç iskeleyi ve St. Akindiani Kilisesi'ne ait olan değirmeni de içine alıyordu. Fakat Akindiniani Kilisesi'ne ait bağışlardan dolayı kiliseyi adı geçen kilisenin baş rahibi ile Grado Patrikliği vekili arasında meydana gelen anlaşmazlığın sonucu olarak gelecekte meydana gelecek her türlü zarar ve saldırıya karşı güven sağlayıcı bir önlem olarak bu başrahip, Papanın buradaki vekili Stephanus ile diğer bazı rahipler önünde ve Akindiani Kilisesi'nde 1199 yılı 12 Aralık günü imza edilen bir bildiri gereğince, bu kiliseyi ve hatta bizzat kendisi ile rahipler heyetini kilisenin gelirlerini, özetle bütün egemenlik haklarını Papa Üçüncü İnosan'ın gözetimi altına verilmekle beraber Grado Patrikliğinin yaptığı hareketi açıkça protesto etmişti.

Kayserler tarafından Venediklilerle Cenevizlilere İstanbul'da verilen izinler ve ayrıcalıklar, ikisi arasında zaman zaman anlaşmazlık ve kavgaların sebebi ve hatta kavga ve ölümle sonuçlanmıştı. Örnek olarak 1155'te ve Kayser İoannes Emanuel'in hükümetinin sonlarında Haçlı ordularının buradan geçişi, Sicilya Kralı Roje'nin istilas ve Konya Selçuklu Sultanı ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar gibi

⁵¹¹ St. Sauveur Kilisesi, Bahçekapı'da, yıkılan Hamidiye İmareti'nin yerine yapılan Dördüncü Vakıf Han'ın yerindeydi.

⁵¹² Le Cardinal-leğat et Nivelon, eveque de Soissons.

⁵¹³ Pantepopti Kilisesi, yüksek bir yerde bulunup büyük ihtimalle bundan dolayı bu isimle meşhur olmuştur. Bu kiliseyi Alexios Comnenos'un annesi Anna yaptırmıştı. Fatih civarında Eski İmareti Camii adıyla tanınır.

⁵¹⁴ Kilise kanunu gereğine göre ruhani reis Prieur, rahip Abbe'nin üstünde bir makamdır. Ruhanî reisin başına genellikle eski Acemlerin giydikleri sivri ve uzun, tepesi çatal bir külah giyer; boynuna klada (croce) takardı.

⁵¹⁵ Belin: "İstanbul'da Latinliğin Tarihi" s. 28.

durumlardan dolayı adı geçen Emanuel kendisine batıda bir yardım ve destek aramaya, hiç olmazsa düşmanlarının sayısını azaltmak ve eksiltmek çaralarını bulmaya mecbur oldu. Pizalılara verilen ayrıcalıkların aynısını onlara da vermeyi Cumhuriyetin konsoloslarına teklif etmek üzere Demetrius Macropolit adında birini elçi olarak Cenova'ya göndermişti. Vaat ettiği ve önerdiği izinler: Cenevizlilere her sene bir miktar para ödenmesi, vergi yükümlülüklerinin azaltılması, İstanbul'da cemaat halinde yaşamalarına izin verilmesi, çarşı ve pazar, iskele, piskopos, konsolos ve başkiliseler hakkında [409] Pizalıların sahip oldukları izinler ve ayrıcalıkların kendileri hakkında da aynen uygulanması gibi izinlerden ibaret idi.

Bununla beraber, Cenevizliler Kayser Emanuel ile görüşmelere girişmekle beraber, İmparator Frederik Barbaro ile de ilişkileri kesmek istemiyorlardı. Fakat Frederik, Cenevizlilerin yaptıkları anlaşmadan dolayı öfkelenip düşüncelerini daha iyi gerçekleştirebilmek için Cenevizlilerin İstanbul'da yeniden ayrıcalıklar ve izinler elde ederek yerleşmelerinden dolayı iki tarafın kıskançlık duygularını harekete geçirmeği görev edindi. Diğer taraftan, Kayser Emanuel de Cenevizlilerin Almanya İmparatorlarıyla anlaşma yapmalarına kızarak o da işe karıştı:

İstanbul'da bin kişi kadar olan Pizalılar, burada yerleşmiş üç yüz Cenevizliyi aşağıladılar. Bu aşağılama mücadeleye sonuçlanarak her iki taraf silaha sarıldı (1162). Sayı olarak çok olan Pizalılar, Cenevizlilerin en seçkin adamlarından olan Octav Ruffo'yu öldürdükten sonra Foundouq (Fındık) denilen çarşılarını ele geçirip yağma ettiler.

Almanya İmparatoru Frederik ile anlaşma yapan yalnız Cenova şehri değildi. Piza beldesi de aynı şekilde hareket etmişti. Bunun üzerine, anlaşmalarından ve İstanbul'da çıkardıkları kargaşadan dolayı, Kayser Emanuel, Pizalıların çarşı ve pazarlarına, mal ve eşyalarına el koyarak onları İstanbul'dan ve hatta Yunanistan'dan, bütün Romanya'dan kovup uzaklaştırdı. Sonra, bunları Almanya'dan ayırmak için Piza şehriyle görüşmelere girişti. İki imparatorun önerileri arasında ne yapacağını bilemeyen ve Rum Kayseri'nin St. Maria Kilisesi'ni ele geçiremeyeceğini düşünen Piza Cumhuriyeti, İstanbul'da sahip olduğu çarşı ve pazarlarla, iskeleleri ve diğer kurumları bu kiliseye bağışladı. Sonra, Kaysere elçiler gönderdiyse de bu elçiler en kuvvetli bir komşusu olan İmparator Frederik'in anlaşmasından vaz geçmemek üzere kendi hükümetlerinden emir almış olduklarından, bu elçilerden bir sonuç elde edilemedi.

Cenevizliler kendilerinden öncekiler gibi, Calamanos'da yerleşmekten memnun olmayınca o da gelip İstanbul Haliç sahilinde yerleşti. Bu olay, aşağıda anlatılacak bazı sebeplerden dolayı meydana gelmişti:

Emanuel, Venediklilerin doğudaki siyasî ve ticarî etkilerinin gelişmelerini durdurmak istediğinden Venedikliler ise, o zamana kadar yalnız başına elde ettikleri çıkarlarına, her gün yeni rakipler ortaya çıktığını gördüklerinden, Kayser Emanuel ile aralarında görüş ve düşünce ayrılıkları ve hatta anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı.

Kayser Emanuel Hem Sicilyalı Giliu hem de Venedik Duju huzurunda (1170) girişimlerde bulunduysa da her iki tarafa olan başvurularından bir sonuç çıkmadı. Venedik halkının itaatsızlık ve aksiliklerinden dolayı Venedik'e başvurdu ve şikâyetle bulundu. Bunun üzerine bizzat "Bey" in kumandası altında Venedikten bir donanma hareket etti. Fakat Eğriboz (Negropont) hükümetinin duyuru ve uyarıları üzerine Venedik Duju hareketini durdurmayı başarak anlaşma yapmak için Aqu-

lee Piskoposu Emanuel ile diğer bazı kişilere ve bu arada Henri Dandolo 'ya telgraf çekti. Sakız'a çekilerek orasını ele geçirdi.

[410] Vakit kazanmak isteyen Rum Kayseri, Venedik Beyi'ni hareket edemez durumda tuttu. Cenevizlilerin doğu sularına donanma göndermeleri ve Pizalıların da eski anlaşmalarının yenilenmesini önermek üzere Cenova'ya ve Pizaya elçiler gönderdi.

Piza Cumhuriyeti daha önce İstanbul'a görevliler göndermişlerdi. Hâlbuki Venediklilerle aralarında yapılan görüşmeleri tavsamada bırakan Kayser Emanuel, Pizalıların görevlileri İstanbul'a gelmez onların eski ayrıcalıklarını hemen yenileyiverdi. (1172).

Bu ayrıcalıklar, "şehrin yalnız diğer bir kısmında" bazı sebeplerden dolayı boşalttıkları evler ve iskele ile kilisenin kendilerine geri verilmesinden ibaretti.

Donanması sayı bakımından çok azalmış olan Venedik Duju, bu şekilde kandırıldığını anlayarak Venedik'e döndü. Buradaki elçilerine gelince, içlerinden Henri Dandolo gözünden bir gümüş tığ ile yaralandığından, diğer elçiler de kayserden usulen izin almadan ve Henri Dandolo'nun uğradığı zulüm ve işkencenin yakında gelip intikamını alacaklarını söyleyerek İstanbul'dan ayrıldılar.

Daha önce bildirilgi gibi 1162'de Pizalıların Cenevizliler arasında meydana gelen anlaşmazlık ve çekişmeler, Pizalıların kovulması ve uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştı. Cenevizliler ise, sayıca az olduklarından bu çarpışmada öldüler veyahut göç ettiler. Bu olay üzerine Cenova hükümeti, birbiri ardından İstanbul'a defalarca görevliler göndererek halkının uğradığı zarar ve ziyanın ödenmesi ve telafi edilmesini ve bu tür olayların gelecekte tekrar etmemesi için yeniden birtakım ayrıcalıklar ve imkânlar verilmesini istedi ve başarılı da oldu (Ekim 1169). Hatta bu amaçla birçok defa görevler yapan Amico di Murta, imparatorlardan bir emir bile çıkartarak bu emir gereğince Cenova hükümeti, Arapların istilasına karşı imparatora donanma gönderilmesine söz veriyor ve buna karşılık, kayser kendilerine bazı imkânlar veriyordu.

Bu konudaki belgelerde gösterilen yer, Sauli'nin ifadesine göre hem Ocu ve hemde Orea⁵¹⁶ diye belirtilmiştir.

Bu Latin istilas başlangıçta, sırf ticari mahiyette ise de her zaman rahat ve huzur içinde olmamıştır. Bu milletlere, İstanbul'da verilen ayrıcalıklar ve imkânlar çok geçmeden yerli halkın yani Bizanslıların rekabet ve milli düşmanlıklarına sebep olmuştu. Zaten daha önceleri Alexios Comnenos zamanında, birinci Haçlıların az çok düzensiz ve başıbozuk çeteleri İstanbul'dan geçerken halkın zihinlerinde çok acı verici ve iç yakıcı hatıralar bırakmıştı.

[411] Haçlılar tarafından imparatorluk arazisinde meydana getirilen zarar, halkın gözünde Frenklerin, Selçuklu Türklerinden daha az tehlikeli düşman olmadıkları hakkında bir fikir ve kanaat bile meydana getirmişti.

⁵¹⁶ Bu terim, tersane anlamına gelen Neorion teriminin tekrarından ibaret olsa gerek. Civarındaki kapıda "güzel" anlamına gelen "Orea"dan bozulma olarak Neorion adıyla anılmıştır ki şimdiki Bahçekapı'dır.

Doktor Dethier'in incelemesine göre, şimdiki Bahçekapı'nın eski ismi Orea idi. Orea'nın sol tarafında Osmanlı Sultanlarının kayıklarını çektekleri ve barındırdıkları ve demirledikleri yer vardı.

Hatta Latin tarihçilerin ifadelerine inanılırsa “Kayser Alexios Haçlıların Anadolu’daki kayıplarını ve zararlarını tamamlamak için hiçbir şeyi esirgememiş.”

Her iki taraf verdiği sözleri yerine getirmemiş ve Latinlerle Rumlar arasında anlaşmazlıklar çıkmıştı. Gerçi Kayser Emanuel gibi bazı imparatorlar, memleketin siyasi çıkarlarını dikkate alarak düşmanlık duygusunu gidermeyi başarmışlar ise de imparator gibi düşünmeyen halk Latinlerden nefret etmişlerdi. Kayser Emanuel’in ölümüyle, memleket ve halk yabancılara verilen izinler ve imkânlardan kurtulmuş olduğundan [412] hiç çekinmeden Latinler hakkındaki kin ve düşmanlıkları cılgınca bir duruma geldi.

Ölmüş olan imparator ile Cenova Cumhuriyeti arasında yapılmış olan anlaşma metninin tasdik edilmiş örneğini alarak İstanbul’a gelen elçi, İkinci Alexios tarafından iyi karşılanmadı. Bazı raporlara göre, Latin papazlarının kiliselerinden ve kendi hallerinde yaşayan itaatkâr halkın yurtlarından kovulup çıkarılmasıyla sonuçlanan 1182 yılı milli ayaklanmasında adı geçen elçinin suikasta uğradığı rivayet ediliyor. Bütün Latin Mahallesi yakıldı; çocuklar, kadınlar ve yaşlılar bile istisnasız hepsi öldürüldü.

Sur (Tyr) beldesi yazarlarından Gilium bu korkunç insan kırımından söz ederken: “Bu ayaklanma ve ihtilalde öldürülen Latinlerin sayısı altı bindir. Hepsinin evleri yıkılıp yakıldı, bu insan kırımından kurtulabilenler gemilerine kendilerini zor attılar; dönüşleri sırasında karşılık olarak Adalarla Marmara sahillerini yaktılar, vurdular.” diyor.

Canale adlı yazar, bu korkunç olayı Latinlerin canlarını kurtardıklarından dolayı şükür olarak çok dua ettiklerini bildiriyor.

Posta ve Telgraf Nezareti Dairesi

Diğer taraftan Selahaddin-i Eyyubî, Abbasî halifesi Nasuriddinullah'a H. 588 (M. 1182) yılı Cemaziyelevvel'i tarihiyle yazdığı bir yazıda şu haberleri bildiriyor: "Mekke ve Medine'nin hizmetçisi olan ben aciz, İstanbul'da Rumlarla Latinler arasındaki anlaşmazlıkların ardından meydana gelen ihtilalden sonra kaçanları taşıyan bir Frenk savaş gemisinin ele geçirilip tutuklandığını bildiren Mısır'dan bir mektup aldım. Kaçanların sayısı elli bine yaklaşıyor. Bu kaçanlar gemilere sığınmışlardı ki, bu tutuklananlar da onların arasında bulunuyor. Esirler arasında ünlü kişiler ve rütbeli kişiler bulunup bunlar bütün mallarıyla bizim elimize geçmişlerdir. Gazilerimiz bu şekilde de Cenabıhakk'ın lütuf ve nimetlendirmesine sahip olmuştur. Bizimkiler bunların çoğunu öldürmüş, dört yüzünü esir etmişlerdir."

Bu olaylardan sonra ve Andronikos'un bütün yönetimi zamanında Venedikliler, Pizalılar, Cenevizliler İstanbul'dan uzak durdularsa da Andronikos'un yerine İsaac Angelos'un tahta geçmesi üzerine eski ilişkilerin yenilenmesini düşündüler ve her iki taraf da bu konuda girişimde bulundular.

En sonunda eski ayrıcalıklar ve imkânların yeniden elde edilmesini sağlamak göreviyle Cenova'dan İstanbul'a elçiler⁵¹⁷ gönderildi. 1192 yılı Nisan'ında Kayser, iskelesiyle beraber eski Embolun de Coparia adlı çarşısı, ek olarak ikinci bir iskeleyi ve bu çarşıya komşu birçok binayı, ayrıca Calamanos yahud Calanitis hükümdar ailesine ait olup vaktiyle fevkalade muhteşem ve yüksek olan bir eski sarayı da Cenova hükümetine bağışladı.

[413] Yine 1192 yılında Pizalılar da Kayser Alexios ve Emanuel taraflarından İstanbul'da Piza cemaatine verilmiş olan ayrıcalıklar ve imkânların yenilenmesini, yani Embolum ile vaktiyle mahalleri içinde yapılmış olan Havari St. Petros ve St. Nocolas adında iki büyük kiliseyi, Ycanati denilen deniz iskelesini, ayrıca Piza'ya hediye ve ödeneklerin eskisi gibi gönderilmesini istediler.

Bu isteklerin kabul edildiğini bildiren bir tarafı imzalı emir⁵¹⁸ ve İstanbul'daki Pizalıların iki kilisesinin mührüyle yani, St. Petros, St. Pavlos ve St Nicolas kiliselerinin başrahibinin mührüyle mühürlenmişti.

Doktor Dethier'in ifadesine bakılırsa, Comnenoslar zamanında Pizalıların Kilisesi Ayasofya'nın kuzeyindeymiş. Bundan birkaç sene önce bir zamanlar Ayasofya'dan Aya İrini Kilisesi'ne ulaştırıp yıkılmak üzere bulunan bir yeraltı koridorunun içerisinde şu işaret olan tuğla bulunmuştur:

Π Ε Τ Ρ Ο ς

Μ Α Ρ Τ. Η.

Bu harfler St. Petros Kilisesi'nin başrahibi olan Martiryrios'un ismine işaret etmektedir ki bu adam, 536'dan 552 senesine kadar İstanbul Patrikliğinde bulunmuş olan Menas'ın başkanlığı altında toplanan ruhban meclisinin aldığı kararları içeren tutanağa imza atmıştı.

⁵¹⁷ Guglielmo Tornelio ve Guido Spinola adlı elçilerdir.

⁵¹⁸ "Isacco. In Christo signore, imperator fidele, e rettore dei Romani, Angiolo."

Rivayete göre, bu yer altı koridorunun Papa Agapit'in başkanlığı altında toplanıp İstanbul Patriği Anthemius'un makamından atılmasına karar veren ruhban meclisi için 536 senesinde yaptırdığı rivayet olunan mecliste bulunan papazlar, Ayasofya'dan Aya İrini'ye bu yeraltı koridorundan giderlermiş. Bu yer altı koridorunun yapım masrafı için İstanbul'un çeşitli kiliseleri tarafından yardım verildiği zannediliyor. Bundan dolayı yapım masrafına katılan bu kilise başrahiplerinden her biri, kendileri tarafından sağlanan ve verilen bazı tuğlaların üzerlerine isimlerinin bulunduğu işaretler koydurmuşlardı.

Yine bu yer altı koridorlarında Hürmizdas, Sergius, Baküs Manastırları rahiplerinin isimlerinin bulunduğu tuğlalar da bulunmuştu.

1192 senesinde verilen emrin metninde "Pizalılar tarafından, havari Petrus adına yapılan büyük bir kiliseden" söz ediliyor. Pizalılara yeniden verilen arazinin tanıtılmasında, bu kilisenin kuzeyinde bulunup St. Antoine Manastırı'na ait iken harap olan çiftlikleri, yeniden verilen ayrıcalıklardan ve St Pierre Manastırı'nın kuzeyindeki sokağa paralel olup Amalfilerin Nero-Dromas dedikleri yere ve şehrin suruna, adı geçen surdaki Porta Ycanatissa'ya kadar uzanan yerleri ve mevkileri ayıran küçük bir sokaktan söz ediliyor."

[414] Neorium dedikleri Bahçekapı'nın dış tarafında Apo-Loghoteton Manastırı'nın karşısında Dipli dinilen bir iskele ve önünde de umumi caddeye paralel olarak bir parmaklık vardı. Bu parmaklık, o yerlere evler yapılmaması için oraya konulmuştu. Burada yalnız bir sarraf dükkânı vardı.

Yeni Postahane Arakasında Hubyar Bey Camii

Pizalılara ait, iki iskeleden biri Neorium Kapası'nın batısında bulunup burada Pizalıların ambarları ve sayısız barakaları vardı.

Diğer iki iskele üzerinde yeni yapılmış birtakım kulübeler görülürdü. Diplicala'nın batısında bulunan bu iskelenin uzunluğu 73 zira (tahminen 58,10m), diğeri de 7,20 (5,00 m) uzunluğunda ve St. Antoin Manastırı iskelesinden 23 zira (tahminen 16,10m) uzaklığında idi. Bu iskeleden denize kadar olan uzaklık 20 zira (14,00m) dır. [415] Bu üç iskele üzerinde üç sarraf dükkânı vardı.⁵¹⁹

Yazarın birçok eski kaynaklardan alarak yukarıda tercüme ederek aktardığımız ifadelerden ve rivayetlerden anlaşıldığı üzere, başlangıçta sırf ticarî ve iktisadî amaçla İstanbul'da yerleşen Latinlerle Bizans kayserleri arasında milli çıkarlardan meydana gelen anlaşmazlıklar ve çekişmeler eksik olmamıştır. Bu sebepten, devlet çoğu zaman büyük zorluklara düştüğü gibi aynı dine mensup ve aynı mihraba yönelen Latin milletleri arasındaki fikir zıtlığı ve tavır ve ahlak farklılıkları, hatta dinî düşmanlık Bizanslıların Latin milletlerinden nefret etmelerine ve onları dinsizlikle suçlamalarına sebep oldu. Bu sebepten tarihi lekeleyecek nice üzücü olaylar ve katliamlar olmuş, Doğu ve Batı kiliselerinin birleştirilmesi düşüncesiyle kayserler tarafından defalarca yapılan girişimler bu sebeplerle sonuçsuz kaldığı gibi, İstanbul'a gelen bazı papalar ve vekilleri Ayasofya Kilisesi'nde resmi şekilde patrikleri makamından atmaya ve hatta aforoz etmeye kadar varmışlardı.

Bu tarihi gerçekler ortadayken ve inceleyenlenlerce de bütün ayrıntılarıyla bilinirken, Birinci Dünya Savaşı'nın bilinen şekilde sonuçlanmasından faydalanmakla, İstanbul Rum Patrikhanesi'nin bütün Katoliklerin ruhanî başkanı bulunan Papayı aforoz edercesine tehdit⁵²⁰ ile Doğu ve Batı kiliselerinin birleştirilmesi düşüncesini ileri sürmesi ve Rumlarla Ermeniler arasındaki zıtlıklar, özellikle Yahudilerle aralarında olan ayrılık ve dinî düşmanlık belli iken amaç ve işbirliğine girişilmesi, tarihin garip oyunlarındanr.

Daha garibi... Bir zamanlar İspanya'dayken, Ferdinand ile İzabella tarafından can, ırz ve namuslarına ve kutsal değerlere saldırılarak hayatta kalabilenler Sultan İkinci Bayezid'in merhametli sığınağına sığınmaya mecbur kalan ve asırlardan beri Osmanlı saltanatının kanatları altında her türlü nimet ve imkânlarla kavuşmakla huzur bulan Yahudilere ne oldu ki, aralarındaki ırkî ve dinî nefreti unutarak Rumlar ve Ermenilerle, Türkler aleyhine iş birliği yapmaya can attılar?

Fakat, Türkler çok sabırlı ve mütevekkil, asaletli ve gururludurlar; aklın ve mantığın kabul etmediği girişimler daima sonuçsuz kalmaya mahkumdur. Delicesine emellerle -Allah'ın izniyle- hiçbir zaman iyi sonuç elde edilemez... Tarihi ve yaşadığı kaderi büyük olan bir millet hiçbir zaman ölmez. Biz, uzağı görerek tarihimizin ibretli örneklerinden ders alalım...

Latin ve Rum Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesi düşüncesi yeni bir şey değildir. Çok eski ve süregelen bir meseledir. Hatta bu meseleden dolayı Bizanslılar zamanında pek çok üzücü olaylar meydana gelmişti. Eski Bizans kaynaklarından aldığım aşağıdaki bilgiler dikkate ve incelemeye değerdir:

⁵¹⁹ Garip rastlatılardandır ki, hâlâ dahi birçok sarraf dükkânları, Bahçekapı'dan Balıkpazarı'na kadar olan yerdedir. Tarih bir tekerrürden ibarettir.

⁵²⁰ İstanbul Rumca gazetelerin yayımları.

-Kayser Birinci Anastasius'un zamanında Kostantin'de büyük [416] mezhep çatışmaları ortaya çıkmış olduğundan şehir halkı kaysere kin ve düşmanlık göstermiş, bu sebeple Patrik Macedonius'a şiddetle muamele ederek makamından atmış ve yerine Timothee Eutycheen'i patrik tayin etmişti. Patriğe yapılan bu muameleden dolayı büyük bir kargaşa meydana gelerek ne yapacağını şaşırان kayser, Ortodoksları memnun edeceğine söz vererek taşkınlığı sakinleştirmeyi başarmış ise de tehlike geçer geçmez eski düşüncesinden dönerek yine Orodoksları takibe başlamışlardır. Mahzene saklanması ise, meydana gelen bir fırtınadan korkusundan dolayıydı.

-Birinci Justinius 518'de kayser ilan edilmiş ve kendinden önceki tarafından kovulup uzaklaştırılan Ortodoks papazlarını geri çağırarak Papalık makamıyla Ortodoks Kilisesi'nin arasını bulmak için İstanbul'da büyük bir ruhanî meclis toplattırarak bu şekilde her iki kilise arasında bulunan ayrılıklara son vermişti.

-1053 yılında Patrik Michel Gyrularius ile mezhep meseleleri hakkında görüşmelerde bulunmak üzere, Papa tarafından Kostantiniye'ye üç rahipten oluşan bir heyet gönderilmişti. 16 Temmuz 1054'te Papa'nın vekilleri patriğin, Papa tarafından aforoz edildiğini bildiren Ayasofya mihrabına bir suç belgesi getirmişlerdi. Bu olay üzerine Latin ve Ortodoks kiliseleri birbirinden ayrıldı.

-Kayser Sekizinci Michel zamanında da bu gibi mezhep meseleleri ortaya çıkmıştı. Bilindiği gibi Michel, bazı özelliklere sahipti. Doğunun en ünlü bir ailesine mensup olmakla beraber, Ioannes Las-karis'in çocukluk döneminde hükümet naibi olarak Lakaris'in tac ve tahtını ele geçirmek için gözlerini dağladıktan sonra onu bir kuleye hapsedirmişti. Sekizinci Michel, Latin Kilisesi ile Rum Kilisesi'nin birleştirilmesini düşünmüş ve bu düşüncesini gerçekleştirmek için büyük gayret harcamıştı... Fakat bu hareketi Rumların nefret ve düşmanlığına sebep olduğundan, ölümü sırasında yerine geçen oğlu İkinci Andronikos, babası için dinî ve resmî tören bile yaptırmaya bir türlü cesaret edememişti.

-İkinci Andronikos, Latin ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi için babası tarafından alınan bütün önlemlerden tamamen vazgeçmiş olduğu belirtilir.

-Andronikos'un yerine geçen küçük oğlu Üçüncü Andronikos (1328-1341), her iki kilise arasındaki ayrılığı ortadan kaldırarak kiliselerin birleştirilmesine çalışmış ise de halk tarafından birçok zorluk ve engeller çıkarılmış, bundan dolayı çektiği acı ve üzüntünün etkisiyle on altı sene yönetimde buluduktan sonra kırk beş yaşında iken hayatın sıkıntılarını terk etmiştir.

-1334'de bazı mezhep meselelerinin görüşülmesi için Papa Yirmi İkinci Jack tarafından Kostantiniye'ye bir vekil gönderilmişti.

[417] - 1356'da Mathieu'nun yönetimi zamanında iki kilisenin birleşmesi için tekrar girişimde bulunulmuştu.

- Osmanlı Türklerinin Çanakkale Boğazı'nı geçerek Rumeli'de yerleşmeleri ve Edirne, Dimetoka'yı ele geçirmeleri üzerine (1357-1358) Kayser Ioannes Paleologos, Avrupa'nın yardımını istemek üzere 1369'da Roma'ya giderek Papa Beşinci Urban'ın huzurunda (18 Ekim) Katolik mezhebini kabul etmeye mecbur olmuştu. Hatta çeşitli kimselere olan borçlarından dolayı Venedik'te de tutuklanmıştı. Daha sonra Kostantiniye'ye dönebildi.

-1425'te Emanuel Paleologos'un hükümeti zamanında Latin ve Rum kiliselerinin birleştirilmesi için yine girişimlerde bulunuldu.

1438’de Kayser Sekizinci Ioannes Paleologos Venedik’e gitti. Floransa Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesi durumu ilan edildi.

-1437’de Latin ve Rum Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesine girilmiş, 8 Şubat 1438’de Ioannes Paleologos Venediğe gitmiş ve Ferrare şehrinde toplanan ruhbanlar meclisinde, İstanbul Patriği İkinci Josef ile beraber bulunmuştu.

-6 Temmuz 1439’da Floransa şehrinde Doğu ve Batı Kiliselerinin birleştirildiği ilan edilmişti.

-1 Şubat 1440’ta Kayser Sekizinci İonnes İstanbul’a dönmüş ise de halk, birleşme durumundan memnun olmadıklarından şiddetle karşı çıkmış ve bundan dolayı İstanbul’da karışıklıklar meydana gelmişti. Kayserin kardeşi Demetrios Osmanlıların destek ve yardımıyla İstanbul’u da kuşatmıştı.

Marmara Sahilindeki Kapılar

Narlıkapı

Daha önce anlatıldığı gibi, Yedikule’den sonra Marmara sahili boyunca surların⁵²¹ ilk kapısıdır. Bu kapı Bab-ı Atik diye adlandırılır. Bizanslılar döneminde de vardı. Bu kapının St. Ioannes Stoudion⁵²² adıyla ünlü olması, civarında bugün İmrahor Camii dediğimiz eski bir mabed veya manastırın bulunmasındandır. [418] Eski mabetler konusunda belirtileceği gibi bu cami St. Baptiste adıyla anılırdı.

Samatya Kapısı

Kapıların ikincisi Samatya Kapısıdır. İpsomatya da denilir. Bu kapının yakınlarında yüksek bir sütun üstünde bir put vardı. Bundan dolayı buraya “batıl- put” anlamına Psamathus yahut yüksek anlamına İpsomation denildiği için bu adla o kapıya İpsomation, daha sonra değiştirilerek Samatya denilmişti. Surların bu kısmı Emirahur (İmrahor) Camii’inden itibaren Samatya Kapısı’na kadar düz bir çizgi şeklinde uzanır. Samatya Kapısı civarında St. Nikolas Kilisesi vardır.⁵²³

⁵²¹ Miladi 491- 518 yılına kadar Bizansta yönetimde bulunan Birinci Anastase le Dicore Karadeniz’den Marmara’ya kadar olan surları yaptırmıştı.

Bu kayserin zamanında, Atmeydanı’nda büyük bir karışıklık meydana gelerek 3000 kişiden fazla adam ölmüştü.

⁵²² 130 numaralı dipnotta açıklamaya başvurunuz.

⁵²³ Samatya civarında (Haraçpaşa- Koca Mustafapaşa Caddesi üzerinde) İsakapısı Mescidi hakkında daha önce bazı bilgiler verilmişti.

Davutpaşa Kapısı

Üçüncüsü Davutpaşa Kapısıdır ki eski bir kiliseden dolayı önceleri St. Emilianus adıyla bilinirdi. Davutpaşa Kapısı yakınlarında vaktiyle Hazret-i Meryem adına yapılmış meşhur bir kilise vardı.

Yenikapı

Dördüncü kapı Yenikapı'dır ki halk bunu Langa Yenikapısı diyor. Eleuhedius limanı (Tersanesi) diye geçen Kayser Thodosius'un [419] meşhur tersanesi, Davutpaşa Kapısı ile Yenikapı arasındaydı. Bu limanı Michel Paleologos tamir ettirerek sağlamlaştırmıştı.

Yenikapı'nın üzerinde aşağıdaki Latince cümle vardı:

"Teodosius'un emriyle Gyrus namıyla bilinen Kostantin, bu surları iki ayda inşa ettirmiştir. Minerva bile bu kadar sağlam bir kaleyi ancak bu süre içinde inşa edebilirdi."

Langa (Vlanga)⁵²⁴ bostanlarının bulunduğu geniş arazi eskiden bu tersanenin yeri idi. Zamanla burası doldurularak bahçe ve bostan haline getirilmiş, yer yer evler yapılmıştır.

Aksaray yangınından sonra (10 Temmuz 1327), Aksaray'da Valide Camii'nin önünden Yenikapı'ya doğru açılan geniş caddenin kısmen yol üzerine rastlayan bu bostanların bir ikisi istimlâk edilerek doldurulmuş ve caddenin seviyesi üç dört arşın yükselmiştir.

Langa bostanlarının yukarı taraflarını Davutpaşa, Cerrahpaşa sırtları oluşturur. Davutpaşa ve Cerrahpaşa Camileri hakkında yerinde bilgiler verilecektir.

Cerrahpaşa Camii'nin güneybatı tarafında eski Bolu Milletvekili Habib Bey'in konağı vardı. Henüz tamamlanmış olduğu halde kâgir, gerçekten muhteşem olan bu konağın mücevheri tarzında üzeri başlıklı mermer sütunları, somaki ve alçıdan geometrik şekilli mihrab şeklinde küçük oyukları, sa-

Muhafaza-i Âsar-ı Encümen-i Daimisi adına benimle birlikte çalışan Osmanîşer Loit Gazetesi eski yazarlarından Doktor Mösyö Schraider'in incelemelerine göre İsakapısı Mescidi adıyla bilinen eski mabet hakkında iki ihtimal vardır:

Bu mabet ya Thyharsis adında bir aziz adına yapılmış veyahut burasını Thyharsis adında biri yaptırmıştır. Rum Patrikhanesi evrak memuru Jedeon Efendi'nin hazırladığı **Bizantion, Eortologion** adlı eserlerde söylendiği üzere Samatya'da İsa Kapısı civarında St. Thyharsis adında bir kilise varmış.

Bu harap ve terk edilmiş mabedi sonradan ziyaretimde üzerinde "Thyharsis" yazılı bir tuğla bularak Müzey-i Hümayun idaresine teslim ettim.

Bu rivayete göre de İsa Kapısı Mescidi, vaktiyle Monastere ton Yassiton Manastırı imiş. Bazı eserlerde bu manastırın adı geçmiştir.

Yassitou ile İsa Kapısı teriminin söyleniş şeklinde belki yazılışındaki yakınlık ve benzerliği özellikle belirtmeye uygun görürüm.

Samatya Kapısı'nın iç tarafında ve Kocamustafapaşa'ya giden sokağın başında St. Georges in Kyparissio Kilisesi vardı.

Eski mabedlerden St. Dius (Etyemez), M. de Perivleptos (Sulu Manastır), M. Gastria (Sancaktar Manastırı) Samatya'dan İsa Kapısı'na (Orea Porta) giden geçiş yerlerine rastlar. İsa Kapısı'ndan daha yukarılara doğru gidilirse Kocamustafapaşa Camii'ne (St. Andrea in crici), biraz daha yukarıda Altı Mermer semtine rastlarız ki, bu civarın kuzey tarafındaki alana, "Altı Mermer, Macuncu, Deniz Abdal, Valide Sultan hastanesi, Yeni Bahçe, Hürrem Çavuş, Kabakulak, Canfeda Kadın semtleri" Exokionion derlerdi.

⁵²⁴ Langa yakınlarında Şahugeda Mescidi adıyla bir mabedimiz vardır ki yaptıranı Mehmed Şah olup kabri Silivri Kapısı'nın dışında köşede bulunuyormuş. Silivri Kapısı konusunda sözü geçmişti.

lonları ayıran sütunların süsleme usulü özetle inşaat şeklinin genel görünümünde görülen uygunluk ve güzellik seyredilmeye değer.

Cihannuma'sından Keşişe, Katırlı Dağları'na, Alemdağı'na, Çamlıca'ya, Boğaziçi'ne, Şişli ve Kâğıthane sırtlarına; Bayrampaşa Deresi vadisine, Yedikule'ye, Ayastefanos ve Çekmeceler'e kadar uzunan manzara çok şairanedir.

Samatya Horhor tramvay hattı üzerinde (Küçük Langa Caddesi), Ahmed Şemseddin Mahallesi'nde, batı tarzı süslemesinde bir çeşme, üstünde bir okul, bitişiğinde de parmaklıklı bir küçük mezarlık vardır. Çok işlek bir ana cadde olan burada okul ve çeşme güzel bir bütünlük oluşturuyor.

Çeşmenin kitabesi şudur:

Menba'-ı cûybârı- ihsândır
Meşreb-i Şeh Selim Mülk- ârâ
Böyle İskender-i zamâna delil
Hızır'ı eyler munâdına Mevlâ
Cârî oldukça çeşme-sâr-ı hayât
Zâtı nûş eylesin zülâl-i bekâ
Nâz-perver-i afife kim oldur
Sâbıkâ Dâdây-ı şâh-ı vâlâ
Kıldı yolun kasaplar tathîr
Edip âb-ı inâyetin icrâ
Ey Surûri dedim iki tarih
Katre-efşân olunca feyz-i Hüdâ
Ayn-ı lütf-ı hazînedâr Usta
Oldu dil-teşneye neşât-efzâ 1207

[420] Okulun kapısı üzerinde de şu kitabe vardır:

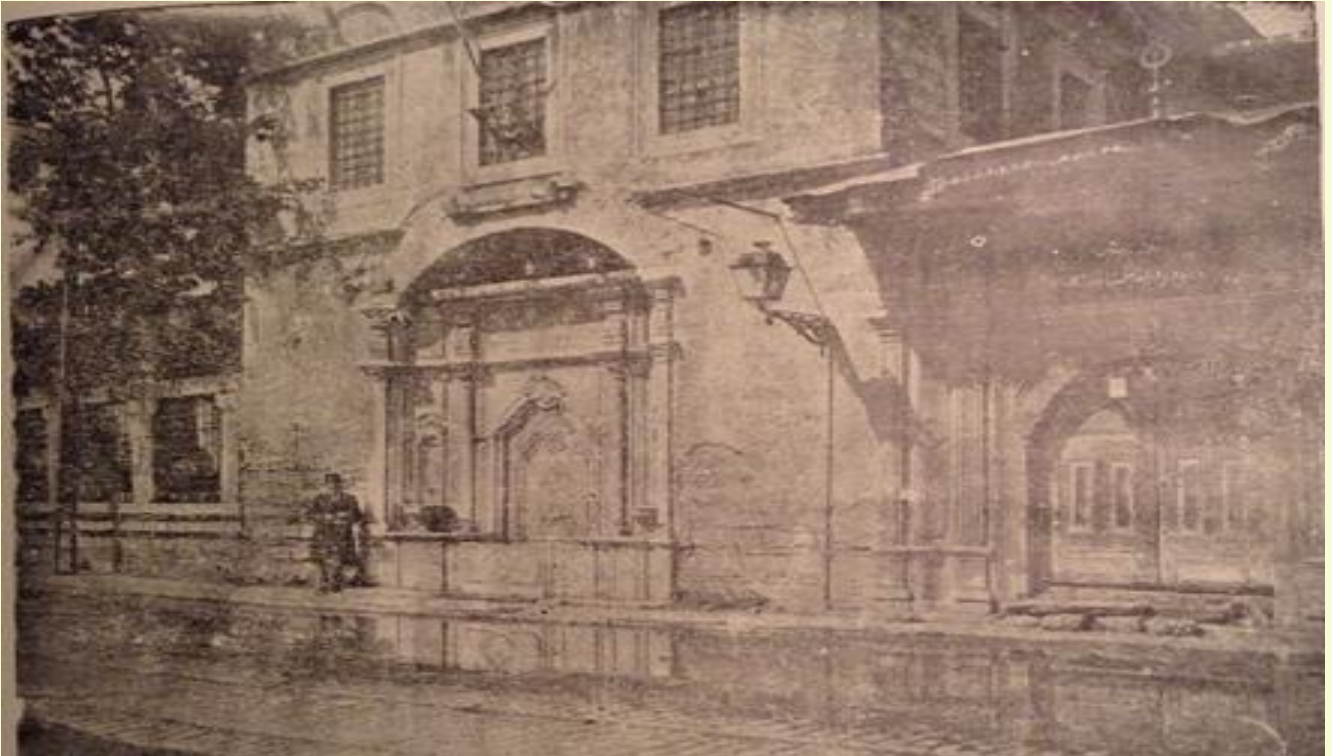
Hazret-i Sultân Selim kim sığâr ile kibâr
Hep sebak-han-ı senâdır ol şeh-i devrân için
Nâz-perver Usta kim şimdi hazînedârdır
Bir zamân dadı imiş dâd-ı âver-i devrân için
Şükredip vakt-i hidiv-i âleme erdiğine

Hayra sarf etmekte nakdin İzid [ü] Mennân için
Merhametle destgir-i âcizândır bâ-huzûr
Şefkâti mâderden efzun zümre-i tıflân için
Bi muallim -hâne bünyâd etti kim hayrâtını
Hak kabûl eyler içinde okunan Kur'an için
Bü'l-aceb mektebdir oldu mekseb-i ecr-i cezîl
Nâz-perver Dadı yaptı mektebi sıbyân için 1207

Bu okulun yanındaki parmaklıklı küçük mezarlıkta,

“İsmetlû Valide Sultân ‘aliyyetü’s-şân efendimiz cariyelerinden Firdevs-aşiyân merhume ve mağfûrun lehâ hüsnî Zamân Kadın’ın ruhiçün ... 11 Rebiülevvel 1214”,

[421] “Müderresin-i kirâmdan Ahmet Beyefendî’nin halile-i muhteremesi Fahrü’l-Muhadderât merhûme saraylı şehide Fatıma Hanım’ın ruhiçün... 9 Ramazan 1228.” gibi zatların mezarları vardır.

Küçük Langa Caddesinde Nâz-perver Usta Mektebi

Cellât Çeşmesi’nden bu okula gelirken solda, tramvay hattı üzerinde (Kürkçübaşı Ahmet Şem-seddin Mahallesi) sekbanbaşılardan bir zatın kabri görülüyor. Parmaklıklı penceresi üzerinde “Fa-

tiş Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin sekbanbaşısı merhumun ruh-ı şeriflerine fatiha: 911" Mezar taşında da:

"Vefât iddüğü tarihtir."

"Şehr-i Rebiülahir fi sene 941. Kabr-i merhûm ve mağfûr kethüda ibni Abdullah" yazılıdır.

Kanuni Sultan Süleyman devri devlet adamlarından olduğu mezar taşındaki kitabesinden anlaşılan Kethüda ibni Abdullah kimdir? Buna dair bilgiler elde edemedim.

Kumkapı

Beşincisi Kumkapı'dır. Bu kapıya eskiden Codoskali de denilirdi. Marmara tarafındaki ikinci Condoskali Limanı (Az derin Liman, Küçük İskele) bir zamanlar buradaydı.⁵²⁵

Eski tarihçilerden Pachymeres'in rivayetine göre, bu limanı Michel Paleologos miladî 1263'de tekrar yaptırmakla beraber, sur içinde bulunan kısmının etrafını büyük taşlarla kuşatmış ve sağlamlaştırmış ve içerisini de derinleştirmiştir. Adı geçen limanı kuşatan daire şeklinde surun bir kısmı 1819 yılında ortaya çıkmış, üç değişik yerinde de birbiri üzerine konmuş büyük taşlar bulunmuştur.

Yenikapı civarı, İstanbul'un eski planına göre dokuzuncu bölge içerisine rastlıyordu.

Hacı Bayram, Çukur Çeşme, St. Theodorus Claudi ile eski bir manastır olan Laleli'nin karşısında bulunan Bodrum yahut Mesih Paşa Camii bitişiğindeki Modeste Sarnıcı, Laleli ve civarı da bu bölge içindeydi.

Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi'nin batı tarafında da Kayser Limanı adıyla bir liman vardı. "Yedi Merdivanlı Liman" adıyla bilinen bu limanın (Kumkapı'da [422] deniz hamamlarının bulunduğu yer) güney batısında bugün Kazgancı⁵²⁶ ve kuzeyinde de Kara Müezzîn Camileri vardı. Bu mahallenin kuzey doğusu Nişancı⁵²⁷ diye bilinen semttir.

⁵²⁵ Condoskali, Kumkapı İskeleyi'nin bulunduğu yerdir. Bu limanın sınırını belirleyen surun kalıntısı hâlâ İskeleye Caddesinde, sağda yanmış Kürçübaşı Süleyman Ağa Camii hizasında ve bir iki dükkân ileride Kasap Şükrü Efendi'nin dükkânı yanında hâlâ görülmektedir. Kürçübaşı Süleyman Ağa, caminin önünde parmaklıklı ve çukur bir yerde gömülüdür. Zamanla yol olmuş gerek cami in ve gerek mezarın yeri aşağıda kalmıştır.

Taşında şu yazılıdır:

"Yahu, ashâb-ı hayrâtan Kürçübaşı Süleyman Ağa ve zevcesi ile kerimesi Hatice Molla'nın ve bilcümle müminin ruhuna fatiha; sene: 941."

⁵²⁶ Heptascalion Limanı'nın kara tarafındaki duvarı Kazgancı Camii'ne çok yakındır. Bu cami in mihrabı önündeki eski kabristan Ermeni Patrikhanesi'nin arkasındaki bahçe duvarına bitişiktir. Caminin kapısı yanında parmaklıklı bir avlu içinde iki mezar varsa da taşları bulunmadığından kime ait olduğu belli değildir. Yalnız baş taraflarında iki fener asılıdır. Kapısının tam karşısında da alt tarafı kâğır bir okul vardır. Kapısı üzerinde şu kitabe vardır:

Kâtib-i serrâc-ı sultânî semiyî-i şîr-i Hak Dest-i cûdî hâtîme galibdir ihsânda
Bu muallim-hâneye çün bezl-i himmet eyledi Ecrini bulsun Hüdayâ ravza-i rıdvânda
Fenniyâ tarihini hâtîf edip dedi duâ Reg-i tıfl alsın sebak bu mekteb-i sıbyânda 1084

Bu okulun yanında bir de çeşme varsa da nice benzerleri gibi bunun da suyu akamaz... Memleketin hayır ve yararına ve insanoğlunun suya olan ihtiyacının giderilmesine hizmet eden bu gibi hayrât hakkındaki değer

bilmezliğimizi, hayır sahipleri bilmiş olsalardı, hakkımızda elbet bu derece cömertce ve şefkatlice davranmazlardı...

⁵²⁷ Mahallenin bu isimle adlandırılması Sadrazam Mehmet Paşa'nın burada bir caminin bulunmasındandır. Nişancı Mehmet Paşa Camii ahşap çatılı, oldukça geniş bir mabettir. Sultan İkinci Mahmud zamanında onarıldığına dair tuğrası caddeye bakan tarafında asılıdır. Yaptıran zat Mevlâna Hazretlerinin soyundan olup Kâtip Çelebi ve Kara Çelebizade Abdülaziz Efedi'nin ifadelerine göre Fatih zamanında Gedik Ahmet Paşa'nın ilk sadrazamlığından atılmasından sonra sadrazam olup dört sene sonra yani H. 886 yılında Fatih Sultan Mehmed vefat ettiğinde, Mehmed Paşa da Yeniçeri eşkiyası tarafından şehit edilmiştir. Mehmet Paşa'nın oğlu Ali Bey bunun oğlu Mustafa Bey'dir. Kardeşi kadılardan Kara Çelebi Hüsameddin Efendi olup Kara Çelebizadelerin atasıdır. Caminin tamamlanmasına şu tarih düşürülmüştür:

“Ahsenallahu lenâ cennet-i adnin bedelen - 880

Adı geçen paşanın kabri cami avlusundadır. Mezar taşı yassılanmış ve çember parçasıyla şekillenmiştir. Başında serpuş yoktur. Erdemli, iffetli ve istikamet sahibi kişilerden olan Mehmet Paşa'nın anısına saygı olarak kabrinin başında özel olarak kandil yakıldığı gibi ayrıca mum da yakılmaktadır.

Baştaşının iç yüzünde hatt-ı celî sülûs ile şu yazılıdır:

“Hüve'r-Rahim... El-merhûmu's-şehid Mehmet Paşa ibni Ârif Çelebi Celalei's-Sıddîki rahimetullahi rahmeten vasiaten ğafarallahu li-men karae lehüma'l- fâtiha sallallahhu alâ seyyidina ve âlihi ve sahbihi.” Bu taşın dış yüzünde ve ayak taşının her iki tarafında Şeyh Vefa'nın Arapça manzum bir tarihi yazılıdır. Bu tarih gerek kelimeler ve gerek ölçüsü bakımından dikkate değer görülmediğinden yazmaktan vazgeçtim.

Taştaki işarete göre Mehmed Paşa'nın şehit edilme tarihi H. 886 yılı Rebiülevvelinin beşinci günüdür.

Nişancı Mehmet Paşa Camii yakınında ve Çifte Gelinler-Yenikapı Caddesi üzerinde eski sadrazamlardan İbrahim Paşa'nın bir mescidi daha vardır ki burası eşi Muhsine Hatun'un isteğiyle, Paşa'nın katlinden üç sene önce tamamlanmıştır. Kapısının üst kısmı Stalâktit süslemesiyle süslenmiştir. Bu ve daha bazı eski eserlerin işaretiyle anlaşılıyor ki bu cami kubbeli, oldukça muhteşem bir bina imiş. Bugün kapısının üzerindeki tarih şudur:

Accilû bi's-salât...

Avn-i Hak birle tamâm oldukça bu zibâ binâ

Hâtif-i kudret dedi tarihini hayr-ı latîf --939---

Kabristandaki medfun bulunanlar arasında: Cezayirli Hasan Paşa merhumun çırağı delibaşı el-Hac Abdullah Ağa 1225, Nakşibendî tarikatının kutbu'l-arifi Osman el-Pertevî 27 Rebiülahir 1243 ve daha bazı zatlar medfundurlur.

Hadikatü'l-Cevami ile **Hadikatü'l-Vüzera** adlı eserde verilen bilgilere göre İbrahim Paşa'nın soyu İstanbul'u bina eden “Yanko bin Madiyan” a dayanıyormuş. Şurası tarih sayfalarında kayıtlıdır ki İbrahim Paşa, İtalya Seferinde İtalya sahilinde Müslüman gazilerinden birinin eline esir düşmüş; padişah huzuruna getirildikten sonra iltifata mazhar olarak has odabaşılık rütbesiyle onurlandırılmıştı. H. 929'da Pîrî Paşa yerine sadrazamlığa getirildi. Kanuni Sultan Süleyman zamanında on üç sene devam eden vezirliğinde çok önemli hizmetleri olmuştu. İbrahim Paşa; dirayetli, cesaretli, vakarlı ve benzeri bulunmaz bir paşa iken şeytanın aldatması ile kötü bir davranış yaptığından cezasını bulmuştu.

Âli merhumun **Mehasinü'l-Edeb**'inde anlatıldığına göre adı geçenin şaşılacak tavırlarından olarak Divan-ı Âli'ye çıktığı zaman arkasında şarkıcılar ve sazcular şarkılar söyleyerek ve kendi de içkiden sarhoş olarak divan sürmesi alışkanlıklarındanmış.

Kibir ve gururuna delil olmak üzere H. 940 Rebiülahirinde Acem Seferi'ne ordu kumandanı olarak haşmetli bir şekilde Halep'e girdiğinde karakterinde bulunan fesadlık ortaya çıkıp “Serasker-Sultan” adıyla emirler çıkardığı padişahın kulağına varınca cezası hazırlanmıştı. Paşa'nın öldürülmesine “Mest-ilâhud: 942” tarih düşürülmüştür.

Hadikatü'l-Cevami'de “Kabri Okmeydanı ardında Nasuh Paşa ile bir sofadadır denildikten sonra “cezası hazırlanmış ve 942 senesi Galata'da bulunan Canfeda Tekkesi'nde öldü.” kaydı ekleniyor.

“Lokman'ın **Hünernâme**'sinde İbrahim Paşa'nın cenazesinin nakledildiğini gösteren resim vardır. Sarayburnu'nu tasvir eden bu tabloda, sahile yanaşmış bir kayığın yükleyicileri ayakta ve eller, saygı duruşunda göğüslerine kavuşturulmuş olduğu halde görülüyor. Bu resimden anlaşıldığına göre topluluk, uzakta padişahın baktığı yerde bulunuyormuş. Çünkü Padişah hizmetçilerinin ancak padişahın huzurunda saygıyla el bağlamaları Osmanlı'nın eski kanunları olduğuna göre paşanın cenazesinin Topkapı Sarayı rihtimından kayığa bindirildiğine karar vermek gerekir.

[423] Onuncu bölge konusunda adı geçen St. Acasius Kilisesi’nden başka diğer bir St. Acasius Kilisesi de burada, büyük bir ihtimale göre, Ermeni Patrikhanesi Kilisesi’nin yerinde bulunmuş olacak. Nişancı ve civarına vaktiyle Anrtorianos derlerdi ki, yedinci bölge içindedir.

[424] Arslan Kapısı

Kumkapı’dan sonra gelen kapıya Arslan Kapısı derler ki, bugün kapalıdır. Bu çevreye bugün Kadirga Limanı deniliyor. Burası, Bizans Devleti zamanında kayserlerin deniz araçlarına ait bir limandı. Bu liman Kayser Birinci Justinianus’un (527-518) eşi Sophie’ye izafeten Sophiens Limanı adı verilmişti.

Bu yerin biraz yukarısında, vaktiyle yaygın şöhreti olan Sophiana Sarayı (Le Palais Sophiana) vardı. Kumkapı’nın yukarı taraflarında bulunup Marmara’ya bakan güzel ve şairane bir yerde bulunmuş olan bu sarayın birkaç mermer sütunundan başka bir şeyi kalmamıştır. Planların incelenmesine göre bu sarayın yerini, Behram Çavuş Camii’nin kuzeyinde, Kumkapı ile İbrahim Paşa Camii arasındaki yerde gösteriliyor. Bu sarayın bulunduğu yere sonra Sultan Üçüncü Ahmed’in kızı Esmâ Sultan adına bir saray yaptırıldığını yabancı yazarlar yazıyorlar.

Esmâ Sultan Sarayı’nın bu civarda, eski Sophiana Sarayı’nın yerinde yapıldığı Kauffer’in planında belirtilmiştir. Bu saray İbrahim Paşa Camii’nin (Kumkapı Nişancısı civarı) güney doğusunda, Celal Esad Bey’in planında Cündî Meydanı’nda görülüyor.

Kadirga Hamamı’nın arka tarafına, Müslüm Caddesi’ne kadar hâlâ Sarayı diyorlar. Mahallenin asıl ismi Bostan Ali Mahallesi’dir. Bu mahalle isminin kesin işaretiyle anlaşılıyor ki, Esmâ Sultan Sarayı Kadirga Hamamı’nın arka tarafına rastlayan sırtlardaymış. Dişçi ve Eczacı Okulları’nın önündeki çeşmenin kitabesi de sarayın bu civarda olduğunu kesin olarak gösteriyor.

Adı geçen Canfeda Tekkesi’ni bir hayli aradım; sorduğum yer, başvurduğum kişiler kalmadı...Fakat hiçbir yerden işe yarayacak cevap alamadım

Bir Ramazan günü idi. Galata’da Arap Camii civarında bazı incelemeler yaparken, Canfeda Tekkesi’nin Unkapanı Köprüsü civarında Yağkapanı Camii adıyla bilindiğini öğrendim.

Yağkapanı Camii civarında olan harap, kâgir bir bina içerisinde küçük bir türbe içinde bir zat medfundur. Türbeye bu harap binadan geçilir. Bu bina bir tekke veya mescit binası olacak. Osmanlı eseridir. Medfun olan zat, Müslüman mahalle halkına göre “Koyun Dede” adıyla bilimektedir. Sandukası kâgir ve üzeri kireç sıvalıdır. Baş tarafında sarıklı Mevlî külahı konulmuş olup başucuna rastlayan duvardaki mermer kitabede “Koyun Dede’nin mezarı uzun süre belirsiz ve kapalı kalmış iken Zindanağası Mustafa Ağa tarafından bulunup yenilendiği” yazılıdır. Mustafa Ağa Zindan Ağası olacak

Canfeda Tekkesi’nin Yağkapanı Camii adıyla anıldığına ve İbrahim Paşa’nın Canfeda Tekkesi’ne defnedildiğinde Hadikatü’l-Cevami ile Hadikatü’l-Vüzera’nın ittifak ettiklerine göre, burada medfun olup “Koyun Dede” adıyla halk arasında bilinen ve meşhur olan zatın İbrahim Paşa olması büyük bir ihtimaldir.

Şu nokta da dikkate değer ki, geçmiş zamanlarda haklarında padişahın öfkesi şiddetlenmesi sonucu hâkimin kararıyla öldürülenlerin kabirlerinin bazen bilinmez ve genellikle terkedilmiş ve izsiz ve işaretli olduğu pek çok örnekleriyle bilindiğinden Koyun Dede’nin İbrahim Paşa olduğuna bir derece daha kuvvetle ihtimal verebiliriz.

İbrahim Paşa Camii’nin bulunduğu mahalleye bugün “Muhsine Hatun Mahallesi” derler ki, paşanın zevcesinin adıyla meşhurdur. Buradan doğruca Tavşan Taşı Yokuşu yoluyla Beyazıt’a çıkılır ki, burası Bizanslılar zamanında üçüncü tepeyi (Beyazıt Meydanı) ve sekizinci bölgeyi oluştururdu. Tavşan Taşı Yokuşu Osmanlılardan önce de vardı. İstanbul’un meşhur mahallelerinden Saraç İshak Mahallesi, Tavşan Taşı Yokuşu üzerindedir.

Koca Ragıp Paşa'nın konağı, Dişçilik ve Eczacılık Yüksek Okulları'nın bulunduğu yerde olduğu rivayet ediliyor.

Esmâ Sultan Sarayı'nın planlarda gösterilen yeri hakkında, Defter-i Hani memurlarından bu gibi işlerle ilgilenenlere [425] başvurarak bilgiler elde etmeye çalıştıysam da sarayın eski yerini belirleme konusunda hiçbir bilgi alamadım.

Değerli atalarımızın ne kadar ileri görüşlü oldukları bu çeşmenin kitabesindeki tarihî kayıtlarla ortaya çıkıyor. Yeri geldikçe bildirmekten çekinilmediği gibi, milli ve genel kurumlar üzerindeki kitabelerin şehrin topoğrafî tarihi bakımından çok önemi vardır. Mimarlarımızın ve bu gibi eseleri yaptırarak kuruluşlarımızın bu önemli konu üzerinde durmaları lazımdır.

Adı geçen Sophiens Limanı'nda Justinianus ve eşi Sophia'nın heykelleri vardı. Justinianus'un heykelinin alt tarafına o zamanın İstanbul valisi bulunan Theodor şu cümleleri yazdırmıştı:

“Huzur ve mutluluğunu limana saçmak için

Ben, Vali Theodor, bu güzel heykeli

İmparator Justinianus adına deniz kenarına yaptırdım.”

Elfrio Lamanı'ndan ta buraya kadar olan yerlerin tamamı mahalle olmuştur.

Bugün “Cündî Meydanı” da denilen Kadirga diye bilinen semti, Kumkapı ile Çatladıkapi arasındaki bir meydandır. Buradaki Osmanlı eski yapıları arasında iki hamam, Eczacılık ve Dişçilik Okullarıyla, güzel bir çeşme; bu yerin yukarı taraflarında eski sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın güzel camisiyle medresesi ve okulu vardır.

Çeşme, meydanın ortasında ve Eczacılık Yüksek Okulu'nun tam karşısındadır. Çeşmenin zemini, meydanın şimdi zemininden aşağıdadır. Bundan anlaşılıyor ki meydan zaman içerisinde bir iki arşın doldurulmuştur.

Kare şekil plan üzerine tamamen mermerden yapılmış olan bu çeşmenin üstü namazgâhtır. Buraya memmer merdivenle çıkılır.

Kumkapı tarafına bakan cephesindeki kitabe şudur:

Güzide binti Sultân Ahmed Esmâ nâm sultânın

Müdâm efsûn edip ömrün kederden hıfzede Mevlâ

Bina edip bu dil-cû çeşme-sârı fi sebilillah

Atâş-ı ümmeti âb-ı keremle eyledi irvâ

Hemân su yerine sim u zeri harc eyleyip her sû

Gümüş suyu gibi bu mâ-i sâfi eyledi icrâ

Gelen abdest alıp çıksın musallâda duâ etsin

Ede ömrün Füzûn Abdülhamid Hân'ın heme Mevlâ

Edip vird-i zebânı zevci Muhsinzâde Pâşâ'yı
Duâ'yı hayrdan anı ferâmûş etmedi asla
Dedi Tefvik âbın nûş edip atşâna târihin
Bu zîbâ çeşmeden iç besmele ile afiyet bâdâ 1193

Küçük Ayasofya'ya bakan tarafındaki kitabe de aşağıdadır:

Dürretü't-tâc-ı kerem duhter-i Sultân Ahmed
Menba'-ı cûy-ı atâ Hazret-i Esmâ Sultân
Yaptı bu çeşme-i dil-cûyu rızâen lillah
Teşnegân-ı ümmî eyledi yekser reyyân
İki cânıpte iki çeşme olup iki cenâh
Etti kuş gibi bu hayr evc-i kabûle tayerân
[426] Eyleyüp cümle hayrâtını makbûl Hüdâ
Katre-i âbı kadar ede sevâbın ihsân
Zevc-i merhûm vezir-i a'zamı Muhsinzâde
Rûh-ı pâkin ede Hak nâil-i cer u ğufrân
Dedi itmâmına tevfik-i duâ ğû târih
Dil -küşâ kıldı bu nev- çeşmeyi Esmâ Sultân
(Ketebe Mehmet Şevki ğufira lehu3 Şaban 1193.)

Çeşme, Sultan Üçüncü Ahmed'in değerli kızları Esmâ Sultan'nın hayır eseridir. Kocası Muhsin-zade Mehmet Paşa'dır ki atası zamanında zenginliğiyle şöhretli olan Muhsin Çelebi'dir. Muhsin Çelebi aslında Halepli ve diğer bir rivayete göre Musulludur. İstanbul'da ticaretle uğraşmış ve 1081 yılında vefat etmişti. "Ola Muhsin Çelebi tâcir-i kâlâ-yı naîm."

Birinci Mahmud devrinde 8 Rebiülevvel 1150'de ticaret iskelesi kumandanlığından Kartal ovasında (Rumeli'ndedir) sadrazam olur. Dört buçuk ay sonra sadrazamlıktan atılır ve Cidde'de vefat eden Muhsinzade Abdullah Paşa'nın oğludur. İstanbul'da Molla Gürani semtinde doğmuştur. 1169'da Esmâ Sultan ile evlenerek padişahın özel iltifatını kazanmıştı.

8 Zilkade 1178 Pazar günü padişahın mührünü taşımaya nail olarak isteğinin en yükseğine ulaşmıştı.

Küçük Kaynarca Muahedesini imzalamaya mecbur olmuş ve o günlerde hastalanıp yatağa düşerek orduyla birlikte sedye ile İstanbul'a gelirken Karînâbât yakınlarında 26 Cemaziyelevvel 1188'de

yetmiş yaşında vefat etmiştir. Cenazesi dört atlı araba ile 36 saatte Edirne'ye getirilip Eski Cami avlusundaki küçük mezarlıkta annesinin yanını gömülmüştü. On gün sonra Esmâ Sultan'ın emriyle mezarından çıkarılıp İstanbul'a nakledilerek Hazreti Halid civarına gömülmüştü.

Muhsinzade Mehmet Paşa, doğru ve isabetli görüşleriyle meşhur, ileri görüşlü bir vezirdi. Hoca Paşa'da, hamam civarındaki Münderis Han bunun hayır eseridir. Hanın yalnız bir kapısı kalmıştır.

Esmâ Sultan H. 1138 yılında doğmuştu. Bayram geceleri minarelerde kandil yakılması emri ve âdeti bu sene içindeki olaylardandır. Selâtin cami minarelerine mahya konulması ise H. 1134'te başlamıştı. Hatta Takvîmü't- Tevarîh'de bu konuda: "vaz'ı -ı mâhiyâ-hâ der-mecmû'-ı cevâmi-işerif-i selâtin ba'de ez îkâd-ı menâre ve hatm-i binâ-i s'adâbâd" denilir.

Sophiens Lamanı'ndaki iki heykelden, imparatoriçe adına dikilen heykelin alt tarafına diğer vali manzum bir kitabe yazdırmıştı ki nesir olarak çevrisi şöyledir:

"Vali Julianus, hikmetle dolu olan Romalıların imparatoriçesine hikmeti mal etti."

Kayser Theophilos zamanında Bigas adında biri bu limana ait olup yanan binasını tekrar yaptırdı ve limanın kapısı üstünde şu cümleleri yazdırdı:

"Yaratılış tarihinin 6342. senesi ve İsa'nın doğumundan 834 sene sonra Michel'in oğlu Theophilos'un hükümeti zamanında âdil ve zahit Bigas Cenapları, halka kolaylık olsun diye bu geniş limanı tekrar yaptırdı."

[427] Bu limanın üçgen şeklinde olan yeri doldurulmuş, Langa Limanı ile Kadırga Limanı arasında kalan kısmında da Müslüman mahalleleri oluşmuştur. Bizans tarihçilerinin bildirdiklerine göre, vaktiyle deniz üzerinde bir kule varmış. Boukinon adı verilen bu kulenin içerisi boş olup kalın su boruları bulunuyormuş. Codinos diyor ki: "Lodos veyahut poyraz rüzârları esip dalgalar duvarlara çarptığı vakit, rüzgâr bu boruların içerisine dolarak öyle ahenkli bir ses meydana getirirdi ki işitenin hoşuna gider ve hayrette bırakırdı."

Bu kulenin tam karşısında diğer bir kule daha bulunup aynı sesi çıkarırdı. Donanma yelken açarak hareket edeceği zaman önce burada toplanır ve birtakım müzik aletleriyle bu kulelerden çıkan sesleri aksettirerek yola çıkardı. Fakat Anselma Bandoure'nin İstanbul'a ait olan tablolarında, bu kuleyi Velisarius Kulesi diye adlandırmasının sebebi anlaşılamıyor.

Çatladı Kapı

Çatladıkapı⁵²⁸: Marmara tarafındaki kapıların altıncısı, kuzeyde bulunan Çatladıkapı'dır ki, eski Demirkapı'dır. [428] Çatladıkapı'nın Demirkapı adıyla da isimlendirilmesine gelince; İmparator Bü-

⁵²⁸ Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nin birinci cildinde, "Denizle ilgili acayip tılsımlar" konusunda diyor ki: "Evvela, Çatladıkapıda Güngörmez Sarayı (Hormisdas yani Hürmüz Sarayı olacak) tarafında bir tılsım vardır... Dört köşe bir dev şeklindeydi ki, ne zaman ki Akdeniz tarafından düşman gemileri görünse bu tunç dev şeklinden bir ateş meydana gelip gemiler ateşle yanarlardı.

İkinci tılsım: Kadırga Limanı'nda bakırdan bir gemi vardı. Karakış gecelerinde İstanbul'un büyücü kadınları o bakır gemi ile sabaha kadar denizde dolaşırlar, Akdenizi korurlardı. Hatta Fatih Sultan Mehmed'in fethi zamanında o bakır gemi ganimet olarak ele geçirildi derler."

Evliya Çelebi, İstanbul'un içinde ve etrafında zengin ve fakir herkesin gezebileceği gezinti yerlerini sayarken, "Önce, İstanbul içinde bir seyir yeri olan: At Meydanı, Ağa Çayırı, Yeni Bahçe, Baruthane, Bayezid, Vefa, Süleymaniye, Fatih, At Pazarı, Arabacılar, Selimiye, Kadırga Limanı, Şehzade, Yedikule, Valide Cami ve Aya-sofya meydanları"nı zikrediyor.

Çatladıkapı'da gözlem ve incelemelerim:

Çatladıkapı'da genç Theodosius'un güneydoğu tarafına rastlayan mahalledeki Fener Kulesi, bugün fakir bir Türk ailesinin evi içindedir. Bu burc şimdiki durumda otuz kırk metre kadar deniz seviyesinden yüksektir. Burcun içerisi kemerli bir oda olup denize bakan tarafında uzunlamasına dar bir delik vardır. Bu odanın üstüne vaktiyle bir merdivenle çıkılmış. Sultan Ahmed Camii'nin güneydoğusu cephesine, yani vaktiyle çarşamba pazarı kurulan meydana bakan tarafına uzanan bir duvar varmış. Tren hattı uzatılırken bu duvarın geçtiği yere rastlayan kısmı yıktırılmış. Tren hattının yukarı tarafında bulunan Kapıağası Mahmud Ağa Camii'nin hemen yanından geçen bu surun kalıntısı hâlâ duruyor. (Paspati'nin keşfettiği duvardır.) Fener Kulesi'nin tam karşısındadır. Bu sur sağlam horasan ve kireçle örülmüştür. Bu kulenin üst katında bir dehlizin küçük bir kısmı hâlâ görülmektedir. Tahminime göre bu dehliz yıkık suru takibederek saraya kadar uzanmış. Fener Kulesi'nin alt katından da Theodosius Sarayı'na (Justinianos'un evi) giden bir dehliz kısmen girişi bugün mevcuttur. Bu kulenin hemen yanında ve Ahırkapı'ya bakan tarafına bitişik duvar arasına sokulmuş üç adet beyaz mermer sütunun varlığından anlaşıyor ki burada eskiden bir balkon varmış. Bu kuleden Theodosius Sarayına kemerli bir dehliz ile geçildiği bazı kalıntı eserlerden anlaşıyor.

Otuzmetre Zaviyesi

Otuzmetre Zaviyesi içerisinde bulunup denize doğru çıkan burç, Theodosius Sarayı'nın güneydoğu tarafındadır. Bu saraydan, tren idaresinin sonradan yaptırdığı duvarı dışarıdan takib ederek Çatladıkapı'daki Süprüntü İskelesine gelirken yontma büyük taşlarla örülmüş, yukarı tarafları kısmen yıkık duvarların üzerinden yürümek gerekir. Otuzmetre Zaviyesi denize doğru çıkmıştır. Otuzmetre Zaviyesini oluşturan sınır içine rastlayan Theodosius Sarayı'yla bitişindeki adı geçen burcun saraya bakan tarafında tuğla kemerli muhteşem ve yüksek bir kapı vardır. Bu kapının yüksekliği tahminen on beş metredir. Eni altı metre kadardır. Bu kapı sonradan taşla örülmüştür. Bu kapının yanında ve kara tarafında bugün gözle görülen dar ve uzunlamasına deliği sonradan açılmıştır. Bu deliğin içi yaklaşık olarak dört metre yükseklik ve eninde kemerli bir oda olup içerisinde başlıkları İyonik tarzda işlenmiş altı adet granit sütun vardır. Marmara sahilindeki surlarla mahallelerden söz edilirken bu yere dair biraz daha bilgi verecektir.

Bu burcun denize yakın yerinde duvar arasına sokulmuş Rumen-Bizans tarzında delici aletle işlenmiş yassılaşmış bir direk başlığı hâlâ duruyor. Süslemesi yapraklardan oluşan bu taş işi oldukça incedir.

Bu taşın temele konulmuş olduğuna göre burcun inşasından önce diğer bir yapının sütunlarını süslerken, alınıp buraya konulduğu ve burctan daha eski olduğu anlaşıyor.

Nahlbend (Balmumcu) ve Sultanahmed taraflarında bulunan Kayser Sarayı'nın daireler ve eklentilerini sahile bağlayan kemerli birçok dehliz bulunduğu bilinip bugün kapalı duran bu kapının da dehlizlerden birinin denizde son bulan kapısı olduğu bilinmektedir. Gerçi bu kapının önü şimdiki durumda deniz ise de vaktiyle burada bir rıhtım bulunduğu, bu kapının rıhtım üzerinde bulunmuş olduğu ihtimali vardır.

Kapının bulunduğu bu burcun üstünde bugün fakir bir ailenin oturduğu bir kulube vardır. Gördüğüm bazı kalıntılara ve duvar arasına sokulmuş konsollara ve Theodosius Sarayı'nın burctan tarafa cephesindeki kemer kalıntısına göre bu saray burca çok yakın yere kadar uzanmış. Aslında mahalle ihtiyarlarından soruşturmam da bu tahminimi doğrulamıştır. Burctan karaya doğru bir dehliz bulunduğu da kara tarafında ve tren hattı üzerindeki sağlam tuğla dehlizin kalıtısından anlaşıyor. Burcun karaya bitiştiği şimdiki köşe noktasında duvar üzerinde bir sütun ayağı duruyor. Bu ayak, İyonik tarzına yakındır. Ayağın olukları yirmi tanedir. Bu ayağın bir de sütunu bulunduğu tabiidir. Zanotti'nin planında, bu ayağın yanında bir kapı gösterildiği dikkate alınırsa sütunun kapıya ait olması büyük bir ihtimaldir.

Bu burcun kara ile birleşen duvarı üzerinde Zanotti'nin eserinde belirttiği üzere, yarısına kadar toprağa gömülmüş beyaz bir memur sütun hâlâ duruyor. Bu sütunun oraya ne şekilde ve ne amaçla konmuş olduğunu bilmiyoruz.

Altmışmetre Zaviyesi içindeki burç bugün Çatladıkapı İskelesi'nin güneydoğusundadır. Bunun da üzerinde, bir gümrükçü kulübesi bulunduğu gibi küçük burç da küçük bir ev haline getirilmiştir.

Otuzmetre Zaviyesi içerisine rastlayan burctan sahili takib ederek Çatladıkapı'ya doğru gelinirken kale duvarı üzerinde yontma büyük mermerlerle yapılmış kısmen zemini toprakla dolmuş kemeri yıkılmış bir kapı gördüm. İhtimal ki, bu da denize ulaşan bir dehlizin giriş veya çıkışıydı. Yine ihtimaldir ki, bu kapının önünde ve deniz kıyısında bir rıhtım ve rıhtıma inmek için bir de merdiven vardı. Bugün çakıl taşlarıyla beton ve büyük kitleler halinde rıhtım veya duvar yıkıntıları ve kalıntıları deniz kenarında duruyor. Bu sahillere suların dalgala-

yük Kostantin tarafından Roma’dan Kostantiniye’ye getirilen büyük somaki sütununu Kostantin Meydanı’na (Çemberlitaş Meydanı) nakletmek üzere [429] gemiden karaya çıkardıkları zaman çok ağır olduğundan geçirileceği yeri çökertmesin diye geçtiği yere bir çeşit demiryolu döşemişlerdi. İşte, bundan dolayı buraya Demirkapı demişlerdi.

[430] Bu kapının iç tarafında ve surların üst tarafında Genç Theodosius’un meşhur ve muhteşem Kartal Sarayı (Palais L’Aigle) vardı. Bu büyük sarayın kalıntılarından denize bakan tarafındaki dört percerenin⁵²⁹ sağına ve soluna mermerden birer arslan heykeli konmuştu. Kapının dış tarafında da sarayın meşhur limanı vardı.

rın getirdiği kumlarla denize doğru dolmuş olduğundan rıhtımın temelini bulmak mümkün olamıyor. Adı geçen kapının duvarı arasında yaprak oymalı korniş süslemelerinden mermerler hâlâ duruyor.

Altmışmetre Zaviyesi’nden kara tarafına uzanmış iken, tren hattının uzatılması sırasında yıkılan sur parçası, geride, bugün mevcut olan büyük kemerli ve dehlizli duvar ile birleşirdi. Bu surun üzerinde yakın zamana kadar bir kapı vardı. Bu kapı Çatladıkapı adıyla bilinirdi. Bu da yıkıldı. Buradan sahile geçilirdi. Altmışmetre Zaviyesi’ndeki burcun deniz seviyesindeki temeline korintiyen tarzında işlenmiş birçok sütun başlıkları konulmuştur. Bu kapının yanında, etrafı duvarla çevrilmiş ve alt tarafı özellikle tarih kısmı kırılmış serpuşsuz, hatta kadın taşı süslemesinde bir mezar taşında:

“Sahibü’l-hayat ve’l-hasenat ve rağibu’l-cennet ve’l-derecat Vidin bina emini dergâh-ı âli gediklilerinden merhum ve mağfûrun leh es-Seyyid el-Hac Osman Ağa’nın ruhiçün ...” yazılıdır.

Çatladıkapı İskeleyi’nin karşısında tren hattının kara tarafında bu görülen büyük kemerli kapıları bulunduran duvarın içerisi birçok dehlize bölünmüştür. Sonradan örülmüş olan bu kemerli kapıların duvarında açılmış olan bir delikten içeri girdim. Dehlizin içerisinin genişliği en çok iki, uzunluğu altı metre kadardır. Bu dehlizin nereye kadar gittiğini anlayamadım. Çünkü arka tarafa gayet büyük yontma taşlarla örülmüştür.

Bu duvarlardan birbirine merdivenlele geçilir. İçerisinde bugün oturan fakir Anadolu halkından bazı kadınlardan yaptığım araştırmama göre bu dehlizler Ayasofya’ya gidermiş. Bu rivayette doğruluyor ki, sarayın çeşitli kısımları ve daireleri arasında böyle kapalı yollar vardı.

Bu dehlizlerden Çatladıkapı İskeleyi’ndeki burca kadar yine kapalı bir yol, yani dehliz vardı. Hâlâ bazı kalıntıları duruyor. Bu dehlizli duvar ile belirtilen burç arasındaki açı, dike yakın geniş açıdır. Kapı yakın zamanda yani tren yolunun uzatılması sırasında yıktırılmıştır. Küçük Ayasofya’dan, Nahlibend (Balmumcu)’dan gelip Çatladıkapı İskeleyi’ne inmek isteyenler bu kapıdan geçerlerdi.

Kemerlerinden damla damla sular akan bu perişan dehlizlerde yaşayan ailelerin, nurlu gibi Türk çocuklarının durumunu görüp de ağlamamak elden gelmedi...

Dehlizin önünde bir mezar gördüm. Etrafına güller dikilmiş. Bu mezarın kime ait olduğunu sordum. Mücahidlerden Pîri Baba imiş. İhtimal ki, Pîri Baba’dır. Orada oturan alileler bu kabir hakkında büyük bir saygı eseri gösteriyorlar. Perî yahut Pîri Baba’nın gömülü olduğu yerde vaktiyle bir cami varmış. Üzerinden zaman geçerek yıkılmıştır.

Dehlizlerin üstünde yakın zamanlara kadar Çayiroğlu adında zengin bir Anadolu Rumunun büyük bir konağı varmış. Kendisi Kadıköy’de oturmuş. Bu konağın yerinde sonra büyük bir mahalle oluşmuştur. Bugün Çayiroğlu arsası adıyla bilinen bu arsaya Kabasakal Yangını’ndan sonra bazı evler yapıldığı gibi, Tüccarlardan Samsunlu Yusuf Bey’de bir ev yaptırmak üzeredir. Hicri 1293 senesinde Zaptiye Paşası olan Abdi Paşa Çayiroğlu’nun evinde oturmuştur. Hatta konağın ahırına saman, arpa taşıyan Erzincan’a bağlı olan Refahiyeli Ahmed Ağa ile görüştim. Bu civar hakkındaki bilgileri ondan aldım. Ahmed Ağa yetmiş yaşlarında, fakat dinç ve zinde bir Türktür...

⁵²⁹ Kostantiad. s. 32; Choiseul Gouffier’in atlasındaki resimde Zanotti’nin **İstanbul Surları Etrafında** adlı eserde üç pencere ve iki tarafında iki arslan heykeli gösteriliyor. Bugün Müze-i Hümayun’da Bizans eserlerinin bulunduğu dairede ve kütüphaneye çıkılacak merdivenin sağına ve soluna konmuş, mermerden yapılmış iki büyük arslan heykeli duruyor. Üzerlerindeki tanıtım yazısında, “Ahırkapı’da Bouceleon harabesinden çıkmıştır. Milat’tan sonra altıncı asır.” yazılıdır. Kostantiniad’da (1846) sarayın harabeleri arasında dört pencere ve bu pencerelerin sağında solunda iki arslan heykeli bulunduğunu gördüğü anlatılıyor.

Çatladı Kapı Sahili

Yontulmuş dörtlük taşlarla yapılmış olan bu limana önceleri Julianus Limanı⁵³⁰ (Port de Julien [431] denildi. Çünkü tarihçilerden Zozim'in⁵³¹ ifadesine göre, bu limanı Julianus Apostat yaptırmış. Vaktiyle içinde bulunduğu muhteşem binalarla Çatladıkapı'nın, Bizans tarihinde özel önemi vardı. Bu önem ise, sırf mimarî ve sanat bakımındandı. Hürmüz, Theodosius Sarayları gibi, büyük binalar hep bu tarafta, Marmara sahilindeydi. Buralarda bugün taraf taraf görülen kalın kemerler, sağlam duvarlar, kısmen ortaya çıkmış sağlam dehlizler ve mermer parçaları, hep o binaların yıkıntıları ve kalıntılarındandır.

Bizce ve daha doğrusu memleketin tarihiyle ve geçmişiyle meşgul olanlar tarafından bu çevre hiçbir zaman gereği kadar incelenmemiştir. Zaman zaman yabancı öğrencilerin öğretmenleri ve rehberleri eşliğinde buralara gelerek incelemede bulunduklarını, hatta yıkık dökük sur parçalarının kurşun kalemle mevud durumlarını çizdiklerini gördükçe düşünür, bu duruma karşı bizim ilgisizliğimiz anlamlı bir şekilde yorumlardım.

Çatladıkapı Sahili

⁵³⁰ Hristiyan usul ve töreni üzere eğitilmiş iken putperestliği kabul ederek bu inancı yaşatmaya ve yaymaya çalışan Roma imparatorlarından Julianus'tur. (361-363)

İran şahlarından Şapur ile meydana gelen savaşta öldürücü şekilde yaralanmış ve bundan dolayı ölmüştür. Rivayete göre, yarasından fışkıran kanı avucuna topladıktan sonra, "Galileen! Seni mağlup ettik!" diyerek havaya savurmuş.

⁵³¹ Miladi beşinci asır tarihçilerindendir. Yeni Tarih adıyla gayet sağlam ve değerli bir eseri vardır.

Angelo Zanotti **İstanbul Surları Etrafında** (1911) adlı eserinde, “Çatladıkapi’ya kadar uzanan Bizan Büyük Sarayı’nın Batı Sınırı”⁵³² konusunda şu bilgileri veriyor:

“Tarihî hatıralarla zengin olan ve fakat yukarıdan beri söz ettiğimiz yerlerden daha az [432] bilinen⁵³³ Büyük Saray’ın batı sınırının önemi az değildir. Hiçbir şekilde tartışmayı gerektirmeyecek bir şekilde bu sınır Çatlıdıkapi’daydı. Bununla beraber, bu sınırın bütün zamanlarda burada bulunmuş olduğu da yalan değildir. Sarayın sınırı bir tarihten itibaren buraya kadar uzanmıştı. Bundan önceki sınırdan söz ediliyor ve yapılan değişikliği hesaba katmıyorlar. Oldukça sık meydana gelen değişiklikler genellikle karışıklığa sebep olmuştu.

Sınırın tamamını oluşturmak üzere herhangi bir binadan bazen söz edildiği halde, o binanın belirtilen tarihte henüz bulunmadığı dikkate alınmadığı veyahut çoktan mahvolmuş bir binanın hâlâ varmış gibi gösterilmesi az görülen bir şey değildir.

Ahırkapı Civarında Balıkhane Kapısı Sahili

Daha önce mevcut olup sonra yıkılan ve yok olan binaları yenilemek için yapılan çalışmalar birçok zorluklara sebep olmaktadır. Bundan dolayı, bu konudaki çalışmayı kolaylaştırmak ve okuyucuların kolayca takibetmeleri için önemli değişiklikleri dikkate alarak ifadelerimizi ve bildirilerimizi devrelere bölmek gerekir.

⁵³² A. Zanotti: Les Limites Occident. Du Grand Palais, p. 95.

⁵³³ Büyük Saray’ın doğu sınırı, sarayın sağlam kalelerinin Marmara sahilinde tahminen bin metre kadar bir genişliği bulunduğ ve Çatladıkapi’dan, Saray-ı Hümayun’un şimdiki hisarı içerisine ve bu sarayın duvarından öte birkaç yüz metreye kadar uzandığı konusunda görüş birliğine varılmıştı.

Söz konusu olan sınırın tarihçesi başlıca üç devreye ayrılır. Birinci devre, Kostantin'den; ikincisi, Justinianus'dan; üçüncüsü de Nikiphoros Phokas'tan başlar.

Bu üç devrede en az bilinen şüphesiz en önemlisi olan birinci devredir ki, iki yüz sene sürmesine rağmen hissedilmeden ve görülmeden geçmiştir. Bundan özel olarak söz edeceğiz.

[433] Doktor Paspatis, Rumeli Demiryolu yapımına ve döşenmesine başladığı zaman önemli inceleme ve araştırmalarda bulunmuştur. Övülmeye layık bir gayretle, Sirkeci'den Çatladıkapı'ya kadar adım adım takip ederek işçilerin kazma ve kürekleri altından çıkan tarihin her türlü yıkıntı ve kalıntılarını hatıra defterine yazmıştır. Büyük Saray ile Boucoleon'un⁵³⁴ gerçek yeri hakkındaki görüşünden anlaşıldığına göre, bu konudaki tahminleri ve bildirileri her zaman işin aslına (gerçeğe) uygun düşmemiş ise de verdiği bilgiler, keşfettiği bölgelerin, özellikle, bütün zamanlarda içerisine girmek çok zor olan sarayın incelenmesi konusunda yine de çok fazla yararı olmuştur.

Çatladıkapı Sahilinde OtuzMetre Zaviyesi

⁵³⁴ Paspatis'e göre, Büyük Saray Çatladıkapı'ya kadar uzanmazdı. Paspatis diyor ki: Bu mahalleye Hipodrum hâkim bir yerde olduğundan Kayserin kuruluşları dışardan saldırıya uğramış olurdu. Bilakis, Kayser Sarayı'nı 1500 metre genişliğinde olan Padişah Sarayının hisarı içine geçirerek doğuya doğru sürüyor ki bu şekilde Sarayburnu'na çok fazla yaklaştırılmış oluyor. Önceden söylediğimiz şekilde bu fikir ve görüşün kabul edilmesi ve savunulması mümkün değildir. Paspatis, burada büyük bir çelişkiye düşüyor. Hipodrum altındaki kayser binaları Akrapol'den daha az saldırıya uğrayacak bir durumdaydı. Akrapol'un yeri, eteklerine doğru uzanan ovanın her tarafına hâkimdir.

Doktor Paspati, bu konuda anlattığına göre eski Fener Kulesi'nin⁵³⁵ yukarılarında, Çatladıkapi'nın iki yüz metre doğusunda, işçiler oradaki bahçenin duvarlarını yıktıkları zaman; kırk metre eninde ve on metre yüksekliğinde dört büyük mermer sütunlu, tam kemerli, muhteşem kapılı eski bir duvar ortaya çıkmıştı. Bu duvarın yönü kuzeyden doğuya, yani duvar uzatıldığı takdirde bir taraftan eski fenere diğer taraftan Sultan Ahmed Camii'nde son bulurdu.

Duvarın batıya bakan tarafında hâlâ bir revak veyahut bir dehlizin izleri, kalıntıları bulunup bu revak veya dehliz boydan boya uzanmış gibi görünüyor. Küçük bir kısmı hariç olmak üzere bu duvar yıkıldı. Birkaç metreden ibaret olan kısmını bugün tren yoluna bakan evlerden birinin bahçesinde görmek mümkündür.

Paspati, bu duvarın Büyük Saray'ın suru olduğunu, Bizanslıların La Porta Carea (Kareâ) Kapısı olduğunu ve dehlizin de Marcien'in Les Divatika de Marcien (Mabeyn Dairesi) olduğunu tahmin ediyor.

Paspatinin keşfedip Büyük Saray'ın duvarı olduğunu tahmin ve değerlendirdiği bu duvar hakkındaki düşüncelere dair aşağıda bilgiler verilecektir. Cerea'nın burada bulunduğu kesinleşmemiş olduğunu⁵³⁶ belirterek Diavatika'ya dair bilgiler de verilecektir:

Birinci devredeki Büyük Saray'ın çeşitli dairelerini birbirine bağlayan ve ulaştıran dehlizlerin arasında bir dehliz [434] vardı ki, sarayın batı tarafındaki sura yaslanmış olduğu halde tepeden denize doğru inerdi. Deniz kıyısına inmek isteyenler işte bu saklı yoldan giderlerdi. Örtülü ve gizli dehlize **Peridrome Marcien** dehlizi diyorlar. Rumca **Peridrom** tabiri dehliz anlamına geliyor. Bu dehlizin sarayın çevresi içerisindeki sayısız dehlizlerden ayırt etmek için onu yaptıran imparatorun adıyla anarlar ve isimlendirirlerdi.

[435] Binanın yukarı tarafı, tıra düzeninde olup koridor gibi kullanılırdı ve burasına, “yol, geçit, koridor” anlamına gelen Diavatika denilirdi. Labart, bu çifte dehlize dair şunları söylüyor: “Justinianus Triclinium'unun en yüksek yerinde bir tıra vardı. Bu tıra sarayı çevreleyen surun yukarisına kadar uzanır, hipodrumun doğu tarafındaki büyük cephesine bakardı. Bu tıra büyük kemerler üzerine oturtulmuştu. Bu kemerlerden başlayan üstü açık bir dehliz, sarayın surlarına dayanmış; tepenin ucuna kadar uzayıp bu taraftan denize yaklaşmıştı. Bu dehlizlerin aşağı kısmı bahçelerin zeminini ile bir hizada olup Marcien Dehlizi diye anılırdı.

⁵³⁵ Eski Fener Kulesi Bizanslıların eseri değildir. Orasını yaptıran Türkler harekete hazırlanmış olan gemilere yol göstermek için bu kulede vaktiyle bir fener yakılırdı. Sarayın hisarı içinde (Ahırkapı) şimdiki Fener Kulesi'ni yaptıktan sonra eski kule kullanılmamıştır.

⁵³⁶ Doktor Mortdmann'ın İstanbul planında (1891) Carea Kapısı, Ahırkapı'nın kuzeydoğusunda, şimdiki Otukluk Kapısı mevkiinde gösteriliyor.

Çatladıkapı'da Odun İskelesi'nde Altmış Metre Açısı Dahilindeki Burcun Şimdiki Hâli

Justinianus Triclinum'unun taraçası ile aynı zeminde bir yol oluşturan bu dehlizin üstü Marcien Haricî Dehlizi (Galerie Extterieure de Marcien) adıyla adlandırılmıştı."

Labart, sözlerinin biraz daha aşağısında şöyle diyor: "Marciens Dehlizleri'nin Peridrom ve haricî geçitler olmak üzere birbirinden ayrı iki kısımdan oluştuğu dikkate alınmalıdır. Peridrome üstü kapalı bir gezinti yeridir. Bir meydana veyahut bir avluya veya sokağa açılan bir dehlizin sütunları arasında bulunuyordu. [436] Buradaki duvar da dehlizin sonunu oluşturuyordu. Dış diavatikalar zemini döşenmiş bir yol haline getirilen dehlizin üst kısmından başka bir şeyi olamazdı" diyor.

Bununla beraber, Labart'ın Büyük Saray'ı tarif ve tanıtmak için seçtiği onuncu asırda, Peridrome artık denize kadar inmezdi. Bu yol çoktan beri kısalmıştı. Bu yol o tarihte deniz sahilinden çeşitli derecede uzaklıkta bulunan sarayın surunun son kulelerinden birine gelip dayanırdı. Bu kulenin içerisine Kayser Makedonyalı Basile, Havari St. Petros adına küçük bir mabet ve üzerinde Hazret-i Mer-yem adına bir "oratorya yeri (dinî musiki yeri)" yaptırmıştı. Peridrom, bu mabetlerden St. Petros'ta ve diavatikada, Panaia Mabedi'nde son bulurdu. Fakat küçük mabet ile oratorya yeri arasında bir ulaşım yolu olması gerektiğinden, kayser sarayında oturanlar oraya dehlizin ister bir kısmından ister diğer kısmından gidebilirlerdi.

Peridrom ile yukarı taraçası hem bir süs ve hem de çok faydalı bir ulaşım aracıydı. Fakat bu iki özellikten başka sur çevreye bitişik olduğundan dolayı bu bina, sarayın savunulacak yerleri arasında da bulunmuş olması gerekirdi. Bu surun hisarcıklı kısmınca uzayan diavatika, kayserin oturduğu yerin hem gözetlenmesinin kolay olması hem de savunulmasını sağlıyordu.

Labart Peridromu, denize birkaç yüz metre uzaklıkta, yukarıda söz edilen iki mabedin bulunduğu kulenin tam yerinde bırakıyor.

Çatladıkapı İskeleyi'nin Karşısındaki Dehlizler

Labart'ın bu sözüne diyecek yok; fakat bu kuleden başlayarak doğru bir çizgide deniz surlarıyla tekrar bitişmek üzere basit bir duvar yapılması hususundaki fikir ve görüşüne katılamayacağız.

Büyük Saray'ın Kostantin Porphirogenete zamanındaki halinden söz edildiği dikkate alınırsa bu duvarın mevcut olmadığı ortaya çıkar.

Hükümdarlık sarayının batı tarafındaki sınırı bir hayli zaman önce değişmişti; bakınız nasıl:

Justinianus kayserlik tahtına geçince, prensliği zamanında içinde oturduğu Hormisdas'ın evini kayserlik ikametgâhı sınırı içerisine almıştı.

Büyük Saray'ın tam kapıları önünde, denize yakın bir yerde bulunan bu evi, iki bina arasındaki engelleri kaldırıp yok etmeden kayser sarayı sınırı içerisine almak mümkün olamayacaktır. Bundan dolayı hisarın bir kısmının, yani iki mabedi içine alan kule ile deniz arasındaki parçasının yıkılması ve buna karşı daima aynı kuleden başlamakla ve batıya yönelerek geniş bir açı çizerek orada bulunan Hormisdas ile beraber katılan araziye içine almak üzere denizde son bulan yeni bir duvar yapılması gerekiyordu. Bu şekilde genişleyen sarayın çevresi, genişlik ve büyüklük bakımından bu taraftan hiç değişmedi. Bundan dolayı, eski eserlere bakarak Labart'ın belirttiği duvarın Kostantin Porphirogenete zamanında var olması imkânsızdır.

Şurası muhakkaktır ki, Peridrom'un nereye kadar uzandığı meselesi, Labart'ın zihnini meşgul ederek bu zat gördüğü boşluğu doldurmak için zihninde bir duvar oluşturmuş; fakat geçmiş devirlerde meydana gelen [437] değişiklikleri dikkatte almamıştır. Bununla beraber, Labart'ın kurduğu

duvar hayalî bir şey değildir. Bu duvar hiç olmasa birinci devrede, yani Kostantin zamanında mevcut olmuş olacak. O tarihte bu duvar, Peridom'un yapıldığı deniz siperleriyle birleşirdi. Onu yaptıran ve denize ulaştıracak bir yol kurulmasını şüphesiz olarak isteyen hükümdarın bu duvarı denize kadar indirmeden, sahile az bir uzaklıkta bırakmış olması düşünülemeyeceğinden bu duvarın sahile kadar inmesi zorunluydu.

Yukarıdan beri verilen bilgilerden elde edilen sonuca göre bu duvarı ve onunla beraber tabii olarak Marcien Dehlizi'ni ortaya çıkarmakla, Büyük Saray'ın birinci devredeki batı sınırı keşfedilmiş olur.

Sahilin bu kısmında Çatladıkapı denize doğru çıkmış iki zaviye (köşe) özellikle dikkate değer. Bu köşelerden biri 60, diğeri 30 metre zaviyisidir (köşesi).

Altmışmetre Zaviyesi

Birinci zaviyenin bulunduğu yer Hürmüz Limanı'nın ve ikincisi de başlangıçtaki Boucoleon 'un eski yerleridir.

Altmışmetre Zaviyesi Çatladıkapı'nın önünde, Otuzmetre Zaviyesi de Justinianus'un evi olduğu bildirilen eski ve harap binanın yanındadır.

Birincisi olan Altmışmetre Zaviyesi, şimdilik konu dışı olduğundan ikincisi hakkında bilgiler verilecektir.

Sirkeci'den, Ayastefanos'a kadar çifte tren hattı döşendiği zaman hattın yoluna duvar örmeye mecbur olmuş ve bu sebeple Çatladıkapı da yıkılmıştı. Şimdi çerçöp dökmek, veyahut odun satınalmak için gelenler Çatladıkapı İskelesi'ne Tren İdaresinin yaptırdığı basık kemerli yeni bir kapıdan geçmek mecburiyetindedirler.

Otuzmetre Zaviyesi

Zanotti'nin ifadesine göre Otuzmetre Zaviyesi yaklaşık olarak iki yüz metre uzunluğundadır. Bu hattı çizen ve oluşturan deniz surları, düzgün bir şekilde birbirini takip edip güzel bir şekilde korunmuş durumda ise de içeriden gelerek adı geçen deniz surlarına bitişen diklemesine bir duvar belirtisini göstermiyor. Bu bitişmenin olabileceği tek nokta ise Zaviye'yi oluşturan siperin (duvar kalıntısı) özellikle bulunduğu yerdir.

Bu siper (duvar), tarif edildiği gibi düz çizgiden ayrılarak denize doğru ilerler. Kara tarafından, arazi yokuş halinde yükseldiğinden bu siper veya duvarın dörtte üçü toprak⁵³⁷ altında kalmıştır. Harap haline ve yıkık dökük haline rağmen hâlâ surların diğer kalıntılarıyla hiçbir alakası olmayan bir bina gibi görünür. İklimin etkilerinden ve insanlar tarafından harap edilmiş olan üst kısmında, duvar arasında sağlam [438] bir şekilde kalmış bir sütun görülüyor ki bu sütun vaktiyle orada dikili şekilde mevcut iken sonra oradan kaybolmuştur. Çünkü bu sütun 1871 yılında yapılan bir resimde tepesinde başlığı olduğu halde yerinde gösteriliyor. Şehrin surlarında kullanılması pek görülmeyen bu çeşit

⁵³⁷ Çatladıkapı İskelesi'ndeki burçtan, Nahlbend (Balmumcu)'e doğru gelen duvardır ki, tren hattı yapıldığı zaman yıktırılmıştır. Yalnız burçtan demir yoluna kadar uzaklıktaki kısmı kalmıştır. Bu kısım, demiryolu hattına diktir.

süslemenin burada bulunuşu bir tesadüf eseri değildir. Vaktiyle siperin üstünde mimarî bir sanat eseri bulunduğu bu sütunun da oranın süslemelerinden olduğu bir gerçektir.

Aşağıda belirtileceği üzere bu siperin (duvar) doğu tarafındaki cephesinde muazzam, anıtsal bir kapı vardır. Bu kapı bugün yıkılmaya mahkûmdur; ne zaman yapıldığı bilinmeyen bir duvarla örülmüştür. Bununla beraber, bu duvarın yukarı tarafında açılmış bir delikten içerisinde bir kemer görülmür.

Bu binanın önceden nasıl bir görünüşde olduğu bizce bilinmeyip üzerinde kulübelere bulunan büyük bir kitle halinde duran şimdiki görünüşünü biliyoruz. Bununla beraber, bu bina içinin vaktiyle bir veyahut birçok daireye bölünmüş olduğu ve bu arada bir de yer altı koridoru bulunup yukarıda belirttiğimiz kemerin bu yer altı koridorların üst kısmını oluşturduğu muhakkak gibidir.

Bu noktadan birkaç adım ileride görülen diğer bir iz ve belirti, fikir ve düşüncemizi doğrular ve belgelendirir. Zaviye deniz tarafından dolaşıldığında siperin üst kısmında, büyük ve etrafı ince ve kalın tuğlalarla örülmüş tam bir kemer görülmüyor. Bu kemerin mazgalı, az çok eski bir zamanda doldurulmuş ise de tamamiyle kemerin ekseninde olan içerdeki dehlizi aydınlatmak için olacaktır.

Bundan dolayı görülmüyor ki bu siper, basit bir savunma vasıtası olarak yapılmış bir şey değildir, bilakis surun üzerinde yapılmış büyük pencereci daireye bitişik bina gibi başka bir usulde yapılmış bir şey olacak.

Şimdi, siperin yapıldığı ve bu itibarla Otuzmetre Zaviyesi'nin en önemli noktasını oluşturduğu sahilin bu özel durumları ve Altmışmetre Zaviyesi'yle kendi arasındaki az uzaklık ve harap durumuna rağmen orada ona bitişik diğer binaların izlerine hâlâ dahi rastlanabileceği ve oradaki iç dehlizin tek başına bir dehliz olmayıp oraya uzanan başka bir dehlize bağlı olduğu kabul edilir.

Sonuç olarak Otuzmetre Zaviyesi'nin uzandığı mesafede kayser arazisini sınırlayan duvar gibi başka bir diğer duvarın yalnız bir noktada birleşebileceği dikkate alınırsa Büyük Saray'ın ilk sınırının başka bir yerde olamayacağı ve birinci devredeki Kostantin Suru'nun hiç şüphesiz sahilin bu noktasına uzandığı kanaati ortaya çıkar.

Marcien'e izafe edilen Peridrom da orada son bulurdu ki siperin içindeki dehliz bunun son noktası ve kalıntısıdır.

Kayser Sarayı'nda oturanlardan sahile inmek isteyenler Peridrom dedikleri üstü kapalı yoldan geçerek siperin dehlizine girerler ve bildiğimiz büyük kapıdan geçerek rıhtıma inerlerdi.

O halde Paspati'nin duvarı hakkında ne düşünülebilir? Doğuya doğru sipere yaklaşık olarak yüz metre uzakta [439] bulunan bu duvarın birinci ve ikinci devrelerdeki duvar hattı ile hiçbir ilgisi olmadığını terettüt etmeden söyleyebiliriz. Bu duvar, Büyük Kostantin tarafından yaptırılan duvar olamaz. Çünkü bu duvar, yukarıda belirtildiği gibi altıncı asırda yıkılmıştı. Bu duvarın -Çatladıkapi'ya dayanıp kaldığına göre- bu yıkımdan sonra yapılan duvar olması ihtimali de yoktur. Bununla beraber, inşaat tarzındaki ayrıntılar kadar durumu itibarıyla de dikkat çeken bir kalıntısına karşı ilgisiz durulamaz. Hatta Paspati, bu duvarı yukarıda sözü edilen duvarın aynısı olduğunu söylemeye gerçekten çok yaklaşmış olduğunu şüphesiz söyleyebiliriz.

Bakınız neden dolayı:

Justinianus, Hürmüz Konağı'nı Büyük Saray ile birleştirmek için sarayı çevreleyen surun bir kısmını yıktırmış ve kattığı arazinin korunması için yeniden bir duvar yaptırmıştı.

Akbiyık ile Çatladıkapı Arasında Tzycanesterion Denilen Yerin Mevkii

İşte bu duvarın yapılmasından dolayı, sarayın sınırları uzunluk bakımından olduğu kadar hemen genişlik bakımından da yüz elli metreden biraz fazla miktarda artmış bulunuyordu.

Üç asır sonra Makedonyalı Basile tarafından, hisarın diğer tarafında yapılan genişletme de aynı miktarda idi.

Onuncu asırda Nikiphoros Phokas, kendisine güvenli bir ikametgâh hazırlamak için yapılan bu genişletmeye baktı, yeri ve coğrafi yapısı bakımından uygun gördü. Her tarafı korunmuş ve güvenli bir yer vücuda getirmek için Justinianus'un yıktırdığı duvarı tekrar yaptırmayı yeterli gördü.

İşe başladı; fakat görüldüğüne göre, son anda planını değiştirdi. Bu değişiklik gerek içinde [440] oturacağı çevreye, yani hisara daha fazla genişlik vermek ve gerek deniz kıyısında bulunup Otuzmetre Zaviyesi siperine (duvarına) bitişik olan beş büyük pencereli binayı da bu hisar içine almak düşüncesinden dolayı olsa gerektir. Çünkü önceki düşüncesini değiştirmeyerek duvarı eski yerinde yaptırmış olsaydı adı geçen beş pencereli bina, dışarda kalmış olacaktı. Bunun için, o yerden biraz uzakta ve doğu tarafında bir duvar yaptırarak sınırı o taraftan başlattı.

Bu yeni duvar, eski kesişme noktası olan iki mabedli kuleden başlamakla beraber eğri bir çizgi üzere, tarihten üç asır önce son bulduğu noktadan yaklaşık yüz metre uzaklığa kadar giderek orada

şehrin surlarıyla birleşir, bugün Fener Kulesi'nin bulunduğu sahile inerdi.⁵³⁸ Paspatis'nin keşfettiği duvar işte oradadır.

Oradaki dehlizin, Justinianus tarafından yıkılan Marcien Dehlizi ile hiçbir alakası yoktur. Bunun Nikiphoros tarafından yaptırılan yeni hisarın süslenmesi ve oradaki büyük kapının daha gösterişli bir şekil ve görünüm kazanması için adı geçen Nikiphoros ve yahut torunlarından biri tarafından yaptırılmış bir revaktan başka bir şey olması ihtimali yoktur.

Bu kapıdan Büyük Saray'a geçilirdi ki saray tarafından yapılan tören ile büyük toplantılar daima burada yapılırdı.

İstanbul'un ilk iki asrında Büyük Saray'ın batı sınırını belirleyen duvar, Otuzmetre Zaviyesi duvarına dayanır kalırdı. Kayser Sarayı'nın sınırlarını genişletmek için bu duvarın bir kısmı, yani denize yakın olan kısmı, Justinianus tarafından yıktırılarak sınır diğer zaviyeye yani Altmışmetre Zaviyesi'ne kadar uzatıldı ve genişletildi. Dört asır sonra Nikiphoros Phukos, sağlam bir mevki haline getirmiş olduğu uzatılan kısımda oturmayı seçti ki buranın doğu tarafı yeni bir duvarla sınırlandırıldı. Bu duvar hâlâ yıkıntıları görülen eski Fen Kulesi'ne uzanırdı. Büyük Saray ile ulaşımı sağlamak üzere bu yeni duvara küçük bir kapı açılmış ve uzatılan kısmın iç [441] tarafında bu kapının sağına ve soluna bir revak yapılmış olduğu anlaşıyor. Bu yeni duvarın yıkıntı ve kalıntılarını keşfetmeyi başaran Paspatis duvarın yerini belirlemede yanlış anlamaya kapılmış olsa bile, Büyük Sarayın batı sınırını şimdi de belirleme konusundaki başarının Paspatis'nin başka keşifleri sayesinde elde edildiğini inkâr edemeyiz.

Yukarıda sözü edilen Çatladıkapı'daki limana sonradan Saray Limanı, Kayserler İskelesi, Öküz ve Arslan İskelesi (Boucoleon)⁵³⁹ diye anılmaya başlanmıştı.

Burasının Öküz ve Arslan İskelesi diye şöhretli olması burada, tek parça bir mermer üzerinde bir arslan ve öküz heykelinin konulmuş olmasından dolayıdır. Bu arslan, sol pençesiyle bir öküzün boynundan yakalayarak boynunu çevirir durumda görünür.

Anna Comninos ile İyski Liza ve Zonaras bu heykele dair eserlerinde açıklamalar yapmışlardır.

Ahırkapı

Yedinci kapı Ahırkapı adıyla bilinmektedir ki bu ismin verilmesi, bu kapı civarında sarayın ahırları bulunmasındandır.

Van Millingen Ahırkapı'dan söz ederken diyor ki: Üçüncü Michel'in Tzycanesterion'daki o muhteşem ahırları bunun yanındaydı. Adı geçen kapı ahırların kapısı mıydı? Büyük Osmanlı sultanlarının sarayın ahırlarını, kendilerinden önceki Bizanslıların ahırlarının bulunduğu yerde yaptırmış olmaları garip karşılanmaz.

⁵³⁸ Çatladıkapıda Justinianus'un evi diyerek bilinen Genç Thodosyus'un harap sarayı yanında ve deniz sahilindeki burçtur.

⁵³⁹ Bous, boeuf öküz; Lion, leon arslan anlamına geldiğinden Boucoleon, bu iki kelimedenden türetilmedi.

Ahırkapı sanki küçük bir koy oluşturur. Kayserlik sarayının ilk iskelesinin bulunduğu yer olan Ahırkapı koyu'nun önünde vaktiyle yontma taşlarla yapılmış bir dalgakıran vardı ki izleri hâla durmaktadır.

Yeri gelmişken söyleyeyim ki, Ahırkapının şimdiki şekil ve görünümü Osmanlı tarzı yapıdır. Kapının üzerinde mermer bir kitabe vardır. Bu kitabe daha önceki sayfalarda belirtildiği üzere, Sultan Üçüncü Ahmed'in damadı ve Sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından H. 1130 yılında surların yaptırıldığını ifade eden Yalıköşkü yanında, Hatap Ambarı civarında bulunarak Müze-i Hümayun'a nakledilen kitabenin aynısı olduğundan tekrar etmekten vazgeçtim.

Şimdiki Ahırkapı'dan içeri girilip sol taraftaki suru takip ederek elli altmış adım gidilirse, orada kemerli bir kapıya rastlanır ki bugün kapalıdır. Bu kapının ve surun üst tarafında bugün Ahırkapı hastanesi vardır. Bahçesinde bir mezar bulunup taşında: "Fatih Hazretleriyle gelen mücahidinden" biri olarak yazılıdır. Bu civar, Birinci Bölge sınırları içerisindeydi. Zanotti, yapılış zamanının Kostantiniye'nin kuruluşunun başlarına kadar çıkması gereken Boucoleon Limanı'nın sarayın diğer bir limanı ile ilgisi olmadığını; "Boucoleon, Hürmüz Limanları'yla kayserlik sarayının ilk iskelesine" dair yaptığı incelemeler sebebiyle bildiriyor.

Bu zatın fikir ve düşüncesine göre, Boucoleon'un yapılmasından önce Büyük Saray'ın bir limandan yoksun olmuş olması kabul edilemez.⁵⁴⁰

Adı geçen limanın varlığını kabul etmemek, o müddet içerisinde Kostantiniye'de saltanat süren kayserlerin şehrin limanlarından birinde duran deniz araçlarına binmeden, oturdukları yere deniz yoluyla gitmelerinin mümkün olmadığını kabul etmek demektir.

Bu konudaki kurala karşı çıkmamak, eski tarih yazarlarının seçtikleri sessizlik ve devamlı şekilde hükümdar limanı olarak belirtilen ve belirlenen Boucoleon, eski eser âlimlerinin dikkatini çekmiş bu durum Boucoleon'dan önce var olması gereken bir binayı gözden kaçırtmıştır.

Bu bina yahut ilk limanın Büyük Saray'ın kısımlarından bulunması lazım gelir ve bunu da adı geçen sarayın suru içinde aramak gerekir.

Büyük Kostantin'in yaşadığı yer Ayasofya ile Hipodrom denilen At Meydanı'nın bulunduğu tepenin yamacındaydı. Bu yaşadığı yerin sınırı, deniz tarafında yanlış belirlenmiştir.

⁵⁴⁰ Jules Labarte, **Kitabü'l- Merâsim**'in bazı bölümlerini tercüme ve açıklarken Boucolen Limanını, Ahırkapı'daki askeri dikimhanesine bitişik Balıkhane Kapısı'nın bulunduğu yerde gösteriyor; Du Cange'nin Boucoleon'u Port de Julien yahut Sophie Limanı olduğuna dair sözlerini ve değerlendirmelerini reddediyor ve geçersiz kılıyor. Labart'a göre Boucoleon'un Mukaddes Saray'ın çok yakınında bulunması gerekirmişti.

Scarlato Byzantius adlı yazarın Hormisdas Limanı'nın yapılmasında bir süre sonra Julianus ve ondan sonra Justinianus ve arkasından Sophie Limanı adlarıyla adlandırıldığını eserinde bildiriyor. Fakat bu çeşitli isimler zaman içerisinde unutulmuş ve liman da Boucoleon adıyla meşhur olmuştur. Boucoleon Limanı bazan Neorion ve en son Musra-yı Kayseri (Kayser Limanı) veyahut sarayın limanı adıyla anılmaya başlanmıştı.

Scarlato, bu limanı Çatladıkapı'da gösteriyor. Adı geçenin bu konudaki fikir ve düşüncelerinde büyük bir çelişki vardır. Boucoleon'un Kadırga Limanı olduğu kabul edildiği takdirde, Boucoleon'u ve limanı ile sarayı, çevresi içerisine almış olan sarayın sınırını, batı sınırından çok uzaklara kadar uzatmak ve genişletmek demektir. Hâlbuki Büyük Saray'ın sınırı oralara kadar gitmezdi. Oradaki eski egli. Des Saint Serge et Bacchus (Küçük Ayasofya Camii) mabedi bunun böyle olmadığını çok güzel ispat ediyor. Bu mabet, hiçbir zaman sarayın sınırı içerisinde bulunmamıştır.

Doktor⁵⁴¹ Mortdmann, bu sınırı şimdiki Fener Kulesi ile Çatladıkapi arasında olarak gösteriyor. Doktor, büyük bir ihtimala göre sarayın Kostantinden yaklaşık olarak iki asır sonraki sınırından söz etmek istiyor. Saray kurulduğu zaman sınırı, Doktor'un gösterdiği sınıra kadar gelmiyordu. Aşağıda ispat edilip gösterileceği üzere belirtilen sınırlar doğu tarafında, sarayın şu andaki surundan ve [443] batı tarafından da şehrin suru ile bir beden oluşturan ve Hürmüz Sarayı, bazan da Justnians Sarayı olduğu söylenen eski ve harap binadan ileriye gidemezdi. Diğer bir deyişle, bir taraftan tahminen 200 metreden az ve diğer taraftan da bir o kadar...

Bu şekilde sınırları çizilen Büyük Saray'ın sahili dolaşılsa, deniz kıyısındaki surlarda yalnız bir giriş görülüyor ki o da bir Bizans eseri olduğu her tarafından belli olan Ahırkapı'dır.

Doktor Mortdmann'ın kayserlik sarayının kapısının burada olduğunu söylerken yerden göğeye kadar haklıdır. Limanın Boucoleon olduğunu söyleyip geçseydi tamamen gerçeği söylemiş olurdu. Bir liman için çok uygun bir yer olan Ahırkapı'da bir liman bulunmuş olacak. Oradaki fenerden itibaren, suların akışı açıklara doğru hızla ilerliyerek Ahırkapı'yı alargada bırakır. Bu sebeple gemiler bu sahile kolaylıkla yanaşabilir.

Bundan başka Ahırkapı küçük limanı Büyük Saray'ın sahili boyunca merkezî bir noktayı işgal ederdi. Bir havuz yapılması için sahil boyunca diğer herhangi bir noktaya tercihen bu yerin seçilmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Sahilin doğal şekillenmesine göre, bu limanın çok büyük bir liman olmadığı anlaşılır.

Adı geçen liman, kapının doğusunda hâlâ kalıntıları görülen rıhtımın bulunduğu yerdeki kule ile batı tarafında belde surunun açısı arasında bulunmuş olacak ki, sahilden yaklaşık olarak elli metre uzaklıktadır. Bu liman, birkaç aded üç çifte kayık alabilecek genişlikteydi. Zaten limanın kurulmasından amaç da buydu.

Saraya ait olmayan gemiler buraya giremezdi. Aynı zamanda gözetleme görevini yerine getirmek üzere buralarda demir atan [444] gemilerin bu limandan başka bir limanları olduğu şühesizdir. Bu liman, Hormisdas idi ki Ahırkapı'ya çok yakın olup geniş ve girilmesi kolaydı. Bununla beraber, Hormisdas'tan başka daha yakında diğer bir limanın bulunduğunu zannediyoruz.

⁵⁴¹ Doktor kelimisini tıp doktoru anlamında değildir. Fen bilimlerinden, hukuktan mezunlara da doktor denilir. Tıp doktorlarına "doktor" denilmesinin nedeni de bundan dolayıdır. Bununla beraber onlara tabib demelidir.

Çatladıkapı'daki Fener Kulesi'ne Uzanan Duvarın Kalıntısı

(Bu duvarı Paspati Keşfetmiştir)

Van Millingen diyor ki: “Hormisdas ile Boucoleon ikisi bir ve tek bir limandı. Bu düşünceye karşı çıkmak mümkündür. Fakat burada sözünü ettiğimiz devirden sonraya ait bir zamandan söz edilmiş olduğu takdirde, bu düşüncenin isabetli olduğu ortaya çıkar. Başlangıçta yani Kostantiniye'nin kuruluşunun başlangıcında bu yerde birbirinden ayrı liman bulunmuş olacaktır. Hâlbuki bugün orada bir tane liman vardır.

Kuruluş tarihleri, herhalde Kostantin devrine kadar gitmekte olan bu limanlar ya bir yıkıma veya başka bir sebebler ortaya çıkıncaya kadar yan yana iki liman halinde kalmış ve sonradan havuzları birleşerek tek bir liman durumuna gelmiştir. Buradaki sahilin görünüşü bu düşüncenin isabetli olduğunu doğrular gibidir. Çatladıkapı civarında surlar, Kostantin'in güney sahillerinde çok az rastlanan bir düzende doğru bir çizgi üzere uzanıyor. Yaklaşık olarak dört yüz metre uzunluğunda olan bu hattın yönü biri Çatladıkapı Koyu'nu diğeri de orada bulunup Hürmüz Sarayı veya Justinianus'un evi olarak belirlenen eski binanın önündeki küçük kapı teşkil eden denize doğru çıkmış iki zaviye tarafından kıvrılmıştır.

Bu zaviyelerden birincisi altmış metre, ikincisi de yaklaşık olarak otuz metre kadar denize doğru ilerler.

Bu durumlardan, bu bina ve müesseseyi yapanların bu içerlek havalide biri Çatladıkapı'da diğeri yukarıda bildirilen eski binanın önünde iki liman yapmalarındaki amaçları açık bir şekilde ortaya çıkıyor.

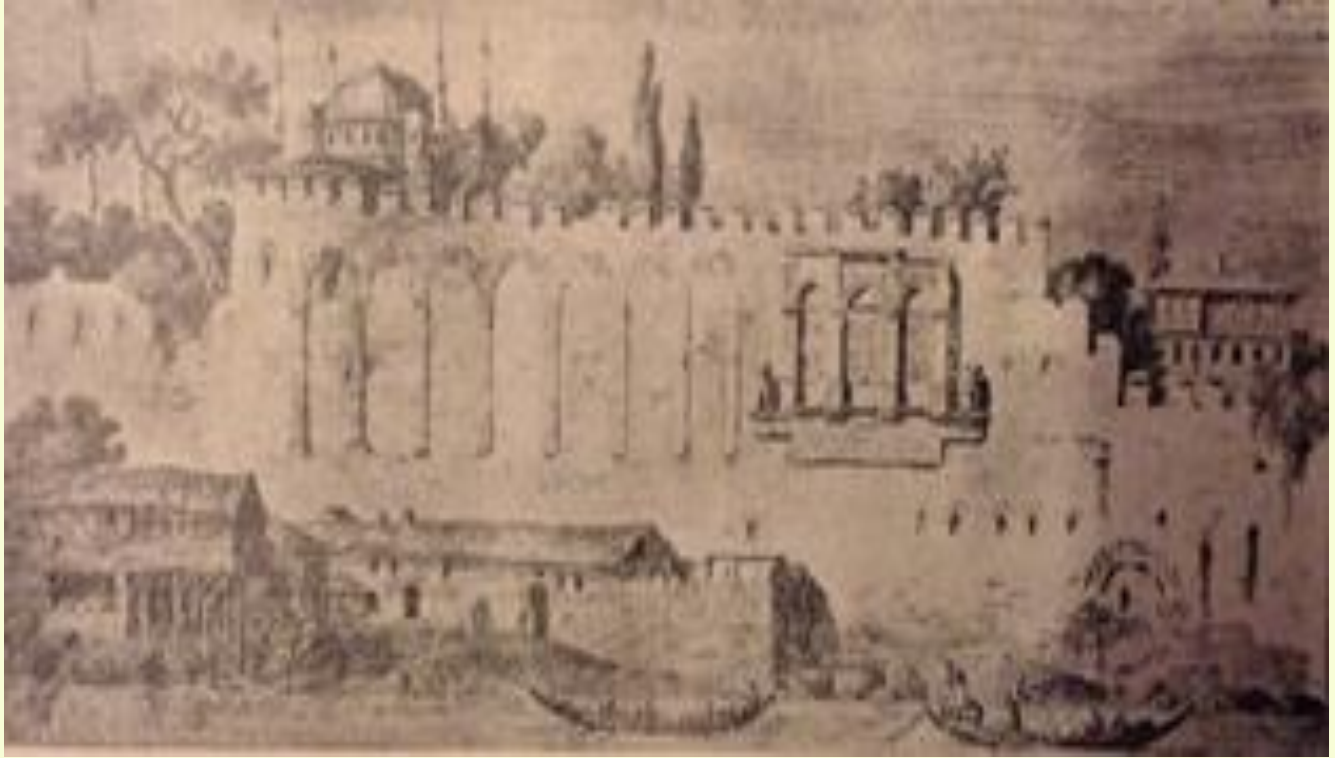
Aşağıda da ispat edileceği üzere, bu iki limandan birincisinin Hormisdas, ikincisinin de Boucoleon olduğunu söyleyebiliriz.

Bu iki liman şehrin surları yapılırken kurulmuştur; bu tarihten itibaren birincisi, oraya yakın bir yerde oturan bir Acem şehzadesine izafeten Hormisdas ve ikincisi, başlangıçta özel bir isme işaret etmediği halde sadece “Saray’ın Limanı” adıyla adlandırılmıştı. Hâlbuki Ahırkapı havzası belki İmparator İskelesi adını almış ve sonraları da Boucoleon adıyla anılmıştır.

Daha açık bir şekilde açıklamış olmak üzere, ilk Boucoleon dediğimiz ikinci liman İmparator Sarayı çevresinin batı sınırının sonunda olup durumu bakımından, sarayın etrafına sıkışıklık vermeden orada birçok gemileri barındırabiliyordu.

Bu gemilerle kara arasındaki ulaşım Otuzmetre Zaviyesi’ni oluşturan siperin (duvarın) kapısı⁵⁴² vasıtasıyla sağlanırdı. Bildiğimize göre, hiç kimse bundan söz etmediği için bu kapıdan şimdiye kadar sözedilmemiştir. Gerçi bu kapı, bugün kapalı ise de gayet büyük olan yeri görülmektedir. İleriki bölümlerde bu kapıya dair bilgiler verilecektir.

Başlangıçta Hormisdas Limanı şehre ait bir liman olduğundan ticarete ve gemilerin serbestçe giriş çıkışına açıktı. İki [445] asır sonra Justinianus, bu limanı yakınında bulunan aynı isimli saray ile beraber sarayın sınırı içine aldı. Bu tarihten itibaren bu limanda, ticaret gemilerinin giriş çıkışına karşı kapatılmıştı. Bu liman ile yanındaki ilk Boucoleon, havzaları içeride olan diğer limanların aksine olarak denize doğru açılmış dalgakıranlarla yan tarafından korunmuştu. Zamanla bu dalgakıranlar yok olmuştur.

Çatladıkapı’da Marcellus’un Abidesi

⁵⁴² Bu kapı Otuzmetre Zaviyesi’ndeki burçtadır.

Çatladıkapı'da Justinianus'un Evi Diye Bilinen Genç Theodosius'un Sarayı

Anlaşıldığına göre, bu limanların yeniden yapılmasına girişilmiş fakat bu sırada iki limanı birbirinden ayıran rıhtımı kaldırarak ikisini birleştirmişler ve dalgakıranı daha açıklara doğru uzatarak bu şekilde daha geniş bir liman durumuna getirmişlerdir. Bu zamandan itibaren bu havza Boucoleon limanı veya Kayser İskelesi adını almıştır ki tarihin belirttiği bina işte oradadır.

Hiç kimse ne bu değişiklikten ne de onu yapan hükümdardan söz ediyor. Bununla beraber, bu değişikliği yapanın Theophilos olması ihtimali çoktur. (829-842). Bu imparator, o tarihte yıkılmaya yüz tutmuş olan Marmara Denizi tarafındaki surların büyük bir kısmını yeniden yaptırmıştı. Bundan dolayı, Kayserlik sarayını çevreleyen sahiline rastlayan duvarların önemli bir kısmını onarırken iki limanın onarımını ihmal edemezdi. Bunların tamirindeki mecburiyet, Saray-ı Mukaddes'e (Palais Sacre) [446] komşu olmalarından dolayıydı ki Theophilos bu sarayı Kostantin'in eskiden yaptırdığı binalara ek olarak yaptırmıştı.

Hormistas ile Boucoleon'un birleşmesinden meydana gelen yeni liman, fevkaledde süslenmiş güzelleştirilmişti. Limanın önüne mermerden bir rıhtım yapılmış ve üzerine birçok güzel sanat eserleri konmuştu. Theophilos'tan sonra gelenler ve özellikle vakanüvislerin ifadelerine göre Yedinci Kosta-

tin (912-959)⁵⁴³, buranın süslenmesine bir kat daha özen göstererek rıhtımın üzerine her çeşit cinsten hayvan heykelleri koymuş, bir de balıkları korumak için havuz yaptırmıştı. Rıhtımı süzleyen sanat eserleri arasında en çok dikkat çeken mermerden yapılmış arslan ve öküz heykelleriydi ki rıhtımın orta noktasını oluşturduğuna şüphe olmayan bu güzel eserlerden dolayı gerek liman ve gerek batı çevresindeki binalar o isim ile şöhretli olmuştur.

Yukarıdaki bilgilerden çıkarılan sonuca göre, kayserlik sarayının iskelesi Kostantiniye'nin kuruluşunun başlarından belirlenemeyen ve sınırlanamayan bir zamana kadar devam eden süre içinde Ahırkapı önündeki koydaydı. Bu iskelenin miladi altıncı asra kadar Ahırkapı önünde bulunmuş olması mümkündür. O tarihte Kayser Juninianus, sarayın surunu genişlettiği sırada bu iskeleyi de Hormisdas'a veya ilk Boucoleon'a nakletmişti. Justinianus'un her şeyi eski halinde bırakmış olması ihtimalinden dolayı, Ahırkapı İskeleyi'nin de oradan tamamen kaldırılarak [447] Boucoleon'a nakledilmesi dokuzuncu asırda her iki limanın birleştirilmesini kendisine attettiğimiz Theophilos'un saltanatı zamanında meydana gelmiş olması ihtimali de vardır.

Çatladıkapı'da Theodosius Sarayı'nın ön tarafındaki Arslan (Bugün Müze-i Hümayun'dadır.)

⁵⁴³ Kostantin'in zamanında Araplarla barış anlaşması yapılarak Bağdat'taki Abbasi Halifesi Muktedir Billâh Cafer bin Mutezad tarafından Kostantiniye'ye bir elçilik topluluğu gelerek Boucoleon Sarayı'nda büyük bir saygıyla kabul ve ikram edilmişti. (Hicri: 295-320)

Yine adı geçen kayser zamanında, Bulgarlar İstanbul'u kuşatmışlardı. Bizanslılar Anchalos denilen yerde Bulgarlara mağlup olarak onlar tarafından pek çok zulümlere uğramışlardı. (Ağustos 917-20)

Her ne şekilde olursa olsun, bu iskelenin Ahırkapı’da bulunmasına itiraz edilemez. Açıklamak istediğimiz nokta da budur ki durumun açığa kavuşması için bu meselenin çözülmesi gerekirdi.

Ahırkapı, dokuzuncu asırdan önce de sonra da hiç anılmamıştır. Bu kapının önündeki havuzu İstanbul’un diğer limanları gibi zaman içerisinde isimsiz ve bilinmez duruma gelmiştir. Fakat bu havuzun zannedildiğinden çok zaman ayakta kaldığı ve nisbeten yakın bir zamana kadar, buradan saraydakiler tarafından faydalanılmış olması ihtimali vardır.

Tarihin incelenmesinden anladığımıza göre Theofilos’un kendinden sonra oğlu Üçüncü Michel, Ahırkapı’da görülmemiş bir ihtişamda ahırlar yaptırmıştı; bu ahırların yapılmasında en kıymetli ve zarif malzemeler kullanılmıştı.

Anonim’in ifadesine bakılırsa bu ahırlar, sarayın eklentileri olan Tzykanisterion civarında bulunmuş. Şimdi, Tzykanisterion hükümdarlık sarayının sınırını oluşturan deniz surları boyunca yer aldığına göre Ahırkapı İskelesi’nin, Michel’in ahırlarına ait eşya ve gereçlerin bir iskelesi olması ihtimalden uzak değildir.

Şu halde bu kapının şimdiki adıyla Bizanslılar zamanında yapılan hizmetler arasında şaşılacak bir rastlantı olmuş olur. Türkçe “ahır” tabirinin Fransızca karşılığı “ecurie” dir.

Acaba, İstanbul’un fethinden sonra Türkler de Üçüncü Michel’in ahırlarını yerinde bırakıp bunlardan yararlanmış ve bu sebeple yakınında bulunan deniz civarındaki kapıya Ahırkapı ismini vermiş olmasınlar?

Yahut, Türkler Bizanslılar zamanında kullanılmış olan bu tabirin –Türklerin İstanbul’un fethinden sonra pek çok bina, yer ve kurumlar hakkında yaptıkları gibi– Rumcasını Türkçeye tercüme ederek dillerine aktarmasınlar?

Böyle ise, Ahırkapı tabiri Türkçeye tercüme edilmek suretiyle ismini korumuş oluyor demektir.

Anadolu Sahiline Bakan Surların Kapıları

Balıkthane Kapısı

Anadolu sahiline bakan kapıların birincisi Parapylis (Küçük Kapı) dedikleri kapıdır ki, Michel le Protovestiaire⁵⁴⁴ tarafından yaptırılmıştır. Zamanımızda buna Balıkthane Kapısı diyoruz (“**Balıkthane Kapısı**” **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**). Bu kapının Osmanlı tarihinde korku verici bir namı vardır... Çünkü yeniçeriler zamanında sürgün veya idam edilecek kimseler buraya gönderilirdi.

Bugün askeri dikimhanesi, Balıkthane Kapısı’na bitişiktir. Biraz ötesinde Ahırkapı Feneri vardır. Kapı, fener tarafından dikimhanenin yanındaki burca bitişikti. Topkapı Sarayı’nı çevreleyip Bab-ı Hümayun’dan aşağı doğru gelen sur, dikimthane anbarına bitişik burçda sona ererdi. Sarayıçı’ndan Ahırkapı ve Akbıyık semptlerine gitmek için bugün mevcut olan kapıdan çıkılır. Bu kapı Osmanlı yapısıdır; “Otluk Kapısı” adıyla bilinir.

Otluk Kapı’ya bu ismin verilmesinin sebebi, dışında has ahırın ot ve samanlarının bulunmasıymış. Kapının ve sahil burcunun üzerinde bir köşk varmış. Köşkün çevrisinde kemerli bir oluktan denize akıntı olurmuş.⁵⁴⁵ Gerçi kalenin burcunda öyle bir oluk görülüyor. Tren hattı köşkü ikiye ayırmıştır.

[449] Dikimhanenin Otluk Ambarı’na bakan cephesine bitişik burç ile kapının arasını ayıran yaklaşık olarak yirmi, yirmi beş metrelik küçük hisarlı sur, Rumeli demiryolunun yapımı sırasında yıktırılmıştır.

Burcun içinde otuz, otuz beş-kırk sene önce büyük bir fil bulundurulurdu. Etrafta oturanlar ve çocuk buraya gelir, bu fili seyrederdiler. Biz de görmüştük.

⁵⁴⁴ Michel le Protovetiaire esvapçı başı Michel’dir. “Pyli “kapı demektir.

⁵⁴⁵ Otluk Kapası’na isim verilme şekli, dışında has ahırın ot ve saman ambarları bulunmasıymış. Kapının ve sahil burcunun üzerinde bir köşk varmış, köşkün içinde kemerli bir oluktan denize akıntı olurmuş. Kulenin burcunda öyle bir oluk görülüyor. Tren hattı köşkün duvarını ikiye ayırmıştır.

Söylenmeye değer bir yeri unutmayalım: Gazaba uğrayan paşaların Balıkthane’ye indirildiğine eski tarihimizde sık sık rastlarız. Bu Balıkthane, Yeni Cami yakınındaki Balıkpazarı değildir. Yeni Saray’ın Marmara’ya açılan bir kapısıdır. Yanında vaktiyle bir de ocağı varmış. Balıkthane’ye indirilenler bu kapıdan çıkarılır ve hazır bulunan gemiye bindirilerek sürgün edilirdi. Amma eğer bostancıbaşı önce oraya gelmiş ise sürülmekle kurtulamayıp hükmün yerine getirilmesi için cellâdın amansız ellerine başını ve canını teslim etmesi gerekirdi. Alyanak Mustafa Paşa’dan işiderek Zühdü Bey aktarır ki: “Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa Balıkthane’ye indirileceği gün (1233) bostancıbaşı Deli Abdullah gelip bir hayli beklemiş. Telaşla Halet Efendi gelip ‘Aman Abdullah Ağa gitme, buralarda dolaş; kallavi yüzünden bir türlü emrini alamadım, hele bakalım’ diyerek saraya acele dönmüş. Meğer Rauf Paşa’nın katli Sultan Mahmud’a sunulup ‘Onun başına kallâvî çok yakışıyor; ben o güzel başa kıyamam, sürgün edilsin’ diye padişah ısrar etmiş; Halet Efendi’nin dileği gerçekleşmemiş. Ne zaman ki paşa uzaklaştırılmak için Balıkthane’ye getirilip de bostancıbaşıyı orada görmüş, korkusundan idrarı tutulmuş bundan sonra çocuğu olmamış. (Rauf Paşa kırk üç sene daha yaşamıştır. Alyanak Mustafa Paşa adı geçenin damadıydı.)

Balıkthane’ye indirilen son sadrazam Hacı Salih Paşa’dır. (238) Devletin durumunu düzeltmek için Halet Efendi’yi geçici olarak olsun seyahata çıkarmak gereğini Salih Paşa oradan gizlice Sultan Mahmud’a tavsiye etmiştir. Uğursuz ve pis kapının üstünden kötülük ve bela akıyor. Balıkthane Kapısı’nın yanında sonradan askeri dikimthane binası yapılmıştır. (Abdurrahman Şeref Beyefendi: **Tarihi-i Osmanî Encümeni Mecmuası**. s. 297.)

Bu civardaki eski binalar arasında Büyük Saray'ın sahilinin bir kısmını kaplayan Tzycanisterion dedikleri bir park vardı.⁵⁴⁶ Gençliğini bu sarayda geçiren Theodosi, boş zamanlarını burada geçirirdi. Adı geçenin ailesi çocuklarının daha fazla zevk ve hazlarını çekmek için deniz sahilinde bir de iskele yaptırmışlardı. İşte, Boucoleon bu şekilde meydana geldi.

Ahırkapı Feneri'ni geçince, Eskiden Porta Carea dedikleri kapı vardı ki Patrik Kostantinos, burasını eserinde belirtmiyor.

Bundan sonra, Deniz kıyısında bir ayazma⁵⁴⁷ ve yanında Sinan Paşa Köşkü vardı ki bazı planlarda ve Zanotti'nin **İstanbul Surları Etrafında** isimli eserinde buraya İncili Köşk de deniliyor.

Ahırkapı Yanındaki Sinan Paşa Köşkü'nün Eski Hali

Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi'nin **Ravzatü'l- Ebrar'**ında (s. 471) Sinan Paşa Köşkü hakkında şu [450] bilgiler verilmektedir: "Ahırkapı yakınlarında kusursuz güzel bir köşk vardır. Yapımına Sinan Paşa girdiği için onun adına Sinan Paşa Köştü adıyla meşhurdur. (Şaban 999)"

Ravzatü'l- Ebrar'ın bildirdiklerinden anlaşıldığına göre, Demirkapı sırasında deniz sahilindeki Sinan Paşa Köşkü'nden başka yine aynı paşanın burada da bir köşkü varmış.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Zanotti'nin eserinde, Tzycanisterion mevkii; Akbıyık Camii'nden, Çatladıkapı'da bulunan harap binanın bulunduğu yere kadar, tren hattının geçtiği saha olarak gösteriliyor. Bu caminin karşı tarafındaki set üzerindeki evler bu alan içindedir. Burasını Genç Thedosius yaptırmış ve Mekadonyalı Basile genişletmiş ve daha doğrusu yeniden yaptırmıştır.

⁵⁴⁷ Bölgeler konusunda On Sekizinci Bölgeye başvurulabilir.

Çok eski resminde görüldüğü üzere bu köşkün kısmen kemerli ve balkon gibi dışarı çıkmış taş ayaklar üzerine dayandırılmış kurşun örtülü, geniş saçaklı birkaç odadan oluşan muhteşem bir bina imiş. Ortasında kurşun kaplı bir kubbesi, Topkapı Sarayı’nın çoğu daireleri gibi birçok yüksek, ince ocakları varmış. Bugün mevcut ve harap bir halde duran kısmının üzeri, mermer parmaklıklı bir sahanlıkmış. Tamamı sur üzerinde yapılmış olup yalnız bir kısmı balkon şeklinde denize doğru çıkıntılıydı.

Ahırkapı Feneri’ne doğru bunun gibi, geniş tavanlı ayrıca bir daire daha vardı ki görünüşe göre burası ağalar dairesi olacak. Sinan Paşa Köşkü’nün deniz tarafı hariç olmak üzere, yan ve Gülhane yönleri yaşlı ağaçlarla gölgelenmiş geniş bir bulvarmış.

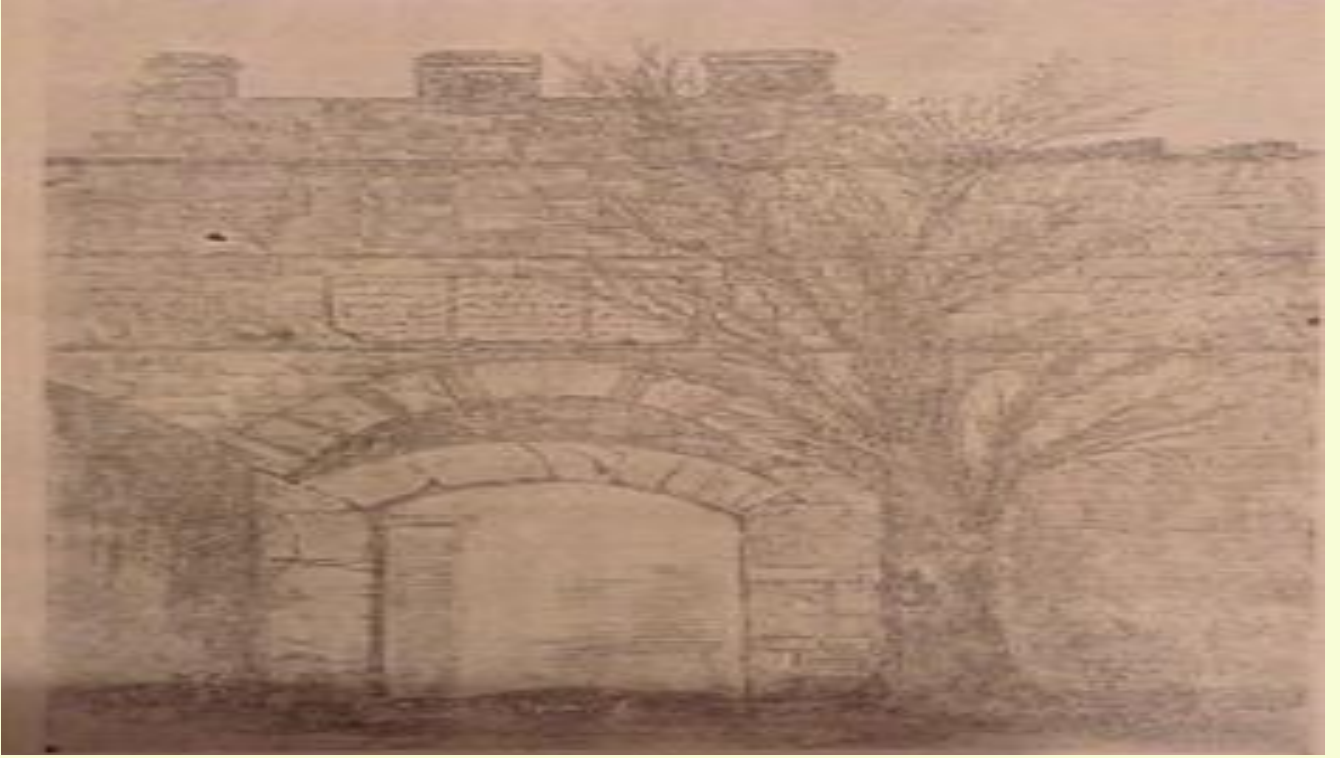
Grelot⁵⁴⁹ İstanbul’a dair meşhur eserinde bu civardan söz ederken diyor ki: “Bostancıbaşı Köşkü yanında bir çeşme (ayazma) vardır. Rumlara göre çok kutsaldır. Rumlar, burayı bütün gün özellikle İsa’nın göğe çıkması yortusunda ziyaret ederler. Ayazma dedikleri bu çeşmeye Rumlar gurup gurup gelir, burada yıkanır; etrafında bulunan kumları vücutlarına sürerler. Rumlar, bu kutsal çeşmenin şifa veren özellikleri hakkında çok şey söylerler.”

Bu çeşmenin yakınında Bostancıbaşı Köşkü vardı. Bu köşkün üstü örtülü büyük bir daire veyahut balkondan ibaret olup sarayın surları dışında ve Marmara Denizi sahilindeydi. [451] Köşke has bahçeden geçilirdi. Küçük bir kapıdan geçildikten sonra bir iki basamakla inilirdi. Bu merdiven deniz kenarındaydı.

Bu köşkten çıktıktan sonra, sarayı çevreleyen belde surunu takip ederek gelinirse çoğu su seviyesinde olmak üzere birtakım topların yerleştirilmiş olduğu görülür. Bu toplar, izin almadan saraya ve haliçe girme cesaretinde bulunanlara karşı yerleştirilmişti.

⁵⁴⁸ **Ravzatü’l-Ebrar** (s. 608) da Sultan Dördüncü Murad’ın saltanat devrinin olayları açıklanırken, “Cem Sultan haşmetindeki Sultan Murad Hazretleri alışkanlık haline getirdiği içki ve içki sohbetlerinden pişmanlık duyup tövbe ederek epeyce bir zaman içki içmiyordu. Fakat Ramazan Bayramı’nın birinci gününde At Meydanı’na bakan Silahtar Paşa Sarayı’nda galiba sır dostu olan bazı ileri gelenlerin ricasıyla tövbesini bozarak içki içtiğinden hastalandı ve çok zaman ızdırıp çekti (1049) .” deniliyor. Bu duruma göre adı geçen padişahın hastalık halinde içki içtiği yer Sinan Paşa Köşkü değil; At Meydanı’na bakan Silahtar Mustafa Paşa Sarayı olması gerekir.

⁵⁴⁹ Grelot: **Relation nouvelle d’un Voyage de Constantinople**: Paris, 1680.

Ahırkapı'nın Bugünkü Durumu (Bu resim yazar tarafından çizilmiştir.)

[452] Bu topların en büyüğü ve en dikkat çekeni olan Sultan Dördüncü Murad zamanında Bağdat'ın fethi sırasında son gülleyi atan toptu. Bu topu diğerlerinden ayırmak için, özel bir daireye yerleştirmişlerdi. Bu toplar daima dolu durur, yalnız senede bir kere o da Ramazan ayının ilanında ve bir şehrin veya bir memleketin ele geçirildiğinde sevinç ilan edildiği zaman atılırdı.

Topların ara yerinde sarayın büyük kapılarından biri, Bostan Kapısı dedikleri has bahçe kapısı ve bu kapının iki tarafında silindirik iki kalın kule vardı. Kapı iki büyük sur ile yaşlı ağaçların gölgesine sığınmıştır. Ağaçlar sarayın haremi dışında ve deniz kenarındaydı. Kulelerin önünde, bostancıların oturduğu iki koğuş vardı. Bunların içinde kapı bekçileri otururdu. Kapıdan hiç kimse geçmez, yalnız sarayın subayları girer çıkardı. Padişah kayıkla gezintiye çıktıkları zaman yanına aldıkları sultanlar da bu kapıdan geçerlerdi.

Vaktiyle Akrapol dedikleri Sarayburnu işte burasıydı.

Sinan Paşa Köşkü civarında çöp taşıyanlar ocağı vardı. Bu ocakta, sarayın çöplerini denize döken hizmetliler otururdu. Köşkün önündeki suyu akmayan çeşmenin kitabesi şöyledir:

Bihamdillâh ki sultân ibn sultân
Şeh-i âdil Murâd bin Selim Han
Edip dünyayı adliyle muammer
Yedi iklimi kıldı hep musahhar
Sinân Paşa'ya edip emr-i âlî
Bina etti bu kasr-ı bî misâl

Tasarruflar kılıp mi'mârı Davûd
Nice sanatlar etti onda mevcûd
İcip bu çeşmeden bâ-yu gedâlar
Edeler şâh-ı deverâna duâlar
Çü cârî oldu bu ayn-ı revân için
Dedi târihi Sâ'î⁵⁵⁰ mâi-cân-bahş 997

Sinan Paşa Köşkü'nden elli atmış adım uzakta sur duvarına dayalı bir çeşme kalıntısı görülür. Eski bir hat ile yazılmış olup altı beyit olduğu anlaşılan kitabesinin ilk mısra'ını içeren taş yerinde yoktur. Şairlerden "Hadî" nin şiiri olan bu kitabenin tarih mısrası şudur:

"Binâ olundu leb-i deryâda bu ayn-ı hayât-efzâ" 1056

Sinan Paşa Köşkü'nün arka tarafları Cephane Meydanı ve İç Gülhane adıyla bilinip Osmanlı tarihinde şöhrete sahiptir. Buradaki cephaneliklerin birisinin köşesine yakın bir yerde dikili, üzeri işaretsiz bir nişan taşı daha [453] vardır ki Şehzade Sultan Ahmed'in topuz attığını hatırlatan taşı silindirik ve yazısı eski ve girift, biraz ileride dikili yıldırımsavar (paratoner) direğinin desteği tamamıyla okunmasına engel olduğundan dolayı kitabesi çok iyi okunamamıştır. Bununla beraber yedi beyitten dört beyti aşağıya aktarıldı:

Sürüp meydâna İbn-i Hân-ı Ahmed
Hünerler arza kıldı halka bî-had
Bir iki kere attı tuttu onu
Geri meydâna sürdü ol sehî-kad
Topuzun attı erdi bu mekâna
Nişan diktik ki tâ kalsın müeyyed
Dedim târihini bu yere geldi
Çözüp attı topuzu Sultân Ahmed 909

⁵⁵⁰ Sâ'î Mustafa Çelebi, İstanbullu meşhur bir nakkaştır. 1004 tarihinde vefat etti. Silivrikapı'da gömülüdür. Mizahcı ve alaycı, divan sahibi şairdir.

Sinan Paşa Köşkü

Topkapı Sarayı'nı çevreleyen bahçelerde mimarî eserlerimizden birçok köşkler vardı.⁵⁵¹ Bunlardan birkaçını ileri gelen büyük devlet adamlarından bazı paşalar yaptırdıklarından onların adıyla anılırlardı. İşte sarayın Ahırkapı İskelesi yanında deniz kenarında ve İstanbul suru üzerindeki Sinan Paşa Köşkü bunlardan biri olup belki bunların en meşhur ve süslüsüydü. Kanuni Sultan Süleyman zamanında devlet hizmetine girerek Sultan İkinci Selim, Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmed'e de hizmet ettikten sonra 1004 yılında doksan yaşındayken vefat eden ve bu süre içinde beş defa serdarlık ve beş defa sadrazamlık görevinde bulunan Arnavut Sinan Paşa, bu köşkü H. 997'de Sultan Üçüncü Murad için yaptırmıştı. Saray-ı Hümayun etrafındaki bu gibi köşkların bir kısmı bakımsızlıktan zamanla harap olup gitmiş, diğerleri ise hiçbir geçerli sebep yokken yıktırılmıştır. Bununla beraber bunlardan nasıl olduysa üç tanesi korunablmıştır. Biri Fatih'in yaptırdığı İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan "Çinili Köşk"; ikincisi Soğukçeşme yakınlarındaki "Alay Köşkü"; üçüncüsü de Demirkapı civarında ve deniz sahilinde olan "Sepetçiler Köşkü"dür. Diğer köşkların isim ve yerlerine ve bunlardan bazılarının nasıl yok edildiklerine dair vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin **Tarihi-i Osmanî Encümeni Mecmuası**'ndaki yazılarında gereken bilgiler vardır.

Osmanlı mimarî tarzını biz bugün övünç kaynağımız olan camiler, medreseler, türbeler, çeşmeler ile bir de Topkapı Sarayı'nın iyi korunan önemli kısımlarıyla tanıyoruz. Hâlbuki yine Osmanlıların eserleri olan eskiden İstanbul'da ev olarak kullanılan özel evler ve özellikle tarihçilerin ve Evliya Çelebi'nin bildirdikleri bunca ileri gelenlerin köşkları ve konakları – bir iki önemsiz bina hariç- hemen hepsi yıkılıp gitmiş ve yok olmuştur. Bunların yapılış tarzlarına ve iç süslemelerine ait ayrıntıları bilmek mümkün değildir.

Konumuz olan Sinan Paşa Köşkü'nün özelliklerini tarihçiler söyleye söyleye bitiremezler. Bu konuda Selânikli Mustafa Efendi, yazdığı tarih kitabında bu köşkün yapılışını Başmimar Davud Ağa üzerine aldığı bildirildikten sonra şu ayrıntıları veriyor:

"999 Şabanında adı geçen köşkün, ustaların elinde güzel bir şekilde tamamlanmış olup ve dışının yıldızlı alemleri konulduktan sonra parlaklığı herkesi hayran bırakırdı. Öyle bir güzellik vermişti ki dil onu açıklamakta ve anlatmakta yetersiz kalırdı. İçerisi çini fayans işiyle, kubbe kısmı tel ve nakışlarla süslenmiştir. İpekli halılar, iğne ile dikilmiş kilimler, altın işlenmiş yastıklar, mücevherlerden yapılmış top avizeler ve aynalar ile donatılıp süslenince bahar ve gül mevsimi geldiğinde Hazret-i Padişah saltanat makamından çıkıp... Ve Sadrazam Hazretleri uzun ve süslü kavukla selam durup ayaklarına yüz sürüp Padişah'ın önünde, elinde bir asa ile gönül ferahlatan binaya yürüyüp merdivenlere geldiğinde Padişah Hazretlerinin koluna girip attan indiğinde selamlayıp meydanda kurulan gölgeliklere gitti. Yeryüzünün halifesi olan padişah bu yüce köşke [454] bakınca çok beğenip "N'olaydı şu kasır Saray-ı Âmire dâhilinde yapılmış olaydı" diye buyurmuşlardır."

Bundan sonra Selanikli Mustafa Efendi, Köşkü'nün bu parlak açılış töreni şerefine gerek belirtilen günde Padişah Hazretlerine ve gerek bugünü takip eden üç gün büyük vezirlere ve ileri gelen devlet

⁵⁵¹ Müze-i Hümayunlar Genel Müdürü Halil Ethem Bey; **Şehbal** (s. 60, s. 224-225) –1 Eylül 328.

adamlarına ve haremın sultanlarına verilen ziyafetler ve cirit oyunu ve kayık yarışı gibi eğlenceleri genişçe anlatmıştır.

O civarda Kılıç Ali Paşa'nın yeniden yaptırdığı Sultan Bayezit Köşkü'nün yıkılmasıyla ondan daha iyi bir köşk yapılmasını bu sırada Padişah Hazretleri Mühendis Mimar Davud Ağa'ya emir vermişti.

Yukarıdaki açıklamaya göre Sinan Paşa Köşkü'nün ne kadar güzel ne kadar süslü bir bina olduğunu düşünebiliriz. Bu köşkün tarihçesine ait olayların en meşhuru Sultan Üçüncü Murad'ın ölümü nedeniyle tarih kitaplarında anlatılmaktadır:

1003 senesi Cemaziyelevvelinde Üçüncü Murad'ın hastalığı artınca biraz rahatlamak amacıyla Sinan Paşa Köşkü'ne inmişti. Orada bulunan şarkıcılara ve saz heyetine “Bimarım ey ecel bu gece bekle yarın al” şarkısının okunmasını emrederek orada bulunanlara hayattan ümit kestiğini anlatmak istemişti. Bu sırada İskenderiye gemilerinden iki kadırga geçip köşkün karşısında âdet üzere şenlik toplarını atınca bina fevkalade sarsılarak camları kırılmıştı. Bu olay üzerine Padişah Hazretleri'nin gözleri yaşla dolup “Bu köşke son gelişimizdir ancak” demiştir. Oradan Saray-ı Hümayuna döndüler ve birkaç gün sonra vefat etti.

Tarihçilerimiz bu köşkten sık sık söz ettikleri halde hiçbiri ne zaman yıkıldığını söylemiyorlar. Yalnız Tarihçi Hammer köşkün 1828 yılında, yani Sultan İkinci Mahmud zamanında yıktırılarak yerine başka bir köşkün yapıldığını yazıyorlar. Bugün bu ikinci köşkten de eser yoktur.

Sarayburnu'ndan Marmara tarafına doğru sahil boyu gidilecek olursa Ahırkapı Feneri'ne varmadan önce kale duvarına dayalı güzel kesme taştan yapılmış ve üstünde birçok taş konsolları içeren kule gibi bir yer dikkati çeker. Osmanlı mimarisinin en iyi zamanına işaret eden bu bina Sinan Paşa Köşkü'nün temelidir. Buranın içi boştur ve bir kapısı ile birkaç penceresi vardır. Sahipsiz olduğundan içine birkaç kişi yerleşmiştir. Sahile bakan cephesinde gayet sanatlı bir mermer çeşme görülür. Köşkün Üçüncü Murad emriyle Sinan Paşa tarafından ve Mimar Davud vasıtasıyla 997'de yapıldığı yazılıdır. Maalesef bu güzel çeşmeye birisi badana vurarak tamamen harap etmiştir. Binanın diğer kısımları ise birtakım tahta ve tenekeler, pis paçavralar ile kirletilmiştir. Civarlarında viranelik göstergesi olan ballıbaba ve ısırgan otları bitmektedir.

Kim bilir, 1044 tarihinde Bayram Paşa tarafından surların tamiri gerçekleştikten sonra ne güzel bir gezinti yeri idi! Çünkü Evliya Çelebi şöyle söylüyor: “Sarayburnu'ndan ta Yedikule'ye varıncaya kadar deniz kenarında kulenin temeli önüne yirmi zir'a derin bir set yapıp kalenin dışında büyük bir bulvar oldu.”

Türkçe olsun, yabancı dilde olsun, İstanbul'a dair yazılan eski kitaplar Topkapı Sarayı'nın etrafındaki bahçelerin ve köşkların güzelliğinden ve temizliğinden övgü ile söz ederler. Bugün ise oraları bir çöplük haline gelmiştir. Sanki insan geçmekten korkar. Sahilde adım başına gemi enkazına, hayvan leşlerine rastlanıyor.

Dünyanın en güzel ve en saygın noktalarından sayılan Sarayburnu ile etrafının acaba Evliya Çelebi zamanındaki mamur haline yine sahip olduğunu görebilecek miyiz? Şimdiki durumda bu konuda bir şey yapılmamaktadır. Fakat ümit edelim...”

Bu civarın tarihi hatıraları arasında, Sultan Abdülmecid’in “Tanzimat-ı Hayriye Ferman-ı Hümayunu”nun, o zaman İstanbul’da bulunan bütün elçilerin de katılımıyla fevkalade tören ile eski sadrazamlardan Gözlüklü Reşit Paşa tarafından okunduğu yer, Gülhane Meydanı’nda Arslanhane’nin ön tarafındadır. [455] Arslanhane’nin Polis Müdürlüğü tarafındaki yerde de Sultan Mahmud ve Murad Han Köşkleri vardı.

Tanzimat-ı Hayriye Ferman-ı Hümayunu’nun okunuşu sırasında Abdülmecid Han, oradaki İshakiye Kasrı’nı şerefliendirdiklerini işittim. Bu köşkün yeri, Değirmen Kapısı’nın iç tarafındaki bostanın yeridir.⁵⁵² Tanzimat-ı Hayriye’ye dair Öğretmen Okulu Uygulama Müdürü İhsan Bey tarafından Şehbâl’in 83. sayısında bulunan yazıyı, öneminden dolayı aynen yazıyorum:

Gülhane Hatt-ı Hümayunu Sultan Abdülmecid Han’ın tahta geçişinin ardından 26 Şaban 1255/3 Kasım 1839 tarihinde bizzat Reşid Paşa tarafından okunmuş ve ilan edilmişti. Yenileşme tarihimizde özel bir yeri olan sanki Kanun-ı Esasimiz’in ilk temellerini hazırlayan Tanzimat-ı Hayriye’ye o zaman özellikle Avrupa’da çok büyük bir önem verilmişti. Memleketimizde ise devlet adamlarının önemli bir kısmı ile beraber halkın çoğunluğu bu gibi yeniliklerin kesin olarak aleyhindeydi. Bununla beraber başta Reşid Paşa ve arkadaşları olmak üzere taraftarları vardı. Halkın gözünde Tanzimat’ın gerekli ve önemli olduğunu ispat etmek için bütün güçleriyle çalışan yenileşme taraftarları Tanzimat-ı Hayriye ilanının hatırasının zihinlere yerleşmesi için her sene Hatt-ı Hümayun’un ilan gününe rastlayan 26 Şabanda bayram yapmayı ve diğer taraftan Gülhane’de Tanzimat adına bir abide dikmeyi düşünmüşlerdi. Tanzimat’ın ilk yıldönümü girmeden birkaç gün önce resmi **Takvim-i Vakâyi’**de “Kurulmasını başarmış oldukları Tanzimat-ı Hayriye ve Adli Kanunlar doğrusu Saltanat-ı Seniye’nin bütün tebaaları haklarında çok önemli bir nimettir. Padişahın açık bir şekilde bu yardımından dolayı bütün tebaanın ve halkın teşekkür etmesi gerekir. Bu yeni kanunlar 26 Şaban 1255’te Gülhane’de okunan hatt-ı hümayunla padişaha ve herkese ilan edilmiştir. Her sene bugünün halka gündüzü bayram, gecesi ise Kadir Gecesi gibi olduğundan her sene bu gece kandiller yakılarak sevinçlerin gösterilmesi için bir kıta dilekçe sunulduğu” ve “Bu eğlencelere âdâba uygun olmak şartıyla padişah tarafından izin verilmiştir,” şeklinde duyurular yayımlanmıştır. O geceye “adalet gecesi” denmesi de kararlaştırılmıştı.

Takvim-i Vakâyi’nin o sayısında girişime taraftar olup padişaha sunulan dilekçeyi imzalayınların isimleri de yazılmıştır ki başta sadrazamlık makamından Yesarîzade Mustafa İzzet ve Hariciye Müsteşarı Âli Efendi -meşhur Âli Paşa- olduğu halde, kırk sekiz zatın isimleri vardır.

Tanzimat-ı Hayriye adına bir âbide dikilmesi hakkındaki kararda **Takvim-i Vakayii’nin** aynı sayısında yayımlanarak duyurulmuştur.

Lütfi Tarihi, 1256 senesi olaylarını yazarken Gülhane Meydanı’na dikilmesi düşünülen adalet taşını “Saray-ı Hümayun içinde herkesin görmesi mümkün olamayacağından Bayezid Meydanı’na öyle bir adalet sembolü konulması” kararlaştırılmış olduğunu yazıyorsa da **Takvim-i Vakâyi’nin** bu sayısında yayımlanmış resmi kararda: “Tanzimat-ı Hayriye adalet usulü kıyamete kadar felek kitabesini süsleyecek, insanların ve meleklerin dillerinde süs olmaya yakışır, büyük bir eser olduğu belirtilmiş-

⁵⁵² Gülhane Meydanı’nda tarih bakımından gayet önemli bir yer vardır. O da Mustafa Reşid Paşa tarafından 1255 yılında Tanzimat-ı Hayriye Hatt-ı Hümayun’u okunmak için konulan kürsünün yeridir.

tir. Şanını ve namını ebedileştirmek için Gülhane’ye sanatlı ve süslü bir nişan taşı dikilerek üzerine “hatt-ı hümayun”nun yazılıp üstüne de Padişahın tuğrasının konulması; adı geçen geceye “adalet gecesi” ismi verildiği gibi bu nişana da “adalet nişanı” denmesi; adıgeçen yer Saray-ı Hümayun’un içinde olduğu için herkes her zaman göremeyeceğinden ondan daha büyük olmak üzere bir kıtasının da Beyazıd Camii Şerifi’nin avlusunun uygun bir yerine dikilmesi, üzerine cümlelerin yazılıp tuğra padişahın yüce özelliklerini bildiren bir kaside ve tarihlerde ilave ettirilmesi hususu yüce genel mecliste vekiller ve devlet ileri gelenleri aralarında görüşülerek ittifakla uygun” bulunarak padişahın isteği şerefle kabul edildiği anlatılmasından küçüğü Gülhane Meydanı’nda ve daha büyüğü Beyazıd Camii avlusunda iki abide dikilmesi kararlaştırılmış olduğu anlaşıyor.

Lütfi Efendi, âbide hakkında yazdığı yazının sonunda:

“Sonradan nasıl olduysa dikilmesi düşünülen bu taşın yapılmasına imkân olmadığından taş yerde kalmıştır” diyor ve hatıra olarak: “Buna benzer şan ve şöhretin ebedileşmesi konusunda dikilen zafer işaretlerinin faydaları açık ise de o zaman böyle şeylerin Avrupa tarzına ait olması düşüncesiyle halkın dedi kodusu, terk edilmesine sebep olmuştur” sözlerini ekliyor.

Aslında, o zamanlar halkın nazarında bir düşünce ve girişimin-memlekete ne kadar faydalı ne kadar yardımcı olursa olsun-Avrupa’da uygulanmış olması taklit sayılmasına ve bundan dolayı da reddedilmesine yeterli bir sebepti. Hâlbuki **Takvim-i Vakayi**’den aktardığım resmi kararda “Okçuların bile attıkları hedefe taş dikip” isimlerini sağlamlaştırmaya çalıştıklarının memleketimizde ötedenberi yapılageldiği yazılarak yapılacak itirazlara set çekilmek istenilmişti.

1256’da yapılması kararlaştırıldığı halde ne yazık ki sonuçsuz kalmış olan bu girişim Kırım Savaşı sırasında, yani on beş sene sonra yine taraftar bulmuş olacak ki Gülhane’de dikilecek âbide için Usta P. Â. Bilezikçi Efendi tarafından bir proje hazırlanmış ve hatta bu projenin resmi daha o zaman, Paris’te yayımlanan **İllustration** resimli derginin 8 Eylül 1855 tarihli sayısında gösterilmiştir.

Şehbal’in okuyucularına sunduğum bu resim münasebetiyle **İllustration**’nın belirtilen sayısında bir yazar, Tanzimat-ı Hayriye’nin ve buna temel olan Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun önemini açıkladıktan sonra Osmanlı Devleti’nin geleceği için bu kadar önemli olan Hatt-ı Hümayun’un hatırasını kalıcı kılma düşüncesi, B. A. Bilezikçi Efendi adında genç bir Osmanlı mimarı için bir âbide projesi hazırlanmasına sebep olduğunu ve âbidenin üzerine Gülhane Hatt-ı Hümayunu aynen yazılacağı gibi -Fransa ve İngiltere’nin Osmanlı Devleti ile ittifakı bu önemli belgeye yeni bir güç vermiş olduğundan- üç devletin ittifakının nişanesini abideye yansıtmak isteğiyle üzerinde her üç devletin de özel sembolü bulundurulacağını ve Kırım Seferi sırasında müttefik devletler tarafından kazanılan savaşlarla ele geçirilen veya savunulan şehirlerin ve Osmanlı Devleti’nin geleceğini savunma uğrunda hayatını veren fedakârların isimleriyle de abidenin süsleneceğini yazıyor. Bu asil duygunun ve doğu yeteneğinin ilham kaynağı olan abide projesinin 1855 Paris Sergisi’ne kabul edilerek büyük bir ilgi gösterildiğini belirtiyor. Bununla beraber Paris Sergisi’nde ilgi gören bu abide maalesef burada bir türlü ilgi görmemiş ve soluk bir hatıradan başka memleketimizde izi kalmamıştır. Bana göre, Tanzimat abideleri o zaman dikilebilmiş diğer bir deyişle Tanzimat-ı Hayriye’nin getirdiği yenilikler memleketimizce gereken önem verilerek ona yardım edilmiş olsaydı seçkin mimarımız Ali Muzaffer Bey’in Hürriyet-i Ebediye Tepesi’ne parlaklık veren **Abide-i Hürriyet**’i altmış sene gecikmez ve memleket bu süre içerisinde maddi ve manevi kayıp ile bu kadar yıpranmazdı.

Tanzimat taraftarlarınca Gülhane ve Bayezid’de bir türlü diktirilemeyen Tanzimat Abidesi’nin yerine geçmek üzere Brüksel’de gayet sanatkârane ve tunçtan bir madalya yaptırılmıştı ki bende de bulunan bir tanesinin normal büyüklükte alınmış resimlerini Şehbal’e sunuyorum.

Madalyanın bir yüzünde Osmanlı Sancağı ve çeşitli askeri silahlardan oluşan ve üzeri Abdülmecid’in tuğrası ile süslü bir arma; armanın bir tarafında Tanzimat-ı Hatt-ı Hümayunu’nu temsil eden bir tomar kâğıt resmi işlenmiş, tomarın kıvrımı üstüne Fransızca [457] **Tanzimat** kelimesi ve diğer kıvrımlarına yine Fransızca **Reşid** ve **Âlî** isimleri ve tomara bağlı iki mührü de Sultan Abdülmecid Han’ın tuğraları işlenmiştir. Armanın çeşitli yerleri kuruluş ve yenileşme tarihimizde özel bir yeri olan padişahlarımızın isimleriyle süslenmiştir. Tam ortada Sultan Osman’ın, sancağın üzerinde Fatih Sultan İkinci Mehmet Han’ın, topun üzerinde Kanuni Sultan Süleyman’ın, zırhın üzerinde Sultan İkinci Mahmud’un, yüce isimleri ve armanın alt tarafında dört satırdan oluşan Fransızca:

Regeneration de L’Empire d’Osman par Abdul-Mejid

“Abdülmecid tarafından Osmanlı Saltanatı’nın yenilenmesi” cümlesi yazılmıştır. Bu cümlenin biraz üst tarafında, en buhranlı bir dönemde saltanat makamına gelerek memleketine unutulmaz hizmetler yapan Köprülü’nün ismi yazılmıştır. Armanın bu yüzünün etrafında Tanzimat-ı Hatt-ı Hümayunu’nun meydana getirdiği sonuçlar Fransızca olarak sağdan sola doğru yazılmış.

Justice egale pour tous (Herkes için eşit adalet)

L’instruction repandue (Eğitimin yaygınlaştırılması)

Les arts de la paix encourrages (Barış nimetlerini güçlendirmek)

Les droits de L’hosbitalite maintenus (Azınlık hukukunun güçlendirilmesi)

La dignite de L’Empire releve (Devletin haysiyetinin yüceltilmesi)

Protection aux faibles (Zayıfların korunması)

Cümlelerinin her biri süslü bir çerçeve içerisine alınmıştır.

Madalyanın diğer tarafında, sağlam temellere dayanan büyük Osmanlı hilafet ve saltanatının muhteşem bir temsili olarak müthiş dalgalara göğüs germiş ve sarsılmaz kayalar üzerinde yükselmiş heybetli bir burç ile onu göklere doğru ilan ederken kubbe ve minareler arasında Osmanlı Sancağı bütün vakar ve büyüklüğüyle saygılı bakışlar önünde görünüyor. Üst tarafında Osmanlı Saltanatı’nın Allah’ın yardımıyla Allah’ın dilediği zamana kadar devam edeceğini işaret ederek uğur olsun diye,

L’empire subsistera, Dieu le veut

cümlesi okunuyor. Madalyanın bu yüzünde yazılma tarihi olan 1850 miladi senesi ve altında madalyayı yapan sanatkar ile yapıldığı yer, Hart. F. Bruxelles diye yazılıdır.

Değirmenkapi

Sinan Paşa köşkünden, sahili takibederek Topkapı'ya doğru gelirken kemerli bir kapıya rastlarız ki, bu kapı Fırın Kapısı'dır; Osmanlı binasıdır. Bunun yanında askeriye ait bir fırın ve sahilde bir de mescit vardır. Bu kapının iç tarafları, Topkapı Sarayı'nın Has Bahçe'siydi. Bundan sonra Değirmenkapi gelir: Kapıya bu ismin verilmesi, yakınında vaktiyle bir değirmen bulunmasından dolayıdır.

Sarayıcı'nın Has Bahçe denilen ve isminden de anlaşılacağı gibi önceleri güzel çiçeklerle çevrelenmiş olduğu şüpheden uzak bulunan bu yer bugün hâlâ boştur ve sebze bostanlarıdır.

Güçlü ve ihtişamlı devrimizde padişahların gezinti yeri olan o gül ve sümbül alanları ara sıra pehlivanların güreş yapmaları sebebiyle toplanan halkın, simitçi, şerbetçi ve macuncu gibi seyyar satıcıların ve civarda oturanların toplandığı bir yer olmuştur.

Gülhane Bahçesi'nin düzenlenmesinden sonra, buraları artık çöplük olmaktan kurtulmuştur.

Çatladıkapi'da Theodosius Sarayı'nın Deniz Tarafı

(Zanotti'nin kitabından)

[458] Değirmenkapı'nın tarihi eserler bakımından hiçbir değeri ve önemi yoktur. Yalnız vaktiyle iki tarafında iki mermer sütun vardı. Birkaç sene önce, bu kapı ile bitişik olduğu surun bir kısmı yıkılmış idiyse de Eski Eserleri Koruma Daimî Encümeni'nin Harbiye Nezaretî'ne başvurması üzerine kapı ile sur tekrar yapılmış fakat mermer sütunlar yerlerine konmamış, o sütunun kemerleri de yapılmamıştır. Bugün bu durumdadır.

Ahırkapı Feneri'nden Değirmenkapı'ya kadar, surun iç tarafında yeraltında birçok kemerli odalar, birbirine geçilir daireler vardır. Bugün sağlamlığını koruyan bu odalar, oralarda vaktiyle bulunmuş olan eski binaların kalıntılarındandır. Yeraltındaki bu daireler, Cephane ve Gülhane Meydanı'na doğru uzanırken tren hattının uzatılması sırasında hattın geçtiği yere rastlayanlar yıktırılmış, surlara bitişik kısmıyla, kara tarafında bu sütunlara doğru uzanan kısımlar korunmuştur. Bu yeraltındaki odalardan dolayı, Sinan Paşa Köşkü'nden Değirmenkapı yakınlarına kadar olan zemin yüksek kalmış, surun iç tarafındaki odalar yıktırılmıştır. Bu kapıdan sonra Topkapı gelir.

Topkapı

Anadolu sahiline açılan kapıların ikincisidir. Topkapı'nın bulunduğu yer, Sarayburnu'nda Hünkâr İskelesi'nin Marmara'ya doğru biraz sağındaydı.

Bu kapı, eski zamanda Theofilos tarafından beyaz taşlarla gayet uyumlu bir şekilde yaptırılmış iki kule arasındaydı. Resimde görüldüğü gibi, bu kulelerin tepelerinde koni biçiminde külahlar vardı.

Rivayete göre, Sultan İkinci Mahmud 1817'de bu kuleleri yıktırarak yerine taş ve tuğlalardan bir saray yaptırmıştı. Bu saray da sonradan harap olmuştur.

Buradaki eski Osmanlı binaları arasında Serdâb Köşkü'nün de bazı tarihi hatıraları vardır. Bu köşkün, tren köprüsünün sağına rastlayan yerde yani, trenin geçtiği yarmanın kara tarafında hâlâ birkaç fıstık ağacı bulunduğu yerden biraz aşağıda bulunuyordu. Fıstık ağaçlarının altında bugün fiskiyeli mermer bir havuz vardır. Trenyolunun yapılmasından önce, bu köprü ve trenin geçtiği yarma bulunmadığından bu kısım arazi Sarayburnu'ndan itibaren Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısına kadar (Oradaki sütunun bulunduğu yerdir) hafif bir eğim ile yükselirdi.

[459] "Serdâb" denilen güzel köşkü Sultan Üçüncü Selim, değerli anneleri Mihrişah Sultan adına yaptırmıştı. Bu köşkün Selimiye ve Adalar yönünde güzel bir manzaraya sahip ve balgamî (balgam rengi) taştan yapılmış bir yer olup odalarının duvarları aynalarla kaplanmış, aralarına çiçek saksıları konulmuş ve saksılardan sular akarmış. Sultan Abdülmecid, yeni saraya geldiğinde mutlaka bu gönül rahatlatan köşkte dinlenmesi âdetiymiş.

Serdâb Köşkü'nün arkasında bir set vardı. Bu setin üstü Enderunlular tarafından beşinci yer, yani taba diye adlandırılır. Yukarısında Roma devrinden kalma büyük mermer sütun dikilidir ki, Saraçhane semtinde bulunup önceleri üzerine konulmuş olan Venüs (güzellik ilahı) heykeli münasebetiyle "Kıztaşı" adıyla bilinen sütuna kıyasla **Atâ Tarihi** buna da "Kıztaşı" diyor. Bu sütunu Roma imparatorlarından Theodosius yahud Claudius, Got kavmine karşı kazandığı zafere şükran olarak Hıristiyan azizlerinden Ayos Simeon adına diktirmiş ve tepesine kendi heykelini oturtmuştur. Fakat Tarihçi

Atâ, eski hikayesine atfen tepesinde bir küçük rasathane olduğunu söylüyor ki bu rivayet Enderunlular arasında da yayılmıştır.

Topkapı'nın Eski Hâli

Serdâb Köşkü, eski Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'nın torunu Hikmet Bey merhumun tarifine göre üç taraflıymış. Ortasında bir şadırvan, büyük kapıdan girilince sağda solda bir oda varmış. Odalarda gayet büyük [460] ve sanatlı aynaların önünde sanki bir tiyatro sahnesini temsil eden saatler konulmuş. Her saat başında perde açılır, birtakım oyuncular sahnede kendini gösterip oynadıktan sonra perde iner, oyuncular da çekilmiş.

Topkapı denilen Ste. Barbe Kapası'nın yıkınında, St. Demetrius adına bir kilise vardı ki bu mabetten dolayı buradaki tepeye (Saray-ı Hümayun üçüncü kapısı mevkii, yani Sarayburnu'na bakan tepedir) eski Bizans tarihçileri Büyük Demetrius Tepesi diyorlar.⁵⁵³

⁵⁵³ Topkapı Sarayı'nın içerisindeki Gülhane Bahçesi'nin, geçici olarak genel bahçe durumuna getirilmesine padişahın izin alındığı zaman Topkapı Sarayı'nın denize bakan kapısı önünde bulunup her biri bir millî hatırayı hatırlatan ve devam ettiren tarihi setler belediye başkanlığınca yıktırılmıştı. Her millet kendi tarihine millî hatırasına saygı ve onu korumakla görevliken bu tarihî gerekliliği asla dikkate almayarak yıkıma devam ve böylece asırlardan beri halkın zihninde yer alan birtakım tarihî hatıralar –her türlü itirazlara ve haklı savunmalara rağmen– yok edilmiştir.

Tanın gazetesinin 30 Eylül 1329 tarihli ve 1727 numaralı nüshasında (**Sarayiçi Bahçesi Münasebetiyle – Tarih-i Milli Namına Şehremini'nden Bir Temenni**) başlığı altında yazdığım uzun bir yazıda Sarayiçi'ndeki millî hatıra ve tarihî kalıntılardan ayrıntılarıyla söz etmiştim. Bizde henüz ilmi vicdan, millî vicdan şahsî görüşlerin üzerine çıkamamış olduğundan; tarihini, milliyetini sevenlerin bu konuda dile getirdikleri şikâyetlerden de iyi bir sonuç alınamamıştır.

[461] Bu kilisenin yerini, eski Mekteb-i Tıbbiye'nin yerinde gösteriyorlar.

Glicas'ın ifadesine göre, Sarayburnu'ndan ta Yedikule'ye kadar bütün sahiller, bir savunma hattı oluşturmak üzere başka yerlerden getirilmiş büyük taşlarla koruma altına alınmıştı. Fakat kayalardan söz eden Kantakuzenos diyor ki: "İstanbul'un etrafına ilk defa olarak surları yaptıranlar tarafından konulan bu taşlar dalgakıran görevini yapardı.

Her şeyi Avrupayı taklit ile gururlandığımızı duyurduğumuz bir devirde, bu gibi milli eserler hakkında yine Avrupa'da ne derecelere kadar saygı gösterdiklerini aramalı; hiç olmazsa, eski mirasa dair Avrupada yayımlanan ilmî eserleri okuyarak biraz ibret almalıydık.

Sarayiçi Bahçesi'nin toprak tesviyesi sırasında eski bir harap mabetle su sarnıçları ortaya çıkmıştır. Eski St. Demetrius Tepesi olan burada St. Demetrius adına bir mabed vardı. İşte bu enkaz ve kalıntılar bu mabede ait olsa gerektir. Burada ortaya çıkarılan mermer sütun sayısı on altıdır. Bunların uzun bir koridorla dayanağını oluşturduğu anlaşılıyor. Mermer sütunların süslü, oymalı taş başlıkları vardır. Bu başlıklar değerli çinilerle süslenmiş bir tavana dayanmakta imişler. Bundan başka Bizans usulünde, bir katı kireç ve kum karışımı diğer katı da kare şeklinde pişmiş kerpiçlerden örülme büyük ana duvarları ortaya çıkmıştır. Fakat zamanla sütunların üzerlerindeki başlıklar yerlerinden oynamış, sonunda düşerek binanın tavanını da beraberinde sürüklemiştir. Hatta mermer sütunlardan bazıları da kırılmıştır.

Binanın içerisindeki kalıntılara gelince: Birçok oymalı, süslü taş levhalar mevcut bulunmaktadır. Bunların bir kısmının çeşme olduğu anlaşılıyor. Su depolarını oluşturan mermer depolar zamanla kopup yerinden ayrılmıştır... Bunların olukları bile henüz kapanmamış bir durumdadır. Ortaya çıkan eserler, süslü ve tarihi kıymete sahip olup üzerinde haç ve resimler bulunan mermerlerdir.

Şunu da belirtmeden geçemem: Buradaki sütunlar ve başlıklar, kabartma resimler şimdiki yerlerinde bulunmamıştı. Çeşitli yerlerden toplanmış, gelişi güzel şimdiki yerlerine konulmuştur. Bundan dolayı, tarih burayı sonradan incelerken yanlış değerlendirmemek için bu durumu düzeltmeye ve belediye memurları tarafından meydana getirilen bu karışıklıktan Müze-i Hümayun idaresinin bilgisinin ve parmağının olmadığını bildirmeyi gerekli gördüm.

Mahzene (yeraltı deposu) gelince: Sekiz dairesi bulunan bu mahzen geniş bir duvarla iki kısıma ayrılmıştır. Her kısımda dörder daire vardır. Bu dairelerin içi mavi bir renkle boyanmıştır. Dairelerin kapıları yarım çember şeklindedir. Her iki kısım da birbirinin aynısıdır. Bu defa ortaya çıkarılan bu mahzenin büyük bir tarihi değeri olduğu görülmüştür.

Burada parça parça yapılmış olan toprak tesviyesi, Bizans tarihi hatıralarına dair oldukça önemli eserler ve sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Çalışmalar ilerledikçe toprak altından birtakım daireler daha ortaya çıkmıştır. Bu daireler kısa memmer sütunlara dayalı hücre gibi kapıları vardır. Bu dairelerin üzerleri bir iki metre kalınlığında bir toprak yığını ile örtülü durumda bulunmuştu. Anlaşıldığına göre bu dairelerin biraz ilerideki mermer abide ile bir ilgisi olsa gerektir. Kazı yapılırken üzeri mermer bir kapak ile örtülmüş çok derin bir kuyu ortaya çıkmıştır. Yirmi otuz metre derinliğinde olan bu kuyunun içinde su da bulunmuştur. Kuyunun mermer bir bileziği (kuyunun kapağı) vardır. Bundan başka gayet büyük insan kol ve ayak kemikleri ve kafatasları ortaya çıkmıştır.

Kazılar ilerledikçe üzerleri yazılı ve işlemeli bir bakır bakraç içinde aşağıda belirtilen eşyalar ortaya çıkmıştır:

Gayet ince ve işlemeli iki tane gümüş kupa, üzerindeki harflerden Roma devrine ait olduğu anlaşılan yeşil mineli ve altın çemberli bir bıçak sapı, bir tane altından yapılmış kalemişi püskül şeklinde yuvarlak, bu yuvarlağın ucuna konulmuş bir inci tanesiyle ayrıca iki inci, 25 tane ufak gümüşten yapılmış püskül, gümüş üzerine geyik ve tavşan resimleri işlenmiş mine işlemeli bir tane madalyon, iki tane akik yüzük taşı.

Yukarıda belirtilen daire yirmiye yakın sütuna dayalı ve tavanı çinilerle sülenmiş bir koridordan ibarettir. Uzmanların ifadelerine göre ortaya çıkan bina çevredeki saraya ait bir hamammış. Ortaya çıkarılan yeraltı su depoları, çeşme önlerine mahsus süslü ve tırtıllı taşlar, kurnalar, su daposu ve hamam tasları da bu noktayı ispat etmektedir.

Yolun sağ tarafında ortaya çıkan yeraltı depoları, belediye tarafından tamamiyle doldurulmuştur. Yeraltı depolarının olduğu yerde çim tarlası meydana getirilmiştir.

Bu eserler ayrı iki devreye attır... Theodor Sütunu'nun (Gotik Sütunu) aşağısındaki yokuşta bulunan sekiz sütun, yukarda ismi geçen sekiz dairenin yeniden yapılmasına uygun olacak durumdadır. Daha arkada Bizans devrine ait enkaz da çıkarılmıştır. Üç sütun daha bulunmuştur. Devamlı yapılan kazı sırasında bir de vazı çıkmış ise de dikkatsizlik sonucu kırılmıştır. Türk eserleri bundan yüz yirmi sene kadar önce meydana gelen Hoca Paşa'daki büyük yangının meydana getirdiği yıkıntıdan kalmadır.

Theodosius Sütunu’nun sağ tarafında eskiden has ahır şubesi olan yerde, Sultan İkinci Abdülhamid Han, küçük bir kışla ile bir kumandanlık dairesi yaptırmışlardı. Bu daireler bahçenin düzenlenmesi sırasında yıktırıldı. Harem dairesinin üçüncü kapısı sütunun bulunduğu alana bakar.

[462] Tam Sarayburnu’nda, şimdiki Hünkâr İskeleyi’nin biraz sağında ahşap bir köşk varmış⁵⁵⁴; 1279’da yanmıştır. Eski Türk mimari tarzındaki ana giriş kapısı yakın zamana kadar dururmuş. Serdab Köşkü, bu kasrın yukarısındaydı.

Eski planlarda görülen resme göre, Değirmen Kapısı ile Topkapı arasında yani oradaki sütunun hizasından Kızkulesi’ne uzanan vaktiyle bir zincir geriliymiş. Haliç tarafındaki zincir, Karadiniz’den gelecek gemilerin Haliç’e girmesini engellediği gibi, bu zincir de Akdeniz’den gelen deniz araçlarının girmesini engellerdi.

Daha önce belirtildiği gibi, Topkapı’dan sonra gelen askerî erzak ambarında Yalıköşkü semti sona ererek Sarayburnu sınırı başlar ki, bu burundan Haliç’e doğru olan surlarla kapıları ve civar yerler hakkında bilgi verilmişti.

Çatladıkapı’ya Ait Planlara Dair Açıklamalar*

Birinci Devre: Kostantin’den Justinianus’a Kadar (330–527)

Bilindiği gibi Çatladıkapı sahilindeki surlar, yaklaşık olarak dört yüz metre uzunluğunda düz bir hat oluştururdu. Bu hat üzerinde denize doğru çıkmış yaklaşık olarak biri otuz diğeri altmış metrelik iki aç (köşe) vardır. Bu iki açıdan birincisinde bir, diğesinde de bir olarak toplam iki liman vardı.

Sonradan yapılıp tarihin belirttiği limanla karıştırmamak için birincisine İlk Boucoleon Limanı, ikincisine de Kostantin zamanında bir Acem şehzadesinin, civarındaki sarayda oturmasından dolayı ünlü olan Hormisdas Limanı adı verildi.

[463] Duvardan denize doğru bir rıhtım, bir dalgakıran uzanırdı ki bu rıhtım Otuzmetre Açısı’nı oluşturur ve bu şekilde iki limanı birbirinden ayırırdı. Denizin dibinde duvarcı işi gibi harçla yapılmış rıhtım kalıntısına rastlanılamadığından gerek bu rıhtımın ve gerek çok zaman sonra yapılan Kumkapı’daki rıhtımın büyük kayalarla yapılmış olduğu görüş ve düşüncesindeyiz. Bundan dolayı

⁵⁵⁴ Sarayburnu noktasında bulunan kapının ismi Topkapı’dır. Bu kapının yanında ve deniz sahilinde sonradan bir ahşap saray yapılarak 1279 tarihinde yanmıştır. İsmine Topkapı Sarayı denilerek bu isim zamanımızda bütün yeni saraya genelleştirilmiş ve hayli zaman sonra eski saray vefat etmiş sultanların ailelerine ve sarayın eski kalfalarına ikametgâh olmuştur. Saltanat değişimi oldukça önceki sultana mensup kadınlar oraya gönderilmesi ve yeni padişahın vaktiyle oraya gönderilmiş olan annesini gösterişli bir alay ile yeni saraya getirtmesi ve kendisi orta kapıdan karşılaması ve valide sultanın Darussaade ağasının rehberliğiyle belirlenen dairesinde makamına geçmesinin ertesi günü Babıâli’ye “hükümname” yazılmasıyla makamına geldiğini bildirmesi ve sadrazama hilat (kaftan) göndermek protokol kurallarındandı. Bu alaya “Valide Alayı” denilirdi. (Abdurrahman Şeref Beyefendi: Topkapı Sarayı Hümayunu: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası: s. 266.)

*a. Zanotti: *İstanbul Surları Etrafında* – Birinci kısım, Çatladıkapı. – 1911.

bu tarzda bir rıhtımın bulunmaması, bu konudaki düşüncemizi kuvvetlendiriyor ve doğruluyor. Bu büyük taşların sonradan başka bir yere aktarılmış olması imkânsız değildir.⁵⁵⁵

Birinci devrede Büyük Saray'ın sur çevresi Otuzmetre Açısı duvarına gelir dayanırdı. Bu duvarın üstünde tepeden duvara uzanan bir dehliz vardı. Marcien Dehlizi işte buydu. Bu duvar demiryolunun uzatılması sırasında yıktırıldı. Bu duvarın hemen bitişiğinde "Vidin bina emini, dergâh-ı âlî gediklilerinden seyyid el-Hac Osman Ağa'nın" mezarı vardır. Bu dehlizin yukarısı, üstü açık bir koridor veya taraçaydı ki bu da Marcien Diavatikası'dır.

Çatladıkapi'da Nikiphoros Phokas'ın Kasrı

Peridrom, Otuzmetre Açısı'nın duvarındaki diğer bir koridorla birleşerek belirtilen duvarın doğu tarafına açılmış büyük bir kapı vasıtasıyla denize iner, yani dökülürdü. Bu kapı her nekadar örülmüş ise de büyük kapı hâlâ çok güzel fark ediliyor.

Otuzmetre Açısı içerisinde vaktiyle o yerin en önemli yapısı olup Boucoleon da denilen Genç Theodosius Sarayı'nın kalıntıları görülüyor. Kartal Sarayı'nın Genç Theodosius tarafından yaptırıldığı [464] ispatlanamamıştır. Eski tarihçilerden Theophane, bu sarayı Kayser Makedonyalı Basile'e tarafından yaptırıldığını söylüyor. Sahilde yaptırılan ve surlarla bir bütünlük oluşturan bu sarayın denize açılan beş büyük penceresi vardır. Bu pencerelerin önünde vaktiyle bir balkon, bir şahnişin (cumba) vardı. Bu şahnişini tutan yuvarlak mermer sütunlar hâlâ pencerelerin altında görülüyor.

⁵⁵⁵ Kayserlik sarayının ilk devredeki iskelesinin yeri olan Ahırkapı Koyu'nu harçla yapılmış bir rıhtım korurdu. Bu rıhtımın büyük bir kısmı yirmi, otuz sene öncesine kadar mevcut olduğu halde, sonradan dalgaların şiddetinden yıkılmış, küçük bir kısmı bugün duruyor. Sahilde kazıklar üzerinde kahvehaneler de vardı.

Bu sarayın şehir tarafında, yani Ahırkapı tarafında, Tzycanesterion dedikleri izci oyunlarının yapıldığı yer vardı ki deniz kıyısındaki kayserlik sarayı suruna doğru uzanırdı. Kayserlik sarayı mensupları yapılan at yarışlarını Tzycanesterion'un pencerelerinden seyredерlerdi.

Theodusius Sarayı'nın cephesi boyunca, yan taraflarında birbiri üstüne konmuş iki dehliz vardı. Biri zemin katında, diğeri de yukarı kattadır. Zemin katında olan dehliz, bir koridor vasıtasıyla Peridrome ile burada duvarın koridoruyla birleşirdi ki denize inmek isteyenler bu korunaklı yoldan girderlerdi. Yukarı kattaki dehlizlerde de izcilik yarışlarını seyretmek isteyenler yerlerini alırlardı. Yapıldığı tarihi dikkate alarak bu sarayı miladın ilk senelerinde yapılan Roma evi tarzında ve düzeninde düşünüyöruz.

[465] Yarı örtülü ve gizli bir çeşit avlu olan Atrium'un önünde Prothyrum dedikleri asıl giriş ile koridoru vardı. Prothyrum'un etrafında ziyaretçilere mahsus birtakım daireler düzenlenmiş ve hazırlanmıştı. Atrium'u geçince, sarayın en muhteşem kısmı olup etrafından hükümdar ailelerinin fertlerine mahsus daireleri bulunan Peristyle dedikleri diğeri bir yer vardı ki, bu da Atrium'a diğeri bir koridorla ulaştırılmıştı.

Bu muhteşem binanın bugün denize bakan sofaların kalıntısından başka bir şeyi kalmamıştır. Bu sofalar üst katın sofalarıdır. Zemin katındaki sofaların ise, zamanla etrafındaki arazinin dolmasıyla toprak altında kalmıştır. Sarayın zemin katı kısmıyla Prothyrum'u birbirine bağlayan dehlizin üstü, aynı sarayın birinci katı yüksekliği seviyesindedir. Üzeri sanki bir gezinti yeri oluşturan üstü açık bir taraçaydı. Bu taraçayı, birçok vakanüvislerin belirttikleri Boucoleon'nun taraçasıdır, diyoruz. Bu taraça saray ile duvarı birbirine bağlardı. Taraça şehrin surlarından sayılmakla beraber, Theodosius'un evinin eklentilerindendi. Bu taraçanın yukarısında bazı kalıntıları görüldüğü üzere, mimarî açıdan önemli bir bina içinde birtakım binalar vardı ki buraya biraz önce belirtilen taraçadan geçilirdi.

Kayser Nikiphoros Phocas

(Venedik'te St. Marc Kütüphanesinden kopyalanmıştır.)

Büyük Saray'ın denize bakan cephesi önünde İlk Boucoleon'un rıhtımı vardı. Mermer enkazı ve kalıntıları hâlâ duruyor.

Bu cephedeki beş pencerenin önünde muhteşem bir merdiven vardı. Bu merdiven vasıtasıyla denize inilirdi. Etraftaki binalardan söz edilirken ismi geçen hayvan heykelleri bu merdiven ile saray arasına konulmuştu.

Sarayın suru dışarısında, Altmışmetre Açısı çevresi içinde meşhur diğer bir bina daha vardı ki, Hormisdas Sarayı diye bilinirdi. Kostantin'in yeni başkentini imar ve iskân için dışarıdan getirttiği zatlar için yaptırdığı birçok evler işte buradaydı.

Bu sebeple anlatıldığı üzere Acem şehzadelerinden Hormisdas, bu tarihte İstanbul'a gelmişti, kayser kendisini bu saraya yerleştirmişti. O tarihten itibaren gerek saray ve gerek yakınındaki liman Hormisdas adıyla ünlenmişti.

Kostantin'den sonra yaklaşık olarak iki asır süresince bu saraydan artık söz edilmez olmuştu. Birinci Justinianus zamanında adı yine anılmaya başladı. Adı geçinin yeğeni ve hükümet mirascısı Justinianus bu sarayda [466] oturdu ve rivayete göre orayı fevkalade süsledi. Az bir süre sonra, saray ileri gelenlerinin karşı çıkmasına rağmen kendisiyle evlendiği Theodora'yı da buraya aldı.

Burası, Büyük Saray'a komşu olmakla beraber, şehrin ileri gelenlerinin çevresinden uzak olmasından dolayı, Justinianus'un işine geliyordu. Bulunduğu yüce mevkiden dolayı önlem alma gereğini duyduğundan saltanatın ilk senelerinde İstanbul çevresinde çok fazla ünü yayılan eşiyile orada oturuyordu.

Çatladıkapı'da Otuzmetre Açısı'ndaki Burcun Tasavvur Edilen İlk Hali

Hormisdas sivil bir bina olduğundan dolayı surlarla teması olamazdı. Bundan dolayı Hormisdas Sarayı, surlardan biraz uzakta gösteriliyor.

Bu binanın iç bölümlerine gelince, Theodosius Sarayı'nın iç bölümlerinden hiç farklı olmaması gerekir. Bunun için bu da -onun gibi- bir Roma evinin bölümleri şeklinde gösterildi.

İlk iki yüzyılda, Hormisdas Limanı içerisinde gemilerin giriş çıkışı serbestti. Deniz araçları, Çatladıkapı'dan başka bir kapı olmayan kapıdan girip çıkarlardı. Bu kapı, miladi 1871 yılında demiryolunun uzatılması sırasında yıkıldı.

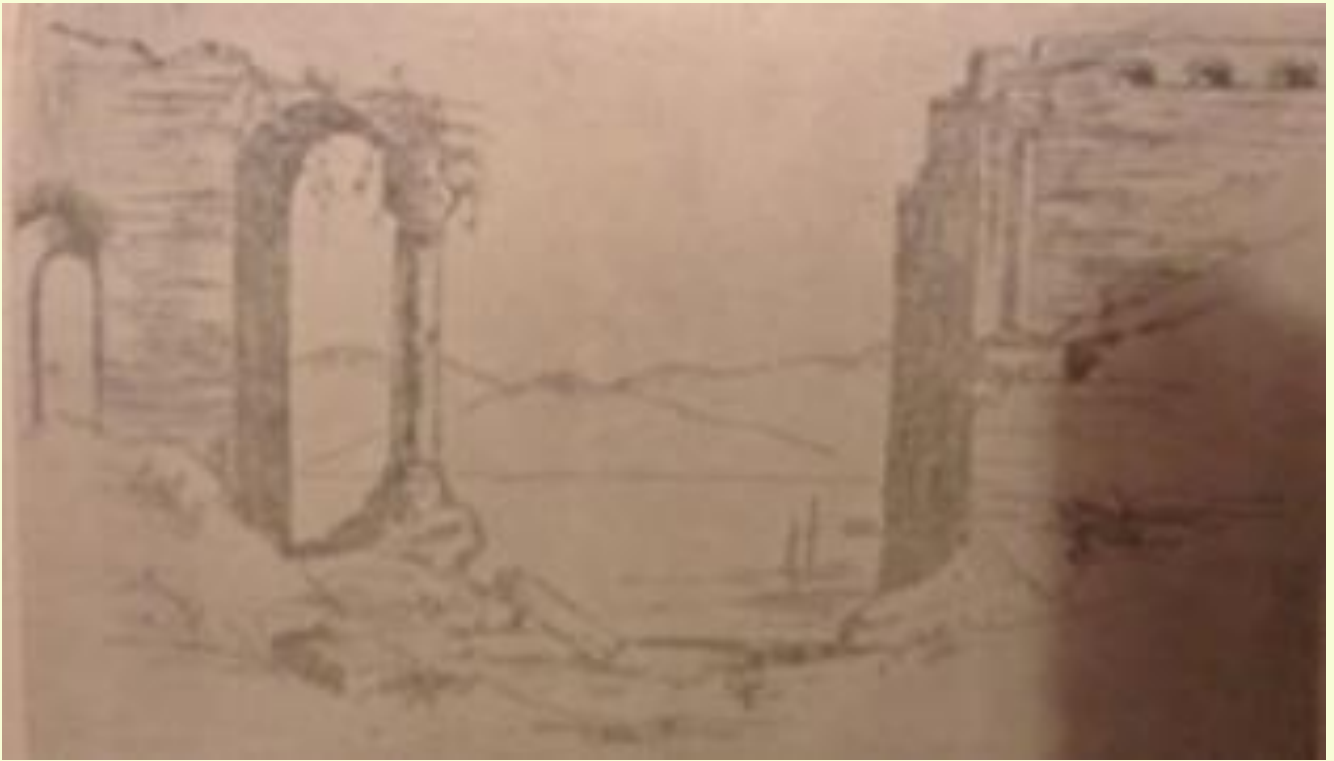
İkinci Devre: Justinianus'tan Nikiphoros Phokas'a Kadar (527-969)

Justinianus, kayser olunca oturmakta olduğu Hormisdas Sarayı'ndan Büyük Saray'a geçti. Fakat aynı zaman da üzüldü. Bununla beraber Hormisdas Sarayı'ndan tamamen ilgisini kesmek istemediğinden bunun da sarayın suru içine alınmasını istedi. Bunun için Hormisdas Sarayı'nın görüntüsüne engel olan duvarın bir kısmını [467] yıktırdı. Hormisdas Sarayı'nın korunması için yeni bir duvar yaptırdı. Bu yeni duvar yıktırılan duvarın temas ettiği noktadan başlayarak Altmışmetre Açısı'nın başnoktasında birleşirdi. Sarayı çevreleyen surun kesişme noktasında bir kule vardı. Bu kuleden denize kadar olan uzaklık yaklaşık olarak yüz metre kadardı. Bu kulenin içerisine sonradan Makedonyalı Basile St. Petros adına küçük bir kilise, üstüne de Meryem Ana adına [468] küçük bir oratoryo yeri yaptırmıştı. Bu sebepten dolayı, biz buraya İki Mescit Kulesi dedik.

Kayserlik sarayını çevreleyen sur, bu şekilde uzunluk olarak yüz elli metreden fazla bir genişlik kazandı. Adı geçen Basile'nin, sonradan doğu tarafından yaptırdığı uzatmalardan ayırabilmek için biz buna “batı tarafından surun uzatılması” dedik.

İşte bu uzatmadan itibaren, yeniden hisar içine alınan arazide birtakım binalar yapıldı. İlk yapılan bina, denize karşı olmak üzere surlar boyunca yapılan bir pavyon (bölüm) olacak. Bu binanın denize bakan yüzünde üç büyük pencere vardı. Bu pencereler fevkalade bir şekilde süslenmiş ve denize bakan yüzüne ve pencerelerin her iki tarafına mermerden iki büyük arslan heykeli konulmuştu.⁵⁵⁶

Bü süslü cephe demiryolu hattının uzatılma tarihi olan 1871 yılına kadar duruyordu. Gerek Choiseul-Gouffier gerek Canon-Cortis, bu cephenin [469] o zamanki ihtişamlı durumunu resimli eserlerinde göstermişlerdir. Bu yeni yapılan bölüme Triclinium Maritime diyoruz.

Çatladı Kapı'da Otuz Metre Zaviyesi Dâhilindeki Burç ile Theodosius Sarayı'nın Kara Tarafından Görünen Revakı (İlk şeklinin tasavvuru)

Adı geçen binanın yanına ve üst katın seviyesine büyük bir ihtimale göre aynı tarihte, cephesi denize bakmak üzere üstü açık geniş bir taraça yaptırılmıştı. Taraçanın denize bakan bu cephesine suru delmek suretiyle tam kemerli yedi büyük pencere açtırılmıştı. Biz bunlara Deniz Tricliniumu'nun merdiveni dedik. Choiseul Couffier'in eserinde bu pencere veya kemerlerin resmi vardır.

⁵⁵⁶ Arslan heykelleri Müze-i Hümayun'da, Bizans Salonu'ndan kütüphane dairesine çıkılacak merdivenin sağında ve solunda durmaktadır.

Sinan Paşa Köşkü'nün Kârgir Kısım (Şimdiki Hâli)

Choiseul Couffier'in eserinde belirtilen pencerelerin biraz sağında ve aşağı tarafında sahilde küçük bir kapı daha görülüyor. Bu, daha az önemli bir çıkış olmalı.

Bu gibi binaların, yapılması konusunda istek ve merakı bilinen Justinianus tarafından yaptırılmış olması ihtimali vardır. Çünkü bu inşaatı, adları geçen iki kayser arasında imparator olanlar tarafından yaptırılmış olması mümkün değildir. Fakat bu aradaki imparatorların yaptıklarına dair elde belge olmadığından bu konuda kesin karar verilemez. Bununla beraber, bunları Justinianus yaptırmamış olsa bile Theofilos'un yaptırmış olması gerekir. Çünkü zamanında harap durumda bulunan deniz tarafındaki surları, Theofilos'un tamir ettirmiş olduğu eserlerde belirtilmektedir.

Bu münasebetle Deniz Tricliniumu ile yanındaki merdiveni de bu kayserin yaptırmış olması ihtimali vardır. Özellikle kayserlik sarayı sınırları içindeki en muhteşem binalardan biri olan Mukaddes Saray'ı bu kayserin yaptırmış olduğu çok kuvvetli bir ihtimaldir. Bu saray, batı tarafından yapılan uzatma noktasına uzak değildi. Bu tarafı süslemek, yeni sarayın etrafını süslemek demektir.

Hormistadas Limanı ile İlk Boucoleon'un birleştirilmesi meselesinde aynı şüphe vardır. Bu iki limanın [470] birleşmesi, tarihin ifade ettiği "tek bir liman" meselesini ortaya çıkarmıştır. Fakat önceden bildirilenlerin sonucu olmak üzere diyelim ki bu diğer eser, Justinianus tarafından yaptırılmış ise bunu da Theophilos'a bağlamak gerekir. Boucoleon Limanı, Theophilos'un orada oturmasından, sonradan kendinden sonra gelenlerin de yine oraya yerleşmelerinden dolayı bu hükümdar zamanında kayserlik sarayının ve daha doğrusu Mukaddes Saray'ın iskelesi olmuştu.

Sinan Paşa Köşkü Civarındaki Harap Çeşme

Bu münasebetle limanın önündeki rıhtımın yeniden yapıldığına şüphe yoktur. Hâlâ, Otuzmetre Açısı'nda bunun kaplamalarından olmak üzere birtakım mermer parçalarına rastlanılmaktadır.

Zannımıza göre yine o devirde, Theophilus Sarayı'nın pencereleri altında ve denize inen merdivenin altında sayısız sütunlu bir revak yaptırılmıştı.

Daha önce, bu revakın yaptırıldığı yere konulmuş olan hayvan heykelleri daha sonra Deniz Tricliniumu'nun pencereleri altına getirilmişti. Bu heykeller 1532 senesine kadar orada kaldı ve ondan sonra ne olduğu bilinmemektedir.

Theophilos'dan, bir asırdan fazla bir zaman sonra batı tarafındaki surlarda yeniden bazı değişiklikler yapıldı. Surun sınırı biraz daha ileriye götürüldü. Burada yeniden birtakım binalar yapıldı ki, bu yapılar Kayser Nikiphoros Phokas'ın⁵⁵⁷ oraya taşındığı zamana rastlar.

Halkın kendisi hakkındaki kin ve olası düşmanlıklardan korku ve endişe eden adı geçen kayser, oturduğu yerin etrafını sağlamlaştırarak bir kalede yaşar gibi yaşamaya mecburiyet duymuştu. Önce, yukarıda adı geçen iki mescitli kuleden başlayarak çok yüksek bir duvar yaptırdı. Bu duvar, büyük bir eğri çizerek denize kadar gelir, buradaki surlara bitişirdi. Buraya daha sonra Eski Fener Kulesi yapıldı. Olağanüstü bir genişlik kazanan batı tarafındaki uzatmalar bu şekilde sağlam bir kale gibi her taraftan örtülmüş ve kapatılmış oldu.

⁵⁵⁷ Nicephore Phocas, sefahat içinde yaşayan, zulüm ve işkenceden zevk alan bir hükümdardı. Bu hükümdarın Araplar üzerine bir iki seferi vardır. Birincisinde Adana civarında Arapları mağlup etmiş (962), Sicilya'ya gitmiş, Adana'yı almış (964); Suriye'ye gitmiş, Antalya'yı ele geçirmiştir. (966). 10 Kanunievvel 963'te Jean Zimisces'in ayaklanması sonucu idam edilmiştir.

Faydalı olacağına inandığımız için tekrar bildiririz ki, Nicephore'un yaptırdığı duvar iki ucuna yapılan evlerden dolayı şimdiye kadar kimsenin gözüne çarpmamıştı. Demiryolu uzatılırken bu duvar ortaya çıkmış ise de yolun buradan geçmesi sırasında yıktırılmıştır. Çok küçük bir kısmı hâlâ bir bahçede görülür.

Demiryolunun uzatılması münasebetiyle buralar kazılırken orada bulunan Paspati bu duvarın büyük ve muhteşem [471] bir kapısı olduğunu, kapının dört sütunu bulunduğunu, orada batı cephesi boyunca uzanır gibi görünen bir dehliz izleri görüldüğünü anlatıyor.

Paspati, bu duvarın Büyük Saray'ın suru olduğunu, Marcien Dehlizi olduğunu tahmin ediyor. Sarayı çevreleyen surun güney ucu ile oraya bitişmiş olan Pridrome kısmı Justinianus tarafından yıktırılmış olmakla, bu ne odur ve ne bu...

Bu inşaatın tamamlanmasından sonra kendisini güven altında zanneden Nikiphoros, yeniden yeniye birtakım binalar yaptırarak bunları eskilere bağladı ve birleştirdi. Bu binalar arasında Theodosius Sarayı'nın sağına ve soluna iki şato yaptırdı ki en önemlisi doğu tarafındaki olacak. Buna "Doğu Şatosu (Chateau Oriental)" diyoruz. Dışarıdan göze çarpan bir uslupta ve süslemeden uzak bir tarzda yapılmış olan bu şatonun cephesi denize bakıyordu. Bununla beraber, orada görülen eserlerden anlaşıldığına göre bu taraftaki pencereleri vaktiyle çok kibarmış. Zemin katında ve üst kattaki dehlizler ve koridorlar vasıtasıyla buradan Theodosius Sarayı'na geçilirdi. Bu şatonun üstünde açık bir taraça vardı.

Sütunlara dayandırılmış taklardan, kemerlerden oluşan bu taraçanın kalıntılarından anlaşıldığına göre burası binanın en gösterişli bir kısmı olması gerekir.

Şato ile sınır oluşturan duvar arasında bir alan bir avlu vardı. Bu avlu uzatılan surun kapısının önüne kadar gelirdi. Kostantin suruna açılan bu kapının iki tarafında bir revak veya bir dehliz vardı. Duvarla, kapıdan ve dehlizden söz eden Paspati, dehlizin Marcien Dehlizi olduğunu söylüyor ki, yanlıştır. Çünkü bu Marcien Dehlizi değildir.

Theodosius Sarayı'nın batı tarafına yapılan Nikiphoros'un ikinci şatosu şeklen olmasa bile büyüklük bakımından şatonun aynısıydı. Koridorlar ve dehlizler vasıtasıyla bir taraftan Hormisdas Sarayı, diğer taraftan da Theodosius Sarayı ile bitişik hale gelmişti. Buna, "Batı Şatosu (Chateau Occidental)" dedik. Üzerinden bugün tiren yolu geçen Çatladıkapı Koyu'nda bulunan eserler ve abideler hakkındaki söyleyeceklerimiz bundan ibarettir. Bu eserleri ve abideleri yaşatmak görevini üzerimize alarak bunların köklerine kadar indik. Asırlarca devam eden seyir ve gelişimini takip ederek Nikiphoros Phokas'ın zamanında bunların bir arada toplandığını gördük ki bunamtarihçilerden Sedrenos, "Akrapolis" diyorsa da ondan sonra gelen vakanüvisler daha doğru bir deyimle burasına Boucoleon Sarayı (Palais du Bou coleon) demişlerdir.

- YEDİNCİ BÖLÜM -

İSTANBUL'UN LİMANLARI⁵⁵⁸ [472]

Marmara Sahilindeki Limanlar

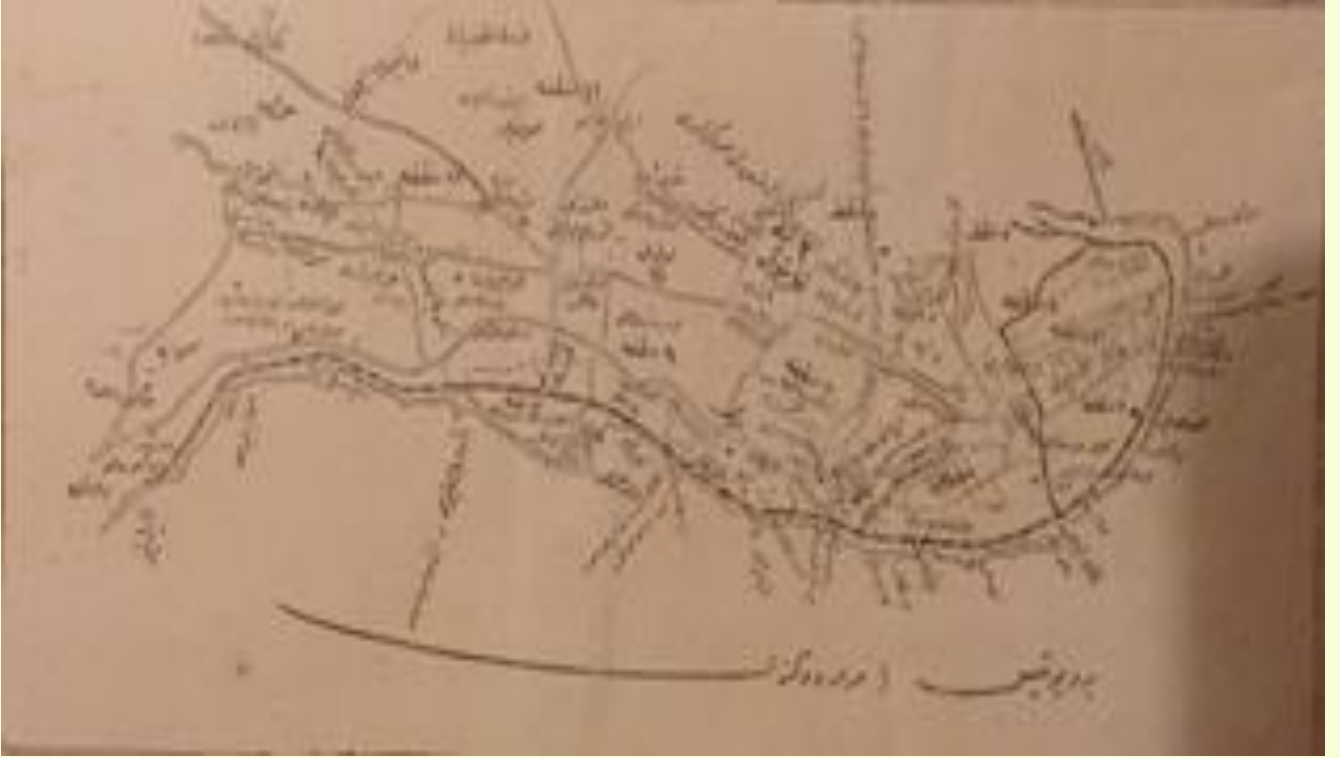
Lodos rüzgârları esdiği zaman İstanbul civarında gemilerin seyretmesi her zaman zor ve bazan da imkânsız olurdu. Bu engeli ortadan kaldırmak için şehrin güney sahilleri boyunca çoğunluğu surların savunma hattının iç tarafında biraz geniş birçok liman yapılmış ve genellikle iki kulenin arasındaki bir kısım suru yıkarak bu limanlara bir giriş ve çıkış elde edilmişti. Gemiler fırtınalı havalarda bu limanlarda barınırlar ve o tarihlerde bütün denizlerde ve İstanbul civarında sürekli zarar veren deniz korsanlarından buralarda korunurlardı.

Uygun rüzgârı bekleyen veyahut limana girmek için vaktin gelmesini bekleyen gemiler, nadiren açıkta demir atarlar; gecenin olmasıyla güvenli olan yere hemen girerlerdi.

Bütün dünyaca bilinen büyük İstanbul limanından (Haliç) ayırmak için yan limanlar dediğimiz bu limanlara Haliç'te demir atan harp gemilerinden ayrılan bir kısım gemiler ve hemde ticaret gemileri uğrarlardı. Harp gemileri şehri savunmak için burada durur, denizden saldıran düşmana karşı durmak için Haliç'ten çıkarak hareket eden asıl donanma ile hareket etmek üzere ansızın buradan çıkarlardı. Ticaret gemilerine gelince, bu limanları ticarî muameleler bakımından önemli olmadığından ticaret gemileri burada yalnız demir atar dururlardı. Çünkü bu sebepten başka kanaatimize göre Oktruva'ya (şehre giriş vergisi) tabi olup özel mahiyeti bulunan bazı hububat ile yabancı memleketlerden ithal edilen bütün ticaret eşyaları gibi eşyalar, Haliç'in büyük limanındaki iskelelere çıkarılır, bu yan limanlara bırakılmazdı.

Yağmurların getirdiği sel, kum ve çakıl taşlarıyla, ihmal sonucu sık sık dolan bu limanlar genellikle kullanılması mümkün olmayan duruma gelirdi ki Bizans tarihçileri, bu limanların zaman zaman onarıldığına ve bu onarımları yaptıran hükümdarların övüldüğüne dair eserlerinde bilgiler veriyorlar.

⁵⁵⁸ Zanotti: *İstanbul Surları Etrafında*, İkinci kısım: Çatladıkapi, s. 22.

Marmara Sahili

Yukarıda bildirilen limanlar arasında gerek genişliği ve gerek durumu bakımından en önemlisi Theodosius Limanı da denilen Elevtherius Limanı'ydı ki, yapılış tarihi Büyük [473] Kostantin zamanına kadar gider. Bu liman Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar İstanbul'un oluşturduğu büyük yayın ortasında bulunuyordu. O noktada şehrin surları, içeriye doğru büyük bir eğri çizerek havzasını kuşatırdı. Limanı kuşatan duvarlarından bir kısmı hâlâ duruyor. Limana bu ismin verilmesi buranın Elevtherius adında bir kişi tarafından yaptırılmış olmasından dolayıydı. Adı geçen Elevtherius (Lefter) 'un, sırtında bir amele küfesi ve elinde de bir kürek olduğu halde tasvir edilmiş heykeli limanın rıhtımı üzerine konulmuştu.

Zamanımızda, hemen hemen bilinmeyen ve terk edilmiş durumda olan lycus (Bayrampaşa Dere-si-Yenibahçe Çayı) vaktiyle zaman zaman şiddetli seller meydana getirerek çok miktarda çamur getirir ve bu sebeple zaman içerisinde tabii akışına engeller çıkardı.

(474] Marmara Sahili

Codinos'un ifadesine göre, bu liman miladî beşinci asırdan itibaren artık dolarak limanlıktan çıkmıştı. Codinos diyor ki: "Genç Theodosius Aksaray Meydanı'nda, üzerine kendi heykeli konulacak sütunu diktirirken, temellerden çıkan taş ve toprakları bu limana attırmış ve bu sebeple evvelce geniş olan ve zemini iri taşlarla döşenmiş bulunan havzası doldurulmuştu."

Gerçi, bunda abartma olduğuna şüphe yoktur. Bununla beraber yapılış tarihinden henüz bir asır geçmemiş iken böyle önemli bir eserin yok edilmesine hazırlanılmış olması da ihtimal dışıdır.

Bundan başka, limanı çevreleyen surun büyüklüğüne göre havzasının genişliği ve büyüklüğü o derecedeydi ki, bunun herhangi bir binanın temellerinden çıkarılan ve bir sütundan daha az olan topraklarla doldurulmuş olduğunu kabul etmek zordur.

Eğer Theodosius, burasını toprakla doldurmak gibi yanlış düşüncede bulunmuş ise de yaptığı yanlışlık o kadar büyük bir şey değildi. Çünkü bunun onarımı gecikmemiş, liman temizlenerek gemilerin seyrine uygun bir duruma getirilmiş olduğuna şüphe yoktur.

Bondelmonte'nin olayı anlattığına göre, Elevtherius Limanı on beşinci asrın başlarında vardı. 1420 yılında İstanbul'a gelen bir gezgin çizdiği planda bu limanı Magnus adıyla gösteriyor. Bununla beraber, günün birinde bu liman terkedilmiş ve kumlarla, topraklarla dolmuştur.

Bu şekilde dolan limanın kapladığı arazi sonradan bostanlara çevrilmiştir. Türkler burasına Vilinga isminden dolayı Langa Bostanı diyorlar.⁵⁵⁹

Elevtherius Limanı'nın doğu ucunda yakın zamana kadar bir kapı vardı ki, Bizanslılar zamanındaki Langa Kapısı olarak tanınmıştı. Türkler, bu kapıya Yenikapı diyorlar ki çevre mahallelerde bu isim ile meşhur olmuştur. Rumeli tren hattının uzatılması ve yapılması sırasında bu kapı yıktırılmıştır. [475] Bu kapının bulunduğu yerde vaktiyle mevcut olduğu gibi, hâlâ da sahile paralel olarak denizde yaklaşık olarak iki yüz metre uzunluğunda bir sıra büyük taşlar konulmuş olduğu görülüyor.

Mösyö Millingen, bu taşların eski bir limanın dalgakıranı olduğunu zannediyor. Bu taşların bir kısmının içeri taraflarda yani karada da bulunması gerekir. Görüldüğüne göre, büyük kayalar ve mermer parçalarıyla yapılmış olan liman havzası duvarının bir kısmı meydana gelen bir yangından sonra 1819 yılında bulunmuştur. Aslında bu sur oradaki evler arasında sıkışıp görünmez bir durumda iken, yangında oradaki evler yanmış ve limanın duvarı da ortaya çıkmıştır.

Yangın meydana geldiği zaman, hayatta olan Patrik Kostantinos, hükümet tarafından bu suru ziyaret ve incelemeye görevlendirilmişti. Bu kısım surun eski bir limanı çevreleyen bir sur parçası olduğu ve Pachimeris'in bir yazısına dayanarak bu limanın, "Condoscale (Az derin liman)⁵⁶⁰ olduğu görüşünü kabul etmeyip bu limanın, Kumkapı'da bulunan "Heptascale" (Yedimerdivenli) de denilen "Kaisarius Limanı" olduğu düşüncesini taşıyor.

Yaptıranın ismiyle ünlü olan Kaisarius Limanı'nın yapılış zamanı beşinci yüz yıla kadar çıkıyorsa da ne vakit dolduğunu bilen yoktur. Bununla beraber, Patrik Kostantinos tarafından ortaya konan

⁵⁵⁹ Langa, çevresinde ve Küçük Langa Caddesi'nde dinî eski kurumlarımızdan Bostan Camii vardır. Bu cami Aksaray büyük yangınında [10 Temmuz 1327 Miraç Kandili geces. Cuma günü. Bu yangında 330.500 metreka-re alanda 2.300 ev, cami, okul, çeşme, hamam, dükkân, lojman bütünüyle yanarak küle dönmüştür.] Bu mabedi yaptıran Bostancıbaşı Abdullah Ağa'dır. Bu zat, Kuzguncukta İstavrozda da bir cami yaptırmıştır. 1000 tarihinde vefat ederek Çamlıca yakınlarında Kısıklı denilen mevkide mescidinin haziresine defnedilmiştir. Her üçünün de vakfı İstanbul'da olan Valide Camii'ne katılmıştır. Sonradan Sultan Birinci Abdülhümid Han, İstanbul'da İmare-i Amire'yi ve Beylerbeyi'ndeki Yeni Cami'yi yaptırap bağımsız vakıflar tayin edildiğinde, adı geçen Abdullah Ağa Vakfı'nı da kendi vakfına aktarip katmıştır. Mahallesi vardır.

Bostancıbaşı Cami; yüksek tek kubbeli, yontma taştan ince ve düzgün minareli dörtköşe plan üzerine yapılmış güzel ve sanatlı bir mabettir. Maalesef anılan yangından beri, yıkıntı halinde, baykuş ve kargaların yuvası durumundadır. Zaten vakıflarda hâkim olan zihniyetle, bu gibi değerli binaların yenilenmesi çok zor olacak...

⁵⁶⁰ Kumkapı'da Ermeni Patrikhanesi'nin arka tarafında Kazgancı Camii'nin yanındadır. Kara tarafındaki duvarları hâlâ duruyor.

bazı deliller ve kanıtların, son zamanlarda yazılan eserlerde de görülmesinden dolayı adı geçenin belirttiği ve gösterdiği bazı deliller ve kanıtların doğruluğuna inanan Millingen, düşüncesinde ısrar etmiyor gibi görünüyor. Eski ismiyle yeni isminin belirlenmesi ve karşılaştırılmasındaki zorluktan dolayı limanın eski isminin ne olduğuyula uğraşmadan yalnız böyle bir binanın varlığını belirterek geçiyoruz.

Eğer sözü edilen liman Condoscale Limanı ise ondan sonra gelen ve Patrik Kostantinos'un da içinde bulunduğu halde bütün yazarların "Condoscale" adını verdikleri limana ne isim vermek gerekeceği sorulabilir.

Limanın bu isim ile ünlü olması, Rumlar zamanında olduğu gibi şimdi de "Condoscale denilme-ye devam edilmesi ile doğrulanmış oluyor.

Millingen, Patrik Kostantinos'a olan özel saygısından dolayı, bu konudaki itirazı gidermeye çalışarak Kumkapı hakkında söylediğine şüphe olmayan "Condoscale" tabirinin çevredeki diğer limanlara da verilmiş bir isim olması ihtimalini ileri sürüyor.

Meseleyi çözmek iddiasında bulunmayarak Bizans eski eserleri hakkındaki bilgisini kabul ve itiraf ettiğimiz Patrik Kostantinos'un fikir ve düşüncesi bugünkü durumda temelden yanlıştır.

[476] Dediğimiz gibi Patrik Kostantinos ifadesinde Pachimeris'in görüşlerine dayanmaktadır. Şimdi bu yazar, sözü edilen limanın Condoscale Limanı olduğunu doğrulayacak hiçbir şey söylemiyor.

Bu zat yalnız özet olarak "Michel Paleologos, donanmasına güvenli bir liman hazırlaması için Langa yakınlarındaki Condoscale'yı, yarım daire şeklinde bir duvar yaparak tamir ve havzasının girişini zincirlerle sağlamlaştırılmış demir bir kapı ile kapattı" diyor.

Langa çevresine dair yazılanlar ayrı tutulmak üzere burada, Yenikapı Limanı hakkında hiçbir yazı ve işaret yoktur. Kumkapı ile Langa arasında yaklaşık olarak 800 metre bir uzaklık bulunduğundan, belirlemenin ve işaretin belirli bir önemi olduğunu şehrin genişliğine göre, Pachimeris'in sözlerini tamamen dikkate almak gerekeceği bellidir. Yazar yukarıdaki sözleri iki maksattan dolayı söylemektedir:

O devirde Langa, İstanbul'ın güney sahilindeki yerlerin en önemlisi olmasından dolayı onu belirterek ifadesine daha fazla açıklık getirmek istemiş yahut Condoscale ve Langa komşu iki mahalle olmasından dolayı -maksadı daha iyi anlaşılması için- birinden söz ederken de diğerinin de belirtilmesi faydalı olacağını düşünmüştür. Bununla beraber yanlışa yer vermeden ayrı yerler arasında çoğunlukla karşılaştırmalar yapıldığını görüyoruz.

Michel tarafından yaptırılan yarım daire şeklindeki duvarın, bugün Kumkapı İskelesi'ni deniz dalgalarına karşı örten ve koruyan ve büyük taşlardan oluşan dalgakıran olması ihtimali vardır. Bu duvarların bir kısmı bugün vardır ve görülmektedir.

1819 yılında ortaya çıkarılan kalıntıların, tarihî eser bakımından önemli olduğunu kabul etmekle beraber o duvarın yapılış tarzıyla, Pachimeris'in belirttiği ve bildirdiği duvarın mimarî tarzı arasında ne fark olduğu sorusunu sormaktan da vazgeçmeyiz.

Patrik Kostantinos'un meydana çıkardığı ve tam bir dikkatle ve özenle tarif ve tasvir ettiği duvar, iki sıra büyük taşlardan ve bunun da üzerinde kaplama tarzında iri mermer parçalarından oluşan üçüncü bir katmandan ibaret ve tamamının yüksekliği ise, bir metreden fazla değildi.⁵⁶¹ Pachimeris ise, ifadesinde ne bu tarzda yapılmış bir duvara ve de böyle bir yüksekliğe dair işaret ediyor. Her neyse; Millingen'in Kaisarius veya Heptascale olduğunu zannettiği Yenikapı Limanı, diğer pek çok limanlar gibi fakat aşağıda belirtileceği üzere Langa ve hatta Kumkapı Limanlarına benzer etrafına yüksek duvarlar yapılmadan içeri doğru kazılmış bir liman gibi görünüyor.

[477] 1819 yılında ortaya çıkarılan enkaz ve kalıntıların –yüksekliği bir rıhtımın belli bir yüksekliğine eşit olduğundan- limanın kenar çerçevesinden başka bir şeyi olamazdı. Bu kalıntılar, sonra oradan alınarak başka yerlere kullanılmıştır.

Yukarıda belirtildiği ve açıklandığı üzere bu limandan sonra gelen Kumkapı limanı, topoğrafya uzmanlarının Condoscale olarak belirledikleri ve gösterdikleri limandır.

Yukarıda bildirilen limanlar gibi bu liman da surların iç tarafında kazılmış ve Elevtherius limanı gibi etrafına yüksek duvarlar yapılmıştı ki bu duvarların büyük bir kısmı hâlâ durmaktadır.

Başlangıçta Condoscale tabiri, rıhtım üzerinde sahil kapısına verilmişti. Yapılması da “Kasîru'l-kadem” adıyla⁵⁶² ünlü olan Galinos adında birine dayandırılıyor. Bu adamın kim olduğu ve hangi asırda yaşamış olduğu bilinmiyor. Bununla beraber, adı daha doğrusu mahlası bu limana hatta civar mahalleye sembol olmuştur. Bir kavis şeklinde sahile atılmış büyük taşlardan oluşan dalgakıran hem havzasının girişini, hemde Kumkapı limanını boydan boya korurdu. Yukarıda bildirdiğimiz gibi bu dalgakıran Mchel Paleologos'un eseri olsa gerekir.

Havzanın girişini savunduğu anlaşılan kulelerden biri üzerinde Filozof Leon'un hükümeti zamanına ait⁵⁶³ bir cümle [886-911] hâlâ duruyor. Daha ötede, çepeçevre bir duvarda İkinci Andronikos'un⁵⁶⁴ arması görülüyor. Condoscale, şehrin diğer limanlarının uğradığı akibete uğramış, sonraları terk edilerek yeri doldurulmuş, bugün burada mahalleler oluşmuştur.

Kumkapı ile Çatladıkapi arasında da vaktiyle bir liman vardı. Hâlbuki bugün bu limandan eser yoktur. Fakat herhalde bu liman on altıncı asırda vardı. O tarihte yarı dolmuş havzasının içinde terk edilmiş bir halde büyük gemiler görülürdü. Belirtilen gemilerin burada bulunması buranın “Kadırga Limanı” adıyla ünlü olmasına sebep olmuştur.

Kadırga Limanı yerinin Bizanslılar zamanındaki önemi dikkate alınmazsa Condoscale'ye hemen iki yüz metre uzaklıkta bulunmuş olması hayrete sebep olur. Üst tarafında olan Hipodrum'a, oradan biraz uzakta bulunan kayserlik sarayına yakınlığından dolayı şehrin bu noktasını başkentin en kalabalık ve en zengin bir mahallesi haline getirmişti.

⁵⁶¹ Anılan taşlarla mermerlerin hepsi de aynı büyüklükte olmak üzere gayet düzgün bir şekilde bulunmuştu. Taşların boyutları: üç arşın (picks) uzunluğunda, iki arşın eninde ve yarım arşın kalınlığındaydı. Bundan dolayı duvarın yüksekliği bir bucuk arşını geçmezdi ki yaklaşık olarak bir metreye karşılıktır.

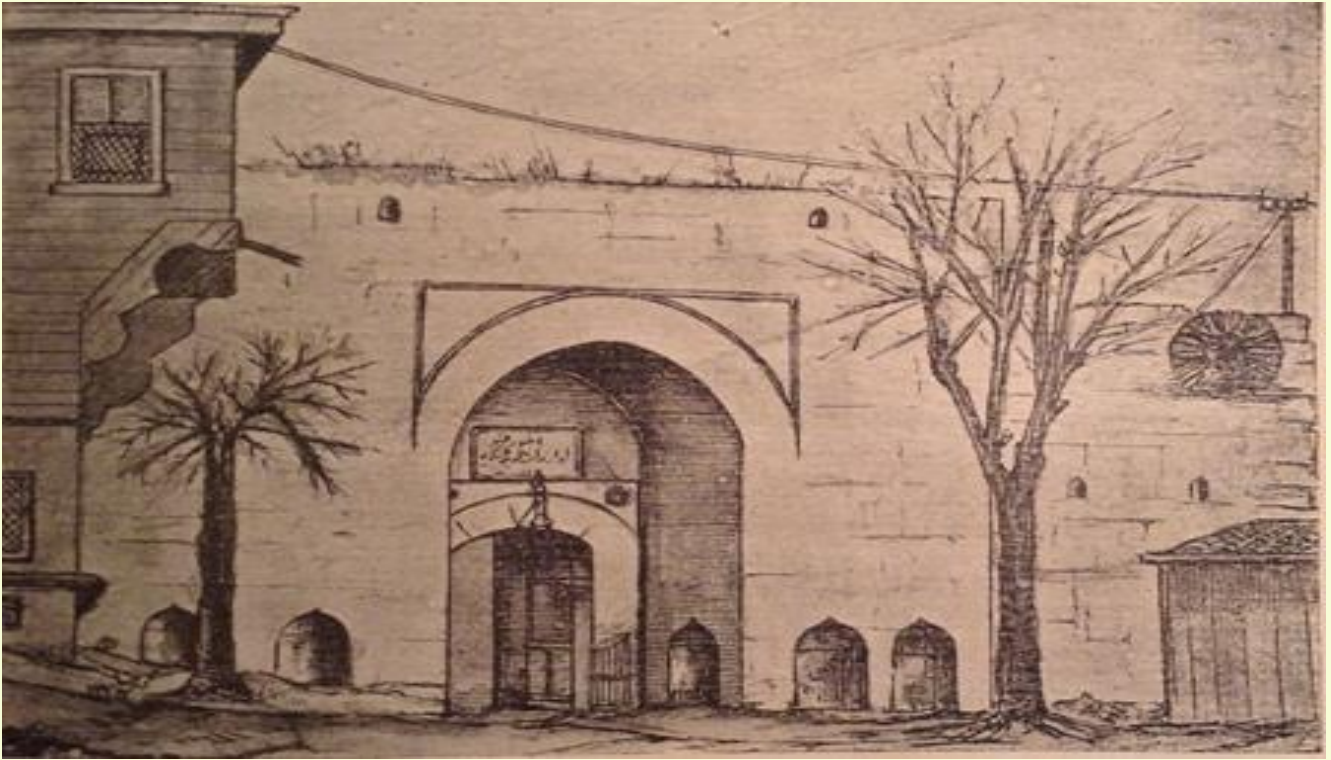
⁵⁶² Codinus, *De Aedificiis*. Ed. Boan, p. 109.

⁵⁶³ Mordtmann, *İstanbul'un Topoğrafî Taslağı*, s. 57.

⁵⁶⁴ Millingen, *Bizans İstanbul'u* s. 294.

Orada birtakım muhteşem binalar ve bu arada İkinci Justin'in eşi Sophie'nin [478] sarayı vardı. Bu limanın yapılması Julien'e dayandırılıyor [361-363] ki bu liman, iki asra yakın bir zaman bu isimle anılmıştır. Bu limana Portus Novus (Yeni Liman) derlerdi. Julien, bu limanın yakınında yarım daire oluşturan güzel bir revak da yaptırmıştı ki, "Sigma" diye ünlü olmuştu. Burada tüccarlar toplanarak tiraretle ilgili işlerine dair fikir alışverişinde bulunurlardı. İkinci Julien'in saltanatında [565-578] bu liman tamir ettirilmiş ve güzel sanatlar bakımından kıymetli muhteşem binalar ile süslenmişti. Burada imparator ile imparatoriçenin heykelleri vardı. O vakit bu liman, Julien'in eşi şerefine olarak "Sophie Limanı" adını almıştı.

Vakanüvisler tarafından adı çok defa anılan Kadırga Limanı, şimdiye kadar gördüğümüz limanlardan sonraya kalmış gibi görünüyor. Osmanlılar tarafından fethedildikten bir asır sonra havzasında hâlâ su vardı. 1550 yılı civarında İstanbul'a gelen Gillius'un dediğine bakılırsa kadınlar buraya gelir, çamaşırlarını yıkarlarmış. Bu limanın bulunduğu geniş arazide bugün birtakım evler, binalar vardır. Orada hâkim olan [479] sessizlik ve sakinlik geçmişin izlerini araştıranların dikkatli bakışlarına çarpar.

Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Otluk Kapısı'nın şimdiki hâli

(Yazar tarafından yerinde çizilmiştir)

Bu meydanın etrafında vaktiyle muazzam milli gösteriler yapılır ve At Meydanı'nın gürültülü, velveleli halkı buraya dökülürdü. Yarış arabalarının atlarını ahırlara çektikten ve vahşi hayvanları

yerlerine (Sphendone)⁵⁶⁵ soktuktan ve arabacıları, seyisleri, yani Hipodrum'un bütün çalışanları dairelerine çekildikten sonra sarhoşluk içinde burada akşam ederlerdi.

Başarılarından dolayı gururdan ve zevkten başı dönen oynayanlar, etrafına toplanan bir sürü se-yircilerin ortasında burada serserice dolaşırlardı. Bu halkın arasında belki Bizans'ın, müstakbel impa-ratoriçesi de arkasına geniş yakalı hizmetçi kadın elbisesi olduğu ve elinde büyük kız kardeşinin (Comitona) ihtiyaç anında üzerine oturup dinlenmesi için bir sandalye bulunduğu halde adı geçen ardınca, ağırbaşlı ve kimsenin dikkatini çekmeden geçip gitmiştir... Bazen, ihtilaf ve hiddet ve şiddet-lerini tamamlamak için Yeşillerle Maviler denilen çetelerin aniden gelmeleri, halkın sevinç ve neşesini kaçırr ve huzursuz ederdi.

Bugün, Kadirga Limanı denilen yerde keçiler, koyunlar otluyor ve mahalle çocukları orada oyun-lar oynuyorlar. Bu mahallede oturanlar da yıllanmış ağaçlar altında entarileriyle her zaman olduğu gibi kahvelerini içiyorlar.

Bu mevkiin bir tarafında, alt kısmı çeşme görevini gören kare şeklinde mermer bir binanın üstüne Türkler açık hava mescidi yapmışlar.⁵⁶⁶ Bu binanın bir tarafına yapılan mermer merdivenle bu mes-cid'in yukarı tarafına çıkılır ki, mihrap da buradadır. Kadirga Limanı'nın güney tarafındaki alana Cündî Meydanı derler. Trenyolu buradan geçer.

Biraz önce anlattığımız limandan sonra Kadirga Limanı'yla Çatladıkapi arasında diğer bir liman daha vardı. Bu limandan bugün hiçbir iz yoktur. Bu liman Justinien tarafından yaptırılan St. Sergius ve St. Bacchus Manastırı'nın yanındaydı. [480] Elimizde bulunan bu bir tek bilgi, limanın eski duru-munu kesin bir şekilde belirlemeye yeterli değildir. Diğer taraftan, limanı içinde bulundurduğu tah-min edilen mahallenin durumu ve şehrin deniz tarafındaki surlarda Kadirga Limanı'ndan Çatladıkapi'ya kadar limanın girişini oluşturması gereken her türlü ara mesafenin olmaması bize limanın şeh-rin duvarları dışında kurulmuş olduğunu (yani Haydarpaşa Limanı gibi denize doğru çıkmış oldu-ğunu) ve ilk zamanlarda -sonradan yıkılan- bir dalgakıran ile korunmakta bulunduğunu düşündü-rüyor. Ayrıca burası o kadar büyük bir liman olmasa gerek. Burasına, bu çevrede olan bir sarayda oturan ve bundan dolayı kendi adına izafeten ünlü olan bir Acem şehzadesinden kinaye olarak Hor-misdas derlerdi.

Hürmüz, Acem Şahı İkinci Hürmüz'ün oğlu olup Büyük Kostantin'in zamanında İstanbul'a gelmişti. Şahlık sarayı adamları ve büyükleri tarafından kötü bir muameleye uğrayan Hürmüz, baba-sının ölümü üzerine hükümdarlık haklarından yoksun bırakılıp hapsedilmişti. Gerçek mirascısı ol-duğu hükümdarlık tacı, daha sonra doğan ve İkinci Şapur adıyla şöhret bulan çocuğa giydirilmişti.

⁵⁶⁵ Shendone, Hipodrom'un güney ucuna derlerdi. Hipodrom, eğimli bir arazi üzerinde kurulmuş olduğun-dan zemini düzeltmek için bir istinad duvarının yapılmasına gerek vardı ki yarım daire şekinden dolayı bu duvarın dibinde At Meydanı'nın sayısız daireleri yapılmıştı.

Mekteb-i Sanayi kısmen, bu duvar üzerine yapılmıştı. Çatladıkapi tarafından bakılırsa duvarda birçok pen-cereler görülür. İçerisi dairelere bölünmüş sağlam kemerli bir binadır. Bugün su sarnıcı olarak kullanılıyor. Bu sarnıçtan Ayasofya Meydanı'ndaki su dağıtım yerlerine kadar bir yol vardır. İçinden bir adam gidebilir. Burası-nı 1335 senesi Nisanı içinde İngiltere sefarethanesi görevlilerinden Mösyö Huller'le birlikte de ziyaret edip ince-lemiştim.

⁵⁶⁶ Yazarın tarif ettiği mescit, Cündî Meydanı'nda Eczacı ve Dişçi Mekteb-i Âlisi önündeki yüksek na-mazgâhtır. Alt kısmı çeşmedir. Kadirga Limanı konusunda adı geçmişti.

Uzun sene tutuklu kaldıktan sonra, eşinin yardımıyla İran’dan kaçarak İstanbul’a sığınmış ve imparator tarafından da iyi karşılanmıştı. Burada Hristiyanlığı kabul ederek kendisine koruyucu kanatlarını açan memlekete bağlılığını gösteren hizmetlerde bulunmuştur.

Şehzade Hürmüz, Julien zamanında İran üzerine yapılan sefere kendi isteğiyle katılmıştı. İmparator Kostantin Hürmüzün oturması için kendi sarayı yanında bir saray ayırmıştı. Bu saray ile bunun yapıldığı mahalle sonradan Hürmüz adını almıştır. Söz konusu ettiğimiz liman o zaman var mıydı veya sonra mı yapıldı? Burası her zaman bu isimle mi anıldı? Buna dair bir şey söylenemez.

Anonim diyor ki: “Hormisdas denilen yerde bir küçük liman vardı ki, bunun çevresinde Justinianus, St. Sergiu ve Bacchus adıyla anılan bir bina yaptırmıştı.”

Codinos da: “Hormisdas denilen yer küçük bir limandır ki Sophie Limanı yapılmadan önce gemiler buraya gelir, demirlerlerdi.” Hemen hemen aynı anlamda durumu anlattıktan sonra: “Yapılmasından çok zaman sonra terk edilmiş ve kullanılmamış olduğundan içerisi doldu; Kayserlik makamına oturmadan önce, Büyük Justinianus bu liman yakınlarında otururdu” diyor. Bu son sözler Justinianus’un çağdaşı olan Procope⁵⁶⁷ tarafından da doğrulanıyor.

[481] Hürmüz Sarayı, Küçük Ayasofya civarında bulunduğu göre, limanın da bu mabedin yakınında bulunmuş olması gerekiyor. Bundan dolayı Küçük Ayasofya, vaktiyle Çatladıkapı adıyla bilinen belde kapısının bulunduğu yerden yaklaşık olarak yüz metre kadar uzaklıkta bulunduğu limanın, bu kapının bulunduğu yerin önüne doğru uzanan koyda bulunmuş olduğuna şüphe yoktur. Aşağıda gerek Hürmüz Sarayı’na ve gerek Hürmüz Limanı’na dair bilgi verilecektir.

İstanbul’un güney sahilinde olup Bizans vakanüvisleri tarafından belirtilen ve bildirilen son liman da Boucoleon idi.

Bu garip isim ne anlama geliyor ve bu liman neredeydi?

Boucoleon tabirine Leon Diacre ile Costantin Manesses, Zonara ve daha diğer birçok tarihçiler şu cevabı veriyorlar:

“Boucoleon tabiri, limanın rıhtımı üzerinde dikili bir arslan ile⁵⁶⁸ boğuşmakta olan bir öküzü tasvir eden mermerden yapılmış bir heykelden dolayıydı.”

⁵⁶⁷ İmparator, havariler hakkındaki dindarca ve saygılı duygularını, aşağıda belirteceğim kurumları yaparak ispat etti. Vaktiyle Hormisdas dedikleri sarayın yakınlarında St. Petros ve St. Pavlos adına ve şerefine bir kilise yaptırmıştı. İmparator olmadan önce burada oturduğundan dolayı yönetime geldikten sonra orasını olağanüstü süsledi ve Büyük Saray’a kattı. St. Sergius ve St. Bacchus adlarına bir de kilise yaptırdı ve o zamandan beri bu iki kilise birbirine bitişik olup girişleri ortaktı. Bu iki kilise büyüklük, ihtişam, ziynet, mermer taşı bakımından birbirine benzerdi. Bunların parlaklığı ve şaşası güneşin altın ışınlarını bile gölgede bırakırdı. Bu iki kilise arasındaki tek fark; birinin sütunlarının doğru bir çizgi üzerinde, diğerinin ise yarım daire şeklinde bulunmuş olmasındadır. Bunların dehlizleriyle girişleri de ortaktır. Kısacası, bu iki kilise o kadar güzel o derece muhteşemdir ki, hükümdarlık sarayı ile şehrin başlıca zenginliklerinin kaynağı olan binalardandır.

⁵⁶⁸ Albert Lenoir: *Instructions a L’usage des Voyageurs en Orient [Şark Seyyahlarına Mahsus Malumat, Paris 1856.]* adlı eserinde diyor ki: “Boucoleon dedikleri saray Baudouin’in tac giyme töreni yapıldıktan sonra gönderildiği başka bir saraydır. Bu saray önceki saraylar gibi Marmara Denizi sahilindeydi. Buraya bu ismin verilmesi de Julien L’Apostat tarafından yaptırılıp bir öküzle dövüşen, Herkül şeklinde tasvir edilmiş bir arslandan dolayıdır.

Limanın yeri konusuna gelince; adı geçen yazarların mevcut ifadelerinden anlaşıldığına göre liman, Büyük Saray'ın suru içindeydi.

Anna Comnenos bu konuda açıkça bildirimde bulunuyor ve diyor ki: "Surların etrafında tamamen mermerlerle yapılmış büyük bir liman vardır ki, orada bir boğa ile bir arslan dövüşmektedir. Arslan boğayı boynuzlarından yakalamış, dişlerini boğazına geçirmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, yalnız liman değil, etraf ve civarındaki binalar da Boucoleon diye isimlendirilmiştir."

Şimdi, sözünü ettiğimiz binalar sarayın eklentilerindendi. Anna Comnenos bunun böyle olduğunu ispat eden sözlerinde diyor ki: "Hükümeti ele geçiren babam Alexios, hükümdarlık sarayına dâhil olarak henüz on beş yaşında bulunan eşini, kız kardeşlerini, büyük babasını bulunduğu makamdan dolayı "Aşağı Saray" denilen sarayda bıraktı. Annesini, kardeşlerini ve akrabalarını alarak Boucoleon da denilen "Yukarı Saray"a çıktı.

Şu hâlde limanın Büyük Saray'ın bizzat çevresi içinde bulunmuş olduğuna en ufak şüphe yoktur. Yalnız, bizce bilinmeyen bir yanı varsa, o da bu binanın ne zaman ve kimler tarafından yaptırıldığıdır.

[482] Tarih, Nikiphoros Phokas'tan [963-969] önce bu binadan çok az söz ediyor ki bu durum, bunun adı geçen imparator tarafından yaptırıldığı zannını doğurmuştur.

Bazı yazarların, bu binayı Nikiphoros'tan önce geçmiş olaylar münasebetiyle belirtmelerini çoğunlukla dikkatten kaçırıyorlar. Mesela, Papaz Georges: "Porphirogenete dedikleri Yedinci Kostantin'in çocukluğu zamanında hükümdarlığa göz diken Büyük Amiral Romain Lecapene 919 yılı "İd-i Beşâret" (Hz. İsa doğum günü bayramı) gününde, sefer durumuyla donatılmış donanmasıyla sarayın önündeki Boucoleon Limanı'na girerek Genç Kayser'in vasilerine şartları zorla kabul ettirdi" diye durumu anlatıyor.

840 yılı olaylarını yazan bu yazar, Theophilos'un, aşırı savurganlığı sonucu ölmeden bir süre önce hafızasının zayıfladığı bir zamanda, kayınbiraderi ve aynı zamanda ordu kumandanı olan Theophobe'nin hükümetin meşru vârisinin elinden idare yetkisini zorla almak fikir ve düşüncesinde bulunduğu dair saray görevlileri tarafından ikna edilmiş olduğunu; bunun üzerine kayser, Thephobe'un tutuklanmasını emrettiğini, bu bedbaht adamın Boucoleon hapishanelerine atıldığını⁵⁶⁹ ve aradan çok geçmeden orada idam edilerek ölüsü geceleyin gizlice kaldırılarak şehir dışında bir yere gömüldüğünü bildiriyor.

Sedrenos'un ifadesine bakılırsa, Theophilos'dan yıllar önce, Kayser Michel Ranghabe [811-813] 'nin hükümeti zamanında Allah tarafından ilham verildiğine inanılan bir genç kız, bir öküzle bir arslanı tasvir ve temsil eden mermerin dikili olduğu yere gidermiş, işte bundan dolayı orası Boucoleon ismini almış; bu kız, orada imparatora seslenerek "Ey hükümdar! İn, in! Ele geçirdiğin taç ve tahttan uzaklaş!" diye bağırırmış...⁵⁷⁰

Bu zat, bilgilerini nereden aldığını ve aktardığını belirtmediği için, rivayetin geçerlilik derecesini belirlemek mümkün olamamıştır.

⁵⁶⁹ Çatladıkapi'da, demiryolunun kara tarafında yeraltında görülen kemerler bu hapishanelere aittir.

⁵⁷⁰ Sedrenos, **Asr-ı Hâzır Tarihi**, s. 49.

Michel Ranghabe'den önce Boucoleon'dan söz edilmiyor. Fakat diğer taraftan, bu hükümdarın veya ondan sonra gelenlerin Boucoleon'u yaptırmış oldukları anlaşılmadığından, surlar üzerinde yapılan Boucoleon Sarayları'nın Genç Theodosius'un yaptırmış olduğunu doğrulayan ve kabul eden Anonim'in on birinci asırda bu konudaki görüşlerini dikkate almaya mecburuz.⁵⁷¹ Bu saray hakkında, tarihin tek emaneti olan Anonim'in ifadesinin ne kadar dikkate alınması gerekeceğini aşağıda göreceğiz.

Nikiforos Phokas'tan itibaren, Boucoleon Sarayı'nın varlığında karanlık hiçbir nokta yoktur. Bunun varlığını üç yüz sene den fazla bir müddet içinde takip etmek mümkündür. Bu süre içerisinde orada meydana gelenler tarihe geçmiştir ve tarih tarafından kaydedilmiştir.

Liman ile saray hakkında, Tyr (Sur)'lu Guillaume ile Geoffroi de Villehardouin, Nicetas Honiate, Phrantzes ve Bondelmonte'nin yazdıkları eserlerde bilgiler vardır. Bondelmonte'nin **İstanbul Planı**'nda Boucoleon Limanı, Hipodrum'un kapladığı alanın [483] bir kısmında dalgakıranı denize doğru çıkmış yapma bir havuz gibi gösteriliyor. Bu planda bu liman Portus divi Palatis imperialis adı altında belirtilmiştir.

Bu isim, diğer bir limandan söz edildiğini düşündürebilirse de buna cevap olarak denilir ki: “Doğu Kayserleri'nin Marmara sahilinde, Boucoleon Limanı'ndan önce yani Kostantin'in kuruluşunun başlarında yapılmış bir limanları bulunduğuna hiç şüphe yoktur. Çünkü şehrin kurucusu olan Kostantin'in, sarayını denize çıkışsız bırakmış olması pek düşünülemez. Bununla beraber, kelimenin gerçek anlamına göre bu çıkışın bir liman olmayıp bilakis az çok geniş bir iskele olması ve bir müddet Saray Limanı adıyla anılmış bulunması gerekir.

Sözünü ettiğimiz liman ile hüphesiz hiçbir alakası ve ortaklığı olmayan bu limanın nerede olduğu hiçbir zaman bilinmemiştir.

Fakat her şeyden önce, Boucoleon'un yeri hakkında farklı düşünce ve görüşleri okuyucularımıza bildirmek için, Boucoleon'a dair söylenen çeşitli rivayetleri birer birer incelemek faydalı olacaktır.

Boucoleon Limanı

Boucoleon'a dair şimdiye kadar yazılanları incelemek hem uzun hem de bıktırıcı olduğundan okuyucularımızı bu yorucu incelemeye ortak ettirmek istemedik. Bununla beraber, bu konudaki incelemenin faydası açık olduğundan birer tekrardan ibaret olan ifadeleri bir tarafa bırakarak yalnız bu konuda belgelere dayanan sözleri incelemekle yetineceğiz.

Son asır topoğrafya âlimlerinin duayenlerinden olan Patrik Kostantinos, şunları söylüyor: “Çatladıkapi vaktiyle Demirkapi'ydi. Bu kapının iç tarafında ve surların yukarı tarafında Genç Theodosius'un yüksek ve muhteşem Kartal Sarayı (Palais de L'Aigle) vardı. Bu sarayın kalıntıları arasında bugün, her cephesinde memerden bir arslan⁵⁷² heykeli bulunan dört pencere görülüyor. Bu kapının

⁵⁷¹ Anonym.- **Antiq. Const. Apud Banduri**, L. I, p. 9.

⁵⁷² Boucoleon'dan çıkan mermerden yapılmış çifte arslan bugün Müze-i Hümayun'un Bizan eserlerinin bulunduğu salondan kütüphanenin bulunduğu daireye çıkılacak merdivenin alt başında sağında ve solundadır. Üzerlerindeki tanıtım yazısında “Ahırkapı'da Boucoleon Sarayı harabesinden M. S. Altıncı asır” yazılıdır.

dışarısında sarayın meşhur limanı vardı. Dört köşe yontma taşlarla yapılmış olan bu liman, önceleri yaptırana izafeten Julien L’Apostat ismi verilmişti. Daha sonra sarayın limanı ve hükümdarlar iskelesi Boucoleon ismi ile anıldı.⁵⁷³ Gerçekten şunu da söyleyelim ki, Demirkapı’nın Çatladıkapı’da bulunmuş olduğu ispatlanamamıştır.

[484] Anonim’in, Sedrenos’un, Simeon Magister’in vs... bu konudaki görüşlerine dayanarak düşüncelerini söyleyen Van Millingen’e göre Demirkapı, Sophien Limanı’na açılmış olup Çatladıkapı’nın⁵⁷⁴ batısında bulunan St. Thomas d’Amantius Kilisesi’nin yakınındaymış.

Kartal Sarayı’nın Genç Theodosius tarafından yaptırılmış olduğu ispat edilememiştir. Theophane, bu sarayın yapılmasını Makedonyalı Basile’ye dayandırıyor. Özetle Kadırga Limanı’nın mevkiinde bulduğumuz Sophien Limanı’nın, Büyük Saray dairesi içinde bulunup Kadırga Limanı’ndan uzak mesafede bulunan Boucoleon ile bir ilgisi yoktur. Kostantinos affedilebilir bir yanlış olarak Kartal Sarayı’nda dört pencere bulunduğunu söylüyor ise de söz konusu olan harabelerde ancak üç pencere vardı.⁵⁷⁵

Scarlato Byzantius, Hormisdas Limanı’nın yapılışından bir süre sonr, “Julianus”, “Justinianus” ve onun ardından “Sophien Limanı” adlarını aldığını söylüyor.

Bu isimler birbiri arkasından unutuldu. Liman Boucoleon adıyla anıldığı gibi civar mahalle ile oradaki binalar da bu isim ile ünlü oldu. Bu Boucoleon Limanı bazen [485] “Neorion” ve en sonunda “Saray Limanı” diye anılırdı. Bu yazarın bu konudaki görüşlerinde çok aşırı bir çelişki var. Boucoleon ile Kadırga Limanı’nın aynı şey olduğunu kabul etmek, Boucoleon ile liman ve sarayın bölümlerinden bulunduğu kayserlik sarayının hududu ve sınırını batı sınırından çok uzaklara doğru genişletmek demektir.

⁵⁷³ Patrik Kostantinos, **Kostantiniye**, s. 32.

⁵⁷⁴ Çatladıkapı’dan Ahırkapı’ya kadar, iç tarafındaki eski dinî binalarımız arasında Ahırkapı civarında, Cankurtaran Mahallesi’nde, üst katı bulunan, ahşap eski Cankurtaran Mescidi vardı ki; burayı yaptıran Fatih Sultan Mehmed’in topçubaşısı Hacı Seyyid Hasan Ağa’dır. Adı geçen merhum, caminin bitişiğinde Fodla Kâtibi’nin Konağı diye bilinen ahşap büyük konağın toprak avlusunda, merdivan başına rastlayan yerde medfundur. Bugün insanların ziyaret ettiği yerdir. Caminin minberini Sultan Dördüncü Mehmed’in saltanatı zamanında hayır sahiplerinden Rukiye Hanım isminde biri koydurmuştur.

Hadikatü’l-Cevami’de “Cankurtaran Mescidi der kurb-ı şadırvan” diye tarif edildiğine göre yanında vaktiyle bir şadırvan bulunduğu anlaşılıyor. Otluk Kapısı resminde görüldüğü üzere, Osmanlı binasıdır. Bugün sağlamlığını ve düzgünlüğünü tamamen korumaktadır. Bu kapının karşısında köşe başında kâgir evin altında süslemeleri basit, mermer cepheli çeşmenin kitabesi şöyledir:

Kethudâ-yı genc-i şeh Seyyid Mehmed Ağa’nın
Oldu dil-cû-ter bu çeşme-sâr-ı muhkemi
Geldi bir leb-teşne Vâsıf söyledi târihini
Sihhat olsun bu güzide çeşmeden iç zenzemi 1226

Bu civarda, şehitler mezarı olarak yedi mezar var ise de kimlere ait oldukları bilmiyoruz. İshak Paşa yangınına kadar ailemiz fertlerinin evleri, Kabasakal, Bayram Fırını semtlerinde olduğundan, bu mezarlar hakkında çevrede oturanların büyük bir saygı gösterdiklerini biliyorum. Bu mezarlardan Cankurtaran Mahallesi karşısında, bostana bitişik iken bu defa yıktırılan köşedeki (Ahırkapı’dan Cankurtara’a dönerken) evin avlusundaki mezar sahibinin bir kaptan olduğu rivayet edilir.

⁵⁷⁵ Choiseul Gouffier’in atlasında da üç pencere gösteriliyor.

Büyük Saray'ın sınırları oralara kadar gitmezdi. Bugün mevcut olan eski bir bina, bunun böyle olduğunu gereği gibi ispat ediyor. Bu bina, bugün Küçük Ayasofya denilen St. Sergius Kilisesi'dir ki Kadırga Limanı'nın doğusunda üç yüz metreden fazla bir uzaklıktadır.

Bu mabedin, hiçbir zaman Büyük Saray'ın bölümlerinden ve parçasından olmadığı çok açıktır. Büyük Saray'ın [486] sınırı Kadırga Limanı'na⁵⁷⁶ kadar uzanmış olsaydı belirtilen kilisenin onun sınırları içerisinde olması gerekirdi.

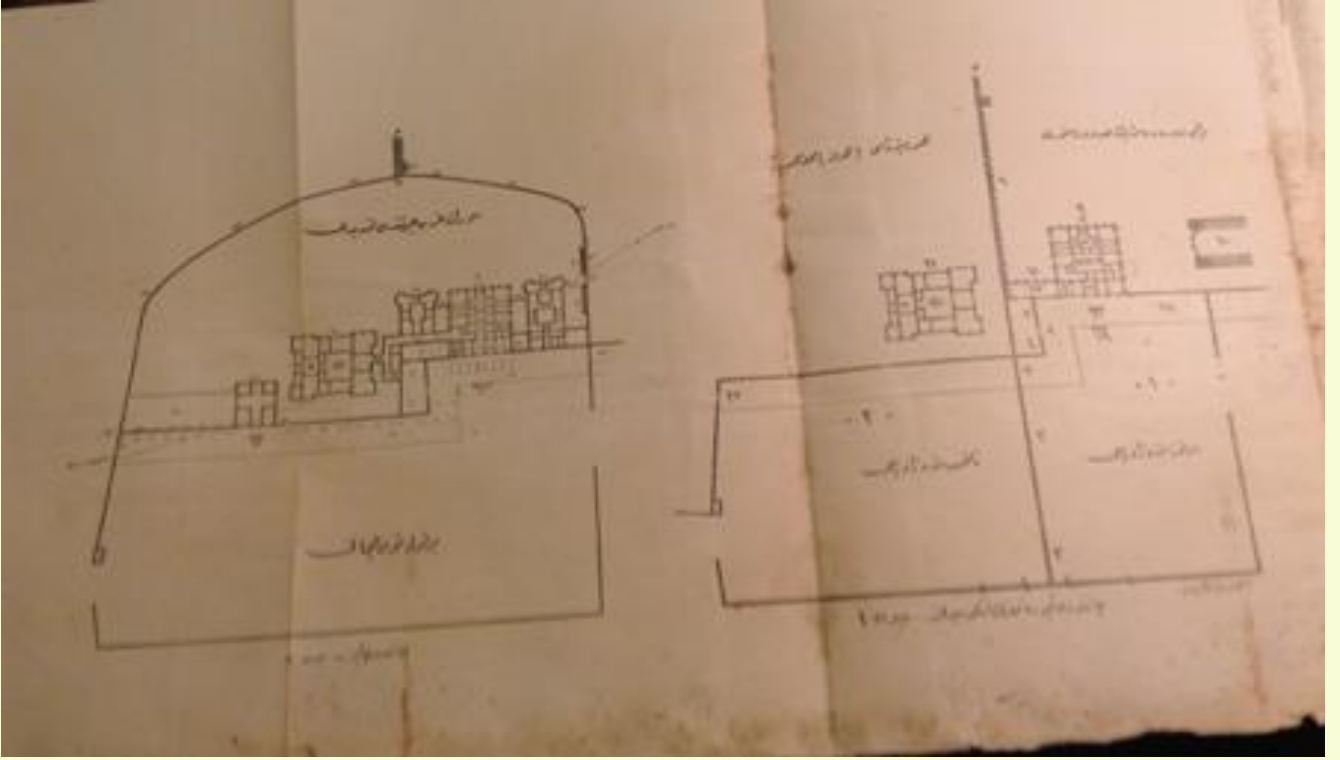
Jules Labart, **Kitabu'l Merasim** (Livre des Ceremonies)'in bazı paragraflarını doğru yorumlamak düşüncesi ve zanniyle, Boucoleon'u kayserlik sarayı sınırının batı ucunda bulunan küçük bir liman halinde olan Balıkhane Kapası'nın yerinde gösteriyor. Bu şekilde Julianus veya Sophien Limanı'nın, Boucoleon olduğuna dair Du Cange'nin düşüncesini reddediyor ve çürütüyor.

Labart'ın düşüncesine göre, Boucoleon, Saray-ı Mukaddes'in çok yakınında bulunmuş olacak. Labart bundan dolayı **Kitabu'l-Merasim**'den şu ifadeleri aktarıyor: “Bütün devlet ileri gelenleri ile saray protokol görevlileri kayseri beklemek üzere sabahleyin erkenden Caeniculees'deki⁵⁷⁷ dairelere gelirlerdi. İmparator, yanındaki hizmetlileri ile saraydan saltanat kayığına binerdi...”

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, saray ile Boucoleon arasında çok az uzaklık vardı. Bu ifadede, Boucoleon'un ismi geçmemiş olsa bile bu ismin altta gizli olduğunu kabul ederiz. Çünkü daha sonra şu ifadeler geçiyor: “Saray kayıkçıları, Boucoleon'a inerek kayserin kadırgasının durduğu yerde beklerlerdi.”

⁵⁷⁶ Kadırga Limanı yakındaki Emin Sinan Camii'ni yaptıran, Fatih Sultan Mehmed'in Matbah-ı Amire Emini Emin Sinan'dır. Kabri mescidin yanında, Mihrabî semtinde “Mustafa Paşa Bahçesi” diye bilinen dairenin içindedir. Minberini Babussaade Ağası Ahmed Ağa koydurmuştur. Bu zat Üsküdar civarında İbrahim Ağa Çayırı Mescidi'nin mezarlığında yol kenarında medfundur.

⁵⁷⁷ Mabeyin Başkâtipliği makamı demektir.

Çatladıkapı Sahili'nin Eski Planı

Marmara Sahilindeki Surlar

- SEKİZİNCİ BÖLÜM -

MARMARA DENİZİ SAHİLİNDEKİ SURLAR VE MAHALLELER⁵⁷⁸

Topoğrafik İncelemeler

Mordmann'ın incelemelerinden anlaşıldığı üzere, şehrin birinci, ikinci ve dördüncü bölgeleri Aya Barbara kapısına dayanır. Daha önce ilgili yerde de görüldüğü gibi dördüncü bölge, Akrapol denilen iç kalaye, yani Saray-ı Hümayun'un yapıldığı tepenin eteklerine dayanmış olan kuzey tarafındaki ovayı yani eski Mekteb-i Tıbbiye'nin bulunduğu mevki (Demirkapı, Salkımsöğüt tarafları) içine alır. Hâlbuki güney tarafında bulunan ova, iç Gülhane ile cephaneliklerin bulunduğu alan, birinci bölgeyi oluşturur.

Buralarda medeniyet eserleri yapılmadan ve zamanla meydana gelen depremlerden önce, buralar sanki bir ova durumunda olduğundan tarifimizde ova tabirini kullandık. Bundan dolayı, ova tabiri çok eski zamanlara ait olması gerekir.

⁵⁷⁸ Marmara sahilindeki surlar üzerinde bir kitabe. Müze-i Hümayun, katalog numarası: 787. Bu kitabe, Kumkapı ile Yenikapı arasındaki burçların birinde bulunmuştur. Bu Rumca kitabe miladî 1448 yılında, yani İstanbul'un fethinden dört sene önce Sırp Kralı Georges Brancovitch tarafından surun bir bölümünün tamir ve sağlamlaştırıldığını ifade ediyor. Bilindiği gibi adı geçenin kızı olup bizim tarihlerde Meryem Sultan adıyla bilinen Mara, Sultan İkinci Murad'ın eşi idi. Sultan İkinci Murad'ın ölümünden sonra, Kostantin'in son kayseri olan Kostantin Dragozas, Mara'ya evlilik teklif ettiyse de Mara, bu teklifi reddederek Sırbistan'da bulunan bir manastıra çekilmişti. Bu olay, Fatih Sultan Mehmed zamanında olmuştu. [**Müze-i Hümayın Heykeltıraş Eserleri Kataloğu**, eser: Mendel, 2. cilt, s. 577.]

Fatih Sultan Mehmed tarafından Sırbistan'ın ele geçirilmesinde Meryem (Mara) Sultan'ın rolü olmuştu. Şöyle ki:

Belgrad Kalesi'nin kuşatılması sırasında Yanko Huniand'ın çok sayıda Macar askerleriyle kalenin yardımına gelmesinden dolayı fetih gerçekleşmemiş ve Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa kuşatma sırasında şehit düşerek geri dönmüştü. Belgard'ın kuşatılmasından sonra Vılkoğlu ölüp oğlu ve yerine geçecek olan Lazarı da iki ay sonra çocuğu olmadan babasının peşinden gittiği için Sırbistan tacının Sultan İkinci Murad'ın eşi Meryem Sultan'a soy bakımından verilmesi gerekiyordu. Fakat Lazarı'nın damadı olan Bosna kralı eşi adına hükümet iddiasıyla Sırbistan'a geldiğinden ve kendisi Katolik olduğundan halk tarafından reddedilerek memleketin ileri gelenleri tarafından geçici başkan seçilen veziriazamın (Veziriazam Mahmud Paşa devşirme Hırvat çocuklarındandır.) Kardeşi Abagovitch, kraliçe tarafından hile ile öldürüldüğünden yine Osmanlı'nın bilfiil işe karışmasına gerek görüldü. Ve Gazi Mahmud Paşa üçüncü defa olarak Semendre kalesini ve memleketin diğer hisarlarını kuşattı ve aldı. (H.863)

[488] Bugün Sarayburnu⁵⁷⁹ denilen yer, Orta Çağda iç kalenin yapıldığı kayalığın kuzey tarafındaki üst kısmına yaslanmış olan St. Demetrius Manastırı’ndan kinaye olarak “Ayos Demetrius Zaviyesi” veya bu tepenin güneyindeki üst kısmına (Hasbahçe mevki) yapılan manastırdan kinaye olarak “Manganların Ayos Georgios Zaviyesi” adıyla anılırdı.

Burası Cinegion denilen binanın mevkiidir ki, S. Severe veya Maxime tarafından yaptırılıp Büyük Kostantin’in hükümeti zamanına kadar Bizanslıların [489] seyretmekten zevk ve heyecan duydukları oyun yeri idi. Daha sonra siyaset yeri olmuştur. Sarayı’ndeki fişekhanelerin yeridir.

⁵⁷⁹ Giriş kısmında belirtildiği gibi Bizas adında Argoslu veya Meğarlı cesur bir gemici buranın güzelliğini görüp önceden Haliç’in içeri tarafında yerleşmişken sonra da Sarayburnu’nun güzelliğini ve sağlamlığını anlayarak Sarayburnu’na yerleşmişti. Trakya eşkiyasının korkusundan etrafını sur ile çevirdikten sonra o asırda adet olduğu üzere zamanının ileri gelenlerinden birisinin kızıyla evlenip buraya onun adını vermiş yani “Bizantion” dedirtmiş ve birtakım acaip muamelelerle değerini ve sülalesini yüceltmıştır. Buna Bizantion’un kurucusu da demek istediler. Fatih zamanında Sarayburnu zeytin ağaçlarıyla kaplıydı. (**Tarih-i Ahmed Atâ**)

Denizle ilgili olan acaip tılsımlar konusunda Evliya Çelebi (c.1, s. 66.) diyor ki: “Dördüncü tılsım, Sarayburnu’nda tunçtan yapılmış üç başlı ejderha vardı. Akdenizden, Karadenizden ve Üsküdar’dan gelen düşmanlara bu ejder ateşler saçıp bütün gemileri yakarmış. Beşinci tılsım, yine Sarayburnu’nda üç yüz direk üzerinde üç yüz altmış çeşit deniz yaratığının şekilleri ve sembolleri vardı. Mesela hamsi mevsiminde hamsi balığı şekli ses çıkartsa Karadeniz’de asla hamsi balığı kalmayıp İstanbul’a gelir ve deniz kenarında toplanan bütün Mekadon halkı hamsi balığı ile karınlarını doyururlardı. Altıncı tılsım, Karakışta kırk gün farklı balıklar deniz dalgalanması olmadan tılsımın etkisiyle sofralar dolup Rum halkına ganimet olurlardı. Sonra bu tılsımlar Hz. Muhammed’in doğduğu gece, büyük depremde yıkılmıştır. Bu sütunlar Sarayburnu’nda Selimiye Köşkünü’nde Sinan Paşa Kasrı’na kadar deniz sahili boyunca kaldırım gibi döşemişlerdir. Bu sütunları denizden kayıklarla geçenler görürler. Gerçi sütunlar yıkılsa da tılsımlı olan şekilleri yine denize düşükleri için etkileri devam edip her sene binlerce çeşit balık kıyıya çıkıp avlanırlar. Ve İstanbul kalesi yirmi dört mil boyunca denizle çevrilmiştir. Her mil başında da bir şeye tesir etmesi için tılsımlar vardı. Ve bu yirmi dört deniz milini bir adam bir günde dolandır, fakat o gün en uzun gün olup on beş saat sürer. Ve hâlâ İstanbul’un gündoğumundan günbatımına günün uzunluğu on beş buçuk saattir. Belde beş iklimin ortasındadır. Onun için suyu ve havası güzeldir.”

On birinci asrın tanınmış adamlarından olan Evliya Çelebi’nin Sarayburnu’nun eski halini kısaca anlatan yukarıdaki ifadelerinden vaktiyle Sarayburnu taraflarında, sütunlarla kaplı eser ve binaların varlığını anlıyoruz. Fakat Frenklerin “Description” dedikleri tasvir ve tavsif sanatına bizde uyulmamış, hatta gerekli olduğuna bile inanılmamış olduğundan, geçmişte meydana gelmiş olayları tam olarak bilemiyoruz. Evliya Çelebi’nin tılsım diye belirttiği sütunlar, bugün Sarayburnu’nun biraz yukarısında, Gülhane bahçesi düzenlenirken şurada burada ortaya çıkıp hiçbir temele, tarihî bilgiye, bu gibi işlerde uyulması gereken tarihî sıraya uyulmayarak Belediye Başkanlığı tarafından geliş güzel konan ve dikilen sütunlar olmalı... Bu tariftten, on birinci asırda Sarayburnu’nun o noktasında sütunlarla kaplı abideler bulunduğu anlaşılıyor.

İstanbul şehri; 41 derece, sıfır dakika, 16 saniye kuzey enlemi ve 26 derece, 38 dakika, 50 saniye doğu boylamında bulunmaktadır.

Ahırkapı Feneri

Diğer taraftan burası Kayser Theodosius tarafından, bu noktadan Julianus Kapısı'na (Kadırga Limanı) kadar uzanan ovanın son noktası olarak anlaşıyor. Kayser Kostantin Monomahos zamanında Ayos Georgios Manastırı'nın yapılışı sırasında Cinegion tabirine bir kere daha rastlıyoruz. Buradan Tyzcanesterion'a⁵⁸⁰ ve Büyük Saray'ın suruna kadar olan yer geniş bir ovadır ki bu ovada önce, Ayos Georgios Manastırıyla Kilisesi, Hazreti İsa adına küçük bir mabet, Manganlar Sarayı, Ayos Lazaros Kilisesi, Hazreti Meryem adına (Vierge Hodigitria: Rehber) başka bir mabet vardı. Bu binalar çoktan mahvolmuştur. Bu çevrede kazı yapılsa bu binaların kalıntıları ve enkazı ortaya çıkar. Yalnız demir yolunun döşenmesi ve uzatılması sırasında Manganlar Sarayı'nın yeraltı kısımları ile bir kitabesi bulunan bir oda (Ayos Lazaros Kilisesi) ve Hazreti Meryem adına küçük bir ayazma çıkmıştır.

Surlar üzerindeki kitabeler eski yerlerinde kalmamış, surların görünümü o kadar değişmiştir ki, "Manganlar Kulesi" olmak üzere eski eserlerde özellikle belirtilen kuleyi keşfetmek ve belirlemek zordur. Bu kule, Boaziçi'ni kapatan zincirin bağlandığı kuleydi.

Ayos Lazaros Kilisesi'nde "Odightria" denilen İstanbul'un koruyucusu sayılan Hazreti Meryem'in resmi bulunuyordu.

⁵⁸⁰ Zanoliti'ye göre, Ahırkapı yakınında Akbıyık Camii'nin Çatladıkapı'daki harap sarayın mevkiine kadar olan yerdir. Tyzcanesterion, kiklosterion (Kiklo: etraf, Terion: yer, Kiklosterion: devir yapılan yer) anlamındadır. Bu durumda devir yapılan yer demektir.

Hammer Tarihi'nin ikinci cildinin on ikinci bölümünün 303. sayfasında (Dersaadet Atâ Bey tercümesi): “Bugün Topkapı Sarayı’nın bulunduğu tepe olan Akropolis’te olan ve Meryem’e ait [490] Odightria⁵⁸¹ Kilisesi de yağma ve tahrip⁵⁸² edilerek burada Hristiyanların saygı gösterdikleri gayet güzel bir heykeli parça parça ettiler. İmparatorlar savaşa gittikleri veya zaferle döndükleri zaman bu heykeli ordunun önünde götürürlerdi. İmparator Vardas⁵⁸³, Girit adasına giderek Araplarla savaşmak üzere gemilerinin yelkenlerini açtıracağı sırada Odightria’nın ayaklarına kapanmıştı. Andronikos da Alexios Philanteropenos’un mağlup olduğunu işitince bu heykelin önünde diz çökmeye gelmişti. Leon L’Isaurien⁵⁸⁴ zamanında, Arapların şehri kuşatmalarında ve daha sonra Isaac Angelos’un⁵⁸⁵ zamanında isyan eden Brana’nın İstanbul’u ele geçirdiğinde düşmana korku vereceği ümidiyle yine bu heykel siperler üzerinde dolaştırılmıştı. Kostantin’in İkinci Murad zamanındaki kuşatılmasında Seyyid Buharin’in ve dervişlerinin karşılaştığı korku belki bu heykelden ortaya çıkmıştır.”

[491] Aya Barbara Kapısı

Bu kapıdan sonra gelen kapının Değirmen Kapısı olduğu söylenmişti. Büyük bir ihtimale göre bu kapı, eski bir Bizans kapısıdır. Bu kapıdan Ayos Georgios Manastırı’na geçildiğini, burasını Mangallar Sarayı’ndan ayırdığı düşünölmeli ve tahmin edilmelidir.

Önceki bölümde belirtildiği gibi, Değirmen Kapısı’nın iki tarafında iki mermer sütun vardı. Üstü de kemerliydi. Fakat 1329 senesinde bu kapı ile bitişindeki surların bir sısmı askeriye tarafından yıktırıldı ise de Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümen-i Daimisi’nin başvurusu üzerine kapı ile sur tekrar yapıldı. Fakat mermer sütunlar yerlerine konmadığı gibi kemeri de yapılmadı. Kapının eski şekil ve

⁵⁸¹ Atâ Bey merhumun, Fransızca yazılış ve söyleyiş tarzını dikkate alarak yaptığı bu tercümenin yazılış ve ifade şekli yanlıştır. Rumcasını dikkate alarak “Hudjeytra” değil, “Odightria” yazmak gerekir.

⁵⁸² İstanbul’un fethi sırasında meydana gelen olaylardan kinayedir.

⁵⁸³ Kayser Üçüncü Michel’in amcası olan Makedonyalı Vardas’tır. Rumcadaki “v” harfini Fransızlar “b” harfine değiştirerek okuyup yazarlar. Doğrusu Rumca söylenişini dikkate alarak “v” ile yazmaktır. Vardas, miladi 856 yılında kayser ilan edilmiş, 852-862’de Araplar üzerine seferde bulunmuştur.

⁵⁸⁴ Leon, L’Isaurien’lidir. Isaurie, kıtası, Feriji ile Konya arasında Toros dağları içindedir. Bugün İçel vilayeti-
dir.

⁵⁸⁵ Bu zat, melek lakabıyla ünlü olan İkinci Isaac’dır. (1185-1191) Ki zamanında Normanlar üzerinde sefer yapılarak Normanlar mağlup edilmiş (1185), Branas isyan bayrağını açmış, Kıbrıs’ın geri alınması için meydana gelen girişimler felakete sebep olmuş (1186), Bulgaristan isyan etmiş, üzerine ordu gönderilmiş, Branas kayser ilan edilerek gelip Kostantiniye’yi kuşatmış ise de mağlup olmuş, İstanbul’da karışıklıklar ortaya çıkmış (1187), Bulgarlarla Ulahlar üzerine asker gönderilmiş (1192-1195), Isaac’ın kardeşi Alexios’un düzenlediği suikast sonucu olarak 15 Nisan 1195’de Isaac tahttan indirilmekle, kardeşi Alexios tarafından gözleri oyulmuştur. [Isaac Angelos ve Anemas Kuleleri, s.270.]

Alexios zamanında Bulgarlar, Bizans ordusunu hezimete uğrattılar. (1196) İstanbul’da karışıklıklar ortaya çıktı (1198), isyan meydana geldi. (1201) Isaac’ın oğlu Alexios, hapisten kaçarak Haçlı ordusundan yardım istedi. (1202) bunun üzerine Venedik Doğu Henri Dandolo ordusuyla İstanbul üzerine yürüdü, Bizanslıları mağlup etti, şehre saldırıldı, İstanbul’da yangın meydana geldi ve şehir ele geçirildi. Miladi 18 Temmuz 1203 yılında Alexios kaçtı ve Isaac tekrar tahta oturtuldu.

Dördüncü Alexios ile Isaac’ın birlikte hükümeti yönettikleri zamanda İstanbul’da büyük bir yangın ve Haçlılar ile Bizanslılar arasında çekişme ve kavga meydana geldi. 20 Ağustos 1203’te iki taraf arasında çatışma başladı. İstanbul’da büyük karışıklıklar meydana geldi. Nicolas Canabe kayser ilan edildi, Isaac Angelos öldü, Isaac’ın oğlu Dördüncü Alexios, Alexios tarafından boğduruldu; bunun üzerine Ducas Murtzuple (Beşinci Alexios) kayser ilan edildi. (1204)

görünüŖü ve sütunların varlığı Mortdmann’ın tahmin ettiğı gibi burasının Bizans eseri olduğına karar verdiriyor.

Manganlar Sarayı, daha güneyde Paspati’nin **Malenges Bizantins** adlı eserinde belirtilen yeraltı kalıntılarının bulunduğı⁵⁸⁶ yerdeydi. Bu kapının kuzeyinde Manganlar kulesi vardı.

Nicetas’ın dediğıne bakılırsa Emanüel Comnenos, Anadolu sahilinde bulunup o tarihte “Arcla” ismi verilen Damalis (Kızkulesi) kayası üzerine bir kule yaptırmıştı ki bir ucu bu kuleye ve diğeri ucu da Manganlar Kulesi’ne bağı olan bir zincir Boğaz’ın giriş ve çıkışını engelliyor ve geliş ve gidişi gerektiğı zaman kapatıyordu. Bu kulenin, Sarayburnu’ndan uzak bir noktada bulunmuş olması mümkün olamazdı. Çünkü bu kule, Arcla (Kızkulesi)’nin tam karşısında bulunuyordu.⁵⁸⁷ Surların bu kısmında yani, Değirmen Kapısı’nın kuzeyinde olan Fırın Kapısı’nın Sarayburnu tarafında, üstü hisar peçeli surun üst kısmında, uzun bir satır teşkil etmek üzere uzunlamasına bir mermer levha üzerinde bugün önemli bir kitabe duruyor. Harflerin birçoğı zamanla, hava etkiyle bozulmuş mermerlerin bazı kısımları yıpranmış olduğundan kopyalamakta çok zorlandım. Bununla beraber Müze-i Hümayunlar kitaplar sorumlusu Mistakidis Efendi’nin rehberliğıyle kitabenin anlamını çıkarabildim.

Uzun bir satır oluşturan bu kitabenin tercümesini yazmakla yetiniyorum:

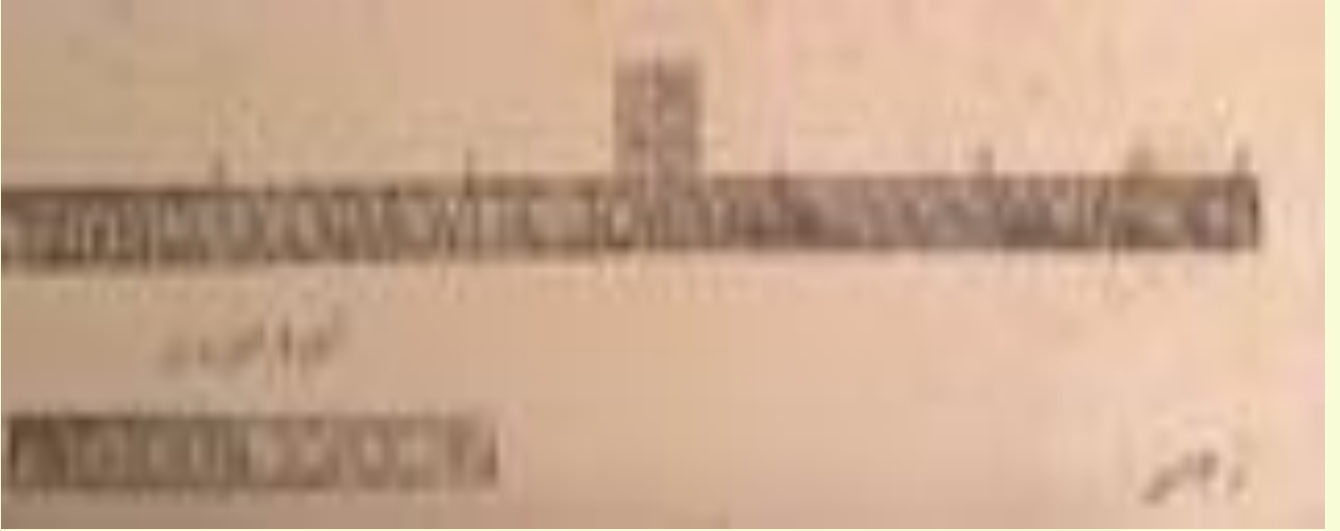
“Müteveffa, dindar mutlak hükümdar olan Theophilos, bu suru yeni temeller üzerine yaptırdı. Ey Rabbülalemin olan Allah! Senin o sarsılmaz, engin, ezeli ve ebedi saltanatının hürmetine bu surun sonsuza kadar sağlam kalması için lütuf ve yardım et...”

Bundan sonra gelen yani Değirmen Kapısı’na doğru olan surlar üzerinde, İstanbul’un deniz tarafındaki surlarının büyük yenileyicisi olan Theophilos’un iki kitabesi hâlâ duruyor. Bu kitabeler, Değirmen Kapısı ile bunun kuzeyinde yani Sarayburnu tarafındaki Fırın Kapısı arasında ve iki burç üzerindedir. Parça parça mermer üzerine kazınarak yazılmış olan bu kitabeler çok güzel okunuyor. Biri Değirmen Kapı’nın kuzeyinde bulunup sahildeki harap mescidin karşısında diğeri de buna yakın burç üzerindedir. Aynen kopyasını çıkardım ve aşağıya yazıyorum. Fakat bazı harfleri bozulmuş, [492] kırılmış olduğundan eksiktir. Parantez içerisinde gösterdiğimiz bu harflerin bozulmuş olan yerlerde mevcut olduğu cümlenin gelişinden anlaşılıyor.

Fırın Kapısı’nın sahile çıkarken sağındaki burç üzerinde duran kitabenin aslı:

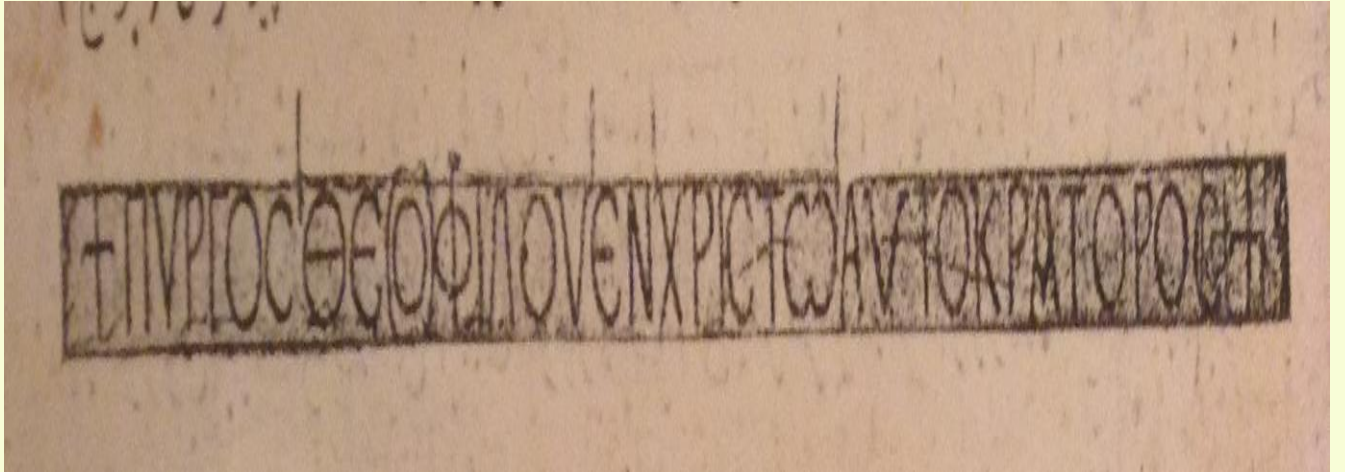
⁵⁸⁶ Nicetas, s. 268.

⁵⁸⁷ Kantakuzinos, c.2, s. 438.

Tercümesi: “Hz. İsa’ya inanmış büyük hükümdar, İmparator Theophilos’un burcu⁵⁸⁸

Değirmen Kapısı Mescidi’nin tam karşısındaki burca sabitlenmiş kitabe de şöyledir:

Tercümesi:” Hz. İsa’ya inanan İmparator Thophilos’un burcu”

Bu sahil surları üzerindeki kitabelerden yalnız bir tanesinin üzerinde, oğlu Michel’in ismi kazılarak yazılıdır.

Boğaziçi’ne Ayos Georgios ismini veren Ayos Georgios Manastırı çoktan harap olmuş olduğundan görünürde bugün ne bir harabesi ne de izi kalmıştır.

Novgorodlu Antuan’a göre, Hz. İsa adına yapılmış olan kilisenin yerini, bu manastırın yakınında surların arka tarafında ve sahilden biraz yukarıda aramalıymış. Bu mabet, Alexios Comnenos (1081–1118) tarafından yaptırılmıştı. Adı geçen, Manganlar Sarayı’nda ölerek bu manastıra gömülmüştü.

⁵⁸⁸ Tour de Theophile, Empereur en Jesus Christ.

Paspati, **Melanges Byzantins** adlı eserde Boucoleon Sarayı'nı, yeraltında bulunan kalıntıların ve enkazın bulunduğu yere koymak istiyorsa da diğer topoğrafya âlimlerinin görüşlerine göre bu kalıntılar, eski Manganlar Sarayı'na ait olması gerekiyor.

Paspati, iddiasını orada ortaya çıkarılan ve üzerlerinde öküz ve arslan resimleri kazılarak çizilmiş [493] olan başlıklara dayandırıyor da bu iddiası karşı görüşte olanlar tarafından kabul edilmemiştir.

Paspati, Boundelmonti'nin planında kuvvetli bir ihtimal dâhilinde olarak Ahırkapı yakınlarında ve harabelerin güney tarafında surların arka yüzünde gösterilen Boucoleon Limanı'nın sonradan doldurulduğunu da tahmin ediyor. Hâlbuki bu sun'î Liman ile deniz arasında bir kanal bulunduğunu ispat edecek ve gösterecek hiçbir belirti yoktur.

Akbıyık'tan Çatladıkapı'ya kadar, hattın kara tarafı yer yer kesme kayalardan oluşmaktadır. Evler de kazma görmemiş bu kayalar üzerine yapılmıştır. Demiryolunun uzatılması ve yapılması sırasında bu kısmın zemininin alçaltılması zorunlu olduğundan kayalar parçalanmış ve bu sebeple burası bir kanal haline gelmiştir. İşte bu durumdan dolayı, Michel Attaliota'nın: "Kostantin Monomahos tarafından yaptırılan yeni binalar, etrafındaki çayırarla diğer binalardan ayırt edilebilirdi" demek haklı mıdır?

Manganlar Sarayı'nın temelini geçtikten sonra küçük bir kapıya raslanır ki, bu da Bizanslılardan kalmadır. Surun bu kısmının iç tarafları sebze bahçeleridir (İçgülhane'deki bahçelerdir). Bu bahçelerin ötesinde bugün terk edilmiş ve unutulmuş bir ayazma vardır. Burayı vaktiyle Hristiyanlar gelir ziyaret ederlerdi.

Ahırkapı Sahili

[494] **Patria** adlı eserde Codinos'un sözünü ettikleri pınar işte budur. Bu ayazmayı, belirtilen eserler "rehber" anlamına gelen "Odighitria" diye tanıtmışlardı. Çünkü bu ayazmanın suyunu gözlerine süren körler görmeye başlarmış. İşte bundan dolayıdır ki ayazmaya Hazret-i Meryem'e izafeten "rehber" demişlerdi.

İmparatoriçe Polceria tarafından yaptırılan ve Üçüncü Michel tarafından yenilenen Hazreti Meryem (Odighitria) Kilisesi ile Manastırı da burada yani Ahırkapı civarında bulunmuş olması gerekiyor.

Bütün bilgiler ve rivayetlere göre Odighitria Kilisi ile Manastırı deniz kenarındaydı. Deniz yoluyla yolculuk yapmak isteyenler için bazen iskele görevini görürdü. Hatta bir defasında Bardas Caesar Araplar üzerine sefere çıktığı zaman gemiye buradan binmişti.⁵⁸⁹

Çatladıkapi ile Değirmen Kapı arasındaki surlar üzerinde ve deniz kıyısında hâlâ işlenmiş mermer kasalı duvarla örülmüş pencereler ve kapılar görülmektedir ki bu da vaktiyle surların arka tarafında birtakım binaların bulunduğunu gösteriyor. Surların bu kısmındaki binalara ve yeraltındaki daireler ve odalara dair bölgeler konusunda bilgi verilmişti.

İncili Köşk'ün yanında, sura asılmış manzum bir kitabenin üç parçası bu Kilisenin adı geçen Michel zamanında saray askerleri kumandanı Makedonyalı Vardas tarafından⁵⁹⁰ yenilenmiş bir binadan söz ediliyor.

Ayos Lazaros Kilisesi

Zanotti, eski Ayos Lazaros Kilisesi'nin yerinin belirlenmesi konusunda, Ahırkapı ile Akbıyık ve Cündi Meydanı'nın eski topoğrafya durumu ile buradaki eski binalara dair faydalı olacak bilgiler veriyor. [495] Kitabımızın bu bölgeye ait konularını açıklamak için bu konudaki incelemeleri özet olarak naklediyoruz.

Bizans beldesinin eski Akropolis eteklerindeki ovada St. Lazar adına yapılmış iki kilise vardı. Biri, Hz. İsa'nın dirilttiği "el- Âzâr"⁵⁹¹, diğeri de Galetie⁵⁹² Piskoposu Ayos Lazaros namına adanmıştı. Bu iki mabetten biri Les Topis⁵⁹³ denilen yere komşuydu. Tepeden denize inen yol, bu iki mabetten birine giderdi. Bu yola Ayos Lazaros Yokuşu (Descente de St. Lazare) derlerdi. Doktor Mordtmann'ın mevcut olan ifadesine göre, Aya İrini'ye çıkılacak tek yol burasıydı. Bab-ı Hümayun'un önünden sur-

⁵⁸⁹ Amasya civarında Araplarla Bizanslılar arasında meydana gelen savaş (miladi 858–862) Bardas 866 yılında idam edilmiştir.

⁵⁹⁰ Üçüncü Michel, saltanatının sonlarına doğru devlet işlerini bir tarafa bırakarak zevk ve eğlenceye düşmüş, zamanının çoğunu At Meydanı'ndaki oyunlarda geçirmekte olduğundan amcası Vardas kayser ilan edilmişti. Zamanında Kayser Beşinci Kostantin ile İstanbul Patriği Lecanomante'nin kemikleri mezarlarından çıkarılarak halkın gözü önünde çeşitli hakaret ateşle yakılmıştı. (865) Michel, Kayser Birinci Basile tarafından (868) 23 Eylül 867 tarihinde St. Mamas Manastırı'nda feci bir şekilde idam ettirilmişti.

⁵⁹¹ El-Âzâr, İncil terimidir.

⁵⁹² Galatie, şimdiki Ankara'dır ki milattan 889 sene önce Galyahılar tarafından işkâl edilmiş, yine milattan 25 sene önce de Roma eyaleti olmuştu.

⁵⁹³ Topis kelimesinin tekili, "Topus"tur ki; mevki, yer, memleket ve geniş anlamıyla oturulacak yer demektir. Codinus, bu son anlamını kullanıyor.

lara paralel olarak İshak Paşa yoluyla Ahırkapı'ya inen yol budur. Bu yol, Ahırkapı'ya tahmini olarak iki yüz metre uzaklıktadır.

Ayos Lazaros adına izafe edilen kilisenin oradan çok uzakta bulunmayıp yolun bitiminde olduğu [496] muhakkaktır. Bundan anlaşıldığına göre “Topis”in daha doğrusu bu takma isimle anılan binanın kilise ile Saray-ı Hümayun’un şimdiki suru arasında buluması gerekiyor. Bundan başka, bu binanın şekli ve görünümü itibariyle adı geçen meydanın tamamen kilise tarafından kaplanmış olduğu da şüphesizdir.

Kısacası, “Topis” denilen yer, Otluk Kapısı’nın önündeki meydandır. Bizans kayserleri zamanında Saray sorumlusu (Curopalate) olan Georges Codin Binzans Büyük Sarayı içindeki binalardan söz ederken: “Büyük Kostantin tarafından yaptırılan Triclinion, Topis’e kadar uzanırdı” diyor. Bu mevki, Ayos Lazaros Kilisesi yakınında bulunuyordu. Aşağıda belirteceğimiz sebepten dolayı bu şekilde isimlendirilmişti: “İmparator Zenon’un saltanatının ikinci yılının onuncu ayında Basiliscus, hükümdar aleyhine isyan bayrağını açmıştı. Sonuçta Zenon tac ve tahtından uzaklaştırılarak Basiliscus iki sene kadar saltanat sürmüştü. İki sene sonra adı geçen Zenon, büyük bir ordu ile Antakya’dan dönerek İstanbul’a gelmiş ve ordunun idaresini kendisine veren Basiliscus’un kumandanı Harmantius’un yardım ve desteğiyle tahtı tekrar ele geçirmişti.

Bunun üzerine Basiliscus, eşini ve çocuklarını alarak eski Aya İrini Kilisesi’ne sığınmıştı. Bu durum üzerine, Zenon kilese büyükleri ile ileri gelenlerini davet ederek bir mahkeme kurarak burada yani “Topis”de toplanmalarını emretmişti. Kayserin başkanlığında toplanan bu mahkeme Basiliscus’un İstanbul’dan sürülüp uzaklaştırılmasına karar verdi. Bu karar gereğince Basiliscus, “Kapadokya”da bulunan “Liymne’ye sürülüp orada bir kaleye hapsedildi ve kulenin kapıları örüldü. Zavallı adam açlıktan ve susuzluktan orada öldü.⁵⁹⁴ İşte bu sebepten dolayı, orada toplanan hâkimleri anmak üzere o mevkiye Topis denildi.”

Yukarıdaki anlatılanlar çok önemli bilgileri içermektedir: Topis denilen mevkide, şekil ve mahiyetini belirlemek zor gibi görünen, bununla beraber birçok zatlara içine alabilecek derecede geniş bir bina bulunduğu öncekilerin bildirdiklerinden açıkça anlaşıyor.

Son devir tarihçilerden Van Millingen, bu binanın ne olması ihtimalini araştırmaya ve incelemeye çalışıyor ve Septime Severe’in Bizans’ta yaptırdığı tiyatrolardan biri olmasın? Sorusunu soruyor. Gerçi Topis kelimesi, böyle bir tahmine çok az uygun düşüyorsa da bunun böyle olması ihtimali vardır. Bununla beraber Codinos’un, söylediklerine ek olarak verdiği bilgiler, mevcut tahminlerin kabulüne eğilimlidir. Codinos, İmparatoriçe Arcadie’nin heykelinden söz ederken; bu abidenin Topis’in basamakları civarında bulunduğunu söylüyor. Burada, umumi bir meydandan az çok geniş bir mevkiiden tabiatıyla söz edilemez. Bilakis, Basiliscus’un yapılan mahkemesinde hazır bulunan halkın üzerlerinde oturmuş, [497] basakmaklarla süslü bir binadan söz edilmektedir. Ve yapmaya davet edildiği hizmetin içeriği itibariyle, bu binanın bir tiyatro veya bir sirk olması mümkündür. Kayser Zenon⁵⁹⁵, Basi-

⁵⁹⁴ Türklere zulüm ve vahşet isnat eden, tarihî gerçekleri değiştiren ve gizlemeye çalışan kötü niyetli yabancılar kendilerine atfettikleri tarihdeki bu gibi zulüm ve vahşeti okusunlar!

⁵⁹⁵ Kayser Zenon’un bir kanununa göre bilfiil veya fahri konsoloslara ve şehreminlerine “Partice” ünvanı verilir.

liscus'un mahkemesine olağanüstü bir şamata ve gürültü vermek istediğinden, tahtını ve tacını zorla ele geçiren şahsın yargılanmasını bu tür bir bina, yani geniş ve girmesi kolay bir yer seçmesi ihtimali vardır.

Her ne olursa olsun muhakkak surette, Büyük Kostantin'in zamanından önceye ait olan bu bina, eski belde olan Bizans içerisindeydi. Codinos, bunun böyle olduğunu ispat ediyor ve Bizanslı tarif ederken: "Surları, Topis denilen mevkiye kadar iner, orada bir aç oluşturarak geçtiği yerde bulunan manganları ve Arcadie Hamamları boyunca bugün Sarayburnu dediğimiz Akropolis'e doğru yönelirdi" dedikten sonra başka bir yerde de: "Yeni şehrin duvarlarının 'topis'lerden başlayarak Hz. Mer-yem adındaki kilisede (Tres Sainte Mere de Dieu de Rabdou) (Davut Paşa semti)⁵⁹⁶ son buluyordu" diyor.

Bu tarife göre, "Topis" lerin eski olduğu tartışmasız kabul edilir. Bizan surlarının bittiği yerde bulunan "topis"ler, bu surlarla yeni beldenin bulunduğu noktayı oluştururdu.

Böyle olunca, Codinos'un dediğine göre Ayos Lazaros Kilisesi'nin yakınlarındaki "topis"lerin durumunu yorumlamak meselesi kalıyor. "Topis"lerin Bizans beldesinin etrafına yaptırılan surlarla sınır komşusu olduğu kabul edilirse bu sorun zorunlu olarak fetihten sonra Osmanlılar tarafından, Saray-ı Hümayun'un etrafına yaptırılan surların yerinde bulunmuş olması gerekiyor ki bu durum, gerçeğe uygundur. Çünkü gerek Bizanslılar zamanında ve gerek Osmanlılar devrinde olsun bir savunma hattı oluşturmak için bu mevkiden daha uygun bir yer düşünülemez. Bugün, Topkapı Sarayı'nın bulunduğu eski Bizans beldesinin çevresi içinde bulunan tepe çok engebeldir. Yukarı tarafı yalçın kayalardan oluşan bir yayla durumunda olup sahil boyunca uzanan ovaya hemen dik bir durumdadır. Bizanslılar zamanında olduğu gibi bugün de böyle engebeli bir zeminde Bizans beldesinin suru gibi yani kuzeyden güneye doğru bir sur yapılması kolay bir şey değildir. Her halde, bu tepenin batı yüzü bir çeşit aç ile son bulur ki, tatlı bir eyim ile denize kadar iner. İşte Bizanslılar, surlarını yapmak için bu tepeyi seçmişler, Osmanlı Türkleri de yirmi bir asır sonra, Topkapı Sarayı'nı koruma konusunda yapacakları sur için yine o mevkii seçmişlerdir. Sarayını çepeçevre korumak için Kayser Kostantin'in koruduğu Bizans beldesinin batı tarafındaki sur, yani surun miladi dokuzuncu asra kadar ayakta kalmış olması gerekir ki o tarihte, aşağıda açıklayacağımız bir sebeple surların bir kısmı yıktırılmıştı. Tarihi araştırmalardan anlaşılacağı üzere Makedonyalı Basile, Genç Theodusius'un zamanında yapılmış olan Tyzcanesterion'u genişletmiş, daha doğrusu yeniden yaptırmıştı.

[498] Tarihçi Yedinci Kostantin'in dediği gibi burası, imparatorlarla devlet adamları ve ileri gelenlerin at üzerinde top oynadıkları bir koşu meydanı imiş (Cündi Meydanı)⁵⁹⁷. Bu meydan başlangıçta kayserlik sarayının sahili boyuncaymış. Adı geçen Kayser Basile, büyük Yeni Kilise'yi yaptırırken bu meydanın, batı kısmını kullanmıştı. Bu kullanmayı gidermek için binayı doğu tarafından büyüttü. Fakat bu tarafta gereği kadar yer bulunmadığından şehirden bir miktar yer alarak sarayın suruna kattı ve Kostantin Porphirogenete'nin bildirdiği gibi orada olan bazı kimselerin evlerini satın alarak yıktırdı ve Tyzcanesterion'u evlerin önceden bulunduğu yerlere kadar uzatıp genişletti. Bundan do-

⁵⁹⁶ Rabdos, baston demektir. Davut Paşa Camii'nin mevkinde bulunan eski bir kilisenin adıdır.

⁵⁹⁷ Kadırgadaki Cündi Meydanı, eskidir.

layı surun bir kısmı yıktırıldı ve katılan araziye aynı sur içine almak için daha ötede başka bir duvar yaptırdı.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığına göre, kayserlik arazi ve emlakı içerisine toplanan “Topis”ler daha doğrusu onların kapladığı yer olacak. Burada, “bina” demeyip mevki tabirini kullandık. Çankü, bu binanın Basile’nin saltanatına kadar ayakta kalmış olma ihtimali çok azdır. Daha Kayser Zenon’un zamanında burası kullanım dışı kalmış bir bina gibi görünüyor; ancak orada meydana gelen bir olayı hatırlatmak üzere, tarif ve açıklandığı için içeriği anlaşılamamış gibi anlaşıyor.

Diğer tarafta, İstanbul şehri, asırlar geçtikçe devamlı büyümesi sonucu çok fazla genişlemişti. Hatta kuruluşundan yüz sene sonra kara tarafındaki surlar bir kilometreden fazla uzatılmış ve bu şekilde arazinin genişletilmesine mecbur olunmuştu. Çok fazla nüfus artışından dolayı, o zamana kadar imardan boş olan yerlerle, terk edilen ve gereksiz sayılan mekânlar ve bina yerleri yerleşime açılmaya başlanmıştı. Bunun sonucu olarak oralarda yeniden yeniye evler yapıldı, mahalleler oluştu; fakat oralar, yine eski adlarıyla anılmaya devam etti. Yukarıda denildiği gibi, sonradan Basile o yerlerin zeminini düzenlemek için evleri istimlak ederek yıktırmıştı. Bununla beraber, Basile tarafından sarayın hisarında yaptırılan genişletme o kadar büyük ölçüde olmayıp zanna göre, uzunluk ve genişlik yaklaşık olarak yüz metrelik bir araziden, kısaca Tzycanesterion’un gerektiği kadar genişlemesi için gereken yerin katılmasından ibaretti. Zaten bundan daha fazlası da yapılamazdı. Çünkü sarayın yakınında Basele’nin istimlak ettiği evlerden daha önemli ve değerli birtakım eserler ve anıtlar vardı. Tzycanesterion’un daha fazla genişlemesi durumunda, bu binaların yıkımı veya sarayın içerisine alınması mecburiyeti ortaya çıkacaktı.

Oradaki Ayos Lazaros Kilisesi’nin varlığı bu düşüncenin isabetini doğruluyor. Bu mabet, [499] kayserlik sarayına çok yakın olmakla beraber şehrin malı olmuş diğer bir tabirle, sarayın hisarı dışında kalmıştı ki, eski gezgincilerin bildirdikleri ve gördükleri de bu durumu doğrulamaktadır.

Yedinci Kostantin Porphirogenete ile yirmi dört sene devamlı, ortaklaşa hükümeti yöneten Romanos Lakapenos (598919-944), oğulları tarafından tacı ve tahtı elinden alındığı zaman Kostantin’in akibetinden endişe eden şehir halkı saraya giderek genç prensesi görmek istemişlerdi. Bu olayı anlatan Lui Prant diyor ki: “Genç prens saçları darma dağınık olduğu halde, Tzycanesterion’un kapısına koştu ve demir parmaklıktan halka göründü. Halk, prensi görünce rahatladı ve yüksek sevinç sesleriyle dağılıp gitti.”

Son söz olarak kısaca diyelim ki Kayserlik sarayının doğu kısmına ait surunun tarihçesi, hemen birbirine eşit iki devreye ayrılıyor: Birinci devre, kayserlik sarayının kuruluşundan Makedonyalı Basile’ye; ikinci devre, Basile’nin saltanatından başlayarak bu sarayın yıkılışına kadar devam eder.

Birinci devrede, Kayser Kostantin tarafından çizilen sınır, bugün Topkapı Sarayı’nı çevreleyen surların bulunduğu yere kadar gelirdi. Bu saray surunun kapladığı yer Megarialıların beldesi olan Bizans kasabasının surunun yeridir.

⁵⁹⁸ Genç Sultan Osman olayında, yeniçerilerin ayaklandığı sırada, Sultan Mustafa’nın caminin parmaklıklarına tırmanarak halkı seyretmesi bu olayla garip bir rastlantıdır.

İkinci devre de kayserlik suru, şehre doğru genişletilip uzatılarak eski sınırını yaklaşık olarak iki yüz metre kadar geçmişti. Bu mesafede, Ahırkapı Feneri'ne rastlarız ki bu fener, Büyük Kayserlik Sarayı'nın ikinci devredeki sınırını gösterir.

İstanbul'un, Bizanslılar zamanındaki tarihî durumu üzerinde çalışan âlimler, bu sınır hakkında görüş birliğine varamamışlardır. Doktor Paspatis'in bu sınırı Değirmenkapısı yanında, yani Toıpkapı Sarayı surunun doğu tarafından bir kilometreye yakın uzaklıkta gösteriyor. Labart bu surdan yaklaşık olarak dört yüz metre uzağa getiriyor ki, düzenlediği sarayın planı üzerinde pergel ile ölçek olursa böyle olduğu anlaşılır.

Van Millingen ise, mesele hakkında görüş bildirmeyerek eski Bizans beldesi sınırının şimdiki Ahırkapı [501] Feneri civarında bulunduğunu, Doktor Mordtmann da Büyük Saray sınırının bittiği yer bu fenerin yerinde olduğunu bildiriyorlar. Bizim görüşümüze göre, bu düşünceler ve görüşler arasında Van Millingen ile Mordtmann'ın tahmin ve değerlendirmeleri en doğrusu olsa gerektir.

[500]

Plan: Marmara Sahilinde Elevtherius veya Theodosius Limanı (Langa Limanı)

Doktor Mordtmann'a göre Aya Lazaros Kilesi'nin yerini⁵⁹⁹ Hazret-i Meryem Kilisesi ile Odightria'nın küçük kapısının çok uzağında aramamak gerekir. Bu kapı, Bazen Ayos Lazaros ve bazan Odightria Kapısı diye anılırdı. Hatta oradaki bir kitabenin varlığıyla bunun yeri bile bir dereceye kadar belirlenmiş gibi görünüyor. Bu kitabe, hâlâ eski yerinde yani surun kara tarafında sanki bir odacık gibi oyuk bir yerin etrafında ve kapıdan tahminen elli adım uzakta duruyor.

⁵⁹⁹ Codinus; bir zamanlar davulhane olarak kullanılan set üzerindeki binanın civarındı.

Kitabenin tercümesi şöyledir:

“Cenabıhakk’ın huzuruna girip suçumu ve günahımı itiraf edebilmem için temize çıkmamın kapılarını bana aç⁶⁰⁰ (Ahd-i Atik, Ps. CXVIII, 19)”

Yukarıda üç parça manzumedan söz edilmişti. Bu üç parça aşağıdaki düzen üzere birbirinin yanına dizilmiştir. Tercümesi:

“Yüksekliği ve güzelliği bakımından eski büyük iktidarlı kayserlerin eşsiz eserleri olup yıkılmış olan bu duvar, Kayser Michel’in⁶⁰¹ emriyle hassa askerleri komutanı Vardas (Makedonyalı) tarafından şehrin güzelliklerinden olarak yeniden yaptırıldı.”

[502] Bu kapının çok yakınında bir tek yol vardır ki Akrapolis yaylasının üzerinde bulunan Aya İrini Kilisesi’ne gider.⁶⁰² Bu yokuşun (merdiven) eskiden çok düzgün döşenmiş olması tabiidir. Zaten Codinos’un “basamak”⁶⁰³ tabiri de bunu ispat ediyor.

Birkaç adım batıya ve daima ovaya doğru, Boucoleon’a giden yol üzerinde Michel adına yaptırılmış ve bugün izleri kalmamış kilisenin de yerini aramak gerekir.

Bu taraftan Ahırkapı’ya doğru gelince eski sarayın suruna ve fenere gelinir ki burası Bizans Büyük Sarayı’nın doğu sınırını oluşturmuydu.

Yeni Kilise’ye bitişik olan Tzykanesterion ile Mesakepion vaktiyle sarayın suru dışındaydı.

Şimdiki fener ile Ahırkapı arasındaki alanda, Boucoleon Sarayı’nın temelleri vardır.

Sarayburnu’ndan itibaren Ahırkapı’ya kadar olan arada gemilerin demir atabilecekleri biricik yer, bu kapının önündeki iskele yeridir ki, burası Boucoleon Limanı’dır.

⁶⁰⁰ Doktor Mordtmann eserini yazarken bu kitabeleri görmüştür. O zamandan beri Marmara sahilindeki surlardan çoğu harap ve yıkılmış olduğundan ve bu haraplık genellikle surların yukarı taraflarında meydana geldiğinden, kitabeler genellikle bu taraflarda bulunduğundan, bunlardan çoğu kaybolmuştur. Ben, bu taraftaki kitabelerden yalnız Değirmen Kapısı tarafındakileri inceleyebildim.

⁶⁰¹ Üçüncü Michel’dir. (842–867) Bardas Michel’in amcasıdır. 856’da kayser ilan edilmişti. Michel’in çocukluk günlerini 856 senesine kadar idare eden Theodora sonra tutuklanarak bir manastıra hapsedilmişti (856) Ortodoksluk adına yapılan yortu, Michel’in hükümeti zamanında ve Patrik Medhodos’un zamanında yapılmaya başlanmıştı. Michel’den önce Theophilos zamanında, Abbasi Halifesi Ebulabbas Abdullah el-Me’mun bin Harun (H. 218–198) huzuruna elçi olarak gönderilmiş olan (H.835) Ayos Laconomante, Michel zamanında görevden atılmış (842), putkırıların kavgaları ve sapkınlıkları bu kayserin zamanında son bulmuş, Girit’e gönderilen Bizans donanmasını Araplar perişan etmişler (844), İstanbul Patriği Photios (25 kanunievvel 858) ile papa arasında anlaşmazlık çıkarak İstanbulda bir ruhbanlar meclis toplanmış, Patrik Ygnace görevden atılmış (858), Moskoflar, kayıklarla İstanbul üzerine saldırmışlarsa da çıkan fırtınadan kayıklar parçalanmış (864), Bulgar Kralı Bogoris vaftiz edilmiş, Kayser Beşinci Kostantinos ile Patrik Lecanomante’nin kemikleri mezarlarından çıkarılarak İstanbulda açıkça yakılarak hakaret edilmiş (865), Patrik Photios İstanbul’da bir ruhbanlar meclisi toplayarak papanın görevden alındığına dair bir karar okumuştur. (866) En sonunda Michel, Ayos Mamas Sarayı’nda, Kayser Beşinci Basile tarafından idam edilmişti. (24 Eylül 868) Adı geçen Basile’nin zamanında Patrik Photios, patriklik makamından uzaklaştırılarak yerine adı geçen Ygnace oturtulmuştu. (23 Teşrinievvel 867)

⁶⁰² Theophane: Ahırkapı’da Dikimhane’den, Gülhane Hastahanesi’ne, oradan Bab-ı Hümayun’a giden yokuştur. Bu yokuşun üst başında, geçenlerde bir kısmı yıkılan su mahzeninin bulunduğu yerde ve has fırın duvarının köşesinde vaktiyle Çizme Kapısı bulunup bu kapının bir tarafında adı geçen fırının duvarı, solunda da eski Maliye Dairesi vardı. Buradan doğruca Gülhane hastanesine inilir. Çizme Yokuşu yanında, Babussaade Ağası Salih Efendi’nin köşkü de varmış.

⁶⁰³ Dikimhane’nin karşı tarafında, bugün askeri benzin fabrikası olan yerdir.

Boundelmonti'nin haritası, bu tahmini doğruluyor. Burada, Hazret-i Meryem adına bir kilise ile küçük kapının yanında Ayos Lazaros Kilisesi ve bundan sonra Yeni Kilise (enea) ve yapay bir limanı⁶⁰⁴ içinde bulunduran Ahırkapı görülür. Ahırkapı önünde, denizde bu eski limanın taşları hâlâ duruyor.

Boundelmontini'nin planında geçen ve batı tarafından bu limana bitişik olan kilise, St. Sergiu-Bacchus Kilisesi'nden başka bir şey olamaz. Surları takibederek batıya doğru gidildiğinde, Ahırkapı'dan sonra Demirkapı olan Çatladıkapı'ya ve Küçük Ayasofya Camii'ne gelinir.

Vakanüvislerin tariflerine göre, Büyük Saray'ın deniz tarafından sınırını, Justinianus'un imparatorluk makamına oturmadan önce Hormisdas mevkiinde⁶⁰⁵ yaşadığı eski daire oluştururdu.

Anna Comnenos'a göre⁶⁰⁶ Boucoleon Sarayı ile bu sarayın suru yakınında eskiden harçlı taşlarla ve mermerlerle yapılmış yapay küçük limanın bu isim ile anılması burada bir boğayı yere yatırmış vaziyette mermerden yapılmış bir arslan heykeli bulunmasından dolayıdır. Bu heykeller miladî 1532 yılına kadar yerinde duruyordu.

Tarihçi Sagredo ile Petro Zen'in bu hususa dair olan yazıları, Boucoleon Sarayı ile Limanı'nın gerçek yerini reddedilmesi imkânsız bir şekilde belirlemektedir.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Venedik beyi olarak atanan adı geçen Petro Zen, miladî 14 Kanunievvel 1532 tarihi ile ilgili şunları söylüyor: “At Meydanı sütunlarının yakınlarında, hayvan kestikleri kapıda, Bahriye Kapısı'nın dışında konulmuştu. İlh...”

At Meydanı'nın aşağı tarafında bulunup miladi on altıncı asır haritalarında Deniz Kapısı, Yalı Kapısı adıyla belirtilen kapı bugün Çatladıkapı adıyla bilinen kapıdan başka bir şey olamaz. Bu kapı 1532 yılında meydana gelen bir deprem sonunda, çatladı ve adı geçen boğa ve arslandan oluşan heykeller de o etkiyle devrildi.

Yukarıda ismini belirttiğimiz Sagredo da bu olayı Latince yazdığı bir eserde anlatıyor.

Çatladıkapı'dan birkaç adım ileride ve deniz kenarında ve sur üzerinde görülen enkaz ve kalıntılar, Justinianus'un eski oturduğu yerin kalıntılarına uygun düşüyor; bu kalıntıların ortasından Rume-
li demiryolu hattı geçirilmiştir.

Hâlâ bir iki kubbesi, kemerleri, mermerden ve tuğladan sütunları kalabilmiş olan bu dairenin cephesinde vaktiyle muhteşem bir alay kapısı varmış. Bizans Büyük Sarayı'nın batı sınırını işte burası oluştururdu.

Demek ki, sarayın deniz tarafındaki sınırı Boucoleon da içinde bulunduğu halde şimdiki Ahırkapı Feneri'nden, Çatladıkapı'ya kadar uzanırdı.

⁶⁰⁴ Portus Palatii imperialis.

⁶⁰⁵ Anonim Band - Küçük Ayasofya Camii'nin arka sırtlarıdır.

⁶⁰⁶ Birinci Alexios, 137.

Batı sınırı, St. Sergius Kilisesi'nin doğusundan geçer, At Meydanı'na çıkar. Bu durumda, Bizans Büyük Saray'ı, birinci tepenin doğu yamacını, daha doğrusu At Meydanı yaylasının yamacını kaplardı.⁶⁰⁷

At Meydanı'nın batı yaylasıyla birinci ve ikinci tepeler arasındaki güney yaylasından Tractus Mauriani ile Hormisdas ve Sophiens Limanı vardı.

[504] Çatladıkapı civarında, Küçük Ayasofya Mabedi'nin hemen aşağı tarafında lağımın denize karıştığı yerde iki mermer direk üzerinde Zebur'dan alınmış aşağıda belirtilen kitabe⁶⁰⁸ vardır:

“Taş atlarına binecek ve atla yürüyüş ve selameti ve mutluluğu getirecek. (Habacuc, III, 8)”

“Çünkü, hükümdar Cenabıhakk'tan ümitlidir ve ilahî merhamete sığınarak sarsılmayacaktır. (Ps., XX. B)”

“Düşman kendisini mağlup edemeyecektir; Zalimlerin ona karşı cebir ve kuvveti olamayacaktır (Ps., XVII, 23). Cenabıhakk'a hamd ve sena ederek yalvarıyor ve düşmanlarından yakasını kurtaracaktır. (Ps., XVII, 4). Allah'ın yanında bozguncular ve ikiyüzlüler ve kötüler mahvolacaktır; Cenabıhakk'tan korkan ve çekinenleri yüceltir. (Ps., XIV, 4)”

Bu iki direk üzerindeki bu kitabe ayrı ayrı kitabeler olmayıp bir kitabedir. Tek parça bir taştan ibaret olan bu kitabelerin üst tarafı birbirine bitişikti. Birinin bir parçası kaybolmuştur ki, aradaki boşluk bundan ileri geliyor. Bu kitabedeki harflerin şekilleri ve yazım hataları dikkate alınırsa, bunun Justinianus zamanına ait olması gerekeceğine karar verebiliriz. Bu kitabenin, bir imparatorun ata binmiş şeklinde yapılmış bir heykeli için düzenlendiği ve yazıldığı muhakkaktır. Bu kitabenin bugün bulunduğu yer buranın orası için düzenlenmiş olduğunu ispat ediyor. Diğer taraftan, bu iki sütunun büyüklüğü dikkate alanırsa bunların çok uzak yerden getirilmediği de kolayca tahmin edilebilir. Bundan dolayı, İmparator Justinianus'un at üzerinde olarak Ayasofya'da Augusteon Meydanı'nda⁶⁰⁹ dikili heykelinin tabanını oluşturan ve süsleyen bir kitabenin karşısında bulunduğumuzu düşünür ve kabul edebiliriz.

Prokopios'a göre, Ayos Sergius-Bacchus Kilisesi ile Ayos Petros ve Pavlos Kiliseleri birbirine bitişik olup her ikisine bir kapıdan girilirmiş.⁶¹⁰ Bu kiliseler, imparatorluk sarayına bitişikti. Sarayın bu kısmını Justinianus eklemişti. Bu mabedin hemen batı tarafında Sophiens Limanı vardı ki, bugün tamamen doldurulmuştur. Günümüzde Kadirga Limanı diye bilinir.

⁶⁰⁷ Justinianus Sarayıda denilen binanın batı tarafındaki kulenin altında bir sarnıç vardır. Şimdiye kadar bilinmemişti. İstanbul Muhipleri Cemiyeti, bu eski binayı onarmak için kazı yaptırdıkları sırada bu sarnıca bazı malzeme konulmuştu. Bu sarnıca kulenin saraya bakan tarafına açılmış dar bir girişten geçiliyor. İçind, granitten yapılmış, başlıkları iyon tarzında dikdörtgen şeklinde altı adet sütun vardır. Üzerlerinde haç resmi kazınarak işlenmiştir. Kubbeleri düz ve tuğladandır. Mösyö Paspatis'nin ve Zanolotti'nin “Otuzmetre Açısının kulesi” dedikleri bu kuledir. Bu sarnıcı, Mösyö Tier ile Mekteb-i Sanayi Osmanî öğretmenlerinden Ernest Mambori bulmuşlardır. (1914) Ben de Möyö Mambori'nin rehberliğiyle içerisine girip inceleyebildim. Bu sarnıcın içerisinde bir de kapı vardır. Bu sebeple kapının üzerindeki kubbeye bir delik açmışlardır.

⁶⁰⁸ Mortdmann'ın buraları incelemesi sırasında bu kitabe duruyordu. (1892)

⁶⁰⁹ Ayasofya Camii avlusundaki Sultan Birinci Mahmud'un yaptırdığı şadırvanın bulunduğu yerdir.

⁶¹⁰ Küçük Ayasofya Camii'nin sol tarafındaki duvarında birtakım çıkıntılar vardır ki bunlar orada vaktiyle bir binanın bulunduğunu gösteriyor. Ebersolt'un planına göre Ayos Pavlos ve Ayos Petros Kiliseleri, Küçük Ayasofya Mabedi'nin deniz tarafına bakan cephesine bitişik ve yapışık.

İstanbul'a ait bir planda bu liman, Osmanlı fethinden kısa bir zaman sonra küçük gemilerin bir iskelesi olarak gösteriliyor. Şimdiki durumundan da anlaşılacağı gibi, vaktiyle dar bir rıhtımla ayrılmış, biri içe ait diğeri dışa ait iki limandan oluşuyormuş. Önceleri Julianus Limanı adıyla bilinen bu liman hakkında Codinus, Theophilos, Sedrenos, Nicetas, Nikiphoros ve Gregoras'ın yazılarında ayrıntılar vardır. Novgorotlu rahip Antuan, limanın Paleologoslar zamanındaki durumun tasvir ederken diyor ki: "Buradan biraz ötede, Ayos Sergius ve Bacchus Manastırı vardır. At Meydanı'ndan Contoscopium'a giderken şehrin kapısına ve denizin o yol ile içeri doğru girdiği yere [505] çok büyük bir demir parmaklığa rastlanırdı. Deniz sert ve dalgalı olduğu zamanlar burada üç yüz kadar gemi⁶¹¹ barındırılırdı ki, bazıları üç yüz ve birtakımı da iki yüz kürekli olup bu gemilere ihtiyaç anında deniz askeri binerlerdi. Uygun rüzgâr olmadığı zaman bu gemiler yola çıkamaz, uygun rüzgârı bekleyerek bu limanda kalırlardı. Moskof rahiplerinin Contoscopium dedikleri Nicetas'ın Vohinon'u olacak. Contoscopium Demirkapı civarında olan bir kule olup şehrin başlıca limanı için varlığı gerekli bir gözetleme yeri idi.⁶¹² Zaten Contoscopium tabiri de bunu gösteriyor.

Sophiens Liman'ın havzası etrafındaki (Cündi Meydanı) başlıca bina ve kurumlar şunlardı:

1. Şimdiki Şehit Mehmet Paşa (Sokullu) Camii'nin olduğu yerde bulunmuş olan Aya Anastasie Kilisesi (kuzeyde). Bu caminin Anastasie Kilisesi'nin bulunduğu yerde olduğunu Mösyö Paspati **Melanges** adlı eserinde ispat ediyor. Bu mabedin tam karşısında ve Aya Anastasie Kilisesi'nin kuzeyinde Dagisthee'nin büyük halk hamamının kalıntıları ve enkazı görülür⁶¹³

⁶¹¹ Bateaux Catarchis.

⁶¹² Bu kule Çatladıkapı'da Justinianus Sarayı'nın, Ahırkapı tarafında ve bu saraya kırk elli adım uzaklıktadır. Kuleye bir merdivenle çıkılır.

⁶¹³ Bu hamam hakkındaki şu tarife göre bunun yerini Şehit Mehmet Paşa Cami'nin yukarı taraflarında, Keçecizade Fuat Paşa merhumun türbesiyle Üçler Mahallesi'ne doğru olan alanda aramalıdır. Adı geçen türbenin karşısında bulunup bugün sadrazamların oturmalarına tahsis edilmek üzere bin üç yüz otuz iki tarihlerinde, hükümet tarafından istimlak edilen, eskiden sadrazamlık müsteşarı, ayandan merhum Tevfik Paşa'nın konağı yeri Fuat Paşa arsasıydı. Bugün Maliye Nezareti'nin kullandığı konak, hükümetin kullanımına geçtikten sonra (H. 1284), Fuat Paşa, kendisine konak yaptırılmak üzere adı geçen arsayı satın almışlardı. Bu arsa bir hayli geniş olup bir tarafına Tophane-i Amire genarallerinden, musikideki ustalığı ve matematikte profesör derecesindeki bilgisi bilinen Ethem Paşa, bir ev yaptırmıştı. (H. 1319)

Bu arsa içerisinde vaktiyle üstü kurşun kaplı kubbeli bir hamam varmış. Bu hamam yeri, Ethem Paşa'nın arka tarafındaki evinin arsasına rastlıyordu ki bu evi sonra Meclis-i Mebusan Muhasebe Müdürü İsmet Bey satın almıştır.

Bu sadaret konağının aşağı sokak üzerindeki ahırlarının altında, set duvarına yakın yerde eski birtakım mahzenlervardı. Bu konağın temelleri kazılırken şimdiki sokak zemininden dört beş metre çukurda, kaldırım kalıntıları ve birtakım mermer sütunlar çıkmış olduğunu bu mahallede eskiden beri oturanlardan işitmiştim. Acaba bu enkaz ve kalıntılar, belirtilen Dagisthee'nin halk hamamına ait kalıntılar mıdır?.....

Şurası da düşünölmeye değer ki, Küçük Ayasofya'da "Çardaklı Hamam" adıyla bilinen hamamın Bizanslılardan kalma olduğu kuvvetle söyleniyor. Sıcaklığında duvar içinde, merdivenle çıkılır, kurnalı bir halveti vardır. Bir rivayete göre, imparator veya imparatoriçe bu özel halvette yıkanmış... Bununla beraber, bugün kapalı bulunan kapısı üstündeki kitabede burasının: "Bu yüksek binanın el- Emiru'l-Kebir Hüseyin Bey, ez-zahiru'l-hatiru's-şehir kapı ağası" tarafından H. 908 tarihinde düzeltildiği yazılıysa da dış görünüşü bakımından yapılış tarzının Osmanlı binası olduğu görülüyor. İhtimal ki, adı geçen kapı ağası burasını onarmış ve yenilemiştir. Küçük Ayasofya'yı camiye çeviren de bu zattır. Katledilerek öldürölmüştür. Bu cami avlusunda, türbede medfundur.

Dizdariye Camii'nin, Mekteb-i Sanayi tarafındaki (Kurubalık=Kurbağalı) hamamı da dikkati çekmektedir... Kısaca, eski Bizans hamamını, buralarda aramalı...

[506] İmparator Tiberios Kostantin, At Meydanı'nda eşi Anastase'yi resmen şu şekilde ilan ediyor: "Dagisthee'nin hamamı karşısındaki kilise, imparatoriçenin adıyla anılmaktadır." Aya Anastase Kilisesi'nin güneyinde ve Sphiens Limanı'nın hemen sahilinde⁶¹⁴, adı geçen Şehid Mehmet Paşa Camii'ne bitişik evlerin temellerini oluşturmak üzere Bizanslılardan kalma yeraltında bazı kalıntılara rastlanıyor.

Yerel araştırmalardan da faydalandığı üzere, Sadaret Konağı'nın karşısındaki Fuad Paşa Türbesi ile Uzun Şecaaddin Camii'nin yeri, fetihten önce mahvolmuş bir kiliseymiş. Kanuni Sultan Süleman Han zamanında bu mevkiye muhteşem bir saray yaptırılmış, bu saray, Kumkapı'da cami bulunan ve bir rivayete göre, Ok Meydanı ardında Nusuh Paşa ile aynı zamanda ve diğer rivayete göre, Galata Canfeda Hatun Tekkesi'nde medfun olduğu bildirilen İbrahim Paşa'ya hediye edilmiştir. Uzun Şecaaddin Camii de sarayın sınırları içerisinde kalmıştır. Sarayın dairelerinden ve eklentilerinden bazıları medreseye çevrilmiş ve burada bulunan saray ağaları Enderun-u Hümayun'a gönderilmiştir. Burası bir süre medrese halinde kalarak içinde birçok öğretmenler ve profesörler tarafından dinî ilimler eğitim ve öğretimi yapılmakta iken Sultan Üçüncü Ahmed zamanında medrese içindeki kütüphane Enderun'a aktarılmış ve burası tekrar saray haline getirilmiştir. Fakat bir süre sonra yine medrese olmuştur.

Fuad Paşa Türbesi'nin kuzeydoğu tarafına rastlayıp bugün içerisinde Türk ve Kürt fakir ailelerinin oturduğu yerde tuğla kemer, kapı ve pencere kalıntıları vardır ki bunların eski sarayın kalıntıları arasında olduğuna şüphe yoktur.

Nuruosmaniye Camii'nin yapılış tarihi olan H. 1169 yılına kadar çadır, ihram ve sandal boyacıları dükkânları ve ipekli kumaş atölyeleri, bu cami'nin yapıldığı arsada bulunur iken, cami'nin yapılış sırasında, bu dükkânlar kaldırılarak Fuad Paşa türbesi'nin bulunduğu yere nakledilmişti. Sonradan türbenin ve Uzun Şecaaddin Camii'nin yapılış esnasında bu dükkânlar yıktırılmıştı. İşte bu dükkânların varlığından dolayı buraya "boyahane" denilmiştir ki kayıtlarda ve mahalleli tarafından bugün bu eski adıyla bilinir. Şunu da yazacağım ki boya atölyelerinin yerinde vaktiyle Saray Hamamı adında bir hamam, ahırlar varmış. Fuad Paşa Türbedarı Hafız Halil Efendi de bu bilgileri doğrulamıştır.

Fuad Paşa Türbesi'nin karşısındak, Dizdariye Yokuşu'nun alt başında Dizdariye Mescidi de tarihî eski binalardandır. Dizdariye Mescidi'nin yaptıran Yeniçeri Efendisi Muhammed Said bin İbrahim Efendi'dir ki Sultan Birinci Beyazıd Camii binasına mutemet olmuştu. Bu caminin bittiği yerde, onun yıkıntılarıyla Dizdariye Camii yapılmış ve "efdal" terkinin işaret ettiği şekilde H. 911'de tamamlandı. Hâlâ kapısı üzerinde duran Arapça kitabe, böyle olduğunu gösteriyor: "Büniye hinde'l-mescidi'l-mecidi.....ve nihayetehu fi evasıtı Rebiülâhiri 911." Burayı yaptıran zatın kabri, İstanbul yakınlarında Baba Nakkaş köyünde yaptırdığı camiindedir ki etrafında imaret, okul ve hamam gibi diğer hayır eserleri de vardır.

Hadikatü'l- Cevami'de ayrıntılarıyla anlatıldığına göre, bu hayır kurumlarında Baba Nakkaş Şeyh Muhammed Nakşibendi'nin alakası yoktur. Baba Nakkaş İran'da seyyidlerden olup zamanında ortaya çıkan fitne sebebiyle yurdunu terk ederek burada yerleşmiştir. Nakkaşlıkta usta olduğundan burada halk arasında tanınmış ve Osmanlı Devleti'nde birçok öğrenci yetiştirmiştir. Baba Nakkaş, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ortalarında vefat etmiştir. Minberini başusta Hasan Ağa koymuştur. Hasan Ağa Havuzlu Camii'ne de minber koydurmuştur. Kabri de oradadır.

⁶¹⁴ Bu tarif limanın dolduğu zamana aittir. Hâlbuki bugün limanın özellikle toprakla dolmuş ve geniş yerinde Osmanlı zamanına ait birçok binalar ve kurumlar yapılmıştır. Eskiden sular, söz konusu olan temel kalıntıların bulunduğu yere kadar gelirdi.

Sarayburnu'nun Galata sırtlarından görünüşü (İki yüz otuz altı sene evvel çizilmiştir.)

[507] Domninus'un Embolos'una ait meşhur dış avlusunda kalabilen yıkıntılar bunlardan ibaretir.

2. Ste. Orea, St. Jean Cinthel, St. Platon (bugün Kadirga Limanı Camii mevkii olacak?), St. Georgios, Ste. Scala Kiliseleri.

3. İkinci Jüstinianus tarafından yaptırılan İmparatoriçe Sphiana Sarayı. Bu eski sarayın, limanın havzasını sınırlayan ikinci tepenin yamacı üzerinde Kaufier'in planında işaret edildiği gibi, Esma Sultan Sarayı'nın yerinde inşa edilmiş olması ihtimali vardır. "Melek" labıyla anılan İmparator Isaac Angelos⁶¹⁵ tarafından yetimler yurdu haline getirilen Sevastocrator İsaac, Isaac'ın oturduğu yerin de burası olma ihtimali vardır.

4. Batı ucunda bulunan, Havari St. Thomas Kilisesi⁶¹⁶. Piskopos Alexandros'un hayatından söz edilirken, rivayet edilen yangın hikâyesinden anlaşıldığı üzere, bu kilise tamamıyla deniz kenarında değildi. Bu noktadan denize doğru çıkıntı [508] meydana getiren ve bugün hiçbir izi kalmayan rıhtım, kilisenin ismiyle anılırdı. Bulgare Christinos bu St. Thomas Kilisesi'nde boğdurulmuştu.

5. Kayser İkinci Jüstinius, Sponien Sarayı'nı ve Limanı'nı yaptırırken yenilettirdiği, Mikâil adına adanmış kilisenin yerini limanın havzası yakınında tepede aramalıdır. Bu kilise, Ayos Julianus'un yakınındaydı; Ayos Julianus'un yerini dikkate alırsak "Mese" denilen divan yolunun kuzeyinde olan

⁶¹⁵ İsaac Angelos zamanında kayserlik sarayında yirmi bin hizmetkâr bulunuyormuş.

⁶¹⁶ St. Thomas, Kadirga-Kumkapı Caddesi'nde bulunan St Kriaki adıyla bilinen merdivenli, yüksek kubbeli yeni Rum kilisesinin olduğu yerde bulunmuş olacak.

Mahmud Paşa (Velî Camii) 'nın adı belirtilen eski Mikâil Kilisesi olduğu hakkındaki rivayet kabul edilemez.

6. Keklik adıyla bilinen Ayos Julianus Kilisesi ki, Forum Kostantin'e yakın (Çemberlitaş mevki), ikinci tepenin yamacında, Sophiens Limanı tarafında, belki, sadrazamlardan Keçecizade Fuad Paşa'nın türbesi civarındaydı. Bandori'ye göre, Beşinci Kostantin Kopronimos (740-776)⁶¹⁷ bu kiliseyi yakmıştı. Yakılışı sırasında, çatısını örten kurşunlar eriyerek Sophiens Limanına kadar akıp gitmiştir.⁶¹⁸

İkinci tepenin çıkıntısını dönerken Porta Condascali yani Kumkapı'ya rastlanır. Haritalarda görüldüğü üzere, burada surlar bir çizgi üzerinde gideceğine içeriye kıvrılmış ve üçgen şeklinde ([]) bir sigma oluşturduktan sonra tekrar denize doğru yönelmiştir. Sigma harfinin başladığı kule üzerinde Altıncı Leon (886-912) ile Alexandros'un (912-913) isimlerini içeren şu kitabe vardır:

“Leon ile Alexxandros'un burcu”

([]) şekliyle oluşmuş olan havzanın büyük bir kısmı deniz dalgalarına karşı büyük kayalarla [509] korunurdu. Bu havza şu anda dolmuştur. Bu liman, Port Kaisarius⁶¹⁹ ve Heptascalion adıyla

⁶¹⁷ Constantin V Copronyme, put kıranların öncülerindendir. Zamanında meydana gelen önemli olaylar arasında, Artavaste adında biri isyan bayrağını kaldırarak imparator ilan edilmiş ise de meydana gelen çarpışmada yenilerek İstanbul'a kaçmıştı. Bunun üzerine Kostantin gelip İstanbul'u kuşatarak (2 Teşrinisani 842) ele geçirmişti. Zamanında İstanbul'da korkunç veba hastalığı ortaya çıkmıştı. (747) İstanbul'da toplanan ruhaniler meclisi, kiliselerdeki resimlere taparcasına saygı gösterenler aleyhinde kararlar almıştı (11 Şubat 753) Bulgarlarla (755), sonra da Araplarla, Bulgarlar ve Scalavonlarla savaş edilmiş (759-760), 17 Haziran 762 günü olağanüstü soğuklar meydana gelince Karadeniz, Boğaziçi, Haliç tamamen donmuştur. Putkıranlar mücadeleleri sonunda, Patrik Kostantinius, son derecede alçak bir muameleyle görevinden atılmış, Bulgarlar üzerine gönderilen ordunun sonu felaket olmuştur. Put kıranlar mücadeleleri sonucunda Giritli Adreas öldürülmüş, azizlerin resimlerine saygı gösterme taraftarı olanlara çok korkunç muameleler yapılmasına devam edilmiş, bu konuda Patrik Kostantinos çok ileri gitmişti. Kayser Kostantin, Frank Kralı Papen'e büyük bir org göndermişti. (766) İstanbul'daki Bozdoğan Kemerli bu kayserin zamanında onarılmış (768), Anadolu'da Araplarla Romalılar arasında meydana gelen savaşta Romalılar yenilmiş (771), Araplarla Bulgarlar üzerine meydana gelen seferden Bizanslılar bir sonuç alamamıştır. Beşinci Kostantin 14 Eylül 775'de ölmüştür.

⁶¹⁸ Eski kitaplarda görülen bu ayrıntılar topoğrafyaya göre, bugün “Dizdariye” dediğimiz sempten Kadırga Limanına doğru olan mevkilerde yer yer medeniyet eserleri mevcut olup özellikle Dizdariye sırtları zeytinlikmiş. Bundan dolayı, Fuad Paşa Türbesi civarında bulunan bir kilisenin çatısını kaplayan kurşunların eriyerek Sophiens Limanına, yani Cündî Meydanı'na doğru akıp gidebilmesi için bu yol üzerinde esaslı mani ve engel bulunmaması gerekir ki, eski yazarların bu civar hakkındaki tarifleri de bu düşüncüyü doğrular.

⁶¹⁹ Kayserius Limanı, Yenikapı ile Kumkapı arasındadır. Bu civarda adı geçen binalar ve eski mevkiler arasında bugüne kadar varlığı korunabilen Osmanlı eserleri ve abideleri arasında Kumkapı Caddesinde, İbrahim Paşa Camii'nin karşı tarafında, bir ev altına sığınmış gözlerden uzak bir çeşmemizin kitabesi şudur:

Bânî-i evvel Süleymân Hânı-ı ferdevs âşiyân
Eyledi kırk çeşme ihyâ kıldı nâmın ber-hayât
İşte ol kırk çeşmeden ma'dûd iken bu ayn-ı sâf
Olmuş idi mukterik nâr-ı kebîrde bî-sebât
Hasbetenlillah olundu emr-i inşâsı tamâm
İstiâne ile ahâli bezledip nice mi'ât
Yok idi bundan mukaddem cem'-i âba bir mekân
Şimdi oldu bir hazîneyle muvaffak bâniyât
Çıktı âbı levle-i tâarihten gördüm münîr
Oldu câri iç bu sâfi çeşmeden âb-ı hayâtMart: 1288

anılmış gibi görünür. Boundelmonti, Langa (Yenikapı) Kapası’ndan söz ederken burasına Condoscali

Ermeni Patrikhanesi civarında, Dölbentçi Sokağı’nda, dört yol ağzında ve köşede (Nişancı Mehmet Paşa Camii’nin arkasında) Üçüncü Murad’ın askerlerinden Halil Ağa’nın da bir çeşmesi vardır. Suyu zaman zaman akar. Kitabesi şudur:

Zill-i Hak Hazret-i Sultân Murâd
Dâver-i devr ü şehinşâh-ı zamân
Sırrü’n- nâs alâ dini-i mülûk
Kulları içre onun oldu ayân
Cümleden fahr-i âğân-ı kirâm
Nâdirü’d-dehr Halil-i çevgân
Niyet-i hâlise ile oldu
Tâlib u râğıb-ı hayrât-ı hisân
Yaptı bu çeşmeyi cândan olup ol
Tâlib-i hüsn-i rızâ-yı Sübhân
Bu Fedâyî dedi târihin ânın
Ayn-ı ihsân-ı- Halil-i çevgân --1100--

Tavâşi Süleyman Ağa Mahallesi’nde ve Kumkapı İstasyonu’na yakın, Hisar Dibi Çeşmesi de Silahdar-ı Şeh-riyarî Ahmet Bey’in hayır eseridir. (Sene: H. 1287.)

Nişancı- Musalla Caddesi’nde Cüce Çeşmesi adıyla bilinen çeşmenin de suyu akmaz. Kitabesi:

Lâ ilâhe illallah Muhammedü’r- Resûlullah
Cüce Mehmet Ağa nîk-baht
Ol huçeste zât ve ol hulku cemîl
Bunda icâd eyleyip bu çeşmeyi
Eyledi Allah için halka sebil
Ehl-i cennet dediler târihini
Kad benâ aynen tusemmâ selsebil---999----

Cüce Çeşmesi’nden Langa’ya giderken Musalla Medresesi’ne rastlarız. Bunun yapılış tarzı güzel, uslubu incedir. Hele dershanesinin mihrap ve pencere pervazları etrafındaki geometrik işlemlerden oluşan kabartma alçı süslemesi ince, zarif, gerçekten sanatkârcıdır. Zamanımızda “kartonpiyer” dedikleri alçı süslemelerden çok kibar olan bu süslemeler, bugün maalesef yok olmak üzeredir. Bu medrese Aksaray Yangını’nda yandığından, her tarafı açık, kendi haline terkedilmiş ve birtakım rezil ve alçağın meskeni olmuştur. Kâgir çok hücreli, yüksek kubbeli dershaneyi içeren bu medreseyi, Sinan Paşa’nın dedikodusuyla Eyüp Sultan civarındaki çiftliğinde saklanırken yakalanıp Yedikule hapishanesinde idam edilen (1004) Sadrazam Ferhad Paşa’nın yeniçeri ağası iken gördüğü bir rüyayı, Şeyh Ramazan Halvetî halifelerinden Şeyh Mahmud Efendi’nin “Padişahın damadı ve sadrazamı olacaksınız” diye müjdeleyerek yorumlaması üzerine yaptırmıştı. Paşa, bu rüya, şeyhin yorumu ve müjdesi gibi gerçekleşirse şeyhe bir mescit yapılmasını adanmış olduğundan, gerçekten sadrazamlığında verdiği sözde durarak bu mescidi yaptırmıştır. Şeyh Mahmud Efendi “va’z” kelimesinin karşılık geldiği 976 tarihinde vefat etmiştir. Mescidi civarında defnedilmiştir.

Ferhad Paşa, Arnavut asıllıdır. Eyüp Sultan’da merhun Sultan Reşad’ın yaptırmış olduğu okulun karşısında bulunan mimarî güzel sanatlarımızdan mükemmel ve fakat bugün harap ve terkedilmiş türbede yatmaktadır. Bu güzel türbenin karşısında eskiden askerî karakol vardı. Türbe, içten ve dıştan çok harap durumdadır. İçinde ne sandukası ne de başlığı kalmıştır.

Kumkapı dışarısında Kaptanıderya Hasan Paşa’nın da bir mescidi vardır. Bu zat, meşhur Kılıç Ali Paşa’nın yerine gelen Ethem Paşa’dan sonra kaptanıderya olan Uluç Hasan Paşa’dır ki Gedikpaşa’da, hamamın karşı taraflarında yaptırdığı ve fakat bugün tamamen yıkılmış ve hatta kalıntıları bile mahvolmuş olan mektebin yerinde medfundur. Vefatı H. 988’dir. Kayserius Limanı’nın kuzeyinde Kara Müezzîn ve güney-doğusunda Kazgancı Camileri vardır. Kazgancı Camii’ni yaptıran İshak Efendidir. Kendi de orada medfundur. Zamanla tamire muhtaç bir hale gelen bu mescidi Kazgancı Kulu Yusuf Sinanüddin Efendi onararak onun ismiyle ünlü olmuştur. Bu zat Sahn müderrisi iken Bağdat kadısı olup emekliye ayrıldıktan sonra Şâir Bâki ile ayrı günde vefat etmiştir. (1008)

veya tersane diyor. Bu mahallenin kiliseleri arasında en meşhuru St. Acacius ve Metrophane'nın çifte kilisesi idi. Metrophane, İstanbul'un ilk Patriği'dir. St. Sergiu-Bacchus Manastırına (Küçük Ayasoya Camii) gitmek üzere doğuya oğru giderken ikinci tepeyi dönmek gerekir.

[510] **Les Synaxaria** adlı eserde, yukarıda ismi geçen mabetlerden başka St. Chrysanhe ve Euphemie Kiliseleri'nden de söz ediliyor.

Bu konuda her türlü doğru rivayetlerin olmamasına rağmen, bu iki küçük mabedin yerini Kumkapı'da, Ermeni Patrikhanesi Kilisesi'nin şimdi bulunduğu alanda göstermeye meyilli bulunuyor.

Kumkapı'nın yukarı tarafında (kuzey) Panagia Elpidos adıyla bilinen, küçük bir Rum kilisesi, Müller ile Miclosich'in eserlerinde geçmektedir.⁶²⁰

Condoscali Kapısı'ndan itibaren surlar, Langa Yenikapısı'na kadar düz bir çizgi halinde uzanır ve burada iki kola ayrılır. Elevtherius Limanı bu kollar arasında kalır.

Surların bu kısmının arkasında kalan yerler, dokuzuncu bölgeye girer.⁶²¹ Elevtherius Limanı ise, on ikinci bölge içine rastlar. Daha İkinci Teodosius zamanında dolmuş olan bu liman, zamanımızda Langa Bostanı adıyla tanınmıştır. Bu bostanlar, burada denize dökülen Bayrampaşa Deresi'nin suyuyla sulanır. Bizanslılar zamanında da böyleydi. Bu çevredeki mahallenin ismi vaktiyle Langa idi. Andronikos Comnenos burada otururdu.

Vilanga kelimesinin aslı "la uluca" kelimesi imiş. On beşinci ve on altıncı asırlarda yazılan haritalarda böyle geçmektedir. Bunun Rumca genel tabiri, "Liman anlamındaki "Avlaka= Ark" 'dır ki, bu kelimedden "langa" tabiri meydana gelmiştir. [511] Langa Limanı Boundelmonti'nin planında gösterilmiştir.

La Notitia Urbis C. P. adlı eserde dokuzuncu bölge içerisinde iki kiliseden söz edilir. Bunlardan biri, Büyük Kostantin tarafından yaptırılan Homonoea kilisesidir. Bu mabedin bu isim ile anılması, Pantaleimon ile Marinus adında iki azizin hatırasını taşımasından dolayıdır. Bu mabedin Birinci Justinianus'un eşi Theodora tarafından yaptırıldıktan sonra "Homonoea" ismi St. Pantalleimon'a⁶²² çevrilmiştir.

Theodora, Kastamonu'dan (Paghlagonie) gelerek Embolos'ta bir ihtimalle kayserlik erguvani boyahanesi (Oxybaphium) için yün dokuyarak hayatını sürdürürmüş. Bu boyahane de Dokuzuncu Bölge içerisindeydi. Bu kadın imparatoriçe olunca, evinin bulunduğu yere adı geçen Ayos Pantaleimon Kilisesi'ni yaptırmıştı. Bu rivayet oldukça şüpheli olmakla beraber civarında bir yün dokuma atölyesinin bulunduğunu göstermek suretiyle de dikkate şayandır. Bu rivayet, bu yün dokuma atölyesinin İmparator Justinianus'un zamanında onarılmış ve yenilenmiş olduğunu doğruluyor gibidir.

Bu kilise saray halkı tarafından diama saygı görmüştü. Tarihçi Kayser Kostantin Porphirogenete, burada Pantaleimon adına yapılan bir dini töreni tasvir ediyor. İmparator, Narsou Meydanı'nda bulunan bu kiliseye deniz yoluyla gelir, orada ata binerek Pantaleimon Kilisesi'ne giderdi.

⁶²⁰ Acta, **Patriarch de Muller et Miclosich**.

⁶²¹ Yenikapı'dan Laleli'ye kadar olan yerler, Dokuzuncu Bölge'ye girer.

⁶²² Ermeni Patrikhanesi ile Langa Yenikapısı arasındaydı. Ayvansaray'daki Blacherna Ayazması'nda Ayos Pantaleimon'un bir kemiği korunarak ziyaret edilmektedir.

Kumkapı'dan Elevation Limanı'na kadar sahil boyunca karaya çıkabilmek için yalnız bir iskele vardır ki, o da Langa Yenikapısı'dır. Başka yerden kayığa binilmez.⁶²³

İmparatoriçe Anna Paleologine⁶²⁴

Bundan dolayı, Narsou Çarşısı ile iskele burada ve Pantaleimon [512] Kilisesi de biraz doğuya doğru ve içeri tarafta ve Condoscali Kapası'ndan oldukça uzaktaydı. Elevation Limanı ile Ayos Pantaleimon ve Narses'in ikametgâhı,⁶²⁵ Oxybaphium denilen erguvanî kumaş boyamasına ait boya atölyesi ile St. Probus, Tarchus ve Andronikos⁶²⁶ ve St. Thomas⁶²⁷ ve ihtiyarlara ait ev de buradaydı. Bu eski kurumlardan iz kalmamış ve var olanra dair de şimdiye kadar hiçbir iz bulunamamıştır.

⁶²³ Gerçekten o zaman öyleymiş.

⁶²⁴ Anna Paleologine, Savua dukası, Beşinci Amedee'nin kızı ve İkinci Andronikos Paleologos'un ikinci eşi-dir. Müze-i Hümayun kütüphanesinde bulunan **Bizans İmparatorları** adlı eserden alınmıştır.

⁶²⁵ Le Xenodochium, le Gerocomion de Narses: Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi ile Langa Yenikapısı arasında ve sahile yakın idi.

⁶²⁶ Tarachus, Dördüncü Leon'nun eşi olan Irene zamanında Patrik Pavlos, azizlerin resimlerine karşı işlediği günahlardan rahatsız olarak yalnızlığa çekilmişti. Irene boş olan Patrikliğe, güvendiği insanlardan birini ruhban sınıfı ile hiç alakası olmayan saray kâtiplerinden Tarachus'u atadı. Tarachus, gayet usta, her yola gelir bir kişiydi. 753 yılında azizlerin resimleri aleyhine yapılan toplantının geçersiz olduğunu Irene'ye bildirmiştir. Adı geçen papazların Kostantiniye'ye dönmelerine pek çok hizmet etmiştir.

⁶²⁷ St. Thomas, Cündi Meydanı civarındaydı.

Biraz ötede, Langa'dan Laleli'ye çıkarken Bodrum Camii ile güzel bir sarnıca⁶²⁸ rastlarız. Bodrum Camii'nin eski Myreleon Kilisesi olduğuna zerre kadar şüphemiz yoktur.

İkinci İhtiyar Andronikos Paleologos zamanında (1282-1327)⁶²⁹ meydana gelen mezhep kavgalarında çok büyük bir etkisi olan Mosele Manastırı'na "Chrysoca mera, Christoca mera ('Yıldızlı oda' demektir) da" derlerdi.

Bu manastır, Myreleon Manastırı'nın doğusunda ve St. Acacius Kilisesi'nin yanında bulunurdu.

[513] Caenopolis Kilisesi, üçüncü tepenin yamacında Bayezid Meydanı'nın⁶³⁰ yakınlarındaydı. Vakanüvis Pascal'ın bildirdiğine göre, Kayser İkinci Theodosius zamanında meydana gelen depremde Theodosius Meydanı'nın üstünü kaplayan tunç kiremitler düşmüştü.

Sinaksis'e göre, St. Agathonic Kilisesi Myreleon'un arka tarafında, Caenopolis civarında ve Patria'da belirtilen geleneksel rivayete bakılırsa, sarayın yakınlarındaydı.

Bu kilise, Constantin Tiberius tarafından yaptırılan bir sur ile sarayın iç kısmına alınmış. Fakat bu rivayet kabul edilemez. Çünkü Ceanopolis, Yedinci Bölge içerisinde bulunuyordu (Saraç İshak, Nişancı, İbrahim Paşa ve Kumkapı semtleri: Artorianos).

Bandori'nin Anomim ile Theodor Annagustis, Verine'nin⁶³¹ (İmparatoriçedir) iki heykelinden söz ederlerken birini St. Agathonic Kilisesi civarında, diğerini de Anemodoulion'da (rüzgârgülü demektir. Bayezid'de Soğanağa Mahallesi) Artorianos Çarşısı'ndaki Ste. Barbe civarında gösteriyorlar. Bu bölüm, St. Agathonic ve Artoplia'daki (Divanyolu'nda eski Sedefçiler Çarşısı, Sultan Sarayı, Mimar Hayreddin Camii civarı ve arka tarafı) Ste. Barbe mabetlerinin yerleri hakkında önemli bilgileri içerir. Burada sözü edilen Ste. Barbe, Sarayburnu'ndaki Ste. Barbe ve Anemodoulion değildir, bunları birbirinden ayırmalıdır.

Bayezid Meydanı (Forum Tauri) civarındaki mabetleri ziyaret etmiş olan Novgorodlu Antuan, Kumkapı'daki St. Acacius Kilisesi'ne (Ermeni Patrikhanesi Kilisesi'nin bulunduğu yer) gelmeden evvel St. Agathonic Kilisesi'nden geçtiğini söylüyor.

⁶²⁸ Bu sarnıç, Bodrum veya Mesih Paşa Camii ile Laleli Camii arasında ve yol düzenlemesi bahanesiyle Belediye tarafından yıkılan Kızlarağası "Abbas Ağa" Hamamı (yapılış tarihi: H. 1080) yanındadır. Bu sarnıca Mode-se Sarnıcı diyorlar.

⁶²⁹ İkinci Andronikos Paleologos: Bu kayser Doğu ile Roma Kilisesi'nin birleşmesinden vazgeçmiş, bunun üzerine Patrik Vekius çekilerek Jozeph tekrar patriklik makamına geçirilmişti. (1228) Blacherna Kilisesi'nde ruhbanlar meclisi toplanmış, Patrik Vekius aleyhinde karar vererek adı geçen geçici olarak Bursa'ya sürülmüştür. İstanbul'da inançla ilgili büyük karışıklıklar (1283), büyük bir yangın (1290) meydana gelmiş, İstanbul'daki Cenevizliler, Venediklileri toptan öldürmüşlerdi. (1796) Osmanlı Türklerinin Anadolu'da yerleşmeleri adı geçen Andronikos'un zamanındadır. (1296) Eski Khora Manastırı'nın (Kariye Camii) ikinci yaptırını olan Thodor, bu zamanda büyük lügufetlik makamına yükselmiştir. (1316) İstanbul surlarıyla Ayasofya'nın ve Justinianus Sütunu'nun tamiri (1317), ikinci padişahımız Sultan Orhan'ın Bursayı fethi (1326), İstanbul'da ikinci büyük bir yangın çıkması (1328) hep bu zamana rastlayan olaylardandır. Andronikos, eşinin ölümü üzerine Savua dukası Beşinci Amedee'nin kızı Anne Paleologine ile evlenmişti.

⁶³⁰ Capitol-Forum Tauri (Theodosius), Bayezid.

⁶³¹ Verine'nin kardeşi olan Kayser Basilisque (475) de İstanbul'u ele geçirmişti. Bunun zamanında Roma İmparatorluğu sona ermiş, İstanbul'da büyük bir yangın çıkarak Lausus Sarayı'nı ve yirmi bin kitaplık kütüphaneyi yakmıştı. (476)

Claudios'un St. Theodoros Kilisesi, Yenikapı civarında Myreleon Kilisesi'nin (Bodrum Camii) güneyindeki şimdiki Rum Kilisesi olması ihtimali vardır.⁶³²

Theodosius veya Elevation Limanı, Sophien Limanı gibi biri dış, diğeri iç liman olmak üzere iki kısımdan oluşmuştu. Sonradan, bu iki limanın arası toprakla dolmuştur. Şehir tarafından bakılırsa Büyük Kostantin zamanından kalma bir sur kalıntısı görülüyor. Deniz tarafındaki surlar, kara tarafındakilere göre, yapı olarak daha yenidir. Limanın girişini koruyan iki kule arasında bu limanın Theophilos ve Michel zamanlarında yapıldığına daha doğrusu onarıldığı ve yenilendiğine dair bir kitabe vardır. Bu kitabede İmparator Michel'in ismi yazılıdır.

[514] Büyük bir ihtimale göre, bu kulelerin arasında bir demir parmaklık varmış. Çatılarının garipliğinden dolayı çok dikkat çekiciymiş.

Elevation Mahallesi'yle (Langa civarı) bir zamanlar İmparatoriçe Irene'nin oturduğu Elevation Sarayı'nı kara tarafında gösterebiliriz. "Beyaz Saray" anlamına gelen Aksaray Mahallesiyle bu eski saray arasında büyük bir ihtimalle bir hatıra var. Elevation Limanı (Langa Limanı), batı tarafında olan St. Emilianus denilen Davudpaşa kapısında son bulur.

Küçük Langa Caddesinde ve liman tarafında olan Abdullah Ağa Camii'nin tam hizasında bulunan kısmı yakından incelenirse, kara tarafını oluşturan sur da boydan boya Bizans mimarî tarzının keşfettiği özelliklerden olan kalın tuğla kemerli kapı ve yan pencerelerle, düzgün aralıklarla yarı yıkılmış kuleler, burçlar hâlâ duruyor. Aksaray Yangını'ndan sonra çimento ve demir tellerle yapılan lağımlardan (kanalizasyonlardan) biri de buradaki kemerlerden birinin altından geçerek dış limana dökülüyor. Limanın iki kısmını ayıran duvar dahi kısmen harap olduğu halde bugün ayakta. Bu duvarın iç ve dış kısımları sebze bostanlarıdır. Deniz kenarında bulunan, üstleri hisarpeçeli surun iç tarafına yaslanmış köhne birtakım Ermeni evlerinin denize bakan taraçaları iskeleleri vardır. Osmanlı eski binalarından olan Yalı Hamamı bu civarda, "Sandıkburnu" adıyla bilinen yerin yakınındadır. Sandıkburnu, bir zamanlar eğlenceyi her türlü fikrin üstünde tutan rintlerin akşamları buluştukları yerd. Aslında burasının, Marmara Denizi üzerinde Anadolu'ya tepeleri her an karlı Keşiş ve Katırlı dağlarına doğru uzanan manzarası eğlence için gelenleri kendinden geçirir... Demiryolu hattı adı geçen evlerin önünden geçer. Birkaç sene önce, hattın bu kısmı hayli yükseltilmiş ve bu sebeple bostanlar aşağıda kalmıştır.

Aksaray'dan Yedikule'ye giderken, Küçük Langa'ya dönülecek köşede (Cellad Çeşmesi) yontma taşlarla yapılmış İbrahim Efendi Okulu da Aksaray büyük yangınında yanmıştır.

Maarif Nezareti memurlarından Bedri Bey **Hadikatü'l- Mekâtip** adlı eserinde belirtildiğine göre, okulu yaptıran Defterdarzade İbrahim Efendi'dir. Bu zat Maliyecilerden Deterdar Mustafa Efendizade Abdurrahman Çelebi'nin oğludur. 1049 tarihinde defterdar olmuştur. 1051 tarihinde Kastamonu'ya tayin edilmiş, 1053 senesi Ramazanında ikinci defa başdefterdar seçilmiştir. Aynı yılın Şevvalinde vefat etmiştir.

Okulun önündeki aile mezarlığında mezarları olanlar:

⁶³² Bu Kilise bugün Langa'da, Aksaray Yangını bölgesi yakınlarında St. Thodoros adlı Rum Kilisesi'dir.

Mehmet Efendi, Kethüdazade (Sipah ocağı halifelerindendir), Said Molla (1195'te), Ahmed Hulisi Ağa (Padişahın kapıcılarından, 1241), Mehmed Ağa (Kürt Ahmed Ağa'nın oğludur, 1246), Abdülhalim Efendi (Ali Ağa'nın oğludur, 5 Ramazan 1252), İbrahim Edhem Efendi (Rumeli Hisarı muhasebe masrafları kâtiplerinden, 22 Şevval 1274).

[515] Bu zatların gömülü olduğu mezarlıktan yeniden yapıp Langa bostanına dökülen kanalizasyon geçirilmiş olduğundan bir ikisi hariç olmak üzere çoğunun mezarları kaldırılmış ve kemikleri mezarından çıkarılarak atılmıştır.

Milli şeref ve insanlık ve özellikle dindarlık düşüncesiyle bağdaşmayan bu iğrenç hareketten dolayı, bu işe girişenlerin İslamî vicdan mahkemesindeki ağır sorumlulukları açıktır. Bu davranış tabiatıyla güzel bir şekilde anılmaz...

Rabdos Kapısı (baston demektir) civarında bulunmuş olan St. Emilianus ve Meryem Ana Kiliseleri'nden ve Yedinci Tepenin eteğinde, Avriliana, Xerolofos (Davut Paşa ve çevresi)⁶³³ denilen yerde bulunan Michel Abakika Kilisesi'nden çoktan eser kalmamıştır.

Kostantin surlarının başlangıcı daha batıda ve şimdiki Etyemez Mahallesi tarafındadır. İnceleme yapılsa, bu surun eski kalıntılarını bugün tamamıyla yok olan St. Dius Manastırı'nın (Etyemez Mescidi) mevkiinde buluruz.⁶³⁴

Daha önce ayrıntılı bilgiler verildiği üzere Samatya Kapısı ve bütün civar mahalleler, eski isimleri olan Samatya Kapısı tabirini zamanımıza kadar korumuştur. "Samatya" kelimesi "kum" tabirinden başka bir anlama gelmez. Zaten oranın coğrafi şartları da bunu gösteriyor. Londra'da Strand ve kuzey şehirlerinden birçoğunda Sandthor vardır ki, "Kumkapı" anlamındadır. İstanbul'da bir Kumkapı vardır.

Narlı Kapı, eski St. Jean Babtiste Manastırına karşılık geliyor. Burası İmrahor Camii'dir Kostantin Porphirogenete'nin **Kitabu'l- Merasim**'inde bu kapıdan söz ediliyorsa da ona kesin bir isim verilmiyor. ST. Jean Babtiste'nin (Hz. Yahya'nın) özel gününde bu kiliseye gelen imparatorlar, deniz yoluyla gelerek Narlı Kapı'ya çıkarlar ve ruhanî ayinden sonra kiliseye bitişik olan bahçede yemek yerlerdi. Narlı Kapı'nın doğusundaki sekiz köşeli kule üzerinde şu kitabe vardı:

"Romalıların takvalı imparatoru, Emanuel Comnenos Porphirogenete tarafından 6672 yılında, tekrar inşa edildi (1163-1164)."

– BİRİNCİ CİLDİN SONU –

⁶³³ Davudpasha Camii'nin bulunduğu yerde Dalmator Manastırı ve Davutpasha Kapısı yakınlarında da vaktiyle Hazret-i Meryem Kilisesi varmış.

⁶³⁴ Bu sur hakkında "Bölgeler" konusunda ayrıntılı bilgiler verilmişti.

